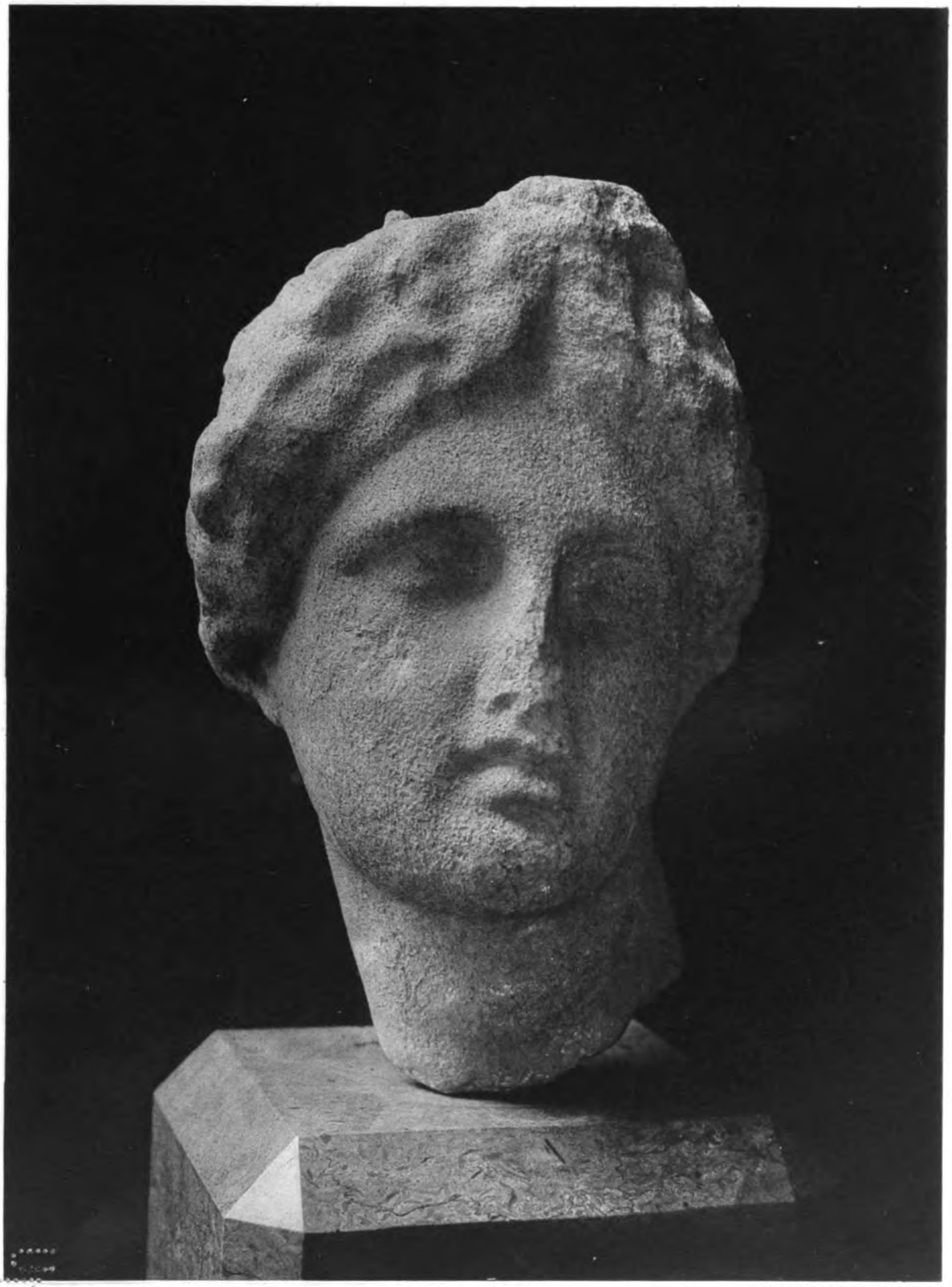
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

ANUARI MCMXI-XII

ANY IV

FOTOTIPIA, THOMAS-BARCELONA

MARBRE D'EMPURIES

INSTITUT

D'ESTUDIS CATALANS

ANUARI

MCMXI-XII

ANY IV

BARCELONA
PALAU DE LA DIPUTACIÓ

HENRICH Y C.ia EN COMANDITA. — BARCELONA

1913

MEMORIES Y DOCUMENTS
DELS TREBALLS
FETS PER L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
DURANT ELS ANYS MCMXI-XII

MEMORIA PRESENTADA PER L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ALS EXCELENTÍSSIMS SENYORS PRESIDENT DE LA DIPUTACIÓ Y ALCALDE DE BARCELONA, donant compte dels treballs fets durant l'any 1911.

Pot dirse que l'historia de l'any 1911 ho es de transició per aquest INSTITUT, si ·s té en compte que, a principis del mateix any, l'Excma. Diputació de la seva honorable Presidencia va pendre l'acort trascendental de crear dues noves seccions, la de Llengua Catalana y la de Ciencies, quedant aquest nucli primitiu, que fins allavores havia sigut l'única representació de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, convertit en Secció Històrica Arqueològica.

Segurament recordarà V. E. la viva satisfacció ab que fou rebut per nosaltres l'esmentat acort, satisfacció que va traduirse en un vot de gratitut pera V. E. y la respectable corporació que presideix. Per força ·s barrejava ab tal satisfacció, ademés del sentiment patriòtich que per naturalesa venia a afalagar, la presunció, agradosa pera nosaltres, de que no haviem perdut el temps y de que l'exemple ofert pel nostre grupu animava y resolia a seguir l'ensaig y a descloure integralment la finalitat que havia presidit a la fundació originaria.

Era forçós que la nova planta d'aquest organisme vingués a interrompre momentàniament l'activitat normal de la nostra secció, sobre tot en la part pública de la mateixa. S'imposava establir el sistema de relacions entre ·l còs existent y els que ·s creaven; portar a la pràctica les regles senyalades per la Diputació; separar el regisme econòmich de cada una de les seccions y definir la secció general o comú; despendres d'una part considerable de l'assignació del mateix any pera fer possible la vida de les entitats novelles y, en una paraula, posar tota la màquina en moviment, desde l'instalació material y distribució de l'edifici fins al senyalament de divisories o límits de l'objectiu intelectual.

Y tot això ve a consumir temps y una atenció incalculable. Ademés, la Secció que té l'honra de dirigirse a V. E. havia assumit diferentes iniciatives y tasques de les quals li tocava despendres una volta aparegudes les altres seccions y constituit l'INSTITUT en plè. Així, per exemple, l'entreteniment y

adaptació del local; així també l'organizació de la Biblioteca de Catalunya y així, per últim, la ficsació d'unes normes ortogràfiques que regissin en les publicacions y llibres de la Corporació, donantlos unitat. Semblants extrems passaren a la competencia conjunta de les tres seccions y, desde llavores y consumat el trànsit, la secció Històrica Arqueològica, descarregada de l'exclusiva representació corporativa, ve concretantse a la seva pura especialitat y a ella haurà de reduirse en lo successiu la materia d'aquestes memories. Diguem, abans d'acabar la present indicació, que reduit a set el número de individuus de la nostra secció y de cada una de les novelles, passà a formar part de la de Ciencies el nostre benvolgut company Don Pere Corominas que tant excelents serveis ens havia prestat desde la fundació, desempenyant la Tresoreria ab un zel y inteligencia sumament meritoris y deixant en la secció Històrica Arqueològica un bon recort que ·l temps no esborrarà.

Vegem are, sumariament, lo més important de les tasques seguides durant aquest any de 1911, en lo que ·s refereix a l'activitat externa de la nostra Secció. — Se recordarà lo que diguerem en la Memoria passada respecte a la concurrencia d'Espanya a l'Exposició Arqueològica de Roma. Limitantse l'INSTITUT an els recursos de que disposava, va pendre a càrrech séu la representació del *conventus tarraconensis* y envià a Roma quarante magnífiques fotografies de gran tamany, executades per en Mas, baix l'indicació d'en Puig y Cadafalch, reproduint lo més notable de les ruines, vestigis y fragments romans d'aquella comarca. L'efecte produit per aquesta esplèndida colecció no hi ha que esmentarlo. A Barcelona, quant fou exposada abans de la remesa, va mereixe els més calurosos calificatius y donà idea justa de la grandesa arqueològica que la motivava. — Acabades les obres del Palau de la Generalitat y publicada la Memoria històrica y descriptiva que la Diputació va tenir a bé encarregarnos y que ab tant acert desempenyaren els senyors Miret y Sans y Puig y Cadafalch, aquest últim, a prechs de la Secció, va donar unes conferencies populars sobre ·l mateix edifici, conferencies que pel séu caràcter viscut y per desenrotllarse a la vista dels llochs que li servien de tema, resultaren sumament profitoses al nombrós auditori que acudí a escoltarles.—Mentres tant el mateix senyor Puig presentava el projecte d'instalació y decoració de la Biblioteca de Catalunya, en la gran sala que se li havia destinat, y tot seguit començaren els treballs, que donaràn lloch pera colocar fins a 130.000 volums, realitzant l'aspiració de tant temps manifestada per la nostra terra y que ha sigut tant difícil d'assolir. — No ·s varen descuidar tampoch les atencions que la Secció se té imposades en lo que pertany als descubriments de caràcter arqueològich: seguí ab la major cura possible el resultat sempre profitós de les excavacions d'Empuries y, ab motiu de l'aparició d'una estació prehistòrica a Capellades va apressarse a encarregar el séu estudi, mitjansant

els treballs necessaris, a Don Lluis Mariàn Vidal y Mossèn Faura, que segurament en treuràn el major profit científich. També va rebre ab gran interés les noticies referents a haverse descubert una nova basílica cristiana del segle III a Sant Llorenç de Mallorca, prenent les mides necessaries al seu reconeixement y estudi, mercès a les relacions ab que conta a Manacor nostre company senyor Brocà; y lo mateix va ferse respecte d'un forn de ceràmica romana que havia aparescut a Solsona y del qual Mossèn Serra y Vilaró, antich comissionat de l'INSTITUT, s'apressà a donarne compte. Y, per últim, conegut el descubriment d'una taula catalana del 1387, representant Santa Caterina de Alexandria, qu'existeix al monastir del Sinaí, tot seguit se començaren gestions pera obtenir la fotografia de l'esmentada taula y poguer oferir al ANUARI la seva deguda publicació ab els comentaris documentals més pertinents a una troballa de tal magnitut.

Persistint en el propòsit d'un extracte o despullament dels principals arxius de la primitiva Catalunya y preparar l'inventari general de tantes riqueses diplomàtiques, aquesta Secció va pensar en la Sèu d'Urgell, y obtinguda la venia del senyor Bisbe y del Capítol catedral, conferí a Mossèn Pere Pujol una comissió semblant a la desempenyada ab anterioritat per Mossèn Serra y Vilaró. El reverent senyor Pujol va posar de seguida mans a l'obra, començant l'extracte del cartoral d'aquella Sèu per medi de cèdules, quines primeres mostres meresqueren aprobació unànim. — També va pensarse en el pròxim centenari de la mort de Ramon Lull, príncep dels polígrafs catalans, y en la conveniencia d'organitzar una commemoració adequada. Sens perjudici del projecte que, en son dia, se formularà, l'iniciativa de l'infrascrit President fou presa en consideració y adoptada en principi, com també va merèixer el beneplàcit de tots l'idea de concentrar els esforços d'aquesta Secció en la Bibliografia d'aquella immensa figura literaria, encoratjantse de moment les recerques que feyen en la Biblioteca universitaria de Barcelona els estudiosos joves senyors Rogent y Duràn y recomenant a tots els pensionats de Catalunya ab relació ab l'INSTITUT un treball semblant a les biblioteques de les poblacions extranjeres que visitin. D'aquest modo y coordinant l'ajuda de tant bons elements ab els treballs anteriors acumulats per Don Geroni Rosselló y rescentment per Mateu Obrador, de bona memoria, podrà obtenirse un resultat monumental y quasi bé definitiu. — Per cert que a contar de la mort de l'esmentat Obrador, la Comissió Editora de les Obres Completes de Ramon Lull constituída a Mallorca, s'ha trobat mancada del principal de sos elements y, contant ab fondos y subvencions que asseguren la possibilitat de tant patriòtica empresa, lluita ab la falta d'una impulsió permanent, ja que ·ls demés individuus, a causa de ses ocupacions particulars o de ses forçades ausencies no poden dedicarshi ab la continuitat desitjada. D'aquí va seguirse una gestió pera obtenir l'ajuda de la secció Històrica Arqueològica de l'INSTITUT y, previa

una ponencia dels senyors Massó y Torrents y Oliver, va acordarse pendre al nostre càrrech la continuació de les Obres esmentades, ab cessió absoluta a favor de l'INSTITUT, de totes les existencies de llibres impresos y la dels materials y manuscrits aprontats, lo mateix que dels crèdits y subvencions, continuant per això constituída la Comissió Editora de referencia y dirigint per delegació els treballs de copia y estampació que, d'acort ab nosaltres, s'acordi realitzar.

La Biblioteca que fins al any de que tractem ha corregut exclusivament a càrrech d'aquesta Secció, fou objecte de tota cura per part nostra y va obtenir increments d'importancia, per adquisicions o donatius. Entre les primeres figura la dels llibres d'estudi (històrichs, bibliogràfichs, diplomàtichs) del distingit arxiver Don Francisco de Bofarull, que suposen un ingrés d'importancia y sumament útil desde ·l punt de vista de l'investigació catalana o extrangera referent a Catalunya en els nostres dies y en la segona meitat de la passada centuria. Y més tart vingué l'acort ab l'antiquari senyor Babra pera la cessió del fondo principal de la Biblioteca antiga dita del Papa Luna, composta de manuscrits preuadíssims y insustituibles en l'aspecte de l'arqueología literaria de la nostra terra y que forma el *pendant* més digne que poguessim trobar a la ja adquirida Biblioteca Aguiló. — Entre els donatius hi ha que contar el d'una munió copiosa de pergamins y altres documents que procedeixen de l'arxiu de la casa de Sarriera y que foren generosament oferts per Don Carles de Sanllehy; la d'una importantíssima colecció de llibres d'estudi, literaris y científichs, dels quals forma part la completa colecció Rivadeneyra d'autors castellans, que va cedir el bon patrici Don Rafel Patxot y un altre colecció de llibres y opúsculs polítichs, antichs y moderns, alguns d'ells sumament curiosos, que devem a la bona voluntat del pulcre escriptor y poeta senyor Bofill y Matas. — La secció de cambis de publicacions ha rebut durant l'any 1911 un impuls veritablement extraordinari, així per la cantitat com per la calitat y importancia de les noves entrades. No es possible puntualisarles aquí y encare si tractessim de ferho ens exposariem a ferir tal volta molt explicables susceptibilitats. Basti comparar la llista de cambis anteriors ab la d'aquest any pera capirne la diferencia en els dos aspectes que queden senyalats. Corporacions y entitats científiques de primer ordre, algunes de les més refractaries a contreure compromisos y de les més exigents en quant a concedir les seves publicacions, han honrat a la secció Històrica Arqueològica ab aquesta prova de confiança y apreci; y fa goig de veure actualment l'escampada de bells fascicles, revistes, anuaris y memories que ens porta cada corrèu procedents dels centres intelectuals més selectes.

Un altre punt que no ha descuidat aquesta Secció es el contacte permanent ab els pensionats y estudiosos de Catalunya espargits per l'extranger, no sols per estar al corrent dels seus progressos y de les troballes o novetats interes-

sants a la nostra cultura, sino també pera regular en lo possible la seva activitat dirigintla en sentit de les necessitats que ·s manifesten ab major apremi y àdhuch, encarregantlos alguna gestió o recerca concreta. — Ja se sab que l'Escola Espanyola de Roma fou una creació mitj catalana per l'intervenció que l'INSTITUT va tenirhi juntament ab el «Centro de Estudios Históricos» de Madrid. Secretari de dita Escola, fou nombrat el senyor Pijoan, que ho es també d'aquesta Secció desde que va fundarse; y principalíssims alumnos de l'Escola han sigut dos secretaris redactors de l'INSTITUT: en Ramon d'Alòs y en Francisco Martorell. No hi ha que dir, per lo tant, si l'èxit de l'esmentada institució, l'activitat penosa qu'han tingut d'esmerçar en posarla en moviment, les incomoditats y privacions sofertes fins que la part econòmica estigué normalisada y l'edifici que s'els havia destinat quedés en disposició decent, havien o no d'arribarnos a l'ànima. Per fortuna els nostres representants mereixeren una rebuda inmillorable a les altres escoles de Roma y en tots els centres doctes d'aquella capital: en Pijoan fou invitat, casi immediatament a donar una conferencia a l'escola alemana y no podem recordar sensa gratitut les atencions excepcionals que el Prefecte de la Biblioteca Vaticana, l'eminent P. Ehrle ha tingut y té ab els senyors Alòs y Martorell. — Mentres tant de Zürich ens arribaren també noticies molt satisfactories pera la restauració de la personalitat cultural de Catalunya: un dels pensionats de la Diputació, el senyor Griera, ens donava compte de haver presentat en aquella Universitat la seva tesi doctoral sobre *La frontera llingüística del catalá en el Ribagorça*, escrita en llengua catalana y sent admesa pel tribunal examinador; y aquest fet està a punt de repetirse a París quan acaba el present any, ab motiu del doctorat de M. Amadeu Pagés que prepara, també en català, una tesi sobre les edicions de Ausias March, la qual forma part del pròleg de les *Obres completes* que té en prempsa aquesta Secció de l'INSTITUT.

La publicació principal d'aquest curs ha sigut sens dupte l'ANUARI dels anys 1909-1910, nutridíssim de treballs de totes les branques que formen l'activitat de la Secció y que, en el moment de redactarse aquesta memoria, comença a ser objecte de ressenyes y *compte-rendus*. — Ha sortit també el fascícul III de les *Pintures Murals*, comprenent les de Tahull y Bohí, Santa Maria d'Aneu y Sant Pere del Burgal. Y s'ha treballat activament en l'impresió del volum III de *Les Monedes Catalanes* d'en Botet y Sisó; en el volum II de *L'Arquitectura romànica a Catalunya*, d'en Puig y Cadafalch, Goday y Falguera, en el volum I de *Les Obres de Ausias March* y en el I de la *Biblia Catalana*.

Y, per últim, son innumerables les demostracions d'apreci que ha rebut aquesta institució de part d'altres institucions extrangeres similars y de personalitats de la major vàlua. Bé en les visites aquí rebudes, bé en les que ·ls membres d'aquesta Secció han fet durant sos viatjes, bé en articles de revista y ponencies, s'ha posat de manifest aquella creixent internacionalizació de la

cultura catalana a que ja ens referiem l'any passat. Poden servir d'exemple l'article del ilustre professor de Florencia Pio Rajna, la menció continguda en la Memoria de la *Deputazione Veneta di Storia Patria*, la traducció immediata que el Dr. Maurakis, baix la protecció oficial, ha emprès a Atenes del estudi de l'infrascrit President sobre *Els Castells catalans de la Grecia continental*, el *compte-rendu* de la *Revue de l'Art Chrétien* respecte de les *Pintures murals* y altres y altres testimonis que s'han d'ometre en benefici de la brevetat y fins y tot de la discreció d'aquesta ressenya.

Mencionarem entre les visites rebudes bé de cortesia, bé d'estudi, la del eminent Director de l'Escola Espanyola de Roma Don Ramón Menéndez Pidal, a qui, ademés de la recepció en Junta y del cambi d'impressions sobre el present y porvenir d'aquella escola, volgueren obsequiar particularment els individuus de la Secció tenintlo a taula; la de distints professors de Montpeller y entre ells la del notable fonetista M. Grammont, President de la Societat de Llengües Romanes; la del senyor Gamboa, embaixador extraordinari de Mèxich; la del jove investigador nort-americà Mr. Heaton, que havia copiat a Paris el *Cançoner d'obres enamorades*, y ficsà aquí les variants que ofereixen els altres cançoners del fondo Aguiló; la del comte de Donya Marina, gran amich de l'INSTITUT y de Catalunya, que havia fet del primer un entusiàstich estudi que va sortir a *La España Moderna;* la del P. García Villada, S. J., comissionat de l'Academia de Viena pera continuar en els arxius espanyols la *Bibliographia Patrum latinorum hispanensis*, completant les notes que en Beer va pendre dels llibres de Ripoll a l'Arxiu de la Corona d'Aragó; y, per últim, la de l'Infanta d'Espanya S. A. R. Donya Pau de Borbó, acompanyada de la seva augusta filla y sèquit. Ens es grat creure que totes aquestes visites y recepcions y la continua afluencia d'estudiosos de Catalunya y fòra de Catalunya han deixat un bon recort en els nostres visitants y han contribuit a enaltir el concepte que mereix la nostra Patria.

Tals són, Excm. senyor, les principals indicacions que ens sugereix la vida d'aquesta Secció durant l'any que acaba de transcorre y ab les quals donem per cumplit el precepte reglamentari que ens obliga molestar la seva alta atenció.

Barcelona, 31 de Desembre de 1911. — Per acord de l'INSTITUT: El President, ANTONI RUBIÓ Y LLUCH. — El Secretari accidental, MIQUEL S. OLIVER.

MEMORIA PRESENTADA PER L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ALS EXCELENTÍSSIMS SENYORS PRESIDENT DE LA DIPUTACIÓ Y ALCALDE DE BARCELONA, donant compte dels treballs fets durant l'any 1912.

La Secció Històrica Arqueològica de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS passa a donar compte a V. E. dels treballs portats a terme durant l'any 1912, que es el primer en que ha viscut segons la nova organisació donada a l'expressat INSTITUT.

Abans d'entrar en el pormenor dels acorts y tasques corporatives que deuen tenir menció especial en aquesta Memoria, convé parlar d'una altre mena d'activitat impossible de resumir sensa fer sumament fatigosa la lectura del present extracte. Ens referim an aquella relació continua, sostinguda per medi de la correspondencia de la Secció y de sos membres, ab altres entitats similars del extranger y del reste d'Espanya, ab homes de ciencia que cultiven fòra d'aquí les nostres especialitats y ab tots els joves que lluny de Catalunya, en distintes capitals d'Europa, perfeccionen sos estudis o disfruten pensions y beques. Gracies an aquest contacte may interromput, la nostra Secció 's manté continuament informada de tot quant cau dins del seu camp d'estudi y exerceix una vigilancia escrupulosa respecte dels interessos d'alta cultura que li estàn confiats.

En altre ocasió parlàrem ja a V. E. del preciós arxiu que s'acumula en els prestatjes de la nostra Secretaria, ahont cada dia aumenten els copiadors o registres de cartes enviades y els carpets de les rebudes de tots els indrets del món, que no sempre deixen rastre, o no poden deixarlo bastant extens, en les actes. Pera donar impuls an els treballs de colaboració de l'ANUARI; pera correspondre ab els estudiosos, molts d'ells eminentíssims, que invoquen l'ajuda de l'INSTITUT en les seves recerques o soliciten la remissió de documents o fotografies; pera demanar y establir cambis; pera mantenir, en una paraula, el col-loqui espiritual que 'ns lliga per sobre de les fronteres ab els creyents de la mateixa causa que venim a representar, en aquest arxiu s'hi trobaràn informacions plenes de curiositat y notes utilíssimes pera la historia de la nostra cultura.

Durant l'any de que tractem són continues les comunicacions rebudes d'en Pijoan, l'Alòs y en Martorell desde l'Escola de Roma y, més tart d'en Jordi Rubiò desde Hamburg y Munich, donant compte de les seves expedicions y tasques respectives, comunicant troballes de vells manuscrits lulians o d'obres inconegudes, trametent indicacions d'especialistes y homes doctes de l'extranger sobre cambis de publicacions ab l'INSTITUT o sobre ofertes de treballs y documents. Sovintejen també les cartes creuades ab M. Courteault pera convenir la publicació de la correspondencia del Bisbe Marco, relacionada ab Catalunya y la preparació de la seva *Marca Hispanica;* les que fan referencia a la taula catalana trobada al monastir del Sinaí y les que de tots els indrets del Principat ens donen a conèixer, are el mosàich romà o el bust descobert a Empuries, are les pintures murals vistes en el Castell d'Ordal, are l'estatua trobada a Tarragona o el restes de ceràmica cuita y de vidres que han aparescut a Sabadell, prop de l'Hermita de la Salut.

Dues preocupacions importants absorbiren la nostra atenció durant aquest curs: la formació de llistes d'obres pera nodrir la Biblioteca de Catalunya y la preparació de les normes ortogràfiques de la llengua catalana. Una y altre tasca 's varen portar conjuntament ab les altres Seccions y s'aprobaren per l'INSTITUT en plè, desprès de les més laborioses discusions, ponencies y esmenes. Així per l'acopi de paperetes y la tria de llibres, com per la distribució de les cantitats a invertir en dita compra entre les Seccions de l'INSTITUT, se celebraren una porció de reunions generals, y en cada una de les ordinaries de la Secció Històrica Arqueològica va destinarse llarch temps al treball de referencia. Altre tant va ocorre respecte a la convenció ortogràfica, y podria dirse que aqueixos dos treballs exigiren per sí sols tanta asiduitat, atenció y estudi com la mateixa vida ordinaria de l'institució.

La Biblioteca especial de la Secció s'ha vist enriquida durant l'any 1912 ab entrades considerables. En primer lloch, ja a principis de Janer, hi quedà instalada la magnífica colecció musical (partitures y llibres de musicografia) que la Diputació que V. E. presideix tenia adquirida de fa temps. — Poques semanes desprès un patrici ilustre, Don Pere Grau Maristany, Comte de Lavern, anuncià el propòsit de cedir a l'INSTITUT els manuscrits originals del gran poeta Verdaguer, que posseia. Y en efecte, el dia 5 de Febrer fou rebut per aquesta Secció y va fernos entrega solemne del valiós donatiu, consistent en 30 carpets, pulcrament repartits en 15 caixes-llibres, ahont s'hi troben els originals de tots els poemes y poesies soltes de l'egregi cantor de *L'Atlántida.* La Secció va agrair d'una manera excepcional el present que rebia y ab el qual se completava la biblioteca d'estudi de Mossèn Cinto que havia adquirit anteriorment, y va posar en mans del comte de Lavern el següent ofici:

Excm. Sr. Don Pere Grau Maristany
Comte de Lavern.

Aquesta Secció de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS al rebre avuy l'esplèndit donatiu que V. E. ha tingut la generositat de concedirli, al ferse càrrech dels preciosos manuscrits originals d'en Verdaguer y posarlos en el lloch d'honor que ·ls pertoca entre ·ls llibres del gloriós poeta aquí ja existens, no parla tant sols en nom propi sino que porta la veu de tota la patria agrahida.

Es Catalunya qui'ns esculleix com instrument y expressió de les seves lloances per tal llarguesa, de la mateixa manera que V. E. ens ha escullit com a depositaris de la seva donació. Y a la vista d'aquets papers sagrats, ahont la mà enfebrada del Mestre aixecà, vers per vers, el monument fins ara més gran ab que pot honorarse, reviscuda, la nostra llengua, ens es grat proclamar que si ·l renaixer patriòtich de Catalunya ha trobat ja un cantor tant excels, no falten patricis que sàpiguen admirarlo y rescatar a pès d'or unes flors escampades pel vent de fatalitat que perseguí aquella dolorosa existencia.

Deu guardi a V. E. molts anys. El President, ANTONI RUBIÓ Y LLUCH.

L'adquisició del fons de manuscrits procedents de la biblioteca dita del Papa Luna, que va quedar aparaulada l'any anterior, obtingué formalisació en el present. El dia 29 d'Abril se firmà el contracte ab el senyor Babra y ·s dressà l'inventari de les peces que formen l'adquisició total, havent presentat de moment un lot de la major importancia en el qual figuraven un magnífich *Bruneto latini*, la *Crònica del món*, en català; un Desclot, l'*Espill de trovar* y altres manuscrits curiosíssims y de valua, y haventse completat l'entrega en dies successius. El senyor Babra, una volta otorgat el document, va prometre regalar a l'INSTITUT una bona colecció de llibres d'estudi, literaris y històrichs.— Altres donatius importants se reberen també de S. A. I. R. l'Arxiduch d'Austria Lluis Salvador, resident a Mallorca, del regidor del Municipi de Barcelona, Don Francisco Ripoll, y d'infinitat d'editors, autors y particulars, demostrantse que ·s va estenent la costum y l'afany patriòtich de semblants lliberalitats y que la nostra institució se va nacionalisant molt depressa. — Els cambis segueixen també en aument considerable, y se ·n obtenen cada dia de més selectes; y a mida que les publicacions de la Secció aumenten y són conegudes s'observa que som nosaltres els invitats a cedirles en reciprocitat, adhuch per moltes corporacions que anteriorment no s'hi mostraven resoltes.

També durant aquest any va rebre l'INSTITUT continues visites d'estudiosos y hostes ilustres. Pot dirse que, a pesar de no haverse obert al públich les Biblioteques ni contar ab la definitiva organisació de personal, necessari pera dit servey, no ha passat dia sensa que hi treballés algú de fòra de casa, fossin catalans o forasters. Entre les personalitats eminents que ha vist desfilar per les seves sales, se compten aquesta volta M. Cartailhac, el sabi professor de Tolosa, que havia vingut a formar part del Jurat pera ·l concurs Martorell, y a qui dedicàrem una recepció y obsequi extraordinari; el gran poeta americà Ruben Darío, que parlà després de l'INSTITUT en una de ses cròniques; el sabi arqueòlech M. Déchelette, que feu, ab la seva distingida esposa, una llarga visita a la nostra institució y l'Infanta d'Espanya S. A. R. Donya Isabel de

Borbó, que va tenir paraules de fonda simpatia y coral franquesa en elogi del moviment que la nostra corporació representa.

Cada dia se fan més estretes les relacions que manté aquesta secció ab les demés entitats de cultura de Catalunya y s'ha fet un dever de mantenir ab elles la doble solidaritat del estudi y del patriotisme. D'aquesta manera s'ha apressat a cooperar en tota mena de manifestacions pera que se l'hagi requerit, mentres caiguessin dintre de la seva competencia. Així ha ofert un premi y senyalat tema pera ·l concurs d'Arquitectura del Centre Excursionista, y ha ofert també altres premis y designat un de sos membres pera ·l Jurat del Concurs d'Historia de Catalunya que ha realisat l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. — An els estudis Universitaris Catalans, se ·ls ha cedit un local y tenir el dipòsit dels seus llibres y publicacions. Quant l'antiga Cambra de Comerç de Barcelona, en virtut de la nova lley se va convertir en Cambra Oficial de Comerç y Navegació, el seu President, ja benemèrit d'aquest INSTITUT per rahons que en part queden exposades, va proclamar en el discurs d'apertura que la novella Cambra no sols venia a omplir la funció senyalada per la lley, sino que ·s considerava hereua directa de la gloriosa Junta de Comerç y de les seves impulsions de cultura en les quals hi ha que cercar, en l'últim terç del sigle XVIII, els veritables origens de la renaixença catalana. Aquesta declaració fou recullida per l'infrascrit President de la Secció Històrica Arqueològica en la primera sessió que ·s va tenir y fou objecte d'un expressiu missatje y testimoni de felicitació y encoratjament. Casi al mateix temps, el Secretari accidental que suscriu, tingué la sort de trobar un manuscrit que contenia les *Memories inèdites* del Dr. Orfila, el gran químich y toxicòleg, Degà de la facultat de Medicina de París, en les quals se contenen revelacions sumament glorioses pera dita Junta de Comerç, ja que l'Orfila fou el seu pensionat y se li havia creat una càtedra pera quan tornés. Això va fer pensar en la conveniencia d'oferir les primicies d'aquest estudi a la Cambra de Comerç per medi d'una conferencia explicativa que ·l mateix Secretari infrascrit tingué l'honor de donar en el local de dita Cambra, en la Casa-Llotja de Mar, posant de relleu l'alt paper que la mercaderia de Barcelona ha representat en l'organisació de Catalunya, antiga y moderna.

Motiu d'extraordinaria satisfacció va esser també la noticia d'haverse doctorat a la Sorbona M. Amadeu Pagès, llegint com a tessis en català l'*Introducció a l'edició crítica de les obres d'Auzias March* que l'INSTITUT tenia a les hores en prempsa. Un tribunal tant competent com els que formaven M. M. Morel-Fatio, Roques, Thomas, Régnier y Rodies, va aprobar l'exercici ab la calificació de *Très honorable*, la més alta de l'Universitat francesa. Y el fet d'haver sigut admesa la nostra llengua en tan famosa escola, la ressonancia que semblant admissió va obtenir y el tractarse d'una publicació del INSTITUT justificaren el goig que sentiren tots els bons catalans ab el motiu esmentat. — En Jordi Rubió y Ba-

laguer, secretari-redactor desde que l'INSTITUT va fundarse, fou cridat a Hamburg pera donar uns cursos, sobre la Crítica y l'historia literaria d'Espanya durant el sigle XIX, en el *Seminar für Romanische Sprachen*. Aquesta distinció altament satisfactoria vingué barrejada ab el sentiment que ·ns produeix l'ausencia del jove secretari, els mereixements y serveys del qual, per raons fàcils de compendre, no poden calificarse en aquest document. — Per últim, el Congrés d'Arqueologia de Roma, va donar motiu a una demostració de forces sumament satisfactories pera la nostra terra y per Espanya en general. La secció Històrica Arqueològica havia encarregat la seva representació en dit Congrés an en Pijoan, individuu d'ella y secretari de l'Escola de Roma. Havien sigut nombrats membres del Comité Executiu Internacional els senyors Puig y Cadafalch, Segarra y Mossèn Gudiol, catalans, y Tramoyeres, Tormo y Gómez Moreno, de fòra de Catalunya. La representació catalana prengué part molt activa en les sessions que foren de dues menes: plenaries y de secció. An aquestes últimes hi foren invitats els nostres companys y amichs. A petició de la Junta, el Sr. Puig exposà alguns detalls en defensa de la tesis sustentada en el seu treball *Area geografica dell'architectura lombarda alla fine del secolo XI;* y, ab tal motiu, s'empenyà ab el gran erudit francés M. Dieulafoy una interessantíssima y amical conversa sobre'l tema y les objeccions de que es susceptible. El treball del Secretari d'aquesta secció, Sr. Pijoan, sobre *La pittura romanica in Spagna*, el del senyor Segarra, sobre la *Sigilografia catalana* y el de Mossen Gudiol, sobre *I mobili liturgici in Spagna nel secolo XIII*, completaren la brillant intervenció de la nostra terra en un congrés científich tan senyalat. — Les mostres d'afecte a l'INSTITUT se repetiren a París ab motiu d'un viatje del mateix senyor Puig y Cadafalch, y a Madrid en ocasió del que va ferhi el President abaix firmat. L'últim ANUARI havia causat en tots els centres una agradable impressió y d'ella vingueren a donarme testimoni una porció d'articles y *comptes-rendus* entre ·ls quals citarem el del prof. Bouls publicat a *L'Anthropologie* y el que va apareixe a la *Revue Internationale de l'Enseignement*.

Finalment, durant l'any de referencia aquesta Secció ha tingut el gust de veure sortir a llum tres tomos de la major importancia: el III y últim de *Les Monedes catalanes* d'en Botet y Sisó, comensat a imprimir en 1911; el II de l'*Arquitectura Romànica a Catalunya*, d'en Puig y Cadafalch, Goday y Falguera y el I de les *Obres d'Auzias March* que vé a inaugurar la serie de textes literaris que ·s proposa donar en lo successiu, incloguenthi les *Cròniques*, segons el plà traçat pel nostre bon company senyor Massó y Torrents. Y ab això creyem haver donat una idea de conjunt de les principals tasques de la Secció en els dotze mesos que acaben de transcorre.

Barcelona, 31 de Desembre de 1912. — Per acord de l'INSTITUT: El President, ANTONI RUBIÓ Y LLUCH. — El Secretari accidental, MIQUEL S. OLIVER.

SECCIÓ HISTÒRICA

ELS GOVERNS DE MATHEU DE MONCADA Y ROGER DE LLURIA EN LA GRECIA CATALANA, per A. Rubió y Lluch.

El present estudi te per principal objecte el dilucidar y rectificar a la llum de noves recerques, fruit de llargues y penoses investigacions, un dels periodes més obscurs y embolicats de la historia de la Grecia catalana. Afortunades troballes, darrerament obtingudes en el Arxiu reyal de Barcelona, ens han permès modificar essencialment les linies generals d'aquest periode, y capgirar de soca arrel la cronologia fins ara admesa en les obres capdals que contenen els anals del Orient llatí, tan estudiat pels més sabis historiògrafs europeus. Tractarèm la materia a tall de monografia, y ab això queda dit que no omitirèm cap detall ni noticia per insignificant que sembli, perquè som de parer que en treballs de tal mena, destinats als erudits y especialistes, no s'ha de tornar a deixar inèdit lo que ha costat tants d'esforços y tant de temps de descobrir.

En l'època que anem a exposar se presenten en l'escena històrica els dos factors exteriors principals de la ruina del poder català a Grecia y s'accentúa l'element intern de disolució que ha de precipitarla. Aquesta causa interna d'anorreament es l'anarquia; els dos factors exteriors de destrucció son: els Acciajuoli que havien de desposseir als Catalans del ducat d'Atenes y els Turchs que havien d'acabar ab els darrers restes de llur dominació a Grecia, es a dir, en la Phtiotis y la Fòcida, on se mantenien les desferres del ducat de Neopatria y el comtat de Salona.

L'origen dels Acciajuoli. Nicolau Acciajuoli y Caterina de Valois.

Res més interessant y novelesch que la ràpida fortuna dels banquers de Florencia d'aquell cognom, que juntament ab els Bardi, Bonaccorsi y Peruzzi dominaren el comerç d'Italia y del Orient durant el XIV^{èn} segle. L'origen dels Acciajuoli deriva d'un feiner y astut ciutadà de Brescia, que vers l'any 1160 se treslladà a la ciutat del Arno, y allí va fundar un obrador o fàbrica d'acer (acciajo), de lo qual pervingué a la familia el cognom o motiu que portà en endevant. Aquells fabricants d'acer s'enriquiren ab el temps y esdevingueren banquers, prenent després una part activa en la vida política de la seva patria adoptiva. Llur adhesió al partit güelf els portà a entrar en relacions ab el rey Robert de Nàpols, y en 1331 el jove Nicolau Acciajuoli arribà a la cort del rey, on la seva traça, la seva bona presencia y son posat cavallerívol li guanyaren la benvolença y fins la simpatia de la emperatriu Caterina de Valois, llavors viuda, dòna activa y aimant de la glo-

ria, una mena d'amaçona virago entre les dònes contemporànies d'Italia (1). Nicolau la va ajudar en la educació dels tres fills que li quedaren, y intervingué en el cambi del ducat de Duras (Durazzo) per el principat d'Acaya. La banca que representava tenia ja molts interessos a Grecia, pais que ·ls Italians adinerats d'aquell temps miraven de la mateixa manera que ·ls seus companys de Londres veuen avuy les colonies britàniques (2). Aprofitantse el trapacer Nicolau del nomenament del seu pupil com príncep de l'Acaya, va determinar adquirir terres en aquell principat, ja per compra, ja per donació que a cambi de llurs serveis li feu l'emperatriu, passant aixís a esser son vassall y home ligi en aquells dominis.

Ben prompte Caterina de Valois y el seu astut conceller no trigaren a ferse càrrech dels perills als quals l'Acaya estava exposada. D'una part els Catalans eren vehins difícils de comportar que feyen necessaria tota l'atenció vigilant dels cavallers de l'ordre teutònica; d'altre els Grechs no sols ja havien arrebassat al principat possessions exteriors, sino que s'hi havien ficat dins; y lo que es pitjor, els Turchs feyen sorprenents avenços en l'Asia y saquejaven ja les mateixes costes de la Grecia. Dos anys s'hi deturà l'emperatriu y l'Acciajuoli no perdonà diners ni treball pera servir els interessos del principat. A les seves propies despeses alçà un castell pera la defensa de la encisadora vall de Kalamata y els seus serveis varen esser causa de noves concessions. D'aquesta manera el banquer florentí se trobà com terratinent en el Peloponès y representant de la sucursal a Clarença de la poderosa casa de banca matriu y en disposició d'arribar un dia a esser batlle de l'emperatriu titular a Grecia. Quan va retornar a Italia en 1341, el Boccaci que més tart fou son irreconciliable enemich, li endreçà una lletra entusiasta de salutació, en la qual l'anomenava segon Ulises (3). També ·l Petrarca que havia fet coneixença ab en Nicolau Acciajuoli durant la seva estada a Avinyó, al esser restituits en llur soli els sobirans de Nàpols, li endreçà la coneguda epístola llatina que dú el títol de *Letra de reyals costums*, segons una traducció catalana de l'època (4), que es una síntesi de tot lo que havien dit els escriptors antichs y contemporanis sobre l'educació dels prínceps.

Nicolau Acciajuoli després del seu retorn a Italia no oblidà els grans interessos que deixava a Grecia, y en 26 abril de 1358 va rebre, en un document firmat a Bari, del emperador titular de Constantinoble y príncep de Morea, Robert d'Anjou, la concessió a títol hereditari de la castellania de Corent (Corinthos), o sigui la ciutat y la seva important acròpolis que formaven part de les

(1) *Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter...* von FERDINAND GREGOROVIUS. — Stuttgart, 1889, II, 124.

(2) *The Latins in the Levant. A history of Frankish Greece* (1204-1566), by WILIAM MILLER. — London, 1908, p. 271 y 272. En 1909 y 1910 se publicà una edició y traducció grega d'aquesta notable obra pel sabi professor grech, Espiridió P. LAMBROS: Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204-1566). Μετάφρασις Σπυρ. Π. Λαμπροῦ. Ἐν Ἀθήναις (1909-1910). En dos volums.

(3) BUCHON: *Nouvelles recherches*, t. I, primera part, p. 66; t. II, primera part, p. 114. — W. MILLER: op. cit., p. 273.

(4) La *Letra de reyals costums del Petrarca*, per E. MOLINÉ Y BRASÉS. Barcelona, ANUARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, MCMVII, p. 345.

possessions principesques (1). Dos anys després un dels seus parents, per influencia seva, va esser proclamat arcabisbe de Patraix (Patras), el més poderós y rich feu del principat, senyorejant aixís abdosos els dos extrems septentrionals de la Morea.

La cessió de la important acròpolis de Corent al codiciós banquer florentí va esser ben bé la recompensa de la seva activitat y destresa. Els habitants del golf corentiach estaven exposats a les devastacions dels pirates turchs. El papa debades va proposar l'adquisició del abandonat principat pera fer front al perill turch; el projecte va fracassar y llavors el mateix papa va demanar la mediació de Nicolau Acciajuoli, pera que fes alguna cosa pera la salvació de l'Acaya. A les seves súpliques s'uniren les més desesperades encara dels malaventurats habitants de Corent, víctimes sempre de les crueltats dels Turchs. Es aleshores que el príncep Robert va cedir la ciutat y la acròpolis, ab altres vuit castells petits, a Nicolau Acciajuoli com el home més apte per defensar aquella terra. Mentrestant continuava somriguentli la fortuna y era anomenat mariscal de camp de Sicilia y comte de Malta. Nicolau esmersà molt diner en la fortificació de l'acròpolis de Corent y rebé del príncep plena deslliurança de tributs feudals dintre del terme de la ciutat, que estava més exposat que ·ls altres territoris als atachs dels Turchs y ademés ho era també als dels Catalans pel seu vehinatje a la ciutat de Megara. No podent retornar a Grecia, Nicolau va anomenar a son cosí Donat son llochtinent a Corent y en les demés possessions seves de l'Acaya. Morí el famós senescal en 1365 y son cos fou soterrat en la esplèndida cartoixa (Certosa) que construí prop de Florença, com mansoleu seu y que es el primer monument que recorda les relacions entre la Grecia y l'Atenes d'Italia (2).

Establiment de Rayner Acciajuoli a Corent.

Després de la mort de Nicolau el emperador Felip d'Anjou-Tarent, com príncep d'Acaya, va cedir de nou la ciutat de Corent y sa acròpolis a son fill Angel, qui obligat pels seus quefers d'Italia (on havia heretat molts bens de son pare), a retornarhi, va anomenar llochtinent y governador seu a Grecia a Rayner (Rainerio o Nerio) Acciajuoli, altre cosí seu y ademés fill adoptiu de Nicolau.

D'aquesta manera vingué a establirse en la castellania feudal de la famosa Corent, — que comprenia les terres de les antigues Pallene y Phliunte y part de l'Argólida, — una branca lateral que arribà a major fortuna que la tija originaria de Florença. En el document de la concessió de la castellania a Nicolau Acciajuoli es diu que estava situada en les fites de molts enemichs, es a saber: dels Catalans, dels Turchs y dels Grechs. Aixís s'establí en la acròpolis corentiana el que havia d'esser el més terrible perill de la existencia de l'Atenes catalana, y al jove Rayner li estava reservat, una trentena d'anys més endevant, el conquestar l'Acròpolis de Pericles y ferse senyor d'una de les més famoses ciutats del mon. Rayner o Nerio obtingué de la emperatriu titular de Constantinoble, María de Borbó, princesa

(1) BUCHON: *Nouvelles recherches*, II, 143 y ss.
(2) GREGOROVIUS: *Geschichte der Stadt Athen*, II, 143.

de la Morea, les baronies de Vostitza y de Nivelet, ab lo qual se feu verdader amo de la major part de les costes septentrionals del golf de Corent y del istme del mateix nom, perque son cosí Angel li cedí la castellania y la munió de castells d'ella depenjants, per una cantitat que may tingué que pagar. Angel Acciajuoli y els seus descendents conservaren la buida denominació de palatins de Corent; emperò Rayner restà el verdader senyor d'aquella ciutat que li serví de fortalesa y punt d'apoy per llençarse contra ·ls Catalans dels ducats grechs.

I

MATHEU DE MONCADA (1359-1362)

Poch més d'un any després d'haverse instalat en la terra grega, vehina als dominis dels Catalans, la familia dels Acciajuolis, que anava a ocupar en la Acaya ab els Zaccaria de Gènova, el lloch important dels antichs conqueridors franchs ja casi desapareguts d'ella, se presentà en els Ducats un descendent d'una de les més nobles families catalanes establertes a Sicilia, a saber: Matheu de Moncada, tercer comte d'Agosta, al qual el rey Frederich III li va concedir, al partir cap a son govern, per una mena d'ironia de la sort, aquella mateixa castellanía de Corent de que acabava d'apoderarse Nicolau Acciajuoli, y de més a més la vehina Argolida, en el cas de que logrés ferse senyor d'abdues possessions.

Cabalment era aquesta l'única y darrera encontrada, ab les seves fortes ciutats d'Argens (Argos) y Nàpols (Nauplia), que ·ls descendents y hereus de Gualter I de Brienne, desposseit del ducat d'Atenes pels Catalans, pogueren conservar tranquilament fins a les darreries de la catorzena centuria, sobrevisquent a la ruina de l'estat català. La belicosa Companyia havia intentat debades, repetidament, ferse mestressa d'aquelles fortes places, sense poguer conseguir tan sols passar més enllà de l'istme. Megara constituí sempre el darrer terme de les seves conquestes per la part del sur.

No eren els temps en que fou nomenat vicari general dels Ducats Matheu de Moncada, els més apropòsit per realisar lo que la Companyia no pogué en l'època dels grans conqueridors; ni era tampoch d'aquesta niçaga, com veurem mes endevant, el noble comte d'Agosta. Sens dubte el rey de Sicilia li conferí tals privilegis y drets, que no havia assenyalat als demés representants seus en aquells estats, atenent sols a la noble y heroica ascendencia de que devallava.

Els Moncades de Sicilia.

Matheu de Moncada, tercer comte d'Agosta, senescal del regne de Sicilia y vicari general de la Companyia catalana, era net de Guillem Ramon de Moncada, més tard primer comte d'Agosta, el qual passà a Sicilia al servey del rey Pere ·l Gran d'Aragó, quan la guerra de les *Vespres*. Guillem Ramon

se quedà definitivament en l'illa lluitant per la causa del rey Frederich contra ·l seu germà Jaume II el Just, qui treballà molt pera apartarlo de la causa dels Sicilians, fins al punt d'oferirli el títol d'almirall; mes fou inutil perque no volgué tornar may més a Catalunya, com altres nobles y fills de la seva terra, que constituiren la poderosa facció catalana de la illa. Aci es va casar ab Luquina, senyora de Malta y de Goy (Gozzo), que després va baratar pel títol de comte d'Agosta, que li donà el rey Frederich el 4 d'abril de 1326, a cambi de dites illes, que pasaren aixís a la corona de Sicilia y més tard a la branca dels Frederichs d'Aragó de Grecia. El primer Moncada de Sicilia era quart net del famós Guillem Ramon de Moncada, Dapifer, senescal de Catalunya y senyor de Moncada, Vich y Tortosa, que visqué en temps de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona y primer príncep d'Aragó, y fou cap y tronch de l'ilustre niçaga dels Moncades de Catalunya, els quals prengueren son nom del vehí poble de la mateixa denominació, on radicava l'històrich castell senyorial de la familia, avuy totalment desaparescut (1).

Els vicaris generals de la Companyia, quan no eren anomenats entre les contades families nobles d'origen català trasplantades a Grecia, com els Frederichs d'Aragó, els Novelles y els Roger de Lluria, procuraven triarlos els reis de Sicilia entre ·ls nobles catalans de major influencia que radicaven en la illa, com els Moncades y més endevant els Peralta, dels comtes de Caltabellotta. Alguna excepció hi hagué, com Nicolau Lancia, y suposem que no seria l'única, però ens falten datos per afirmarho, perqué ·ns son desconeguts els vicaris generals dels Ducats, en un període de vint anys (1335-1354), per la perdua dels registres de l'arxiu de Palerm que corresponen an aquesta època.

Després dels Alagó y dels Peralta, tal vegada eren els Moncades la familia d'origen català més important de l'illa. La noblesa y la major part de la població oriunda de Catalunya, habitaven preferentment la vall de Noto y la ciutat de Catania, que venia a esser com una vila catalana (2). Aquells nobles, lo mateix que ·ls Galceran y els Vallgornera, capdillaven el partit o la facció anomenada *Catalana*, que lluità encarniçadament durant els regnats de Pere II y Lluis I de Sicilia, sobre tot entre ·ls anys 1340 y 1355, contra la facció *Llatina*, o sigui la Siciliana, comanada per Mateo Palizzi y Manfred Chiaramonte.

Com hem de veure més endevant, el fill de Matheu de Moncada, en Guillem Ramon, quart comte d'Agosta, jugà un paper molt important en els fets de Sicilia, quan la seva nova anexió a la corona d'Aragó, en temps de Pere III

(1) *Genealogía y sucesión de las familias de el linage de Moncada desde su principio del año de 750 hasta* 1620. Sacada de escrituras auténticas de muchos archivos de Cathaluña y de autores antiguos y modernos de las historias de la Corona de Aragon. Ms. del Arxiu de la Reyal Academia de Bones Lletres de Barcelona. — A. RUBIÓ Y LLUCH: *D. Guillermo Ramón de Moncada, gran senescal de Cataluña*. Barcelona, 1886. — LENGUAGLIA: *Ritrati della prosapia et Heroi Moncadi;* Valenza, 1657, citat per GREGOROVIUS: *Geschichte der Stadt Athen*, II, 137, que ·l consultà en la Biblioteca Nacional de Palerm. — *El Vizcondado de Castellbó*, por J. MIRET Y SANS. Barcelona, 1900, págs. 130, 214 y 224.

(2) «Quæ civitas caput fuit et protectrix omnium Catalanorum tunc in insula commemorantium.» *Storie Siciliane* di ISIDORO LA LUMIA. Palermo, 1882, II, 14 y 15.

el Cerimoniós, y àdhuc també intervingué activament en els fets de Grecia, en l'estèril guerra que ·ls Catalans d'allà, ajudats pel nou rey de Sicilia, Martí I, emprengueren pera reconquestar dels Turchs y del Acciajuoli els dominis perduts.

Matheu de Moncada a Grecia. — Negociacions per la venda de Karystos.

Matheu de Moncada no tenia les condicions d'activitat que juntament ab altres menys honroses, desplegà el seu fill en la seva ardenta y agitada vida política. Tal volta el portà a Grecia, com a altres vicaris, el desig d'enriquirse ab el govern d'aquells llunyadors dominis, tan desatesos pels duchs nominals que residien a Sicilia y que may se donaren la pena de visitarlos. Se treslladà als Ducats ell y la seva companya, en la qual devien figurar, com es natural, alguns homes d'armes, en les darreries de l'any 1359, en una nau bayonesca apellada *Santa Maria*, de la qual trobem senyors y patrons dos mercaders de Mallorca, que eren els que més freqüent comerç tenien a la saó, ab els dominis catalans de la Grecia [1].

Axís que arribà Matheu de Moncada a Tebes, residencia habitual dels vicaris generals dels Ducats, se trobà ab un incident desagradable. El dia 1.er de janer de 1360, se presentà en la mateixa ciutat sir Michaletto, venecià, ciutadà del Negrepont, nunci y procurador de Pere Morosini, capità y batlle de dita illa per la república de Venecia, acompanyat de molts testimonis, y allí, en la sala major del palau arquebisbal [2], devant de la porta de la Sèu, qual porta estava just en front de la dita sala, y en presencia del mateix senyor Matheu de Moncada, vicari general dels Ducats d'Atenes y Neopatria, y de Valentí Ferran de Estives (Tebes), notari públich y canceller general de la Companyia catalana, declarà que ·l dia 19 del mes de desembre anterior, el magnífich senyor Bonifaci, fill de l'ilustre Don Alfons Frederich d'Aragó, de clara memoria, havia promés vendre y donar per medi d'instrument públich el seu castell de Karystos, situat a la illa de Negrepont, a la senyoria de Venecia, y per lo tant desitjava que ·l dit Bonifaci mantingués la seva promesa, desocupant prestament y entregant el castell; y que en el cas de que Bonifaci manqués a quant havia estat convingut, ell, Micaletto, li exigiria el pagament dels interessos y dels danys que la República y els seus amichs n'havien soferts.

A tals declaracions en Bonifaci feu per resposta que may havia venut a Venecia, ni als seus representants, d'una manera absoluta, el castell dels seus antepassats. Y en certa manera tenia raó al sostenir la seva afirmació, perque ·l contracte no era encare estat ratificat pel dux [3]. Una protesta semblant feu el

(1) «Com ço sia cosa quels honrats en Barthomeu Sunyer e en Bn. Aymerich, senyors e patrons duna nau bayonescha duna cuberta, appellada Santa Maria, haguessen comprats al present ha un any, poch mes o menys, l'altre viatje que feren en los dits Ducats *portant aqui nos e nostra companya*, sinch esclaus grechs... etc. Dat en la ciutat de Estiues (Tebes) XXVIII deembre anno M.CCC.LX». — Arxiu històrich del regne de Mallorca. Lib. litt., reg. 1359 ad 62, fol. 204 y ss.

(2) El palau arquebisbal de Tebes ja havia servit per actes semblants. En ell fou també firmada en 16 maig de 1262 la pau entre Guido I de la Roche, duch d'Atenes, y Venecia. «Actum Thebis in domo et presentia ven. patris Eri, archiep. Thebarum». — TAFEL Y THOMAS: *Urkunden zur ältesteren Handels-und Staatsgeschichte der Republik Venedig* (1204-1300), III, pág. 348 y 349. — F. GREGOROVIUS: *Gesch. der Stadt Athen*, I, 418, nota 2.

(3) Dissertazione documentata sulla Storia di Karystos nell'isola di Negreponte, 1205-1470, scritta dal Dr. Carlo HOPF, versione del tedesco con aggiunte dell'autore fatta da G. B. DE SARDAGNA. Venezia, 1856,

dia abans en el mateix lloch, devant del dit Micaletto y d'altres testimonis, entre els quals figuraven dos nobles catalans, Guillem Fuster, cavaller de Tebes, y Bernat de Rodella, que estava vehinat a Atenes [1].

Bonifaci d'Aragó.

En aquest acte fa la seva primera presentació en terra grega y en la vida política dels Ducats, un nou individuu de la branca borda reyal dels Frederichs d'Aragó, que exerciren durant tota la dominació catalana una influencia considerable, fins al punt de que ells obren y tanquen la seva historia. Al costat d'ells sols pogueren sobressurtir y atenyer alguna importancia els dos llinatges dels Novelles y dels Lluries, que conservaren en llurs mans la dignitat militar del marescalat de la Companyia. Aquest nou personatje es Bonifaci Frederich d'Aragó, tercer fill de l'antich vicari general, Alfons Frederich, a la mort del qual heretà les seves baronies insulars de Karystos y la Eguena (Egina), y altres bens considerables que posseia en l'Atica, als que més tard s'agregà, per donació de son germà, Jaume Frederich, la torre de Gittina, situada en el ducat català d'Atenes, lo qual ha donat lloch a que per alguns eminents historiadors de la Grecia mig-eval, se ·l cregués també senyor del Citó (Zeitun) en la Phtiotis [2]. Res ens diuen d'ell en Zurita ni els registres del nostre Arxiu, fins l'any 1380 y 1381, en que tingué lloch l'anexió dels Ducats a la corona d'Aragó, y solzament els historiadors sicilians antichs ens parlen un xich del seu origen y d'alguns fets de la seva turbulenta vida política en la illa [3].

Bonifaci Frederich d'Aragó s'havia educat en la cort del seu oncle, el rey Pere II de Sicilia, y feya administrar pels seus procuradors y governadors els quantiosos béns que posseia a Grecia. Pel seu naixement y origen perteneixia naturalment a la facció catalana de la illa, y portat del seu caràcter turbulent que no ·l deixà ni en la seva vellesa, prengué una part activa en la guerra civil que esclatà en la illa, entre Blasco de Alagó y Matheu Palizzi, y que ·s perllongà durant els regnats de Pere II y Lluis I.

En la batalla que tingué lloch prop de Catania, en juny 1349, fou fet presoner, y més tard, en 1355, una rebelió formidable el llença de Patti, d'on era governador, y on s'havia atret l'odi general pels seus actes de rigor. Sanxo d'Aragó, son parent, a qui acudí en demanda d'auxili, li feu traició, y Bonifaci se trobà no sols privat de son govern, sinó de Tyndari, altre castell seu, que atacat pels sublevats, tingué que capitular. Sanxo, al dia següent, alabava l'acte heròich dels ciutadans per haver deslliurada la terra, *quæ occupata dudum per prædictum Bonifacium Catalanum,* diu el cronista de l'època, havia sigut

págs. 84, 85 y 86. La obra a que ·s fa referencia en la traducció, es: HOPF: *Geschichtlicher Uberblick über die Schicksale von Karystos* en les *Sitzungsberichte der Wiener Akademie.* 1854, p. 557.

(1) PREDELLI: *I libri commemoriali della Republica di Venezia, Regesti.* Venezia, 1876-1907, II, p. 308, n.° 170.

(2) RUBIÓ Y LLUCH: *Els Castells catalans en la Grecia continental.* ANUARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, 1908; p. 400.

(3) THOMÆ FAZELLI SICULI: *de rebus Siculis decades.* Catanæ, 1749,1753. Dec. II, lib. IX, c. VI, t. III, p. 125. — MICHAELIS PLATIENSIS: *Historiæ Siculæ.* Partes I et II. — ROSARIUS GREGORIO: *Bibliotheca scriptorum, qui res in Sicilia gestas sub Aragonorum imperio retulere.* Panormi, 1791 y 1792. 2 vol. in fol. — HOPF: *Storia di Karystos,* págs. 16 y 17.

per ell tiranitzada a la manera dels Catalans [1]. Volgué després debades refugiarse en el seu castell fortificat de Nicosia; mes tingué que fugir a Catania, on caigué en les mans dels seus adversaris en 1356. Més tard, deslliurat de la presó y despullat dels béns que a Sicilia posseia, se n'anà a Grecia. Allí ·s posà a administrar y a aumentar la seva herencia paterna, y desde llavors se convertí en un dels ciutadans y terra-tinents més influyents del país, prenent part activa, uns vint anys després, en els seus fets, quan trobantse esser ell el representant més vell de la branca dels Frederichs d'Aragó, desconegué l'autoritat del seu nebot Lluis Frederich, anomenat aleshores vicari general per algunes universitats dels Ducats.

Entre ·ls castells de llurs dominis insulars de Grecia que posseiren els Catalans, fou sens dubte ·l principal el de Karystos, en la Eubea,—anomenat també *Castel Rosso* pels Venecians, a causa del color rogench de ses pedres,—el qual li portà en dot a Alfons Frederich d'Aragó la seva muller Marulla de Verona, donació refermada després per les conquestes d'aquell gloriós capità de la Companyia en el Negrepont, en els anys de 1317 y 1318. Malgrat lo molt que a la república del Adriàtich li contrariava aquella espina clavada en lo millor de la seva gran illa del mar Egeu, que li barrava l'entrada meridional del golf y canal de la Eubea o del Talandi, tingué que acceptar silenciosament la possessió de Karystos per Alfons Frederich, en els armisticis de 1318 y 1321 pactats ab la Companyia catalana.

D'aquesta manera restà senyor aquell capdill català d'una de les tres antigues baronies en que desde la conquesta franca estava dividit el Negrepont, á saber: Oreos, Chalcis y Karystos, en la qual s'alçava ademés el castell de Larmena, més prop del centre de l'illa, y el de Filagra que havia fet fortificar dit Alfons. Tots tres estaven situats en la mateixa baronia de Karystos que ocupava la part meridional de la Eubea, enfront del Atica, relligada sols ab la part central d'aquesta illa, per la via del mar, y que per lo tant venia a esser com un complement o contrafort oriental del ducat català d'Atenes.

En vida del mateix Alfons Frederich, per dugues vegades en 1321 y 1328, intentà Venecia l'adquisició d'aquella baronia, única extrangera dintre de la jurisdicció de l'illa, y fins a conseqüencia d'ella esclatà una porfiada guerra, que acabá ab un nou reconeixement de la possessió catalana per part de la Senyoria, en l'armistici de 1331. A la mort d'Alfons Frederich, y havent passat Karystos, com hem vist, al poder de son fill Bonifaci d'Aragó, ausent llavors en la cort de Sicilia, intentà la república de l'Adriàtich noves negociacions ab el governador que aquell tenia en dit castell, Gerart de Leisture. Aquestes negociacions començaren en 1339, y se reanusaren en 1347 y en 1349 directament ab Bonifaci, que era a Sicilia, el qual, naturalment, comprenent ab aquesta

(1) HOPF: *Storia di Karystos*, págs. 17 y 18.

insistencia quant interessava a Venecia la possessió de Karystos, anava aumentant les seves exigencies. Per fi en setembre de 1351 foren convingudes a Messina les condicions de la venda. Mes altra vegada quedaren interrompudes les negociacions, d'una part, per la guerra que esclatà llavors entre Gènova y Venecia, y d'altra, per les lluites que ensangrentaren la Sicilia, y en les quals s'hi troba també barrejat Bonifaci d'Aragó [1]. Aquella guerra en la qual Karystos caigué en poder dels Genovesos, acabà de convencer a Venecia de lo necessari que a n'ella li era el dominar posició tan estratègica.

Als 16 d'octubre de 1359, Bonifaci d'Aragó consentí en la venda del seu castell de Karystos a Venecia, ab totes les seves pertinencies y drets a n'ell anexes. Quedaven inclosos també en la venda els vilans subjectes al castell, encara que estiguessin fòra dels casals o viles de la seva jurisdicció, exceptuats aquells que desde la Eubea haguessin treslladat la llur residencia al ducat català d'Atenes dintre ·l terme d'un any. Al mateix temps el venedor estava obligat a donar armes y ballestes pera una guarnició de setze homes, y els queviures que fossin necessaris pera ·l llur sosteniment fins a l'any nou. Per tot això devien esserli pagats sis mil ducats, dels quals, quatre mil rebedors immediatament després de l'entrega del castell, y pels altres dos mil, li tenia que esser donada una garantia en Tebes, fins a l'abril del següent any. S'excluien totes les astucies jurídiques, que malgrat aquesta previssió, varen esser invocades, com acabem de veure, al arribar el cas. Aquest negoci fou conclòs en la iglesia de Sant March en el Negrepont, perteneixent als venecians. Entre ·ls testimonis hi veyem a Sarrasi de la Eubea, que més endevant figurarà en l'historia dels Ducats. Al dia següent, dijous, que era ·l 17 d'octubre, en la mateixa iglesia, en presencia de Joan de Lluria, llavors veguer de Tebes, y altres testimonis Eubiotes y Venecians, el batlle y el concell demanaren que Bonifaci ratifiqués el contracte, a lo qual va respondre que n'era del tot content y que no trobarien cap dificultat quan fossin anats a pendre possessió del castell. Ja hem vist suara quan facilment Bonifaci cambià de parer pochs mesos després, y per de prompte no va pensar més en vendre Karystos a la República [2].

Facilment se pot compendre de quina manera degué rebre Venecia l'inesperada resposta negativa — de que abans hem feta referencia — que sobre Karystos va donar Bonifaci d'Aragó, primerament devant del noble cavaller tebà Guillem Fuster y d'en Micaletto, y després del vicari general dels Ducats, en Matheu de Moncada, el 31 de decembre de 1359 y 1.er de janer de 1360, respectivament.

(1) HOPF: *Storia di Karystos*, págs. 43, 45, 46 y 47.

(2) HOPF: Ibidem, págs. 47 a 49. Morossini el 19 de desembre encarregà a Micaletto les noves diligencies que tingueren lloch el 31 de desembre 1359 y el primer de janer de 1360, les darreres devant del vicari Matheu de Moncada. — R. PREDELLI: *I libri commemoriali della Republica di Venezia. Regesti.* T. III-VI Vet aci els documents del arxiu d'estat de Venecia, que ·s publiquen en la obra de Predelli, referents a Bonifaci Frederich d'Aragó: Comm. IV, n.° 293 (agost 1349); Ibid. VII, n.° 151 (16 octubre 1359); Ibid. VI, n.° 152 (17 octubre 1359); Ibid. VI, n.° 162 (31 decembre 1359); Ibid. VII, n.° 170 (primer janer 1360). — Vid. també, A. RUBIÓ Y LLUCH: *Diplomatari del Orient Catalá*. D'aci en endevant designarèm aquesta colecció documental inèdita en aquesta forma: D. del O. C.

L'antiga aliança de la República ab els Ducats, refermada ab ocasió de la guerra ab Gènova, en la que ·ls Catalans li prestaren tan bons serveis en el Negrepont, quedà molt afluixada, y de poch vingué que no esclatès un sagnant conflicte, que impediren altres complicacions (1).

Les negociacions, naturalment, quedaren sospeses per alguns anys. Bonifaci que havia fixat el seu domicili a Grecia, continuà dominant en l'antich Karystos, mentres la República ·s veya obligada a combatre, fins valentse d'armes extrangeres, contra ·ls seus propis fills, pera reprimir la famosa sublevació candiota menada per Tito Venier, co-senyor de Cerigo, y per Tito Gradenigo (2).

Moncada posa els Ducats en estat de defensa. — **Violencies y reclamacions.**

No sabem pas si pel perill del conflicte ab Venecia que esclatà més tart, o pel que oferien els Albanesos, que després de la batalla del Acheloos, apoderats del Epirus y de la Thessalia, amenaçaven els dominis dels Catalans, o per mor de prevenirse contra l'anarquia ja regnant, es lo cert que ·l nou vicari, Matheu de Moncada, apenes se feu càrrech del govern, prengué mides extremes fortificant els castells del pais y proveint també a la seva defensa per mar. Per atenyer el seu objecte no ·s deturà devant de cap exacció ni violencia, y entre les víctimes d'ella trobem la familia siciliana dels Sacco, una de quals branques s'havia establert a Tebes (3). Morí en aquesta època, sense descendencia, Joan Sacco d'aquesta ciutat, disposant dels seus bens a favor de sos nebots, fills de son germà Jaume Sacco, resident a Messina (4). Malgrat això el vicari general, Matheu de Moncada va confiscar y fer vendre, per corredor públich y en públich encant, els bens del difunt Joan Sacco, baix pretexte de que necessitava diners pel pagament dels castellans y sirvents dels castells dels Ducats (5).

Tal vegada per atendre també a la defensa dels Ducats, aumentant el nombre de naus y llenys que guardaven el golf de Corent — únich punt en que ·ls hi era permés als Catalans de Grecia, pels convenis ab Venecia, mantenir embarcacions de combat — en Matheu de Moncada en el mes de desembre de 1360, feu descarregar a la força en el port de Ripadostria (Rivadostro), situat en el fons de dit golf, les fustes o taules de vet que portava la nau bayonesca, apellada

(1) Hopf: *Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit.* Leipzig, 1870, VII, 13.

(2) Hopf: *Storia di Karystos*, p. 50.

(3) Tal vegada descendien de Verona. Abans d'aquesta època figura un Pietro de Sacco, jurisperit de aquella ciutat. Vid. Predelli. *Commemoriali*, II, 104, 159 y 183.

(4) Jaume y Nicolau Sacco, germans de Joan de Tebes, foren presos pels Aragonesos en Aci Reale, combatent pel rey. Sobre els Sacco de Tebes, vid. Rubió y Lluch: *La població dels Ducats Catalans de Grecia. Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, IV, 493 y 494. — Cav. G. Travali: *I diplomi angioini*, etc. Palermo, 1886, págs. 49, 63 y 65. — Archivio di Stato di Palermo. Regia Cancelleria, vol. VIII, f. 26. Doc. de Messina, 29 juliol 1366. — Lambros: Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας..... Ὑπὸ Φερδινάνδου Γρηγοροβίου μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς γερμανικῆς μετὰ διορθώσεων καὶ προσθήκων ὑπὸ Σπυρίδωνος Π. Λαμπροῦ. Τόμος. III. Ἐν Ἀθήναις. — 1906. Ἔγγραφα, p. 346. D'ací en endevant citarem sempre ab el títol de Lambros: Ἔγγραφα, el vol. III de la traducció de l'*Historia d'Atenes en l'Edat Mitjana*, de Gregorovius, tantes vegades esmentada *Gesch. der Stadt Athen im Mittelalter*, feta y ampliada pel docte professor de la Universitat atenesa, Spyridió P. Lambros. En dit volum tercer d'aquesta obra publicarem tots els documents que en 1896 varem trobar en el Arxiu de Palerm, referents a la dominació catalana a Grecia, que formen part del nostre abans esmentat *Diplomatari del Orient català*.

(5) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. VIII, 26 v. Messina, 29 juliol 1366. D. del O. C. — Lambros: Ἔγγραφα, pág. 348.

Santa Maria, en la qual ell mateix s'havia traslladat a Grecia en l'any anterior y que, segons sembla, llavors era estat arribada contra llur voler a les pertinencies dels Catalans. Els patrons mallorquins de dita nau, que havien carregat en dominis venecians, havien donat fermança, sots certa quantitat, de no descarregar les dites taules sinó en llochs de la jurisdicció del rey d'Aragó. Al excusarse el vicari general ab el governador del regne de Mallorca, li deya que sols havia procedit d'aquella manera per mor del *salvament dels ducats*, per el qual tenia fretura de fusta y altre llenyam, y en quant al compromís contret pels mercaders d'aquell regne ab el comú de Venecia, li demanava que l'excusés també ab dit comú, recordantli que «entre les jurisdiccions del dit senyor rey d'Aragon e del molt alt princep e senyor nostre don Frederich per la gracia de Deu rey de Sicilia e duch dels dits Ducats nos dega fer neguna differencia, com lo dit senyor rey nostre sia al dit senyor rey Daragon cosí, e frare, e fill e gendre» (1).

No es aquesta la sola vegada en que recordant, ja estrets llaços dinàstichs de sang, ja els vincles d'una comunitat d'origen nacional, s'aferma per la nostra cancelleria la unitat y la solidaritat de la raça catalana extesa per totes les nacions del Mediterrani. Deu anys abans, al començar el rey Pere ·l Cerimoniós, aliat ab els Venecians, les hostilitats contra Gènova, se dirigí a tots els seus súbdits catalans y aragonesos de les parts de Romania pera demanarlos llur concurs y ajuda, y els recordava també ab aital motiu aquella innata fidelitat y constancia y esperit de germanor nacional, per les quals se distingien entre les demés nacions (2).

El comerç d'esclaus grechs.

En aquesta època era molt freqüent el comerç d'esclaus grechs, turchs, albanesos, tartars y tota mena d'orientals. Els paissos cristians els adquirien directament en aquelles terres del Orient on dominaven els seus nacionals respectius, o dels mateixos infidels y grechs que també a son torn se dedicaven a tan infame mercaderia, venent els esclaus de les terres enemigues o d'altre religió. Sens dubte la conquesta de part de la Grecia continental pels Catalans, contribuí al aument dels esclaus grechs en els dominis del rey d'Aragó, que n'estaven plens. Alguns se dedicaven al comerç, a les arts, a la industria y a la agricultura, y eren molt aptes en tota mena de professions mecàniques y fins lliberals. En temps del rey Pere ·l Cerimoniós, figura entre ·ls més notables esculptors de Poblet un tal Jordi de Deu, esclau grech, al servey del famós imaginaire Aloy (3). El principal mercat d'esclaus grechs fou la illa de Mallorca, que era també la que més se ·n gaudia del comerç ab les terres orientals. Axís ho testimoniejava vint anys més

(1) Arxiu històrich del Regne de Mallorca, 28 octubre 1360. Lib. litt., reg. 1359, ad. 62, fol. 204 y ss. D. del O. C.

(2) Vegis un passatje d'aquesta afectada lletra, redactada per el conegut protonotari Matheu Adrià: «innata fidelitatis constancia quam nostri naturales et subditi erga honorem nostri regii dyadegmatis inter alias orbis terre principum naciones ab experto genere comprobantur, propter absenciam nostre celsitudinis non minuitur sed augetur, nec propter locorum distanciam fluctuacionis offendiculo leditur sed potius solide et indisolubilis unitatis gluticio multipliciter solidatur...» Arx. Cor. Aragó. Barcelona, 1 juny 1351. D. del O. C.

(3) RUBIÓ Y LLUCH: *Documents per l'historia de la cultura catalana mig-eval*. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS.—Barcelona, vol. II (en prempsa), p. 189.

tard el vescomte de Rocaberti al recordar als jurats d'aquella illa el compromís que ab el rey havien contret de ajudarlo ab una galea pera pendre possessió dels Ducats d'Atenes y Neopatria, posantlos de manifest la utilitat que d'aquest fet se ·ls seguiria, ja pel diner que quedaria allí, ja també perque de l'adquisició dels dits Ducats se ·n aprofitarien molt els navegants d'aquell regne [1].

Precisament fou pels mateixos mercaders mallorquins que ·l menaren a Grecia y per raó d'un comerç d'esclaus grechs, que Matheu de Moncada tingué que fer una reclamació al governador de la illa de Mallorca, per haverne aquells comprat cinch en la ciutat de Nepant (Naupaktos o Lepant), on no ·ls deuria estar permès el esmentat comerç. El vicari general per castigar aquella infracció de les lleis contra un estat vehí que perteneixia als Angevins, ab els quals estaven llavors en pau y treva, va retenir a tres mercaders de dita nau, fins a obtenir la restitució dels cinch grechs. Una vegada conseguit això, la ciutat de Tebes els va satisfer de tots els seus dapnatges y despeses y ells a son torn compraren a la dita universitat altres dos esclaus grechs, el preu dels quals, obrant de mala fè, després no satisferen. Per aquest motiu es que Matheu de Moncada es dirigí al governador de Mallorca, demanantli la devolució dels esclaus o el pagament de llur preu [2].

Sembla que en el primer any del seu vicariat, Matheu de Moncada tractà d'enviar a Frederich III, rey de Sicilia y duch d'Atenes y Neopatria, a Roger de Lluria, mariscal dels Ducats, y ja llavors un dels personatjes en ells més influyents y significats, lo qual indica que les relacions entre un y altre no havien arribat al grau de tensió y d'hostilitat manifesta que més endevant. La embaixada de la societat dels franchs de Romania, *societatis francorum Romanie*, com s'anomenaven encara els Catalans de Grecia, devia partir en la nau mallorquina d'Antoni Jordi, nova proba de la extraordinaria preponderancia mercantil que entre totes les terres catalanes havia alcançat la illa de Mallorca en aquells llunyadans dominis. Matheu de Moncada se queixà també del incumpliment de les seves obligacions per part del dit Antoni Jordi, que mancà a tots els respectes deguts al sagrament y paraula empenyada *per que floret nostra nacio*, com en la seva lletra li retreya al governador de Mallorca. La reclamació fou autorisada el 12 de febrer de 1361 per Matheu de Castelló, assessor de la gran cort ducal de Tebes, així mateix mallorquí, y un dels molts que passaren a establirse en els Ducats [3].

(1) Arxiu històrich del Regne de Mallorca. Saragoça, 21 febrer 1381. D. del O. C.

(2) El document en que ·s fa aquesta reclamació es un dels quatre únichs de que fins ara tinguém noticia, redactats en llengua catalana per la cancelleria de Tebes, en la època de nostra dominació, lo qual el fá sumament interessant. Aquesta lletra fou llegida devant del governador general de Mallorca, en presencia del notari de la curia de dit regne y varis testimonis, y feta registrar en el Arxiu reyal, y comença en la següent forma: «Al magnifich Governador del regne de Mallorca e de les illes congeens e als honrats savis e discrets batles, veguers, consols de mar, jutges, e tots altres officials exercins jurisdicció en lo dit regne e lochs, tant presents com esdevenidors, veedors les presents letres. Molt cars amichs nostres: Matheu de Moncada, del comtat Dagosta senyor, del regne de Sicilia seneschal e dels ducats de Thenes e de la Patria vicari general, saluts ab creximent de honor.»... Dat en la ciutat de Estives XXVIII decembre, anno MCCCLX. Arxiu històrich del regne de Mallorca. Liber litt., reg. 1359 ad 62, fol. 204 y ss. Devem el coneixement y copia d'aquets documents de dit arxiu a nostre coral amich, N'Estanislau de K. Aguiló, director de la Biblioteca provincial de Palma.

(3) Arxiu històrich del regne de Mallorca. Liber litt., reg. 1359, ad. 62, fol. 204 y ss.

El tribut de la cera a Tebes.

Entre ·ls pochs documents que en la reyal cancellaria de Palerm se conserven referents al temps del primer vicariat de Matheu de Moncada, crida l'atenció una concessió vitalicia, tal vegada un dels darrers actes del seu govern, feta a Ferran de Zaguda, el 22 juny 1361 en consideració als seus serveis, de la percepció íntegra del cens o tribut de la cera que ·s pagava a la cort reyal per els solars d'algunes cases que ·s construien aleshores en la ciutat de Tebes, de pertenencia de dita cort (1). Es la única vegada que en la historia dels Ducats catalans es parla de construccions o edificacions contemporànies. Fora d'aquestes cases sols apareixen citades en aquella època les següents construccions de Tebes: el antich y magnífich castell de Saint-Omer, destruit, segons la crònica de Morea, pels Catalans en 1331; el palau arcabisbal y la iglesia o Sèu major de Santa María, avuy nomenada encara Μεγάλη Παναγία, pera distingirla d'altre de la mateixa advocació coneguda ademés ab el nom vulgar de Λόντσα (Loggia) (2).

Son també molt curioses les poques noticies que tenim sobre ·l tribut de la cera. Tots els anys se cobrava en la casa de la curia ducal tebana un cens o tribut d'aquell producte, al qual devien contribuir tots els habitants, y fins els Armenis que residien a Tebes. Aquest tribut s'atorgava a vegades, per pagar serveis senyalats, a diferents particulars (3).

El govern de Moncada no fou ni llarch, ni pròsper, ni tranquil. L'anarquía, a la qual tractà de posar fi el dèbil Frederich III de Sicilia ab el seu nomenament y que fou desde aleshores el estat ordinari dels Ducats, s'anà accentuant més y més en aquesta època. La concessió feta a Zaguda es la única y darrera noticia que la cancelleria siciliana ens ha conservat del govern de Matheu de Moncada, el qual ben prompte desapareix de l'escena, entregant l'administració de la cosa pública, a un noble català de la ciutat de Tebes, anomenat Pere de Pou.

Govern de Pere de Pou, llochtinent de Moncada.

Res se sap abans d'aquest temps, d'aquest obscur personatje. Tot quant d'ell han escrit els historiadors que fins ara s'han ocupat de la Grecia catalana, es molt inexacte y hipotètich. Fins s'ha arribat a cambiar el seu cognom. Hopf traduí equivocadament per Puig el *Puteus* dels documents sicilians (4), y Gregorovius identificà el Pere de Pou, llochtinent de Moncada, ab el noble Pere de Puigpardines, senyor de la Cardaniça (Carditza) y del Talandi (Atalandi) que figura més tard en la historia dels Ducats. Ademés de la inexacta traducció

(1) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. VII, f. 436 v. D. del O. C. — LAMBROS: Ἔγγραφα, 349.

(2) Ab aital nom, se troba designada en la concessió que Frederich III feu a Francisco de Cremona dels bens de Felip de Locansa, y que després de sa mort pervingueren «ad presbiterum Franciscum parrochialem *ecclesie maioris Sancte Marie dicte civitatis Thebarum.*» Arxiu de Palerm. Messina, 8 de juny de 1367. D. del O. C.

(3) Tenim coneixement de tres privilegis d'aquesta naturalesa. El primer es el que acabem d'esmentar otorgat a Ferràn de Zaguda; el segón fou una concessió de 1368, també vitalicia a Jordi Clarenciano o Clarença de Tebes, de tres unces d'or anyals cobradores de dit tribut. Arxiu de Palerm. Reg. Canc. VIII, 248. D. del O. C. El tercer fou un altre de quinze unces d'or, *en pes de plata*, que Frederich III de Sicilia donà en 1375 perpetualment a Francesch Leonello o Lunel, veguer que fou de Tebes, y als seus successors, pera premiar la seva heròica participació en la defensa de Megara contra Rayner Acciajuoli. Arxiu de Palerm. Reg. Canc. VIII, 18. D. del O. C. — LAMBROS: Ἔγγραφα, núms. 292 y 298. En aquet darrer document es on se fa referencia de la obligació que tenia la colonia armenia de Tebes de pagar aquest tribut.

(4) HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 18.

del *Puteus* llatí per Puig, proba lo absurdo d'aquesta identificació, el fet de que ·l vicari interí, Pere de Pou, estava casat ab una franca o catalana, anomenada Angelina, y el suposat Pere de Puig, que no era tal sinó un Puigpardines, ho fou ab una grega que ·s deya Escarlata (1).

Tal vegada era germà o parent proper seu el noble Thomàs de Pou o dez Pou,—que apareix més tard en un registre dels feus y dels nobles principals dels Ducats en la cancelleria reyal de Barcelona,—el qual estava casat ab Francisca Lluria, de la famosa familia descendent del almirall, establerta a Tebes (2). En aquest cas en Pere de Pou estava lligat pels llaços de la sang ab el marescal Roger de Lluria, més endevant son major y més irreconciliable enemich.

Pere de Pou no fou senyor del Citó (Lamia) com també erradament s'ha suposat, sinó de la torre Gittina, situada en el territori del Àtica, ni consta tampoch, com s'ha dit, que exercís en els Ducats la primera autoritat judicial. En els documents apareix senzillament designat *civis thebarum, ...presidens in dictis ducattibus in vicarium generalem* (3), o sigui regint el càrrech de vicari, lo qual ha donat lloch a que se l'anomenés també ·l president Pere de Pou. En lo que no hi ha cap mena de dupte, es en que ell se feu el conceller indispensable del vicari general, y en que governà en nom seu, mentres aquest permanesqué en els dominis ducals, y per compte propi, y convertit en un vertader tirà o dictador, com diriem ara, quan Matheu de Moncada abandonà la Grecia. No sabem quan se realisà això; emperò podem suposar que en la segona meitat de l'any 1361 (4), seria cridat a Sicilia pel rey Frederich III, a exercir les seves funcions propies de senescal. Durant la seva ausencia les havia desempenyades el noble sicilià, Matheu de Chiaramonte, perteneixent a la facció llatina (5). El ambiciós cavaller tebà se pogué aixís fer facilment amo del govern en aquella època turbulenta y plena de perills exteriors, en que la voluntat dels nobles y capdills havia usurpat el lloch de la lley, y en que la sobirania del duch ausent era una ombra irrisoria d'autoritat.

Tirania dels governs de Moncada y Pere de Pou.

Dels concells donats a Matheu de Moncada per Pere de Pou y de les seves extorsions, en fou una de les principals víctimes en Roger de Lluria, el abans prepotent mariscal dels Ducats. No sabem per quina rao se vegé aquest obligat a fer moltes despeses y a adelantar a la curia ducal o al regent del vicariat moltes quantitats. Les presons arbitraries y les exaccions ilegals del fisch eren

(1) GREGOROVIUS: *Gesch. der Stadt Athen im Mittelalter*, II, 155. A la equivocada afirmació de Gregorovius, vaig contribuir també ab una simple conjectura, sugerida per la autoritat de Hopf, abans de que jo conegués personalment els documents del Arxiu de Palerm. — Vid. el meu estudi Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Καταλωνίων ἐν Ἑλλάδι, publicat en el Δελτίον de la Societat històrica y etnològica de Grecia. Atenes, 1887, núm. de maig.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1559, f. 1. RUBIÓ Y LLUCH: *Los Navarros en Grecia y el Ducado catalán de Atenas en la época de su invasión*. Barcelona, 1886. *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras*, IV, 481, doc. n.º XLII (any 1381).

(3) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. VII, 194. Doc. de Messina? 28 maig 1368. D. del O. C.

(4) Les lletres de Frederich III, queixantse dels abusos y tirania de Moncada, foren expedides a Catania al 17 de juny 1361. Vid. doc. de Tebes, 2 janer 1367.

(5) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. V, 370 v. (1360-1366). — HOPF: *Griechenland im Mittelalter*. VII, 14.

cosa ordinaria y corrent. Anaven continuament queixes y greujes a la cort sobirana de Sicilia, contra ·ls actes injustos del Moncada; mes els manaments quedaven sense compliment, y els documents dels anys posteriors que fan referencia an aquest turbulent periòde, posen de manifest una suspensió total de la vida legal en els Ducats per espay de molt temps, que ·s perllongà fins al reconeixement oficial de Roger de Lluria en 1367 pel sobirà de Sicilia, o sigui per un periòde de prop de vuyt anys (1).

Debades va esser requerit en Matheu de Moncada a Grecia y a Sicilia, perque deslliurés els presos, resarcís els deutes, indemnisés als perjudicats o resolgués els processos pendents y donés cumpliment a les ordes reyals, perque may, ni en Grecia, ni en Sicilia, va donar compte, no ja del seu govern, que de tal no podia tenir el nom, sinó de les seves injusticies, malgrat haverho demanat moltes vegades les universitats a la majestat reyal (2). Pot haverhi apassionament en els capítols y greuges que ·l 2 de janer de l'any 1367, dirigí ·l comú de Tebes al rey Frederich III de Sicilia, mes de totes maneres d'aquest interessantíssim document se desprèn ben a les clares la existencia d'una realitat històrica gens envejable. El rey Frederich III de Sicilia se ·n queixà amargament al vicari Moncada dels seus desafurs, en lletres expedides a Catania el 17 de juny de 1361, que foren recordades més d'una vegada en documents posteriors, y per aquets es desprèn que foren molts els processos pendents y no resolts, molts els presos injustament detinguts y moltes també les confiscacions indegudes (3). El curiós document de Tebes ens ofereix un quadro acabat d'una època de tiranía y de desordre inconcebibles. Per desgracia aquest estat de coses venia de lluny.

La anarquia en els Ducats.

Desde 1355 a darrers de 1359, en que, com hem vist, Moncada ·s treslladà a Grecia, se pot dir que no hi va haver cap vicari general estable, y en tant curt periòde de temps en trobem tres; Ramon Bernat de Sarbou, que fou destituit pels mateixos habitants dels Ducats en 1355; Jaume Frederich d'Aragó, que sembla fou designat pel mateix rey (1356-1359), y Gonsalvo Ximenez d'Arenos, que apenes exercí un any, y que no deixà més rastre del seu govern que un parell de reclamacions jurídiques pendents, de Berenguer Baldomero de Tebes y de son gendre Jordi Grapheo de Sicilia, les quals no ·s resolgueren sinó vuit

(1) ROSARIO GREGORIO: *Opera Scelte*. Terza edizione, volume unico. Palermo, 1858, pàgs. 358 y 359. — Doc. de Messina, 14 maig 1367. Arxiu de Palerm. Reg. Canc. IV, 104. D. del O. C.

(2) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. XIII, 122 v. Tebes, 2 janer, any 1366 de la Encarnació (1367). «neque in partibus Sicilie, vel alibi conveniri potuit vel convinci de suis regiminibus et non justiciis, sed iniquitatibus *sicut pluries Majestati regie a dictis Universitatibus fuit scriptum...*» — FRANCESCO GUARDIONE: *Sul dominio dei ducati di Atene e Neopatria dei Re di Sicilia*. Palermo, Reber. 1895, p. 23.

(3) Frederich III ordenava el 16 de maig del mateix any 1367, al veguer de Tebes, en resposta als capítols esmentats «quod videat et audiat omnes expensas factas per nobilem Rogerium de Lauria et aliis ejus loco et damna passa per eos occassione consilii seu consiliorum predicto Petri de Putheo dati et datorum Matheo de Moncada, olim vicario, omnium et singulorum occassione processuum inde habitorum et factorum sicut olim per sacras et regias litteras datas Cathanie, XVII junii XIV indictionis (1361), datum extitit in mandatis...» En altre passatje se li encarrega que obri una informació de la qual en tregui quatre trellats; «continentes *nomina et cognomina captivorum, causas et crimina et omnia particulariter et distincte cum nominibus et cognominibus personarum dare debencium...*» — Vid. doc. abans citat de 2 janer 1367.

anys més tard, durant el vicariat de Roger de Lluria. Aquest estat d'inseguritat de que ·ls documents de la època ens parlen, posant el país com abocat a sa ruina (1), s'agravà extraordinariament ab dos fets igualment calamitosos, a saber: una horrible devastació del Àtica pels Turchs (2), y la rebelió de Armengol de Novelles, que tractà de sostreures a la sobirania reyal, y fou vençuda ab la força de les armes pel vicari Jaume Frederich d'Aragó (3).

Els defensors dels Ducats en aquesta època tan crítica foren el mariscal Roger de Lluria (4), y el citat vicari Jaume Frederich Ells dos eren naturalment els únichs que podien fer ombra a Pere de Pou; no es d'estranyar, donchs, que ·ls veyém, l'un darrera de l'altre, en lluita ab aquest poderós magnat.

Lluita de Pere de Pou y Jaume Frederich d'Aragó.

La rivalitat entre Pere de Pou y la familia dels Frederichs d'Aragó, que es una recrudescencia de les que existien entre ·ls nobles principals dels Ducats pera disputarse la hegemonia del país, y que feyen impossible tot govern estable, esclatà ab força contra Jaume Frederich d'Aragó, fins a arribar a una guerra violenta entre l'usurpador y aquest noble descendent del casal d'Aragó, semblant a la que pochs anys abans havia ensangrentat la terra grega entre ·l dit Jaume Frederich y el noble Armengol de Novelles, rebelle a la seva autoritat. Comprenia Pere de Pou que l'únich que podia contrariar sos designis y ambicions després de Roger de Lluria, era Jaume Frederich, que feya apenes un lustre havia exercit el vicariat dels dominis catalans, y que tant s'havia distingit en sa defensa (5). Era ademés senyor dels castells de la Sola (Salona), Ledorix (Loidorikion) y la Veteraniça (Vitrinitza), en la Lócrida occidental. Tots tres perteneixien al comtat de Salona, el principal fèu del Ducat, que cobejava ab impaciencia el ambiciós Pere de Pou, per assegurar la seva dominació. Fora d'ella sols quedava el ducat de Neopatria en el que s'alçava el castell de Siderocastro, clau mestre del estat català helènich, que cabalment el mateix Jaume Frederich havia arrencat per la força de les armes del poder de N'Armengol de Novelles (6).

No sabem el motiu que alegaria Pere de Pou pera procedir contra ·l seu enemich; emperò sí que esclatà la lluita y que al vicari usurpador no li fou difícil apoderarse dels castells de la Sola, Ledorix, y la Veteraniça. Frederich III s'apressà a escriure a Pere de Pou pera que restituís els castells arrebaçats contra

(1) Arxiu de Palerm. Protonotaro, II, 156 v. Messina, 27 janer 1356. «quod cum loca dictorum ducatuum defectu regiminis vicarii *sint in maximo periculo et ruyna*, quoniam sibi non obediunt incole ducatuum eorumdem.» — ROSARIO GREGORIO: *Opere scelte*, p. 357. Aquest document se reproduí ab més fidelitat en el *Codice diplomatico di Federico III di Aragono, Re di Sicilia* (1355-1377), per cura di GIUSEPPE CONSENTINO. Palermo, 1886. Vol. I, Fasc. I, págs. 86 y 87.

(2) MATEO VILLANI: lib. VI, cap. 30. — MURATORI: t. XIV, págs. 371 y 372.

(3) Arx. Cor. Aragó. Reg. 1366, f. 79 v. Lleyda, 1er setembre 1380. — RUBIÓ Y LLUCH: *Los Navarros en Grecia. Memorias...*, IV, p. 476. V. també doc. de 17 setembre 1380. Reg. 1366, f. 72. D. del O. C.

(4) Arxiu Cor. Aragó. En 17 març 1355, veyèm que ·l rey Pere III recomana son enviat, Francesch Colomer, a Roger de Lluria, marescal de la Companyia, y al duch Frederich II d'Atenes, prescindint del vicari Bernat de Sarbou. D. del O. C.

(5) Arxiu de Palerm. Messina, 7 desembre 1355. Protonotaro II, 193. «prefatum nobilem Jaymum in conservacione, tutela et defensione eiusdem ducatus legaliter et fideliter se gessisse ac non modicum laborasse.» Per això les universitats dels Ducats el proposaven entre ·ls varons aptes pera exercir el govern y son germà Joan Frederich demanava per ell al rey les terres de Salona y Ledorix.

(6) Arx. Cor. Aragó. Reg. 1366, f. 72 y 79. Doc. de 1.er y 17 setembre 1380, ja citats. D. del O. C.

tot dret y justicia; més no sols se va negar a obeir sos manaments, lo qual proba quan feble y nominal era l'autoritat del duch extranger y llunyedà, sinó que encara va obligar al noble Jaume Frederich per la força a entregarli la important quantitat de cinch mil perpres d'or, que no li retornà ja may més [1].

Violencies de Pere de Pou contra Berenguer Soler.

No foren solsament Roger de Lluria y Jaume Frederich d'Aragó les úniques víctimes de la tirania de Pere de Pou, en la època en que Matheu de Moncada li havia entregat del tot el govern dels Ducats. Entre ·ls ciutadans de Tebes havia obtingut en aquest temps certa notorietat en Berenguer de Soler, nom fins ara obscur, y que ni abans ni després veyém figurar més en la historia interna dels Catalans de Grecia. Era aleshores castellà de Veterniça o la Veteraniça (Vitrinitza) petita població situada prop del mont Tricoryfon, en la Lòcrida occidental y port de mar ensemps del comtat de Salona, en el golf de Corent, y després del de Ripadostria (Livadostro), que corresponia al Ducat d'Atenes, el més freqüentat dels dominis catalans. La ruta de Veterniça a les Thermopyles per Salona tenia una importancia capital. Fou l'antich camí seguit pels Doris en la conquesta de la Grecia, y pels Franchs la via directa de Salònica o Thessalònica a Andravida [2]. Berenguer de Soler posseia bens y terres no sols en la ciutat de Tebes, d'ont era originari, sinó en el terme del lloch de Veterniça, y com procurador de la casa de Sant Joan de Jerusalem de Corent, estava encarregat de percebre les rendes y productes que corresponien a la orde en els Ducats [3]. Els procuradors d'aquesta orde residien a Tebes, emperò tenia també una comanda en Sucamono (Sycaminon), en la Beocia, casi enfront de la illa de Negrepont, y ademés un perceptor a Atenes [4].

Pere de Pou aprofitantse de que Berenguer de Soler volia treslladarse a Sicilia, el despullà violentment de tots el béns, cabals y terres que posseia a Tebes. En altra ocasió li arrebaçà un grech anomenat Michali, pretextant que era lliure, y al cap de poch temps el va vendre com esclau a Mallorca, que com hem vist, era un dels centres principals d'aquest tràfich inhumà, y per últim el privà de recullir les cullites que havia sembrat en el seu territori de Veterniça no obstant d'haver pagat l'acostumat tribut del *terragium*, que cobrava la cort ducal com un dret de sembra per cada cullita [5].

(1) Arxiu de Palerm. Doc. de Messina, 3 agost 1366. Reg. Canc. IV, 127. D. del O. C. — LAMBROS: Ἔγγραφα, pág. 343.

(2) *Livre de la conqueste de la princée de Morée. Chronique de Morée* (1204-1305) *publiée pour la société de l'histoire de France, par* JEAN LOGNON. — París, 1911, p. CXI.

(3) Arxiu de Palerm. Doc. de Messina (?), 28 de maig 1368. Reg. Canc. VII, f. 194. D. del O. C. — LAMBROS: Ἔγγραφα, p. 233.

(4) Tenim noticia d'un d'aquestos perceptors, a saber, de Guillem Alfonsez, que ho era en 1347.— HOPF: *Griechenland*, VI, 439. Venecia: *Libri Bullarum*, n.º 2, f. 220-29 v., y 231 v.—Representant del mateix perceptor a Atenes en 1347, ho era Arias de Lema. Ibidem, VI, 439. Venecia: *Libri Bullarum*, n.º 2, f. 220, 229 y 231 v.

(5) Arxiu de Palerm. Doc. de 28 de maig 1368. Reg. Canc. VII, 194, 194 v. y 197 v. D. del O. C. — LAMBROS: Ἔγγραφα, 234 y ss.—Per la historia del dret català en els Ducats d'Atenes y Neopatria, que ha de constituir un capítol interessant de la d'aquells estats durant la època de la nostra dominació, considerem molt curiosa l'apelació que Berenguer de Soler, dirigí a la grau cort reyal de Sicilia. Ab data de 28 de maig de 1368, se queixà el dit Soler a la esmentada curia, de que en una qüestió pendent devant del vicari general dels Ducats (no indica quin), entre Guillem de Pi (Pino) curador dels bens del difunt Bernat de Mualler (?), actor d'una part, y el dit exponent, fideicomissari del citat Bernat, d'altra part; haventse personat devant de la

Invasió albanesa en els Ducats.

Una nova arbitrarietat comesa per el tirànich Pou contra Berenguer de Soler, ens informa de que·l Ducat corregué en aquesta època el perill d'una invasió albanesa. No eren desconeguts pels Catalans aquests enemichs. Quan Alfons Frederich d'Aragó conquerí en 1318 la Thessalia, aparegueren per primera vegada en ses planuries grans colles d'inmigrants albanesos que constituiren un nou y vigorós element de colonisació. El valent capdill català tingué que lluitar contra ells, sobre tot en 1325, en que s'aliaren ab els Grechs pera expulsarlos de la Thessalia [1]. En cambi en 1350 els veyem aliats ab els Catalans, atacant plegats la colonia veneciana de Feteleu (Phtelion), a l'entrada del golf de Larmiro (Volo), situada en la frontera del ducat de Neopatria, en la mateixa Thessalia [2]. Després els Albanesos s'anaren enrobustint cada vegada més en aquesta regió, y profitantse de l'anarquia que esclatà en 1355 a la mort del gran tsar servi Esteve Dushan y de la descomposició del seu efímer y dilatat imperi, foren ja prou poderosos per vencer en 1358, junt al riu Acheloos, al dèspota del Epirus y de Thessalia, Nicefor II Angel-Comnenus (1356-58) qui havia reconquestat per l'imperi de Bizanci aquelles regions que abans li havien estat arrebaçades pels Servis. Aixís termenà y caigué en poder d'aquets y dels Albanesos l'antich despotat o principat bisantí del Epirus y de la Thessalia dels Angels-Comnenus, y es pot afirmar que pels vols de l'any 1362, tot el N. O. de Grecia era albanès, excepte Neopaton (Lepant) y la Bondiça (Vonitza), on tremolaven respectivament encara les senyeres dels Angevins y dels Tocchi [3].

Per aquesta època hem de suposar que·ls Albanesos s'establiren en les comarques del Sperchios y del comtat de Mitra (Dimitrias), del qual foren valents defensors, vivint després en completa armonia ab els Catalans. Apoderats ara els Albanesos del antich despotat del Arta (Epirus), que fronterejava ab el comtat de Salona, no es estrany que aquest estigués exposat a llurs invasions per mar y per terra. El port més exposat a elles, per esser el més proper a dit despotat, era cabalment el estratègich de Veterniça, clau d'una de les principals rutes de la Grecia continental, d'ont en aquesta època era castellà Berenguer de Soler. Davant dels rumors d'un pròxim atach dels Albanesos, el llochtinent de vicari, Pere de Pou, manà armar al dit Berenguer de Soler, com castellà del castell y vila de la Veterniça, una barca de la cort reyal, allí aleshores existent,

gran curia, sense esser ateses ni oides ses raons y comptes, fou condemnat al pagament de 450 perpres, de la qual sentencia s'en aixecà oralment, dintre del termini legal, devant del tribunal major ducal, y no havèntseli admesa dita apelació, va suplicar a la curia reyal el remey oportú. Ateses ses queixes pel Rey, ordenà al vicari general que si la apelació de que·s tractava fou feta a temps y ab les solemnitats opotunes, escoltès al exponent, portant de nou a la cort el seu procés, sense innovar res contra el apelant, fins que l'apelació fos resolta de una manera definitiva per la gran curia. — Arxiu de Palerm. Reg. Canc. VII, 147.—LAMBROS: Ἔγγραφα p. 237. Ademés de les corts o curies locals del veguers, que tenien llurs jutges, assessors y notaris propis, hi havia a Tebes la gran cort ducal (Magna Curia Ducalis), de la que s'apelava, com en el cas present, al mateix Rey. Havia també un jutge d'apelacions contra les sentencies proferides pels vicaris generals.

(1) MARINO SANUTO TORSELLO: *Liber secretorum Fidelium Crucis super Terræ Sanctæ recuperatione*. Hanoviæ. MDCXI. (BONGARSIUS: *Gesta Dei per Francos*, t. II. Epistola III de Marino Sanuto. Venecia, 1325.)

(2) *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* edidit Academia Scientiarum et Artium Slavorum meridionalium. Volumen tertium (Zagrabie, 1872), p. 169. Ljubic. Listine. Doc. de 14 març 1350.

(3) W. MILLER: *The Latins in the Levant*, p. 293.

la qual devia navegar pel golf y prevenir l'invasió. Emperò mentres s'empleava en aquest servey fou atacada y presa pels Albanesos, per lo que ·l citat Pere de Pou, sots pretext de la perdua de dita barca, s'apoderà d'una altra de pertinença del dit castellà Soler (1).

El partit de Roger de Lluria. — Rebelió contra Pere de Pou.

La tirania de Pere de Pou se feu insoportable, y a la fi no trigà a esclatar el conflicte. Feya temps que s'havia format un partit contrari al llochtinent del govern, al front del qual se posà l'antich mariscal dels Ducats, Roger de Lluria, que tant n'havia sofert de les seves arbitrarietats y violencies. El mariscal devia esser ja llavors home entrat en anys. Era fill del gloriós almirall Roger de Lluria, que tant se distingí en les guerres de les Vespres, y que també intervingué en els primers fets de la heròica Companyia catalana (2). A judicarlo pels seus actes, fou home de temperament enèrgich, violent, actiu y valerós, y llavors sa figura ocupava un dels primers rengles en la noblesa catalana establerta en els Ducats. El rey Frederich III ho confirmava palesament al considerarlo com el major y primer entre ·ls ciutadans de Tebes, ont habitava (3).

La familia dels Lluries havia fet caure aleshores de l'escambell la dels Frederichs d'Aragó. El seu representant Jaume Frederich, malgrat son valor, no havia heretat les condicions d'energia del seu pare, y estava reduit a la inacció y desposseit de tots els seus feus per Pere de Pou; y Bonifaci Frederich, tot just arribat de Sicilia, vivia retirat y consagrat del tot a l'ordenament y administració de sa rica herencia, durant tants anys abandonada per un llarch allunyament de la terra nadiva. En cambi la familia dels Lluries, molt nombrosa als Ducats, anà de jorn en jorn aumentant sa influencia y sos béns patrimonials, tant a Tebes com a Atenes. Rebrots d'aquesta poderosa branca eren Berenguer de Lluria, del qual desconeixem quin llaç de parentiu l'unia ab el mariscal, y Joan de Lluria, son germà, que ·n 1359 havia desempenyat l'important càrrech de veguer de la ciutat d'Epaminondas (4), y fins provisionalment la governació dels Ducats durant l'ausencia del vicari general, Ximenez d'Arenós (5).

(1) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. VII, 196 v. En 28 maig 1368 acudí el perjudicat a la curia reyal de Sicilia, demanant la restitució de la barca perduda, o la indemnisació a ella equivalent, lo qual li fou concedit pel rey Frederich III. — Vaig comunicar aqueix important document al prof. Lambros en 1897, qui ·l publicà després en sa traducció grega de la *Historia de la ciutat d'Atenes* de F. Gregorovius: Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἐν Ἀθήναις, 1904, t. II, p. 308. — No s'ha de confondre aquesta incursió dels Albanesos en el ducat d'Atenes, en la època de Pere de Pou (1361-62), ab el nou atach contra Phtelion de que parla HOPF, *Griechenland im Mittelalter*, VII, 17, qui equivoca per complet la cronologia d'aquets successos. «El Batlle del Negrepont, diu Hopf, no sols ajudà en 1366 la reconstrucció de la casa del *Rettor* de Pthelion, sino que també envià armes y municions pera la defensa contra els Albanesos de la Thessalia, que assaltaven aquella important fortalesa.» La noticia sembla treta de un document de l'arxiu d'estat de Venecia, Misti, f. 4 y 22 v., que no hem pogut trobar en les dugues èpoques que treballarem en ell (anys 1896 y 1907). Quan els Albanesos, prosegueix Hopf, rebutjats de Phtelion s'apoderaren de Siderokastro, aleshores ordenaria Puig (sic) a Soler que armés la seva barca, etc. *Griechenland im Mittelalter*, VII, 18.

(2) Arx. Cor. Aragó. Reg. 335, f. 312. Doc. de 22 setembre 1304. D. del O. C. — H. FINKE: *Acta Aragonensia...* Berlin und Leipzig, 1908, II, 678, n.° 428.

(3) Arxiu de Palerm. Protonotaro II, 108. Doc. de 16 agost 1363. I ind. «*plurium nostrorum fidelium majorem, scilicet ex civibus civitatis ipsius.*» GREGORIO: *Opere scelte*, p. 357 y 358. D. del O. C.

(4) Archivio di Stato de Venecia. Commemoriali, VI, f. 104. Doc. del Negrepont 13 octubre 1359. D. del O. C. — HOPF: *Storia di Karystos*, p. 81. «Presentibus nobilibus viris, *domino Joanne de Loria, honorabili vigerio Thebarum*, etc.»

(5) HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 13.

Cap dels Lluries que figuren en l'historia del Ducat català, y en surten alguns, arribà a atenyer el relleu de Roger. Ja en sa jovenesa l'ompliren de distincions y donacions els duchs Joan II y Frederich II, y en 1354 figura com mariscal o quefe militar de la Companyia catalana, nom que encara conservava després de més de quaranta anys del seu establiment, en les vores del Cefís, del Copais y del Sperchios, aquell aixam gloriós d'aventurers que conqueriren gran part de la Grecia ferma continental [1]. En 1355 era ja vicari de fet, per haver sigut deposat per les universitats dels dominis catalans, el llegítim, Ramon Bernat de Sarbou, a causa de la seva debilitat y de l'anarquia regnant en el país ducal. Tal era l'home pràctich y arrelat en ell, que anava a trobar enfront seu l'improvisat aventurer Pere de Pou.

Els partidaris de Roger de Lluria.

Al costat del valent mariscal s'acoblaren son fill Antoni [2] y son parent Berenguer de Lluria, y lo millor y més granat de la noblesa catalana; els ciutadans més adinerats y influyents de Tebes, y ademés alguns grechs y forasters, com Nicolachi de Maniachi, Periconio de Pittinerio y Albert Bonacolsis de Mantua. No coneixem tots els partidaris de Roger de Lluria, però l'important document de Messina de 18 de maig de 1367, que conté l'indult general concedit per Frederich III, rey de Sicilia y duch d'Atenes y Neopatria, per tots els sagnants successos que anem a referir, ens ha conservat els d'alguns d'ells, que corresponen cabalment als de molts dels personatges que han de tenir una participació més directa y important, d'ací en endevant, en la vida política d'aquell turbulent estat helènich-català [3]. Ademés dels abans anomenats, son els següents: Guillem d'Almenara, Albert Bonacolsis de Mantua, Jaume Guardia, Alfons Cavaller, Bernat Ballester, Jaume Colomer y Guillem Vita.

No eren desconeguts en l'historia dels Ducats els Almenara, Cavaller y Ballester. Els dos primers deurien esser fills o nets dels nobles del mateix nom que en 1321 firmaren l'armistici entre Venecia y la Companyia catalana [4], y Bernat Ballester, descendent d'una familia valenciana que·s treslladà a Tebes, y va arribar a esser allí molt influyent y molt heretada en diversos indrets de la terra grega, era fill del magnat català que firmà juntament ab molts altres, un nou armistici ab la república del Adriàtich en 5 abril 1331 [5].

La familia dels Bonacolsis que en aquesta època trobem establerta a Tebes,

(1) «Nobili et dilecto Rogerio de Loria marescallo *hostium de la Compagna* (sic) o *exercituum de la Companya*, in partibus Romanie». Doc. del Alguer de 5 decembre 1354, y de Caller, de 17 març 1355. Arx. Cor. Aragó. D. del O. C.

(2) Hopf: Ibidem, VII, 20. Aquest erudit historiador, el Zurita del Orient llatí, afirma, sense dir d'on treu la noticia, que Antoni de Lluria heretà del seu pare la dignitat de mariscal.

(3) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. XIII, f. 193. — Lambros: Ἔγγραφα, p. 256. D. del O. C.

(4) Treuga provisional pactada entre·l batlle del Negrepont, y Alfons Frederich d'Aragó, capdill de la Companyia catalana, y els principals representants d'aquesta, a Negrepont, el 11 de maig de 1321. Venecia. Biblioteca de Sant March. Mss. class. XIV. Cod. LXXI, fol. 333. — D. del O. C.

(5) Treuga de dos anys acordada entre Nicolau Llança y els síndichs de la Companyia, y el batlle del Negrepont. Tebes, 5 abril 1331. Arxiu de Venecia. *Pergameni sciolti*, n.° 89. D. del O. C.—En l'any 1389 (6 març), trobem a Bernat Ballester venent a Valencia un violari a Lluis de Manresa: «Bernardus Ballesterius, oriundus civitatis Valencie, habitatorque civitatis Thebarum, ducatus Athenarum.» Arxiu Metropolità de Valencia. Pergami n.° 0856.

perteneixia a la dels famosos tirans de Mantua, y no sabem per quins capritxosos designes de la fortuna anà a compartir la vida dels Catalans de la Beocia. Tant Albert Bonacolsis, com son germà Joan, adictes a Roger de Lluria, prengueren una part activíssima en la política d'aquells llunyans estats, on desempenyaren delicades embaixades o càrrechs tan importants com els de veguer y castellà respectivament de Tebes y Livadia. També fan llur aparició en l'historia catalana de Grecia, en aquest temps, Guillem de Vita,—sens dubte germà de Pino del mateix cognom, que figurà molt més que ell— Jaume Guardia y Jaume Colomer. Del primer d'aquets dos, sols sabem que fou un dels indultats en 1367 per Frederich III; emperò anys més tard el veyem portant al rey Pere ·l Cerimoniós la primera noticia de l'intent d'anexió dels habitants dels Ducats a la corona d'Aragó (1). Els Colomers eren originaris de Barcelona, ciutat que donà també son contingent a la població catalana de Grecia. Per aquesta època anà igualment a establirse allí, en la capital del comtat de Salona, Jaume Ferrer, que així mateix se distingí en l'historia dels Ducats (2).

Relacions entre ·ls Catalans de Grecia y la mare patria. — Partit anexionista y tentatives d'anexió.

May estigueren del tot interrompudes les relacions entre ·ls Catalans de Grecia y els de la mare patria. Catalans, mallorquins y valencians anaven y venien dels Ducats a la metròpoli, y de més a més els estrets llaços de familia que unien a la casa regnant de Sicilia ab la d'Aragó, com filla del mateix casal, mantingueren sempre viu en alguns Catalans del país grech el sentiment anexionista, fill natural del de la solidaritat de raça. El casament de Pere ·l Cerimoniós en 1349 ab la princesa Alionor, germana dels reis Lluis y Frederich III de Sicilia (3), que per cessió d'aquest darrer, revocada en 1358 (4), arribà a intitularse duquesa d'Atenes y Neopatria, havia de contribuir a revifar aquest sentiment. Es ademés sabut per unes lletres y unes proposicions de compra dels Ducats d'Atenes y Neopatria, de la reina Alionor a son germà Frederich III de Sicilia, que en aquest període y en la mateixa època del govern de Lluria, hi hagué varies tentatives d'anexió (5).

Entre ·ls parcials de Lluria acabem de trobar els Colomer de Tebes, familia que tenia bò, a lo que sembla, ab la cort reyal catalana. Jaume Colomer (Jacobus Columbinus) fou altre dels nobles indultats més tard per Frederich III, del qual era germà Francisco Colomer, cabalment un d'aquells Catalans de Tebes, del qui suara parlavem, que mereixia la confiança del rey Cerimoniós ab encàrrechs tan delicats com el de procurarli la reliquia del cap de Sant Jordi, tan cobejada

(1) Arx. Cor. Aragó. Barcelona, 30 de setembre de 1379. Reg. 1265, f. 48. D. del O. C.

(2) Se l'anomena *oriundus civitatis Barchinone*, en un document del 8 de maig de 1381, on se diu que fa més de vint anys que s'ha distingit en el servey y defensa dels Ducats. Arx. Cor. Aragó. — D. del O. C.

(3) *Anales de la Corona de Aragon. Compuestos por* Gerónimo Çurita, *Chronista de dicho reino.* (Edició de Saragoça, 1610-1668), II, 256.

(4) Hopf: *Chroniques greco-romanes*, p. 474.

(5) Arx. Cor. Aragó. Barcelona, 6 de juny de 1370. D. del O. C. «*moltes e diverses vegades* es stada requesta la dita senyora reina per los habitadors del dit ducam *quels volgues reebre per vassalls dient que tots volien esser sos vassalls e que lur plagues ajudarlos*, per ço car del rey lur senyor ne podien esser ajudats ne socorreguts...»

per tots els sobirans d'Aragó, que ·s guardava en la ciutat de la Lavadia (Livadia). En un dels seus viatges a la Cort reyal aragonesa, va tenir ocasió de manifestarli l'adhessió y lealtat d'aquells naturals de la confederació, als quals ni l'allunyament de la terra ni el haver nascut en altra extrangera, els havia fet oblidar els dolços llaços de la solidaritat de niçaga (1).

Tots aquets nobles y ciutadans, als que podem suposar que s'agregarien molts d'altres, tals com Guillem Frederich d'Aragó, Jordi Clarença o Clarenciano, Joan Bonacolsis de Mantua, el grech livadès Nicolau Mauro-Nicola, Francesch de Cremona y alguns més que veyem més tard recompensats per conducte o recomanació del de Lluria, ab la munificencia reyal, se reuniren en la ciutat de Tebes en l'estiu de 1362, juntament ab els parcials del llochtinent Pere de Pou, pera tractar plegats, a manera de parlament general pera tal objecte congregat, del estament general del país, que atravessava una crítica situació, y fins dels afers locals pertanyents a la ciutat de Tebes.

Tebes capital dels Ducats. — Nuclis principals de població catalana.

Pot ben dirse que aleshores era aquesta la vertadera capital política dels estats catalans de Grecia, y ho fou desde ·ls temps de la dominació dels duchs borgonyons. Encara en els més turbulents de la dels nostres antepassats, servava quelcom de la seva passada grandesa, y era Sèu arquebisbal, y residencia ordinaria del vicari general y del mariscal o quefe militar, o sigui dels més alts dignataris de l'estat, y mereixia esser anomenada en els documents de la cancelleria reyal, *quasi caput et magistra* de les ciutats ducals (2). No sols era el centre polítich del país, sino adhuc el comercial y industrial; casi l'únich que tenia aquella república de soldats y burgesos, que fins en mig del regisme municipal que havia implantat en les viles conquestades, conservava quelcom de ferreny y militar. La seva sanitosa y sortada situació, en mig d'una dilatada planura regada per abundoses aigues, en el centre dels dominis conquestats y en el enforcat de les principals rutes del pais, allunyada ademés dels perills de les invasions exteriors y de les incursions piràtiques que delmaven l'herm sol de l'Atica y empobrien la gloriosa Atenes, havia atret a ella el nucli més nombrós de la colonisació catalana. Els documents de les cancilleries palermitana, veneta y barcelonina, ens han conservat els noms de més de quaranta families catalanes y més d'una vintena de forasteres en ella aleshores establertes.

Se pot dir que ·ls territoris que preferentment esculliren els conqueridors de la Companyia en la terra grega, foren els que constitueixen avuy dia la Beocia y part de la Fòcida y de la Lòcrida oriental. En ells hi trobem el centre més dens de viles y llogarets poblats per Catalans: Estives (Tebes), Lavadia (Livadia), la Dablia (Daulia), la Cabrena (Queronea), la Cardaniça (Carditza), Estir (Styris), Neopleu

(1) Per això al dirigirse el rey Pere ·l Cerimoniós, en 1354, als prohoms, síndichs y universitats dels Ducats, per recomanarlos el seu desig d'haver la testa de Sant Jordi, els manifestava que «la relació que ens ha feta lo feel de casa nostra en Francesch Colomer *de la gran amor quens portats*, es estada nos molt plasent». Lletra datada al Alguer, el 5 de desembre de 1354: Arx. Cor. Aragó. D. del O. C.

(2) Gregorio: *Opere scelte*. Palermo, 1858, p. 357, nota.

(Neochorion), Condiscali, Lespileya (Spilia), Mathocyu (Metochion), Ripadostria (Livadostro), etc. (1).

L'historia política de Tebes, fins a l'època de l'anexió dels dominis d'Atenes y Neopatria a la corona d'Aragó, es la dels Ducats catalans. Atenes y Livadia, els més importants nuclis de població nostrada després de Tebes, representen un paper secundari, y viuen únicament de la seva vida. De Neopatria apenes sen parla en aquest temps, y els dominis propiament feudals, sobre tot Salona, menaven una existencia independent, escepte en aquets anys en que Pere de Pou subjectà aquell llunyadà feu de la Fòcida, al govern directe del vicariat general.

El tabustol de Tebes.—Mort de Pere de Pou.

En la ciutat de Tebes, donchs, se decidiren de nou els destins polítichs de la Grecia catalana. La reunió o aplech dels notables del país, en el qual figuraven nobles, ciutadans y clergues, tingué un tràgich acabament. Els partidaris de Roger de Lluria, ara fos que estiguessin previnguts, ara excitats pels actes intolerables, pels excessos y pels insults dels que miraven com llurs enemichs capitals, car d'ells havien rebut agravis crudels y tota mena de violencies; perduda la paciencia, y preferint mancar a la fidelitat reyal y a llurs juraments, que viure sota una opressió deshonrosa ab apariencies de pau, abandonaren el lloch ont estaven congregats, y se llençaren en pública rebelió pels carrers y places de la ciutat, ont aquells descendents dels almogàvers repetiren la colissió sagnanta que al abandonar Galipol esclatà entre Berenguer d'Entença y Bernat de Rocafort. En l'espantós tabuscol, que tingué ressò en altres viles y llochs dels Ducats, no sols foren morts el llochtinent Pere de Pou, sino la seva esposa Angelina, que rebé una fi desastrosa de les mans dels partidaris de Roger de Lluria, y ab ells foren també víctimes de llurs ires, entre altres molts, el veguer de Tebes, Jaume Sardà, el síndich Pere Balaguer, un tal Bernat Similari, el nom del qual no hem pogut identificar, un canonge anomenat Bartomeu y el degà de la sèu tebana Miquel Oller (2).

La mort de dos canonges en el tabustol de Tebes, proba que l'element eclesiàstich d'aquesta ciutat no era molt afecte a Roger de Lluria. Més endevant hem de veure que les violencies del mariscal català envers la sèu tebana, motivaren les queixes del Papa Urbà V (3). Era llavors son arquebisbe, Paulus (1357-1366), qui procedia de la diòcesis d'Esmirna (4). En 1363, un any després d'aquets fets, el veyem a Sicilia entre ·ls desterrats per Roger de Lluria (5).

El degà de Tebes, Miquel Oller, assessinat pels secaces de Roger de Lluria, perteneixia a una familia mallorquina, que trobem ja establerta a Tebes desde ·l començament de la dominació catalana. Tal vegada fou el seu pare el Bernat

(1) Rubió y Lluch: Carta de la Grecia en 1330. *Els castells catalans de la Grecia Continental.* Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Any 1908.
(2) Arxiu de Palerm, 18 maig 1367. Reg. Canc. XIII, 123. D. del O. C.
(3) Archivio Vaticano. Urbanus V. Reg. 246, f. 240 v. D. del O. C.
(4) Eubel: *Hierarchia Catholica medii-aevi.* Munster, 1898, t. I, 508.
(5) Gregorio: *Opere scelte,* 357. — Arxiu de Palerm. Protonotaro, I, 108 v. D. del O. C.

Oller que figura entre ·ls magnats catalans que firmaren el tantes voltes esmentat armistici de 1321, y que fou escomunicat en 1335 ab el seu fill Jaume, quan el Papa llençà de nou el temut interdicte de l'Iglesia sobre la Companyia catalana, per la conquesta y usurpació del Ducat d'Atenes [1]. Era un personatge influyent en l'antiga ciutat de Cadmo, com ho proba ·l que ·l rey Pere III el Cerimoniós demanés la seva intervenció pera obtenir la citada reliquia de Sant Jordi, y de més a més molt adicte al casal d'Aragó [2]. Ademés de canonge de Tebes, ho fou a la vegada de la Sèu de Neopatria, en aquella època en que tan freqüent era l'escandalosa acumulació de benifets eclesiàstichs. Com altres naturals de la nostra confederació, posseia a la vegada béns a Grecia y a la seva terra nadiva o d'origen, y es per això que després de sa mort, ocorreguda en la sagnanta bullanga de 1362, sense deixar fills ni hereus directes, el rey Pere manà a Bonanat Nicolau, mercader de Mallorca, que tenia en dipòsit importants quantitats en metàlich del dit Miquel Oller, y l'administració del bens y heretats que posseia en l'illa, que ho entregués tot an Guerau Palol, llicenciat en lleis, com més pròxim parent seu [3].

Derrota de les tropes de Moncada.

Aixís que Matheu de Moncada, que estava ausent, tingué noticia de l'inesperada bullanga de Tebes y de la mort del llochtinent, en qui ell havia depositat tota la seva confiança, procedint com governador dels Ducats, envià a correcuita la seva gent d'armes contra Roger de Lluria y els demés sublevats. Roger tenia també molta gent devota seva, composta dels homes armats que estaven a son servey com mariscal, y de Grechs reclutats en les seves freqüents

(1) Du Cange: *Histoire de l'empire de Constantinople* (ed. J. A. Buchon. Paris, 1845), II, 204.

(2) Arx. Cor. Aragó. Doc. de 5 de desembre de 1354. D. del O. C. «semper ad nostros honores et regni Aragonum comoda vos invenerimus favorabilem et adjutorem».

(3) Arx. Cor. Aragó. Barcelona 26 d'agost de 1362. D. del O. C. — Aquest document ha rectificat la cronologia dels vicaris generals, Matheu de Moncada y Roger de Lluria, y a la vegada la de molts dels successos ocorreguts des de 1361 a 1367. Fou expedit poch temps després de coneguda la mort den Miquel Oller; «*qui nuper* ut percepimus in civitate de Estives decessit». El tabustol de Tebes, donchs, degué tenir lloch, en la primavera o tot just començat l'istiu de 1362; per lo tant la llochtinencia de Pere de Pou s'ha de colocar entre el juny de 1361 y igual o aproximada època de 1362, no pas en 1365-1367, com suposa Hopf (*Chroniques romanes*, 475), y els historiadors de la Grecia mig-eval, que han seguit ses petjades. En el mes d'agost de 1362, Roger de Lluria, ja desempenyava de fet, el govern del país, cosa que ademés posa fora de dubte la reclamació de Venecia per l'afer de Bassadona, el qual «in MCCCLXII de mensis Augusti habuerit... quoddam damnum de Rogerio de Luria, vicario universitatis Athenarum». Doc. de 26 d'agost de 1365. Arxiu de Venecia. Misti, XXX, 110. Proba també lo que acabem de dir, sobre la època en que començà a governar Roger de Lluria, y la en que exercí sa llochtinencia Pere de Pou, el doc. de Messina, 18 de maig de 1366, V. indicció, on se parla de donar vigor a les lletres reyals de Catania, de 17 de juny, XIV indicció, o sigui del any 1361, al qual correspon dita indicció, respecte de certs processos y actes de violencia, que ·s refereixen clarament a Matheu de Moncada y Pere de Pou, «occassione processuum habitorum et factorum sicut olim per sacras et regias litteras datas Cathanie XVII junii, XIIII indictionis...». Reg. Canc. IX, 107. A tot això s'ha d'afegir lo que diu Hopf de la època anterior a la confirmació del vicariat de Roger de Lluria, per Frederich III, en 1366 y 1367, y consegüent normalisació de la vida pública. *Griechenland*, VII, 19: «En cap banda havia dret, ni justicia; hi hagué *processos sospesos durant vuyt anys*». No obstant Hopf, incorre en una contradicció manifesta al fer aquesta preciosa afirmació, suposant que la mort de Pere de Pou tingué lloch en 1367, es a dir, poch abans de la segona confirmació de Roger de Lluria en el seu càrrech. En 1366 y 1367 se resolen, cabalment, multitut de plets y reclamacions sospesos durant els sis o set anys anteriors al seu vicariat legal. La reclamació de Jaume Sacco de Tebes, se refereix a fets ocorreguts en la XIV indicció, o sigui en 1361. (Arxiu de Palerm. VIII, 26). La de Nicolau de Ardoino, a cinch anys abans, o sigui també al mateix 1361. (Ibidem. R. C. X, 12. Doc. 5 octubre 1366). La de Jordi Grapheo (23 setembre 1366 Ibidem) al vicariat de Ximenes d'Arenós (1361), y lo mateix podém dir de la de Berenguer Baldomero de Tebes (30 maig 1366. R. C. VIII, f. 200 v.) «quod anni *octo vel circa* sunt elapsi vertente questione in nostra curia», etc. Per últim, totes les reclamacions fetes en 1368 per Berenguer Soler de Tebes, indiquen també una data molt reculada pera els fets a que ·s refereixen.

incursions en l'Acaya, y obligats per la violencia al servey de les armes. Aquesta gent de Roger, al tenir noticia de que s'acostaven les tropes del vicari llegítim, se llençaren valerosament contra d'elles, passantles a matadegolla [1].

No ha de sorpendrens la participació de l'element grech en les lluites civils de la Companyia catalana, ni en general en els episodis de la seva existencia militar. En totes les guerres dels conqueridors franchs de la Grecia ab enemichs exteriors, s'hi barrejaren també ·ls Grechs, ja de llur propi impuls, per odi o temor als enemichs o als nous invasors, ja obligats a allistarse per força en les files dels dominadors de la llur terra. Els Grechs de la banda nort del istme, o sigui de la Grecia continental, gran part de la qual caigué en poder dels Catalans, per lo que ·s desprèn de l'historia no tenien l'esperit tan belicós com els que habitaven la montanyosa península de la Morea, que foren els primers en trencar el jou de la dominació franca. Això podria explicar que en Roger de Lluria acudís als Grechs de l'Acaya ab preferencia als dels Ducats. Els Catalans, desapareguda la primera niçaga dels conqueridors, se convertiren en terra-tinents y procuraren enriquirse, y ja no prengueren únicament damunt d'ells la carrega ni la cura exclusiva de la defensa del territori, per més que no ·s desprenguessin del tot de llurs antigues habituts militars. Ja uns quants anys abans de l'època que estem estudiant, al parlar l'historiador bisantí Nicefor Gregoras, de l'aparició dels Servis, que conquistaren molta part de la Thessalia catalana, diu, sens dubte ab evident exageració, que ·ls descendents d'aquells antichs almogàvers, entregats a la molicie y a la ubriaguesa, s'havien enervat de tal manera, que no podien oferir una seriosa resistencia, no ja a forces nombroses, emperò ni tan sols a petites partides soltes allunyades de sa patria [2]. Era, donchs, freqüent aleshores, el allistament de mercenaris, y els Catalans se ·n serviren indistintament de Grechs, de Turchs y d'Albanesos, la cavalleria dels quals era molt estimada y els prestà grans serveis en la regió dels Sperchios, o sigui en el ducat de Neopatria. Els Turchs eren preferits pel maneig de l'arch, y la seva anomenada arribava fins a les regions occidentals. Així ho certifica el fet de que ·l rey Pere ·l Cerimoniós se dirigís en 1359 a les universitats dels Ducats, demanantlos-hi vint o vinticinch arquers d'aquella nació infidel [3].

(1) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. XIII, 123. Doc. citat de 18 de maig de 1367. «dum nobilis Matheus de monte cathino... in eisdem ducatibus pro parte nostre majestatis gerens se vicarium generalem mitteret suam gentem armigeram ad capiendum certos homines dicti Rogerii sibi ut mariscalco subditos et armorum viribus acquisitos in terra grecorum in partibus scilicet Achaie, homines dicti Rogerii de hoc habentes notitiam missi per eumdem Rogerium prefatam gentem dicti Mathei tamquam eorum inimicam impetum facientes ipsam in gladiorum et aliorum armorum furoribus peremerunt». No se explica que Hopf, *Griechenland*, VII, 19, hagi interpretat aquest passatje en el sentit de que les tropes greges fossin allistades per Pere de Pou, o Puig, com ell l'anomena, contra ·l de Lluria.

(2) Νικηφόρου τοῦ Γρηγόρα Ῥωμαϊκὴ ἱστορία. Nicephori Gregoræ Byzantina Historia. Venetiis, 1729. 2 vol. in fol. Llibre XIII, cap. VI, § 2. Ab aquestes paraules termina el cronista grech, tot quan se refereix a la historia de la expedició y dominació dels catalans. — Rubió y Lluch: *Niceforo Gregoras y la expedición de los Catalanes á Oriente*. Museo Balear. Palma de Mallorca, 1885, t. II, p. 610.

(3) Arx. Cor. Aragó. Barcelona 12 de juny de 1359. D. del O. C.

II

ROGER DE LLURIA (1362-1370)

Ruptura de Roger de Lluria ab la cort ducal. — Situació crítica dels ducats.

La mort de Pere de Pou y la derrota de les tropes de Matheu de Moncada, el vicari llegítim, significaven la ruptura absoluta de Roger de Lluria ab la cort ducal de Sicilia. De fet aquesta separació y independencia existia de temps. Els nobles o les universitats deposaven a llur albir els vicaris, com va succeir ab Ramon Bernat de Sarbou, o els hi negaven la obediencia, y la acció y el poder del govern sicilià estaven paralisats,—com ho estaven també en la mateixa illa de Sicilia,—per el desgavell interior y per les lluites dels nobles catalans. Unes vegades eren aquets els Novelles y els Frederichs d'Aragó, altres els Lluria y els Pou. Entre tant Albanesos y Turchs, Grechs, Venecians o Angevins amenaçaven exteriorment la existencia d'aquell estat que trontollava fortament devant de tan continues embestides y sotragades.

Roger de Lluria se trobava amo de fet d'aquells llunyans dominis, y l'autoritat del feble Frederich III se veya una altre volta desatesa, sinó per tots llurs habitants, car sempre hi hagué una part important que desitjava la reconciliació ab la corona, al menys per l'element més turbulent y que més profit esperava traure del nou orde de coses. Roger de Lluria no podia contar més que ab les seves propies forces, devant de l'espantosa anarquía y dels perills que amenaçaven el país, y qui sab si aleshores fou quan se pensà seriament ab l'anexió a la corona aragonesa, y fins ab l'anexió a Gènova per una facció important de la terra, que veya ab temensa les negrors qu'omplien l'horitzó, si hem de creure la poch falaguera pintura que anys endevant feya del seu estat Joan Bonacolsis de Mantua, enviat per les universitats com llur embaixador a la cort reyal [1] y la més trista y llastimosa encara, que per la mateixa època presentava la reina Alionor d'Aragó als ulls del seu germà el rey Frederich de Sicilia, al proposarli l'incorporació dels seus abandonats Ducats a la corona aragonesa com compensació del dot que li devia [2].

En aquestes crítiques circunstancies, que esdevingueren cròniques desde aquesta època fins a l'anexió directa a la confederació catalana-aragonesa, se presentà el perill venecià, sempre latent, ab un caràcter més agut y amenaçador que altres vegades, pera la existencia dels estats catalans de Grecia.

Relacions dels catalans de Grecia ab Venecia.— Ruptura d'hostilitats.

La república del Adriàtich may va considerar el poder català com un estat llegítim y organisat, y per lo tant may va reconeixer legalment l'establiment d'un enemich tan perillós en un vehinatge tan proper al Negrepont com ho

(1) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. IX, f. 10.—HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 17.

(2) Arx. Cor. Aragó. Barcelona 6 juny 1370. D. del O. C. Ella en cambi s'oferia de «ajudar als habitadors del dit ducam per manera que no ·s perdrien, e aço seria obra de misericordia e onor de la casa d'Aragó». Avuy «axí com son, afegia, los habitadors del dit ducam, stan a gran desonor del rey qui es lur senyor e a gran perill que no ·s perden la qual cosa seria gran dany... car del rey lur senyor no poden esser ajudats ne acorreguts».

es la Beocia y l'Àtica. Per això may volgué concertar ab ell una pau estable y definitiva, y únicament acceptava armisticis més o menys llarchs, segons les necessitats polítiques o econòmiques del moment. Cap cosa desitjaren els Catalans ab tanta insistencia com aquest reconeixement, y considerantho aixís el rey Pere ·l Cerimoniós, quan en 1355 va enviar En Francesch Colomer a Grecia pera atenyer, com ja ho hem dit abans, la testa de Sant Jordi, a la adoració del qual entenia edificar un monestir en sa terra de nobles y cavallers, s'oferia a obtenir a cambi d'ella les dugues coses que més els plauria, ço es a saber, que ·l Pare Sant els absolgués del entredit que feya prop de quaranta anys pesava damunt ells, y que ·l dux de Venecia ·ls volgués compendre en l'avinença novellament feta ab el mateix rey, y que de llavors en avant fossin tractats com Aragonesos y Catalans, y naturals sotsmesos seus (1).

Això no vol dir pas que de tant en tant les relacions entre ·ls dos estats vehins no ·s fessin més suaus y comportadores: llavors els armisticis se perllongaven y prenien estabilitat de pau per abdues bandes consentida ab molt de gust. Aixís veyem en 1346 a Marco Soranzo, batlle y capità del Negrepont, demanar en prèstech sis mil perpres d'or al rich cavaller atenès Berenguer de Puigvert, per emplearles en la administració y conservació de la illa (2); aixís també quan degué nomenarse el bisbe catòlich d'Andros, l'arquebisbe d'Atenes se treslladà a la capital de la Eubea pera realisar la consagració del seu sufragani; aixís per últim, per no multiplicar més fets, els Catalans del Ducat d'Atenes acudiren en socors y ajuda dels Venecians de la Eubea, quan en 1351 esclatà la encarnisada guerra entre Gènova y la república del Adriàtich.

Emperò lo comú era l'estat de continua hostilitat. Les naus que de Tebes y de Mallorca y Barcelona anaven y venien y que feyen no sols el comerç entre ·ls dominis catalans de Grecia y la confederació catalana-aragonesa, sino adhuc el de Tebes ab l'Orient, trobaven sempre en alta mar, o amagada en un recó de una illa o darrera ·ls caps de l'accidentada costa grega, una o varies naus venecianes, que les assaltaven y les depullaven de llurs mercaderies, moltes voltes ab sagnantes y cruels escomeses. Desde la roberia de Muntaner en el Negrepont, fins a la de Pere Ulzina de Mallorca, que navegant el 5 juny 1358 envers Estives (Tebes), fou pres per sis galeres venecianes, y en favor del qual demanava el rey Pere III d'Aragó, en el mes de març de 1362, a la Senyoria (3) la indemnisació deguda, tota la historia del comerç del Ducat d'Atenes està plena d'episodis d'aquesta classe, que mostren quan penosa y arriscada era la vida mercantil en aquells temps y en aquelles mars de l'Orient, tan freqüentades pels navilis catalans. Sembla impossible que Catalans y Mallorquins mantinguessin relacions comercials ab Atenes y Tebes. Les naus de la nostra terra eren roba-

(1) Arx. Cor. Aragó. Doc. de Caller 17 març 1355. D. del O. C.
(2) Arxiu de Venecia. Misti, XXIII, 97, v. — HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VI, 439.
(3) PREDELLI: *I Libri Commemoriali*, VI, 303.

des pels Venecians, fins en el mateix port del Pireu. Com es natural, els Catalans dels Ducats contestaven ab represalies, que prenien forma legal, fins a conseguir la indemnisació, emperò com més dèbils no podien sempre tornar cop per cop. Un fet d'aquesta classe, produí ara de nou un conflicte ab Venecia, y tornà a alterar les relacions entre ella y la Companyia fins a la declaració de les hostilitats.

El nou usurpador del govern dels empobrits Ducats, tingué molt aviat fretura d'argent amonedat, pera sostenirse en el poder, y pagar les despeses de la lluita passada. L'or havia casi desaparegut, a pesar de lo qual lo que estava més en circulació y tenia més us legal, eren les unces, els florins y sobre tot, les perpres de Romania. Mes com els duchs sicilians no havien encunyat moneda especial pera ·ls seus dominis grechs, moltes voltes tenien aquelles peces que pagarse o computarse tenint en compte el cambi o pes de plata de les monedes del regne de Sicilia [1].

No li bastaren a Roger de Lluria els béns confiscats als seus enemichs, entre ·ls quals, com es natural, ho foren, preferentment, els del llochtinent Pere de Pou [2], sinó que aplicà també al fisch béns de difunts, sobre ·ls quals tenien dret alguns Eubeotes com Marco Basegio, Jaume Moro y altres [3], y en els mes d'agost de 1362, se tirà violentment demunt de les propietats de Nicoletto Bassadona [4].

Aquesta conducta induí al batlle de la Eubea, Pere Gradenigo, a declarar la guerra a Roger de Lluria, en comptes de renovar el acostumat armistici. El mariscal se queixava a son torn de que ·ls llauradors de l'Atica, — la situació dels quals era semblant a la dels antichs servos de la gleba, — que s'havien refugiat en la Eubea, havien sigut deslliurats o manumitits pel batlle, y que no sols no havia pogut vendre en la propera illa veneciana ni un sol queviure, sino que ni tan sols les acostumades cullites de vi de l'Atica, perque ·l batlle havia aumentat o carregat els drets d'importació. Gradenigo per sa part exigia indemnització per en Bassadona, y ademés per el mercader Pere Bernardo, mort en Vostitza, la herencia del qual, jacent en terres de la Companyia, per valor de dos mil florins d'or, havia sigut igualment confiscada per Roger de Lluria [5].

Roger de Lluria s'alia ab Murat I. — Els Turchs a Tebes.

El violent mariscal pera poder fer cara als Eubeotes, va acudir a un remey desesperat que ja li havien mostrat els mateixos Grechs. Malgrat les protestes d'algunes universitats y nobles de la terra, més allunyats de sa tirania, demanà

(1) Arxiu de Palerm. Catania 8 abril 1375. Reg. Canc. VIII, 18. D. del O. C.

(2) Ibidem. Reg. Canc. VIII, 105 v. Doc. 26 de maig de 1367. D. del O. C. — Hopf: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 19.

(3) Arxiu de Venecia. Misti, XXX, 22.

(4) Reclamació de Venecia de 28 d'agost de 1365. «Cum vir nobilis nicolettus bassadona, civis noster, inter alias *in M.CCCLXII de mensis Augusti* habuerit et receperit quoddam damnum de Rugerio de Luria vicario universitatis Athenarum». Arxiu de Venecia. Misti, XXXI, f. 110. D. del O. C.

(5) Hopf: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 14.

y obtingué l'ajuda del nou soldà Murat I. Aixís com el ilustrat emperador Joan Cantacuzenus havia ensenyat als Turchs el camí de l'Europa, els Catalans els hi ensenyaren el de la Grecia continental.

No eren els Turchs gaire lluny d'ella, quan Roger de Lluria cometé l'imprudencia de cridarlos, posant a la vora de l'abim la dominació catalana en els Ducats. Les rivalitats inacabables dels Grechs del Peloponès, y sobre tot la guerra que de nou havia esclatat entre l'emperador de Constantinoble, Joan Cantacuzenus y el seu gendre Joan V Paleòlech, obriren als Otomans les dresseres que conduien a Europa. Suleiman, el victoriós fill de Orchan, va atravessar de nit el Helespont, acompanyat sols de seixanta valerosos combatents, y prop de Galipol posaren els Turchs per primera vegada els peus en aquella cobejada Europa, de la qual no se ·n havien de moure may més. Ni Cantacuzenus, ni Joan V, pogueren oposarli una ferma resistencia, perquè abdosos necessitaven de llurs serveis, y tingueren que resignarse a que caigués en son poder Galipol, la més famosa de totes les ciutats de la marina de la Tracia, y aleshores el gran centre del comerç entre Europa y Asia, que encara servava recorts de la llarga estada dels heròichs almogàvers al principi d'aquella centuria. Desde aquell baluart Murat I (1359-1389),— el fill segón d'Orchan y germà de Suleiman, mort en 1357, — pogué apoderarse de tot el Quersonés tràcich, y de la seva famosa metrópoli, Andrinòpol (1361), fentne d'ella, desde 1365, en lloch de Brussa (Prussa) en el Asia menor, la capital dels soldans y el centre europeu del poder dels Otomans, fins a la caiguda de Constantinoble. A Murat I, home de rara activitat, de gran audacia y constancia, deuen en gran part els Turchs la consolidació y dilatació de la llur puixança en les terres gregues de l'Europa, en les quals els havia introduit el victoriós Suleiman. D'aquesta manera el decandit imperi grech, casi reduit als voltants de Constantinoble, apenes deslliurat del perill dels Servis y dels Búlgars, se veya enfront del més formidable dels enemichs que fins aleshores havien amenaçada sa existencia (1).

Desde la Tracia se llençà Murat sobre l'occident, fins les faldes del Hemus, y envers al migjorn, fins les belles encontrades de la Thessalia. Cap resistencia deturà la marxa dels Turchs, que en poch menys de dos anys havien recorregut el llarch camí que va desde Andrinòpol fins a les Termòpiles, desd'on la invitació de Roger de Lluria els facilità l'ingrés en les terres de l'Atica y de la Beocia. En 1363 se presentaren en Tebes y devastaren tota l'extesa planura que la rodeja, y desde aquell nou centre estratègich amenaçaren no sols el Atica, on abans llurs antepassats havien combatut al costat de la Companyia contra Gualter de Brienne, sino que s'adelantaren envers l'Acaya, despedaçada per intestines turbulencies.

(1) Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ὑπὸ Σπυρίδωνος Π. Λαμπροῦ. Ἐν Ἀθήναις. Παρὰ τοῖς ἐκδόταις Μπεκ καὶ Μπαρτ, 1906, t. VI, p. 616 y ss. — GREGOROVIUS: *Gesch. der Stadt Athen*, II, p. 151.

La presencia dels Turchs a Tebes aumentà l'estat anàrquich dels Ducats. Els Grechs s'aprofitaren de la seva invasió pera venjarse de llurs opressors, y els Catalans que havitaven allí y en els seus encontorns, patiren ensemps els efectes de la crueltat dels naturals del país y la dels Turchs. Homes y dònes fugien espaordits del espantós flagici, vagant per la terra, sense saber on cercar sopluig; molts es de creure que ·l trobaren en la vehina illa veneciana del Negrepont; els que tenien més cabals emigraren cap a Sicilia. Allí se trobaren a la vegada, els perseguits per Roger de Lluria y per Pere de Pou, y els que havien deixat voluntariament la seva dolça patria adoptiva, y al front d'ells el arquebisbe Paulus, que tingué que abandonar la seva esglesia metropolitana, entregada als enemichs del nom de Christ, ab els quals havia unit el seu valerós braç el mariscal dels Ducats [1]. Roger de Lluria feu víctima dels seus tirànichs tractes a molts nobles, sobre tot als d'origen sicilià, als quals desterrà, y ensemps a la Sèu tebana, apoderantse indegudament de nombrosos béns a ella pertanyents, y privant de llurs rendes y drets al arquebisbe Paulus.

Embaixada al rey de Sicilia. — Nou nomenament de Moncada.

La conducta abominable del mariscal català, unintse en deshonrosa aliança ab els Turchs y posant en perill la existencia dels estats vehins, alçà les protestes de les universitats dels Ducats, y sobre tot de l'element sicilià, que ·s el que devia veure ab més mals ulls la seva inobediencia a la corona, y al mateix temps excità l'indignació del papa y obligà al rey Frederich III de Sicilia a pendre una enèrgica determinació. En l'estiu de l'any 1363, se presentaren en sa cort, el dit arquebisbe Paulus, els cavallers Bartomeu de Valerio, natural de Tebes, que feu llarga estada a Sicilia per mor de la anarquia en que vivia sa patria [2], Nicolau d'Ardoyno, fill d'un notari messinès, que en 1316 fou nomenat canciller de la Companyia catalana [3], nat també a Tebes, el qual durant cinch anys estigué desterrat dels Ducats [4], y un tal Guillem Bassani, que sembla també d'origen sicilià. Els quatre s'anomenaven nuncis o embaixadors diputats per algunes universitats de les terres o llochs ducals, y anaven acompanyats d'altres nobles desterrats, naturals també d'ells [5].

Aquesta nombrosa y solemnial embaixada manifestà al Rey que la ciutat de Tebes, cap dels Ducats, es trobava ocupada pels Turchs, cridats per Roger de Lluria, y pera posar remey a una situació tan trista y als terribles mals d'ella provinents, li demanaven que ab la major celeritat possible, perque de la triga en podia prevenir perill, proveís altra volta el càrrech de vicari gene-

(1) Arxiu de Palerm. Protonotaro, I, 108 v. Doc. de Siracusa, 16 agost de 1363. D. del O. C. «et ***per immanitatem naturalium*** atque continuam ipsorum Christi infidelium, Cristiani fideles nostri, tam mares quam feminæ, diversa gravia et abominanda flagitia patiantur...». — GREGORIO: *Opere scelte*, pàgines 357 y 358.

(2) Ibidem. Reg. Canc. XI, 111. D. del O. C.

(3) Biblioteca Comunal de Palerm. Ms. solt. Q. y G. J., f. 21. Messina 8 d'octubre de 1316. D. del O. C.

(4) Orde de Frederich III a Roger de Lluria en 1366, perque restitueixi a Nicolau d'Ardoyno els bens de que s'apoderaren els seus acreedors durant el seu desterro de Tebes. «quod cum ipse ab olim per viam parcialitatis fuerit exul a patria et tempore *annorum quinque et ultra* civitatem predictam.» (Tebes).

(5) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. I, 108 v. El document assenyala clarament aquesta circumstancia: «aliosque *nobiles exules* fideles nostros *Ducatuum ipsorum indigenas*». Siracusa, 10 d'Agost 1363. D. del O. C.

ral, en la persona del noble Matheu de Moncada, que ab tant d'acert l'havia ja desempenyat [1].

El rey aculli tot d'una favorablement la petició dels missatgers tebans y demés desterrats, y ab data de 16 agost de 1363, nomenà de nou per tota sa vida al comte d'Agosta pera ·l govern suprem dels seus dominis catalans, y son llochtinent en ells, ab totes les facultats anexes a tan enlairat càrrech. El nou vicari, en quant hagués prestat a les universitats el obligat jurament de regirlo y administrarlo legal y fidelment, y rebut dels seus súbdits el degut homenatge, devia proclamar una amnistia general, fins pera ·ls crims de lesa majestat, y ocupar tots els castells y fortaleses del país; nomenar y estatuirhi nous castellans y capitans pera servarlos baix l'obediencia de la corona; y cobrar y administrar les rendes pertanyents al fisch y aplicarles a les cargues del govern, y molt particularment a la conservació dels castells ducals. Finalment el sobirà recomanava encarescudament el nou vicari a totes les universitats, y especialment a la de Tebes y al mariscal de la Companyia, Roger de Lluria [2].

Al mateix temps concedí el rey a Moncada el marquesat de la Bondoniça (Bodonitza), ab el seu fort castell demunt de les Termòpiles, situat en la Lòcrida oriental, ab totes ses pertinences, el qual en endevant, en comptes d'esser feudatari com fins aleshores, devia formar una dependencia dels Ducats [3]. Ja hem vist que en 1359, ab ocasió del seu anterior nomenament, li havia assignat Corent y Argens, dominis dels Acciajuolis y dels Enghien, en el cas de que pogués conquistarlos. Matheu de Moncada no volia deixar sa patria sense grans seguretats o promeses d'engrandiment.

Gestions d'Urbà V pera deslliurar als Ducats y l'Acaya dels Turchs.

Per la seva part el papa Urbà V, a qui havien impressionat greument els avenços dels Turchs, exhortà en 1364 al patriarca Tomàs y al arquebisbe de Patraix (Patras), Joan II Acciajuoli, als Lombards y als Venecians de la Eubea, a pendre totes les mides necessaries de precaució pera salvar l'Acaya [4], y no volent deixar res per intentar, s'adreçà també als germans Roger y Joan de Lluria, pera manifestarlos la profonda amargura que omplí el seu cor al tenir noticia de que *ab contagiosa familiaritat*, tacant ensemps sa honra y sa fama, havien rebut en les seves terres aquells irreconciliables enemichs de la fé catòlica. El papa se queixava ademés de les seves violencies y depredacions contra l'esglesia tebana, y els pregava que retornessin a n'ella y al seu pastor els béns injustament detinguts, y que, tornant pel seu bon nom de cristians, expulsessin

(1) Arxiu de Palerm. Doc, abans citat. «qui in partibus ipsis alias fuistis vicarius, *notusque strenuis processibus per Ducatus eosdem*».

(2) Ibidem. «Scriptum est per patentes... universitatibus civitatum, terrarum et locorum dictorum Ducatuum, universitati civitatis Thebarum, nobili Rogerio de Lauria, exercituum dictorum Ducatuum marescalco...»

(3) Ibidem. Protonotaro, I (1361-1363), 109 v. — HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 15. — W. MILLER, en sa curiosa monografia *The Marquisate of Bondonitza* (1204-1214), *Journal of hellenich studies*, vol. XXVIII, 1908, no menciona pera res aquesta concessió purament honorífica.

(4) HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 15. — RAYNALDI: any 1364, n.º 26. «Cum nuper audivimus, quod in civitate Thebarum et aliis circunstantibus partibus, infidelium Turcorum profana multitudo moretur, ac terras fidelium principatus Achajæ impugnare moleatur». *Lettres secrettes d'Urbain V*, p. 163. — W. MILLER: *The Latins in the Levant*, p. 285.

baronivolment als Turchs dels territoris que en els Ducats ocupaven (1). No pararen aquí els esforços de Urbà V; va escriure ademés al cavallerós rey de Xipre, Pere I de Lusignan, el qual desde 1362 recorria les corts d'Europa, pera organisar una creuada contra els Turchs, y el va amonestar a que retornés a son reyalme que també ·s trobava amenaçat per aquells terribles enemichs (2). Comprenent per últim aquell enèrgich pontífex, que un dels principals medis d'atenyer l'expulsió dels Turchs era el atraures els Catalans y demés habitants de les terres per ells ocupades, un any desprès de pujar a la cadira papal (1362-1370), va accedir a la petició que li feren la clerguesia y els fidels dels Ducats, de l'alçament de l'excomunió que demunt d'ells pesava quasi desde ·ls temps de la conquesta. El 25 de decembre de 1363, va promulgar un edicte suspenent per tres anys els efectes del interdicte religiós, ab l'esperança de que molts retornarien al si de l'Esglesia. Ja més d'una vegada se li havia exposat al seu antecessor el papa Innocent VI (1352-1362), que a conseqüencia de l'excomunió que aleshores feya més de trenta anys que perdurava en els Ducats, molts de llurs habitants catòlichs, pel fet de viure en continuu contacte ab els cismàtichs, deixaven llur fé romana y abraçaven la grega, lo qual no fóra si sentissin la benignitat de l'esglesia. L'esmentat papa, fentse càrrech d'aquestes raons, va sospendre temporalment en diverses ocasions, els rigors de l'excomunió eclesiàstica (3).

Unió dels dinastes de l'Acaya contra ·ls Turchs. —Combat naval de Megara.

El comú perill, més encara que l'admonició papal y els esforços intentats per la curia romana, fou lo que determinà a tots els interessats en la península peloponesiaca, grechs y llatins, a aplegarse per la seva defensa. Tots els dinastes llatins de la Morea, prelats, cavallers y barons, ab el batlle del príncep Robert de Tarent en l'Acaya, que ho era a la saó Gualter de Lor, s'uniren al despota bizantí de Mysithra, Manuel Cantacuzenus, y ab algunes galees de Venecians, y altres de la orde de Sant Joan de Jerusalem, comanades per fra Ramon Berenguer, que desprès fou mestre de Rodes, anaren plegats a atacar als Turchs en la Megra (Megara), la frontera meridional del Ducat català, y allí desbarataren y cremaren trenta cinch lenys de Turchs, els quals fugiren a soplujarse a Tebes, baix la protecció de Roger de Lluria (4). L'unió leyal de

(1) Arxiu Vaticà. Urbà V, reg. 256, f. 240 v. Avinyó, 27 de juny de 1364. D. del O. C. — En aquest mateix any fou anomenat arcabisbe d'Atenes, fra Francesch, Ministre de la orde dels Menors en Romania y recomanat a la Curia Romana pera sa confirmació per Venecia, que ben aviat havia d'arreglar les seves diferencies ab la Companyia. Arxiu de Venecia. Misti XXXI, f. 188. — Felip Salomono, germà del anterior arcabisbe Nicolau, en 1363 resignà una prebenda grega. Ibid. Misti XXX, f. 244. — HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 16. Fra Francesch fou elegit arcabisbe pel capítol de la Seu atenesa; el papa Urbà, no va volguer aprobar aquesta elecció, emperó més tard, el 20 d'agost de 1365, la confirmà. — LE QUIEN: *Oriens christianus*, t. III, col. 841. — EUBEL: *Hierarchia catholica*, I, 116.

(2) GREGOROVIUS: *Gesch. der Stadt Athen*, II, 152. En el aplech de princeps congregat per Urbà V pera formar la infructuosa lliga ab que somiava el monarca xipriota, hi va pendre part l'infant D. Lluis de Navarra que tant havia de figurar desprès en la historia del Orient llatí. — Pedro de MADRAZO: *Navarra*. Madrid, 1881, p. 429.

(3) Arxiu Vaticà. Reg. Urbani V. Indultorum anno II, vol. 253, f. 48 v. Avinyó, 25 de desembre de 1363. — LAMBROS: Ἔγγραφα, n.º 43, p. 80. D. del O. C.

(4) *Libro de los fechos et conquistas del Principado de la Morea, compilado por comandamiento de don fray Johan Fernandez de Heredia.* — *Chronique de Morée aux XIII et XIV siecles*, publiée et traduite pour le première fois pour la *Société de l'Orient Latin*, par Alfred MOREL FATIO. Genève, 1885, p. 151.

Grechs y Llatins havia salvat la Morea. El desbarat de Megara degué tenir lloch en l'estiu de 1364 (1).

Manuel Cantacuzenus.—Renaixença del esperit helénich. — Guerra contra·ls Catalans.

L'ànima d'aquesta aliança y d'aquesta resistencia fou el despota de Mysïthra, Manuel Cantacuzenus (1348-1380), durant el govern del qual comença la brillant renaixença de l'esperit helènich en la Morea. El seu pare, l'ilustrat emperador Joan Cantacuzenus, l'envià a governar aquell país, — que s'anava deslliurant de la dominació dels Franchs, — no temporalment, sino per tota sa vida, y el llarch període de trentados anys que durà ·l seu comandament, fou una època de gran benestar y prosperitat per aquelles terres. Desde llavors Mistrâs (Mysithra) va esser un dels més brillants centres del helenisme, y encara avuy en dia les belles construccions migevals que s'alcen de prop de l'antiga Esparta, testimoniejen la pietat, la cultura y la magnificencia dels despotes bizantins. Baix sa inteligent administració, el Peloponès, que segons una expressió de l'historiador Cantacuzenus, havia devingut més herm que la Scythia (Σκυθῶν ἐρημοτέρα), se convertí en un país fèrtil y conresat, y sos habitants en lloch d'aplicar sa activitat a les lluites polítiques, se dedicaren a la tranquila y útil agricultura. Els qui coneguin l'antipatia dels Grechs envers la vida agrícola, compendràn quan admirable fou l'influencia de Manuel Cantacuzenus (2). Al enviarlo el seu pare a la Morea, se proposava cabalment,—aprofitant l'estat de decadencia en que ·s trobava la dominació franca,— revifar l'esperit helènich d'aquella terra, y en el seu exaltat patriotisme somniava no sols ab la reincorporació al imperi bizantí de tota la Morea, que encara estava sota el jou dels Franchs, sinó ab l'expulsió completa dels Catalans de la Grecia continental. Si ab l'ajuda de Déu, diu en sa historia, poguessim subjectar als habitants llatins del Peloponès, els Catalans de l'Atica y de la Beocia de grat o per força tindrien també que entregarse (3).

Més malgrat aquest desig, fou Manuel Cantacuzenos molt hàbil polítich, y generalment conservà ab els Franchs, sos vehins, relacions molt amistoses. Bé coneixien aquets la seva lealtat, car sabien que una paraula seva valia per un jurament, y que jamay havia faltat a sos compromisos. Vençuts per ell exteriorment, devingueren sos auxiliars y convingueren en ajudarlo, tant dintre de la península com fòra d'ella. Aquesta aliança se mostrà encara més ferma pera rebutjar l'atach dels Turchs, els comuns enemichs dels Franchs y dels Helens. Per això quan en temps de Roger de Lluria invadiren l'Acaya, els Llatins, segons

(1) HOPF: *Chroniques greco-romanes...* Berlin, 1873, p. 470. Robert de Tarent, princep de la Morea (1340-1364) morí el 10 de setembre de 1364. El combat naval de Megara se donà donchs, essent ell encara vivent. Vid. també doc. de 25 de juliol de 1365. Arxiu de Venecia. Misti XXXI, en el que ·s parla d'haver ajustat en 1364, Roger de Lluria, un armistici ab Domenico Michieli, batlle del Negrepont (1364-1366), després de la sorpresa de Megara.

(2) MILLER: *The Latins in the Levant*, p. 283.

(3) Εἰ γὰρ Θεοῦ συναιρουμένου, τοὺς τὴν Πελοπόννησον οἰκοῦντας Λατίνους ἔφασκε γένοιτο πρὸς λαβεῖν, ἀνάγκη καὶ τοὺς τὴν 'Αττικὴν καὶ Βοιωτίαν οἰκοῦντας Καταλάνους, ἢ ἑκόντας ἡμῖν, ἢ βιαθέντας προχωρῆσαι. — *Joannis Cantacuzeni eximperatoris historiaruml ibri IV.* JACOBUS PONTANUS *Soc. Jesu latine vertit, et notas suas cum* JACOBI GRETZERI *ejusdem Societatis adnotationibus addidit. Venetiis*, 1729. Lib. III, cap. XII, p. 313.

confessió del propi imperial historiador, s'aplegaren a ell, y units els perseguiren després de llur derrota fins a les planures de la Beocia, devant dels murs de Tebes, lluitant ab el mateix mariscal català (1). Tots aquets fets basten pera justificar els escalfats elogis que respecte de la prudent governació de Manuel Cantacuzenus, li dirigiren son pare en la seva historia, y el devot amich del seu pare, Dimitrios Kydonis (2).

Armistici ab Venecia.—Confirmació de Matheu de Moncada.

A tot això els Turchs esdevingueren intolerables als mateixos que ·ls havien cridat, y Roger de Lluria desitjós de deslliurarse d'ells, donà el primer pas, ajustant en 1364, — després de la sorpresa naval de Megara — ab Domenico Michieli que fou batlle de Negrepont desde 1364 a 1366 (3), un armistici (4) que va esser el primer pas d'ulteriors negociacions.

Entretant el nou vicari, Matheu de Moncada, nomenat de tant temps, no se determinava may a embarcarse envers els Ducats, retingut tal vegada a Sicilia en el servey del rey. Mes a principis de 1365, o a les darreries del any anterior, — segons sembla del contingut de la comunicació reyal, on se parla de lletres abans expedides y perdudes — ja s'havia decidit a enviarlo a Grecia, ordenant a Jaume Frederich d'Aragó que entregués al dit llochtinent seu els castells de Livadia, Neopatria y Siderocastro, que eren del reyal domini. El mateix encàrrech se feya a Roger de Lluria, mariscal dels Ducats, y als nobles Armengol de Novelles y Guillem Fuster, sos concellers y familiars (5).

L'armistici ab Venecia y la retirada de Manuel Cantacuzenus y dels seus aliats de la Beocia, deslliuraren a Roger de Lluria de ses capitals preocupacions, y es de creure que ab l'ajuda dels tres magnats de la Companyia indicats en la confirmació del nomenament de Moncada, pensaria seriosament en desferse del seus molestos hostes. La recomanació feta pel rey Frederich III de Sicilia, a Jaume Frederich, Armengol de Novelles y Guillem de Fuster, ensemps que a Roger de Lluria, que ocupa en el document el segon lloch, proba que els dos primers encara conservaven al seu costat, una apariencia, al menys, de autoritat o de prestigi.

Ignorem, com respecte dels dos anteriors, quina participació tingué en els successos d'aquesta època en Guillem Fuster, originari d'una noble familia valenciana (6), que passaria a Grecia desde ·ls primers temps de la conquesta dels Ducats. Ab el nom corromput de Guillem Infester (en Fuster), el veyem entre ·ls

(1) CANTACUZENUS, op. cit., lib. IV, cap. 13, p. 603. Ed. de Venecia. «καὶ εἰς Βοιωτίαν συνεισέβαλον πρός τινα τῶν ἐκεῖ δυναστευόντων Λατίνων πολεμοῦντι Ρουντζέρην Ντελωρίαν προσαγορευομένον.»

(2) W. MILLER: *The Latins in the Levant*, p. 285. Vid. Κυδώνης en *Boissonade. Anècdota nova*, p. 294.

(3) HOPF: *Chroniques*, 372.

(4) Arxiu de Venecia. Misti, XXXI, 108 v. Doc. de 25 de juliol de 1365. D. del O. C. — HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 16.

(5) Arxiu de Palerm. Protonotaro, I, 309 v, y 310. Doc. de Catania, 24 de febrer de 1365. III ind.— LAMBROS: Ἔγγραφα, p. 302. D. del O. C. «Sicut per alias nostri culminis litteras, quas didicimus casualiter fore amissas, fidelitate vestre meminimus rescripsisse...» (Se refereix al nomenament del comte d'Agosta, per vicari general).

(6) *Trobes de Mossen Jaume Febrer*, Caballer, en que tracta dels llinatjes de la conquista de la ciutat de Valencia. En Valencia 1796, trobes 251-253.

Catalans excomunicats en 1335 per l'arquebisbe de Patraix [1], y en 1359 en la projectada venda de Karystos [2]. Aquesta familia seguí sempre ocupant un lloch preeminent en la noblesa catalana del país, y en 1380, en el registre de prelats, feus y nobles principals que s'envià al rey Pere III, tot desseguit després dels Lluries, s'apunta el nom d'un G. Fuster, fill de Guillem Fuster, cavaller, que es el mateix de qui ara parlem [3].

Roger de Lluria expulsa ·ls Turchs.

A pesar de la nova confirmació pel rey en el seu càrrech del vicariat, Matheu de Moncada no ·s mogué tampoch aquesta vegada de Sicilia, y Roger de Lluria, ara com abans, quedà de fet governador dels Ducats. En aquesta ocasió fou quan, una volta més, s'acreditaren les seves qualitats guerreres, no desmentint l'ilustre niçaga de la qual devallava. No comptant més que ab les seves forces, lluità, ab ferma constancia y valerosament, fins a expulsar els Turchs d'aquelles mateixes terres que tan imprudentment els hi havia obertes. Que no s'aconseguí aital resultat sino després d'una lluita heròica y porfiada, ben clarament ho indiquen els documents d'aquella època. La lletra de la reina Alionor, altres cops esmentada, parla també de la molta sang que ·ls costava als Ducats de tenirse y defendres contra els Turchs [4], y la lletra de concessió feta més tard pel rey al mariscal, del castell de l'Estir, en pagament dels seus serveis, lo mateix que la de son nomenament posterior de vicari general, alaben ab insistencia son coratge belicós, sa estrenuitat y sa abnegació, que no defugiren contrarietats, danys ni despeses, sa heròica constancia y sos treballs, exposant en la defensa y conservació de la terra sa persona a tota mena de perills per grans que fossin [5].

Pau ab Venecia.

Expulsats els Turchs, en juliol de 1365 estava ja Roger de Lluria en disposició de reanusar les negociacions començades l'any anterior ab Venecia per medi del batlle Michieli, pera restablir l'armonia desde llarch temps trencada entre la Companyia y la República. Emperò mentres la primera volia la ratificació d'una pau definitiva y duradera, la segona sols acceptava un armistici. El mariscal català alegava que aquella en temps passats havia clós ab el capità general Nicolau Pisani, quan l'invasió genovesa en el Negrepont, una pau de vint anys, que inconsideradament trencà després el batlle Pere Gradenigo (1362-1364). A això, replicà Venecia el 25 juliol 1365, que ·s podria molt bé negociar com abans

(1) BUCHON: *Chroniques*. Paris, 1826, p. 204.

(2) PREDELLI: *Commemoriali*, II, 162.

(3) Arx. Cor. Aragó. Reg. 1559, f. 1.—ZURITA: *Anales*, lib. X, cap. 30.

(4) Arx. Cor. Aragó. Barcelona, 6 de juny de 1370. D. del O. C.

(5) Al ferli la concessió el Rey de dit castell, recorda tots els seus serveis «maxime circa manutencionem et defensionem prefatorum ducatuum contra Parthos (axís s'anomenaven en la cancilleria llatina els Turchs) Christi fidelium inimicos in qua viriliter et strenue continue laboravit nullis sue persone parcendo periculis et expensis...» Arxiu de Palerm. Messina, 18 de maig de 1367. Reg. Canc. XIII, 124.—LAMBROS: Ἔγγραφα, 259. D. del O. C.— En el nomenament de Roger de Lluria, com vicari general, (14 de maig de 1367) se parla encara ab més eloqüencia del seu valor y serveis, al lluitar contra ·ls Turchs: «Considerantes... notabilia strenuaque servicia per vos nostre, continue, bellicose, ferventer et strenue prestita majestati, in defensione et manutencione civitatum, terrarum, et locorum ducatuum prefatorum, potissime contra Parthos Christi fidelium inimicos nullis immanibus persone parcendo periculis et expensis». Arxiu de Palerm. Reg. Canc. IV, 104.—GREGORIO: *Opere scelte*, p. 358-359.—LAMBROS: Ἔγγραφα, p. 283. D. del O. C.— No es, donchs, cert lo que diu HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 15, de que Moncada nomenat de nou el 24 de febrer de 1365, se detingué sols de pas en el Atica y obligà als Turchs a la evacuació de Tebes.

una suspensió de hostilitats, y que la Companyia ab els danys inferits a Bassadona, y ab altres violencies, havia donats motius sobrers pera una guerra. A les sis mil perpres reclamades per Lluria per perjudicis a la Companyia en la Eubea, oposava Venecia una quantitat molt major. Mes a lo que la República se negava tenaçment, era a una aliança ofensiva y defensiva ab la Companyia, contra els Turchs, lo qual prova que ·l perill havia ja passat. Ab més energia encara s'oposava a la petició de que se li permetés mantenir embarcacions en el golf Saronich pera combatre als infidels. Ab això Venecia se mantingué ferma en sa po ítica tradicional, que per tots els medis tendia a impedir que ·ls Catalans devinguessin una potencia marítima (1). Aixís Venecia feu inútils totes les tentatives d'aquell Temistocles mig-eval, de la mateixa manera que en els nostres dies les potencies tanquen l'esquadra rusa en el Pont Euxinus (2).

Venda de Karystos a Venecia.

Encara ·s negociejava en 1368 sobre les pretensions de Bassadona, y es convingué finalment el armistici que proporcionà a la República la possessió de Karystos, que esdevenia una vertadera necessitat per la seva colonia del Negrepont (3). Era, en efecte, la més forta ciutat de l'illa, y se la tenia per inexpugnable, essent pera ella un vertader perill que continués en les mans sempre sospitoses dels Catalans. Després de tan llargues negociacions, el curs de les quals hem seguit anteriorment, y de repensars'hi tantes vegades, per fi Bonifaci Frederich d'Aragó es decidí a vendre aquella cobejada fortalesa al batlle de l'illa Dominico Micheli, en l'esglesia de Sant March de la ciutat del Negrepont, el dia 6 de novembre de 1365, per la quantitat de sis mil ducats, en presencia de molts testimonis venecians residents al Negrepont (4), y del cavaller català de Tebes, Pere Folgueres (Pietro Enfulgerio), important personatje que més endevant, en 1371, desempenyà el càrrech de veguer o governador del Atica, y que estava molt heretat en la vegueria de dita ciutat (5).

El Senat en 19 janer 1366 (6) aprovà la conclusió del negoci; demanà una declaració exacta dels ingresos y despeses, y deixà en dit castell, com en Larmena, una guarnició suficient. Emperò abdues fortaleses consumien pera la conservació de llurs obres de fortificació sumes tan considerables, que fins s'arribà a pensar en 1368 en donar en feu aquells y altres castells a Venecians de la Eubea. Com ningú estava per això, per fi ·s convingué en reduir les despeses a

(1) Arxiu de Venecia. Misti, XXXI, 108 v. *Quod suis expensis posset in mari armare contra suos inimicos.* Venecia rebutjava aquesta súplica, *quia nostrae intentionis est quod treugam predictam nuper factam per dictum nostrum bajulum in universitate inviolabiliter observetur.*

(2) MILLER: *The Latins in the Levant*, p 296.

(3) Arxiu de Venecia. Misti, XXXI, 202 v. y 203.—HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 16.

(4) Arxiu de Venecia. Pacta, V, f. 192. Negrepont, 6 de novembre de 1365. III ind D. del O. C.—HOPF: *Storia di Karystos*, p. 86. Vid. també, Pacta, V, 36, 436 y ss.

(5) Arx. de Venecia. Commemoriali, VIII, 453. Commemoriali, VII, 543.—HOPF: *Storia di Karystos*, p. 50. Arx. Cor. Aragó. Els documents del 10 y 12 de setembre de 1380 ens parlen d'un Francesch Folgueres, fill den Pere, habitador d'Estives, que reclama els seus villans y villanes que s'havien refugiat en el Negrepont, durant la invasió navarresa.

(6) Arxiu de Venecia. Misti, XXXI f. 288 v., XXXII, f. 17 y 22 v.—Lettere secrete, f. 182.—HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 17.

lo més indispensable pera defensarse dels pirates turchs, que infestaven el Arxipelech. Es de notar que en la venda de Karystos, a pesar d'esser posterior a les negociacions de pau ab Venecia, no figura pera res Roger de Lluria, ni tan sols representat per el ciutadà tebà, Pere Folgueres. Venecia, satisfeta de l'adquisició de Karystos, concedí a Bonifaci Frederich d'Aragó, el 18 de febrer de 1368, el títol de ciutadania vitalicia de la República (1).

Restabliment de la normalitat. — Predomini y violencies de Roger de Lluria.

A mitjans del any 1365, mercès a la política y al valor heròich de Roger de Lluria, el perill turch havia ja passat, y la pau ab Venecia era un fet. Els Ducats, desprès d'una tempestat tan forta, venien a fruir d'una relativa pau, y la seva existencia semblava de nou assegurada. La figura del valent mariscal es natural que tornés aleshores a adquirir un escepcional relleu. Indubtablement s'havia acreditat d'home d'empenta y d'enèrgiques qualitats, y una volta més havia provat que sols els governants nascuts o nodrits en la mateixa terra eren capaços de salvarla. Al predomini que s'anà guanyant lentament ab les seves propies forces, va contribuir una coincidencia inesperada y misteriosa; la desaparició en aquesta època, quasi al mateix temps, de les dugues úniques figures que podien ferli ombra: l'antich vicari, Jaume Frederich d'Aragó (2), y Armengol de Novelles (3). Morts ells, encara menor de edat Lluis Frederich d'Aragó, el darrer rebrot de la niçaga dels conqueridors que devia figurar en la historia de la Companyia, no quedava, fora de Bonifaci d'Aragó, cap altre noble català que pogués disputar al de Lluria la seva preponderancia. Frederich III tingué que acceptar en els Ducats de nou, un *statu quo*, que per la força mateixa de les circunstancies, s'havia de convertir en un estat legal y definitiu.

Els últims síntomes d'anarquia semblen haver estat la violencia realisada per Bernat Canal, contra ·l habitant de Livadia, Arnau Despuig, al qui arrebassà la torre y casal de Lespileya (Spilia) situats en el mateix territori y en la proximitat de dita ciutat (4), y la més crudel encara de Roger de Lluria, contra Bernat de Villar de Tebes, a qui matà en sa propia casa, pera apoderarse del seu castell del Estir, que ·l dit Villar havia rebut en hipoteca de vuit mil perpres amprades per Armengol de Novelles, y sobre ·l qual alegava el dit Roger tenir dret per haver satisfet integralment el preu de la esmentada hipoteca. Els fets emperò no passaren tal com se conten en la confirmació reyal que obtingué

(1) Privilegi de *cittadania interna* concedit pel dux Andrea Contarini a Bonifaci Frederich d'Aragó, senyor d'Egina y als seus descendents, ab dret de traficar per mar. — PREDELLI: op. cit. III, p. 69, n.° 408. Arxiu de Venecia. Commemoriali, VII, f. 90.

(2) Arxiu de Palerm. Messina, 3 d'agost de 1366. Reg. Canc. IV, 127. Aquest document en que Bonifaci d'Aragó demana la concessió de la torre Gittina, confirma que en 1366 ja era mort Jaume Frederich: *idem nobilis Jaymum dum viveret cesserit eidem bonifacio*, etc. D. del O. C.

(3) Arxiu de Palerm. Messina, 6 de setembre de 1366. Reg. Canc. IX, 138. Antoni de Fasiana, sindich de Neopatria y familiar d'Armengol desisteix de la comanda que li havien feta en Sicilia, al saber la seva mort. Com se veu morí en la mateixa època que Jaume Frederich. ¿Fou casual aquesta coincidencia? El 25 de febrer de 1365 eren vivents els dos, perque Frederich III notificava encara al Armengol com a Jaume Frederich, el nomenament de Matheu de Moncada com a vicari general. Ibid. Protonotaro, I, 309 v.

(4) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. IX, 70. Messina, 5 d'octubre de 1366. — LAMBROS: Ἔγγραφα. D. del O. C.

Roger de Lluria d'aquell castell, — la relació dels quals degué esser amanyada pel seu adicte Francesch Cremona [1], — sinó conforme ·s refereixen en un document posterior del arxiu de la Corona d'Aragó, que es ademés interessantíssim per la historia del dret català a Grecia. Per aquest segon document es confirma que de la violencia de Roger de Lluria, no sols en fou víctima el primer posseedor Bernat de Villar, sinó son hereu Bernat Ballester, a qui hem vist figurar entre ·ls més adictes parcials seus en el tabustol de Tebes, y al qual ab mala fè manifesta [2], va arrencar la possessió d'aquell important castell que assegurava ·l seu poder. Fins aleshores els Lluries no havien sigut senyors de cap important feu dels Ducats.

D'un despull semblant fou víctima en els seus bens, en vida o després de sa mort, l'Armengol de Novelles, fill de l'antich mariscal de la Companyia [3] catalana y vicari dels Ducats, Ot de Novelles, y un dels nobles més poderosos de la terra. Sos feus y possessions radicaven sobre tot en Neopatria, on tenia els castells del Estanyol (Castri), y de Siderocastro, conquestat per Jaume Frederich d'Aragó, y després altres bens y possessions en el territori d'aquell ducat, y en el de Citó (Zeitún). En el ducat d'Atenes, en la encontrada de la Fòcida, posseia el castell del Estir (Styris) situat demunt de la profonda vall d'aquest nom, y prop del famós monestir de Sant Lluch, y la torre Methocyu (Metochion). Roger de Lluria sens consideració als drets del fill del Armengol, Missili de Novelles, aplicà al fisch els seus bens situats en Neopatria y en els encontorns del Citó, y trobà després manera, com acabem de veure, de ferse ab el castell del Estir. El darrer rebrot de la niçaga dels mig helenisats Novelles, Missili del mateix cognom, estava reduit en l'època de la anexió dels Ducats en el regnat de Pere ·l Cerimoniós, al llunyadà castell del Estanyol, el último reste de la dominació catalana en la Thessalia, a pesar de lo qual ocupava ·l quart lloch en la reduida gerarquía feudal catalana. La familia dels Novelles, una de les més antigues y preponderants de la terra que havia donat als Ducats un mariscal, ensemps que un vicari general, perdé tota la influencia, després de la mort, no sabem si natural o violenta del Armengol. L'antipatía del de Lluria contra d'ell, no sols se manifesta en l'indeguda aplicació al fisch de part de sos bens,

(1) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. XIII, 124 v. Messina, 18 de maig de 1367. D. del O. C.

(2) El 8 de maig de 1381, Bernat Ballester exposà al Rey Pere ·l Cerimoniós, que Bernat Villar de Tebes havia prestat a Armengol de Novelles vuit mil perpres d'or, pels quals aquest li va hipotecar tots els seus bens. Mort Novelles, com hem vist, entre febrer de 1365 y l'istiu de 1366, Roger de Lluria, *qui tunc tiranice dictis ducatibus presidebat, in domo propria nequiter interfecit dictum bernardum de villari*, al qual heretà ab intestato sa filla Manilia, y com morís aquesta al poch temps, la heretà sa mare Beatriu de Villar. Poch després el exponent Bernat Ballester va casarse ab dita Beatriu, viuda de Villar, y al tractar de pendre posessió, en virtut d'aquella obligació, del dit castell, *dictus Rogerius sua tiranica potentia dictis ducatibus imperans ut profertur, prohibendo ipsam possessionem dictum castrum ocupavit*, y afegint una injusticia al altra, va obligar a n'en Ballester y a sa muller per la força y la por, a cedirli per escritura pública ses accions, per la suma de 2000 perpres, que no va pagar. Arx. Cor. Aragó. D. del O. C.

(3) No es certa la afirmació de Hopf, de que després de la mort de Novelles la dignitat hereditaria de mariscal passà d'Armengol a la casa de Lluria. Armengol morí en 1365 o a principis de 1366, y a Roger de Lluria ja se l'anomena en 1354, *marescallo hostium de la companya in partibus Romanie*. Arx. Cor. Aragó. Doc. del 5 de decembre de 1354. D. del O. C.

sinó en el fet de que el rey Frederich tingués que demanar al vicari que permetés retornar a sa patria a Anton de Fassana, síndich de la universitat de Neopatria y familiar del de Novelles, y desistis de castigarlo per el forçós incompliment de sa missió [1]. Els bens del Armengol en Neopatria y el Citó, foren després concedits pel rey de Sicilia a Nicolau d'Ardoyno [2].

Aquets episodis de violencia tan característichs demostren clarament que la oligarquía feudal o militar que allí dominava, acudia a tots els medis, per ilegals que fossin, pera satisfer sa cobdicia. No obstant era tal l'anarquía aleshores regnant, que abans de caure ·l castell del Estir en mans de Roger de Lluria, anà a parar en les de Guillem Frederich d'Aragó, darrer fill del famós conqueridor de Neopatria [3], al qual més endevant el rey guasardonà també ab la vegueria vitalicia de Livadia [4]. Gairebé un any després, ignorem si per defunció del dit Guillem Frederich, que ja no torna a apareixer may més en la historia catalana de Grecia, conseguia Roger de Lluria la adjudicació del dit castell.

Reorganisació de la vida administrativa. — Represa de relacions ab la corona de Sicilia.

Malgrat que ·l partit de Roger de Lluria quedà llavors de nou en possessió del poder, l'escarment de la passada anarquia feu compendre a tots la necessitat d'una autoritat superior y més estable, y altre volta com en totes les supremes crisis d'aquell estat, giraren llurs habitadors els ulls al duch titular, pera proveir y regularitzar la vida administrativa del pais y cicatrisar les ferides dels trastorns y guerres passades. En aquesta època, sobre tot desde l'estiu de 1366, se tornen a rependre les relacions ab la casa reyal de Sicilia, interrompudes de fet, quasi desde 1361. La cancelleria palermitana ens ha conservat tan sols d'aquell any més d'una vintena de documents, nombre superior als que tenim de cap altre periode de la Grecia catalana, si s'esceptùen els vicariats de Alfons Frederich d'Aragó abans, y del vescomte de Rocaberti més tard. Les universitats o els mateixos nobles, obrant per compte propi enviaren llurs missatgers al rey Frederich, o ·s treslladaren personalment a la cort, per normalisar la vida política y administrativa del pais. El element sicilià hi pren una gran part en aquest moviment, trobantse més mancat d'un punt d'apoy que ·l català. Aixís veyem a Nicolau d'Ardoyno, encara desterrat a Sicilia; a Francesch de Cremona, que havia desempenyat algun temps en els Ducats el càrrech d'escrivà públich; a Joan Bonacolsis de Mantua, enviat per la mateixa Companyia; a Antoni de Fassana, missatger de la universitat de Neopatria y d'Armengol de Novelles, y fins a Bonifaci d'Aragó, que ·s presenten a la cort reyal pera gestionar, desde ella, o vinguts a ella expressament, la ordenació dels negocis públichs,

(1) Arxiu de Palerm. Messina, 1366. Reg. Canc. IX. 138. El document referent a Fassana no porta més indicació de data, que *XXI eiusdem;* mes com falten els fulls precedents, no ·s pot determinar ab exactitut. Crech emperò que no se li pot assignar sino una posterior al setembre de 1366, perque ·ls documents anteriors a la lla cuna, son d'aquest mes. Fassana era fill de Neopatria. El document diu d'ell que ·s proposa *ad eius redire patriam atque lares*.

(2) Ibidem. Messina, 5 d'octubre de 1366. Reg. Canc. X. 11. D. del O. C.

(3) Ibidem. Reg. Canc. IX, 43. Catania, 6 de juny de 1366. D. del O. C.

(4) Ibidem. Reg. Canc. IX, 65 y 65 v. Messina, 16 de setembre de 1366. D. del O. C.

o la consecució de mercès y ambicions personals. Poch a poch també les relacions entre ·l vicari usurpador y la corona siciliana devenen menys tivantes, y se pot dir que a les darreries d'aquest mateix any de 1366, quedaven ja de fet regularitzades. Frederich III donà més de una vegada a Roger de Lluria, el titol de vicari general, abans del seu nomenament oficial y definitiu y d'haver rellevat a Matheu de Moncada d'aquell càrrech (1). Això fa pensar en una designació anterior, el document de la qual no ha arribat fins a nosaltres (2).

Al estudiar els documents emanats de la cancilleria reyal durant dos anys, es ve en coneixement al moment de que la vida política y administrativa del pais havia estat paralisada per espay de molt temps. An això ·s tractà de posar remey en quant la normalitat començà a restablirse, y lo que crida més l'atenció en aquesta època son els reiterats nomenaments pera la governació de les universitats o principals ciutats de la terra y per altres càrrechs, observantse també, tant en això com en les mercès y gracies concedides, que el element sicilià o foraster tingué una important representació. Els Cremona de Catania, els Ardoyno y Sacco de Messina, els Sosa també sicilians, y els Bonacolsis, que encara que originaris de Mantua, estaven radicats de temps en aquella illa, y emparentats ab la casa reyal, els Taxarolis, etc., tots distingits ab càrrechs y concessions de bens y mercès, no ·ns deixaràn mentir.

Nomenaments de càrrechs públichs.

La familia dels Bonacolsis de Mantua ocupà en aquest temps les vegueries y castellanies de les dugues ciutats més importants del país; les de Tebes y Livadia. Sembla que Albert Bonacolsis de Mantua que tan adicte fou a Roger de Lluria governà la vegueria de Tebes desde la mort de Jaume Sardà, que sucumbí en la bullanga de dita ciutat. En sustitució de Albert fou nomenat Nicolau d'Ardoyno el 5 d'octubre de 1366 (3). Mes alguns mesos abans ho fou el seu germà Joan Bonacolsis pera ·l càrrech de capità o veguer de la terra de Livadia, y pera ·l de castellà del castell de dita ciutat (4), y aquest doble nomenament es el primer emanat de la cancelleria siciliana, desde ·l principi de la usurpació de Roger de Lluria. Pochs mesos després de l'adjudicació a Joan Bonacolsis d'aquest càrrech, el rey de Sicilia en feya altre cop d'ells concessió vitalicia, com hem vist abans, en favor del seu parent Guillem Frederich d'Aragó, y encara se dedueix de la lectura del ofici, que estava desempenyantlo aleshores en Guillem d'Almenara (5), que gaire bé fou regidor perpetual de la ciutat de Livadia. Aquets nomenaments dobles, o tan propers uns dels altres,

(1) En els doc. de 18 març, 9 y 23 septembre, y algun altre mes, del mateix any de 1366, sols se li dona el títol de mariscal dels Ducats o de la Companyia; emperò en els documents de 3 agost y 5 octubre, ja se l'anomena vicari general.

(2) Vid. doc. de 18 maig 1367, en el que se llegeix: *facte fuerint littere super provisione regia in qua... Rogerius de Lauria statuitur vicarium generalem.*

(3) Arxiu de Palerm. Messina, 5 d'octubre de 1366. IV ind. Reg. Canc. X, f. 12. D. del O. C.

(4) Ibidem. Dos documents de data 18 de març de 1366. Reg. Canc. IX, f. 19 y 19 v. D. del O. C.

(5) Ibidem. Messina, 16 de setembre de 1366. Reg. Canc. IX, f. 65.—GREGORIO: *Opere scelte*, p. 359, publicà un estret d'aquest document. — LAMBROS: Ἔγγραφα, p. 379, en fa d'ell tres documents distints ab els números 42, 43 y 44. Nosaltres el tenim copiat com sencer en nostre D. del O. C.

indiquen el desordre y debilitat ab que procedia la curia reyal en semblant materia. Per últim, en favor també d'un sicilià, de Nicolau de Sosa, y com indemnisació pels perjudicis rebuts en les lluites civils de Sicilia d'aquell temps, veyem que se li concedeix a perpetuitat la castellania del castell, y la capitania de la terra de Siderocastro [1], y els bens que a Tebes posseia el català Arnau Sabater, mort sense hereus llegítims [2].

El dret català en els Ducats.

Per lo que ·s pot deduir del coneixement incomplet que ·ls arxius ens proporcionen de les vicissituts polítiques y de la historia interna dels Ducats, no s'aplicaren sempre ab regularitat els estatuts y constitucions que la Companyia catalana sancionà com organisme de sa vida legal y administrativa, al establirse en les terres gregues conquestades. Aquelles lleis estaven calcades en gran part, salves les modificacions que les circunstancies y un medi geogràfich y ètnich diferents aconcellaven, en les constitucions de Catalunya y costums de Barcelona. Els capítols dels Ducats disposaven expressament que ·ls veguers, capitans y castellans sols per espay de tres anys podien desempenyar els seus càrrechs [3], lo qual no era més que una aplicació d'un capítol de la tercera cort de Barcelona, del any 1311, regnant Jaume II, molt recent per tant en la època en que ·ls Catalans de Grecia se donaren llur particular constitució [4].

Malgrat aquesta disposició les concessions de vegueries y castellanies fetes a Joan de Bonacolsis, Guillem Frederich y Nicolau de Sosa foren vitalicies, y unicament s'ajustà als estatuts de la Companyia el nomenament de Nicolau d'Ardoyno, pera la capitania o vegueria de Tebes. Al mateix temps l'ambició y la cobdicia no permetien moltes voltes que ·ls veguers o castellans, adhuc els vitalicis, encetessin tant sols llurs càrrechs, y se donà ·l cas, com acabem de veure, que essent castellà de Livadia, Guillem d'Almenara o tal vegada Arnau Terrades, en el espay de mig any se li nombressin dos successors, a saber, els esmentats Joan Bonacolsis y Guillem Frederich.

Els càrrechs de veguers o capitans y de castellans, unes vegades els trobem separats, altres units en una sola persona, ab tot y que la seva jurisdicció era distinta, com se veu ben clarament, per no citar més que un exemple, ab la concessió vitalicia en 1367 a Nicolau de Sosa dels oficis *castellanie castri et capitanie cum cognicione causarum criminalium terre Siderocastron* [5]. La cura y

(1) Arxiu de Palerm. Messina, 17 de juny de 1367. Reg. Canc. IX, 110 v. y IV. 136.—LAMBROS: Ἔγγραφα, el divideix també en tres doc. núms. 67, 68 y 69. D. del O. C.

(2) Ibidem. Messina, 17 de juny de 1367. Reg. Canc. IV, 136. — LAMBROS: Ἔγγραφα, 307. D. del O. C.

(3) Ibidem. Messina, 4 d'octubre de 1373. XII, ind. Reg. Canç. XII, 111 v. «*volentes etiam capitula dictorum ducatuum observare qui dictantur expresse vigerios seu capitaneos ipsorum ducatuum tantum per triennium in eodem officium duraturos*». El recort d'aquest capitol es renova més tard en el nomenament de Guillem Vidal per la vegueria de Livadia. Messina, 19 de janer de 1374. Ibid. Reg. Canc. VI, f. 63, etc.

(4) ...*E semblantment nos remogam de officis, tots e sengles officials demunt dits, veguers, sotsveguers, balles, sotsballes, corts, lochtinents de corts, assessors, jutges ordinaris, e tots altres officials nostres qui usen de jurisdicció, de tres en tres anys*... Constitucions y altres drets de Cathalunya compilats en virtut del capitol de cort XXIIII de las corts per la S. C. y reyal Majestat del rey don Philip nostre senyor, celebradas en la vila de Montço any M.DLXXXV. En Barcelona. Any M.DLXXVIII. En casa de Hubert Gotart. Tit. 46, lib. I, v. I.

(5) Arxiu de Palerm. Messina, 11 juny 1367. Reg. Canc. IX, 110 v. y IV, 136. D. del O. C.

custodia del castell corresponia al castellà; en cambi l'administració de justicia era privativa del veguer y la exercia ab el concurs del jutge, assessor y notari, de nomenament reyal. Tots els oficis tenien aquest caracter, emperò en algunes ocasions se permeté a les universitats la lliure designació de llurs veguers y castellans [1]. Algunes vegades també la concessió vitalicia del càrrech de veguer o capità, anava acompanyada de la facultat de nomenar sustituts cada tres anys, segons les costums de Barcelona [2].

Concessions de bens y resolucions legals.--Noves aplicacions del dret català.

Es impossible donar una idea detallada de les concessions de bens y mercès, de les indemnisacions y del despatx dels molts assumptes que estigueren pendents de resolució legal, en el llarch periode d'anarquia passada. Rès més curiós pera conèixer a fons la historia del dret y de l'administració de justicia en els Ducats catalans; mes això no entra dintre d'un estudi dedicat principalment a la seva historia política y externa, y serà, Deu volent, objecte d'una altre detinguda monografia.

Se restituiren els bens del difunt Joan Sacco de Tebes, — que com hem vist, foren indegudament confiscats pel anterior vicari general, Matheu de Moncada,— a llurs llegítims hereus, Jaume Sacco de Messina [3] y Beatriu, viuda de Bernat de Villar, de Tebes [4]; se reintegra a Nicolau Ardoyno de Tebes en la possessió dels bens de que s'apoderaren els seus acreedors durant el seu desterro [5] y se li otorgà per un any el usdefruit de les rendes y propietats del difunt Armengol de Novelles en els territoris de Neopatria y del Citó (Zeitun) [6]. Se concediren a Miquel de Gaspo els bens del grech Esteve de Mastrotheodoro de Tebes, fill d'un mercader grech de dita ciutat, per haver apostatat al morir de la fè catòlica y abraçat de nou el cisma [7]; y a Bernat Ballester, capità ales-

(1) Arxiu Palerm. Messina, 4 octubre 1373. Reg. Canc. XII, 111.—GREGORIO: *Opere scelte*, p. 356. D. del O. C.

(2) Ibidem. Messina, 7 de janer de 1372. Reg. Canc. XIII, 209.

(3) Ibidem. Reg. Canc. VIII, 26 y 26 v. (any 1366).

(4) Ibidem. Reg. Canc. VIII, 27. Havent sigut venuts publicament per medi de corredor publich, desprès de sa mort, els bens de Joan Sacco de Tebes, Bernat Villar comprà una casa de camp propietat del difunt Joan en la encontrada de Condiscali, ab els seus vilans, terres y posessions. Desprès d'aquesta compra morí en Villar, sobrevisquentli la seva filla Manilia, sa hereua, la qual a son torn morí, heretantla sa mare Beatriu, *juxta consuetudinem ducatuum predictorum*. Ab posterioritat dita Beatriu fou desposseida d'aquells bens injustament, per lo qual la exponent Beatriu ne demanava al Rey la oportuna reposició, per haverse realisat la privació de sos drets ab infracció manifesta de les costums de Barcelona, *de llarch temps observades en els ducats*, que ordonen: que si algú compra una cosa posada al encant, per medi de corredor publich, no pot esser reivindicada per ningú de mans del comprador, si abans no paga el seu preu a dit comprador. Per esser molt interessant aquesta sentencia pera la historia del dret català a Grecia, copiarèm aqui el paragraf del document relatiu a la observancia del mateix en els Ducats: «non obstante quod fuerit et sit de ritu, more et observancia ac capitulis barquinonie diu obtentis et observatis, secundum quam et que, cives et habitatores ducatuum predictorum vixerunt et vivunt ac ipsa observarunt et observant, quod si quis aliquam rem emerit que puplice vendatur per cursorem publicum, non potest ipsa res ab emptoris manibus auferre per aliquem jus in ipsis bonis habentem quomodocumque, nisi primo restituatur precium ipsi emptori...» Vid. *Recognoverunt proceres*, cap. XXIV. De re non petende publice vendita per cursorem. «Item quod aliquis non possit repetere aliquam rem ab illo, qui emit eam per cursorem publicum et publice, nisi restituerit precium.» *(Constitucions y altres drets de Catalunya*. Vol. II, lib. I. tit. 15. Barcelona: ed. 1588).

(5) Ibidem. Messina, 5 d'octubre de 1366. Reg. Canc. X, 12. — LAMBROS: Ἔγγραφα, 245. D. del O. C.

(6) Ibidem. Messina, 5 d'octubre de 1366. Reg. Canc. X. 11. — LAMBROS: Ἔγγραφα, p. 242. D. del O. C. Aquesta disposició anà acompanyada d'una notificació del rey als tudors de Lluis Frederich d'Aragó, de la orde donada a Roger de Lluria perque posi en posessió a Nicolau Ardoyno dels bens situats en els feus de dit Lluis Frederich.

(7) Ibidem. Messina, 23 de setembre de 1366. Reg. Canc. IX, f. 69. — LAMBROS: Ἔγγραφα, pàgina 331. D. del O. C.

hores de la terra de Livadia, els que ·n dita ciutat posseia la viuda de Pere Estanyol, grega, anomenada Anna en sa llengua nadiva, per haver apostatat també del catolicisme al morir el seu espòs, prenent l'hàbit de Sant Basili després d'haverse refugiat a Salònica [1]. S'otorgaren a Francesch de Cremona, el casal de Neopleu (Neochorion), en el territori de Tebes, del difunt Felip de Lacanza, y que després de sa mort pervingué a un prebere de la Sèu tebana, apesar de la prohibició imposada als clergues pels capítols de la Companyia d'adquirir bens inmobles [2]; a Bonifaci d'Aragó la torre Gittina, que pertenesqué al famós Pere de Pou [3]; a Nicolau de Sosa, l'herencia de Arnau Sabater mort sense descendents llegítims [4]; y a Arnau Ses Planes, de la poderosa familia d'Atenes d'aquest cognom, lo que ·l difunt Roger de Lluria, mort sens hereus, posseia en el territori del Àtica [5].

En l'època de relativa tranquilitat en que entraren els Ducats després de la expulsió dels Turchs y de l'armistici ab Venecia, el rey Frederich III de Sicilia atengué també a la resolució d'antichs litigis y de reclamacions desateses feya alguns anys. Aixís veyem que en 3 d'agost de 1366 fou ordenat a Roger de Lluria que proveís sobre l'execució d'un plet pendent en la curia de Tebes, entre la noble donya Dolça, muller de Don Bonifaci d'Aragó, qui ·s presentà personalment en Sicilia a fer la reclamació, y ·ls hereus del difunt Joan de Limignana, plet sobre ·l qual havia ja recaigut sentencia y s'en havien ademés promulgat altres dugues per la curia dels oficials del Negrepont [6]. En el mateix any de 1366 escrigué el rey de Sicilia al dux de Venecia, Marco Cornaro, demanantli la devolució a Jordi Grapheo, maestre racional del regne de Sicilia, dels efectes y joyes que foren de sa difunta esposa Virdina, filla y hereua de Gonzalo Ximenes d'Arenós, vicari general que fou dels Ducats (1358-59), y de Serena de Yvar, quals efectes foren depositats per dit vicari en poder de

(1) Arxiu de Palerm. Messina, 28 de maig de 1367. Reg. Canc. IV, 140 v. D. del O. C.

(2) Ibidem. Messina, 8 de juny de 1367. Reg. Canc. XII, 306. D. del O. C. «bona ipsa pervenerint ad presbiterum Franciscum parrochialem ecclesie maioris Sancte Marie dicte civitatis Thebarum contra iusticiam et tenorem capitulorum editorum inter felicem societatem Francorum ducatuum eorumdem, et juratorum per nostram excellenciam, inter que continetur capitulum unum continencie subsequentis:

«Item que negun clergus, ni villans lurs, ni grec afranquie, ni paysan qui *engaremeno* (mot grech que significa prestació d'un servey), vel cavalers o lecs non sia, ne deia ni pusca comprar, per si ni per altres... ni per donació, ni per lexa, ni per titol alcun de adquisició... ni villans, ni bens sciencs (seents?)... etc.» Aquest capítol, copiat en un document de la cancilleria palermitana, està escrit en un català un xich corrupte y a voltes ininteligible.

(3) Ibidem. Messina, 3 d'agost de 1366. Reg. Canc. IV, 127. D. del O. C.

(4) Ibidem. Messina, 11 de juny de 1367. Reg. Canc. IV, 136.—LAMBROS: Ἔγγραφα, n.º 307. D. del O. C.

(5) Ibidem. Messina, 13 de juny de 1367. Reg. Canc. IV, 136.—LAMBROS: Ἔγγραφα, p. 311. D. del O. C. Ab el cognom de Lluria, trobèm en aquest temps, tres individuus, qual parentiu ab la familia del mariscal no hem pogut identificar, a saber: Berenguer de Lluria, que figurà en els fets de Tebes de 1362; aquest Roger de Lluria de l'Atica, mort sense hereus llegitims, y un Roger de Lluria, anomenat *Puntinyano* que vivia encara en 1381. Que ·l Roger de Lluria, els bens del qual es concedeixen a Ses Planes, no es el mariscal, qui ademés tingué fills, ho deixa fora de dubte el mateix document endreçat *nobili Rogerio de lauria vicario generali*, etc., en el qual el rey li mana que faci la entrega de bens indicada.

(6) Ibidem. Messina, 3 d'agost de 1366. Reg. Canc. IV, f. 127 v. D. del O. C. Aquest Liminyana caigué presoner dels Genovesos en el Negrepont, quan els Catalans dels Ducats combateren en la illa a favor dels Venecians, en la lluita que esclatà en 1351, entre les dugues repúbliques italianes. Un document del arxiu reyal de Barcelona de 4 de maig de 1356 al ocuparse d'ell, diu: «Johan de Liminyana, ciutadà d'Estives lo qual era pres en Génova per català». Arx. Cor. Aragó. D. del O. C. — En el armistici tantes voltes citat de 1321, entre la Companyia y Venecia, figura un Guillem de Limizana (sic). Fou tal volta el pare de Joan de Liminyana?

Joan Sanudo [1]. També ordonà una restitució semblant el duch titular, al posar en possessió a Arnau Despuig de Livadia de la torre y casal de Lespileya, de la que fou despullat per Bernat Savall [2], y feu cumplir ademés la sentencia dictada, també anys enrera, per Ramón Franch, jutge y assessor de la cort del veguer de Tebes, en favor de Pere y Nicolau d'Ardoyno, en el plet sostingut contra Blanca, muller de Bonanat de Clariana y els seus hereus [3].

Després del reconeixement pel rey de Sicilia de Roger de Lluria com vicari general, se ·ns ofereix per primera vegada en l'historia dels Ducats, una reorganisació completa, no sols de la vida administrativa, sinó adhuc de la vida eclesiàstica y fins de la social. En cap altre vicariat, fóra del posterior del vescomte de Rocaberti, veyem una cosa semblant.

Pera acabar de coneixer el quadro de la organisació interna del país ducal baix la dominació catalana, sols ens falta completarlo ab algunes noticies referents a l'administració civil y criminal, a la provisió de càrrechs eclesiàstichs, y a concessions escepcionals en favor d'alguns Grechs, que per llurs serveis arribaren a compartir la condició privilegiada dels conqueridors. Començant per la primera, en aquets anys trobem nomenats al citat catanès resident en Grecia, Francesch de Cremona, per la escribania dels Ducats d'Atenes y Neopatria, que ja havia desempenyat durant algun temps, conferíntseli ara ab el caràcter de vitalicia [4]; a Guillem de Senglers pera ·l càrrech de notari [5]; a Bartomeu de Valerio ab el de jutge d'apelacions en les causes civils y criminals contra les sentencies proferides pels vicaris generals [6]; y a Jordi Clarenciano o Clarença, ab el de algutzir de la ciutat de Tebes, en sustitució de Joanet de Placia [7].

Nomenaments eclesiàstichs.

No es ara ocasió de parlar de l'historia eclesiàstica de la Grecia catalana, que per si sola constitueix un llarch y interessant capítol de la general dels Ducats, y qualsevol digressió respecte d'ella, donaria massa extensió al present treball. Perteneix, emperò, a l'època que estem ressenyant, una recomanació reyal en favor de Joan de Taxarolis, recentment nomenat degà del capítol de l'esglesia de Santa Maria de Cetines (Atenes), en la que havia sigut transformat aleshores el gloriós Partenon, el qual per primera vegada veyem indicat, encara que d'una manera indirecta, en nostra historia grega [8]. No ·ns ha

(1) Arxiu de Palerm. Messina, 23 setembre 1366. Reg. Canc. IX, 67 v. y 68. — LAMBROS: Ἔγγραφα, p. 332 a 335. D. del O. C.

(2) Ibidem. Messina, 5 d'octubre de 1366. Reg. Canc. IX, f. 70. D. del O. C.

(3) Ibidem. Messina, 6 d'octubre de 1366. Reg. Canc. X, 10 v. D. del O. C.

(4) Ibidem. Messina, 29 de juliol de 1366. Reg. Canc. VIII, 28 v.—LAMBROS: Ἔγγραφα, p. 338. D. del O. C. Se li permetia, ademés, nomenar sustituts aptes en cada una de les ciutats y jurisdiccions dels Ducats.

(5) Ibidem. Reg. Canc. XI, f. 306. (1369-73). HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 19.

(6) Ibidem. Dos documents de Messina, 6 abril 1368. Reg. Canc. XI, 110 v. y 111. Un contè ·l nomenament y l'altre una recomanació a les universitats dels Ducats, pera que ·l permetin retornar a la seva patria, Tebes, que anyorava vivament, a exercir el seu càrrech. Aquest sentiment d'anyorança està fins poèticament expressat, y es una nota molt rara y candorosa en un document oficial: «Cum bartholomeus de valeriis... proponat ad presens ad partes Romanie... se conferre, *ac civitatem Thebarum eius dulcem patriam revidere, in qua proprii domicilii obtinet incolatum*, etc.

(7) Ibidem. Messina, 15 de novembre de 1368. Reg. Canc. VIII, 248.—LAMBROS: Ἔγγραφα, 312.

(8) RUBIÓ Y LLUCH: *La Acròpolis de Atenas en la època catalana*. Barcelona, 1908, p. 27.

d'extranyar el nomenament d'un extranger pera presidir el capítol de la Sèu atenesa, que contava dotze canonges, la major part dels quals tampoch serien probablement Catalans. A Tebes trobem també en anys anteriors, revestit ab el càrrech d'ardiaca, un Leonardo Pisani, y ab el de canonge un Jacobo Viadro [1]. En quant als prelats, sens dubte a causa del interdicte religiós en que visqueren sempre els Ducats, lo escepcional era que fossin Catalans, y extrangers són igualment els dos nomenats durant el vicariat de Roger de Lluria en 1366, es a saber: fra Antoni, bisbe Salvinés, transferit a la Sèu de Salona per la mort de Lanfranco, també extranger [2], y fra Simó, que ho fou desde la diòcesis de Geraci en Sicilia, per haver sigut enlairat al patriarcat de Constantinoble son antecessor Paulus [3], que desde que fou desterrat de Tebes per el mariscal, no retornà may més a la seva arxidiòcesis. Mentres la seva esglesia quedava abandonada, li estava reservat a Paulus el rebre en Roma, en 1369, la professió de fè llatina de l'emperador grech Joan V, qui no trobà altre medi pera salvarse del perill turch, que acudir a la protecció del pontificat y del Occident cristià [4].

Simó, Arcabisbe de Tebes, humanista.

Frederich III recomanà calurosament a la universitat de Tebes el nou arquebisbe Simó que venia precedit de gran fama, de saber y de virtut [5]. Fra Simó se traslladà personalment a sa esglesia metropolitana, cosa que no solien fer molts dels prelats nomenats per diòcesis molt llunyanes o molt pobres, y devingué en Tebes un personatge influyent y turbulent, que devia donar molt joch en la vida política del país. Era d'origen grech, y havia pertenescut a la orde dels Bassilis. Natural de Constantinoble y fill d'un Turch y una Grega [6], no eren aquestes les millors condicions pera imposarse gratament a la curia romana, sinó hagués compensades aquelles desfavorables circumstancies ab altres mèrits positius. Pel seu saber el reclamen per la seva orde, ignorant el seu origen y la seva apostasía, els historiadors Quetif y Echard, y segons sembla, ademés d'una traducció de Plutarch, deixà mostres de la seva sòlida doctrina en les llengues hebraica, grega y llatina, en una recensió trilingüe del Nou Testament, que malhauradament s'es perduda [7]. Tal vegada estant a Tebes entre mig dels descendents de la Companyia catalana, tan poch donats a les lletres, escrigué la seva versió del llibre de Plutarch, *De remediis iræ*, que al famós humanista italià Colluccio Salutati envià Pere Corsini, cardenal de Porto [8]. Coluccio Salutati li endreçà

(1) Palerm. Tabulario dell'Ospedale Grande. Perg. n.º 6. Negrepont, 9 de juny de 1334. D. del O. C.

(2) Arxiu Vaticà. Urban. V. Reg. Aven. t. XIV (163), f. 77. Avinyó, 20 de febrer de 1366. D. del O. C.

(3) Ibidem. Urban. V. Reg. Aven. t. XIV (163), f. 101. Avinyó, 17 d'abril de 1366. D. del O. C.

(4) HOPF: *Griechenland im Mittelalter* VII, 21. — MIKLOSICH Y MULLER: *Acta et Diplomata Græca Medii Ævi*. I, 491, n.º CCXXXIV. Paulus acompanyà abans al Comte de Saboya en sa demostració militar contra els Turchs y Sarrains.

(5) Arxiu de Palerm. Messina, 10 de març de 1367. Reg. Canc. IX, 89 v.—GREGORIO: *Opere Scelte*. «quem innatæ sibi virtutes et mores laudabiles, de quibus tam fama publica, quam ejus indicia plenam fidem assumpsimus...»

(6) Arx. Cor. Aragó. Lleyda, 11 de setembre de 1380. D. del O. C. «nam archiepiscopus ipse di Constantinopoli ortus est, paterque ejus fuit turcus et mater eius cismatica...»

(7) *Epistolario di Coluccio Salutato*, a cura di Francesco NOVATI: Vol. II. Roma, 1893, p. 482.

(8) PETRUS CORSINUS, ep. Florentinus, tit. s. Laur. in Damaso, postea (a 1374) ep. Portuen (non Ostien) voc. «Florentinus». Avin. 16. Any 1405. — EUBEL: *Hierarchia catholica*, I, 20.

a son torn, pels anys de 1390 a 1396, una lletra donantli compte de la impresió que li havia causat aquell llibre del famós autor de les *Vides paraleles*, «quem OLIM, de greco transtulit in latino, jussione tua *vir multe venerationis Simon archipiscepus tebanus*» (1). Aquesta frase indica que fra Simó traduí l'obra de Plutarch, essent arquebisbe de Tebes (1366-1379), y abans de la seva apostasía, que ·s realisaria poch després d'haver obert, ab altres traidors, les portes de la capital catalana de Grecia als Navarresos en 1379. De totes maneres no deixa d'esser una coincidencia sumament interessant y curiosa, que l'Occident tingués per primera vegada noticies de Plutarch per medi de dugues versions, una llatina y l'altra aragonesa, degudes a dos personatges tan lligats a l'historia dels Catalans de Grecia, com el arquebisbe fra Simó de Tebes y el gran mestre de Rodes, Joan Fernández de Heredia (2).

Els Grechs en els Ducats Catalans.

En el vicariat de Roger de Lluria es quan fa històricament la seva primera aparició en la vida civil y política de la Grecia continental la pobre raça helènica, generalment tant desatesa pels conquistadors franchs. Durant la dominació borgonyona no ·s troba en aquest sentit un sol record o menció dels Grechs de l'Atica y de la Beocia, y molts pochs, en els temps ja més suaus y pròxims al Renaixement, dels florentins Acciajuoli. El poble grech semblava del tot esborrat en l'historia d'aquelles encontrades. En cambi ara el veyem pendre una participació activa en els fets polítichs de l'època, posantse generalment al costat del mariscal català en la seva lluita contra ·l vicari llegítim, com ho proben els noms d'aquell Nicholachi de Maniochi, que figura en la bullanga de Tebes, y els de Nicolau Mauro Nicola y Dimitri Rendi, als que hem de suposar combatent també ademés contra ·ls Turchs.

A instancies, sens dubte, de Roger de Lluria, Frederich III confirmà al grech Nicolau de Mauro Nicola de Livadia, el privilegi de ciutadania franca o catalana, de que ja fruia el seu pare, per haver en 1311 afavorit l'entrada dels Catalans en el castell de dita ciutat, emperò ab la facultat, que no ·s concedí an aquell, de que ell y els seus fills poguessin contraure matrimoni ab Catalanes, o en general, ab dònes de raça llatina, malgrat de lo disposat pels capítols de la Companyia, que cap dòna catòlica fos donada en matrimoni a cap Grech, baix certes penes que ·n ells s'expressen (3). Igual concessió se feu en la mateixa època al notari grech d'Atenes, Dimitri Rendi, el nom del qual ha d'apareixer molt sovint d'açí en avant, durant trenta anys, barrejat ab els fets més importants dels anals dels Ducats (4). Que manejava tan bé la ploma com la espasa, bé ho mostren els capítols y escriptures que més d'una vegada deuria tenir que

(1) Francesco NOVATI: op. cit., p. 482.

(2) A. RUBIÓ Y LLUCH: *La lengua y la cultura catalanas en Grecia en el siglo XIV*. Homenaje á Menéndez y Pelayo en el año vigésimo de su profesorado. Estudios de erudición española. Madrid, 1899, t. II, p. 95. — *Catalunya a Grecia*. Biblioteca popular del *Avenç*. Barcelona, 1906, p. 93 y ss.

(3) Arxiu de Palerm. Messina, 29 de juliol de 1366. Reg. Canc. VIII, f. 27 v. — LAMBROS: Ἔγγραφα. D. del O. C.

(4) Ibidem. Messina, 29 de juliol de 1366. Reg. Canc. VIII, f. 29. Ibidem, p. 342. D. del O. C.

redactar en llengua catalana o llatina, les úniques usades per la cancilleria dels Ducats, y la valentia ab que més tard defensà Megara contra ·ls atachs dels Acciajuoli. El càrrech de notari, segons se dedueix dels documents, fou durant les dominacions franques o llatines, l'únich al qual pogueren aspirar els Grechs, lo qual no deixa d'esser un reconeixement explícit de la superioritat de sa cultura y capacitat intelectual [1].

Moltes de les interessants noticies que acabem de indicar, que ·ns ha proporcionat la cancelleria de Palerm, varen fer exclamar al eminent historiador Hopf, que no va poguer coneixer tot llur valor, ni les més interessants encara del nostre Arxiu, que la existencia en temps dels Catalans d'un orde de coses tan perfectament organisat, com no ·s troba baix cap altre dominació extrangera, mostra que aquella suposada *República de lladres y malfactors*, sols pogué tenir consistencia en el pensament del darrer duch franch d'Atenes, Gualter II de Brienne, que ab tanta tenacitat la combaté, y en el dels papes francesos que tant sovint la excomunicaren [2]. Indica també que desde mitjans de l'any 1366, les relacions entre ·ls Ducats y el llunyedà sobirà titular s'havien modificat per complet, y que l'antich mariscal no sols havia obtingut una sanció legal del càrrech usurpat, sinó la confiança absoluta de la corona de Sicilia.

Engrandiment de Roger de Lluria.

Ja hem vist que en el mateix any de 1366 existiren lletres reyals d'aquesta sanció legal, però fins al 14 de maig de 1367, no trobem un nomenament explícit del nou vicari y una remoció no menys explícita de l'anterior, Matheu de Moncada. En quant se vegé lliure d'enemichs exteriors y tota mena de competidors, l'astut y poderós mariscal s'apressurà a enviar a Sicilia al seu adicte y no menys astut Francesch de Cremona [3], pera justificar la seva conducta devant del duch, el qual li concedí sabiament lo que no podia refusarli: el perdó y oblit de tot lo passat. En aquelles circumstancies la resolució del rey era la més política, y s'imposava de ple pera ·l bé del país. Sols el de Lluria, home fort y valent, podia ab mà de ferro contenir l'anarquia y la fatal disolució que de dia en dia corcava l'existencia dels Ducats. Tornaren a posarse aleshores en ús les diplomàtiques frases de la cancelleria, que justifiquen els més inesperats cambis polítichs y moltes voltes les més odioses injusticies, y més en aquell estat improvisat, falt de consistencia nacional, en que uns y altres tant sovintejaven. El rey li manifestà que desitjava proveir el càrrech de vicari en un varó esclarit per sos mèrits, valer y fidelitat, condicions totes que en ell s'aplegaven; que co-

(1) Aixís ho confirma, ademés dels noms de notaris Grechs que apareixen en la època catalana, tals com Constantí de Mauro Nicola, Dimitri Rendi, Nicolau Macri, etc., una disposició de Venecia de 19 de agost de 1420, referent a la illa de Negrepont: «Non permitente aliquem græcum accedere... neque in officiis vel regiminibus... esceptis scribaniis», etc. SATHAS: *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce du moyen âge*. Paris, 1882, vol. III, p. 215.

(2) *Griechenland im Mittelalter*, t. VI, p. 153.

(3) Arxiu de Palerm. Reg. Canc. VIII, 26 v. En el juliol de 1366 Cremona ja ·s trobava a Messina. «Franciscum de Cremona civis cathanie... *nuper nostram adiens majestatem.*» El Rey li concedí llavors la escribania dels Ducats que ja havia desempenyat abans.

neixia la seva adhessió a la corona, de que tantes probes n'havia donades, y sos remarcables serveis prestats en la defensa dels Ducats y en la llur conservació, sobre tot al combatre contra ·ls Turchs, en que no perdonà perill ni sacrifici de sa persona y de sos interessos; que confiava en que baix son comandament sos vassalls havien d'esser governats ab tota equitat y justicia, com per un diligent pare de familia; y que totes aquestes consideracions l'havien mogut a confiarli la vicaria general dels Ducats, ab la superior y lliure administració de justicia, y quantes facultats a tal càrrech pertanyien, removent d'ell al noble Matheu de Moncada, comte d'Agosta, que fins aleshores n'havia estat el titular [1].

Obtinguda la gracia reyal, plogueren sobre Roger de Lluria distincions y honors, y l'antich mariscal a son torn aprofità la bona disposició d'esperit del seu generós senyor, pera sadollar la seva desenfrenada cobdicia. A petició seva li foren confirmades totes les concessions, donacions y gracies, y quants privilegis que en atenció al seu extraordinari valor y els seus grans serveis, li otorgaren els predecessors seus, Joan II, marqués de Randazzo (1338-1340), Frederich I, marqués de Randazzo (1348-1355), duchs d'Atenes y Neopatria, y Lluis I rey de Sicilia (1348-1355), y ademés tots els que pel mateix Frederich III li foren abans fets [2]. Quasi el mateix dia en el que li fou concedit el anterior privilegi, li confirmava el rey en la posessió del castell del Estir y de la torre de Mathocyu violentment arrebatats a llurs llegítims senyors [3]; y accedint a la petició de les universitats del país, confiscà en profit séu els béns de Pere de Pou, fins a tant que ell s'hagués indemnisat de totes les seves indegudes exaccions [4]. Per últim, no content ab les riqueses y posessions acumulades en Beocia, Tebes y en la Fòcida,— en l'Estir y el seu territori, — estengué ses heretats a la Phtiotis y l'Atica, comprant els béns de Micer Francesch de Castell, a Siderocastro [5] y altres posessions rústiques y urbanes en la rodalia y dins la ciutat d'Atenes [6].

Capitols de Tebes y amnistía general.

En les grans crisis polítiques dels Ducats, llurs habitants Catalans, representants pels municipis o concells de les ciutats y viles, compostos en algunes com Neopatria y Atenes, de Catalans y Grechs, se reunien en parlaments generals pera proveir a les necessitats de la terra y a la millor ordinació del estament públich, o pera endreçar al llur sobirà llurs greujes, queixes y peticions. Això

(1) Arxiu de Palerm. Messina 14 de maig de 1367. Reg Canc. IV, f. 104. D. del O. C. — GREGORIO: *Opere scelte*, p. 358-359. Ademés del ofici de nomenament dirigit per el rey al mateix Roger de Lluria, s'ha conservat en la cancelleria palermitana un altre en el que·s notifica aquell als capitans o veguers, síndichs, procuradors, concellers y altres oficials de les ciutats, terres y llochs dels Ducats d'Atenes y Neopatria. — LAMBROS: Ἔγγραφα, p. 328, n.º 83. D. del O. C.

(2) Ibidem. Messina, 16 de maig de 1367. Reg Canc. XIII, 122 v. D. del O. C.

(3) Ibidem. Messina, 18 de maig de 1367. Reg. Canc XIII, 124 v.

(4) Ibidem. Messina, 18 de maig de 1367. Reg. IX, 1077. — GUARDIONE: *Sul dominio dei ducati di Atene e Neopatria*. Palerm, 1895, p. 24.

(5) Arx. Cor. Aragó. Saragoça, 8 de maig de 1381. D. del O. C.

(6) Ibidem. Saragoça 8 de maig de 1381. Concessió per Pere III el Cerimoniós a Bernat Ballester de Tebes, de «omnes et singulos servos et servas, campos, vineas et alias possessiones et quocumque bona et jura tam mobilia quam inmobilia que dictus Rogerius de Loria, quondam, tenebat et possidebat... intus civitatem Cetinarum».

ho veurem repetit més d'una vegada en la historia política dels Ducats, y això se ·ns presenta ara en el aplech o magna assamblea que tingué lloch a Tebes al bell començament del any 1367, y en els anomenats capítols de dita ciutat, que tenen més d'un punt de semblança ab els posteriors y més famosos capítols d'Atenes.

Dits capítols de Tebes, que per dissort no ·ns han arribat ben complets, foren resultat de la deliberació y resolució de una reunió tinguda en la capital dels Ducats, per totes les seves universitats, pera obtenir la estabilitat y nou endreçament de la cosa pública, y ens informen de que abans de la reconciliació del país ducal ab la corona de Sicilia, que tan desamparat el tenia, mitjansaren diferentes y llargues negociacions. Dos missatgers foren enviats pera aquest objecte, pel vicari y les universitats; Joan Bonacolsis de Mantua y Francesch de Cremona, abdosos varons de gran representació en la terra, parent del rey el primer, sicilià l'altre, y abdosos també arrelats a la vegada, ab bens y honors y llaços de familia en Grecia y Sicilia.

Els quatre y no llarchs capítols de que consten mostren a la vegada un caràcter general y particular, es a dir, foren fets en interès del comú y del vicari general, al servey de qual cobdicia y ambició se posaren humilment els síndichs, prohoms y procuradors dels concells de les universitats de la terra. El capítol més interessant de tots es el primer referent als castells de Livadia, Neopatria y Siderocastro, que després de l'Acròpolis atenesa eren els més forts y importants entre ·ls de jurisdicció reyal. Respecte d'ells s'alçaren més d'una vegada competencies de domini entre la corona y les universitats. El rey pretenia ara cuidar de sa custodia y de sa administració directa, considerantlos pertinencia exclusiva seva; mentres les universitats no volien que fossin enagenats de llur jurisdicció, alegant els perills que d'això n'esdevindrien, sobre tot, respecte del castell de Siderocastro, per estar en frontera y poblat de Catalans, y esser la clau del Ducat d'Atenes [1]. Per aquesta raó fins s'oposaven a que continués en poder de D. Lluis Frederich d'Aragó, en lo qual ademés s'hi sent ben manifesta la gelosia y animositat de Roger de Lluria contra l'únich magnat de la terra que li podia fer ombra, si no per sos pochs anys, per la seva ilustre niçaga. El rey s'oposà an aquesta pretensió en les respostes als capítols de les universitats, que segons consuetut en aital classe de documents, se continuen al peu de les queixes o peticions, recordant que ·l pare del jove Lluis Frederich l'havia recobrat per la força de les armes del rebelle Armengol de Novelles, y que a present el retenia fidelment y a disposició de la corona. Les universitats reclamaven ab gelosia la cura, custodia y fortificació dels castells, a les quals proveien ab especial solicitut, y com li deyen ab arrogancia

(1) Arxiu de Palerm. Messina, 18 de maig de 1367. Reg. Canc. IX, 107. «quod castrum Siderocastri existens in frontera populatum est cum villis propriis hominum dictarum Universitatum, *et quia clavis Athenarum ducatus, noscitur et habetur.*»

al rey en els esmentats capítols, en cap persona, *quantumque sit splendida, seu quevis sit alta*, podia confiar millor que en elles, que cotidianament y directa y ab la major diligencia proveien a llurs necessitats. El rey passà perque els dits castells permanesquessin interinament baix la custodia y defensió de les universitats com fins aleshores, emperò reservantse sempre la facultat de confiarles discrecionalment a persones de voluntat, per lo mateix que ·ls castells com a claus dels Ducats, havien de permaneixer sota la potestat reyal (1).

Els tres capítols restants ja no tenen tanta importancia, y ademés ja ens hem referit a n'ells al parlar del vicariat de Matheu de Moncada. Manifestaren les universitats en el segon la impossibilitat en que ·s trobava Roger de Lluria, de cumplir ab les dugues condicions que ·l rey li posava en les lletres de nomenament ja enviades, de demanar comptes de son govern a son predecessor el de Moncada, y segonament de fer escriptures públiques y solemnials de la seva informació, com se vulla que ·l dit Moncada, llavors ausent, ni a Sicilia ni a Grecia no intentà pas may justificar la seva administració. En el terç capítol les universitats suplicaven de son sobirà una completa amnistia dels crims y excessos comesos en les revolucions anteriors, que tan vessament de sanch havien costat, y la cancelació de totes les causes pendentes, a lo qual el rey accedí volenterosament desitjant que ·ls Ducats tornessin a fruir d'un pacífich estament; y per últim en el quart y darrer capítol, se demanava una revisió de comptes del govern de Pere de Pou y la confiscació de sos bens en profit del de Lluria segons hem dit ja abans, com justa indemnisació de les exaccions ilegals de que fou víctima. Els indicats capítols otorgats a Tebes el 2 de janer del any de la Encarnació del Senyor, 1366 (1367), quinta indicció (2), per Ferran Valentí, que s'anomenava a si mateix canciller de la Companyia catalana, *felicis societatis Francorum ibi degentes cancellarius*, foren presentats al rey per Francesch de Cremona, enviat a Sicilia per tal objecte y confirmats després per la corona a Messina, ab data de 18 de maig de dit any de 1367.

Després d'això Frederich III ordenà fer un privilegi especial respecte a la suplicació continguda en el terç capítol, concedint una absolució plenera y indult general a Roger de Lluria y a sos partidaris, de tots els homicidis, roberies, crims, y tots quants excessos foren comesos en el tabustol de Tebes, y en la lluita contra Moncada, tant en aquella ciutat com en les demés dels Ducats que prengueren part en dits succesos (3).

(1) Arxiu de Palerm. Document esmentat: «nam castra que sunt manifeste claves dictorum ducatuum in potestate regia et ducali debent omni tempore permanere». — RUBIÓ Y LLUCH: *Els castells catalans de la Grecia continental.* (ANUARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. Any MCMVIII).

(2) Ibidem. Reg. Canc. XIII, f. 123. «anno dominice Incarnationis millessimo trecentesimo sexagesimo sexto, secundo januarii, quinte indiccionis...» El document que fixa aquesta data es el de Messina, de 18 de maig de 1367, que conté el privilegi d'indult general concedit per Frederich III.

Ibidem. Reg. Canc. IX, 123. D. del O. C.

(3) Ibidem. Messina, 18 de maig de 1367. Reg. Canc. XIII, 123. — LAMBROS: Ἔγγραφα, 256. D. del O. C.

Nous nomenaments y sentencies.

Després de l'amnistia de 1367 fins a la mort de Roger de Lluria, quasi res més sabem de l'historia íntima dels Ducats. Ja hem parlat de les concessions y nomenaments fets en aquesta època en favor de Bernat Ballester, Francesch de Cremona, Nicolau de Sosa y Arnau Ses Planes, no tots adictes al vicari general (1). En 1368 seguiren els nomenaments, les sentencies y indemnisacions, si bé no en tan gran nombre com en els dos anys anteriors. Ja hem adelantat l'adjudicació del càrrech de jutge de apelacions en favor de Bartomeu de Valerio. També hem tingut ocasió de citar, al parlar del redreçament dels oficis dels Ducats, del nomenament d'algutzir de Tebes en profit de Jordi Clerenciano (2), y de la concessió vitalicia en favor seu, del tribut de la cera que·s recullia en aquella ciutat (3). Fins en dit any de 1368 no conseguí en Berenguer de Soler de Tebes, tan oprimit y perseguit per Pere de Pou, la restitució dels béns mobles y inmobles de que fou injustament despullat y la reposició en son càrrech de procurador en els Ducats de la orde dels Hospitalaris (4). També fou indemnisat Pere de Soler, mercader català de Catania, tal vegada germà de Berenguer, que feya el comerç dels Ducats, el qual al passar per l'illa d'Eguena (Egina), d'ont era senyor el noble Joan Frederich d'Aragó, fou despullat de sa nau y de son carregament y empresonat ademés durant algun temps (5).

Per últim, en el mateix any 1368, la cancelleria siciliana ens ofereix dos documents que proben de plà lo que ja hem dit més d'una vegada, de la llarga paralisació que l'administració de justicia sufrí en els vicariats de Matheu de Moncada y Roger de Lluria, fins que·s restabliren les relacions oficials y normals ab el duch sobirà. El primer dels dits documents se refereix a la reclamació presentada per Berenguer Baldomero de Tebes, d'una quantitat de diners que li devia, feya ja molts anys, Joan Sardina de la mateixa ciutat. El litigi, molt sorollós per la seva llarga durada de prop de trenta anys, el sostenien dos notables de la ciutat de Tebes, a saber: Berenguer Baldomero, fill de Guillem Baldomero o Imbaldamar (6), que firmà els dos armisticis de 1321 y 1331 ab Venecia; y Joan Sardina, fill també del Sardina d'igual nom de fonts, sinó es el mateix, que firmà el segon de dits armisticis. El plet fou fallat favorablement pera en Berenguer Baldomero en darrera instancia, feya més de vuit anys (7), pel

(1) La major part de les concessions, nomenaments y privilegis son anteriors a la confirmació dels capitols de Tebes.

(2) Arxiu de Palerm: Messina, 15 de novembre de 1368; document ja citat.

(3) Ibidem. Messina, 15 novembre 1368. Reg. Canc. VIII, 248 v. D. del O. C.

(4) Ibidem. Messina, 28 de maig de 1368. Reg. Canc. VII, f. 194, 194 v., 196 v. y 197 v. D. del O. C.

(5) Ibidem. Messina, 28 de maig de 1368. Reg. Canc. VII, f. 196. D. del O. C. El document diu textualment, *insula Cugnerie*, que·ns sembla que no pot esser sino Egina, anomenada també *Legene*. La illa de Eguena perteneixia a Bonifaci Frederich d'Aragó, que no morí fins després de 1374. Mes es probable que durant la seva ausencia la governés el seu fill, Joan Frederich d'Aragó.

(6) Molt sovint trobem desfigurats en els documents de la cancelleria siciliana els noms dels Catalans, ab la adició del En que precedeix entre nosaltres als cognoms familiars. Recordarèm sols els de Infester = En Fuster; Enfulgerio = En Folgueres; Imbaldamar = En Baldomero; Embou = En Pou, pronunciat a la grega, etc.

(7) Arxiu de Palerm. Reg. Can. VII, 200 v. «*...quod anni octo vel circa sunt elapsi vertente questione in nostra curia coram nobili quondam consalvo eximen de arenis...*» An aqueix procés se refereix HOPF: *Griechenland im*

difunt vicari Gonsalvo Ximenes de Arenós, però la sentencia no havia sigut portada a execució, per lo que Frederich III ordenà la revisió del procés pera obrar en justicia. Una reclamació semblant feu en Berenguer Soler apellant contra el fallo de la gran cort en la qüestió pendent entre ell y Guillem de Pino o de Pi, sobre ·ls béns del difunt menor Bernat de Mualler (?), que ·l condemnava a pagar 450 perpres d'or. Com en el cas anterior el rey manà que ·l procés tornés de nou a la gran cort (Magna Curia), per la seva revisió (1).

Pau ab la reina Joana.

Espinzellat ja el quadro de la vida interna dels Ducats, durant el vicariat d'en Roger de Lluria, en els anys en que governà com llegítim llochtinent del duch sobirà, tenim ara que estudiar la seva vida política externa o diplomàtica. Després del seu reconeixement s'apressà Lluria, com hem dit abans, a enviar a la cort de Sicilia com embaixador seu y de la Companyia a Joan Bonacolsis de Mantua, adicte seu y home influyent en ella, que podia trobar més facilitats que un altre en el exercici de la seva missió. Ell, juntament ab Francesch de Cremona, prengué una part molt activa en la pacificació del país y en el restabliment de les relacions entre ·l vicari y el duch sobirà. Llavors corregué una noticia que alarmà sobremanera als Catalans dels Ducats, que havien estat sempre enemichs de la casa d'Anjou, a la qual feya prop d'un segle combatien per mar y per terra. Frederich III de Sicilia acabava de fer les paus ab la reina Joana de Nàpols (1343-1381), que fou firmada el 21 d'agost de 1366, y al mateix temps, el 4 de setembre, se va convenir a Messina son matrimoni ab Dona Margarida, filla del difunt duch de Duraix (Durazzo), Carles de Gravina, que havia mort el 20 de maig del mateix any (2). La pau després de tan llarga guerra, que venia a aplacar també les discordies entre els barons y pròcers del reyalme, que continuament torbaven el govern del dèbil Frederich III, va esser rebuda ab goig pels vassalls, y el rey tot seguit se dirigí a Roger de Lluria y als síndichs, procuradors, concells y habitants dels Ducats, notificantloshi, a fi de que la observessin, tant ab els súbdits de la reina Joana, com ab els de Felip III de Tarent, emperador titular de Constantinoble y príncep efectiu d'Acaya. Ordenava finalment, que fessin divulgar solemnialment dita pau, per veu de nunci, en tots els llochs dels Ducats (3).

Aquest matrimoni, cas de verificarse, separava definitivament la Sicilia de la òrbita de la influencia del casal d'Aragó, y la entregava als Angevins indirectament, malaguanyant l'esforç y el fruit de la sang ardenta y valerosa vessada pels Catalans en cent combats. Els dels Ducats, que, com hem vist, havien fet més d'una tentativa pera esser reconeguts vassalls d'una reina d'Aragó, no

Mittelalter, VII, 19, quan diu, al atribuir equivocadament el fet a la època de Pere de Pou, que hi hagué processos detinguts més de vuit anys, ab motiu de parlar de la anarquia que regnava en els Ducats.

(1) Arxiu de Palerm. Messina, 28 de maig de 1368. Reg. Canc. VII, 197. — LAMBROS: Ἔγγραφα, 231. D del O. C.

(2) HOPF: *Chroniques*, p. 470.

(3) Arxiu de Palerm. Messina, 9 de setembre de 1366. Reg. Canc. IX, 57 v. D. del O. C.

podien veure ab bons ulls aquelles tinences de matrimoni entre un príncep d'aquell casal y una princesa angevina.

Joan Bonacolsis de Mantua fou enviat a la cort del rey pera oposarse en nom de la Companyia, al matrimoni del qui era a la vegada son duch y sobirà, ab la princesa Margarida (1). Altres influencies més poderoses feren fracassar el projecte. Urbà V s'oposà a n'ell enèrgicament allegant la consanguinitat dels contrayents, més en el fons hi cobava un sentiment d'antipatia contra el casal d'Aragó, al qual el pontificat no havia perdonat la conquesta y anexió del reyalme de Sicilia. En la lletra del papa a la reina Joana, el III kal. setembre de 1366, el papa ·s manifestava molt descontent de les noces contretes *per verbo de presenti*, entre Margarida de Durazzo y Frederich, *detentor* del reyalme y illa de Sicilia. Les negociacions començades en 1360, se frustraren definitivament, y la princesa promesa a un sobirà del casal d'Aragó, s'uní poch temps després, en 1369, per consell del mateix papa, a un príncep de la propia familia, a Carles III de Gravina, que fou més tard rey de Nàpols (2).

Bonacolsis feu al rey una deplorable pintura de l'estat del país, malgrat la relativa normalitat que havia lograt restablir l'enèrgich mariscal. Els Turchs continuaven amenaçant constantment ses fronteres; el batlle de la Eubea seguia també observant com sempre la terra vehina pera prorrogar o suspendre el armistici, y la Companyia continuava dividida en bàndols, un dels quals sostenia la conveniencia de posar el país baix la sobirania de Gènova (3).

Els Enghien contra ·ls Ducats.

En lo que ·s refereix a relacions extrangeres, o sigui a la vida política externa dels Ducats, hi ha que mencionar ademés una momentania amenaça de colissió ab el batlle del Negrepont, a la qual donaren pretext les pretensions may extingides ni satisfetes de Bassadona. En juliol de 1368 (4) va rebre ·l capità del golf el encàrrech d'assegurar l'illa contra una escomesa de la Companyia; emperò després d'alguns dies se va tornar a pendre la resolució de que la treuga fos prorrogada durant un any. En 1369 (5), mentres se tractava de la perllongació ulterior, veyem al batlle que posà de nou damunt de la taula el afer Bassadona. Mes lo que més contribuí en aquesta època a aumentar l'intranquilitat y l'inseguritat de les relacions entre Venecia y la Companyia, foren els repetits esforços de la casa d'Enghien pera incitar a la República a l'aliança y guerra contra ·ls seus intranquils y dubtosos vehins els Catalans.

La casa d'Enghien era l'hereua directa de la familia dels Brienne, antichs duchs franchs d'Atenes, dels quals fou l'últim successor Gualter de Brienne,

(1) HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 17. — Arxiu de Palerm. Reg. Canc. VIII, 51 y 52 v. D. del O. C.

(2) LA LUMIA: *I quatri Vicari*, ed. 1882, vol. II, p. 226 y 227. — DE BLASI: *Storia del Regno di Sicilia*. Lib. I, cap. XVI. — B. STARRABBA: *Archivio Storico Napoletano*, anno XX, págs. 616 y 624.

(3) HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 18. — Arxiu de Palerm. Messina, 5 d'octubre de 1366. Reg. Canc. IX, 10 v.

(4) HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, VII, 19.—Arxiu de Venecia. Misti. XXXII, 272, 273.

(5) Arxiu de Venecia. Misti, XXXIII, 43.

mort pels Catalans en la triomfal batalla del Cefis, que ·ls assegurà la posessió de les terres de l'Atica y de la Beocia. Després d'aquesta conquesta, ni el pontificat ni els Brienne volgueren reconeixer may als Catalans com llegítims senyors de l'antich Ducat franch. En 1330 el papa Joan XXII arribà fins a predicar una verdadera creuada contra els Catalans, en favor de Gualter II de Brienne, que invadí a l'any següent la Grecia continental, desembarcant en ella quatre galeres genoveses. La creuada fou del tot infructuosa y, després d'aquell costós esforç, la familia dels Brienne queda llarch temps reduida a l'impotencia. Debades en 1343 el papa Clement V tractà de reconciliarla ab la Companyia; els Brienne mantingueren sempre llurs pretensions y continuaren titulantse duchs d'Atenes y ab aquesta denominació fou conegut el famós tirà de Florencia, Gualter, que morí en 1356 en la batalla de Poitiers. La darrera hereua dels Brienne, Isabel, se casà ab Gautier d'Enghien, y aquesta casa que ocupà els seus feus de l'Argòlida, en els quals al terminar el segle devia succeirla la República veneciana, va heretar també la constancia dels Brienne en fer efectives ses pretensions sobre ·l Ducat català, el qual tingué que lluitar ab ella més d'una vegada en els darrers temps de sa convulsiva existencia. Del matrimoni de Gualter d'Enghien ab Isabela de Brienne, nasqueren quatre fills, dels quals Sohier, el major, havia heretat els drets sobre Atenes; Joan, era comte de Lecce; Lluis, comte de Conversano, y finalment Guidó, senyor d'Argens (Argos) y Nàpols (Nauplia). D'aquets, Sohier morí en 1366 damunt del patíbol, decapitat per Lluis de Baviera. Les seves pretensions sobre Atenes y el títol de duch, passaren aleshores a son fill, Gualter III d'Enghien [1]. Ab ells heretà també la sang caballerosa y venjativa de sos dos predecessors del mateix nom, y tot seguit cercà aliats y protectors pera devenir senyor efectiu de la gloriosa Atenes.

Projecte de reconciliació entre els Enghien y ·ls Catalans.

Emperò no foren les armes, segons sembla, els primers medis a que acudí. Abans de l'aliança ab Venecia, n'intentà un altre de molt més hàbil, ab el fi d'atènyer una reconciliació entre ·ls drets de la casa d'Enghien contra ·ls Catalans y la sobirania damunt d'ells exercida pel rey de Sicilia. D'aquets intents ens parlen tres misteriosos documents, alguns en part xifrats, salvats en el Arxiu del Vaticà [2]. Per ells, sembla que apenes se vegé Gualter d'Enghien en posessió del seu títol nominal hereditari de Duch d'Atenes, se tractà en 1367 d'un matrimoni entre ell y la princesa siciliana Constança, darrera filla de Joan, senyor de Randazzo, duch que fou també d'Atenes, desde 1336 a 1338, y cosina germana de Frederich III, rey de Sicilia. Les negociacions tingueren lloch desde darrers de l'any 1368 a la mateixa època de 1369, y en elles intervingueren altes personalitats eclesiàstiques, com el bisbe de Cambrai y el arquebisbe Simó, de Tebes. La presunta duquesa era hermosa y jove (no comp-

(1) GREGOROVIUS: *Gesch. der Stadt Athen im Mittelalter*, II, p. 156 y 157.
(2) Arxiu Vaticà. Armar. 53, t. IX, p. 53 y 131. — Spyr. P. LAMBROS: Ἔγγραφα. Doc. n.º 45, 46 y 47.

tava més enllà de vint anys), y ensemps rica, car se li feyen 50.000 florins de dot; més les negociacions fóren difícils y secretes y malgrat les simpaties de la jove Constança y el interès que per ella ·s prengueren els alts negociadors, el matrimoni no ·s realisà, y la futura duquesa morí fadrina [1].

Rompiment ab els Enghien. — Ses tentatives de aliança ab Venecia.

Desvanescudes aquestes pacífiques negociacions, la creixent decadencia y debilitat dels Ducats catalans, decidí als hereus de Gualter II de Brienne a intentar de nou per la força de les armes l'empresa que esterilment havien perseguida quaranta anys abans. Se resolgué, donchs, el projecte d'una nova expedició contra Atenes, de la qual se determinà que fos el capdill el comte de Lecce. Pera ella pensaren també ab una aliança ab Venecia, que creyen fàcil d'aconseguir, com se vulla que la Senyoria els havia concedit el privilegi de ciutadania veneciana. Joan d'Enghien, compte de Lecce, y els seus demés germans, escrigueren al dux recordantli les antigues amistoses relacions de Venecia ab la casa de Brienne, particularment ab el duch d'Atenes, al qual la impia Companyía dels Catalans havia privat del seu país hereditari. Afegien que les determinacions de la cort papal y molt particularment les excomunions llençades pel papa Joan XXII, contra aquells *lladres*, estaven encara en vigor, malgrat que ·s trobessin interinament sospeses. Per tot això els Enghien suplicaven al dux que ·ls prestés la seva ajuda, perque havien determinat la conquesta de la herencia dels seus avantpassats. Demanaven la cessió de galees de combat, el permís de desembarcar els pertrets de guerra a Chalcis (Negrepont), y el d'aprovisionarse en aquesta ciutat de tot lo necessari; demanaven per últim, que no s'impedís als duchs de Naxos, llur aliança ab els Enghien, axís com també que se ·ls unissin els terciers del Negrepont (Eubea), y tots els seus feudataris del principat d'Acaya y demés súbdits del Ducat d Atenes [2]. La República contestà fredament an aquestes peticions, fent observar al comte de Lecce que estava en pau ab els que ocupaven el dit Ducat [3].

Mort de Roger de Lluria.—Presa d'Atenes per Lluis d'Enghien.

En mig d'aquestes negociacions y dificultats morí Roger de Lluria, y tal vegada—si hem de donar crèdit a la confusa crònica aragonesa de Morea [4], la única que ·ns dona aquesta noticia—aprofitantse de la perturbació que aquest fet produí en aquell estat que tant ràpidament caminava a sa ruina, el comte de Conversano, Lluis d'Enghien, darrer duch titular d'Atenes (1381-1394) de la branca dels Enghien [5], invadí el Àtica, y atacà la ciutat d'Atenes de la qual

(1) WILLIAM MILLER: *English Historical Review*, t. XXII, p. 519. El conciensut estudi fet per aquest historiador dels tres documents sense data publicats per primera volta per Spyr. P. Lambros, referents a les projectades noces entre Gualter d'Enghien y Constança Randazzo, els hi assenyala ab molt fondament, les dates, respectivament, de 4 janer, 12 juliol y 29 octubre de 1369.

(2) GREGOROVIUS: *Gesch. der Stadt Athen im Mittelalter*, II, p. 158. Lletra del comte de Lecce de 9 de febrer de 1370. Arxiu de Venecia. Misti, XXIII, f. 91.

(3) Arxiu de Venecia. Misti XXXIII, p. 32. «Quod sicut ipsi domino comiti et fratribus potest esse manifestum, nos sumus in tregua cum illis de ducatis.»

(4) FERNÁNDEZ DE HEREDIA: *Libro de los fechos et conquistas del principado de Morea*. (Ed. de l'*Orient Latin*), p. 155.

(5) El comte de Conversano, que en aquest temps era batlle de la Morea, morí en 1394 sense hereus mascles. Sa filla major, Margarida, Duquesa d'Atenes, se casà ab Pietro del Balzo (Baux), Duch de Tarent. — GREGOROVIUS: *Gesch. der Stadt Athen*, II, p. 157.

s'apoderà, però no pogué pendre la ben fortificada Acròpolis. Com se vulla que sigui, mercès als bons oficis del batlle de la Eubea, se pogué negociar la pau entre·l vicari general de la Companyía, y el senyor d'Argens (Argos) (1), la filla única del qual, María devia casarse ab Joan de Lluria, germà del mariscal y vicari general, matrimoni que ja s'havia tractat abans de dita pau (2). Ab aquest motiu Venecia emprengué també negociacions pera l'adquisició de Megara, que feya temps cobejava (3). Sens dubte per la mort de Roger de Lluria, ratificà dita pau en Pere Folgueres (Enfolgher), veguer aleshores de Tebes, mentres s'esperava el nou vicari general dels Ducats, que ho fou Mateu de Peralta, el més jove dels fills del comte Guillem de Caltabelotta, noble familia emparentada ab els reis de Sicilia (4). Ignorem la data de la mort del darrer mariscal de la Companyia catalana, y la manera com desaparegué de la escena política dels Ducats; tan sols podem assegurar que a principis de 1370 era ja finat. Aixís ho declara el nomenament de dit Peralta otorgat a Messina el 31 de març de 1370, en que·s diu que se li confereix el vicariat general, *ab mortem nobilis Rogerii de Lauria qui vita sibi comite dictum officium exercebat* (5).

Ab la mort de Roger de Lluria s'obra altre vegada una nova era d'anarquia y perturbacions, que no entra ja dintre del objecte del present estudi. No cal remarcar que la part més interessant d'ell es la del vicariat de Roger de Lluria, el més rich en documentació de la dominació directa de la casa reyal de Sicilia, de soca catalana. Els tres més famosos vicaris dels Ducats catalans de Grecia, han estat Alfons Frederich d'Aragó, Roger de Lluria y Lluis Frederich d'Aragó. Apesar dels seus defectes de caràcter, de la seva violencia y cobdicia, el darrer mariscal de la Companyia catalana sentia bullir encara en ses venes la ardenta sang dels almogavers, y no fou una figura vulgar, el que trobant el país en plena disolució, pogué donarli un aire d'estat organisat, va saber imposar la pau a Venecia, retxassà ab el seu sol esforç als Turchs que en una hora de cega ira havia cridat, y tal vegada va impedir les enemigues tentatives dels descendents dels antichs senyors d'Atenes.

(1) Arxiu de Venecia. Misti, XXXIII, f. 133. Orde al batlle de 23 de setembre de 1371: «super facto pacis... inter D. Guidonem de Engino ex una parte et vicarium ducatus Athenarum ac illos de compagna ex altera...» En altre document hem vist també que a Roger de Lluria se li dona el mateix titol de *vicarius universitatis Athenarum*. Vid. Misti, XXIII, 25, de 5 de juliol de 1369. — GREGOROVIUS: *Gesch. der Stadt Athen*, etc., II, 159.

(2) Arxiu de Palerm. Commemoriali, VII, 144. — PREDELLI, op. cit. Lib. VII, p. 96, n.º 606. — LAMBROS: Ἔγγραφα, 367, n.º 6.

(3) GREGOROVIUS: *Geschichte der Stadt Athen*, II, 159.

(4) Guillem de Peralta, Comte de Caltabellota, era, després dels Alagons, un dels nobles més eminents, més poderosos y més richs de la facció catalana. Estava casat ab Alionor, filla del infant Joan, Duch de Randazzo y d'Atenes, y tenia quasi drets a la corona. Fou un dels quatre vicaris de la reina Maria de Sicilia. LA LUMIA, op. cit. II, 251 y 252.

(5) Arxiu de Palerm, Messina, 31 de març 1370. Reg. Canc. VI, f. 150. D. del O. C.

EL PROCÉS DE LES HOSTIES CONTRA ·LS JUEUS D'OSCA EN 1377, per JOAQUIM MIRET Y SANS.

ENTRE les aljames israelites del regne d'Aragó may no havia obtingut gran importancia y opulencia la d'Osca. Per el nombre y riquesa dels singulars que la formaven ocupava durant els segles XIII.è y XIV.è un lloch secundari, sota no ja de les de Çaragoça y Taraçona, sinó encara de les de Barbastre, Daroca y Egea. En 1257 consta que ja passava per un període de gran miseria, donchs el rey Don Jaume li rebaixà en dues anualitats mil sous del tribut de set mil que pagava a la corona [1].

Aytal compassió no fou duradera. En 1261 dit sobirà, segurament en moments de fretura, ja havia exigit de la mateixa aljama un préstech de nou mil sous, perquè per escriptura del 22 de juny del propri any regoneixia ·l deute y acordava la devolució rebaixantne dos mil cada any del citat tribut fins a haver arribat a extingir el debitori.

A la primeria del segle XIV.è semblava que ·ls jueus d'Osca entraven en un període de prosperitat y relatiu benestar [2]. Jaume II els hi confirmà un molt estimat privilegi que havia concedit en 1207 el rey Pere I a dita aljama, consistent en l'immunitat en cas d'ésser capturats per rahó de deutes «a nobis vel a seniore de Oscha vel Merino vel çanalmedina vel ab aliqua alia persona», sense que poguessin esser may embargades llurs cases y mercaderies, ni menys cap pignoració «in sabbatis aut in aliis festis sollempnitatibus vestris... set habeatis licenciam et liberam potestatem exeundi de omni capcione et detencione in qua fueritis a meridie diei veneris et esse liberos et absolutos usque in ortum solis diei lune ita quod interim nullus vos vel vestre audeat in aliquo aggrauare ullo modo». La data d'aquest privilegi es de Lleyda, a 3 nones de desembre del 1245 de l'Era, 1207 de l'istil modern.

En 1323 continuava encara ·l període de benestar y podien aquells jueus dedicarse tranquilament a la reglamentació de serveys y actes públichs de la seva comunitat [3].

(1) *Catalogue des actes de Jaime I, Pedro III & Alfonso III rois d'Aragon, concernant les Juifs*, per Jean Régné (*Revue des Etudes Juives*, Paris, 1911).

(2) En 1303, el rey atenent als molts càrrechs que pesaven sobre les aljames d'Osca y Lleyda va prometre no perllongar els termes de pagament dels deutes als deutors d'aquelles. Y en 1307, les aljames d'Osca y Barbastre arreglaren la cuestió que tenien sobre les *manifestacions* o declaracions dels singulars per a la distribució dels càrrechs generals.

(3) L'infant Alfons, a prechs de la aljama d'Osca, confirmà ·ls estatuts de la cofraria dels sepulturers israelites de dita ciutat (després d'esser certificat per Eximen Perez de Salanova, Justicia d'Aragó, de que no

A les darreries de juny del any següent Jaume II accedí a la petició d'aquella aljama de reduir els divuit jueus qui de temps passats venien administrant els affers de la comunitat, a rahó de sis dels majors, sis dels mitjans y sis dels petits y en endevant foren tan sols dotze, quatre per cada classe.

A la primeria de març de 1328, el nou monarca Alfons III, confirmà a la meteixa aljama tots els privilegis, costums y llibertats y dos anys després, en atenció a les moltes demandes de diners y serveys que per rahó de la projectada creuada contra Granada els acabava de fer, va disposar que no obstant manaments anteriors en sentit contrari, cap oficial podria obligar a aquells jueus a satisfer sos deutes.

Es en aquest temps, en 1330, quan l'aljama d'Osca encarregà a un dels seus més distingits membres, Don Abraym Abulbaca, la redacció d'unes noves ordinacions per administrar l'aplicació y distribució de les imposicions y arbitris locals. Obtingueren l'aprobació reyal per lletra de dues calendes de febrer de 1329 (31 de janer de 1330, istil modern) y ofereixen cert interès per l'estudi de la vida interna de les jueries [1].

res contenien contrari als drets y prerrogatives reyals), per decret datat a Çaragoça, a 12 calendes febrer 1322 (1323 istil modern).

Transcriurem alguns dels curiosos estatuts de la cofraria:

«El capitol primo de la tacana de la confraria de los cauafuessas ques treballen cadauno dellos por cauar las fuessas de muertos de jodios aquellos que fincaran en la dicta ciudat et por soterrarlos cadauno en su tanda en pos otra segunt que son ordenados los cautes et que nos pueda adelantar una tanda en pos otra, ço es asaber que vaya la primera e pues la segunda una en pos otra entro a la setena et despues que tornen de cabo segunt que ordenado es, no sea osado ningun confradre de starse de no andar al fossar con los homens de so cauta por acauar la fuessa en aquella hora quel mandadero de la tanda del fara saber sines contrast alguno... e si sera flaco et non podra hir al fosal por su flaquesa a conoxensa e fe del Mandadero o sera embargado por aferes de la aljama que non sea tenido de andar. E otro ta que que si sera home veello que sea scusado hauiendo de LX. anyos a suso otro tal no sean tenidos de andar cauar de nueyt sines licencia et atorgamiento de todos los de la tanda o de la mayor partida.»

«Los adelantados sean tenidos por dar a cada tanda que andaran a cauar si sera la fuessa de moço xiquo ço es assaber de un mes tro an IIII. anyos III. dineros et de IIII. anyos a suso si van de dia que ayan VI. dineros et si van de nueyt VIII. dineros et si haurian a fer la fuesa II. dias quels sean dados VI. dineros por cascun dia...» «Alguno non sea osado de los caua fuessas de prender precio de la casa del muerto o de la muerta...» «E encara es ordenado por els confradres que vayan a hondrar el dia de sabado a fer la hondra a daquell o a daquellos qui tendran oriença por el muerto a aquella sinoga do faran oracion e aquell o aquellos que seran rebelles que les coste por cada vegada II. dineros. Otro si adaquell que aura fillo o sera nouco que los confradres lo vayen a hondrar el sabado a fer oracion con ell. Otro si si alguno morra de los dictos confradres et noy haya qui tienga oriença que los confradres sean tenidos de andar el sabado a fer oracion a aquella sinoga do el defuncto solia fer oracion e quel quiere que sia rebelle quel coste II. dineros. E encara tot confrade sea tenido de hondrar al nouio o a la nouia que sea fillo o filla de confradre la nuyt de las bodas et que los dictos confradres leuen VI. brendones de cera encendidos a hondra del nouio o de la nouia que los dictos brandones leuen aquellos a qui el Mandadero o los Adelantados los mandaran leuar e qual quiere que sea rebelle quel costa II. dineros por a çera. Encara es ordenado que los dictos confradres et confradressas visiten el sabado el enfermo que sera entre ellos.» «E encara ordenaron los dictos confradres que aian aquellos hostilles que necessarias seran por a banyar los muertos e sean todas plegades en I. logar que les puedan haver quando mester sera.» «Otrosi que aian II. homens que banyen los muertos et I. home que cride los muertos e segun es el ordonamiento de los Adelantados que ellos que sean VII. I. de cada tanda et que cada tanda sea de VII. meses e quel quiere adelantado que sea del tiempo adelantado quando saldra no pueda seer eleido dentro II. anyos e mas.» «Encara ordenaron que los adelantados que por tiempo seran dentro tercer dia que metido seran que juren en presencia de los adelantados antecessores dellos que usen bien e lealment en el dicto oficio... et quel quiere que sera esleido e adelantado et non quiera usar nin jurar que sea escomulgado de toda la dicta confradria por I. mes et que juren todos ensemble en un logar...» «Item ordonaron que cadauno dellos confradres de la dicta confradria vayen en la manyana a la çinoga a fer oracion ante que vaya a fer lur obra si otro negocio justo no auia.»

(1) Reproduim les principals disposicions: «Primerament, todo jodio de la dicta aljama et de su collida *(en català col-lecta)* de quinze annos et de hi asuso sea tenido pagar en cada un anyo al arrendador ó arrendadores de la peyta por su cabeça segunt que se sigue es a saber hueytanta peyteros, cada uno de aquellos pague por su cabeza vint solidos jaccenses et huytanta peyteros otros cada uno pague por su cabeza diez solidos

Altres mostres de consideració d'Alfons III trobam en aquest temps en favor dels jueus d'Osca. En un registre reyal dels oficis extraordinaris de moros y d'israelites del dit regnat hi llegim: «Scribania de los judios Duesca; el dicto officio se solia dar por el senyor Rey et solia lo tener Guillem Marsella et fué revocada la concession a el feyta et el dicto officio annexo et devolvido a la aljama. Item, se troba despues que la dicta scribania fue confermada a Maestre Aleazar a qui el senyor Rey don Jayme la hauia primerament atorgado.» «Scrivania de los contractos de los judios Duesca que se fazen entre xrisptianos y judios; el dicto officio tiene por concession real, la qual fué mandada seer seruada por el senyor Rey, Guillem de Marsella, notario.» «Rabinado, scriuania et deguella de los judios de Uncastillo; los dictos officios tiene por concession del senyor Rey Rabi Açach Saltell, judio Duesca.»

A mitjans de la XIV.ª centuria tornà aquella aljama a passar un període de contrarietats y decadencia. Perdé algunes families que anaren a establirse a Castella, per no poder soportar l'arbitraria y vexatoria distribució de les imposicions ordenada per els adelantats (1), fins al punt de que, en 1376, la comunitat, per poder satisfer al Rey el tribut y per poder menjar, degué empenyar les corones de les tores a Blas de Ruiz y a Pedro Gomez de Alcalà (2). Pere III sentí alguna compassió per aquella pobra gent y obligà als dits acreedors a pròr-

dineros jaqueses et el romanent de los peyteros cada uno de aquellos pague por su cabeza cinquo solidos jaqueses. Empero de aquesto sian quitios de pagar cinquanta judios que noy hayan bienes de cinquanta solidos asuso, los quales seyan esleytos por los adellantados que solo por tiempo seran o por qui ellos hi deputaran; et otrosi sian quitios de aquesto aquellos que contiguament van adeprender de dia et de nueyt et otro menester no han ni fazen et aquellos pobres que contiguament van por las puertas et mancebos que sierban senyor contiguament».

«Item qual quiere judio o judia que comprara por vender draperia, seda, trigo, farina pora paniceria, aludas, fuelles, olio, miel, queso, garbanços, pebre, oro, argent, perlas, pellya o qualquiere otra mercaderia de cualquiere natura o condicion que sia pague por cada liura al rendador o rendadores de la peyta II. dineros. Item qui comprara vestiduras viellas o nuevas et joyas et vestiduras de seda exceptado si seran pora muller ponzella que no sia esposada ni nouia o pora home de XV. anyos ayuso sia tenido pagar por cada liura tres dineros.

Item todo judio o judia sia tenido pagar al dicto rendador o rendadores de toda ganancia que fara a qual quiere art que sia de cada XII. dineros I. dinero; empero, si ganara menos de II. dineros et mealla al dia no sia tenido manifestar ni pagar por aquello alguna cosa et en esto non sian tenidos manifestar ni pagar los rabis que muestran a moços de aquello que ganaran con los moços ni los rabis de las sinogas de los homes ni de las mulleres de aquello que ganaran ad aquell officio, ni los deanes de aquello que ganaran en el dicto officio con la aliama ni de la ganancia de alguna mercaderia ni de los usuras».

«Item sia jetada alacma en cadaun anno una vegada al empieço del rendamiento que todo judio o judia de la dicta aliama et de su collida manifieste al rendador ó rendadores de la dicta peyta o a su scrivano aquello que manifestar deura bien et lealment sines cobierta et negativa alguna et por aquesto sean tenidos jurar en poder del rendador en la ley santa de Moysen una vegada en lanyo si el rendador lo querra cada que por el sera requerido de manifestar.» (Reg. 868, f. 25.)

(1) Reg. 1253, f. 98.

(2) El Rey. — Segund que por part de la aljama de los judios de la ciudad Dosca es a nos humilment notificado aquella aljama por pagar el trahudo et la demanda que nos hauia a dar et por la qual hauiamos embiado nuestro portero et por la grand carestia et fambre que la pobre gent sofria huuo empenyar las coronas de las toras a vos et a Pero Gomez delcala dius tal pacte que si dentro I. anyo el qual passa por todo el mes present de mayo non las hauian quitadas que fuessen vendidas a vos et al dito Pero Gomez a razon de LXX. solidos lo marcho qui vale CXXX. solidos et mas. E porque por muytas cargas que la dita aljama ha houido et ha non podra hauer quitadas las ditas coronas dentro el dito tiempo, allarguedes a I. anyo porque dentro aquell tiempo la dita aljama vos pueda dar complimiento, sabiendo que desto nos faredes seruicio et plazer et si faredes el contrario o vendiades las ditas coronas hauriamos ne desplazer porque sin toda comparacion puyaria a mas el danyo que la aljama se sostendria que no el proueyto que vos ne acossegriades. E sobre esto hayamos vuestra respuesta. Dada en Montçon dius nuestro siello secreto a XIX dias de mayo del anyo MCCCLXXVI.

Dirigitur Blasio de Ruix. Similis fuit missa Petro Gomecii. (Reg. 1257, f. 10, Arx. C. de A.)

roga, al meteix temps que manà als Jurats de la ciutat permetessen als dits jueus continuar tenint els obradors de draps dintre ·ls murs per evitàrloshi danys y roberies y escrigué al Justicia que procurés una avinença entre aquells venedors de draps y ·ls cristians a qui ·ls havien comprat (1).

En tan pobre estat se trobava l'aljama d'Osca quan l'infant primogènit Joan, duch de Girona y governador general, arribà a Aragó, a les darreries de 1377. El 9 de novembre era encara a Girona; passà després per Montserrat y ·l dia 22 ja pernoctà a Osca, hont estigué fins al 7 de desembre. Se presentava a aquell reyalme ab nobles però poch pràctiques y poch prudents ansies d'endreçar, de corretgir, de fer justicia, d'exercir de sobirà. Tot seguit expedí ordes circulars als merins, batlles, çalmedines, Justicies y demés oficials pera que activessin tots els processos civils y criminals fins al punt de sentencia definitiva que ell se reservaba dictar. Però aquell desitg de reformar abusions, d'escoltar y amparar als agreujats y oprimits per els agosats y ·ls poderosos, ben prompte ·s vegé malmès, desvirtuat per la precipitació y per dòcil sotsmisió a les influencies y consells interessats dels oficials y personatges de la seva Cort (2).

(1) Petrus &. fidelibus nostris Juratis et officialibus ciuitatis Osce ad quos infrascripta pertineant presentibus et futuris salutem et graciam: expositum est nobis humiliter pro parte Aljame judeorum dicte ciuitatis quod aliqui de ipsis judeis per longum tempus habuerunt e tenerunt et adhuc tenuent operatoria pannorum et aliorum mercimoniorum intra muros ciuitatis predicte sed quod nunc vos jurati predicti eos expellitis a possessione qua sunt tenendi dicta operatoria quod nedum in magnum preiudicium ipsorum judeorum redundare dicitur sed etiam ipsis et christianis qui partem habent in pannis et aliis mercimoniis que tenent dicti judei in operatoriis eorum posset esse maximum periculum et dampnum nam si expellerentur a locis assuetis oporteret eos sua operatoria tenere in callo qui est situatus extra muros predictos et in loco nontuto ob quod de facili ipsa operatoria possent predicta exponi malarum gencium que propter caristiam multas raubarias comittunt. Qua propter..... mandamus expresse et de certa sciencia sub pena M. morabatinorum auri nostro applicandorum erario..... dictos judeos permitatis uti eorum possessionem tenendi dicta operatoria intra dictos muros prout consueverunt quibus vis nostris promissionibus contrariis obsistentibus ullo modo. Datum in Montesono sub nostro sigillo secreto XIX die madii anno a nativitate domini MCCCLXXVI°. (Reg. 1257. 11.)

Petrus &. fideli nostro Justicie ciuitatis Osce vel eius locumtenenti salutem et graciam: expositum est nobis humiliter pro parte aljame judeorum ipsius ciuitatis quod aliqui judei eiusdem ciuitatis arte draparie et mercantili utentes propter caristiam que fuit et est non possunt vendere pannos et alias eorum merces quo non obstante aliqui christiani tam mercatores quam alii dictos pannos et merces eis vendiderunt volunt recuperare a dictis judeis precia ipsorum pannorum et mercium quod esset dictis judeis dampnosum nimium et etiam impossibile cum ut predicitur propter dictam caristiam dictos pannos et merces vendere non possint nec habeant alia vnde dicta precia comode possunt exsoluere, Qua propter supplicato nobis super hiis de congruo justicie remedio prouidere vobis dicimus et mandamus quatenus si dicti christiani volunt recuperare a dictis judeis precia illorum ex dictis pannis et mercibus quos et quas dicti judei non potuerint vendere et ipsi judei non habeant in promptu peccuniam ex qua dicta precia possint exsoluere cogatis dictos christianos recuperare ipsos pannos et merces ad congrua precia et justa ad que per extimatores idoneos fuerint extimati. Datum in Montesono sub nostro sigillo secreto XIX die madii anno a nativitate Domini millesimo CCCLXXVI°. (Reg. 1257, f. 12.)

(2) La docilitat de D. Joan en escoltar mals consells dels oficials contra ·ls jueus era ja antiga. En 1375 sa mare la reina Donya Elionor de Sicilia, la qui tenia asignades algunes aljames com a patrimoni seu, se vegé obligada a reclamar contra les vexacions que feyen als jueus els oficials del seu fill, governador general, y ·l Rey Pere dirigí a aquest la següent lletra, deu dies abans de morir la citada reyna: Lo Rey, molt car Primogenit, nostra cara companyona la Reyna ses complanta a nos de vostres officials dient que aquells li malmenen les aljames que nos li havem dades gran temps a ensemps ab alguns lochs que li hauem assignats per Cambra, en tant segons que diu que si la manera quels vostres officials tenen vers les dites aljames se continua, aquelles seran despoblades dins breus temps. E creem fermament molt car fill, que aço no proceeix de vos mas de vostre dispenser e dels altres officials qui administren vostre patrimoni, los quals par que saben poch de conseruar patrimoni, con aljames son cosa que fa gint a menar e tenir grans maneres en poblar e conseruar aquelles e si los officials los exequien, obligen e embaraçen nels demanen sino ço què es acustumat encontinent se muden et sen van lla on son mils tractats. E volem que sapiats que per gran necesitat que nos hajam hauda no hauem vulgut ne consentit que nostres officials hajem aempradés ne empenyorades les aljames sino daço qui es ja taxat et ordonat. E que ara vos sofferissets que vostres officials los faessen nouelletats no seria bo eximpli ne la dita Reyna nou pendria be ans vos certificam que ha haut desplaer... Dada sots nostre segell secret en Leyda a X. dies dabril del any MCCCLXXV. (Reg. 1249. f. 27).

Aytal inexperiencia ja li portà greus contrarietats y enuigs en el primer afer que emprengué. Fou aquest el procès y punició dels jueus d'Osca, acusats d'haver comprat les hosties consagrades que un mal cristià havia robat de l'esglesia de Tardienta, drama tristíssim que Pere III cregué just y convenient interrompre y que originà les primeres desavinencies entre ·l Rey y ·l Primogènit, les que més tart arribaren a produir tan fort escàndol y tanta pertorbació en la vida política del país.

El procés de les hosties contra ·ls jueus d'Osca ens dona alguna llum per estudiar les costums del segle XIVè, per descobrir el fons de barbarie no gaire dissimulada que existia en aquella societat y la facilitat ab que ·ls agosats podien realitzar sos tenebrosos projectes de vexar y anorresar a alguna persona, familia o colectivitat. Procurarem fer parlar en lo possible als documents y estalviarem els comentaris.

El furt de cinch hosties de l'esglesia de Tardienta per Ramon Rafart, un cristià de mala vida, coincidí ab l'arribada del Primogènit a Aragó. Tota aquella comarca estava escandalitzada ab semblant sacrilegi. Enterats els Jurats de Tardienta de l'estancia del Primogènit a Osca, hi trameteren un procurador, Bru de Sesa, per demanarli que fes informació y punició del furt.

Pres en Rafart, declarà primerament que les sagrades formes les havia venudes a un jueu d'Osca, sastre, anomenat Haim Andalet, alias el Royo, y després digué, essent atormentat, que les havia cedides a Jaffuda Abmabez y a Manasem Abmabez.

L'infant Joan, manifestantse també molt escandalitzat del sacrilegi, prengué, o·ls oficials interessats en vexar als jueus li feren pendre, extraordinari interès en començar una ràpida informació per poguer aplicar prompte y exemplar càstich.

L'Haim Andalet, culpable o ignoscent, però temerós de l'ira y excitació produida per el fet, fugí tot seguit d'Osca, ab tota sa familia. L'infant Joan dictà el primer de desembre lletra circular a tots els oficials per la captura del sastre jueu y ab igual data també la captura d'una dona de mala vida a la qual en Rafart, el cristià que furtà les hosties, li havia fet present d'uns anells rebuts d'aquell jueu com a preu de les sagrades formes [1]. Açí comensem a descobrir

Que ·ls jueus eren moltes vegades víctimes d'envejes y cobejances no rebutjades degudament per les autoritats ho demostra encare un altra lletra del Rey al Primogènit de 13 de març de 1376: Nos hauem en Barchinona per afectuos et fort diligent seruidor e lo qual treballa be en nostres fets Maçot Auengena, jueu, e car ha molts enuejadors axi jueus com christians los quals cascun dia punyen en acusar aquell, es necessari quel dit jueu et los altres qui seruexen nos et vos sien be et favorablement tractats, car daltra guisa poch durarien nostres aljames et en especial aquelles quins seruexen qui han mes enuejadors quels altres. Per que us pregam... quel dit Maçot en especial et los altres servidors que hauem en la dita aljama sien per vos be tractats et que no vullats hoir exaquies quils sien posades; car nos mateys sabem que cascun dia los exaquien dauant nos e con hi hauem feta metra la ma e som certificats del fet trobam que no son sino enueges e mouiments de reençons les quals coses nos volem fort esquiuar... (Reg. 1251, f. 92).

(1) Infant don Johan &, a los amados et fieles todos et cadaunos officiales del dicto senyor Rey et nuestros..... salut et dileccion: Como Ahum Andalit, sartre alias royo, judio habitante en Huesca, sia seydo inculpado, diffamado que en vituperio de nuestro senyor Dios et de la fe catholica haya comprado malament cinco ostias consagradas, la qual cosa es fuert abominable et de mal exemplo et por aquella razon el dito Ahim

l'incertitut dels fets en que ·s basava ·l procès y per consegüent la lleugeresa ab que obrava l'Infant governador general. Mentre que en document del primer de desembre consignava que aquella avol fembra s'anomenava Constança, en altra lletra als oficials del regne, del 6 del propri mes, deya que era «la concubina de un hombre nombrado Artalet, a la qual dizen Johanela» y manava que si ·s negava a entregar l'anell, que la capturessin y la posessin en mans de l'algutzir d'Osca.

Es ben clar que alguns consellers o oficials tenien interès en molestar als jueus y en ferlos antipàtichs al Primogènit, donchs no contents ab començar ab tanta precipitació ·l procès, li aconsellaren dictar una orde circular a tots els oficials reyals datada a Osca a 3 de desembre, disposant que facilitessin en tota ocasió al convers Arnau d'Estadella el promoure disertacions y controversies ab els jueus de qualsevol lloch en defensa de la fè catòlica y que obliguessin a aquests a concòrrehi (1).

El dia 7 de desembre ·s decidí ·l Primogènit a escriure al Rey sobre ·l procés de les hosties, segurament a prechs dels interessats en l'afer y ·ls qui sentien temença de que tot seguit l'aljama d'Osca trametés missatge al sobirà enterantlo de les maquinacions y arbitrarietats contra d'ells y que obtinguessin orde reyal de sospensió de les actuacions. Els inductors feren acabar al Infant la seva lletra ab aquesta sospitosa demanda: *Suplich a la vostra gran senyoria que a instancia de alscuns juheus ne daltres qualsevulla persones no vullats tocar en lo dit fet ne en aquells res innovar ans lexets a mi fer justicia de aquell e aço, Senyor, vos tendre a gran mercé* (2). El meteix dia Don Joan sortí d'Osca y pernoctà a

con su muller e sus fillos et companyas sea fuydo de la dita ciudat de Huesca et se vaya lacitando por algunos logares del Regno. Por esto decimos et mandamos vos firmement et expresse dins pena de los cuerpos et bienes que los dictos Haim Andalet, su muller, fillos et companya doquiere que los trobaredes, prendades con todos et qualesquiere bienes que con si lieven et aquellos encontinent presos cucament et segura et dins fiel custodia a nos remetades et enviedes por tal que en aquello podamos fazer justicia segunt conviene. Et esto en alguna manera no mudedes si les dites penes cobaciades squivar. Data en Huesca primero dia de deziembre lanyo de la natividad de nuestro senyor MCCCLXXVII. (Reg. 1723, f. 42.)

Infant don Johan &, a los amados et fieles nuestros todos et cadaunos officiales del senyor Rey et nuestros... salut et dileccion: Como vn hombre qui es detenido preso en la preson del nuestro alguazir haya confessado hauer vendido cinco ostias consagradas a algunos judios en vituperio de nuestro senyor Dios et de la fe catholica por cierto precio en el qual precio priso de los dictos judios tres aniellos dargent de los quales die dos a vna fembra seglar qui es amiga o concubina de pocha sangre ombre mundario. Et convienga de necessidat saber la verdat del dicto fecho, por esto... mandamos dins pena de los cuerpos et de los bienes, que la dicta fembra seglar, la qual se nombra segunt se dice Constanza, hayades a vuestra mano et lauredes con los dictos aniellos al portador de la present dins fiel custodia et guardia por tal que de las sobreditas cosas podamos auer plena certifficacion. Et esto en alcuna manera no mudedes. Dada en Huesca primero dia de deziembre del anyo de la natividad de nuestro senyor Mill CCCos LXXVII.» (Registre 1723, f. 42.)

(1) Cum itaque Arnaldus de Stadiella conversus huiusmodi exhibitor tam in scriptura sacra quam ebrahica novi scilicet testamenti et veteris expertus et profundus esse noscatur: id circo volentes ut idem Arnaldus comuniter (comuintet?) indigentibus sue claritatis fulgorem vobis et cuilibet vestrum dicimus et districte pricipiendo mandamus quatenus semel quolibet mense quando jamdictus Arnaldus vos inde requisiuerit et judeos aliamarum jurisdiccionum vobis comissarum causa disputacionis congregare voluerit vel eius verba veritatis exponere fidei antedicte dum tamen interfuit inibi prior vel lector predicatorum vel gardianus aut lector fratrum minorum civitatis aut ville ubi hoc fieri contigerit et in loco ipsius loci civitatis aut ville quem nos duxeritis eligendum ad esse compellatis sub certa pena judeos predictos pro disputacione ipsa fienda et predicacionem pretacta nichilominus audienda.

(2) Molt alt e molt excellent senyor &: Sapia la vostra senyoria que are en lo meu auenimant en la ciutat Dosca, Bru de Sesa axi com a procurador dels jurats e de la Universitat del loch de Tardianta so meten e cridan e claman es stat dauant mi, dien que Ramon Raffart, hom vagabunt, lo qual senyor jo tench pres, ha fets

Almudèvar y lendemà a Gurrea. Desde aquest darrer lloch dictà ·l dia 9 una orde als membres del seu consell que havien quedat en Osca, pera que prosseguissin les actuacions contra ·ls jueus, indicantnos aquest fet que ·ls inductors del procés anaven ab la comitiva del Infant y que no tenien encara gaire confiança en lograr lo que ·s proposaven (1).

El dia 10 de desembre Don Joan passà per Çuera y ·l següent entrà a Çaragoça, hont residí fins a la tardor de 1378.

Al moment d'arribar a la capital tornà a escriure al seu pare sobre ·l procés dels jueus d'Osca; però aquesta vegada era per manifestarli que ja havia fet justicia molt *expeditiva*, puix abans de sortir d'Osca havia firmat la sentencia condemnant al cristià Rafart a esser esquarterat y als dos jueus que li compraren les hosties, Jaffuda Abmabez y Manasem Abmabez, a esser cremats, haventse practicat tot seguit les execucions.

De manera que començades les inquisicions y actuacions sobre ·l 24 de novembre poch més o menys, al cap de quinze dies ja havia cregut prou aclarida la cosa per aplicar tres penes capitals sense haver concedit advocats ni defensa als condemnats. Don Joan comptava llavors 27 anys y no té atenuant la seva precipitació y la seva poca energia per rebutjar imposicions o falses informacions dels consellers y dels oficials.

Els dos jueus cremats havien abans estat posats a torment, penjantli a un d'ells un pes de més de mitg quintar als genitius y sospenentlo aixís en l'aire, y es per aytals violencies que declararen que les hosties d'en Rafart les havien donades després a altres tres jueus anomenats Salomó de Quatorze major, Mossé Ambinax y Abraham Abolbaça y que aquests les havien profanades. Dels tres suposats profanadors un havia pogut fugir, en Salomó de Quatorze, y ·ls altres foren capturats y aportats a Çaragoça, hont l'Infant reuní un gran consell el meteix dia 11 de desembre, jorn de la seva arribada, per acordar la forma de punir el fet y de recobrar les hosties. Concorregueren al dit consell l'arquebisbe,

diuerses furts en lo dit loch e specialment de V. osties consagrades, les quals eren en la sgleya daquell loch. per la qual cosa, Senyor, instant lo dit procurador, jo he atrobat verdaderament davant anant legitima inquisicio, esser stades emblades V. osties consagrades per lo dit Ramon en la dita esgleya e venudes per aquell esser stades a alcuns juheus de la dita ciutat, los quals, Senyor, jo fas detenir preses e fas continuar, Senyor, la dita inquisicio a ffi que les dites V. osties consagrades sien axi com se pertany atrobades. Ara, Senyor, dubtem que dels juheus de la dita ciutat Dosca no acorreguen a la vostra senyoria e aço Senyor, per torbar e dilatar lo dit fet, lo qual, Senyor, ve a bona fi. On Senyor, com jo haia meses les mans en lo damunt dit fet els hi entena a metre tant tro que les dites V. osties consagrades sien axi com es necessari atrobades, les quals Senyor, no es dubte son stades furtades e venudes axi com damunt es dit als dits juheus, supplich a la vostra gran senyoria que a instancia de alscuns juheus ne daltres quals se vulla persones no vullats tocar en lo dit fet ne en aquell res innovar ans lexets a mi fer justicia de aquell e aço Senyor vos tendre a gran merce. Scrita en Osca a VII. dies de deembre lany MCCCLXXVII. Primogenitus, Senyor lo vostre humil &.» (Reg. 1722, f. 189.)

(1) Lo primogenit: — Manam vos fortment et expressa et de certa sciencia nostra que no contrastant cosa alcuna per nos en contrari manada o ordenada enantets contra los juheus en Osca derrerament preses et encara contra tots altres que sien delats daquell fet aytant et axi rigorosament com per justicia et raho fer se pora a fi que la veritat sia sabuda et quels malmirents sien degudament punits et altres axi com se pertany hi prenguen exemple. Dada en Gorrea sots nostre segell secret a IX. dies de deembre lany MCCCLXXVII. Primogenitus.

Ffuit directa illis de consilio domini Ducis *(lo propri infant Johan, duch de Monthlanch)* residentibus Osce. (Reg. 1744, f. 102.)

el bisbe de Taraçona, el Justicia d'Aragó, jurisperits, nobles y teòlechs, y fou deliberat que 's concedís un terme als tres acusats per defensarse y presentar disculpacions; però senyalàntloshi ja 'l torment en cas de que llurs rahons no fossin considerades acceptables [1].

Aquesta segona lletra del Primogènit va creuar en el camí ab un altra del Rey datada a Barcelona à 12 de desembre, la que ens dona assats claror per compendre les intrigues que 's menaven en la persecució dels jueus. Pere III, home enèrgich, però experimentat y astut, abans de rebre cap missatge ni reclamació de l'aljama d'Osca, ja volgué evitar que 'n sofrís perjudici y ja sospità si portaven alguns consellers enganyat al Infant. Li recorda, abans de tot, que una acusació semblant havia en temps passat (1367) estat feta contra 'ls jueus de Barcelona y que després resultà infondada [2] y li indica que seguexi el meteix procehiment que ell aplicà llavors, donchs els interessats o 'ls fanàtichs que li aconsellen rigor extremat y precipitació de les actuacions *volen mes la destrucció de les aljames que justicia ne bona fé católica.*

Per aconsellar sobre aquell afer al Primogènit cregué 'l rey que lo millor era enviarli el procurador fiscal de la Cort, en Bernat Planes y ademés manarli que l'informació la fes en tots els homens qui formaven dita aljama desde l'edat de vuit anys, descobrintse bé l'intenció del sobirà d'acontentarlo ab una diligencia poch molesta y poch perillosa pera 'ls jueus y arribar prompte al so-

(1) Molt alt princep et poderos senyor pare et senyor meu molt car: ja per altres letres he scrit a la vostra senyoria del fet qui ses sdevengut en Osca daquelles hosties consegrades que son stades furtades et venudes a alscuns juheus. On, senyor, con lo crestia qui aquelles hauia furtades et venudes hagues confessat lo crim et mostrats amill los juheus aquiles hauia venudes, hauda confessio dels dits juheus qui lo dit fet atorgaren et confessaren et encara nomenats per ells tres altres juheus els quals hauien les dites hosties liurades et donades, fent affront daquells dos jueus qui aquells altres tres juheus hauien nomenats ab dos daquells tres los quals jo fiu pendre et tench preses com lo terç sia fuit et nol haia pogut aconseguir, en lo qual affront los dits dos juheus primers tengueren fermament et ab gran front ells hauer liurades aquelles hosties a aquests que io tinch ara presos e en lur dit tota vegada perseverant ans que pertis Dosca jutge aquells crestia et dos juheus, ço es lo crestia a esser squartarat et los juheus a esser cremats et axi de fet ho fiu exsequir et los altres dos juheus, Senyor, men fiu venir aci en Seragoça on, Senyor, huy haut gran et solenpne consell en lo qual son stats larchabisbe de Seragoça, bisbe de Taraçona, Justicia darago et tots los doctos et savis desta ciutat et de mon consell, mestres en taulagia, nobles, cauallers et moltes daltres gents, he deliberat que a ells sien donats... dies a dar et passar totes lus deffensions si alcunes ne han et axi, Senyor, ho he fet et sin posen alcunes bones quels sien reebudes. En altra manera que per turments et segons que per justicia trobare que fer se debia quey enant tant et tant longament fins que les dites osties haya trobades o sapia que sen es fet; e fare, Senyor, en aquest fet tal justicia que Deus primerament et vos, Senyor, ne serets content. Scrita en Ceragoça a XI dies de deembre en lany de la natividad de nostre senyor MCCCLXXVII. Primogenitus.

Senyor, lo vostre humil primogenit. (Reg. 1723, f. 46.)

(2) Petrus &. nobilibus et dilectis ac fidelibus nostris Gubernatoribus, vicariis..... salutem et dilectionem: cum nos eo quod nuper sicut intelleximus aliqui judei ciuitatis Barchinone inculpati fuerunt de crimine sacrilegii et nefando furto eucaristie facto in ecclesia Montisalbi contra omnes judeos ipsius ciuitatis inquisiuerimus veritatem de premissis excessibus et in eosdem nullam reperimus culpam de premissis. Et propterea ad humilem supplicacionem aljame judeorum ipsius ciuitatis pro subscriptis nobis factam ab inquisitis per vos supersederi et penitus desisti prouiderimus et nichilominus omnes judeos nostre dominationis cum eorum uxoribus filiis familiis rebus et bonis suis sub nostra proteccione Regia guidatico et assecuritace receperimus cum presenti. Ideo vobis et vestrum singulis dicimus et mandamus expressius injungentes sub pene ire et indignacionis nostre incursu quatenus aduersus quoscumque judeos occassione premissorum conjunctim vel separatim nullatenus procedatis.... Datum Barchinone sub nostro sigillo secreto prima die novembris anno a Nativitate domini MCCCLXVII. (Reg. 1219, f. 62).

Aquesta esglesia de Montblanch, de la que foren acusats els jueus d'haver furtat les hosties, en 1367, no sabem si era la de la població del dit nom de l'actual provincia de Tarragona o la d'una petita barriada dels suburbis de Barcelona, anomenada llavors Montblanch y avuy Collblanch, prop dels llochs d'Esplugues y de Sans.

bresseiment, no fent així cap paper desairat l'Infant governador general. Procurava traurel d'aquell mal pas abans no s'emboliqués més. Per això escrigué al propri temps en termes semblants als consellers y oficials de la comitiva del Infant, Lope de Gurrea, Bernat de Ponte, Bertran de Pinós y Pere Arters (1).

Abans que aquestes lletres arribessin a Çaragoça, el Primogènit ja dictava noves ordes contra 'ls jueus. El 15 desembre escrivia a Fortun de Sessé, Justicia de Terol, que li enviés tot seguit capturats a Salamó o Samó de Quatorze major, Salomó de Quatorze menor, Azach de Quatorze, Samuel Najarí, Azach Najarí, Samuel Najarí y Jacob Repoll, jueus de dita ciutat, per esser jutjats y donàrloshi el càstich que mereixessin pels seus fets (2). Sembla que un dels tres acusats de tenir les hosties encara, en Salamó Quatorze major, fugitiu, anà a refugiarse a Terol y l'Infant, desitjós d'esbrinarho tot, no sols interessà la captura d'ell, sinó de son fill y amichs y parents.

Ja estava complimentada aquesta orde d'empresonament quan l'Infant rebé la lletra del Rey del 12 de desembre, que havem analitzat. Li produiren fort enuig les recomanacions de no procehir ab rigor extremada y de desconfiar dels consellers. No va compendre l'idea del Rey al disposar que l'informació l'estengués a tots els membres o singulars de l'aljama y per això per lletra del dia 28 li respongué ab naturalitat que no essent acusats més que alguns particulars era impossible procehir contra la comunitat. Aquesta resposta produeix un pobre concepte de la perspicacia del Primogènit, al veurel tant obstinat y acceptant tan fàcilment per certes les declaracions que en Bernat de Ponte havia arrencat ab el torment als dos jueus cremats y al cristià Rafart (3).

(1) Lo Rey. — Molt car Primogenit, segons que hauem entes algunes diffamacions son estades fetes a vos de juheus Doscha, semblants daquelles que foren dites a nos daquests anys en Barchinona. Per que us manam eus pregam que sauiament vos hi manets per que escandel ne aualot no sen pogues seguir contra aquella; e no haiats cura de encartarho massa com semblant occasio veem en Barchinona et trobam que no era vera e non encerquets sino aytant com nos faem ladonchs. E la manera quey hauets a tenir nos la us trametem en una cedula enterclusa en la present per que entenants que aquell fet se mena catolicament et qui aço us dona entendre vol mes destrucció de les aljames que justicia ne bona fe catholica. E sobre les dites coses trameten a vos lo feel procurador fiscal de la nostra Cort en Bernat Planes per lo qual nos trametets vostra resposta de les coses dessus dites. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XII. dies de deembre en l'any de la natiuitat de nostre senyor MCCCLXXVII.° Rex Petrus. (Reg. 1260, f. 186.)

La cèdula reservada tramesa ab la lletra precedent era d'aquesta tenor: «En lo dit fet tendrets la forma seguent, es a ssaber que tots los juheus et juyas de laljama Dosca que sien de VIII anys amunt farets personalment ajustar a la sinagoga et aqui en presencia de tots farets explicar lo dit fet e aquell qui per vos hi sera tenga a ment a la resposta que li sera feta et prengats cura si algu o alguns dells seran quis mudan de color en lur cara o tramolen en lurs persones e daquelles aytals si alguns seran reebe confessio e apres si veritat no pot saber del dit fet tots los dits juheus et juyas faça tancar dins la dita sinagoga et en aquella sens menyar et beure los fassa estar per un dia natural e passat aquell die si en ells colpa no sera atrobada lexatslos anar, pero si colpables alguns hi seran atrobats punits aquells segons la qualitat del dit fet».

(2) Reg. 1744, f. 104.

(3) Molt alt et molt excellent Senyor &: Sapia la vostra senyoria que he reebuda una letra vostra sobre lo fet dels juheus de la ciutat Dosca, ço es senyor, sobre compra si compra mereix esser dita, feta per alcuns juheus de la dita ciutat de V. hosties consegrades en la qual letra, senyor, efectualment manats que procesqua contra aquells juheus sauiament e axi que scandel ne aualot nos pusque seguir a la aljama de la dita ciutat. Et hauetsme, Senyor, tramesa una cedula interclusa en la dita vostra letra, en o per la qual me donats forma e manera de procehir contra tota la aljama dels juheus de la dita ciutat, a la qual letra, Senyor, ab deguda reverencia vos respon que migançant la ajuda de Deu, jo he procehit e procehesch e procehire en lo present fet en tal manera que veritat sera atrobada en aquell e Deus, e vos, Senyor, vos en tendrets per pagats e que scandel ni aualot no ses seguit nes seguira contra la dita aljama. E sap, Senyor, la vostra senyoria mils que mi e deurien saber aquells qui lo contrari vos donen a entendre que apres de vos, Senyor, no ha persona en vostra

Abans d'escriure al seu pare, l'Infant havia manat a Guillem d'Alcolea, notari d'Osca, que li portés a Çaragoça tots els documents del procés contra l'esmentat Rafart (1). Volia sometre a un consell les declaracions que aquest y Jaffuda y Manasem Abmabez havien fet contra Salomó de Quatorze, empresonat com ja havem dit, a Çaragoça.

No havia encara arribat a mans del Rey la lletra del Primogènit de 28 de desembre, quan aquell tornà a escríureli ab data del 31, repetintli les advertencies de la primera, indicantli que no fos tant dòcil a les maquinacions d'alguns que ·l rodejaven, donchs *poria esser que aquells qui aço persegueixen ho facen mes per destruir la dita aljama et singulars daquella et altres aljames nostres com per zel de justicia ne de la fe católica, et nos et vos devem guardar que los crims que toquen nostra lig sien punits, mas que sens rahó les aljames no sien malmenades.* Acabava demanantli altra volta que li trametés el procés y dient que quan l'hauria examinat disposaria lo que estimés convenient (2).

El 5 de janer de 1378, l'Infant, per complimentar l'orde del Rey, escrigué al viscanceller Jaume de Monells que portés a Barcelona ·l procès y ·l dia següent escrigué al monarca una lletra en que ·s manifesta ja l'iniciació de les antipaties y renyines entre pare y fill. Demanava que després d'haverlo examinat li retornés a Çaragoça dit procés y li dongués instruccions sobre lo que devia practicar, *certificanvos, Senyor, que sinó per exir a carrera a aquells qui en presencia vostra remorden mos fets, vos e jo havem tal e tant solemne Consell aci que*

senyoria qui tant guart scandel ne aulot de totes e sengles aljames e totes e cadaunes universitats de vostres terres com jo, cor apres de vos, Senyor, a qui primerament e singular se pertany aquelles defendre e guardar, no ha en vostra dominacio persona a qui tant hi vaia com a mi. Empero, Senyor, no pusch fugir a justicia e specialment daytal fet. Quant es, Senyor, a la forma e manera quem donats en la dita cedula en procehir contra tota la aljama damunt dita, respon a la vostra senyoria que perlan ab reverencia e honor de aquella, no pusch ades procehir contra tota la dita aljama Dosca com tant solament, Senyor, aquest enorme crim a present toch alscuns singulars de aquella aljama, los quals jo fas detenir preses e ab los quals, Senyor, ab la ajuda de Deu jo enten atrobar les dites V. osties consegrades, cor ja, Senyor, he sabut jo ab dos juheus, los quals he fets jo cremar per aquesta raho en la dita ciutat Dosca, que les dites osties son en poder daquets juheus, Senyor, que jo fas detenir preses. E aço, Senyor, han dit los dits juheus cremats als dits ara preses una vegada e moltes cara a cara fermament, segons que ja Senyor, he jo scrit a la vostra senyoria. En cas, Senyor, que jo ab aquests juheus que ara tench preses no pusque saber veritat ço es que no pusca trobar les dites osties, lavors Senyor, haura loch procehir contra tota la dita aljama axi Senyor, com en la dita cedula vos me manats e axi, Senyor, com lo fet requerra. En los fets ha hom a procehir segons que venen si plaura a Deu, Senyor, jo hi procehire en manera que Deu, e vos ne serets pagats e que veritat sera atrobada en lo present fet. E a bona fe, Senyor, en trobar les dites V. osties consecrades devets vos e dech jo e encara tot fel xrisptia donar loch e treballar. Com jo, Senyor, haure fet acabar los proces del present negoci, si la vostra senyoria volra translat de aquell jol li trametre per ço, Senyor, que vos vejats la forma e manera que jo haure tenguda e feta tenir en procehir en lo present fet. Comanme, Senyor, en vostra gracia. Scrita en Çaragoça a XXVIII. de Deembre lany de la nativitat de nostre senyor MCCCLXXVIII (1377 *istil modern*). Primogenitus. Senyor, lo vostre humil primogenit. (Reg. 1723, f. 48.)

(1) Lletra de 21 desembre 1377 (Reg. 1723, f. 47.)

(2) Lo Rey. — Molt car Primogenit, jassia quels fets per que procehits o fets procehir contra laljama dels juheus Doscha o alcuns singulars daquella sien enormes et leigs et contra nostra lig, empero aytambe poria esser que aquells qui aço persegueixen ho facen mes per destruir la dita aljama et singulars daquella et altres aliames nostres com per zel de justicia ne de la fe catholica et nos et vos deuem guardar que los crims que toquen nostre lig sien punits mas que sens rao les aljames no sien mal menades. Per que tenim per be et volem eus pregam que segons que ja altre vegada vos hauiem escrit nos trametats lo proces qui es estat fet contra la dita aljama o singulars daquella et nos vist aquell porem vos mils consellar que hi deurets fer cor si colpa hi ha bens plau que la compren axi com se pertany a tan leig crim, mas en lendemig no entenem que hi deiats fer altra enantament. Dada en Barchinona lo darrer dia de deembre del any MCCCLXXVII. Rex Petrus. (Reg. 1259, f. 134.)

parria fos bastant a fer justicia no solament en lo dit fet mas en molt major sens tot escrupol de injusticia (1).

Sens esperar aquesta resposta, el Rey tornà a escriure al Primogènit el 8 de janer, demanantli per tercera vegada ·l procés y manantli la suspensió de totes les actuacions contra aquells jueus perque *moltes vegades es estat vist que per odi et malvolensa son estades posades moltes coses greus que despuis no eren res* (2).

L'esmentada lletra del Primogènit de 6 de janer fou contestada per el sobirà el dia 18, quan ja havia arribat a Barcelona ·l citat viscanceller ab el procés y havia estat aquest examinat per el Consell reyal. El rey Pere vol donar a entendre a son fill que està ja ben enterat de les arbitrarietats y irregularitats observades en aquest procés, manifestantli que se li ha comunicat que en Rafart, el cristià qui furtà les hosties, confessà abans d'esser esquarterat que havia solament per la força dels torments acusat als dos jueus qui foren cremats y així mateix que confessaren aquests darrers que l'acusació contra Salomó de Quatorze major, Mossé Ambinax y Abraham Abolbaça la feren contra veritat, solament per sortir del torment. El Rey té per poch verossímil que en Rafart, cristià, furtés les hosties y deixés la custodia que tenia valor de sis florins y que després s'atrevís a cometre ·l sacrilegi de vèndreles a jueus per tres anellets d'argent y una molt mòdica quantitat. Finalment, li mana que reuneixi al canceller, Justicia, jurisperits y notables y que ·s torni a examinar el procés y a practicar noves inquisicions, però sempre escoltant lo que ·ls acusats vulguin alegar en descàrrech (3).

(1) Molt alt e molt excellent &: reebuda ab la reverencia ques pertany vostra letra a mi tramesa sobre lo fet dels juheus de la ciutat Dosca inculpats del fet de les csties consagrades furtades en lo loch de Tardianta, dels quals juheus jo he condemnats dos e los altres son preses encara, encontinent fiu acabar lo proces e en apres fiu fer relacio de aquell en mon consell, en lo qual foren moltes e diverses grans persones axi ecclesiastiques com seglars e en tota sciencia e cascuna de aquelles dix son vot sobre los merits de aquell segons que en lo dit proces, lo qual, Senyor, per tal com me apar que vos haiats hauda sinistra informacio, tramet a la vostra alta senyoria veurets esser largament contengut, supplican a vos, Senyor, queus placia per la vostra merce fer regonexer lo dit proces e de aquell hauer relacio verdadera. E en apres a mi manar ço que la vostra Senyoria conexera e atrobara que fer se deie sobre lo dit fet, per ço quel dit fet lo qual es molt enorme e tal del qual se deu ab gran e sobirana diligencia encercar e trobar veritat, per falsa e sinistra informacio o per importunitat de alcun no romanga impunit, per conseguent lo dit proces sie remes a mi ab letra e manament vostres queus plaura que jo faça sobre los dits affers, certiffican vos, Senyor, que sino per exir a carrera a aquells qui en presencia vostra remorden mos fets vos e jo havem tal e tant solemne consell aci que parria fos bastant a fer justicia no solament en lo dit fet, mas en molt major sens tot scrupol de injusticia e parcialitat. Scrita en Çaragoça a VI. de janer del any MCCCLXXVIII. Primogenitus. Senyor, lo vostre humil primogenit. (Reg. 1723. f. 51.)

(2) Lo Rey. — Molt car primogenit: vostra letra hauem reebuda sobrel fet de la aljama Doscha a quen responem que bens plau et volem quel crim si uer es sia per vos ben punit car aytal crim fort greu punicio mereix; empero, moltes vegades es estat vist que per odi et maluolença son estades posades moltes coses greus qui despuys no eren res. Per que segons que per altra letra vos hauem escrit volem que abans que altre execucio ne façats nos trametats lo proces qui es estat fet contra los dits juheus e axi matex si res hi ha en defensio lur, car nos farem aquell regonexer a Mestres en theologia e altres e si culpa hi troban nos vos ne trametrem a dir nostre manament e consell catholich axi com deu esser de catholich e bon princep, mas tro que aquest nostre manament haiats sobresehits en la dita execucio. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a VIII. dies de janer del any MCCCLXXVIII. Rex Petrus. (Reg. 1262. f. 1.)

(3) Lo Rey. — Molt car Primogenit: rebuda hauem vostra letra dada en Saragoça a VI del present mes de janer continent lo fet dels juheus Dosca a la qual vos responem que nos hauem fet examinar lo dit fet en nostre consell per relacio feta daquell per vostre vicicanceller en Jacme dez Monells et hauem trobat que jassia per lo proces per vos fet sia ledesmament procehit et apparega per scriptura quel cristia estech en ço que hauia deposat, empero es stat proposat deuant nos que lo crestia qui ha presa mort confessa a la fi que aço que hauia dit, hauia dit per força de turments e que no era veritat ne quels juheus deuien pendre mort car falsament ho hauia dit et semblantment los juheus dixeren que per força de turments hauien dit ço que dit hauien contra veritat. Noresmenys es stat denant nos proposat que los turments dats al crestia e als juheus foren molt desor-

No havien passat vuit dies que ·l Rey tornà a escriure sobre aquest trist afer al Primogènit, indicantli la conveniencia de que suspengués tota actuació fins que arribés a Çaragoça el viscanceller del dit Infant, en Jaume des Monells, que havia anat a Barcelona com ja diguerem, per mostrar al sobirà ·l procés y ferni una seria relació y dictamen. El Rey havia donat intruccions secretes al dit personatge [1].

Al mateix temps Pere III escrigué una interessant lletra a Don Lope de Gurrea, un noble dels més respectables d'Aragó, demanantli que aconsellés al Primogènit que no perseguís d'aquella manera imprudent als jueus, donchs portaria allò la destrucció de les aljames o faria que ·ls jueus abandonessin les viles reyals y anessin a domiciliarse en les dels richshomens y prelats, perdent aixís la Corona una important font de subsidis. Llavors, precissament, el Rey preparava una expedició militar a Sardenya y a Sicilia y sens dubte creya que ben prompte deuria exigir contribució extraordinaria a les aljames, donchs el tresor públich estava tan apurat que per la projectada expedició fou precís posar en venda terres y rendes de la Corona situades a Aragó [2].

Que ·l Rey estava intranquil y recelós per les mides que ·l Primogènit pogués pendre respecte dels jueus d'Aragó, ho demostra ·l fet d'escríureli novament el

donats cor es stat denant nos allegat que I. quintar o mes los fou posat als genitius, la qual cosa si axi es, es contra tota forma de justicia et *massa corrent* encare que tots aquells de nostre consell et nos nos marauellam que per III. sortilles dargent e per V. o per XXX. solidos hagues comes vn crestia tan gran crim com es vendre los cors de Jhesu christ, maiorment attes que la custodia en que les hosties sagrades estauen romas et valie preu de mes de V. o de VI. florins. Perque car Primogenit volem eus manam que ans de totes coses reebats informacio de les coses denant nos proposades e queus fem asaber et aquella reebuda haiats lo vostre canceller lo Justicia Darago et los altres advocats et altres bons lechs cauallers et altres et sia feta relacio altre vegada de tot lo fet et de la informacio per vos faedora sobre les coses demunt dites et altres les quals vos sera vist faedor et façats haut consell ple et solenne et oyts los juheus jus icia en les coses demunt dites no contrastants qualseuol letras en contrari fetes com nos lo dit fet nol nos haiam reseruat mas sobre aquell voliem hauer consell faentho en tal manera que Deus no puxa inculpar nos ne vos ne per falses suggestions algu no puxa esser punit no degudament. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XVIII. de janer en lany de la natiuitat de nostre senyor MCCCLXXVIII. Rex Petrus. (Reg. 1261, f. 8.)

(1) Lo Rey. — Molt car Primogenit: jatsia per altra letra vos haiam escrit sobrel fet de la aljama dels juheus de Osca pero apres per ço con en Jacme dez Monels vostre vicicanceller al qual hauiem comanat lo proces quens hauiets trames et per ell volguem quens fos feta la relacio es persona qui ama lo nostre be et el vostre et a molt vist et praticat en lo mon et nos qui hauem molt regnat et regnarem aytant con a Deu plaura, hauem rahonat ab ell de les pratiques que nos hauem seruades en los fets dels juheus et tenim nos per contents de la sua intencio la qual es bona et arreglada. E car ell deu partir daçi dins breus dies car solament lo havem fet aturar sobre los fets de Tarragona en que va molt a nos et apres a vos, entenem que sia benhauenir nostre et vostre que vos en los fets qui toquen a juheus dejats a ades sobreseure ço es en fer les execucions et destrets et altres maneres per que no sien exequiats sots color de for justicia trossus quell dit vostra vicicanceller sia en vostra Cort. E aço car Primogenit en tot cas seguits et nos faça negu fer lo contrari car ell ho fara madurament et segons quell fet requer. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XXVI dies de janer del any MCCCLXXVIII. Rex Petrus. (Reg. 2262. f. 10.)

(2) El Rey. — Sabet que hauemos entendido que nuestro caro primogénito el Duch faze algunos enantamientos contra algunos judios de Teruel et ja destos dias fizo enantar muy rigorosamente contra algunos judios de la ciutat Duesca e segunt veemos si estas maneras tiene ne vos ne los otros qui so es cerca dell non lo tirades de aquello noy fincara aljama en nuestra senyoria antes se mudaran en las tierras de los prelados, ricoshombres et caualleros et faran mas mengua a nos et a ell que a neguno de vosotros. E porque sabemos que vos amades el nuestro servicio et el suyo et que querriades su bien auenir vos escriuimos daquesto quel consellades que tales cosas no faga que vos qui ja hauedes continuado muyto con nos sabes bien que siempre hauemos tenido pratica de conseruar las aljamas e assi damos vos carrega que tales feytos como aquestos tingades muyto a coraçon et quey fagades tal obra que las ditas aljamas sean conseruadas, que bien podedes considerar que nos qui en tiempos de guerras et de tribulaciones que hauemos houidas en nuestros Regnos et tierras los hauemos conseruados bien los puede et los deue conseruar el Duch en tiempo de paç et de benenança. E esto li podedes vos dezir qui como dito es sabedes et hauedes visto muyt tiempo en nuestro regimiento. Dada en Barchinona dins nuestro siello secreto a XXVI. dias de janero del anyo MCCCLXXVIII. Rex Petrus. (Reg. 1262, f. 10.)

primer de febrer per dirli que alguns dels de l'aljama d'Osca li havien presentat un memorial de greuges, hont manifestaven que en l'original del procés hi obrava la declaració feta per en Rafart desencolpant als jueus falsament acusats, declaració escrita de mà del seu confessor y que aquest important document no constava en el trasllat del procés que havia estat tramés a Barcelona. Per comprovar aquesta ocultació, Pere III acabava manantli que examinés personalment dit original y si resultava cert que hi hagués el desencolpament de Jaffuda y Manasem Abmabez, que suspengués tota actuació fins que en Jaume de Monells arribés a Çaragoça [1].

Don Joan o sos inductors, entre ·ls que figuraven Bernat Dez Pont, jurisperit regent la cancelleria de l'Infant, son germà Johan Dez Pont y un convers anomenat Arnau de Sallan, que era auditor (oidor?) de la seva Cort, a la primeria de febrer encara interessaven la captura d'Haim Andalet, alias el Royo, aquell jueu d'Osca que fou unes vegades acusat d'haver comprat les hosties y altres d'haverles furtades juntament ab el cristià Rafart [2].

Rebuda la lletra del Rey del 18 de janer, el Primogènit s'ajupí en certa manera a satisfer el desitg d'aquell, obrint una nova informació y reunint son Consell ab assistencia de son germà l'infant Martí, que ·s trobava a Çaragoça y dels prelats, nobles y doctors que enumera la seva lletra del 4 de febrer, en la que comunicà al sobirà la deliberació tinguda y la determinació de sometre a torment als jueus Mossé Ambinax y Abraham Abolbaça acusats de que conservaven les cinch hosties. Anaven aquests desgraciats a sofrir el torment quan altres jueus d'Osca presentaren al Primogènit la lletra que li endreçava son pare ab data del 26 de janer y en la qual, com ja havem exposat, li manava que no fes res fins a que arribés a Çàragoça en Jaume de Monells, degudament instruit. Això enujà fortament al Primogènit y ab data del 4 de febrer escrigué una notable lletra al Rey, dolentse de la desautorització que li imposava y de la censura de son procehir. Lo que més va ofèndrel era l'alusió de que era dòcil instrument d'alguns consellers mal intencionats y a això li replica: *no som sabent ni tant groser o tant poch entés que si algun de mon Consell ere tant foll o havia tant de atreviment quem gosés dir o consellar res que no faes a fer que jo no li digués*

(1) Lo Rey. — Molt car Primogenit, jatsia per altres letres vos hajam escrit sobre la manera quens par que dejats tenir en lo fet de les aljames et vos nos haiats trames lo proces que hauets fet contra alguns singulars de la aljama Dosca e nos escrit a vos ço quens par ques degue seguir del dit fet, empero apres son recorreguts a nos alguns de la dita aljama qui han posat deuant nos que en lo original del proces del qual vos nos tramesses trallat es escrit de ma del confessor lo desencolpament quel christia feu dels juheus qui daço eren encolpats e es cert que en lo trallat qui açi fou trames noy hauia res del dit desencolpament ans era lo contrari. E com aytals coses vos deiats esquiuar volem eus manam que de present vos façats venir lo dit original e vist aquell si trobats lo fet esser axi ço es quey sia escrit lo dit desencolpament de ma del dit Confessor sobreseits en la dita exequcio tro a tant que sie aqui vostre vicicanceller qui us dira nostra intencio sobre lo dit fet et deu prestament partir daçi per anar a la vostra Cort. Dada en Barchinona sots nostre segell secret lo primer die de febrer del any MCCCLXXVIII. Rex Petrus. (Reg. 2262, f. 14.)

(2) Infant don Johan &: A los fieles nuestros todos e sengles justicias, sobrejunteros, baitles e otros officiales e subditos deldito senyor Rey e nuestros e aun de senyorio qualquiere salut e gracia. Como Haym Andalet en otra manera apellado el Royo, judio de Huesca, sea inculpado de muytos, grandes e enormes crimenes e excessos por ell cometidos e perpetrados, por esto a cada uno de vos dezimos e mandamos que do quiere quel dito Haym sea... prengades... (Zaragoza 4 de febrer 1378.) (Reg. 1722, f. 210.)

que callás. Sembla també que hi hagué murmuració a Çaragoça de que ·l Primogènit y son dispenser cercaven ab aquell procés ferse donar una quantitat per l'aljama d'Osca, y per desvirtuar la calumnia declara que no ·l mou sinó la millor defensa de la fè catòlica (1).

Juntament ab aquesta lletra l'Infant Joan trameté a Barcelona en Galceràn de Ortigues, son escrivà, per donar detallada explicació del procés al Rey Pere y procurar que aquest no li posés limitacions o impediments en les actuacions, deixantlo en complerta llibertat de castigar als jueus. Perque ajudessin en aquesta tasca prop del sobirà al Ortigues escrigué a Pere de Plà, conseller y protonotari, y a Pere Sacosta, uxer de les armes (2). Les intrigues y les influencies existien, donchs, tant a la Cort del Primogènit com a la del Rey.

(1) Comença dient al Rey que ha rebut la seva lletra «en la qual manavets a mi que com fos stat proposat denant vos quel crestia qui ha presa mort havia dit a sa fi que ço que havia dit et confessat havia dit per força de turments e que semblantment havien dit los juheus condempnats a mort et quels turments donats al crestia et juheus eren stats molt desordenats cor I. quintal e mes era stat posat als genitius de cascun dells et que no era versemblant que per XXX. solidos e tres sortiles dargent lo crestia et juheus demunt dits haguessen fet lo dit furt specialment com la custodia en que les dites osties consagrades staven valgues V. o VI. florins, que jo reebes informacio sobre les dites coses hoida la part dels dits juheus..... per complir vostre manament jo he volguda fer reebre informacio altra vegada e aquella reebuda e deduida en mon consell, present mi et lalt infant en Marti car ffrare meu, Mossen de Çeragoça et Mossen de Terassona, lochtinent de maestre de Rodes en la castallania Damposta, abbats de Beruela, de Roda, arciaches de Belxit, de Daroca, obrer de Çaragoça e daltres moltes ecclesiastiques persones, Governador, Justicia et Batle general Darago, Jurats de la Ciutat de Ceragoça, Confessor, almoyner en Maestre en tehologia meus Micer B. Despont, Micer Pere Arnau de Ffrança, Micer B. de Pinos, Micer Johan Despont, Michel de Capella, Fortunyo de Liso, Exemeno Doscha, Ramon Çorita, Steve Pentinat, Pedro Lopez, Fernez, Jacme del Spital e molts e diverses doctors, licenciats et savis en dret, los nobles en Bernat de Pinos, Mossen Johan Eximenez Durrea, Mossen Lop de Gorrea, Mossen Garcia Lopez de Sesse, Mossen Garcia Lopez de Luna, Domingo Palomar et molts daltres nobles, cavallers et homens de ciutats et de viles en molt gran nombre hoc encare lavocat dels dits juheus a ple hoit fou determenat per tots los sobredits et altres molts que dos juheus *sens plus* de la ciutat Doscha et qui son preses en mon carcre et delats per fet, eren questionadors e posadors a turments. E com jo, Senyor, volgues procehir a executar la determinacio de mon consell, la part dels dits juheus ha presentada a mi altra letra de part de la vostra senyoria, per la qual en acabament manats a mi que jo sobresegue... tro en Jacme des Monells, vicecanceller meu, informat de vos, Senyor..., qui dins breus dies deu esser en ma cort, sie vengut; expressan en aquella que hom del mon nom faça fer lo contrari et altres coses contengudes en aquella, de les quals, parlan ab molt gran reverencia de la vostra senyoria, lo dictador daquella se pogra star et callar, car jatsie Senyor, jo nom demostra massa sabent ni atrevit, maiorment envers les coses que toquen vostres manaments, no son tampoch sabent ni tant grosser o tant poch entes que si alcun de mon consell ere tant fol ho havia tant de atreviment quem gosas dir o consellar res que no faes a fer, qne jo no li dixes que callas, les quals coses en lo dit consell meu deduides, en lo qual si a Deu plahia es versemblant que tot fet justiciable per gran que fos se degues be determenar, fo axi acordat per mi present lo dit Infant, que jatsie LX. jorns et mes sien passats que aquest fet fos stat denunciat a mi e lo cors del Salvador nostre Jhesu-xrispt fos e romans encara en poder dels dits juheus segons merits del proces daquen fet et alguns murmurassen que jo e mon dispensser dilatauem et prorogavem aquest fet per haverne diners, ço que Deus ne gents saber poden e dagues haver, Senyor, confian de la vostra catolica intencio, la qual tots temps havets hauda et haurets si a Deu plaura en reverencia e honor del Salvador nostre Jhesuxrispt, los dits dos juheus turmentats degudament a fi que asseias si Deus me faera tanta de gracia que jo pogues trobar les dites osties consagrades, les quals segons dit es, son en poder de infels. Pero, Senyor, les dites vostres letres et specialment la ultima de sobresehiment contrestants aço fer no he pogut, perque he deliberat de consultar vos, Senyor, sobre lo dit fet e sobreseure en aquell... entro que haia vostra resposta. Per ço, Senyor, supplich a vos humilment per descarrech de la vostra anima, haven en vostra memoria les assenyalades gracies que nostre Senyor Deu vos ha fetes, que la vostra resposta no tardets a fi que vos et jo, Senyor, pusquam del dit fet bon compte retre al Creador, lo qual prech devotament que de necligencia o triga no vulla vos, Senyor, ne mi reptar e punir. E per aquesta raho, Senyor, tramet jo a la vostra senyoria lo feel scriva meu en Galceran Dortigues, del present fet largament informat.... E a bona fe Senyor, sguardat que lo cors de Deu es en poder de juheus es peril en la triga: jo, Senyor, enten et crech que jo haguera trobades les dites osties consegrades si no fossen, Senyor, los alongaments et torps que vos me havets manats ab vostres letres. Manme, Senyor, la vostra senyoria, ço que li placia. Scrita en Çeragoça a IIII. dies de ffebrer lany MCCCLXXVIII. Primogenitus. Senyor, vostre humil primogenit besan &. (Reg. 1723, f. 62.)

(2) Lo primogenit: — Com nos sobre lo fet de dos juheus Dosca que tenim preses per lo fet de les osties consagrades trametam al senyor Rey lo fel scriua nostre en Galceran Dortigues de nostra intencio plenerament informat, per ço us dehim eus manam que donan plenera fe e creença a aço que el dit nostre scriua vos dira sobre aço de part nostra aydets a aquell en tot ço que mester vos hi haura e fer li dar bon e breu spatxament

Al cap de deu dies d'haver sortit de Çaragoça en Galceràn de Ortigues ja havia parlat ab el sobirà y aquest ja escrivia al seu fill que no tenia motiu d'estar enujat per lo que li havia advertit en la lletra anterior, perque *en veritat no la trametiem per vos, mas per alguns de vostre Consell qui segons ques diu no se son hauts ni se han be en aquests afers.*

Al escriure aquesta lletra feya pochs dies que ·l Rey havia rebut un nou Memorial de greuges dels jueus d'Osca contra les vexacions y les arbitrarietats que cometien els oficials del Infant, el que es precís transcriure complertament:

«A la uostra gran Excellencia Senyor:

Aquests son los greuges dels juheus Doscha preses en poder del Senyor Duch parlant ab humil reuerencia et honor, quels foren fets per lonrat micer Bernat de Pont Regent la Cancellaria del Senyor Duch segons que aquestes et moltes daltres los quals nos no podem allegar per tal com no hauem copia del proces contra ells fet E per ço com no hauem auocats qui ho puxen ordonar segons ques deuria per ço nos no podem allegar sino aquells qui amemoria nos recorden segons que pus largament se apar per lo dit proces al qual Senyor proces te aci en Barchinona translat en Galceran Dortigues escriua del dit Senyor Duch. Per ço placia a uos Senyor fer manament al dit Galceran quel dit translat liura a nos o a qui Senyor uos plaura per tal Senyor que nostres deffensions qui per nos son estades donades poguessets ueure.

Primerament Senyor com lo Christia ladre fou pres en poder del Senyor Duch per acusatio per molts furts et entre los altres per hosties que dehia que hauia furtades de la Esgleya del loch de Tardianta et fou interrogat moltes uegades dels dits furts et hosties per lo dit micer Bernat regent la dita Cancellaria et atorga tots los dits furts E dix que les dites hosties que era ueritat que les hauia preses ell et son companyo et que les hauien menjades. E apres daço a cap de tres dies per qual se uol manera que fos lo dit micer Bernat feu turmentar lo dit Christia entro que per força de turments li feu dir que les hauia uenudes a Jaffuda Abmabeç et a Manafem Abmabez la qual cosa Senyor parlant ab aquella reuerencia et honor que de uos se pertany parria que fos mils estat fet per uolentat que no per dret ne per iusticia per que Senyor qualseuulla hom qui sia pres per qualseuulla crim et sia enterrogat et atorch lo dit crim dalli hauant no deu hauer loch lo turment majorment que en Arago de fur noy hauia turment.

Item Senyor apres daço foren preses los dits Jaffuda et Manafem et foren interrogats per lo dit micer Bernat si sabien les dites hosties et dixeren que no plagues a Deu que ells hi sabessen res et nuill temps hauien tengudes hosties ni sabien ques era E lo dit micer Bernat feulos turmentar dins tres dies seguents ab ten forts turments en entre los altres es a saber Senyor quels fo posat pes als genetius del. I. de mes de mig quintar et ab aquell lo pujaren E per força dels dits turments faeerenli dir que ells les hauien preses lo qual turment Senyor humilment parlant fou fet contra justicia de metre pes en los genetius la qual cosa Senyor no es hom qui soferir lapogues.

Item apres aço estants los dits Jaffuda et Manaffem en la dita preso foren turmentats fortment per lo dit Micer Bernat que diguesse et que hauien fetes les dites hosties daquiaytant quels feren dir per força de turments que les hauien dades an Mosse Ambinax et a Samo de Quatorze maior de dies et Abraham Abolbaça. E estant en los dits turments foren interrogats los dits Jaffuda et Manaffem sis tenien ne estauen en ço que hauien dit E los dits Jaffuda et Manafem responeren et digueren que no car allo que hauien dit hauien dit a induiment de un conuers al qual dien A. de Sallam quils hauia dit que si ells si hi acusauen los dits Salamo et Abraham Abel baça et Mosse Ambilax que ells escaparien et serian quitis de la preso E apres aço fet lo dit Micer Bernat los feu turmentar tant fortment entro que per los turments quels fahia tant forts los feu atorgar que les hauien dades als damunt nomenats. Per que Senyor parlant ab reuerencia et honor vostra es gran preiudici et dampnatge dels dits supplicants per que Senyor tot

ab lo qual tantost puxa a nos tornar. Data en Çaragoça a V. dies de ffebrer lany de la Natiuitat de nostre senyor MCCCLXXVIII. Dirigitur P° de Plano consiliario et negociorum Curie protonotarii; similis littera fuit missa P° Çacosta vxerio armorum. (Reg. 1722, f. 210.)

hom qui atorga son crim no es de negun dret ni raho que sia turmentat per que acus nen digua daltres. E par que fou mils fet de fet de uolentat que no per justicia.

Item apres daço Senyor foren preses los dits juheus et encara huy son preses en poder del Senyor Duch E tantost demanaren al dit Micer Bernat quels degues donar temps a contradir daço de que los hauien incolpats los dits Jaffuda et Manafem et auocats et copia del dit proces et conseruacio de lur dret e lo dit Micer Bernat denega que nou uolia fer en prejudici lur la qual cosa Senyor plant ab humil reuerencia et honor es contra tota raho per que de dret et raho tothom deu esser escoltat en son dret.

Item apres aço Senyor lo dit Micer Bernat sentencia lo dit Christia et a la hora de la mort lo dit Christia confessa et diix que allo que hauia dit en la primeriria del fet de les hosties que ell et son companyo les hauien menjades era ueritat segons que dit hauia et que negun juheu ni moro en aço no hauien neguna culpa segons que pus largament apar en la confessio scrita de la ma del confessor guardia dels frares menors se conte en lo proces original del dit fet E present Ponç escriua del dit proces et altres molts homens ço es Officials Reyals et Cauallers qui la dita confessio oyren. E aço de que hauia encolpats los dits juheus et ço que hauia dit de les dites hosties que hauia venudes al dits juheus hauia dit per força de turments. E apres no contrastant tot ço lo dit Micer Bernat feu cremar los dits Jaffuda et Manaffem la qual cosa Senyor parlant ab humil reuerencia et honor fou fet contra tota justicia que pus lo dit Christia los hauia desencolpats no deuien morir los dits juheus car cert es que no es cosa Senyor que null hom encolpa si mateix et desencolp altres si ueritat no es maiorment a juheus.

Item los dits Jaffuda et Manaffem a la hora de la sentencia desencolparen a si mateys et als altres juheus encolpats per la dita raho E digueren que ja Deus no manas que ells null temps haguessen uistes hosties ne sabien que seren E que allo que dit hauien ho hauien dit per força dels turments tan forts quels hauien fets fer et per induiment et anach del dit conuers de la qual cosa Senyor nostre procurador qui present era fahia leuar carta publica E gitaren lon a cotxades la qual cosa Senyor parlant ab aquella reuerencia et honor es et fo contra tota justicia car null hom per demenar son dret no deu esser acotxat ni malmanat E axi aparria ques fes mils per uolentat que per justicia.

Item apres daço Senyor los foren fets per lo dit Micer Bernat parlant ab humil honor et reuerencia molts et diuerses preiudicis et injusticies de no uoler los dar copia o translat del dit proces per que poguessen allegar ni deffensar lur dret ni aduocats competents ans nos fahien assignacions molt breus temps contra lo manament del Senyor Duch qui los manaua dar deffensions et temps sufficient les quals coses Senyor pus largament se contenen en lo dit proces que a nos pus copia hauer non podem a memoria hauer no ho podem.

Item Senyor apres aço la vostra Altesa escriui al dit Senyor Duch e entre les altres coses contengudes en la dita vostra letra hi hauia ques fossen dades raons et deffensions et temps sufficient a prouar nostres intencions E lo dit Senyor Duch uolent obeir vostra letra et hauent bona uolentat en lo dit fet mana nos donar temps sufficient segons tenor de la uostra letra E lo dit Micer Bernat parlant ab aquella reuerencia et honor de uos Senyor no contrastant lo manament del dit Senyor Duch nons ne queri donar sino tres dies E nos Senyor uehents que noy podiem aldre fer protestam contra ell del temps ten poch quens donaua ab carta publica la qual pres en Galceran Dortigues.

Item apres aço Senyor fons assignat per lo dit Micer Bernat a donar testimonis precise et peremptorie dins tres dies lauores seguents et si aquell dia nols hauiem donats que anantaria contra nos E nos responguem que allo no podiem fer per ço com los testimonis eren absents de la dita Ciutat et lo dit Micer Bernat parlant ab reuerencia deguda per fatigar et donar nos messions assigna que anassen reebre los dits testimonis los honrats en Guillem Olomar et Micer Bernat de Pinos et mana nos que dins los dits tres dies nos haguessem donat recapte per que poguessem anar reebre los dits testimonis et sino que daqui avant nols nos reebrien E lo dit temps de la assignacio lo nostre procurador pres nostres capitols ordonats sobre los quals deuien esser interrogats los nostres testimonis et presenta los al dit Micer Bernat des Pont present lo escriua Galceran Dortigues dient lo dit nostre procurador que era apparellat de donar los diners que anassen reebre los dits testimonis E lo dit Micer Bernat pres los dits capitols nostres en la sua ma et legí aquells et lets aquells per lo dit Micer Bernat per occasionar nos et dilatarnos que lo temps se escorregues pres los dits capitols et gitals al foch de la qual cosa Senyor qui de la presentacio dels dits capitols qui per que los crama al foch al nostre procurador ne feu leuar carta publica al dit Galceran Dortigues la qual carta publica Senyor tenim en forma pu-

blica offerents nos demostrar et fer tota hora que ha uos placia la qual cosa Senyor parlant ab humil reuerencia et honor parria que ho faes mils per uolentat que no per justicia.

Item Senyor quant la vostra Altea trames al Senyor Duch que ell uos enuias lo translat del proces et lo dit Senyor Duch volent obeir vostre manament et hauent bona uolentat en lo dit fet mana al dit Micer Bernat queus enuias lo translat del original de tot ço que fet si era entegrament E que no anantas en lo dit fet entro que uos Senyor o haguessets uist E lo dit Micer Bernat parlant ab aquella reuerencia et honor uostre per occasionar nos enuia lo dit translat del dit proces et noy hauia ço qui per nos faya ni la confessio del Christia qui desencolpa tots los juheus la qual Senyor concorda ab la confessio de la interrogacio primera ni la relacio de Ponç escriua del dit proces com oy que lo dit Christia desencolpa tots los dits juheus les quals coses Senyor eren contengudes en lo dit proces original per que par Senyor que aço fo mes per uolentat que per justicia per encobrir et obsegar tot nostre dret.

E per amor daço Senyor a la uostra Altea humilment suppliquen los dits supplicants pus Senyor per moltes raons uehets que ells ni algun dells no tenen ni han neguna colpa en lo dit fet per moltes raons contengudes en lo dit proces axi com damunt hauem dit maiorment que lo dit Christia los desencolpa en lo començament de la interrogacio a ell feta E despuys en la confessio a la hora de la mort E tot aço qui si es fet parlant ab humil reuerencia et honor ses fet per lo dit Micer Bernat contra tota justicia et raho E contra uolentat et manament del dit Senyor Duch Per que placia a la uostra Merce Senyor que uos vullats escriura al dit Senyor Duch que ell per sentencia deffinitiua sua dega donar et don per quitis et absolts los dits juheus encolpats et detenguts en son poder et lurs bens per que manifestament Senyor appar que ells no son colpables en res E en aço Senyor farets gran merce et justicia als dits juheus. Nostre Senyor vos tenga molts anys et molts dies en bona vida Amen.

Item Senyor tots los damunt dits enantaments constretes et turments fetes al dit Christia et als dits juheus totes foren fetes per lo sobre dit Micer Bernat dez Pont et Micer Johan dez Pont frare seu so es auagades la .I. et auagades en dos ensemps per la qual rao Senyor no es dubte que a nos no sien stats fets los dits greuges axi per la .I. com per abdosos.»

No obstant les fondades sospites que tenia sobre l'incorrecció dels oficials y consellers del Primogènit, y malgrat d'aquesta dolorosa exposició de les arbitrarietats sofertes per els acusats y de la petició d'absolució definitiva, el Rey, qui necessitava estar bé ab son fill perque no fes obstrucció a l'expedició a Sardenya y Sicilia y treballés ab bona voluntat per aplegar subsidis y per vendre béns de la Corona, se decidí a satisfer en certa manera la seva vanitat o preocupació y a concedirli aparent llibertat per prosseguir aquell confós procés. La citada lletra de 15 de Febrer, li mana que torni a examinar tot lo actuat, que fixi atenció en el Memorial de greuges presentat per els jueus d'Osca, que 'l regoneguin y estudiin també 'l Justicia y en Miquel de Capella y que dongui o admeti als acusats *justes y llegitimes defenses* y siguin ben ateses; però al meteix temps li diu pomposament que li remet l'afer, *totes et qualsevol lletres o disposicions en contrari fetes, com nos aquelles ab la present revoquem* (1).

(1) Lo Rey. — Molt car primogenit Vostra letra hauem reebuda quens ha aportada de part vostra lo feel escriua nostre et uostre Galceran Dortigues lo qual nos hauets trames per los fets daqueys singulars juheus Doscha que tenits preses per lo fet de les hosties sagrades quis dien esser uenudes als dits juheus Eentes ço que en aquella nos hauets fet saber et ço que lo dit Galceran nos ha dit de part vostra uos responem que nous deuets marauellar de la letra darrerament per Nos a uos sobre aquest fet tramesa con en ueritat no la trametiem per uos ne era intencio nostra mas per alcuns de uostre consell qui segons ques diu nos son hauts nis han be en aquests afers e menys uos deuets merauellar si alcu ha recors a nos de tort o de injusticia ques diga que los *si*a feta per uostres officials et que nos sobre aço uos escriuam Per que car Primogenit jassia que per part dels dits juheus sien aci deuant nos proposats molts et diuerses greuges los quals affermen quels son estats fets en lo proces contra ells actitat los quals uos trametem closes e segellats ab la present et encara diguen que en la relacio

Pere III era home molt astut y coneixia la poca malicia de son fill. Després de darli aquella satisfacció purament nominal o simulada, ordenava separadament a Don Lope de Gurrea, personatge seriós y que mereixia la seva confiança, que 's fes càrrech de la direcció o inspecció del procés, perque no fossin perjudicades les aljames y *no sia feta rigor, ans en aquell ab justicia ordenada et ab gran deliberació sia procehit* (1).

En endevant, donchs, el Primogènit, sens presumirho o véureho, tingué dos curadors o interventors en l'afer dels jueus, Don Lope de Gurrea y en Miquel de Capella, promovedor o oidor de la Cort del Rey. Desde aquell moment perderen la partida els inductors o interessats en perseguir als israelites d'Osca y s'encaminaren les coses envers el sobresseiment o abandonament de les actuacions. A primers de març encara 's dictaren algunes disposicions contra 'ls acusats. Fou manat al convers y oidor de la Cort Arnau de Sallan que anés a Osca y inspeccionés els llibres de manifestacions de bens y repartiment de les quotes contributives dels jueus per saber que possehien els acusats Haim Andalet, Salomó Quatorze, Abraham Abulbaça, Manahe Aninabech, anomenat *el perlero*, Jafuda Animabech, anomenat *el león* y 'l Rabí Mossé Enbimiax. Y al meteix temps fou ordenat al Justicia d'Osca que 'l jorn de mercat públich fes una crida de que tota persona qui fos deudor de quantitats als esmentats jueus, ho denunciés a aquella auctoritat dintre deu dies, per procehirse a la empara o embarch a resultes del procés de les hosties (2).

quius nes stada feta se son jaquides moltes coses tocants lo fet de la ueritat hauem axi en nostre plen consell deliberat que uos al qual remetem tot lo dit fet façats uoure et regonexer lo dit proces et los greuges que ara nouellament han denant nos donats al Justicia Darago o an Miquel de Capella promouedor de la nostra Cort qui o la un dells uists et regoneguts aple los merits del dit proces et dades als dits juheus justes et ledesmes defensions si ultra aquelles que ja han haudes o ultra aquelles alcunes los en son mes auant per justicia donadors et aquells pleneramente en lur dret hoyts faça deuant uos en vostre Consell plenera relacio en lo qual consell sien l'Arcabisbe de Seragoça nostre Canceller et tots aquells prelats richshomens et cauallers doctors et sauis antichs que a nos semblara la qual relacio feta uos de consell dels dessus dits fets en aquest fet tal justicia que Deus primerament ne sia seruit et nos et uos ne siam escusats com intencio nostra es tots temps estada et es que daquests fets sia feta tal justicia que a nostre Senyor Deus nostre et vostre creador sia satisfet et que tots los juheus del mon sen sabessen perdre be pero uolem car Primogenit queus guardets que per falses sugestions ni per maneres desordenades nos qui som en loch de Deu en terra per justicia posats ni vos qui en persona nostra aquella justicia exercits no siam enganats ne los juheus qui son patrimoni nostre et vostre sien no degudamen opprimits axi com diu que son. Remetem a vos soltament aquest fet totes et qualsevol letres o provisions en contrari fetes no contrastants com nos aquelles ab les presents revoquem et per no fetes haver vullam. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XV dies de febrer del any MCCCLXXVIII. Rex Petrus. (Reg. 1261, f. 27.)

(1) Lo Rey. — Mossen Lop, segons que per letres trameses per nos a nostre car primogenit lo Duch sobre lo fet dels juheus Dosca porets veure nos tenim a cor quen lo dit fet no sia feta rigor ans en aquell ab justicia ordonada et ab gran deliberacio sia procehit. Per que volem eus dehim et manam que vos daquest fet prengats carrech en vos, ço es quels juheus delats sien hoyts pleneramente en lur dret e defensions e quen lo dit fet sia ab gran deliberacio e acort mijançant justicia et no ab rigor procehit, cor nos a vos axi com daquell de qui confiam vos donam carrech singular et special daço. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XVI. dies de febrer del any de la nativitat de nostre senyor MCCCLXXVIII. Rex Petrus (Reg. 1262, f. 61.)

(2) Infans Johanes &, dilecto auditori Curie nostre Arnaldo de Sallan militi, salutem et dilectionem: Cum nos informacionem plenariam per nos recipi ordinaverimus et velimus nomine nostri de omnibus et singulis bonis tam mobilibus quam sedentibus debitis et aliis quibuscumque juribus Fahim Andalet alias lo Royo, Manahe Aninabec el perlero, Jahude Animabec alias leon, el Rabi Mosse Enbimiaix et Salomoni Quatorza, Abraham Abulbaqua judeis Osce pertinentibus, delatis seu acusatis de furto eucarestiarum in ecclesia de Tardaianta comisso, per tanto nobis dicimus et expresse mandamus quatenus visis presentibus et omnibus negociis postpositis ad edelantatos et aliamam dicte ciuitate personaliter accedatis et librum seu libros manifestacionum per dictam aljamam et singulares eiusdem a tribus annis citra factarum ad manus vestras recipiatis et vocato in hiis Arnaldo de Sallan converso manifestaciones per prenominatos judeos delatos dictis temporibus factas de ebrayco

Després se reuní un gran Consell a Çaragoça, presidit per el Primogènit y assistinthi l'infant Don Martí, el Justicia d'Aragó, Miquel de Capella, Lope de Gurrea, l'arquebisbe y gran nombre de cavallers y doctors; hi feren els quatre advocats defensors dels acusats les manifestacions degudes. El Consell no estimà pertinents les demandes d'absolució o sobresseiment immediat y llavors el Primogènit manà que ·ls acusats fossin *rodats* y *posats a torment.* Dues vegades foren tormentats sens arrancàrselshi cap declaració de participació en el delicte y ab gran naturalitat el Primogènit escrigué tot això al seu pare, acabant anunciantli qu'encara tornaria a posarlos al torment (1).

Aquesta persistencia en la persecució produia fort enuig al Rey. En Berenguer de Relat ho va escriure al Primogènit y aquest li respongué ab termes despectius, suposant si era allò tot una intriga del propri Relat. Sembla que algun personatge procedent de Çaragoça havia dit en la Cort de Barcelona que Don Joan desitjava que ·l Rey son pare s'en anés a Sicilia, per poder ell governar a son arbitri y sens curarse de les instruccions del sobirà, com si fos un jovenet estudiant qui se sent per primera volta deslliurat de la vigilancia paterna. Don Joan feya protestes d'obediencia y amor incondicionals al Rey, però es ben visible que havien començat les diferencies y renyines entre pare y fill (2).

Pere III, cada dia més embolicat en els preparatius de l'expedició a Sardenya y Sicilia y preocupat ab la manera d'aplegar el diner per sostíndrela,

in linguam planam per dictum conversum reduci et per aliquem ydoneum notarium conscribi prout sunt faciatis, easque ut cicius poteritis clausas et sigillatas ad nos transmitere procuretis..... Data cesarauguste quarta die marcii anno a natiuitate domini MCCCLXXVIII. Primogenitus. (Reg. 1722, f. 218.)

(1) Molt alt et molt excellent &: sapia la vostra senyoria que daquests dies reebi una letra vostra sobre lo fet dalcuns juheus de la ciutat Dosca... en la qual es contengut que jo comanas lo proces... al Justicia Darago o an Miquel de Capella, hoidor de vostra cort... a la qual letra, Senyor, ab deguda reverencia et honor vos respon que encontinent reebuda la dita vostra letra comane aquella et los dits proces et greuges als dits Justicia et M. de Capella... Finalment, Senyor, los dits Justicia et Miquel ab gran cura et diligencia han complides totes les coses et aquelles exequides lo dit Justicia present, lo dit Miquel denant mi et mon consell, en lo qual era linfant en Marti... ha feta del dit proces longa et plenera relacio. E facta, Senyor, la dita relacio et quatre savis en dret dels bons et pus abtes daquesta ciutat advocats dels dits juheus en lo dit meu consell, per mi pleneramert hoyts et scoltats, los dits Justicia et Miquel denant mi et lo dit mon consell legir faerenles satisfaccions per ells fetes als dits greuges, per les quals... fou haud per clar aquells greuges no esser greuges ne contenir veritat com sien expressament contra lo proces... per que, Senyor, yo haud mon consell plenerament mane quels dits juheus fossen rodats et posats a turments; e per conseguent, senyor, aquells son stats turmentats dues vegades e no han res dit e daçi avant los fare turmentar segons que per justicia trobare esser fahedor... Scrita en Çaragoça a XXII. dies de març lany MCCCLXXVIII. Primogenitus. (Reg. 1723, f. 82.)

(2) Lo primogenit.—Vna letra hauem reebuda e entesa aquella vos responem que nos atorgam e sabem quel senyor Rey es a nos stat tots temps merce de nostre senyor Deu e es de present e sera longament si a Deu plaura excellent pare e profitos e molt bo e que nos li som tots temps estat e som e serem Deus volent aytant com viurem leal fill e obedient e on mes ira mils. E que vos e tot hom que diga lo contrari dehits daço gran peguea e no veritat, car apperellats som nos complir de nostre poder tot ço que a ell placia ens vulla manar, regonexents e sabents certament quen som tenguts e ho deuem axi fer, e vos ne altre nons farets james plaer de scriurens noves semblants. Quant aço que dehits que alcuns de nostre consell han scrites a amichs lurs aqui, segons que al dit senyor es stat recomptat, vos present, les paraules seguents: *E que lo senyor Rey vol passar en Sicilia, vaie a la bonaventura que be len duran longa cossa lo senyor Duch e aquells que lin son entorn, que sen vaia;* quax qui diu que nos volriem que sen fos ja anat, volem sapiats que la aturada del dit senyor plau a nos molt et entenem quens es pus profitosa que la sua pertença per que us manam espresament que ab vostra especial letra nos certiffiquets tantost nomenadament de la persona que les dites paraules ha retretes al dit senyor et daquell que les ha notifficades. En altra manera de cert sapiats quens creurem et haurem per ver que vos hauets aquelles trobades et tretes de vos meteix; e cor sots feell servidor et antich del senyor Rey et nostre vos responem sobres cortes, car si altre fossets vos haguerem sens dubte en altre manera respost. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a IX. dies dabril del any MCCCLXXVIII. Primogenitus.

Ffuit directa Berengario de Relato.» (Reg. 1744, fol. 141).

no volia que ·l Primogènit molestés als jueus ni ·s distregués ab aquell procés, perque ·s pogués dedicar totalment a cercar subsidis y soldats. Per lletra del 3 de maig li manà que tot seguit li enviés a Barcelona En Miquel de Capella, aquell que l'havia posat com a inspector o interventor en el procés de les hosties, puix li era necessari per resoldre certs negocis urgents d'Estat, lo que indicava que ja no seguirien les actuacions contra ·ls jueus.

En Bernat Des Pont, jurisperit regent la cancelleria del Primogènit a Çaragoça, l'oficial qui era ·l principal promovedor y director del procès de les hosties, al veure desfeta la seva maquinació y estèril son treball, llençà, enujat, greus insults al Rey. En Saplana, a l'arribar a Barcelona, ho va manifestar al propri sobirà, qui feu temibles menaces de càstich. Llavors el Primogènit, per salvar a son privat y predilecte conseller, resolgué fer anar a Barcelona al meteix Des Pont a presentar excusacions y protestes de respecte. La lletra en que ·l Rey manifesta al seu fill que podia enviarli en Des Pont, demostra l'energia y serenitat de Pere III y la debilitat de Don Joan (1).

Les advertencies y censures al Primogènit, governador general, ja anaren sovintejant. Realment era un governador que no governava. Les bandositats entre Roger de Pallars y Berenguer Roger d'Erill produien incendis, morts, roberies a cada moment y Don Joan no res feya per impedirles (2). En aquells moments, per acabar de mimvar el seu prestigi, Don Joan caigué malalt. A mitjans d'agost estava ja assats millorat, y ·l Rey, sentintse pare malgrat lo passat, manifestà una extraordinaria ansia per rebre continues noves del estat del malalt. Tot això coincidia ab la celebració de Corts a Barcelona, que deliberaven sobre l'esmentada expedició a Sardenya y Sicilia. No cal dir que romania ja abandonat el famós procés de les hosties y que potser estaven ja deslliurats de la presó ·ls jueus acusats.

Una volta sortit de la malaltia ·l Primogènit, continuà governant ab poch acert l'Aragó. Sembla que per mantenir son luxós estament y les exagerades despeses de sa casa, exigia indegudament quantitats a aquelles gents, motivant una nova reprensió del Rey: *havem sabut*, li deya ab lletra del 7 d'octubre del any 1378, *que vos fets fer altres demandes en Aragó per vos mateix e per vostres afers, de quens meravellam molt, que be podets vos veure que Nos no porem haver de les gents ço que hauriem mester per lo fet de Sicilia et de Cerdenya ans ne faer*

(1) Lo rey. — Molt car primogenit; vostra letra havem reebuda continent en acabament que per sguard vostre volguessem benignament oyr et tractar Micer Bernat Des Pont, vostre conseller et promovedor sobre les paraules quins son estades dites dell. Or responem vos que a nos hagre plagut que ell ne altre no hagues dites paraules de que nos nos haguessem moure, pero les paraules quen D. Çaplana nos ha dites mils les devets saber vos que nos car primerament les dix a vos et en apres nos lous havem remes, no sabem que us ha dit; empero, ques vulla sia per sguard vostre nos hoyrem lo dit Micer B. si ve açi a nos et plaurans que ell haia tals excusacions que no mira mal en res quens sia estat dit dell, car podets be pensar car fill, que nos havem desplaer que nostres servidors ne vostres facen ne diguen res mal estant ne escandalos ver nos ne vos. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a X. dies de juny del any MCCCLXXVIII. Rex Petrus. (Reg. 1261, f. 113.) Bernat de Pont era licenciat en lleys.

(2) En una lletra de 20 de juliol el Rey li deya en termes aspres que l'havia instituit governador per que cuides de administrar y asegurar la pau pública y que tot eren abusions y desordes.

tant quens convendrá de vendre de nostre patrimoni... e si volets dir que les dites á demandes fets per necessitat de vostra casa, vos poriets be tenir maneres bones e ordonades que no us calria fer semblants demandes.

Ab aquesta amarga reprensió paterna coincidí la mort de la seva muller Donya Matha d'Armenyac, a Çaragoça meteix, y no tardà gaire en partir acongoxat Don Joan envers Barcelona, no deixant en Aragó un bon recort com a governant. Els jueus d'Osca degueren celebrar la seva partida, ja que s'emportava ab la comitiva aquell Bernat des Pont, que tant els havia vexat y perseguit. Goig momentani, perque ben prompte altres oficials del Infant anaren a oprimirlos y maltractarlos, poguent citar sobre aquesta *reprise* un manament del rey de 7 setembre 1385 al Justicia y oficials del Regne d'Aragó, perque destitueixin als Comissaris nomenats per Don Joan per investigar les operacions dels jueus, puig ab pretext de que celebraven préstechs *ultra quotum*, els hi causaven moltes vexacions y danys (1). Fortes degueren resultar aquestes vexacions, quan el propi Don Joan essent ja rey ho regonegué solemnement en la capsalera del privilegi que otorgà (18 desembre 1393) a l'aljama d'Osca, dispensantla durant tres anys de tota investigació, visura y exacció per part dels comissaris o investigadors especials: Informati quod aliama judeorum civitatis Osce et eius singulares—deya ·l Rey—per aliquos nostros officiales, comissarios et portarios sic vexacionibus continuis temporibus preteritis fuerint oppresi dictis vexacionibus lacessiti ac mole debitorum et onerum oppresi plures ex dictis singularibus deserendo propria aliunde eorum domicilium transportarunt, volentes propterea dictam aljamam et eius singulares a dictis vexacionibus preservari... (Reg. 1906, f. 163).

El furt y profanació d'hosties consagrades a Osca resultaven tan confosos y poch fondats com el cas denunciat a Barcelona en 1367; però mentre que aquest, per enténdrehi directament el rey Pere, a qui s'ha tingut per home crudel y enfellonit, acabà prompte ab sobresseiment, el d'Osca, dirigit per el Primogènit, produí tres victimes, dues d'elles probablement ignoscentes.

El procés dels jueus d'Osca podrà servir per estudiarne y jutjarne d'altres menys documentats, donchs en aquella centuria y en la següent sovintejaren les acusacions de profanació d'hosties consagrades contra ·ls israelites. A Catalunya se formà cinch anys més tart un altre procés per profanació d'hosties, en circumstancies molt semblants a les del d'Osca. Fou furtada la custodia de l'es-

(1) El mateix dia 7 de setembre escrigué també ·l rey Pere aquesta lletra al Primogènit: Molt car Primogenit, sabut hauem que alscuns comissaris vostres qui son en les parts Darago. han impetrades de vos comissions per les quals, sots color de justicia guasten e destrouexeu les aljames, faents contra ells diuerses calupnies e oppressions, en tant que si noy era prouehit les dites aljames porien leugerament venir a despoblació, la qual cosa car fill nos e vos deuem fort exquiuar, com sien tresor e patrimoni nostre. E sabem be que si us fos dat entenent que per les comissions per vos fetes e atorgades als dits comissaris ells deguessen axi vsar nols aguerets axi atorgades lurs comissions, majorment com segons los capitols per nos atorgats sobrels comissaris, ells no deuen vsar en la forma que vsen. Per que, car fill, prouehits e fets quels dits vostres comissaris cessen de les dites coses et que daqui auant semblantment no vsen ne facen en guisa que nos hi hajam prouehir en altre manera (Reg. 1291, f. 10).

glesia de Castelló de Farfanya (partit judicial de Balaguer), a la primeria de 1383, juntament ab dotze sagrades formes y al poch temps foren acusats dos jueus de Lleyda, Sentou Leví y Mossé Xicacella d'haverne comprades algunes, resultant finalment que l'acusació la formularen uns enemichs personals d'ells per portarlos a perdició segura [1]. En 1385, fou cremat a Metz un jueu acusat d'haver obtingut d'una senyora catòlica una hostia y haverla posada dins una capsa ab un gripau, com a medi per fer vendre a dita dama ·l blat que tenia. Temps després d'haver tancat la capsa, segons recompta una historia dels bisbes de Metz, se sentiren crits a dintre y al esser oberta solemnement per el batlle de la ciutat, aparegué la sagrada forma sangonejanta per les mossegades del gripau [2]. Igual sospitós valor històrich concedim al cas occorregut per els anys de 1470, a Silesia, hont les predicacions del frare franciscà Capistran contra ·ls jueus, acusantlos de profanació d'una hostia, feren que alguns morissin cremats y altres, a Breslau, fossin tormentats per arrencàrloshi falses declaracions. No pot assegurarse que alguna volta no fos certa semblant profanació; però, en general, eren delictes imaginaris, acusacions motivades per venjances d'orde particular o per el fanatisme o per l'odi y gelosia que quasi per tot arreu existien contra ·ls israelites.

(1) El Rey Pere escrigué la següent lletra a Pere, comte d'Urgell, per estar el poble de Castelló de Farfanya dintre del comtat: «Car nebot, entes havem que vos tenits pres Sentou Leui, jueu de Leyda per ço car es inculpat que ha comprades e contractades o fetes comprar o contractar alcunes osties o formes sagrades les quals son daquelles XII que eren en la custodia dargent la qual ensemps ab vna creu e vn calze es estada furtada e treta temps ha, segons ques diu de la esgleya de Castello de Farfanya. E com per alguns jueus sia estat nouellament proposat dauant Nos que, segons lur presumpcio e creença lo dit Sentou no es culpable en lo fet, allegants diuerses raons per les quals pretenen que semblant acte raonablement no pot ne deu caure en cor de jueu, mas que daço son estats acusats ell e Mosse Xicacella iniqament e ab falses tractaments e maneres, per persones quils volen mal, la qual cosa si axi era seria greu e de mal exemple e occasio de gran perill e escandel a tots los jueus de nostra senyoria, pregam vos, car nebot que daquest fet abans que procecescats a neguna execucio entenats discretament e ab tota diligencia encercar e hauer la veritat e que segons aquella vos hi haiats madurament e sauia e segons ques pertany, en tal manera quel dit jueu si culpa no ha no sia per falses acusacions condempnat ne punit ne sen puxa als altres seguir perill ne dampnatge; e si la ha, quen sia corregit greument e segons que la qualitat del fet requer. Dada en Muntço sots nostre segell secret a XXVI dies de setembre del any MCCCLXXXIII. Rex Petrus (Reg. 1281, f. 122).

(2) *Revue des Etudes Juives*, n. 106 (Paris, 1907), article de M. Julien Weill.

ITINERARI DEL REY EN MARTÍ (1396-1402),

per Daniel Girona Llagostera.

Si seguir les petjades d'un rey quiscun jorn de sa vida en sos viatges y en ses estades fixes, podia tot d'una semblar cosa banal y sens profit pera l'Historia, no resulta aytal aprés d'un detingut estudi; puix l'itinerari d'un rey en l'Edat mitjana, es talment com un extracte o esquema històrich de son regnat, en el qual passen la mostra tots els principals fets esdevinguts durant son governament, dona llum no sols pera aclarir fets dubtosos, adhuch pera denegar altres qui eren tinguts com a certs, y per semblant, de fer noves y fonamentades afirmacions de fets denegats. Emperò si aytal itinerari s'escau esser d'època de tanta esplendor pera nostra patria, com fou aquella en que nostre darrer rey En Martí visqué, comproben aytal importancia el sens fi de documents faents a dit regnat, els quals venen a afegir al pus alt interès històrich el delitable plaher que llur estudi dona de la vida real y viscuda.

No contrastant la curta durada del regnat del rey En Martí, de 1396 a 1410 — quatorze anys escassament, — la feyna es estada noresmenys fort llonga y feixuga, car pera l'assoliment de la tasca faedora ha calgut una recerca dels registres, pergamins, manuscrits y lletres reyals de nostres arxius, portada fort detingudament y curosa, capable de posar a proba la paciencia monacal d'un frare benet, en la qual no haguerem pogut perseverar menys del sosteniment y ajuda que l'intensa y fonda amor a Catalunya, nos ha donats en tots temps d'ençà que començarem aquest treball, adhuch en els jorns de defalliment, quan no creyem poder assolir la fi de la grossa tasca de bon grat imposada.

Aquest itinerari es tranquil y plascèvol com el caràcter del rey. Ací no veurem un moviment com en el regnat del rey En Jacme I o de son fill el rey En Pere II, qui passaren la major partida de llur vida cavalcant, duyts pel vent de les victories. Per altra part, els temps de les guerres de conquesta eren ja de llonch passats en nostra Confederació; per tant, eren principalment els afers d'ordre interior del reyalme qu'obligaren el rey de viatjar per ses terres.

El rey En Martí era poch aimant de sortir de Barcelona, y si passava temps en Çaragoça y en Valencia era per la rahó que, malalt, l'estada en aqueixes ciutats era més confortable que l'hostatge en poblacions petites y mesquines, mancades de tot confort, ensemps que d'allà podia provehir mellor als afers pels quals en aquells llochs era, especialment a remeyar les constants lluytes de bandositats en Aragó y Valencia.

Nostre rey era de grossa complexió. En sos viatges li plavia més usar de llitera que no pas cavalcar, y sempre com podia els feya en embarcació per mar o pe·ls rius navegables. Aturava en els convents tot quant los enutjoses y a voltes cuytats afers li permetien; allí bé obsequiat pe·ls monjes, passava hores llegint el *Vitis Patrum* y altres llibres consemblants; concorria ab la comunitat al chor durant els divinals oficis, qu'ohia ab devoció singular seguint son llibre d'hores. Malgrat esser fondament creyent, no donava paciencia a les transgressions dels més poderosos bisbes, abats y priors, a qui feya entendre com llur categoria ecclesiàstica no·ls lliurava del compliment de les lleys, aytant com els altres sotsmeses naturals del rey. Consemblantment no permetia que sos nobles fessen greuges y vexacions al poble, ni qu'aquest cometés excessos contra juheus y mahometans, a qui protegia contra·ls odis de classe y de creença, generalment admesos en aquella època.

Home de gran cultura, protegia les Belles Arts, bastint sos palaus, els quals ornava ab retaules, mobles, joyes, llibres, draps, teles, randes, vidres, marbres, plantes y besties de terres llunyanes, etc. Eloqüent y erudit, sos discursos en les Corts a sos sotsmeses, són plens de citacions dels autors clàssichs, grechs y llatins, de versicles bíblichs y sentencies dels sants pares, segons la moda erudita de l'època. De son cor de rey, d'espós y de pare, ne són fidel mostra sos parlaments vessants amor a tots sos reyalmes, emperò de faysó ben palesa envers Catalunya; així com ses lletres en ocasió de la mort de sa muller y de son primogènit, perdua irreparable pera nostra nació, origen immediat de nostra dissort. Fidel servador dels furs de sos reyalmes, accedí a la voluntat de sos pobles expressades per les Corts, soferint greument de les xorques y interminables discusions, moltes voltes tingudes pera exteriorisar odis que no pe·l bé de la cosa pública. Sempre digne, adhuch en els moments de justa ira y indignació contra sos nobles y sotsmeses inobedients, era sempre inclinat a usar de clemencia.

En ses relacions diplomàtiques s'hi veu sempre un gran sentit y una previsió, base del bon reeximent en els afers. El considerable nombre de documents d'aquest capítol, dona idea de l'alta estimació y consideració que nostre rey mereixia dels sobirans dels altres Estats y com la seva opinió pesava y era respectada en les cancelleries d'Europa.

No tingué prou energia pera imposarse al esperit incult y de revolta de molts de sos sotsmesos, qui mereixien més que·l cor noble y l'inteligencia culta del bondadós rey En Martí, la mà ferria d'un Pere II o·l temperament d'un Pere III. A fi d'evitar dissensions entre sos reyalmes y dissorts pera nostra patria, volgué que fossin els propris naturals de tots els seus reyalmes qui decidissin, durant la sua vida, a qui pertanyia la corona quan fos passat d'aquesta vida. Ell clarament ho demostrà; si l'origen bort de son net Frederich d'Aragó era un obstacle insuperable, el nomenament de llochtinent a favor del comte Jacme d'Urgell no donava lloch a dubtes. Pe·ls docu-

ments de nostres arxius ja sabem qui foren cells qu'ho impediren y de quins mijans se valgueren pera assolirho.

Les fonts d'aquest treball són, en primer lloch y en sa pus grossa partida, els registres, pergamins, lletres reyals y processos de Corts, del Arxiu Reyal de Barcelona, conegut per Arxiu de la Corona d'Aragó; les notes del començ del regnat tro que ·l rey se departí de Sicilia, les devem al professor Cav. Giuseppe La Mantia, de Palerm, qui les ha tretes de la «Reale Cancilleria de Sicilia» y de la «Bibliotheca comunale di Palermo». Del Arxiu Municipal de Barcelona, els Llibres Verts y Vermells y ·l Dietari del Concell de Barchinona, o sia el *Manual de Novells Ardits*. A més l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, y l'antich Arxiu del Mestre Racional, avuy conegut per Arxiu del Reyal Patrimoni, ont hem repassats els registres de comptes del tresorer general y dos fragments d'itinerari del rey fort curiosos, els quals són posats en els mesos corresponents. Finalment, varies notes procedents de l'Arxiu departamental d'Avinyó, que ·ns donà el Sr. Sampere y Miquel.

Entre tots els documents dem, com es natural, prevalença al pergamí o a la lletra reyal o al document signat personalment pe ·l rey; y llavors que hi ha disparitat entre ·ls documents de varis registres, dem preferença als «Curie sigilli secreti», als «Comune sigilli secreti», y als «Itinerum» per demunt dels «Comune, Diversorum, Sentenciarum, Officialium, Varia», etc., etc.

Les lletres íntimes y familiars del rey, són entre tots els documents, les millors fonts de noves certes pera aquest itinerari, especialment les adreçades a sa muller, la regina Madona Maria de Luna.

Com pot esser vist, la major partida dels documents provenen dels registres intitolats «Curie Sigilli secreti», en els quals se troben les lletres íntimes del rey, y una quantitat de documents curiosos tan considerable referent a tots els ordres y activitats de la vida, la relació complerta dels quals faria interminable el present treball. Així referent a construccions de sos palaus major y menor de nostra ciutat, publicarem una nombrosa colecció en la *Revista Artístico Arqueológica de Barcelona*, anys 1909 y 1910, sens que ·l material romangués agotat.

En aquell temps, y més qu'are, hi havien moltes causes d'errors; l'escriptura a mà obligava a reproduir moltes copies d'un mateix document per diferents oficials d'escribania reyal, fins son definitiu transllat d'aquell al registre; els viatges reyals ab tota llur impedimenta transportada en atzembles de bast, els oficials de la curia allotjats a voltes en poblacions properes ont el rey s'hostatjava o romanents en la capital o centres de població quan el rey s'allunyava poch, feyen que ·ls documents, ordes, manaments, concessions, portessin a voltes data enderrerida y lloch diferent de lletres signades personalment pe ·l rey, car la cancilleria no curava d'esmenar aytals errades.

En aquest itinerari, els jorns sense consignació per no saber ont el rey era, són pochs; hoc encare d'aquests, molts podrien esser consignats, com per exemple, en

les llargues temporades que ·l rey roman en Barcelona, Valencia o Saragoça, a voltes manca un jorn; ab tota seguritat podem creure que ·l rey fou en el mateix lloch; altres tenen explicació com són els jorns 25 y 26 de Desembre, o sien les festes de Nadal, en les quals el rey no signava sols que fos de molta necessitat.

Pera la millor comprensió y consultació d'aquest itinerari, he cregut mils pràctich consignar els estats esquemàtichs per anyades seguides dels documents justificatius, lo qual permet de saber fàcilment y cuytada l'estança del rey en data determinada, sens obstacle de llegir els documents qui ·s pertanyen, si ·s creu freturós o covinent.

En la lectura d'aqueix itinerari cal tenir en compte el sistema de kalendació vigent allavors, o sia per anys de la Nativitat, començadors en 25 de Desembre; per tant, en els estats esquemàtichs — els quals han estat kalendats segons la kalendació actual pera major claretat, — hi han notes indicatives de documents datats aparentment en any diferent.

En la foliació documental consignada en els estats esquemàtichs, pot haver petites diferencies sens importancia, degudes a que en el començ d'aquest treball, emprès ab criteri més restringit, se consignava ·l foli ont precisament era escrita la data del document. Més avant, ab la transcripció de molts documents, fou necessari consignar la foliació de la capsalera del document, y no essent factible refer en absolut l'interminable treball pera rectificar aytal petites variants, fem aquesta aclaració.

No hem dubtat d'escriure els noms tal com van consignats en els documents adhuc les variants d'un mateix nom, ço qui ·ns sembla molt útil pera coneixença de la toponimia d'aquella època. A més, hi ha varis mapes indicadors dels viatges que ·l rey feu, lo qual farà conèixer els camins que utilisaven en aquell temps, molts dels quals eren les antigues vies romanes, seguint les vores dels rius, o ·ls passatges més assequibles en les montanyes y ·ls llochs més poblats en les planuries, y qual valor queda demostrat dihent que molts d'ells han estat seguits pels actuals camins de ferre.

A fi d'evitar repeticions enutjoses, els documents no portants nulla indicació, s'entendrà extrets de l'Arxiu Reyal de Barcelona; els de la «Reale Cancilleria Siciliana» seràn marcats per C. S.; els de la «Bibliotheca comunale di Palermo», B. P.; l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, C. B.; l'Arxiu Municipal de Barcelona, M. B.; l'Arxiu del Mestre Racional, M. R. Les creus davant els jorns, indiquen els diumenges.

Malgrat tota la nostra cura, som bé lluny de creure a la perfecció d'aquest treball; sols cal pensar en una exactitut aproximada. Ab tot, podem afermar que hi havem posat el nostre amor y quelcom de la nostra vida, en aquest modest ramell de perpetuines qu'oferim volenters a la bona recordança del més català de tots els nostres reys de la casa de Barcelona, el bondadós En Martí, nostre darrer sobirà.

ANY 1396

Data	Lloch	Signatura
MAIG		
Div. 19	Mort del Rey En Johan I (1)	
20	Cathania	CS 24, 183
24	In castro nostro terræ Jacii	CS 26, 20
27	»	CS 24, 181
29	»	CS 24, 185
JUNY		
1	(2)	
6	In termini Leontini (3)	2209, 109
8	Calathagironi	2209, 17 v.
10	Campo apud Plateam	2209, 111
13	Calatagirone	2209, 125 v.
15	In obsidione terræ Placee	CS 25, 139 v.
✠18	In hoste terræ Placee (4)	CS 24, 188
20	Campo apud Plateam	2209, 5
22	Camp denant Plaça	2209, 7
23	Campo apud Plateam	2209, 1
24	»	2209, 11
✠25	»	2209, 16
26	»	2209, 5 v.
27	» (5)	2209, 12 v.
28	»	2209, 13
JULIOL		
Dis. 1	(6)	
5	In castro Aydoni (7)	BP Ms. Q. q. 6, 438
8	Loco d'Andoni Regni Sicilie	2209, 17
14	Cathania	CS 25, 3 a 5
20	Cathania	2209, 103
20	In terra Aydoni	2209, 129
24	(8)	
26	Cathania	CS 25, 3 a 5
28	Castell de Catania	2169, 1
29	Cathania (9)	2238, 1
31	»	2238, 2
AGOST		
1	Cathania	2209, 33 v.
2	In Castro Jacii (10)	CS 25, 7 v.
3	Cathania	CS 25, 1 v.-15
4	»	»
5	»	»
✠ 6	»	2209, 120 v.
7	»	CS 25, 1 v.-15
8	»	»
9	»	»
10	»	»
11	» (11)	2169, 2 v.
12	»	2209, 50 v.
✠13	»	CS 25, 1 v.-15
14	»	»
15	In Castro Cathanie	2209, 117
16	Cathanie	2209, 133
17	Catania	CS 25, 1 v.-15
18	»	»
19	»	»
✠20	»	2209, 130 v.
21	»	2209, 31
22	»	CS 25, 1 v.-15
24	In terra abermine (12)	2209, 18

Data	Lloch	Signatura
26	In campo Castilionis (13)	CS 25, 18
✠27	Cathania	2209, 136 v.
28	In Campo Castilionis	CS 25, 18.
31	In castro terre Castri Regalis regni Siciliæ (14)	2209, 23 v.
SETEMBRE		
1	Messina	CS 25, 100 v.
2	Castro Milacii (15)	CS 25, 19 v. 24
✠ 3	Castell de Milàç	2169, 2
4	»	2238, 3
5	» (16)	»
6	Castro Milacii	CS 25, 19 v.-24
7	»	2209 25
8	»	CS 25, 19 v.-24
9	»	2209, 24
✠10	Castell de Milàç del Regne de Sicilia	2238, 4
11	Milazzo	CS 25, 20
12	»	CS 25, 24
14	Messina	CS 25, 71
16	Castro de Milacii	2209, 117 v.
18	Messina (17)	CS 25, 27-54
19	»	»
20	»	»
21	»	»
22	»	2209, 27 v.
23	»	2209, 25 v.
✠24	»	CS 25, 27-54
25	»	2209, 25 v.
26	»	CS 25, 27-54
27	»	2209, 134 v.
28	»	CS 25, 27-54
29	»	2209, 27
30	»	2209, 161 v.
OCTUBRE		
✠ 1	Messina	2209, 26 v.
2	»	CS 25, 56 v.
3	Nostro regali palacio civitate Messine	2209, 28
4	Massena	2209, 160 v.
6	Taormina	CS 26, 49 v.
✠ 8	Cathania (18)	2209, 39 v.
9	»	2209, 108
10	»	2209, 47 v.
11	»	CS 25, 73-116
12	»	»
13	»	»
14	»	»
✠15	»	»
16	»	2209, 53
17	»	2238, 4 v.
18	»	CS 25, 73-116
19	»	»
20	»	2209, 34
21	»	CS 25, 73-116
✠22	»	»
23	»	»
24	»	»
25	»	2209, 34 v.
26	»	CS 25, 73-116

Data	Lloch	Signatura
27	Cathania	CS 25, 73-116
28	»	2169, 3 v.
✠29	»	CS 25, 73-116
30	»	»
31	»	2209, 35
NOVEMBRE		
1	Cathania	2209, 33
2	»	2209, 37
3	»	2209, 29 v.
4	»	2169, 4 v.
✠5	»	2209, 37 v.
6	»	2303, 54 v.
7	Lentini	CS 26, 23
	Siracuse	2209, 47
10	»	2209, 43 v.
11	»	CS 25, 96-135-157
✠12	»	2209, 40 v.
13	»	2209, 43 v.
	Cesarauguste Regni Sicilie	2209, 40 v.
14	Siracuse	2209, 43
15	» (19)	2209, 46
16	»	CS 25, 96-135-157
17	»	2209, 48 v.
18	»	2209, 89
✠19	»	CS 25, 96-135-157
20	»	2300, 51 v.
23	Portu de la Brutula Regni Siciliæ	2209, 145 v.
✠26	Messina	CS 26, 60-76-105
27	»	»
28	Massena	2209, 51 v.
29	»	2169, 4 v.
30	Messina	CS 26, 60-76-105
DESEMBRE		
1	Messina	CS 26, 58-98 v.
2	»	»
✠3	»	»
4	Messana	2209, 102 v.
5	Messina	2238, 5 v.
6	»	2209, 145
7	»	2209, 122 v.
8	Messana	2209, 112
9	Messina (20)	2238, 5
✠10	»	2209, 127
11	»	2209, 138
12	»	2238, 5
13	» (21)	»
14	»	2169, 3
✠17	Castiello de Miláz	2238, 7
23	Trapana (22)	MR 1051, 115
✠24	Trapani	2300, 5 v.
26	»	2209, 72 v.
27	Trapana (23)	2238, 5 v.
28	Trapani	2209, 52
29	»	2300, 8
30	Trapana	2238, 6 v.
✠31	In terra Trapani (24)	2300, 12 v.

(1) *Manual de Novells Ardits*, vol. I, pl. 57. A. M. B.

Mort del Senyor Rey. Divendres XIX.—Mori lo rey En Johan ixent de Torroella e vinent per son cami cassant. E fo descavalcat en lo cami hon li vench lo mal e ans que fos a Gerona mori y fo hi portat mort.

(2) *Manual de Novells Ardits*, vol. I, pl. 57. A. M. B.

Naus. Diyous I.—Ffo la ffesta de Corpore Xristi.—E donaren vela VII naus qui ab diverses gents d armes ab lurs cavalls e altres van ab les dites naus en Sicilia en ajuda del alt Senyor Don Martí rey d Arago per mort del alt Rey En Johan.

(3) El rey En Martí signa·l document ab son segell ducal. «In cuius rei testimonium hanc fieri et nostro sigillo ducali cum sigilla nostra regalia non dum sint facta in pendenti jussimus comuniri».

(4) Segons el professor Cav. Giuseppe La Mantia en aquesta data se troba per primera vegada en la Cancilleria Siciliana la firma «Rex Martinus».

(5) Reg. n.° 10, fol. 27 v. de Procès de Corts.

Postmodum vero die martis XXVII^a junii anno predicto congregate persone subscripte in aula minoris palacii Reginalis ut facilius et expediencius tractentur negocia qui in parlamento seu consilio supradicto habent tractari pro utilitate domini Regis predicti et rei publice regnorum et terrarum suarum elegerunt XVII personas quibus plenam facultatem dederunt tractandi ordinandi et in bonum statum ponendi omnia que in et pro celeriori expedicione concilii seu parlamenti huiusmodi eis fuerint benevisa, etc.

E primerament es estat deliberat per tots los demunt nomenats concordablement que missageria solempne e honorable sia tramesa al senyor Rey ab dues galees.

Item es estat deliberat que en la missatgeria sien trameses un prelat, un baro, dos cavallers un de Ciutats un de Viles Reyals.

Item es estat ordonat que les galees no porten banderes cendals ne panyos de senyal alcu sino del Comtat de Barchinona ço es barres grogues e vermelles tan solament.

(6) Reg. 10, fol. 34 de Procés de Corts.

Item lo dit dia los demunt nomenats han eletes les seguents persones per embaxadors les quals vajen al senyor Rey ab les dues galeres que l General de Cathalunya tramet en Sicilia al senyor Rey demunt dit. Ço es per los de la Esglesia lo Bisbe de Tortosa (1).

E per los magnats barons e nobles I dels II maiors fills del comte de Cardona; e si cas es que alcun d ells no y vulla o puxa anar, es stat elet Mossen Roger de Moncada (2).

(1) N'Huch de Bages.
(2) Hi anà En Johan Folch, fill del comte de Cardona

Item per los cavallers e homens de paratge, Mossen Francesch Ça-Garriga e En Manuel de Rajadell.
Item per les Ciutats e Viles reyals, En Ramon Ça-Vall, ciutada de Barchinona e N Armengau Grimaut burges de Perpenya.

(7) Segons el Cav. Giuseppe La Mantia, els documents de juliol a desembre, apareixen signats per abdos reys: «Rex Martinus, Rex Martinus».

(8) Reg. 10, fol. 38 de Procés de Corts.
Les persones dessus dites consenten que lo General face seguretat a les ciutats e viles en quantitat de .XL. milia florins trametadors al senyor Rey ab los quals se n puxe venir en aquesta manera que les reliquies robes e joyes qui foren del senyor rey En Johan sien posades en penyora per la seynora Reyna en poder dels Deputats. E mes la dita senyora Reyna mete en poder dels Deputats per habundant penyora la vila de Muntblanch ab tots drets d aquella. E encara que ls missatgers qui van al senyor Rey no liuren la quantitat al dit Senyor tro a tant que hage fermat en lo metiment e obligacio que haura fet la dita Senyora de les dites penyores e vila. E aquest consentiment entenen a fer totes les dites persones ab condicio que la dita moneda sie liurada als missatgers qui van al senyor Rey los quals prometen e juren aquella no liurar al dit Senyor entro que sien segurs de sa venguda e no en altre manera; e que l dit senyor Rey jur de no recobrar les dites penyores e vila sens restituir al dit General la dita quantitat ab tots interesses dans e messions.

(9) Reg. 2238, fol. 1.
Lo Rey d Arago. — Reyna molt cara muller. Primerament per En Casassatge, apres per En Pujada qui son venguts a nos, havem sabut l estament d aqueix regne, e per conseguent les provisions qui son estades fetes apres la mort de nostre molt car frare lo Rey, que Deus haie. Certificants vos que continuament e ab gran solicitut entenem en jaquir lo Rey de Sicilia nostre car fill e vostre e tot aquest regne en aquell mellor estament que porem, per manera que prestament siam en aqueix regne [per fer] hi ço que Deus nos administrara e de bon rey e princep se pertany. En l endemig pregam vos, molt cara muller, que ab vostre consell entenats en lo bon estament de aquell axi com tro aci havets fet. E si nengunes coses son a vos plascents de aquestes partides rescrivits nos en. E sia tots temps vostra guarda l Esperit Sant. Dada en Cathania sots nostre segell secret a XXIX de juliol del any de la Nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VI. Rex Martinus. — Dirigitur domine Regine Aragonum. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

També n'escrigué d'altres a l'arquebisbe de Tarragona, a Mossen Francesch d'Aranda, al Concell de Barcelona, als prohoms de la mateixa ciutat, a Dona Johana de Prades y a altres persones, en les quals lletres el rey expressa com pensa de deixar el reyalme de Sicilia a son fill, tantost hagi provehit a la sotsmessió dels rebetles, y son desig de partir ben tost devers Catalunya (Reg. 2238, fol. 1 y seg.)

(10) Probablement Aci Castello en la comarca propera a Catania on son varies viles ab el prefix «Aci»: Acireale, Aci Catena, Aci Castello, Aci St Antonio.

(11) *Manual de Novells Ardits*. Vol. I, pl. 58, M. B.
Divendres XI. — Partiren de la plaia de la mar de Barchinona VI galees armades qui per missatgeria van al Senyor Rey En Marti qui es en lo regne de Sicilia. E anaren en les dites galees per missatgers al dit Senyor per part de la Senyora Regina muller del dit Senyor Rey e de prelats richs homens cavallers homens de ciutats e viles ajustats en la ciutat de Barchinona, los Reverent pare en Xrist Mossen Huc bisbe de Tortosa lo egregi baró En Johan de Cardona Mossen Francesch Sagarriga En Manuel de Reyadell donzell En R. Savall ciutada de Barchinona e N Armengau Grimau de la vila de Perpenya. E lo dit die vench lo rempi armat d En Brien Sola qui venie de les dites parts de Sicilia.

(12) Taormina, lloch de la costa oriental de Sicilia, a uns 25 o 30 kms. al N. E. de Catania.

(13) Castiglione, lloch més interior de l'illa, prop de l'Etna, a uns 10 kms. al N. O. de Taormina. Encara que la data del 27 faci ·l Rey en Catania, com que l'endemà torna a esser al mateix lloch, sospitém que no s'en devia moure, donada la situació topogràfica d'abdós pobles y ·ls medis de transport. Si signà ·l document datat en Catania, tal volta es per ço que la cancelleria datava ·ls documents en el lloch ont se trobava, els quals duyen a la firma del rey, alla ont fos, sens esmenar lloch ni data.

(14) Castroreale. El rey s'acostava més vers la part oriental de la costa septentrional de l'illa.

(15) Milazzo, situat en la part oriental de la costa Nord.

(16) Aquest dia escrigué al Concell de Barcelona, demanant que li sia tramesa de continent una nau armada per defensió de la ciutat y Castell de Caller.
Reg. 2238, fol. 3.
Lo Rey d Aragó. — Reyna molt cara muller. Sabents que n haurets plaer vos notificam que nos e nostre car fill e vostre lo Rey de Sicilia som sans e en bona disposicio de nostres persones, merce de nostre senyor Deus, e cobejants de vos aço mateix saber, pregam vos que com avinent vos sie, nos en certifiquets car gran plaer n aurem. Reyna molt cara muller, significam vos que ls Concellers e promens de la ciutat de Caller han trames a nos de present son missager suplicant e demanant nos entre les altres coses que com la dita ciutat sustinga al present gran fretura de una galera la qual discorregue continuament en aquelles mars per deffensio d aquella ciutat, e part aço haien gran necessitat acorriment per pagar los soldats del castell d aquella, los quals sense acorriment no s poden sostenir, deguessem en les dites coses provehir en tal manera que la dita ciutat e castell fossen de tot perill e cars sinistre preservats. On molt cara muller, havents esguard que en les dites coses va molt axi com sabets a nostra honor, com lo dit castell sia clau de tot aquest regne e de totes aquexes mars, e per conseguent deiam ab tota cura vetlar en la deffensa e restauracio de aquells, havem provehit en aquesta manera: que de aquestes galeres qui son aci en nostre servey, jatssia aquelles haiam molt necessaries, havem deliberat trametre ich una la qual continuament sie en guarda de aquelles mars. Quant es al fet del dit acorriment, a tantes coses havem aci a soplir, molt cara muller, segons podets pensar, que no tan solament difficil abans impossible es que nos al present hi poguessem provehir; mes havem deliberat scriure a vos e al nostre Concell resident aqui. Perque Reyna molt cara muller, notifficants vos les dites coses, pregam vos affectuosament que ensemps ab lo dit Consell, al qual nos scrivim, façats en tota guisa que al fet del dit acorriment sie provehit en tal manera, que la dita ciutat e castell sien preservats de tot sinistre que per falta d aço pogues encorrer. E sera cosa de la qual nos farets assenyalat plaer lo qual molt vos

grahirem. E guard vos tots temps l Esperit Sant. Dada en lo Castell de Milaz sots nostre segell secret a .V. de Setembre de l any de la Nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VI. Rex Martinus. — Dirigitur Domine Regine. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(17) Aquesta anada de Milazzo a Messina, de Messina a Milazzo y tornada novament a Messina, ab un jorn entremig en blanch, fan suposar que 'l rey fes els viatges per mar, els quals per la distancia (15 o 20 milles) son ben possibles.

(18) El Rey feu aquets dos viatges de Messina a Taormina y a Catania, probablement per mar.

(19) Reg. 1051, fol. 115, M. R.

Item done al Reverent pare en Xrist Mossen Huch bisbe de Tortosa les quantitats devall contengudes les quals lo senyor Rey ab letra sua dada en Barchinona a XIII dies del mes de Juny l any M.CCC.XC.VII. mana a mi que aquelles yo li pagas per ço com aquelles li eren degudes per lo dit senyor ab diverses letres. Primerament los quals li restaven a pagar d'aquells M.DCC.XX.IIII florins d or d Arago e VI solidos barchinoneses qui a ell eren deguts ab letra del dit senyor Rey dada en Saragoça de regne de Sicilia a XV dies del mes de Noembre l any M.CCC.XC.VI. per prestech que n havia fet al dit senyor... CCLXXIIII florins, VI sous barchinoneses.

(20) Reg. 2238, fol. 5.

Lo Rey d Arago — Reyna molt cara muller. Per altres letres les quals vos trametem per Mossen Bernat Deç Puig vos scrivim de nostra ma significants vos nostre estament e axi mateix nostra partença. De present vos trametem, Reyna molt cara muller, per En Gabriel Gombau de la nostra cappella qui va en la nau que patroneja N Andreu Ponç, dos cofres grans e una caxa stibats de diverses robes nostres e dos cofres en los quals ha IIII. draps de ras nostres, e XVI. esclaus e esclaves entre grans e pochs; pregants vos que a aquells ab totes les dites coses façats donar bon recapte e fets fer compliment al dit Andreu Ponç per raho del nolit dels dits cofres e costals de .X. florins e de .III. florins per testa de cascun dels dits esclaus e tot ço que muntara la provisió de aquells a raho de .IX. diners de Barchinona per cascun esclau, del jorn qui s recolliren en la nau tro a aquell que exiran aqui en terra. E guart vos e us tingue en sa guarda l Esperit Sant. Dada en Mecina sots nostre segell secret a IX de Decembre del any de la Nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VI. Rex Martinus. — Encara volem e us pregam, Reyna molt cara muller, que manets pagar al dit patro per nolit del dit Gabriel Gombau e de un mors seu, VIII. florins e per En Johan Sonam de la nostra capella .V. florins d Arago los quals ab nostra licencia mantinent se n van aqui en la dita nau. Dada axi com dessus. Rex Martinus. — Dirigitur Domine Regine Aragonum. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(21) Reg. 2238, fol. 5.

Lo Rey d Arago. — Reyna molt cara filla. Per altres letres vos havem escrit encare vos escrivim significants vos que vuy data de la present partira per anar aqui a vos, nostre car fill lo Rey de Sicilia marit vostre, e ab ell Mestre Pere Garcia e Maestre Blasco. En l endemig pregam vos vullats esser a regiment, car nos havem esperança en Deus que vostre accident no sera res. E guart vos l Esperit Sant. Dada en Mecina sots nostre segell secret a .XIII. dies de Decembre del any de la Nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VI. Rex Martinus. — Dirigitur Domine Regine Sicilie. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(22) Reg. 1051, fol. 115. — M. R.

Item los quals li eren deguts ab altra letra del dit senyor dada en Trapana a XXIII. dies del mes de Decembre del dit any per semblant raho VII milia. DCCCC.L. solidos barquinoneses qui fan de florins... DCC.XX.II florins VIII sous barchinoneses.

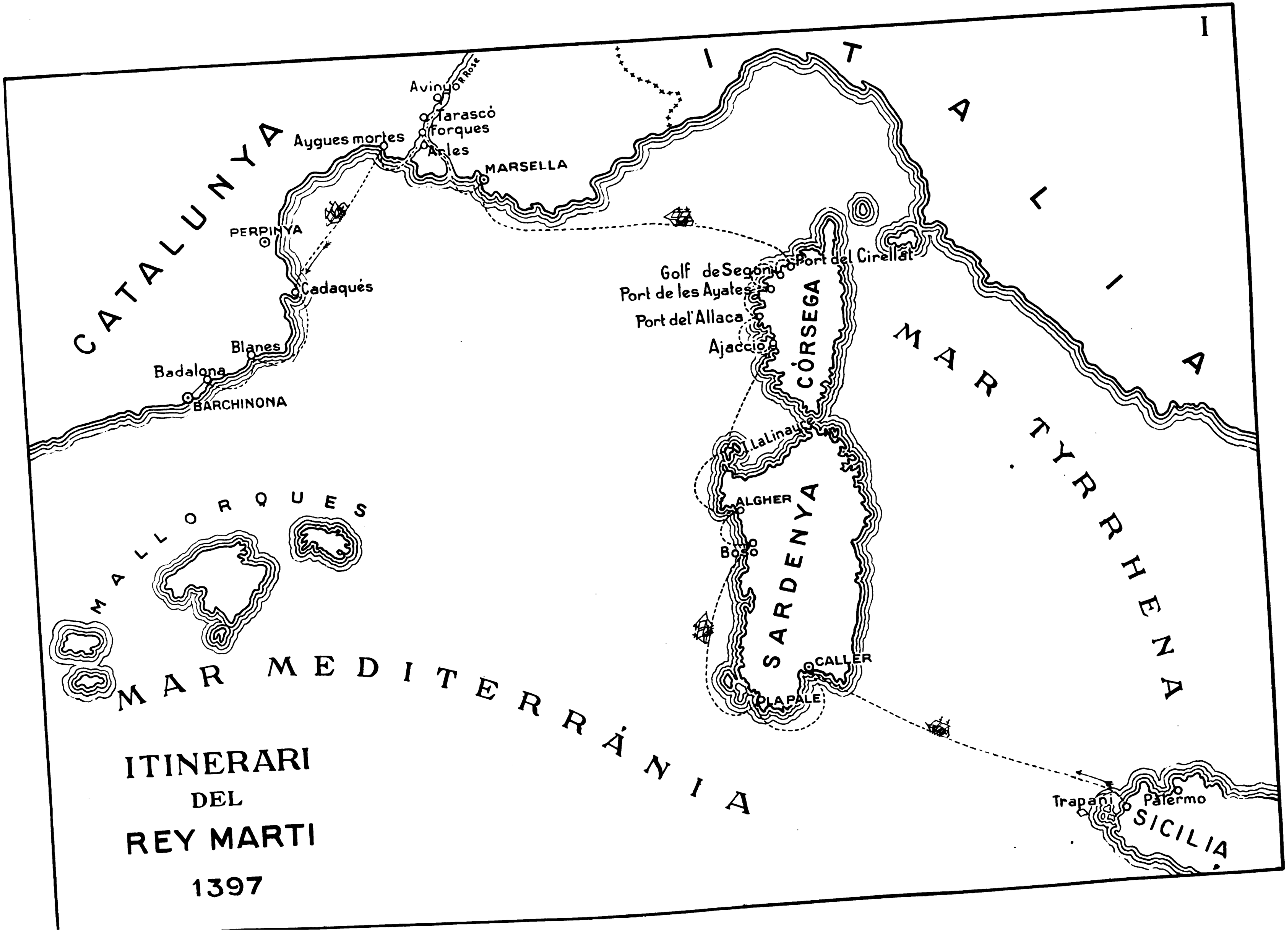
(23) Reg. 2238, fol. 5 v.

Lo Rey d Arago. — Rey molt car fill. Sabents que n haurets plaer certificam vos que nos som arribats açi en Trapana sans e en bona disposicio de nostra persona, merce de nostre Senyor Deus; e cobejants de vos e de nostra cara filla muller vostra aço mateix saber, pregam vos, molt car fil, que continuament com pus sovin porets, nos en certifiquets car gran plaher nos en farets. Rey molt car fill, per letres trameses novellament a nos per lo noble Don Ffrederico d Arago havem entes que Golota de la Balba capita de Trahma ha presos D. porchs e altres coses del dit Don Ffradrico e li fa altres destrenyments e novitats menys degudament; e com nos de present scriscam al dit capita que decontinent faça restituir e tornar les coses demunt dites al dit Ffrederico, pregam vos, molt car fill, que si ho reusava fer ho façats complir tota dilacio e excusacio apart posada. E en altra manera provehits hi segons que per justicia trobarets esser fahedor. E sia tots temps vostra guarda, Rey molt car fill, en vostra guarda l Esperit Sant. Dada en Trapana sots nostre segell secret a XXVII. de Decembre del any de la Nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Domino Regi Sicilie. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(24) Aquests documents y altres son escrits part en llatí y part en sicilià.

ANY 1397

Data	Lloch	Signatura
JANER		
1	Trapana	2238, 6 v.
2	»	2238, 6
3	»	2300, 10 v.
4	Trapani	2209, 53 v.
5	»	2209, 101 v.
6	»	2300, 20 v.
✠ 7	Galea regali in porto Trapani	2300, 32 v.
8	Terra Trapani	2300, 41 v.
9	Nostra regali Galea in portu Trapani	2300, 49
10	In nostra regali galea in portu Trapani	2300, 50
12	Castro Callari	2209, 55
13	Castell de Caller	2238, 7 v.
✠ 14	Castro Calleri	2169, 5 v.

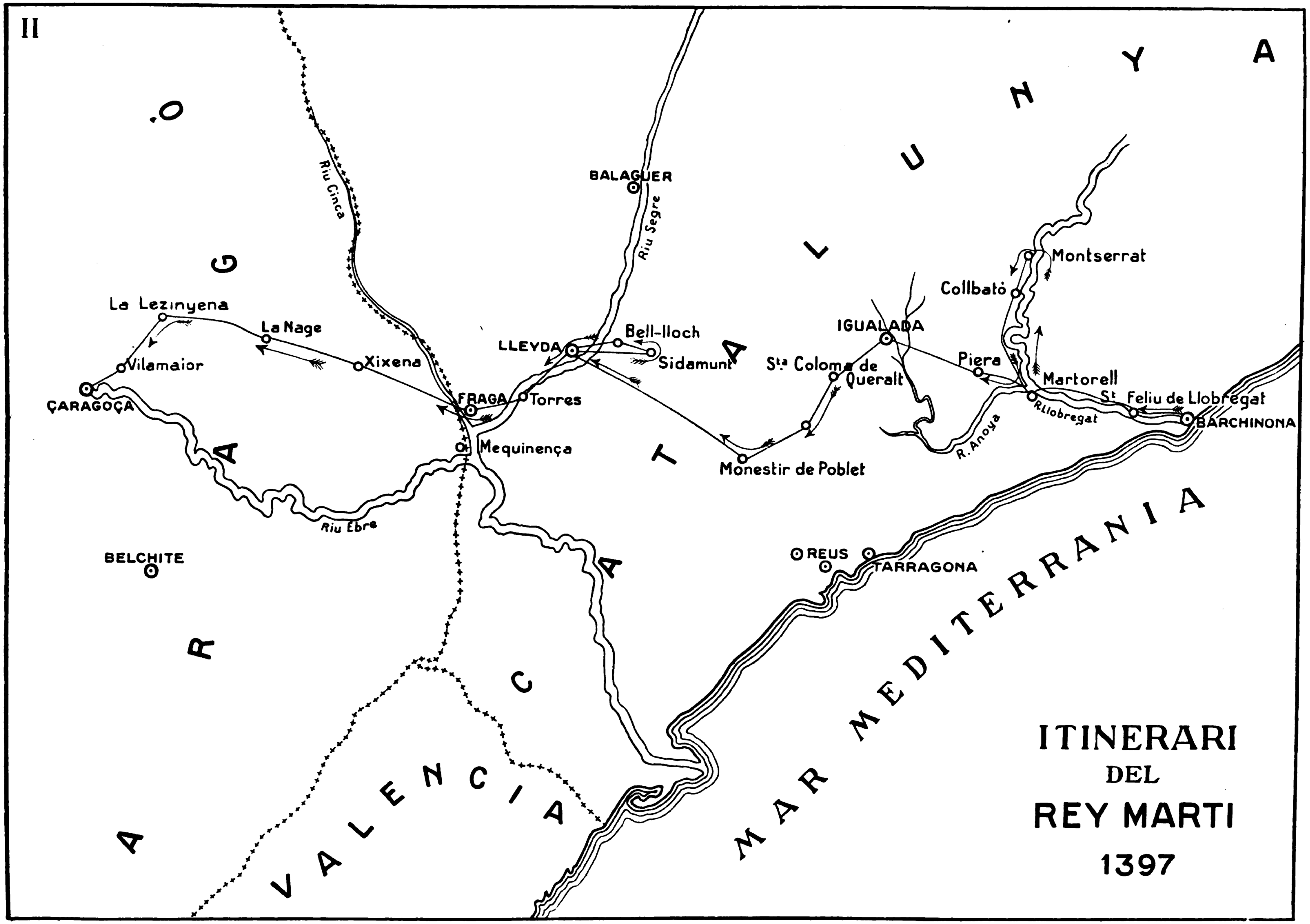
ITINERARI
DEL
REY MARTI
1397

Data	Lloch	Signatura
15	Castro Calleri	2209, 58
	Vila Lapale de appendicis Castri Calleri	2226, 18 v.
16	Castro Calleri (1)	2226, 52 v.
FEBRER		
7	In galea nostra regali coram villa Boso	2169, 6
	Villa Algerii	2209, 72
8	» (2)	2238, 8
9	»	»
10	»	2169, 13
✠11	»	2209, 70
12	»	2209, 71 v.
13	»	2242, 31
14	In galea nostra regali apud insula de la Linayre (3)	LIR, 13
15	Galea regali coram insula de la Linayre	2209, 104
17	Villa Alguerii	2226, 24
✠18	In nostra Galea regali apud portum Dajaccio	2209, 76
20	In portu de la Allaca Corsice insula	2226, 4
	Porto d'Ajaccio	2209, 76 v.
21	»	2209, 77
22	»	2209, 80
23	Port de les Ayates del regne de Còrcega (4)	MR 1051, 115
24	Portu Eyacii	2209, 139 v.
✠25	»	2209, 141 v.
	Portu Segeni	2226, 2
27	In Portu Sagoni insule nostre Corsice	2209, 78
MARÇ		
3	Port de Segon de la illa de Còrcega (5)	MR 1051, 115
7	Port de Cirellat (6)	»
8	» (7)	»
15	Ciutat de Massella (8)	2169, 7
16	Portu Messalie (9)	2238, 8 v
17	Port de Massella	»
✠18	» (10)	2238, 9
19	»	2209, 78 v.
20	Portu Messalie (11)	2238, 9 v.
22	Portu Marsilie	2209, 85
29	Arles-Trenquatalhos (12)	Ms. Arx. depart. d'Avinyó
31	Avinyó	
ABRIL		
✠ 1	Avinyó (13)	2166, 10
2	»	2239, 1
3	»	2239, 1 v.
4	»	LIR n.º 15
5	»	2209, 147
6	»	2239, 7 v.
7	» (14)	2239, 8
✠ 8	»	»
9	»	2239, 8 v.
10	»	2239, 9
11	» (15)	»
12	»	2166, 3
14	»	2166, 6
18	»	2166, 6 v.
19	»	2239, 9 v.
20	»	2209, 146 v.
✠22	» (16)	Perg. n.º 54

Data	Lloch	Signatura
23	Avinyó	2239, 2 v.
24	»	2209, 151 v.
25	»	2239, 7
26	» (17)	2209, 87
27	»	2239, 10
28	»	2209, 148
✠29	» (18)	2239, 10
30	»	»
MAIG		
1	Avinyó (19)	2239, 10 v.
2	»	2209, 164 v.
3	» (20)	2239, 11
5	»	2239, 11 v.
✠ 6	»	2209, 141
7	»	2239, 12
8	»	2239, 12 v.
9	»	2166, 5 v.
10	»	2239, 3
11	» (21)	2166, 8 v.
12	»	2239, 6 v.
	Forques (22)	Ms. Arx. depart. d'Avinyó
✠13	Galea regali apud Aquas mortuas	2169, 14
18	Porto de Cadaqués (23)	2238, 11
21	Blanes (24)	2238, 10 v.
22	Badalona (25)	Man. Nov. Ardits, vol. I, 66. M. B.
23	Perrochia Badalone (26)	2169, 11
24	Bitulone	2166, 12
25	Badalona	2229, 1
26	Parrochia Badalone (27)	2169, 12 v.
✠27	Barchinona (28)	2167, 38 v.
28	»	2239, 16 v.
29	»	2239, 16
30	»	2239, 13
31	»	2166, 16
JUNY		
1	Barchinona	2229, 1 v.
2	»	2239, 13 v.
✠ 3	» (29)	2289, 41 v.
4	»	2289, 42
5	»	2289, 45
6	»	2289, 44 v.
7	»	2289, 43 v.
8	» (30)	2289, 44
9	»	2166, 18
✠10	»	2239, 64
11	»	2169, 11
12	» (31)	2239, 18 v.
13	» (32)	2230, 4
14	» (33)	2239, 20 v.
15	»	2289, 46 v.
16	»	2289, 45 v.
✠17	»	2239, 22 v.
18	»	2289, 46
19	»	»
20	»	2239, 25
21	»	2111, 21
22	»	2289, 46 v.
23	»	2229, 4
✠24	»	2166, 34
25	» (34)	2239, 52
26	»	2289, 47
27	»	2289, 49

Data	Lloch	Signatura
28	Barchinona	2289, 47
29	»	2239, 26 v.
30	»	2289, 50
JULIOL		
✠ 1	Barchinona	2239, 29 v.
2	»	2289, 49 v.
3	»	2289, 61
4	»	2289, 51 v.
5	»	2289, 50 v.
6	» (35)	2239, 31 v.
7	»	2239, 37 v.
✠ 8	» (36)	2239, 38
9	»	2289, 53
10	»	2289, 55 v.
11	»	2289, 53 v.
12	»	2239, 44 v.
13	»	2239, 40
14	»	2289, 59 v.
✠15	»	2239, 42 v.
16	» (37)	2239, 41
17	»	2289, 60
18	»	2286, 5
19	»	2166, 42
20	»	2289, 61
21	»	2239, 49 v.
✠22	»	»
23	»	2289, 63
24	»	2289, 62 v.
25	»	2239, 50 v.
26	»	2289, 66
27	»	2239, 51
28	» (38)	2289, 63 v.
✠29	»	2166, 48 v.
30	»	2239, 53 v.
31	»	2289, 65
AGOST		
1	Barchinona	2286, 5 v.
2	»	2238, 13
3	»	2239, 62 v.
4	»	2289, 66 v.
✠ 5	»	»
6	» (39)	2289, 67
7	»	2239, 61
8	» (40)	2238, 14
9	»	2239, 64 v.
10	»	2238, 16 v.
11	»	2238, 12
✠12	»	2169, 24
13	»	2238, 13 v.
	Parroquia Sant Feliu de Llobregat	2226, 20 v.
14	Sant Feliu de Llobregat (41)	2238, 14 v.
15	»	2241, 2
16	»	2238, 15 v.
	Collbató	2169, 26
17	» (42)	2238, 16 v.
18	»	2169, 33
	Monestir de Montserrat	2168, 1
✠19	Sant Feliu de Llobregat	2238, 18
20	» (43)	2238, 17 v.
21	»	2241, 3
22	»	2241, 4 v.
23	»	2241, 5 v.
24	»	2241, 7
25	Sant Feliu de Llobregat	2241, 7
✠26	»	2230, 18 v.
27	»	2241, 11
28	» (44)	2238, 17
29	»	2238, 18
30	» (45)	2238, 18 v.
31	»	2238, 19 v.
SETEMBRE		
1	Sant Feliu de Llobregat (46)	2238, 20 v.
✠ 2	» (47)	»
3	» (48)	»
4	»	2238, 22 v.
5	»	»
6	» (49)	2238, 23
7	»	2241, 18 v.
8	»	2238, 24
✠ 9	» (50)	2238, 25
10	»	2241, 22 v.
	Martorell	2241, 22
	Piera	2241, 23
11	Villa Appiaria	2168, 15 v.
	Igualada	2241, 23
12	Santa Coloma de Queralt	2241, 23 v.
	Ça Real	»
	Monestir de Poblet	2241, 24
13	»	2241, 25
15	Ilerde	2190, 129 v.
✠16	Leyda	2169, 56
17	» (51)	2238, 27
18	»	2241, 28
19	»	2241, 29 v.
20	» (52)	2238, 28
21	»	»
22	»	2238, 28 v.
✠23	»	»
24	»	2238, 29 v.
25	» (53)	2238, 30 v.
26	»	2241, 38 v.
	Territorio sive terreno de Sidamunt	2168, 41
	Belloch	2238, 31 v.
27	»	2238, 32
	Lleyda	2114, 111
28	»	2169, 74 v.
	Torres (54)	2238, 33 v.
	Fraga (55)	2169, 72
29	»	2238, 35
✠30	Monestir de Xixena (56)	2238, 25
OCTUBRE		
1	Monestir de Xixena	2238, 36 v.
	La Nage	2241, 40
2	»	»
3	La Lezinyena (57)	2241, 41 v.
4	Villa maiori (58)	2169, 74
5	Vilamaior (59)	2238, 37 v.
6	»	2238, 43 v.
✠ 7	Çaragoça (60)	(1)
8	»	2169, 73
9	»	2113, 33 v.
10	» (61)	2238, 37
11	»	2241, 41 v.
12	»	2241, 44
13	»	2241, 45
✠14	» (62)	2239, 69 v.

(1) ZURITA, Anales de la Corona de Aragón, Llibre X, cap. LXV.

II
ARAGÓ
CATALUNYA
VALENCIA
MAR MEDITERRANIA
ÇARAGOÇA
Vilamaior
La Lezinyena
La Nage
Xixena
BELCHITE
Riu Cinca
Riu Ebre
FRAGA
Torres
Mequinença
LLEYDA
BALAGUER
Riu Segre
Bell-lloch
Sidamunt
Monestir de Poblet
Sta Coloma de Queralt
IGUALADA
Piera
Collbató
Montserrat
Martorell
R. Llobregat
R. Anoya
St Feliu de Llobregat
BARCHINONA
REUS
TARRAGONA
ITINERARI DEL REY MARTI 1397

Data	Lloch		Signatura
15	Çaragoça		2238, 38
16	»		2238, 39 v.
17	»		2238, 38
18	»		2238, 41
19	»		2239, 68 v.
20	»		2240, 2
✠21	»		2169, 85 v.
22	»		2239, 67
23	»		2239, 67 v.
24	»		2239, 69
25	»		2241, 49 v.
26	»		2286, 10 v.
27	»		2289, 68
✠28	»		2240, 1 v.
29	»		2239, 70 v.
30	»		2239, 78
31	»		2289, 69 v.
NOVEMBRE			
1	Saragoça		2239, 71
2	»		2239, 71 v.
3	»		2239, 76
✠ 4	»		2239, 72
5	»		2239, 72 v.
6	»	(63)	2289, 71 v.
7	»	(64)	2239, 78 v.
8	»		2239, 70 v.
9	»		2239, 84 v.
10	»		2286, 9
✠11	»		2289, 72 v.
12	»		2289, 73
13	»		2239, 81 v.
14	»	(65)	2289, 73 v.
15	»		2289, 74
16	»	(66)	2239, 86 v.
17	»		2239, 86
✠18	»		2239, 85
19	»		2286, 15
20	»	(67)	2239, 85 v.
21	»	(68)	2239, 87 v.
22	»		2239, 88
23	Saragoça		2239, 89
24	»		»
✠25	»		2239, 90
26	»		2289, 70
27	»	(69)	2286, 14 v.
28	»	(70)	2240, 11 v.
29	»		2289, 77
30	»		2289, 76 v.
DECEMBRE			
1	Saragoça		2240, 14
✠ 2	»	(71)	2289, 76
3	»		2240, 14
4	»		2289, 77
5	»		2239, 96
6	»		2239, 96 v.
7	»		2239, 98 v.
8	»		2239, 97 v.
✠ 9	»		2240, 16 v.
10	»		2240, 17
11	»		2289, 77 v.
12	»		2239, 98 v.
13	»	(72)	»
14	»		2289, 78
15	»		2289, 78 v.
✠16	»	(73)	2240, 19
17	»		2286, 17
18	»		2289, 80
19	»		2239, 102 v.
20	»		2289, 80 v.
21	»		2239, 101 v.
22	»	(74)	2239, 105
✠23	»		2239, 67 v.
24	»		2114, 167
25	»		2289, 67 v.
26	»	(75)	2239, 106
27	»	(76)	2239, 105 v.
28	»		2289, 80 v.
29	»		2240, 22
✠30	»		2289, 81
31	»	(77)	2240, 22 v.

(1) Del 16 janer al 7 febrer hi ha complerta manca de documents degut a que 'l Rey feya el viatge per mar y sortint de Caller doblà els caps de Spertivento y Teulada, passà per devant les illes de St. Antioch y St. Pere y remuntant la costa occidental de l'illa de Sardenya se dirigí vers Alguer.

(2) Reg. 2238, fol. 7 v.

Lo Rey d Arago. — Comte. Vostra letra havem rebuda per Xaramo e Paganuxo missatgers vostres, e entes tot ço que n la dita letra se contenia e a nos es estat splicat per los dits vostres missagers, responem vos que nos per mils provehir sobre allo, considerants que havem passar per aquexa costera, havem deliberat de parlar ab vos personalment. Perque us pregam que ns sperets aqui en aquell loch qui sia a vos pus expedient e conexerets que nos dejam passar, en lo qual vos pregam noresmenys façats pertret e apparellament de vitualles, per tal que les nostres galeres puxen pendre aqui refrescament per sos diners. Dada en la vila del Alguer sots nostre segell secret a VIII de Ffebrer del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC. XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Comiti Rigo in Corçega. — Dominus rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(3) En aquesta data concedí franquicies de drets de duana al Castell de Longo Sardo.

(4) Reg. 1051, fol. 115. M. R.

— Item los quals li eren deguts ab altra letra dada en lo Port de les Ayates del regne de Corcega a XXIII del dit mes de Ffebrer per semblant raho, C. florins d Arago et XL florins de Fflorença qui vallen ab los dits C florins d Arago... CLIIII florins VI solidos barchinoneses.

(5) Reg. 1051, fol. 115. M. R.

— Item los quals li eren deguts ab altra letra dada en lo Port de Segon de la illa de Corcega a III dies del mes de Març del dit any per semblant raho... LXXXV florins.

(6) Reg. 1051, fol. 115. M. R.

— Item los quals li eren deguts ab altra letra dada en lo port de Cirellat de la illa de Corcega a VII dies del dit mes per semblant raho... CCXXIII florins.

(7) Reg. 1051, fol. 115. A. M. R.

— Item los quals li eren deguts ab altra letra dada en lo dit port de Cirellat a VIII dies del dit mes per semblant raho... CCC florins.

(8) Fins el 15 del corrent manquen documents en nostres arxius. El rey era en mar fent ruta devers Marsella ab vents contraris y forta tempesta, segons conta en varies lletres.

(9) Tantost arribà a Marsella rebé el nunci del Papa d'Avinyó referent els affers del schisma de l'Esglesia catòlica. Ab aquest motiu el Rey escrigué les dues lletres següents:

Reg. 2238, fol. 8 v.

Sanctissime Pater. Litteras sanctitatis vestre recepimus grata mente per nobiles et dilectos nostros Gastonem de Montecatheno et Michaelem Petri de Gotor milites sanctitatis eiusdem ad nos destinatos. Et intellectis plenissime his que ipsi nuncii ex parte vestre sanctitatis nobis relaturi, respondemus quod nos informabimus plenarie predictis Gastonem de Montecatheno et Michaelem Petri de Gotor necnon nobilem et dilectum consiliarium et camerlengum nostrum Anthonium de Lune militem quem una cum predictis ad V. S. transmitimus de presenti quorum relatibus fidem indubiam adhibere placeat vestra sanctitas tamquam si proprio organo dicerentur. Et dirigat ac conservet vos sanctissime Pater infinita potencia Trinitatis. Datum in portu Messalie sub nostro sigillo secreto XVI. die Marcii anno a Nativitate Domini M·CCC·XC·VII· Rex Martinus. — Eius humilis et devotus filius Martinus Rex Aragonum. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

Reg. 2238, fol. 9.

Lo Rey. — Mossen Pere. Certificam vos que apres que som estats aci en lo port de Massella, lo pare sant nos ha tramesos sos embaxadors pregannos que ns deiam veure ab la sua santedat avans que partiam d aci; la qual cosa li havem atorgada. E com sie a nos sobiranament necessari haver vostra relacio de la resposta que havets hauda del papa de Roma, manam vos que decontinent, vista la present, de nit e de jorn a les majors jornades que puxats vingats a nos, tots altres affers posposats. E si per ventura vos, empatxat de just empediment, no podiats venir, axi prestament a nos, en aquet cars enviatnos un dels vostres companyons del qual pugats a ple confiar, informat pleneramen de vostra intencio sobre les dites coses. E aço per res no mudets o allonguets una hora si a nos desigats servir ne complaure. Dada en lo port de Massella sots nostre segell secret a XVI de Març del any M.CCC.XC.VI. Rex Martinus. — E enviatnos axi mateix totes les respostes e altres coses que haiats reportades sobre la dita vostra ambaxada de Roma per major informacio nostra. — Dirigitur nobili Petro de Queralto. — Dominus Rex mandavit mihi Joanni de Tudela.

(10) Del viatje per la mar Mediterrania el Rey ne dona bon compte per la següent lletra:

Reg. 2238, fol. 9.

Lo Rey. — Reina molt cara muller. Jatsie per altres letres vos haiam escrit notifficants vos nostra venguda en aquexa ciutat de Massella, e com enteniem decontinent partir ab lo primer bon temps que haguessem, continuants nostre camí en aquexa ciutat de Barchinona. Empero apres lo Sant Pare nos ha tramesos sos ambaxadors pregant nos que per profit de la Esglesia dejam pujar en Avinyo per veurens ab la sua santedat, e havem li respost que ns plau. E com per occasio del mal temps que han haud les nostres galeres ni haie molts malats dels quals alcuns n i van degotant com vuy data de la present haie retut l esperit a Deu Mossen Ramon de Palau, part altres molts que n hi ha malalts e siam venguts sense metge alcun com Mestre Pere Garcia hajam jaguit en Sicilia a nostre car fill e vostre lo Rey, pregam vos, Reyna molt cara muller, que decontinent vista la present, per mar o per terra per on sia abans, nos trametats Mestre Pere Soler si es aqui o sino alcun altre dels pus sufficients segons a vos sera ben vist. E aço per res no mudets o allonguets com sie gran perill en la triga. Part aço, vos pregam que digats a Mossen Pere de Queralt que decontinent vinga a nos per lo fet de Roma segons que per altres letres li ho notifficam. Dada en lo port de Massella sots nostre segell secret a XVIII de Març del any de la Nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Domine Regine. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(11) Durant aquets jorns d'estada en Marsella, el Rey escrigué altres lletres al rey Carles de França pregantli qu'atengui En Ramon de Blanes en els greus affers qu'ha a tractar; al rey d'Anglaterra tramet sos concellers En Joan Armengol abbat de St. Cugat del Vallés y Mossen Asbert Ça-Trilla; al Duch de Borgonya, al Duch d'Orleans y al Duch de Berry. (Reg. 2238, fol. 9).

Aquestes lletres eren pera tractar del affer del cisma de l'Esglesia catòlica.

(12) El Rey remuntà en ses naus el riu Rose per anar a Avinyó. D'aquest viatge ne dona compte un document del Arxiu departamental d'Avinyó:

L an M.CCC.IIII XX.XVII. lo jorn XXIX del mes de mars, que fon digous, de matin intret en Arle lo rey d Aragon, per son nom apelat lo rey Martín, e venc an VII galeias armades, et arribet a Trenquatalhas e aqui pres terra: et an lo port se n passet en Arle et al pe del trapon, que es a l intrar d Arle, fon la profession de Sant Trofeme, et las gens de la villa, que lo reseupron an gran honor. Item aqui lo rey s aiuvelhiet e baiset la cros: et apres si sorgi, et anet a san Trofeme, lo pali estendut dessus lo rey. Item, quant foron a l intrar de la gleysa de San Trofeme, lo i fon monsen Jo. de Rochachoart, archivesque d Arle, parat e revestit an sa mitra sus la testa, lo qual fes reverencia al rey; et apres lo receup an grant honor, e s en intreron totz ensemps en la gleisa, l arcivesque anet dereire lo pali ento l autar maior, et aqui lo rey auzi Mesa. Lo cap de San Trofeme era sus l autar e l arqua ere uberta. Item, dicha la mesa lo rey s en retornet an lo pali utendut sus la testa, entro lo port del Roze: et an lo port passet á Trenquatalhos, e de Trenquathalos montet sus galeia, et aqui si dinet. Item si dinet en luy lo quardinal di Pampalona (Martín de Salva) e lo Arcivesque d Arle, l evesque de Malhorqua (Johan de Prades), l avesque.... . e Mossen Jo. d Alsen protonotari del papa, e motos d autres senhos. Item, dinat que fon lo rey, foron aperelhatz IIII lauts ab un quaraton atendat, on montet lo rey et s en montoron ad Avinhon. Item siguent dos jorns apres s en montoron tres galeias ad Avinhon et aqui demoreron tant com lo rey demoret ad Avinhon les antras quatre galeias ad Arle resteron. Item siguent apres a VI jorns d Abril un antre galeia del sobredig rey venc en Arle, et aqui demoret e tro que lo rey fou vengut d Avinhon. Item, sapies que mot granda enfarmetat avie et ac en tota la gent de las devant dichas galeias, quant vengron en Arles, i que los ospitals e motos ostals de la villa d Arle en foron plens, e motos en moriron, devant que les galeias d Arle partison» (1).

(13) Aquest jorn 1.er d'abril correspongué la Dominica «Laetare» en la qual el Papa donà la rosa al Rey qui la portà tot el jorn anant per la ciutat ab tot son seguici.

(1) Publicat per Franz EHRLE. — Neue Materialen zur Geschichte Peters von Luna (Benedicte XIII) en Archiv fur literatur-und-Kirchengeschichte des Mittelalters. —Friburg in Brisgau, 1893.

L an M.CCC.IIIIXX.XVII. donet papa Benezeg al rey d Aragon la Roza a micia carema en Avinhon, que valie plus de IIII M francs, qui fou lo premier jorn d Abril. Item donch a dinar lo devant dig rey a totz los cardenals en Avinhon, en l ordre dels Agostins lo jorn XII d Abril qui fou digous (1).

(14) Reg. 2239, fol. 7 v.

Lo Rey d Aragó. — Reyna molt cara muller. Entes havem que vos per contemplació de nostra benaventurada venguda havets manat e fets sobreseure en los procehiments començats contra los delats de la Cort del senyor rey En Johan, de bona memoria, frare nostre; e com vullam en tot cas que en aquells no s sobresegue ans hi sia enantat tant com requira justicia, pregam vos affectuosament e volem que manets als jutges de les enquestes que enanten e proceesquen en lo fet tant com fer se puxa per justicia. Dada en Avinyo sots nostre segell secret a .VII. dies d Abril del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(15) El rey se disposava pera venir en Catalunya, segons se conté en la lletra següent:
Reg. 2239, fol. 9.

Reyna molt cara muller. Vostra letra havem reebuda, e responem vos que nos nos ich espatxam tant com podem e creem que dins fort breus dies nos hic partirem e axi com ja us havem fet saber per altres letres irem nos en, Deus volent, per mar tro a Canet o Colliure e d aqui fins a Perpenya e puys continuarem nostre cami per terra fins en Barchinona. Per que trametets nos a Perpenya un lit de cami e totes les nostres cavalcadures exceptat lo cosser que trametem de Sicilia, lo qual vos pregam façats be pensar. E no dubtets ab la ajuda de Deu, de nos per la enfermetat que s es mesa en les gents de nos'res galees car nos irem en altra fusta e no pujarem en aquelles. Dada en Avinyo a XI d Abril del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

Reg. 2239, fol. 9.

Car cosí. Per tal car nos som venguts en Avinyo per fer reverencia a nostre Sant Pare, son venguts de nostres regnes aci a nos, molts nostres naturals; e com haiam entes que alguna ley rovarya (2) e altres gents de poca condicio del comte de Ffoix se apleguen pera saltejar e apresonar e desrobar los dits naturals nostres en lur retornar, pregam vos affectuosament que per nostra honor vullats venir a la ciutat de Narbona per ço que ls camins sien e estiguen segurs e nostres gents se n puxen retornar sens perill, havents aquells per recomanats axi com de vos a plen confiam. E d aço, car cosí, nos farets plaer gran lo qual molt vos grahirem; e pregam vos axi mateix nos en responats de present per vostra letra. Dada en Avinyo sots nostre segell secret a XI dies d Abril del any M.CCC.XC.VII. — Dirigitur Ludovico de Sampsorre merexaudo Ffrancie. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(16) Durant l'estada del Rey en Avinyó tracta seriosament ab el Sant Pare de cloure el cisma y rebutjada la previa renonciacio d'abdos apostolis, fou proposat un mijà qui devia romandre secret entró fos comunicat al papa de Roma, Bonifany, al rey de França y a altres reys y princeps cristians, a qual fi foren tramesos embaixadors. El Rey feu homenatge al Papa per els reyalmes de Sardenya y Córcega de qual jurament ne fou escrita la següent acta obrant en el Perg. n.° 54 del A. R. de B.:

In nomine Domini amen. Noverint universi. Quod anno a nativitate eiusdem millesimo trecentesimo nonagesimo septimo, indiccione quinta die vero vicesima secunda mensis Aprilis qua die festum Resurreccionis Jhesu Christi Domini Dei nostri celebrabatur in sancta Dei ecclesia pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Benedicti divina providencia pape terciidecimi anno tercio coram eodem domino nostro papa expletis missarum et comunionis generalis corporis et sanguinis Jhesu Christi fidelibus christianis solemnis ab eodem celebratum in capella maiori palacii sui apostolici Avinione et assistentibus sibi reverendissimus in Christo patribus et dominis, dominis sancte romane ecclesie cardinalibus prout ad missarum solepmna induti fuerant presentibus etiam prelatis et nobilibus aliisque personis in multitudine copiosa illustrissimus et magnificus dominus, dominus Martinus Dei gracia Aragonum Valencie et Maioricarum ac Sardinie et Corsice rex, veniens cum prelatis et nobilibus et aliis regnorum suorum regnicolis ad presenciam eiusdem sanctitatis domini nostri pape sedentis in cathedra sua magna dicte capelle modo premiso ornati et induti pontificalibus suis indumentis et ornamentis non quod sic esse inductum et ornatum papam ut promittitur sit de natura feudi dum per reges recogniciones fiunt juramenta et homagia prestantur regni predicti Sed quia sic casualiter evenit illa die illico coram eo genua flexit in polpito cathedre antedicte et aperto libro evangeliorum ordinario in quo evangelia leguntur coram papa verbi forma juramenti fidelitatis et homagii quod debebat prestare idem dominus Rex erat adiuncta et consuta antequam ad aliquid aliud procederet existens genibus flexis coram predicto domino nostro Protestando solepmniter dixit verba in effectu subsequencia in romancio tamen: Pater sancte ego venio ad faciendum vobis homagium pro Regno Sardinie et Corsice quod teneo in feudum ab ecclesia romana, et pro isto regno solum modo et non pro aliis que habeo intendo vobis ut vero romano pontifici prestare homagium debitum et fidelitatis juramentum. Et cum secretarium seu notarium suum ibidem non haberet requisunt me Petrum Borrerii legum doctorem et camere apostolice clericum utde huiusmodi solepmni protestacione sibi facere n publicum instrumentum auctoritate offici mei. Acta fuerunt hec ubi supra anno indiccionis die mense et pontificatu quibus supra. Presentibus et audientibus reverendissimis in Christo patribus dominis P. Sancte Marie in Vialata, Amedeo Sancte Marie nove romane sacro sancte ecclesie diaconis Cardinalibus Francisco archiepiscopo narbonense Camerario domini nostri pape, venerabilibus et circunspectis viris dominis Petro de Juyers, Johanne la Vernha et Francisco Clementis clericis eandem apostolice ad premissa cum ibidem existerent auctorizanda requisitum et rogatum ut est moris.

✠ Et me Petro Borrerii legum doctore clerigo camere apotolice quondam per prefatum dominum regem sollepmniter protestaretur et alia prout supra coram prefato domino nostro papa sic agerentur et fierent una cum prescriptum, testibus presens sui vidi audivi et auctoritate mei officii predicti in notam irrepi et requisitus per dictum dominum regem etiam in hanc formam publicavi sed per alium michi fidelem scribi feci et signum meum consuetum apposui et me subscripsi in testimonium omnium premissorum.

(17) Reg. 2166, fol. 4 v.

Civitatis Barchinone. — Lo Rey. — Reyna molt cara muller. Entes havem per los missatgers de la ciutat de Barchinona qui aci son ab nos, que vos havets manat que les hosts de la dita ciutat e altres del principat de Cathalunya isquen e vagen sobre lo vescomtat de Castellbo pera execució d aquell. E com los dits missatgers hagen a nos supplicat que deguessem fer sobreseure en la convocacio de les dites hosts fins aqui fossem allegants que [per] lo carrech ve a Barchinona e a Perpenya e altres raons per que nos informats de les dites coses vos pregam e volem que façats sobreseure en la convocacio de les hosts demundites tro nos siam aqui qui Deus volent hi serem dins breus dies. Dada en Avinyo sots nostre segell a XXVI dies d Abril del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(1) Franz Ehrle, loco citato.
(2) Ve de Rotaticum? Du Cange en son *Glossarium* diu: «Rotaticum, rodaticum, rotagium, roagium, etc. Vectigal, seu tributum, quod pro damno, quod in viis publicis, quas Rotabiles vocat vetus Inscriptio 141. 1. currus facere solent, exolvitur domino predii». Probablement la paraula francesa «routiers» o sien los saltadors de camins, té aquesta etimologia.

(18) Lletra Reyal n.º 16.

Nos Martinus Dei gracia Rex Aragonum Valencie Maioricarum Sardinie Corsice Comesque Barchinone Rossilionis et Ceritanie. Ut vos egregius vir Alfonsus Marchio Villene consanguineus noster carissimus qui ad nos pro impendendo reverencia debitam et honorem personaliter proposuistis accedere, venire securius valeatis. Tenore presentis vos predictum marchionem et bona vestra guidamus et assecuramus in nostra regia bona fide, necnon quoscumque vobiscumque venientes de omnibus et singulis criminibus excessibus et delictis per vos et eos hucusque commissis aut de quibus sitis vel sint quomodolibet inculpati. Sic quod durante presenti guidatico quod durare volumus dum nobis placuerit et post ipsius revocacionem que vobis personaliter habeat intimari per .XV. dies extunc continuos secuturos, non possitis vos vel ipsi capi detineri arrestare impedire nec in personis vel bonis quomodolibet aggravare quinymo huiusmodi durante guidatico ad nos ut predicitur venientes possitis et possint esse et stare per totam terram et dominacionem nostram et exinde redire salve pariter et secure sicuti poteratis ante inculpacionem seu perpetracionem criminum et excessuum predictorum. Dum tamen predicti vobiscum venientes non sint proditores, bausatores, heretici, sodomite, homicide, fractores itinerum, fabricatores false monete et crimen lese non commiserint maiestatis et concitacionibus seu depredacionibus aliamarum judeorum domini nostri non fuerint aut eis operam non dederint vel consensum. Mandamus igitur per presentes universis et singulis officialibus nostris et eorum locatenentibus quatenus presens guidaticum vobis dictis marchioni et in vestri venientibus comitiva ut predicitur per tempus prefixum teneant inviolabiliter et observent, tenerique faciant et firmiter observare et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua ratione. In cuius rei testimonium hanc fieri et sigillo nostro secreto jussimus communire. Datum Avinione XXIX die Aprilis anno a nativitate Domini Millessimo CCC.º XC.º septimo. Rex Martinus. Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Pencii.

(19) En primer de Maig escrigué a la sua sor la regina Dona Yoland ab prech de destituir En P. Donat son procurador per els dampnatges que fa an G. de Vallespir prior del monestir del Camp del bisbat d'Elna. (Reg. 2166, fol. 7.)

(20) Reg. 2239, fol. 11.

Lo Rey. — Promens. En lo mes de Setembre prop passat vengueren a nos en lo loch de Milarç (1) de regne de Sicilia los vostres missatgers ab dues galees armades, de la venguda de les quals haguem sobiran goig e alegria; e presentaren nos de vostra part, los quals nos enviavets a prestech, X milia florins d or d Arago, e d altre part un bacinet molt bell que de vostra part nos donaren pera servey e us de nostra persona; de les quals coses vos fem grans gracies, e les vos grahim molt. E los quals vostres missatgers apres que ns hagren feta per vostra part deguda reverencia, nos supplicaren e instaren ab molt gran diligencia e fort curosament de jorn en jorn, que deguessem venir en nostres regnes e terres de part deça, a suplicacio dels quals e axi mateix dels missatgers de Cathalunya nos partim del dit regne de Sicilia a X dies del mes de Janer prop passat, e per gran contrari de temps com navegassem en ivern non som poguts juyner deça tro ara, segons que los dits vostres missatgers, los quals havem licenciats de tornar a vosaltres, vos poran dir largament de paraula. Dada en Avinyo sots nostre segell secret a .III. dies de Maig del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur..... Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(21) Reg. 2166, fol. 8 v.

Lo Rey.—Madona Constança. A nos es estada la noble Madona Caterina de Pazis de la ciutat de Napols e ha ns humilment supplicat que com entre ella e mossen Nicholau d Abella vostre fill sia stat fet matrimoni per paraules de present e la dita dona hage promes al dit mossen Nicholau dar en dot certa quantitat de moneda, de la qual li ha ja bestrets e donats .II. milia ducats d or e aço apar segons aferma la dita noble per publiques cartes, e lo dit Mossen Nicholau no hage volgut ne vulle vers lo dit matrimoni, ne la recepció de la dita moneda regoneixer bona fe, segons ha promes e jurat e es tengut vers Deu e lo mon, volguessem sobre aço a vos scriure. E vos veents la supplicacio de la dita noble esser consonant a raho, vos pregam tan affectuosament com podem que per esguard de Deu e per satisfer a justicia, e a la supplicacio de la dita noble dona, escrivats al dit mossen Nicholau e en altre manera façats tot vostre poder e ginyets tant com vos sia possible, que faça e complesca envers la dita noble dona ço que promes ha, e a que li es obligat e tengut per divinals e humanals leys. E d aço farets ço que devets e a que us estreny justa rao e n complaurets a nos grantment. Dada en Avinyo sots nostre segell secret a XI dies de Maig del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Guillelmus Poncii ex provisione facta per Nicholaum Canyelles regentem cancellerie facta comissione per dominum Regem.

(22) Les negociacions pera l'extinció del cisma no tingueren bon reeximent; y el rey Martí veyent que no podia resoldre el plet entre abdos papes per ambició dels mateixos, se departí de Benet XIIIè, qui li feu donació, ab greu sentiment de sos cardenals, d'una grossa partida de la Vera-Creu, y sortí d'Avinyó el dissapte 12 de maig del mateix any.

L an que desus (2), lo jorn disaupte, qui fon XII jorn de May, partí lo rey d Aragon d Avinhon, e venc dormir an sas galeias que eran en lo Roze de Forquas devant lo Castel de Forquas; quar d Arle s i eran mudadas las galeias en lo Roze de Forquas; e venc an luy lo quardenal de Vivies (Johan de Brogni), lo quardenal de Panpalona lo quardenal..... e motos d antres clergues e laixs an luy. Item lo quardenal de Panpalona dormí en las galeias; Vivies dormí en Arle en l ostal de Bertran Filhol, lo cardenal..... dormí a l avivesquat en la cambra de l avivesque. Item lo dimengue siguent partí lo rey de Forquas an IX galeias e III galeotos e tiret s en en son pais per lo dig Roze de Forquas (3).

(23) Reg. 2238, fol. 11.

Nos Martinus etc. Tenore presentis recognoscimus vobis fideli nostro Petro Parreto quod illas banderas d estamenya ad signa nostra regia factas et per generale Cathalonie vobis commissas dedistis de nostri speciale mandato et nobis presente nobili et dilecto nostro Anricho de la Rocha, Comiti in Cerçega pro ponendo illas in aliquibus castris nostris in insula Corsice. Mandantes per han eandem cuicumque de predictis a vobis compotum audituro quatenus tempore vestri raciocinii vobis ponantur in Data banderas supradictas et restituente presente easdem in dicto compoto recipiat et admittat dubio ac questione quiescentibus quibuscumque. In cuius rei testimonium presentem fieri jussimus nostro sigillo secreto munitam. Datum in portu de Cadaques XVIII die Madii anno a Nativitate Domini M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur marquesio de Villena. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(24) Reg. 2238, fol. 10 v.

Nos Martinus Dei gratia etc. A Deo ut castrum de la Columbayre propter villam Trapani regni Sicilie mari undique conclusum de quo vos fidelis noster Petrus Ribons estis cappellanus tempore necessitatis ab adversis tuatur

(1) Milazzo.
(2) M.CCC.IIIIXX.XVII.
(3) Franz EHRLE, loco citato.

periculis Qued quidem castrum clavis ipsius ville Trapani persistit tenore presentis, res sequentes, videlicet: decem glavios, item duas scarsavelas, item duos favars, duos rampagells; item .VIII. dayll: item IIII manayers, item quatuor caxias de viratons, item decem cuyraces, item decem cappellenies, item decem gorguerins, item decem pavesos, item unum pedem porci sive perpal ferreum, item unum cap pla, item duos grapials, quequidem res predicte vobis dicto Petro Ribons necnon Galcerando Marqueti tanquam comitis nostre regalis galee per daraçanarium civitatis Messane dicti regni Sicilie de nostri mandato tradite fuerunt vobis eidem Petro Ribons pro furnimento in dicti castri de la Columbayre ducimus concedendas. Mandantes per hanc eandem quibuscumque a vobis dicto Petro et Galcerando compotum de predictis auditurum quatenus tempore eorum raciocinii vobis ponantur in Data res predictas easdem in vestro compoto recipiat et admittat omni dubio quiescente cum nos sit de certa sciencia duxerimus ordinandum. In cuius rei testimonium presentem fieri jussimus nostro sigillo secreto munitam. Datum in villa de Blanes XXI die Madii anno Nativitate Domini MCCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

Martinus Dei gratia etc. Tenore presentis recognoscimus vobis fideli comiti afidato galee nostre Galcerando Marqueti quod res seguentes videlicet: duas bombardas cum suis fornimentis, item duas caxias de viratons, item duos calderons, item sex lanternas, idem duos vectus sive pichs ferreos pro faciendo petras bombardas, item duos ferros de quoquinando, item unum pedem porci sive perpal ferreum vobis eidem Galcerando per Generale Cathalonie comissas tradidistis de nostri speciale mandato fideli nostro Petro Ribons castellano castri de la Columbayre regni Sicilie pro fornimento ipsius castri. Mandantes quibuscumque a vobis eodem Galcerando compotum de predictis auditurо quatenus tempore vestri raciocinii vobis ponetur in Data res predictas easdem in vestro compoto recipiat et admictat omni dubio quiestetur cum nos sic de certa scientia fieri duximus ordinandum. In cuius rei testimonium presentem fieri jussimus nostro sigillo secreto munitam. Datum in villa de Blanes XXI die Madii anno a Nativitate Domini M.° CCC.° XC.° VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(25) En els registres de nostres Arxius no he trobat cap document qui constatés la presencia del Rey en Badalona en aquesta data, emprò en el *Manual de Novells Ardits*, vol. I, plana 66, se troba ço qui segueix:

Dimars XXII. — Aquest dia fo lo Senyor Rey en Martí a Badalona qui venia de Sicilia.

(26) Reg. 2239, fol. 12 v.

Lo Rey. — Deputats. Com la galea appellada Santa Clara la qual per lo general de Cathalunya es stada armada e tramesa ab altres a nos en Sicilia sots patronia d En Bernat de Ribes, donzell, sie en article de desarmar per fretura de panatica, pregam vos que en tot cas acorregats decontinent a la dita galea de XX quintars de pa, de manera que puxa esser a nostre servey la benaventurada jornada que nos entrarem en Barchinona. E en aço per res no falgats si ns desitjats servir e complaure. Dada en Badalona sots nostre segell secret a XXIII de Maig del any M.CCC.XC.VII. — Rex Martinus. — Dirigitur deputatis generalis Cathalonie. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

Aquesta data del itinerari del Rey en Badalona, es confirmada per una anotació en el llibre dels comptes del tresorer general del Rey, Reg. 1051, fol. 112, del M. R., com segueix:

Item done an P. Alamany patro de galea la quantitat defora posada (1) per preu de la qual ell tenia en penyora .I. calzer d aur ab sa patena de pes de IIII marchs, lo qual era del senyor rey qui aquell lo dit senyor havia liurat en lo regne de Sicilia al noble don Johan de Cardona en alguna ajuda de les sues despeses e aquell lo dit noble havia mes en penyora al dit P. Alamany per la present quantitat. E lo qual calzer lo dit P. Alamany liura a mi segons que totes les dites coses en una apocha son largament contengudes que cobre. Encara cobre una letra de la senyora reyna lochtinent general del senyor rey dada en Barchinona a VII de Maig l any M.CCC.XC.VII ab la qual mana al mestre racional que la present quantitat me reebe en compte. E es cert que apres lo senyor rey ab letra sua dada en lo loch de Badalona a XXIII del dit mes de Maig mana a mi que lo dit calzer ab sa patena liuras a frare Bernat Dalmau, capella major seu segons que en la dita letra se conte, la qual cobre ensemps ab apocha del dit frare Bernat Dalmau..... CC florins d or.

(27) Zurita diu (2) que ·l Rey essent en Badalona el 26, rebé ·ls missatgers d'Aragó arrivats la vetlla, qui després de ferli acatament y homenatge lo pregaren d'anar decontinent en Saragoça a jurar llurs furs y privilegis. L'Arquebisbe de Saragoça parlà en nom de tots. Digué com ells eren contents d'haverlo per Rey, puix ere tant savi y honest; y aprés de ferli reverencia y acatament per tal, li feu avinent com en els furs y consuetuts del reyalme, ere manat que null podie esser jurat Rey ne tengut per senyor, en tant no hagués jurat en la ciutat de Saragoça, a presencia del Justicia d'Aragó, los furs, usatges, consuetuts, privilegis y llibertats del reyalme d'Aragó, aixis com cells de Valencia qui eren tenguts per fur d'Aragó, y ·ls furs de Teròl y Albarracín. A mes havia de jurar com mantindria units los reyalmes així com havia estat ordenat per lo Rey En Jacme y sos successors. Per tant li pregave d'anar en Saragoça avants de solaçar ne aturar en altres llochs de sos reyalmes; puix, mentres això no fos complert, ells no eren tenguts d'haverlo per senyor ne de respondre a manament qu'ell los fes; y que si ells havien permés qu'haguessin estades donades lletres intitolantse ell rey y sa muller regina, ho feren per llur servey contra l'invasió del comte de Foix. Y ferenli fermança com tantost hagués jurat li dodarien llurs bens y riqueses pera honor del reyalme. Lo mateix li fou dit per part de la ciutat de Saragoça. Mes com el Rey s'excusà de ferho decontinen, per rahó de la guerra contra ·l de Foix, el mateix jorn li fou feta requesta per els missatgers d'Aragó y de Saragoça en instrument publich a presencia dels barons y nobles En Bernat Galceran de Pinós, En Berenguer de Cruylles, En Guerau Alemany de Cervelló, En Pons de Roda y N'Huch de Santa-Pau camarlengs del Rey y de Mossen Francesch Aranda.

El jorn següent 27, el Rey a presencia d'En Huch bisbe de Tortosa respongué, com no creya haverlos causat nul greuge ab ço qu'ell havie fet, y qu'aprés d'haver reposat una peça en Barcelona del cansament dels jorns de mar, faria tot ço que sos predecessors havien en costum de fer.

(1) En la part de fora posada, diu: «Apocha del dit P. Alamany ab la qual atorga haver haut del dit En Jacme Pastor los dits CC florins d'Aragó per la raho açi contenguda. E letra de la senyora reyna deman al Racional que ·ls li reeba en compte. E letra del senyor Rey deman al dit Jacme Pastor que liuras lo dit calzer ab la dita patena a pare Bernat Dalmau capella maior del dit senyor. E apocha del dit pare Bernat ab la qual atorga haver haut e reebut del dit Jacme Pastor lo dit calzer d or ab la dita patena. E es lur fet notament al XXVe libre de notaments en XC.IX. cartes.» (Reg. 1051, fol. 112). A. M. R.

(2) ZURITA. Anales de la Corona de Aragón. Llibre X, cap. LXIII.

(28) De sa arribada a la capital el *Manual de Novells Ardits*, vol. I, pl. 66, M. B., diu lo següent:

Diumenge XXVII. — Aquest dia entra lo Senyor Rey en Marti en Barchinona qui venia de Sicilia e fo li feta per la ciutat solemna festa lo dit dia et lo dilluns e dimarts apres seguents.

En el Reg. 2193, fols. 75 v. y 76 v., se troben dos documents de confirmació de privilegis a la ciutat de Barcelona qual data es consignada com segueix:

Datum Barchinone in platea fratrum minorum in quodam videlicet cadafali quod ibi pallii siriceis et aureis circumcinctum constructum extiterat ut sedendo ibidem certa solacia que ob festivitatem adventus et introitus nostri felicis ordinata fuerant ceraeremus vicessima septima die Madii anno a nativitate Domini M.CCC.XC septimo. Regnumque nostri secundo. Matias vicecancellarius.

Els testimonis foren N'Huch bisbe de Tortosa, En Bernat de Cabrera, En Bernat Galceran de Pinós En Berenguer de Cruilles y N'Huch de Santa Pau militar conseller y camerlench. Escrigué ·ls documents En Guillem Ponç secretari del Rey.
Aquets documents son també en el segon Llibre Vert, fols. 108-109. M. B.

(29) Reg. 2239, fol. 18.

Lo rey d Arago. — Car cosi. Sabut hauem ab desplaer que alguns homens d armes stants per diverses lochs de nostre molt car frare lo rey de Ffrança spien nostres sotsmeses qui van e passen per la terra del dit rey seguint los ab armes cubertes e com son entre Salses e Leucata saltejen los e ls apresonen e roben, e apresonats los menen per lo regne de Ffrança e ls fan rescatar sots color de guerra de Ffoix. E per aquesta manera diluns a XXVIII del mes de Maig prop passat entorn mig jorn foren apresonats entre lo dit loch de Salses e de Leucata un scuder del noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Huch de Santa Pau e un seu capella e un altre prevere de Perpenya e quatre homens del loch del Volo ab quatre religioses qui venien d Avinyo. E com tals coses sien fort pernicioses e que en alguna manera no s deuen o poden, sots dissimulacio tolerar, pregam vos com pus affectuosament podem, que sobre aquelles vos placia en tal forma proveir que del tot cessen, e d aqui auant no s seguesquen tals scandels e maleficis ans los perpetradors fautors e sustenidors d aquells sien durament segons lurs demerits castigats e en altre manera fer e donar obra ab acabament que los dessus dits apresonats sien breument ab tots lurs bens qui presos lus sien, deliurats e absolts de la preso; certifficants vos que nos havem singularment a cor e volem que en tot e per tot los sotsmeses del dit nostre car frare sien axi e pus favorablement tractats e acollits per tots nostres regnes e terres que nostres naturals e sotsmeses car veem que de semblants coses procex e crex prosperitat e amor; e del contrari se seguexen rahonablement dans infinits nutritius inconvenients e escandels. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a III dies de Juny del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — A nostre car cosi Mossen Luis de Sansorre merexau de Ffrança. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

(30) Reg. 2166, fol. 17 v.

Lo Rey. — Comte. Nos creents que n hauriets plasent, havem provehit del offici d'almirall de nostres mars Don Johan vostre fill. Perque us pregam que havent la comissio del dit offici per acceptable com sie vengut en ell lo dit offici axi com rahonablement deu de pare a fill, vullats lo ditt offici resignar en lo dit Don Johan vostre fill; lo qual attesa la sua edat florida e attes ço que n havem vist en lo viatge que ab nos ha fet, en lo qual s es mostrat molt virtuos, sufficient e apte, sabra regir baronivolment e molt be l offici demunt dit e relevara vos, qui sots ja avançat en dies, d affanys e treballs e ls porà sostenir e portar ab menys affanys que vos per la raho demuntdita. Dada en Barchinona a VIII dies de Juny del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Comiti Cardone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(31) Reg. 2239, fol. 19 v.

Molt alt princep e molt car fill. Per contraris de temps que havem hauts en la mar despuys que partim d'aquex regne e per tal car nos ha convengut passar per Avinyo pera tractar e fer tant com sia possible que aquest malvat cisme qui tant ha durat e es molt radicat en la esgleya de Deu, sia extirpat, remogut e levat, no som poguts junyir en Barchinona tro a XXVII dies del mes de Maig pus prop passat que entram dins la dita ciutat, per les gents de la qual nos som stats reebuts ab gran alegria, goig e plaer e han feta per nostra benaventurada entrada gran solemne e molt bella festa. E per rao de nostra tan gran tarda no havem pogut provehir en ço que havets aqui mester pera vostre sosteniment e pera tenir mes poderosament vostre regne. Ara molt alt princep e molt car fill ab aquella major vigilancia e cura que podem, apart posats tots affers altres, entenem en trametre us bon e poderos soccors axi de gents d armes, de galees com de diners e d altres coses que us seran necessaries. Per que stats ne en segur e ferm car axi ho veurets per obra, Deus volent, dins breu temps. E haieus molt alt princep e car fill per tots temps en sa santa guarda la sancta Divinitat. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XII dies de Juny del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

També escrigué a son nebot Johan d'Empuries pera la translació dels cossos dels reys Pere III, Johan y de la comtesa d'Empuries sor del rey:

Reg. 2239, fol. 20.

Lo Rey. — Car nebot. Nos havem deliberat translatar la ossa dels corsos dels molt alts senyors reys En Pere de loable memoria, pare nostre molt car, e de Don Johan nostre frare, als quals nostre Senyor Deus don santa gloria, de la Seu de Barchinona hont de present son, al monestir de Poplet en lo qual los dits senyors reys en lur vida, lurs solemnes sepultures feren fer, e construyr; e aço entenem a ffer de present sens altre lonch tardar mijançant la divinal gracia, com are ne haiam mellor opportunitat e ab menys messions que no hauriem per ventura d aquest gran temps. Per que com nos siam certs que la comtessa de Empuries dona Johana de bona memoria, sor nostra e mare vostra molt cara, a qui Deus perdon sos peccats, elegis en sa vida y hage elegida sa sepultura en lo dit monestir e vullam dels dits senyors reys e de la dita comtessa fer una solemnitat e una translacio e aço per evitar affanys e messions e axi matex que la dita comtessa no poria esser mils a sa honor translatada que are ab los dits senyors reys sos pare e frare, vos dehim e manam que encontinent e de feyt vistes les presents liurets e liurar façats al religios e amat conseller e almoyner maior nostre frare Vicent, abbat del dit monestir, lo qual de manament nostre per aquesta raho e no per altre va aqui, la ossa de la dita comtessa ab aquella solemnitat e honor que s pertany e sots tengut pera portar aquella a la ciutat de Barchinona per tal que sia portada al dit monestir ensemps ab la ossa dels dits senyors reys e axi sera complida la ultima e bona volentat axi dels dits senyors reys com de la dita comtessa. E aço fer no recusets en alguna manera car a singular desplaer ho hauriem. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a .XII. dies del mes de Juny del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC. noranta set. Rex Martinus. — Dirigitur Johanni d Empuriis. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

(32) Reg. 2166, fol. 28 v.

En Marti etc. — Al molt alt princep Barcoch Melichaedar, solda de Babilonia, salut com a solda pera qui volriem honor e molta bona ventura. Per tenor de les presents vos notificam que los consellers e promens de la nostra ciutat de Barchi-

nona segons per privilegis de nostres predecesors de bona memoria reys d Arago, lus es stat legut, elegiren l any prop passat per consol de cathalans de Domas, lo feel nostre En Pere de Quintanes mercader de la dita ciutat, faentli del dit consolat semblant carta que es acostumada de fer als altres consols passats; e jassie que lo dit Pere de Quintanes apres que fou elegit passas en la dita ciutat de Domas pera obtenir e regir lo dit consolat, e per los consols de cathalans del trieni prop passat ensemps ab los mercaders cathalans sotsmeses nostres fos presentat als vostres officials en Domas que reebessen aquell e haguessen per consol, pero los dits vostres officials no volgueren aquell admetre, allegants que no portave letres nostres pera lo dit offici de consolat, per la qual rao li fou feta gran novitat en la dita ciutat de Domas per los dits vostres officials axi per preso de persona sua com per menaments a ell fets que l ouydas tota la vostra terra, dients que allo havien de manament vostre; de la qual cosa som molt meravellats e havem desplaer gran que de vos proceesquen tals manaments, posant dubte o faent novella questio en los antichs uses e costums, com la dita ciutat nostra de Barchinona ha tots temps acostumat de elegir o trametre consol als cathalans en aquexes parts, maiorment car lo dit Pere de Quintanes qui, per regir lo dit offici, partint de la ciutat de Barchinona era aqui anat, havia justa causa de no haver portada letra nostra, com fossem personalment la donchs en la illa de Cicilia pera posar aquella en pau e bon stament, de la qual cosa s es seguit gran e irreparable dampnatge al dit Pere de Quintanes per diverses messions e despeses que enant aqui e tornant ha fetes e haura a fer de que reputariem esser digna cosa que fossen al dit Pere de Quintanes pagades per aquell o aquells qui colpa tarda o lagui en lo dit fet han donat, part la minva que han donada a la dita nostra ciutat de Barchinona, no donant fe a la carta d aquella on es insertat lo privilegi reyal de nostres predecessors. Per que molt alt princep vos pregam affectuosament e per deute de justicia vos requerim que decontinent lo dit Pere de Quintanes façats reebre e admetre al regiment del dit offici de consolat, com aquell tingam e haiam haut per consol e no altre del dia ença qui per la dita nostra ciutat de Barchinona fou proveyt del dit offici fins que y sia trames altre e aquell façats respondre integrament de tots emoluments e drets acustumats axi de la Gemequia als consols passats atorgada, com de tots drets que dels mercaders cathalans e sotsmeses nostres li pertanguen axi del temps passat com del esdevenidor sens tota diminució, e al consol passat de res no li façats respondre, com nos aquell revoquem e haiam de tot en tot per revocat. Part aço, vos pregama ffectuosament que per les primeres fustes qui vinguen d aça nos trametats lo dit consol passat ab tots sos bens, e vullats haver lo dit Pere de Quintanes e altres sotmeses nostres en recomandacio singular e aquell favorejar e tractar graciosament e benigna per contemplacio nostra, en manera que los mercaders cathalans sotsmeses nostres sien mes animats de continuar los viatges de Domas. Encare us pregam que per cessar que d aqui anant tals inconvenients no s seguesquen, nos vullats certifficar qui son aquells per colpa de qui lo dit Pere de Quintanes no es stat admes en lo dit consolat, de manera que si algu de nostres sotmeses hi ha colpa, ne puxam fer lo castich que s mereix. E rescrivits nos fiançosament, molt alt princep, si algunes coses vos plauran que per vos puxam fer. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XIII dies de Juny del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo de Poncii.

(33) Consemblants lletres escrigué al Melichalmera y al Agep de la ciutat de Domas; a Turqui Turquimany del princep Borcoch Melichacdar, soldà de Babilonia. També escrigué als mercaders catalans en la següent forma:

Reg. 2166, fol. 30 v.

Lo Rey d Arago. — Entes havem que per colpa e mal esforç de aquell qui es estat vostre consol aqui en lo trieni prop passat, los officials del Solda han fetes diverses novitats e dans a vosaltres e a les mercaderies que hi havets portades axi en mengeries, dons e despesas vanes que us ha convengudes a fer e dar als dits officials com en altra manera, part aço ha tengudes maneres que lo feel nostre en Pere de Quintanes mercader d esta ciutat qui es elegit en consol d aquexa ciutat no es stat reebut per los dits officials ans injuriosament es haut exir d aquexa terra, les quals coses si stan en veritat, son de mal exempli e no deuen passar sens dur castich. Per que volent sobre aço, qui torne en vostre manifest periudici, degudament provehir, havem manat al dit Pere que decontinent sia aqui aiust tots vosaltres o la maior e pus sana part e ab vosaltres ensemps elegesquen IIII o V bons homens mercaders del concell dels quals prena informacio sumaria per la qual certiffich nos decontinent de les coses dessus dites e specialment dels dans mengeries e dons qui s son fets als dits officials del solda e en colpa de qui se son seguides, de manera que s puxa prestament provehir en e sobre los dans e inconvenients dessus dits; e per tal que d'aqui auant no s seguesquen ans ne sostenguen los qui n son stats causa la pena que merexen, preguem manam com pus expressament e streta podem que sobre la bona e presta execució de les dites coses, les quals havem singularment a cor e de que desijam molt veer la fi, treballets e justets com pus continuosament e curosa porets, e en altra manera endrecets e procurets que lo dit Pere Quintanes sie reebut e admes en lo offici del dit consolat axi com per justicia fer se deu e es stat acostumat. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XIIII dies de Juny del any de la Nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Als feels nostres los mercaders cathalans estants en la ciutat de Domas. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

(34) Reg. 1051, fol. 116 v. M. R.

Item done a Micer Gonzalbo Garidell, los quals lo senyor Rey ab letra sua dada en Barchinona a XXV dies del mes de Juny l any M.CCC.XC.VII li mana donar en ajuda de les despeses per ell fetes en seguint la Cort del dit senyor segons que n la dita letra se conte la qual cobre ensemps ab apocha..... CL florins d or.

(35) Reg. 2239, fol. 37.

Lo Rey. — Manam vos que decontinent vista la present nos trametats per lo portador de la present los filats e les preseres qui son en vostre poder qui eren de nostre car frare lo rey En Johan que Deus haie; e aço no mudets ne alonguets si a nos desijats servir e complaure. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a VI dies de Juliol del any de nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Petro Segrera, civis civitatis Gerunde. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(36) Reg. 2239, fol. 37 v.

Lo Rey. — Lochtinent. Entes havem que en aquexa ciutat se ha mogut dues vegades gran avalot d infants contra los moros de la moreria d aquella per raho de la qual cosa no solament los moros de la dita moreria estan ab gran pahor e en perill, mas encare tots los altres moros d aqueix regne e par que sien en proposit de scamparse e fugir la hon se puxen salvar. E com sia molt necessari e nos vullam en tot cas que ls moros de les dites moreries sien salvats e defesos per manera que perill e dan alcu en persona o bens no puxen encorrer, manam vos tan expressament com podem, que guardets e defenats poderosament los moros de la moreria de la dita ciutat, guardant aquells de nit e de dia en aquella millor manera que esser puxa. Manant als jurats e a tots officials ciutadans e promens de la ciutat demunt dita, axi com nos ab la present los manam sots pena de cors e de bens, que en fer la dita guarda e defensio vos acompanyen e us donen tot consell favor e aiuda ab armes e en aquella manera que per vos requests ne seran. E encara tenits ben guardats los infants e altres qui son stats incitadors e convocadors dels dits avalots e ab ells e en altra manera com mils porets vos certifiquets si alcunes persones de gran, mija o poch stament han concellat o dat loch o manera als dits infants de les dites coses; e si cas es que ho hagen, aquells prenets e ben guardats tingats tro nos hi haiam per altra forma provehit. E noresmenys provehits hi pus prestament e al mils que porets, que les altres moreries de tot lo regne sien guardades e defeses faent hi aquelles privisions que conexerets que us sien necessaries; car nos vos encarregam com pus estretament podem de les dites coses. E guardats vos que per colpa, peresa remissio o negligencia vostra,

los dits moros no encorreguen perill o prenen dan alcu, car siats cert que si u fahiets, nós nos en tornariem sobre vostra persona. E d aço scrivim per semblant letra nostra al justicia en criminal de la dita ciutat pera que ab ell ensemps entenets en les dites coses. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a VIII dies de Juliol del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Arnau de Vilarnau, lochtinent de gobernador en regne de Valencia. — Dominus Rex mmandavit mihi, Guillelmo Poncii.

(37) Reg. 2239, fol. 43 v.

En Marti etc.— Als feels nostres los batle e consols de la vila de Montblanch, salut e gracia. Com nos per occasio d aquestes epidemies qui son e com mes va pus fort en aquesta ciutat hajam deliberat partir d açi dins aquesta present setmana, Deu volent, manam vos que decontinent per lo portador de la present, lo qual va aqui per aquesta rao, nos trametats .X. besties de sella e .XV. de bast; car nos farem contentar aquells de qui seran les dites besties, del loguer e drets acustumats. E aço no mudets ne alonguets si a nos cobejats servir e complaure. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XVI dies de Juliol del any de nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Similis litera fuit missa baiulo et juratis Villefranche Penitensis X de sella e XV de bast. — Item baiulo et juratis loci del Alborç VIII de sella e XII de bast. — Guillelmus Poncii mandato domini Regis facto per Franciscum d Aranda militem consiliarium.

(38) Reg. 2239, fol. 53.

Lo Rey. — Per tal car volem esser informats de la sanitat d aquexa vila e de les comarques d aquella, volem e us manam expressament que encontinent vos informets ab la maior diligencia que porets, ab los curats, metges e altres persones que us parega, si aquexa vila e ses comarques son sanes e si y continuen aquestes epidemials pestilencies; e si no n i ha, quant temps ha que y son passades, e en quals parts n i ha pus vehines; e encontinent nos en certifiquets clarament per vostra letra per lo portador de la present que us trametem per aquesta raho. E aço no laguiets o mudets. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XXVIII dies de Juliol del any M.CCC.LXXXX.VII. Rex Martinus. — Dirigitur baiulo et juratis Villefranche Penitensis. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

Aquest mateix jorn escrigué a Moley Açus rey de Tunis que per contemplació an ell, delliure varies relligioses de l'orde de Santa Clara qui son del comtat de Ffundis. (Registre 2239, fol. 53 v.).

(39) Reg. 2238, fol. 11.

Lo Rey. — Prohomens. Be creem siats estats informats axi per los vostres missatgers que ns trametes en Sicilia com per les altres, de les necessitats e congoxes que havem axi per soccorrer als regnes de Sicilia e de Cerdenya e de Corçega com per tenir nostre estat lo qual axi com a Rey e princep per nostra honor e per la de vosaltres nos conve tenir; axi matex sie cert a vosaltres com lo nostre patrimoni es dissipat e alienat en tant per los nostres antecessors que quaix no s troba que en res de aquell nos puxam aiudar. On al present no havem altra manera de tenir nostre estat tro tant ab concell e ajuda de vosaltres e dels altres naturals e sotsmeses nostres, hic sie per nos provehit en cobrar lo nostre patrimoni sino de la bona e presta subvencio e aiuda dels nostres naturals e sotsmeses e en special de la de vosaltres la qual totstemps a lurs naturals senyors e en special a nos, com necessari es estat singularment e innada s es mostrada entre les altres ciutats de nostre senyoria. Perque notificants vos les dites coses, vos pregam axi cordialment com podem ne sabem, que volent continuar vostre bon servey nos vullats al present subvenir e socorrer de aquella quantitat de moneda que a vosaltres sera ben vist e a aquexa ciutat e per consegueut suportadora, havent vos hi axi com be tro ara havets acostumat per manera que us en siam mes anant tenguts e siam animats proseguir vosaltres en general e particular en son cars e loch de nostres singulars gracies e progatives. E sera cosa la qual molt vos grahirem. Sobre aço havem informat largament de nostra intenció lo noble e amat conceller nostre e governador d aquex regne Mossen Ramon Boyl al qual vos pregam vullats donar plenera fe e creença e complir ho per obra axi com si nos personalment vos ho dehiham. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a VI dies d Agost del any de la Nativitat de Nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Ffuit directa Juratis et Probis hominibus civitatisValencie. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(40) Reg. 2238, fol. 13 v.

En Marti per la gracia de Deu Rey d Arago de Valencia de Mallorcas de Cerdenya e de Corcega, comte de Barchinona de Rossello e de Cerdanya. — Al amat conseller e mestre racional de la nostra cort, En P. Dartes o a son lochtinent, salut e dileccio. Com lo feel nostre En Matheu de Loscos procurador real en lo regne de Mallorques, de nostre manament ha fets portar de Mallorques a nostre servey doentes peces de formages redons e tres llyures de cera vermella fina, los quals formages e cera nos ha liurats dins lo nostre palau en Barchinona, per ço us manam de certa sciencia e expressament que en lo compte per ell donador de diverses comissions per nos a ell fetes en lo regne de Mallorques, li prenats en compte los preus que hauran costat los dits formages e cera, lo dit procurador reyal restituint apoches dels dits preus, dubte o questió alcuna sobre les dites coses al dit procurador reyal no fahent. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a VIII d Agost en l any de la Nativitat de nostre Senyor mil CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(41) Reg. 2238, fol. 14.

El Rey. — Governador. Segunt por exposicion feyta a nos por part del abbat de Muntaragon havemos nuevament entendido ya sia nos por nuestras letras haviessemos mandado a don Lop de Gurrea el qual tiene ocupado el monasterio de Muntaragon en gran periudicio del dito abbat que decontinent liurasse la possession del dito monasterio e castiello de Muntaragon e de los otros lugares de la dita abbadia e por executar las ditas nuestras letras e ciertas otras del arcebispe de Çaragoça assi como subexecudor de las bullas del dito abbat e encara del justicia de Aragon al dito don Lop de Gurrea por requerir lo de nuestra part que complisse las cosas contenidas en aquellas assin como fer devia e era tenido por justicia. Empero el dito don Lop complices e valedors suyos menospreziando nuestros mandamientos los quales si bien fuessen seidos aconsellados devian obehir e aquellos recebir homilmente assin como de su senyor, no han querido dar ne liurar lo ditos monasterio e castiello ne otros lugares del abbadiado al dito abbat o procurador suyo antes tirando piedras e canteras del dito castiello queriendo matar al dito nuestro sobrejuntero teniendo el nuestro pendon reyal. No res menos de paraula e de feyto fizieron otras muytas resistencias fuerças e violencias e finalment al dito sobrejuntero haurian dado a muert sino que cuytadament fuye no gosando mas aturar deuant el castiello. No res menos los sobre ditos no contentos de las ditas cosas ni excessos por ellos comesas mas aiustando mal a males fueron a un lugar clamado sancta Eulalia del dito monesterio do por semblant era ido el dito sobrejuntero por fazer nuestros mandamientos e fazer continar sus processos vino Lop de Gurrea fillo del dito don Lop con grant nombre de gent de cavallo e de pied con mano armada combatieron el castiello del dito lugar de Sancta Eulalia d on era el nuestro pendon reyal el qual castiello el dito sobrejuntero havia liurado al procurador del dito abbat. E veyendo que no l podian haver fueron hora de media nueyt a la casa do dormia el dito nuestro sobrejuntero e cridando guerra guerra con mano armada metieron ne las puertas e combatieron e foradaron la casa en quatro partes do dormia el dito sobrejuntero cuydando seyer seguro assin como aquel qui era nuestro official e ferieron aquel de ciertos colpes de los quales hauria aquel muerto sino por las armas que tenia por las quales fue preservado. E part de todo aquesto fueron los sobreditos a un lugar clamado Tierç que es del dito abbadiado el qual havia ya liurado el dito sobrejuntero al procurador del dito abbat e hi havia meso nuestro pendon reyal e atacharon el alcayde que hi havia meso el dito nuestro sobrejuntero lexando aquel por muerto e roboron el dito lugar de Tierç no lexando hi cosa alguna. E agora han meso cierta gent d armes en el castiello d Angues qui es por semblant del dito abbadiado e ya sia

requeridos a liurar aquel al dito nuestro sobrejuntero, empero aquello recusan fazer antes combaten de part de dentro con ballestas e otras armas al dito sobrejuntero que tenia sitiado con las juntas el dito castiello; muytas otras cosas e maleficios han cometido e cometen continuament los desusoditos en gran menosprecio de nuestra senyoria e cometrian piyores si por nos no hi era provehido, de las quales cosas si assin son en verdat somos muyto maravellados e mas de vos que en aquellos en nuestra absencia no hayades provehido ne curado certificar ne consultarne a nos ne fer hi alguna otra provision segunt a vuestro officio se pertenece. Porque si assin yes reprendientes vos fuertment de las ditas cosas e de vuestra gran remission e negligencia que hi havedes mostrado, mandamos vos expressament e de cierta sciencia dius incorrimiento de nuestra ira e indignacion e pena de perder la cabeça que decontinent yendo personalment al dito nuestro castiello de Muntaragon dedes la possession de aquel e de los otros castiellos e lugares del dito abbadiado al dito abbat de Muntaragon o a procurador suyo e en otra manera exequiredes si menester sera con mano armada las ditas nuestras provisiones ya feytas sobre aquesto segunt serie e tenor d aquellas, procediendo rigorosament a capcion de las personas e bienes do quiere que seran trobados de los ditos don Lop de Gurrea complices e valedores suyos e faziendo justicia corporal de aquellos, por manera que a ellos sia pena e a otros semblantes cosas querientes acometer exemplo e terror, car curadas seran con fierro lus plagas que no sienten beneficio de medicina rescriviendo e notificando nos continuament de todo e quanto hi enantaredes por tal que si necessaria hi sera nuestra presencia nos qui ya somos partidos de Barchinona por ir en aquexe regno cuytaremos nuestro camino e hi seamos personatment e haviendo vos en tal manera que seades digno de loor. Dada en Sent Pheliu de Lobregat dius nuestro siello secreto a XIIII d Agosto del anyo de la natividad de nuestro Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori Aragonum. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(42) Reg. 2238, fol. 16 v.

Lo Rey. — Gouernador. Vostra letra havem rebuda consultatoria sobre ls fets de traure hosts de certs lochs constituits en la vegeria de Conflent, a la qual vos responem que nos havem deliberat de remetre us lo dit fet. Axi que, sguardant totstemps lo servey nostre e lo profit e utilitat de nostres regnes e terres, façats sobre les dites coses tot ço e quant a vos sera ben vist faedor, car nos ho haurem per agradable. Dada en lo loch de Collbato sots nostre segell secret a XVII d Agost del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur gubernatori comitatuum Rossilionis et Ceritanie. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(43) Reg. 2238, fol. 17.

Raymundi Torrelles domicelli. — En Marti per la gracia de Deu etc. — Al feel nostre En Ramon Torrelles, donzell, salut e dileccio. Segons per informacio de persones dignes de fe havem novellament entes, alcuns en la vegueria de Vallers e en la sots vegueria de Moya caçan e no dubten caçar les perdius ab laços, filats e calderes e altres artificis no caçant aquelles axi com fer deuen, ço es ab ocells o cans de mostra, en tant que com nos volem pendre plaer en caçar aquelles, no n trobam axi copiosament a nostre plaer [com fariem] en altre manera si per la dita forma no eren preses e caçades. Per que volents en les dites coses degudament provehir, de la vostra fe e industria plenerament confiantes, a vos dehim comanam e manam expressament e de certa sciencia sots incorriment de nostra ira e indignació que discorrent per los lochs de les dites vegueria e sots-vegueria ab veu de publica crida per los lochs acostumats publicar façats que alcu de qualsevol condició o estament sia sots pena de perdre lo puny e de .L. sous, la qual pena volem que per vos sia executada sense alguna gracia e mercé, no gos pendre les dites perdius ab calderes ne ab altre artifici alcun sino ab ocell de presa o ab cans de mostra segons dit es. Noresmenys prenats a mans vostres tots los dits filats e altres artificis en poder de qualsevulla sien, per tal que aquells qui tendran semblants artificis freturats de aquells no haien occasio les dites perdius de caçar en la manera dessus dita. Manants per la present a tots e qualsevulla officials e sotsmeses nostres expressament e de certa sciencia sots lo dita pena, que en les dites coses e cascuna de aquelles a vós dit En Ramon Torrelles o a substitut o substituts vostres en les dites coses donets consell e favor e ajuda cada e quant per vos ne seran requerits o per los dits vostres substituits. E aço per res no mudets com nos axi vullam de certa sciencia esser fet. Dada en lo loch de Sant Ffeliu de Lobregat sots nostre segell secret a XX d Agost del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(44) Reg. 2241, fol. 11 v.

El Rey. — Reverendo padre en Christo. Duas letras havemos recebidas la una de los jurados de la ciudat de Caraguoça e la otra de los jurados de la ciudat de Jacca por las quales havemos entendidos los ardides de los afferes que aqui acaecidos, porque vos certificamos que nos fueremos ya partido d aqui sino por accident que havemos havido de nuestra persona, pero grado a Dios agora somos en buena disposicion de nuestra persona, e partiremos, Dios queriendo, por yr a aquexa ciudat el jueves proximo venient, e cuytaremos nuestro camino al mas ayna que podremos. E axi rogamos vos affectuosament que de dia e de nuytas con los governador e justicia e otros nuestros officiales ensemble, vetledes en la guarda de la ciudat por manera que mal no si faga. Dada en Sant Feliu de Lobregat dius nuestro siello secreto a XXVIII dias d Agosto del anyo M.CCC.XC.VII, Rex Martinus. — Dirigitur archiepiscopo Cesarauguste. — Dominus Rex mandavit mihi, Berengario Sarta.

(45) Reg. 2238, fol 20.

Lo Rey. — En Barthomeu Sirvent. Com sobre l espatxament de les letres qui espatxar se deuen en nostra cort ab nostre segell secret sie questio entre ls nostres secretaris ja si deuen tots espatxar o quanta en la ordinacio de casa nostra la qual havem reconeguda no se n ich faça mencio alguna, e vullam ne usar segons que se n usava vivent lo senyor rey En Pere, parc nostre, los fets virtuosos del qual dignes son d esser trets a consequencia, manam vos que de continent per lo portador de la present nos certifiquets de les coses dessus dites, per tal que nos puxam sobre aquells degudament provehir. Dada en Sant Ffeliu de Lobregat dins nostre segell secret a XXX d Agost del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Bartholomeo Sirvent. — Dominus Rex mandavit michi, Johanni de Tudela.

(46) Reg. 2238, fol. 21.

Lo Rey. — Governador. Segund por exposicion feyta denant nos por part de los hombres de las villas de Cafranch e de Villanueva en las muntanyas de Jaca consituidos, havemos nuevament entendido los ditos lugares assin como aquellos qui son en ffrontera han recebido e reciben grandes e insuportables dampnages de los nuestros enemigos, e en otra manera esta a punto de perdicion por la poqua gent qui en aquellos yes, e si yverçosament no yes provehido. Porque vos dezimos e mandamos que a la restauracion e deffension de los ditos lugares e de los otros en las nuestras fronteras constituidos, provehescades segund sera necessario e de vos confiamos en tal manera que sian defendidos e preservados de todo dampnage [e perdicion] que encorrer pudiessen por los nuestros enemigos e havientes vos hi en tal manera que n siades digno de laor e de gracia. Dada en Sant Ffeliu de Lobregat dius nuestro siello secreto a el primero dia de Setiembre del anyo Mil trezientos noranta siet. Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori Aragonum. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(47) Reg. 2238, fol. 21.

Lo Rey. — En Pere de Benviure. Nos a pregaries de nostra molt cara sor la reyna Dona Yolant havem atorgat que li sia liurada copia de totes clausules fahents pera la dita reyna e pera nostre molt cara neboda la reyna de Napols filla del dit rey En Johan frare nostre, de testament del dit rey. Per que us manam expressament que la dita copia façats e aquella com request ne serets, liurets a la dita reyna Dona Yolant e a qui ella volra en loch seu. E en aço dilació no metats alguna.

Dada en Sant Ffeliu de Lobregat sots nostre segell secret a II dies de Setembre del any M.CCC.XCVII. Rex Martinus. — Dirigitur nobili Petro de Benviure. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(48) Reg. 2238, fol. 20 v.

Lo Rey. — Governador. Vostra letra havem reebuda notificans nos la preso de Mossen Oliver e de certa altra gent d armes los quals son estats preses per los enemichs a gran culpa lur e per ordinacio e desiegla que s mes entre ells. A la qual vos responem que nos havem haud sobiran desplaer de les dites coses. Pregans e manans vos que d aci avant ab gran cura e diligencia inextimable en lo bon regiment e governacio d aquexa gent, vos haiats saviament segons de vos confiam; en tal manera que migençant la vostra bona ordinacio e covernacio, les nostres gents perill alcu no puxen encorrer ne esser per los nostres enemichs dampnificats. E de totes noves que hajats e dels fets com succehiran d aci avant certificats nos en continuament. Trameten (1) los correus que ns trametets d aci avant cami de Leida, car nos havem deliberat, Deus volend, partir d aci infalliblement lo dimars primer vinent fahents la villa de Leida e d aci avant en Arago on la nostra presencia es per alcuns molts urgents affers sobiranament necessaria. Dada en Sent Ffeliu de Lobregat sots nostre segell secret a III de Setembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori Rossilionis et Ceritanie. — Dominus Rex mandavit mihi. Johanni de Tudela.

(49) Reg. 2238, fol. 23.

El Rey. — Bayle general. Por tal que queremos que unos organos sean feytos e acabados del todo a la fiesta de Nadal primera vinent los quales sian en la dita capiella de la Aliafaria, enviamos de present asci En Bernat Ponç, xantre de la nuestra capiella, portador de la present, mayestre de fer los ditos organos. Porque vos mandamos que decontinent vista la present, li vistragades assi en dineros como en otras cosas todo e quanto haura mester a fazer los ditos organos. Encara dat casa cierta do millor puedan fazer aquellos, por manera que a la dita fiesta de Nadal sean del todo acabados. E aquesto per res no mudedes si a nos deseades complazer, certificantes vos que todo e quanto hi bistraredes, vos faremos prender en vuestro compto al nuestro maestro racional. Dada en Sant Ffeliu de Lobregat dius nuestro siello secreto a VI dias de Setiembre del anyo M.CCC.XC.VII Rex Martinus. — Dirigitur Luppo Sanchez d Auero, Baiulo generali Regni Aragonum. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

Reg. 2238, fol. 23 v.

Lo Rey. — Governador. Entes havem que en la exequcio que fets de present contra lo comte de Ffoix, ultra lo nostro peno reyal, apportats un peno o estandart ab vostre senyal, de la qual cosa som fort maravellats com en semblant exequcio maiorment que s faça per vos com a official nostre no s deie aportar sino lo nostre standart reyal. Perque volem e us manam que d aci avant no us curets de portar altre estandart sino lo nostre. Empero volem que no sie en res toquat al estandart de Barchinona com sie rahonable considerant los grans e notables serveys e subvencions que ns han fetes que n reporten aquesta honor. E aço per res no mudets com nos ho vullam de certa sciencia que axi s faça. Dada en Sant Ffeliu de Lobregat sots nostre segell secret a VI de Setembre del any M.CCC.XC.VII. No entenem aytampoch periudicar en res a vos, ço es; que si guerra si metia pus fort, ço que Deus no vulla, per la qual convengués pendre a vos sou, que en aquest cas vos puxats portar vostre standart segons que a tot capita o cap de gent es legut e ho pot fer. Dada axi com dessus. Rex Martinus. — Dirigitor Gubernatori comitatuum Rossilionis et Ceritaniæ. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

Reg. 2238, fol. 23 v.

Lo Rey. — Batle. Segons per letra d En Thomas de Berbeg cambrer nostre havem entes ell ha jaquits aqui en vostre poder II. draps nostres d aur, e com nos haiam aquells necessaris aci, manam vos que de continent vista la present nos trametats per certa persona los dits draps nostres; e aço per res no mudets o allonguets si a nos desitjats servir ne complaure. Dada en Sent Ffeliu de Lobregat sots nostre segell secret a VI de Setembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitor baiulo ville Martorelli. — Dominus rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

Reg. 2238, fol. 23 v.

En Marti. — Al feel nostre lo batle de Sabadell o a son loch tinent, salut e gracia. Dehim e manam vos que vista la present nos trametats .X. bisties de sella e .X. de bast per raho de la nostra partença la qual, Deu volent, devem fer d aci al regne d Arago, car nos las farem be e complidament de lurs salaris e drets acostumats satisfer; e aço per res no mudets per alcuna raho. Dada a Sent Ffeliu de Lobregat sots nostre segell secret a VI de Setembre en l any de nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit michi. Johanni de Tudela.
Similis litera fuit missa baiulo de Terraça.

(50) Reg. 2238, fol. 26.

Lo Rey d Arago. — Canceller. Vist havem ço que ns havets scrit per vostra letra la qual e totes les coses en aquella contengudes ben enteses, responem vos e primerament al regiment del rey nostre car fill en les coses necessàries a la perfeccio de aquell axi de donarne carrech a .I. tot sols o a altres certes persones en fort poch nombre, e que nos apres que haguessem visitat e mes en bon stat tots nostres regnes e terres, nos anassem aqui deportar e que nostre fill vingues deça. Nos encara no havem visitat sino aquest Principat de Cathalunya en lo qual la nostra visitacio e pressencia era molt necessaria, e havem aquell mes en bon estament per la gracia de Deu. E vuy data de la present partim d aci e fem la via d Arago on per semblant som molt necessaris e apres entenem esser en regne de Valencia, e apres segons los fets succehiran aqui en aqueix regne, axi provehirem car segons podets pensar en lo bon estament de aquell molt hi va a nos e aquell devem tenir en nostra pensa. En l endemig speram en Deus e confiam en lo bon consell vostre e de los altres que havem aqui jaquits en regiment e concell del dit rey que ell regira e regnara be e sos fets prosperaran continuament per manera que vos e ells altres ne serets axi com sots tro al present dignes de gran e perpetua lahor. E com nos regraciats en la dita nostra letra ço que nos havem fet en Avinyo ab lo sant pare e ab los cardenals pera vostra honor e promocio havem fet ço que devem e som tenguts e de bon e conexent princep se pertany no metre en oblit aquells qui persones e bens han dispost a tants perills dels quals podem dir sots vos un; certificantvos que no tant solament som contents d aço que havem fet, mes encare entenem fer molt mes en l esdevenidor. Pregants e encarregants vos axi affectuosament com podem que en lo servey honor e benavenir del dit rey e de son regne no vullats causar, mes continuar e preservar aquell axi com tro aci havets tots temps acostumat, e molt mellor si mellor pot esser dit. E la successio dels fets d aquex regne e de totes novelles que sapiats continuament nos en certifiquets car gran placr nos en farets. E com dehits que ls nostres secretaris no us scrivien axi com a Canceller ne n fem alguna mencio en les letres que us trametem, a nos es estat fort greu; e de fet los havem manat que d aci avan s i guarden e que vos scriven axi com a Canceller car ab bon e just titol ho havets gonyat. Nos dins breus dies entenem trametre Mossen Anthoni Caldes Navinyo de nostra intencio per conclusio dels dits fets informat. Dada en Sant Ffeliu de Lobregat sots nostre egell secret a VIIII dies del mes de Setembre del any de la Nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Domino Cardenali Cathaniæ Cambellario Domini Regis Siciliæ. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(1) Hauria de dir «Trameteu».

En data 8 setembre, se troba un document signat en Sant Feliu de Guixols el qual es una errada; empero crida l'atenció car l'escrit diu aixis: «Datum in loco Santi felicis de lu Guixolense». La paraula «lu» es tatxada. (Reg. 2169, fol. 53 v.)

(51) Reg. 2238, fol. 27.

Lo Rey. — Lo nostre page se jaqui en la vostra casa hon nos posavem lo nostre bacinet; per que us manam que vista la present nos trametats aquell per lo portador de la present lo qual vos trametem tan solament per aquesta raho. E aço per res no mudets si a nos desijats servir ne complaure. Dada en Leyda sots nostre segell secret a XVII de Setembre del any M.CCC.XC.VII. — Dirigitur Raymundo Carrio, hospiti seu hostalerio ville Aqualate. — Dominus Rex mandavit michi, Johanni de Tudela.

(52) Reg. 2241, fol. 30.

Lo Rey. — Comanador. Nos som venguts aci en Leyda on entenem solament aturar un jorn o dos e dret cami anar nos en a Çaragoça; e per affers qui ns sobrevenen covendra ns hi aturar alguns dies per la qual aturada som aci en necessitat de diners per la despesa de nostre cami; e per aquesta raho havem acordat de trametre lo feel porter nostre En Johan de la Guerra portador de la present a la aljama dels juheus de la vila de Muntço acemprant qui ns vullen ajudar d alcuna quantitat graciosa en ajuda de nostra despesa. Per que pregam vos que en aço donets loch e manera per manera que lo dit porter haia recapte per ço que l trametem e d aço nos ferets gran plaher e servir lo qual molt vos grahirem. Dada en Leyda a XX dies del mes de Setembre en l any de la Nativitat del nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur fratri Alamanyo d Orriols comendatori Montsoni vel eius locum tenenti.

Reg. 2241, fol. 29 v.

Lo Rey. — Governador. Entes havem que molts homens dels comtat d Urgell, de Pallars e de Cardona han donat e donen consell favor e ajuda als homens d armes e de peu e als vassalls del vescomte de Castellbo la qual cosa si axi es, no deu passar sens gran punicio e castich. Perque us manam expressament que vos del dit fet encontinent ab sobirana diligencia inquirats com pus secretament porets la qual inquisicio trametats a nos closa e segellada per tal que aquella vista e reconeguda puxam en lo dit fet provehir segons se pertany a nostra honor e a conservacio de nostres sotsmeses. Dada en Leyda sots nostre segell secret a XX dies de Setembre del any M.CCC.XC.VIII. — Dirigitur gubernatori Rossilionis et Ceritanie. — Dominus Rex mandavit mihi, Berengario Sarta.

(53) Reg. 2238, fol. 30 v.

Lo Rey. — Mossen Maymo. Jatsia nos per altres letres vos haiam manat que postposats tots altres affers per urgents que fossen e tota dilacio a part posada venguessets a nos, empero no ho havets curat complir de la qual cosa som fort meravellats. Perque us manam altre vegada tan espressament com podem que decontinent vista la present no sperat altre manament nostre vingats a nos onsevulla que siam car nos havem deliberat partir dema d aci, Deus volent, e anar nos en sopar e jaure a Bell loch en o aqui de prop en les sues comarques nos trobarets. E si per ventura vos duptavets d altra cosa, nos a maior seguretat e cautela vostra en nostra bona fe reyal guiam e asseguram per tenor de les presents vos e aquells qui ab vos vindran de tots e qualsevol crims que haiets comesos vinent a nos, stant en nostra cort e tornant en ço del vostre. E aço per res no mudets o alonguets si a nos desijats servir ne complaure. Dada en lo monestir dels Agustins de la ciutat de Leyda sots nostre segell secret a XXV de Setembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Maymono Ça Cirera, militi. — Similis tres litere fuerunt misse infrascriptis. Prima G.º Ça Cirera, domicello. Item alia Raymundo d Oliva domicello. Item alia Galcerando d Oliva domicello. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(54) Reg. 2238, fol. 32 v.

Lo Rey. — Prohomens. Vostra letra havem reebuda e entesa la creença a nos splicada per part de vosaltres per En Simon de Marimon, conceller, e per Micer Berenguer Vinyes, missatgers vostres per tal com segons que diverses vegades e en privat e en publich havem rahonat nos entenents tractar aquexa ciutat entre les altres de nostres regnes tan favorablement que apparega que li havem affecció singular e entre les altres rahons qui ns indueixen si es com esguardada la practica del temps passats tenguda per la dita ciutat en conservacio e augmentacio de la corona reyal descontsellant e squivant lo contrari havem ferma confiança que en lo recobrament de les coses patrimonials qui axi dissolutament en gran periudici e lesió de la dita corona son stades dissipades fora peu e ferma instancia en son cars e temps que mijençant justicia les recobrem. Responem vos que nostra intenció es de fervos fer la carta del jurament e confirmació de vostres libertats, franqueses o privilegis per la forma que us fo feta per lo senyor Rey En Pere de gloriosa memoria, pare nostre, no posant hi certa retenció la qual justament e rahonable per conservacio dels drets de la corona havem deliberat posar en qualsevol jures o confirmacions que haiam a fer axi a barons e cavallers com a universitats nostres. E per mils e pus amplament demostrarvos lo zel que havem a la dita ciutat, de gracia pero separadament e per forma que no ns puxa esser tret a consequencia per altres ne esser enjenrrat prejuhi alcu, nos plau confermar e loar les consessions e gracies fetes per lo senyor rey Don Johan frare nostre a qui Deus perdo, a la dita ciutat en universal, jatsia que segons som informats aço sia cosa de gran preu e en molts cops diminucio dels drets e regalies de la dita corona, empero volem ho flixar per amor d aquexa ciutat. Quant es aço que per los dits missatgers vostres nos es estat suplicat que en la dita jura e confirmacio fossen compreses totes concessions fetes als singulars de la dita ciutat encara que fossen vendes o altres alienacions de coses patrimonials, responem vos que ns som fort maravellats e no sens raho de aytal suplicacio ne podem per res creure que si vosaltres fossets be certificats del dampnatge que a nos e a nostra corona se seguiria de aço, lo qual redundaria en gran part en aquexa ciutat, que ho demanessets ne sol consentis aquexa ciutat que per part sua algun rahonas per acolorament que dir ho volgues cosa tant dampnosa a la corona e tant contrariant al zel, costum e pratica en los temps passats servada per aquexa ciutat en conservacio e augmentacio dels drets e regalias reyals e de que s pogues seguir ultra lo dit dampnatge renom a la dita ciutat de esser causa de destruccio dels dits drets o cloure via a la reperacio d aquells. E pus podets esser certs que nostra intencio no es de recobrar lo dit patrimoni per man forts ne per violencia no servat orde, dret, mes per via de justicia. E d altra part sabets que venim acordats de no fer injusticies extorsions ne oppressions a vosaltres ne als altres sotsmeses nostres per haver diners per gran necessitat en que siam, par nos que dejats haver mes plaer e encara fer ne instancia que mijançant justicia cobrem ço que rahonablement porem cobrar de nostre patrimoni de que us ajudem; que si per la via demanada lexavem les coses que justament podem haver e per suplir a nostres necessitats haguessem a posar la ma en los bens de nostres sotsmesos contra justicia o ab massa rigor. Per que la nostra intenció final es de no confermar ne loar les concessions o alienacions fetes en particular a singulars alguns maiorment com ne haja segons que n som certificats la maior part que devallen de usures e mogubells e de altres contractes no leguts e fets sens causa justa e contra Deu e en gran dan e periudici de la dita corona. E en part de coses tals que nos som tenguts mijançant sagrament per vie de justicia reduhir los al primer stament. Dada en lo loch de Torres sots nostre segell secret a XXVIII dies de Setembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur consiliariis et probis hominibus civitatis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(55) Reg. 2238, fol. 35.

Lo Rey. — Gobernador. Certificamos vos que huey viernes dada de la present somos venidos en aquesta villa de Ffraga e cras entendemos partir e ir nos en el monasterio de Xixena e entendemos aturar alli todo el dia y el domingo apres

siguient. E el lunes entendemos partir e continuar nuestro camino ença d aquexa ciudat. Porque vos mandamos que decontinent nos enviedes vuestro fillo Johan Ferrandez con plenera informacion de todos los afferes que sabedes. E aquesto per res no mudedes si a nos deseades servir ne complazer. Dada en Ffraga (1) de Setiembre del anyo M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori Aragonum. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(56) Reg. 2238, fol. 35.

Lo Rey d Arago. — Mossen Ffrancesch. Vostra letra havem reebuda per la qual nos havets notificada com s es tornada la malaltia a la reyna, a la qual vos responem que nos ne scrivim largament e nostre molt car fill lo rey encarregants aquell que per res no sie que en la sua malaltia e en lo regiment de aquella no haie gran colp de Sicilians per tal que si altra cosa s i sdevenia no lin pogues esser donat carrech alcun e que faça per manera que sie tots temps ab la sua gent ajustada e amassada segons que en les letres que li trametem veurets esser contengut, pregants encarregants e manants vos que entre tant que la dita reyna sia axi malalta no permetats ne donets paciencia alcuna que l dit rey dorma ne jague ab ella, avans li consellats que se n luny aytant com mes pora. E aço per profit e sanitat de sa persona havent vos en les dites coses segons de vos confiam singularment, e rescrivits nos continuament del stament d aqueix regne e de la successio dels fets de aquell, car gran plaer nos end farets, etc. Dada en lo Monestir de Xixena sots nostre segell secret a XXX dies de Setembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Ffrancisco Ça Garriga Camerlengo Regis Sicilie. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

Reg. 2238, fol. 25.

Lo Rey d Arago. — Rey molt car fill. Vostra letra havem reebuda e aquela entesa a ple responem vos e primerament a aço que ns fets saber que continuament havets letres nostres en favor de alcuns les unes contraries a les altres e que no sabets que n façats, que volguessem deputar un scriva nostre lo qual hagues carrech de totes les altres que us hajam trametre per tal que per ignorancia o inadvertencia o per inportunitat de supplicants no us fahessem letres les unes contraries de les altres de les quals axi com importants contrarietat se seguexen molts de inconvenients. Rey molt car fill, loants e havents per bona vostra intencio la qual veem de ferma e filial obediencia procehir, nos de fet havem deputat un dels nostres secretaris ço es En Johan de Tudela lo qual ell tot sols haje carrech de totes quantes letres a nos convendra fer a vos en todo aquexe regno. E si per ventura, Rey molt car fill, semblants letres contraries havets haudes, tots temps es estada nostra intencio que vos haud primerament madur e digest consell dels vostres consellers sobre les dites letres, ne façats ço qui sia a vos pus profitos e honorable, car no es nostra intencio scriureus de res que a vos sie dampnos ne los fets d aquex regne ne valguessen menys; e si lo fet per lo qual vos haguessem scrit era axi ponderos e de gran pes o carrech, volem que en aquest cas nos rescrixats consultant nos en per tal que us puxam rescriure ço que a vos sie pus profitos. Quant es al als que ns fets saber que la reyna vostra muller es continuament malalta e li es tornat lo mal que solia haver, e axi que en e sobre la manera de la sua cura e regiment vos deguessem scriure en quina ne qual manera vos en captendriets, volem molt car fill que en lo regiment e cura de la malaltia de la dita reyna, façats tots temps intervenir gran colp de sicilians; per tal que si Deus ordenava d ella en altra manera, que cosa alguna sinistra non pogues esser notada a vos. E part aço vos tots temps haiats vostres gents plegades e amassades ab vos, per tal que si contrari s i sdevenia, ço que Deus no vulla, puxats esser vos potent tos temps e senyor; car ja sabets que en lo temps passat de la rebellio, per tal que haviem la gent aplegada e ajustada ab nos fom restaurats, e si la haguessem tenguda scampada forem estats perduts e no podiam haber estorça ne cosa alguna. En exeguir e metre en obra, rey molt car fill, les coses e monicions dessus dites haiats vos ab gran pensa e ab diligencia acomanant aquelles a l extrema cellula de la vostra memoria e usant ne axi com de bon rey se pertany gordants vos tots temps d'on venits ne qui son stats los vostres predecessors e seguint les petjades de aquells les quals encare viuen e viuran per fama perdurable. E sie Rey molt car fill vostra guarda e us prosper e us faça tots vostres fets benavenir la sancta Trinitat. Lo fet del noble Mossen Berenguer de Cruilles havents sguart als serveys que ns ha fet e que continuament axi mateix aquells que fa a vos aqui en aquex Regne lo noble Mossen Johan de Cruilles fill seu havem e entenem haver en singular recomendacio. E sie tots temps Rey molt car fill vostra guarda e us faça tots vostres fets prosperar e benavenir l Esperit Sant. Vuy data de la present, Rey molt car fill, havem reebuda una letra del pare sant per la qual nos ha notificat com per honor nostra ha creat novellament tres cardenals naturals nostres tots, lo bisbe de Taracona, Micer Pere Serra, e Mossen Joffre de Bon; notificam vos ho per tal com sabem que n haurets plaer. Dada en lo monestir de Xixena sots nostre segell secret a XXX. de Setembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Regi Sicilie, — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(57) Reg. 2241, fol. 41.

Lo Rey. — Reyna molt cara muller. Sapiats que nos fom açi anit vespre en lo loch de la Lezinyena, e ja en lo loch de La Nage foren anos lo governador el justicia e el batle general del regne d Arago per fer nos reverencia e apres una legua luny d aquest loch son estats a nos los missatgers de la ciutat de Saragoça per semblant rahó entre los quals ere en P. Cerdan ab ells lo qual es dels principals dels bandos e nos per tal com tro ssus que haiam feta la jura no podem usar, manam al governador quel prengues e axis feu de fet de la qual cosa los dits missatgers se maravellaren e se squivaren supplicants a nos quel fessem deliurar per raho de lur missatgeria la qual cosa nos no volguem atorgar ans los reptam com lons havien amenat denant per tal com es criminos. Apres d aço supplicaren a nos de .V. coses; la primera per fer nos reverencia, la segona que per tal com la entrada del pont es avol e no hauriem loch tant be de fer lur festa que entrassem per la part del cami de Fuentes on es la entrada exuta e bona, la terça que tardassem nostra entrada per tota l altre setmana, la quarta que durant la festa no fessem pendre algu, la quinta que pertal com la jura que haviem affer es acostumada de fer en la esgleya de sent Salvador ab gran solemnitat en poder del Justicia d Arago nos qui encara no la haviem feta servant la dita solemnitat que drecem nostre cami a la esgleya de sent Salvador pera fer la dita jura axi com es acostumat, car axi la feu lo rey en Johan de bona memoria frare nostre. E nos responem los ala segona que ns plahia entrar per la dita porta del cami de Fuentes, a la terça que no tardariem nostra entrada sino d aqui a diumenge prop vinent, a la quarta los responem que nou fariem per res, a la quinta los responem que ns plahia fer la dita jura en la forma acostumada, axi que la nostra entrada será per la dita part lo dit die de diumenge qui ve si a Deus plau. E pertal com aquell dia per raho de la dita jura haurem molt a leguiar, nos a supplicacio dela dita ciutat havem acordat que vos entrets lo dilluns seguent. E certificam vos del dit fet pertal quen haiats plaher e que façats lo cami que nos haurem fet per tal que entrets lo dit die de dilluns per aquella part mateixa pregantvos quens certifiquets per vostres letres com vos sets trobada en lo cami car gran plaher ne haurem. Dada en la Lezinyena sots nostre segell secret a III dies d Octobre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi, Berengario Sarta.

(58) En el Registre 2240, fol. 2 v. hi ha dues lletres, adreçada una al prior de la cartoixa de Sant Pol de Mar y l'altre al del monestir de Sant Jaume de la mateixa ordre, datades erroneament el 4 del corrent en Saragoça. L'una d'elles diu aixís:

Lo Rey — Com nos entenam anar en breu, Deu volent, [en] regne de Valencia e visitar lo nostre monestir de la Vall de Jhesu Christ e siam certificats que encara en lo dit monestir no ha compliment d'officiers ne responsers notats ab que puxam fer lo divinal offici, per ço us pregam affectuosament que per En Johan de Artayne portador de la present, lo qual vos trame-

(1) Del contingut d'aquesta lletra se despren que la data era 'l 28.

tem per la dita rahó, nos trametats encontinent un bon responser e un bon oficier notats; e en smena dels dits libres trametem vos per lo dit Johan cent florins, pregants vos que aço no haia falla, e que ·ns haiats per recomanat en vostres oracions e farets nos en servey lo qual molt vos grahirem. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a IIII dies d Octubre del any M.CCC.LXXXX set. Rex Martinus. — Dirigitur priori et conventui monasterii Sancti Pauli de maritimo ordinis de Cartuxa.— Dominus Rex mandavit mihi, Berengario Sarta.

El Rey no era en Saragoça com ho proba una lletra datada en Vilamaior l'endemà 5 y adreçada a sa muller la Regina.

(59) Reg. 2238, fol. 37.

Lo Rey.—Reyna molt cara muller. Vostra lletra havem reebuda com entras ir en Pina e supplicas nos que deguessem guiar don Artal d Alago lo qual vos vol acompanyar anant a Çaragoça. E ben sabets, reina molt cara muller, quines ne quals coses s i son fetes com han portat aquest regne en gran scandal e punt de perdicio e com som venguts en aquest regne tan solament per provehir e castigar los criminosos e que ara haguessem a guiar aquells no seria als sino perdicio de tots los fets e de la justicia per lo qual som venguts. Et hauriem gran plaer que entre ls altres trobem lo dit don Artal ignocent e sense colpa alcuna; perque us certificam que no ho fariem e per cosa que sia en lo mon. E semblant resposta havem feta als jurats e missatgers de Çaragoça los quals ab gran instancia una e diverses vegades han supplicat a nos per altres. Empero si lo dit don Artal se vol metre solament en nostre poder plau a nos que vinguen devant nos e no en altra manera. E sia vostra guarda, reyna molt cara muller, la santa Trinitat. Dada en Vilamaior sots nostre segell secret a .V. d Octubre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(60) El 7 octubre qui era diumenge, el Rey feu (1) sa solemnial entrada en Saragoça. No he trobat cap document datat en aquest dia, sols la lletra del 3 corrent adreçada a sa muller ne parla. Fou rebut ab grans festes tal com era de consuetut rebre ·ls princeps quan venien pendre possessió del reyalme. El mateix jorn feu solemnial jurament en mans del Justicia d'Aragó, de servar personalment y de fer servar inviolablement a sos sotmesos de qualsevulla classe tots els furs establerts per son pare el rey En Pere en les Corts de 1348; tots els altres furs, privilegis, llibertats, usatges y costums d'Aragó. També jurà els del reyalme de Valencia tinguts per el fur d'Aragó, y a més els de Therol y Albarracín. Finalment jurà no separar jamay els reyalmes qui eren vinguts a una unió en la corona, segons els establiments de son pare el rey En Pere III.

(61) Reg. 2238, fol. 37.

Lo Rey. — Mossen Ffrancesch. Meravellats som fort com encara no sots vengut a nos ab los falconers e falcons nostres; perque volem e manam que decontinent vista la present, no sperat altre manament nostre, vingats a nos ab los dits falconers e falcons. Et si per ventura vos occupat d altres afers urgents no podiets venir, manam vos que ns trametats tots aquels falconers qui seran estats quitats o acoreguts Et aquels qui a vos sera ben vist, per tal que nos puxam a vegades pendre plaer en la guisa. Et aço per res no mudets o allonguets si a nos desijats servir ne complaure. Dada en Saragoça sots nostre segell secret a .X. de Octubre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Ffrancisco Bertrandi militi falconerio domini Regis. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(62) Reg. 2239, fol. 69.

Lo Rey. — Veguer. Nos per avenir e metre pau e concordia entre aqueys bandos dels Cireres e dels Ulujes manam los per altres letres nostres que decontinent sien ab nos e que per res nos reten les treves; scrivim encara sobre aço al noble e amats nostres En Berenguer Arnau de Cervello e a Mossen Berenguer de Boxadors que en aço donen tot aquell millor endreçament que poran e part aço scrivim als prohomens d aquexa vila que per semblant hi treballen ab gran diligencia. E si no ho volen fer que aquells qui faran part en los bandos gitets e façats exir de la vila. Perque us dehim e manam expressament e de certa sciencia sots incorriment de nostra ira e indignacio que decontinent vista la present presentets als dessus dits les dites nostres letres e de les presentacions fets ne levar cartes publiques e treballets en les dites coses ab gran diligencia per manera que n siats digne de laor. E d aço que hi haurets fet certificats nos en per lo portador de la present. E aço per res no mudets o allonguets si a nos desijats servir e complaure. Dada en Saragoça sots nostre segell secret a XXIIII dies d Octubre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur vicaris Cervarie vel eius locumtenenti. — Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

(63) Lletra Reyal n.º 51.

Lo Rey. — Daraçaner. Manam vos que vistes les presents de les veles de les nostres galeres que tenit en la nostra Daraçana donets e liurets decontinent al amat conseller e camerlench de nostre molt car fill lo rey de Sicilia Mossen Loys de Rajadell una vela borda o un artimo de les millors que hic sien. E cobrats d ell la present ab apocha de reebuda, car nos ab aquesta mateixa manam e volem que vos restituint la present e la dita apocha, la dita vela sie denotada del libre de notaments, tota excepcio e dilacio apart posades. Dada en Çaragoça sots nostre segell menor a VI de Noembrè del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Al feel nostre En Bertran Sala, daraçaner de la Daraçana de Barchinona.

Aquest mateix document es ab petites variants de redacció en el Reg. 2238, fol. 46 v.

(64) Reg. 2239, fol. 81.

Lo Rey. — Per letra d En Ffrancesch Foix havem entes que la galea de Mossen Luis de Rajadell ha fretura de panatica; per que havem deliberat que li sia donat tant pa que li bast per lo temps que para aqui e encara entro sia a Maho. Per ço volem e us manam que de part nostra manets al dit Ffrancesch que encontinent liure al scriva de la dita galea aquella quantitat de pa que haura mester estant aqui e enant tro a Maho, car nos ab altra letra manam al dit En Ffrancesch Foix que la quantitat de pa qui per vosaltres o l un de vosaltres li sera dita o expressada, pach e liure encontinent al dit scriva. Dada en Çaragosa sots nostre segell secret a VII dies de Noembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur als feels consellers nostres En G. Pujada e En Ffrancesch de Casasaja mercaders de Barchinona e a cascun d ells. — Dominus Rex qui eam signavit jusit expediri.

(65) Reg. 2240, fol. 5 v.

Lo Rey. — Daraçaner. Com per la notable armada que les ciutats de Barchinona e de Valencia acorden de fernos haiam mester les galees nostres qui son aqui, manam vos que aquelles e totes lurs exercies regonegats e tingats a punt, de guisa que no se consum res ne s i perda res; en altre manera seria imputat a vostra culpa. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret

(1) ZURITA. *Anales de la Corona de Aragón*, llib. X, cap. LXV.

a XIIII dies de Noembre del any M.CCC.CX.VII. Rex Martinus. — Al feel conservador de la nostra daraçana En Barthomeu Sala. — Dominus Rex mandavit mihi, Petro de Beviure.

(66) Reg. 2240, fol. 6.

Lo Rey. — Per alcuns ardits que havem hauts ara novellament de Sicilia havem deliberat e es molt necessari trametre fort prestament e cuytosa cert nombre de gents d armes de cavall e de peu e vitualles e altres coses necessaries a nostre molt car primogenit lo rey de Sicilia e a aquells cathalans e feels sicilians qui ab ell e en son servey son en lo dit regne. E per aquesta raho havem mester cert nombre de naus e altres fustes aptes e suficients a pasar la dita gent, cavalls, vitualles e altres coses demunt dites; perque us manam tan estretament com podem que encontinent façats deteniment e detingats totes naus e altres grans vaxells qui aqui sien trobades e totes quantes junyiran d aqui avant aptes e sofficients a passar los dits cavalls e altres viatualles sobre dites e no ls donets licencia de partir per anar o navegar en altres qualsevols parts, car nos del dia avant que ls farets lo dit deteniment, los farem comptar e pagar lur nolit e altres coses segons es acostumat. E guardats vos que en aço no siats negligent o donets avol cura, car nos nos en tornariem sobre vostra persona. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVI dies de Noembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Thomme Deç Bach vice admirato regni Maioricarum. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

Consemblant lletra fou tramesa a Nicholau Pujada, batlle general de Valencia e altra als consols.

(67) Reg. 2239, fol. 86.

Lo Rey. — Manam vos expressament que aquell astor norech lo qual fo comanat an Carrio de la vila de Gualada per un castella, manets donar e liurar encontinent al portador de la present lo qual vos trametem per la dita raho; guardant vos no haia falla ne triga com nos lo vullam per nostre servey, e en altre manera seria imputat a colpa vostra. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XX dies de Noembre del any M.CCC.[XC]. set. Rex Martinus. — Dirigitur baiulis ville Gualada. — Dominus Rex mandavit michi, Berengario Sarta.

(68) Reg. 2239, f. 87 v.

Lo Rey d Arago. — Vist ço que ns havets escrit dels affers de la ambaxada per vos feta al emperador d Alamanya, responem vos que ns plau e volem e us manam que continuades jornades vengats a nostra presencia pera fer nos relació d aço que reportats dels affers demunt dits. E no dubtets de venir car nos a sobre habundant cautela, vos trametem nostre guiatge bastant segons que n l altre daquen sera feta, copiosament porets veure. Dada en Saragoça sots nostre segell secret a XXI de Noembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus.—Dirigitur Petro Olzinella jurisperito Perpiniani. — Dominus Rex mandavit Petro de Beviure.

Reg. 2240, fol. 7 v.

Lo Rey. — Procurador. Entes havem que en la castellania del castell de Vall de Muça la qual te En Jachme Deç Puig scriva de la governacio de Mallorques de la qual nos e vos en nom nostre li pagats cascun any XXV lliures, no esta en aquella, ans loga les cases e habitacio del dit castell; axi qu ell ha de nos d una part çert salari e d altre part cert loguer. E com aço torn en nostre evident dampnatge, e perill e destruccio del dit castell, manam vos tan expressament com podem que no respongats ne paguets res d aci avant al dit Jacme Deç Puig del dit salar,i si donchs personalment e continua no stara en lo dit castell; e si personalment e continua segons dit es no y estara, metets hi alcuna bona persona qui alli tenga e scrivets nos en tantost per tal que n puxam degudament provehir. E guardets vos que aço no mudets, car certificam vos que sen tornariem sobre vos e vostres bens. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXI dies de Noembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur procuratori regio Maioricarum. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

(69) Reg. 2239, fol. 92.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda, e responem vos que som molt meravellats de les maneres que tenits en vostre proceir si axi es; car segons havem entes havets fer fermar sindicat a la maior partida dels homens del noble e amat nostre En Bernat Galceran de Pinos que havets reemuts per força de persones e encara metent los dogals en los colls e grillons en les cames e axi mateix vos ne havets menats de homens propris del dit noble qui no volien fermar en lo dit sindicat bestiars e molts dels quals part aquell que havets menjat e destrovit s es perduda la maior part e ço qui pijor es havets meses e fets officials homens celerats e de mala vida, la qual cosa segons se diu no es acustumada e encara en fer la dita reemço havets menada gran gent del sagramental e d altres pera dar dampnatge al dit noble; och encare fet fermar sindicat tro en quantitat de LX milia sous e no li havets oferts pagar sino XII milia D. sous e moltes altres coses havets fetes segons se diu males e de fort mal exemple qui freturen de molt gran reparació. Per que reprenent vos en fortment si axi es e attenents que l dit noble ha servit a nos en temps passat e continuament serveix fort altament, vos dehim que no es nostra intencio que li sien preses postats ne aytampoch volem li sien reemudes juridiccions tro als derrers car no seria raonable que ell ne altres qui ns servexen fossen vexats ne dampnejats ells ne ço del lur, ans axi com ja us havem scrit per nostres patents letres sobre l enantament per nos fet al dit noble, aquelles tengats e servets e no y contrevingats en alcuna manera si de nostra gracia e merce confiats. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVII dies de Noembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur biaulo generali Cathalonie. — Dominus Rex qui eam signavit jussit eam expediri.

Reg. 2239, fol. 92 v.

Lo Rey. — Mossen Bernat. Per diverses sguarts nos havem a cor que la pau dels bandos appellats d Uluges e Cireres entre ls quals se son seguits molts scandels se faça a ma nostra qui sobiranament desijam pau e tranquillitat de nostres sotsmeses, e per tal com sabem que vos entre ls altres qui maiors e pus assenyalats son entrevenits en aquests affers, haviem acordat que personalment vinguessets a nostra presencia; mas per l accident de vostra persona e pera lunyar vos de fatigacio de camins e presumints que d aquest fet complaurets a nostra reveverencia e voler haurem ho per scusat, vos faent la ferma deius scrita e no en altra manera. On vos pregam e us manam ab tanta expressio com podem que en tot cas per nostre servey e benavenir vostre e dels altres qui per o favor dels quals entrevenits en aquests affers, fermets aquell compromis en nos en poder del feel secretari nostre En Berenguer Sarta lo qual per los dits affers trametem en aqueixes partides que us dirá lo dit En Berenguer, e noresmenys façats e donets obra ab acabament sens falla e ficcio alcuna que per part vostra e lur los dits affers se leven de arrega a ma nostra, e no prengats tant gran carrech que per la ferma vostra los dits affers vinguen a rompiment, car nos som clarament informats que hauda vostra ferma, los dits affers vindran a bona fi Certificants vos que en altra manera no us hauriem per excusat de vostre venguda ans en lo dit cas, vos manam per la fe e naturalesa que ns sots tengut e obligat que lexats tots affers vingats a nos encontinent ab lo dit nostre secretari e siats avisat que per vostra ferma no darem loch a tants dans aparellats de seguirse per falta vostra. Empro no contenats per punt d honor ni per altre rao car nos entenem sobre aço guardar vostre honor axi en la ferma del compromis com en la sentencia per nos donadora segons que pus largament vos recitaran lo feel nostre En Bernardi Deç Palau donzell, veguer de Cervera, e lo dit En Berenguer Sarta los quals son per nos dels dits affers largament informats, a les paraules dels quals volem pregam vos e us manam que donets plena fe e creença, axi com si nos personalment vos ho dehiem. E podets creure fermament e de nos confiar que, Deus volent, darem conclusió final e tal e los dits affers que cascunes de les dites parts ne romandrets en bona concordia segons se pertany. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVII dies de Noembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Bernardo de Boxadors militi. — Dominus Rex mandavit Petro de Beviure.

En el mateix jorn 27 escrivia a Bernat Deç Palau veguer y batlle de Cervera que en cas de que ·l dit Bernat de Boxadors no volgués signar y firmar el compromis de concordia entre les dites bandositats, el foragi i de la vila de Cervera y li prengui tots els castells qu'aquell te per el rey; y mana a tots sos oficials que donguin ajuda al dit Deç Palau pera ·l dessus dit objecte tantes vegades com ne seràn requests.

També li mana que qualsevol dels formants de les bandositats qui no vulguin signar, els foragiti de la vila y no ·ls deixi entrar en ella (Registre 2239, fol. 93 v.). També mana an Raymond d'Uluja y a sos dos fills Galcerán y Berenguer d'Uluja, an Galcerán de Vergós, Arnau de Vergós, Raymond de Montçó, Huch de Copons, Berenguer de Copons, Berenguer de Montagut, Bernat de Montagut, Johan de Montagut y Guillem Tallada y llurs partidaris d'una part y als Cireres y llurs partidaris d'altre donantlos el guiatge necessari pera que puguin anar a signar el dit compromís de pau. (Registre 2239, fol. 94).

(70) Reg. 2240, fol. 11 v.

Lo Rey. — Com nos haiam aci mester una roda de vidre vermell qui sia bell e net d aquells qui venen d Alemayna o de Flandes e que la dita roda sia de granea o torn de un plater mijancer semblant d aquell: en que nos acostumam de menjar o de .I. palm e mig poch mes o menys, pregam vos que encontinent per persona certa o per correu nos trametats la dita roda un marcapa embolicada en stopa o coto, de guisa que al port no s puga trencar. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVIII dies de Noembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur de Casasaja et Guillelmo Pujades mercatoribus Barchinonæ. — Dominus Rex misit signatam.

(71) En 2 de Desembre manaba an Johan de Çabastida, de començar el seu palau.

Reg. 2239, fol. 95 v.

Lo Rey.—Per dar començament e aviament a la obra del palau per nos deliberat fer en la plaça o denant la deraçana d aquexa ciutat, fem totes aquelles mellors provisions que podem de haver diners pera trametre ls vos aqui pera continuar la dita obra; e entre aquells que ara de present haurets e aquells que us farem dar per tot lo present mes de Deembre haurets complimient a mes de mil florins, Deu volent, puys per anant abans que aquells haiats despeses, trametrem vos en al pus sovent e los mes que porem, per manera que la obra del dit palau se puxe poderosament continuar. E per tal que entre tant lo verger sie continuat en manera que ls arbres se puxen plantar e prenguen tot avançament e no s y perde temps, ans en lo mes de Janer primer vinent hi puxen esser plantats, volem que façats estimar tots los alberchs o cases qui son dins la dita ciutat del mur tro a la Torre Blancha, on sera lo pati denant lo portal del dit palau, lo qual pati haia tant d ampla com ha l ort dels frares menors: e fetes, totes les dites estimes nos trametats aquelles per scrit distintament e clara, e primerament aquelles dels orts on sera fe: lo verger per tal que les puxam pagar primeres, per ço que l verger no perde temps, e nos trametrem vos diners pera pagarles. Deus volent, dins breu temps. Item fets que en los fonaments que havets començats sien preses IIII peus de torres per manera que si puxen aquelles fer, e tractats o fets tractar e assaiar ab los consellers de Barchinona o ab altres persones que us parega si volran comprar lo nostre palau menor e estrenyets vos ab ells del preu que dar hi volran, per guisa que d aquell no puxats certificar de present, e totes les dites coses vos scriu pus stretament l amat conseller e algutzir nostre Mossen Ramon de Blanes. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a II dies de Deembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Johanni Çabastida. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

(72) Segón Llibre vert, fol. 110. M. B.

En 13 desembre el Rey lauda els capítols ordinats per la ciutat de Barchinona dessus armaments de deu galeres contra ·ls serrahins de Barberia.

(73) Reg. 2240, fol. 19 v.

Lo Rey. — Trametem vos per lo portador de la present XII pernils de carn salada bona e fina, menjats la per amor de nos tost per tal que n merescats haver mes. Dada en Barchinona (1) sots nostre segell secret a XVI dies de Deembre del any de la nativitat de Nostre Senyor M.CCC.XC.VII. Rex Martinus. — Dirigitur Ffrancisco de Casasaja mercatori Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

(74) Reg. 2239, fol. 105.

Lo Rey. — Molt car cosí. Vostra letra havem reebuda per En Dalmau Ça-Cirera donzell e entesa la creença a nos per lo dit Dalmau de vostra part en veritat de la dita letra explicada, vos responem que a nos plau que lo tracte del matrimoni mogut entre una de vostres filles d una part, e lo fill de Brancha d Oria de l altre, se continui e s procecesque en aquell, si conexets sia factible e benavenir vostre. Per ço pregam vos que de tot ço e quant hi procehirets nos vullats ans de conclusio certificar per vostra letra. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXII dies de Deembre del any M.CCC.XC.VII. Rex Martinus.—Dirigitur Comiti Urgelli. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

(75) Reg. 2239, fol. 106.

El Rey. — Pocos dias son passados vos havemos scripto que por nuestro delito e plazer nos quisiessedes enviar un buen galgo que havedes, antes el missatge que por aquesta razon vos haviamos enviado se yes tornado sines lo galgo e respuesta que de vos no havemos hovida, de que nos meravellamos. Porque otra vegada vos rogamos que nos enviedes por el portador de la present el dito galgo, e d esto nos faredes servicio e plazer. En otra manera si no lo faredes, lo que no pensamos, haiats por cierto que cognosceremos que de poca cosa no nos havedes querido complazer e en su caso e lugar nos recordara bien. Dada en Çaragoça dius nuestro siello secreto a XXVI dias de Deziembre del anyo M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Garcie Perez de Moros. — Dominus Rex qui eam signavit jussit expediri.

(76) Reg. 2239, fol. 105 v.

Lo Rey. — Honrat pare en Christ. Vostra letra havem reebuda ensemps ab la novella fruyta que trames ens havets del qual havem haut fort gran placer e la qual nos es stada tant pus acceptable com es venguda en temps no acostumat e fora molt mils venguda si los ambaxadors del rey d Anglaterra e del duch de Lancastre hic fossen: mas ja ls havem espatxats e hic eren partits. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVII dies de Deembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. Dirigitur Episcopo dertusense. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

(1) Es una errada del copista: ha de dir Çaragoça.

(77) Reg. 2240, fol. 24.

Lo Rey. — Molt car oncle. Segons letres que havem haudes de nostre molt car cosi lo rey de Ffrança e apres havem sabut certament lo dit rey nos tramet fort solemnes ambaxadors per lo fet de la Esgleya, e venen a jornades tirades a nos dret cami; e com haguessem sobirá plaer que en lur proposicio e en lo procediment qui s seguira vos fossets ab nos, pregam vos tan affectuosament com podem que vengats a nos com avans porets, per tal que ab vostre consell e d alcuns maestres en theologia doctors e fundats clergues que ych fem venir, puxam saviament respondre a aço que ns sera proposat per los ambaxadors demunt dits. E sera cosa, molt car oncle, de que ns farets plaer e servey gran. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXXI dies de Decembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur a nostre molt car oncle lo marques de Villena. — Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii.

Consemblant lletra fou tramesa al comte d'Urgell.

ANY 1398

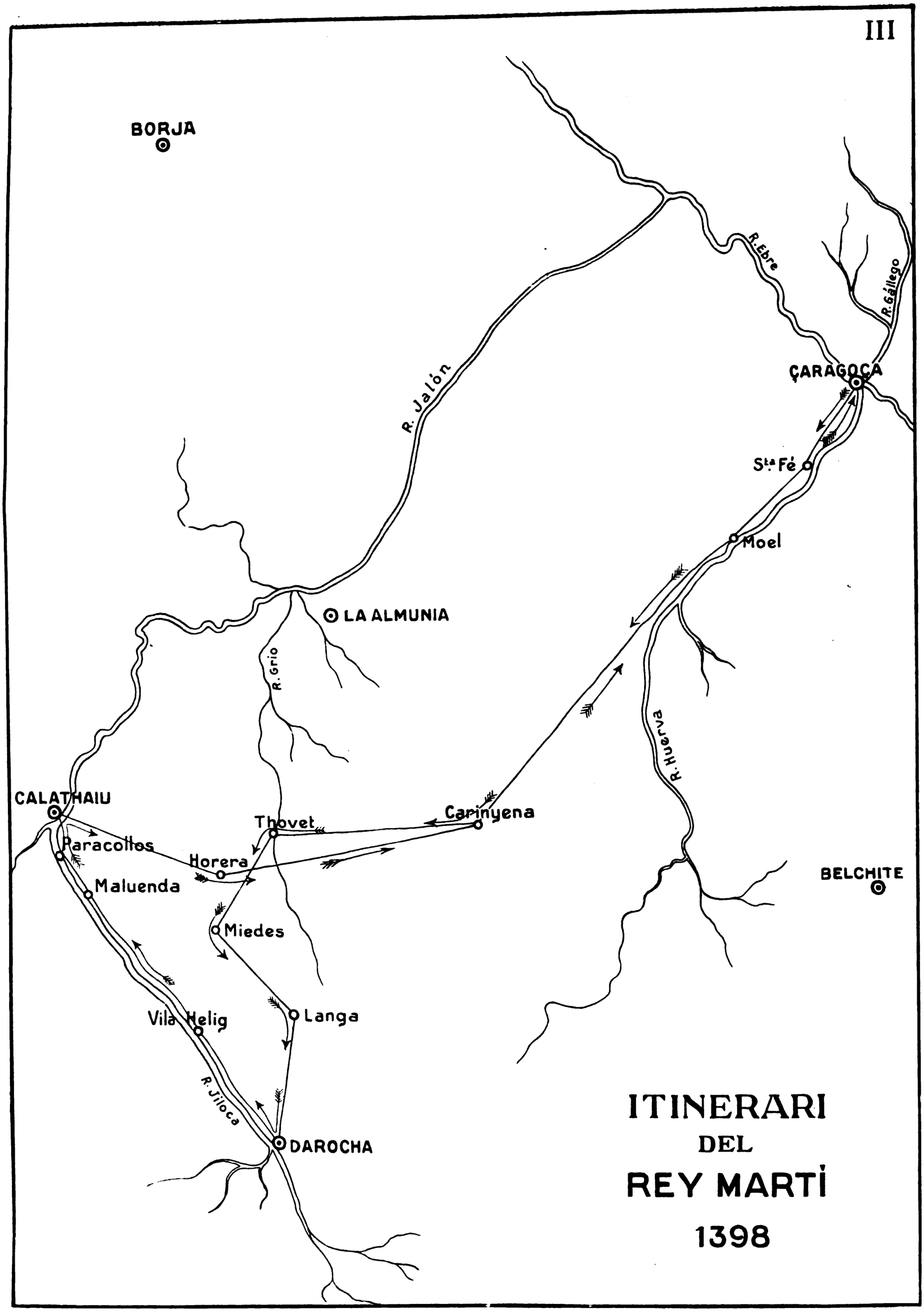
Data	Lloch	Signatura
JANER		
1	Çaragoça	2190, 100
2	» (1)	2239, 107
3	»	2239, 10)
4	» (2)	2239, 108 v.
5	»	2239, 109
✠ 6	»	2286, 37
7	»	2239, 109 v.
8	» (3)	2240, 26
9	» (4)	2239, 110
10 {	»	»
	Aljaferia	2230, 41 v.
11	Çaragoça	2239, 110 v.
12	»	2239, 111
✠ 13	»	2289, 81 v.
14	» (5)	2289, 82
15	»	»
16	»	2289, 83
17	» (6)	2286, 42 v.
18	»	2286, 45
19	» (7)	2239, 114
✠ 20	»	2289, 84 v.
21	»	2286, 19
22	»	2289, 85
23	»	2289, 85 v.
24	» (8)	2239, 115
25	» (9)	2289, 86
26	» (10)	2289, 86 v.
✠ 27	» (11)	2239, 119
28	»	2289, 91 v.
29	» (12)	2239, 116 v.
30	»	2240, 39 v.
31	»	2239, 107 v.
FEBRER		
1	Çaragoça	2289, 88 v.
2	»	2240, 41
✠ 3	» (13)	2289, 89
4	»	2289, 89 v.
5	»	2290, 90 v.
6 {	» (14)	2239, 119 v.
	Aljaferia	2240, 46
7	»	2240, 46 v.
8	Çaragoça	2240, 46
9	»	2289, 91
✠ 10 {	»	2240, 43
	Aljaferia	2189, 179 v.
11	Çaragoça	2240, 41
12	»	2240, 48
13	»	2239, 121
14	»	2239, 120 v.
15	Çaragoça (15)	2289, 92 v.
16	» (16)	2289, 92
✠ 17	»	»
18	»	2289, 93
19	»	»
20	»	2286, 20
21	»	2289, 96 v.
22	»	2289, 95
23	»	2289, 97
✠ 24	»	2166, 122
25	» (17)	2289, 96
26	»	228), 99 v.
27	» (18)	2289, 100
28	» (19)	2239, 123 v.
MARÇ		
1	Çaragoça	2190, 138
2	»	2240, 63
✠ 3	»	2240, 59
4	» (20)	2240, 58 v.
5	» (21)	2289, 100 v.
6	» (22)	2289, 114
7	»	2240, 61
8	» (23)	2286, 22 v.
9	»	2240, 64 v.
✠ 10	»	2240, 63 v.
11	»	2286, 21
12	»	2240, 68 v.
13	»	2286, 20 v.
14	»	2240, 65 v.
15	»	2239, 129
16	» (24)	2240, 69 v.
✠ 17	»	2240, 67 v.
18	»	2240, 68
19	»	2289, 107 v.
20	»	2289, 108
21	» (25)	2289, 108 v.
22	»	2289, 112
23	» (26)	2289, 113
✠ 24	»	Ll. R. n.º 87
25	»	2230, 62
26	»	2240, 70 v.
27	»	2286, 23
28	»	2289, 112 v.
29	»	2289, 113
30	»	2289, 115 v.
✠ 31	» (27)	2298, 52
ABRIL		
1	Çaragoça (28)	2289, 115
2	» (29)	2289, 116 v.

Data	Lloch	Signatura
3	Çaragoça	2289, 116
4	»	2239, 132 v.
5	»	2113, 151 v.
6	»	2240, 82 v.
✠ 7	»	2240, 77 v.
8	» (30)	2239, 130 v.
9	» (31)	2239, 134 v.
10	»	2239, 135 v.
11	»	2239, 132 v.
12	»	2240, 78 v.
13	»	2240, 79
✠14	»	2230, 65 v.
15	»	2240, 79 v.
16	»	2289, 117
17	»	2239, 136 v.
18	» (32)	2289, 118
19	»	2240, 82 v.
20	»	2289, 118
✠21	» (33)	2239, 139
22	»	2239, 141
23	» (34)	»
24	»	2240, 86
25	» (35)	2240, 84 v.
26	»	2286, 23 v.
27	»	2289, 118 v.
✠28	»	2239, 142
29	» (36)	»
30	»	2289, 119
MAIG		
1	Çaragoça	2289, 121 v.
2	»	2289, 119
3	» (37)	2239, 143 v.
4	» (38)	2289, 119 v.
✠ 5	»	2240, 91
6	»	2289, 121 v.
7	»	2239, 144
8	»	2289, 122
9	»	2229, 78 v.
10	» (39)	2289, 120 v.
11	» (40)	2239, 144
✠12	»	2240, 94
13	»	2239, 145
14	»	2239, 144 v.
15	»	2240, 95
16	»	2190, 178 v.
17	»	2239, 147 v.
18	»	2240, 96 v.
✠19	»	2289, 125
20	»	2286, 24 v.
21	»	2239, 145 v.
22	»	2240, 110
23	»	2190, 182 v.
24	» (41)	2239, 147
25	»	2240, 97 v.
✠26	»	2167, 161
27	» (42)	2239, 147 v.
28	»	2239, 148
29	»	2289, 126
30	»	2289, 126 v.
31	»	2240, 100
JUNY		
1	Çaragoça (43)	2240, 104
✠ 2	»	2240, 109
3	» (44)	2240, 105
4	» (45)	2240, 102 v.
5	»	2229, 83
6	»	2240, 113
7	Çaragoça	»
8	»	2289, 127 v.
✠ 9	»	2240, 113 v.
10	»	2242, 6 v.
11	» (46)	2229, 84
12	»	2289, 128
13	»	2289, 131 v.
14	»	2242, 2
15	» (47)	2240, 115 v.
✠16	» (48)	2289, 129 v.
17	»	2242, 2 v.
18	» (49)	2240, 117
19	»	2242, 3
20	»	2264, 52 v.
21	»	2289, 130 v.
22	» (50)	2289, 132
✠23	»	MR 3674, 6
24	»	2115, 110 v.
25	»	2289, 132
26	»	2242, 6 v.
27	»	2242, 6
28	»	2240, 118 v.
29	»	2298, 71 v.
✠30	» (51)	2229, 89
JULIOL		
1	Çaragoça (52)	2240, 118
2	»	2229, 92
3	» (53)	2242, 9
4	»	»
5	» (54)	2242, 13 v.
6	»	2240, 127
✠ 7	» (55)	»
8	» (56)	2240, 119
9	»	2242, 16
10	» (57)	2240, 120
11	»	2242, 7 v.
12	» (58)	2286, 26
13	»	2289, 132 v.
✠14	»	»
15	»	2242, 15
16	»	2229, 101
17	»	2240, 121 v.
18	» (59)	2240, 120 v.
19	»	2240, 122
20	» (60)	2190, 234
✠21	»	2210, 49
22	» (61)	2242, 16 v.
23	» (62)	2240, 124 v.
24	»	2230, 98
25	»	2240, 125 v.
26	» (63)	2240, 125
27	»	2289, 133
✠28	»	2229, 102 v.
29	» (64)	2240, 126
30	»	2289, 133 v.
31	» (65)	2229, 105
AGOST		
1	Çaragoça (66)	2240, 126
2	» (67)	2289, 134
3	»	»
✠ 4	» (68)	2295, 61 v.
5	»	2289, 142
6	» (69)	2167, 184 v.
7	» (70)	2289, 138 v.
8	»	2289, 137
9	» (71)	2240, 127 v.
10	»	2242, 20 v.

Data	Lloch	Signatura
✠11	Çaragoça	2263, 102 v.
12	»	2242, 27 v.
13	»	2286, 27
14	»	2289, 138 v.
15	» (72)	2240, 128 v.
16	»	2242, 21 v.
17	»	2289, 140
✠18	»	2289, 140 v.
19	»	2115, 158
20	»	2242, 21
21	»	2242, 23
22	»	2240, 129 v.
23	»	2289, 140 v.
24	»	2190, 236
✠25	»	2242, 25
26	»	2289, 141
27	»	2289, 141 v.
28	»	»
29	»	2289, 142
30	»	2240, 131
	Aljaferia	2190, 235
31	Çaragoça (73)	2242, 26 v.
SETEMBRE		
✠ 1	Çaragoça (74)	2119, 23
2	»	2242, 27
3	»	2229, 115 v.
4	» (75)	2240, 131
5	»	2229, 116
6	»	2240, 141
7	»	2242, 29
✠ 8	»	2290, 1
9	»	2229, 118
10	» (76)	2290, 1 v.
11	»	2242, 37
12	»	2167, 196
13	»	2242, 33 v.
14	»	2263, 108 v.
✠15	»	2240, 133 v.
16	»	»
17	»	2242, 30
18	»	2290, 2 v.
19	»	2229, 119
20	» (77)	2286, 28 v.
21	»	2242, 32 v.
✠22	» (78)	2240, 134
23	»	2290, 3 v.
24	»	2240, 134 v.
25	»	2240, 134
26	»	2290, 3 v.
27	»	2240, 140
28	» (79)	2290, 1
✠29	»	2210, 66
30	» (80)	2240, 138 v.
OCTUBRE		
1	Çaragoça	2240, 140 v.
2	»	2290, 3
3	»	2242, 27 v.
4	»	2240, 141 v.
5	»	2242, 38 v.
✠ 6	»	2190, 242
7	»	2240, 141 v.
8	»	2230, 116

Data	Lloch	Signatura
9	Çaragoça	2190, 243
10	»	2240, 142
11	»	2242, 38
12	»	2240, 142
✠13	»	2240, 150 v.
14	» (81)	2240, 141 v.
15	» (82)	2286, 32 v.
16	»	2240, 145
	Monestir de Santa Fe (83)	2240, 143
17	» »	MR 8674 provisional, 14
	Moel (1) (84)	»
18	»	»
	Carinyena	»
19	»	»
	Thovet	»
✠20	» (85)	»
21	»	»
	Miedes (86)	»
22	» (87)	»
	Langa (2) (88)	»
23	»	»
	Darocha	»
24	»	»
25	»	»
	Vila Helig (3)	»
26	» » (89)	»
	Maluenda	»
	Paracolles (4)	»
✠27	»	»
	Calathaiu	»
28	»	»
29	» (90)	»
30	»	»
	Horera	»
31	»	»
	Carinyena (91)	»
NOVEMBRE		
1	Carinyena (92)	2281, 25
2	» (93)	2281, 28
✠ 3	»	2281, 23 v.
4	» (94)	2281, 26
5	»	2281, 19 v.
	Moel	MR 3674 provisional, 17
6	»	»
	Santa Fe	»
	Çaragoça	»
7	»	2306, 43 v.
8	»	2240, 161
9	»	2305, 80
✠10	»	2242, 46 v.
11	»	2240, 153
12	»	2242, 45
13	» (95)	2240, 153 v.
14	»	2240, 154 v.
15	» (96)	»
16	» (97)	2240, 155 v.
✠17	»	2298, 11 v.
18	»	2240, 156
19	»	2286, 35
20	»	2240, 157
21	»	2295, 93

(1) També es nomenat Lloch de Moeil, 2240, 143; Almuel, 2170, 10; Castro de Muell, 2240, 143; Almues, 2240, 144 v.
(2) Alanga, 2240, 146.
(3) Vilafelig, 2240, 147.
(4) Paracuellos, 2281, 13.

III
BORJA
R. Ebre
R. Gállego
ÇARAGOÇA
R. Jalón
Sta. Fé
Moel
LA ALMUNIA
R. Grio
R. Huerva
CALATHAIU
Thovet
Carinyena
Paracollos
Horera
BELCHITE
Maluenda
Miedes
Langa
Vila Helig
R. Jiloca
DAROCHA
ITINERARI
DEL
REY MARTÍ
1398

Data	Lloch		Signatura
22	Çaragcça		2240, 157 v.
23	»		2295, 94
✠24	»		2240, 158 v.
25	»		»
26	»		2240, 159
27	»		2263, 114 v.
28	»		2242, 51
29	»		2229, 130
30	»	(98)	2242, 51
DECEMBRE			
✠ 1	Çaragcça (99)		2242, 52
2	»		2240, 159
3	»		2240, 160
4	»		»
5	»		»
6	»	(100)	2240, 161 v.
7	»		2242, 54
✠ 8	»	(101)	2240, 162
9	»	(102)	2242, 54
10	Çaragcça		2240, 160 v.
11	»		2242, 28
12	»		2240, 162 v.
13	»		2240, 163 v.
14	»		»
✠15	»		»
16	»		2240, 164 v.
17	»	(103)	»
18	»	(104)	2240, 165
19	»	(105)	2242, 56 v.
20	»		2242, 57 v.
21	»		2240, 165 v.
✠22	»		2242, 58
23	»		2217, 74
24	»		2217, 74 v.
25	»		2194, 58
27	»		2242, 58 v.
28	»		2240, 166 v.
✠29	»	(106)	2240, 166
30	»		2230, 135 v.
31	»	(107)	2242, 60

(1) *Llibre dels Novells Ardits*, vol. I, p. 69. M. B.

Dimecres II. — Aquest dia vench l onrat En Fferrer de Marimon de Saragoça hon lo Senyor Rey era, qui per part de la ciutat era anat al dit Senyor per afers molt tocants a la dita ciutat.

(2) Reg. 2240, fol. 24 v.

El Rey. — Hombres buenos. Sabido havemos ciertament que Martin Morezo d aquesta vila havia prometido a nos, que le haviamos scripto por nuestra letra, una galga que demandamos por nuestro plazer; e despues penediendo sende non nos ha querido embiar la dita galga. E como seya de razon que pus nos ha prometido la galga dessusodita, nos embie aquella, por esto vos mandamos que aquella galga prengades del dito Martin e le nos mandedes por lo portador de la present que hi cambiamos por aquesta razon; e si per ventura non la querra donar o la haura scondida, prenet el dito Martin e preso e ben guardado lo tenet tro haya dada la dita galga dessusodita. Dada en Çaragoça dius el siello nostro secreto a .IIII. dias de Janero del anyo M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Justicie et juratis ville de Moros. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(3) Reg. 2240, fol. 26.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda e aquella entesa vos responem que ns plau e us manam que si conexets e veets que ffrare Miquel de Gurrea, prior de Gurrea e canonge del monestir de Montarago no stiga axi honestament com se pertany e us parra que li anas lo cor e hagues girat lo voler en mal alcu, ab aquelles pus savies e mellors maneres que us pareguen, lo foragitets del castell o monestir de Montarago ne aquell per res lexets d aqui anant aturar dins lo dit castell o monestir, ans se n vaia al dit priorat o en altra part que s vulla. En ço que us fets saber que us vullam fer desembargar de la guardia dels castell e monestir dessus dits, siats cert que si En Johan de Gurrea era vengut qui tots jorns hic deu esser e per conseguent deu fermar com a procurador de Mossen Lop certs capitols sobre lo contrast del dit monestir, nos vos farem quitar e deliurar decontinent de la guardia dels castell e monestir dessus dits. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VIII dies de Janer del any Mill CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Dalmacio de Bierto. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(4) Reg. 2239, fol. 110.

Lo Rey. — Per letra que havem del capita de moro havem sabut que ns ha tramesa una bota de fin vi de aquella terra e no ns fa saber per quina fusta. Sapiats qui la ha aportada e haiats la e tantost trametets le ns a Tortosa scrivint al batlle de la dita ciutat de Tortosa que tantost le ns faci aci pujar per lo riu amunt; axi mateix havem entés que Andreu Ponç nos ha aportats certs faysants e francolins; reebets los axi mateix e fets los portar a la gabia del nostre palau menor de Barchinona. Dada a Çaragoça sots nostre segell secret a VIIII. de Janer del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus.—Dirigitur Ffrancisco de Casasaja et Guillelmo Pujada mercatoribus Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(5) Reg. 2239, fol. 112 v.

Lo Rey. — Mossen Ramon. Molt som meravellats car les universitats reyals de Cathalunya les quals han manament que trametessen, e ja devien haber trameses, sindichs en la ciutat de Leyda lo segon die del present mes de Janer, per rao de la qual cosa, segons vos havem fet saber per altre nostra letra, nos los havem fetes segones letres les quals los havem ja trameses. E apres havem deliberat que pusque les dites universitats no han curat ne curen trametre los dits sindichs en la dita ciutat, que convoquen les hosts e ja de fet havem manades fer les altres pero havem provehit no sien trameses tro n aiam nos certificat e sapiam que hauran fet sobre aço Mossen Ramon de Blanes e Micer P. Sent Martí los quals asi com sabets havem trameses en Barchinone e dels quals speram tots jorns haver resposta. E si ab la dita ciutat de Barchinona los dits Mossen Ramon han trobat ben expedient arrestar lo hem de bon grat sino trametrem les letres de la dita convocació e ab les hosts de les dites reyals universitats farem e complirem, Deu volent, la execució del vescomtat. E per saber abans ço que ls dits nostres missatgers hauran fet ab la dita ciutat, scrivem los per nostra letra ab correu fort cuytat manants los que us facen saber cuytadament per lurs letres tot ço que fet hauran. E vos encontinent per correu cuytat scrivets nos vostra intenció sobre aço e altres coses si les hi veets per maior expedició dels affers. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XIIII dies de Janer del any Mil CCC.LXXXX.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(6) Reg. 2240, fol. 113.

Lo Rey. — Honrat pare en Christ. Vostra letra havem reebuda ensemps ab la leona que ns havets tramesa, la qual vos grahim molt e us en fem moltes gracies. etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVII dies de Janer del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur episcopo Dertusense. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2239, fol 114.

Lo Rey. — Honrat pare en Christ. Lo religios et amat nostre frare Bernat Ça Fabrega nos ha demanat de part vostra del fust de la vera creu. Per que nos volents vos ne fer part, vos trametem per lo dit frare Bernat dins un reliquiari una creu qui es estat partit d aquell troç que nostre senyor lo papa nos dona en Avinyo com ab ell erem. E pregam vos que per honor nostra lo portets e tengats ab vos tota vegada que celebrarets per tal que us vage lo cor en nos, e ns façats participants en vostres oracions. E jassia la cosa se mostre poca pero haut esguart al precios cors que sostengut ha, lo do es gracios e bo. Pregam vos axi mateix que en e sobre alcunes coses que han ab vos a fer lo prior e frares del nostre monestir de la Vall de Jhesu Christ que us dira lo dit frare Bernat, los haiats per recomanats sabents que d aquelles e de totes obres que ls farets haurem plaer gran e las vos grahirem molt. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVII dies de Janer del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur episcopo Dertuse. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 33.

El Rey d Aragon. — Mossen Diego. Como nos tomemos soven muy grand plazer en caça, rogamos vos affectuosament que por honra nuestra nos querades enviar dos bons canes de treilla e duas alanas e faredes nos ende servicio el qual vos agradesceremos muyto. Dada en Çaragoça dius nuestro siello secreto a XVII dias de Janero del anyo M.CCC.XC.VIII. Dirigitur al noble e amat nuestro Mossen Diego Furtado de Mandoça, consellero e camerlengo del rey de Castiella nuestro muy caro sobrino. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

En aquesta mateixa data, segons el segon Llibre vert, fol. 236 v. M. B., consta un decret en el qual establí lo següent:

Statuisse ne aliquis audeat predicare, disputare vel quandolibet improbare vel proferre in aliquam puritatis gloriosissime virginis Mariæ conceptionis iacturam.

(7) *Llibre dels Novells Ardits*, vol. I, p. 69. M. B.

Dissapte XIX. — Aquest dia partiren los honrats En Simon de Marimon e En Guillem Oliver qui per part de la ciutat anaren a Saragoça al Senyor Rey pera suplicar al dit Senyor que no do treta de gra alguna persona que l trasque fora del regne.

(8) Reg. 2239, fol. 119 v.

Lo Rey. — En Miquel de Novals. Regraciam vos los XI pots de confits que ns havets trameses los quals de vostra part ha a nos donats En Johan de Tudela nostre secretari, e havem hagut plaer car ja sabets que en aquestes mars no hi naveguen naus d Alexandria; si per cas d aventura n i venia d aci auant, enviats nos en, car servey nos en farets. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXIIII de Janer del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Micaeli de Novals racionali civitatis Valencie. — Dominus Rex misit signatam.

(9) Reg. 2239, fol. 115 v.

Lo Rey. — Entes havem que a supplicacio del senyor rey En Johan de bona memoria frare nostre, papa Climent de loable recordacio, vos present e instant, atorga que en temps que la ciutat de Çaragoça fos entredita, se pogues fer e celebrar offici divinal dins l Aljafaria de la dita ciutat; e com nos plagues molt haver les bulles de la dita concessio, pregam vos e manam que optengats e haiats e a nos trametats o portets les dites bulles. E d aço ns farets plaer e servey gran. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXV dies de Janer del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus.— Dirigitur Petro de Berga. — Dominus Rex mandavit michi Guillelmo Poncii.

(10) Reg. 2239, fol. 119 v.

Lo Rey. — Meravellats som que jassie En Johan de Tudela secretari nostre qui no ha gayre es vengut de Valencia haia a nos dit de vostra part que seriets vengut ací ab la veronica acabada, migant lo present mes de Janer; empero no u havets fet. Per que us manam expressament que ab la dita veronica acabada vengats a nos axí com pus prestament porets; e en aço dilacio alguna no metats. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVI de Janer del any Mil. CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Guillelmo Cosçolla argenterio domini Regis. — Dominus rex misit signatam.

(11) Reg. 2240, fol. 38 v.

Lo Rey. — Veguer. Manam vos spressament que façats fer crides ab certes penes per los lochs acostumats de la ciutat de Barchinona que tota terra e altres coses qui romandran o exiran de obres qui s facen en la dita ciutat, que s hagen aportar o gitar en la plaja de la mar o fora la dita ciutat, tiren, porten e lancen aquelles en lo vall qui es apres lo mur de la ciutat on nos havem deliberat fer nostre palau per reblir aquell vall, segons que l feel nostre En Johan Ça-Bastida obrer del dit palau, ho ordonera e administrara. E aço no mudets com nos haiam deliberat que axi s faça. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVII dies de Janer del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur vicario Barchinone.

(12) Reg. 2239, fol. 116.

Lo Rey. — Molt car nebot. Vostra letra havem reebuda continent en si .V. caps: la qual entesa, vos responem e primer al primer cap, que ns plau molt que les naus qui deuen portar los cavalls venguen pera carregar aquells a la plaja de Barchinona, pero par nos que us errets en los comptes dels nolits car segons l acort que n haguem aci present vos, En Ffrancesch de Casasaja nos faia compte que tots los nolits pujassen a mes anant de X milia florins. E parriens e creem que la errada sia per tal car vos e lo dit Ffrancesch de Casasaja feyets compte de pagar nolits a les dites naus de IIII meses; e es nostra intenció que attés que tantost que sien juntes en Sicilia les dites naus, se poran licenciar, los sia dat nolit tan solament de II meses e faent aço e triant les naus menors per portar los cavalls segons informació que havem dels navilis la qual vos trametem dins la present interclusa, munten los dits nolits tan solament a XII. milia florins e a menys; per que a nos par que dejats fer venir les dites naus en la plaja de Barchinona e que ls accorregats en diners al menys que porets e d aço que ls restara tengats manera que ls sia feta dita de qualque cambiador o mercader a pagar per tot lo mes de Juliol e que al dit cambiador o mercader sia fet peu o assignació special de la tanda de les decimes de Sent Johan del mes de Juny primer vinent. Al segon cap vos responem que ns pregam e volem que cuytets tant com vos sia possible d haver vostres gents d armes e que cascuna setmana o pus soven si porets nos certifiquets quants e quals homens d armes haurets hauts e empreses e qual dia vos parra sia assignat en fer mostre en Barchinona, per manera que aquell mateix dia puxam nos assignar a la gent d Arago a fer açí semblant mostra. Al terç vos responem que nos forem cuytar tant com nos sia possible fer portar lo nostre forment del nolit del qual no ns par dejats fer compte car pora esser pagat la on se descarregara axi

com es acustumat als comenador de Muntso e an Johan Fferrandiç de Heredia pera portar lur forment no poden esser dats alcuns naviils si no que meten aquelles victualles que poran en les naus on metran lur cavalls. E si per aquesta rao volran una nau gran on vejam los dits lurs cavalls e victualles, plau nos e volem que les lus donets. Al quart cap responem que veem e conexem be la necessitat de la cuyta e per aquesta rao havem ja provehit que en poder d En Ffrancesch Foix ha entorn V. milia florins e En Pujol notari de Barchinona qui se n porta sindicat bastant pera vendre censal per preu de VI. milia florins e nos qui us aturam aci VIIII. m lia florins pera accorrer mig sou a les gents d armes d Arago e a Anguerot de Larca e haurem compliment, Deus volent, dins breus dies a tot lo restant. Per que us pregam que a la maior cuyta que porets espetxets vostres fets car de res a ades no ns poriets tant servir e complaure. Al derrer cap faent mencio que l tresorer no ha trames aquí recapte de III. milia D. florins axi com devia e havia promes, responem que sta en veritat que lo dit tresorer hi ha aquells e mes anant trameses. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVIIII dies de Janer del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus.

Ffets anar al pus tost que porets a Tortosa navili sufficient pera apportar lo nostre forment que trametem en Sicilia que es II. milia salmes, per manera que s puxa tantost navegar e anar en lo dit regne. Dada axi com dessus. Guillelmus secretarius. — Dirigitur Bernardo de Capraria. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(13) Reg. 2240, fol. 42.

Lo Rey. — Deputats. Pregam vos tan affectuosament com podem e de cor que si james nos desitjats servir e complaure, nos vullats trametre per qualque persona de qui puxats confiar, les dues spines que vosaltres ensemps ab altres nostres reliquies, tenets en penyora, car nos desijam haver aquelles per singular devocio que hi havem; e no ns par dejats star per l or en que les dites spines stan, com molt mes valega lo fermall que nos vos havem lexat que l or d aquelles ne les altres coses que preses ne havem e d aço de que satisfarets molt a nostra devoció nos farets singular plaer e servey lo qual en son cas e loch nos recordara be. Dada en Caragoça sots nostre segell secret a .III. dies de Ffebrer del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur deputatis Cathalonie. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(14) Reg. 2239, fol. 120.

Lo Rey. — Frare Bernat. Vostra letra havem reebuda e havem hagut gran plaer com havets començada la obra specialment com los monges ne son consolats. Per que volem e us manam que ab sobirana inteligencia entenats en continuar la dita obra tant com fer se puxa. Havem hagut plaer dels .XXV. florins que havets cobrats per rao de la decima. Aço que ns scrivets de Mossen Ffrancesch d Aranda e de Micer P. Pujol., no ns hi cal resposta. Tramettem vos per lo portador de la present dos brandons grans daurats los quals tingats a les festes a la elevacio del precios cos de Jhesu Christ, e dos blanchs que tingats als dissaptes a la missa de Madona Sancta Maria. Los senyals que demanats, nos los farem fer e trametrem vos los decontinent. Al fet d En Berenguer Marq nos li fem tal letra que ell conexera be sa errada e li manam que d aciavant que s guart del contrari, translat de la qual vos trametrem. D aço del agualament de la obra spatxets ho al pus breu que porets car ja volriem que fos fet. Al fet dels D. soles censals nos vos hi darem dreça al pus breu que porem; la letra dels homens de Castello ja es segellada e nos la us trametrem decontinent; trametrem vos les letres de Sent Pol e dels frares; havem hagut gran plaer de ço que ns havets fet saber de Mossen Ffrancesch d Aranda qui es stat aqui e que han donat .CC. volums de libres a Porta-Celi. Meravellam nos molt de vos de ço que ns fets saber que mes munten aquells que tots vosaltres havets, que tots quants ells han. Aço que s toquats sobre l fet de la obra de trametre diners, no dubtets ne cessets d obrar, car nos, mijancant la gracia divinal, vos trametrem bon recapte de diners e de ço que haurets mester, car tan gran cor hi havem com vos; e axí pus que nos no y planyem los diners, no plangats de continuar la obra. Hayats nos continuament per recomanats en vostres oracions. Dada en l Aljeferia nostra de Çaragoça a VI dies de Ffebrer del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur dilecto fratri Bernardo Çafabrega. — Dominus Rex misit signatam.

(15) Lletra Reyal, n.º 72.

Martinus Dei gracia Rex Aragonum Valencie Maioricarum Sardinie et Corsice Comesque Barchinone Rossilionis et Ceritanie. Ffideli nostro Petro de Torrelles in Medicina Magistro salutem et graciam. Quia non fuit sicut nec esse racionabiliter debint nostra intencio Medicos Cirurgicosque apothecharios habitantes in villis et locis comitatus de Luna qui cum suis redditibus emolumentis et juribus omnibus illustri Marie Regine Aragonum coniugi nostre carissime sunt pro camera assignata Et etiam in loco de Biel et aliis locis dicte Regine sistentibus in Regno Aragonum intelligi seu aliquatenus comprehendi in comissione quam vobis cum litera fecimus date Cesarauguste XVIII die Octobris nunc proxime retrolapsi ad inquirendum contra omnes et singulos Medicos Cirurgicos et apothecarios degentes in dicto regno Aragonum qui officiis seu artibus Medicine et Cirurgie ubi fuerint atque utuntur non prounte examine........ in ministrando pacientibus herbas alias be medicinas fraudes et negligencias committere non pavescunt et culpabiles debite pumendum dicimus et mandamus vobis de certa sciencia et expresse sub ire et indignacionis nostre incursu districtius inhibendo ne in inquirendo pumendo seu alias de dictis medicis cirurgicisque et apothecariis in villis et locis degentibus supradictis presumatis vos intromittere ullomodo abdicantes vobis nichil hominus ad cautelam potestatem omnimodam contrarium faciendi. Data sub nostro sigillo secreto Ceserauguste XV die Ffebruarii anno a Nativitate Domini M.CCC.LXXXX.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(16) Reg. 2239, fol. 122.

Nos En Martí, etc. Per tenor de la present atorgam haver reebudes de vos feel nostre En Matheu de Loscos, procurador nostre en Mallorques, per ma del feel nostre En Galceran Pallares qui aquelles nos ha liurades en la nostra cambra, sis catifes grans e tres poques, les quals de manament nostre nos havets comprades e trameses. Per que manam per aquesta mateixa al Maestre racional de la nostra cort o a qualsevol altre de vos compte oydor, que tot ço que costen les dites catifes e les messions que fetes havets pera trametre a nos aquelles, vos admeta en lo compte per vos donador de diverses comissions qui per nos vos son stades fetes en Mallorques, vos restituint apoques dels preus de les catifes e messions dessus dites, segons estil de la nostra cort. En testimoni de la qual cosa la present manam esser feta e ab nostre segell secret segellada. Dada en Çaragoça a XVI dies de Ffebrer en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(17) Reg. 2239, fol. 123.

Lo Rey. — Per nos es stat deliberat e ordonat que en los florins d or qui d aqui anant se batran en les seques nostres de Barchinona e de Mallorques, sien empremtades ço es en la superficies o partida on es lo senyal de la flor, lo nom e nostre titol reyal per semblantes letres e per semblant forma o figura que us trametem depint o figurat, dins la present; e que l altra superficies o partida on es la figura de Sent Johan, sien les letres acostumades de posar en los altres florins de temps passat. Perque us dehim e us manam que encontinent en los ferres o motlos dels dits florins esculfiscats, entallets e figurets la forma del flori ab les letres del nostre nom propri e titol reyal segons es dit e veurets esser contengut en la mostra que dins la present vos trametem; volents e expressament manants sots pena de perdre nostra gracia e merce, als maestres, guardes e moneders e a tots altres de les dites seques a qui s pertanga que d aqui avant baten los dits florins ab los dits ferres o motlos qui per vos seran fets en la forma e manera dessus dites, guardantse que d aqui avant no baten ab altre motle o ferres en neguna manera. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXV. dies de Ffebrer del any M.CCC.XC.VIII. Rex

Martinus. — Dirigitur an Romeu Deç Feu mestre del entayll de les nostres seques de Barchinona e de Mallorques. — Berengarius de Busquets mandato domini Regis ad relacionem qui eam vidit.

(18) Reg. 2239, fol. 122 v.

Lo Rey. — Promens. Desiguants que aquesta armada que s fa de nostra licencia e voler contra infels enemichs de la creu per la ciutat de Valencia e per aquexa ciutat de Mallorques e per altres de nostra senyoria sia regida per certa persona qui sia capita per la qual la dita armada prosper e sia notablement governada, confiants pleneramont per experiencia, la qual es maestra de les coses, del noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Huc de Santa Pau, havem scrit als jurats e promens de la ciutat de Valencia pregantlos que vullen elegir en capita, lo dit Mossen Huc. E creem fermament que ho faran axi per complaurens a nos, com per lo profit e benavenir de la dita armada. E com en aquesta eleccio sia necessari vostre assentiment, pregam vos affectuosament que havents consideracio a les dites coses, vullats esser una cosa en la dita eleccio ensemps ab la dita ciutat de Valencia; e sera cosa de la qual nos farets agradable servir lo qual vos grahirem molt. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVII dies de Ffebrer del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur juratis et probis hominibus civitatis Maioricarum. Fuit expedita similis litera sub eisdem data et signo que dirigitur consulibus ville Perpiniani. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(19) Reg. 2140, fol. 57 v.

Lo Rey. — Ffrare Bernat. Vostra letra havem reebuda a la qual nos haguerem ia respost si no fos que som stats caucom distresiats en nostra persona, mas com ara, merce de nostre Senyor, siam restituits a bona sanitat, responem vos que us trametem .D. florins per lo nostre alcadi de regne de Valencia, per manera que si los .M. florins que us en porta l altre jorn no basten a la obra, que ls hi convertiscats o si us parra que n comprets censals e per res no stats de obrar, car migançant l ajuda de Deu e nostra affeccio cordial, no us falira per res diners. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a .XXVIII. dies de Ffebrer del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus.

Item vos trametem per lo dit alcadi una somo (1) Johanina e .XII. pastiços de salmo. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

(20) Reg. 2240, fol. 58.

En Marti per la gracia de Deu rey d Arago etc. Als religios amat e feels consellers e capella maior de la nostra capella Micer Bernat Dalmau e En Ramon Torrelles, cambrer nostre e a cascu d ells, salut e dileccio. Per tal car som certs que ls depputats de Cathalunya qui de nos tenen penyora certes reliquies joyes e altres coses nostres qui foren de la capella del senyor rey En Johan, frare nostre de bona memoria, nos trametran dues spines qui son entre aquells de la corona de Jhesu Christ, e una pinta de la Verge Madona Sancta Maria e lo bras de Sent Jordi, les quals desijam haver fort per sobirana devocio que y havem, vos dehim comanam e manam de certa sciencia e expressament que anants personalment en la ciutat de Barchinona, demanets prengats e haiats per nos e en nom nostre dels dits depputats, les dites dues spines o mes si mes n i ha e la pinta e el bras demunt dits; de les quals vosaltres e cascuns de vos los puxats fer e fermar e per nos e en nom nostre apoca e apoques fins absolucions e definicions ab totes clausules necessaries axi largament e bastant com fer se puxa e los dits depputats volran e nos poriem fer si personalment hi erem; car nos ab la present havent les dites spines e pinta e bras per reebudes tantost que sien en poder vostre, loam e approvam les dites apoques absolucions e diffinicions ne volem ans expressament inhibim que de o per aquella per nos o nostres svarhidors (?) no ls puxa esser feta d aci avant alguna questio o demanda. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a IIII dies Març en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

El mateix jorn el Rey escrivia al veguer de Cervera:

Reg. 2240, fol. 60 v.

Lo Rey. — Veguer. Sapiats que En Galceran d Uluya, lo qual deya que ere vengut ací denant nos en nom seu propri e axi com a procurador d En Ramon d Uluya, pare, e d En Berenguer d Uluya frare seus e d En Huguet e d En Berenguer de Copons, se n es anat sens licencia e sabuda nostra; e per tal com havem entes que tots los sobredits entren, ixen e estan en la vila de Cervera contra forma de les provisions per nos sobre aço fetes, e entenem que vos ho permetets creent que lo dit Galceran haia fermat lo compromis lo qual han ja fermat tots los de la part del bando dels Cireres, o lurs procuradors la qual cosa no ha feta ans se n es anat per la forma dessus dita. Per ço volem e us manam ab la maior expressio que podem que no permetats ne consintats que los sobre dits Galceran d Uluya ne altres de sa part de cavall ne de peu, estiguen entren ne habiten en la dita vila, entro que haien fermat lo dit compromis segons forma de les provissions per nos fetes e a vos trameses. E guardats vos que per vos no sia fet lo contrari car siats cert que nos tenim a cor lo dit fet, que pus lo havem començat vinga a bona perfeccio, e la dita vila romanga en pau e en tranquillitat; en l altre manera seria imputat a vos e a vostres bens. Manam vos a vos noresmenys que una letra que trametem a Mossen Bernat de Borxadors sobre los dits affers, li trametats encontinent per un vostre missatge lo qual vos faça relacio de la presentacio per tal que ignorancia no puxa esser allegada. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a IIII dies de Març del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Bernardo Deç Palau, domicello vicario et baiulo ville Cervarie. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(21) Reg. 2240, fol. 59 v.

El Rey. — Como nos queramos recobrar un nuestro falcon que nos havedes tomado pocos dias ha, mandamos vos como mas expressament podemos dius encorrimiento de nuestra ira, que dito falcon nos embiedes luego por el portador de la present, el qual vos trametemos por aquesta razon; e por res no y haya falla si deseades vuestro bien venir. Dada en Çaragoca dius nuestro siello secreto a .V. dies de Março del anyo mil CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur hostalerio capelle sancte Lucie de Pina. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

Reg. 2240, fol. 60.

Lo Rey. — Honrat abbat. Entes havem que homens del vostre abbadiat han portades victualles e refrescaments e donat concell favor e ajuda a companys e homens dels lochs del vezcomtat olim de Castellbo, rebells e publichs enemichs nostres, de la qual cosa si axis es, havem haud gran desplaer com torn en gran nostre desservey; per la qual rao vos trametem informat sobre aço largament de nostra intencio l amat conseller e capella nostre N Arnau Graner, canonge e sagrista de la seu

(1) Vé de Soma, membrana, Glos. Græc. Lat..... liber, membrana, o bé de Sagma, Salma, Sauma, sagmarius, Salmarius sommarius, summarius, etc., voces unius ejusdemque originis.—Du Cange. Glossarium, vol. VI, p. 50.

Sauma vini, inquit Brolius, ea est quam appensis ad latera vasis, vulgo Barres nuncupatis, equus ferre solet. Et apud Cenomanos dicitur esse unius, etc., 90, pintarum cum semisextarido; quatuorque summas prægrande vas vinarium, ab eis Pipe appellatum, ac tot pintas quot sunt in anno dies contineus. Ibidem, p. 54.

Saumada de palla trobe ser lo mateix que xavega de palla, perque axí se conte en una capbrevació de casa den Civila de Vilablareix..... en poder de Gaspar Barrot quondam notari de Gerona a 14 de febrer de 1541. — De Onofre Caxas. — Notabilium rerum diversarum, p. 177 v. Aquesta nota la dech al Sr. Botet y Sisó.

d Urgell, manants a vos que creegats lo dit Arnau de tot ço que us dira de nostra part sobre l dit fet axi com si vos ho dehiem. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a V. dies de Març del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur abbati de la Serra. — Dominus Rex mandavit mihi. Berengario Sarta.

(22) Procés de Corts, Reg. 10, fol. 2, segona foliació.

En nombre de Dios a todos sea manifiesto. Que dia sabbado que se contaba a seys dias del mes de Março en el anyo de la natividad de nuestro senyor Jhesu Christo MCCC.ºˢXC. huyto. El muyt alto e molt e muyt excellent princep e poderoso senyor el senyor don Martin por la gracia de Dios Rey d Aragon de Valencia de Mallorques de Çardenya de Corsega e comte de Barchinona de Rosellon e de Cerdanya, personalment constituido en la ciudat de Çaragoça, el dito senyor Rey por certas razones publica utilidat e serveyto de la cosa publica del regno d Aragon e de los habitantes en aquell concernientes, e entre otras por tal que quiso que por los habitantes en el regno d Aragon fuesse prestado e feyto al dito senyor jurament de fieldat a ell devido assin como a Rey e princep suyo natural. E encara que por los del dito regno fuesse jurado encontinent por senyor el muyt exellent e poderoso senyor el senyor don Martin por la gracia de Dios Rey de Sicilia e Duch de Athenas e de Neopatria, primogenito del dito senyor, e apres dias del dito senyor don Martin Rey d Aragon, en Rey e por Rey d ellos natural, e otras cosas fazederas concernientes servicio de la sua corona reyal e proveyto de la cosa publica de su regno e de los habitantes en aquell, mando e ordeno clamar e ajustar Cortes generales a los del dito regno d Aragon al XI.ᵉⁿ dia del mes d Abril primero vinient atorgando e enviando sus letras citatorias por a los prelados personas ecclesiasticas, religiosos, richos hombres, mesnaderos, cavalleros, scuderos, ciudades villas e villeros del dito regno jus la forma seguient:

Prelatis et personis religiosis.

Martinus Dei gracia Rex Aragonum Valencie Maiorice Sardinie et Corsice, Comesque Barchinona Rossilionis et Ceritanie. Reverendo in Christo patri Garsie divina providencia Archiepiscopo Cesarauguste, salutem et dileccionem. Quia nos certis causis publicam utilitatem regni Aragone concernentibus Curia generale in hac civitate Cesarauguste celebrare intendimus ad quam incipiendam undecimam diem instantis mensis Aprilis duximus assignandam. Et velimus inter alia que utilitatem et quietem tocius generali dicti regni et incolarum eiusdem concernunt quod per vos et alios dicti regni prestetur et fiat nobis fidelitatis debitum juramentum quodque juretur per vos et alios de regno predicto in dominum statim et in Regem Aragonum et successorem nostrum post dies tamen nostros illustris Martinus primogenitus noster carissimus Rex Sicilie et Ducatuum Athenarum et Neopatrie dux. Ideo vos requirimus et monemus quatenus ad huiusmodi juramentum prestandum inter alia in dicta curia agenda dictis die et loco totaliter intersitis. Datum Cesarauguste sexta die Marcii anno a nativitate Domini MᵒCCCᵒXC octavo. Rex Martinus.

Segueixen les lletres citatories als qui devien concorre a les dites Corts.

(23) Reg. 2240, fol. 66 v.

Lo Rey. — Promens. Ja sabets com certes ciutats o universitats de nostra senyoria entre les altres la ciutat de Valencia, ab licencia e voler nostre armen cert nombre de galees e de fustes contra infels moros de Barberia enemichs de la creu; e com haiam entes que vosaltres semblantment per reverencia de nostre Senyor Deu e honor nostra, volets aiudar e armar en la dita armada, loants vostre bon e sant voler e intenció que mostrats segons vehem en aquests affers, pregam vos affectuosament que ho vullats continuar e armar aquelles mes fustes de rem que porets de manera que en lo merit divinal e honor del mon siats ab los altres participants. E sera cosa de la qual nos farets servey molt agradable. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VIII dies de Març del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur procuratoribus et probis hominibus civitatis Dertuse. — Dominus Rex misit signatam.

Consemblant lletra fou tramesa als de Tarragona y als de Menorca y a altres ciutats y viles. En aquest temps se feyen los darrers y més febrosos preparatius pera enllestir l'esquadra trametedora al rey de Sicilia l'infant En Martí pera son socors y ajuda; per qual motiu son abundosos los documents qui fan referença a la dita esquadra.

(24) Reg. 2240, fol. 69 v.

Lo Rey. — Veguer. Segons per relacio de persones fidedignes havem entes N Esteve Salvador qui en vostre poder es pres per moltes rahons, e entre les altres per un fermall e un xapellet nostres qui li foren tramesos de Sicilia a Barchinona per Michalet de la Torre qui sobre aquell nos havia prestats alcuns diners, lonch temps ha passat ha venut e transportat lo dit xepellet e ara de nou lo dit fermall. On com nos vullam los dits xapellet e fermall cobrar satisfaent en ço qui es degut sobre aquells, manam vos expressament e de certa sciencia que vista la present, façats fer de manifest al dit Steva lo dit fermall e si no volra o no pora lo dit N Esteva manifestar lo dit fermall, que ab veu de crida publica manets de part nostra imposants penes e en altre manera a tot hom qui sapia on es o l hage o l tenga en comanda o en penyora o en altre manera lo dit fermall, que aquell haien a manifestar en poder vostre dins terme convinent. E com aquell sia manifestat, aquell empārets e sequestrets, en manera que satisffet per nos en ço qui degut es sobre les dites penyores, puxam aquelles cobrar. En l endemig empro tro altre manament haiats de nos, volem e us manam que l dit N Esteve tingats pres e ben guardat, sino certificam vos que la sua fuyta seria imputada a vos e vostres bens. E de tot ço que farets e trobarets sobre les dites coses, decontinent per vostres letres siam certificats afi que sobre aquelles puxam provehir segons lo fet requerra. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVI de Març del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Vicario Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(25) Reg. 2240, fol. 69.

Lo Rey. — Per alguns affers nos havem licenciats Mossen Albert Puchalm nostre camerlench, e En Johan de Sent Feliu, sobrecoch de nostra cara companyona la Reyna, que una vegada, dues e moltes puxen entrar a parlar ab lo comte d Empuries abdos ensemps, e no res que si ls dits Mossen Albert e Johan ho tenran per bo hi entren aximatex a parlar En Johan Simon e En Ramon Roger e qualsevol d ells; pero que tota vegada que vos hi entrevingatse ojats lurs parlaments. Part aço, nos plau e volem que lexets scriure lo dit comte a nos e a la dita reyna e a don Johan e a don Pedro fills del dit comte quan scriure volra, mas que vos vejats e lijats les letres per ço que n siats apercebut; e si los dits fills al comte venen aqui que abdos ensemps e no la .I. sens l altre los lexets entrar al dit pare lur e parlar ab ell tantes veus com parlar hi volran entro que s sien avenguts: empero siats en tot present cascuna vegada. E siats be avisat que per alguna de les dites entrades e parlaments no oblidets de ben guardar lo castell ne l dit comte segons que s pertany. Dada en Saragoça sots nostre segell secret a XXI de Març del any de la nativitat de nostre Senyor .M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Ffrancisco de Montebovino, domicello, castellano Castri veteris de Rosans vel ejus locum tenenti. — Dominus Rex mandavit mihi Petro de Beviure.

(26) Reg. 2240, fol. 72.

Lo Rey. — Nos havem certes letres dels catius christians qui son en poder del rey de Tuniç que si nos trametem al dit rey alcuna notable persona, ell deliurara tots los catius christians que te de nostra nacio, hoc encara ço qui es pus gracios nos trametra les sanctes Eucaristies que los moros infels se n portaren l any passat de regne de Valencia. Com haiam deliberat

trametre hi los nobles e amats nostres mossen Pere de Queralt, l ardiacha de Tortosa e lo rector de Torralba prevera ab una custodia pera cobrar e haver les sanctes Eucaristies dessus dites, pregam vos tan affectuosament com podem e encarregam que per reverencia de nostre Senyor e honor nostra treballets tant com puxats, que haiats una nau qui puxa portar a Tuniç per la dita rao los demunt nomenats, e si per res es possible que no ns hage res a costar. E parrie ns si pogues servar be manera si per l estol haviets bon compliment de naus lexant ne anar alcuna de aquelles que mester no haguessets donant entenent al patro que per fer lo dit viatge lexariets anar la nau que no fos tenguda anar en lo passatge de Sicilia e en altre manera hi servets totes aquelles millors e mes savies maneres que us paregue, car nos ho remetem tot a vostra industriosa saviesa. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXIII dies de Març del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. E d aço havem parlat pus largament ab Mossen Bernat de Cabrera qui us ho dira estesament. Dada axi com dessus. Guillelmus secretarius. — Dirigitur Ffrancisco de Casasaja. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(27) Reg. 3095, fol. 93 v. M. R.

Item done an P. de Galve qui porta l asta de la bandera davant lo senyor Rey los quals li eren deguts ab albara de scriva de racio scrit en Saragoça lo darrer dia de Març del any M.CCC.XC.VIII. per raho de sa quitacio seg ns que s conte en lo dit albera que colre.... XC. florins barchinoneses.

(28) En els Registres dels comptes del Tresorer general en l'Arxiu del Mestre Racional, se troben innombrables documents d'aquesta data, en la qual lo Rey feya ·ls manaments a son escrivà de ració de pagament a sos servents. En l'impossibilitat de transcriurels tots ací, n'esmentarem qualcuns:

Reg. 1942, fol. 80. M. R.

Item done an Guillem Salvatge, illuminador de ploma de la casa del senyor Rey, los quals lo dit senyor li mana donar ab albara de scriva de Racio scrit en Saragoça primer dia del mes d Abril del any M.CCC.XC.VIII, per son vestir del dit any segons que n lo dit albara se conta que cobre.... CL sol. barch.

Reg. 1942, fol. 87. M. R.

Item done an Gonçalvo Daycoça qui talla denant lo senyor Rey, los quals li eren deguts ab albara de scriva de Racio scrit en Saragoça primer dia del mes d Abril del any M.CCC.XC.VIII. per raho de son vestir del dit any, segons que s conte en lo dit albara que cobre..... CCCLX sol. barch.

Reg. 1942, fol. 88. M. R.

Item done a Maestre Luys metge de sirurgia, los quals lo senyor Rey, ab albara de scriva de Racio scrit en Saragoça primer dia del mes d Abril del any M.CCC.XC.VIII li mana donar graciosament per son vestir del dit any, segons que s conte en lo dit albara se conte que cobre..... CCC sol. barch.

Reg. 1942, fol. 89. M. R.

Item done an Bernat Dez-Pla ajudant de Museu de casa del senyor Rey, los quals lo dit senyor li mana donar ab albara de scriva de Ració scrit en Saragoça primer dia del mes d Abril del any M.CCC.XC.VIII. per son vestir del dit any, segons que s conte en lo dit albara que cobre..... LXXX. sol. barch.

Reg. 2239, fol. 138.

Lo Rey. — Batlle. Nos havem en nostre plen consell solemnament deliberat de reembre e reintegrar ço de nostre patrimoni reyal que d aquell segons que havem vist per nostres predecessors es stat alienat e totalment dissipat en tots nostres regnes e terres e en aço donar tota aquella cura e diligencia que puxam; e per aquesta rao trametem aqui lo feel de la nostra tresoreria En Guillem Ferrer lo qual havem depputat e fet procurador nostre a entendre en la dita reemço e reintegracio del dit patrimoni informat pleneranment de nostra intencio. Per que us manam que a tot ço que l dit Guillem Ferrer vos dira de part nostra sobre los dits affers donets plenera fe e creença axi com si nos personalment vos ho dehiem, e allo complits per obra si desigats nostre profit e honor. Dada en Saragoça sots nostre segell secret primer dia d Abril del any de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur baiulo generali regni Valencie. — Similis litera fuit missa Bernardo de Podio baiulo Xative. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(29) Reg. 2240, fol. 75 v.

Lo Rey. — Deputats. Per letres dels jurats de la ciutat de Valencia havem sabut que vosaltres no volets o duptats prestar los la galea reyal appellada Sent Johan Evangelista per servey de la armada per divinal voler empresa, e en gran part avençada per la dita ciutat contra los enemichs de la fe, e en dura e greu venjança d ells qui axi com es massa notori en l any passat discorrents poderosament nostres mars ab fustes de rems armades han preses e barreiats lochs maritims e fetes preses en aquells e portades ab fi que tornen en offensio del nostre Salvador, menyspreu scarn e vituperi nostre; e en dubtar o no voler fer lo dit prestech vos mouen e allegats que per ço car la dita galea fon feta pera nostra persona e aquella ha receptada e portada victoriosament en lo regne de Sicilia e daça tornada gloriosament, e creets e pensats altres indignes de esser portats per aquella la qual en si ha receptada tenguda e salvament portada nostra reyal persona segons que en les letres dels dits jurats sobre aço a nos fetes, es largament contengut. E ja ssia nos conegam e vejam vostre proposit sobre aço procehir d alt coratge e d inmensitat de pensa, empero haut sguard que aquesta benaventurada empresa se fa principalment pera recobrar lo sobiran Redemptor e pera sa sobirana gloria e lahor e pera nostra reverencia e honor no volents guardar en semblant cas essencia o dignitat de persones, havem deliberat e volem que la dita galea qui axi com es dit ha servit a nostra persona servesca axi com servira si li plaura pera sa incomprensible humilitat e bonea, a tornar deça en poder de sos feels excellents aquell lo qual elegi en la virginal claustra venir per nostra reempço. Per que us pregam affectuosament e volem que per tan excellent misteri a servir la dita galea prestets aquella als jurats demunt dits ab veles, arbres, entenes, rems, armes, exarcies correus e altres apparellaments e forniments de la dita galea; hoc encara totes altres armes, exarcies e forniments de galees que tingats o sien en vostre poder soberchs havents per cert que d aço servirets altament a nostre Senyor Deu e farets a nos placer e servey gran e a la dita armada ajutori e bon sforç. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a II dies d Abril del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Deputatis Catalonie. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(30) Reg. 2239, fol. 134.

Lo Rey. — Molt car cosi. Vostra letra havem reebuda e responem vos que haguerem plaer gran que vos fossets en tal esser de vostra persona que poguessets venir sens affany. E per ço car es necessari en tot cas que vos hic siats, per tal car ab lo marques ensemps sots procurador de nostre molt car primogenit lo rey de Sicilia, havem prorrogada la cort a XXI. dia del present mes d Abril. Per que us pregam tan affectuosament com podem que en tot cas hic siats la dita jornada la qual axi com dit es havem prorrogada pera que vos hi puxats esser. E en aço per res no metats falta. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VIII dies d Abril del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Comiti Urgelli. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(31) Reg. 2240, fol. 78.

Lo Rey. — Molt car oncle. Vostra letra havem reebuda, e reponem vos que no volem per res com no us calega ne sia necessari anar vos en en lo comtat de Ribagorça, car nos provehirem axi com se pertany en lo debat qui es entre vos e En Bernat Galceran de Pinos tantost que vos siats aci. Perque deçrats vostr · cami e venits a nos decontinent com, axi com vos havem fet saber, siats procurador de nostre molt car primogenit lo rey de Sicilia, e per tal que vos hic pugats esser a la jornada que nos proposarem en la cort, havem aquella prorrogada al XXI dia del present mes d Abril. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a IX dies d Abril de l any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Marchioni Villene. — Dominus R x mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(32) Reg. 2240, fol. 83 v.

Lo Rey. — Molt car nebot. Vostra letra havem reebuda notificant nos la mort del comte vostre pare que Deus haia, la qual avans de la recepcio de la dita letra, haviem sabuda; e havem ne agut desplaer. Quant es al fet que ns suplicau que us haiam per recomanat, nos ho tenim per dit car lo deute hi es tal que ho devem fer sense suplicacio vostra. Al als contengut en la dita vostra letra sobre l liurament del cors del dit comte, plau a nos e volem e de fet scrivim an Ffrancesch de Muntbuy qui deia decontinent liurar lo cors del dit vostre pare e que sia portat a Barchinona lla on s es lexat. Empero que siats primerament en segur que no sia emperat a instancia dels creedors com gran deshonor se seguiria a vos principalment e apres a nos; e en aquest cas volem que sia portat a frares preicadors de Castello d Empuries e alli acomanat, e ab aço sera provehit al fet de les dites empares. Quant es al derrer cap en la dita vostra letra contengut que nos vullam donar loch que l dit comte sia per justicia porgat de sa ignocencia en sa mort de ço que era stat inculpat en sa vida puys ell vivent no s es pogut fer, som contents e ns plau donar hi tot aquell loch que puxam per justicia e que dels merits o demerits del dit comte sia conegut, e sab Deus que haurem mes plaer que a aquell puxam sa fama per justicia restituir, e absolre l de sa ignocencia en sa mort que no condempnar aquell. E volem e us manam que feta per vos la sepultura del dit comte vingats a nos decontinent. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVIII dies d Abril del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Petro d Empuries. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(33) Reg. 2239, fol. 139 v.

Lo Rey. — En Coscolla. Meravellats som fort, e digne sots de gran reprehensió de la vostra longa triga e mes musa importable que havets donada en enviar nos la veronica que us havem manada fer, ab la qual esplegada del tot en lo mes de Ffebrer prop passat segons digue a nos En Johan de Tudela secretari nostre de vostra part. Per que us manam que de continent per lo dit nostre secretari nos trametats la dita veronica; e pus dubtats de marcha podets venir ab ella segurament. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXI dies d Abril del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus.

Part aço vos manam que ns apportets e ns trametats los nostres segells que tenits, com aquells haiam molt necessaris. — Dirigitur Bartholomeo Coscolla argenterio civitatis Valencie. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(34) Reg. 2239, fol. 141.

Lo Rey. — Mossen Pere. Axi com sabets Mossen Huc de Santa Pau es passat d esta vida, e es romas hereu de tota la heretat de Santa Pau, Mossen Galceran de Santa Pau. E com nos per tal nos par que vingua be, haiam deliberat e vullam que sia fet matrimoni entre lo dit Mossen Galceran e Na Elienor vostra sor, pregam vos affectuosament e volem que si us par lo matrimoni faedor avans de vostre recullir, nos ne scrivats vostra intencio e voler; e lexets procuracio e poder a alguna persona en e sobre tot ço que vos haiats a fer vers la dita vostra germana, per ço que li pertany e ha en e sobres vostres bens; car nos en lo fina del dit matrimoni guardarem vers vos e vostre heretatge, vostre be avenir e conservacio de vostra heretat. E d aço podets star en segur. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXIII dies d Abril del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur nobili Petro de Queralt. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(35) Reg. 2240, fol. 86 v.

Lo Rey. — Vescomte. Sabut havem per letres dels jurats de Valencia e dels patrons e de les galees de la armada qui santament es començada e s continua en la ciutat de Valencia e altres parts de nostra senyoria, que us han elet en capita fiador e rector lur e de la dita armada, e vos havets aceptada lur capitania; e com les dites eleccio e aceptació nos sien stades e sian molt plascents e agradables, pregam vos affectuosament e volem que spatxets tant com puxats vostres affers, per tal que per vos la dita armada no puxa laguiar un jorn con lo temps no u requira. E nos per favor vostre havem vos atorgada la galea nostra reyal ab la qual lo senyor rey En Johan de bona memoria frare nostre passa en Mallorques, ab veles, arbres, entenes, rems e tots apparellaments e correus d aquella, segons veurets en una letra que us trametem ensemps ab la present la qual se endreça an Bartholomeu Sala, daraçaner de la nostra daraçana de Barchinona, qui aquella us liurara de present; e noresmenys havem fet guiatge allongament e sobresehiment a vos e a vostres homens e a aquells qui ab vos iran en la dita armada segons porets veure en la letra que us deu trametre En Guillem Ponç nostre feel secretari qui de vostres affers ha pres carrech molt curosament. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXV dies d Abril del anyM.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur vicecomiti de Rupebertino. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 87.

En Marti per la gracia de Deu, etc. — Al feel daraçaner de la nostra daraçana de Barchinona En Bartholomeu Sala, salut e gracia. Per tal car havem atorgada prestar la nostra galea reyal ab la qual lo senyor rey En Johan de bona memoria nostre frare, passa en Mallorques, al noble e amat conseller nostre Mossen Joffre vescomte de Rocaberti, lo qual es capita ductor e guiador de la armada qui santament se s començada e s continua en la ciutat de Valencia e altres parts de nostra senyoria contra los infeels et enemichs de la fe, e altres nostres enemichs rebetles, vos manam expressament e de certa sciencia que encontinent liurets al dit vescomte o a qui la us demanarà per part sua, la demunt dita galea ab arbres e entenes veles e rems, armes, exarcies cortens e apparellaments d aquella. E en lo liurament cobrats la present ab apocha, car nos ab aquesta mateixa manam al mestre racional de la nostra cort e a altre qualsevol a qui s pertangua, que la dita galea ab arbres entenes veles rems exarcies correus e altres apparellaments damunt dits, vos desnoten en tal forma que per aquelles daquianant questio o dupte alcu no us sia o puxa esser fet, vos restituint la present et la apocha damunt dites. E guardats vos que aço no laguiets o mudets, com nos vullam de certa sciencia que axi s faça. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXV dies d Abril en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus.—Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 88.

Nos En Marti etc. — Sabents que los patrons e altres perçoners en la armada qui santament es stada començada e s continua en la ciutat de Valencia e altres parts maritimes de nostra senyoria informats pleneramem de la strenuitat baronivol e virtuosa abtesa de vos noble e amat conseller nostre Mossen Jofre vescomte de Rocaberti, per lo poder per nos a ells donat de elegir constituir e posar capita, han elet triat e ordenat vos en capita regidor ductor e governador lur de la dita armada e de tots aquells e sengles qui en aquella iran, segons que n som clarament certificats per letres dels amats e feels nostres los jurats de la ciutat de Valencia e dels patrons encara de la dita armada. E com sia molt necessari per bon regiment con-

servacio e benavenir de la dita armada e dels qui iran en aquella, vos sia dat poder auctoritat e loch d exercir en e sobre aquells e cascun d aquells tota jurisdiccio criminal e civil e altre qualsevol, per ço ab tenor de la present loants aprovants ratificants e confirmants la eleccio per los demunt dits feta de vos dit capita axi com a salutifera profitosa e bona nos plau atorgar e volem que vos dit vescomte siats capita, ductor, guiador e regidor de la dita armada e de tots sengles qui iran en aquella de qualsevol ley stament o condicio sien, e haiats e exerciscats axi en mar com en terra en e sobre aquells e lurs bens servidors e companyes tota jurisdiccio criminal e civil e altre qualsevol qui anomenar se puga e que capitans ductors guiadors e regidors de semblants armades han acostumada exercir e haver. Axi mateix, conegats e conexer pugats de totes questions controversies e debats qui per raho de la dita armada seran o poran esser per qualsevol manera entre los patrons armadors e altres qualsevol de la dita armada o en aquelles si ben vist vos sera, ordenar e deputar conexedors o jutges o aquelles questions controversies e debats si pus expedient e profitos vos parra levar de carrera decisir o determenar en aquella forma e manera que Deus vos administrara e a vostra industriosa saviesa mils parega. E nos ab la present manam a tots e sengles patrons, homens d armes, comits, sotacomits, companyons, homens de rem e altres qualsevol de qualque stament o condicio sien qui en la dita armada iran o seran sots la fe e naturalesa a que ns son obligats e tenguts e en altre manera com pus stretament podem, que tant com la dita armada durará e apres tro haia desarmat, haien, vos dit vescomte, per capita guiador ductor e regidor lur e a vos e a vostres manaments e ordinacions obeesquen axi com farien a nos si personalment hi erem. Car nos ab aquesta matexa en e sobre totes les dites coses e altres emergents e deppendents d aquelles vos fem mer executor ab tota plenera jurisdiccio e conexença e us donam plen poder e us comanam plenerament nostres veus. En testimoni de la qual cosa manam la present esser feta e ab nostre segell secret segellada. Dada en Çaragoça a XXV dies d Abril en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 87.

En Marti etc. — Als amats e feels tots e sengles officials nostres onsevol constituits presents e sdevenidors e a lurs lochtinents, salut e dileccio. Com lo noble e amat conseller nostre Mossen Jofre vescomte de Rocaberti sia stat constituit posat e elet en capita regidor e ductor de la armada qui sanctament es començada e s continua a gran cuyta en la ciutat de Valencia e en altres parts de nostra senyoria contra los infeels enemichs de la fe, per ço en favor de la dita armada havem guiats e assegurats e ab tenor de la present guiam e asseguram en nostra bona fe reyal lo dit vescomte e tots aquells qui s acordaran e iran en la dita armada, de tots e qualsevol crims excesses e delictes que hagen comeses en qualsevol parts o de que sien o puxen esser inculpats fins al dia de huy, exceptat que no sien bares, traydors, heretges, ladres, sodomites, falsadors de moneda, trencadors de camins e que no hajen comes crim de lesa magestat ne sien stats a les concitacions e avalots qui s son seguits e fets en la ciutat de Çaragoça. Elongam encara lo dit noble e tots aquells qui ab ell, segons dit es, iran en la dita armada e cascun d ells e llurs mullers, deutors e fermances ab ells e per ells axi principalment com per qualsevol manera ensemps o departidament obligats, totes penes e usures cessants, de tots e qualsevol deutes per aquells deguts axi a christians com a juheus e sarrahins per qualsevol manera. Exceptats censals morts, violaris e comandes veres, declarants que n les dits guiatge e allongament sien enteses o compreses tots aquells qui per qualsevol crims e excesses o deutes tenen o tendran d aci avant sots manleutes o axi com a carcellers aquells qui s acordaran e iran ab lo dit noble segons dit es ab que no ls tinguen per ocasio dels crims o deutes per nos dessus exceptats. E noresmenys volem que sia sobresegut en tots e sengles plets processes execucions e enantaments civils e criminals e encara arbitrals tocants en qualsevol manera lo dit noble e altres qui s acordaran e iran en la dita armada e encara deutors e fermances ab ells e per ells obligats segons dit es los quals guiatge alongament e sobresehiment volem que duren per dos dies apres que los dessus dits seran entrats per acordarse en qualsevol ciutats viles e lochs reyals e s seran acordats e d alli avant durant la dita armada e apres que d aquella sien tornats per hun any continuament seguent. Per que a vosaltres e a cascun de vos dehim e manam expressament e de certa sciencia sots incorriment de la nostra ira e indignacio, que ls dit guiatge elongament e sobresehiment tingats e observets e tenir e observar façats al dit noble Mossen Jofre e a tots aquells qui ab ell iran en la dita armada e fermances d aquells e bens lurs sots la forma dessus dita e no y contrevingats per alcuna rao ans aquells publiquets e publicar façats aytantes vegades com requests ne serets. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a .XXV. dies d Abril en l any de la nativitat de nostre Senyor .M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(36) Procés de Corts, Reg. 10, fol. 16, segona foliació.

Apres de aquesto el dito dia lunes que se contava a XXIX del dito mes d Abril del dito anyo al qual la celebracion de las Cortes sobreditas por lo dito senyor Rey fue assignada. En la ysgleya de la Seu de la ciutat de Çaragoça. El sobredito senyor Rey don Martin por la gracia de Dios Rey d Aragon de Valencia de Mallorques de Cerdenya e de Corsica e Comte de Barchinona de Rossellon e de Cerdanya, personalment constituido en aquella e estando el dito senyor en su solio e cadira reyal delant l altar maior de la dita Seu e present el molt honorable e circumspecto baron don Johan Eximenez Cerdan, cavallero consellero del dito senyor Rey e justicia d Aragon e Jutge en las ditas Cortes e encara present en aquellas el honrado e discreto don Ffernando Eximenez de Galloç savio en dreyto e procurador fiscal del dito senyor perexeron por los quatro braços del dito regno d Aragon los que se siguen yes assaber:

Aci segueix llonga llista dels concorrents. El Rey Martí adreçà a sos sotsmeses un discurs lo tema del qual era: «Hec est victoria que vincit mundum fides vestra». En ell cita exemples de Samsó, de Nabuchodonosor, de David, etc., pera demostrar que la victoria no es en la fortalesa corporal ni en la riquesa temporal aytampoch en multitut de gent cordial, anch be se troba en aquells qui han veritable fe y cor lleal, lo qual se troba en ells los aragoneses; per axò los aragoneses han haudes sempre tres condicions, ço es: gran lliberalitat en fer dons a llurs reys, gran animositat en les guerres per les quals no han planyuts jamay llurs cossos y persones, y gran humiltat car — diu lo rey — «si vassallos ha en el mundo que sean humiles a su senyor que si sos vos otros, car no es constrenydos por senyoria tiranica antes ço es muyt franchos e libertados de muytas franquezas e libertades». Per tant qu'ell los ha aplegats en aqueixes Corts pera qu'ells li facin jurament de fealtat com a Rey y senyor llur y segonament pera que vullan jurar son primogenit el rey de Sicilia per llur senyor de present y apres de la mort d'ell com a llur rey.

(37) Reg. 3674, numeració provisional. M. R.

Sots aquesta signatura se comprenen dos fragments de llibre de Scrivà de Ració. L'un comprèn del jorn 3 Maig 1398 al 12 Febrer 1399; l'altre, del 26 Maig al 31 Desembre 1401.

Divendres a III dies del mes de Maig lo senyor Rey en Saragoça.
Disabte a IIII dies del dit mes lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia vench per servir en Marian Janer, Raboster.
Dicmenge a V dies del dit mes lo senyor Rey en Saragoça.

Dilluns a VI dies del dit mes de Maig lo senyor Rey en Saragoça.
Dimarts a VII dies del dit mes de Maig lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia vench servir la cort P. Borras, porter.
Dimecres a VIII dies del dit mes de Maig lo senyor Rey en Saragoça.

Segueixen les dates en igual forma, referintse sempre a l'estada del Rey a Saragoça, fins al dia 31 del mateix mes.

(38) Reg. 2240, fol. 92.

Lo Rey. — Jassia temps ha nos responents a una consultatoria vostra vos manassem per nostra letra que l arrest en lo qual haviets mes En Galceran Marquet ciutada de Barchinona menor de dies e sos amichs e valedors tinguessets e servissets no mudant hi alguna cosa pero per certes causes justes e rahonables volem e a vos dehim e manem expressament e de certa sciencia que l dit arrest si, pero als Concellers de Barchinona ab los quals volem que sobre aço communiquets e no en altra manera, sera vist faedor ampliets sots les penes e seguretats ja fetes o altres semblants novellament faedores en la forma seguent ço es: que donets e assignets als dits Galceran Marquet amichs e valedors seus tot lo carrer Ample tro a frares menors inclusive axi com ja l an e mes anant que ixent del carrer Ample puxen entrar en lo carrer de la Payeria hon solien esser los cambis e qui passen devant la carniceria puxen entrar en lo sementeri e en la esgleya de Madona Sancta Maria de la Mar e que per los dits sementeri e esgleya puxen star e anar per la plaça del Born e mes anant tro al canto d En Simon Deç Vall tot dret e del alberch del dit Simon tallan tot dret tro a la mar e que hagen tambe tornant d aqui tro a frares menors tota la marina e no mes anant. E guardats vos que l dit arrest, lo qual volem que dur tro per nos en altre manera hi sia provehit, ultra la forma dessus dita no ampliassets car certificam vos que si assajavets de fer lo contrari, ço que no pensam, nos vos en castigariem per manera que a vos seria fort pena e a altres greu terror. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a IIII dies de Maig del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur vicario Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(39) Reg. 3095, fol. 112. M. R.

Item done al Senyor Rey los quals ab letra sua dada en Saragoça a X dies de Maig del any M.CCC.XC.VIII. atorga haver hauts e reebuts de mi en ses mans per donar los al prior e convent del monestir de la Vall de Jhesu Christ, segons que n la dita letra se conte que cobre en loch d apoca e de manament. . D florins d or.

La dita letra del senyor Rey ab la qual atorga haver hauts e reebuts comptans en les sues mans del dit tresorer los dits D. florins d or d Arago. E es manat al Racional que ls li reeba en compte cobrant la dita letra per apocha e manament.

(40) Reg. 2240, fol. 93.

Lo Rey. — Promens. Axi com vosaltres no podets amagar o celar vostra innata naturalea e intrinseca e cordial affeccio sots stats primordials promovedors conselladors e supplicadors que lo rey de Sicilia nostre primogenit molt car fos jurat, es raonable e just e encara degut que convinguem e participem ab vosaltres nostres prosperitats benavenirs e plaers. Huy dada present la cort que havem convocada en Arago nos ha feta resposta que juraran liberalment e ab sobira voler plaer e alegria lo dit nostre primogenit de present en lur natural senyor, e apres nostres dies, en rey e senyor lur. Per que scrivim vos en per darne recreacio consolacio e plaer a vostres naturals coratges. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XI dies de Maig del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Consiliariis civitatis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 3095, fol. 109. M. R.

Item done a Mestre Guillem Ça Garriga, metge cirurgia de casa del senyor Rey los quals lo dit senyor li manà donar ab letra sua dada en Saragoça a XI de Maig del any M.CCC.XC.VIII, per raho e en satisfaccio dels treballs e despeses que ha sostinguts e fets en venir de la ciutat de Barchinona a Saragoça per algunes necessitats de la persona del dit senyor, segons que s conte en la dita letra, que cobre ab apoca..... CC florins d or.

(41) Reg. 2239, fol. 147.

Lo Rey. — Promens. Per tal com sabem que n haurets plaer e consolacio vos significam que ir que fou dijous XXIII del present mes, nos fa m lo jurament als d aquest regne e ells no (1) han jurat en lur rey princep e senyor natural segons forma acostumada. E noresmenys es acordat que diluns prop vinent ells ab gran solemnitat juren nostre molt car primogenit lo rey de Sicilia per lur senyor de present, e apres nostres benaventurats dies en rey e princep lur, e universal succesor nostre. Part aço, havem deliberat que ans que partiscam d aquest regne d Arago celebrarem nostra coronacio en lo nom de la santa Trinitat, per tal que a ades no us calga aci tornar ni discorrer per aquesta rao, e puxam mils entendre en los altres juraments e en ço que havem a fer aqui e en regne de Valencia segons que s pertany a nostra honor e servey e a utilitat, pau tranquilitat e bon stament de la cosa publica de nostres regnes e terres. E en tant com ara son aci lo marques e lo comte de Urgell per ventura si en altre temps speravem de fer la dita coronacio, dubtam que y poguessen esser lo dit marques per sa antiquitat e lo comte per sovinteiats accidents de sa persona; e encara ho havem axi acordat pera squivar molts perills e scandels e tolre parlaments e provisions sinistres de diverses gents. Lo iorn de la dita nostra coronacio no us fem saber encara, mas ab temps covinent per alguns dies avans vos en escriurem axi com e a les altres ciutats e viles insignes de nostra senyoria, pero entre tant avisam ne singularment aquexa ciutat la qual sabem tots temps zeladora e molt affectuosa de nostra prosperitat per tal que n haiats cascuns plaer e alegria e puxats en aquest fet retre mils e pus honorablement vostre deute. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXIIII dies de Maig del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur consiliariis Barchinone. — Dominus Rex mandavit Petro de Benviure.

Reg. 2240, fol. 103 v.

El rey dona un decret de com havent estat elegit el noble conseller y camarlench seu, Mossen Huch d'Anglesola, en capità de l'armada, qui era formada per les ciutats de Mallorques, dona un guiatge a tots aquells qui vulguin allistarse en la dita armada.

(42) Procés de Corts. Reg. 10, fol. 107, segona foliació.

Apres de aquesto, el dito dia lunes a XXVII del dito mes de Mayo del dito anyo de la natividat de nuestro Senyor M.CCC.XC.VIII. en la dita Seu de Çaragoça el dito muyt excellent princep e poderoso senyor el senyor don Martin por la gracia de Dios rey d Aragon de Valencia de Mallorques de Cerdanya e de Corsega, e comte de Barchinona de Rossellon e de Çardanya estando en su solio o cadilla reyal e present alli la muyt illustre senyora dona Maria por la gracia de Dios reyna de los regnos e comtessa de los comtados desuso ditos assi como a procuradriç del muyt excellent e poderoso senyor don Martin por la gracia de Dios rey de Sicilia e duch d Athenes e de Neopatria e present el dito justicia d Aragon e jutge en las ditas Corts

(1) Per lo sentit hauria de dir «nos».

car nos ne encarregam segons dit es vostra consciencia, e si trobavem lo contrari nos en tornariem sobre vos e vostres bens. e present encara el dito don Fferrand Ximenez de Galloç procurador fiscal del dito senyor rey parexieron por los quatro braços del dito regno los que se siguen y es assaber.» etc.

Ací segueix llista dels representants dels braços de l'esglesia, dels nobles, dels cavallers escuders y de les universitats. L'archebisbe de Çaragoça en nom de tota la Cort endreçà al rey un discurs lo tema del qual era «In te occuli respiciunt tocius Israel ut judices eis quis sedere debeat in solio tuo post te Domine mi Rex.» Lo rey respongué ab altre discurs dividit en diverses partides segons la costum erudita d'aquella època; aprés el qual, la regina Dona Maria feu lo jurament en nom de son fill el rey de Sicilia. Allavors la cort general feu el jurament al rey Martí y a son fill Martí rey de Sicilia.

(43) Ll. R. n.º 98.

Lo Rey. — Veguer. Nos ab carta segellada ab nostre segell pendent dada axi com dejus induits per certs motius expressats en aquella fort raonables, e tocants molt lo profit e lo bon estament de tota la cosa pública de nostres regnes e terres havem fet edicte ordinacio e pragmatica sanccio sobre les monedes estranyes qui corren e s metten en los dits nostres regnes e terres, ço es que aquelles daciavant no sien ne puxen esser dades reebudes ne meses sino per ço que vallen per lur materia o ley, ne encara puxe algu esser forçat e reebre les per la valor o preu qui per lur materia vallen sino sie aytant com procehira de sa voluntat. E jassia la dita pragmatica sia general a totes monedes estranyes, e generalment comprenga totes aquelles segons que aquestes coses e altres porets veure per la dita carta pleneramert. Empero per causa qui a aço nos mou raonablement, volem e us manam de certa sciencia e expressament que aquells segons sa forma exeguiscats e façats servar en los escuts e blanques tansolament tro sobre aço hajats altre manament nostre. Dada en Saragoça lo primer dia de Juny del any M.CCC.LXXXX.VIII. Matias vice cancellarius.

Abaix al marge y ab lletra petita, diu: «de Tarrega».
Probablement era adreçada al veguer de la dita vila.

Reg. 3095, fol. 117. M. R.

Item done al dit Pascual Ledos (1) los quals li eren deguts ab altre albara de scriva de racio scrit en Saragoça primer dia del mes de Juny del any M.CCC.XC.VIII. per diverses confits de sucre que ha liurats a la cambra del dit senyor en lo mes de Maig prop passat segons qu en lo dit albera se conte que cobre............CCXLVIII solidos VI denarios jacqueses.

(44) Reg. 2240, fol. 105 v.

Lo Rey. — Veguer. Sabut havem que .I. hom appellat Galceran lo qual ab certs ballesters haviam trames enguany en Corcega e lo qual ha venut .I. castell a genoveses, es vengut en aquexa ciutat e aqui sta amagat e desfreçat pera pendre .I. cambi de .CCCC. florins qui li deu esser aqui pagat per certs mercaders; e com nos vullam en tot cas haver a nostres mans lo dit Galceran, manam vos sots pena del cap a perdre, que tots affers lexats ab aquella maior diligencia e cura que porets, entenats en pendre e haver a vostres mans lo dit Galceran e noresmenys sapiats ab les millors e pus savies maneres que porets, quals son los mercaders o persones qui li han a complir lo dit cambi per manera que no l puxa haver ans lo tenguen emperat tro nos hi haiam provehit. E tantost que haiats lo dit Galceran e haiats emperat lo dit cambi, nos ho notifiquets per correu fort cuytat. E guardats vos que en aço no s perda res per colpa vostra car si ho fahia, ço que no pensam, haiats per cert que exequiriem encontinent en vos la dita pena. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a III dies de Juny del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur vicario Barchinone. — Dominus Rex misit signatam.

(45) Reg. 2240, fol. 102.

Lo Rey. — Promens. No es de huy ne de hir la conexença que havem de la superlativa affeccio e voler no menor que per vostra innata naturalea mostrats havets e mostrats envers nos e nostre benavenir, car molt curosament e ab gran diligencia havets vetlat e entenets nit e dia en usar e metre avant tan alta e tan preciosa regalia com es lo proces de la pau e de la treva que a nos, no curant d aquell ne avisant nos en, nos havets mes entre mans; de les quals no caura ne exira Deus volent, daquiavant ans ne usarem en lo cas del vescomtat que tenem entre mans e en tots altres en que loch haura en l esdevenidor, ne entenats que sia digne de menys memoria lo sant bo e salutable consell que ns donas de fer jurar lo rey de Sicilia nostre molt car primogenit. En aquests dos tan assenyalats actes e en molts altres qui per squivar prolixitat explicar no n curam, se verifica la paraula que incessantment dehia lo senyor rey En Pere nostre glorios pare, que aquexa era font e rabaça ferma de tots sos regnes e terres font en derivació de sans consells tots bens e compliment de totes habundancies, rabaça en fortificacio corroboracio e fermetat de la reyal corona; e tant quant sobrepuge mes en virtuts tan excellents, tant la havem mes impressa dins lo palau de nostre intrinsech coratge e la entenem tractar daquianant tant mes favorablement quant les obres e ls consell se mostren e son pus altes pus excellents e pus notables. E axi si a Deu plaura nos o mostrarem e ho conexerets per obra. E si gran affecció e voler ha en nos aquexa ciutat, no l han gens amagat ans l an mostrat palesament tots temps que cas e loch hi son venguts los vostres missatgers que havets aci trameses los quals de les dites coses e de nostre stament e esser se n van de nos plenament informats, qui us ho poran recitar stesament de paraula als dits dels quals volem donets plena fe e creença axi com fariets a nos si us ho dehiem boca a boca. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a IIII dies de Juny del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Consiliaris et probis hominibus civitatis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi GuillelmoPoncii.

(46) Reg. 3095, fol. 61 v. M. R.

Item done an Samuel Abuarrabi juheu de Caragoça los quals li eren deguts ab letra del senyor Rey dada en la dita ciutat a XI dies de Juny del any M.CCC.XC.VIII per preu de una mula de pel castany la qual lo dit senyor d ell compra e aquella lo dit senyor dona graciosament a Mestre Guillem Ça Garriga metge cirurgia, segons que n la dita letra se conte que cobre ensemps ab apocha............ LX florins d or.

(47) Reg. 2240, fol. 115.

Lo Rey. — Governador. Vostra letra havem reebuda e aquella entesa vos responem que havem revocada la concessio que haviem feta del anchoratge per tal car segons nos havets fet saber era dampnosa a nostres rendes e drets; per que no jaquiats usar d aquiavant d aquella, e per tal car havem entes que lo capdeguayta d aquexa illa es tan vell que no pot treballar en exercir aquell, vos manam que si axi es, e d aço carregam vostra consciencia, quan aquell no pora regir la dita capdeguayta o per defalliment de vellesa o per malaltia o per absencia d aquell, la façats regir per N Arnau de Cabres habitant en la illa demunt dita per lo qual segons som informats sera lo dit offici ben regit. E en aquell cas que l dit Arnau de Cabres lo regesca, fets li respondre d alcuna cosa del salari o emoluments pertanyents al offici de capdeguayta; pero es nostra intencio que tota vegada haia lo dit ver capdeguayta la meytat o mes del dits salari e emoluments. E guardets vos que en aço no us moga affeccio alguna

(1) Era specier del Rey.

Dada en Çaragoca sots nostre segell secret a XV dies de Juny del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori Evice. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 115 v.

Martinus etc. — Ffidelibus nostris Gobernatori ceterisque officialibus nostris insule Evice vel eorum locumtenenti ac aliis ad quos spectet, salutem et graciam. Meminimus his diebus cum carta nostra pendenti sigillo munita, data Cesarauguste XII.ma die Aprilis proxime preterits, concessisse et etiam assignasse Arnaldo Oliverii, civi Barchinone toto tempore vite sue anchoraticum sive totum integriter jus anchoratici insule supradicte pront in carta predicta lacius continetur. Cum autem reçognoverimus potsmodum quod jus predictum nunquam fueret in predicta insula positum et ex imposicione einsdem si fierit imposicio ipsam sequerentur dampna non modica redditibus et juribus regiis insule supradicte cum metu imposicionis seu solucionis anchoratici supradicti vasa marina que ad dictam insulam veniunt et apellunt adventum et appulsionem einsdem devicarem confestim ad partes navigancia alienas. Volentes idcirco jurium nostrorum tanta prejudicia tolerare, dicimus et mandamus vobis de certa sciencia et expresse quatenus habita per revocata assignacione predicta quam habemus fiere revocamus nullum jus anchoratici vigore concessionis einsdem colligi seu levari sciatis nec dictus Arnaldus Oliverii uti aliqualites de eadem enim nos faciendi oppositum vobis et dicto Arnaldo Oliverii omnem tollimus potestatem. Datum Cesarauguste sub nostro sigillo secreto XV die Junii anno a nativitate Domini M.CCC.XC.VIII.e Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(48) Reg. 2240, fol. 116.

Capitania Pero Sin.

Nos En Marti etc.—Per tal car per experiencia havem vist e sabem la aptesa e la strenuitat de vos feel nostre Pero Sin, axi en lo regne de Sicilia on nos havets continuament servit com en altres parts e som certs que en les coses dejus scrites sabrets dar bon recapte, per tenor de la present nos plau atorgam e volem que vos dit Pero Sin siats capita ductor guiador e regidor de tota aquella gent de peu del regne d Arago qui ab la creuada va en l armada que santament se fa contra infeels moros, e coneguts e conexer pugats de totes questions controversies e debats qui per rao de la dita armada seran o poran esser per qualsevol manera entre la dita gent de peu del dit regne d Arago; e en aquella si ben vist vos sera ordenar e deputar conexedors o jutges o aquelles questions controversies e debats si pus expedient e profitos vos parra levar de carrera decisir e determenar en aquelles forma e manera que Deus vos administrara e a vos mils parega. E nos ab la present manam a tots e senglès homens de la dita gent de peu qui en la dita armada iran e seran sots la fe e naturalesa a que ns son obligats e tenguts e en altre manera com pus estretament podem que tant com la dita armada durara e apres tro haia desarmat, haien vos, dit Pero Sin, per capita guiador ductor e regidor lur e a vos e a vostres manaments e ordinacions obeesquen axi con farien a nos si personalment hi erem. Car nos ab aquesta matexa en e sobre les dites coses e altres emergents e dependents d aquelles, vos fem mer executor ab tota plenera conexença e us donam plen poder e us comanam nostres veus. Volem empro que sobre vos e tota la dita gent de peu sia lo noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Joffre vezcomte de Rocaberti, capita general de la armada al qual volem vos obeiscats a ell axi com fariets a nos. En testimoni de la qual cosa nos manam la present esser feta e ab nostre segell secret segellada. Dada en Çaragoça a XVI dies de Juny en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(49) Reg. 2242, fol. 2 v.

Lo Rey. — Molt car oncle. Vostra letra havem reebuda e entes ço que ns ha dit Mossen Simo d Aroles per vigor de la creença per vos a ell en aquella comanada, vos responem que a present no ha loch vostra venguda aci a nos per algunes raons que nos vos direm quan ab nos serets; mas, Deus volent, nos partirem d aci dins breus dies e passarem per aquexes partides e lavors plaura ns molt que vos siats ab nos pera fernos reverencia o dir nos tot ço que us plaura. Dada en Çaragoca sots nostre segell secret a XVIII dies de Juny del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur comiti de Prades. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(50) Reg. 2240, fol. 117.

Lo Rey. — Mestre Pere. L altre jorn nos scrivim ab altre letra nostra com nos haviem deliberat trametre al rey de Sicilia, nostre molt car primogenit, dos metges; la un metge en Medicina e l altre en Sirurgia; de que ns meravellam molt com resposta no n havem hauda. Per que us pregam affectuosament e us manam que en continent dejats procurar e cerquar bons metges qui vagin en servey del dit rey, e nos fer los hem assignar en Valencia lur provisio segons que us havindrets ab ells per cascun any. E d aço haiam vostra resposta encontinent. Dada en Saragoça sots nostre segell secret a XXII dies d Juny al any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Magistro Petro Solerii. Item similis Magistro R.º Queroli. — Dominus Rex misit signatam.

(51) Reg. 1942, fol. 106. M. R.

Item done an Saçon Juheu, ministrer de corda de casa del senyor Rey en paga prorrata d aquells CLXXX solidos barchinonenses a ell deguts ab albara de scriva de racio scrit en Saragoça derrer dia de Juny del any M.CCC.XC.VIII. per raho de sa quitacio, segons que n lo dit albara se conte, el dorç del qual foren scrits per abatuts per ma del notari qui la apocha feu, que cobre CL solidos barchinonenses.

Reg. 3095, fol. 81. v. M. R.

Item done an Galceran Carbó qui porta lo tallador de la vianda denant lo senyor Rey, los quals li eren deguts ab albara de scriva de racio scrit en Çaragoça derrer dia del mes de Juny del any M.CCC.XC.VIII. per raho de sa quitacio segons que n lo dit albara se conte que cobre.... CCCCL solidos barchinonenses.

Reg. 3674 num. prov., fol. 14. M. R.

Dissapte primer dia del mes de Juny lo any M.CCC.LXXXX.VIII lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia mana lo dit senyor scriure per porter de maça de casa sua En Gil Asnar de la Tora quitacio..... I llyura.

Aquest dia mana lo senyor Rey que en Barthomeu de Bonany qui solia esser hoidor dels comptes de la sua cort ans que l dit senyor vengues a dignitat reyal, que haia aquell matex compte ordinari que havia lavors ço es quitacio a III llyures e CCCLX sous de vestir e axi en presencie com en absencia.

Ffesta de Sincogesma.

Diemenge a II dies del mes de Juny lo senyor Rey en Saragoça.

Dilluns a III dies del dit mes de Juny lo senyor Rey en Saragoça.

Segueixen les dates en igual forma, referintse sempre a l'estada del Rey en Saragoça, fins al dia 30 del mateix mes.

(52) Reg. 2240, fol. 118.

Lo Rey. — Comte. Gran plaer havem haut de la venguda que han feta a nos don Johan e don Hugo, vostres fills. E haguerem haut molt maior si vos ab ells ensemps hic fossets pogut venir, mas pus vostra antiguitat no u permet, havem

vos en per excusat. Los presoners de Solsona dels quals nos ha parlat lo dit don Johan, nos plau que hajats e cobrets per via de tracte o de rescat o en aquella altre mellor manera que haver los puscats. Del matrimoni de Mossen Guerau de Cervelló e de vostra filla del qual nos havem açi parlat largament ab los dits vostres fills, havem deliberat que s faça en tot cas; vos pregam que ns reescrivats tantost vostre intencio e donats li tal dot que parega de la casa d on hix e mostrets que vos amats vostra filla, car nos som certs que ella es tal que ho mereix. Dels altres fets de que ns ha parlat lo dit don Johan nos farem per manera, Deus volent, que ans que de nos se partesque vos e ell ne serets contents. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret lo primer dia de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. Apres que la present es estada feta havem fet aturar açi lo dit don Hugo e havem lo fet nostre conseller e camerlench. Rex Martinus. — Dirigitur Comiti Cardone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 3095, fol. 63 v. M. R.

Item done a Maestre P. Cathala sartre del senyor Rey los quals li eren deguts ab albara de scriva de Racio scrit en Çaragoça primer dia del mes de Juliol del any M.CCC.XC.VIII per ço com aquells ha pagats a diverses drapers e botiguers de la dita ciutat per raho de drap vays e altres menuderies que n ha preses per lo dit senyor en los meses d Abril Maig e de Juny prop passats, segons que lo dit albara se conte que cobre..... M.DCC.XXIX sous, IIII diners jacqueses.

(53) *Llibre dels Novells Ardits*, vol. I, pàg. 71. M. B.

Dimecres III. — Aquest dia partiren los honrats en Simon de Marimon y en Bernat Bu;ot qui per part de la ciutat anaren a la ciutat de Saragoça al Senyor Rey.

Reg. 2242, f. 9.

Lo Rey. — Batle general. Mossen Jacme Deç Soler te en penyora un fermall nostre per noranta florins de Florença. en lo qual fermall ha un safir en lo mig e V. safirs en torn del dit fermall e V. murons e en cascun muro ha .IIII. perles e una punta de diamant, en cascun muro ha V. gascons en los .IIII. dels quals no ha res, mes en la un ha I. balaxet. E com nos desigem e vullam haver lo dit fermall, pregam vos e volem que dels diners de vostre offici qui vers vos son o dels primers qui a mans vostres pervendran per rao del dit offici, quitets lo dit nostre fermall. E aço per res no hage falla car sapiats que plaser nos en farets molt gran. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a III dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur baiulo generali regni Valencie. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(54) Reg. 3095, fol. 110. M. R.

Item done an Simon Miro cavalleriç del senyor Rey los quals lo dit senyor li mana donar ab letra sua dada en Saragoça a V dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. per preu d una mula de pel castany ab sella e ab fre que d ell compra e aquella dona al reverent pare en Christ En Ffrancesch arquebisbe de Bordales, que n la dita letra se conte que cobre ab apoca........ CXL florins d or.

(55) Reg. 2242, fol. 11.

El Rey. — Official. Segunt havemos entendido en un lugar d aquexas comarquas de nuestro regno ha acayescido un miraglo al qual vos havedes contrastado que venga a nuestra noticia: de que sin assi yes, somos muy maravellados. Porque redarguyentes vos de lo sobredito, vos enviamos mandar que con el reverendo en Christo, padre el arcebispe de Athenas a qui sobre aquesto scrivimos, tengades tales maneras que nos podades veder lo sobredito de que nos faryes grant servicio e en el contrario desplaçer e deservicio, lo qual vos dariamos a demostrar en su caso. Dada en Çaragoça a VII dias de Julio del anyo M.CCC.XC.VIII. Rey Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Martino Egidii Daso.

(56) Reg. 2240, fol. 119.

En Marti per la gracia de Deu Rey d Arago etc. — Als nobles amats e feels tots e senlges officials nostres on sevol constituits presents e sdevenidors e als lochtinents d aquells e altres als quals les presents pervindran e les coses devall scrites se pertanguen, salut e dilecció. Recorde ns, nos en favor de la armada qui per divinal ordinació es estada començada en la ciutat de Valencia e feta en aquella e en altres parts de nostra senyoria, haver fet e atorgat al noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Joffre vezcomte de Rocaberti capita de la dita armada e a tots aquells qui ab ell iran en aquella e a homens vassalls e sotsmeses seus, guiatge alongament e sobreschiment ab altra nostra letra del tenor seguent: En Marti per la gracia de Deu Rey d Aragó etc. Als amats e feels tots e sengles officials nostres, etc. ut supra in LXXXVIII foleo presentis registri, post cuius data sequitur: E segons havem entes vosaltres o alcuns de vosaltres en menyspreu de nostre manament dessus dit no curats o volets servar los guiatge elongament e sobreschiment demunt dits, de la qual cosa si axi es, sots dignes de gran reprehensio e punicio. Perque reprenents vos en forment, a vosaltres e a cascun de vosaltres dehim e manam de certa sciencia e expressament sots incorriment de nostra ira e indignacio e pena de X milia florins d or d Arago a nostres cofres applicadors, que lo prop dit guiatge elongament e sobreschiment als dits vescomte homens vassals e sotsmeses seus, fermances e mullers d'aquells e bens lurs e altres demunt nomenats per tot lo temps dessus expressat, tingats e obliguets e tenir e observar façats fermament totes excepcions interpretacions e malicies a part posades e no y contravingats per alguna rao ans aquells per veu de crida e en altre manera publiquets e publicar façats per los lochs acostumats tantes vegades com resquests ne serets. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VIII dies de Juliol en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rey mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 119.

En Marti etc.— Al noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Jofre vescomte de Rocaberti capita general de la armada per obra divinal començada e feta en la ciutat e regne de Valencia e en altres parts de nostra senyoria contra los infels de la santa fe catholica, salut e dilecció. Per tal car speram fer manament que s seguira que alguns ciutadans burgueses e altres homens de be qui no son de peratge per gran virtut de prehesa e altres exercicis personals que loablement faran en la dita armada contra los dits infels e en altre manera per lurs bons e dignes merits merexeran esser elevats e exaltats en grau e honor de cavalleria e per ço axi mateix que mils hi serien animats, per tenor de la present nos plau e volem e encara us dam licencia e plen poder que en veu e nom nostre aquells aytals que vostra avisada saviesa conexera esser dignes de aconseguir los dits grau, titol e honor de cavalleria, puxats fer e facats cavallers habilitant hi aquells e ls puxats decorar dels dits grau titol e honor de cavalleria, los quals aconseguits aquells grau titol e honor volem que sien hauts per cavallers, e ells e tota lur posterioritat daquiavant se alegren e s puxen alegrar de totes honors, privilegis, libertats immunitats, franqueses e gracies que altres cavallers de nostra senyoria se alegren e s poden alegrar e deuen; car nos en e sobre les dites coses vos donam tot poder e us comanam nostres veus ab la present. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VIII dies de Juliol en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 119 v.

En Marti per la gracia de Deu Rey d Arago etc. — Al feel nostre En Ffrancesch Algeçer guardia del nostre Reyal de la ciutat de Valencia, salut e gracia. A humil supplicació sobre aço a nos feta per part dels amats e feels nostres los jurats

e promens de la ciutat de Valencia, vos dehim e manam expressament e de certa sciencia sots pena de II milia florins d or d Arago, que tota interpretacio excusacio e excepcio remogudes, donets e liurets als dits jurats o a qui ells elegiran que aquells trametran ab la armada qui per divinal ordinació es stada començada en la dita ciutat e feta en aquella e en altres parts de nostra senyoria contra los infeels de la sancta fe catholica, aquells dos trebuchs o ginys ab tots arreaments, exarcies, artellaries e altres apperellaments d aquells qui son dins lo dit nostre Reyal, e en lo liurament cobrats d ells apoca; car nos, liurant vos aquells als dits jurats o a aquells qui ells volran segons dit es, manam a nostre maestre racional o a altre qualsevol persona a qui s pertanga que vos restituint la present e la dita apoca, vos desfaça tot notament qui per rao dels dits trebuchs arreus e artelleries vos son o sien estats fets. E si per aventura aço fer no volrets o dilatarets sol una hora, ço que no creem, ab aquesta matexa manera al feel Conseller nostre e batlle general d aquex regne En Nicholau Pujada que exequint realment e de fet la dita pena, vos forç ab aquells pus forts remeys que s pertanga e pora en fer e complir les dites coses e en altre manera vos corregesca greument de tan gran inobediencia. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VIII dies de Juliol en l any de la nativitat de Nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(57) Reg. 2242, fol. 12.

Lo Rey. — Governador. Per En Johan de Tudela nostre secretari es stat a nos supplicat de part vostra que us deguessem relevar de la guarda del comte de Passanet lo qual vos comanam l altre jorn. Per que nos inclinats a aquesta supplicacio e volents vos relevar d aquest carrech considerant que tenir lo dit pres en vostra casa es perillos de fugir [e] a vos molt carregos en aquest cas, scrivim per altres letres nostres les quals vos trametem ab la present al noble e amat nostre mossen Anthoni de Vilaregut, alcayd del castell de Xativa que lo dit comte prengua e tenga en comanda pres e ben guardat tant e tant longament tro haia de nos altre manament en contrari. Per que plau a nos, volem e us manam que pres e ben guardat lo trametats al dit castell de Xativa comanant lo de nostra part al dit Mossen Anthoni segons es dit. Manants vos encara que en lo fet de les demandes de aquex regne, entenats diligentment tots altres affers apart possats avreviant vostres noçes e altres festes axi com per diverses letres vos havem manat. Dada en [Çaragoça] sots nostre segell secret a X dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori regni Valencie. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(58) Reg. 2242, fol. 29 v.

Lo Rey.— Promens. Com nos siam posats en necessitat de nostre viure per ço com en nostre novel regiment havem trobat tots nostres emoluments e drets reals sens causa e culpa nostra alienats e dissipats, e confiants de vostra naturalesa e lealtat qui totstemps havets be acostumat a nostres predecessors en lurs necessitats subvenir e socorrer, per ço pregam vos affectuosament que per honor e contemplacio nostra vullats aytal subvencio fer a la dita nostra necessitat que aquella e dels altres nostres sotsmeses mijançant, siam de la dita nostra necessitat deliurats; volents empero que per la present subvencio que a nos farets, a vos, vostres furs, privilegis e libertats no puxa esser fet perjudici algu ans aquells romanguen en sa fermesa e valor, la dita subvencio en alguna cosa no contrastant ne en sdevenidor no s puxa esser tret à consequencia. Dada en Çaragoça a XII dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Juratis et probis hominibus ville Algezire. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(59) Reg. 2240, fol. 120 v.

Serenissime princeps. Literas vestras recepimus et credenciam per vos in eis comissam nobili dilectis et devotis nostris Nicholao de Sancto Flaymundo senescalco et Bartholomeo de Duçe de Neapoli dicto Zizo secretario ambassiatoribus vestris audimus et intelleximus diligentes quibus respondidimus prout idem Zizus de intencione nostra informatus plenarie serenitate vestre retulerit nostre parte. Data Cesarauguste sub nostro sigillo secreto XVIII die Julii anno a nativitate Domini M·CCC·XC·VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Regi Lançalao. — Fuit facta similis Regine Margarite. —Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 120 v.

Lo Rey. — Com Zizo secretari del rey Lançalau embaxador per lo dit rey a nos trames, haia deliberat tornar e anarsen en Sicilia ab la vostra nau, manam vos que havent lo dit Zizo recomanat, aquell per nostre servey e honor levets e façats tota cortesia e plaer; car aço sera cosa a nos fort plascent. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVIII dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur..... patrono navis. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg 2240, fols. 120 v. y 121.

Decret a tots els bisbes, nobles y oficials, de respectar y bé tractar al dit Barthomeu de Duçe Zizo, qui s'entorna vers Sicilia. Altre donant saul-conducció al dessus dit ambaixador.

(60) Reg. 2242, fol. 16 v.

Lo Rey. — Maestre Pere. Com nos haiam hauda una cessió de ffebre terçana e de present ne comencem haver altre, manam vos e us pregam que lexats tots affers com pus cuytamament porets vingats a nos car nos havem manat an Berenguer Marti que us faça acorriment de doents florins. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XX dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. E no us meravellets si no la havem signada de nostra [ma] car en lo fehiment nos tenia la accessio. Dada axi com dessus. Guillelmus secretarius. — Al feel metge de casa nostra Maestre Pere Soler. — Berengarius Sarta mandato Regis facto per nobilem Alfonsum de Procida consiliarium et camerlengum.

(61) Reg. 2242, fol. 16 v.

Lo Rey. — Maestre Pere. Com nos haiam hauda una cessio de febre qui pensam nos tornara a rao de terçana, pregam vos e us manam que encontinent vista la present vingats aci a nos. E aço no laguiets o dilatets sol una hora. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXII dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. E no us meravellets sino la havem signada de nostra ma, car en lo fehiment nos tenia la accessio. Dada axi com dessus. Guillelmus secretarius. — Al feel metge de casa nostra maestre Pere Torrelles. — Berengarius Sarta mandato Regis facto per nobilem Alfonsum de Proxida consiliarium et camerlengum.

Reg. 2242, fol. 17.

Lo Rey. — Com nos haiam hauda una cessio de febre terçana e de present ne comencem haver altre, havem manat a Maestre Pere Soler que encontinent lexats tots affers vinga a nos, car vos dels diners de les nostres demandes li farets acorriment de doents florins; per que us manam que no contrastants qualsevol assignació e provisions per nos fetes en contrari, donets e paguets, vista la present, al dit maestre Pere los dits doents florins e no haja falla ne triga per res; car aço qui es salut de nostra persona, res no y deu contrastar. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXII dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. Matias vicecancellarius. — Al feel nostre En Berenguer Marti, reebedor de les rendes e emoluments nostres de regne de Valencia. — Berengarius Sarta mandato Regis facto per nobilem Alfonsum de Proxida consiliarium et camerlengum.

(62) Reg. 2242, f. 17.

Lo Rey. — Mossen Ffrancesch. Vostra letra havem reebuda e responem vos que havem haut plaer com aquexa gent de la croada es scampada e tornada en lurs cases; pero encara volem e us manam que haiats en comanda les nostres moreries de la jurediccio a vos comanada, les preservets de tots sinistres tant com porets. E en cars que puxats haver a vostres mans aqueix hom castella qui mou rumor contre les dites moreries dient que ha manament e provisions nostres de fer batiar los dits moros o de auciure ls, manam vos que ell e los altres adherents e ell prengats e n façats justicia segons que merexen; en manera que a ells sia castich e a altres eximpli. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXIII dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. Matias vicecancellarius. — Dirigitur Ffrancisco Aquilonis. — Berengarius Sarta mandato Regis facto per nobilem Alfonsum de Proxida consiliarium et camerlengum.

(63) Reg. 2240, fol. 124 v.

Lo Rey. — Lochtinent de Governador e promens. Nos per la bona relacio que havem entesa del honrat pare en Christ lo bisbe de Suelli lo qual anant per sos affers en Roma fon pres per una galiota armada de Caller e del feel scriva nostre En Pere Otger qui lo dit bisbe ha menat aci denant nos, a instancia e humil suplicacio d alcuns familiars e domestichs nostres desijants lo bon estament de la illa, havem atorgada treva axi per mar com per terra a tres meses e puys altres tres axi e segons que per lo noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Roger de Muntcada vostre governador e refformador general o Mossen Ffrancesch Johan de Sancta Coloma lochtinent seu en lo cap de Caller, vos sera scrit; a Micer Brancha d Oria comte de Muntleho, Madona Elionor sa muller e Micer Mariano lur fill jutge d Arborea e a tota la nació Sardescha. Perque us diem e expressament vos manam sots incorriment de nostra ira e indignacio, que fermada la dita treva, e a vosaltres sera notificat per lo dit lochtinent de governador, aquella tingats e fermament observets axi e per la forma e manera que us en scriura per sa letra publicant la dita treva o fahent publicar ab veu de crida per los lochs acostumats d aquexa illa. E aço per res no mudets e siats avisats e ben sollicits ara mes que james en la bona guarda de la terra. Dada en Çaragoça a XXVI dies de Juliol sots nostre segell secret del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Als amats e feels nostres Mossen Ponç de Jardi lochtinent de governador en Cap de Lugudor e consellers e promens de la vila del Alguer. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2242, fol. 18 v.

Lo Rey. — Governador. Jassia l altre jorn vos scrivissem per altra nostra letra dada en Çaragoça a .XII. dies del present mes de Juliol ab la qual entre les altres coses vos manavem que faessets lexar la creu a tots aquells qui li han presa per anar en la sancta armada contra los moros de Barberia, com la armada pus anant no hagues loch per tal car estol era d aqui ja partit e creyem que per aquexa rao no hagues loch mes anant croada per lo sant pare donada a aquells qui anaven contra los moros de Berberia e per ço axi mateix car segons letres que haviem d aqueix regne era molt apparellat seguirse scandels e perills en los moros d aquell per molta gent axi de castellans com altres de poch de be qui indiferentments e aplegaven en aqueix regne e en altres parts de la nostra senyoria. Empero car despuys havem sabut per letres dels amats e feels nostres los jurats de la ciutat de Valencia, que encara ha en la dita ciutat e regne de Valencia alscuns vers croats qui hi son romasos, alscuns per impediment qui ls es entervengut, altres per dar spexament que al dit ostol sie trames reforç de gent e refrescament d armes e viandes axi com es ben necessari car en altre manera lo dit estol no s poria sostener ans si no era socorregut e reforçat de gents d armes e de vitualles se porie, ço que Deus no vulle, perdre o tornar se n sens venir a cap de la santa empresa, havem deliberat volem e us manam que no contrestant la letra demunt dita, lexets portar la dita creu a aquells qui vertaderament la han presa e a aquells qui d aquianant la pendran per anar en lo dit estol, e socorrer lo segons que dessus es dit; car nos scrivim al vicari general d aqueixa Seu e als jurats demunt dits, que no donen la creu a alcuna persona sino en aquexa ciutat e es be abonada e a son cost e a sa messio faça lo viatge. E d aço havem dat carrech als dits jurats de Valencia e ho lexam tot a lur providencia e industriosa saviesa com siam certs que son tals que hi guardaran nostre profit e honor e benavenir d aqueix regne a consell dels quals volem que n reglets sobre aço. En totes altres coses qui toquen custodia o benavenir d aqueix regne, entenets e vetlets ab los dits jurats ensemps o sens ells en aquella mellor manera que porets e havets be acostumat. E sapiats que la causa qui ns moch a fer a vos la letra de que demunt es feta mencio, fou car enteniem que mes anant, estol reforç ne refrescament no degues esser trames a aquell qui ja era partit, car en altre manera no la haguerem feta. Dada sots nostre segell secret en Çaragoça a XXVI dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori regni Valencie. — Guillelmus Poncii ex provisione facte in consilio.

Reg. 2242, fol. 19.

Lo Rey. — Vescomte. Vostra letra havem reebuda e aquella entesa vos responem que havem haut e havem desplaer sobira del forniment que alscuns genoveses han fet als moros de Barbaria, pero han fet ço que acostumat han, e dels avisaments que han fets en la costa de Barberia del estol de la santa armada, havem axi matex haut e havem desplaer del dan que ns havets fet saber, que donen en lo regne de Sicilia .IIII. galees de genoveses qui han portat en la illa de Malta Artal d Alago nostre publich rebelle e traydor. E som meravellats que ns consultats que farets e com procehirets si us encontrats ab semblants homens com pugats presumir e saber que ab tots aquells qui donen dan a vassalls e sotsmeses nostres o de nostre molt car primogenit lo rey de Sicilia, son enemichs nostres e per tals los reputam e havem. Per que declarants vos ab la present nostra intencio sobre aço, vos dam licencia e plen poder e volem e encara us dehim e manam que tots aquells que trobarets qui haien dat o donen dampnatge alcu a vassalls e sotsmeses nostres o del dit nostre primogenit, dampnifiquets e maltractets de tot nostre poder, axi com nostres enemichs publichs, car no volem que per la dita rao puxats encorrer perill o cometre crim alcu. Dada sots nostre segell secret a XXVI dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur vicecomiti de Rupebertino. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(64) Reg. 2240, fol. 126.

Lo Rey. — En Pere Brunet. Gabriel Boni mercader de Barchinona te una corona d or ab perles e pedres qui es stada del comte de Ffoix nostre vassall rebelle e traydor publich o de la comtessa sua muller; e com nos haiam de gran necessitat la dita corona, pregam vos tan affectuosament com podem que ns vullats prestar per haver la dita corona .DCCC.LX. florins, VIIII. sous, los quals liurets al feel cambrer nostre En Ramon de Torrelles donzell. E sera cosa de que ns farets plaer e servey gran al qual e als altres que ns havets fets per l espatxament de Sicilia e en altre manera e fets e continuats incessantment, haurem envers vos, Deus volent, tal esguard, que us en deurets raonablement contentar; e per maior vostra seguretat, nos vos assignam la dita quantitat sobre la moneda qui exira de les demandes que de present fem fer en lo principat de Cathalunya per nostra benaventurada coronacio, e los quals DCCC.LX. florins VIIII sous, volem vos pugats de la dita moneda aturar, per poder e licencia que nos vos en donam ab la present. E nos havem fet fer sagrament e homenatge a tots aquells qui son deputats a fer les dites demandes, que tota la moneda qui n exira deposen en vostra taula; hoc encara a maior vostra seguretat volem que us sien assignats e aquells haiats sobre la nostra corona que vos tenets en poder vostre. E d aço vos havem fermat lo dia present debitori larch e bastant ab assignacio sobre les dites demandes en poder del feel secretari nostre En Guillem Ponç qui aquell vos trametra segellat e clos axi com se pertany. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXIX dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Petro Bruneti campsori Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(65) Reg. 3674, num. prov., fol. 6 v. M. R.

Dilluns primer dia del mes de Juliol del any M.CCC.XC.VIII.
Dilluns primer dia del mes de Juliol, lo senyor Rey en Saragoça.
Dimarts a .II. dies del dit mes, lo senyor Rey en Saragoça.
Dimecres a .III. dies del dit mes, lo senyor Rey en Saragoça.
Dijous a .IIII. dies del dit mes, lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia vench servir G. de Mas d Ovelles.

Segueixen les dates en igual forma, referintse sempre a l'estada del Rey a Saragoça, fins al dia 31 del mateix mes.

(66) Reg. 3095, fol. 64. M. R.

Item done an Guillem Ça Tria comprador de casa del senyor Rey los quals li eren deguts ab albara de scriva de Racio scrit en Çeragoça primer dia del mes d Agost del any M.CCC.XC.VIII per raho de la messio que ha feta en la casa del dit senyor en lo mes de Juny present: ço es en offici de sobrecoch, panicer, botaller, raboster sobreatzembler e altres messions extraordinaries segons que n lo dit albara se conte que cobre........ XIX milia C.XXVII sous, III diners jaccqueses.

(67) Reg. 2242, fol. 19 v.

Lo Rey.—Comte. Nos havem fets ordonar e haver apuntats certs capitols sobre l matrimoni que havem molt desijat sie fet entre lo noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Guerau de Cervello e Na Aldonça vostra filla, dels quals vos trametem translat perço [que] veiats lur tenor. Perque us pregam tan affectuosament com podem e volem que en aquells no mudets res, car nos los farem passar en la forma que ja hem a Mossen Ramon Alamany de Cervello e al dit Mossen Guerau son fill los quals son certs que pus nos ho havem fet no mudaran res en aquells, maiorment car nos los havem posats en tal egualtat que ne vos ne ells no y devets res mudar. Havem haut fort sobira plaer car nos havets trameses don Johan e don Hugo, del servey dels quals nos tenem molt per contents e per contemplacio d ells e aximatex per vostra honor nos vos havem atorgades les imposicions de vostra terra e us havem feta certa remisio e relaxacio de les pasades imposi[ci]ons, segons porets veure en les cartes de aquelles, e us ho pora citar pus largament lo dit don Johan vostre fill. En totes altres gracies e prerrogatives que haurets de nos mester, nos haurem vers vos e envers los dits vostres fills per tal manera que conexerets que havem a vos e a ells e a tota vostra casa affeccio e voler gran. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a .II. dies d Agost del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur comiti Cardone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(68) Reg. 2317, fol. 104.

Lo Rey. — Prior. Pus la gracia de Deu mijancant som pervenguts a estament de reyal dignitat, havem deliberat de celebrar la festa de nostra benaventurada coronacio lo dia de Tots Sants prop vinent: e com per raho de la dita coronacio e de la solennitat de aquella nos convenga fer moltes e grans despeses a les quals sens aiuda vostra e dels altres feels naturals e sotsmeses nostres no poriem bonament satisfer, affectuosament vos pregam e expressament vos dehim que per la dita raho nos façats liberalment tal aiuda que us siam daquiavant obligats a prosseguir vos de specials gracies e favors. E sobre la dita ajuda haiats en consideracio la gran alienacio e disminucio que de nostres rendes e patrimoni se son fetes ans de nostre regiment e les moltes e grans messions que, ates lo temps present, nos cove de fer per la dita solemnitat; per les quals e altres rahons diverses, la aiuda que us demanam ha esser pus copiosa que a nostres predecessors no fon feta, per la dita raho. E sobre aço e altres coses havem informats pleneramente de nostra intencio los amats e feels nostres Mossen Ffrancesch Bertran, falconer maior nostre, e En Guillem Oliuer, ciutada de Barchinona, a la relacio de cascu dels quals donats plenera fe e creença complint ho prestament per obra axi com si nos de nostra boca propria vos ho dehiem. Dada en Çaragoça sots nostre segell menor a IIII dies d Agost del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus — Salvator de Podio mandato Regis facto pro thesaurario.

Segueixen llistes dels priors, abbadeses y abbats a qui fou adreçada consemblant lletra.

(69) Reg. 2240, fol. 127.

Lo Rey. — Batle. Ja sabets com en aquexa ciutat per la gran inmensitat dels privilegis que ha, la nostra reyal jurisdicció es fort debilitada e encar la ns minven tots jorns tant con poden ab los stabliments que s i fan de nou, los quals vos indiferentment los confirmats en nom nostre no guardant si son fets contra lo poder dat per costum scrita en prejuhi nostre, ne si hi basta vostre poder. Perque us manam expressament e de certa sciencia que daquiavant siats ben avisat abans que alcuns stabliments faedors tant com per cascun es permes e no pus confirmets que aquells sien favorables a nostres regalies e jurisdiccio e que per algu no romanguen interpretadors al contrari. E en altre manera siats cert que seria imputat a vostra culpa la qual no passaria sens pena condigna. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VI dies de Juliol (1) del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur baiulo Dertuse. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(70) Reg. 2240, fol. 127.

Lo Rey. — Entes havem que vos tenits aqui arrestada la qual fahiem venir pera nostre servey de la ciutat de Barchinona una caxa plena de sabo la qual era ab una carrega de robes qui son del feel specier nostre En Pasqual Lados dien e allegan que pus que aquella caxa no era en lo memorial de les robes del dit nostre specier, deu pagar en lo dret de les generalitats. E com nos no siam tenguts pagar semblant dret ne altre per robes algunes que prengam a obs e servey nostre, dehim vos e us manam tant spresament com podem que encontinent vista la present desarrestets e façats desarrestar la dita caxa e aquella francha e quitia del dit dret e altre qualsevol ensemps ab la dita carrega de robes que aximateix tenits, nos trametats sens tarda alguna. E aço per res no mudets car certificam vos que si ho fahiets nos nosen tornariem sobre vos e vostres bens. E liurats la dita caxa an P. Fageda specier. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VII dies d Agost del any M.CCC.LXXXX.VIII. Rex Martinus. — Als feels nostres micer G. de Montso jutje e deputat del General en Leyda e als collidors d aquell. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(71) Reg. 2240, fol. 127 v.

En Marti, etc. — Al feel nostre En Carner patro de la nau que han nolieiada per anar en la sancta armada contra los infeels enemichs de la creu, e a tots notxers mariners e altres qualsevol ductors de la dita nau, salut e gracia. A humil supplicacio sobre aço a nos feta per los jurats e per prohomens de la vila de Vilafrancha de Peneders e per tots aquells qui en la dita vila e en ses encontrades han presa la sancta creu per anar contra los dits moros e encara per gran affeccio devocio e voler que havem a la dita armada, vos dam licencia e facultat ab la present que no contrastants qualsevol letres per nos fetes sobre aço en contrari, levets e portets en lo dit sant viatge tots aquells qui de les dites viles e encontrades han presa la dita creu e en lo

(1) Aquest document es en mitg d'altres signats en agost, y segueix l'ordre correlatiu de dates, per lo qual se pot dir que la data de juliol es errada del copista. Pera 'l fet de l'itinerari, té poca importancia, car lo Rey En Marti fou en Saragoça tant en lo mes de juliol com en el d'agost.

dit viatge volran anar entro en nombre de .D. persones ab tots arneses, armes, vitualles, forniments e altres coses que portar s en volran. Manants ab aquesta mateixa al governador, veguers, batles e a tots e sengles officials nostres e encara almiralls visalmiralls, capitans e altres nostres maritims officials e a lurs lochtinents presents e sdevenidors que la present nostra licencia tinguen e observen e tenir e observar facen e contra aquella no venguen per alguna rao. Dada en Caragoça sots nostre segell secret a IX dies de Agost en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(72) **Reg. 2240, fol. 128 v.**

Lo Rey. — Promens. Alcuns sentiments havem que papa Benet deu exir d Avinyo e dubtam nos que no venga en aquexa vila; per que us manam tan expressament com podem per la fe e naturalesa a que ns sots tenguts, que si cas era que y vingues nol acullats ans li convenga tornarsen. E guardats vos que axo no mudets car de res al mon nos poriets tant desservir; e aço tenits secret. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XV dies d Agots del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur consulibus vlle Canquiliberi. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(73) **Reg. 3674 num. prov., fol. 9. M. R.**

Dijous primer dia del mes d Agost del any M.CCC.XC.VIII.
Dijous primer dia del mes d Agost lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia vench servir en P. Sentclіment e Mestre Pere Soler mege de phisi[ca]...
Divendres a II del dit mes lo senyor Rey en Saragoça,
Dissapte a III dies del dit mes, lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia parti en G. de Mas d Ovelles.
Diumenge a IIII dies del mes d Agost lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia començe a servir Johan Seues.

Segueixen les dates en igual forma, referintse sempre a l'estada del rey en Saragoça, fins a' dia 31 del mateix mes.

(74) **Reg. 3095, fol. 115 v. M. R.**

Item donc a mestre P. Cathala sartre del senyor Rey los quals li eren deguts ab albara de scriva de racio scrit en Saragoça primer dia del mes de Setembre del any M.CCC.XC.VIII. per algunes robes que feu al dit senyor en lo mes de agost passat e per anarirs d aquelles, segons que s conte en lo dit albara que cobre................................ { II solidos jacqueses. CXLI florins d or.

(75) **Reg. 2240, fol. 131.**

El Rey. — Como Maestre Johan, astrologo nuestro, por algunos negocios a nos tocantes entienda seyer por algun tiempo en la vuestra ciutat de Calatayud, dezimos e mandamos vos que l dito Maestre Johan astrologo nuestro, querades tractar caritativament e benigna en aquello que a el sera necessario; certificantes vos que lo que al dito Maestre Johan faredes, reputaremos a nuestro servicio seyer feyto. Dada en Çaragoça dius nuestro siello secreto a IIII dias de Setiembre en el anyo Mil.CCC.XC.VIII°. Rex Martinus. — Dirigitur aljame judeorum civitatis Calatayubi. — Dominus Rex misit signatam.

(76) **Reg. 2240, fol. 137.**

Lo Rey. — Comte. Vostra letra havem reebuda e aquella entesa vos responem que si esta en veritat axi com creem que sia pus vos nos ho havets fet saber, que l Capdal de Buig vos haia scrit o tramesa persona que versemblantment pugats presomir que l dit Capdal vos deman e vulla parlar ab vos e no per res en alcuna altre manera, anets a ell no mostrant ne donantli a conexer en res que y anets ne y siats per nos ne per nostra ordinacio manament o voler, ne volem aytampoch que res li proposets, digats, façats o tractets ab ell per nos o de part nostra. E volem e us encarregam com pus estretament podem que tingats be esment, pomets, cullats e retingats en vostra pensa tot ço que d ell porets cullir, haver e traure ab aquelles millor e mes savies maneres que us parega e en altre guisa vos avisets d ell e de sos continents e preparatoris e de tota sa intencio, car nos remetem tot aço a vostra industriosa saviesa. E tantost que siats d ell tornat, certificats nos de tot ço que haurets fet ab ell e de totes les coses dessus dites, tan distintament e tant clara com porets sens laguiar o tardar. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a X dies de Setembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Comiti Pallariense. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 131 v.

Don Martin etc.— A los fieles nuestros los alcayde jurados e hombres buenos de la Vall d Echo, salut e gracia. Entendido havemos por vertadera informacion que vosotros de la fiesta de Sancta Maria d Agosto aca hayedes presos diversos ganados en los puestos d Aspa e d Elestim, de vassallos del comte de Ffoix; e entre los otros prendiestes lo primer dia del present mes setiembre en los ditos puestos, dozientas vacas, cient puercos e mil cinchcientas oveilas qui eren de hombres de la Vall d Aspa e del lugar d Elestim. E como del dito tiempo aca los vassallos dei comdado de Ffoix haian estado deius nuestra fe por vigor de sobresehimientos por nos feytos a rogarias del padre santo en l execucion que faziamos cuentra el conte de Foix qui muerto yes, e non sea cosa convinent que pendient el dito sobresehimiento, en el dito tiempo fuessen dampnificados por nuestros vassallos, queremos e a vosotros e cada uno de vosotros dezimos e mandamos dius incorrimiento de nuestra ira e indignacion, que luego sin tarda alguna toda excepcion e excusacion postposadas, rendades el ganado dessuso dito e todo otro que haiades preso, del dito tiempo aca, a aquellos de qui los havedes presos. E esto cumplades de feyto sin dilacion alguna. En otra manera si esto fazer recusaredes lo que no u creemos, con esta misma mandamos al sobrejuntero d Osca o de Jacca o a su lugar tenient que vendo personalment al dito lugar faga contra vosotros e cada uno de vosotros execucion en personas e bienes, por la valor del dito ganado e de todos cosas missiones e danyos que por la dita razon faran e sostendran por vuestra culpa e contumacia. E oltra aquesto vos ponesca de vuestra contumacia e inobediencia. Dada en Çaragoça dius nuestro siello secreto a X dias de Setiembre en el anyo de la natividat de nuestro Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(77) **Reg. 3095, fol. 52 v. M. R.**

Item reebi dels jurats e promens de la ciutat de Xativa a compliment d aquells .M. florins d or que proposaren donar al senyor Rey en ajuda de les despeses per ell fetes com vench del regne de Cicilia en Cathalunya. E per les necessitats de la dita ciutat lavors no donaren sino solament D. florins los quals lo dit senyor reebe en ses propries mans, e apres han liurats a mi la resta de que fas la present reebuda, per la qual raho obtengueren una letra de la cort del dit senyor dada en Çaragoça a XX dies de Setembre del any M.CCC.XC.VIII, ab la qual los fo atorgat que per lo present do o subvencio per ells al dit senyor fet, no ls sia perjudicat en lurs privilegis ne ls sia tret a consequencia en altres casos semblants. E han de mi apocha en poder d En Ramon Baro, feta en Çaragoça a XXIII dies de Noembre del any present M.CCC.XC.VIII..... D. florins d Arago.

(78) Reg. 2240, fol. 134.

Lo Rey. — Procurador. Manam vos que per la primera fusta qui aqui s espaix pera venir d aça nos trametats a la ciutat de Tortosa liuradors an Arnau de Torrelles nostre batle, qui aquells nos trametra decontinent aci, dos destilladors de XII canters cascu ab lurs grifons de coure e IIII copells pera destillar aygua; e per res no haia falla, car nos ab la precent manam a nostre mestre racional e a qualsevol de vos hoidor compte, que vos restituent la present ab apoques dels preus de les coses dessus dites, aquelles admeten en vostre compte. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXII dies de Setembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Mathei de Loscos procuratori regio in regno Maioricarum. — Dom nus Rex mandavit mihi Guill lmo Poncii.

(79) Reg. 2240, fol. 136 v.

Lo Rey. — Axi com creem sapiats lo sant pare es constituit en gran necessitat e pressura dins la ciutat de Avinyo, en tant que si per nos no li es soccorregut prestament, ell e tots aquells qui ab ell son de nostra nacio porien encorrer en lurs persones e bens irreparable perill, de que s seguiria a nos e a tota nostra nacio gran diffamacio vituperi e escarn. E com no solament nos mes encara tots nostres sotsmeses, siam tenguts de subvenir e ajudar al dit pare sant e a aquells qui ab ell son en tant urgent necessitat per moltes rahons que aci no son necessaries explicar, e per aquesta raho hauriem sobira plaher que per l estol de la croada ell fos socorregut a la major cuyta que esser pusques, creent que aço seria cosa pus acceptable a Deu e necessaria a la fe catholica que altra obra que l dit estol pugues fer a present. Per ço us pregam tan cordialment com podem volem e requerim ab aquella maior instancia que fer se pot que ginyets e façats ab lo capita e patrons e altres qui sien necessaris del dit stol que a la maior cuyta que esser puxa sia fet lo dit soccors al dit sant pare e als altres demunt dits. E d aço que tenem tan a cor que no poriem mes servirets principalment a Deu e a son vicari, e n farets a nos assenyalat plaer e servey lo qual vos grahirem molt. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVIII dies de Setembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex. Martinus. — Dirigitur als amats e feels nostres los jurats de la ciutat clavaris e altres deputats de la sancta armada de Valencia. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Consemblant lletra fou tramesa als patrons de les armades de Valencia y Mallorques, al vescomte de Rocaberti, capità de l'armada de Valencia y a Mossen Jordi Sent Johan, capità de la de Mallorques. (Reg. 2240, fol. 137.)

(80) Reg. 3674 num. prov., fol. 12. M. R.

Diemenge primer dia del mes de Setembre l any M.CCC.XC.VIII.
Diemenge primer dia del mes, lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana lo dit senyor scruire per cambrer seu Artelet de Lago quitacio II besties. E mes manà lo dit senyor que En Vicenç Colaç xantre de la sua capella en loch de Cassin xantre.
Dilluns a II dies del mes de Setembre lo dit senyor en Saragoça.
Aquest dia parti de la cort Berenguer de Busquets.
Dimarts a III dies de Setembre, lo senyor Rey en Saragoça.
Dimecres a IIII dies de Setembre, lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana lo dit senyor scriure per capella de la sua capella Ferrando Martines quitacio una bestia.

Segueixen les dates en igual forma, referintse sempre a l'estada del rey en Saragoça, fins al dia 30 del mateix mes.

(81) Reg. 2240, fol. 141 v.

Lo Rey. — Mossen Jacme. Per ço com nos volem cobrar de vos lo fermall nostre lo qual tenits penyora per noranta florins de Florença scrivim al batle general d aquex regne que us assigne los dits noranta florins sobre son offici per manera que us sie segur de haverlos. Per que us manam que vos lexets lo dit fermall a alguna persona qui per vostra absencia haia de vos poder de dar lo dit fermal! e de reebre los dits noranta florins o la assignació de aquells. E aço per res no mudets. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XIIII d Octubre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Jacobo de Solerio militi. — Dominus Rex mandav.t mihi Guillelmo Poncii.

(82) Reg. 2240, fol. 151.

Lo Rey. — Procurador reyal. Ja per altre letra vos havem manat que ns trametessets d aquexa bona cera gomada vermella de Mallorques e no u havets fet; perque us manam altre vegada que decontinent vista la present per la primera fusta nos en trametats unes VIII llyures de fina e dreçats la an Johan de Tudela nostre secretari qui aquella nos donara de part vostra; car nos en manam al mestre racional de nostra cort que vos restituint la present, prenga en vostre compte ço que us haura costat la dita cera. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XV dies d Octubre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Matheo de Loscos. — Dominus Rex mandavit Johanni de Tudela.

Reg. 3095, fol. 80 v. M. R.

Item done a Maestre Pere Soler metge de casa del senyor Rey los quals lo dit senyor ab letra sua dada en Çaragoça a XV dies d Octubre del any M.CCC.XC.VIII. li mana donar en ajuda de les despeses per ell fetes en lo viatge que de manament del dit senyor feu de la ciutat de Valencia a la ciutat de Çaragoça hon lo dit senyor lo feu venir per necessitat de la sua persona, segons que n la dita letra se conte lo qual cobre ensemps ab apocha....... CC florins d or.

(83) Reg. 2240, fol. 143.

Lo Rey. — Tresorer. Aquesta nit nos ha convingut pendre e haver cena vergonyosament d aquest monestir on albergam per nostra provisio; per que us manam que encontinent nos en trametats per manera que dema on que siam nos ne hajats fornits. E guardat vos que no ho mudets o allonguets, car seria cosa a nos massa vergonyosa e a vos no menys carregosa, e tal que no la poriem pacientment tolerar. Dada en lo monestir de Sancta Fe sots nostre segell secret a XVI dies d Octubre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Johanni de Plano, thesaurario Domini Regis. — Dominus Rex misit signatam.

(84) Reg. 2240, fol. 143 v.

Nos en Marti etc. — Sabents que los jurats e concell de la ciutat de Valencia e patrons e armadors en los fets de la armada qui santament s es feta en la ciutat de Valencia axi com los es permes e lagut segons los capitols per nos en lo començament del armament de la dita armada fermats e jurats, han destituit e remogut de la capitania del estol de la dita armada lo noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Joffre vescomte de Rocabruna lo qual haviem elet en capita d aquella, e han elegit o deuen elegir en capita del dit estol alcuna notable cavallerivol industriosa e savia persona qui aquell capitaneg conduga e regesqua e a aquell precedesque. E com sia molt necessari per bon regiment, conduyment, benavenir e conservacio de la dita armada e de los qui iran en aquella sia dat poder autoritat e loch a aquella persona qui es o sera eleta per los demunt nominats

o per aquella a qui s pertanga en capita conduydor o regidor del dit estol de exercir en e sobre aquells e cascuns de aquells tota jurisdiccio criminal e civil e altre cualsevol, per ço ab tenor de la present, loants approvants ratificants e conformants qualsevol eleccio feta a faedora per los demunt dits de qualque persona, nos plau, atorgam e volem que aquella persona eleta o elegidora sia capita ductor conduydor e regidor de la dita armada, e haia e exercesque axi en mar com en terra en e sobre aquells de la dita armada e altres cualsevol de qualque stament o condicio sien qui en aquella iran e lurs bens, servidors e companyes, tota jurisdiccio criminal e civil e altre cualsevol que nomenar se puxa, e que capitans, ductors, guiadors e regidors de semblants armades han acustumada exercir e haver. Axi mateix conega e puxa conexer de totes questions controversies e debats qui per rao de la dita armada seran o poran esser per qualsevol rao o manera entre los patrons armadors e altres qualsevol de la dita armada o en aquelles si ben vist li sera ordonar e deputar conexedors o jutges e aquelles questions controversies o debats si pus expedient e profitos li parra levar de carrera decisir e determenar en aquella forma e manera que Deus li administrara e a sa industriosa saviesa mils parega. E nos ab la present manam a tots e sengles patrons, homens d armes, comits, sota comits companyons, homens de rem, e altres qualsevol de qualque stament o condicio sien qui en la dita armada iran o seran sots la fe e naturalesa a que us son tenguts e obligats e en altre manera com pus estretament podem que tant com la dita armada durara e apres tro haia desarmat haiam la dita persona axi com dit es eleta o elegidora per capita, guiador, ductor e regidor lur e a ella e a sos manaments e ordinacions obeesquen axi com farien a nos si personalment hi erem. Car nos ab aquesta matexa en e sobre totes les dites coses e altres emergents e dependents de aquelles, fem la dita persona mer execudor ab tota plenera jurisdiccio e conexença e li donam plen poder e li comanam pleneramment nostres veus. En testimoni de la qual cosa manam la present esser feta e ab nostre segell secret segellada. Dada en lo loch de Muell a XVII dies d Octubre en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(85) Reg. 2240, fol. 145 v.

Lo Rey. — Reyna. Trametem vos dins la present intercluses dues letres, la una nostra, l altre vostra que Maestre Blasco de Stamata metge de Cathania nos ha trameses per lo prenyat de nostra e vostra filla la reyna de Sicilia ab les quals letres demana e volria fos tramesa a la dita reyna una madrina. E per ço volriem fort que n fos tramesa si a vos paria que y fos bona, la alcaydessa de Paterna; e si ella no us paria bona o no la podiets haver, que haguessets si us paria bona Na Johaneta. Tot aço Reyna lexam nos a vostra bona e industriosa saviesa e pregam vos que n parlets ab Mestre Bernat Oriol al qual d aço scrivim e li mostrets les letres del dit Maestre Blasco e ab consell del dit Maestre Bernat, procehits en lo fet per manera que si acordats de metre n i, ho façats com pus cuytosament fer se puxa, per tal que puxa esser ab temps al infantar de la dita reyna. Dada en lo loch de Tovet sots nostre segell secret a XX d Octubre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur etc. — Dominus Rex mandavit mihi Guillermo Poncii.

(86) Reg. 2242, fol. 40 v.

Lo Rey d Arago. — Molt car cosi. Per los fets de sancta mare esgleya assats en angoxa posada, trametem al sant pare e a nostre molt car cosi lo rey de Ffrança los honrats religiosos noble e amats feels nostres frare Ramon abbat del monestir de Ripoll, Mossen Guerau de Cervelló camerlench, frare P. Mari maestre en theologia, ministre dels frares menors en la provincia d Arago, Micer P. Ça Calm doctor en leys, nostres ambaxadors. E per tal que no s puga seguir o esser fet per ol cas qui es entre lo dit sant pare e alguns de sos cardenals, e la ciutat d Avinyo als dits nostres ambaxadors algun sinistre injuria o affany, vos pregam tan affectuosament com podem que als nostres ambaxadors dessus dits, facats e trametats guiatge e saul conduyt per manera que puguen anar e star segurament per lo reyalme del dit nostre cosi. E d aço ns farets plaer e servey gran. E si res volets d aquestes parts que nos puxam fer per vos, fiablement nos n escrivets. Dada en Çaragaça sots nostre segell secret a XXI dies d Octubre del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. — Dirigitur a nostre car cosi Mossen Luys de Sansorre, merexaut de Ffrança. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii (1).

(87) Reg. 2240, fol. 146 v.

Lo Rey. — Batle general. Vostra letra havem reebuda responsiva a un altra que us ne havem enviada sobre les joyes nostres qui son en vostre poder e havem vista axi mateix la cedula dins la dita letra en la qual distintament e per manut nos designats les dites joyes, ço es aquelles qui romangueren en poder del feel cambrer nostre En Pere Torrelles e les altres qui foren a vos restituides en la ciutat de Çaragoça de Sicilia per Mossen Johan d Arago ço es: dues garlandetes una copa cubertorada ab pedres e ab perles, una gubellera d argent e un peu de confiter e dos leons d argent, e no resmenys lo xapellet que quitas a Mecina d un jenoves per L. onzes. A la qual vos responem que pus la mare del dit Mossen Johan d Arago es pagada del fet del castella d Amposta en la quantitat qui era deguda al dit Mossen Johan, pregam vos nos trametats decontinent per persona certa les dites penyores que reebes del dit Mossen Johan e returats vos lo dit nostre xapellet al present, e vos matex com vindrets a la festa de nostra benaventurada coronacio portarets nos aquell. Quant es al fet que ns suplicats que com vos haiats bestret per nos axi per raho de les dites coses com altres alcunes quantitats les quals pujen entre tot DCCC.VIIII° florins e que ns placia fer vos assignacio de aquells, plau a nos e som fort contents fer vos en assignacio sobre los emoluments del vostre offici de la batlia, per ço que abans e pus prestament ne siats pagat com sie digna cosa e raonable que vos cobrets ço del vostre. Dada en lo loch de Miedes sots nostre segell secret a XXII dies d Octubre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Apres que la present letra haguem feta per tal que les dites joyes haiam pus prestament e pus segura, acordam enviarvos lo feel de la nostra cambra En Domingo de Calatayut portador de la present, per lo qual vos pregam affectuosament nos trametats lo dit xapellet e les altres joyes, car per ell vos enviam de present cautela sufficient ab la qual dels emoluments de vostre offici pugats vers vos retenir los DCCC.VIIII florins dessus dits. Rex Martinus. Dirigitur baiulo generali regni Valencie. Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(88) Reg. 2240, fol. 146.

Lo Rey. — Reyna. Vostra letra havem reebuda e aquella entesa vos responem que per gracia de Deu, nos nos som molt be trobats e ns trobam con mes va mils en lo cami e havem haut o havem plaer gran de vostra sanitat de la qual nos havets certifiquats per vostra letra demunt dita. Ir qui fou diluns, proposam a Miedes als aldeans de la comunitat de Calatayud e huy dimars apres seguent en Alanga havem proposat als aldeans de la comunitat de Daroca, et tots han se aturada deliberacio a fer nos resposta a nostra proposicio demunt dita e segons sentiments que n havem faran tot ço que ls havem demanat; e mes anant encara dins fort breus dies, Deus volent, nos haurem ben finats los feyts per qui ych som venguts e tantost tornar nos n em aqui dret cami mijançant la divinal aiuda. Notificam vos totes les dites coses a vostra consolació e plaer. A Marti Loppez de Lanuça, hagrem volenter atorgada per vostra contemplacio la licencia que per ell nos havets demanada sino que per ell matex e altres havem sabut qu En Berenguer de Tarba en vostra letra contengut es en tant millorat que de sa malaltia es gran esperança de salut e per conseguent no ha calgut. E sia tos temps en vostra guarda la sancta Divinitat. Dada en lo loch de Alanga sots nostre segell secret a XXII dies d Octubre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus.—Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(1) Aquesta lletra es datada en Saragoça, quan tots els documents proven que en aytal data lo rey fou en Thovet y Miedes.

(89) Reg. 2240, fol. 147.

En Marti etc. — Als amats e feels nostres los jurats de la ciutat de Valencia clavaris patrons comits sotacomits e altres qualsevol armadors de la armada qui sanctament s es feta en la dita ciutat de Valencia contra los infeels moros de Berberia salut e dilecció. Jassia nos ab altre letra nostra dada en lo loch d Almuel a XVII dies del present mes d Octubre havem donada tota jurisdiccio civil e criminal e tota altra a qualsevol persona eleta o elegidora en capita, ductor conduhidor e regidor de la dita armada en e sobre tots aquells qui en aquell a iran e lurs bens servidors e companyes segons que n la dita letra es largament contengut E la dita jurisdiccio haiam dada al dit elet o elegidor per vosaltres en capita per tal car nos fou dat entenent que de la capitania de la dita armada axi com vos era legut segons era affermat per los capitols per vosaltres sobre aquella fets e per nos confirmats havets remogut lo noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Joffre vescomte de Rocabruna. Empero car lo dit vezcomte sabent les dites coses e vengut deuant nostra presencia nos ha affermat e dit que la letra nostra demunt dita es estada feta contra justicia e en gran periudici seu, affermant que entre vosaltres e ell es estada feta certa covinença que dins cert temps lo qual diu que encara corre, ell havia a sevrir com a capita lo dit astol e vosaltres dins aquell temps no l ne podets remoure, perque ns ha humilment supplicat que sobre les dites coses li deguessem per justicia provehir. E nos veents la dita sua supplicació esser justa e no podents defallir a justicia, havem provehit e volem e a vosaltres e a cascun de vosaltres e altres qualsevol a qui s pertanga dehim e manam de certa sciencia e expressament sots la fe e naturalesa a que ns sots tenguts, que per vigor de la nostra letra demunt dita no elegiscats en capita ductor o regidor de la dita armada alcuna persona; e nos ab la present injungim a aquella persona per vosaltres èleta o elegidora sots la dita pena que no ns o presumesca usar per vigor de la dita nostra letra de jurisdiccio alcuna tro lo governador d aquex regne al qual nos ho comatem al qui la present oides les parts de paraula hage regonegut e vist si les dites coses se son pogudes fer en periudici del dit vezcomte lo qual entre tant volem que us de la sua capitania, tolents ab la present a la dita persona eleta o elegidora tota jurisdiccio e poder que li haiam atorgats ab la nostra letra demunt dita. Dada sots nostre segell secret en Vilafelig a XXVI dies d Octubre en l any de la nativitat de nostre Senyor Mil.CCC.XC.VIII. Rex Martinus.—Dominus Rex qui eam signavit jussit expedire.

(90) Reg. 2240, fol. 148 v.

Lo Rey. — Promens. Vostra letra havem reebuda e responem vos que nos trametem al governador e al justicia en criminal de Valencia la provisio que demanats sobre l fet dels bandos tal com l havets demanada, encare la havem ampliada tant com havem pogut. En ço que us ha dit de part nostra Micer P. Cathala responem que sta en veritat que us ha dit ço que nos li havem comes, empero nos volem e es nostra intencio que ans que l stol partescha faça bona e bastant seguretat a vostra conexença que no dara dan o dampnatge algun a persones o lochs sotsmeses al rey de França ne al comtat de Provença si donchs a la ciutat d Avinyo, e que haut lo dit stol a sa ma lo sant pare si ell haura mes o metra tot son fet en ma e poder nostre, en tal cas lo dit stol men e meta lo dit sant pare en aquella ciutat, loch o partida de nostre senyoria que a ell plaura; si empero en nom e poder nostre mes no u haura ne metre volra, en aquell cas lo dit stol men e meta lo dit sant pare en aquell loch o partida fora nostra senyoria que ell volra. E aço n es nostra final intencio. Dada en Calatayut sots nostre segell secret a XXVIIII dies d Octubre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur juratis Valencie. Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 148 v.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda e responem vos que nos vos trametem per fra P. Barart .CL. florins; donat los a Maestre Johan argenter per aur, e fets cuytar tant com pugats la coberta que te l argenter per manera que si esser pot quan nos hi serem qui, Deus volent, sera diluns primer vinent sia acabada. Dada en Calatayut sots nostre segell secret a XXVIIII dies d Octubre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Pardo Lacasta merino Cesarauguste. — Dominus Rex qui eam signavit jussit expedire.

Reg. 2240, fol. 149.

Lo Rey. — Reyna. Vostra letra havem reebuda e responem vos que havem haut e havem gran plaer d aço que ns havets fet saber per aquella e per tal car sabem que n haurets plaer, vos certificam que havem be finat ço per que som venguts ab la ciutat e aldees de Calatayut. Dijous primer vinent, Deus volent, serem a Caranyena hon havem dada jornada als de les aldees de Daroca, e aqui finarem ab ells be segons havem ab los lochs de Calatayut con ja n haiam sentiment. E no porem esser aqui a festa de Tots-Sants, mes diluns primer vinent mijançant la divinal ajuda serem aqui sens tota falla. Dada en Calatayut sots nostre segell secret a XXIX dies d Octubre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex qui eam signavit jussit expedire.

(91) Reg. 3674 num. prov., fol. 14. M. R.

Primer dia del mes d Octubre del any M.CCC.XC.VIII.
Dimarts primer dia del mes d Octubre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana escriure lo senyor Rey de casa sua En Jacme Grenell de la ciutat de Tortosa, quitacio a II besties.
Dimecres a II dies del mes d Octubre, lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana escriure lo senyor Rey En P. Roig per sots cavalleriç seu, quitacio a I bestia.
Dijous a III dies del mes d Octubre, lo senyor Rey en Saragoça.

Segueixen les dates iguals, dia per dia, fins lo dia 14.

Dimarts a XV dies del mes d Octubre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana escriure lo senyor Rey en Bernat de Marimon per cambrer seu, quitacio a II besties.
Dimecres a XVI dies del mes d Octubre, parti lo senyor Rey de Saragoça e ana sopar e jaure a Sancta Fe.
Dijous a XVII dies del mes d Octubre, parti lo senyor Rey de Sancta Fe e ana dinar e jaure a Moel.
Divendres a XVIII dies del mes d Octubre parti lo senyor Rey de Moel e ana sopar e jaure a Carinyena.
Dissapte a XIX dies del mes d Octubre, parti lo senyor Rey de Carinyena e ana dinar e jaure a Sancta Maria de Thouet.
Diemenge a XX dies del mes d Octubre lo senyor Rey en Thouet.
Dilluns a XXI dies del mes d Octubre parti lo senyor Rey de Thouet, anas dinar e jaure a Miedes.
Dimarts a XXII dies del mes d Octubre parti lo senyor Rey de Miedes ana sopar e jaure a Langa.
Dimecres a XXIII dies del mes d Octubre parti lo senyor Rey de Langa, anas dinar sopar e jaure a Darocha.
Dijous a XXIIII dies del mes d Octubre, lo senyor Rey en Darocha.
Aquest dia mana scriure lo senyor Rey en Guillem Loppez de Bolea per capellan de la sua capella quitacia a I bestia.
E mes mana lo dit seyor escriure per capellan de la sua capella En Johan de Dous, quitacio a I bestia.
Divendres a XXV dies del mes d Octubre parti lo senyor Rey de Darocha ana sopar e jaure a Vila helig.
Dissapte a XXVI dies del mes d Octubre, parti lo senyor Rey de Vila helig anas dinar a Meluenda, sopar e jaure a Paracollos.
Aquest dia mana escriure lo senyor Rey de casa sua Pedro Loppez del Cano quitacio a I bestia.
Diemenge a XXVII dies del mes d Octubre parti lo senyor Rey de Paracollos anas dinar sopar e jaure a Calathaiu.
Dilluns a XXVIII dies del mes d Octubre, lo senyor Rey en Calathaiu.
Dimarts a XXIX dies del mes d Octubre, lo senyor Rey en Calathaiu.

Dimecres a XXX dies del mes d Octubre parti lo senyor Rey de Calathaiu ana sopar e jaure a Horera. Aquest dia mana a mi lo senyor Rey que escrivis frare P. Martinez de Torres, canonge de Jherusalem per capellan de la sua capella, causa honoris.

Dijous a XXXI dies del mes d'Octubre parti lo senyor Rey de Horera, anas dinar sopar e jaure a Carinyena.

(92) Reg. 2240, fol. 149.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda, e responem vos que havem haut plaer car prestament nos havets certificats d aço que us ha scrit lo Senescal de Carcassona e de la letra del senescal que ns havets en sa forma tramesa. E sapiats que entre nos ne l Capdal de Buig no ha alligances ne confederacions alcunes, jassia lo dit Capdal haia trames a nos Mossen Ramon Arnau de Coarasa sobre certes coses no tocants en res confederacions ne alliances: e plau nos e volem que respongats al dit senescal en la dita forma ço es que entre nos ne l dit Capdal no ha alliances ne consideracions algunes segons que damunt es dit. E pregam vos manam e encara us encarregam que de tot ço que pugats saber e sentir, que s proceesque o s enant per lo dit senescal o per altre en nom del rey de Ffrança contra lo dit Capdal e de totes altres novelles que sapiats, nos certifiquets com avans e pus soven porets e sera cosa de que ns complaurets e servirets molt. Dada en la vila de Carenyena sots nostre segell secret lo primer de Noembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur gubernatori comitatuum Rossilionis et Ceritanie et consulibus ville Perpiniani. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 3095, fol. 97. M. R.

Item done an Pascual Castiello atzembler los quals li eren deguts per salari a ell pertanyent per ço com ab dues atzembles porta diverses robes e scriptures fahents per mon offici en lo viatge que l senyor Rey feu en lo mes d Octubre prop passat de la ciutat de Çaragoça a les ciutats de Calatayut e de Darocha segons que s conte en una apocha que n cobre aclosa per En Rafael Ultzinelles notari..... CXXXII solidos jacqueses.

(93) Reg. 2242, fol. 44 v.

Lo Rey. — Promens. Per lo feel panicer maior de casa nostra En Johan Margarit alcayd d aqueix castell d Alacant havem reebuda vostra letra. E entesa la creença per ell de part de vosaltres esplicada sobre la reparacio del dit castell, lo qual segons som certificats ha fretura de gran reparacio e forniment d armes, responem vos que jassia nos haiam axi com devem sobiranament a cor les dites coses, com lo dit castell sia en frontera e per consegucnt clau e salvament de vosaltres. Empero per los grans e excessius carrechs que ns cove continuament sostenir los quals pus largament vos recitara de nostra part lo dit alcayd, no podem de present axi com volriem e seria necessari provehir en les dites coses sino es en la manera siguent: ço es que no obstant que aquexa vila haia privilegi que en aquella no s puxa tenir tafureria, vullats consentir e permetre per profit e benefici de la cosa publica e per honor e complacencia nostra que en la dita vila se tingue tafureria per temps de .X. anys tan solament sense empero periudici algun del dit privilegi. E los emoluments qui exiran de la dita tafuraria en los dits .X. anys sien fetes dues parts la una de les quals sie convertida en la reparacio e forniment del dit castell, l altre en adob dels murs de la dita vila. Perque us pregam axi affectuosament com podem que les dites coses per les rahons dessus dites vullats permetre que sien axi fetes, e sera cosa de la qual nos farets molt gran plaher e servey las quals haurem fort per agradables. E atorgat per vosaltres aço, decontinent vos enviarem provisio per la qual sera provehit que les dites coses seran stades fetes sens perjuhi e derogacio del dit vostre privilegi e que passats los dits .X. anys, no puxe esser per nos ne nostres successors esser tret a consequencia avans romanga lo dit privilegi en sa força e valor. E nos ja per aço en l endemig no cessarem que continuament no entenem en provehir e donar obra ab acabament que de nostres rendes acorregam a la dita obra axi com aquelles qui toquen a nos principalment. Pregants vos encara que decontinent per vostres letres nos certifiquets de ço que fet haurets en les dites coses per nostra honor. Dada en Caranyena sots nostres segell secret a II dies de Noembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur juratis et probis hominibus ville d Alacant.— Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(94) Reg. 2240, fol. 149 v.

Lo Rey. — Merino. Per lo feel panicer nostre N Anttoni Cirera vos enviam dos saffirs, manant vos que decontinent façats aquells metre en encasts e que ls encasts sien plans e percusats en guisa que s puxen enfilar pera metre ls en la creu. E aço per res no mudets o laguiets com nos axi vullam que s faça. Dada en Carenyena sots nostre segell secret a IIII dies de Noembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Pardo Lacasta, merino. — Dominus Rex mandavit Johanni de Tudela.

Reg. 2240, fol. 150.

Lo Rey. — Per fernos tallar una cota la qual volem a la festa de les nostres reliquies, enviam de present aqui a vos lo feel panicer nostre N Anthoni Cirera, pregant vos affectuosament que li donets e liurets decontinent dues peces de drap de seda domasqui negra del millor que tindrets per la dita cota. E no dubtets en res car nos etc. — Dada en Carenyena sots nostre segell secret a IIII dies de Noembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Petro Mironi, mercatori Barchinone. — Dominus Rex mandavit Johanni de Tudela.

Reg. 2240, fol. 151.

El Rey. — Castellan. Porque vos havemos manester por algunos afers nuestros necessarios e cuytados vos rogamos affectuossament e queremos que al mas ayna que podredes vengades a nos en la ciudad de Çaragoça en la qual nos end himos dreyto camino. E esto non mudedes si nos cobdiciades servir e complazer. Dada en Carenyena dius nuestro siello secreto a IIII dies de Noembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur castellano Emposte. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(95) Reg. 2240, fol. 154 v.

Lo Rey. — Mossen Ffrancesch. Per tal car que nos per plaer de nostra persona volem caçar alguns dies en aquestes comarques de Çaragoça, volem dehim e us manam expressament e de certa sciencia que decontinent nos enviets los nostres falconers e falcons e fets per manera que y vingue En Montagut falconer nostre; car nos per altres letres nostres manam an Pere Pallars reebedor general de les monedes qui ixen de les demandes que fets aqui per raho de la nostra benaventurada coronacio, que de les dites demandes pach e acorrega als dits falconers nostres sengles terces; e encara scrivim an Pere Brunet cambiador de Barchinona les quals letres vos enviam ensemps ab la present. Per que fets per manera que aquestes coses haien bon recapte e res no y mudets si a nos desijats servir e complaure. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XIII de Noembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Ffrancisco Bertrandi militi ffalconerio maiori Domini Regis. — Dominus Rex mandavit Johanni de Tudela.

Reg. 2242, fol. 46.

Lo Rey. — Manam vos que encontinent sens triga alguna prengats una deposició la qual deu fer en poder vostre lo feel nostre En P. Marti prevere sobre lo fet de la sancta reliquia de la sanch de nostre Senyor Jhesu Christ, la qual es stade trobada en lo loch de Simballa e de tots altres qui deposar vullen. E aço no mudets o laguiets car axi volem que s faça. Dada en

Çaragoça sots nostre segell secret a XIII dies de Noembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Johanni de Sancto Johanne notario Calataiubi. — Dominus Rex misit signatam.

(96) **Reg. 1942, fol. 103. M. R.**

Item done a Maestre Pere Torrelles metge de casa del Senyor Rey los quals lo dit senyor ab letra sua dada en Saragoça a XV dies de Noembre del any M.CCC.XC.VIII li mana donar en ajuda de les despeses per ell faedores en lo viatge que per lo dit senyor deu fer en lo regne de Sicilia segons qu en la dita letra se conte que cobre ab apocha..... D florins d or.

(97) **Reg. 2240, fol. 155 v.**

En Marti etc. — Als noble e amats Conseller nostre Mossen Ramon Bohil, governador de regne e lo justicia en criminal de la ciutat de Valencia, salut e dileccio. L altre jorn vos scrivim per nostra letra del tenor qui s segueix: En Marti per la gracia de Deu Rey d Arago etc. Als noble e amat conseller nostre Mossen Ramon Bohil governador de regne e lo justicia en criminal de la ciutat de Valencia, salut e dileccio. Sabut havem certament que ls pus principals de cascu dels bandos d aquex regne secretament e de nit son entrats e stan dins la ciutat amagats e no poden esser trobats e han acemprats e empreses no solament homens de paratge e ciutadans, mas encara manestrals de la dita ciutat en molt gran e excessiu nombre, de la qual cosa se poria seguir a aquella ciutat e a tota la nostra cosa publica del dit regne scandels e irreparables perills. E nos a qui s pertany sobre aytals perills degudament provehir, havem deliberat sia per vosaltres de part e en nom nostre feta la crida seguent: Mana lo senyor Rey a tots e sengles de cascu dels bandos axi principals com valedors ço es aquells valedors los quals en dies passats o presents se sien armats per l un bando o pel l altre, que dins III dies apres seguentes e peremptori isquen e sien exits de la ciutat e de son terme e en aquell no guosen ne presomesquen tornar ne star sots pena de perdiment de tots sos bens e sots encorriment de la feeltat del dit senyor e sots pena de mort sens tota gracia e merce, si donchs aquell o aquelles aytals qui en la dita ciutat tornar o star volran, no faran en poder de la cort la obligacio dessus contenguda la qual faent e tenint cascu axi principal com valedor puxa romandre o en son cas tornar e star en la dita ciutat e en son terme. Ço es que prometa e s oblich ab sagrament e ab homenatge e ab pena de mil florins d or o de mes o de menys segons la qualitat o condicio de la persona, a coneguda de la cort, que dins la ciutat de Valencia ne dins lo terme de aquella no fara valença ne ajuda de persona sua ne de sa companya ne d altres en que ell haja poder o manament, ne encara de bens ne de consell a alcu o alcuns d aquells bandos ne consentra que en casa sua o d alcu en qui ell haja poder ne manament ne prechs, sia fet dins de la dita ciutat o dins son terme ajust algu gran o mijancer ne poch de persones ne d armes pera tractar ne pera fer mal o dan en aquells bandos, ans si sabra que tal ajust sia fet o s faça o s deja fer que allo encontinent dexelara e manifestara a la cort. E si alguna persona tendra o haura receptat alcun o alcuns dels dits bandos, que aquells haien decontinent de nunciar a la cort sots la pena demunt dita. Per que us manam que la crida demunt dita façats publicar ab veu de crida per los lochs acostumats de la dita ciutat per tal que algun no puxa ignorancia allegar. E si per ventura alcun o alcuns de qualsevol ley stament o condicio sia, contrafara o vendra en tot o en part e no servara ab acabament les coses en la dita nostra crida contengudes, manam vos sots pena del cap a perdre e encara de tots vostres bens, que les dites penes axi corporals com pecuniaries si comeses seran, exequistats e levets sens tota merce. Certificants vos que nos farem les dites penes en vostres persones e bens exequir, si en les dites coses serets negligents o remeses o les dites penes axi corporals com pecuniaries no exequirets encontinent e de fet. Dada en Calataiut sots nostre segell secret a XXIX dies d Octubre en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. E com vosaltres obehints a nostres manaments haguessets feta fer la dita crida segons som estats informats, lo sindich del braç militar opposantse, ha impugnades les dites letra e crida dient que son contra expresses furs e privilegis, senyaladament per les forts penes que y son contengudes, axi com de feeltat com de perdiment de bens, per la qual rao vosaltres lo nostre batle general e los jurats e los advocats pensionats e altres de la ciutat de concell de tots provehis e us parech que per bona moderacio dels affers revocades e haudes per no fetes les dites letres e crida en la talla que huy jaen, fossen fetes de nou en aquesta substancial forma. Ço es que gitats en tota manera de la ciutat e de son terme los caps o principals dels dits bandos sots pena de la nostra merce e indignacio e de deu milia florins, fos ordenat en los valedors de cascun d aquells que dins tres dies isquen e sien exits de la ciutat e de son terme e en aquella o en aquell no gosen o presomesquen tornar ne star sots les penes deius scrites, si donchs no faran en poder de vosaltres dits governador e justicia, la obligacio seguent: ço es que cascu prometa e s oblich ab sacrament e homenatge e a pena de mil florins d or, que dins la ciutat ne dins son terme no fara ma ne dan a alcu o alguns del altre bando; empero cascun d aquells qui tal obligacio haura feta puxa si e quant volra desexirse de aquella e tornar lo sagrament e l homenatge a vosaltres dits governador e justicia o a vostres lochtinents axi empero que encare la dita obligacio dur per III dies apres seguents dins los quals aquell aytal sia exit de la ciutat o de son terme sots les dites penes. Perque nos havents per acceptables agradables e profitoses les ordinacio e deliberacio per vosaltres ab consell dels demunt dits fetes e moderades en fa forma demunt dita e les penes posades en la preinserta letra, vos dehim e manam tan expressament com podem que les coses contengudes e moderades en la present nostra letra, façats servar segons lur serie e tenor e no resmenys façats les dites coses si us parra faedor ab veu de crida publicar per tal que ignorancia no puxa algu allegar. E si per ventura alcun o alcuns seran inobedients e cauran en les dites penes, d aquelles fets execucio realment e de fet. E guardats vos que per colpa e negligencia vostra, sinistre alcu no s puxa seguir; car imputar ho hiem a vosaltres e a vostres bens. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVI dies de Noembre en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(98) **Reg. 2242, fol. 51.**

Lo Rey. — Batle general. Ja sabets com tots los florentins mercadejants e negociejants en la ciutat de Barchinona sots nostre guiatge e protecció donen e deuen donar cascun any en la festa de Nadal per dret nostre e costum antiquada ço es cascu d ells un drap d or domasqui; e com nos vullam haver de present aquests draps, dehim e manam vos que façats per manera que los dits florentins que anticipen e ns donen decontinent los dits draps d or, los quals deuen donar en la festa de Nadal prop vinent. E enviats nos aquells mantinent que ls haiats per persona certa, per tal que nos havem aquells necessaris. E aço per res no mudets o alonguets si a nos desijats servir e complaure. Dada en Çaragoça sost nostre segell secret a XXX dies de Noembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Bernardo Serra baiulo generali Cathalonie. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

Reg. 3674 num. prov., fol. 17. M. R.

Primer dia del mes de Noembre del any M.CCC.XC.VIII.
Divendres primer dia del mes de Noembre lo senyor Rey en Carinyena.
Dissapte a II dies del mes de Noembre lo senyor Rey en Carinyena.
Diemenge a III dies del mes de Noembre lo senyor Rey en Carinyena.
Dilluns a IIII dies del mes de Noembre lo senyor Rey en Carinyena.
Dimarts a V dies del mes de Noembre parti lo senyor Rey de Carinyena, anas sopar e jaure a Moel.
Dimecres a VI dies del mes de Noembre parti lo senyor Rey de Moel anas dinar a Sancta Fe, sopar e jaure en Saragoça.
Dijous a VII dies del mes de Noembre, lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana scriure lo senyor Rey En Bernat de Sent Feliu per cambrer seu, quitacio a II besties.
Divendre a VIII dies del mes de Noembre lo senyor Rey en Saragoça.

Segueixen les dates, dia per dia, en la mateixa forma, fins al dijous.

Dijous a XIIII dies del mes de Noembre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana lo dit senyor que fos fet compte an Bernat Calopa de lochtinent de mestre racional segons que a ell o els altres lochtinents del dit ofici de mestre racional es acostumat. E que li fos fet lo dit compte dezpuys que servex.
Divendres a XV dies del mes de Noembre, lo senyor Rey en Saragoça. Aquest dia mana lo senyor Rey que escrivis Jacobo Carpençano siciliá per fill de cavaller de casa sua, quitacio a I bestia e son vestir ordinari.
Dissapte a XVI dies del mes de Noembre, lo senyor Rey en Saragoça.
Dicmenge a XVII dies del mes de Noembre, lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana scriure lo senyor Rey En Gonçalvo Davila per fill de cavaller de casa sua quitacio a I bestia.
E mes mana escriure lo senyor Rey per capellan de la sua capella N Huch de Nestranya, causa honoris.
Dilluns a XVIII dies del mes de Noembre, lo senyor Rey en Saragoça.

Segueixen les dates d'estada del rey en Saragoça, fins el dia 22.

Dissapte a XXIII dies del mes de Noembre, lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana escriure lo senyor Rey en Guillelmo Turida de la escuderia sua a provisio.
Aquest dia parti de la cort Pere Soler mege de phisica.
Dicmenge a XXIIII dies del mes de Noembre, lo senyor Rey en Saragoça.
Dilluns a XXV dies del mes de Noembre, lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana lo senyor escriure En Berenguer Ferran per verguer de la sua audiencia a provisio de.....
E mes mana lo dit senyor anadir I bestia an P. Feritza scriva del ofici de Mestre Racional de la sua cort.
E mes mana lo dit senyor anadir I bestia an Barthomeu dez Soler scriva del offici de Mestre Racional de la sua cort.
Aquest dia mana lo dit senyor del ofici de mestre racional en Gabriel Ça Pila quitacio II besties.
Dimarts a XXVI dies del mes de Noembre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia.....
Dimecres a XXVII dies del mes de Noembre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana escriure lo senyor Rey en Johan de Tornes per capellan de la sua capella, causa honoris. Item mana mes lo dit senyor escriure En P. de Cap de vila per porter de maça, quitacio a I bestia.
Dijous a XXVIII dies del mes de Noembre lo senyor Rey en Saragoça.
Divendres a XXIX dies del mes de Noembre lo senyor Rey en Saragoça.
Dissapte a XXX dies del mes de Noembre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia vench servir la Cort en Johan Vidal porter de maça.

(99) Reg. 2242, fol. 51 v.

Nos Martinus etc. — Tenore presentis recognoscimus debere vobis fideli nostro Gabrieli Boni, mercatori Barchinone quantitates sequentes pro pretio aliquerum peciarum pannorun tam anri quam sirici quas a vobis emimus preciis subsequentibus. Primo videlizet pro precio duarum peciarum seu pannorum auri vellutorum, mille florenos. Item pro precio duarum peciarum panni auri fini carmesinis brocats, ducentos florenos. Item pro precio unius panni d atzeytoni viridi vallutat brocat e fino auro, trecentos novem florenos. Item pro precio duarum peciarum de vellut carmesi, quingentos triginta quator florenos quator solidos Barchinonenses. Item pro precio quator peciarum panni de vellut de grana, quingentos sexaginta octo florenos. Item pro precio undecim canarum quinque palmorum cum dimidio de velluto albo, centum triginta florenos. Item pro precio unius pecie de xamellot tenat, quadraginta quinque florenos. Item pro precio unius pecie panni sirici viridi et albi, triginta octo florenos. Item pro precio decem canarum cum dimidia ex velluto nigro, centum quindecim florenos cum dimidio. Item pro precio unius pecie panni de sirico nigro, quinquaginta florenos. Item pro precio duarum peciarum de atzeytoni livido, octuaginta florenos. Item pro precio novem canarum cum dimidia velluti avellutati nigri cum rosis albis et vermiliis, ducentos octuaginta quinque florenos. Item pro precio unius pecie de atzeytoni vermilio vollutati carmesi, ducentos triginta sex florenos cum dimidio. Item pro precio trium peciarum velluti viridi, ducentos nonaginta quator florenos, duos solidos, novem denarios Barchinone. Item pro precio cuiusdam pecie de panno aureo, centum quincuaginta florenos. Item pro precio alterius pecie de panno sirico nigro, octuaginta florenos. Item pro precio alterius pecie de atzeytoni albi, viginti florenos. Item pro precio quinque fimaliorum auri parvorum cum aliquibus perulis et lapidibus, centum septuaginta florenos. Item pro precio unius pecie d atzeytoni nigro vellutato cum rosis vermiliis, centum octuaginta florenos. Item pro precio octo canarum panni de sirico de tripa alba, centum triginta sex florenos. Item pro precio unius pecie de atzeytoni nigro vellutati, centum octuaginta unum florenos cum dimidio. Item pro altera pecia de panno de sirico domesquino, octuaginta florenos. Item pro precio quatuor peciarum de cercanells vermiliis troceis et lividis, triginta sex florenos. Item pro precio duarum lapidarum vocatorum balaxos qui per nos empti fuerunt pro maiori precio a Jacobo de Palomario de Sancto Romulo, mercatore januense quod quidem precium vos dictus Gabriel Boni pro nobis eidem mercatori assecurastis tres mille centum florenos. Item pro precio quator peciarum de vellut de Florença nigrarum et unquiliarum, centum viginti florenos. Item pro precio unius pecie de panno de sirico, quinquaginta florenos auri de Aragon. Que quidem quantitates desuper portulariter sigillatim et distincte posite summari in universo capiunt octo mille nongentorum octuaginta novem florenos auri de Aragone, duorum solidorum novem denariorum barchinonenses, quos ut facilius et brevius habere possitis ipsos in et super preciis que perveniunt seu pervenient decetero ex demandis que pretextu nostre coronacionis felicis fiunt de presenti in principatu Cathalonie vobis dicto Gabrieli Boni pro presentes ducimus assignandos pro quas mandamus firmiter et expresse ac de certa sciencia fideli nostro Petro Pallaresii peciarum predictarum receptori generali quatenus de preciis predictis octo mille nongentos octuaginta novem florenos, duos solidos, novem denarios predictos vobis dicto Gabrieli Boni seu cui volueritis loco vestri tribuat realiter et exolvat et in solucionem presentem recuperet cum apoca de soluto executoria nostri thesaurarii ad predictam minime expectata Cum nos per hanc eaudem mandamos magistro racionali curie nostre vel eius locum tenenti seu alii cuicunque a dicto Petro Pallaresii de predictis compotum audituro quatenus tempore sui raciocinii ipso ponente in date dictos octo mille nongentos octuaginta novem florenos duos solidos, novem denarios in suo compoto recipiat et admitat eosdem octo mille nonge tos octuaginta novem florenos duos solidos novem denarios, executoria dicti nostri thesaurarii minime ad predicta ut profertur expectata et nullum dubium aut questionem propterea dicto Petro Pallaresii faciat vel apponat cum nos sic de certa sciencia et consulte duxerimus ordinandum. In cuius rei testimonium presentem fieri jussimus nostro sigillo secreto munitam. Datum Cesarauguste prima die Desembris anno a nativitate Domini M.°CCC°XC°VIII°. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(100) Reg. 2240, fol. 161 v.

Lo Rey.
Promens. Per letra de vostres precessors Consellers de Barchinona havem sabuda la eleccio de vosaltres feta en consellers de la dita ciatat per l any present, de la qual nos tenem per contents e havem plaer gran com sia estada feta de tals persones que n es satisffet a nostres desijos [e] voler, com creegam que de vosaltres, haut sguard a vostra condicio, sera be e proffitosament regida e gubernada la cosa publica d aquexa ciutat. Per que us manam que en regir e governar aquella tota parcialitas foragitada vos haiats ab aquella maior diligent cura que porets en tal manera que n siats dignes de laor e n aconseguiscatt corona meritoria e fugiats a tota reprensio, e nos vos haiam que grahir. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VI dies de

Deembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Consiliariis civitatis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(101) Reg. 2242, fol. 54 v.

En Marti etc. — Al feel nostre En P. Pallares, salut e gracia. L altre jorn vos scrivim per nostra letra que quitassets de Mossen Ffrancesch Taverner un retaula d argent daurat lo qual ensemps ab altres joyes te de nos en penyora per certa quantitat; e com nos vullam haver en tot cas lo dit retaula, manam vos expressament que si haut no l havets, aquell quitets e haiats decontinent e aquell liurets al feel de la nostra cambra En Domingo de Calatayut lo qual vos trametem aqui per aquesta rao; car nos ab la present, vos liurant a ell lo dit retaula, li donam plen poder de fer vos en nom nostre apoca e fi d aquell, car nos manam ab la present a nostre Maestre racional a o altre qui del dit retaula de vos compte oira, que vos restituint li la present ab la apoca demunt dita, vos admeta aquell en vostre compte e dupte alcu no n hi faça. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VIII dies de Deembre en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(102) Reg. 2240, fol. 162.

En Marti etc. — Als amats e feels tots e sengles officials nostres onsevol constituits presents e sdevenidors e a lurs lochtinents als quals les presents pervindran, salut e dileccio. Jassia nos haiam fets guiatge elongament e sobresehiment ab nostra letra del tenor qui s segueix: En Marti etc. als amats etc. Sapiats que l feel nostre Johan de la Rosa etc. est registrata super in folio CXXX° et in dicto respice ibi post cuius date seguitur: Empero car havem sabut que ls dits guiatge elongament e sobresehiment son del tot desaforats e tan copioses guiatges elongaments e sobresehiments no calia atorgar per armament de tan petita fusta com sia barcha de XIII. banchs tan solament e d aço son ja partits molts plets, contrasts e debats, volent en aço degudament provehir, a vosaltres e a cascun de vosaltres dehim e manam de certa sciencia e expressament sots incorriment de nostra ira e indignacio, que ls dits guiatge elongament e sobresehiment als qui s son acordats e s acordaran d aqui anant ab lo dit Johan de la Rosa no tingats ne servets sino aytant com de fur fer se deia. E aço no mudets com nos de certa sciencia hajam deliberat que axi s faça. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VIIII dies de Deembre en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(103) Reg. 2240, fol. 164.

Lo Rey. — Com Mossen Ffrancesch de Montboy nos haia donada una tenda que l rey de Tunis hava dada a son pare en temps de sa vida la qual En March de Montboy frare seu te aqui en Barchinona, e lo dit Mossen Francesch scriva per sa letra de aço al dit frare seu, la qual vos trametem ab la present, manam vos que decontinent donets la dita letra al dit March e la dita tenda haiats e recaptets ab gran diligencia: e hauda, la metats en lo archiu de nostres armes. E aço per res no mudets ne dilatets si a nos desijats servir e complaure. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVII dies de Deembre del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Al feel nostre En Pere Palau tinent les claus de nostre archiu de Barchinona. — Dominus Rex mandavit mihi Raymundo Baroni.

(104) Reg. 2240, fol. 165.

Lo Rey. — Batle general. En la cedula tramesa per nos an Johan de Tudela secretari nostre havem vistes les coses qui eren necessaries als magrosos qui devien esser cinquanta canes de huit pals e mig d ample; e com començats los dits magrosos lo primer dia de Janer serien fets e posats aqui en Valencia per tot lo mes de Juny primer vinent. Per que notificants a vos nostra intencio sobre aço, vos manam que si los dits magrosos no podem haver tro per lo dit mes de Juny, no us en curets car no ls havem necessaris. Mas si enteniets ne possible fos per manera que aquells poguessem haver per tot lo mes de Ffebrer primer vinent, seria a nos fort plasent e acceptable e que costassen los tres milia cinchcents florins segons fets saber, en altre manera no us en curets segons es dit. Mas volem e us manam que ns enviets decontinent les XVIII llyures de la seda de Almeria e axi mateix los telers segons que us havem fet saber. E en aço no haia falla. E com haiam entes que de la fusta qui ve aqui en Valencia de la qual havem nos lo cinquante, deien esser aqui per tot lo present mes ben sis milia fusts dels quals se pertanyen a nos cent e vuit fusts, volem e us manam que decontinent que sien arribats aqui, vaien per mar a Barchinona com nos haiam aquells assignats a la obra del palau nostre que havem ordonat fer alli. E aço per res no mudets com nos axi vullam esser fet. Certificants vos que a maior cautela nos scrivim an Bernat Dez Puig batle de Xativa que ell no se n cur de pendre algun dels dits fusts; perque enviats li la letra que li fem sobre aço la qual ab la present vos trametem. Dada en Caragoça sots nostre segell secret a XVIII dies de Deembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur baiulo generali regni Valencie. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(105) Reg. 2242, fol. 57 v.

Lo Rey. — Mossen Elfo. Vostra letra havem reebuda a la qual vos responem que lo batle general ha scrit que en fer los draps que demanem es mester sis meses tots del primer dia de Gener tro per tot lo mes de Juny prop vinent. E nos scrivim de present que no ls havem mester no se n cur, pus tant de temps haia a passar abans que fossen fets; mas si ls podien haver per tot lo mes de Deembre, plauria fort a nos, e manam li que us trameta decontinent la seda e ls telers; dels fusts que dehits que venen, havem hagut plaer e de fet havem scrit al batle de Xativa que s guart que algu no se n hi barreg com nos vullam aquells a la obra del nostre palau de Barchinona. La licencia que demanats de entrar en Valencia per nostres affers vos donariem volenterosament, empero seria a nos treta a consequancia per altres e axi no us en cureu al present. Dada en Caragoça sots nostre segell secret a XIX dies de Deembre del any M.CCC.XC.VIII. Rex Martinus. — Dirigitur Elfo de Proxida. Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(106) Reg. 2240, fol. 165 v.

Lo Rey. — Promens. Per esperiencia actual de notables e grans fets, havem sentit nos e nostres predecessors de recordacio gloriosa quant virtuosament e animosa havets entes en exaltament de nostra reyal casa e quant sots estats de totes bones noves e prosperitats lurs e nostres enunciadors primitius ne ara havets falgut en la bona nova que de la benaventurada nativitat del primogenit de nostre molt car fill lo rey de Sicilia nos havets primers de tots altres feta saber; d on sapiats havem vosaltres e aquexa ciutat en pus singular recomendacio e memoria e us ho grahim ten singularment com podem, com veem proceex de vostra fervent devocio e naturalesa. Pregant vos que de la dessusdita benaventurada nativitat façats aquella solemnial festa que de vosaltres havem plenera fiança. E noresmenys de ten gran e ten insigne do, retats a nostre Senyor lahors e gracies e ab humils e devotes oracions li suppliquets que Ell qui per sa merce lo ha fet nexer, lo vulle fer viure longament al seu sant servir e l prosper de manera que sie en temps degut vertader lum augmentacio, endrecament e segura tutela de nostres regnes e terres. Dada en Caragoça sots nostre segell secret a XXVIIII dies de Deembre del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Consiliariis civitatis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(107) Reg. 3674 num. prov., fol. 19 v.

Primer dia del mes de Deembre del any M.CCC.XC.VIII.
Dicmenge primer dia del mes de Deembre lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia mana lo dit senyor scriure per conseller seu fra. P. de Moros. castella d Amposta, quitacio. ...
Dilluns a II dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Çaragoça.
Dimarts a III dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Çaragoça.
Dimecres a IIII dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Çaragoça.
Aquest dia mana lo senyor Rey escriura En Jacme Millas cambrer seu, quitacio a II besties.
Dijous a V dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Saragoça.
Divendres a VI dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Saragoça.
Dissapte a VII dies del mes Deembre lo senyor Rey en Saragoça.
Dicmenge a VIII dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana a mi que escrivis en P. Dez Feu per ajudant de la sua cambra. quitacio a I bestia.
Dilluns a VIIII dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Çaragoça.
Aquest dia mana lo senyor Rey que fos fet an Johan de Tudela compte axi com als altres secretaris primers del dit Johan axi del temps passat com del esdevenidor.
Dimarts a X dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Çaragoça.
Dimecres a XI dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Çaragoça.
Dijous a XII dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Çaragoça.
Divendres a XIII dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Çaragoça.
Dissapte a XIIII dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Çaragoça.
Aquest dia mana scriure lo senyor Rey per ajudant de la almenyua de casa sua En Berenguer Ramon a provisio de XII diners.
Dicmenge a XV dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana lo senyor Rey scriure per porter de maça de casa sua Johan Perez de Vilaraya, quitacio a Una bestia. Paga en R. Fivaller.
Dilluns a XVI dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia vench servir En Cama Longa.
Dimarts a XVII dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana lo senyor Rey transportar En Ramon Baro qui era scriva del registre de scriva de manament, quitacio a. II besties.
Aquest dia vench servir En Ramon Boffill porter.
Dimecres a XVIII dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Saragoça.

Segueixen les dates de l'estada del rey a Saragoça fins lo dia 26, sense cap nota curiosa. Continuen després les següents:

Divendres a XXVII dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana lo dit senyor scriure per uxer d armes, Mossen Francesch Ribera, quitacio. IIII besties.
Dissapte a XXVIII dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Saragoça.
Dicmenge a XXIX dies del mes de Deembre io senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana lo dit senyor scriure per scriva de la tresoreria En Johan Buçat quitacio II besties.
Dilluns a XXX dies del mes de Deembre lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia mana lo dit senyor scriure per capella de la sua capella Francisco Sanxes de Azuara, causa honoris.
Dimarts derrer dia del mes de Deembre lo senyor Rey en Çaragoça.

ANY 1399

Data	Lloch		Signatura
JANER			
1	Çaragoça		2242, 60 v.
2	»		2240, 181 v.
3	Aljaferia		2302, 49 v.
	Çaragoça		2242, 60 v.
4	»	(1)	2242, 61 v.
✠ 5	»		2242, 62 v.
6	»		»
7	»		2242, 63 v.
8	»		2286, 51 v.
9	»		2242, 64
10	»		»
11	»		2242, 62
✠ 12	»	(2)	2240, 167
13	»		2210, 74
14	»		2242, 66
15	»		2242, 114 v.
16	»	(3)	2240, 167 v.
17	»		2242, 67 v.
18	»		2240, 168
✠ 19	»	(4)	»
20	»		2240, 168 v.
21	»	(5)	2240, 169
22	»	(6)	»
23	»		2240, 171 v.
24	Çaragoça		2242, 71
25	»		2240, 172
✠ 26	»	(7)	»
27	»	(8)	2240, 173
28	»	(9)	»
29	»		2242, 74 v.
	Aljaferia		2264, 68 v.
30	Çaragoça		2240, 175 v.
31	»	(10)	2240, 176
FEBRER			
1	Çaragoça		2240, 174
✠ 2	»		2242, 76 v.
3	»		2240, 179
4	»		2242, 76
5	»		2240, 177
6	»	(11)	2240, 176 v.
7	»		»
8	»		2286, 54
✠ 9	»		2286, 52
10	»		2286, 52 v.
11	»		2240, 178
12	»		2229, 147 v.
13	»		2286, 54 v.
14	»	(12)	2240, 179 v.

Data	Lloch	Signatura
15	Çaragoça	2240, 180 v.
✠16	» (13)	2242, 83 v.
17	»	2240, 181
18	»	2242, 83 v.
19	»	2217, 129 v.
20	» (14)	2240, 182
21	» (15)	2240, 182 v.
22	» (16)	2240, 182
✠23	»	2242, 85 v.
24	»	2240, 183
25	»	2240, 184
26	»	2240, 185 v.
27	»	2240, 184 v.
28	» (17)	2240, 185
MARÇ		
1	Çaragoça (18)	2240, 187
✠ 2	{ Aljaferia nostra de Çaragoça (19)	2242, 89
	{ Çaragoça	2229, 155
3	»	2240, 186 v.
4	»	2242, 90 v.
5	»	2286, 79
6	»	2242, 91
7	»	2298, 95 v.
8	» (20)	2242, 91 v.
✠ 9	»	2242, 92
10	» (21)	2240, 188 v.
11	»	2240, 189 v.
12	»	»
13	»	»
14	»	2286, 55
15	» (22)	2240, 190 v.
✠16	» (23)	2240, 191
17	» (24)	2286, 86
18	»	2240, 192 v.
19	» (25)	2240, 193
20	»	2240, 194
21	»	»
22	»	2242, 100 v.
✠23	»	2242, 100
24	» (26)	2240, 194 v.
25	»	»
26	»	2286, 56
27	»	2242, 102 v.
28	»	2242, 104
29	»	2240, 195 v.
✠30	»	2242, 106
31	»	2242, 104
ABRIL		
1	Çaragoça (27)	2240, 195 v.
2	»	2242, 105
3	»	2242, 105 v.
4	» (28)	2242, 106 v.
5	»	2242, 107 v.
7	»	2286, 56 v.
8	»	2242, 107 v.
9	»	2226, 104
10	»	2230, 167
11	»	2242, 108
12	»	2217, 142
✠13	» (29)	2119, 132
14	»	2230, 164
15	»	2242, 112
16	»	2229, 162 v.
17	» (30)	2242, 136 v.
18	»	2286, 60
19	» (31)	2242, 108 v.
✠20	»	2242, 109 v.

Data	Lloch	Signatura
21	Çaragoça	2242, 110
22	»	2229, 162 v.
23	» (32)	Perg. n.º 124
24	»	2286, 57
25	»	2229, 167 v.
26	»	2242, 111
✠27	»	2229, 165
28	»	2242, 120 v.
29	»	2242, 111
30	»	»
MAIG		
1	Çaragoça (33)	2217, 150 v.
2	»	2242, 114
3	» (34)	2242, 113 v
✠ 4	»	2242, 113
5	»	2242, 113 v.
6	» (35)	2242, 115 v.
7	»	2242, 117
8	»	2242, 121
9	»	2242, 117 v.
10	»	2242, 121 v.
✠11	» (36)	2242, 120
12	»	2242, 122
13	» (37)	2241, 118 v.
14	»	2230, 180 v.
15	»	2242, 124
16	» (38)	2242, 124 v.
17	»	2286, 63
✠18	»	2242, 125 v.
19	»	2230, 182 v.
20	»	2242, 127
21	» (39)	2242, 126 v.
22		2286, 44
23	»	2242, 128
24	»	2230, 185
✠25	»	2242, 127
26	»	2242, 130
27	»	2242, 129
28	» (40)	2242, 132
29	»	2242, 132 v.
30	»	2230, 184
31	»	2298, 99
JUNY		
✠ 1	Çaragoça	2217, 157 v.
2	»	2242, 134 v.
3	»	2286, 76 v.
4	»	2230, 185 v.
5	»	2229, 181 v.
6	» (41)	2242, 134
7	»	2242, 134 v.
✠ 8	»	2217, 154 v.
9	»	2242, 134 v.
10	»	2242, 136
11	»	»
12	»	»
13	»	2242, 137
14	» (42)	2242, 37 v.
✠15	{ »	2242, 103 v.
	{ Aljaferia	2263, 182 v.
16	Çaragoça (43)	2242, 138
17	»	2242, 138 v.
18	»	»
19	»	2242, 140 v.
20	»	2286, 84 v.
21	»	2242, 146
✠22	»	2286, 82
23	» (44)	2242, 142

Data	Lloch	Signatura
24	Çaragoça (45)	2242, 142 v.
25	» (46)	2242, 143
26	» (47)	2242, 144
26	Aljaferia nostra de Çaragoça	2229, 186 v.
27	Çaragoça	2242, 147
28	»	2286, 82
✠29	»	2242, 146 v.
30	»	2242, 147 v.

JULIOL

Data	Lloch	Signatura
1	Çaragoça	2229, 191 v.
2	» (48)	2242, 148
3	»	2243, 3
4	»	2242, 148 v.
5	»	2286, 84
✠6	»	2242, 150 v.
7	»	2242, 152
8	»	2242, 151
9	»	2242, 152 v.
10	»	2242, 143
11	»	2242, 153
12	»	2242, 155
✠13	»	2242, 155 v.
14	»	»
15	»	»
16	»	2242, 156
17	»	2231, 2
18	»	2286, 116
19	»	2232, 3 v.
✠20	»	2210, 108 v.
21	»	2242, 157 v.
22	»	2231, 5 v.
23	»	2242, 158
24	»	2232, 4
25	» (49)	2242, 158
26	»	2232, 5 v.
✠27	»	2242, 158 v.
28	» (50)	»
29	»	2231, 4
30	»	2242, 159
31	»	2298, 115

AGOST

Data	Lloch	Signatura
1	Çaragoça (51)	2242, 171 v.
2	»	2231, 7
✠3	»	2242, 159 v.
4	»	2231, 6
5	»	2217, 165
6	»	2240, 179 v.
7	»	2242, 160
8	»	»
9	»	2231, 7
✠10	»	2242, 160 v.
11	»	»
12	»	2286, 85
12	Aljaferia	2231, 8 v.
13	Çaragoça	2242, 163
14	»	2242, 163 v.
15	»	2242, 160 v.
16	»	2242, 166
✠17	»	2243, 7
18	»	2242, 167
19	»	2242, 166 v.
20	» (52)	2286, 86 v.
21	»	»
22	» (53)	2242, 167 v.
23	»	2242, 168 v.
✠24	»	2243, 7 v.
25	»	2286, 87 v.
26	Çaragoça	2242, 171
27	»	2242, 169 v.
28	»	2242, 169
29	» (54)	2242, 171
30	»	2243, 8 v.
✠31	»	2298, 117

SETEMBRE

Data	Lloch	Signatura
1	Çaragoça	2242, 172
2	»	»
3	»	2231, 14
4	»	2231, 17
5	»	2242, 176
6	»	2232, 19 v.
✠7	» (55)	2242, 173
8	»	»
9	»	2286, 88 v.
10	»	2242, 173 v.
11	»	2242, 174 v.
12	»	2231, 19
13	»	2243, 9 v.
✠14	» (56)	2242, 176
15	»	2231, 20
16	»	2243, 10
17	» (57)	2242, 177
18	»	2232, 21 v.
19	»	2273, 195 v.
20	»	2243, 12 v.
✠21	»	2171, 193
22	»	2242, 177 v.
23	»	2231, 28
24	»	2242, 178
25	»	2243, 11 v.
26	» (58)	2242, 177 v.
27	»	2243, 12 v.
✠28	»	2210, 123 v.
29	»	2231, 29 v.
30	»	2243, 14

OCTUBRE

Data	Lloch	Signatura
1	Çaragoça	2231, 36
2	»	2243, 14 v.
3	»	»
4	»	2242, 178 v.
✠5	»	2231, 37
6	»	2242, 178 v.
7	» (59)	2243, 15 v.
8	»	»
9	» (60)	2243, 16
10	»	2243, 17
11	»	2242, 179 v.
✠12	»	2243, 18
13	» (61)	2242, 179
14	»	2231, 39 v.
15	»	2286, 99
16	»	2242, 180
17	»	2295, 130 v.
18	»	2291, 120
✠19	»	2243, 20 v.
20	»	2243, 21 v.
21	»	2242, 180
22	»	2286, 90
23	»	2122, 97 v.
24	»	2243, 21
25	»	2242, 180 v.
✠26	Lloch de Paracuellos	2281, 13 v.
✠26	Çaragoça	2242, 180 v.
27	»	2243, 22 v.
28	» (62)	2242, 181 v.

Data	Lloch	Signatura
29	Çaragoça	2243, 22
30	»	2242, 183 v.
31	»	2243, 24 v.
NOVEMBRE		
1	Çaragoça	2173, 16 v.
✠ 2	»	2232, 46 v.
3	»	2274, 159
4	»	2243, 25
5	»	2242, 184 v.
6	»	»
7	»	2232, 37
8	»	2286, 90 v.
✠ 9	»	2172, 15 v.
10	»	2286, 91
11	»	2243, 25 v.
12	»	2231, 48
13	»	2243, 25 v.
14	»	2286, 81 v.
15	»	2242, 184
✠16	»	2243, 29
17	»	2242, 186 v.
18	»	»
19	»	2242, 185
20	»	2242, 188 v.
21	»	2243, 27 v.
22	»	2242, 185 v.
✠23	»	2194, 37 v.
24	»	2242, 187
25	» (63)	2242, 187 v.
26	» (64)	2242, 188
27	» (65)	2286, 99 v.

Data	Lloch	Signatura
28	Çaragoça	2242, 190
29	»	2243, 33 v.
✠30	»	2238, 48
DESEMBRE		
1	Çaragoça	2243, 38 v.
2	»	2238, 48
3	»	2243, 35 v.
4	»	2243, 35
5	»	2243, 36
6	»	2124, 102 v.
✠ 7	»	2172, 26 v.
8	»	2243, 38
9	» (66)	2243, 36 v.
10	»	2243, 37
11	» (67)	2242, 191
12	» (68)	2242, 190 v.
13	»	2242, 191
✠14	» (69)	2242, 191 v.
15	»	»
16	»	2286, 100
17	»	2243, 39 v.
18	»	2286, 69 v.
19	»	2298, 122
20	»	2243, 42 v.
✠21	»	2298, 122
22	»	2231, 57 v.
23	»	2243, 43 v.
24	» (70)	2243, 43
27	»	2243, 43
✠28	»	2243, 45
30	»	2232, 52
31	»	2231, 56 v.

(1) **Reg. 2242, fol. 63 v**

Lo Rey. — Maestre Guillem. Vostra letra havem reebuda ensemps ab totes les mides del nostre palau maior de les quals havem haut gran plaer; pregants e manants vos que decontinent midets ab .I. cordell quantes canes ha de la sagristia del dit nostre palau tro al castell del veguer e scrivits nos en mantinent. En P. Pareta nos ha scrit certificants nos que la capella de sent Jordi del dit palau ha d ample .IIII. canes e I palm; e vos fets nos saber que n ha .II. canes e .II. palms. Per que us pregam que us vejats ab ell per manera que n siats concordes e certificats nos en decontinent. Part aço, vos pregam e us encarregam axi affectuosament com podem que mogats e tractets ja si aquells qui han morobatins en los alberchs qui son entorn lo dit palau, volrien passar en aquesta manera que ls haguessen en altres lochs segurs en bens de realench per via de permutacio o en tota altre manera á ells segura, per manera que no y perdessen res servant hi totes aquelles mellors maneres que poreu, ne a vos seran expedients. E d aço que y trobarets, certificats nos en decontinent per vostres letres, per tal que us puxam rescriure nostra intencio. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a IIII de Janer del any M.CCC.XC.VIIII. Al fet del hort d en Vilarnau e que u vulla .XII. milia sous, es massa a nostres vijares; mes parria a nos que fos prou de .D. florins fins en.DCCC. florins; e axi finats ho ab ell si podets en aquest preu. E sino, haiats ne d ell lo derrer mot, e notificats nos ho per tal que us puxam rescriure nostre intencio. Dada axi com dessus. Rex Martinus. — Dirigitur Magistro Guillelmo Ça-garriga.—Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

Reg. 2242, fol. 66 v.

Lo Rey. — Procurador. Nos sobre e per rao de la esponja de e ab la qual fou abeurat nostre Senyor e la qual es en la capella de Jesu Christ, dins nostre castell, havem largament informat l amat capellá nostre En Johan Mascaro prevere. Per-que us pregam e manam que a tot aço que us dira sobre l dit fet, de paraula lo dit nostre capella, donets plena fe e creença axi com si nos personalment ho dehiem. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a..... dies de Janer del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Matheo de Loscos, procuratori regio Maioricarum. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(2) **Reg. 2240, fol. 167.**

Lo Rey. — Mossen Pere. La ciutat de Valencia ha deliberat e de fet armara una bona galea per trametre en Tuniç ab aque-l'a gran e plenera ambaxada per recuperacio de les Sanctes Eucaristies que infeels tenen en Barberia. E com ara venga molt be lo vostre anar al rey de Tuniç, pregam vos e manam que com abans porets deliurets los fets d aqueys bandos que tenets en poder e apres tantost vos apperellets per anar al dir rey ab la dita galea; e nos havem fet ab lo comte d Empuries que hau-rem los moros qu En Mineu se n mena de la senyoria del dit rey de Tuniç, los quals vos vos en menarets e sera gran endressa dels affers per que vets. E en aço no metats lagui o dilacio alguna. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XII dies de Janer del any M.CCC noranta e nou. Rex Martinus. — Dirigitur nobili Petro de Queralto. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(3) **Reg. 2242, fol. 66 v.**

Lo Rey. — Governador. Jassia axi com per altre letra nostra vos havem scrit nos convenga parlar, e callar no pugam mas a vos manifestar e dir les greus e inaudites en nostres dies injuries e offenses qui son estades fetes en escarn menyspreu e

vittuperi de la maiestat Divinal e nostra dins lo sant temple de Madona Sancta Maria de la Seu de Gerona per alcuns fills d iniquitat erodians impiedoses e mes que serrahins infeels, e us haiam manat fort expressament per aquella anets personalment o us façats portar per mar o ab andes en la dita ciutat de Gerona pera informarvos del dit fet e sobre los perpetradors de tan abominables crims e los consentidors donadors obra consell favor o ajuda e qui d aço sien hauts per sospitosos e façats d aquells axi cruels venjança e castich que corresponguen al crim molt detestable segons qu en la dita letra havets pogut largament veure. Empero imaginants nos de moment a moment, de hora en hora, de dia en dia e apres incessantment en lo dit del sant profeta per lo qual som monestats los Reys als quals lo sobira Maestre ha comenat lo coltell de la Justicia en terra que servesquen a Ell en temor e s alegren a ell ab tremor, per tal que la sort de la divinal ira no venga sobre ells ne peresquen o cagen de via sancta e justa, no sol nos conve parlar mas cridar e plorar com vejam e sapiam lo dit sant temple de la Seu demunt dita equiperar a veu de tortre qui en loch de cants e alegries dona gemegaments e plors; plora cert angoxosament axi com Rachel los seus fills los quals no veu en lo seu sant temple honrar los sants diemenges. Movets vos donchs, Mossen Ramon, movets vos per tal que en nos ne en vos no puxa caura ne haver loch lo sant dit del profeta per nos breument recitat dessus; enats, enats o us fets portar en la dita ciutat deserta e destituida de divinal confort qui en loch de mel, oli e let que solia escampar, vuy gita rius d amargors e de plors e entenets a grans e greus punicions correccions e venjances de les injuries fetes a Deu principalment e subseguent a nos. E en aço no comportets o flixets res ne entenats aço sia menys mas molt mes que l fet del abbat de Sent Cugat com jassia no s hi hage mort actualment seguida, empero imaginaria intellectual e cogitada hi es estada, mostren ho los actes e les plagues qui y son estades fetes ab ballestes, lances, darts e altres mortals armes; mes l acte del dit abbat se feu en loch sotil e fort poch, aquest acte s es fet en gran insigne e notable ciutat, l acte del dit abbat se feu en un sol e sotil monastir, aquest s es fet en Seu molt excellent, molt antiga e gran; lo fet del dit abbat se feu per homens lechs e de condicio sotil, aquest s es fet per ecclesiastiques persones e en la dita Seu dotades e per homens de paratge, ciutadans grans e altres de bon estament; lo fet del dit abbat se feu de nit e amagadament, portants los malfeytors fentes pera no esser coneguts, aquest s es fet hora de tercia la mes clara del jorn ab cares descubertes palesament denant tot hom; lo fet de Sent Cugat se feu dient matines, aquest s es fet celebrant solemnial missa e tenent lo prevere en ses mans lo precios Cors de nostre Redemptor. Mirats donchs e vejats si en aço us adormits en que us deportarets. Pera concluir nostre sermo vos manam encara tan expressament com podem e us amonestam per Deu, e encara us encarregam que si partit no sots, partiscats de present e anant o faent vos portar acorregats a la dita ciutat e fets hi ço que ab la dita letra e dessus vos manam e Deus vos administrará; car nos, nos en descarregam sobre vos. E sapiats que havem delliberat incomutablement for sobre aço semblants procehiments, pragmatiques e ordinacions corroborades en Corts com foren fetes per lo fet del abbat de Sent Cugat demunt dit. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVI dies de Janer del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(4) Reg. 2240, fol. 170 v.

Lo Rey. — En P. Pallarés. Com nos per nostra benaventurada coronació hajam mester les coses contengudes en una cedula, la qual vos trametem interclosa dins la present, dehim vos e us manam que comprades aquelles per en Ramon Torrelles nostre cambrer, les paguets dels diners de la comissió de la nostra coronació sobredita. E cobrats apoques dels preus d aquelles de qui seran estades comprades les dites coses, car nos ab aquesta mateixa manam a nostre maestre racional o a altre de vos compte oidor, que vos posant en data les quantitats que hauran costat les coses sobredites e restituentne les apoques sobredites e la present, aquelles en vostre compte reebe e admete e dubte algun no us hi faça. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVIIII dies de Janer del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 170 v.

Memoria sia an Pere Pallares de les coses que ha a fer dita per lo senyor Rey les quals coses son necessaries per la sua coronació.

Primerament que faça dita per dues caxes de fil d aur les quals lo senyor Rey ha mester per la dita coronacio.

Item faça fer dita per cent caxes de fres qui aqui fa a fer per un lit que l dit senyor Rey fa fer per la dita sua coronacio lo qual fres haia d ample segons que en.....

Item que faça fer dita per una bandera de tercanell e d aur, e VII penons de trompeta de tercanell e d aur, e X penons de trompeta de tercanell groch e vermell ab lurs forniments de flocadures e de cordons.

Item mes faça fer dita per VII elm de timbre e escut los quals lo dit senyor ha mester per la dita sua coronació.

Item mes faça fer dita per XII draps de terra tots reals dels quals los VIII hagen VII canes de larch e XII palms d ample. E los IIII hagen de larch .V. canes e X palms d ample.

Item que faça fer dita per certs frens e selles que l dit senyor ha ops per la dita sua coronacio los quals tenen certs menestrals de Barchinona.

Item que faça dar lo xapellet lo qual te En Pere Brunet penyora per certa quantitat de moneda la qual lo senyor Rey li ha aassignada sobre les demandes de la coronacio en Cathalunya an Ramon Torrelles.

Item que faça fer dita per les coses necesaries en alguns entremesos que l dit senyor Rey fa fer an Gombau per la dita coronacio.

Item que faça fer dita per .XVI. canes de tela de rems primer e delicada per ops de la dita coronacio.

Item que faça dita an Gombau per certes coses que ha fer per lo senyor Rey per les quals ha haver diverses obres e altres coses CCCC florins los quals li sien donats prestament.

Item que faça dar I balaix lo qual te En Pere Brunet per certa quantitat de moneda de la qual ha feta dita an Barthomeu de Bonany. E de la dita quantitat lo dit senyor ha feta assignacio al dit Pere Brunet sobre les demandes de la coronacio.

Item que faça fer dita an G. Puiades de mil florins los quals lo senyor Rey li ha assignats per la compra de Valldaura, ell restituint la letra de la assignacio ab executoria de tresorer.

Item faça fer dita a Mossen Ffrancesch Taverner de mil florins los quals presta el senyor Rey sobre un retaule d argent ell restituint lo dit retaule e letra d assignacio ab executoria de tresorer.

Item que faça fer dita an Copi, brodador per certa obra que ha apart fort necessaria a la coronacio del dit senyor, ço es certes barres laurades d aur per un dosser.

Item que faça fer dita per cert fres ample lo qual es de gran necessitat a la dita coronacio pera bordeiar .I. dosser o sien XXX canes.

Item que faça fer dita per XX peces de badenchs pera fer mantonets de cavallers.

Item que faça fer dita an Ramon Torrelles de cent florins los quals lo senyor Rey li mana donar per messions e despeses que fa per dessus dite coses. Rex Martinus.

(5) Reg. 2240, fol. 169.

Lo Rey. — Per tal car nos per nostra benaventurada coronacio havem mester .I. escut gran .I. elm e .I. timbre d aquells qui son en nostre archiu, manam vos que encontinent liurets aquells al feel cambrer nostre En Ramon Torrelles qui tantost los nos trametra. E cobrats del dit Ramon apoca ab la qual nos ab la present atorgam vos puxa fer aquella per vos e en nom nostre. Ne volem que per raho dels dits scut, elm e timbre, vos mostrant la present ab la apoca demunt dita, vos

puxa esser feta alcuna questio o demanda. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXI dies de Janer del any M.CCC. XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Petro Palacii. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 169 v.

Lo Rey. — Mossen Ramon. Pregam vos e volem e encara us manam que liurets, qui aquelles pendra per nos e en nom nostre, al feel cambrer nostre En Ramon de Torrelles, les barca e copa que havets reemudes de Mossen Gispert de Guimera qui aquelles tenia de nos en penyora. E cobrats del dit Ramon apoca al qual nos ab la present atorgam, vos puxa fer aquella per nos e en nom nostre. Ne volem que per raho de les dites barcha e copa, vos mostrant la present e la apoca demunt dita vos puxa esser feta alcuna questio o demanda. Dada en Çaragoça, sots nostre segell secret a XXI dies de Janer del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Raymundo Alamanii de Cervilione. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 169.

Lo Rey. — Mossen Galceran. Pregam vos expressament e encara us manam que liurets al feel cambrer nostre En Ramon de Torrelles aquell fermall nostre que tenets, lo qual havets haut d En Steve Salvador qui aquell tenia. E cobrats del dit Ramon apoca al qual nos ab la present atorgam vos puxa fer aquella per nos e en nom nostre. Ne volem que per rao del dit fermall, vos mostrant la present e l apoca demunt dita, vos puxa esser feta alcuna questio o demanda. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXI dies de Janer del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Galcerando de Rosanes, militi. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 169 v

En Martí etc. — Al feel de casa nostra en Pere Pallares, salut e gracia. Laltre jorn vos scrivim per una letra que quitassets de mossen Ffrancesch Taverner un retaule dargent lo qual ensemps ab altres joyes te de nos en penyora per certa quantitat. E com nos vullam haver en tot cas lo dit retaule, manam vos expressament que si haut no l havets, aquell quitets e haiats decontinent, a aquell liurets al feel cambrer nostre en Ramon Torrelles donzell, lo qual vos trametem aquí per aquesta rao. Car nos ab la present, vos liurant a ell lo dit retaule, li donam plen poder de fervos en nom nostre apoca e fi daquell. E noresmenys manam ab la present a nostre maestre racional o a altre de vos compte oidor, que vos restituint li la present ab la apoca demunt dita. vos admeta aquell per la quantitat que haurets pagada en vostre compte. E dupte alcu no us hi faça. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXI dies de Janer, en lany de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIIII. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(6) Reg. 2240, fol. 169 v.

Lo Rey. — Mossen Ffrancesch. Per tal car nos havem deliberat mijançant la divinal ajuda coronarnos lo Diumenge apres Pascua primer vinent e havem de necessitat la corona ab que nostres predecessors se son coronats de la qual vos tenets .III. murons per certa quantitat penyora, vos pregam tan affectuosament com podem que liurets aquells al feel conseller nostre En Ffrancesch de Casasaja, mercader de Barchinona per ço que ab la dita corona nos puxam coronar; e lo dit Ffrancesch prometra ns e ns fara dita a cert temps de pagar vos tot ço que us es degut per los III murons demundits o us tornara aquells dins lo dit temps. Certificant vos que d aço ns farets plaer e servey gran. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXII dies de Janer del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Francisco Bertrandi militi.

Item similis an Burguet de Serria qui te .I. muro.

Item similis an Narnau Burguet qui te III murons.

Item simili als feels nostres En R. Deç Pla e a la dona Na Blanca muller d En March de Planella quondam, qui tenen certs murons.

(7) Reg. 2240, fol. 172.

Lo Rey. — Nos havem mester necessariament la bandera que portam de Sicilia qui fou liurada a vos. Perque us manam que liurets tantost la dita bandera an Ramon de Torrelles cambrer nostre. E aço no dilatets per alcuna raho. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVI dies de Janer del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Petro Palacii.— Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2240, fol. 172.

Lo Rey. — Per tal car nos havem deliberat mijançant la divinal ajuda, coronarnos lo Digmenge apres Pascha primer vinent e havem de necessitat la creu del ceptre qui era del senyor Rey En Pere, de gloriosa memoria, pare nostre, que Deus haja, la qual vos tenits per certa quantitat penyora, pregam vos tan affectuosament com podem que liurets aquella al feel conseller nostre En Ffrancesch de Casasaja mercader de Barchinona lo qual vos faça dita a cert temps de pagarvos tot ço que us es degut per la dita creu o us tornara aquella dins lo dit temps. Certificants vos que d'aço ns farets plaer e servey gran. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVI dies de Janer del any MCCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Berengario Çes Oliveres civi Barchinone.

(8) Reg. 2240, fol. 173.

Lo Rey. — Venerable Maestre. Per ço com nos hauriem singular plaer que en la festa de nostra benaventurada coronacio la qual havem deliberada de tot cert, mijançant la gracia de Deu, celebrar lo .VI. jorn del mes d Abril apres seguent, fos fet novell uniment del orde de la cavalleria de Madona Sancta Maria de Muntesa ab l orde del benaventurat Sent Jorgi; de manera que la dita festa se sera per aquest acte e per altres inseguents promocions pus honorable e de maior excellencia e alegria... etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVII dies de Janer del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Al venerable religios e amat conseller nostre lo Maestre de Muntesa. — Dominus Rex missit signatam.

Reg. 2240, fol. 174.

Memoria sia an Anthoni Cirera de ço que ha a fer a Valencia per lo senyor Rey.

Primerament que faça per manera d aver .IIII. peces de drap d aur d Espanya que sia ben faxat d or. E si per ventura ne pot trobar de imperials ben faxats d or, que ls haia. — Guillelmus secretarius.

Item que faça ab En Coscolla, argenter, que la spasa que te guarnida d aur que s espatxe decontinent. — Guillelmus secretarius.

Item que faça fer al dit Coscolla los esmalts dels ministrers los quals son .VII. hagen de pes cascu de VI en .VII. marchs. — Guillelmus secretarius.

Item que sapia los erminis en quin for hi son. E si veya que y eren en millor raó que no son aci, que n senyal .MD. — Guillelmus secretarius.

Item que faça per manera d aver cent pagos e aquells compre decontinent. — Guillelmus secretarius.

Item que faça per manera que les letres que l senyor Rey tramet en regne de Valencia sien presentades. — Guillelmus secretarius.

Item que compre .X. peces de badenchs blanchs pera fer mantets de cavallers. — Guillelmus secretarius.

Item que compre .XX. llyures de perfums castellans que sien bons e fins. — Guillelmus secretarius.

Item que faça venir decontinent los telers de Johanico de la Rocha los quals son a casa d En Marti Çacoma al portal de la Mar per los quals ha a pagar .XVI. florins. — Guillelmus secretarius.

Item que compre seda groga pera l dosser e pera ls sobresenyals .X. lyures. ço es saber: .VI. llyures de torta e .IIII. de fluxa pero que sia tota d Almeria de la mes fina que s puxa trobar. — Guillelmus secretarius.

Item que parle al Mossen Elfo sobre los fresos que En P. Marrades feu fer al Rey En Johan los quals fresos te En R. de Vilanova de Murla. — Guillelmus secretarius.

Item sapia si pora trobar draps d or d Espanya que poguessen bastar a parament d un lit tot d un obratge. E si d aquests no y havia veia si n pora trobar de domas d or de budeil. — Guillelmus secretarius.

Item que faça brodar dues faxes d aur pera .I. dosser segons la forma que se n porta. — Guillelmus secretarius.

Item que diga an Berenguer Marti que li do e li faça fer dita al pus breu temps que pora a donts .XXXX. florins o ls do an R. Baro. Rex Martinus.

(9) Reg. 2242, fol. 73.

Muyt caro e muyt amado hermano. Porque sabemos que hi tomaredes plazer grande vos notificamos que por letras de nuestro muyt caro primogenito el Rey de Sicilia havemos ciertament sabido que nuestra muyt cara e muyt amada filla la Reyna de Sicilia su muller, infantà un bell fillo a dos hores e media de la nuyt del XVII dia del mes de Noviembre mas cerca passado, appellado Ffrederico. Porque vos lo notificamos a vuestra consolacion e plazer. E sea en vuestra guarda muyt caro e muyt amado hermano la Santa Trinitat. Dada en Çaragoca dius nuestro siello secreto a XXVIII dias de Janero del anyo de la natividat de nuestro Senyor M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Regi Navarre. — Anthonio de Fonte mandato Regis facto pro Guillelmo Poncii secretar. — Similis littera fuit missa Regina uxori eiusdem Regis.

(10) Reg. 3674 num. prov. fol. 23. M. R.

Prima dies mensis Januarii anno Domini Millesimo CCC.° XC.° Nono.

Dimecres primer dia del mes de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia mana lo senyor Rey scriure En Johan de Calataiut per podenguer de casa sua a provisio de XII diners.

Item mana lo dit senyor que En P. Marti qui era ajudant de pastador que fos scrit per pastador a semblant provisio e vestir que es En P. Abellar e ab bestia de loguer.

Dijous a II. dies del mes de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia mana lo senyor Rey transportar En Martin Gallart qui era scriva de registre en scriva de manament quitacio e II besties.

Divendres a III dies del mes de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia mana lo senyor Rey scriure En Pere Ramis per scriva del registre, quitacio a I bestia.

Dissapte a IIII dies del mes de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Segueixen iguals dates fins el dia 16.

Divendres a XVII dies de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia mana scriure lo senyor Rey En Nicholau Bernat del offici del algutzir de casa sua a provisio.

Dissapte a XVIII de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia mana lo senyor Rey scriure per hom de peu de la sua escuderia a provisio Exemeno de Capella.

Diemenge XIX de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Dilluns XX dies del mes de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia parti de la Cort En Domingo Scuder.

Dimarts XXI de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia mana scriure lo dit senyor En Johan Domingus per procurador fiscal de la sua Cort quitacio I bestia.

Aquest dia parti de la Cort En P. Boxet.

Dimecres a XXII de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Segueixen iguals dates fins el dia 27.

Diluns a XXVII de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia mana a mi lo senyor Rey que escrivis per escriva de manament seu En Ffrancesch Pujol quitacio a II besties causa honoris.

Dimarts a XXVIII de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia mana lo dit senyor que fos fet compte an Francesch de Montboy per raho de la macio que ha feta e fara en provisio e vestir d En Jacme d Alago de Sicilia ço es per la dita provisio del dit don Jacme e de .I. hum qui l serveix a raho de III solidos per cascun dia. Et per lo vestir del dit don Jacme a raho de XL florins d Arago l any. E que lo dit compte li sia fet de tut lo temps que en son poder es estat pres qui comença a XXIX del mes de Mayg del any (1) LXXXXVII.

Dimecres a XXIX del mes de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Aquest dia mana scriure lo dit senyor per scriva de registre En Rafael Olzinelles quitacio I bestia.

Dijous XXX dies del mes de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

Divendres derrer dia del mes de Janer lo senyor Rey en Saragoça.

(11) Reg. 2240, fol. 176 v.

Lo Rey. — Honrat abbat. Com nos haiam ops la daumatica de la senyora Reyna nostra mare, que Deus haia, pregam vos que per lo portador de la present lo qual per aquesta rao trametem aqui, la ns trametats decontinent; car nos, Deus volent, la us farem restituir com n aiam presa mostra. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a .VI. dies de Ffebrer del any M.CCC.XC.IX. Rex Martinus. — Dirigitur abbati Populeti. — Dominus Rex misit signatam.

(12) Reg. 2240, fol. 179 v.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda e havem haut plaer de ço que ns havets certificats de les selles que havets trobades en poder d En Copi per la qual cosa nos certificats si de la sella maior los claus e los clavells qui y deuen esser seran d argent o de leuto e axi mateix de les altres dues si volem que sien abdues de cosser o de mula e de cosser ne si volem los streps d argent o de lauto e les cames del strep si seran pus largues, a les cuals coses vos responem que ns plau fort la pratica que havets servada en haver les dites selles e en lo preu que sots convengut ab lo dit Copi, par que s rahonable e aximateix la condicio sobre lo fet de la stima, ço es que si passa de .DL. ensus, que en tal cas no siats tenguts de donar sino los .DL. florins; e si menys, que s abate lo qui menys sera, prenent tota vegada en compte ço qui ja per aquelles li es stat acorregut. Perque finats ab ell car be ns plau qu aixi pas. Del fet de les selles, vos responem que volem que la reyal sia de cavall e la brodada morada sia de cosser, e la de cuyro morat sia pera mula; volem empero que tots los guarniments de les dites selles axi de les reyals com de les altres sien de leuto ben daurats car no volem que sien d argent, e plau nos molt la forma e mesura dels estreps que ns havets trameses, per que fets los axi acabar. Dels frens, lo de la mula sia ab

(1) Manqua lo signe de mil.

xapes ab nostre senyal: los altres del cavall e del cosser sien ben daurats a nostres armes segons lur fayso. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XIIII dies de Ffebrer del any Mil CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

(13) Reg. 1942, fol. 11 v. M. R.

Item reebi d en Ffrancesch Foix del offici del mestre racional de la Cort del senyor Rey e reebedor de la moneda de la administracio de la decima trienal per lo sant pare al dit senyor derrerament atorgada, qui aquells me dona dels diners per ell reebuts per vigor de la dita sua recepcio distribuils per mi en aquesta forma, ço es: en VI barrets vermells de grana que compra ops del senyor Rey XCVI solidos barchinoneses.

Item que n dona a correus que trames de Barchinona a Saragoça per affers de la Cort LX solidos barchinoneses. E axi son. E han de mi albara de reebuda scrit en Saragoça a XVI dies del mes de Ffebrer del any M.CCC.XC.IX.......... CLVI solidos barchinoneses.

(14) Reg. 2242, fol. 84.

En Marti etc. —Al feel nostre En Pere Pallares reebedor general de la moneda de les demandes qui s fan per rao de nostra benaventurada coronacio en lo principat de Cathalunya, salut e gracia. Manam vos expressament que de la moneda dessus dita paguets al feel nostre En Gabriel Boni mercader de Barchinona o a qui ell volra, les quantitats dejus scrites, per les coses subseguents, les quals havem de ell comprades per rao de la coronacio dessus dita. Primerament per tretze canes e sis palms de tripa carmesina a rao de trenta e cinc florins per cana, quatrecents vuytanta huyt florins, dos sous e nou diners barchinoneses. Item per dotze canes e quatre palms de vellut vermell de seda a rao de onze florins la cana, cent trenta set florins e mig. Item per set canes e sis palms e mig de vellut de grana a rao de quinze flôrins la cana, cent decet florins dos sous e nou diners barchinoneses. Item per una peça de xamellot negre, xixanta e cinch florins. La suma de les quals quantitats munte a vuytcents e un flori d Arago. E en la paga que li n farets, cobrats d ell la present ab apoca, car nos manam a nostre mestre racional e a qualsevol altre de vos oydor compte, que vos posant en data les quantitats dessus dites e restituint la present ab la dita apoca, aquells reeben e admeten cessant tota difficultat en vostre compte Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XX dies de Ffebrer en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(15) Reg. 2240, fol. 182 v.

Lo Rey. — Com nos haiam necessari per nostra benaventurada coronacio les coses contengudes en lo memorial que us trametem interclus dins la present, pregam e manam vos expressament que en haver aquelles com pus prest porets ab sobirana cura e diligencia entenats, car nos vos prometem en nostra bona fe reyal que com aci haia hun sindich de regne de Mallorques pera finar ab nos per lo dit regne per rao de les demandes de la dita coronacio, vos farem fer obligacions per los preus o quantitats que haurets pagades o fetes dites o fets entrats pagadors per nos en e per les coses dessus dites sobre aço que hauran ab nos finat, e us trametrem les obligacions per que decontinent haiam vostra resposta sobre aço largament. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXI dies de Ffebrer del any M.CCC.XC.IX. Rex Martinus. — Dirigitur Petro Palleresii et Petro Bruneti. — Dominus Rex misit signatam expediendam.

Les provisions deius scrites deuen esser comprades en Barchinona per En G. Çatria, comprador del senyor Rey.

Pebre .I. quintar costara	CCC	solidos
Gingebre .I. quintar e mig costara	DCCCC	»
Cayella .II. quintars qui costaran	MCC	»
Safran .XXX. llyures costaran	M	»
Clavells .II. Roves costaran	DCCC	»
Sucre .I.na carrega costara	MDCCXX	»
Suma de salses e sucre		
Tovalles franceses D canes	VI milia	»
Tovallons franceses D canes	III milia	»
Vin grech II botes	DCCC	»
Scudelles de fust XX milia costaran	III milia CCC	»
Talladors XVmilia costaran	II milia D	»
Talladors grans .M. peces costaran	III milia	»
Morters de fust grans .XII. e .XII. baxos	CLXXV	»
Culleres de fust grans .III. dotzenes	XXX	»
Embuts de fust migencers ab canons de ferre XII	XXX	»
Canelobres de lauto .XII. mans qui son cascuna ma .V. canelobres	DCCLXX	»
Talladors grans d estany .XII. de pes de .VI. llyures cascu	CCXX	»
Pitxers grans d estany .XII. cascu de pes de .VIII. en .X. llyures	CCCXX	»
Carn salada .C. bacons	III milia	»
Sal de pans de Cardona .I. carretell de miga bota	LX	»
Ffideus .I. carretell de miga bota	CCCC	»
Fformatges de Mallorques, CCC	CCC	»

Item diners pera nolits e stives de les coses.
Item XII taçes d argent daurades dins e de fora, tres rodones ab I. poch peu qui pesa cascuna .X. onces e miga e no menys com que mes.

(16) Reg. 2240, fol. 181 v.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda e loam l apuntament que havets fet ab En Pere Brunet, ço es que ell liuraria lo xapellat e lo balaix pus ell hagues certificacio de la obligacio de Tarregona e us ho havia atorgat, etc. D aço qu En Pere Manera, frener, te XXX florins qui li foren acorreguts per fer dos frens al senyor Rey En Johan nostre frare, que Deus haja, axi matex nos havets trameses tres xapes per ço que triem la qui ns agrat mes, de que us fem saber que nos havem triada la mijancera ab lo tamper vert; e axi fets ne acabar un fre e un pitral a obs de mula. E noresmenys nos havets fet saber que ns fets fer un escut e renovellar un timbre, de que havem haut plaer; e axi fets ho spatxar e trametets nos ho tantost. Aximatex vos trametem per lo noble e amat coper nostre En Berenguer Arnau de Cervello un memorial en que s contenen algunes coses qui aqui se deuen fer a ops de nostre molt cara muller la Reyna, ço es que façats guarnir una sella e un fre semblant de les xapes del nostre, empero a les armes nostres e de la dita Reyna etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXII dies de Ffebrer del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Raymundo de Turillis camerario et Bartholomeo de Bonany, de officio Magistri Racionalis. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

(17) Reg. 2240, fol. 185.

Lo Rey. — En Ffelip. Vista havem una letra que havets tramesa a Mossen Nicholau Morato, havem haut e havem sobira plaer de les maneres que havets tengudes en haver nos aci la aguila e la vibra e altres coses en vostra letra contengudes

pera ennoblehir millor la festa de nostra benaventurada coronacio; pregant vos tan affectuosament c m podem que façats que les dites aguila e vibra e altres coses nos sien aci trameses. E d aço nos farets plaer e servey gran. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVIII de Ffebrer del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Ffilipo de Ferraria civi Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 3674 num. prov. fol. 26. M. R.

Prima dies mensis Februarii anno a Nativitate Domini Millesimo CCC.° XC. Nono.
Dissapte primer dia del mes de Ffebrer lo senyor Rey en Saragoça.
Ffesta de Sancta Maria.
Digmenge II dies de Ffebrer lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia vench servir la cort Ffurtuny Loppez Muter.
Dilluns III dies de Ffebrer lo senyor Rey en Saragoça.

Segueixen les dates fins el dia 10.

Carnestoltes.
Dimarts XI dies de Ffebrer lo senyor Rey en Saragoça.
Primer dia de Coresma.
Dimecres XII dies del mes de Ffebrer lo senyor Rey en Saragoça.
Aquest dia vench servir En Boixet.

Aci fineix lo primer fragment del llibre de Scrivà de Ració

(18) Reg. 1942, fol. 131 v. M. R.

Item done an Pascual Ledors, specier del senyor Rey los quals li eren deguts ab albara de scriva de Racio scrit en Saragoça primer dia del mes de març del any M.CCC.XC.VIIII. per diverses exerops, polvores, concossaments, aygues destillades, sucre e altres medicines que ha liurades en la cambra del dit senyor en los meses d Agost, de Setembre, d Octubre, de Noembre e de Desembre prop passats del any M.CCC.XC.VIII. e de Janer e de Ffebrer del any M.CCC XC.IX, segons que en lo dit albara se conte que cobre..... M.XL.V. solidos, V. diners jacqueses.

Reg. 1942, fol. 132. M. R.

Item done an Pascual Ledors specier del senyor Rey los quals li eren deguts al albara de scriva de Racio scrit en Saragoça primer dia del mes de Març del any M.CCC.XC.VIIII. per diverses confits de sucre que ha liurats en la cambra del dit senyor en los meses de Juny del any prop passat M.CCC.XC.VIII. tro per tot lo derrer dia del mes de Ffebrer del any M.CCC.XC.IX, segons que en lo dit albara se conte que cobre..... IIII milia CC.XXIIII solidos, VI. diners jacqueses.

Reg. 1942, fol. 145. M. R.

Item pos en data los quals me eren deguts ab albara de scriva de racio scrit en Çaragoça primer dia del mes de Març del any M.CCC.XC.IX. per preu de diverses draps d aur xamellots, erminis, vayres, draps de lana e tafetans qui serviren al dit senyor e a la senyora Reyna en les festes de les lurs coronacions segons que n lo dit albara se conte que enfile..... V solidos IIII diners jacqueses II milia CCC.XL.III florins d or.

(19) Reg. 2242, fol. 89.

En Marti etc. — A la amada nostra Na Johana Cathalana filla de Mossen P. Guillem Cathala, quondam, salut e dileccio. Com per part de nostra molt cara muller la Reyna sia stat a nos humilment suplicat que us volguessem donar un troç de la vera creu, e nos volent satisfer a les pregaries de la dita Reyna e a la vostra gran devocio, trametem vos per sor Violant Mulet una creu d or hon ha dins una creueta del sant fust de la Vera Creu d aquella propria que lo sant pare nos dona quan fom en Avinyo; ço es d aquella que santa Elena dona a Constanti e Constanti la dona a sant Silvestre, papa. Per que a maior devocio vostre e d aquelles qui la veuran, fem vos la present signada de nostra ma e segellada ab nostre segell secret. Dada en l Aljaferia nostra de Çaragoça a .II. dies de Març en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIIII°. Rex Martinus. — Fuit facta similis religiose Yolandi Mulet, mutatis verbis competentibus. — Dominus Rex qui tradidit eam signatam mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(20) Reg. 2242, fol. 93.

En Marti etc. — Als feels nostres los jurats e promens de qualsevol Ciutats viles e lochs, salut e gracia. Si tro ara no us havem scrit de la nativitat de nostre net, fill de nostre primogenit molt car lo Rey de Sicilia notoria ja dies ha a tota la terra, no us en maravellets com haguessen deliberat raonablement no escriure n tro primerament no haguessem haudes letres del dit Rey o cert missatger seu qui novellament es vengut e per lo qual e per les letres que ns ha portades nos es stada verificada o feta pus certa la nova que n haviem hauda, e aquella per consegüent com a vera e certa a corroboracio al primer ardit e en creximent de vostra alegria volents seguir lo costum loable servat en semblants coses ab antich, vos notificam ab la present, que us trametem per lo feel de casa nostra Johan Serrano presentador d aquella. Pregants vos e exortants que d aquest tan singular do retats laors e gracies devotament a nostre Senyor Deus, e encara lo supliquets humilment e de cor, li placia aquest Infant fer viure lonch temps dotar de strenuitat de cavalleria, de bon entenimen e altres moltes virtuts e ferlo regnar a sa honor, salut de la sua anima e a profit de ses pobles en plena prosperitat longament. Sabets que no es poqua ans gran beneuhirança a cascu regne haver Rey per dreta successio. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VIII. dies de Març en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.LXXXX.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex qui eam signavit jussit expediri.

Similis litera patens sub eisdem date signo et mandato fuit expedita in lingua aragonensi directa Aljamis judeorum et sarracenorum quorumvis civitatum villarum et locorum illustrissime domne Marie Regine Aragonum consortis domini Regis predicti.

Segueix llista de totes les entitats a qui fou tramesa lletra semblant.

(21) Reg. 1942, fol. 32. M. R.

Item pos en reebuda den Bertran Cosco mercader de la ciutat de Saragoça los quals lo senyor Rey ab carta sua ab segell pendent segellada dada en la Aljafaria de la dita ciutat a X dies de Març del any present li confesa deure per ço com aquells li havia prestats per socorrer a les necessitats de la sua cort. E per aquells lo dit senyor li obliga totes e sengles quantitats de moneda provinents de les demandes qui s deuen fer per raho de la coronacio del dit senyor en les viles lochs universitats e persones domiciliades della lo riu d Ebro dins lo regne d Arago, e en les aldeyes de les ciutats de Calatayut e de Darocha. E per maior segurtat li mes en penyora lo dit senyor una corona d aur de la forma seguent: primerament en lo cercle d or de la dita corona ha IX roses, en les V de les quals ha en cascuna .I. smaragda gran e .IIII. balays e IIII diamants. E en cascuna de les altres IIII roses, ha .II. balays granets e XII perles de compte e entre totes les dites IIII roses ha XII smaracdets. Item ha en lo dit sercle d aur .V. marlets levadiços un poch grans. E en lo primer ha IIII balays, III meracdes V perles de compte e .II. diamants; en lo segon merlet ha IIII balays V maracdes III perles de compte e II

diamants. En lo terç merlet ha IIII balays V maracdes VIII perles de compte e II diamants. E en lo quart merlet ha IIII balays IIII maracdes entre ls quals ne ha I trencat e VIII perles II diamants. En lo quint merlet ha IIII balays V. maracdes, .IIII. perles II diamants. Ha encare en lo cercle de la dita corona IIII merlets petits levadissos. E en lo primer ha .II. balays .IIII. maracdes .III. perles. E en lo segon merlet ha II balays IIII maracdes III perles. E en lo terç merlet ha .II. balays .III. maracdes e III perles. E en lo quart merlet ha .II. balays III maracdes e III perles segons que n la dita carta es largament contengut. E es cert que la present quantitat me liura en aquesta forma ço es que n liura drap per la dita coronacio a diverses persones de casa del senyor Rey de les quals jo he cobrades cauteles de que he fetes dites en mos comptes..... X mille florins d Arago.

(22) Reg. 2240, fol. 190 v.

Lo Rey. — Vostra letra hevem reebuda, etc. De la sella e del fre de nostra cara muller la Reyna havem haut plaer com los fets axi espatxar e de la compra del drap d or, nos plau que l comprets e n façats axi com vos parega; de la forradura de la dita sella volem que sia de tercanell vermell del fet de les barres del dosser que dehits que havets parlat ab En Copi, al present no volem que s i proceesque mes avant. En ço que dehits que havets parlat dels furs ab Mossen Ramon e que no ls ha, no us en curets d aqui auant. E havem haut gran plaer del babarich que ns havets trames, car gran mester lo haviem pero trametets nos en encara quatre onzes del miga ben filat e ben acolorat; si eran .V. onzes ja valria mes et tornats nos la mostra del paper que us haviem tramesa per lo dit dosser. En ço que ns havets fets saber que totes les altres coses necessaries a nostra benaventurada coronacio se spatxen al mes que poden, havem ne plaer; pero fets les ultra possible cuytar e no s i perde una hora. E no dubten per res car nos de tot cert farem ab lo cambiador que decontinent sien acabades hauran bon compliment los qui los fan. Ja us havem tramesa la certificacio de la obligacio de Tarragona, e tantost vos trametrem la obligacio de Tortosa, car ja han finat. E plau nos qu En Berthomeu de Bonany qui trasque los .C. cafiços de forment e ls faça navegar en Pisa o en Genova, e nos li fem ja fer la licencia de la treta. En ço que ns havets scrit de les banderes ço es qu En Pere Palau no les trobe, fets les cercar diligentment e curosa en l archiu menor del qual vos trametem les claus. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XV dies de Març del any M.CCC.XC.IX. Rex Martinus. — Dirigitur Raymundo de Turrillis. — Dominus Rex misit signatam expediendam. Encara us manam que parlets ab En Casasaia dientl i si ha quitada la corona ne la croeta petita la qual nos havem a tenir en lo pom lo jorn de nostra benaventurada coronacio e si hauda l a, digats li que tantost le ns trameta per ço que ab temps la puxam fer metre en lo dit pom, e que cuyt aytant com pusque e port la dita corona si hauda l a. Axi matex scrivim an Brunet que ns trameta los xapellet e balax e axi matex que faça dites deis preus d aço que nos fem..... fer per nostre ops e de nostra molt cara muller la Reyna axi de les selles com de frens e d altres coses de que vosaltres..... carrech. En cas que lo dit En Brunet no volgues fer dites de les dites selles e frens e aximatex de les faxes d or per lo nostre lit, fets que lo dit En Brunet s atur (?) lo balaix e fets que en tot cas nos trameta lo xapellet e faça dites per les dites coses que vosaltres havets carrech; pero fets aquella maior instancia que puxats que lo dit En Brunet faça dita per les dites coses e que axi matex nos trameta los dits xapellet e balaix. Rex Martinus. Axi matex fets aquella maior instancia que puxats e donets en tot cas recapte que N Anthoni Amat (?) nos trameta la barcha de crestall e la liure a vosaltres com la haiam fort necessaria. E nos axi matex ne scrivim per altre letra del dit Anthoni. — Guillelmus secretarius.

(23) Reg. 2240, fol. 191.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda a la qual vos responem que nos ab altra letra de que us trametem translat interclus dins la present, manam fort stretament an Berenguer Marti que bestraga a les coses que fets aqui fer pera nostra benaventurada cor[onacio e] axi fets en tot cas spatxar la nostra spasa los smalts dels ministres e donets manera e bon recapte que haiam los cent pagos. E noresmenys si les fulles que deviets aqui fer obrar per lo nostre dosser son començades fets les acabar e al present no us curets d als, mas donats en aço aquella maior diligencia que porets com ho requirra sobirana necessitat e lo breu temps que havem. Dada en Caragoça sots nostre segell secret a XVI dies de Març del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2242, fol. 96.

Lo Rey. — Mossen Guillem. Entes havem que en Ontiyana, s a pres .I. falco pelegri sor lo qual es vengut en vostre poder. E certificam vos que nos ne havem perdut un lo qual ha les neffes trenchades de foch, e .I. cubertor luxat en la coha te gits de cha ab anelletes de lauto. Perque us pregam e manam que si l falcho es en vostre poder, aquell nos trametats tantost. E si per ventura no es aquell dels senyals demunt designats e en altre part hoits on que sia danats manera que nos lo haiam. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVI dies de Març del any M.CCC.XC.VIIII°. Rex Martinus. — Al amat conseller e agutzir nostre Mossen G. de Rajadell. — Dominus Rex misit signatam expediendam.

(24) Reg. 2240, fol. 191 v.

Lo Rey. — N Anthoni Amat. Manam e pregam vos tan affectuosament com podem que en tot cas quitèts e ns tremetats la barcha del cre[stall] de que us havem ja scrit e aquella liurets aqui al feel cambrer nostre En Ramon Torrelles, de manera que le ns puxa prestament [tram]etre e ns servesca a la festa de nostra benaventurada coronacio. E en aço si de res nos desijats servir, no hage falla. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVII dies de Març del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Anthonio Amat. — Dominus Rex misit signatam expediendam.

(25) Reg. 2240, fol. 192 v

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda, e responem vos que grahint vos molt la diligencia traballs e altres coses que havets hauts e fets en haver los murons de la corona, vos pregam e encarregam tan stretament com podem que ab aquella [maior dili]gencia instancia e vetlabla cura que havets acustumat e porets, encerquets en poder de qui porien esser los murons que us defallen. E nos per aquesta raho trametem molt cuytosament En P. Marrades qui mes penyora la dita corona, que us faça saber en poder de qui (1) fou mesa e en altre manera vos do d aquella la millor informacio que pora; e si cas es que sien en aquexa ciutat, ne escriva cuytadament a vosaltres per tal que puxats haver los restants murons; e per tal que vejats mils que era en la dita corona, trametem vos translat del inventari. Havem haut plaer gran del argent e joyes que ls deputats nos presten e trameten per los missatgers de la ciutat e axi mateix car los consellers nos presten la aguila e la vibra les quals coses lus grahim molt e a vosaltres vostra bona diligencia e gran cura. Nos trametem una lletra an Pere Pallares que bestrague e pach tot ço que costaran de portar aci les dites aguila e vibra e fets que venguen ab ells aquells qui les solen menar als quals exi matex fem bestraure. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVIIII° dies de Març del any M.CCC.XC.VIIII.° Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(26) Reg. 2240, fol. 194 v.

Lo Rey. — Maestre Pere. Com nos vos haiam aci molt necessari pera trametre us ensemps ab Mestre Bernat Oriol a nostre molt car nebot lo rey de Castella qui es possat en gran necessitat de sa persona, pregam vos e us manam de certa sciencia que encontinent vista la present vingats aci a nos tota dilacio remoguda. E en aço no mudets res, com alcuna

(1) Lo document diu: «D aqui».

escusa en aquest cas no us admetessem. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXIIII dies de Març del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Magistro Petro Solerii, fisico. — Domnus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(27) Reg. 1942, fol. 108. M. R.

Item done a la dona Na Barthomeua compradora de la fruyta per la casa del senyor Rey los quals lo dit senyor li mana donar ab albara de scriva de Racio scrit en Saragoca primer dia del mes d Abril del any M.CCC.XC.IX per son vestir del dit any segons que n lo dit albara se conte que cobre..... LXXX solidos barchinoneses.

Reg. 1942, fol. 145 v. M. R.

Item done a frare Bernat de Sent Roma almoyner del senyor Rey los quals li eren deguts ab albara de scriva de racio scrit en Çaragoça primer dia d Abril del any M.CCC.XC.IX. per certes peces de draps blaus de la terra, e per drap de li, çabates e altres coses que l dit senyor dona per amor de Deu a diverses pobres lo dijous sant prop passat; e partida del dit drap de li servi a fer certes camises romanes e tovalloles qui serviren lo dit dijous sant com lo dit senyor leva los peus als dits pobres, segons que en lo dit albara es largament contengut que cobre IIII milia D.XLIIII. solidos jacqueses dels quals abatuts DC.XC.VI solidos jacqueses que lo senyor Rey feu cautela an Ramon de Casaldaguila cobrada atras en CXVI cartes de major quantitat per los draps de li contenguts en lo dit albara qui d ell foren comprats, per ço com no es raho que d una quantitat se cobre dues cauteles. Resta qui es ço de que fas la present data... III milia DCCC.XL.VIII. solidos jacqueses.

(28) Reg. 2242, fol. 106 v.

Lo Rey. — Comte. Per esser pus solemne la festa de nostra prosperosa coronacio e per tal car lo gran offici d almirall de nostres mars que ha don Johan, vostre fill ho requer, havem deliberat e volem aquell decorar de titol de novella cavalleria lo dia de la dita festa, com ho requira segons dit es la dignitat de son offici e ho meresquen ses etat e stat. E com lo dit vostre fill dubte en acceptar de pendre lo dit titol sens vostra expressa licencia e voler, pregam vos tan affectuosament com podem que consintats e vullats e li donets licencia de pendre de nos lo dit grau de cavalleria com, axi com dit es dessus, la dignitat de son gran offici ses etat e stat ho requiren. E d aço que nos havem deliberat e volem que axi s faça nos complaurets grantment, etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a IIII dies d Abril del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Comiti Cardone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(29) *Manual de Novells Ardits*, vol. I, pl. 77. M. B.

Dicmenge XIII Abril 1399. — Aquest dia se corona lo senyor Rey en Marti en la ciutat de Saragoça.

En Pere Miquel Carbonell, escrivà y archiver del rey y notari públich de Barcelona, en sa Crònica, fol. CCXVI v. a CCXIII, conta per menut les festes hagudes en Saragoça en ocasió de la coronació del rey y de sa muller la regina Dona Marla de Luna. En Geroni de Blancas en son llibre *Coronaciones de los serenissimos reyes de Aragon*, M. DC. XLI, descriu també les dites festes, traduhintles de la Crònica de Carbonell al castellà; planes 62 a 80.

(30) Reg. 2242, fol. 136 v.

Lo Rey. — Promens. Significam vos que nos de present havem reebuda una letra del rey de Tunis e altre del rey de Tremecen molt affectuoses e amigables, e segons lo tenor d aquelles, parria que los dits reys en especial lo rey de Tunis hauria sobira plaer e desig pregonament haver nostra amistat ab la qual nos hauriem del dit rey de Tuniç certament segons vehem, tots los catius christians qui son presos en son poder, los quals segons som informats son en nombre de M.D. animes en sus, e altres coses a nos molt honorables e profitoses les quals el present per letra no us podem especificar. E haver (1) consell sobre aço axi ab los vostres missatgers com ab los altres presents en nostra cort, havem deliberat acceptar la amistat del dit rey de Tuniç, si ell empero donara obra ab acabament que nos haiam d ell les dites coses; e havem encare delliberat per certes rahons enviar hi de present una nau, e no galera ne altre vexell ab certs ambaxadors nostres instruhits e informats plenerament per nos sobre les dites coses. Perque us pregam axi affectuosament com podem que per honor nostra, qui aço havem molt a cor, per les rahons dessus dites, vullats donar loch en emprestar nos durant la dita ambaxada una bona nau amarinada solament en la qual vaien los dits nostres ambaxadors al dit rey de Tuniç per metre en deguda execucio e conclusio ab lo rey, totes les dites coses, sabents que d aço nos farets servey fort assenyalat lo quall molt vos grahirem. Pregam vos encara que decontinent haiam sobre aço vostra resposta, e en l endemig entendrem en l espatxament dels dits nostres missatgers. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVII d Abril del any M.CCC.XC.°VIIII.° Rex Martinus. — Dirigitur Juratis et probis hominibus civitatis Valencie.

(31) Reg. 2242, fol. 109.

Lo Rey. — Entes havem que l altre dia stant En Ffrancesch Foix, del offici de nostre mestre racional e administrador de les monedes necessaries al soccors de Serdenya, en una plaça de Leyda faent fer encant ensemps ab los de la cambra apostolical de les robes e bens de la despulla del bisbe de Leyda derrerament mort en lo qual per cert just titol pertany a nos la meytat de la qual havem constituit reebador lo dit Ffrancesch convertidors per ell en lo dit seccors, En Guillem Miquel, juriste, instigat per lo diable en gran offensa de nostra reyal magestat, no demanada e menys obtenguda de ço venia alguna, vench axi com a advocat o procurador de alguns denant lo dit Ffrancesch, e alli en publich temerariament e fada, torbant nostres fets, feu al dit Ffrancesch requestes e protestacions esforçant se de ferse lexar e cessar se del dit encant. E girant se a les persones qui en gran multitut hi eren ab grans crits tumult e brugit, e ab so de avalot e concitacio dix a aquells que no comprassen de les dites robes en altre manera que perdrien lo preu e les robes axi com a coses venudes per possehedors de la mala fe, prorumpint sobre aço en altres fatuitats e paraules previcioses e folles en tant que ls corredors hagren a cessar del tot del dit encant, la qual cosa segons havem sabut es stada a nos denonciada e no sabem si provehit hi havets segons que l fet requer. Per que us manam sots pena de cors, e de ver, que si ja fet no es de les dites coses, ab subirana cuyta nos informets e si per una secreta aprisa trobarets del dit Guillem Miquel culpable en les coses dessus dites, o alguna d aquelles, encontinent que l prenets e pres e ben guardat remetats a nos ensemps ab la dita informacio per ço que y puxam provehir per justicia segons que s pertany, com lo teim si ver es sia leig esguardant manifest perill de perdicio de regne de Sardenya lo qual es posat en extrema necessitat. E guardats vos que d aço no sperets altre manament nostre e es be ops. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XIX.° dies d Abril del any M.CCC.XC.VIIII.° Rex Martinus. — Dirigitur curie et vicario Ilerde et Pallariense.— Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte cui fuit tradita in hac forma.

(32) *Manual de Novells Ardits*, v. I, p. 77. M. B.

Dimecres XXIII Abril 1399.

Ffesta de Sant Jorgi. — Aquest dia se corona en la ciutat de Saragoça la senyora Reyna Dona Maria muller del senyor Rey En Marti.

(1) Hauria de dir: haut.

(33) Reg. 1942, fol. 118. M. R.

Item done an Guillem Çatria comprador de casa del senyor Rey, los quals li eren deguts ab albara de scriva de racio scrit en Çaragoca primer dia del mes de Maig del any M.CCC.XC.VIIII. per raho de la messio ordinaria e extraordinaria que ha feta en lo present mes d Abril, dins lo qual mes, lo senyor Rey e la senyora Reyna foren coronats, ço es en officis de sobrecoch, panicer, botaller, reboster e sobreatzembler, segons que n lo dit albara se conte que cobre..... C.LV. milia D.XVII. solidos II diners jacqueses.

(34) Reg. 2242, fol. 113 v.

Lo Rey. — Entes havem que ls beneficiats e scolans de la capella del castell nostre de Perpenya no servexen la dita capella personalment segons deuen e son tenguts; ans oblidants del offici divinal, de e per lo qual personalment son obligats servir en la dita capella, entenen en altres affers en gran dan e perill de lurs animes. Per ço volem e us manam que vos de part nostra manets e amonestets los beneficiats e scolans dessus dits, que personalment servesquen e no per substituts l offici divinal segons son tenguts en la dita capella. En altre manera no ls responats de lurs prebendes e rendes de les quals los havets acostumat de respondre per la raho dessus dita, guardant vos que en aço siats diligent, en altre manera seria imputat a vostra culpa. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a III dies de Maig del any M.CCC.XC.VIIII.º Rex Martinus. — Dirigitur.....

(35) Reg. 2242, fol. 117.

Nos En Marti, etc. — Per tenor de la present declarants nostra intencio sobre lo XXVI. capitol dels capitols a nos reverentment presentats per part de la ciutat de Valencia, per e sobre l armament que la dita ciutat e alguns del regne de Valencia santament han deliberat fer contra infeels moros e enemichs de la fe catholica, donam per enemichs, los quals puxen esser, per los qui seran en la dita armada, morts, apresonats, dampnificats, guerreiats e en altre manera maltractants los axi com los plaura los quals haien de bona guerra, tots los reys serrahins e infeels del mon e vassalls e bens lurs, hoc encara lo rey de Granada e sos vassalls e sotsmeses e bens d aquells; si, pero del dit rey de Granada e de sos sotsmeses, ho ha per bo e ho concella la ciutat de Valencia dessus dita com nos no haiam ab lo dit rey de Granada pau, treva o liança alguna, exceptats los moros de Suria e del senyoriu del solda de Babilonia e los bens d aquells los quals no volem sien enteses ne compreses en aquesta licencia. Noresmenys donam per enemich e rebelle Brancha Leo d Oria e tots los sarts cohaderents e sequaces d'aquell e bens e coses lurs, los quals puxen pendre occiure e en altre manera maltractar e offendre o tenir e vendre per catius segons certa covinença feta e fermada entre lo senyor Rey En Johan de bona memoria e Brancha Leo d Oria e los sarts demunt dits. Donam axi matex per enemichs tots los de Bonifaci e de Calvi de la illa nostra de Corcega. Noresmenys nos plau e volem que en les ciutats viles e lochs del regne de Sicilia e de les illes a aquella adjacents homens fembres infants bens e altres coses lurs, sien seguides la voluntat e ordinacio de nostre car primogenit lo rey de Sicilia axi en fer o no fer guerra, occiure apresonar robar catiuar o dar dans altres en persones o bens com en qualsevol altre manera. Plaunos noresmenys e volem e a la ciutat e armadors de la dita armada donam licencia e plen poder que puxen pendre dampnificar occupar e retenir a lur ma e d aquells fer a lur voluntat, tots moros e altres infeels e bens d aquells de les illes de Jerbe e dels Querquents e aquells vendre e en altre manera ordenarse segons que a ells plaura. E si per aventura volran e elegiran les viles, castells e lochs de les dites illes o alcuns o alcun d aquells retenir e emperar sien tenguts e volem facen regonexença de tenir ho per nos e per lo dit rey de Sicilia nostre fill e stiguen e romanguen tots temps en obediencia nostra e del dit rey de Sicilia e de nostres o seus succehidors. E per les males obres maltractaments e dampnosos que han fets e fer no cessen al dit regne de Sicilia los pisans, si a les ciutats de Barchinona e de Valencia parra esser util e profitos esser ab ells en guerra e no en altre manera, donam aquells pisans e lurs bens per enemichs; los altres reys, princeps, duchs, comtes, barons e comuns de christians del mon donam per vostres amichs als quals ciutats, viles, lochs, vexells, mercaderies e bens lurs no volem ans expressament inhibim esser fet en persones o bens directament o indirecta e en altre qualsevol manera dampnatge injuria o violencia alcuna. En testimoni de la qual cosa manam la present esser feta e ab nostre segell secret segellada. Dada en Çaragoça a VI dies de Maig en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(36) Reg. 2242, fol. 120.

Lo Rey. — Com nos per rao de la venda faedora del palau menor nostre de Barchinona haiam informat plenerament de nostra intencio l amat conseller e maiordom nostre Mossen Ramon de Blanes, dehim vos e manam etc. Dada en Caragoça sots nostre segell secret a XI. dies de maig del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Johanni de Bastida baiulo Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Barthlomeo Gras.

(37) Reg. 2242, fol. 123. v.

El Rey d Aragon. — Rey muyt caro e muyt amado hermano. Por el procurador (1) de la present havemos recebido el aleroge el qual yes muyt bello e fino, e de aquell vos femos muytas gracias, certificando vos que por amor vuestra tenemos aquell e a nuestro servicio, etc. Dada en Çaragoça dius nuestro siello secreto a .XIII. dias de Mayo del anyo de la nativitat de nostro Senyor M.CCC.XC.VIIII.º Rex Martinus. — El Rey d Aragon. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(38) Reg. 2242, fol. 139

Nos En Marti, etc. — Per tenor de la present atorgam haver reebuda de vos feel nostre Matheu de Loscos procurador nostre en lo regne de Mallorques una caxa en que ns havets trames un quintar onze llyures de cera blanca obrada en ciris e caneles de diverses talles, obs de benehir en la festa de Nostra Dona santa Maria de Ffebrer prop passada. E d altra pero un estillador ab senyals re als de pera de Seutany ab son grifo de coure e ab dues tramuges per estillar l aygua de pera de mares e dos capells redons de la dita pera de marés pera estillar aximatex aygua. E mes avant sis llyures de cera vermella gomada segons que per nos vos era estat manat ab letres nostres. Per que manam per aquesta matexa al maestre racional de la nostra cort o a son lochtinent o altre qualsevol de vos compte oydor, les quantitats que havets despeses per compra de la dita cera e estilladors e pera trametre a nos les dites coses, en compte vostre admetem, vos restituint apoques d aquelles. En testimoni de les quals coses manam la present esser feta e ab nostre segell secret segellada. Dada en Çaragoça a XVI dies de Maig en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Pro Matheo de Loscos. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2242, fol. 139.

Nos En Marti, etc. — Per tenor de la present atorgam haver reebudes de vos feel nostre Matheu de Loscos procurador nostre en lo regne de Mallorques doentes peces de formatges redons de Mallorques los quals nos havets portades e liurades en la nostra Alfjaferia de Saragoça. Per que manam per aquesta matexa al maestre racional de la nostra cort o a son lochtinent o altre qualsevol de vos compte oydor, que lo preu dels dits formatges e la messio que havets feta pera portar a nos

(1) Hauria de dir: «portador».

aquells, en compte vostre admeten, vos restituint la presenta ab apoca del dit preu e messions. En testimoni de la qual cosa manam la present esser feta e ab nostre segell segellada. Dada en Çaragoça a XVI dies de Maig en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2242, fol. 139.

En Marti, etc. — Al amat conseller e maestre racional de la nostra cort Mossen Pere d Artes o a son lochtinent, salut e dileccio. Com lo feel nostre Matheu de Loscos procurador nostre en lo regne de Mallorques haia bestretes tres lliures deu sous pera vestir dues esclaves negres mare e filla que nostre molt car primogenit lo rey de Sicilia trametia a la reyna mare sua, nostra molt cara muller per N Asberti Ça-trilla, donzell, faent fer a aquelles sengles polandes vermelles, e sis lliures cinch solidos pera provisio d aquelles esclaves de dos meses que estigueren partint de Sicilia vinent tro en Mallorques, e per nolit de les dites esclaves. Manam vos que en lo compte donador per lo dit Matheu de la cullita per ell feta del monedatge de la illa de Mallorques per comissio nostra, prenats en compte al dit Matheu les dites dues quantitats qui prenen suma de nou libres quinze sous mallorquins menuts, lo dit Matheu restituint apoques d aquelles; e sobre aço dubte alcu no façats. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVI dies de Maig en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2242, fol. 139 v.

En Marti, etc. — Al amat conseller e maestre racional de la nostra cort Mossen Pere d Artes o a son lochtinent, salut e dileccio. Com lo feel procurador nostre en lo regne de Mallorques En Matheu de Loscos, de la moneda a mans sua pervenguda per raho del monedatge de la illa de Mallorques collit per lo dit En Matheu por comissio nostra haia pagades doentes quaranta una lliura denou sous quatre diners, es assaber: en compra de cent ballestes de fusta de esclavonia a la genouesca guarnides emberçades e ab los streps e les claus escanyats les quals de nostre manament ha fetes fer e laborar en Mallorques entre les quals ballestes havia deu ballestes de leva e algunes bastards e les altres de strep a raho de III florins corribles en Mallorques per cascuna ballesta qui a raho de XV. sous mallorquins cascun flori, fan doentes vuit e cinch lliures. E pera fer dos senyals reyals en cascuna de les dites ballestes e vuit caxes de fusta d avet en que foren stibades les dites ballestes e per ligar aquelles caxes e estibar en aquelles les dites ballestes, e altres messions necessaries, setze lliures denou sous quatre diners. Atorgant ab la present haver haudes e reebudes les dites cent ballestes estibades e ligades entre les dites vuyt caxes del dit Matheu ab la nau d En Jacme Terill de Mallorques qui vench de Mallorques a Barchinona pera levar de la gent d armes que nos trametem en Sicilia ab lo noble Mossen Bernat de Cabrera en l any prop passat al feel nostre En Ffrancesch Foix qui aquelles ab la matexa nau feu portar a nostre car primogenit lo rey de Sicilia per forniment de sos castells. E com siam estats certifficats que l dit nostre primogenit ha les dites ballestes haudes e reebudes, per ço us manam expressament qu en lo compte donador per lo dit Matheu de Loscos de la cullita del dit morabati, admetats en compte al dit Matheu les CC.XL.I. lliura, XVIIII. sous, IIII. diners mallorquins damunt dites, aquell Matheu restitunit apoques de les persones a les quals les dites quantitats ha pagades per les dites rahons segons estil de la nostra cort notament alcun d aqui no faent com nos de certa sciencia vullam que axi s faça. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVI de Maig en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(39) Reg. 2242, fol. 128.

Nos Martinus etc. — Confitemur debere vobis Johanni de Palomario, argenterio, quingentos florenos auri de Aragone pro diversis opibus auri per vos factis ad opus capelle nostre et nostre felicis coronationis scilizet: pro tribus reliquiariis duobus pomis auri et duobus sceptris ac aliis de quibus liquide constat nobis Mandantes per hanc eandem fideli consiliario et thesaurario nostro Johanni de Plano, legum doctori quatenus de peccunia curie nostre que penes eum est vel erit dictos quingentos florenos vobis tribuat et exolvat. Et in solucione hanc a vobis recuperet cum apoca de soluto Et ut cuius solucione de predicte habeatis assignamus vobis predictos quingentos florenos auri in et super illis mille ducentis sexaginta quator florenos de quibus nuper ex causa fecimus cessione dilecto camerario nostro Pardo La Casta, militi, merino Cesaraugust[illegible] de et super alia maiori peccunie quantitate, in qua venerabilis religiosus et dilectus noster frater Petrus Roiç de Moros, castellanus Emposte nostre curie abligat. Mandantes per hanc eandem dicte Pardo quatenus non expectata executoria nostri thesaurarii, jamdictos quingentos florenos de dicta peccunia vobis anc cui volueritis vestri loco tribuat et exolvat et hanc in solucione recuperet cum apoca de soluto quem nos jubemus magistro racionali curie nostre et alii quicumque a dicto Pardo audituro compotu de jamdictis pro tempore eius continui ipso ponente in data ipsos quingentos florenos auri et restituente presentem cum apoca de soluto eosdem in eius recipiat compoto et admittat omni difficultate cessante. n cuius rei testimonium hanc fieri jussimus sigillo nostro secreto munita. Datum Cesarauguste XXI die Madii anno a nativitate Domini M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex qui tradidit eam signatam mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(40) Reg. 2242, fol. 135.

Lo Rey. — Mossen Pere. Sabuda havem la eleccio qui es stada de vos feta en capita de la armada qui santament se fa en aquex regne de que havem haut plaer gran com cregam que haut sguart de vostra condicio e proesa e a moltes altres coses que aci explicar no curam sia stat elegit molt be de vos. Pregant vos e encarregants que en la dita capitania vos haiats axi com de savi e bon cavaller se pertany de manera que sia lahor e gloria de Deu, profit e be de la cosa publica, honor e be vostre e extermini e confusio dels infeels enemichs de la fe, e trametam vos les provisions que mester havets per vostre espatxament. Noresmenys vos pregam tan cordialment com podem que apres que haiats feta vostra honor segons que Deus vos administrarà en les parts de Barberia, si possible es e bonament ho porets fer, visitets e haiats per recomanades les illes de Cerdenya e de Corsega com siam certs que aqui farets vostra honor e n aconseguirets profits grans. Hoc encara, nos plaura molt e trobariem gran plaer si possible era e us venia factible, que anassets vers les parts de Constantinoble pera dampnificar e destruir los enemichs de la fe qui en gran multitut son applegats e venen contra los feels christians; com lla trameten certes gents d'armes, naus, e galees armades lo rey de Ffrança e les Comunes de Jenova de Venecia e altres senyors christians e ab ells ensemps fariets áqui lo servey que Deus vos administraria. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVIII dies de Maig del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Al noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Pere de Vilaragut. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(41) Reg. 2242, fol. 140.

En Marti, etc. — Al feel conseller e tresorer nostre En Johan Dez Pla, doctor en leys, salut e gracia. Manam vos que dels diners de nostra cort paguets al feel nostre En Ffrancesch Miro, mercader de Barchinona dos milia treents vuytanta nou florins mig d or d Arago en los quals nostra Cort li es tenguda per preus de les coses robes e mercaderies deius scrites que d ell havem comprades les quals havem reebudes en nostres mans del dit Ffrancesch Miro, e aquelles havem distribuides en donar a diverses persones per solemnitat de la festa de la nostra benaventurada coronacio.

Primerament per tres peces de drap d or verts a raho de CC.XL. florins d or la peça, setcents vuytanta florins.

Item per dues peces de brocats d aur blaus a raho de C.LXXX. florins la peça, CCC.LX. florins.

Item per tres peces de xamallots negres CC. florins.

Item per tres canes e miga de manegues d alcandora blanques brocades d or a raho de VIII. florins la cana, XXVIII. florins.

Item per dues canes VII. palms de manegues d alcandora vermelles e per una cana III. palms e mig de grogues. XXVI. florins.

Item per IIII. parells de drap de seda amples a raho de XCV. florins la parella, CCC.LXXX. florins.

Item per una peça de drap de seda blava de larch de .V. canes e III. palms e de semblant amplaria dels altres .LXV. florins.

Item per VI. peces de drap de seda strets de diverses colors qui tiren de larch cascuna peça VI. canes II. palms qui serien XXXVII. canes e mige a raho de XI. florins la cana. CCCC.XII.florins e mig.

Item per dues peces de draps de seda blava, cent trenta vuyt florins.

E feta la paga recobrats d ell la present ab apoca. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VI. dies de Juny en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.IX. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(42) Reg. 2242, fol. 137 v.

Lo Rey. — Comte. Entes havem que l noble e amat nostre En Berenguer Arnau de Cervello deu tenir en la vila de Cardona lo dia de la festa de sent Johan primer vinent una taula de juntes de puntes de glavi, e com no vullam que l dit Berenguer Arnau faça les dites armes ab algun nostre natural e sotsmeses car no sera sino engendrar rancors e oys, pregam vos volem encarregam e encara us manam tan expressament com podem que a algun nostre natural e sotsmes no jaquiscats fer les dites armes ab lo noble dessus dit ans ho vedets de tot en tot e encara tengats aquelles mes savies maneres que us parega que si possible sera lo dit Berenguer Arnau no faça les dites juntes ab stranger aleu. Certifficants vos que d aço us farets plaer e servey lo qual molt vos grahirem e del contrari hauriem desplaer gran. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XIIII. dies de Juny del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur comiti Cardone. — Sub simili forma fuit scriptum Johanni de Cardona. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(43) Reg. 2242, fol 138.

Lo Rey. — Comte. Dies ha que havem entes e ara de present pus certament que vos permetets e donats paciencia que aqui en Cardona se tenga taula lo jorn de sent Johan prop vinent de correr puntes fort perilloses axi de naturals nostres ab astrangers com de naturals ab naturals nostres. E som fort meravellats de vos qui en semblants coses, les quals son nutritures de tot mal, vullats donar loch que aquelles deuriets squivar com no sia a nos honor alguna que entre ls nostres naturals e sotsmeses se facen semblants armes de les quals resulten molts perills scandols e inconvenients subseguidors entre ls nostres sotsmeses los quals segons podets pensar son al present en nostres regnes fort poch necessaris e nostre studi no sia als sino en levar de carrera aquells qui y son de present e axi matex que l acte es prohibit e damnat per dret e per conciencia. Perque volem, pregam e us manam que en alguna manera no permetats abans ho vedets ne aqui ne en Cardona ne en altre loch del vostre comtat se correguen les dites juntes ne facen altres armes entre ls nostres naturals ne sotsmeses. Empero si estrangers ab estrangers o estrangers ab los vostres sotsmeses ne volran fer, en aquest cas plau a nos que les facen mas no entre ls nostres naturals segons dit es. E com nos haiam a cor aço tant que mes no poriem, trametem de present aqui a vos l amat nostre Mossen Bernat de Vilarig camerlench e maiordom de nostra cara sor l infanta dona Isabell informat pleneramcnt sobre aço de nostra intencio; a les paraleles del qual vos pregam donets plenera fe e creenca, complints les per obra axi com si nos personalment vos les dehiem, sabents que ns en farets plaer fort agradable e del contrari desservir fort gran. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVI dies de Juny del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur comiti Cardone. — Sub simili forma fuit scriptam Johanni de Cardona. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(44) Reg. 2242, fol. 142 v.

Lo Rey d Arago. — Vostra letra havem reebuda e aquella entesa vos responem que nos no sofferirem per res axi com ne devem que escut algu fos posat per vosaltres dins nostra senyoria per la raho o causa en la dita vostra letra posada. pero si vosaltres volrets venir aci en nostra cort, nos ne haurem plaer; e si les armes contengudes en la cedula portada e a nos mostrada per vostre araut volrets complir sens posar lo dit scut, pensam nos que trobarets en nostra cort cavallers e scuders qui per fer vos plaer honor e cortesia vos ne deliuraran. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXIII. dies de Juny del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Als nobles amats e devots nostres lo senescchal de Hainaut e Michel de Ligne.

(45) Reg. 2242, fol. 143 v.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda, e aquella entesa vos responem que pus que no s troba qui vulla comprar lo nostre menor palau tot ensemps en alou ne en feu, ne l podets vendre tot a diverses persones, plau nos e volem que sien cercats compradors als statges qui s faran en lo jardi e en lo pati de la font ia senyalats e limitats e en les altres partides de menor valor en alou si s pora trobar de tots sino d aquells que mes porets e dels altres en acapte o stabliment en aquelles maiors entrades que porets. E tantost que n haiats assegut, scrivets nos ne en la forma que sera fet particularment e menuda per manera que puxam esser certificats; e si a nos parran los preus e les entrades rahonables, tantost trametem vos procuracio bastant a fer les vendes dels dits patis e stablir o donar aquells en acapte; pregants vos e manants que en aço entenats ab sobirana diligencia e cura, car cosa es en que havem voler gran e de que molt nos complaurets. E haiam d aço com pus prestament porets vostra resposta. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXIIII dies de Juny del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Raymundo de Blanes, Johanni Ça Bastida, et Ffrancisco de Casasaja. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(46) Reg. 2243, fol. 2.

Lo Rey. — Governador. Segons per relacio de molts havem entes lo qui ha carrech de parar e tenir en condret lo relotge nostre del castell de Perpenya s i ha en tal manera, que no toque ordenadament segons deuria, ans sta torbat e desujat, en tant, que a vegades passe .I. jorn o molts que no toque; de que s segueix a la cosa publica d aquexa vila per be e orde e plaer de la qual fon trobat torbe lagui en molts affers. On com los salaris se deuen per los servirs, e no sia digna cosa lo qui del dit relotge ha carrech haver salari per aquell, e no servir ne tenir approp lo offici per qui li es constituit. Per ço us dehim e manam expressament, que de les dites coses si ia clares no us son, vos informets e si tro aci es stada e es vuy culpa o negligencia sua, li manets sots privacio del dit offici que en aquell do tal cura e diligencia tambe en parar lo e tenir lo en condret com en altres coses a ell necessaries que lo dit relotge cascun dia ordinariament tocque les ores e faça lo exercici pera que es fet. E si per ventura fet per vos a ell lo dit manament una e dues vegades atrobarets ell esser inobedient e no curant provehir hi, plau nos, volem e us manam que privan a aquell del dit offici, la cura del dit relotge a alguna persona en tals coses experta acomanets. E rescrivits nos en per tal que nos a ell o a altre qui y don la diligencia' que s pertany puxa esser acomanat. Dada en Çaragoca sots nostre segell secret a XXV. de Juny del any M.CCC.XC.VIIII· Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori Rossilionis. — Dominus Rex misit signatam.

(47) Reg. 2242, fol. 144 v.

En Marti, etc., — Al molt alt princep Nozmen rey de Benamari, salut com a rey a qui volriem tota honor e bonaventura. Vostra letra havem reebuda ensemps ab una altra del vostre conseller governador e regidor lo veyll alfaqui de la

vostra casa Abilabez Alguebeli per la qual vostra letra nos notificats que ns trametets a dir algunes coses per lo dit governador e regidor vostre e vista per nos axi la dita letra vostra com del dit vostre governador e regidor, responem vos que tots temps havem oyt dir e de nostres temps que ns recorda que del vostre reyalme ne sotsmeses james foren donats dampnatges al reyalme ne sotsmeses nostres. Mas totstemps es stada bona amistat entre nostra casa e la vostra. Empero si algunes ciutats nostres armaren l any passat e prengueren lo loch de Tedeliç qui es del rey de Termicen e armen encare de present, aço es estat fet per venjança e satisfaccio de molts e infinits dans donats per lo dit rey de Termiçen e cossaris vassalls seus del dit loch de Tedeliç los quals fort actors e començadors dels dits dampnatges donats als sotsmeses e naturals nostres roban e capturan aquells. Per que alcu no s deu meravellar d aço com de males obres no n poden bones subseguir. E si la dita armada qui s fa per les dites ciutats nostres dona ne fe dampnatges alcuns axi al dit rey de Termiçen lo qual segons vos dehits vos fa parias com a altres que us haien dampnificats nostres sotsmeses e dapnificar no cessen continuament, haiats nos en per excusats. Mas plau a nos per honor vostra manar als dits nostres sotsmeses que a loch ne a sotsmeses vostres se guarden de fer dan alcu. Al fet de la preso del Alhaig Alaraixi lo qual segons diu lo dit viceconseller e governador fou pres per una fusta de nostra ciutat de Mallorques e apres rescatat, nos sobre aço nos som informats e havem trobat que com axi fon fet nos encara no erem pujats a dignitat real, mas fon fet regnant lavors lo molt alt senyor rey En Johan, de bona memoria, frare nostre, e que fou determenat lo dit Alhaig Alarayxi esser stat pres de bona guerra. Mas si a vos plau, molt alt princep, moure neguns tractes ab nos ne ab la nostra casa, nos per honor vostra som prest tota ora que ns enviarets vostres solemnes missatgers sobre aço ab poder bastant segons que s pertany oyr aquells agradablement. E si en l endemig son a vos plasents algunes coses de nostres regnes e terres scrivits nos en, car nos les complirem de bona volentat. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVI de Juny del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Al molt alt princep Nozmen, Rey de Benamari. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(48) Reg. 2242, fol. 148.

Lo Rey. — Batle general. Per En Bernat Espigol missatger a nos enviat de present per lo rey de Benamari es stat a nos suplicat e demanat de part del amat nostre Mossen Bernat de Mirambell del qual ha aportada lo dit En Bernat Espigol letra de creença que deguessem donar licencia a qualque persona de nostra senyoria que se n pogues passar .C. homens e .XXXX. dones en servey del dit rey de Benamari. E nos havem en aço provehit que ns plau remetem ho a vos. Per que volem e us manam que si trobarets la dita licencia no esser dampnosa a aquex regne de Valencia, donets aquella ço es de vint homens ab .V. dones al dit En Bernat Spigol e de altres .XX. homens e .V. dones fortes (?) empero al feel natural nostre En Simon Ça Font o an Bernat Ça Font fill seu ciutadans de Valencia. E aço per res no mudets com nos axi vullam que s faça. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a II. dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Baiulo generali regni Valencie. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(49) Reg. 2242, fol. 158.

Lo Rey. — Batle general. Entes havem que..... d aquexa ciutat estant en Barberia renegant lo nom de Deu s es fet moro e per aquesta rao tots sos bens pertanyen a nostra cort. Per que us manam que aquells prengats encontinent a mans vostres per tal que no s pusquen ocultar ne venir en altres mans; e fets nos saber encontinent per vostra letra quan poden valer per tal que n siam informats. E aço fets com pus prestament e pus clara porets. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXV. dies de Juliol del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur baiulo generali regni Valencie. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(50) Reg. 2242, fol. 158 v

Molt car e molt amat cosi. Vostra letra havem reebuda etc..... Los moltons de metall que ns demanats que portam de Sicilia no us podem trametre car decontinent que nos fom arribats en la ciutat de Barchinona, los donam als consellers de la dita ciutat pera metre aquells a la porta de .I. palau que ns han començat fer e continuen per nostra estada; perque bonament no ls poriem cobrar sens nostra vergonya, car en altre manera nos ho haguerem fet molt volenterosament etc. Dada en Caragoça sots nostre segell secret a XXVIII. dies de Juliol del any de la nativitat de nostre senyor. M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Lo Rey d Arago — A nostre molt car e molt amat cosi lo duch de Berri. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(51) Reg. 2242, fol. 171 v.

Lo Rey. — Lochtinent. Entes havem que l hereu d En Periç qui per concessio reyal reeb los drets del messuratge e escorrentiments nostres del oli que s ven en la quartera de la ciutat de Mallorques, e lo qual es tengut tenir en condret e ençes per .VI. meses del any lo faro de la torra qui es a la punta de Portopi, no te lo dit faro en condret ne illuminat axi com fer es tengut e antigament era acostumat no volent fer cremar en lo dit faro sino solament XVI blens. E ço qui pijor es e de maior carrech seu, no vol que l dit faro sie ençes sino por .I. hom que loga, de qui ha aquell millor mercat que pot. E aço fa per tal car li estalvia l oli que cremar deuen .X. blens ultra los .XVI. blens demunt dits foragitant per son poder del encendre del dit faro lo guardia de la cadena e faro del dit port qui per carrech de son offici axi com a persona comuna es tengut e deu fer lo dit servey, de qual fet penia questio denant vos gran temps ha, entre los clavaris de la caxa dels patrons e mariners de Mallorques e lo dit hereu, de que no s ha seguida determinacio alguna; la qual cosa si axi es, nos es fort desplasent. On com nos vullam axi com son tenguts que l dit faró sia tengut condret en tal manera que puxa profitar a aço qui fon per nostres predecessors ordonat e dotat. Per ço us manam expressament e de certa sciencia que appellats e oyts lo procurador reyal, los jurats de Mallorques e los dits clavaris dels patrons e mariners per interes nostre e de la nostra cosa publica e lo dit hereu, vists los processos d aqui fets denant Mossen Huch d Anglesola quondam visrey per nos trames en lo dit regne, e tots altres processes d aquen fets en vostra cort, encontinent tornats a estament degut lo dit faro e la torra e lanterna d aquell de tal manera, que d aci avant lo dit faro estigue en condret axi com se pertany. E no sofirats que lo dit faro d aciavant sie ences per alcu sino solament per lo dit guardia de la dita cadena e faro, segons que antigament era acostumat. E aço no mudets o dilatets per alguna rao si de res nos cobeejats complaure e servir. Dada en Çaragoça lo primer die d Agost del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Al feel nostre en Berenguer de Montagut, donzell lochtinent de governador en regne de Mallorques.

(52) Reg. 2242, fol. 167.

Al molt alt e poderos princep Charles per la gracia de Deu rey de Ffrança, nostre molt car e molt amat cosi, En Marti per aquella matexa gracia rey d Arago, salut e perfecta dileccio. Molt alt e poderos princep, molt car e molt amat cosi. Lo noble e amat conseller e camerlench vostre Mossen Johan de Linya ha fetes e complides en nostre poder molt be e cavallevorilment les armes que havia ampreses de les quals ha deulirat molt graciosament e amigable lo noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Berenguer Arnau de Cervelló de vostra licencia e voler se n torn en ço del seu e segons nos ha dit haia deliberat visitar vos e fer vos reverencia, pregam vos, molt alt e poderos princep molt car e molt amat cosi, que per amor e contemplacio nostra vos placia haver lo dit Mossen Johan en singular recomendacio etc., Dada en Caragoça sots nostre segell secret a XX d Agost del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(53) Reg. 2242, fol. 167 v.

Lo Rey. — Manam vos que d aquells CCC. florins que devets a nos dar per raho del arrendament de les seques que de nos havets fet. donets e paguets a Guigo Dolça mercader de Ffrança o a qui ell volrra CXXVI florins d or d Arago los quals nos li devem per uns pater nostres que d ell havem comprats car nos vos pendrem aquells en compte dels dits CCC florins. Dada en Caragoça sots nostre segell secret a XXII dies d Agost del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur al feel nostre En Johan Ferrerons mercader de Mallorques. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(54) Reg. 2242, fol. 171.

El Rey. — Prior. Rogamos vos muyt affectuosament que luego encontinent vengades a nos e nos aportedes el calzer de piedra con el qual celebrades e trayet la carta del rey qui el dito caliz die al vuestro monasterio. E esto per res no mudedes ni dilatedes como nos lo queramos veyer e ensenyar ad algunos strangeros qui son aqui con nos. Dada en Çaragoça dius nuestro siello secreto a XXIX dias d Agosto del anyo de nuestro Senyor M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur priori Sancti Johannis de la Penya. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(55) Reg. 2242, fol. 173.

Lo Rey. — Ffrare Bernat. Vostres letres havem reebudes e no us meravellets com axi prestament no us havem trames recapte de diners. car per rao de les Corts no ns podem entrametre de alguns affers. E axi mateix per algun accident que nos havem en nostra persona del qual jaem encara per que no y havem pogut entendre axi com volguerem, etc. Dada en Caragoça a VII dies de Setembre del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur fratri Bernardo Safabrega. — Dominus Rex misit signatam.

(56) Reg. 2242, fol. 176.

Nos en Marti etc. — Per tenor de la present atorgam haver reebut de vos feel nostre En Matheu de Loscos procurador nostre en lo regne de Mallorques, un alquice blanch ab una lista ampla morada de color de laca a cascun cap, e ab algunes poques listes de seda de diverses colors, apres les morades dessus dites les quals nos havets comprat en Mallorques de manament nostre. Per que manam per aquesta matexa al mestre racional de la nostra cort o a son lochtinent o altre qualsevol de vos compte oydor, que lo preu del dit alquice, vos prena en compte, vos restituint la present ab apoca del dit preu. En testimoni de la qual cosa manam la present esser feta e ab nostre segell secret segellada. Dada en Çaragoça a .XIIII. dies de Setembre en l any de la nativitat de nostre Senyor .M.CCC.XC.VIIII. R. M. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(57) Reg. 2242, fol. 177.

En Marti etc. Al molt alt e molt noble lo solda de Babilonia, salut e bonaventura. Sabut havem molt alt solda que dins vostra senyoria es lo sant cors de sancta Barbara en lo qual nos havem singular devocio, e aquella havem per principal advocada. E com per la dita rao nos desijem sobiranament haver vers nos lo dit sanct cors, pregam vos, molt alt solda, tant cordialment com podem, que per amor e honor nostra, que en totes coses a vos plascents e agradables vos complauriem fort volenterosament, vos placia atorgar e donar nos lo cors de la dita sancta e aquell fer liurar, qui ls nos trametra de present, al feel nostre N Anthoni Ameler ciutada de Barchinona e consol de catalans en la vostra ciutat d Alaxandria. E d aço, molt alt solda, que sobiranament tenim a cor, nos complaurets tant que de res ci ades mes no poriets; e si cas e loch hi venia conexerets per obra que nos haurem en memoria lo gran plaher e don que d aço ns haurets fet. E si entretant, molt alt solda, volets res qui sia agradable d aquestes parts, fiablament nos ne scrivets, car nos vos en complaurem de gran voler. Dada en Saragoça sots nostre segell secret a XVII de Setembre del any M.CCC.XC.IX. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(58) Perg. 136.

In Dei nomine. Pateat universis quod cum excellentissimus princeps et dominus, dominus Martinus Dei gracia Rex Aragonum Valencie Maiorice Sardinie et Corsice comesque Barchinone Rossilionis et Ceritanie desideraret et afectaret multum habere in Capella sua illum Calicem lapideum cum quo Dominus noster Jhesus Christus in sua sancta cena sanguinem suum preciosissimum consecravit et quem beatus Laurencius qui ipsum habuit a sancto Sisto existente summo pontifice cuius discipulus erat ac diaconus sancte Marie indomnite misit et dedit cum eius litera Monasterio et conventui sancti Johannis de la Penya sito in montaneis Jacce Regni Aragonum. Cum quo calice postea Abbates, priores et preberi dicti monasterii consecrare consueverunt. E pro dicto habendo calice dictus dominus Rex Reverendum in Christo patrem Anthonium Archiepiscopum Athenarum Consiliarium suum ad dictum Monasterium destinasset. Tandem die veneris intitulata XXVIa die Septembris anno a nativitate Domini Millesimo Tricentesimo Nonagesimo nono, dictus Reverendus Archiepiscopus et Religiosus frater Bernardus prior claustri dicti monasterii fecerunt relacionem predicto domino Regi existenti in sua Capella minori Aljaffarie Civitatis Cesarauguste quod explicata credencia per ipsum Archiepiscopum ex parte dicti Domini Regis conventui predicti Monasterii omnes priores et monachi ipsius Monasterii tenuerant capitulum super tradicione Calicis supradicti Et finaliter delliberarunt concedere dictum Calicem nemine discrepante domino Regi predicto. Quibus recitatis predictus prior nomine suo et dicti Monasterii presentavit dicto domino Regi et tradidit in manibus suis calicem lapideum supradictum. Et ipse dominus Rex recepto in manibus suis calice supradicto, volens facere dicto Monasterio graciam aliquam pro eodem dedit et tradidit in manibus dicti prioris ad opus Monasterii jamdicti unum Calicem aureum capelle sue ponderantem ad pondus Cesarauguste Marchos quinque et uncia una in quoquidem Calice aureo supradicto sunt signa sequencia, videlicet: in pede tres esmalti duo timbra et unus crucifixus Jhesus Christi et in pomo qui est in medio sex esmalti duo ad signum Aragonum, duo Regales et duo sancti Georgii cum .t. (titulum?) et in patena est unus esmaltus Dei patris. Quaquidem donacionem de predicto calice aureo fecit predictus dominus Rex Monasterio supradicto sub tali condicione, videlicet quod ipsum Calicem Abbas Maioralis et priores predicti monasterii vendere nec impignorare possint seu valeant ullo modo quinimo calix ipse serviat dicto Monasterio et ad sui servicium sit solum modo deputatus. Et de predicto calice non vendendo et impignorando dicti Abbas Maioralis et priores qui nunc sunt et pro tempore fuerint teneantur juramentum prestare Quiquidem prior recepto dicto Calice aureo cum sua patena predicta a domino Rege predicto cum graciarum accione promisit dictum pactum de non vendendo nec impignorando calicem supradictum servare quantum in eo fuerit et in tradicione per ipsum fienda de eodem calice conventui supradicto servari facere dictum pactum pro dictum conventum prout superius continetur. De quibus omnibus et singulis supradictus dominus Rex jamdictus mandavit per me Berengarium Sarta secretarium suum presens fieri instrumentum in testimonium premissorum presentibus testibus nobilibus Berengarius de Crudiliis, Rogerio de Montechateno et Olfo de Proxida militibus consiliariis et camerlengis dicti domini Regis. — Sig✠num mei Berengarii Sarta secretarii dicti domini Regis et auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominacionem ipsius domini Regis. Qui predictis ut continetur superius interfui et hec scribi feci et clausi. Constat tamen de literis in raso positis in secunda linea preciosissimum consecravit et quem.

(59) Reg. 2243, fol. 15.

Molt alt princep Mahomet, rey de Granada, de nos En Marti per la gracia de Deu rey d Arago, de Valencia, de Mallorques, de Sardenya e de Corcega e comte de Barchinona, de Rossello e de Çerdanya, salut com a rey pera qui volriem ho-

nor e molta bona ventura. Molt alt princep. Sapiats que l feel amat familiar e domestich nostre Jaques de Fleon donzell del regne de Ffrança anant en romiatge a sant Jacme de Gallicia tornant en sa terra enten a passar per lo vostre regne de Granada e apres per lo nostre regne de Valencia. Per que us pregam, molt alt princep, affectuosament que per esguarda e honornostra li manets fer sau conduyt ab lo qual ell ab sa companya e bens puxa passar per lo dit vostrę regne salvament e segura e nos som apperellats fer per vos en son cas semblants coses e maiors, etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VII dies d Octubre del any de nostre Senyor M.CCC.XC nou. Rex Martinus. — Dirigitur Regi Granate. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(60) Reg. 2243, fol. 117.

Lo Rey. — Certificam vos etc. E d altra part esperam dins breus dies, si plaura a nostre Senyor, finar e concloure la Cort dels aragoneses e tantost fer nostre cami vers Barchinona solament e singular pera proveir ab maior esforç als affers d aqueix regne als quals per les urgents necessitats de notra cort no havem pogut tro aci satisfer ne ocorre segons nostres desigs de que devets pensar e creure que portam en nostre coratge continuus desplaers e congoxes. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a IX dies d Octubre del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur locumtenenti gubernatori et consiliariis castri Callari. — Narcissus Castelli mandato Regis facto pro thesaurario qui hanc vidit.

(61) Reg. 2242, fol. 179.

Reverent pare en Christ. Entes havem que vos sots arribat en la ciutat de Barçelona de la qual cosa havem haut plaer. En ço que us han donat entendre que nós nos en vem en Valencia, sapiats que no es ver ans nos trobarets, si a Deus plau, açi en Çaragoça. Per que venits ab lo nom de Deu, car nos entendrem de bon grat en los affers que us son acomanats. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XIII dies de Octubre de l any de nostre Senyor M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Al reverent pare en Christ En Ff. per la divinal providencia arquebisbe de Mecina conseller nostre amat. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(62) Reg. 2242, fol. 182.

Lo Rey. — Per altra letra patent vos havem scrit e manat que donets e paguets al feel nostre En Gil Sagra, brodador de Valencia doents florins d or d Arago per rao d un dosser que ns broda; e com lo dit Gil dins temps cert nos haia a donar lo dit dosser acabat, dehim e manam vos expressament que en tot cas ell haia recapte decontinent axi dels dits florins com de les altres coses qui son necessaries en l obra del dit dosser, segons que per lo feel panicer nostre N Anthoni Cirera, vos havem trames a dir per creença. E per res aço no dilatets car si l dit Gil per culpa vostra no ns acabara lo nit dosser al temps que li havem assignat, conexeriets que ns en fets gran desplaer e en son cas e loch vos ho demostrariem per obra. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVIII dies d Octubre del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Beregario Martini. — Dominus Rex qui eam signavit jussit expediri.

(63) Reg. 2243, fol. 33 v.

Lo Rey. — Notifficam vos que nos per ennobleir e magnificar la solemnitat de la concepcio de nostra Dona sancta Maria, havem feta certa ordinacio la qual sie aqui en nostre palau maior cascun any celebrada lo dia de la dita festivitat, de la qual ordinacio vos trametem translat per lo religios e amat capella maior nostre Micer Bernat Dalmau, lo qual havem pleneramente informat de la intencio e affeccio que havem en lo fet. E com la Regina dels angels meresca molt maior honor que no li pot esser feta, a la qual nos e vosaltres e tot christia se deu exibir molt prompte e apperellat, pregam vos etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXV dies de Noembre del any M.CCC. noranta nou. Rex Martinus. — Dirigitur episcopo et capitulo Barchinone. — Dominus Rex misit signatam.

(64) Reg. 2242, fol. 188.

Lo Rey. — Nos vos trametem .X. peces de tafetans listats. Per que us manam que encontinent ne façats .I. lit de parament per manera que l puxam haver avans de Nadal. E aço per res no mudets. Dada en Çaragoça a XXVI dies de Noembre del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Al feel de la nostra cambra En Miquel Gombau. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2242, fol. 188 v.

Lo Rey. — Honrrat abat. Per tal com som certament informats, en vos entre les altres apteses concorren gran aptesa de dictar, ordenar e fer obres, vos pregam tan affectuosament com podem que en ordenar e endreçar la obra del monestir que nos havem deliberat fer en lo nostre palau de Barchinona, vullats treballar e fer hi ço que nos de vostra aptesa confiam; e segons vostre bon juhi posats en scrits o en figura per manera que nos la puxam preveer. E d aço servirets a Deu e n farets a nos plaer e servey gran. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVI dies de Noembre del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur abbati Sancti Bernardi civitatis Valencie. — Dominus Rex misit signatam.

Reg. 2243, fol. 32 v.

Lo Rey. — Com nos trametem aqui per lo feel de la nostra munterie Alfonso de Cisneros portador de la present un cervo e una cervia, manam vos que aquells reebuts los metats en la nostra devesa de Valldaura segons que es accostumat dels altres qui alli son, etc. Dada en Caragoca sots nostre segell secret a XXVI dies de Noembre del any Mil CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Bernardino de Marimundo civi Barchinone. — Dominus Rex misit signatam.

(65) Reg. 2243, fol. 33 v.

Lo Rey. — Mossen Ramon. Sabut havem que vos sots vengut ab lo sometent qui es vengut encalçant aquells tres homens ladres e homeyers de casa del amat conseller e uxer d armes nostre Mossen Berenguer d Olms qui l altre jorn entre Perpenya e Lo Volo desrobaren nefraren e ocitren molt crudelment dos mercaders de Tolosa, e com haiam entes que ls dits malvats homens sien stats recullits e enclosos per lo dit sometent en lo comtat de Cardona e ara sien dins la vila de Cardona, e vullam en tot cas que d aquells sia feta fort vendicable justicia, manam vos tant expressament com podem que james no partiscats d aqui tro haiats los dits mal feytors, e sie dada a aquells la pena que dignament demerexen etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVII. dies de Noembre del any Mil treents noranta nou. Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori Cathalonie. — Dominius Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(66) Reg. 2243, fol. 36 v.

Lo Rey. — Mossen Pere. L onrat pare en Christ N Uch, per la divinal providencia bisbe de Valencia, conseller nostre amat, scriu als jurats d aquexa ciutat sobre l fet de Xelva per sa letra molt estesament. E com sia molt necessari, segons nostres metges nos consellen e nos ho conexem be per nostre accident, exir d aquesta terra qui es molt freda e a nos molt contraria per raho del accident demunt dit, pregam vos e manam que ab los dits jurats o sens ells e en aquella millor manera que porets e sabrets, ginyets e façats que los dits jurats complesquen ab acabament e fort breu ço de que ls scriu lo dit bisbe etc. Dada en Caragoca sots nostre segell secret a IX. dies de Decembre del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Petro d Artes, militi magistro racionali curie domini Regis. — Dominus Rex mandavit mihi. Guillelmo Poncii.

(67) Reg. 2242, fol. 190 v.

Lo Rey. — Deputats. Per letra tramesa a nos per lo religios e amat lochtinent de capella maior nostre Micer Bernat Dalmau havem entes que part les fermes de certs prelats, barons e cavallers e universitats fetes per raho del liurament de les penyores que vosaltres tenits per los XXXX milia florins qui foren tramesos a nos en Sicilia, les quals fermes en forma publica ab la eviccio que nos vos en fem segons haveu demanat vos havem trames per lo dit Micer Bernat, demanats encara novellament alcunes altres fermes de las cuals parria a nos, vos deguessets e poguessets flixar maiorment puys la maior partida de les braces hi han fermat. E speram de ora en ora la ferma del comte d Urgell e del arquebisbe de Tarragona los quals sense dubte negu fermaran volenterosament. Per ço us pregam axi affectuosament com podem que per honor nostra, qui aço havem molt a cor, vullats liurar les dites penyores al dit Micer Bernat o a Mossen Jacme Pallares segons per altres letres vos havem fet saber, per manera que nos haiam les dites penyores a la festa de Nadal primer vinent. E si es cas que mes fermes volrets, prometem vos e us juram en nostra fe real, que tro a la festa de Pascua primera vinent, nos haurem fet fermar en lo liurament de les dites penyores, tots aquells que ns nomenarets, o vos restituirem les dites penyores, tota dilacio apart posada e tota altre contradiccio cessant. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XI dies de Deembre del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Deputatis Cathalonie. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(68) Reg. 2242, fol. 190 v.

Lo Rey. — Ara pochs dies ha nos creents fer nostre cami dins breu vers Barchinona, vos scrivim que sperassets nostra anada fins que fossem en Barchinona per solemnizar lo matrimoni de vostre fill ab la feel nostra Na Sança de Palau donzella de nostra molt cara muller la Reyna; mes apres havem acordat de fer nostre cami vers la ciutat de Valencia, per la qual cosa volem que lo dit matrimoni se faça avans que partiscam d aci. Perque us pregam, dehim e manam que ns trametats en tal manera lo dit vostre fill, que dins lo mes de Janer primer vinent lo dit matrimoni se puxa solemnizar en nostra cort; car per los serveys que la vostra casa e lo pare de la dita donzella nos han fets, no soffeririem qu en altre part se faça. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XII. dies de Deembre del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Johanni de Vilamari, militi. — Dominus Rex misit signatam.

(69) Reg. 2242, fol. 191 v.

Lo Rey. — Comprador. Meravellam nos fort com tal vil malvesia nos havets tramesa, maiorment com en Barchinona presumidor es que n i ha de bona. Per que reprenent vos en fortment, manam vos que encontinent nos en trametats dues carregues de la millor que trobar se puxa per manera que la haiam a festes. E a ço per res no mudets si la nostra ira e indignacio desijats esquivar. Dada en Çaragoça a XIIII dies de Deembre del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Guillelmo Ça Tria emptori domus domini Regis. — Dominus Rex misit signatam.

(70) Reg. 2243, fol. 43.

Lo Rey. — Veguer. Com lo noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Ponç de Perellos sie partit de nostra cort tres jorns ha tinent son cami vers lo regne de Ffrança pera fer e complir hi certes armes ab un cavaller del dit regne, e com no vullam que lo dit Mossen Ponç ne altre sotsmes nostre vaia a fer armes algunes de fora nostra senyoria, dehim e manam vos expressament e de certa sciencia sots encorriment de nostra ira e indignacio que encontinent vistes les presents, prengats e arrestets lo dit Mossen Ponç e en altre manera vos assegurets d ell per guisa que no pusca exir fora dels murs de Barchinona etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXIIII dies de Deembre del any M.CCC.XC.VIIII. Rex Martinus. — Dirigitur Vicario Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

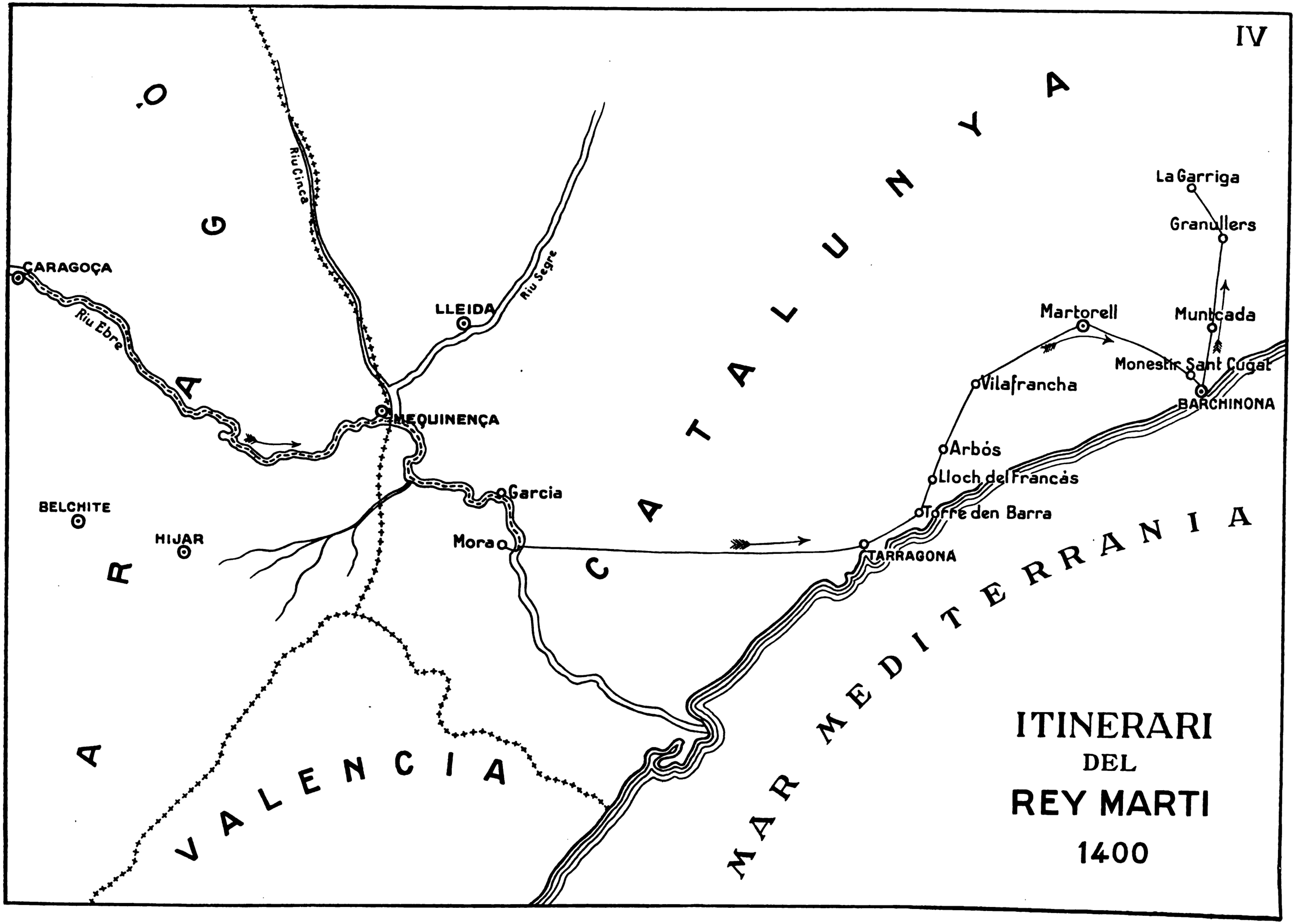
ANY 1400

Data	Lloch	Signatura
JANER		
1	Çaragoça	2231, 78 v.
2	»	2243, 44
3	»	2243, 44 v.
✠ 4	»	2298, 129 v.
5	»	2298, 130 v.
6	»	2231, 54
7	»	2242, 191 v.
8	»	2286, 100 v.
9	»	2243, 51 v.
10	»	2286, 117
✠ 11	»	2242, 192
12	»	2286, 100 v.
13	»	2242, 193
14	»	»
15	»	2243, 51 v.
16	» (1)	2243, 50 v.
17	»	2243, 51 v.
✠ 18	»	2231, 55 v.
19	»	2243, 52
20	»	2243, 54
21	»	2243, 56
22	»	2243, 53 v.
23	Çaragoça	2231, 64 v.
24	»	2286, 101 v.
✠ 25	»	2286, 103 v.
26	»	2243, 58
27	» (2)	2243, 58 v.
28	» (3)	2243, 52 v.
29	»	2295, 148 v.
30	»	2243, 59
31	» (4)	2243, 59 v.
FEBRER		
✠ 1	Çaragoça	2232, 60 v.
2	»	2243, 60
3	»	2243, 61
4	»	2243, 62 v.
5	»	2243, 63 v.
6	»	2243, 64
7	»	2232, 62
✠ 8	»	2286, 104 v.
9	»	2243, 64 v.
10	»	2243, 65 v.
11	»	2243, 67
12	»	2243, 65 v.

Data	Lloch	Signatura
13	Çaragcça	2243, 66
14	» (5)	2274, 192
✠15	»	2232, 64
16	»	2243, 66 v.
17	»	2286, 105
18	»	2243, 67 v.
19	»	2231, 74 v.
20	»	2286, 105
21	» (6)	2243, 68 v.
✠22	»	2243, 70
23	»	2243, 67
24	»	2243, 69 v.
25	»	2243, 62
26	»	2231, 76
27	»	2305, 86
28	»	2286, 106
✠29	»	2264, 156 v.
MARÇ		
1	Çaragoça	2243, 70 v.
2	»	2286, 106
3	»	2243, 70 v.
4	»	2243, 71 v.
5	»	2243, 72 v.
6	»	2243, 71 v.
8	»	2286, 107
9	»	2213, 72 v.
10	» (7)	2243, 72
11	»	2232, 69 v.
12	»	2243, 73
13	» (8)	2243, 74 v.
✠14	»	2194, 122 v.
15	»	2286, 117
16	»	2286, 108
17	»	2286, 110 v.
18	» (9)	2243, 76 v.
19	»	2243, 77 v.
20	»	2243, 78
✠21	»	2286, 112
22	»	2286, 111 v.
23	»	2243, 77
24	»	2243, 79 v.
25	»	2243, 75
26	»	2210, 155
27	»	2243, 79 v.
✠28	»	2286, 107 v.
29	»	2210, 152
30	»	2231, 81 v.
31	» (10)	2243, 85
ABRIL		
1	Çaragoça	2243, 87
2	» (11)	2286, 107 v.
3	»	2243, 87 v.
✠4	»	2231, 83 v.
5	»	2286, 119
6	» (12)	2243, 90
7	» (13)	»
8	»	2286, 119
9	»	2302, 14
10	»	2242, 192
✠11	Mequinença (14)	2241, 51 v.
13	Tarragona (15)	2241, 53 v.
14	»	2241, 50
15	»	2241, 50 v.
16	» (16)	2241, 52

Data	Lloch	Signatura
17	Tarragona	2281, 32
19	»	2281, 40 v.
	In loco de la Torre den Barra	2173, 80
20	» » »	2173, 80 v.
	Loch del Ffrancas (17)	2241, 63 v.
	Arbos (18)	2281, 41
21	Vilafrancha del Penedes	2281, 32 v.
22	» »	»
23	» »	2281, 35 v.
24	Martorell (19)	2281, 33 v.
✠25	Monestir de Sant Cugat	2241, 64 v.
26	» » -	2241, 34-39
	Barcelona (20)	2281, 39
27	» (21)	M. N. A.
	Muntcada	2243, 93 v.
	Granullers	»
28	La Garriga (22)	2243, 94
29	Ça Garriga	2243, 95 v.
30	»	2243, 96
MAIG		
1	La Garriga (23)	2243, 97
✠2	» (24)	2243, 98 v.
3	» (25)	»
4	» (26)	2243, 99
5	»	2243, 102
6	» (27)	2243, 102 v.
7	»	2241, 57 v.
8	»	2243, 104 v.
✠9	»	2243, 105
10	»	2241, 66
11	»	2243, 110 v.
12	»	2241, 57
13	»	2243, 105 v.
14	» (28)	2243, 99 v.
15	»	2241, 56 v.
✠16	» (29)	(1)
17	» (30)	2241, 55 v.
18	»	2241, 57
19	»	2241, 58
20	»	2241, 59 v.
21	»	2241, 67 v.
22	»	2241, 69
✠23	»	2241, 72
24	»	2241, 73
25	» (31)	2241, 75
26	»	2241, 76
27	»	2241, 81 v.
28	»	2241, 82 v.
29	Granullers (32)	2241, 83
	Granullariorum	2168, 78
✠30	Casa de Valldaura	2241, 82 v.
31	» »	2168, 69 v.
JUNY		
1	Barchinona	2232, 78
2	Valldaura	2241, 85
	Barchinona	2233, 3
3	»	2241, 86 v.
4	»	2241, 86
5	»	2241, 85
✠6	» (33)	2241, 86
7	»	2127, 24 v.
8	»	2295, 168 v.
9	»	2241, 90
10	»	2286, 125

(1) En quasi tots els jorns d'aquest mes, inclús el dia 16, se troben documents signats en Barcelona.

IV
ARAGÓ
CATALUNYA
VALENCIA
MAR MEDITERRANIA
ÇARAGOÇA
Riu Ebre
Riu Cinca
Riu Segre
LLEIDA
MEQUINENÇA
BELCHITE
HIJAR
Garcia
Mora
TARRAGONA
Torre den Barra
Lloch del Francás
Arbós
Vilafrancha
Martorell
Monestir Sant Cugat
BARCHINONA
Muntcada
Granullers
La Garriga
ITINERARI
DEL
REY MARTI
1400

Data	Lloch	Signatura
11	Barchinona	2264, 163
12	»	2241, 91
✠13	»	2127, 70
14	»	2241, 95
15	»	2241, 92
16	»	»
17	»	2128, 51 v.
18	»	2231, 95 v.
19	»	2241, 93 v.
✠20	»	2241, 94
21	»	2286, 126
22	»	2243, 112 v.
23	»	2231, 95 v.
24	»	2233, 5 v.
25	»	2241, 95 v.
26	»	2306, 106 v.
✠27	»	2303, 27 v.
28	»	2231, 95
29	»	2126, 31 v.
30	»	2243, 113

JULIOL

Data	Lloch	Signatura
1	Barchinona (34)	2243, 113
2	»	2243, 113 v.
3	» (35)	2264, 166
✠ 4	»	2128, 57
5	»	2243, 117
6	»	2286, 131
7	»	2232, 80
8	» (36)	2286, 129 v.
9	»	2286, 129
10	»	2243, 117 v.
✠11	»	2231, 97 v.
12	»	2243, 120
13	»	2243, 108
14	»	2232, 86
15	»	2286, 130
16	»	2243, 120 v.
17	»	2286, 131
✠18	»	2243, 121
19	»	2232, 81
20	» (37)	2286, 132 v.
21	»	2243, 122
22	»	2126, 37
23	»	2286, 134
24	»	2243, 124 v.
✠25	»	2305, 17
26	»	2286, 134 v.
27	»	2264, 171 v.
28	» (38)	2285, 135 v.
29	»	2232, 84
30	»	2243, 124
31	»	2243, 122 v.

AGOST

Data	Lloch	Signatura
✠ 1	Barchinona	2243, 126
2	»	2286, 136 v.
3 {	Valldaura	2286, 135
	Barchinona	2243, 126 v.
4	»	2233, 12
5	»	2243, 128 v.
6	»	2232, 91
7	»	2243, 128
✠ 8	» (39)	2243, 127
9	»	2286, 137
10	»	2243, 108 v.
11	»	2243, 128 v.
12	»	2243, 129
13	»	2126, 46 v.
14	Barchinona	2243, 108 v.
✠15	»	2243, 149 v.
16	» (40)	2243, 109 v.
17	»	2243, 109
18	»	2243, 110
19	»	»
20	» (41)	2243, 111
21	»	2127, 71 v.
✠22	»	2172, 109
23	»	2243, 131
24	»	2243, 130
25	»	2243, 111
26 {	Valldaura	2243, 132
	Barchinona	2305, 112 v.
27	»	2243, 130
28	»	2243, 130 v.
✠29	»	»
30	»	2243, 131 v.
31	»	2302, 53 v.

SETEMBRE

Data	Lloch	Signatura
1	Barchinona	2243, 132 v.
2	»	2243, 131 v.
3	»	2243, 134 v.
4	»	2231, 101
✠ 5	»	2233, 16
6	»	2243, 137 v.
7 {	Valldaura	2243, 137
	Barchinona	2231, 102
8	»	2243, 140
9	Domo de Valldaura	2243, 132
10	» »	2243, 139
11	» »	2172, 108 v.
✠12	» »	2243, 139 v.
13	» »	2231, 103
14	Barchinona	2126, 69
15	Domo de Valldaura	2264, 179 v.
16	Barchinona	2286, 138
17	Casa de Valldaura	2243, 140 v.
18	Domo de Valldaura	2243, 142
✠19	Barchinona	2232, 94
20	Valldaura	2218 13 v.
21	Domo de Valldaura	2169, 93
22	Casa de Valldaura	2233, 18 v.
23	» »	2169, 94
24	Valldaura	2231, 85 v.
25	»	2233, 21 v.
✠26	»	2233, 21
27	Domo de Valldaura	2169, 95
28	» »	2298, 149
29	» »	2264, 180
30	» »	2231, 104

OCTUBRE

Data	Lloch	Signatura
1	Valldaura	2231, 103 v.
2	Barchinona	2243, 158
✠ 3	»	2127, 95
4	»	2306, 116
5	»	2241, 96
6	»	2243, 141 v.
7	»	»
8	»	2232, 95
9	»	2287, 39
✠10	»	2232, 95
11	»	2233, 28 v.
12	»	2231, 105 v.
13	»	2128, 107
14	»	2243, 143
15	»	»

Data	Lloch	Signatura
16	Barchinona	2286, 146
✠ 17	»	2127, 110 v.
18	» (42)	2243, 146
19	»	2264, 182
20	» (43)	2243, 149
21	»	2232, 95 v.
22	» (44)	2286, 145 v.
23	»	2238, 124 v.
✠ 24	»	2126, 93
25	»	2231, 107 v.
26	»	2287, 9 v.
27	»	2243, 153 v.
28	»	2126, 94
29	»	2243, 150
30	»	»
NOVEMBRE		
1	Barchinona	2211, 26 v.
2	»	2243, 151
3	»	2243, 151 v.
4	»	2233, 31 v.
5	»	2231, 109 v.
6	» (45)	2233, 33 v.
✠ 7	»	2194, 198
8	»	2231, 110
9	» (46)	2286, 146 v.
10	»	2243, 48 v.
11	»	2126, 100
12	»	2243, 159
13	»	»
✠ 14	»	2243, 159 v.
15	»	2243, 160
16	»	2243, 161
17	»	2243, 162
18	»	2243, 165 v.
19	»	2243, 163
20	»	2243, 162 v.
✠ 21	»	2128, 135
22	»	2243, 163
23	»	2232, 98 v.

Data	Lloch	Signatura
24	Barchinona	2231, 111 v.
25	»	2243, 164
26	»	2243, 164 v.
27	»	2233, 35
✠ 28	»	2173, 149 v.
29	»	2243, 165 v.
30	»	2243, 166
DESEMBRE		
1	Barchinona	2243, 169 v.
2	»	2243, 190 v.
3	»	2243, 168 v.
4	»	2243, 169
✠ 5	»	2232, 99 v.
6	»	2233, 40 v.
7	»	2232, 100
8	»	2243, 170
9	»	2287, 1
10	»	2231, 111 v.
11	»	2243, 171
✠ 12	»	2232, 99 v.
13	»	2287, 1 v.
14	»	2243, 171
15	»	2287, 5 v.
16	»	2243, 172
17	»	2264, 190 v.
18	»	2233, 40
✠ 19	»	2127, 154
20	Palau maior de Barchinona	2243, 179
21	Barchinona	2243, 173 v.
22	» (47)	2243, 174
23	Domo de Valldaura	2169, 92
24	Barchinona	2129, 161
25	»	2287, 4 v.
✠ 26	»	2243, 174 v.
27	»	2243, 175 v.
28	»	2173, 161
29	»	2129, 168
30	»	2243, 153
31	»	2232, 100 v.

(1) Reg. 2243, fol. 50 v.

Lo Rey. — En Pere Brunet. Per tal que nos entenem trametre breument en Ffrança certs cossers e mules, havem necessaries selles e frens les quals havem manat fer aqui en Barchinona per tal que sien mils acabades. Perque us pregam axi affectuosament com podem que si james en res nos entenets servir e complaure, bestregats en les dites coses cent florins, ço es: cinquanta an P. Manera frener, e los altres cinquanta an Arnau Delavort seller etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XVI dies de Janer del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Petro Bruneti campsori Barchinone.

(2) Reg. 2243, fol. 58 v.

Lo Rey. — Batle. Com nos haíam mester una dotzena de bons odres blanquers pera portar lo vi necessari pera nostra persona, manam vos que encontinent los haiats e hauts los nos trametats. E aco no mudets. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVII dies de Janer del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur baiulo Castilionis de Borriana — Dominus Rex misit signatam.

(3) Reg. 2243, fol. 59.

Lo Rey. — En Barthomeu. Com nos vullam comprar la torre d En Vives situada en lo carrer dels Orps, pregam e manam vos que ab sobirana diligencia vos informets per quin preu la porem haver, car entes havem que aquell qui la te no li costa sino .D. florins per lo gran cens que ffa. E d aço que n farets certificats nos en decontinent. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXVIII dies de Janer del any M CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Bartholomeo de Bonany. — Dominus Rex misit signatam.

(4) Reg. 2243, fol. 59 v.

Lo Rey. — Nos havem deliberat migencant la divinal aiuda dins fort breus dies enar en aquexa ciutat e posar al palau maior; e com vullam lo reverent pare en Christ lo senyor En P. per la divinal providencia cardenal de Cathania haia posada apres nos com l haiam mester cascun dia e no veiam a aco tan avinent posada per ell com l alberch del cabistol, pregam vos affectuosament que li vullats lexar e assignar aquell pera sa habitacio e posada, etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret lo derrer dia de Janer del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur episcopo et capitulo sedis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(5) Reg. 2243, fol. 66.

El Rey. — Mossen Eximeno. Entendido havemos que vos havedes de buenos sausos porque vos rogamos que por el feel de nuestra munteria Assensio el viello, portador de la present, nos enbiedes un par de los mas buenos que hauredes por nuestro servicio e plazer, etc. Dada en Çaragoça dius nuestro siello secreto a XIIII dies de Ffebrero del anyo M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Eximeno d Arbea militi. — Dominus Rex misit signatam.

(6) Reg. 2243, fol. 68 v.

Lo Rey. — Honrat abbat. Per letra de frare Bernat de Sentroma havem sabut com gran partida dels monjos de vostre convent volen anar al pardo de Roma, de la qual cosa som fort meravellats com los havets dada licencia d anar en lo dit pardo, e dels dits monjos com han tan gran audacia de voler anar en lo dit viatge, car tots son excomunicats de excomunicacio papal, maiorment com nostre senyor lo papa nos haia scrit que axi be guanyen lo dit pardo estants en lur monastir com si anaven personalment a Roma, considerants lo cas en que la esgleya de Deu es al present. Perque us amonestam que deiats manar als dits monjos en virtut de santa obediencia que romanguen en vostre monestir e per res no presumesquen d anar en lo dit viatge. En altre manera, tots los qui en aço vos seran inobedients e faran lo contrari, façats pendre com a fugitius e castiguets per tal forma segons vostre orde, d on tots los altres ne prenguen eximpli. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXI dies de Ffebrer del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur abbati monasterii Populeti. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(7) Reg. 2243, fol. 72.

Lo Rey. — Mossen N Ot. Vostra letra havem reebuda e les lampreses que ns havets trameses, de que havem haut gran plaer. etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a X dies de Març del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dominus Rex misit signatam.

(8) Reg. 2243, fol. 74 v.

Lo Rey. — Nos migençant la divinal aiuda havem proposat dins fort breus dies partir d aci e esser aqui en la ciutat de Barchinona. Perque us manam com pus expressament podem que vista la present metats encuns les stablies d aqueix nostre palau e façats reparar e adobar totes les stanques, gripies e menjadores d aquelles, per tal forma que les nostres cavalcadures e besties puxen aqui estar e folgar ab plaer. E axo no laguiets o mudets com nos vullam que axi s faça. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XIII dies de Març del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur custodi palacii regii veteris civitatis Barchinone. — Dominus Rex misit signatam.

(9) Reg. 2232, fol. 72.

Don Martin etc., por la gracia de Dios Rey d Aragon, etc. Al amado consellero nuestro e bayle general d Aragon Mossen Ramon de Mur, salut e dileccion. Entendido havemos por relacion fidedigna que muytos e diversos caminos, puentes, trapas, e otras carreras dentro el regno nuestro de Aragon, ciudades, villas e lugares del dito regno son puestos e estan en tal forma que nos e nuestros sotsmeses e naturales non podemos caminar por impedimientos de aguas e en otra manera por aquellos sin periglo, e los ditos nuestros sotsmeses e naturales non pueden levar de unas partes a otras carretas, mercaderias, viandas ni ropas segurament sino con gran mission que non farian si aquellas fuessen scydas aplanadas, adobadas e reparadas. Onde como a nos, assin como principe protector e defendedor de la cosa publica caminos e vias publicas se pertenesca provehir e conservar el bien de la dita cosa pública a nos comendada assi dentro de los lugares poblados como en los terminos de aquellos, queramos que los caminos e los puentes d aquellos (queramos) e trapas que faldran e afrontaran con las carreras publicas e en aquellas impediment faran dentro el regno d Aragon, sean semblantment exemplados adobados mudados restrenydos e aplanados. Por esto revocando e anullando todas e cada unas comissiones en e sobre las ditas cosas feytas a qualesquiera persones, vos decimos e comendamos e mandamos, dius privacion de nuestra gracia e mercet, que andando personalment por el dito regno fagades profitosament adobar mudar e aplanar los ditos caminos e puentes de aquellos assi por universidades como por personas singulares que comarcaran e affrontaran con los ditos caminos e carreras de manera que nos e ellos sin periglo de nostras personas podamos por los ditos caminos e los nuestros subditos puedan semblantment levar sus mercaderias viandas averias por la tierra con carretas proveytosament segund que fazen por las otras partidas e caminos e aquesto do a vos sera bien visto adobar examplar e aplanar fazer... etc. Dada en Çaragoça a XVIII dias de Março en el anyo de la natividat de nuestro Senyor, Mil quatrocientos. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guille mo Poncii.

(10) *Manual de Novells Ardits*, vol. I, p. 83. M. B.

Dimecres darrer dia del mes. — Aquest dia parti l onrat En Johan Desvall, fill d En P. Desvall, qui per part de la ciutat ana al senyor Rey a Saragoça per suplicar a dit Senyor que aquesta ciutat no li hagues a fer festa per ço com devia venir asi coronat.

(11) Reg. 2243, fol. 85.

Lo Rey. — Com nos haguessem delliberat passar per aqui faents nostre cami a Barchinona, e ara per alguns affers qui ns son sobrevenguts e axi matex per necessitat de nostra persona no puxam fer aqueix cami, trametem vos per la dita rao lo religios e amat almoyner nostre frare Bernat de Sentroma, etc. Dada en Çaragoca sots nostre segell secret a II dies d Abril del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur abbati et conventui Monasterii Populeti. — Dominus Rex misit signatam.

(12) Reg. 2243, fol. 90.

Lo Rey. — Reverent pare en Christ. — Perque sabem que y trobarets plaer gran, vos certificam que per gracia de Deu nos stam en molt bo stament de nostre accident e havem en Deu ferma sperança que tantost que siam fora d aquesta ciutat serem del tot e perfetament guarit. Dema, Deus volent, sens tota falla partirem d aci e irem dret cami al bany de La Garriga per continuar aquell tro a recuperacio de perfeta sanitat, placia al Creador per sa infinida clemencia la ns vulla atorgar, etc. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VI dies d Abril del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur archiepiscopo Terracone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(13) Reg. 2243, fol. 90.

Lo Rey. — Promens. Vostra letra havem reebuda e entes ço que ns ha dit de vostra part lo feel nostre En Johan Dezvall, per vigor de la creença per vosaltres a ell en la dita vostra letra comanada, sobre l fet de la festa a nos faedora o no en nostra benaventurada entrada, vos responem que lo fer o no fer lexam a vostra conexença ordinacio e voler, car ço que y ordenarets e vosaltres fer, sera plasent e agreable a nos e ns en tindrem per contents. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a VII dies d Abril del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Consiliariis civitatis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(14) Reg. 2241, fol. 51 v.

Lo Rey. — Almoyner. Nos havem acordat de tenir festes de Paschua a Tarragona; perque us manam que vista la present vingats ab lo drap e ab l altre aperell que us havem manat, a Tarragona, en manera que y siats dimecres prop vinent a bona hora, e aço no haia falla per res. Dada en lo loch de Mequinença sots nostre segell secret a XI d Abril del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur elemosinario domini Regis. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

Malgrat que ·l rey no ho digui, es indubtable que de Saragoça vingué en barca per l'Ebre, y probablement seguiria navegant per Fayó, Ribarroja, Flix, Ascó, Garcia y Mora, aont, per esser lo punt més proper de Tarragona, saltaria en terra y passaria tal volta per Capsanes, Marsá, Falset, Reus fins a Tarragona.

No he pogut trobar cap document ni cap lletra del rey a sa muller la regina, sempre tan expressivas y tan útils per aquest itinerari, qui parli del punt hont saltà en terra.

(15) Reg. 2241, fol. 53 v.

Lo Rey. — Reebuda vostra letra, etc. Nos havem acordat de tenir festa de Pasqua aci en Tarragona e lo dimarts apres partir d aci e anar a Vila Ffrancha e a Martorell e per Sant Cugat al bany de La Garriga. Si ab nos volets per tal porets venir a nos en aquell loch dels dessus dits que a vos plaura. Dada en Tarragona sots nostre segell secret a XIII dies d Abril en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Ffrancisco Ffuxi. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(16) Reg. 2241, fol. 52.

Lo Rey. — Ffra Johan. Manam vos que tantost trametats a Vilaffrancha de Penedes, on nos serem, Deus volent, los vestiments vermells maiors ab tot l areu pontifical, en manera que y sia ans de la festa de Sent Jordi sens tota falla. Dada en Tarragona sots nostre segell secret a XVI dies d Abril l any M.CCCC. Rex Martinus. — Aximatex trametets la mitra e la coroça. — Dirigitur ffratri Johanni Bollo, locumtenenti capellani maioris. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(17) ¿Es tal volta lo lloch de Montnàs ?

(18) Reg. 2241, fol. 53.

Lo Rey. — Reyna. Per tal que haiats plaer e consolacio vos fem a saber que merce de nostre Senyor nos som be trobats en lo cami, e sapiats que jatsia vos haguessem fet a saber que us esperariem a Vila francha, pero per concell e gran cuita de Mestre Bernat, entenem a partir de Vila ffrancha dious e continuar nostre cami als banys e tro alla que no us sperem. Pregants vos que ns certifiquets continuament de vostra bona salut, car gran plaer n aurem. Dada en la vila del Arbos sots nostre segell secret a XX d Abril del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(19) Reg. 2241, fol. 64 v.

Lo Rey. — Deputats. Com nos vos haiam, per alguns afers, forts necessaris, pregam e manam vos que dema siats ab nos a sent Cugat; e per res no y haia falla. Dada en la vila de Martorell sots nostre segell secret a XXIIII de Abril del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Deputatis Cathalonie.

(20) *Manual de Novells Ardits*, vol. I, p. 83. M. B.

Dilluns XXVI. — Aquest dia entra lo senyor Rey en la ciutat qui venia de Saragosa lo qual Senyor se n anava als banys de la Garriga. E per ço vench asi abans que anas als dits banys que audiencia ich posques tenir.

(21) *Manual de Novells Ardits*, vol. I, p. 85. M. B.

Dimarts XXVII. — Aquest dia parti lo senyor Rey qui se n ana als banys de la Garriga.

(22) Reg. 2243, fol. 94.

Lo Rey. — Manam vos que lexets lo nostre lit de paraments qui sta mes en lo nostre palau maior d aquexa ciutat al reverent pare en Christ e amat conseller nostre En Phelip, arquebisbe de Mecina e a son us e servir dins lo palau dessus dit. Dada en lo loch de la Garriga sots nostre segell secret a XXVIII dies d Abril del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Thome de Berbegal. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

(23) Reg. 2243, fol. 98.

Lo Rey d Arago. — Vostra letra havem reebuda sobre l fet dels celestins a la qual vos responem que pusque lo provincial de lur orde no vol dar loch que lo president del nostre collegi qu entenem a fundar uses de insignies episcopals, tenits manera aldemenys que .IIII. monges de lur orde d honesta vida e conservacio ab licencia del pare sant vinguessen a nos no sperada la licencia del dit provincial, segons que en .I. memorial signat de nostra ma, que de nostra part vos mostrara lo feel nostre En Jacme Cases batxeller en decrets, lo qual per aquexa rao havem aqui trames, largament porets veure, etc. Dada en lo loch de la Garriga sots nostre segell secret lo primer dia de Maig del any M.CCCC. Rex Martinnus. — Dirigitur ministro fratrum minorum provincie Aragone et Galcerando Alamani de Cervilione militi.

(24) Reg. 2173, fol. 80 v.

Lo Rey. — Maestre Guillem. Pregam vos que per servir nostre haiats per recomanat Coli ministrer de casa nostra qui se n va a vos per raho que mijançant divinal ajuda lo curets de certa plaga, que ha en lo braç. Dada en lo loch de la Garriga sots nostre segell secret a II dies de Maig del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Magistro Guillelmo Ça Garriga. — Dominus Rex qui eam signavit jussit expedire.

(25) Reg. 2173, fol. 83.

Lo Rey. — Batle. Com Maestre Bonjuha Bondani, juheu fisich, sia a nos vengut per missatger del rey de Tuniç manam vos que ne ell ne dos altres juheus qui l acompanyen forçets a portar lo capero vestit ne aportar la roda groga e vermella segons novellament es stat ordonat, aqui ne a aquells en no portar los façats novitat alguna. Dada en lo loch de la Garriga sots nostre segell secret a III dies de Maig del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Johanni Ça-bastida, bajulo Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

Reg. 2243, fol. 100.

Lo Rey. — Honrat pare en Christ. Nos voldriem que vos tinguessets consell si es expedient a nos demanar la feeltat ara en aquest cami o no; e per tal que veiats lo pro e contra fem vos los inconvenients que nos hi veem. Primerament per

lo privilegi que l senyor Rey, nostre pare, feu a la ciutat de Barchinona, que la feeltat se hagues a pendre dins la dita ciutat; de la qual cosa alguns barons e cavallers hi fan fita, e que hom los appellas e ells metent hi debat seguir sia fama per los altres lochs que ells no ns volen fer la dita feeltat, la qual dita fama poria molt noure en los fets de Sicilia. Noresmenys devets considerar lo gran debat qui es entre los barons e cavallers e ciutats e viles reyals los quals aiustant los, dubtam fort no se n hi cresques mes. Daltra part, que haia tres anys que nos som en nostres [regnes] e que encara no haiam presa la feeltat de Cathalunya es una crua cosa specialment que y siam tornats; car no y ha simple hom, baro o cavaller qui haia sa heretat que no vulla pendre tantost la feeltàt. Noresmenys en cas que no la prengam convendra ns anar tantost en regne de Valencia hon entenem a tenir cort particular, e si per qualque cas nos convenia convocar cort particular a Tortosa, e voliem que nos prenguessem abans la feeltat d ells, forçadament nos convendria lexar la cort que tendriem als valencians en Trahiguera e anar a Barchinona; la qual cosa seria gran lagui. Perque nos parria que deguessets fer regonexer en los registres del archiu per veure la manera que y servaren lo senyor Rey nostre pare e nostre frare. E sobre aço hajats lo viçecanceller Mossen Berenguer de Cruilles o Micer Pere Ça-calm e que vejats que entenets que nos hi dejam fer; car si havem a pendre la dita feeltat tantost manariem les letres que hi son necessaries. E si no, exint dels banys tindriem nostre cami en regne de Valencia, car aci no ha tals affers que no n morissem de fam de ço que n acordarets, fets per manera que Micer Pere Ça-calm o lo vicecanceller ne sien ab nos. Dada en lo loch de la Garriga sots nostre segell secret a III dies d Abril del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur episcopo Valentino. — Dominus Rex misit eam signatam expediendam.

Si bé en el Registre la data diu «Abril», emperò el rey no era a La Garriga en el dit mes d'abril, anch era a Saragoça. Per tant, convé esmenarho y tenir en compte qu'era lo mes de maig.

(26) Reg. 2243, fol. 99.

Lo Rey. — Manam vos que donets aqui cascun jorn a aquell que nostre almoyner vos fera saber, los quinze sous de pa acostumats de donar per almoyna en la porta del nostre palau. Axi matex vos manam que donets cascun jorn als quatre sarts orbs, quatre reccions de vi e de carn. E en aço per res no haia falla. Dada en lo loch de la Garriga sots nostre segell secret a IIII. dies de Maig del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Guillelmo Fusterii. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

(27) Reg. 2243, fol. 102 v.

Lo Rey. — Mossen Ramon. Com a nos per necessitat de nostra persona covenga usar per alguns dies carn de ffrancolins e ades no n puxam bonament haver tan prest de algun loch com de aquexes parts, pregam vos que tantost nos tremetats uns tres parells per lo portador de la present. Dada en lo loch de la Garriga sots nostre segell secret a VI de Maig del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Raymundo de Rexach. — Dominus Rex misit eam signatam expediendam.

(28) Reg. 2243, fol. 99 v.

Lo Rey. — Mossen Ramon. Vostra letra havem reebuda e entesa la creença que de vostra part nos ha splicada Pere de Sant, vostre scuder, vos responem que nos merce de nostre Senyor, nos trobam mol be ab los banys, e jassia que no siam del tot quitis de la febre de la quartana, pero stam ne molt mills que no feyem e som ben guarits de alguns accidents que haviem en nostra persona. Perque us pregam que no us mogats per venir a nos car creem que no serie sens vostre treball e hauriem desplaer si us en seguia algun sinistre. Dada en lo loch de la Garriga sots nostre segell secret a XIIII. dies de Maig del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Domino de Sant. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

(29) Durant tots els jorns d'aquest mes de maig, a més dels documents datats en La Garriga, s'en troben datats a Barcelona, inclús el jorn 16, en el qual manca document signat en la dita estació balnearia.

(30) Reg. 2241, fol. 56.

El Rey. — Governador. Nos havemos feyto venir delant nostre presencia el sogre de Samuel Nageri por que nos devia dar e liurar aquell nostre balaix de gran valor el qual el dito Samuel de nos tenia por certa razon e aquella devia fer a nos liurar por el dito su sogre la qual cosa no ha cumplida, antes el dito sogre suyo mete el dito feyto por faules e dilaciones vanas e follas. Porque nos mandamos el mas expressament que podemos que luego encontinent el dito Samuel enviedes a nos preso e bien guardado, etc. Dada en el lugar de la Garriga dius nuestro siello secreto a XVII dias de Mayo del anyo M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur gubernatori regni Aragone. — Dominus Rex misit signatam expediendam.

(31) Reg. 2241, fol. 76 v.

Lo Rey. — Mossen Ffrancesch. Pregam vos que per sguart e servir nostre nos vullats prestar aquey tres murons que vos tenits de la nostra corona, de manera que puxa servir a nostra cara muller la Reyna en la bona venturada entrada, la qual ara breument deu fer en aquexa ciutat; car decontinent celebrada la dita festa vos prometem aquells restituir plenerament e integra sens alguna diminucio e contrast. Dada en lo loch de la Garriga sots nostre segell secret a XXV dies de Maig del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Ffrancischo Bertrandi militi. — Dominus Rex misit signatam expediendam.

(32) El rey escrigué a Valencia manant comprar rajola pintada pera la sua casa de Valldaura. Publicada en «Epistolari del Rey En Martí». — *Revista Artistico Arqueológica de Barcelona*, 1910, n.° 62, p. 284.

(33) Reg. 2241, fol. 85 v.

Lo Rey dArago. — Vostra letra havem reebuda e enteses les coses en aquella contengudes, vos responem primerament aço que ns fets saber de la bona pau que l solda de Babilonia fa ab nos e ab nostres sotsmeses. Al segon cap en que ns certificats del cors de Madona sancta Barbara, vos responem, que ja abans que partissets de nos, vos havem encarregat e manat que si per altra via no podets haver lo dit cors de Madona sancta Barbara, que fessets tot vostre poder ajustant hi totes maneres possibles d aver lo per via de furt. Per que fets per manera que ab consentiment del dit solda, lo dit cors sia furtat, despenent hi tots aquells diners que a vos sera ben vist faedor a fi que nos haiam lo dit cors, vos empero portant nos letra testimonial del dit solda com aquell cors es lo cors de Madona sancta Barbara. E nos vos prometem de pagar vos liberalment tot ço e quant per vos sera despes en haver aquell, pregants e manants vos en aço trebellets diligentment e curosa per manera que dins breu ne sia complidament satisfet a nostre voler, car plaer e servey nos en farets per lo qual vos en perseguirem de singulars gracies e favors. Agrahim vos molt les coses de que us havem pregat que dehits que ns trametets per la primera nau qui vingue ença. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a sis dies de Juny del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Anthonio Ameller consol catalanorum in Alexandria. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(34) Reg. 2243, fol. 113 v.

Lo Rey. — Manam vos que si una squella, la qual dieu que es aqui en lo mur del nostre palau de la ciutat de Mallorques, no es d alguna esgleya o no es necessaria al servey de la nostra capella o del castell, liurets la damunt dita squella al religios e amat nostre frare Marti de Longares conventual del monastir de Jhesus de Natzaret d aquexa illa, al qual monestir nos per servey de Deu havem, ab la present, donada la dita squella, etc. Dada en Barchinona sots nostre segell secret lo primer dia de Juliol del any M.CCCC. Rey Martinus. — Dominus Rex misit signatam.

(35) Reg. 2243, fol. 113.

Lo Rey. — Promens. Per vostres missatgers presents en nostra cort nos es stat ab gran instancia supplicat que ns plagues anar en aquexa ciutat lo pus prest que fer ho poguessem, e nos per complaure n a aqueixa ciutat hagrem tantost complit ab molt gran voler; mas per nostre accident no ns ho han volgut consentir los metges tro al menys passat lo mes de Juliol present. Perque, Deus volent, sens tota falla no ns partirem d aci la primera setmana del mes d Agost primervinent e irem nos en dret cami aqui sens altre lagui. E en aço no metats dubte algu. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a III dies de Juliol del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Juratis civitatis Valencie. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(36) Reg. 2243, fol. 117 v.

Nos en Marti, etc. — Per tenor de la present regonexem a vos feel nostre En Johan Ça bastida, ciutada de Barchinona que de certa fusta nostra de Valencia que vos tenits, havets deliurades de nostre manament an Bernat Moragues, fuster de Barchinona, vint dobleres sotils entre les quals ha dues dobleres de milloria; e aço a obs e per la cambra la qual novellament fem obrar en la nostra casa de Valldaura, etc. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a VIII dies de Juliol del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

(37) Reg. 2243, fol. 121.

Lo Rey. — Molt car nebot. Nos trametem aqui l onrat religios e amat conseller e almoyner nostre frare Vicenç Ferrer, mestre en theologia, abbat del monestir de Poblet, pera portar se n en lo dit monastir de Poblet lo cors de la senyora infanta nostra sor e marc vostra. Perque us pregam e manam que encontinent li façats liurar lo dit cors faent-li aquella honor que porets e a que sots tengut. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XX dies de Juliol del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Petro d'Empuries. — Dominus Rex misit signatam.

(38) Reg. 2243, fol. 123.

Lo Rey d'Arago. — Vezcompte. Vista havem una cedula que havets tramesa an Berenguer Ces Oliveres en la qual lo certificats que ab lo emperador de Constantinoble ha vengut un avesque religios lo qual ab dos altres ensemps tenen lo cap de sent Georgi; e que si ells tres trobaven qualque senyor que ls faes alcun be, que ells lo li liurarien; e qne sobre aço, si a nos era plasent, que vos hi treballariets ab ell per nostre servi en tal forma que nos lo haguessem. Perque us certificam que a nos seria molt plasent que poguessem haver la dessus dita reliquia de Mossen sant Georgi, empero som duptos per ço com haviem hoit dir que aqueix gascó qui era senyor de la Lavadia lo havia liurat al emperador o empenyorat a venecians; e axi, pus ne sots en loch, informats vos ne be, e si atrobats que sia en poder d aqueix religios e d aqueix altres dos, tractats ne ab ells, e vejats en que n entenen ne que se n pora fer e certificats nos ne. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XXVIII dies de Juliol del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur vice comiti de Roda. — Dominus Rex misit signatam.

(39) Reg. 2243, fol. 126 v.

Lo Rey. — Prior. Vostra letra havem reebuda e per ço car sabem que n haurets plaer, vos certificam que nos e nostra cara muller la Reyna e nostres molt cars fills e net som sans, merce de nostre senyor Deu, be que encara no som guarits de la quartana pero estamne millor per gracia de Deu que no d abans; axi mateix som perfetament guarits del mal de la cama. Del fet de la obra d aqueix monestir nos n escribim largament per notra letra a frare Bernat, segons que en aquella porets veurer. Sapiats que nos, Deus volent, entenem esser breument aqui; perque fets endreçar lo monestir per manera que sie encunç com nos, Deu volent, hi siam, pregants vos affectuosament que vos e tot lo convent nos tingats per recomanats en vostres continues e devotes oracions. Dada en Barchinona a VIII dies d Agost del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur priori monasterii Vallis Jhesu Christi. — Dominus Rex misit signatam.

(40) Reg. 2243, fol. 129 v.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda e vistes les coses en aquella contengudes vos responem que per lo vostre missatger que ns havets enviat vos trametem les dues barres rexades d or a compliment del dosser que fets nostre. Axi mateix nos scrivim per nostra letra an Guillem Martorell de nostra tresoreria que us do recapte de les perles qui son necessaries en lo dit dosser. Per que us manam que ab sobirana diligencia treballets en acabar perfetament lo dit dosser, en manera que com nos siam aqui hon, Deu volent, entenem esser breument, sie del tot acabat. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XVI dies d'Agost del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Gil d Açagra brodador. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(41) Reg. 2243, fol. 111 v.

Nos En Marti, etc. — Per tenor de la present atorgam haver reebudes en la nostra cambra de vos feel nostre En Matheu de Loscos procurador reyal de Mallorques per ma d En Johan Cama dins una caxa de fust senyada ab nostres senyals reyals e ligada ab corda de canem, quatre vanoves dues d obra de millereses de set punts e altres dues d obra d ondes de quaranta punts d aquelles sis vanoves que de nostre manament deviets fer obrar en Mallorques a obs e servey de nostra persona. Mes auant havem reebuts de vos dos troços de macca (1) prim qui poden esser entorn sis canes, los quals vos son sobrats de les cubertes de dues vanoves restants de les dites sis, les quals encara fets lavorar. Havem reebudes de vos encare dues peces de badenchs blanchs, la una plana mig seda, l altre d estam hujada, les quals nos havets comprades de nostre manament obs de donar la creu als cavallers novells que fem, etc. Dada en Barchinona a XX dies d Agost en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(42) Reg. 2243, fol. 146 v.

Lo Rey d Arago. — Nos l altre jorn per no recordar de la molestia e enug del nostre accident de la quartana nos faem portar un vostre papagall lo qual era en casa de Frosino mercader d esta ciutat; e com nos haiam haut e prengam plaer gran en lo dit papagall, pregam vos tan affectuosament com podem que si de res nos desijats servir nos consintats lo dit pa-

(1) O «matta».

pagall car nos vos farem liberalment pagar per aquell tot ço e quant vos conexerets e direts esser rahonable. E per res no ns en digats de no, car siats cert que d aço ns servirets fort singularment e conexerets ho en vostres opportunitats e affers. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XVIII dies del mes d Octubre l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur dilecto et devoto nostro Guillelmo de Begat mercatori Montispesullani. — Dominus Rex misit signatam.

(43) Reg. 2243, fol. 149.

Lo Rey. — Mossen Ramon. Pregam vos affectuosament que tantost nos façats fer e obrar de neta pedra aqui una pica semblant d aquella que us porta deboxada en un paper lo feel panicer nostre En Johan Margarit, e fets la portar a Sent Ffeliu de Guixols de la manera que la puxam fer portar de lla aci per mar. E creets sobre aço lo dit Johan Margarit lo qual nos havem d aço plenerament informat. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XX dies d Octubre del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur nobili Raymundo Alamanii de Cervilione. — Anthonio de Fonte mandato domini Regis facto pro nobili Galcerandum Alamani de Cervilione, militem consiliarium et camerlengum.

(44) Reg. 2243, fol. 149.

Lo Rey. — Comte car oncle. Entes havem ço que de part vostra nos ha explicat nostre molt car cosi don Jayme de Prades almirall de Sicilia vostre fill, e responem vos que com nos, Deus volent, entenam esser breument en lo monestir de Poblet havem plaer gran siats lla ab nos... etc. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XXII dies d Octubre de l any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur comiti de Prades. — Anthonio de Fonte mandato Regis facto pro Petrum de Turrilles militem consiliarium.

(45) Reg. 2243, fol. 156.

Lo Rey. — Molt cara cosina. Per tal car sabem que havets devocio en lo vertader fust de la santa creu on nostre Senyor volgue esser posat per redempcio e salvacio de humana natura, trametem vos un troçet del dit vertader fust per l amat cambrer major nostre Mossen Pere Torrelles al qual havem comanades algunes paraules que us dira de part nostra, pregants vos que sobre aquelles li donets plena fe e creença axi com si nos les vos dehiem. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a VI. dies de Novembre del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur comitisse Urgelli. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(46) Reg. 2243, fol. 157 v.

Lo Rey. — Batle general. Per una letra tramesa an Ffrancesch de Flovia missatger de part d aquexa ciutat de Valencia havem de present entes que aquesta pestilencia epidemial commença ja en la dita ciutat a la qual nos partins d açi haviem proposat anar prestament. Per ço volents esser plenerament certificats de les dites coses, manam vos que hauda per vos primerament plenera e vertadera relacio dels metges e apotecayres d aquexa ciutat, nos en certifiquets iverçosament e per lo present correu, per tal que nos apres sobre la nostra anada puxam pus segurament provehir. E aço per res no mudets o allonguets si a nos cobejats servir e complaure. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a IX dies de Noembre del any M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur baiulo generali regni Valencie. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(47) Reg. 2243, fol. 174.

Rey muyt caro e muyt amado hermano. Vuestra letra habemos recebida por la qual nos rogades que vos enviassemos dos falcones con los quales pudiessedes prender plazer en la caça, a la cual vos respondemos que si antes haviessemos recebida la dita vuestra letra, nos vos ne hauriamos anviado .II. muy bellos los quales medio dia antes solament haviamos dado a .I. cavallero de Castiella que viene de las partidas d Alamanya e de Ffrança missatgero con el vispe de Çamora sobre el feyto de la esglesia, e torna se n en Castiella e por el dito cavallero enviamos los a nuestro muy caro sobrino el rey de Castiella. E de otros al present que sean tales como de rey a rey conviene enviar, non de havemos; empero pues veemos que vos hi tomades plazer, nos vos ne enviaremos d aquiavant. E assi rogamos vos que al present nos ne hayades por escusados, etc. Dada en Barchinona sots nuestro siello secreto a XXII dias de Diciembre del anyo de la natividat de nuestro Senyor M.CCCC. Rex Martinus. — Dirigitur Regi Navarre. — El Rey d Aragon. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

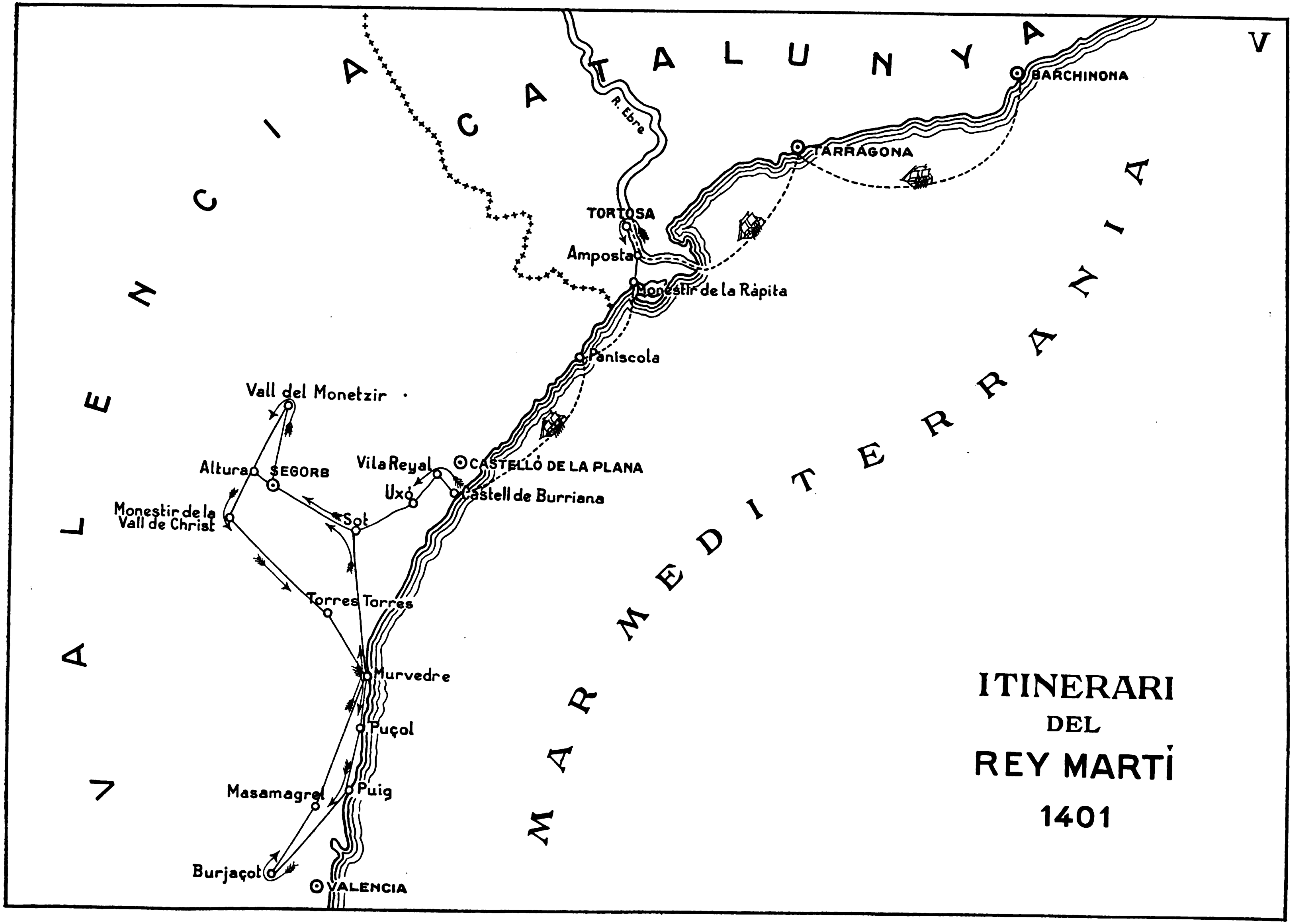
ANY 1401

Data	Lloch	Signatura
JANER		
1	Barchinona	2143, 178
3	»	2243, 180
4	»	2218, 25
5	»	2169, 98 v.
6	»	2195, 143 v.
7	»	2243, 191
8	»	2243, 181 v.
✠ 9	»	2169, 99
10	»	2243, 182 v.
11	»	2287, 11
12	»	2287, 10 v.
13	»	2243, 192 v.
14	»	2231, 115 v.
15	»	2243, 184
✠16	»	»
17	»	2243, 193
18	»	2287, 14
19	»	2287, 11 v.
20	Barchinona (1)	2243, 185
21	»	2287, 14
22	»	2243, 184 v.
✠23	»	2169, 100 v.
24	» (2)	2243, 187 v.
25	»	2243, 188
26	»	2243, 189 v.
27	» (3)	2243, 190
28	»	»
29	»	2211, 42
✠30	»	2232, 103
31	»	2243, 193 v.
FEBRER		
1	Barchinona	2243, 191 v.
2	»	2169, 102 v.
3	»	2243, 191
4	»	»
5	»	2244, 6 v.

Data	Lloch		Signatura
✠ 6	Barchinona		2232, 105
7	»		2231, 120
8	»		»
9	»		2243, 194
10	»		2244, 16 v.
11	»		2244, 1
12	»		2172, 155 v.
✠ 13	»		2244, 4
14	»		2244, 1
15	»		»
16	»		2232, 103 v.
17	»	(4)	2244, 1 v.
18	»		2244, 2
19	»		2287, 16 v.
✠ 20	»		2244, 3 v.
21	»		2244, 7
22	»		2231, 121 v.
23	»		2287, 17
24	»		2244, 4
25	»		2244, 5
26	»	(5)	2287, 18 v.
✠ 27	»		2287, 17
28	»		2287, 16
MARÇ			
1	Barchinona		2244, 9 v.
2	»		2287, 33
3	»		2244, 8
4	»		2244, 9
5	»		2232, 108
✠ 6	»		2244, 9
7	»		2238, 52
8	»		2244, 17
9	»		2210, 193
10	»		2287, 19
11	»		2244, 12
12	»		2287, 22 v.
✠ 13	»		2244, 14 v.
14	»		2244, 14
15	»		2287, 30 v.
16	»		2233, 46 v.
17	»		2287, 23 v.
18	»		2244, 15
19	»		CR n.º 381
✠ 20	»		2244, 16
21	»		2244, 24 v.
22	»		2287, 25
23	»		2232, 115
24	»		2287, 26
25	»		2130, 31
26	»		2233, 47 v.
✠ 27	»		2244, 26
28	»	(6)	2244, 17
29	»		2287, 27
30	»		2244, 31
31	»		MR 3005, 101 v.
ABRIL			
1	Barchinona		2295, 195
2	»		2244, 22
4	»		2244, 22 v.
5	»		2244, 23
6	»		2238, 53
7	»		2231, 126
8	»	(7)	2287, 29
9	»		2244, 24

Data	Lloch		Signatura
✠ 10	Barchinona		2244, 24
11	»		2238, 53
12	»		2244, 23 v.
13	»		2168, 84 v.
14	»		2305, 62
15	»		2244, 27 v.
16	»		2244, 29 v.
✠ 17	»		2244, 106
18	»		2241, 116 v.
19	»		2244, 28 v.
20	»		2244, 29
21	»		2232, 122
22	»		2244, 31 v.
23	»		2244, 32
✠ 24	»		2130, 46 v.
25	»		2287, 31
26	»		2287, 32
27	»		2232, 77
28	»		2244, 32
29	»	(8)	2241, 104
30	»		2241, 102 v.
MAIG			
✠ 1	Barchinona	(9)	2241, 99 v.
2	»	(10)	2241, 96
3	»		»
4	»		2241, 106
5	»		2241, 102
6	Monestir de Valldonzella		2233, 54
7	Barchinona		2241, 105
✠ 8	»		»
9	»		2241, 104
10	»		2287, 41 v.
11	»	(11)	2241, 110
12	»		2241, 110 v.
13	»		2287, 35
14	»	(12)	2241, 113 v.
✠ 15	»		2233, 55 v.
16	»		2287, 34
17	»	(13)	2244, 34 v.
18	»	(14)	2287, 42 v.
19	»	(15)	2244, 36 v.
	Tarragona		2241, 117
20	Amposta		»
21	Tortosa		»
✠ 22	»	(1) (16)	»
23	»		2281, 43 v.
24	Monestir de la Rapita		2238, 53 v.
25	Castell de Paníscola		2241, 120 v.
	Castell de Burriana		2241, 118
	Vila del castell del camp de Burriana		2241, 118 v.
26	Castell de Burriana		MR 3674 provisional, 27
	Vilareal		2241, 118 v.
27	Vila Reyal		MR 3674 provisional, 27
	Uxo		2241, 119
28	Vall d Uxo		»
	Loch de Sot (17)		MR 3674 provisional, 27
	Segorb		2241, 119
31	Sogorp		MR 3674 provisional, 27
	Vall del Monetzir (18)		MR 3674 provisional, 27

(1) En aquesta data hi ha dos lletres signades pel rey en «Barchinona», lo qual es una errada. (Reg. 2241, fol. 117.)

ITINERARI
DEL
REY MARTÍ
1401

Data	Lloch	Signatura
JUNY		
1	Loch del Monetzir	MR 3674 provisional, 27 v.
	Monestir de la Vall de Christ	2241, 121 v.
2	» » »	MR 3674 provisional, 27 v.
3	» » »	2281, 46
	Torres Torres	MR 3674 provisional, 27 v.
4	»	MR 3674 provisional, 27 v.
	Murvedre	2241, 135
✠ 5	Murvedre (19)	2241, 122
6	»	2881, 52
	Loch de Puçol	2241, 123 v.
7	Pussol (20)	MR 3674 provisional, 27 v.
	Madona Santa Maria del Puig de Valencia	MR 3674 provisional, 27 v.
8	Madona Santa Maria del Puig de Valencia	MR 3674 provisional, 27 v.
9	Madona Santa Maria del Puig de Valencia	MR 3674 provisional, 27 v.
	Puyo de Valencia	2241, 125
	Burgissot	MR 3674 provisional, 27 v.
10	Burjaçot (1)	2241, 125
13	»	2241, 127
14	» (21)	2241, 128
15	»	2241, 128 v.
16	»	2241, 129
17	Valencia	2281, 63
18	Burjaçot (22)	2241, 129 v.
20	»	2281, 72
21	»	2281, 67 v.
22	»	2281, 71
23	»	2282, 1
24	Burjaçot de l orta de Valencia	2282, 4
25	Burjaçot (23)	2281, 76
✠26	»	2244, 38
27	»	2281, 81 v.
28	»	2281, 80
29	»	2282, 75
30	» (24)	MR 3674 provisional, 28 v.
JULIOL		
1	Burjaçot (2)	2282, 17 v.
2	» (25)	2281, 117
✠ 3	»	2281, 104
4	»	2281, 98 v.
5	»	2281, 109 v.
6	»	2281, 101
7	»	2281, 99 v.
8	»	2281, 102
9	»	2281, 110
	Masamagrel	MR 3674 provisional, 30
	Murvedre	2244, 48
✠10	»	2244, 47
	Sot	MR 3674, 30
11	»	2282, 40
12	»	MR 3674, 30
	Altura	2244, 48 v.
13	»	»
14	Altura	2244, 49
15	» (26)	2244, 49 v.
16	»	2244, 50
✠17	»	2244, 50 v.
18	»	2244, 51
19	»	2244, 51 v.
20	»	2244, 49
	Segorb	2244, 55
21	Altura	2244, 53
22	»	2244, 54
23	»	MR 3674 provisional, 31
✠24	» (27)	2244, 54
25	»	2241, 135 v.
26	»	2132, 104 v.
27	»	2244, 55 v.
28	»	2287, 49
29	»	2244, 56 v.
30	»	2233, 61 v.
✠31	» (28)	2244, 57
AGOST		
1	Altura (3)	2244, 57
2	»	»
3	»	2244, 57 v.
4	»	2231, 140
5	»	2244, 59
6	»	2244, 60
✠ 7	»	»
8	»	2244, 60 v.
9	»	2244, 61
	Monestir de la Vall de Christ	2282, 60 v.
10	Altura (29)	2244, 60
11	»	2244, 61 v.
12	»	2244, 62
13	»	2244, 61 v.
✠14	»	2232, 128
15	»	2244, 63
16	»	»
17	» (30)	2244, 63 v.
18	»	»
19	»	2244, 64
20	»	2244, 64 v.
	Segorb	MR 3674 provisional, 34
	Vall de Christ	»
✠21	» »	»
	Altura	2244, 66
22	»	2244, 37
23	»	2244, 65 v.
24	»	2233, 64
25	»	MR 3674 provisional, 34
26	»	2244, 68
27	»	2244, 67
✠28	»	2244, 67 v.
29	»	2244, 68
30	»	2287, 60
31	» (31)	2244, 69
SETEMBRE		
1	Altura (4)	2287, 55 v.
2	»	2244, 69
3	»	MR 3674 provisional 36,

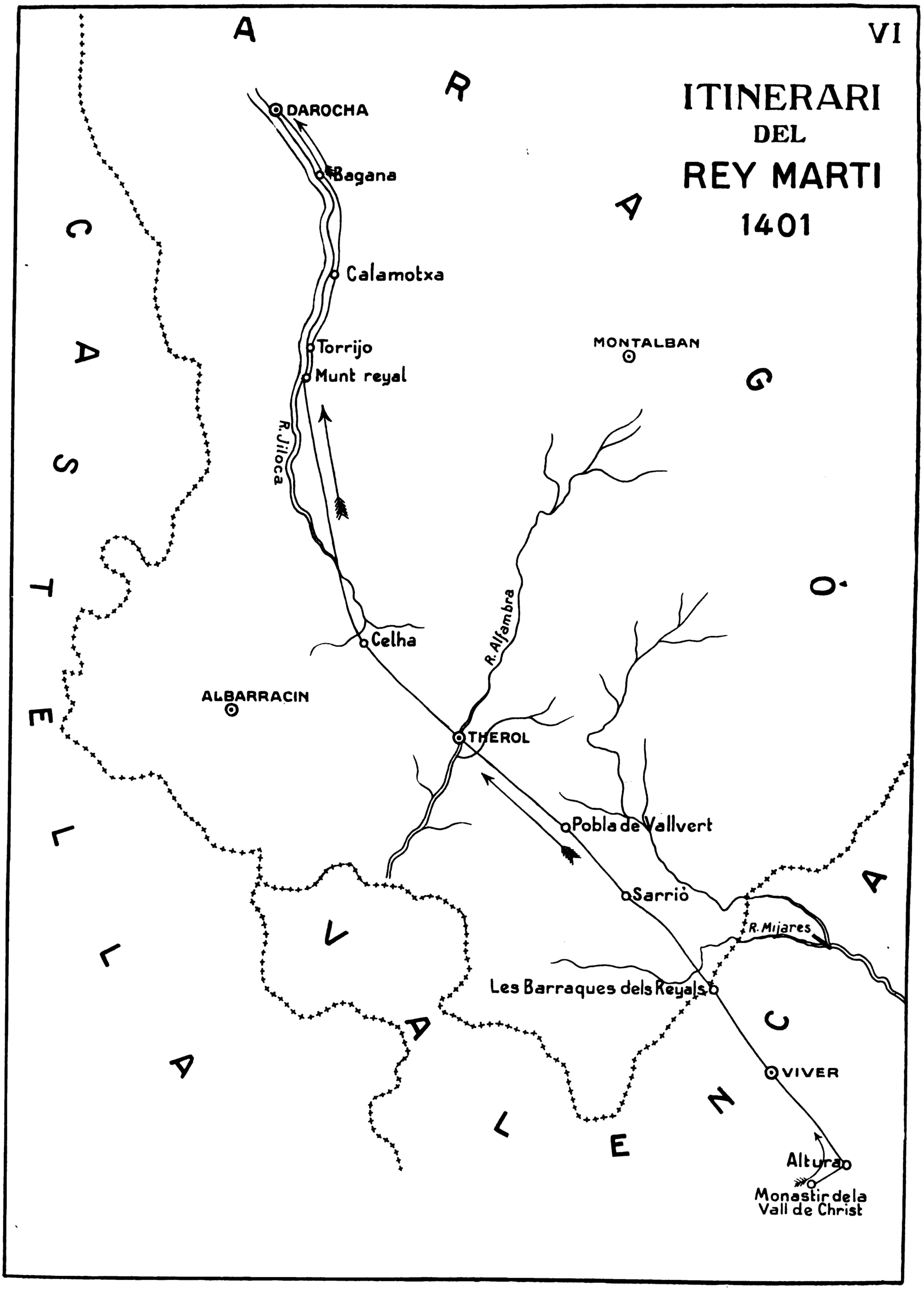
(1) Tots els jorns d'aquest mes en que 'l rey es a Burjaçot, hi ha també documents datats a Valencia.
(2) Tots els jorns en que 'l rey es a Burjaçot, hi ha documents datats a Valencia, y 'ls jorns en que es a Altura, n'hi ha de datats en Segorb.
(3) En tots els jorns d'aquest mes hi han documents datats en Segorb.
(4) En tots els jorns d'aquest mes hi han documents datats en Segorb.

Data	Lloch	Signatura
✠ 4	Altura	2244, 70 v.
5	» (32)	»
6	»	2244, 71 v.
7	»	2244, 72 v.
8	»	MR 3674 provisional, 36
9	»	2244, 72 v.
10	»	2244, 73
✠ 11	»	2238, 53 v.
12	»	2244, 74 v.
13	»	2232, 130 v.
14	» (33)	2287, 58 v.
15	»	2283, 54
16	»	»
17	»	2132, 133 v.
✠ 18	»	2211, 124 v.
19	»	2244, 74 v.
20	»	2238, 57 v.
21	»	2238, 54 v.
22	»	»
23	»	2244, 76
24	»	2238, 55
✠ 25	»	2244, 76 v.
26	»	2238, 57
27	» (34)	2244, 77
28	»	2238, 58 v.
29	» (35)	2244, 80
30	» (36)	2244, 78
OCTUBRE		
1	Altura (1)	2244, 81 v.
✠ 2	»	2244, 82
3	»	2238, 61 v.
4	»	2244, 82
	Monestir de la Vall de Christ	MR 3674 provisional, 39
5	» » »	»
	Altura	2238, 59
6	»	2238, 59 v.
7	»	2244, 82 v.
8	»	2244, 82
✠ 9	»	2175, 43
10	»	2238, 61
11	»	2238, 62
12	»	2244, 83 v.
13	»	2244, 84 v.
14	» (37)	2244, 84
15	»	2244, 85
✠ 16	»	2169, 114
17	» (38)	2244, 86
18	»	MR 3674 provisional, 40
19	»	2244, 86 v.
20	»	2244, 87
21	» (39)	2238, 62
	Monestir de la Vall de Christ	MR 3674 provisional, 40
22	» » »	»
	Altura	2244, 89
✠ 23	»	2244, 88 v,
24	»	2238, 62 v.
25	» (40)	»
26	»	2218, 52

Data	Lloch	Signatura
27	Altura	2302, 87
	Segorb	MR 3674 provisional, 41 v.
28	Altura	2238, 63
29	»	2244, 92 v.
✠ 30	»	2238, 63
31	» (41)	2244, 90
NOVEMBRE		
1	Altura (2) (42)	2244, 94
	Monestir de la Vall de Christ	2226, 185
2	Altura	2244, 94
3	»	2244, 96 v.
4	»	2244, 98
5	» (43)	2244, 94
✠ 6	»	2244, 97
7	» (44)	2244, 96
8	»	2244, 98 v.
9	»	MR 3674 provisional, 43
	Monestir de la Vall de Christ	2244, 99
10	Altura	2244, 101 v.
11	»	2244, 100
12	»	2244, 101 v,
✠ 13	»	2232, 138
14	»	2133, 76 v.
15	»	2244, 102 v.
16	»	2244, 103
17	»	»
18	»	2244, 104
19	»	2244, 104 v.
✠ 20	»	2244, 105
21	»	2169, 122
22	»	2244, 105
23	»	2244, 106
24	»	2244, 106 v.
25	»	2281, 164
26	»	MR 3674 provisional, 44
✠ 27	»	2244, 107
28	» (45)	2244, 108
29	» (46)	2244, 111
30	» (47)	2238, 63 v,
DESEMBRE		
1	Altura (3)	2238, 63 v.
2	»	2244, 111
3	»	2244, 111 v.
✠ 4	»	»
5	»	2244, 112 v.
6	»	2131, 115
7	»	2244, 112
8	»	2244, 113 v.
9	»	MR 3674 provisional, 45 v.
10	»	2238, 64
✠ 11	» (48)	2238, 65 v.
12	»	2287, 63 v.
13	»	2233, 82
14	» (49)	2238, 64 v.
	Monestir de la Vall de Christ (4)	»
15	» » »	2238, 65 v.
16	» » »	»
17	Altura	2244, 115 v.

(1) En tots els jorns d'aquest mes hi han documents datats a Segorb.
(2) En tots els jorns d'aquest mes hi han documents datats a Segorb.
(3) En tots els jorns d'aquest mes dementre el rey fou en Altura, hi han documents datats en Segorb.
(4) En els jorns 14, 15, 16 y 18 se troben documents datats en lo Monestir de la Vall de Jhesu Christ, de ço que l'itinerari del Registre 3674 prov., fol. 45 v. y següents del A. M. R., no 'n diu res.

VI

ITINERARI
DEL
REY MARTI
1401
ARAGÓ
CASTELLA
VALENCIA
DAROCHA
Bagana
Calamotxa
Torrijo
Munt reyal
R. Jiloca
MONTALBAN
R. Alfambra
Celha
ALBARRACIN
THEROL
Pobla de Vallvert
Sarriò
R. Mijares
Les Barraques dels Reyals
VIVER
Altura
Monastir de la
Vall de Christ

Data	Lloch	Signatura
✠18	Altura	2169, 127
19	»	2244, 117 v.
20	»	2281, 142
	Viver	MR 3674 provisional, 46 v.
	Les Barraques dels Reyals	»
21	» »	2238, 66
22	» »	MR 3674 provisional, 46 v.
	Sarrió	»
	Pobla de Vallvert (1) (50)	2281, 123 v.
23	» »	MR 3674 provisional, 46 v.
	Therol	2281, 130
24	»	2281, 129
✠25	Therol	2238, 67
26	» (51)	2238, 67 v.
27	Thuroli	2169, 131
28	»	2244, 116
	Celha	2238, 68 v.
29	Sella	MR 3674 provisional, 47 v.
	Vila Reyal	»
	Munt Reyal	2238, 69
30	Mont real del Campo	2169, 135
	Torrijo	2169, 137 v.
	Calamotxa	2169, 136
31	»	MR 3674, 47 v.
	Bagana	»
	Darocha (52)	2169, 137

(1) Reg. 2243, fol. 185 v.

Lo Rey. — Frare Bernat. Vostres letres havem reebudes, a les quals vos responem que nos havem deliberat de partir d aci per anar en regne de Valencia, mijençant la gracia de Deu, l endema de sancta Maria de Ffebrer primer vinent, en la qual partença entenem trenslatar e portar nos en la ossa del senyor rey [nostre] pare a Poblet. E per ço com per raho de la dita translacio volem ordinar alcunes coses, plauriens fort que vos hic fossets; perque si esser hic podets decontinent, haurem ne plaer. Si no, aldemenys pregam vos vingats a nos en lo cami per manera que puxam a vos parlar d alcunes coses que no ns cal explicar al present. Trametem vos [un]s sicilis (2) per lo portador de la present. Per los libres que havem..... havem scrit als priors de Sent Pol e de Tarraça e pensam que dins breu ne haurem bon recapte. Del fet de la obra, no curets car provehirem Deus volent..... entenem dar aquell bon orde que de nos se pertany. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XX dies de Janer del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur fratri Bernardo Ça Fabrega. — Dominus Rex misit signatam.

(2) Reg. 2232, fol. 101.

Lo Rey. — Veç comte. Com nos volents seguir les cerimonies e actes reyals haiam deliberat per complir la derrera volentat del senyor rey en Pere, pare e del senyor rey En Johan, de bona memoria frare nostres, fer solemnialment les exequies de la traslacio dels cossos dels dits senyors los quals apres lur mort foren posats en comanda en la seu d esta ciutat, e aquelles fer portar al monestir de Poblet pera metre ls en lurs reyals sepultures e monuments nous; e entre los altres los quals appellam a les dites exequies veiam vos esser a aço, per sguart de vostra condicio, necessari, pregam vos que la vigilia de nostra Dona de Febrer ara vinent, segons de vos pertany, siats ab nos en aquesta ciutat on nos lo dit jorn serem. volent Deu, per acompanyar, ensemps ab los altres nobles e cavallers de Cathalunya als quals axi mateix ne scrivim, los cossors de ls dits senyors. E no falgats per res en aço a que deute de naturalesa e nostra affeccio singularment vos guiden. Dada en Barchinona sots nostre segell menor a XXIIII dies de Janer del any mil CCCC. I. Rex Martinus. — Dirigitur Petro de Impuriis. — Dominus Rex mandavit mihi Raymundo de Cumbis.

Segueix llista dels nobles a qui fou tramesa consemblant lletra.

Aquesta translació no tingué lloch en la data fixada en la lletra dessus dita, sino el 2 de maig de aquest mateix any 1401.

(3) Reg. 2243, fol. 189.

Lo Rey. — Batle general. Vostra letra havem reebuda a la que vos responem que havem haut plaer gran de les coses que per aquella nos havets certificades sobre la missatgeria que l rey de Tremice nos ha tramesa... etc. De la nostra partença vos certificam que diluns qui s comptara VII dies de Ffebrer primer vinent, ab la ajuda de nostre Senyor Deu, partirem d aci e tindrem nostre cami pera anar aqui. Entretant..... etc. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XXVII (?) dies de Janer del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur baiulo generali regni Valencie.

(4) Reg. 2244, fol. 1 v

Lo Rey. — Mossen Pere. Nos, Deus volent, havem proposat partir d aci dins breus dies e anar vers aquexa ciutat de Valencia e per conseguent es necessari que trobem lo nostre palau ben a punt de totes coses; perque vo[lem] pregam e us encaregam que façats cobrir los stables e fer menjadores en aquells, per tal que les nostres cavalleries puxen star dins lo dit Reyal; e aximateix fer cobrir les to[rres] (?) de la scuderia e fer banchs de cansell e stables e lits empostats e taules de menjar, e totes altres coses que conexerets esser hi necessaries. E aço per res no mudets o alonguets si a nos desijats servir e complaure. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XVII. de Ffebrer del any M.CCCC.I. Rex Martinius. — Dirigitur Petro d Artes militi magistro racionali. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(5) Reg. 2244, fol. 5 v.

Lo Rey. — Venerable Maestre. Nos havem sobira voler de anar en aqueix regne pera metre l en bon stament, e com no y pugam bonament exir per gran necessitat e fretura que havem, havem deliberat emprar los braces de la esgleya, militar e reyal que ns vullen fer algun socorriment o prestech de o per lo qual seran emprats de nostra part per los amats e feels consellers nostres Mossen Pere Dartes mestre racional de nostra cort e En Nicholau Pujada, batle general de regne de Valencia. E com vos nos puxats fer en aquestes actes bona obra, pregam vos tan affectuosament com podem que axi com desijats nostre benavenir e servey, donets tot loch e façats tant com vos sia possible que a nos sien fets los dits socorriment

(1) Populi Vallis viridis. (Reg. 2169, fol. 129.)
(2) Cilicis?

e prestech, car nos los pendrem e prometem pendre aquells en compte del don que ns fara aqueix regne en la cort que ls entenem celebrar, Deus volent, encontinent que y siam. etc. Dada en Barchinona sots nostre segell sectret a .XXVI. dies de Ffebrer del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Magistro Muntesie. — Dominus Rex misit signatam.

(6) Reg. 2244, f. 20 v.

Rey muyt caro e muyt amado sobrino. Nos el rey d Aragon vos enviamos muyto a saludar.... etc. Sabet rey muyt caro e muyt amado sobrino que havemos recebida vuestra letra con la qual nos rogades que vos querramos embiar maestre P. Soler nuestro medico, e respondemos vos que a present no lo podemos fazer como agora en las fiestas de Pascha nos entendamos a purgar e a sangrar e pues anar enca el regno de Valencia; mas, Dios queriendo, quando seamos en el dito regno en el qual Dios mediant iremos dentro breves dias, nos vos embiaremos encontinent el dito maestre P. sines falta alguna..... etc. Dada en Barchinona dius nuestro siello secreto a XXVIII dias de Março del anyo de la natividat de nuestro Senyor M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur rege Castelle. — Petrus Companyoni mandato domini Regis facto ad relacionem Guillelmi Poncii secretarius.

(7) Reg. 2244, fol. 24.

Lo Rey. — Vescomte. Com nos entenam a partir d aci dins breus dies de tot cert, volent Deus, per anar en regne de Valencia, manam vos que tantost [vingats] a nos per anar vos en nostra companyia en lo dit regne. E per res no y haia falla. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a VIII d Abril del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur vicecomiti de Insula. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

En 16 d'Abril lo rey escrigué a son oncle lo duch de Gandia y a altres cavallers lletres consemblants a les escrites en Janer derrer dessus la translació dels corsos dels reys En Pere y En Johan y de l'infanta Dona Johana, a Poblet; sols que en aquestes, la data es en blanch y·l lloch de trobarse ab el rey, es en Espluga de Francolí (2232, fol. 117). La translació tingué lloch, com es estat dit (nota 2) lo 2 Maig 1401.

(8) Reg. 2244, fol. 32 v.

Lo Rey. — Promens. Entes havem que la galea del periatge d aquexa ciutat es ia armada e a punt. Perque com nos per maior utilitat de nostra persona e per esser pus prestament aqui haiam acordat de anar per mar, pregam vos e us manam expressament que si la dita galea es armada, segons es dit, nos trametats aquella decontinent; e si per ventura no era axi armada com es necessari, fets la be armar e metre a punt com pus iverçosament porets e trametets la ns decontinent, de manera que nos puxam prestament partir e metre nostre bon acort en execucio iverçosa. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XXIX dies d Abril del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur juratis civitatis Valencie. — Dominus Rex qui eam signavit jussit expedire.

(9) Reg. 2241, fol. 99.

Lo Rey d Arago. — Rey molt car primogenit. Vostra letra havem reebuda per lo feel conseller nostre En Ffrancesch de Casasaia e entesa la creença a nostra serenitat en virtut de la dita letra explicada, vos responem que havem sabuda vostra bona sanitat e stament e de la reyna nostra molt cara filla, vostra muller, com sia cosa que desijam fort singularment e sovin saber e maiorment en aquest temps en lo qual per juhi divinal ha malelties epidemials en aqueix regne. Per que molt car primogenit, vos pregam axi affectuosament com podem, que per satisfer a nostres cordials e affectuosos vots, que de vostra bona sanitat e personal stamen e de la dita reyna som fort solicits, nos en certifiquets com pus sovin porets per vostres letres e aximateix del stament d aqueix regne; e us gardets sobre totes coses que no aturets o passets per lochs o parts on haie de les dites malalties, ne encare per altres circumvehins a aquells, com no puxe esser sens notori perill e anug. Encara us pregam, rey molt car primogenit, que les hores que cavalcarets o irets a caça, be que hauriem pler e satisfariets fort specialment a nostre voler si no sovintejavets la dita caça tant com fets, anets e stiats axi be acompayat com es necessari e pertany a vostra reyal dignitat e us havem fet saber per altres letres; significants vos a vostra consolacio que nos e nostra molt cara muller la reyna, vostra mare, som ben sans e en bona disposicio, per gracia de Deu, de nostres persones; e entenem mijençan l ajuda divinal partir tantost d esta ciutat per anar en regne de Valencia, e tenir Corts als valencians e posar en pacifich e segur stament lo dit regne, e aximateix provehir e donar fort prestament recapte a tot ço que per lo dit Ffrancesch nos havets trames a dir. E sia, rey molt car primogenit, tots temps la sancta Divinitat vostra guarda. Data en Barchinona sots nostre segell secret lo primer die de Maig del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Regi Sicilie. — Dominus Rex misit signatam expediendam.

(10) *Manual de Novells Ardits*, vol. I, p. 88.

Dilluns II. — Aquest dia lo Senyor Rey trasch de la ciutat los cosors dels senyors reys En Pere e En Johan e de la infanta Dona Johana, filla del dit senyor rey En Pere e germana sua et comtesa que fo del comtat de Ampuries, los quals cosors feu portar e transladar al Monestir de Poblet.

(11) Reg. 2241, fol. 110 v.

Lo Rey. — Promens. Vostra letra havem reebuda e responem vos que loam e fort singularment la bona manera que havets tenguda en fforagitar d aquexa ciutat les parts de les bandositats dels Centelles e Solers e en prohibir e en tot cas cessar que per res las dites parts no sien vengudes a armes..... etc. Encara us pregam e manam que com, migençan la gracia de Deu, entenam a partir divenres primer vinent sens falla per anar ab la galea del periatge d esta ciutat e ab III. o IIII. galiotes qui hic ha per anar nos en aqui dret cami, façats com pus prest porets spatxar la galea del periatge d aquexa ciutat, de manera que ns sia almenys sens falla en les mars de Tortosa, car plaer e servir nos en farets fort singular lo qual vos grahirem molt. Data en Barchinona sots nostre segell secret a XI. dies de Maig del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur juratis civitatis Valencie. — Dominus Rex misit signatam expediendam.

(12) Reg. 2241, fol. 113 v.

Lo Rey. — Mossen Pere. Notificam vos que nos, Deus volent, partirem dilluns o dimarts primer vinent d esta ciutat per anar a Valencia, tendrem la festa de Sincogema a Tortosa e lo dimecres ladonchs seguent partirem de lla pera continuar nostre cami. Perque tenits aqui ab vostra muller les festes de Sincogesma e apres dos o tres jorns partits e fets lo cami de Segorb; car la, nos aconseguirets, Deus volent. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XIIII dies de Maig del any de nostre Senyor M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Petro de Turrillis, militi consiliario domini Regis. — Al amat conseller e cambrer nostre Mossen Pere Torrelles. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

(13) Reg. 2244, fol. 34 v.

Lo Rey. — Mossen Pere. Per altre letra vos havem scrit lo fet de nostra partença; e apres havem delliberat de partir, Deu volent, d aci per anar tenir la festa de Pentacosta a Tortosa hon entenem aturar fins al dimarts apres seguent, e d aqui

continuarem nostre cami a Valencia. Per que us manam que façats per manera que passada la festa de Pentacosta siats ab nos a Segorb, segons vos havem ja fet saber. Sapiats que lo rey de Tremecen nos envia missatgers qui ns porten de bells e notables presents e esperen nos a Valencia. Vaje us lo cor de portar nos lo libre del prior. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XVII dies de Maig del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Petro Torrelles, militi camerario maiori domini Regis. — Dominus Rex misit signatam.

(14) Reg. 3048, fol. 68. M. R.

Item done al dit frare Jacme Carbo los quals li eren deguts ab albara de scriva de Racio scrit en Barchinona a XVIII dies del mes de Maig del any M.CCCC.I. per raho de diverses messions que lo senyor Rey li mana fer en la translacio que l dit senyor ha feta fer des cossos del alt Rey En Pere e del Rey En Johan, pare e frare seu e de la infanta dona Johana germana del dit senyor, muller quondam del egregi baro don Johan comte d Empuries, de la seu de Barchinona al monestir de Poblet, segons que en lo dit albara se conte que cobre..... XXXIIII solidos barchinoneses.

(15) *Manual de Novells Ardits*, vol. I, p. 89. M. B.

Dijous XIX. — Aquest dia parti lo senyor rey de Barchinona per anar en Valencia, lo qual senyor se n ana per mar en una galera que l periatge havia armada, de la qual era patro l honrat En Ffrancesh Satria, mercader.

(16) Reg. 2241, fol. 117.

Lo Rey. — Reyna molt cara muller. Dues letres vostres havem reebudes. E a la primera vos responem que nos, merce de nostre senyor Deus, nos som ben trobat en la mar, e sapiats que l dijous que partim de Barchinona vinguem a Terragona, lo divendres en Amposta e lo dissapte fom aci en Tortosa; e la cessió de la quartana que deviem haver, a ns cuat e lexat. E per tal vos en certificam com sabem que n haurets pler e consolació. A l altre letra vos responem que us trematem recapte de les cessions ab los albarenets signats e segellats axi com havets demanat; e sapiats que per culpa d aquells de casa vostra qui carrech ne havien com nos feu aqui, car nos los speram apres que fom recollits en la galea mes de mige ora. E pregam vos molt cara muller que soven nos scrivats e ns certifiquets de vostra bona salut car gran pler ne haurem. Dada en Tortosa sots nostre segell menor a XXII de Maig del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur domine Regine. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

Reg. 2241, fol. 117 v.

Lo Rey. — Mossen N Ot. Com nos siam partits de Barchinona per mar ab fort pocha companya, manam vos que ns siats vers la vila de Burriana com avans porets, car aqui ixirem en terra e ns en irem a Valencia, Deus volent. Dada en Tortosa sots nostre segell secret a XXII de Maig del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur nobili Noto de Montecatheno. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

Reg. 2241, fol. 117 v.

Lo Rey. — Com nos haiam molt necessaria la corona nostra que tenits, per la entrada de Valencia, pregam vos molt afectuosament que la ns trametats per lo fel de la nostra cambra En Bernat Alegra lo qual vos trametem per aquesta raho; car nos vos prometem de liurar e dar la an Ffrancesch de Casasage frare vostre, encontinent que siam a Valencia. Dada en Tortosa sots nostre segell secret a XXII dies de Maig del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Ffrancischo de Casasagia mercatori civitatis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(17) Reg. 2241, fol. 119.

Reyna molt cara muller. Vostra letra havem reebuda a la qual vos responem que vos haurets recapte del vellut avelutat segons que demanats. E sapiats, Reyna muller molt cara, que nos fom a Castello dimecres XXV del present mes de Maig e lo dijous seguent fom a Vilareal, lo divendres a Uxo, e vuy qui es dissabte XXVIII del dit mes, som stats a dinar en lo loch de Soto e entrarem, Deus volent, a Segorb; e tota vegada nos som be trobats e havem stat en bona disposicio de nostra persona, lohat ne sia Jesus-Christ. Son eixits a fernos reverencia molts nobles, cavallers e ciutadans. Partirem de Segorb, si a Deus plau, divendres l endema de la festa del Corpus-Christi, e aquell dia entrarem a Murvedre e apres irem a Nostra Dona del Puig; e partint d aqui, a Paterna on vos sperare e aturare tro la festa qui s devia fer a Valencia sia apparellada. Pero alscuns tractaments corren, e aço per tal com de la dita festa no s ha fet ningun apparellament, e es dubte que fos apparellat d aquestes IIII. setmanes o un mes, que la dita festa se convertis en diners. D aço qui s en finira nos vos en certificarem per nostres letres. Dada a Soto sots nostre segell secret a XXVIII de Maig del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur domne Regine. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(18) Aci comença lo segon fragment de llibre de Scrivà de Ració.

Reg. 3674 num. prov., fol. 27. M. R.

Dijous a .XXVI. dies del dit mes de Maig, lo senyor Rey parti de Castello de Burriana, e anas dinar sopar e jaura a Vila Reyal.

Divendres a .XXVII. dies del dit mes, lo dit senyor parti de Vila Reyal, ana sopar e jaura a la Vall d Uxo.

Dissapte a .XXVIII. dies del dit mes, lo dit senyor parti de la Vall d Uxo e anas dinar al loch de Sot, sopar e jaura de la ciutat de Sogorp.

Dicmenge a .XXIX. dies del dit mes, lo dit senyor en Sogorp.

Dilluns a .XXX. dies del dit mes, lo dit senyor en Sogorp.

Dimarçs derrer dia del dit mes lo dit senyor parti de Sogorp, anas dinar sopar e jaura a la Vall del Monetzir.

(19) Reg. 2241, fol. 135.

Reyna molt cara muller. Vostra lletra havem reebuda e enteses les coses en aquella contengudes, vos responem que nos apres fom recullits en la galera tremettem dos o tres missatgers an Guillem Mulet que vingues parlar ab nos pera dar fi e conclusio en les cessions e albarenets que de nos havets necessaris, e de fet speram lo dit Guillem Mulet be per espay de mija hora. A la final veents que no venie, tinguem nostra via; perque no u podets imputar a culpa nostra. En ço que ns fets saber que nos vos haviem trames los dits albarenets no concordants se ab la quantitat de la obligacio, vos responem que nos pensants nos fermament que les pagues dels XXXVI milia florins no fossen sino VI, los haviem fets fer en aquella forma no pas per engany ne decepcio vostra. Ara com havem vist e reconegut lo compte, havem los fets fer en la forma que havets demanat los quals ensemps ab les cessions vos trematem espatxats per lo portador de la present. Reyna molt cara muller, nos per gracia de Deu som en bona disposició de nostra persona be que la cartana encara no ns ha lexat, e axi com nos solia venir en la vesprada, ara ns ve deves II o III hores part mige nit, durant nos fins a VIII hores. Ir qui fo dissabte IIII dies de Juny entram en Murvedra, e som en tracte ab los de Valencia si ns faran festa o si ns daran diners per rao de la festa, de que encara no n som certs; e quant es a nos entenem a fer nostre poder que ns donen diners. Dema qui sera dilluns partirem, Deus volent, d aci e irem nos dinar a Puçol on lo bisbe de Valencia nos ha covidat; e d aqui tindrem nostre cami a nostra Dona sancta Maria del Puig hon haurem ardit cert de Valencia si ns deuen fer festa o si ns daran diners. Si ns do-

nen diners, entrarem nos en ab la gracia de Deu en la ciutat; sl ns fan festa, irem nos en a Paterna hon vos sperarem fins siats venguda e la festa sia apparellada. E sia tots temps, Reyna molt cara muller, guarda vostra lo Sant Spirit. Dada en Murvedra sots nostre segell secret a V dies de Juny del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur domne Regine. — Dominus Rex misit signatam expediendam.

(20) Dels jorns 7 y 8 hi han documents datats en Murvedre, inacceptables com indicants la presencia del rey en dita ciutat, car no era probable que 'l rey tornes enrera. A mes del 6 al 30 hi han documents datats en Valencia tampoch acceptables per tal com la curia los trametia a la signatura reyal ja datats en la dita ciutat. Lo rey anà del Puig de Valencia a Burjaçot hon fou tot lo restant d'aquest mes y part de l'altre sens entrar en la capital del reyalme; primerament per ço que li aparellaven les festes de la sua entrada y aprés per l'epidemia regnant allavors com se comproba per la lletra a sa muller la reyna, nota 19, la lletra a son primogenit, nota 21 y les notes n.os 23, 24, 26 y 28.

(21) Reg. 2241, fol. 127 v.

Lo Rey d Arago. — Rey molt car primogenit. Vostra letra havem reebuda de la qual havem haut sobiran plaer com per aquella havem sabut vostra bona sanitat e de nostra molt cara filla la Reyna, pregants vos, rey molt car primogenit, que continuadament nos en vullats certificar a nostra consolacio per vostres letres car de res al present no ns podets fer maior plaer; e car sabem, rey molt car primogenit, que semblantment haurets plaer de nostra sanitat, vos certificam que nos e nostra molt cara muller la reyna, som sans e en bona disposicio de nostres persones, per gracia de nostre Senyor Deu. E som vengut aci en regne de Valencia pera fer jurar a nos e a vos pero encara no som entrats en la ciutat de Valencia e aço per tal com per raho de nostra entrada nos apparellen gran e notable festa e cove ns aturar aci defora XII o XIIII jorns; e apres hi siam entrats nos covendra aturar aqui fort poch, per tal com les mortalitats hi comencen. Havem gran desplaer com les dites mortalitats no son encara passades en aqueix regne, d on vos pregam, rey molt car primogenit, que per res del mon no vullats aturar en loch on les dites mortalitats sien; pero en los lochs petits hon serets, fets per manera d esser be acompanyat. En ço que ns fets saber que hobehirets nostres manaments en lo fet de la reyna vostra muller e y treballarets per tal forma que nos n aurem plaer, vos responem, molt car fill, que d aço ns farets tan gran plaer que major no poriets, que vullats treballar en haver hereus e successors qui sien a honor e gloria de nostre Senyor Deu e plaer e consolacio nostra. E lo consell que ns demanats si passariets a Malta, vos responem que en veritat, molt car fill, no us hi podem bonament aconsellar, car en aqueix affany mateix som nos aci, e aço per tal com en Barchinona, Valencia, Saragoça e per tot nostre regne començen les dites mortalitats, en guisa que no sabem on nos anem. E sie tots temps, rey molt car primogenit, guarda e proteccio vostra la sancta Divinitat. Dada en Burjaçot sots nostre segell secret a XIIII dies de Juny del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Domino Regi Sicilie. — Dominus Rex misit signatam expediendam.

(22) Reg. 2241, fol. 129 v.

Lo Rey. — Reyna molt cara muller. Sapiats que vuy data de la present havem reebudes letres del rey de Sicilia, primogenit nostre molt car, en les quals nos fa asaber com dijous a XVIII del mes de Maig prop passat, la reyna sa muller se senti febre e glanola e que l dimecres seguent a dues hores de la nit passa d esta vida en lo castell de Lenti, on lo dit rey nostre molt car primogenit l havia feta venir per la gran mortalitat qui la donchs era en Catania de la qual cosa havem haut gran desplaer; pregants vos reyna molt cara muller qu aço prengats ab bona paciencia pus a nostre Senyor Deus ha plaiçut que axi sia. Del dit fet parlara ab vos pus largament lo feel cambrer nostre En Ramon Sentmenat lo qual n es per nos largament informat, pregants vos, reyna molt cara muller, lo creegats de ço que us dira de nostra part sobre l dit fet axi com si nos vos ho dehiem. Dada en lo loch de Burjaçot sots nostre segell secret a XVIII de Juny del any de nostre Senyor M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur domne Regine. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

En el mateix susdit Registre y folis subsegüents son les lletres que 'l rey scrigué en aytal ocasió fent saber la dita mort als prohomens de Barcelona, als de Tortosa, Tarragona, Gerona, Perpenyà, Lleyda, Manresa, Vich, Mallorques, etc. També scrigué als reys de Navarra, de França, de Castella, al duch de Burgonya, als comtes de Prades, de Cardona, an Pere d'Empuries, al cardenal de Gerona, al arquebisbe de Tarragona, als bisbes d'Urgell, de Vich, de Barcelona, de Mallorques, etc., etc.

(23) Reg. 2241, fol. 136 v.

Lo Rey. — Maestre Guillem. Com nos vos haiam fort necessari per algun accident de nostra persona, manam vos que encontinent vista la present, vingats a nos, tota dilacio remoguda; car nos, Deu volent, apres que serets aci, haurem tal sguard devers vos, que us entendrets rahonablement per content. E en aço no posets dubte algu. Dada en Burjaçot sots nostre segell secret a XXV de Juny del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur magistro Guillelmo Ça Garriga, medico cirurgiano domini Regis. — Dominus Rex misit signatam expediendam.

(24) Reg. 3674 num. prov., fol. 27 v. M. R.

Prima dies mensis Juni anno a nativitate Domini M° CCCC° primo.

Dimecres primer dia del mes de Juny, lo senyor Rey parti del loch del Monatzir e anas dinar sopar e jaura al monestir de la Vall de Christ.

Aquest dia vench servir P. Borras, porter de porta forana.

Dijous a .II. dies del dit mes, lo dit senyor en lo monestir de la Vall de Christ.

Divendres a .III. dies del dit mes lo dit senyor parti del monestir de la Vall de Christ, anas dinar sopar e jaura a Torres Torres.

Dissapte a .IIII. dies del dit mes, lo senyor Rey parti de Torres Torres, anas dinar sopar e jaura a Morvedra.

Dicmenge a .V. dies del dit mes lo dit senyor en Morvedra.

Aquest dia fo convidat lo senyor Rey ab tota sa companya per lo bisbe de Valencia en lo loch de Pussoll.

Dilluns a .VI. dies del dit mes de Juny lo senyor Rey parti de Morvedra, anas dinar sopar e jaura a Pussoll.

Dimarçs .VII. dies del dit mes, lo dit senyor parti de Pussol, anas dinar sopar e jaura a Madona santa Maria del Puig de Valencia.

Dimecres a .VIII. dies del dit mes, lo dit senyor a Madona santa Maria del Puig de Valencia.

Dijous a .IX. dies del dit mes lo dit senyor parti de Madona santa Maria del Puig de Valencia, ana sopar e jaura a Burgissot

Divendres a .X. dies del dit mes, lo dit senyor en Burgissot.

Segueixen les dates indicants la presencia del rey en Burjaçot tro a la fi del mes.

(25) Reg. 2244, fol. 37.

Lo Rey. — Mossen N Ot. Entes havem que vos havets les andes ab tot lo arreament qui eren del cardenal; on com nos les haiam necessari, pregam vos affectuosament les nos trametats decontinent fornides de tot ço qui es necessari, car plaer nos en farets que molt vos grahirem. Dada en Burgeçot sots nostre segell secret a II dies de Juliol del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur nobili Otho de Montecatheno. — Dominus Rex misit signatam.

(26) Reg. 2244, fol. 51 v.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda de la qual havem haut gran plaer com per aquella havem sabut lo procehiment que havets fet en la obra del verger. E es nos greu com al present no us podem trametre diners pera continuar la dita obra, car per rao de les mortalitats qui son en Valencia no som poguts entrar en la ciutat e per consegnent no havem pogut fer alguns affers de que deguessem haver alguns emoluments; mas si plau a Deu, dins breu nos en trametrem que n serets content. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a .XV. de Juliol del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Jacobo Sala mercatori Barchinone. — Dominus Rex misit signatam.

(27) Reg. 1524, fol. 76. M. R.

Item done a Micer Domingo Masco conseller del senyor Rey en paga prorata d aquells CCC florins d or d Arago los quals lo senyor rey li mana donar ab letra sua dada en lo loch d Altura a XXIIII. dies Juliol del any M.CCCC.I. en esmena e satisfaccio del temps que l dit senyor havia stat en lo loch de Burjaçot qui es del dit Micer Domingo per lits de paraments que li havia prestats e altres coses per servey del dit senyor, segons qu en la dita letra se conte, el dors de la qual foren scrits per abatuts per ma del notari qui l apoca feu que cobre, closa per En Barthomeu Gras notari, a II dies de Setembre del any M.CCCC.II................C L florins d or.

(28) Reg. 3674 num. prov., fol. 30. M. R.

Prima dies mensis Julii anno a nativitate Domini M· CCCC· primo.
Divendres primer dia del mes de Juliol lo senyor Rey en Burgissot.
Dissapte a .II. dies del mes lo senyor Rey en Burgissot.
Dicmenge a .III. dies del mes lo senyor Rey en Burgissot.
Dilluns a .IIII. dies del dit mes lo senyor Rey en Burgissot.
Dimarçs a .V. dies del dit mes lo senyor Rey en Burgissot.
Aquest dia mana lo dit senyor an Jacme Dez coll que en cas que Na Isolda lavanera de casa sua moris o ranoncias al dit offici per qualsevoll condicio o manera, que Na Sancha muller d En Domingo Jacme, sots raboster del dit senyor, sia lavanera de casa sua en loch de la dita Isolda.
Dimecres a VI dies del mes de Juliol lo senyor Rey en Burgissot.
Aquest dia vench per servir la cort En Ffrancesch Palagri e començа de menjar en palau.
Dijous a VII dies del mes de Juliol lo dit senyor en Burgissot.
Divendres a VIII dies del dit mes lo dit senyor en Burgissot.
Dissapte a .IX. dies del dit mes lo dit senyor parti del loch de Burgissot anas dinar a Masamagrel sopar e jaure a Morvedra.
Aquets dia parti de la cort Gabriel de Xericha perler.
Aquest dia romas e se n ana a casa sua Es P. Borras porter.....
Digmenga a .X. dies del dit mes lo dit senyor parti de Morvedra, ana sopar e jaure al loch de Sot.
Diluns a .XI. dies del mes de Juliol lo senyor Rey en lo loch Sot.
Dimarçs a XII dies del dit mes lo dit senyor parti del loch de Sot, anas dinar sopar e jaura al loch d Altura.
Aquest dia mana lo senyor Rey scriure de la scuderia En Jacme Sunyer de la provisio que los altres han.
Aquest dia parti En C. Torra porter.
Dimecres a XIII dies del dit mes lo dit senyor en lo loch d Altura.

Segueixen les dates en igual forma, referintse sempre a l'estada del rey en Altura, fins al dia 31 del mes.

(29) Reg. 2244, fol. 60.

Lo Rey. — Promens. Vuy dimecres hora de tercia havem reebuda una letra de la qual havem haut sobiran plaer com per aquella nos havets fet saber que dimarts vespra de sant Lorenç no mori nenguna persona en aquexa ciutat d aquest mal d epidemies; axi matex havem gran plaer de la processo general e almoyna que havets ordenada que s faça dilluns. Perque us pregam affectuosament vullats sollicitar tota la ciutat que la vullen fer devotament, car nos, Deus volent, lo dia matex ne farem fer special oracio a Porta-Celi e a la Vall de Jhesu Christ, en manera que nostre Senyor Deus per sa infinida clemencia vulla exausir les nostres e vostres supplicacions, pregants vos encara mes que de dia en dia nos certifiquets del bon milloranent de sanitat, que havem confiança en nostre Senyor Deu, sera en la dita ciutat. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a X. dies d Agost del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Juratis civitate Valencia. — Dominus Rex misit signatam.

(30) Reg. 2244, fol. 63 v.

Lo Rey. — Molt car oncle. Nos trametem aqui a vos lo feel nostre En Guillem de Martorell informat pleneranent de nostra intencio sobre l fet de vostra venguda faedora axi per raho de les corts per nos de present convocades a tots los nostres sotsmeses d aquest regne com per altre. Perque us pregam etc. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a XVII dies d Agost del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Duci Gandie. — Dominus Rex misit signatam.

(31) Reg. 3674 prov., fol. 33. M. R.

Prima dies mensi Augusti anno a nativitate Domini M.CCCC.I. primo.
Dilluns lo primer dia del mes d Agost lo senyor Rey en lo loch d Altura.
Dimarç a II dies del dit mes, lo senyorRey en lo loch d Altura.
Aquest dia parti de la cort En Johan Domenech.

Segueixen les dates fins al derrer dia del mes marcant l'estada del Rey en Altura.

(32) Reg. 2244, fol. 71.

Lo Rey. — Promens. Segons som certament informats per ço com [en lo] loch d Altura on nos axi com sabets fem residencia e stam apresent etc. Dada en lo loch d Altura a V dies de Setembre del any M.CCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Juratis civitate Valencie.

(33) Reg. 2244, fol. 73.

Lo Rey. — Comanador. Com nos per nostre servey haiam necessari dos cans qui sien fins de perdiu, vos pregam attectuosament que per lo portador de la present, lo qual trametem aqui per aquesta raho, nos vullats trametre decontinent los dits dos cans. E si per ventura vos no n havets de bons, pregam vos ne hajats qui sien bons e fins de qualque persona, car nos fem caçar perdius novelles pera nostre ops e no havem cans qui valguen res. E en aço no hage falla car plaer e servir nos en farets molt agradable. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a XIIII dies de Setembre del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur comendatori......

(34) Reg. 2244, fol. 77.

Lo Rey. — Micer Bernat. Entes havem per persones dignes de fe que aqui en la capella del nostre palau major de Barchinona no s continua lo servey divinal axi com solia com nos hi erem e es per consegüent necessari; hoc noresmenys les rendes de la dita nostra capella no son administrades per aquella manera que deurien, ne son pagades als canonges, e aço tot en colpa del arcipestre de la dita capella, lo qual gitantse de virtuts a vicis, segons dien, viu molt inhonestament. E com nos d aço vullam esser informats a ple, volem dehim acomanam e us manam que decontinent vistes les presents, axi dels dits canonges e dels beneficiats e dels freners e sellers, com de tots altres vehins qui stan aqui entorn, prengats en scrits plena informacio, e presa axi secretament com porets, aquella closa a vostre segell segellada per persona certa, nos trametats o vos matex nos aportets, per tal que vista aquella hi puxam provehir segons necessari sera. E aço per res no mudets o allonguets com nos axi vullam que s faça. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a .XXVII. dies de Setembre del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur fratri Bernardo Dalmacii capellano maiori. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(35) Reg. 2244, fol. 79 v.

Senyora. A nos son stats los embaxadors del emperador d Alamanya, nostre molt car cosi, e entre les altres coses que per part del dit emperador nos han proposades, han demanat e dit que l dit emperador trobaria plaer gran que entre l duch Johan segon fill seu e la infanta dona Isabel nostra sor e filla vostra, fos fet matrimoni. E nos havem respost als dits ambaxadors que si lo matrimoni qui s diu esser tractat entre lo duch Luis primogenit del dit emperador e la filla primogenita del rey d Anglaterra no ve a conclusio, nos darem volenterosament loch que entre lo dit seu primogenit e la dita infanta nostra sor se faça matrimoni; e no dariem orella alcuna al tractament mogut entre lo duch Johan segon fill seu e la dita infanta. E si lo matrimoni del dit seu primogenit e de la dita filla del rey d Anglaterra se finave, lavors nos dariem loch e oiriem tractament de matrimoni de la dita infanta e del dit segon fill seu; mas volriem saber avans quin heretament li daria lo dit emperador e si era tal que ells segons lur stat ne poguessen altament viure e la dot de la dita infanta hi pogues esser ben segura, nos oiriem d aço tractament; e en aquesta forma, senyora, som nos romasos ab los embaxadors demunt dits. Ço qui daçianant se n seguira e segons que si procehira, nos vos ne informarem e ho sabrets e sintrets tot axi com es rahonable. Los dits embaxadors vos volen veure e fer reverencia; placieus, senyora, los acullats graciosament e benigne e fer nos nets plaer gran. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a XXIX dies de Setembre del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — A la molt alta senyora e cara mare la reyna dona Sibila.

(36) Reg. 3674 num. prov., fol. 36. M. R.

Prima dies mensi Septembris anno a nativitate Domini MCCCC primo.
Dijous primer dia del mes de Setembre lo senyor Rey en lo loch d Altura.
Aquest dia vench servir la cort en Bernat Obrador.

Segueixen les dates en igual forma fins al dia 30 del mes.

(37) Reg. 2244, fol. 85.

Lo Rey. — Lochtinent. Sapiats quen l any de M.CCC.XXX.VI. fou fet matrimoni entre lo senyor rey En Pere, de bona memoria, pare nostre e la reyna Dona Maria qui fou filla del rey de Navarra, e porta en dot al dit senyor la dita reyna LX milia lliures de sanchetes o torneses xichs bons corrents llavors en aquel regne, e com no puxam trobar bonament en aquell temps quant valia la dita moneda o com se fahia ab la nostra jaquesa o barchinonesa com algunes apoques que havem trobades que l dit senyor rey fahia del dit axovar solament facen mencio de la dita moneda de sanchetes o torneses no tornant los en valença de la dita moneda de barchinonense o jaccense. Manam vos que regonegats en l offici de racional e en altres lochs o parts que us parega ho dejats trobar e cerquets tota certitud que puxats en aquell temps de .XXXVI. o apres o abans poch mes o menys que valien les dites sanchetes o torneses e com se comptaven o s fahien ab la nostra moneda de barchinonenses o jacquenses e de tota certenitat que n puxats haver o trobar nos certifiquets encontinent per vostra letra. E aço no mudets o laguiets com ho hajam de gran necessitat e cuyta. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a XIIII. dies d Octubre del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur lochumtenenti magistri racionalis.

(38) Reg. 2244, fol. 87.

Lo Rey. — Promens. Com nos entenam obrar o fer obrar en la casa o torra appellada l Alcaçar e patis dins e de fora aquella situada aci en lo loch d Altura lo qual vosaltres en nom de la ciutat tenits en penyora, pregam vos affectuosament que ns vullats donar liberalment lo dit Alquaçar e patis d aquell, sabents que d aço ns farets plaer e servey molt agradables e darem vos o a conexer en vostres oportunitats e d aquexa ciutat en tot cas e loch. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a XVII dies d Octubre del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur juratis civitatis Valencie. — Dominus Rex misit signatam.

(39) Reg. 2238, fol. 62.

El Rey. — Reverendo padre en Christo. Significamos vos que sobre l matrimonio tractado entre nuestro muyt caro primogenito el rey de Sicilia e una de las fillas del rey de Navarra, yes venido a nos de part del dito rey Micer Ffrancesch de Vilaspessa canceller suyo. E havemos con el praticado sobre ciertos capitols sobre los quales sende yes tornado a consultar con el dito rey. E los quales si al dito rey plazera havida respuesta suya, la qual entendemos haver dentro breu, creyemos veyer nos personalment con el en qualque lugar de la nuestra frontera. En las quales vistas si es caso que se fazen havemos deliberado e queremos que vos seades con nos. Por que vos rogamos que seades aparellado en tal manera que como nos vos scrivieremos seades presto por partir e seyer con nos en el lugar do vos faremos saber; sabiendo que nos en faredes gran plazer. Dada en Altura dius nuestro siello secreto a XXI de Octubre del anyo Mil CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Archiepiscopo Cesarauguste. — Dominus Rex mandavit mihi Joanni de Tudela.

(40) Reg. 2238, fol. 62 v.

El Rey. — Mossen Johan. Com nos per nostre plaer vullam prestament les coses seguents, pregam vos que decontinent vistes les presents sense alguna dilacio, nos trametats .I. tauler de taules e de scachs d aquells qui s obren en Murcia dels mils obrats que puxats trobar, e no sia gran ne poch sino de forma migana. E aximatex nos tremetats miga dotzena de rams de

datils e cent pans de ffigues dels millors que puxats haver. Car nos manam per la present a nostres maestres racionals o a altre qualsevol de vos compte hoidor que en lo retiment de vostre compte vos reeba e admeta ço que costaran les dites coses, vos restituint tan solament la present. E les dites coses per res no laguiets si a nos desigats servir ne complaure. Dada en lo loch de Altura sots nostre segell secret a XXV d Octubre del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Johanni de Ronces Valls, militi, baiulo generali ultra Saxona. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(41) Reg. 3674 num. prov., fol. 39. M. R.

Prima dies mensi Octobris anno a nativitate Domini M° CCCC° primo.
Dissapte primer dia del mes d Octubre lo senyor Rey en lo loch d Altura.
Dicmenge a .II. dies del dit mes lo dit senyor en lo loch d Altura.
Dilluns a .III. dies del dit mes lo dit senyor en lo loch d Altura.
Ffesta de sent Ffrancesch.
Dimarçs a .IIII. dies del dit mes lo dit senyor parti del loch d Altura, anas dinar sopar e jaura en lo monestir de Vall de Christ.
Dimecres a .V. dies del mes d Octubre lo senyor Rey parti del monestir de Vall de Christ, anas dinar sopar e jaura al loch d Altura.

Segueix l'itinerari indicant l'estada del Rey en Altura fins lo dia 21.

Ffesta de les XI milia verges.
Divendres a .XXI. dies del dit mes lo senyor [Rey] parti d Altura, anas dinar sopar e jaura al monestir de la Vall de Christ.
Dissapte a XXII dies del dit mes lo senyor Rey parti del Monestir de la Vall de Christ, anas dinar sopar e jaura al loch d Altura.

Segueix lo Rey en Altura fins lo dia 27.

Vigilia de sent Simon e Judes.
Dijous a XXVII dies del dit mes, lo senyor Rey en lo loch d Altura.
Aquest dia lo senyor Rey en la Ceu de la ciutat de Segorb jura los privelegtes e furs als prelats, barons, nobles, cavallers e als cindichs e missatgers de ciutats, viles e lochs reyals de regna de Valencia, e tots los demunt dits fferenli segrament de ffeeltat.
Aquest dia vench pera servir la cort En Bernat d Olms, cambrer. E mes, vench en lo dit dia En Johan Albert, ajudant de la cambra pera servir la cort.
Ffesta de sent Simon e Judes.
Divendres a .XXVIII. dies del dit mes lo senyor Rey en lo loch d Altura.

L'itinerari indica l'estada del Rey en Altura en tot lo restant del mes.

(42) Reg. 2244, fol. 93 v.

Lo Rey. — Prior. Temps ha que ns es stada feta e donada mala informacio del arcipestre de la capella del palau nostre maior de Barchinona, e no tant solament per una persona och encara per moltes. E nos volents encara pus legudament provehir a la indempnitat del regiment de la dita nostra capella, havem ne feta reebre informacio en scrits, e havem trobat en veritat ço que del dit arcipestre es stat dit a nos tota hora. Per que no podem ja pus axi com no devem tolerar les dites coses e de fet havem provehit e volem mudar e levar lo dit arcipestre; e per tal car sabem que aquell es vostre nebot, tant solament per vostre esguard e no pas per sos merits, no volem que aquell romanga despullat de tot benifet, avans ho havem axi ordonat que ell façа cambi del dit arcipestrat ab l amat capella de la nostra capella En Gabriel Gombau de la rectoria del castell de la ciutat de Mallorques e de .I. altre benefici sens cura de la parroquia de sent Miquel de la dita ciutat, los quals son del dit En Gabriel, e que ell sia arcipestre de la dita nostra capella maior de Barchinona. Per que notificam vos les dites coses affi que lo dit vostre nabot faça lo dit cambi ab lo dit En Gabriel, dels merits, sufficiencia e virtuts del qual axi com aquell qui es antich servidor nostre, som a ple informats. En altre manera si lo dit arcipestre recusava fer lo dit cambi, provehiriem per tal manera que perventura ho perdria tot. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret primer die de Noembre del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur priori sancti Jeronimi. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(43) Reg. 2244, fol. 94.

Molt car e molt amat frare..... etc. Per l amat conseller e cavalleriç nostre Mossen Simon Miró vos trametem per servey de vostre cavalcar, dos cavalls, dos jenets, dos muls, dues mules, I. dromedari e .I. camell, pregants vos etc. Dada en loch d Altura sots nostre segell secret a V. dies de Noembre del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.I. Rex Martinus. — Lo Rey d Arago, vostre frare. — Dirigitur duci Burgundie. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2244, fol. 96.

Lo Rey d Arago. — Consol. Vostra letra havem reebuda responsiva a una letra e a una mostra que us haviem tramesa per En Pere Astornell, patro de nau, per draps d or que nos voliem que ns fahesseu fer en Domas, e notificats a nos per la dita letra com per occasio de la destruccio de Domas feta per lo Temorlach, los dits draps no s porien fer en la dita ciutat de Domas, mas que vos havets trobat aqui en Alexandria hun maestre al qual, si a nos plahia, vos fariets fer los dits draps d or segons la dita mostra. A la qual vos responem que puys en la dita ciutat de Domas no ha manera que s facen per occasio de la sua destruccio, volem que no us en curets de ferlo aqui e lexats ho estar. Al fet del cors de senyora senta Barbara ja veem la vostra gran cura e diligencia que havets en haver aquell axi per raho del merit que n sperats de Deu, com per fer ne servir a nos. Per que us pregam e us encarregam axi affectuosament com podem que en haver lo dit cors sant, vullats vetlar ab gran diligencia e tenir e servar hi totes aquelles millors maneres que poreu; e no ns hi plangau per res los .DC. ducats, e ja ls volriem haver pagats puys lo tinguessem deça e no duptam que si per menys lo podets haver, que no y donarets tant segons nos fets saber en la dita vostra letra. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a V. dies de Noembre del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Anthonio Amenler consuli cathanorum in Alexandria. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(44) Reg. 2244, fol. 96.

Lo Rey. — Promens. Alcuns dies ha qu En Johan Dez Vall vostre missatger prenent comiat de nos se n volia anar e tornar a vosaltres; e nos sabents que ls missatgers que l rey de Navarra nos trametia per lo matrimoni del rey de Sicilia nostre molt car primogenit e d una de les filles del dit rey de Navarra devien esser tantost a nos, manam li que s aturas e de fet lo fahem aturar, per tal que pus que hic era per aquexa ciutat, sabes e sentis tot ço que nos tractariem sobre l dit matrimoni e fos present en los tractaments d aquell axi com ho es estat. E per tal car volem que vosaltres als quals recorrem en nostres necessitats, sintats e sapiats en totes nostres prosperitats, vos certificam que som en concordia ab los missatgers del rey de Navarra en la forma seguent, ço es, que l dit rey dona en exguar a una de les filles sues, ço es

aquella que nos mes elegirem, C. milia florins d Arago; ço es XXXX milia florins tantost fetes les esposalles, e los LX milia florins restants dins IIII anys apres seguents, ço es per cascun any XV milia florins ab promissions de bones e bastants seguretats. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a VII dies de Noembre del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur consiliariis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(45) Reg. 2244, fol. 108.

Lo Rey. — Promens. Nos trametem aqui lo feel metge de casa nostra Maestre P. Miquel portador de la present per haver vertadera informacio de la sanitat d aquexa vila e de les circunstancies d aquella. Per que us manam expressament que a tot ço e quant lo dit Maestre P. vos dira de part nostra sobre lo dit fet, donets plenera fe e creença axi com si nos personalment vos ho dehiem, e allo complits effectualment per obra. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a XXVIII dies de Noembre del any M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur juratis Ville regalis. — Item similis juratis ville Castilionis Planiciei Burriane. — Item alia ville d Almaçora. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(46) Reg. 2244, fol. 111.

Lo Rey. — Honrat pare en Christ. A ops de festes de Nadal prop vinent havem mester formatges torradors; per que us pregam affectuosament que ns en trametats una carrega per lo portador de la present, lo qual vos trametem per la dita raho, certificants vos que ns en farets servey. Dada en lo loch d Altura sots nostre segell secret a XXIX de Noembre del any M.CCCC.I Rex Martinus. — Dirigitur episcopo...... — Ffuit facta similis Anthonio Torrelles militi. — Dominus Rex misit eam signatam expediendam.

Reg. 2244, fol. 111.

El Rey — Mossen Ramon, Por razon de las fiestas de Nadal havemos menester pernils de toçino, quesos torradores e mantegua. Porque vos mandamos que luego encontinent nos ende enviedes sens falta alguna. Dada en el lugar d Altura dius nuestro siello secreto a XXIX dies de Noembre del anyo M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Raymundo de Muro baiuol generali regni Aragone.

(47) Reg. 3674 num. prov., fol. 42 v. M .R.

Prima dies mensis Noembris anno a nativitate Domini M.CCCC.º primo.
Noembre. — Ffesta de tots Sants.
Dimarts primer dia del mes de Noembre, lo senyor Rey en lo loch d Altura.

Segueixen les dates del itinerari marcant l'estada del Rey en Altura sens detall important fins lo 13 del mes.

Diemenge a XIII dies del dit mes lo senyor Rey en lo loch d Altura.
Aquest dia fo conçegrada la esglesia del Monestir de la Vall de Christ.

Segueixen les dates tro la fi del mes, lo rey essent en Altura.

(48) Reg. 2238, fol. 65 v.

En Marti, etc.—Als feels nostres los Batle justicia jurats e prohomens de la vila de Exerica, salut e gracia. Com nos ab la aiuda de Deu haiam deliberat partir vers lo regne d Arago lo dissapte primer vinent, a vosaltres e a cascu de vos dehim e manam expressament que decontinent vistes les presents nos trametats X bisties de sella e XXX de bast; car nos farem pagar e contentar los senyor de aquelles segons qu es acustumat. E aço per res no mudets o alonguets. Dada en lo loch de Altura sots nostre segell secret a XI (1) de Deembre en l any de la Nativitat de nostre Senyor M.CCCC.I. Rex Martinus. — Simili litera fuit expedita sub eodem calendatio signo et mandato justicie juratis et probis hominibus de loci de Castellnou. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(49) Reg. 2238, fol. 64 v.

El Rey. — En Bienvenist. Como nos hayamos deliberado partir d aqui, Dios mediant, dentro III o IIII dias por ir en la frontera yes assaber al lugar de Mallen por haver vistas con nuestro caro hermano el rey de Navarra por razon del matrimonio concordado de nuestro muyt caro primogenito el rei de Sicilia e una de las infantas fillas del dito rey; e nos entre los otros servidores nuestros habriamos plazer que vos en fuessedes, rogamos vos que por vos no y querades fallecer si a nos deseades servir ne complazer. Dada en el lugar de Altura dius nuestro siello secreto a XIIII de Deziembre del anyo M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Benvenist de la Cavalleria. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

En aquesta mateixa data lo Rey escrigué al arquebisbe de Çaragoça una lletra consemblant, datada en lo Monestir de la Vall de Jhesu Christ. (Reg. 2238, fol. 64.)

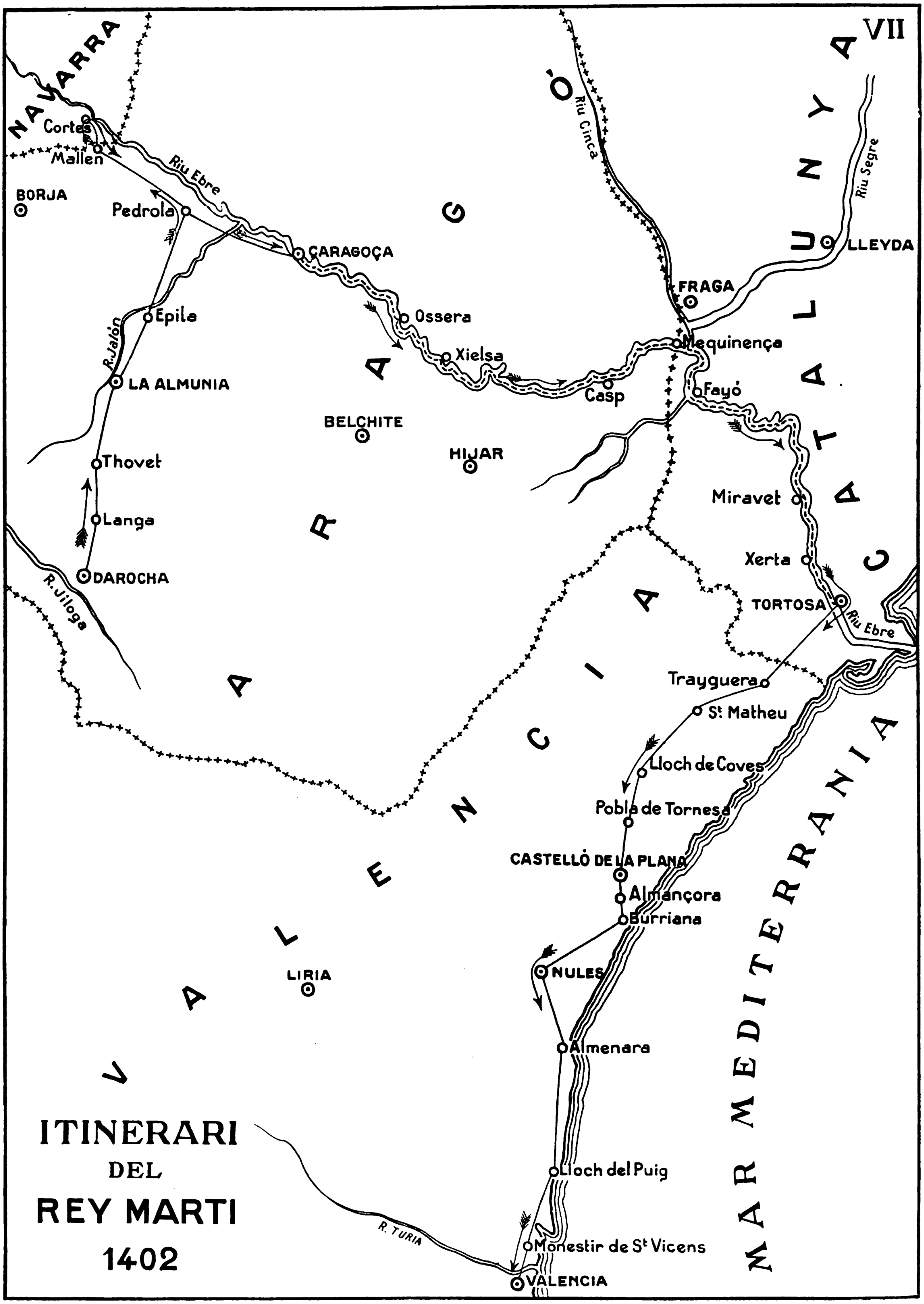
(50) Reg. 2238, fol. 66.

El Rey. — Reverendo padre en Christo. No ha gayre vos havemos scripto significando vos como dentro III o IIII dies apres la data de las nuestras letras partiriamos faziendo la via d Aragon por haver vistas en la frontera con nuestro caro ermano, el rey de Navarra, per conclusion del matrimonio concordado de nuestro muyt caro primogenito el rey de Sicilia e una de las infantas fillas del dito rey de Navarra, rogando vos que quissiessedes partir e fazer la via del lugar de Mallen, do serian las ditas vistas por entrevenir hi e acompanyar nos. On vos certificamos que nos apres que vos fiziemos las ditas letras, havemos partido e somos ya en el campo e entendemos tener la fiesta de Nadal en Theruel e apres continuar nuestro camino en tal dito lugar de Mallen. E assin rescriviendo e solicitando rogamos vos assin affectuosament como podemos que a la fiesta d Epifania seades con nos en el sobredito lugar de Mallen en el qual nos aquest dia entendemos seyer Dios mediant. E por res no y haya falta, certificando vos que nos en faredes grant plazer el qual muyto vos agradesceremos. Dada en la Pobla de Vallvert dius nuestro siello secreto a XXII de Deziembre del anyo M.CCCC.I. Rex Martinus. — Dirigitur Archiepiscopo Cesarauguste. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(51) Reg. 2238, fol. 67 v.

Rey muyt caro e muyt amado ermano. Por tal que entendemos que hauredes plazer certificamos etc...... certificamos vos que el martes mas cerca passado que s contava XX dia del present mes de Deziembre, partiemos en el nombre de nuestro Senyor Dios del lugar de Altura e somos venidos en esta ciudad de Theruel a tener la fiesta de Nadal on havemos trobado En Pere de Maresima el qual yes tornado de vos por la relacion del qual, etc., etc. E certificamos vos que eras que sera miercoles, Dios mediant, partiremos aqui por continuar nuestro camino al lugar de Mallen, por venir nos con vos segunt

(1) La data es dubtosa, car hi ha una V y una I sobreposades, de manera que pot dir quinze y també onze. La redacció de la lletra fa suposar que la data es més anterior que'l dia 15; altrement sembla que diria «demà passat dissabte», etc.

ITINERARI
DEL
REY MARTI
1402

que por otras letras vos havemos feyto saber, etc. Dada en la ciudat de Theruel dius nuestro siello secreto a XXVI de Deziembre del anyo de la Natividat de nuestro Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — El Rey d Aragon vuestro ermano. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(52) **Reg. 3674 num. prov., fol. 45 v. M. R.**

Prima die mensis Decembris anno a nativitate Domini M.º CCCC.º primo.
Dijous primer dia del mes de Deembre, lo senyor Rey en lo loch d Altura.

Segueixen les dates igualment fins al dia 8.

Ffesta de la concepcio de la verja Maria.
Dijous a VIII dies del dit mes, lo senyor Rey en lo loch d Altura.
Aquest dia foren presentades al senyor Rey per part de Mossen Ramon de Mur batla general del regna d Arago, .DC. peres de Darocha en .VI. canastes e .C. formatges fonedors, e .XXX. llyures de pellos de mentegua, los quals li presenta En Johan de Loberes, scuder del dit Mossen Ramon.

Segueix igualment fins lo dia 19.

Vigilia de sent Thomas.
Dimarçs a XX dies del dit mes de Deembre lo senyor Rey parti del loch d Altura, anas dinar al Viver, sopar e jaura a Les Barraques dels Reyals.
Dimecres a XXI dies del mes de Deembre, lo senyor Rey en Les Barraques dels Reyals.
Dijous a XXII dies del dit mes, lo senyor Rey parti de les dites Barraques, anas dinar al loch de Sarrio, sopar e jaura a la Pobla de Vallvert.
Divendres a XXIII dies del dit mes, lo senyor Rey parti de la pobla de Vallvert anas dinar sopar e jaura en la ciutat de Terol.
Vigilia de Nadal.
Dissapte a .XXIIII. dies del mes de Deembre, lo senyor Rey en Terol.
Ffesta de Nadal.
Diemenge a XXV dies del mes de Deembre, lo senyor Rey en Terol.
Ffesta de sent Stheva.
Dilluns a XXVI dies del dit mes, lo senyor Rey en Terol.
Ffesta de sent Johan.
Dimarçs a XXVII dies del mes de Deembre, lo senyor Rey en Terol.
Ffesta dels Ignoscents.
Dimecres a XXVIII dies del dit mes, lo senyor Rey parti de Terol com fo dinat, ana sopar e jaure a Sella.
Dijous a XXIX dies del mes de Deembre, lo senyor Rey parti de Sella e anas dinar a Vila Reyal, sopar e jaure a Munt Reyal.
Divendres a XXX dies del dit mes lo senyor Rey parti de Munt Reyal e anas dinar sopar e jaura a Calamotxa.
Dissapte derrer dia del mes de Deembre, lo senyor Rey parti de Calamotxa e anas dinar a Bagana, sopar e jaura a la ciutat de Darocha.

ANY 1402

Data	Lloch	Signatura
JANER		
✠ 1	Daroca	2281, 135
2	» (1)	2281, 136
3	»	2168, 101 v.
3	Langa (2)	2244, 122 v.
3	Tovet	2238, 70 v.
4	Almunia (3)	2238, 70
4	Epila (4)	»
4	Pedrola	2168, 102 v.
5	Lloch de Pedrola (5)	2281, 138 v.
6	» (6)	2281, 139
7	»	»
✠ 8	» (7)	2283, 58
9	» (8)	2283, 55 v.
9	Mallen	2281, 149
10	»	2281, 144
11	»	2281, 128
12	» (9)	2281, 146 v.
13	»	2283, 16
14	»	2281, 152
16	»	2281, 151 v.
17	» (10)	2281, 131 v.
18	»	2281, 151
19	Castro de Mallen	2283, 62
20	Mallen (1)	2281, 156
20	Pedrola	2281, 188
21	Pedrola	2169, 148 v.
✠22	Loch de Pedrola	2281, 160
✠22	Çaragoça	2281, 160 v.
25	»	2281, 161
26	»	2281, 159 v.
27	»	2281, 160 v.
28	Aljaferia	2281, 177 v.
✠29	Çaragoça	2281, 7 v.
30	» (11)	2281, 4 v.
31	» (12)	2281, 5
FEBRER		
1	Çaragoça	2281, 5
2	»	2281, 185
3	Ossera	2244, 126 v.
6	Dada en la barca denant lo dit loch de Xielsa	2169, 159
6	Casp	2281, 5 v.
8	Mequinença	2244, 126
8	Fayo	2244, 126 v.
9	Castell de Miravet	»
10	Xerta	»
10	Tortosa (13)	2244, 124 v.
11	»	2287, 72 v.
✠12	»	2244, 127
13	» (14)	2244, 126

(1) Zurita: *Anales de Aragón*, vol. II, fol. 437, diu que 'l rey passà a Cortes pera visitar Dona Blancha. No n'he trobada referença en cap document.

Data	Lloch	Signatura
14	Dertuse	2174, 61
	Trayguera	2244, 132 v.
15	Vila de St. Matheu (15)	2244, 132
16	» »	2244, 127
17	Sant Matheu	2218, 85 v.
	Loch de Coves (16)	2244, 127
18	Pobla de Tornesa	2174, 63
	Ville Castilionis planicie Burriane	2132, 176 v.
✠19	Almaçora	2175, 60 v.
20	» (17)	2244, 133
	Castell de Burriana	»
21	Vila Castilionis campi de Burriane	2233, 87
22	Vila de Castello de la Plana de Burriana	2244, 134
23	Vila de Castello de la Plana de Burriana	2305, 64 v.
24	Castell de Burriane (18)	2282, 63 v.
25	» (19)	2244, 134 v.
✠26	Villa Castilionis Burrianae	2306, 170 v.
27	Vila de Castell Burriana (20)	2244, 135
28	» (21)	2244, 136 v.
MARÇ		
1	Castell de la Plana de Burriana	2244, 138
2	Vila de Castelló de Burriana	2244, 140
3	Castell de la Plana de Burriana	2244, 139 v.
4	Castell de Burriana	2244, 140
✠ 5	»	2244, 140 v.
6	Castell de la plana de Burriana (22)	2244, 141 v.
7	» (23)	2244, 142
8	»	2283, 65 v.
9	»	2287, 73
10	Vila Castilionis planicie de Burriana	2231, 154 v.
11	Castell de la plana de Burriana	2244, 144
✠12	»	»
13	»	2244, 145
14	»	»
15	Burriana (24)	2244, 147
16	» (25)	»
	Nules	2169, 160
	Almenar	2169, 161
17	Almenara	2169, 160 v.
	Loch del Puig	2168, 117
	Monestir de Sta. Maria del Puig	2168, 116 v.
18	Puig de Valencia (26)	2244, 148 v.
✠19	Monestir del Puig de Valencia	2244, 147 v.
21	Monestir de Sent Vicent de Valencia (27)	2244, 148
23	Monestir de Sant Vicens horta de Valencia	2244, 149 v.
24	Monestir de Sant Vicens prop de Valencia	2244, 150
25	Monestir de Sant Vicens de Valencia	»
✠26	Valencia	2244, 150
27	»	2244, 151
28	»	2233, 97
29	»	2232, 147 v.
30	»	2231, 156
31	»	2244, 151
ABRIL		
1	Valencia	2244, 151 v.
✠ 2	»	2133, 165
3	» (28)	2244, 152
4	»	2244, 152 v.
5	Valencia	2287, 74
6	»	2283, 64 v.
7	» (29)	2244, 152 v.
8	» (30)	2244, 153
✠ 9	»	2244, 154
10	» (31)	2244, 154 v.
11	»	2244, 163
12	»	2287, 74 v.
13	»	2244, 158
14	» (32)	»
15	»	2231, 157 v.
✠16	»	2244, 160 v.
17	»	»
18	»	2244, 161
19	» (33)	2244, 161 v.
20	»	2244, 164
21	»	2219, 40
22	» (34)	2244, 165 v.
✠23	»	2244, 166
24	»	2244, 166 v.
25	»	2305, 29 v.
26	»	2231, 160 v.
27	»	2244, 167 v.
28	»	2244, 168
29	»	2244, 169 v.
✠30	» (35)	2244, 168 v.
MAIG		
1	Valencia	2246, 2
2	»	2287, 74 v.
3	»	2211, 151 v.
4	»	2244, 170
5	»	2287, 75 v.
6	»	2306, 175
✠ 7	»	2244, 171 v.
8	»	2244, 172
9	»	2244, 173. v
10	»	2244, 174
11	»	2244, 174 v.
12	»	2244, 176
13	» (36)	2244, 173
✠14	»	2283, 72 v.
15	»	2231, 160 v.
16	»	2306, 177 v.
17	»	2305, 65
18	» (37)	2244, 176 v.
19	»	Ll.R, 473-74
20	» (38)	2244, 179
✠21	»	2226, 190 v.
22	»	2244, 179 v.
23	»	2232, 151 v.
24	»	2211, 159
25	»	2244, 180
26	» (39)	»
27	»	2287, 76
✠28	»	2233, 105
29	»	2244, 182 v.
30	»	2244, 184 v.
31	» (40)	2244, 182 v.
JUNY		
1	Valencia	2244, 184 v.
2	» (41)	2244, 185
3	»	2306, 182 v.
✠ 4	»	2175, 104 v.
5	»	2169, 162
6	»	2244, 187
7	Regali palatio Valencie	2300, 92 v.
8	Valencia	2244, 187 v.

Data	Lloch	Signatura
9	Valencia	2244, 187 v.
10	»	2287, 78
✠11	»	2244, 189 v.
12	»	2244, 193
13	»	2244, 189 v.
14	»	2245, 1
15	»	2244, 191
16	»	2244, 192
17	» (42)	2245, 1
✠18	»	2244, 192 v.
19	»	2301, 32
20	» (43)	2245, 1 v.
21	»	2245, 3
22	»	2233, 107 v.
23	»	2287, 78 v.
24	»	2135, 58
✠25	»	2136, 4 v.
26	» (44)	2245, 3 v.
27	»	2136, 3
28	»	2245, 4
30	»	2287, 79
JULIOL		
1	Valencia	2244, 194
✠ 2	» (45)	2245, 4 v.
3	»	»
4	»	2136, 6 v.
5	»	2245, 7
6	»	»
7	»	2287, 79 v.
8	»	2245, 8 v.
✠ 9	»	2306, 187 v.
10	» (46)	2287, 80
11	»	2168, 136 v.
12	Regali palatio Valencie	2300, 100 v.
13	Valencia (47)	2245, 10
14	»	2287, 83 v.
15	»	2245, 13
✠16	»	2245, 11 v.
17	» (48)	2245, 13
18	»	2287, 121
19	»	2231, 164
20	» (49)	2245, 14
21	»	2306, 188 v.
22	»	2245, 14
✠23	»	2306, 189
24	»	2295, 199
25	»	2231, 165 v.
26	»	2134, 65 v.
27	»	2133, 195
28	»	2245, 16 v.
29	» (50)	»
✠30	»	»
31	»	2245, 17
AGOST		
1	Valencia	2287, 84
2	»	2233, 115
3	» (51)	2245, 18 v.
4	»	4233, 119 v.
5	»	2245, 18 v.
✠ 6	»	2245, 21
7	Regali palatio Valencie (52)	2300, 103
8	Valencia	2245, 19 v.
9	»	2133, 197
10	»	2136, 32
11	»	2231, 168 v.
12	» (53)	2245, 21
✠13	»	2135, 108

Data	Lloch	Signatura
14	Valencia	2245, 21 v.
15	»	2135, 96 v.
16	»	2245, 21 v.
17	»	Ll.R 494
18	»	2287, 100 v.
19	»	2245, 23 v.
✠20	»	2136, 36 v.
21	» (54)	2287, 86 v.
22	»	2245, 23 v.
23	»	2306, 192
24	»	2245, 24
25	»	2287, 87 v.
26	»	2245, 29 v.
✠27	»	2306, 192 v.
28	» (55)	2245, 26 v.
29	»	»
30	»	2245, 28 v.
31	»	2287, 88
SETEMBRE		
1	Valencia	2287, 88 v.
2	» (56)	2245, 31
✠ 3	»	2245, 32
4	»	2301, 34 v.
5	»	Ll.R 496
6	»	2231, 170 v.
7	»	2245, 33 v.
8	»	2245, 34
9	»	2287, 97 v.
✠10	»	2211, 183 v.
11	»	2233, 123
12	» (57)	2245, 33
13	»	2245, 36
14	»	»
15	»	2287, 112
16	»	2211, 180 v.
✠17	»	2136, 19
18	»	2287, 92
19	» (58)	2245, 36
20	»	2287, 112
21	»	2245, 39 v.
22	»	2245, 41
23	»	2245, 38 v.
✠24	»	2245, 37 v.
25	» (59)	2245, 39
26	»	2245, 40
27	» (60)	2245, 42
28	»	2245, 42 v.
29	»	»
30	»	2245, 44 v.
OCTUBRE		
✠ 1	Valencia	2137, 22
2	»	2245, 43 v.
3	»	2232, 160 v.
4	»	2232, 161
5	»	2245, 44
6	» (61)	2245, 44 v.
7	»	2231, 171 v.
✠ 8	»	2245, 45
9	»	2218, 104 v.
10	»	2245, 45 v.
11	» (62)	2245, 46
12	»	2211, 189
14	»	2245, 46
✠15	»	2245, 54
16	»	2245, 49 v.
17	»	2245, 47
18	»	2245, 47 v.

Data	Lloch	Signatura
19	Valencia (63)	2245, 48
20	»	2233, 133 v.
21	»	2245, 48 v.
✠22	»	2211, 192
23	»	2245, 51
24	»	2245, 50
25	»	2245, 54
26	»	2245, 53 v.
	Muntcada (64)	2246, 5
27	Monestir de Porta Cœli (65)	2246, 5
	Valencia	2137, 42
28	» (66)	2245, 53 v.
30	»	2245, 51
31	»	2231, 173 v.
NOVEMBRE		
1	Valencia (67)	2245, 52
2	»	2245, 51 v.
3	»	2233, 137
4	» (68)	2245, 54
✠ 5	»	2245, 55
6	»	2245, 55 v.
7	»	2245, 56
8	»	2287, 122
9	»	2245, 61
10	»	2245, 56 v.
11	»	2245, 57 v.
13	» (69)	2245, 57
14	»	2245, 57 v.
15	» (70)	2245, 58
16	»	2245, 57 v.
17	»	2287, 123
18	»	2245, 60
20	»	2233, 138 v.
21	»	»
22	»	2231, 174 v.
23	»	2134, 133
24	»	2211, 201 v.
25	Valencia	2245, 62 v.
✠26	»	2137, 57 v.
27	» (71)	2245, 62
28	»	2134, 135
29	»	2245, 62
30	»	2175, 149 v.
DECEMBRE		
1	Valencia (72)	2245, 62 v.
2	»	2245, 63 v.
✠ 3	»	2233, 139
4	» (73)	2245, 64 v.
5	»	2245, 67 v.
6	»	2245, 66
7	»	2245, 65 v.
8	»	Ll.R 512
9	»	2245, 65 v.
✠10	»	2245, 66 v.
11	»	»
12	»	2245, 67
13	» (74)	2245, 67 v.
14	»	2231, 176
15	»	2245, 68 v.
16	»	2245, 68
18	»	2233, 141
19	»	2233, 140
20	»	2245, 69 v.
21	»	2245, 70
22	»	2245, 69
23	»	2245, 71
✠24	»	2218, 110
27	»	2233, 141 v.
28	»	2245, 71
29	»	2245, 72
30	»	2245, 74
✠31	»	MR 1524, 97-103

(1). Reg. 2238, fol. 69.

— Rey muyt caro e muyt amado ermano. Vuestras letras habemos recebido etc. Assimatex vos certificamos como apres que vos scriviemos de Theruel notificando a vos como eramos ya alli e como partiriamos d alli el miercoles ya passado, partiemos al dito dia segunt vos scriviemos e somos venidos tener la fiesta de cabodanyoa qui en la ciudad de Daroca. E hoy por tal que yes el dia de nuestra cession convendra nos reposar aqui todo el dia, e cras martes, Dios mediant, partiremos continuando nuestro camino al lugar de Mallen etc. Dada en Daroca dius nuestro siello secreto a II de Janero del anyo de la natividad de nuestro Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — El rey d Aragon vuestro ermano. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(2) Reg. 2244, fol. 122 v.

Lo Rey. — Promens. Nos principalment per complaure a aquexa ciutat a gran e molt curosa instancia que d aço ns han feta diligentment vostres missatgers, havem aunit lo comtat d Ampuries al principat de Cathalunya e al comtat de Barchinona e havem atorgat segons nos es estat supplicat per ells, qu en lo dit comtat se serven constitucions de Cathalunya e usatges de Barchinona segons que aço e altres coses porets veure per lo dit unment que los dits vostres missatgers se n porten. Dada en Langa sots nostre segell secret a III. de Janer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur consiliariis civitatis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(3) Reg. 2238, fol. 70 v.

El Rey. — Hombres buenos. Ja sia por otras letras, vos hayamos notificado la nuestra venida en aqueste regno por razon del bien aventurado matrimonio tractado e concordado de nuestro muyt caro primogenito el rey de Sicilia e una de las infantas fillas del rey de Navarra de la qual cosa havem habido plazer e consolación, empero encara a mayor consolacion de vosotros, vos certificamos que despues que vos scriviemos continuando nuestro camino somos venido hoy data de la present a jantar aqui en la villa de la Almunia e entendemos ir a cenar e dormir a la villa d Epila; e d alli anant yr por veyernos con el dito rey de Navarra. etc. Dada en l Almunia dius nuestro siello secreto a IIII de Janero del anyo M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur juratis et probis hominibus civitatis Çesarauguste. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(4) Reg. 2238, fol. 70.

Rey muyt caro e muyt amado ermano. Vuestras letras, etc. E certificamos vos que nos hoy somos venidos en aqueste lugar d Epila e cras que sera jueves entendemos seyer, Dios mediant, en el lugar de Pedrola que yes a IIII leguas de Mallen. El dito Ponç, Rey muyt caro e muyt amado ermano, ha dito a nos que la infanta dona Johana, nuestra muyt cara

sobrina, yes seyda un pocho discresiada e no bien dispuesta, de que havemos havido grant desplazer rogando vos que de su sanidat nos querades certificar car grant plazer nos en faredes. E assin mismo vos rogamos que si la dita infanta no es bien guarida, querades sperar e no cuytar de meter la en el camino, car nos volenterosament en aqueste demedio vos estaremos sperando en aquesta frontera segunt largament sobre aquesto vos pora fazer relacion el dito Ponç Deçpont, etc. Dada en Epila dius nuestro siello secreto a IIII de Janero del anyo de la nativitat de nuestro Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — El rey d Aragon vuestro hermano. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(5) Reg. 2238, fol. 71.

El Rey. — Mossen Miguel. Por otras letras vos havemos scripto notificando vos la nuestra venida en aqueste regno e rogando vos que fuessedes en aquestas vistas que devemos fazer con nuestro caro hermano el rey de Navarra, etc. Porque vos certificamos que huey dada de la present, somos venidos en aquest lugar de Pedrola, e el lunes primero venient entendemos partir e ir al lugar de Mallen. etc. Dada en Pedrola dius nuestro siello secreto a V° de Janero del anyo M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Michaeli de Guerra militi maiordomo domo domini Regis. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

A la vorada hi ha una nota qui diu: Non fuit expedita.

(6) Reg. 2244, fol. 117.

El Rey. — Mossen Ramon. Como nos hayamos menester por servicio de nuestra persona .I. leyto bien parado, rogamos vos affectuosament que por el fiel de la vuestra cambra Pedro Crexençan, el qual vos enbiamos por aquesta razon, nos embiedes .I. leyto el mas bien parado e apperellado que poredes; car feytas las vistas que havemos a fer en Mallen con el rey de Navarra, vos faremos tornar el dito leyto por el dito Pedro Crexençan, etc. Dada en el lugar de Pedrola dius nuestro siello secreto a .VI. dias de Janero del anyo M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Raymundo de Muro, militi bajulo generali regni Aragone. Sub simili forma fuit scriptum Justicie Aragonum. — Dominus Rex misit signatam.

Reg. 2244, fol. 116 v

Lo Rey. — Reyna molt cara muller. Vostra letra havem reebuda... etc. Scrivim als deputats de Cathalunya e als deffenedors de la mercaderia de Barchinona e de Valencia que sien en la ciutat de Tortosa lo .XX. dia del present mes de Janer on nos serem, Deus volent, sens tota falla. Havem haut gran plaer car nos havets certificats de la vostra salut e bon stament, pregantvos que com pus soven porets nos en certifiquets, car cosa es en que trobam plaer gran; e car sabem que us plaura molt, vos certificam que per gracia de Deu, som ben sans e en bona disposicio de nostra persona e ns som trobats en lo cami tots jorns de be en millor. E som aci en Pedrola, creem que dimecres o dijous primer vinent serem a vistes ab lo rey de Navarra, e tantost conclourem e finarem, Deus volent, ab lo dit rey, ço per que ych som venguts, e encontinent irem nos en riu avall a la ciutat de Tortosa. E som stats meravellats pusque ns havets fer saber que havets sabuda la dita nova de Mossen Ffrancesch Ça Garriga per .I. scuder qui es vengut de Sicilia, car no ns hauets certificats si sabets res de la sanitat e bon stament del rey de Sicilia nostre e vostre primogenit molt car, de que ns fets star ab angoxosa ansia, e starem tro vos nos ne hajats scrit. Dada en lo loch de Pedrola sots nostre segell secret a .VI. dies de Janer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2244, fol. 117.

El Rey. — Como nos agora en las vistas que havemos a fer con el rey de Navarra hayamos aturar por algunos dias en Mallen e por la multitud de la gent qui es con nos hayamos menester algunos leytos, mandamos vos que vista la present liuredes e donedes al fiel de la nuestra cambra Pedro Crexençan, el qual nos enviamos por aquesta razon, XII leytos; car feytas las ditas vistas, el dito Pedro vos tornara aquellos como assin le sea por nos stado mandado. Dada en el lugar de Pedrola dius nuestro siello secreto a .VI. dias de Janero del anyo M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur adelantatis et aljame judeorum Cesarauguste. — Dominus Rex misit signatam.

(7) Reg. 2238, f. 73.

El Rey. — Ya sabedes como nos devemos ir a aquexa villa de Mallen por haver vistas con nuestro caro ermano el rey de Navarra por conclusion del matrimonio de nuestro caro primogenito el rey de Sicilia e una de las infantas fillas del dito rey de Navarra. E como sia necessario por la grant multitut de la gent qui alli revendra que hi haya grant bastamiento de vituallas e de civadas e de totas otras provisiones, dezimos mandamos e vos rogamos que no contrastantes qualesquier privilegios por los quales sia vedado no gosar meter vino ni otras provisiones de los lugares convicinios de la dita villa dedes permission e fagades noresmenos pregonar con voz de publica crida por todos los lugares d aquexas comarcas que todo hombre menos de encorrimiento de pena alguna pueda meter todas vituallas e provisiones en la dita villa entre tanto que nos seremos presentes en aquella, certificantes vos que nos en faredes servicio muyto agradable. Empero ya por aquesto no entendemos que en res sia periudicado a los ditos vuestros privilegios antes queremos expressament que aquellos finquen en su firmeza e valor. Dada en Pedrola dius nuestro siello secreto a VIII de Janero del anyo M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur juratis et probis hominibus ville de Mallen. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(8) Reg. 2238, fol. 75.

En Marti, etc. — Al feel procurador nostre en los comtats de Rossello e de Cerdanya, En Dalmau de Biert, salut e gracia. Com haiam entes qu En P. Oliver sie servent del castell nostre dela vila de Perpenya e d altre part sia trompeta en lo dit castell e servesca alli de nit e de jorn axi com a trompeta, per ço attenents que haver trompeta en lo dit castell es cosa molt necessaria e expedient al dit castell axi com aquell qui es clau de tots los dits comtats e encara del nostre principat de Cathalunya, e volents que del treball sustenidor per ell axi com a trompeta haia alcun salari e report per conseguent profit de lla on sent treball, volem ordonam e manam vos expressament e de certa sciencia que tant com lo dit P. Oliver servira axi com a trompeta en lo dit castell, part lo salari a ell constituit axi com a .I. dels servents del dit castell, li donets e paguets cascun any cent solidos de Barchinona, e en les pagues cobrats d ell apoques ab la present, ab la qual manam al nostre maestre racional o altre qualsevol de vos compte oydor que en lo retiment del dit vostre compte, vos posant en data los dits cent solidos part lo dit salari e restituhint les dites apoches ab la present tant solament los dits cent solidos cascun any en vostre compte reeba e admeta tota difficultat cessant, com nos axi de certa sciencia vullam esser fet. Dada en lo loch de Pedrola sots nostre segell secret a VIIII de Janer en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.II. — Ffrancisco de Blanis.

Reg. 2244, fol. 118 v.

El Rey. — Sepades que por razon de la fiesta de aquestas vistas que de present se deven fazer, Dios queriendo, entre nos e nuestro muyt caro hermano lo rey de Navarra, havemos entre otras mester buena provision de leytos de ropas necessarias ad aquellos; porque vos rogamos e mandamos que de continent nos enviedes ropa de la millor que poredes pora V.° o .VI. leytos, por el fiel sotsarmero nuestro Pedro de Crexençan portador de la present, el qual vos enviamos solamente por esta razon, qui aquella adura a nos al lugar de Mallen do la havemos de grant mester. Dada en Pedrola dius nuestro siello

secreto a .IX. dias de Janero del anyo M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Alamino, juratis aljame serracenorum loci Burveta. — Dominus Rex mandavit mihi Martino Gallardi.

(9) Lo Rey escrigué al abbad de Poblet que ha decidit esser sepultat en lo monestir de Poblet en lo qual se farà bastir una tomba. (Reg. 2244, fol. 122). Publicada en la *Revista Artistico Arqueológica*, núm. 60, pl. 188. — 1909.

(10) Lo Rey escrigué als Consellers de Barcelona fentlos saber que ha escollida l'infanta Dona Blancha entre les filles del rey de Navarra per muller de son fill lo rey de Sicilia. (Reg. 2244, fol. 120). Publicada en la *Revista Artistico Arqueológica*, núm. 60, pl. 188. — 1909.

(11) Reg. 2244, fol. 123.

Lo Rey. — En P. Maresme. Per alcuns affers qui novellament nos son acorreguts, havem acordat de parlar ab vos avans que partiscats. Perque us manam que vista la present, siats ab nos a Tortosa on, Deus volent, serem dissapte primer vinent; e aço per res no mudets. E en cas que la fusta volgues partir, digats al veguer de part nostra que la faça aturar uns .V. o .VI. jorns, dins los quals vos porets esser tornat aqui per recullir vos. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXX dies de Janer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2244, fol. 122 v.

Lo Rey. — Promens. Per vostres missatgers nos son stades proposades entre les altres, quatre coses: la primera que ns plagues volguessem trametre soccors a nostre molt car primogenit lo rey de Sicilia; la segona, li ordenassem e trametessem consell; la terça, li procurassem e trametessem muller tal com pertany a sa reyal decencia; la quarta, que ns plagues e volguessem fer uniment del comtat d Empuries al principat de Cathalunya, d aquell e de nostra reyal corona james no separador. Per les quals no solament mas per moltes altres evidencies e experiencies havem conegut e vist e conexem e veem la sencera e gran affeccio que havets en lo beavenir de nostra reyal casa. Per que regraciants vos ho, vos certificam que jassia haguessem en proposit provehir en les dites coses e de fet ja fos aqui Messen Ramon de Bages per trametre l en Sicilia en soccors del dit nostre primogenit ab alcuna gent d armes, empero encara anedim a aquell maior nombre de gent d armes a gran e fervent instancia dels dits vostres missatgers. Sobre lo procurar e trametre muller al dit rey, havem provehit axi com ja sabets e us ne havem scrit per nostra letra. En trametre consell, havem deliberat e axi ho complirem, Deus volent, que ab la dita reyna ensemps hi trametrem tals persones de les quals lo dit rey e son regne seran be aconsellats e servits, Deus volent. Lo uniment del comtat d Empuries havem fet semblant d aquell que l senyor rey En Pere nostre pare de bona memoria feu del regne de Mallorques e del comtats de Rossello e de Cerdanya, segons ia n sots stats certificats stesament per vostres missatgers. En la retencio que en lo dit uniment havem feta, havem axi provehit que tantost nos informarem sumariament si la retencio per nos feta en lo dit uniment ha efficacia alguna e si no u ha, tantost la manarem e farem levar d aquell. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a .XXX. dies de Janer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur consiliariis civitatis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(12) Reg. 2244, fol. 129.

Molt car e molt amat frare. Be creem sapiats les grans e inhonestes novitats manaces e altres violencies qui a nostre sant pare son fetes e s fan ara novellament per los cardenals e ciutadans d Avinyo, e los grans perills en que per aquelles es posat ell e tots los nostres naturals e sotsmeses qui ab ell son encloses dins son palau papal; per rao de les quals coses es presumidor que ls dits cardenals e ciutadans d Avinyo procehiran de tot llur poder contra les persones del dit sant pare e de tots aquells nostres sotsmeses qui ab ell son; les quals coses, molt car e molt amat frare, tornen en gran vituperi e menyspreu de nostre molt car cosi lo rey de Ffrança e de sa reyal casa, qui lo dit sant pare ha pres e te en sa custodia e salvaguardia en la qual li es stat promes per part del dit rey, que l farien tractar honestament; tornen aximateix les dites coses, molt car e molt amat frare, en injuria nostra e de la reyna muller e rey de Sicilia fill nostres, e sor e nebot vostres, entre los quals e lo dit pare sant es gran deute de parentesch, hoc encare car es de nostra nacio. E com les dites coses, molt car e molt amat frare, sien vistes toquar vostra honor, e us dejats d aquelles sentir axi per lo gran acostament de sanch que vos havets ab la casa reyal de Ffrança com per la fraternitat e gran dileccio e amor qui es entre vos e nos, per la qual cascu se deu sentir de la honor de l altre axi propriament com de la sua mateixa, hoc encara, molt car e molt amat frare, car se diu comunament ço qui no es presumidor, que ls dits cardenals e ciutadans fan les dites coses ab vostre assentiment tractament e voler. Per ço, molt car e molt amat frare, vos pregam tan cordialmeant com podem, que us placia procurar e fer ab acabament que cessants les novitats e procehiments damunt dits, sien constituits e posats los dits sant pare e tots aquells qui ab ell son en plena e perfeta seguretat e en llur libertat acostumada e los sia provehit bastantment axi d aço qui pertany a llur plena seguretat e honests e deguts tractaments com de totes altres coses qui en reverencia de sancta mare esglesia se deuen fer, e per salut de les animes, hoc encare per deute de honestat maiorment, molt car e molt amat frare, car lo dit sant pare ha fet e donat loch a la cessio, segons per lo dit rey de Ffrança es stat demanat. E d aço, molt car e molt amat frafre, que tenem sobiranament a cor, nos farets singular e molt gran plaer. E si res, molt car e molt amat frare, volets de part d aça que nos fer puixam, fiablament nos ne scrivets. E tingue us, molt car e molt amat frare tots temps en sa curosa guarda la sancta Divinitat. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a XXXI dias de Janer del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(13) Reg. 2244, fol. 124 v.

Lo Rey. — Venerable pare en Christ. Huy data de la present en Tortosa havem reebuda vostra letra, e responem vos que jassia que nostra presencia fos stada molt necessaria en Arago, empero per la cuitosa basca que havem en tornar aqui a la cort lexats tots los negocis d Arago, som venguts ensemps ab la reyna de Sicilia, nostra filla, aci en Tortosa a les maiors jornades que havem pogut; e de fet continuant curosament nostre cami, partirem, Deus volent, sens tota falla e irem dret cami aqui per continuer e finar aquexa cort dilluns primer vinent. E en aço no posets dubte algu. Dada en Tortosa sots nostre segell secret a X dies de Ffebrer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur episcopo Valencie. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2244, fol. 124 v.

Lo Rey. — Mossen Pere. Aci es ab nos En Ffrancesch de Casasaja per fer que sia dat spatxament al viatge de Tuniç, e com nos vos haiam mester per aquesta rao, pregam vos affectuosament qu encontinent vengats a nos en la vila de Castello de Burriana on nos ne enam dret cami. E aço no mudets o laguiets com sie perill en la triga; e nos no lexarem partir de nostra presencia lo dit En Francesch de Casasaja tro vos siats vengut. Dada en Tortosa sots nostre segell secret a X dies de Ffebrer del any MCCCC.II. Rex Martinus.— Dirigitur Petro de Queralto.— Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(14) Reg. 2244, fol. 131.

Lo Rey. — Xipio. Nos volem veure totes les joyes e altres coses que has portades de Granada. Perque volem e manam que tantost les ports en la vila de Castello de Burriana on nos anam dret cami. E guarda t que les hi portes totes e no n

venes e n transports alcuna tro nos les haiam vistes. Dada en Tortosa sots nostre segell secret a XIII dies de Ffebrer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Xipio serraceno Valencie. — Dominus Rex misit signatam.

(15) Reg. 2244, fol. 132.

Lo Rey. — Reyna molt cara muller. Per tal car per lo caminar se es quacom moguda nostra cama, havem deliberat romandre aci vuy, e car dema es lo dia de la nostra accessio havem deliberat romandre, axi mateix lo dit dia. Divendres per lo mati, Deus volent, partirem d aci e irem dormir a Cabanes; e dissapte apres seguent serem ab vos, mijançant la divinal ajuda, sens tota falla... etc. E tengue us, Reyna molt cara muller, en sa curosa guarda la santa Divinitat. Dada en la vila de Sent Matheu sots nostre segell secret a XV dies de Ffebrer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(16) Reg. 2244, fol. 127.

Lo Rey. — Frare Bernat. Vostra letra havem reebuda e responem vos que sobre l fet del prior de que nos havets scrit, nos parlarem ab vos largament quan serets ab nos en la vila de Castello o d Almaçora, on serem, Deus volent, sens tota falla dema qui sera dissapte, en la qual vos pregam e volem siats encontinent. Dada en lo loch de les Coves sots nostre segell secret a XVII dies de Ffebrer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur fratri Bernardo Ça Fabrega. — Dominus Rex misit signatam.

Reg. 2244, fol. 127.

Lo Rey. — Maestre Pere. Vostra letra havem reebuda e responem vos que havem haut e havem plaer gran car nos havets fet saber lo be e gran millorament del accident de nostra molt cara muller la reyna; pregant vos e manant vos que la tingats aprop e en sa cura vetlets diligentment e be, axi com havets acostumat e de vos plenament confiam. Dada en lo loch de les Coves sots nostre segell secret a XVII dies de Ffebrer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur magistro Petro Solerii — Dominus Rex misit signatam.

Reg. 2244, fol. 127.

Lo Rey. — Reyna molt cara muller. Vostra letra havem reebuda e responem vos que havem haut goig e plaer gran car estats be de vostre accident e sots d aquell, per gracia de Deu, en perfeta convalescencia; placia a Deu que sie terme e fi de vostre mal. De nos, vos certificam a vostra consolacio e plaer, que som arribats anit a les Coves e n som be trobats en lo caminar ab gran melllorament e aleujament del accident de la cama. Dema per lo mati, Deu volent, partirem e serem ab vos. Dada en lo loch de Les Coves sots nostre segell secret a XVII dies de Ffebrer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. -- Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(17) Reg. 2244, fol. 133.

Lo Rey. — En Guillem Martorell. Nos havem reebuda la sella e lo fre que vos havets fets stimar aqui; e jassia la dita stima o preu nos parega caucom excessiu, pero pregam vos e manam que la dita stima o preu paguets decontinent als mercaders los quals vos remetem aqui, car nos vos prometem que us farem fer aquella cautela qui us sia necessaria en e per lo retiment de vostre compte. Dada en Almaçora sots nostre segell secret a XX dies de Ffebrer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Guillelmo de Martorelli. — Dominus Rex mandavit mihi Gabrieli Mascaroni.

Reg. 2244, fol. 133.

Lo Rey. — Molt car oncle. Vostra letra havem reebuda sobre l fet de la posada que demanats en aquesta vila de Castello, a la qual vos responem que com aquesta festa sie passada de nostra molt cara filla la reyna de Sicilia, la qual, Deus volent entrara aci lo dimecres prop vinent, nos ferem entendre al nostre posader en cercar les posades qui y son, per tal que vos pugats haver la posada qui s pertany. Dada en Castello de Burriana sots nostre segell secret a XX de Ffebrer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Duci Gandie. — Dominus Rex mandavit mihi Johnani de Tudela.

(18) Reg. 2244, fol. 135 v.

Lo Rey. — Micer Pere. Nos havem elet vos e En Ffrancesch de Fluvia ciutada de Valencia que e[ne]ts per missatgers nostres a la ciutat de Marsella pera tractar e reformar pau perpetual entre nos e nostres sotsmeses d una part, e lo capita e comu de Genova e sos districtuals e sotsmeses d altra; en la qual ciutat lo dit capita e comu trametran per semblant raho solemnes missatgers. E com sia mester vosaltres siats en la dita ciutat de Marsella per tot lo mes de Maig primer vinent, pregam vos e manam que us apperellets per manera que puxats anar e esser lla a la dita jornada a la qual segons dit es, hi seran los missatgers dels dits capita e comu. E aço no mudets. Dada en la vila de Castello de Burriana sots nostre segell secret a XXIIII dies de Ffebrer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Petro Ça Calm, legum doctori. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

En aquesta mateixa data lo Rey escrigué al abbat de Poblet que li faci fer una tomba semblant a la que ·l rey ha vista en lo monestir de Roda. (Reg. 2244, fol. 136). Publicada en la *Revista Artistico Arqueológica*, núm 60, pl. 188. — 1909.

(19) Reg. 2244, fol. 134 v.

Lo Rey. — Venerable mestre. Sapiats que nos havem acordat trametre al rey de Tuniz lo noble e amat conseller e camarlench nostre Mossen Pere de Queralt, e aço per tal com es a nos cert que l dit rey de Tuniz per honor e sguard nostre e per amor del dit noble, licenciara e relaxara tots los catius christians qui, de la nostra senyoria, son en son poder. Per que us requerim pregam e amonestam que encontinent dels diners de les acaptes dels catius, nos trametats mil florins d or d Arago los quals ab altres serviran a les messions fahedores per la dita rao; e podets conpensar que ls haguessets trameses pera reembre catius christians e sera millor profit e aventatge donar los en les dites messions e honor e merit vostre e profit dels dits catius christians, que no tremetre los lla segons dit es. Certificants vos que d aço farets servey a Deu e nos qui us ho grahirem molt. Dada en Castello de Burriana sots nostre segell secret a XXV dies de Febrer del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — Al venerable religios e amat nostre lo maestre del orde de madona sancta Maria de la Merce. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(20) Reg. 2244, fol. 137.

Lo Rey. — Promens. Les ciutats de Barchinona e de Valencia nos han promeses armar e prestar dues galeres, ço es cascuna ciutat una, per tramettre e pasar la reyna de Sicilia, nostra molt cara filla, al rey de Sicilia, marit seu, primogenit nostre molt car; e com haiam singular e ferma esperança en vosaltres, vos pregam tan cordialment com podem que per reverencia e honor nostre e dels dits rey e reyna, vullats armar e prestarnos una galea, per manera que ab les dites .III. galees e altres que nos ne farem armar, puxam trametre ab aquella honor que s pertany e tost, al dit rey la dita reyna. E aximateix es necessari aquexa e encare mes galees esser armades en nostra senyoria, com haiam nova que lo rey de Granada arma .XV. galees, segons porets veure en lo translat de la letra que n havem reebuda, lo qual vos trametem dins la present interclus. Dada en la vila de Castello de la Plana sots nostre segell secret a XXVII dies de Ffebrer del any M.CCCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur juratis et probis hominibus civitatis Maiorice. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

En aquesta data lo Rey escriu an Ramon Fiveller meravellantse dels privilegis que ·ls consellers de Barchinona li demanen, d'emprar al rey una galera durant 9 o 10 jorns pera trametre l'infanta Blancha al rey de Sicilia. (Reg. 2244, fol. 136 v.)

(21) Reg. 2244, fol. 136.

Lo Rey. — Prior. Lo vicari e convent del monastir nostre de la Vall de Jhesu Christ vos scriuen per lur letra que vullats esser al dit nostre monestir pera fer ensemps ab ells la eleccio de prior, la qual vos aximateix havets a confermar segons la licencia que han del prior maior. Perque us pregam affectuosament que vista la present cavalquets per venir al dit nostre monestir a fer la dita eleccio; car axi com sabets, no esta be sens algun regidor. E menats ab vos frare Bernat de Ribes, ab lo qual habem ops a parlar largament sobre alguns affers; pero abans que siats al dit nostre monestir, venits parlar ab nos. E en aço no haia falla alguna. Dada en Castello de la Plana de Burriana sots nostre segell secret a XXVIII dies de Ffebrer del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur priori de Scala Deu. — Dominus Rex misit signatam.

(22) Reg. 2244, fol. 141 v.

Lo Rey. — Com nos trametam aqui a vos .I. relotge lo qual nos ha dat pochs dies ha lo rey de Navarra, manam vos expressament que lo dit relotge adobets e metats encunç, com sie destorbat en la soneria, segons informara pus largament lo feel de la nostra capella Alfonso Garcia, per qui vos trametem lo dit relotge. E apres que l haurets adobat, trametets lo ns per lo dit Alfonso. Dada en Castello de la Plana de Burriana sots nostre segell secret a .VI. dies de Març del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Al feel nostre Johanunço de la Roqua. — Dominus Rex misit signatam.

(23) Reg. 2244, fol. 142 v.

Lo Rey. — En Martorell. Aci a nos es stat aquell qui ha fets lo fre e la sella de la reyna de Sicilia nostra molt cara filla, e demana d aquells, CC.L. florins; e com nos paregua lo preu molt excessiu, remetem aquell aqui a vos, pregants vos que us avingats ab ell, e de la avinença que n farets, certificats nos en per vostres letres. E hauriem fort gran plaer que vos del dit preu contentasseu aquell, car nos vos ho assignarem lla on volrets, per manera que l haiats segurament. Dada en Castello de Burriana sots nostre segell secret a VII dies de Març del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Guillelmo Martorell. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(24) Reg. 2244, fol. 147.

Lo Rey. — Reyna molt cara muller. Per tal car sabem que y trobarets sobira plaer, vos certificam que nos per gracia de Deu, nos som ben trobats en lo cami e estam molt be de nostra persona; e car desijam fort saber la salut e bon estament vostre e de nostra e vostra molt cara filla la reyna de Sicilia, vos pregam que a nostra consolacio e plaer nos en vullats certificar cascun jorn, etc. E tenga us, tots temps, reyna molt cara muller, en sa curosa guarda la santa Divinitat. Dada en Burriana sots nostre segell secret a XV. dies de Març del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(25) Reg. 2244, fol. 147.

Lo Rey. — Reyna molt cara muller. A vostra consolacio e plaer vos certificam que per gracia de Deu, nos, nos som ben trobats en lo cami e havem hauda la accessio assats poca de poca durada e no molt congoxosa; e car desijam fort saber la salut e bon estament vostre e de nostra e vostra molt cara filla la reyna de Sicilia, vos pregam que ns en vullats tots jorns certificar car sera cosa en que trobarem plaer gran. Axi matex vos pregam que ns façats saber quan partirets e partits con abans porets. Dada en la vila de Burriana sots nostre segell secret a XVI dies de Març del any M.CCCC.II. — Dominus Rex misit signatam.

Reg. 2244, fol. 147.

Lo Rey d Arago. — Reyna molt cara filla. Vostra letra havem reebuda e responem vos que per ço car sabem que y trobarets consolacio e plaer gran, vos certificam que nos, nos som molt be trobats en lo caminar e havem hauda la accessio assats leugera e poch enujosa e no molt durable, e jassia no puxa esser estada nostra accessio demunt dita sens congoxa alguna, empero encara la havem hauda e la ns ha dada maior e mes congoxosa lo anyorament que havem haut e pres de vostra persona com no us haiam poguda veure e visitar segons haviem acostumat e soliem. E havem haut sobira plaer alegria e goig car nos havets certificat de la salut sanitat e bon stament de nostra molt cara muller la reyna, pregants vos tant cordialment com podem que del stament e salut seu e vostra, nos certifiquets de jorn en jorn car sera cosa en que trobarem plaer e consolacio sobirana. E tenga us, reyna molt cara filla, tots temps en sa curosa guarda la santa Divinitat. Dada en la vila de Burriana sots nostre segell secret a XVI dies de Març del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dominus Rex misit signatam.

(26) Reg. 2244, fol. 148 v.

En Marti, etc. — Al amat conseller nostre Mossen Johan Gasco, salut e dileccio. Entes havem que En Jacme Torroella e Na Bernarda muller sua, e En Johan Torroella pare del dit Jacme han trobat en lo regne de Valencia grans tresors amagats e altres joyes e coses de grans estimes e valors e aquells (e aquells) se han retingudes e tenen en lur poder, e vers si amagades axi com a coses lurs propries, no denunciant les a nos o a nostres officials axi com devien e son tenguts; de que segons fur e en altra manera son greument punidors e han perdut tot dret que en aço que han trobat los pertanyia. On com nos vullam d aço saber veritat per tal que y puxa esser provehit degudament e presta, confiants de la leyaltat e industriosa saviesa de vos dit Mossen Johan Gasco, ab tenor de la present vos dehim, comanam e manam que cercant los demunt nomenats en aquelles parts on trobar los puxats, prengats e façats aquells e cascun d aquells pendre, e preses e ben guardats tengats o a nos menets o trametats; e si a vos vist sera puxats de les dites coses contra aquells e cascu d aquells e altres si n trobarets en aço culpables, enquerir una e aytantes vegades com vos sera vist faedor, e segons lurs merits o demerits condempnar o absolre e en altra manera procehir contra ells e lurs bens, segons trobarets esser per fur e justicia faedor... etc. Dada en lo Puig de Valencia sots nostre segell secret a XVIII dies de Març en l any de la nativitat del nostre Senyor M.CCCC. dos. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(27) Reg. 2244, fol. 148.

Lo Rey. — Deputats. Be creem sapiats com nos ab la ajuda de nostre Senyor Deus, havem deliberat trametre prestament nostra molt cara filla la reyna de Sicilia a nostre molt car primogenit lo rey de Sicilia, e com en aço haiam necessari cert nombre de galees ab les quals a nostra honor e del dit rey nostre primogenit puxam enviar la dita reyna, pregam vos axi affectuosament com podem que si james nos entenets servir ne complaure nos prestets la galea en la qual nos anam e tornam de Sicilia mesa a punt e fornida pera navegar, en la qual munte e vage la dita reyna nostra filla, car nos farem la dita galea armar, certificants vos que ns en farets plaer molt agradable. Dada en lo monastir de sent Vicent de Valencia sots nostre segell secret a XXI de Març del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Deputatis principatus Cathalonie. Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

Reg. 2244, fol. 148.

Lo Rey. — Nos havem deliberat enviar prestament nostra molt cara filla la reyna de Sicilia a nostre molt car primogenit lo rey de Sicilia, e havents degut sguart als serveys que ns havets fets, havem ordonat que vos siats comit de la galea en la qual pujara la dita reyna nostra filla. Perque notificam vos ho per tal que ab temps vos puxats provehir de ço que haurets necessari, manants vos que en l endemig emprengats de aquella millor gent que porets necessaria al armament de la dita galea com nos prestament provehirem aqui en l avant de ço qui sera necessari. Dada en lo monestir de sent Vicents de Valencia sots nostre segell secret a XXI de Març del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Al feel comit afiat nostre En Galceran Marquet. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(28) Reg. 2244, fol. 152.

Lo Rey. — Molt cara cosina. A gran instancia e supplicacio feta a nos de part vostra per nostre car cosi don Jacme de Prades, tramettem vos un reliquiari de la Vera Creu, creents fermament que sera ab vos guardat reverentment e ab gran devocio, pregants vos affectuosament que ns haiats en memoria en vostres oracions. Dada en Valencia sots nostre segell secret a III dies d Abril del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur... — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

Reg. 2244, fol. 152.

Lo Rey. — Venerable pare en Christ. Vostra letra havem reebuda sobre la bona ordinacio que havets feta en vostre bisbat per occasio d alcuns qui confessaven e no havien confessio e dehien missa e no eren preveres, la qual ordinacio nos par sancta e bona; e que a aquella se son opposats e contradien los frares de la Merce de Barchinona, ab la qual letra vostra nos suplicats que si los dits frares de la Merce havien recors a nos sobre aço que contra justicia e en desfavor de vostra esgleya, no ls volguessem emparar ne ohir segons que en vostra letra es estesament contengut. A la qual vos responem que nos havem per plasent la ordinacio que vos havets feta, a la qual alcuns de vostre bisbat, segons vos affermats, no han contradit sino solament los dits frares e no duptets en res ans estigats en segur que nos vos enbarguem en res vostra justicia. Dada en Valencia sots nostre segell secret a III dies d Abril del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur episcopo Bacrhinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(29) Reg. 2244, fol. 152 v.

Lo Rey. — Ffrare Bernat. Vostra letra havem reebuda e enteses les coses en aquella contengudes, notificam vos que nos en lo nom de Deu som entrats en la ciutat de Valencia en la qual nos han feta gran e molt notable festa e solemnitat com aquells qui han demostrat haver singular goig e alegria de nostra benaventurada venguda. E per semblant forma matexa entraren en la dita ciutat nostres molt cares muller e filla, cascuna en sa jornada. Tenim nos predit mijencant la gracia divinal, de fer justicia e metre pau concordia e bona amor en aquest regne, tant com sie possible; en manera que sie lahor e gloria de nostre Senyor Deu. En lo fet de la obra, vos responem que nos hi tenim be la cara girada, e si plau a Deu, com haura manera vos trametrem tal recapte de diners, que n serets content. Havem sobira plaer com l offici divinal se fa aqui notablement, e be placia a nostre Senyor Deu que encara daciavant s i faça molt millor, en manera que sia lahor e gloria sua. Lo pare del novici es vengut fer reverencia a nos qui li havem dites tals paraules que ell ne s romas per gracia de Deu molt consolat. Pregam vos affectuosament nos tingats per recomenats en vostres continues e devotes oracions. Dada en Valencia sots nostre segell secret a VII dies d Abril del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur fratri Bernardo Ça Fabrega. — Dominus Rex misit signatam.

(30) Reg. 2244, fol. 153.

Lo Rey. — Mossen Bernat. Jassia diverses vegades vos haiam scrit e manat que liurassets a aquell que nos vos fariem saber, los moros qui son en aqueix comtat que los comtes passats tenien, vos empero aço no havets curat o volgut fer de que sots digne de gran correccio e punicio. Perque reprenents vos en fortment, vos manam tan expressament com podem, sots pena de nostra ira e indignacio e de X milia florins d or d Arago a nostres cofres applicadors, que encontinent liurets los dits moros al feel conseller nostre En Ffrancesch de Casasaja mercader de Barchinona, o a qui ell vos fara saber; certificants vos que si no ho farets, ço qui no es presumidor, d aquesta e de les altres inobediencies que per aquesta rao nos haurets fetes, vos punirem axi com demerexerets e haurem de vos e de vostres bens la pena pecuniaria demunt dita. Dada en Valencia sots nostre segell secret a VIII. dies d Abril del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Al noble e amat conseller nostre Mossen Bernat de Senesterra, regent la procuracio del comtat d Ampuries. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(31) En 10 Abril lo rey scrigué una lletra a Jacme Pastor, responsiva a uns capítols proposats per los Consellers de Barchinona. Publicada en la *Revista Artístico Arqueológica*, núm. 60, pl. 188. — 1909.

(32) Reg. 2244, fol. 158.

Lo Rey. — Marti Martinez. Com nos façam fer a Garcia Gonçalvez d aquexa ciutat .DC. rajoles negres e grogues les quals costen a rao de dos sous VIII diners la dotzena, e li haiam prestat de present per fer les dites raioles tres florins d or d Arago, manam vos expressament que les dites raioles façats spatxar al pus prest que fer se puxa; e com sien acabades reebets les en nom nostre, e satisfets complidament lo dit Garcia de tot ço qui li sera degut, per rao de les dites raioles, ell prenent en compte los tres florins dessus dits que ha reebuts. E noresmenys, apres que totes les dites rajoles haiats reebudes, trametets les nos decontinent ab adzembles. E en aço no hi haia falla car plaer e servir nos en farets molt agradable. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XIIII dies d Abril del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Martino Martinez de Marziella. — Dominus Rex misit signatam.

(33) Reg. 2244, fol. 161 v.

Lo Rey. — Promens. Com nos vullam saber certament si en aquexa vila e en ses comarques se moren d aquests mals epidemials, ne a quants poden muntar lo dia, e per aquesta rao tremetam aqui lo feel cirurgia de casa nostra Maestre P. Miquel, pregam vos e manam que de tot nos certifiquets clarament e distinta per lo dit Maestre P. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XVIIII dies d Abril del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur juratis ville Algecire. Item similis juratis civitatis Xative. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(34) Reg. 2244, fol. 166 v.

Lo Rey. — Governador. Segons havem entes un frare menor del convent de Mallorques appellat Bonacrist axi en ses sermons com en altre manera se sforça inpugnar la provisio per nos feta sobre la suspensio dels olim jurats e consellers de la ciutat e regne de Mallorques e la surrogacio en loch d aquells feta sobre lo regiment del dit regne e metre o sembrar entre los habitadors d aquell divisions e zizanies e somoure lo poble a avalots e a altres illicits actes; les quals coses si veres son, no devem pacientment portar ne en alguna manera tolerar. Per ço a vos dehim e manam que si atrobarets lo dit frare Bonacrist fer les coses dessus dites, a aquell encontinent de nostra part donets comiat e com a sospitos a nos, lo gitets

de tot lo regne de Mallorques, en aquell daquiavant ne encare en altres parts de nostra senyoria no retornador sens nostra special licencia e voler. E guardats vos que sobre aço que tenim no poch a cor, donets aquell acabament que de vos confiam. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XXII dies d Abril del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori regni Maioricarum. — Dominus Rex presente magistro Guillelmo Ça Garriga mandavit mihi Anthonio de Fonte....

(35) **Reg. 2244, fol. 169.**

Lo Rey. — Governador. Sabut havem per letres de vostre lochtinent, dels consols de Perpenya e del procurador reyal que certes gents d armes se ajusten en Longadoch per entrar en nostra terra e damnificar aquella: e com sia molt necessari provehir a lur damnat proposit e a lurs mals engins en cas que ls hagen contra nos o nostres regnes e terres, pregam vos encarregam e manam que encontinent partiscats e enets en vostra governacio, e axi com havets be acostumat e mils si podets, entenats ab sobirana diligencia e cura en la conservacio e continuada guarda de la vila de Perpenya e encara en deffensio e bona guarda de totes les viles, castells e lochs d aqueixs comtats. E fets regonexer totes les forces e castells, e fornir aquells de gents, armes, victualles e altres coses necessaries a deffensio e bona guarda d aquells; hoc encara los avisets de la dita gent d armes e de la mala intencio que han, axi extesament com conexerets faça a fer. E noresmenys trametats espies, correus e altres persones que us parega per haver lengua, e saber tot ço e quan sia possible de les dites gents d armes, en aquella mes e maior particularitat que se n puxa trobar. E de tot ço que n porets saber e sentir nos scrivats per correus cuytats, per manera que nos hi pugam fer pus prestament e deguda les provisions que y partanyeran. E aço de que de vos plenament confiam, lexam a vostra curosa e industriosa saviesa. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XXX dies d Abril del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur gubernatori Rossilionis et Ceritanie. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(36) **Reg. 2244, fol. 172. v.**

Lo Rey. — Promens. Recordens l altre dia, vinents del loch de Mallen frontera de Navarra e amenants ab nos nostra molt cara filla la reyna de Sicilia, stants lavors en la ciutat de Tortosa, haver trames en aquexa ciutat lo feel conseller e scriva de racio de casa nostra En Ramon Fiveller, pregants vos molt affectuosament que ns deguesseu prestar una galea per acompanyar la dita nostra molt cara filla en Sicilia, e lo dit En Ramon Fivaller haver a nos reportat de part d aquexa ciutat, que li plahia prestar nos la dita galea, empero que a nos plagues atorgar algunes gracies per salvetat del privilegi d aquexa ciutat. E nos responguem llavors que ns plahia axi com haviem fet totstemps puys a nos no fossen molt perjudicials e lesiues a nostres regalies e dampnoses encara a la utilitat e ben publich d aquexa ciutat, les quals nos per cosa alguna no atorgariem, axi com no devem. Perque reduints vos a memoria totes les dites coses, pregam e encarregam vos axi affectuosament com podem, que complint per obra ço qui atorgat nos es stat, vullats prestar nos la dita galea. E podets servar una de dues maneres a indemnitat del vostre privilegi, ço es: o que la trametats en Sicilia per empendre e haver forment e provisio d aquexa ciutat, o que la prestets liberalment a la dita reyna nostra molt cara filla e no a nos, segons que ha fet aquesta ciutat de Valencia, la qual en aquesta manera serveix a nos de una galea fort liberalment. E deuriets ho fer molt mellor vosaltres, e axi ho speravem fermament que ho fariets e que seriets en aço primers, axi com nos singularment havem tota hora de singulars privilegis, favors, honors e preheminencies perseguida aquexa ciutat, denant totes altres de nostra senyoria. Sobre totes aquestes coses, havem informat largament de nostra intencio lo feel nostre En Jacme Pastor regent la tresoreria de nostra molt cara muller la reyna, a les paraules del qual, vos pregam e manam donets plenera fe e creença, complint les per obra, axi com si nos personalment les vos dehiem, certificants vos que ns en farets plaer e servey molt agradables, los quals en son cas e loch no ns exiran de memoria en l esdevenidor. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XIII dies de Maig del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Consiliariis Civitatis Barchinone. — Dominus Rex misit signatam.

Reg. 2244, fol. 175.

Lo Rey. — En Jacme Pastor. Vostra letra havem reebuda responsiva a una que us ne haviem tramesa sobre ço que demanaven a nos los Consellers de Barchinona per occasio de la galea armada que ns han oferta prestar en acompanyar nostra molt cara filla la reyna de Sicilia e menarla a son marit. E responem vos que vists e regoneguts los capitols que sobre aço nos havets trameses, havem trobat aquells desviar de ço que nos haviem atorgat e posat en una cedula que vos vos en portats quan partis de Castello e altra semblant que n trametem interclusa en una letra qu enviam lavors pera vos als dits Consellers, on se contenia que nos dariem dos assessors als veguer e sotsveguers e dos als batle e sotsbatle de Barchinona. E ara novellament demanen IIII. assessors comuns a tots los dits officials, e la letra que nos vos trametem ab la qual consentim que si los dits consellers no volien passar al nombre dels .XII. elegidors en assessors, faessets que passassen a .X. sino abans que rompessets passassets a .VIII., deviets e podiets entendre departint los entre los dits officials, segons se contenia en la cedula demunt dita, ço es .II. a veguer e sotsveguer e altres dos a batle e a sotsbatle. E jassia nos veessem lavors lo gran periudici que a nostres regalies se seguia d aço, encara empero per amor de la dita ciutat, ho atorgam axi deliberadament e de certa sciencia; mes despuys apres, car es estat mudat per los dits consellers e volen que ls dits assessors sien comuns, nos no u volem per res passar, ne aytampoch, pus ells nos han mudat nostre atorgament e no son estats contents d aquell que fet los haviem, havem deliberat de no passar a aço que ls haviem atorgat primerament. E havem haut e havem plaer gran car no u han volgut acceptar, e lo fet es romas en culpa lur e no nostra, a qui e a nostres regalies e encara en la cosa publica d aquexa ciutat se n seguiran profits e bens molt grans per la dita romasa. Perque digats los de nostra part que per res no passariem en lo dit fet. Digats los noresmenys de nostra part que som molt meravellats d ells qui en prestar nos sol una galea han demanades tan grans coses axi dampnoses a nos e a nostres regalies e drets e encara a tota la cosa publica de la ciutat damunt dita; car a la veritat no podiem presumir que en tan petita cosa aquexa ciutat nos faes tan gran demanda ne ns anas sobre aço axi puntera, haut esguart que tots temps en totes coses tocants nostre servey, s es mostrada fort fervent e avançada de totes les altres, ciutats e viles de nostra senyoria. Ne a la veritat podem tant poch imaginar que ns hi fallega per res, axi com ne ha fet ne fa aquesta ciutat de Valencia, qui fort liberalment e sens tota demanda, nos ha atorgada una galea armada per acompanyar la reyna demunt dita. E per ço car de la dita ciutat no podem desfiar, havem deliberat tornar scriure als dits consellers e encara al Consell de Cent Jurats per una letra que us trametem ensemps ab la present. Presentats la los en Consell aplegat, e en tot cas fets que ns vullen complaure de la dita galea, induhint los hi segons que mils vos aparra per vigor de creença que nos vos comanam en lur letra demunt dita: e per no perjudicar en res a lur priviliegi ne esser aço tret a consequencia per avant, poran armar la dita galea e trametrala en Sicilia per empendre e fer provisio de gra per la gran necessitat qui n es en nostra senyoria, o que graciosament volen fer acompanyar ab aquella la dita reyna, e moltes altres justes e bones rahons que ells sabran be trobar, si lo cor los hi va, axi com se fan ab totes altres coses que han voler. E entre tant informats aquells dels dits consellers e consell que us parega haver bona intencio e voler en nostre servey, que us facen en aço aquella bona obra que d ells se pertany e nos ne confiam. E d aço qui se n concloura, haiam cuytadament vostra resposta. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XIII dies de Maig del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Jacobo Pastoris. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(37) **Reg. 2244, fol. 176 v.**

Lo Rey. — Promens. Axi com per altres letres nostres vos havem scrit, a nos es de molt gran necessitat que sie armada fort prestament la galea que aquexa ciutat arma per acompanyar e menar en lo regne de Sicilia, la reyna de Sicilia a nostre

molt car primogenit lo rey de Sicilia marit seu, segons que en les dites nostres letres ho havets pogut veure stesament. Perque us pregam tan affectuosament com podem que cuytets tant com puxats l armament de la dita galea, per manera que en tot cas la puxam haver en la plaia d aquesta ciutat de Valencia a XV dies del mes de juny primer vinent, on seran lo dit dia o abans totes les altres galees ordenades al passatge de la dita reyna. E per tal car la dita reyna passara, Deus volent, per aquexa ciutat, pregam vos e manam que li apparellets e façats tal festa com ella mereix e de vosaltres confiam, e pertany. E sera cosa de que ns farets agradable plaer e servey. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XVIII dies de Maig del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur juratis civitatis Maioricarum. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(38) Reg. 2244, fol. 179.

Lo Rey. — Governador. Com nos haiam deliberat, Deus mijançant, partir d aci per anar a la cuitat de Xativa divendres o dissapte primer vinent e vullam saber en que son ne en quin punt los affers per los quals sots anat aqui, manam vos que decontinent vistes les presents nos en certifiquets per vostra letra clarament. E aço per res no laguiets. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XX. dies de Maig del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori regni Valencie. — Dominus Rex misit signatam.

(39) Reg. 2244, fol. 180 v.

Lo Rey. — Madona Constança. Nos scrivim per altres letres nostres al governador d aqueix regne pregant e manant li que ell vos spatx prestament en vostra justicia en les questions que havets spatxar denant ell e sa cort. Perque volem que l façats tenir a prop per manera que us en vingats ab la galea que deu trametre aqueixa ciutat per acompanyar nostra cara filla la reyna de Sicilia. E si es cas que com la dita galea vindra, vos encara no serets en les dites questions espatxada, aximatex volem e us manam que ab la dita galea vos en passets. E lexats procurador en les dites questions En Johan Celembe car en vostra absencia, nos manarem aquelles esser espatxades. E aço per res no mudets ne allonguets si a nos desijats servir e complaure. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XXVI dies de Maig del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — A la noble e amada nostra Madona Constança deç Fenollar. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

Reg. 2244, fol. 181.

El Rey. — Maestre Pere. Significamos vos que nos entendemos continuament en l espatxamiento de nuestra cara filla la reyna de Sicilia e en enviar aquella a nuestro caro primogenito el rey de Sicilia. Porque vos rogamos que vos metades a punto de venir por manera que seades aqui con nos el .XXV. dia del mes de Junio primero venient, por recullir vos con la dita reyna, etc. Dada en Valencia dius nuestro siello secreto a XXVI dias de Mayo del anyo M.CCCC.II. Rex Martinus. — Al fiel metge de nuestro caro primogenito el rey de Sicilia, Maestre Pere Torrelles. — Dominus Rex mandavit mihi Johanni de Tudela.

(40) Reg. 2244, fol. 184.

Lo Rey d Arago. — Almoyner. Vuestra letra havem reebuda de la qual havem haut sobira plaer com per aquella nos havets certificats de la sanitat e bon stament de nostre molt car fill lo rey de Sicilia, manants vos axi expressament com podem que continuadament nos en certifiquets per vostres letres, car plaer e servir nos en farets molt singular. Axi matex vos pregam affectuosament induiscats inclinets continuament lo dit nostre molt car fill al servey de Deu, car aço sera cosa que l endreçara tots temps en sos affers. En lo fet dels libres que demanats, vos responem que si lo dit nostre molt car fill vol dir les hores canoniques, nos li trametrem, Deu volent, un bell breviari on les pora dir qui sera tal com ell ha ops; pero havem dubte que sots color quel dit nostre molt car fill vol o ha mester les dits libres, no ls vullats per altri; la qual cosa serie a nos desplasent. Perque certifiquats nos en clarament, car nos, Deus volent, li n trametrem bon recapte. Dada en Valencia sots nostre segell secret lo derrer dia de Maig del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dominus Rex qui eam signavit jussit expedire.

(41) Reg. 2244, fol. 185.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda la qual entesa vos responem primerament en ço que ns fets saber com havets dades les nostres letres an Nicholau de Gualbes encara no n havem hauda resposta. Los ventalls encara no havem reebuts, e aço per tal com Mestre Johan qui ls porte, encara no es vengut; pensam que d aquests IIII haurem assats per aquest stiu, e per conseguent no us en cal mes comprar. Havem haut singular plaer com fets spetxar les obres del palau e de Valldaura, specialment com tenits en acabament la galeria. En ço que ns fets saber que les cambres qui s deuen fer damunt la cambra del cap de la scala e damunt l altre no poran exir en la galeria, vos responem que pus los portals de les dites cambres no poden exir en la dita galeria, isquen aldemenys endret lo porxe e que en cada cambra lexassets una finestra, ço es de la una cambra que isques al cap de la scala e de la altre cambra isques la finestra endret lo taronger, pero a contrari de les finestres qui son en la cambra baxa. E totes aquestes coses volriem lexassets en orde, en manera que si nos hi trametiem diners per obrar vos stant aci, entenguessen la dita obra. Axi matex volriem posassets en orde les cases dels officis qui deuen esser apres del celler en la forma e manera que us trametem pintada dins la present. Dada en Valencia sots nostre segell secret a II dies de Juny del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Raymundo de Sanctominato. — Dominus Rex misit signatam.

(42) Reg. 2245, fol. 1.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda e responem vos que havem haut plaer gran car nos havets fer saber que l fet de la galea que ls depputats nos presten ha haut bon recapte, etc..... havem haut noresmenys sobira plaer car segons nos havets fet saber, lo rey de Sicilia nostre molt car primogenit, ha fermat son matrimoni ab la reyna sa muller, etc. Trobarem gran plaer en tot espatxament que donets a Mossen Pere de Queralt sobre la anada de Tuniç. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XVII dies de Juny del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Ffrancisco de Casasaia. — Dominus Rex mandavit mihi Gabrieli Mascaroni.

(43) En 20 d'aquest mes lo rey escrigué una llonga y interessant lletra al Duch de Borgonya dessus un Consell celebrador pera tractar de l'extinció del scisma de l'Esglesia catholica. Publicada en la *Revista Artístico Arqueológica*, núm. 60, pl. 196. — 1909.

(44) Reg. 2245, fol. 3 v.

Lo Rey. — Entes havem que vos devets anar en Domas o en Alexandria, e com nos haiam de gran necessari quatre farons de lauto los pus bells que puxats trobar, pregam vos e manam que aquells nos comprets e portets car nos vos pagarem o farem pagar decontinent lo preu d aquells quant que sie. E aço per res ne haie falla ne us [isque] de memoria si ns entenets servir e complaure. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XXVI dies de Juny del any M.CCCC.II. Rex Martinus.— Al feel algutzir de les reyals e altres armades de les mars de Barchinona, En Bernat [Am]at (?). — Dominus Rex misit signatam.

(45) **Reg. 2245, fol. 4 v.**

Lo Rey. — Entes havem que vos no volets anar a Massella per ambaxador que sots estat elet per los Consellers d aquexa ciutat, per reformacio de la pau qui s deu fer entre nos e nostres sotsmeses d una part, e lo Governador e Comu de Jenova d altra: de que, si axi es, havem desplaer. E com vullam axi com es necessari que vos hi anets en tot cas, com hi sapiats molt, e hi serets per conseguent molt profitos e bo, pregam vos tan affectuosament com podem, volem e manam que acceptant la dita eleccio, anets en la dita ambaxada e per res no hi digats de no car no us en seria presa escusa alcuna. Dada en Valencia sots nostre segell secret a II. dies de Juliol del any M.CCCC.II. Rex Martinus.— Dirigitur Guillelmo Pujada consiliario Domini Regis. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(46) **Reg. 2245, fol. 8.**

Lo Rey. — Entes havem que vosaltres qui havets singular carrech de la guarda e deffensio d aquexa vila permetets tenir tavernes en lochs perilloses e nocius, e specialment en la casa del ort de Mossen Ponç de Jardi; e noresmenys lexats entrar e dormir sarts en la dita vila. E com les dites coses sien preparatoris e dar loch a dampnats tractes e affers escandaloses, manam vos com pus stretament podem sots pena de mort, que sobre les dites coses e altres provehiscats en tan segura manera que sinistre alcu no se n puxe seguir, havents per cert que si tantost no u farets, nos vos en farem axi durament castigar, que sera memoria per tots temps en aquexa vila e a vosaltres doloros castich e pena. Ne us imaginets que en trametre us socors nos retardem com aquell, volent Deu, haurets prest segons que En Ffrancesch Bos vostre missatger vos en pora certificar pus clarament per sa letra. Dada en Valencia sots nostre segell secret a X dies de Juliol del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Gubernatori et Consiliariis ville Alguerii.

Reg. 2245, fol. 9 v.

En Marti etc. — Al noble e amat conseller e camerlench nostre Mossen Bernat de Senesterra procurador general del comtat d Empuries, salut e dileccio. A remoure lo dupte lo qual segons havem entes es fet per alguns sobre la forma o manera observada en lo naufraig de fustes qui no ha molt s es seguit e avegades se seguex en aquexes mars, volem declaram e manam que lo dit naufraig e altres qui d aqui avant se sdevenguen en les dites mars, sien cullits levats e adquisits en e per la forma acostumada en temps dels comtes passats e que res no y sia innovat ni mudat. Per que us manam que axi ho servets e contra no façats ni vingats en alguna manera. Dada en Valencia sots nostre segell secret a X dies de Juliol en l any de la nativitat del nostre Senyor M.CCCC.II. Norbertus de Cayelles Regis cancelarius.

(47) **Reg. 2245, fol. 10.**

Rey muyt caro e muyt amado hermano. Deseando saber buenas nuevas del vuestro buen estamiento e sanidad, etc. Sabet rey muyt caro e muyt amado hermano, que Mossen Leonel es venido e ha nos reportado como el rey de Sicilia ha firmado el matrimonio con la reyna de Sicilia vuestra e nuestra filla assi e segunt fo concordado en Mallen e en Cortes por vos e per nos con todo acabamiento, de la qual cosa habemos havido e havemos muyt grant consolacion e plazer; e el dito rey ha scripto a la dita reyna sa muller faziendo le saber que la espera con grant deseo e plazer. E por mostrar el gran coraçon que ha el dito rey de haver su muller, ha enviado aqui Mossen Bernat de Cabrera con II. galeas armadas por portar en Sicilia e acompanyar la dita reyna ensemble con las otras galeas que nos femos armar a muyt gran cuyta con las quales partira, Dios queriendo, dentro breves dias. E tenga vos, rey muyt caro e muyt amado hermano, en su curosa guarda la santa Divinidat. Dada en Valencia dius nuestro siello secreto a XIII dies de Julio del anyo de la natividad de nuestro Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — El Rey d Aragon vuestro hermano. — Dirigitur Regi Navarre. — Guillelmus Poncii mandato domini Regis facto per Petrum de Turrillis militem consiliarium et camerlengum.

(48) **Reg. 2245, fol. 13.**

Lo Rey. — Trametem vos per la nau d En Sabestia Lopeç, primerament XIII. sarries de rajoles de manitzes; item VIII. sarries de rajoles de Paterna; item dues gerres plenes d obra de terra; item XI pilars de marbre e de jaspi; item VI capitells de pedra; item XII escabells de fust en VI. costals; item II. trossells de fust per ops de capella; item dues taules de fust pera cuberta de la capella, item I. caxeta en que va obra menuda per ops de la dita capella; item un costal en que es trossada una pedra ampla de porfi; item IIII. cocis plens d obra de terra. Perque dats hi bon recapte e apres que u haiats tot reebut, certificats nos en decontinent. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XVII dies de Juliol del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Jacobo Sala. — Dominus Rex misit signatma.

(49) **Reg. 2245, fol. 14.**

Lo Rey. — Promens. L altre iorn nos supplicaren vostres missatgers, qui son presents en nostra cort, de vostra part, que fos nostra merce volguessem spatxar de trametre a nostre molt [car] primogenit lo rey de Sicilia, nostra molt cara filla la reyna Dona Blancha sa muller, com fos gran dan en la tarda, la qual cosa sab Deus havem singularment a cor si havia vonament manera. E siats cert que fore ns estat axi e mes plasent, si les paraules fossen consonants a les obres, car veem que per donar evasio e scusa que no ns haguessets armar e prestar la galea, la qual fort liberalment nos havia atorgada lo consell d aquexa ciutat per lo benaventurat passatge de la dita reyna segons que en semblants e menys necessaris actes ha loablement acostumat, havets demanades solament segons que dehits per no interrumpir vostres privilegis tals e tan poderoses coses, que nos no les poguem bonament atorgar sens gran detriment de nostra reyal preeminencia e stat, e manifest dan e periudici del publich d aquexa ciutat. E no contents de les dites coses, mas volents donar maior destorb e tarda al dit passatge, lo qual segons es dit prosseguits e instats de paraula havets protestat al comte de Cardona embarreran e retrahen aquell, que no ns prest certa quantitat de moneda, la qual acceptavem d ell en aquest cas tan necessari e urgent, e la qual moneda resultava del dot de la sor del dit comte olim comtesa d Empuries, dients e allegants que aquexa ciutat seria periudicada en lo dit prestech per rao de la unitat feta a ella del comte d Empuries dessus dit. Per que com nos, pus axi es, vullam procehir en declarar lo dit periudici segons que trobarem esser faedor, manam vos expressament que per vos o per vostre sindich o procurador comparegats en nostra audiencia dins X dies continuament seguidors apres que la present vos sera presentada per rahonar vostre dret e axi mateix per hoir declaracio del dit periudici que allegats. En altre manera passat lo dit terme procehirem en fer la dita declaracio, vostra absencia no contrastant. Dada sots nostre segell secret en Valencia a XX dies de Juliol del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Consiliariis civitatis Barchinone. — Dominus Rex lecta prius semel et bis per eum ut dixit mandavit mihi Anthonio de Fonte.

(50) **Reg. 2245, fol. 16 v.**

En Marti etc.— Al feel nostre en P. deç Mas batle de Castellvi extrem de la Marcha, salut e gracia. Per honor e reverencia d aquell per gracia del qual benaventuradament regnam e per cessar scandels e inconvenients, volem e a vos dehim e manam expresament e de certa sciencia sots incorriment de nostra ira e indignacio, que decontinent en nom nostre façats fer crida publica per los lochs acostumats del dit castell e de sos termens, que algun del dit castell no gos ne presumesca jurar lejament de Deu ne de la verge Maria ne de sos sants, sots pena de perdre la lengua o de star a merce nostra o de vos dit batle. Ne axi mateix no gos ne presumesca portar armes algunes de nuit ne de dia en lo dit castell ne termens de aquell sots pena de D. solidos e perdre les armes. E guardats vos que en exequtar les dites coses e en altra manera, vos haiats ab

bona cura e diligencia. Certificants vos que si lo contrari farets, ço que no pensam, se comptara a vos e a vostres bens. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XXIX dies de Juliol en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.II. — Matias vicecancellarius.

(51) Reg. 2245, fol. 18.

Lo Rey. — Maestre. Be creem no ignorets com nos enviam lo noble e amat conceller e camarlench nostre Mossen Pere de Queralt al rey de Tuniç lo qual nos ha promés de dar nos tots los catius christians que ell te en son poder qui sien de nostres regnes e terres, e encara del regne de Sicilia, e nos considerant que aço es cosa qui es a servey de Deu e a profit e honor de nostres regnes e terres, havem ordonat que dels diners que vos haviets a dar pera traure catius, en ajutori de les messions que en aquesta ambaxada s an a fer, que vostra orde hi ajudas de mil florins d or d Arago e sobre aço nos ne parlam largament ab vos aci en Valencia, e vos nos respongues que aço vos no podiets fer sense que no n consultassets tots vostres frares en vostre capitol. E com nos sapiam de cert que vos devets celebrar capitol general a XV dies del present mes d Agost en la ciutat de Leyda, pregam vos e volem que en vostre capitol ordonets en tal forma e manera que nos puxam haver de fet los dits mil florins per la rao damunt dita. E aço per res no mudets si en res nos desijats complaure e servir, en altra manera si fahiets lo contrari, ço que no creem, hauriem hi a provehir per altres deguts remeys. Dada en Valencia sots nostre segell secret a III dies d Agost del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Al religios e amat nostre frare Jacme Taust maestre general del orde de la Merce. — Dominus Rex misit signatam.

(52) Reg. 2245, fol. 19.

Lo Rey. — Mossen Pere. Pregam vos que per lo carrech de la missatgeria que havets a fer de part nostra segons lo memorial que En Ffrancesch de Casasaja vos ha liurat, treballets ab sobirana diligencia que haiam del rey de Tuniç dos corsos dels dexeples de Jesu Christ, qui jahen en sa terra, e lo cors de santa Oliva qui jau en Tuniç. E si tots no ls podets haver, haiats aquells que puxats. Aço lexam tot a la vostra discrecio e d En Ffrancesch de Casasaja. Axi matex vos pregam haiats en memoria de haver nos pilars de marbre, loses, piques, e brolladors d aygua, e totes altres nobleses de pedra qui facen per nos. Axi matex siats membrant del violers etc. E en totes les demunt dites coses haiats aquella bona diligencia que de vos confiam. Digats an Casasaja que prengue aquesta letra per sua en guisa que no s puxa escusar de no haver ne carrech. Dada en Valencia sots nostre segell secret a VII dies d Agost del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur nobili Petro de Queralto militi. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(53) Reg. 2245, fol. 21.

Lo Rey. — Roger Bernat. Com nos haiam una paga blancha e haiam entes que Madona Beatriu muller vostra ha un pago blanch, pregam vos affectuosament que aquell nos façats trametre per lo portador de la present lo qual trametrem aqui per aquesta rao, car plaer e servey nos en farets molt agradable. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XII dies d Agost del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur al noble e amat nostre Mossen Roger Bernat de Pallars.

(54) Reg. 2245, fol. 22 v.

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda ensemps ab lo translat del poder dat als missatgers constituits e aqui trameses per lo governador e ancians de Jenova. E aquella e lo dit translat vists e regoneguts, responem que haguerem plaer haguessets a tractar d aço solament ab los dits missatgers com a sindichs havents bastant poder del Comu de Jenova no intervinent hi en res lo rey de Ffrança ne lo governador per ell de Jenova, com ja entre nos e lo dit rey sia bona, ferma e perdurable pau; pero pus que lo dit governador per lo dit rey de Ffrança vol entervenir en aço, plau nos e volem qu en tractets, axi empero que los dits missatgers haien sindicat o poder bastant del dit comu sobre aço, car no ns par quel poder dels missatgers aqui trameses segons lo translat que ns havets trames sia bastant, com sia necessari que sia sindicat fet en plen consell; per manera que si cas era, axi com se es ja altres vegades seguit, que ls jenoveses se desexissen de la senyoria de Ffrança, lo dit Comu e sos districtuals fossen e romanguessen tots temps obligats a tener e servar ço qui aqui seria fermat e conclos. Per que fets que ls dits missatgers haien sindicat o poder bastant, per manera, segons dit es, que si s desexien de la dita senyoria de Ffrança, ço que per los dits missatgers o sindichs fos stat promes e fermat romangues ferm, e lo Comu de Jenova e sos districtuals ho haguessen tener e servar; e podets veure en quina manera fo fet o dat poder per lo dit Comu en lo fermament de la pau qui fo feta per lo senyor rey En Pere de santa recordacio pare nostre, ab lo Comu demunt dit, translat de la qual havets aqui. E aço fet plau nos e volem que tractets e puxats tractar segons lo memorial que us havem trames per En Matheu de Monço scriva nostre, ab los missatgers e sindichs demunt dits, intervinent hi lo dit governador per part del rey de Ffrança, pus que pero los dits missatgers hagen sindicat bastant del dit Comu. Guardant vos tots temps sobiranament que no curets fer pau alcuna de nou, com vullam servar e star e perseverar en aquella que feu lo dit senyor rey nostre pare, en la qual per res que façats no sia o puxa esser derogat ans romanga tots temps en sa plena força efficacia e valor: mas si conexets e veets que alcuns enadiments, detraccions o mudaments profitoses s i deien fer, tractets d aquells. Axi matex tractets e provehiscats que sien dats remeys o preses maneres en los dampnatges qui entre canviablement son stats dats per nostres vasalls e sotsmeses, e los districtuals del dit Comu, en special en aquells qui son stats dats o fets apres la temporal pau fermada entre nos d una part e lo dit Comu d altra e la ciuutat de Barchinona com dels altres dans fets de temps passat tro lo dia de la dita derrera pau fossen ja en concordia los de nostre consell ab Micer Degerino de Podio missatger qui fo trames per lo dit Comu en Barchinona, ço es que ns remettessen per cascuna part com no hagues manera de satisfaccio, e quasi fosse eguals los dits dans. E sia provehit en tot cas que daquiavant semblants dampnatges no s facen per guisa que tota manera de guerres, rancors, e odis cessen e haien rao de cessar entre nos e lo Comu demunt dit e nostres e seus naturals, districtuals e sotsmeses, manants vos expressament que les coses demunt dites servets segons son dessus specificades, pero no volem ans vos manam expressament que us guardets que cosa alguna no permetessets o fermassets d aço que sobre ls fets per qui sots aqui concordarets tro ns en haiats consultats e nos vos ne haiam feta resposta clara. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XXI dies d Agost del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — Als feels consellers nostres Micer Bernat deç Pont e En G. Pujada. — Dominus Rex..... facta letra in consilio mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Secret. Et guardats vos attentament que si imposicions de alcuns drets o execucions algunes se haien a fer entre nos e los jenoveses o per alguna de las parts per dans donats o donadors, o per altra rao, solament se hagen a fer e hi sien enteses nostres regnes e terres, e lo Comu e destret de Jenova, axi que en aquells o en mar tan solament se puxen exercir les dites coses, si loch hi fos, com segons es dit dessus entre nos e lo dit rey sia ja bona e segura pau, la qual sens tota interpretacio es servada. Rex Martinus.

(55) Reg. 2245, fol. 27 v.

Lo Rey d Arago.— Molt som meravellats com ha gran temps que no ns havets scrit sobre lo fet del cors de santa Barbara, lo qual axi com sabets desijam molt haver. Per que us pregam e manam que ab sobirana diligencia treballets en haver aquell, car gran plaer e servir nos en farets, segons vos recitara pus largament de part nostra, lo feel nostre e P. Merles portador de la present al qual dats plenera fe e creença, de tot ço e quant vos dira de part nostra axi com si nos personalment vos ho dehiem e allo complits per obra, si james nos entenets servir o complaure d alguna cosa; rescrivent nos com pus soven porets

de ço que haiats procehit en haver lo dit cors, e de les novelles d aquexes partides. Dada en Valencia sots lo segell nostre secret a XXVIII dies d Agost del any dela nativitat de nostre Senyor M.CCCC.II. — Al feel nostre N Anthoni Amenler, consol de cathalans en Alexandria. — Dominus Rex misit signatam.

(56) Reg. 2245, fol. 31.

Lo Rey. — Batle. Nos havem de gran necessitat alcuna fort de bescuyt per forniment de nostres galees. Per que us pregam e manam que lo pus prest que porets façats fer aqui CCCC quintars de bescuyt per manera que ns en puxam tantost soccorrer pera obs de les dites galees. D aço us scriu pus largament lo feel de la nostra tresoreria En Guillem Mulet; per que dats ne fe a sa letra. Dada en Valencia sots nostre segell secret a II dies de Setembre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Bartholomeo Domenech baiulo citivatis Dertuse. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Reg. 2245, fol. 33.

Lo Rey. — Comprador. Com aci no s puxe trobar bon vin grech per obs de nostra persona, manam vos que decontinent comprets aqui una bota del millor vin grech que trobar hi puxats, e trametets lo decontinent. E guardats vos que en aço haiats aquella cura e diligencia que necessitat requer. Dada en Valencia sots nostre segell secret a II. dies de Setembre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Guillelmo Ça Tria, emptori domus domini Regis. — Dominus Rex qui eam signavit jussit expedire.

(57) Reg. 2245, fol. 33.

Lo Rey. — Maestre Pere. Per lo governador d Arago nos es stat dit que vos no podets ara venir pera passar vos en ab nostra molt cara filla la reyna de Sicilia, ans demanats que per tot lo mes d Octubre primer vinent vos fos prorogada vostra anada. E com nos vos haiam licenciat de romanir fins al XX. dia del dit mes, manam vos expressament que en lo dit terme siats ab nos sens falla on que siam, e farem vos raonablement contentar. E puys irets vos en a Barchinona, de manera que ab lo primer navili qui ladonchs partira, vos en puxats passar esser e estar en servir de nostre molt car primogenit lo rey de Sicilia e de nostra molt cara filla la reyna sa muller. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XII dies de Setembre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Petro Torrelles Magistro in medicina. — Dominus Rex qui eam signavit jussit expedire.

(58) Reg. 2245, fol. 36.

Lo Rey. — En Ffelip. Com nos haiam sabut que lo capella de la nostra casa de Valldaura es mort, pregam vos e manam que decontinent anets a la dita casa e apellats los marmessors o altres per part del dit deffunt, façats inventari de tot lo moble que trobarets en aquella lo qual cotajats ab aquell inventari ab lo qual lo dit capella tenia la dita casa e lo dit moble si aquell inventari trobarets, per ço que veiats si y defall res. E fets venemar les vinyes e dar recapte a totes les coses de la dita casa, de guisa que no puxen pendre detriment o deterioracio alguna mas aquell millorament que s pertany e no de vos fermament confiam. Certificants vos que d aço ns farets singular plaer lo qual molt vos grahirem. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XIX dies de Setembre del any M.CCCC.II. Rex Martinus.

E trametets nos translat del dit inventari que vos farets e d aquelles coses si algunes ne trovarets que y falleguen. Dada axi com dessus. Guillelmus secretarius. — Dirigitur Ffilipo de Ferraria civi Barchinone.

Reg. 2245, fol. 37.

Lo Rey. — Mossen Ffrancesch. Entes havem que vos havets una cervia blancha la qual desijam molt haver per ço com Mossen Arnau Derill nos deu trametre .I. cervo blanch. Perque us pregam affectuosament nos vullats trametre la dita cervia, per lo portador de la present lo qual tramettem aqui per aquesta rao, donant tota manera que sia possible que la dita cervia vage segurament. Certificants vos que d aço ns farets molt agradable. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XVIIII. dies de Setembre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Pregants vos aximateix liurets al dit portador la companyia que haura necessaria per menar la dita cervia. — Guillelmus secretarius. — Al amat conseller e algutzir nostre Mossen Ffrancesch de Muntbuy. — Dominus Rex misit signatam.

Reg. 2245, fol. 37.

Lo Rey. — Com lo nobte e amat nostre Mossen Arnau Derill nos hagues dat un cervo blanch lo qual te en lo seu castell de Selgua, e per la branca d aquell lo portador de la present no l se n puga menar, lo qual hi haviem trames per aquella rao, e ara desijem molt haver lo dit cervo per ço com nos han dada una cervia blancha, pregam vos tan affectuosament com podem que per servir nostre donets tota manera que sia possible que lo portador de la present, lo qual trametem aqui altra vegada se n puxa menar lo dit cervo, liurant li aquella companyia que haura necessaria, car plaer e servir nos en farets que molt vos grahirem. Dada en Valencia sots nostre segell secret a .XIX. dies de Setembre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Al feel nostre lo procurador de Mossen Arnau Derill en lo loch de Xelva. — Dominus Rex misit signatam.

(59) Reg. 2245, fol. 39 v.

Lo Rey. — Manam vos que no permetats tallar ne boscar dins lo tapiat de Valldaura per algun stranger tro a tant que lo feel cambrer nostre En Ramon de Sentmanat, lo qual breument de nostra ordinacio hi deu anar, sie aqui e vege clarament si a algu es stada feta venda de certa part de la lenya del bosch del dit tapiat, e com e per quina forma, a fi que cascu haja son dret. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XXV dies de Setembre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Philipo de Ferraria civi Barchinone. — Dominus Rex misit signatam.

(60) A la fi després de vençudes tantes dificultats y contrarietats la reyna de Sicilia pogué de partirse devers aquell reyalme; així ho escrivia ·l rey En Martí a son consogre lo rey de Navarra.

Reg. 2245, fol. 41 v.

Rey muyt caro e muyt amado hermano. Porque siempre deseamos saber buenas nuevas de la sanidat e estamiento de vos e de nuestra muyt cara e muyt amada hermana la reyna muller vuestra, e de las infantas fillas vuestras, vos rogamos que lo mas a menudo que poredes nos ende quarades certificar a nuestra consolacion e plazer. E porque somos ciertos que assin mismo ende hauredes plazer, vos certificamos que por gracia de Dios, nos, la reyna nuestra muyt cara muller e el rey e la reyna de Sicilia su muller, a vos e a nos fillos comunes muyt caros, segun ciertos e priestos ardides quende havemos hovidos del dito rey, somos bien sanos e en buena disposicion de nuestras personas. Rey muyt caro e muyt amado hermano, huey qui es miercoles a XXVII dias del present mes de Setiembre, en el nombre de nuestro Senyor Dios, se yes partido de nuestro reyal palacio la dita reyna vuestra e nuestra filla, e se yes recollida en su galea, e en las otras galeas se recullen todas las gentes que sende van con ella e en su companyia e servicio por todo el present dia seran todas las ditas gentes recollidas, e en la nuyt tomaran su buena via enca el regno de Sicilia, placia a nuestro Senyor Dios por su sancta piedat que los de buenos vientos con todo buen salvamiento. E tenga vos, rey muyt caro e muyt amado hermano, siempre en su curosa guarda la santa Divinidat. Dada en Valencia dius nuestro siello secreto a XXVII dias de Setiembre del anyo de la natividat de nuestro Senyor M.CCCC.II. — Rex Martinus. — Gabriel Mascaroni mandato Regis facto ad relaciocionem Guillelmi Poncii secretarius.

Referent al mateix fet, lo Rey escribia també al de Navarra en la mateixa data:

Reg. 2245, fol. 42.

Rey muyt caro e muyt amado hermano... etc. notificamos vos que el dia present antes de hora de mey dia la dita reyna de Sicilia filla vuestra e nuestra muyt cara se recullio en la nuestra galea reyal ensemble con todas las nobles duenyas e donzellas e otros que andan en su companyia pora hir en su buen viajte en el nombre de Dios poderoso, el qual placia por su infinida clemencia, que les de buen tiempo e salvamiento e les quiera guardar de mal e de todo sinistro, assin como vos e nos deseamos. E sepades, rey muyt caro e muyt amado hermano, que ja dias ha passados que sende fora recullida e partida d asci la dita reyna, sino que dubdabamos del tiempo que no y era bien dispuesto por navegar e assimismo que la luna se devia bolver assin como fizo esta noche mas cerca passada. etc. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XXVII dias de Setiembre del anyo de la natividat de nuestro Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — Gabriel Mascaroni mandato Regis facto ad relacionem Guillelmi Poncii secretarius.

(61) Reg. 2245, fol. 44 v.

Lo Rey. — Comte car cosi. Vostra letra havem reebuda responsiva a una nostra que laltre jorn vos tramesem sobre certa obra que volem que lo moro maestre de la obra dalmetaruez, qui us obre a Balaguer, vege E grahim vos molt la bona affeccio e voler que mostrats en servir nos en; pero com lo dit moro sia segons que dehits en vostra letra, tan scelos de sa muller que per res no s partex d ella, e per conseguent sa venguda fos molt difficil, nos no volents ajustar mes de dolor a son mal, trametem a vos qui entenets molt be la manera del obrar, les mides del lonch e ampla de la nostra obra, dins la present intercluses, pregant vos affectuosament que en la dita nostra obra, manets e façats metre la ma al dit moro decontinent, a fi que les puxam haver fort prest segons desijam. E sera cosa de que ns complaurets molt. Dada en Valencia sots nostre segell secret a VI dies de Octubre del any M CCCC II. Rex Martinus. — Es necessari que de dues cubertes que han a esser, la una haja dues alnes de Leyda de lonch, e V. palms d alna d ampla; l altra haja .VII. palms d alna de Leyda de lonch e d ampla una alna. — Dominus Rex mandavit mihi Anthonio de Fonte.

(62) Reg. 2245, fol. 46.

Lo Rey. — Deffenedors. Axi com sabets cascuna vegada que s fa socors per sosteniment de Longosardo, hi es trames lo dit socors tant tart que si per occasio alguna o cas sinistre, ço que Deus no vulla, aquell socors se perdia, lo dit castell seria molt perillos e s perdria per ventura abans que altre socors hi pogues esser trames. Perque volents provehir segurament a la salvacio del dit castell, vos manam tan expressament com podem, que encontinent trametats al dit castell lo socors que y devets trametre no sperat temps mes avant alcu. E aço no laguiets o mudets, car en altra manera convendrie ns tornar nos en sobre vostres persones e bens. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XI dies d Octubre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur defensoribus mercaderie civitatis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(63) Reg. 2245, fol. 48

Lo Rey. — Promens. Nos per la gran necessitat e perill en que es posada la vila del Alguer scrivim als deffenedors e clavari de la mercaderia d aquexa ciutat que encontinent liuren e donen an Ffrancesch Foix III milia florins d or d Arago per soldejar .L. homens per trametre ls en la dita vila del Alguer. E ço qui restara dels dits III milia florins, trametra axi matex en la dita vila per socorrer ne als soldats qui ja son en aquella. Perque us pregam affectuosament e manam que façats tant com en vosaltres sie e ginyets que los dits deffenedors e clavari complesquen sens tota dilacio, ço de que nos los scrivem, segons quel dit En Ffrancesch Foix vos ne tendra aprop. E sera cosa de que ns farets plaer e servey gran. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XVIIII dias d Octubre del any M CCCC II. Rex Martinus. — Dirigitur consiliariis Barchinone. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(64) Reg. 2246, fol. 5.

Lo Rey. — Micer Johan. Manam vos que vistes e reconegudes les cartes e altres provisions d aço que resta a pagar de la quema an Ramon Caçabo axi com a procurador d En Johan Martinez del regne de Castella, li façats del dit fet justicia desenbargada, per manera que no haia a recorrer a nos per defalliment de justicia. Dada en lo loch de Muntcada sots nostre segell secret a XXVI dies d Octubre del any de nostre Senyor M.CCCC. doç. Rex Martinus. — Dirigitur al amat nostre Micer Johan Mercader. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(65) Reg. 2245, fol. 5.

Lo Rey. — Mossen Gabriel. Per tal com havem acordat que l esgleya de Porta Celi sie consegrada digmenge prop vinent, vos pregam que de part nostra digats al bisbe e l preguets que don licencia a Mossen l archabisbe d Athenes de consegrar la dita esgleya e deyts a frare Pere que liure a Bernat dela nostra cambra la croça e lo pontifical e les cimeres; e aço no haia falla per res. Dada en lo monestir de Porta Celi sots nostre segell secret a XXVII dies d Octubre del any de la nativitat de nostro Senyor Mil CCCC. dos. Rex Martinus. — Dirigit al amat capella nostre Mossen Gabriel Gombau. — Dominus Rex mandavit mihi Berengario Sarta.

(66) Reg. 2245, fol. 53.

Lo Rey. — Comte molt car cosi. Segons certs ardits que novellament havem hauts, don Lop de Gurrea e Pedro de Gurrea ab altres de lur valenta o bandositat se son aplegats al loch de Torrelles prop la ciutat de Taraçona e d alli corren talen e dampnifiquen cascun dia diverses viles castells e lochs axi del reverent pare en Christ lo senyor cardenal de Taraçona e de la sua esglesia com d altres, de la qual nova es versemblant que vos qui sots en aquexes partides haiats certenitat. E com nos vullam que les dites viles castells lochs e cases del dit cardenal e dela dita sua esglesia sien denant tots altres conservats e preservats de tots sinistres e perills, manam vos tan expressament com podem que si anat no y serets, hi anets decontinent ab aquell major esforç que porets, e si anar no y porets, trametets hi decontinent lo noble Mossen Arnau Derill, lochtinent vostre en la dita ciutat de Taraçona e termens d aquella, per traure los damunt dits e tots altres garreiants del dit loch e de totes aquelles comarques e vedar a aquells que en los dits lochs no donen o facen dan o dampnatge algu. Hoc encara si mester sera pendre punir e castigar aquells segons lurs males obres demerexeran en tal forma que a ells sia pena perdurable e a altres terror e eximpli; haven vos en aço per tal forma que n siats digne de lahor. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XXVIII dies d Octubre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Comiti de Denia. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

(67) Reg. 2245, fol. 55 v.

Lo Rey. — Comte car cosi. Per alguns ardits que havem hauts d aquexes parts som stats informats de la entrada de don Johan Martinez de Luna e d altres, sobre la qual nos haguerem degudament provehit si ho sostingues nostra disposicio personal; car sapiats que ab gran affany e anuig nos en som venguts del monestir de Porta Celi on erem enats. Per que us pregam e us encarregam tant com podem que curosament e ab bon sforç entenats continuament vers presta execucio e bona conclusio dels affers per qui sots aqui enat; de manera que n puxats denant nostra maiestat degudament, segons cove e segurament speram, esser loat. Dada en Valencia sots nostre segell secret lo primer dia de Noembre del any M.CCCC.II. Rex Marti-

nus. — Dirigitur Comiti de Denia. — Anthonio de Fonte mandato domini Regis facto per Eximinum Petrum d Arenosio militem consiliarium et camerlengum.

(68) **Reg. 2245, fol. 54.**

Lo Rey. — Venerable abbat. Tantost que hayam finada la cort que aci celebram, lo finament de la qual sera Deus volent dins breus dies, entenem enar, migencant la divinal ajuda, en Cathalunya per celebrar corts als Cathalans. On com haiam deliberat convocar e celebrar aquelles en la vila de Muntblanch, e nos entenam star en aqueix monastir, pregam vos affectuosament façats endreçar lo monastir e cuytar tant com puxats la obra de les nostres cambres que aqui fets; per manera que si posible sera, sien acabades quan nos siam aqui, e hi puxam albergar. E sera cosa de que ns farets plaer e servey gran que molt vos grahirem. Dada en Valencia sots nostre segell secret a IIII dies Noembre del any Mil CCCC II. Rex Martinus. — Dirigitur abbati monasterii Populeti. — Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii.

Les despeses de les dites obres en lo convent de Poblet no anaven a carrech de la comunitat o al menys no pas en sa totalitat, car lo Rey escrivia en la mateixa data:

Reg. 2245, fol. 54 v.

Lo Rey. — Com nos haiam deliberat e vullam que s acab la obra de les nostres cambres començades qui son en lo monestir de Poblet, manam vos que decontinent enets al dit monastir per continuar e acabar la dita obra. Car nos vos satisfarem e us farem star content de tot ço a que us serem tenguts. E aço per res no dilatets. Dada en Valencia sots nostre segell secret a IIII dies de Noembre del any M.CCCC II. Rex Martinus. — Dirigitur Berges magistro domorum. Dominus Rex mandavit mihi Guillelmo Poncii

(69) **Reg. 2245, fol. 57.**

Lo Rey. — Promens. Nos, Deus volent, entenem enar en la setmana prop vinent a la ciutat de Xativa, e passar per aquexa vila. Perque us notificam les dites coses, per ço que siats avisats e prests a fer nos la festa que devets. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XIII dies de Noembre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur juratis ville Algezire. — Johannes Vilella mandato domini Regis facto pro Guillelmo de Martorello militem consiliarum.

(70) **Reg. 2245, fol. 59.**

Lo Rey. — Comte. Nos trobariem plaer en deportar nos alcuns dies en caçar. Perque us pregam affectuosament que ab lo vostre caçador ensemps nos vullats prestar e trametre los vostres falcons palagrins. Car apres alcuns dies que n haiam pres alcun deport, los vos remetrem. E d aço ns farets plaer e servey gran. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XV dies de Noembre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Al noble e amat conseller e almirall de les nostres mars Don Johan comte de Cardona. — Dominus Rex missit signatam.

(71) **Reg. 2245, fol. 62.**

Lo Rey. — Sabut havem per En Jacme Boteller que vosaltres li vedats e inibits que no tall o faça tallar o arrabaçar alguns arbres qui en lo terme d aquexa vila li son stats venuts per singulars d aquella, dients e allegants qu aço ell no pot fer per rao de cert stabliment d aquells fet entre vosaltres. On com lo dit Jacme tall e arrebaç los dits arbres per lenyar e fer ne servey a nos e a nostra cort, manam vos expressament e de certa sciencia que no contrastant qualsevol ordinacions o stabliments fets en contrari, los quals en semblant cas no deuen haver loch, donets licencia e libertat francha al dit Jacme que puxa tallar los dits arbres, e altres qualsevol pus deien servir a nos e a nostra cort segons es dit, e que aquells puxe traure del dit terme. En altra manera siats certs que nos ho haurem molt per desplasent e conexerets ho sens tota falla. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XXVII dies de Noembre del any M.CCCC II. Rex Martinus. — Dirigitur justicie juratis et probis hominibus ville Muriveteris. — Dominus Rex misit signatam.

(72) **Reg. 2245, fol. 62 v.**

Lo Rey. — Vostra letra havem reebuda responsiva a aquelles que us haviem trameses sobre la solemnitat de la festa de la sagrada concepcio de Madona sancta Maria a la qual per ennobleir aquella, voliem e us pregavem que fossets. E aquella vista, vos responem que no curant respondre a les raons escusatories en aquella contengudes, vos pregam que aquesta vegada vullats esser ala dita festa en e segons la forma contenguda en nostres letres demundites, per ço que en nostra absencia per vosaltres sia supplit en ennobleir la dita festa. Car en les altres festes sdevenidores nos, si a Deu plaura, serem aqui e ab vosaltres ensemps posar ho hem en deguts orde e stament a servey e gloria de la dita verge Madona sancta Maria. E en aço us pregam no haia falla alguna, car fer n ets obra molt plasent a la verge Madona sancta Maria e a nos plaer gran que molt vos grahirem. Dada en Valencia sots nostre segell secret lo primer dia de Deembre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur Episcopo et Capitulo ecclesiæ Barchinonæ. — Gabriel Mascaroni mandato domini Regis facto ad relationem Guillelmi Poncii secretarii.

(73) **Reg. 2245, fol. 64 v.**

Lo Rey. — Com en aquestes partides no tropiam apresent perdius, e per ço lo comprador de casa nostra haia dat carrech an Pere Crespo perayre (1) vehi daqueix loch que per ell compre aqui perdius a ops nostre, manam vos que de totes quantes perdius se vendran en aquexes partides façats dar la fadiga al dit Pere, ell pagant lo preu als pardiguers o caçadors d aquelles segons ara s i venen. Dada en Valencia sots nostre segell secret a IIII dies de Deembre del any M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dirigitur juratis et probis hominibus loci de Sarrio. — Dominus Rex misit signatam.

(74) **Reg. 2245, fol. 67.**

En Marti, etc. — Al noble e amat nostre lo veguer de Barchinona e de Vallers, salut e dileccio. Entes havem no ab poch desplaer que un frare prehicador appellat frare Miquel Deç Puig, lo qual novellament es stat fet lector de la Seu d aquexa ciutat, ha dit publicament legint en cadira que tota persona es heretge qui aferm que algu concebut per ajustament de hom e de fembra sie sens pecat original no faent ne excepcio dela verge Maria, dela qual cosa si vera es estada, mereix greu castich e dura pena. Per que us manam tan expressament com podem que encontinent tots altres affers lexats per grans e arduus que sien, entenats en pendre d aço secreta informacio, la qual tantost que la haiats presa, nos trametats per correu cuitat, per ço que si s trobaran esser veres les dites coses, puxam corregir durament lo dit frare Miquel, del foll, dur, gosat e atrevit perlament que promptuosament fet haura, per manera que n report deguda pena, de la qual tots altres volents o presumints assatjar semblants folls perlaments, prenguen terror e eximpli. E si trobats lo dit frare Miquel esser culpable en les dites coses, assegurats vos de sa persona per manera que no se n puxa anar. E guardats vos que en aço us haiats ab aquella sobirana cura e diligencia que de vos confiam e semblant scelerat acte, requer e vol. Dada en Valencia sots nostre segell secret a XIII dies de Deembre en l any de la nativitat de nostre Senyor M.CCCC.II. Rex Martinus. — Dominus Rex mandavit mihi Bartholomeo Gras.

Altra lletra ab termes consemblants fou adreçada al bisbe y capitol de Barchinona (idem, idem).

(1) Cardador de llana.

NOTES HISTÒRIQUES SOBRE CATALUNYA EN TEMPS DE LA REVOLUCIÓ FRANCESA (Primera serie), per MIQUEL S. OLIVER.

CONTADES son les referencies de les histories generals d'Espanya als fets de Catalunya en semblant època. Una quartilla de paper sobra pera extractar lo que diuen en Lafuente o en Víctor Gebhardt, si ·s desconta l'espay que destinen a la guerra del Rosselló, tractada militarment. No molt més explícits resulten els historiadors monogràfichs del regnat de Carles IV, com Andreu Muriel (1) o el general Gómez de Arteche (2), y en poch los aventatjen les histories particulars de Catalunya. Fora lo que ·s refereix a la dita campanya contra la Convenció (1793-1795) y a les batalles y moviments dels exèrcits, lo demés pot reduirse a una trentena de ratlles. En Víctor Balaguer descriu vint anys de l'historia catalana, desde 1789 a 1808, en sis planes escasses de la seva obra aparatosa d'onze volums (3); D. Antoni de Bofarull dedica un capítol del tom IX a contar tot lo ocorregut durant els anys 1788 a 1794, capítol que la guerra absorbeix d'una manera casi bé exclusiva (4), y un y altre dilueixen la poca sustancia de caràcter civil o polítich en obligades insistencies y amplificacions d'estil. Més concentrat, ja que no més pròdig de noticies, es l'Aulestia (5), y té ·l mèrit de reduir a les paraules necessaries el migrat contingut històrich dels seus predecessors, el qual pot dirse que ·s contreu exclusivament a unes vagues referencies sobre *el rebombori del pa* — produit per la carestia dels queviures, allavors general a tota Europa — així com també a diversos pormenors sobre la manera amb que Catalunya va contribuir a la guerra contra la primera República, en un esfors patriòtich realment considerable. En la *Historia del Ampurdán*, den Pella y Forgas, s'hi troben indicacions sumament curioses.

L'historia, com més acostada a nosaltres, fa de més mal escriure en certs aspectes. Perque les manifestacions prehistòriques podria dirse que representen l'estat fòssil, així com les manifestacions antigues son semblants a la momificació o a la troballa d'ossos sechs y descarnats; però a mida que venim als

(1) *Historia de Carlos IV*, por D. ANDRÉS MURIEL. Va estar llarch temps inèdita publicantla després la Real Academia de l' Historia en el *Memorial Histórico Español*, del qual forma els t. XXIX a XXXII inclusiu (1893-94).

(2) *Reinado de Carlos IV*, por el general D. JOSÉ GÓMEZ DE ARTECHE, en la «*Historia General de España* escrita por individuos de número de la Real Academia de la Historia», baix la direcció de D. Antoni Cánovas del Castillo. Madrid, «El Progreso Editorial», 1892.

(3) *Historia de Cataluña* (Madrid, TELLO, 1885-87). V. t. IX, p. 322 y següents.

(4) *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, t. IX, p. 408 y següents.

(5) *Historia de Catalunya*. Barcelona, 1887-89, 2 vols. in-8.

temps moderns, els restes del passat ja ·s presenten cada vegada més vestits de musculatura, de parts blanes, de nervis y de pell. Ja no·s tracta del esquelet ni del fòssil, sinó del cadavre encare calent que es precís estudiar y fer reviure amb tota la seva integritat biològica y activa, no simplement anatòmica. Així pot dirse d'aquests anys de Catalunya en temps de la gran Revolució y encare de tot el segle XVIII, després de la caiguda de la nostra nacionalitat. Les fonts històriques sufreixen allavores una crisi o desplaçament. D'un cantó s'estronquen y d'altre se multipliquen, apareixentne de noves. Escassejen els analistes, els anotadors, els escribes de relacions circumstanciades per l'estil del *Dietario de Barcelona en la década de 1767 a 1777*, del comte de Creixell, que ·s l'última manifestació coneguda d'aquesta especie, la qual no rebrota fins a la guerra de l'Independencia, trenta anys més tart, amb la *Barcelona cautiva*, del P. Ferrer. En camvi sorgeix, si bé en forma embrionaria, la prempsa periòdica, que tardarà molt temps encare en poder suplir les relacions dels analistes individuals, com tindrem ocasió de veure. Se tracta, donchs, d'una gran dispersió y escampadissa de documents històrichs, així oficials y manuscrits com literaris y impresos, així contemporanis dels fets com retrospectius y d'investigació.

En primer lloch, els Arxius centrals y després els vinculats a Catalunya (Audiencia o *Real Acuerdo* d'allavores, Bisbat, Ajuntament, Capitania general encarregada del govern polítich, etc.). En segon lloch, la prempsa rudimentaria a que ja s'ha fet alusió: *Gaceta*, *Mercurio*, a Madrid, y *Diario de Barcelona* (1) aquí, desde 1792, poguentshi afegir també la prempsa francesa revolucionaria y especialment el famós *Moniteur* (2), que a la seva condició general de periòdich reuneix el caràcter d'arxiu o protocol parlamentari en quant a la Constituyent, la Llegislatura y la Convenció, no menys que ·l recull d'actes del Comité de Salut Pública (3), en publicació encare, dirigit per l'Aulard, ahont tantes vegades, directament o per incidencia, se va tractar de Catalunya. En terç lloch la literatura contemporania o, més ben dit, els impresos (no periòdichs) de l'època; contanthi desde ·l llibre descriptiu, polèmich o de viatjes fins a la fulla solta y desde les memories personals fins al bàndol y el pasquí. Citem com exemple d'aquesta categoria les *Lettres écrites de Barcelone à un zêlateur de liberté qui voyage en Allemagne* (1792) de que ·s parlarà més detingudament; la part aprofitable de *Le français à Madrid*, les referencies a Catalunya dels viatjes d'Artur Young, Bourgoing, Laborde, etc.; els números corresponents de la colecció Andreu-Bonsoms, cedida avuy al Institut pera la Biblioteca en formació, y en fi, les alusions y noticies incidentals que poden obtenirse despullant l'inagotable bibliografia epistolar y de memories franceses dels temps revolucionaris (homes públichs, grans dames, emigrats).

(1) Començà a publicarse el *Diario de Barcelona* l'octubre de 1792. Veure, per are, desde ·l començament fins a 1794.
(2) *L'ancien Moniteur* (reimpressió), Paris, 1847, 32 vols. in-4 (PLON frères).
(3) Paris, 1885-1912, XXI vols. in-8.

Passant d'aquestes fonts directes y contemporanies a les retrospectives y d'investigació, hi ha que recordar en primer terme les histories generals d'Espanya y de Catalunya ja esmentades y les del regnat de Carles IV, com també els estudis, quasi tots extranjers, que ·s refereixen a tal període o les obres fonamentals que impliquin referencia a Espanya y Catalunya, començant per la d'en Sorel: *L'Europe et la Révolution française* (1) y pel seu altre treball més especialisat *La diplomatie française et l'Espagne* (2), y contanthi igualment la de Sybel, *Histoire de l'Europe pendant la Révolution française* (3). Molt important es també la *Geschichte Spaniens zur Zeit der französischen Revolution* (4), de Baugartem, que té per base l'abundant materia trobada als arxius de Prussia y especialment en les comunicacions oficials y reservades del embaixador a Madrid, Sandoz-Rollin; el llarg treball de Tratchewsky, *Espagne á l'époque de la Révolution française* (5), fet sobre ·ls arxius de Moscou amb la molt nodrida correspondencia del embaixador de Russia a Espanya, Zinoviev; el llibre de M. Geoffroy de Grandmaison, *L'Ambassade française en Espagne pendant la Révolution*, 1789-1804 (6), qu'ha explotat els arxius parisenchs y ·ls despatxos dels embaixadors y encarregats de negocis Lavauguyon, d'Urtubize, Bourgoing, general Perignon, almirall Truguet, Guillemardet, Llucià Bonapart, etc., y, finalment, el discurs llegit a l'Academia de l'Historia per D. Joan Pérez de Guzmán sobre la *Embajada del conde de Fernán-Núñez en París durante el primer período de la Revolución francesa* (7).

Formant una altre branca, venen les histories y estudis monogràfichs relatius a la guerra del Rosselló y a les seves derivacions de caràcter social y polítich, que son les que principalment constitueixen el nostre punt de vista. Tals, per exemple, l'obra de Fervel, *Campagnes de la Révolution française dans les Pyrénées-Orientales* (8), el llibre, molt documentat, de Chuquet, sobre *Dugommier* (1738-1794) (9), principal capdill d'aquella guerra, ahont trobà la mort; les referencies de l'obra del Dr. J. Mayer, *Die französisch-spaniche Allianz in den Jahren* 1796-1807 (10), de la de M. Pierre Conard, *Napoleon et la Catalogne—La captivité de Barcelone (février* 1808-*janvier* 1810*)* (11) en els precedents exposats al primer capítol, y de *L'abdication de Bayonne*, de l'Albert Savine, feta amb un criteri de divulgació literaria, però que resumeix no pochs extrems de l'erudició moderna (12); sense contar les conexions que ofereixen el llibre de D. Fermí

(1) Paris, 1885-1904, 8 vols. in-8.
(2) Publicat a la *Revue Historique*, t. XI-XIII (1879-80).
(3) Paris, 1869-88.
(4) Berlin, 1861, in-8.
(5) Publicat a la ja citada *Revue Historique*, t. XXXI, maig de 1886.
(6) Paris, 1892, in-8.
(7) *Discursos leídos ante la Real Academia de la Historia en la junta pública de* 16 *de Junio de* 1907, por los señores D. Juan Catalina García y D. Juan Pérez de Guzmán. Madrid, Est. tip. de Fortanet, 1907.
(8) Paris, 1851-53, 2 vol. in 8.
(9) Paris, 1904, in-8.
(10) Linz, 1895-96, 2 vol. in-8.
(11) Paris, 1910, in-8.
(12) Paris *(Collection Historique Illustrée)*, 1908, in-16.

Lassala, duch de Mandas, sobre *La separación de Guipúzcoa y la paz de Basilea* [1], l'article d'en Morel-Fatio, *José Marchena et la propagande révolutionnaire en Espagne en 1792 et 1793* [2] y la superba biografia de *El abate D. José Marchena*, escrita per en Menéndez y Pelayo a fi d'acompanyar les obres del girondí andalús quan foren editades a Sevilla [3]. Falta mencionar, per últim, un altre orde de producció: la referent als emigrats francesos de l'època del Terror, assumpto verge fins avuy pera l'historiografia espanyola, no obstant l'importancia que va revestir, a Catalunya particularment. Ultra les histories y estudis generals, com es are l'*Histoire de l'Émigration pendant la Révolution française* [4] per Ernest Daudet, l'emigració vinguda a Espanya ha sigut estudiada especialment, y sempre en l'aspecte eclesiàstich, per el P. Delbrel en uns articles titulats *Le clergé français refugié en Espagne pendant la Révolution* [5]; per M. Geoffroy de Grandmaison en altre estudi quasi idènticament titulat *Le clergé français en Espagne pendant la Révolution* [6]; per M. Víctor Pierre, en la monografia *Le clergé français refugié en Espagne* [7]; per l'abbé Sicard en la seva obra *L'ancien clergé de France* [8] y, tot darrerament, per l'abbé Jean de Contrasty, en llibre apart que ·s titula *Le clergé français exilé en Espagne* (1792-1802) [9], el qual resumeix y supera, en quant a noticies, tots els treballs anteriors així com les mencions contingudes en l'*Histoire du clergé dans le département des Pyrénées Orientales*, per l'abbé Torreilles, y en distintes memories personals y cartes dels mateixos emigrats.

Aquests son, en conjunt, els elements principals que tenir en compte, així per intentar un retaule general com per a procedir a noves recerques y engrandirlo, amb un treball que sempre tindrà el defecte de l'incrustació de fragments, ja que falta la guia del més senzill noticiari portat per ordre cronològich fins que apareix el *Diario de Barcelona*, el día 1.er d'octubre de 1792, y encare llavors els fets no solen esser referits d'una manera directa, sino lateral y per comentaris, donantlos com sabuts de tothom.

§ I

La proclamació de Carles IV; els preludis de la Revolució; els desordes de la fam

El dia 14 de desembre de 1788, deixava d'existir el rey Carles III d'Espanya, de bona memoria pera ·ls catalans. La seva política no sols implicava la

(1) Madrid, 1895, in-8.
(2) *Revue Historique*, setembre-desembre 1890.
(3) També ha sigut inclòs en la colecció d'obres completes den Menéndez, formant, amb el de *La Propaladia de Torres Naharro*, la tercera serie dels *Estudios de crítica literaria* (Madrid, 1900, 1 vol. in-16).
(4) Paris, obra coronada per l'Academia francesa amb el gran premi Gobert, 3 vol. in-8.
(5) A la revista *Etudes religieuses*, setembre-octubre-novembre de 1891.
(6) A la revista *Le Correspondant*, núms. 5 y 6 de 1891.
(7) A la *Revue des Questions historiques*, abril de 1904.
(8) Paris, 1903. El capítol IV del tomo III està totalment consagrat al clero refugiat a Espanya.
(9) Tolosa, 1910, in-8.

reconciliació amb Catalunya, després del cataclisme de 1714, sinó que va pendre aspectes alguna vegada de preferencia manifesta, com si volgués ferne ·l fonament de la restauració econòmica que caracterisa el seu regnat. Esculleix a Barcelona com a punt de desembarch, quan torna de Nàpols; es rebut amb festes esplèndides y condona al Principat els deutes per rahó de *catastre*, amb l'anunci de propòsits encare més sustantius. L'introducció en els Ajuntaments dels dos *diputats del comú* y del *síndich personer del poble* amb caràcter electiu, inicia vagament un principi de sobirania popular y una tendencia municipalista odiada fins allavors. Les disposicions sobre entrada de teixits de lli y cotó (1768) y de sedes o musselines (1770) posen els fonaments del sistema aranzelari. En 1772 se regula la forma d'extingir els deutes als antichs acreedors de la disolta Diputació y del ja oblidat Concell de Cent; y en 1778 s'obri, per últim, a Catalunya el tràfech d'Amèrica, reparant la secular exclusió. A la Real Academia de Bones Lletres, qu'existia desde 1729, s'hi uneixen desde ·ls començos d'aquest regnat la benemèrita Junta de Comerç (1758) propulsora de tantes iniciatives de progrés industrial y artístich, el Colegi de Medicina (1760), l'Academia de Ciencies Naturals y Arts (1770), l'Academia de Medicina y Cirurgia (1770), l'Academia de Jurisprudencia (1777) y altres organismes docents o pràctichs que senyalen cronològicament els origens remots de l'actual renaixença y l'aparició de l'*utillatje* en que s'havia de forjar, al calor del increment mercantívol y del conreu de la terra, el qual, per la seva intensitat, afegia un nou motiu de diferenciació als motius històrichs y de idioma. Així ho observen viatjers y escriptors, tant espanyols com no, del últim terç d'aquell segle segons pot de veures en Ponz, Young, Nifo, Cadalso o Laborde.

La conciencia y reconeixement d'aquesta prosperitat per part dels catalans mateixos, va portar a una reconciliació amb la propia memoria de Felip V y ·s va estendre al regnat de Carles IV. L'obra de Carles III, apenes entelada aquí pel desastrós *Pacte de familia* y per l'introducció de les quintes, motiu d'esvalots populars, resultà en conjunt benèfica pera Catalunya, serví de reparació en l'ànima del poble a les malifetes precedents y fou propicia al nom del seu pare com devia serho també an el seu fill. Els més senyalats catalans d'allavores escriuen com a veritables *botiflers* y l'opinió ilustrada ·s mostra obertament filipista. Res més lluny de l'odi expressat setanta anys després en els cenacles literaris que lo que sentien y deyen els avis intelectuals dels moderns floralistes, els fills mateixos dels vençuts de 1714. Finestres exulta al recordarlo; el Dr. Dou proclama a Felip d'Anjou *el Solón de Catalunya* a causa, precisament, del seu aborrible Decret de Nova Planta, que va abatre, segons el cancelari de l'universitat de Cervera, drets feudals, «servituts gòtiques», mals usos, preeminencies de senyoria que clamaven al cel... El propi Capmany escriu: «¿Qu'era, en fi, tot Espanya abans de qu'entrés a ocupar el seu trono l'augusta casa de Borbó? Un cos cadavèrich sens esperit ni forces pera sentir sa mateixa debi-

litat» (1). Y afegeix en altre lloch, comentant el gran creixement de la població de Barcelona: «Tal ha sigut l'impuls que va rebre en el benèfich regnat del senyor Felip V, època felís de ressurrecció pera la prosperitat nacional en aquests regnes, fins esser avuy la ciutat més poblada y activa de la corona». De modo que·l brill superficial del temps de Carles III daura la memoria dels predecessors y estén el seu prestigi al regnat següent. Encare en 1793, quan la ciutat de Barcelona y sos estaments y gremis ofereixen un còs de tropes pera la guerra contra la primera República, parlaràn a Carles IV de «*la fidelidad de un Pueblo que cuenta el número de sus grandes beneficios por el de las providencias que debe a V. M.* Y A SU AUGUSTO PADRE» (2).

Clar qu'aquesta prosperitat era de mena utilitaria y no aixecà el vol del esperit, ja tan pobre abans de la mateixa guerra de Successió y caigut desprès en espantós aclaparament y miseria. Un escriptor alemany que escrigué més tart l'historia de la guerra de l'Independencia y que sembla haver viscut a Catalunya, referintse an aquest moviment restaurador, el caracterisa així: «Tota la cultura intelectual tendeix enterament y exclussivament a les nocions tècniques y mecàniques, may a les filosòfiques» (3). Dins de semblant atmòsfera, propicia a les disciplines d'aplicació y refractaria a les especulatives y trascendents, se va moure Catalunya en temps de la Revolució francesa. Carles IV comença a regnar en el moment en que s'inicia la gran tempestat destinada a somoure·ls fonaments de totes les nacions y produir una nova època. Com el seu parent de França Lluis XVI, amb el qual serva tanta similitut, posseia totes les condicions d'honradesa personal, les aficions senzilles y les virtuts casolanes que fan l'honor de la vida domèstica; però careixia de llums, de grandesa d'esperit y de la capacitat indispensable al príncep en tot temps y molt més en dies de tant espantosa maror. Contra lo qu'alguns esperaven, confirma·ls poders de primer ministre o Secretari del Despaig a Floridablanca, *golilla* astut y desconfiat, a voltes més indecís qu'astut y sabent revestir aquesta vacilació amb el ropatje de l'experiencia cautelosa. Tocat un temps el vell Moñino de la pruija reformista y filosòfica, instrument d'Aranda a Roma quan l'expulsió dels jesuites, la tempestat revolucionaria de París el trasmuda y espanta desde sos preludis. La proclamació del nou rey se fa amb tota pompa a Madrid el día 20 de Janer de 1789 y successivament la celebren les demés ciutats de la monarquia, venint a coincidir les festes y obrant lo que·ls francesos dirien una *diversió* saludable, amb l'agitació general a tota la península y quasi a tota Europa per la manca de blat.

(1) *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de Barcelona*, t. III, p. 366.
(2) Missatje dirigit al rey Carles IV per la Junta de comissionats del Ajuntament, Noblesa, Religió de Sant Joan, Comers, Collegis, Gremis y Fàbriques, de data de 20 d'abril de 1793. Imprès, juntament amb les demés comunicacions creuades, en 8 p. foli, sense títol, encapçades: *Señor.*
(3) STAFF, *Der Befreiungskrieg der Katalonier in den Jahren* 1808 *bis* 1814, t. I, p. 60 61. Citat també per P. Conard.

A Barcelona li toca el seu torn el 12 de febrer, dia de Santa Eularia, y els següents; a Tarragona el 22, 23 y 24; a les altres poblacions catalanes, per l'estil. Les festes de Barcelona, no exentes de valor en sí mateixes y per la nova generació artística que hi va pendre part, revestiren l'ostentació y el caràcter enfàtich propi de les derreries de l'antich règim. Fonts, estatues alegòriques de la Fidelitat o l'Obediencia, cadafalchs bombàstichs, arquitectura y poesia barroques, formes d'art y de pensament idolàtriques y servils: basta repassar la *Sucinta noticia* (1), relació oficiosa d'aquella solemnitat, pera que una imatge complerta s'en aixequi en l'enteniment del lector. Ademés de la proclamació propiament dita, amb formació de tropes, sortida del penó real, comitiva d'autoritats y regidors y vítors y salves de costum, va haverhi endomassada y iluminació d'edificis, refresch donat pel capità general, comte del Assalt, al Ajuntament; altre refresch del marquès de Puertonuevo, ball de la noblesa, reunió al Palau. Va haverhi igualment dinar ofert per la Ciutat als pobres de la presó y per la comtesa del Assalt als presidaris de la Ciudadela. Una serenata italiana, posada en música expressament per aquell dia, fou cantada durant la recepció al Palau; s'aixecaren, com a novetat, uns *mongolfiers* que portaven am grans lletres els noms de Carles y Maria Lluisa y un carteló penjant amb aquest dístich:

Conspicite: ad cælos vehimus nunc nomina Regum;
Hic sileant artes: Physica sola potest.

Versos castellans, prosaicament enumeratius y sense traça, foren distribuits al públich y els regidors feren crescuda despesa per un nou vestit de gala: «vellut negre, juba, voltes de la casaca y botons de tela d'or brodada de plata al cantell, y divises de cerimonia». Cada regidor anava assistit de dos criats de llibrea, a peu y descoberts.

Mes, de la prosa ponderativa que conta aqueixes festes, traspua una impressió d'intranquilitat y de mal estar fondo. A Tarragona se fa valer el lluhiment de la proclamació «a pesar del temps calamitós» amb qu'ha vingut a coincidir. Els *Anales de Reus* consignen qu'aquell any estaven del tot paralisats el comerç y l'industria. La gent treballadora tingué que esser auxiliada pel municipi amb distribució diaria de queviures, contribuint amb grans quantitats l'arquebisbe Armanyà, de Tarragona, y la cartoixa de Scala-Dei; sols el primer dia foren socorreguts com a 3.500 menesterosos. La miseria se deixava sentir furienta, a França lo mateix que a Espanya, a Barcelona lo mateix que en el reste del Principat. Les commocions populars que allavores hi tingueren lloch, coincidiren amb les que en els pobles del voltant de París, per rahó d'escassetat de farina,

(1) *Sucinta noticia previa á la que se dará por extenso al público de la proclamación del Sr. Rey Don Carlos Quarto...* etc. — Follet de l'època.

senyalaren els preludis materials de la Revolució francesa. Una tradició molt persistent, però molt poch concreta, ha fet arribar fins a nosaltres la memoria dels *rebomboris del pa*. Els documents d'arxiu no·n donen idea més clara; s'en hi parla per alusió, donantlos per suposats y coneguts, sense pendres la pena de referirlos. S'hi troben noticies de mides y acorts, de protestes de fidelitat al rey, de queixes encobertes; però no la relació explícita de lo succeit. Sabem, per exemple, que a Barcelona, tantost acabades les festes, les músiques y les alimares de la proclamació, l'intranquilitat va convertirse en amenassa, l'amenassa en explossió. La nit del 28 de febrer esclatà el descontent dels afamegats, bé en forma espontania, bé per misterioses sugestions d'ignorat origen y tendencia [1]. L'encongiment y pobresa d'esperit del llenguatje oficial, no deixa penetrar en aquest misteri. La turba, dividida en grans escamots, va corre per places y carrers, demanant pa y rebaixa del preu, assaltant botigues, proferint dicteris, udolant injuries; y, escalfada per la febra o *morbus comitialis* que tantes voltes s'apodera de les agrupacions fortuites, va pegar foch a la casa o fàbrica *del Pastim* y a varies barraques de les que servien pera la venda del pa. Lo més sorprenent del cas, a judici de D. Antoni de Bofarull, es que de la documentació corresponent no s'en dedueix cap precaució ni mida de caràcter militar, amb tot hi haverhi a Barcelona regiments de Guardes espanyoles y altres forces d'infanteria. Sols s'hi parla de bons oficis de l'Ajuntament, associat amb diversos particulars: nobles, sacerdots, síndichs dels gremis, els quals prengueren a càrrech seu la tasca abnegada y perillosa de sortir al carrer y posarse en la mateixa gola del llop pera aplacarlo. El comte de l'Assalt sembla volguer disculpar la seva prudencia y donar una satisfacció implícita a la ciutat, a la qual dirigeix per aquells dies una comunicació declarant que lluny d'oposarse a les seves resolucions, com tal volta s'havia dit de públich, difereix a tot lo que resolgui el Cos municipal, dins de les facultats més amples. No obstant lo que afirma l'historiador català, sembla que les tropes arribaren a sortir, si es exacte lo que l'encarregat de negocis de França a Madrid, Lemarchand, escriu al seu ministre, Montmorin, donantli compte d'aquells disturbis de Barcelona. El dia 4 de març «un caputxí dels de major respecte — diu — se presentà devant d'aquella frenètica multitut amb un crucifix a la mà, y conseguí sospendre el carnatje que infaliblement hauria tingut lloch, assegurant an el comandant de les tropes qu'el poble anava a retirarse; y com, en efecte, ho va fer, les tropes també se retiraren» [2]. No falta qui atribueix la culpa d'aquella excitació y del increment que va pendre a l'inflexibilitat de l'Audiencia o *Real Acuerdo* que, sense contemplacions ni sentiment local, havia dictat disposicions y pujat el preu del pa segons ho donen a entendre les freqüents entrevistes de

(1) Bofarull, *Historia de Cataluña*, t. IX, p. 415.
(2) Arxius de Negocis Extrangers de França, *Espagne*, vol. 627, fol. 188 y següents. — Geoffroy de Grandmaison, *L'Ambassade française en Espagne pendant la Révolution*, p. 5 y 6, nota.

regidors y magistrats, y les vacilacions en cursar l'edicte o edictes de l'Audiencia durant l'alborot.

Convé, de totes maneres, seguir les actes del Ajuntament de Barcelona que fan referencia al succés. Era Alcalde major de la ciutat y tinent de corregidor de la mateixa D. Gaspar de Jover y Téres; figuraven com a regidors els senyors Antich, Molines, Foxà, Ponsich, Borrás, de Llinàs, de Navia, de Sanjoan, de las Llanas, Gispert, y altres més; son diputats del comú el Dr. Puig, en Berenguer, en Molinas y en Rovira y fan de síndich personer y de síndich procurador, respectivament, en Barbarà y en Generas. L'excitació de les passions observada durant el dia y la temença de disturbis feren, sens dubte, que 's convoqués a sessió pera la nit del mateix 28 de febrer. Se dona compte d'un ofici del baró de Serrahí, acompanyant un edicte de «S. Ex.[cia] y R.[l] Sala Extraordinaria» de l'Audiencia en qui 's ficsen de bell nou el preu y el pes del pa en atenció en les circumstancies. En aquest edicte se pujen els preus, per conseqüencia de la gran escassedat de grans y farina, y sembla haver sigut l'esca del enrenou així que 's divulga entre 'l públich la nova del encariment. Sembla també haverse publicat, el mateix dia, un pregó pera que 's declarin les existencies de blat que 's trobin en poder de qualsevulga persones, passant d'una quantitat limitada y pera la propia manutenció, a fi de saberse a punt fixe la reserva amb que 's compta y que'l poble 's persuadeixi de la necessitat de la pujada. L'acort consistorial es de que 's compleixi lo resolt per l'Audiencia, que 's comuniqui als forners la nova tarifa y que s'estigui a lo manat. El regidor D. Joaquim de Navia salva el seu vot fent constar *«que del pregón podría inferir el pueblo tener el Ayuntamiento parte en la nueva asignación y variación de precios y pesos, y culparle»*; y com, ademés, una comissió de regidors ha sigut cridada a l'Audiencia, proposa que donin compte de lo que s'els ha dit, pera que l'Ajuntament a la seva vegada pugui *«fundar sus razones para representarle lo que se halle digno de consideración que no se haya tenido en cuenta en la Real Sala, y parece no ser poco»*. En aquest estat un porter de l'Obrería dona avis de que, mentres se subastava l'arrendament de les carns, han pegat foch a alguna barraca de les que serveixen pera la venda del pa y quasi enseguida s'assegura que crema també la casa-fàbrica del Pastim y que 's van incendiant altres barraques. A les darreríes del segle XVIII lo primer de tot es la cerimonia, la gerarquía, l'etiqueta: l'Ajuntament no pendrà cap providencia sense veure al Capità general, sense enviarli diputació en regla, sense demanarli permís de delliberar. Se dirigeix al Palau una comissió presidida per Don Manuel d'Antich y composta de dos regidors, d'un diputat del comú y 'ls dos síndichs. El cos municipal espera; quan tornen diuen *«que S. E. lo ha estimado y ha quedado enterado para lo que pudiese convenir»* y 's disposa que quedi constituit l'Ajuntament durant tota la nit, qu'alguns dels seus membres se dediquin a sossegar a les turbes y que s'avisi als PP. Caputxins a fi de que surtin al carrer amb igual objecte. Lluny d'aplacarse, el motí va pre-

nent aspectes poch tranquilisadors. El capità general crida l'Ajuntament pera que vagi en massa al Palau; l'Ajuntament resisteix aquesta volta creguent que aont fa falta es a Casa la Ciutat, y li envia nova comissió amb encàrrech de no resoldre res en definitiva sense deliberació de tot el consistori. S'acaba la sessió prenent les providencies convenients pera que al matí no faltin als llochs de venda els encarregats de la del pa y pera que aixís que sigui de dia s'avisin els priors, cònsuls y prohoms dels Colegis y Gremis a fi de proposarlos «*que como han contribuido estos cuerpos con laudable zelo en otras ocasiones... lo executen en la actual*». Quan els regidors se retiren a descansar el dia clareja (1).

De prova fou aquest dia, 1.er de març, y tan arborada 's presentava la maror, que hi hagué necessitat de revocar l'edicte de puja del pà, restablint a correcuyta els preus anteriors. Aquesta mida, per lo forçada, no arriba a temps de conjurar la revolta. L'Ajuntament se reuneix a primeres hores de la tarde, amb els comissionats dels Colegis y Gremis, que donen compte de l'inutilitat dels seus esforços durant tot el matí. Preséntense particulars, cavallers, persones visibles a oferir sos serveys a la ciutat. Al poch temps d'oberta la sessió, acudeixen dos canonges de part del Capítol a donar avís d'un cas apremiant: un escamot dels revoltosos havia invadit la Catedral y, contra totes les amonestacions y a viva força, reventava portes y panys per pujar a la torre del campanar y tocar a sometent. Volen a la Seu alguns cavallers y representants dels gremis per convèncer y aplacar als esbojerrats; un gran silenci d'angunia y espectació plana sobre els reunits en la sala de Cent; el temps transcorregut fa creure en l'eficacia dels bons oficis. Però de sopte·les furientes batallades de la *Tomasa* commouen l'aire y sobresalten els cors, esporuguits o frenètichs, d'un extrem al altre de la ciutat. Allavores la confusió y l'impotencia del Ajuntament, dels prohoms y de tota mena d'autoritat se posa de manifest en aquest acort, que dona idea de tota una època: «*reconociendo el Mui Il.e Aiunt.o lo que va empeñándose el lance y las desgracias que amenazan á esta ciudad si no se logra contener por medios pacíficos á los que perturban en tanto grado su quietud... votó, con los comisionados de los Colegios y Gremios que se hallaban presentes, una Misa solemne en obsequio de su Patrona la Virgen de las Mercedes, y acción de gracias, para luego que esté completamente logrado el sólido restablecimiento de la tranquilidad pública*» (2). S'envien nous comissionats a la Catedral y, a força de prechs, d'instancies y d'exposició, se consegueix que quedi en silenci la campana «*en el mismo instante que se acababa de hacer el voto*»; y allavores l'Ajuntament aprova el Memorial que, en conseqüencia del mateix, ha de posarse immediatament en les mans de la Nostra Senyora de la Mercè, y s'organisen pera la vigilancia d'aquell vespre diferentes rondes o quadrilles formades cada una per un noble y diversos comissionats dels Colegis y Gremis, dividintse la ciutat per barris. També resol demanar al

(1) Arxiu municipal, *Acuerdos* de 1789, fols. 130 a 132 v.
(2) *Acuerdos* de 1789, f. 133.vo a 134.

bisbe y al Capítol que donguin orde de treure, fins nou avís, els batalls de totes les campanes de Barcelona, com així fou executat, inutilisant aquest medi de commoció.

El dia 2 se reuneix de nou l'Ajuntament, al matí, amb els caps de corporacions y classes, pera donar compte de un ofici rebut del Capità general; mes, quan s'anava a tractar del mateix, arriba noticia de que tornen a formarse grans aglomeracions de gent cridanera y que la plaça del Palau en bull; s'aplaça la sessió pera la tarde; se formen les rondes o patrulles; corren als llochs amenaçats y se resol que, amb cada una d'elles, hi vaja un regidor portant el distintiu o *banda* a fi d'esser reconeguts sense excusa [1]. Per la tarde s'examina la situació, que sembla no haver millorat; se reglamenten les rondes improvisades els dies anteriors, les quals continuaràn de nit sens que per are «*se aposte en las plazas la tropa como lo habia ofrecido S. E. á fin de que estuviere pronta por si alguna ronda la necesitaba*»; se reben els oferiments de altres membres de la noblesa, dels advocats, dels fabricants, dels comerciants; s'autorisa a les patrulles per enviar a la Ciudadela a qualsevol que mereixi esser castigat o pres com a sospitós y s'indiquen les providencies adoptades pera la fabricació y distribució diaria del pa, amb quin objecte assisteixen diariament al Pastim y a les taules comissionats molt segurs. Mentres uns regidors recorren la ciutat al front de les patrulles, els que descansen se constitueixen en sessió permanent per donar cap a tot lo que ·s presenti. El mateix dia 2 a la nit se reb noticia de que les turbes intenten assaltar els forns del Clot, que treballen també pera l'abastiment de Barcelona. Se crida al majordom del Pastim y a diversos forners del interior pera veure si ·s compta amb medis de resoldre ·l conflicte. Per l'hora de la crida no ·n compareix més que un: en Francesch Parés, el qual assegura que basten els forns y ·ls operaris de dintre de Barcelona pera subvenir al consum de la capital y ·ls seus suburbis, y que, en quant a blat y farina, l'escrutini fet dies anteriors acusava en poder de particulars una existencia com de cinch mil quarteres. Per lo que toca an els forns públichs o corporatius, en Fèlix Baliart, majordom de la Canonja y l'Inquisició, manifesta poch després que en el Pastim hi queda una existencia molt crescuda y que en la Canonja no baixa de cent cinquanta quarteras, haventli manat els seus principals que corrin els forns tant de nit com de dia y que tregui del magatzem tota la farina que vulgui. Atenent també a la conveniencia de vigilar les portes, se pren l'acort de que, així que s'obrin, hi hagi una inspecció de tres o quatre subjectes de confiança a fi de que no ·s treguin furtivament de Barcelona carros ni càrreges de pa o farina, y pera «observar quina classe de persones entren y surten», encarregantse aquest torn als gremis de fabricants de mitjes, fusters, sastres y sabaters, qu'eren els més nombrosos. Y, per últim, en vista de l'excusa encoberta que li ha dirigit el

(1) *Acuerdos* de 1789, f. 135 y 136.

capità general y a que ja s'ha fet referencia, acorden ferli present la seva gratitut per tals declaracions y dirli al mateix temps que «*haviendo entendido que en otros parages del Principado ha havido atrevimientos semejantes,... si conviene para contener y remediar dichos insultos, puede S. Exa. desprenderse sin reparo de toda la tropa que hay en Barcelona, pues á más del servicio que están haciendo los Colegios y Gremios de apartar á las gentes perversas... guardarán gustosa y valerosamente la persona de S. Exa. y defenderán la Ciudad*» (1).

Continuan les declaracions de blat y les ofertes de servey en els dies successius, cridant l'atenció la del extingit gremi de camàlichs o traginers de capçana, el qual perdura de fet, desde ·l terme de la guerra de Successió (2). El 5 de març se parla ja, en principi, de que ·s tornin a posar els batalls de les campanes de les esglesies, y ·s dona compte de qu'el capità general ha sostret el coneixement d'aquesta qüestió dels queviures a la Real Sala Extraordinaria de l'Audiencia que n'entenia, creant una especie de Junta de Subsistencies, de caràcter consultiu, composta de quatre magistrats, sis regidors y diversos representants dels Colegis y Gremis (3), com si volgués donar una satisfacció al esperit públich y fer compartir les responsabilitats als elements locals. Arriben demandes de molts pobles vehins y encare del corregiment de Mataró solicitant auxilis de blat o farina de la nova Junta, y ·l municipi acorda no esser això de la seva competencia, que fins are s'ha reduit a vigilar la qualitat y ·l pes en la venda diaria, cuidant de tot lo demés: provisió, acaparament, distribució de partides, el capità general y ·l Real Acort, y comunica als seus comissionats l'orde de no intervenir en semblant qüestió, encare que ·s proposi en la Junta per via consultiva, restringint la seva jurisdicció a les coses de Barcelona. Sobre aquest punt insisteixen el general en obtenir la cooperació de l'Ajuntament y l'Ajuntament y ·ls representants dels Gremis y Oficis en salvar la seva responsabilitat, marcant el dualisme latent entre les autoritats del rey y les autoritats de la terra. Altre volta el regidor Navia, en la sessió del dia 9, precisa les facultats del Ajuntament y vol que ·ls informes que dongui ·s limitin al propi districte municipal, sense entrar

(1) *Acuerdos* de 1789, f. 136 a 138.vo.

(2) Aquest memorial, escrit entre les planes dels *Acuerdos* es el següent:

«Muy Ill.^{re} Senor: Juan Castells y Joseph Matas Faquines de Cuerda de la pnte. Ciudad con la mas atenta veneracion a V. S. exponen: Que en la pnte. Ciudad se hallan diferentes individuos que se emplean en el trasporte por menor, y por el interior de ella. Estos sujetos son los residuos de una antigua Cofradia que bajo la invocacion de nra. Sra. de la Victoria estaba erigida en la Plaza nueva, la que suprimida por el R.^{l} decreto de la nueva planta, nunca ha podido lograr su restablecim.^{to} por haver tenido la desgracia de perder todos los titulos y documentos necesarios para ello: Pero su utilidad es tan conocida, como que sin embargo de su extincion, ella sola ha conservado sus individuos, aunque dispersos y sin forma de gremio ni cofradia en el antiguo exercicio de faquinear y en efecto se reparan muchos sujetos en las plazas publicas de esta Ciudad que prestan sus prontos oficios a los Ciudadanos, a quienes se ofrece hacer transportar alg.^{a} cosa.

Esta benignidad y tacita aprobacion que encuentran en V. S. en permitirles el exercicio de su oficio les estimula a ponerse a la disp.^{on} de V. S. ofreciendose en las actuales circunst.^{as} a contribuir, a [la] publica tranquilidad en el servicio de rondas, o en lo que mas fuere del agrado de V. S. destinarles.

Por lo q.^{e} rendidam.^{te} sup.^{can} se digne V. S. admitir los cortos servicios de los sup.^{tes}, y contarles en el n.^{o} de los Vecinos utiles de la presente Ciudad destinandoles, a lo q.^{e} fuese del agrado de V. S. Favor q.^{e} esperan merecer del acreditado zelo de V. S. Barña. y Marzo 3 de 1789.

Por Juan Castells y Jph. Matas que dizen no saber de escrivir y de su voluntad, firmo yo Ramon Rodriguez».

(3) *Acuerdos* de 1789, f. 140 a 142.

a conèixer de lo que afecta a les altres poblacions. Sembla que aquell dia ·s considera ja assegurada la tranquilitat material y ·s notifica al bisbe y al Capítol que les campanes poden tocar altra vegada, tornant els batalls que s'havien tret. Se suprimeixen també les rondes, exceptuant la que queda de guarda al Palau, reduida a vuit homes dels Colegis o Gremis, un noble, un alcalde de barri y un moço de l'esquadra (1), y des d'allavores se pert, en les actes succesives, el rastre del famós *rebombori*.

Heus aquí, donchs, un epissodi anàlech an els que ocurrien a França al mateix temps, amb incendi de panaderíes, assalt de forns o magatzems y atentats contra acaparadors. Mes, ¡quina diferencia en les mides de govern y en l'estat d'esperit que suposen! Els nobles surten a calmar les passions; els frares son cridats a resoldre ·l conflicte valguentse del seu prestigi y ascendent sobre ·l poble; quan l'Ajuntament no sab per hont pendre, invoca l'intercessió de la Patrona de la ciutat y posa en les seves mans el memorial de 1.er de març, que ·s publica el mateix dia. El desacort entre les autoritats nostrades y les vingudes de fora, entre l'element català y l'element oficialista o foraster, glateix en totes les actes, papers y representacions. S'hi veu també l'afany d'atribuir la violencia y la pertorbació a una colla de desarrelats, externs y sens amor a Barcelona. El memorial de referencia, encapçalat *Soberana Señora*, després de pregar a la Mare de Deu de la Mercè que intercedeixi pera la pau dels barcelonins, posi remey a les llurs necessitats y convenci al rey de la fidel adhesió dels seus súbdits de Catalunya, declara que totes les malifetes se deuen *á un corto número de gentes desconocidas, no avecindadas, que por estas circunstancias solas, y la oposición manifiesta á las continuas persuasiones de quietud que les han hecho las Clases que componen esta numerosa ciudad, acreditan bien que Barcelona nunca ha conocido por hijos* (2). De lluny ve, donchs, la suspicacia o la realitat que troba origens exòtichs a les commocions de Barcelona y que atribueix a ínfimes minoríes trastorns que adquireixen gran trascendencia. En el mateix document s'hi observa aquesta contradicció. Després de les declaracions transcrites se mostren dubtosos els firmants y plens de preocupació en poder desvanèixer lo que califiquen d'*horrible tempestat*. Tempestat horrible fou y no un simple motí esporàdich y de placeta; com que va tenir a la ciutat en plena anarquía durant varies setmanes y no ·s dissipà del tot fins que l'acomodatici comte del Assalt, fingint una malaltía, encarregà temporalment del govern al enèrgich y entenimentat comte de Lacy, de familia irlandesa, però nascut ja a Barcelona, per motiu d'aquelles expatriacions y contractes de tropes mercenaries, que també donaren a França, lo mateix que a Espanya, figures de tanta significació com la de Lally-Tollendal en els començos de la Constituyent.

(1) *Acuerdos* de 1789, f. 142.vo a 146.
(2) Imprès de 2 p. foli, n.o 1112 del catàleg Andreu, formant part de la colecció Andreu-Bonsoms, existent en la Biblioteca del Institut d'Estudis Catalans.

Sembla que aquesta resignació d'autoritat va tenir a Barcelona la deguda eficacia per les dots militars y polítiques del irlandès-barceloní, y quelcom d'això se recorda y dona a entendre en els panegírichs y elegies que, tres anys després, en ocasió de la seva mort, foren donats al públich. Però el vent d'aquella «horrible tempestat» corria per tot Catalunya amb violentes embranzides. Res queda consignat de la repressió que seguís el *rebombori* de Barcelona, si bé la tradició oral serva la memoria d'execucions tristíssimes y aborronadores. Se parla de certa dona condemnada per capitanejar una turba, a qui se li va oferir, en la capella, un troç de pa pera sostenir les seves forces, y que, amb crits punyents, rebutjava l'oferta d'allò mateix que havia anat cridant pels carrers en la nit del incendi y de la revolta. D'alguna de les repercusions observades fora de la capital, si que ·n resta noticia menys incerta. Vich va esser un dels llochs ahont va rebrollar més intensament, quasi dos mesos després; y en Salarich, en el seu llibre sobre *Vich, su historia, sus monumentos*, etc., en fa aquesta menció: «la gran escassesa de pa, que fou general, se va fer sentir també en la nostra ciutat, ocasionant una forta conmoció, que va obligar al govern suprem a donar ordes de gran severitat pera reprimir als revoltosos, dels quals uns 60 foren condemnats a la forca, encare que aquesta pena los fou després conmutada. Es molt vulgar el recort de dita revolta amb el nom d'*alborot del pa*» (1). Y, en altra de ses obres, molt posterior, afegeix una versió nova y breu, però que dona bastanta llum sobre l'origen misteriós d'aquells motins y els elements que ·ls atiaven o promovien en primer terme. Dia 4 de maig de 1789, precisament quan s'obrien els Estats Generals a Versalles, anota: «Per motiu de la gran carestia del pa, los anomenats *gitanos* y *castellans nous* promohuen lo alborot conegut ab el nom de *alborot del pa*» (2). Aquesta plaga havia caigut sobre Catalunya com un núvol de llagosta, y ·l marquès de la Mina ja conta en el «Epítome» de sa vida que precedeix a les *Máximas para la guerra*, qu'essent capità general de Barcelona, havia aplicat a treballar en els camins y passetjos de Barcelona els centenars de gitanos detinguts per orde superior. A la Novíssima Recopilació hi trobariem no poques disposicions del últim terç del sigle XVIII que demostren el caràcter perturbador, en sentit públich, que revestia allavors aquesta invasió (3).

(1) SALARICH, *Vich, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*, Vich, 1854, p. 64.

(2) SALARICH, *Efemèrides vigatanes*, Vich, 1882, p. 38.

(3) Quaranta sis anys després veurem una cosa semblant. En els disturbis que en 1835 seguiren a la crema dels convents, el dia 5 d'agost, el mateix dia de l'assessinat del general Bassa: «una multitud de *marineros y gitanos* que recorrían tumultuariamente la ciudad armados de fusiles, trabucos, sables y puñales, con una bandera negra y tambor batiente, llevando en pos de sí innumerables alborotadores de la población, atacaron por la noche la fábrica de Bonaplata, Vilaregut, Rull y compañía, la primera de vapor que se planteó en Barcelona, y la incendiaron... Este atentado vandálico no fué cometido por los autores de la revolución, sino por un corto número de hombres de la hez del pueblo, *á quienes instigaban los malvados que por envidia ó por interés particular miraban de reojo aquel adelanto de la industria catalana*». — Pi y Arimon, *Barcelona antigua y moderna*, t. II, p. 927.

§ II

La Revolució y «el cas dels catalans»; missions secretes a Catalunya

Siga com sigui, d'aquesta ona de convulsió que va anar rodant per Catalunya, amb més o menys força, fins a les darreries del mateix any, polítichs, diplomàtichs y observadors de l'esperit públich en feren deduccions quasi sempre arbitraries y subjectives. No obstant l'obra assimilista, despòticament iniciada a l'endemà mateix del 14 de setembre de 1714, seguida més tart per medis d'atracció y fins aceptada y volguda després pels catalans mateixos, l'homogeneitat nacional estava molt lluny d'esser un fet en terres espanyoles. Covava, latent y somorta, la diferenciació en el fons dels caràcters, malgrat els esforços que d'un cantó y de l'altre, de baix y de dalt, se feyen per extingirla; y la més lleu excitació externa podia ferla rebrotar impensadament. D'aquí l'afany amb que ·ls catalans constituits en autoritat o càrrech públich s'anticipen a la sospita, y la suspicacia amb que ·ls observadors o comentaristes s'anticipen a la coneixensa dels fets quan se tracta de desordes. Així hem vist als regidors y prohoms demanar a l'excelsa Patrona de la ciutat que tregui tot dubte del ànim del rey y no quedar tranquils fins que Floridablanca, amb data del 18 de març, els dona les gracies *por haberse dedicado con vigilancia, fatiga y zelo á contener y disipar la unión de la infame turba de gentes viles y facinerosos, facilitando de este modo el sosiego público*. Però totes aquestes protestes y segurances oficioses y oficials no basten a destruir el persistent equívoch ni a aturar el judici temerari. Des de l'apelació de Catalunya a Lluis XIII de França, des de les intervencions de Lluis XIV, des de l'entrega de la seva causa nacional a les potencies extrangeres en un moviment de desesperació més llegítima que entenimentada, el qual va tenir per resposta l'iniqua pau de Rastadt y l'escarni més cínich de l'historia; desde allavores «el cas dels catalans» havia quedat surant en l'aire de les cancilleries, amb la vaga noció d'una Catalunya sugestionable, mal cosida a l'Estat espanyol y propicia a totes les combinacions, així de la vella política dinàstica com de la nova y popular que començava a dibuixarse llavores. Setanta cinch anys de quietut externa y d'aplanament d'esperit no bastaren a destruir tal prejudici, que tantes complicacions li havia d'atreure. D'aquesta manera, les agitacions del Principat per causa de la carestia varen cridar l'atenció de tothom, amb independencia de les demés ocorregudes a Espanya. Els governants les miren amb íntim recel; els embaixadors y agents diplomàtichs les anoten com un signe; els partidaris de la Revolució hi entreveuen una esperança remota y confusa, com si la bullanga del 28 de febrer y l'incendi de la casa del Pastim vingués a significar per Espanya lo que significà a París l'assalt de la fàbrica de Réveillon (enriquit amb la nova industria de papers pintats) o sigui el primer acte revolucionari ostensible. Les noticies

d'aquí arribaren a Europa amb gran retràs, y no faltava qui fes coincidir la revolta catalana amb la presa de la Bastilla, per més que l'hagués precedida quasi de cinch mesos, poguent trobarse rastre de semblant confusió en algun llibre expositiu publicat no fa gaire (1). No faltava tampoch qui esperés grans novetats y mudaments de la convocació de Corts, decretada el 30 de maig pera reunirse el 21 de setembre, amb l'objecte purament ritual y cerimoniós fins allavores de jurar el príncep d'Asturies, y amb l'aditament inusitat aquesta vegada *de tratar, entender, practicar, confesar, otorgar y concluir por Cortes otros negocios, si se propusieren y parecieren convenientes...* (2).

Encara que violant tot istil y vella pràctica, ja que no se coneixien a Espanya Corts espanyoles propiament tals, sinó d'Aragó, de Catalunya, de Castella, varen entendre alguns a fora y adintre de la Península, que ·ls procuradors de les ciutats trobarien ocasió de pendre un camí parescut al dels Estats Generals a França y s'obriria una reforma política consemblant. Mes el desconfiat Floridablanca degué penedirse de la resolució presa, així que tingué noticia clara pels despatxos de l'embaixador Fernán-Núñez y pels opúsculs y papers impresos que hi solia incloure, de com s'abrandaven les passions a casa del «vehí malalt», com havia de dirne poch temps després. La jornada sagnanta del 14 de juliol, les temeraries y insostenibles generositats de la nit del 4 d'agost, donàvenli tal volta desitjos d'anular la crida, per molt que comptés amb un estat del esperit nacional tan diferent a casa nostra. A pesar de tot, les Corts se reuniren, y si algú tractà d'aprofitarles en sentit de les noves idees, el seu impuls degué quedar ofegat en el viu monarquisme de l'immensa majoria.

Per lo demés se ·n sap el resultat: l'abolició de la *lley sàlica*, introduida per Felip V, y el jurament rigurós de mantenir secret aquest acort, del qual s'originaren després les impugnacions y subterfugis que donaren la base llegitimista de les guerres civils. Per unanimitat se plegaren al desig del monarca, els dòcils y fervents diputats, presidits pel vell Campomanes en una de les grans sales del palau del *Retiro*, després d'haver jurat el príncep que devia esser Ferran VII, a l'iglesia de Sant Jeroni. Però ni les esperances secretes dels reformadors ni les inquietuts dels espanyols rancis, arribaren a compliment. No va haverhi les sorpreses que ·s desitjaven o temien; els propagandistes francesos començaven a moures, escampant escrits y *brochures;* vingueren noticies de les alarmants jornades del 5 y 6 d'octubre a Versalles, de l'anada dels reys a París, del triomf de la capital famèlica que havia conseguit emportarsen *le boulanger, la boulangère et le petit mitron.* Allavores, bruscament, se va donar comiat a les Corts reunides al *Retiro*, sense que ·ls nostres representants del Terç pensessin en acullirse a cap Joch de Pilota. Carles IV, al sapiguer l'instalació de Lluis XVI a les Tulleries, diuen que exclamà: «Jo d'ell, hauria prefe-

(1) ALBERT SAVINE, *L'abdication de Bayonne*, p. 44.
(2) MURIEL, *Historia de Carlos IV*, t. I, p. 13.

rit arriscar la vida davant de les meves tropes, que renunciar la corona de tal manera». Els setanta sis diputats espanyols se dispersaren sense altre recort que ·ls títols nobiliaris amb que no pochs d'ells se vegeren afavorits. «¡Quin contrast — escriu l'embaixador de Prussia, Sandoz-Rollin, el dia 8 de novembre — entre aquestes Corts y l'Assamblea nacional francesa! Tots els membres estaven agenollats, el cap descobert y els ulls baixos, quan el rey va aparèixer pera notificarlos l'acabament de les sessions.»

En mig de tant d'aplanament y sumissió, sols hi destaca la nota dèbil y quasi imperceptible dels nostres representants; y el nom de Catalunya revé, una y altra vegada, a inquietar l'atenció de la gent. Els diputats dels *Ajuntaments* a les esmentades Corts de 1789, tot protestant de la seva llealtat dinàstica, se presentaren com a «Diputació del principat de Catalunya» colectivament, invocaren el recort de la vella autonomia y aprofitaren les ocasions de fer valer amb orgull l'activitat, l'amor al treball y l'heroisme de llurs compatriotes (1). L'historiador Baugartem defineix aquesta actitut am les següents paraules: «Se complavien en presentar resoltament a Catalunya devant y en oposició de les demés provincies». D'aquesta oposició latent, esperaven tal volta ferne dins d'Espanya una base política favorable a la Revolució francesa els seus capdills parlamentaris y periodístichs, que se'n mostren vagament enterats. Es d'observar la persistencia amb que cultiven y mantenen semblant ilusió des dels mateixos començos dels Estats Generals, com si la diferenciació de Catalunya la denunciés a les copdicies estrangeres y en fes un país d'eterna combinació diplomàtica. Tal embrió d'esperança s'anirà engrandint fins arribar als propòsits esplícits del general Dugommier, a les ponencies del Comité de Salut Pública, als manetjos del Directori; y Napoleó recullirà tot aquesta herencia en sos intermitents designis de portar fins a l'Ebre la frontera de França, que Lluis XIV ja havia fet recular fins als Pirineus.

Com deya abans, els emissaris francesos començaven a bellugarse per la frontera y per les ciutats principals, mentres venien també les avençades de l'emigració nobiliaria, que va precedir de bona estona a la sacerdotal. Els llibres referents a la revolució s'anaven esbargint per tot arreu, y amb ells se barrejaven també els escrits clandestins contra Floridablanca, perseguit per l'odi del partit militar o *aragonès*, de que Aranda era el centre, en oposició al partit *golilla*, o burocràtich, més encare que civil. Tot inclina, donchs, al primer ministre del cantó de la severitat; y mentres tanca el simulacre de Parlament, ordena als oficials de l'exèrcit que s'abstinguin de parlar de l'estat actual de França. La mateixa prohibició reben els comptats periòdichs oficials y els més comptats que sortien per privilegi; s'expedeixen les ordes del 18 de setembre y 1.er d'octubre, manant la detenció y escrupulós registre de tots els papers

(1) CONARD, *Napoleon et la Catalogne*, p. 11 y 12. — BAUGARTEM, *Geschichte Spaniens zur Zeit der französischen Revolution*, p. 261.

que s'introdueixin per la frontera y ports marítims, de tal manera que sols els embaixadors se exceptuaven de la detenció; el Sant Ofici publica un edicte condemnant fins a trenta nou llibres y opúsculs que semblen haver circulat anteriorment, y, amb pretexte de la carestia de grans, però amb el propòsit de descongestionar la capital de la monarquia, se mana que ·n el terme de quinze dies s'allunyin de la Cort tots els estrangers o espanyols de provincies que s'hi trobin, si no justifiquen el caràcter de vehins. L'irritació que aquestes mides produhiren en el cercle dels francesos domiciliats a Espanya y adictes a les idees noves, ja es de suposar. Allavores els periòdichs de París comensen a ocuparse de les nostres qüestions, y el seu llenguatge sempre despectiu y petulant, es el mateix que havien iniciat els viatgers del sigle XVII, que havien seguit Montesquieu y l'Enciclopedia, que havia estilisat foliculariament el «marquès de Langle». Aixís, *Le Phare Politique et Littéraire*, quasi en sos començos, dedica un comentari a la pujada de Carlos IV, y deixa entreveure la decepció que va produir a les horxateries del Palais-Royal el que ·ls espanyols no aprofitessin les Corts del Retiro pera seguir l'exemple de la Constituyent, no sense afegir la diatriba contra ·ls toros, que solia alternar amb la diatriba contra l'Inquisició. Pels primers dies de desembre obri el vell *Moniteur* sa rúbrica «Espagne», anuncia la prohibició de llibres y papers francesos, y el nom de Catalunya torna a sonar com un crit d'atenció: «Els catalans s'han sublevat», diu, y par que vulgui donar a entendre que ho han fet contra la prohibició dels impresos revolucionaris. Amb la propensió alarmista propia de tots els temps de revolta, afegeix que per llegir aquells escrits hi ha moltes persones preses, y «se diu que condemnades a mort», «que ·ls soldats encarregats de protegir la execució s'han negat a ferho», que ·l país fermenta. Però intranquil el diarista sobre la verossimilitut d'aquestes noves tan gratuites, declara que li arriben del Bearn y *nous ne savons pas* — termina — *si les français ont voulu flatter leurs voisins et leur faire honneur de sentiments qu'ils n'ont peut-être pas encore manifestés* (1). Una y altra volta, en el terme de dos anys, els veurem tornar sobre ·l mateix punt, no pèrdrel de vista, tenirlo en observació constant. «Respecte a la disposició dels espanyols envers les novetats de França — escriuen amb freqüencia els corresponsals del *Moniteur* y els agents del govern de París — cal fer una distinció radical entre provincies y provincies.» «Espanya es una colecció d'*estats*, per dirho així, més que de provincies»; y es necessari, per orientarse, aixecar «el mapa geogràfich de l'opinió». Les provincies de la frontera — solen afegir, — o siguin Catalunya y les Vascongades, estàn més enterades que les altres de les nostres qüestions; se mostren «assedegades de noticies»; la prohibició no ha fet més que avivarlos la curiositat y s'hi troba «qui fa dotze y quinze llegües de camí pera aquesta especie de contrabàndols» (2).

(1) *Moniteur*, 16 de desembre 1789.
(2) Vegis especialment l'estracte d'una carta de Madrid que publica el *Moniteur* del 28 d'abril de 1791.

Però, ¿fins a quin punt la realitat de les coses responia als desitjos dels entussiastes? ¿No hi hauria més de subjectiu que de verdadera consistencia objectiva en tals insinuacions? La trama dels fets mateixos que s'han d'esdevenir, ho farà veure. Per are basta recordar la situació general de l'esperit públich a tot Espanya: una minoria reduidíssima d'*éclairés* favorable a les reformes, un ínfim ressíduu de joves de primer vol escalfats en silenci per l'espectacle de l'Assamblea francesa, y les noranta nou centèssimes parts del regne, adictes a la tradició relligiosa, monàrquica y de les costums antigues. Sigui o no l'efecte del despotisme del Sant Ofici, l'estat de fet no es menys innegable; y, no obstant el seu fervent galicisme, l'ha de regonèixer l'expatriat Marchena en una *Memoria* confidencial dirigida al ministre de Negocis Extrangers de França, Le Brun, allà per desembre de 1792. S'organisen allavores dos comitès, un a Perpinyà y l'altre a Bayona, pera preparar la revolució a Espanya. Marchena s'ofereix pera treballarhi, y no veu altre camí que la convocatoria de les antigues Corts, contra els elements francesos dels expressats comitès, més ideòlegs y rectilinis encare, que volen anar dretament a l'Assamblea y la República filosòfica, indivisible y una. Fa observar al ministre l'error que això suposaria y el desconeixement que involucra del cas espanyol. No hi ha a l'altra banda dels Pirineus — vé a dir — ni homogeneitat *nacional* ni homogeneitat *social*. No hi ha homogeneitat nacional perque se tracta d'un aplech d'Estats y pobles distints y quan «se parla de Corts a Espanya, cal distingir entre les de Castella, les d'Aragó, les de Valencia, les de Catalunya y les de Navarra. L'organisació de cada un d'aquests cossos diferia completament dels altres. El poder y l'influencia dels municipis *era moltíssim més considerable y l'autoritat real més limitada a Catalunya que per tot arreu*»... No hi ha homogeneitat social perque no s'hi troba en lloch el nivell uniforme d'ilustració que distingeix a la França del dia. «L'estat actual d'Espanya es ben diferent...; que no ·s pensi vèurehi un Mirabeau, un Brissot o un Condorcet. Sens dubte hi ha gent ilustrada, pero hi manquen aquests grans genis capassos d'obrir els ulls de tot un poble y regenerar la nació.» Ademés, els que pugui haverhi, no ·s comuniquen ab la multitut, per temor a l'Inquisició, que ·ls imposa hàbits de fingiment y els fa pareixer dòcils a unes pràctiques amb les quals no conformen. Creure que ·l poble havia de secundar un moviment tan radical, es creure un absurde. Heus aquí, donchs, reduit a fòrmula, lo que segons en Marchena, ofereix la realitat social del seu país: «no hi ha més que dugues classes d'homes: els uns completament ilustrats y els altres completament supersticiosos» (1). De tot això en dedueix que la revolució espanyola ha de ferse sobre el fonament de les Corts antigues, encare que amb el propòsit subreptici de minarles y conduirles al terme de la

(1) MOREL-FATIO va publicar *in extenso* aquesta Memoria (Aix. de Neg. Extr. de França, «Espagne», vol. 634, n.º 165), en son treball *José Marchena et la propagande révolutionnaire en Espagne*, que pot veures a la *Revue Historique*, t. XLIV, setembre-desembre 1890.

llibertat moderna, basada en la rahó. «Espanya, amb diverses provincies que tenen costums y usatges molt diferents; *Espanya, que ha de reunirse a Portugal, no deu formar altra cosa que una república federativa*. Se pot, donchs, deixar subsistir les diferents Corts [de cada antich regne], y fins y tot deu ferse així, per la conveniencia mateixa de la nació.» D'aquesta manera apareixen, cronològicament, l'afirmació republicana y la federal tot a l'hora, en la successió de les nostres idees polítiques. A la Memoria den Marchena, propia d'un futur girondí com era ell, hi adhereix un altre espanyol, Hevia, secretari o agregat al personal de l'embaixada d'Espanya a París fins no feya gaire, que va juntarhi unes *Reflexions* en idèntich sentit; però la tendencia furiosament unitaria y jacobina no havia de tardar en presentarse, encarnada per en Santibáñez, expatriat també, dels que havien acudit a França pera «respirar les aures d'un poble venturós y lliure», segons la fraseologia d'aquell temps.

Are bé: ¿quin lloch corresponia a Catalunya en aquest «mapa geogràfich de l'opinió» ideat pel corresponsal del *Moniteur?* Difícil es contestar categòricament a tal pregunta. La més lleugera precaució històrica aconsella esperar dels fets mateixos la solució y veure com reacciona la nostra terra responent a les distintes excitacions que des de fora li arriben, are en forma d'emigrats contra-revolucionaris, are com agents de la revolta. Per lo demés, no cal oblidar el caràcter atribuit per aquells dies a la cultura catalana, utilitaria y tècnica y poch o gens filosòfica. Encare que hi hagués artistes que havien viatjat, metjes, químichs y matemàtichs que haguessin estat en correspondencia científica amb els principals corifêus de l'Enciclopedia, nobles que haguessin pagat tribut a la moda de *correr cortes*, no hi havia a Catalunya — o quant menys no s'en troben rastres — una tradició de volterianisme y filosofisme semblant a la que va produir el nucli d'Azcoitia a les Vascongades y s'escolà després en el Seminari de Vergara. No s'hi registra un moviment com el de Salamanca ni com el de Sevilla; no queda memoria ni d'un D. Ignaci Manuel d'Altuna que hagués merescut el més fort panegírich que cap home arrenqués a la ploma misantròpica de Rousseau (1), ni d'un romàntich marquès de Mora que hagués obtingut les preferencies de Mlle Lespinasse, furtantles a tot un d'Alambert, y hagués sigut consagrat a Ferney per l'imposició de mans del patriarca. No vol dir això que ·ls llibres de Montesquieu, de Raynal, de Diderot, del mateix Rousseau fossin desconeguts a la gent instruida de Catalunya, ni que a les poblacions y encontrades de la frontera no s'hi trobés una comunicació d'esperit amb l'esperit tanspirenaich molt més intensa que a la capital y a la regió del centre y del mitjorn. En Pella, en la seva nodrida *Historia del Ampurdán*, ens parla d'aquells «advocats y homes de lletres de Girona y la costa que se fadigaven el cap en llargues lectures de certes obres que han sortit després, en les

(1) *Confessions*, llibre II, part VII.

seves llibreries, entre infolis de dret romà y Decretals», sense perjudici de que les mateixes comarques «passassin a la reacció més enèrgica y exaltada, quan els primers desmans revolucionaris... que, amb vius colors, referien els emigrats francesos» (1).

En efecte: quasi desde el mateix instant de la presa de la Bastilla, allà per agost y setembre de 1789, comença a Espanya l'entrada, si no de fugitius y expatriats rigurosament dits, quan menys de personatjes a qui les primeres turbulencies y el paper que havien representat fins allavores aconsellaven ferse oblidar per un quant temps, en espera de que ·s resolgués aquella crisi. Entre ·ls primers sona ·l nom de Sartines, ex-ministre de Lluis XV, que havia nascut a Madrid, y que contava amb molts afectes y relacions a la colonia francesa de la capital. Perquè ha de tenirse en compte també que, desde el *Pacte de familia*, els militars d'una y altre nació, passaven del servey de França al d'Espanya y inversament, segons ho desitjessin; y l'exèrcit espanyol estava plè de generals y oficials francesos, com l'exèrcit francès en comptava per centenars dels nostres. Així, per exemple, el duch de Crillon, el de Saint-Simon, el baró de Batz — després famós contra-revolucionari — havien servit a Espanya, mentres passaven al servey de l'altra corona el príncep de Salm-Salm, cunyat del duch del Infantado, o el futur dantonista Guzmán, que va pertenèixer de la casa del comte d'Artois. Tot aquest teixit de parentius y amistats estimulava la vinguda d'aquells a qui ·ls crits de: *à la lanterne! à mort l'aristocrate!* no feyen agradable la vida, abans tan dolça, vora el Sena o en els castells camperols. Mentres arribaven a Madrid personatjes d'altura, presidents de parlament, *robins* com Fitz-Gerald o el marquès de Fontenay, primer marit de la Teresa Cabarrús, disfressant amb títol de viatje de plaer una ausencia imposada per la pòr, baixaven a l'Empordà, o per l'extrem oposat, a Guipúzcoa, *hobereaux* y gentilhomes de pagesia, cadets de Gasconya, nobles llengadocians. Cada nova ocurrencia de la vehina nació repercuteix a Espanya, y particularment a Catalunya, amb noves entrades: després del 14 de juliol y l'establiment del rey a París, ahont de fet quedava ja presoner y vinculat a la revolució; després de la fugida a Varennes, Barcelona esdevé, poch a poch, el centre de reunió y de conspiració dels realistes del Migdia de França y el punt de contacte amb les enviats de Turin y de Coblença, no menys que de la contrapartida dels agitadors jacobins. Aquí desembarquen, procedents de Gènova, els emissaris que tot seguit envien els prínceps, y aquí s'embarquen altre volta amb direcció a Italia, a Gibraltar, a Inglaterra. Fins aquí s'esmunyen igualment els infatigables exploradors dels clubs. Perque no obstant el seguit d'ordes de Floridablanca contra els llibres y papers revolucionaris, la propaganda continua y se troba manera d'introduirlos acudint a totes les

(1) PELLA, *Historia del Ampurdán*, p. 744.

combinacions. Una carta al *Moniteur*, de data 24 de desembre del 89, assegura qu'el decret de l'Inquisició que condemna els escrits en favor de la llibertat civil y religiosa es executat «amb més rigor que bon èxit.» «Un opúscul lliberal y prohibit se ven molt car, segons diuen». Entre aqueixos trenta nou títols del edicte del Sant Ofici, que ·s refereixen tan sols als primers cinch mesos de la Revolució, s'hi troben el follet de Necker, *De l'importance des opinions religieuses;* el de la abbê de Mably, *Des droits et des devoirs du citoyen;* relacions de la presa de la Bastilla, *cahiers* d'agravis y reclamacions pels Estats Generals, diaris com *Le Courrier Patriotique* y les *Révolutions de Paris*, y després diverses traduccions castellanes que circulaven manuscrites: el *Discurso sobre la libertad francesa*, sermó del abbé Fauchet en els funerals de les víctimes de la Bastilla; el *Catecismo francés para la gente del campo;* el *Discurso* de l'Alexandre de Lameth sobre ·ls bens del clero, etc., etc. D'especial interés pera Catalunya s'hi menciona també el *Procès-verbal des Assemblées particulières de la noblesse des comtés de Rousillon, Conflent et Cerdagne.*

Carles IV y Floridablanca se troben respecte de la França revolucionaria en una situació delicadíssima: d'un costat, les noves idees constitueixen un gros perill per la seva propia corona, y de l'altre costat, el *Pacte de Familia*, encare vigent, y la sort mateixa de Lluis XVI, els imposen miraments, escrúpols y contemporisacions les més contradictories. A ells ha acudit el pobre rey de França pera depositar sa protesta secreta de manca de llibertat; a ells acudeix igualment el comte d'Artois pera resòldrels a pendre l'iniciativa de la lluita contra la Revolució y a ells se dirigeix amb insistencia el govern oficial de la nació vehina pera regularisar les relacions diplomàtiques, protegir els seus súbdits, impedir que l'allunyament arribi a llensar a Espanya en braços d'Anglaterra, la secular inimiga. L'embaixador Lavauguyon, se mou dins d'un ambient equívoch y fals: es l'embaixador del rey, del antich règim, de la vella França, y l'Assamblea el vigila y fins el desaprova, mentres a Madrid Carles IV se nega a que ·l sustitueixin y declara que no li seran grats els successors que se li proposen. An aquesta embaixada oficial s'en hi junta molt aviat un altra, oficiosa, però més efectiva: la del duch d'Havré, representant dels prínceps y de la causa realista pura. Però Floridablanca, en mig de la seva aversió pels excessos revolucionaris, va compendre, potser millor que cap altre home d'estat europeu, la situació gravíssima y compromesa de Lluis XVI, guardat a París com en penyora de les maquinacions dels seus germans y parents, quines prendes y propòsits estaven molt lluny de satisferlo. Irònicament havia dit algunes vegades que tota la política del príncep de Condé estava dirigida per Mme de Monaco, y la del comte d'Artois per Mme de Polastron, a la qual trobarem més envant a Barcelona. «¿Qu'esperar — afegia — d'una gent molt més preocupada de les seves diversions y plers que del restabliment dels seus drets hereditaris? Tants diners com els dono resulten absolutament per-

duts, com els sis millons de reals que va donarlos el rey de Nàpols.» Preveya la força dels aconteixements, que podien portarlo a una ruptura amb França; la paraula «guerra», anava sonant a mitja veu a les dugues corts; se feyen preparatius, igualment atribuibles a precaució contra Inglaterra pel conflicte de la bahia de Nootka, que a propòsits contra la Revolució; se negava a reconèixer el nou estat de coses sense rompre ostensiblement y, per un instant, l'Assamblea francesa requerida a complir el *Pacte de familia* y prestar a Espanya contra els anglesos el socors que li era degut, volgué convertirlo en *Pacte nacional*. Mes el caràcter impertinent y baladrer dels emissaris francesos y de no pochs domiciliats; la seva inmixtió en els assumptes interiors afavorint tota especie d'intrigues contra el primer ministre; la seva propaganda incessant, qu'esbargia *pamphlets* y anònims contra el rey, contra la reina, ja públicament entesa amb en Godoy, contra el mateix Moñino, donaren motiu a noves severitats, y se pensà, per primera volta, en establir un cordó a la frontera, ja que no bastaven les mides de policia interior a preservarse del contagi. El dia 18 de juny de 1790, entrant al Palau reyal, Floridablanca va rebre dugues punyalades a l'espatlla. L'agressor, detingut, resultà dirse Paul Perès o Peret, de nacionalitat francesa, nat a Bigorre, segons una declaració que després va contradir, el qual a Madrid exercia de cirurgià feya molts anys. Se va creure aquest crim relacionat amb les idees revolucionaries, quan no tramat directament pels jacobins. Al escàndol que fan, repartint clandestinament els *Crimes des rois de France* y els *Crimes des reines de France*, s'uneix el de *Les quatre Venus*, entre les quals va inclosa Maria Lluisa de Parma. Tot serveix pera caldejar els esperits y portarlos a la desconfiança y a la mutua aversió.

A Catalunya comença a advertirshi, desde mitjans de 1790, moviment de tropes de cap a la frontera pera constituir el cordó ideat per en Floridablanca. Mentrestant, la Revolució fa la seva via, y un desorde derrera un altre, un decret derrera un decret, una exigencia derrera una exigencia, redueix al rey al últim extrem. Adoptada per l'Assamblea la bandera *tricolor*, se presenten a Barcelona barcos francesos mercants que gosen desplegarla; el general s'hi oposa y no passa res més per allavors. Els emigrats van en aument y semblen ser per ells totes les atencions de les autoritats, mentres la població francesa d'antich establerta aquí, els grossos y petits negociants o botiguers que formaven la colonia, per lo comú afectes a les noves idees, son tinguts en sospita, vigilats, molestats y a voltes despedits. Les topades entre els dos elements son el nostre pa de cada dia: per les converses en el cafè o en la rebotiga; per les maquinacions oposades, en sentit realista o en sentit revolucionari, que s'atribueixen mutuament; per presentarse en el teatre ostentat la cucarda blanca o la cucarda roja. S'adverteix també que l'entrada y acumulació dels fugitius, es causa de que s'extengui un estat d'opinió fortament contrari al nou orde de coses, una aversió general cada dia més pronunciada contra tot lo francès.

Això exaspera als «patriotes» y fa que redoblin la propaganda, que ·s mostrin més agressius, qu'extremin la temeritat y l'audacia. Un comerciant establert a Barcelona, M. Morris, detingut a conseqüencia de les seves prèdiques y posat en llibertat baix de fiança, té que esser près de bell nou y en definitiva expulsat per la seva intemperant conducta (1). Més tart el veurem formar part del comité de Perpinyà pera l'insurrecció d'Espanya. El mateix encarregat de negocis, d'Urtubize, escriu al seu ministre, Montmorin: «tot francès es mirat com un home que vol suscitar la discordia... El nom de francès es un signe de reprovació general.» Aleshores es quan pren més força l'agitació y quan els clubs, en un esforç suprem, tracten de remoure l'esperit d'Espanya, principalment sobre la base de Catalunya. A pesar de que tots els síntomes son aquí contraris a la propaganda, fora de petits cercles sens transcendencia, no perden la fè; y unes voltes per creureu així y altres per conservar l'optimisme entre els seus prossèlits, asseguren que «la cosa marxa», donen valor colectiu a qualsevol manifestació isolada de simpatía o curiositat, y s'entreguen a ilusories profecies de revoltes y alçaments, com si haguessin de trobar a la nostra terra un nou Brabant. Clar que una curta minoria, esperonejada per la prohibició, cerca els papers francesos y posa en joch tota mena de combinacions y enginys pera conseguirlos. Una carta al *Moniteur* (2) parla d'haver sigut ensenyats una porció de goços per anar a buscar a la frontera els farcells de periòdichs y llibrets «y algún n'ha caigut ja en poder de la policia». Fins en pobles de la Manxa els oficials de carabiners tenien diaris de París, proporcionats pels contrabandistes; la precaució pera burlar la vigilancia del govern arribà al extrem de ferlos passar per Amèrica y tornarlos en vaixells vinguts del Perú (3). El malhaurat succés de la fugida a Varennes y l'humiliant tornada dels reys a París (juny 1791) commogué fortament a l'opinió espanyola y decidí, a França, la sort de la Revolució. Els emigrats aumenten. Ja no son cassos individuals o de familia; entren colectivament. Se tracta de nobles perseguits, d'oficials y desertors dels regiments realistes que ·s subleven o disolen; dels primers bisbes y sacerdots que se sustreuen a la violencia, un any abans de l'expulsió en massa dictada contra els «refractaris». Quan el general de Brissac arriba a Barcelona, ja hi troba «vuytcentes persones de distinció que s'hi havien refugiat». Abans de fi d'any, passaràn de dos mil y seràn distribuides per distints indrets de Catalunya, si bé amb molta tolerancia y acepció de persones per lo que ·s refereix a viure o entrar y sortir de la capital.

Els horrors que compten, les ardentes declamacions a que s'entreguen tenen més eficacia que ·ls documents y discursos revolucionaris; s'emporten l'esperit

(1) Arx. de Neg. Extr. de France, *Espagne*, vol. 629, f. 283.
(2) Número del 28 d'abril de 1791.
(3) Despaig xifrat de d'Urtubize, de 22 de setembre de 1791, estractat per Geoffroy de Grandmaison, *loc. cit.*, p. 58.

públich y capgiren el sentiment de molts que havien guardat fins allavores una actitut espectant o una punta de simpatia envers la reforma acomesa. D'això s'en adonen els conductors del moviment y els decideix a jugarshi el tot per tot, a inondar Catalunya d'emissaris, a promoure, oficialment diriem, la revolta. Floridablanca no s'havia adormit y cuita en seguir els passos dels pertorbadors extrangers y dels comptats espanyols que s'els escoltaven. Va crear una junta o comissió d'investigacions, montant una policia de que parlen amb enveja els embaixadors de les demés potencies. Encarregat d'aquest servey a Catalunya en concepte de comissari general, encare que mantenint reservada la seva missió, fou un home verdaderament llest y temible: el conceller don Francisco de Zamora, que sembla haver montat casa a Barcelona y viscut aquí fins a les derreries de 1791, en que passà a la part occidental de la frontera dels Pirineus, després d'organisar un servey de confidencies sorprenent per tots conceptes. El conceller Zamora no era un simple encarregat de la vigilancia: era un element polítich posat a la vora dels capitans generals en forma semblant a la dels futurs enviats y procònsuls de la Convenció vora els exèrcits de la República. Els fragments que havem pogut conèixer de la seva correspondencia, amb Floridablanca primer y més tart amb Godoy, el fan veure com un home ple de sagacitat, perillós y sense escrúpols, imbuit en les idees regalistes y centralisadores a ultrança, comunes a tots els *golilles* d'aquell temps. Quedat a Biscaya fins a la Pau de Basilea y recordant el paper de Macanaz contra Catalunya després de la guerra de Successió, assevera en ses cartes confidencials la defecció del exèrcit y l'entrega d'ànima dels guipuzcoans a la República francesa. Allavores aconsella al duch d'Alcudia, mig en punició de lo passat, mitj en previsió de desllealtats noves, qu'aprofiti les tropes encare reunides en aquell territori per arrencar y rompre definitivament els Furs d'Euskalerria, unintla a Espanya sense diferencies y «amb una d'aquelles grans obres que no hem vist des del temps del cardenal Cisneros o el gran Felip V.» Confessa que semblant empresa seria, avuy per avuy, molt odiosa a les provincies: pero vegent qu'entrarien a participar del comers d'Amèrica y a disfrutar d'altres beneficis, *sucedería lo que con Cataluña al principio del siglo: que lloró la pérdida de sus privilegios, que desprecia hoy mismo y ridiculizan sus propios escritores en el día* (1). Motius no faltaven pera justificar la precaució ni per encarregarla a persona tan experta y diligent, no obstant la manca d'eco que trobaven els agitadors a la part de Catalunya. El despit per les mides del govern a últims de 1791, per la ruptura del *Pacte de familia*, per l'aproximació a Anglaterra, per la mateixa ineficacia de la propaganda en el poble, els porta a redoblar la seva insistencia, a mostrarse confiats, a anunciar pròximes represalies, a divulgar falses noticies y a fer creure que tothom està pels france-

(1) Carta de Zamora a Godoy de 10 d'agost de 1795, estractada per MURIEL, *Historia de Carlos IV*, t. II, p. 262 y 263.

sos y s'els espera amb els braços oberts. Y, no obstant, quan escriuen confidencialment y no per mantenir el foch sagrat desde el *Moniteur* o desde la tribuna dels Amichs de la Constitució, diuen amb tristesa: «L'impossibilitat de penetrar dins les provincies espanyoles, d'exténdrehi els nostres principis, de ferhi passar les nostres produccions revolucionaries, ha fet fracassar complertament aquesta institució» [1], els comitès de Perpinyà y Bayona. Y un home com M. Masson, resumeix en aquesta forma les confidencies documentals qu'havien passat per les seves mans al escriure *Le département des Affaires étrangères*: «Espanya estava inondada de missioners republicans, però l'esperit de les poblacions no ·s deixava seduir fàcilment per les seves prèdiques: molts d'aquets agents no varen deure la vida més que a la generositat dels sacerdots» [2].

No se perdien, certament, els expressats missioners per manca de diligencia, de recursos, de voluntat, així els més oscurs com els de major prestigi. Tal, per exemple, un que allà per octubre de 1791 va recorre les ciutats y viles del Pirineu occidental y arribava el 2 de novembre a Perpinyà, punt estratègich pera internarse a Catalunya sempre que li convingués, dirigint la campanya d'agitació. S'hostatja a Perpinyà a casa de M. Gili o Gilis. Però aquest M. Gili es amich d'un confident de la vigilancia espanyola, qui, amb tota habilitat y sense ferse sospitós, en treu les claricies que li convenen. Els francesos acaben de fer esforsos extraordinaris pera introduir papers subversius, havent lograt que «un dels més perversos», el titulat *Ça ira*, penetrés en gran quantitat per la banda d'Aragó. La carta del conceller Zamora que ·ns ha conservat aquestes noticies assegura que ·l viatjer portava lletres per fortes sumes sobre cases de banca de Barcelona y Manresa y sobre altres de Saragossa, Pamplona y Sant Sebastià. Diu també que posseeix cartes comendaticies pera Madrid y diverses poblacions, «ahont escriu molt y d'ahont reb respostes baix de sobres diferents». El presenta provehit de llibres espanyols, com si ·s preparés per un estudi polítich o històrich; en la seva maleta el confident hi havia vist per sos propis ulls les *Constitucions de Catalunya*, ademés dels furs de Biscaya, Navarra y Aragó. Parlant íntimament amb M. Gili, s'alabava de que, abans de tornar a París, deixaria sembrada en tota Espanya la llevor de la discordia. A tal objecte, y prenent com de costum la nostra terra per punt de partida, *ha dispuesto, luego que ha llegado a Perpiñán, se traduzca la Constitución francesa en catalán, cuya obra han empezado MM. Verdier y Gispert, de que ha visto mi corresponsal un fragmento* [3]. Afegeix que ·ls membres del govern municipal de la ciutat rossellenesa li anaven tot seguit al entorn y *lo cortejan mucho*, com si ·s tractés d'una eminencia revolucionaria. Y, en efecte, el cas no era pera

(1) Arx. de Neg. Extr. de France, *Espagne*, vol. 322; f. 128, citat per Geoffroy de Grandmaison.
(2) Pàg. 268.
(3) Carta de Zamora a Floridablanca (14 desembre de 1791) que posseia y donà a conexer D. Modest de Lafuente.

menys. Abans de dos anys el mon tremolarà aborronat devant d'aquella figura encongida, d'aquells ulls de fredor metàlica, d'aquells llabis prims y contrets, d'aquell front rebatut cap enrera: devant de Robespierre, en una paraula, que aquest es el comissionat que ·s presenta a les portes de Catalunya.

La versió del seu nom, que trasmet el conceller Zamora, ha fet passar inadvertida la presencia a Espanya del advocat d'Arras, aduch dels que coneixen aquell document. «Ha vingut — diu — desde París a la frontera M. Roberts Pierre»; però ·s tracta amb tota seguretat del futur dictador, perquè, ademés d'esser molt freqüents en aquella època les falses grafies, la carta afegeix un poch més envant que ·l nou vingut es de la familia d'aquell Damiens que volgué assessinar a Lluis XV, y consta per totes les biografies y estudis sobre Robespierre que se feya corre allavores aquesta historia o llegenda del parentiu entre el passat regicida y el regicida futur [1]. Per altre part, aquestes mostres de deferencia y adulació que li otorguen els patriotes de Perpinyà, corresponen perfectament a l'importancia que començava a pendre entre tots els corifeus del partit popular, mercès al seu volgut isolament, a la seva estudiada reserva, a la seva afectada austeritat. Y, finalment, aquesta excursió pirinenca coincideix amb una ausencia de París, l' única o casi única de que fan menció les vides de l'implacable convencional. Els constituyents havien acabat la seva tasca; havia jurat el rey el còdich polítich y l'Assamblea va quedar disolta el 30 de septembre de 1791, després de resoldre, en virtut d'una moció del propi Robespierre, que ·ls seus membres no serien reelegibles en les pròximes eleccions, de les quals havia de néixer la Legislativa. Allavores desapareix de París, com uns dos mesos, fent una estada a la seva ciutat nadiua y, sens dubte, el viatje polítich de que tractem. A últims de novembre estava de retorn, y el dia 28 reapareixia a la tribuna dels jacobins, ahont fou acullit amb fervent entusiasme [2]. En Pere Vidal, docte arxiver y historiador ben conegut de la Revolució francesa al Rosselló, s'ocupa també de la vinguda d'aquest M. *Robert Pierre*, amb referencia a la mateixa carta d'en Zamora, sense caurer en la personalitat efectiva del personatje y creguentlo un emissari del club y de la parcialitat del propi Robespierre, a qui posava per sobre d'en Marat en sos discursos dels Jacobins [3]. Entre les figures de segon o terç orde de la

(1) Entre ·ls qu'atribueixen caràcter de llegenda a semblant parentesch figura en Lenôtre, el qual, en son estudi «Chez Robespierre», el menciona sols a títol de curiositat. Tal vegada si l'erudit narrador d'epissodis hagués pogut coneixer el document en que jo acabo de fundarme, hauria variat d'opinió, ja que ·s tracta d'un testimoni rigurosament contemporani del subjecte y anterior a la seva immensa y trista anomenada, y sembla qu'es en Robespierre mateix el que ·s considerava ó feya passar com a parent del regicida executat. Diguem, per últim, qu'en Lenôtre presumeix que semblant llinatje té un origen irlandès que ·s troba de totduna baix la forma de Robert Spierre, fins a convertirse en l'actual. Altres sostenen que ·ls dos germans sobrevivents d'el frustrat assessí de Lluis XV, privats per sentencia de portar may més el llinatje o nom de familia (Damiens) reuniren els dos noms propis o apelatius (Robert y Pierre) fentne un llinatje nou: *Robert-Pierre*. Consta també que en els Estats Generals el diputat se deya y firmava: Roberspierre. — V. LENOTRE, *Paris révolutionnaire*, Paris, 1909; p. 3 y 4.

(2) *Nouvelle Biographie Générale*, article Robespierre.

(3) VIDAL, *Histoire de la Révolution française dans le département des Pyrenées-Orientales*, Perpinyà, 1886, t. II, p. 86 y 87.

Revolució figurava, en efecte, un M. Robert, després convencional, a qui va pendre Danton de secretari, quant fou nombrat ministre de Justicia, el 10 d'agost de 1792, y que, més que per sa propia importancia, resultà conegut per haverse unit amb Mlle Keralio, escriptora de momentania popularitat. Però no li es aplicable el parentesch de Damiens, que inclou, al meu judici, una rahó definitiva en prò del viatje d'en Maximilià Robespierre, al qual, segons el mateix document d'en Zamora, devia succeir ben prompte el de M. *Tabau* (Rabau?) de Saint-Etienne, venint de París amb provisió de fortes quantitats per donar una nova empenta a la propaganda. Quin rastre deixà la visita d'exploració de l'*Incorruptible*, quina eficacia tingueren els seus manetjos pera preparar el terreny y «llençar els pobles contra els reys, allà ahont els reys llençaren els pobles contra França», no tenim fins are elements pera escatirho amb certesa. ¿Qué pensaria l'incansable lector de Rousseau, en les nits tranquiles de la fusteria de Duplay, sobre aquestes velles Constitucions de Catalunya que s'en havia portat en el seu equipatje? ¿Quin efecte produiria als nostres compatricis la versió catalana de la Constitució del 91, que hem vist encarregar a la diligencia den Gispert y den Verdier, amb el farisaisme tirànich d'afalagar el sentiment de patria y fer de la llengua un instrument de perfidia y dominació? Tal volta, anys després, aquell exemplar de les Constitucions de la nostra terra, redolaria per les taules del Comité de Salut Pública, mentres el paralítich Couthon preparava la seva ponencia sobre la proposició d'anexionar Catalunya a França y s'inclinava a ferne una república independent. Y es possible que l'acudit d'en Robespierre d'usar l'idioma dels catalans com element de propaganda, deixés en els negociats y ministeris una tradició recullida més tart per Bonaparte o donés l'exemple al mateix general Ricardos pera servirsen, en sentit espanyol, en els dies que s'acostaven de la *guerra gran*.

Perque la convicció d'esser inevitable estava en el fons dels esperits, no obstant les negatives y les notes diplomàtiques, no obstant la manca de cabals en el Tesor y la voracitat de la reina, que sols pensava en aplicarlos a les seves dilapidacions y llargueses amatories. Les tropes s'acostaven a la frontera durant la segona mitat del 91 pera establir el cordó que Floridablanca pretextava esser necessari a la tranquilitat d'Espanya, mes en realitat pera trobarse previngut en el moment necessari. Per tots aquells sis mesos, les noticies son vacilants y contradictories, en mig de la desconfiança mutua que trasparenten. Les mides d'expulsió que ·s prenen contra ·ls francesos no avecindats, encare que suavisades en la pràctica; el jurament exigit an els altres de renunciar al seu fur d'extrangeria, de sometres a la jurisdicció del país, de professar y defensar la religió catòlica, son causa de que les passions s'exaltin y els esperits s'enfureixin. Un corresponsal del *Moniteur* a Barcelona escrivia a principis d'agost, després de donar compte de l'arribada de reforços en direcció a la frontera: «Pareix que ·l general Lacy ha manifestat al govern certa inquietut

sobre la fermentació que s'observa en aquesta provincia... La cèdula d'expulsió dels extrangers l'ha feta aumentar... Se creu que ella es portada al extrem a Madrid y als seus voltants, d'ahont més de 10,000 persones seràn expulsades... El jurament serà exigit a tots. Els detalls d'aquesta instrucció farien igualment honor an els inquisidors de Goa y de Venecia» [1]. La correspondencia de d'Urtubize amb el seu ministre, fins que vingué M. Bourgoin a rellevarlo, està plena d'incidents de l'expulsió, de queixes contra les intrigues dels emigrats, de conflictes y topades de frontera. Amb tot, no perden els exaltats l'esperança de que Espanya s'aixequi y de que Catalunya en doni la senyal, prenent per realitat objectiva quasi sempre els propis desitjos o l'intimitat dels petits cercles en que ·s movien els negociants establerts a Barcelona. Aquell mig any enter se passa en continua alternativa. Are se parla de que ·ls catalans, enfurits de totduna per les prèdiques dels fugitius contra-revolucionaris, retornen de la primera impressió y que això ·s deu «*als emissaris prudents y conciliadors*» que s'envien de Perpinyà a Catalunya, no menys que als enviats per ells a França; «aquests *Drets del home* reconeguts per la nació francesa—diuen—han acabat per exhalar un aroma saludable que tothom voldria transferir a casa seva». Are tornen, en cambi, els pessimismes, s'assegura que ·n el concell predominen els partidaris de la guerra, que ·l comte de Lacy ha fet conduir fins a la frontera, per un destacament de granaders, l'intemperant cònsul de França a Barcelona; que ·l comte de Cifuentes, altre del generals que manen el cordó, fa registrar als *chodronniers, rémouleurs* y demés ambulants, per por de que portin papers subversius; que a causa de tantes vexacions els *auvergnats* mateixos que exerceixen a Espanya els seus petits menesters tracten d'exirsen y que ·s compten per centenes y per milers els francesos qui s'en van, amb gran perjudici del comers y la riquesa pública [2]. Els *sans-culottes* fan creure que Espanya caurà d'un moment a l'altre sobre el Rosselló pera invadir la França y restablir la vella tirania; els espanyols, sugestionats per lo que compta l'emigració, temen que a l'hora més impensada l'allau furiosa de les llegions jacobines baixi a enderrocar temples y convents y a portar l'incendi, la violació y l'extermini fins al cor mateix de Catalunya. Y mentres tant els comissionats, els espies, els observadors de l'esperit públich van y venen d'un país a l'altre pera donar la versió justa o pera treballar en favor de la causa respectiva; y cada volta el malentès es més fort y la situació més embullada y confusa.

No feya dos mesos encare que Robespierre havia tornat a París, y ja ·s posava en camí pera una nova exploració política de Catalunya, de caràcter oficiós y ministerial aquesta vegada, el personatje curiós a qui devem el llibre plè de notes vives, mes no aprofitat fins avuy, que ·s titula: *Lettres écrites de Barcelonne à un zélateur de liberté qui voyage en Allemagne, ou Voyage en Es-*

(1) *Moniteur*, 28 d'agost de 1791.
(2) *Moniteur* del 4, 5 y 14 setembre y 7 y 20 d'octubre, entre altres.

*pagne... par M. Ch***, Citoyen François.* La primera edició es de 1792 (París, «chez Buisson, libraire, rue Hautefeuille, nº 20», y Lyó, «chez Bruyset frères, rue S. Dominique»); però hi ha un'altra edició de l'any següent, també a casa del mateix Buisson, amb la particularitat de que allavores ja ·s declara l'anònim, donantse a conèixer l'autor verdader, el qual, per altres motius, ha tingut llarga fortuna en tots els dominis de llengua castellana, com que amb el seu mètode o gramàtica havem rebut les primeres nocions de francès els espanyols de sis o set generacions seguides. Tothom haurà entès que ·s tracta d'en Chantreau [1]. No sols el seu nom apareix ja sense vel de cap mena en la segona edició, sinó que també he trobat en el *Moniteur* un avís o remitit, així que acabava de publicarla, en qu'esplica ·ls mòvils de la seva expedició y per compte de qui la feya. L'obra pretenia donar «detalls verdaders y circunstanciats: 1.er sobre l'estat en que ·s trobaven les fronteres d'Espanya en mars de 1792, sobre ·l cordó que s'hi ha format y ·ls preparatius de guerra que ·s preten haverhi sigut fets; 2.on sobre ·ls *emigrats* an aquell país, sobre l'acullida que hi troben y les seves intrigues, amb moltes anècdotes sobre tal punt a les quals s'hi ha afegit algunes reflexions y detalls filosòfichs respecte de les costums, hàbits y opinions dels espanyols, etc., etc.». Y l'avís o remitit de que parlava a propòsit de l'edició del 93, diu així textualment:

> Quand je publiai ces lettres pour la première fois, Dumouriez alors dans le ministère, et Bonnecarrière, son digne factotum, exigèrent de moi que je m'enveloppasse du voile du mystère, et me défendirent, sur toutes choses, de ne point communiquer avec le Comité diplomatique. Comme je n'étais pas entièrement payé de mon voyage, j'obéis; et par le détour que je pris, je fis perdre la piste au commun des lecteurs; mais mon récit n'en fut pas moins marqué au coin de la plus exacte vérité: je défie qui que ce soit d'objecter le moindre reproche aux détails précieux que j'ai donnés, et que ceux qui craignent les Espagnols, ou vont leur faire la guerre, ne peuvent trop méditer, et auxquels on peut ajouter la plus grande confiance, d'après la présente déclaration que j'ai cru devoir à notre situation actuelle qui nécessite sur nos voisins les documents les plus circonstanciés. Signé CHANTREAU [2].

El vèrtich que a França empenyia homes, partits y aconteixements, va fer que al publicarse la nova edició de les *Lettres écrites de Barcelonne* perteneixés ja al mon dels caiguts y dels execrats l'antich ministre que, per un moment, va

(1) CHANTREAU (PIERRE NICOLAS), nat a Paris en 1741, mort a Auch el 25 d'octubre de 1808. Va viure a Espanya cosa de vint anys. Tornat al seu país, abans de la Revolució, feya uns deu anys que s'hi trobava quan fou encarregat del viatje a Catalunya. De la seva primera estada a la Península data el *Arte de hablar bien francés ó gramática completa dividida en tres partes.* Va abrassar ab entussiasme les idees revolucionaries y també va escriure un *Voyage dans les trois royaumes d'Angleterre, d'Écosse et d'Irlande fait en* 1788-1789, y distints opúsculs y llibres d'actualitat política, entre ells un *Dictionnaire national et anecdotique pour servir à l'intelligence des mots dont notre langue s'est enrichie depuis la Révolution*, baix el pseudònim de *M. l'Épithete.* En 1803 va esser nombrat professor d'historia a Auch, publicant una porció d'obres didáctiques d'aquesta materia, entre elles la traducció de les *Taules cronològiques*, de John Blair. Havia ordenat igualment unes *Tables analytiques et raisonnées des matières contenues dans les œuvres de Voltaire*, molt sovint reimpreses en les coleccions. No obstant les atrocitats qu'havia dit y fet contra Espanya, l'any 1797 s'el va nombrar corresponent de la Real Academia.

(2) *Moniteur*, 27 de juliol de 1793.

parèixer heredar el prestigi y les funcions de Lafayette; y fins la mateixa espasa de Jemmapes, qu'havia aixecat la Revolució quasi retuda, no trobava, mesos després, sinó execracions y blasfemies. Dumouriez havia volgut enviar a Espanya un home que ja fòs coneixedor del país y de la seva llengua. Tal volta n'havia parlat amb un espanyol d'Amèrica, qu'anava a compartir els seus llorers militars, al servey de la França nova: el general Miranda. D'aquestes anades y vingudes y d'aquestes missions reservades, havia anat sorgint un personal d'agents oficiosos y secrets, qu'are servien pera vigilar els propis representants diplomàtichs, are per entaular negociacions oficioses, are per provocar conflictes. Algun d'ells, com en Taschereau, els veurem sostenint aquest paper fins a l'invasió napoleònica, després d'haver servit setze anys abans pera espiar la conducta de Bourgoing y per intervenir en el comité insurreccional de Bayona, un cop formant part de la guardia negra d'en Robespierre, un altre cop favorint l'ocultació de Teresa Cabarrús, al servey d'en Tallien més tart y sempre disposat a treballar sobre Espanya y contra Espanya, amb la candorosa ajuda y fins amb l'admiració incomprensible dels espanyols mateixos. En el llibre d'en Chantreau hi ha que distingir dugues parts: les declamacions filosòfiques, unes vegades llacrimoses y sentimentals a tall de Rousseau y altres vegades iròniques y punyentes a lo Voltaire, formen la part primera, qu'es un esplèndit resum de totes les incriminacions y diatribes corrents des de ·l *Voyage de Figaro en Espagne*, del pretengut marquès de Langle, fins al article de M. Masson de Morvilliers en l'*Enciclopedia metòdica*. La segona part es l'objectiva y concreta: lo qu'en Chantreau conta haver vist y observat en la seva curta estada, sobre tot en lo que ·s refereix als emigrats francesos, venint a constituir un interessant retaule d'un moment interessant de la vida catalana que no es possible seguir sobre relacions ni documents propis. A mitjan janer de 1792 en Chantreau sortia de Tolosa, «ahont el poble cantava el *Ça ira*, però no volia admetre ·ls *assignats*» (1), y arribava a Perpinyà quasi enseguida. A Perpinyà, dels dos partits que divideixen a França no ·n troba més que ·ls extrems. A donarlos crèdit, un s'esperava veure ·ls espanyols a la porta de la ciutat; els «patriotes» li semblen més obcecats y frenètichs encare que ·ls «realistes». No ·s parla d'altre cosa, al alberch ahont s'hostatja, que de gent detinguda a la frontera y que torna sense poder passar més envant. El comissionat d'en Dumouriez va provehit d'un passaport que se li havia proporcionat a París y d'una forta quantitat en metàlich. Un tartaner català se li ofereix per portarlo en *silla volante* y el treu de dubtes sobre aquest pretengut rigor. «Senyor, — li diu, — la frontera està oberta a tothom; però a Perpinyà compten mentides tan absurdes com les que se senten a Barcelona en sentit tot oposat. Aquí son els patriotes que vos asseguren que quarante mil espanyols

(1) *Lettres écrites de Barcelonne*, Paris, 1791, p. 3. L'exemplar qu'he pogut disfrutar per aquest treball, va posarlo a la meva disposició el distingit català resident a Paris y valiós colaborador de *L'Avenç* en sa primera època, don Alexandre Cortada, a qui ·m serà permés regraciar de tot cor per la seva amabilitat.

van a llençarshi a sobre, y allà sentireu als vostres emigrats dirnos als espanyols qu'un exèrcit de francesos se prepara a invadir Catalunya.»

Posat en camí, baixa de Perpinyà al Voló, del Voló a Bellaguarda, de Bellaguarda a la Junquera. A la porta de la vila troba un destacament y els faccionaris l'acompanyen a casa del comandant, allotjat a la mateixa posada del poble. La guarnició de la Junquera son cent homes d'infanteria de guardes espanyoles y cinquanta cavalls del regiment del *Infante*. El comandant del lloch, que es el mateix capità de les guardes espanyoles, reb afablement a M. Chantreau; examina ·l passaport y el troba en regla; mana que li tornin un bastósabre que li havien decomissat. Parlen primer en francès y en castellà al cap d'una estona. El militar espanyol s'acabava de posar a taula, juntament amb altres dos hostes: tots pregunten al viatjer, amb vivíssima curiositat, si procedeix de París, y «com havia deixat allò». Les respostes son tot lo circunspectes que ·l seu paper li aconsella. Diu que ve a Espanya per tenirhi interessos y amb el desitj de viurehi; fa tot lo que pot pera despistar a la gent sobre ·ls mòvils efectius del seu viatje. Els dos desconeguts comensals semblen francesos emigrats y s'expressen en termes d'ardent monarquisme anti-revolucionari; l'enviat d'en Dumouriez sospita que tenien que veure amb el complot d'oficials que volien entregar la ciutadella de Perpinyà als realistes; el més important dels dos, un M. Langlade, pareix destacat allí per auxiliar y favorir l'entrada d'emigrats y desertors de les plasses pròximes. A la Junquera se li dona an en Chantreau un *transeat* fins a Figueras, ahont rebrà nou passaport fins a Barcelona,—aquest es l'estil,—després d'haver passat per l'aduana y d'haver volgut besar l'administrador la firma del desventurat Lluis de França que figura encare en el passaport del viatjer. Un cop a Figueres diu que ·l fan anar d'Herodes a Pilat. De tot d'una el porten a casa del comandant, que ·s un antich anginyer graduat de mariscal de camp, *L'Escofet*, com escriu sens dubte per sentirho dir així a la gent, ja que ·s tractava d'un militar català, destinat a tenir dintre de poch notoria intervenció en la guerra contra ·ls francesos. El comandant militar de Figueres «no li va parèixer estar en sentit de la revolució»; tenia sobre la taula el *Mallet-Dupan*, el diari que ·l famós escriptor realista publicava a Ginebra aleshores, y estava amb ell un Pare mercedari. El general Escofet, envià en Chantreau a casa del batlle: l'apotecari de Figueres, que feya la seva partida. Les cartes li tomben de les mans, an ell y als altres jugadors, així que senten que ·l viatjer procedeix de París. Noves preguntes, noves curiositats, noves insistencies pera inquirir «com quedava tot allò». Billet de l'apotecari al general Escofet, tornada d'en Chantreau a la seva presencia y concessió d'un passeport fins a Barcelona y no fins a Madrid com desitjava; a Barcelona el comte de Lacy resoldrà. No obstant, per trobarse indispost queda un dia a Figueres; la posada estava plena d'emigrats: militars, sacerdots, gent de toga. A la tarde surt a passejar, juntament, amb uns francesos, també emigrats, qu'han de seguir amb ell fins a Barcelona,

y li es possible entrar al castell de Figueres, gratificant als guardians, segons compta, y començant les seves veritables funcions d'espia. *Monnoie fait tout, dit-on d'un bout de l'Europe à l'autre; c'est en Catalogne principalement qu'on vérifie la vérité de cet adage; là rien ne lui est impossible* (1). El castell de Figueres tingut per inespugnable, se troba en el pitjor estat de descuit, segons el visitant, y «no detindria al destacament que volgués ocuparlo més que ·l moment necessari per montar una guarda». Ni un canó, ni un camí pera portarnhi. Les casernes o quartels estàn abandonats, sense més que ·ls milers de rates que s'hi passejen. Cap preparatiu aparent de guerra; però els emigrats que l'acompanyen y ·ls que no l'acompanyen sostenen, a pesar de tot, qu'Espanya ha d'atacar a França. «La veritat es — anota — qu'en aquest país no hi ha més que ·ls refugiats que vulguin la guerra.»

De Figueres en Chantreau s'en va a Girona, de Girona passa a Pineda, de Pineda a Mataró, y de Mataró, per últim, a Barcelona. Per totes aquestes ciutats y viles de trànzit, les mateixes trobades, els mateixos epissodis, els mateixos emigrats omplint els hostals, les mateixes preguntes sobre París, la sort del rey, la marxa de la revolució. El camí desde Girona y les terres y pobles que va trobant, li pareixen admirables y plens de prosperitat, com un dels millors fragments d'Europa. Arriben a Barcelona els passatgers y encare no han passat el pont plegadiç que ·ls seus vehículs o *sillas volantes* queden rodejats per la guarda de la porta, — probablement la de l'Angel. — Conduits al cos de guarda, se tracta de sapiguer si porten diaris o exemplars de la Constitució (1791) que s'havia proclamat mesos abans, la mateixa que ·n Robespierre feya traduir en llengua catalana; y acabat el regoneixement s'els envia al Govern militar, ascoltats per una patrulla. «Per arribarhi — diu — va »esser precís atravessar la ciutat, en la part més animada y brunzenta, com la »*Bouqueria* y la *Rambla*, qu'es el passeig a la moda. Feya molt bon dia, eren les »quatre de la tarde y diumenge de Carnestoltes. Justament aquell dia y els dos »que ·l segueixen, tothom se tira al carrer, corrent amb màscara o detràs de les »màscares, amb aquella mateixa afluencia que haureu vist en semblants diades »en nostra *rue Saint-Honoré*, abans de la revolució que ha fet tombar tantes »màscares... La majoria dels qui passejaven no feya atenció al nostre pas... »Mes lo que per damunt de tot va fer còmica aquesta escena, fou que una »dotzena de xicots espellifats va seguir les tartanes desde l'entrada a la ciutat »fins a casa del governador cridant: *Aristocráta, aristocráta... vira, vira!* (sic) (2)». Y això, segons el viatger, vol dir, en el Rosselló y paíssos adjacents, lo mateix que *à la lanterne!*, si bé es possible que ·s tractés d'una paraula mal entesa, com: *muira!*, o d'una versió idiòtica de *ça ira*. En fi: són rebuts al govern per un oficial, que prengué nota de les seves posades y va citarlos pera que l'en-

(1) *Lettres*, p. 31.
(2) *Lettres*, p. 57 y 58.

demà se presentessin al governador, marquès de las Amarillas, amb lo qual no fou tot acabat, puix tingueren que sufrir nous interrogatoris y presentarse també al capità general en persona, comte de Lacy, dos dies després. No trobant la porta oberta per anar a Madrid, se resol a passar a Barcelona y els seus voltants els quinze dies que li concedeix el comte de Lacy, renunciant a estudiar la disposició d'esperit de la cort envers de França, que era un altre dels objectes de la seva incursió [1]. Allavores estudia la guarnició de Barcelona, l'estat de la Ciudadela y de Montjuich, ahont logra entrar, va a Montserrat y acut després a Tarragona, a Reus, a Martorell, pera sondejar les distintes colonies d'emigrats que hi formiguejen.

§ III

Els emigrats francesos y l'agitació contra-revolucionaria

Hora es ja de que posem la vista en aquesta multitut que ha anat baixant dels Pirineus y prenent refugi a la nostra terra. Desde el dia següent a la presa de la Bastilla, quan el furor popular ja havia immolat ses víctimes primeres: de Launay, governador de la fortalesa, Foulon, intendent general de finances, Flesselles, preboste dels marxants, les families més senyalades a l'odi de la multitut per les seves relacions amb l'*Austriaca*, prenen el partit d'allunyarse momentaniament. Així el comte d'Artois, germà petit de Lluis XVI, els Polignac preferits de Maria Antonieta, la princesa d'aquest nom, la comtesa Diana de Polignac, la marquesa de Polastron, cunyada de la primera y favorita del comte d'Artois, la princesa de Lamballe, y els seus sèquits y cases respectives. Darrera segueix en Condé amb el duch de Borbó, fill seu; y els primers senyors de França y les primeres dames de la cort imiten aquest exemple: els Lauzun, els Villequier, els Duras, els Beauvau, y vint, trenta, cinquanta més... Se tracta d'una ausencia de tres mesos: lo necessari pera que·l poder reyal logri referse, dominar l'insurrecció y reduir els esperits a la calma de sempre. S'en van a Anglaterra, a Suissa, als Païssos Baixos, a Italia, y roden de població a població esperant cada dia pera l'endemà la senyal de tornada. Aquests tres mesos se converteixen pera molts en deu anys, pera altres en els vinticinch que tardarà encare la restauració. N'hi ha que tornen a París, esclaus de l'afecte y gratitut, com la princesa de Lamballe, y els agafa el cataclisme a que ja s'havien sostret una volta. N'hi ha que no hi tornen may més y troben repòs en els cementiris de terres estranyes. Y mentres tant, cada convulsió dona nou impuls a la fugida: el 6 d'octubre, la festa de la Federació, la constitució civil del clero, el drama de Varennes, el 10 d'agost. Repercuteixen a moltes capitals de provincia les

(1) *Lettres*, p. 100.

convulsions de París y provoquen l'indisciplina de les tropes. Compromesa la seva seguretat emigren oficials, gentilhomes, burgesos notables, magistrats, amb ses families quasi sempre. Els camins van plens d'aquestes caravanes luctuoses; y anantsen els richs y els consumidors, acaben per seguirlos corrues de menestrals, de perruquers, de petits marxants arrastrats per l'antiga clientela. Ningú preveu les tribulacions a venir. «Es riguent y cor alegre que les costureres, modistes y provehidores de modes se fan *émigrettes*, amb l'esperança de trobar a l'extranger la fortuna que ja no es possible realisar a casa seva» [1]. D'aquesta manera han anat entrant a Catalunya y fixantse de tot d'una a la regió del nort; més tart a Barcelona y Tarragona. Uns tracten exclussivament de que passi la tempestat; altres se proposen ajudar al alçament del Migdia, recrutar desertors, formar cossos d'emigrats, organisar a la frontera pirinenca un altre camp de Jalès. Per això els més ardents foliculari s de la Montanya, els corresponsals jacobins de Madrid y Barcelona, no trigaràn a parlar amb motiu d'un viatge del duc de Borbó, d'aqueixes concentracions que vol solicitar junt als Pirineus y «des de hont la *Coblença del Sur* podrà concertar els seus moviments amb la Coblença d'Alemanya» [2].

Y aquesta es la paraula definitiva: tenim aquí durant dos anys, desde 1791 a 1793, una veritable Coblença del Sur. Representant oficial del comte d'Artois era a Madrid el duch d'Havré, que va arribarhi pel setembre del 91. Estava encarregat de sostenir la causa realista en nom del germà de Lluis XVI, contra Lluis XVI mateix, y d'obtenir d'Espanya que entrés en els projectes d'acció anti-revolucionaria; y encare que sense autorisació espresa del nostre Govern, ja de bon hora se troba a M. Pannetier a Barcelona obrint recrutament d'emigrants y desertors. Mentres Floridablanca se va mantenir en el poder, els refugiats realistes reberen continua protecció encuberta del ministeri: molts oficials dels regiments francesos de Médoc, de Cambrésis, del Rosselló, organisaven a la nostra ciutat un cos de cinch o sis cents voluntaris nobles, a qui Espanya donava un sou [3]. Sembla que M. Pannetier comunicava amb M. de Langa, expresident del Parlament de Toulouse, que havia quedat a França a l'objecte d'extendre la deserció y enviarli els fugitius [4]. Per diversos anuncis del *Diario de Barcelona* — començà a publicarse en la segona mitat de 1792, — se pot induir que se ·ls havia destinat un quartel. Avisant la perdua d'una carta important, dirigida à cert M. Delherm de Larsene, diu en una ocasió, que poden deixarla en l'oficina del mateix diari «*ó en el Cuartel de los Emigrantes, al número* 9» [5]. Son els que formaràn la *Legion royal et catholique des Pyrénées*, primer a les ordes de M. Pannetier, y després a les de M. de Clairac;

(1) ERNEST DAUDET, *Histoire de l'Émigration*, t. I, p. 8.
(2) *Moniteur*, 10 de mars de 1791.
(3) Despaig de d'Urtubize, de 26 de mars de 1792.
(4) GEOFFROY DE GRANDMAISON, *L'Ambassade française en Espagne*, p. 89.
(5) *Diario de Barcelona*, 9 janer de 1794.

disolta per l'indisciplina que s'hi havia deixat sentir, se reorganisarà més envant amb el nom de regiment de la Reina. Les noticies que arribaven a França d'aquests preparatius y maquinacions, tolerats y a voltes favorescuts pel govern, enfurien als patriotes. L'imaginació n'exagerava el número y el perill, entre ·ls jacobins pera excitar l'opinió pública y entre ·ls aristòcrates pera mantenir esperances d'èxit. En el principi se parla dels 800 emigrants de distinció que ja havia trobat a Barcelona M. Brissac; més tart se fan pujar a 1.000 els que pululen entre Girona, Figueres y llochs pròxims, «amb la rabia al pit, professant el més negre fanatisme, que tots voldrien nadar en la sang de sos conciutadans» (1). Entre ·lls hi ha molts cavallers de Sant Lluis y «empleen la calumnia y els medis més odiosos pera enfurir als espanyols contra nosaltres — diu el corresponsal de qui prenim aquests pormenors; — promouen disturbis en el nostre departament (Perpinyà); se sab que tenen dipòsits d'armes y se ·ls tolera. Se fa més: se ·ls acull am vius transports, *mentres que ·ls francesos que tenen reputació de patriotes són objecte de mil vexacions*». Mesos després, y seguint la mateixa exageració, se farà pujar a vuit o deu mil homes disposats a pendre les armes, el contingent de l'emigració a la part de Catalunya.

Vegem are, suscintament, com s'havia anat escampant per Catalunya fins als començos de 1792, aquest riu de l'emigració, que no ·s manté fixa y immòvil, sinó sempre fluctuant y fonediça, amb entrades y sortides a totes hores, amb dispersions imposades per mida de govern, amb allunyaments voluntaris o forçats, propis del qui corre a la ventura. L'Empordà y la Cerdanya, reben el primer contingent, y tot l'any 92 es un seguit de fugitius que hi prenen refugi. Una *Relación de los franceses emigrantes avecindados en la villa de la Bisbal* en aquella data, que possehia y va donar a conèixer en Pella y Forgas, menciona com visquent en aquell poble personatges o families tan brillants com els Montalembert, com els Laborie, comtes de Champagne, com els comtes de Bertier, com els Dubarri, els Boyer, els Calprade (2). En altres relacions existents al Arxiu de la Capitania general, consta l'estada o el pas de molts nobles de la mateixa avior: el comte de Pressac, de Combettes-Caumon, de Cambon, de Labarthe. A Figueres per lo mateix: quan en Chantreau entra a Espanya a principis de l'any, troba la posada tota invadida de militars, sacerdots y gent de toga. Entre ·ls militars hi havia el comandant major del Champagne, dos oficials del Cambresis, un del regiment del Maine y un M. Trubert, tinent dels *maréchaux* de França. Entre ·ls sacerdots — encare no s'havien portat al seu rigor les mides de la constitució civil del clero — hi havia dos rectors dels voltants de Tolosa, un frare de la Mercè, del mateix lloch y dos *prestolets* que anaven a Montserrat a reunirse amb el bisbe de Lavaur, que ja s'hi trobava. Els altres eren dos consellers (magistrats) del Parlament de Tolosa, que havien

(1) *Moniteur*, carta de Perpinyà, 25 juliol de 1791.
(2) PELLA Y FORGAS, *Historia del Ampurdán*, p. 744.

emigrat amb les llurs families, dos joves que seguien cap a Barcelona y ·s declararen passants de procurador; y per últim, quatre o cinch infelissos espellifats, que ·s feyen passar per gentilhomes gascons, dels que volien recrutar un exèrcit de *ci-devants*. A Girona altre tant: una multitut de refugiats omple alberchs y dispeses, topa am sí mateixa pels carrers y s'hi mor de tedi, «encare que maten les hores lliurant batalles imaginaries» contra els seus compatricis d'enllà els Pirineus. La major part d'ells porten cocarda blanca y «no beuen un glop d'aigua que no sigui a la salut del comte d'Artois» (1), veritable rey de l'emigració més que ·l pobre captiu de les Tulleries. Y per manera semblant a moltes altres ciutats y viles de la montanya y de la costa, desde Barcelona a Roses y desde Barcelona a Tortosa. S'en troben a tots els petits ports: a Vilanova, a Sitges, a Torredembarra, a Cambrils, a Martorell.

Els reunits a Tarragona hi menen una existencia mortalment ensopida y provincial. Per «una gent acostumada al gran mon, allò els resulta com una veritable Tebaida». Son una cinquantena de desenfeynats que han près pel seu compte el passeig o avinguda y van a esperarhi la diligencia o les tartanes que venen de Barcelona portant forasters o nous emigrants. La major part son militars, cavallers de Malta, creuats de Sant Lluis. Quasi tots viuen a la *Fontana d'Or*, o hi menjen o s'hi escolen la tarde. Un exguarda de corps, M. de Saint-Sauveur, sembla tenir el major prestigi entre ells. «El matí el passen cassant o escriguent a França per a fomentar l'emigració; a mig dia fan visita a les dames de la seva coneixensa, *que no ·ls rebutjen pas*, y en havent dinat o tornant de passeig, van a jugar a casa d'un expresident de Burdeus, emigrat amb tota sa familia, entre ella dugues precioses senyoretes, y que tenia casa posada, y molt bona» (2). Havien constituit un *Club* realista a imitació dels de París, y sembla que celebraven les sessions en una sala del Palau episcopal, cedida per l'arquebisbe Armanyà, qui tenia també recullits no pochs sacerdots francesos. A la taula de la fonda no ·s parla més que de la declaració de Pilnitz, de les darreres noticies de Coblença, de les pròximes esperançes de contrarevolució; y un vas de malvasia de Sitges ajuda a caldejar l'entussiasme y expressarlo am visques fervents: *¡vive d'Artois! ¡vive nos généreux frères de Coblentz! ¡vive la charmante Antoinette!* El president del Club era un gros capellà tolosench, ajudat per l'exparlamentari de Burdeus. El dia que l'autor de les *Lettres de Barcelonne* assistí à la sessió, un oficial gascò — «*car je crois que toute le Gascogne étoit à Tarragonne*» — llegí un projecte de Memoria endreçada a la cort de Madrid, demanant que facilités l'organisació dels emigrats en regiments; assegurava que eren en conjunt uns dotze mil homes a Catalunya (lo qual no resulta exacte, ni de molt) y que, amb armes y diners, podrien ells sols cobrir la frontera francesa. Aquesta exposició fou molt aplaudida y s'acordà

(1) *Lettres*, p. 44.
(2) *Lettres*, p. 282.

remètrerla l'endemà mateix. Després se llegí un nou imprès realista arribat de Tolosa, y va acabar la reunió, fent auguris diversos pera ·l dia del triomf. Més important que la de Tarragona era encare l'emigració acullida a Reus. Quasi tota vivia allotjada en els magnífichs pavellons que flanquejen el gran quartel de guardes walones: encare avuy imposa per sa grandiositat aquella construcció de principis del XVIII, servint de terme a una esplanada militar deserta y silenciosa. A Reus s'hi notava més intriga y activitat qu'en lloch: dos oficials de cassadors del Rosselló corrien sens parar de poble en poble pera obtenir dels seus compatricis que escriguessin a França recomanant l'emigració o assegurant paga y socors als que vinguessin. Els diners comencen a curtejar: el decret seqüestrant els bens dels emigrats produeix ja els seus efectes, però encare se troben engrunes pera subvenir a la necessitat de la colonia. Un coronell de cavalleria, un comissari de guerra, un togat de gran posició, sembla que ajuden generosament als seus germans de desgracia. Allà també, com a Tarragona, tenen la seua assamblea; y el *Club de la Restauration* els serveix per expandir amors y rancunies, anyorances y ociositat.

L'emigració eclesiàstica, que pren tot son impuls en la segona mitat del 92, entre les dates terribles del 10 d'agost y del 2 de setembre, havia tingut ja les primeres avençades en l'estiu del 91. La sortida dels sacerdots no mereix el nom d'emigració, com ha demostrat palesament M. Geoffroy de Grandmaison; fou una *expulsió* formal, una opció forsosa entre dos termes: l'apostasia o l'extranyament imposat als *refractaris* (1). A últims de maig de 1791 se troben a Lles, poblet de la Vall d'Aran, quatre prelats de l'antiga noblesa de França, que fugen a les persecucions o que han sigut foragitats pels respectius poders comunals. Son l'arquebisbe d'Auch, Mr de La Tour-du-Pin Montauban; el bisbe de Tarbes, Mr Gain de Montagnac; el de Rieux, Mr de Lastic de Saint-Jal; el de Lavaur, Mr de Castellane. Aquest últim, fugint dels perills que l'amenassen a Bagnères-de-Luchon, tenint que escalar de nit les montanyes més esquerpes, pot reunirse als seus germans d'episcopat, després de dotze hores d'estenuant fadiga. De Lles, acorden anarsen a Montserrat; son a Talarn el 13 de juliol, a Cervera el 21. Rendit de cansament el bisbe de Rieux, queda a Tremp, demana hostatje als dominicans d'aquella vila y més tart se retira a Bages (2). La cavalcada dels prelats fugitius, pels camins de la conca pirinenca, fins al cor de Catalunya, resulta emocionant. El sèquit se compon de trenta persones montades en mules, y de nou mules més que porten els bagatjes; per tot reben els bisbes mostres de respecte, de veneració, de fonda simpatia. Un d'ells, Mr Gain de Montagnac, comptarà més envant aquest viatje:

> Tous les honneurs qu'on nous rendait dans les villes et les villages où nous passions, donnaient à notre marche un air de triomphe, et vous n'auriez pas cru que nous n'étions que des

(1) *Le Clergé français en Espagne pendant la Révolution*, articles publicats en *Le Correspondant*, n.os 5-6, 1891.
(2) CONTRASTY (l'abbé Jean de), *Le Clergé français exilé en Espagne* (1792-1802). Tolosa, p. 40 y següents.

fugitifs. Le bruit de nos malheurs, répandu dans la Catalogne, attirait sur notre passage un peuple nombreux, qui venait même des endroits éloignés de notre route; il nous suivait en poussant des cris de joie, en demandant notre bénédiction et en nous offrant ses vœux pour la fin des maux de l'Eglise, et pour notre prompt retour dans notre patrie. Partout nous étions annoncés par le bruit des cloches et de la mousqueterie. Les *alcaldes* ou maires, les corps séculiers ou réguliers, venaient nous haranguer. On se faiçait un plaisir de pourvoir à nos logements, ou nous offrait des rafraîchissements; quelque fois même nous avons été défrayés de tout, malgré nos instances, et quand nous insistions pour nous acquitter, on nous repondait que Dieu payait toujours assez les services rendus à ceux qui soutiennent sa cause... Vous jugez bien que notre réception à Montserrat n'a été ni moins distinguée, ni moins touchante que les autres. Tant de marques de foi et de catholicité sont consolantes sans doute, mais elles sont mêlées d'amertume, si on les compare à l'odieux traitement qu'éprouvent, dans notre malheureuse patrie, les évêques fidèles à leurs devoirs... [1]

Per una relació del governador de Puigcerdà dirigida al capità general, a qui donava compte periòdicament dels fugitius que passaven, se coneix la presencia a Montserrat d'un tal Solé, familiar de l'arquebisbe d'Auch, de Jean Bermont, que ho era del de Tarbes, de H. Cloud y J. Leroux, familiar y ajuda de càmara, respectivament, del bisbe de Lavaur [2]. Poch temps després, s'hi troben també els bisbes de Cominges y de Leictoure [3]. Al principi esmersen la provisió de numerari per no ser gravosos al monastir. Venen més tart els temps calamitosos y ·s desprenen de joyes y anells, empenyorant avuy un pectoral y demà una esmeragda o una cadena d'or. L'arquebisbe d'Auch y el bisbe de Tarbes, son com els consellers suprems de l'emigració sacerdotal y els dispensadors d'ajuda y almoyna. Prop de quatrecentes cartes escriu el darrer des de Montserrat als seus feligresos de França, valguentse de tots els medis pera que ·ls arribin. Quan els recursos s'agoten, no obstant la seva edat y patiments, pren la resolució de retirarse a una de les ermites de la montanya, y s'en hi va sense noticia de sa propia servitut. Aquesta abnegació la perllonga per més de nou mesos, no tornant al monastir fins que ·l seu germà, marquès de Gain-Montaignac, li envia un socors de diners, seguit d'un altre, remès d'incògnit per la comtesa d'Artois [4]. Darrera dels prelats havien vingut també alguns vicaris generals, alguns rectors d'importancia y eclesiàstichs eminents; però el plè de l'emigració no serà fins més envant y allavores coneixerem les vicissituts y penalitats d'aquesta iglesia proscrita.

Per últim, a la capital, Barcelona, no hi ha emigració ficsada perquè no ·s permet que s'hi estableixin els qui arriben. La pràctica es la següent: una volta arribats han de presentarse al general Lacy qui, després de dos dies de repòs, els dona a escullir el punt de Catalunya que més els agradi. Això no vol dir que no ·s faci els ulls grossos, que no hi hagi pròrrogues d'indulgencia y que amb diferents pretextes, per rebre cartes, per cobrar diners, per fer provisions, no

(1) F. DUFFAU, *Epreuves d'un évêque français pendant la Révolution.* Paris, 1897, p. 104 y 105.
(2) Arxiu de la Capitania general de Catalunya, 1791, comunicacions dels comandants y governadors de plassa.
(3) *Lettres*, p. 105.
(4) VICTOR PIERRE, *Le clergé français en Espagne*, publicat a la *Revue des Questions historiques*, abril 1904.

tornin cada moment a Barcelona tots els emigrats que ho desitjin. Les posades y fondes estàn quasi sempre plenes y els cafès lo mateix, se tracti de la *Posada del Falcó*, en el carrer dels Escudellers, com de la *fonda de les Quatre Nacions*, «*en el esquinazo frente a las comedias*», com del *Café de Rages* o el «del senyor Andreu», al costat del Teatre (1). Quan en Chantreau arriba a Barcelona, per exemple, uns companys seus no troben lloch disponible a la *Fontana d'Or*, «ahont hi ha emigrats fins en els soterranis», y han de reunirse amb ell al *Escut de França*, del carrer nou de Sant Francesch. La fonda s'omple ben aviat de tolosenchs que venen a saludar als nou vinguts, a enterarse de les darreres ocurrencies, a veure si ·ls porten diners o encàrrechs de les llurs families (2). Les instruccións que té ·l comte de Lacy son sens dubte discrecionals y, si be no vol aglomeracions, exceptua de l'allunyament als personatjes de gran alcurnia, als dignataris de la cort, als enviats de Turin o de Coblença, als quals se permet portar inclús una vida d'ostentació. D'aquesta manera podem ficsar, a principis de 1792, l'estada a Barcelona—que no mencionen els estudis biogràfichs—d'una de les grans estrelles de Versalles en el moment d'oscurirse ·l cel del antich règim: la marquesa de Polastron. Del cercle íntim de María Antonieta, de la familia Polignac y oficialment amistançada amb el comte d'Artois, el seu nom havia sigut denunciat mil vegades al odi demagògich y, com el de la princesa Julia, el de Diana de Polignac y l'angèlica Lamballe, l'havia omplert també de llot y d'ignominia l'imaginació lúbrica dels folicularis. «Lluisa de Polastron, de naixensa Lussan d'Esparbès, es una dona jove, dolça, senzilla, modesta... Baix un rostre, de que la mirada constitueix la principal bellesa, amaga un ànima de foch» (3). Amb Mme de Monaco, favorita d'en Condé, y amb Mme Balbi, estimada de *Monsieur*, serà dins de pochs mesos una de «les tres divinitats» de Coblença, encare que la veritable y única «reina de l'emigració».

La seva casa, parada sumptuosament, se converteix durant el temps que passa a Barcelona, en la cort efectiva de *la Coblença del Sur*. De les moltes residencies de realistes que s'hi compten llavors «*où l'on n'entroit que le panache blanc au chapeau*», aquesta es la més important. Es possible que la Polastron hagués vingut a Espanya adelantantse al comte d'Artois, qu'havia resolt fer un viatje a Madrid pera empènyer a Floridablanca en sentit de les seves pretensions; no ·s va trobar diplomàtica aquesta vinguda y el germà de Lluis XVI tingué per convenient renunciarhi. La marquesa dona reunions y saraus ahont s'apleguen la flor de l'emigració francesa y la flor de la societat barcelonina. El mateix emissari jacobí que logra esser convidat a un d'aquets saraus per exercir el seu espionatje, ens informa de que ·l capità general de Catalunya, comte de Lacy, tracta ab la major consideració als marquesos de Polastron y assisteix a les

(1) Veure els «avisos» del *Diario de Barcelona*, 1792 y 1793.
(2) *Lettres*, p. 61 y 62.
(3) ERNEST DAUDET, *Histoire de l'Émigration*, t. I, p. 107.

seves festes. «*Son Excellence est même aux petits soins pour madame l'emigrée, qui es fort aimable lorsqu'elle oublie les motifs de son voyage et qu'elle cesse de parler politique*», lo qual, afegeix, «fa de molt bon gust amb un jove oficial de Champagne que m'ha semblat, y a la marquesa també, l'emigrat de més bona figura qu'hagi sortit de França; es el cap d'Adonis sobre ·l cos atlètich d'Hèrcules...» La vena llibertina y depravada del *pamphletaire* parisench no s'atura aquí. Passa revista a la concurrencia y li criden l'atenció la senyora d'un president de Tolosa, d'exuberant figura, y la seva neboda, que la tenia plena de gracia; dúes dames de Burdeus, que ·s feyen les precioses; dúes damiseles Bassecour, catalanes plenes de jovenívol encís, filles d'un major de guardes walones que més tart fou general, y «*une grisette renforcée qui étoit à la Polastron et peut-être à son mari*» (1). Descolla sobre tot l'element masculí de l'emigració de Catalunya el famós Lautrec, comte de Toulouse-Lautrec, qu'acabava de esser diputat a la Constituyent. Ell assedia al general Lacy; ell va y ve de Madrid; ell es l'organisador, la paraula y ·l bras dels fugitius reunits entre l'Ebre y ·ls Pirineus. Els patriotes hi veuen una especie d'Antichrist y ·l consideren com «un petit Cromwell, amb menys capacitat, però amb tanta dissimulació y astucia», mentres en els saraus de Mme Polastron la turba dels emigrats el rodeja «com els pollets van entorn de la lloca». Això no obstant, el seu viatje a la cort no ha tingut bon èxit aquesta volta, y en Floridablanca, que tardarà pochs díes a esser exhonerat, dona allargues als seus projectes d'organisar en regiments els nobles y refugiats francesos de la part de Catalunya. Aquestes reunions solen acabar, després de la dança, amb un preciós *ambigu* y «*c'étoit l'élégance parisienne la mieux entendue et du plus grand genre*». Les dames catalanes, conta l'espectador extranger, «que no havien vist may altra cosa que lo qu'elles anomenan el *refresch*, y qu'es una vulgar colació en la qual el xocolate ocupa el primer lloch», se sentiren fascinades per aquell refinament. Menjà tothom amb molta gana y ·s va beure amb més gana que s'havia menjat, començant per unes botelles del *ci-devant Bourgogne* y acabant pels vins generosos espanyols: Xerès, Màlaga y Priorat. Les senyores y molts convidats se retiren y no queda més que ·l petit cercle íntim y masculí. Allavores la bella Polastron «se mitj grisa y grisa als seus hostes» de fascinació mundana y de brindis fervents, recordant tal volta aquella nit, quasi la darrera de Versalles, en que la reina, les princeses y les dames del palau se presentaren en el convit dels guardes de corps aixecant una explossió de fidelitat que sona encare, a través del temps, amb el vell aire d'òpera: «*¡O, Richard! ¡O, mon Roi! ¡L'univers t'abandonne!*»

Mes aquests primers instants d'esperança y alegria havien d'esser breus. Els dies d'or de l'emigració estaven contats. Molts dels mateixos que sortiren de França sense més motiu que ferse ·ls perseguits y ·ls aristòcrates no tardarien

(1) *Lettres*, p. 137.

a veures presoners de sa propia vanitat o lleugeresa: proscrits a casa seva, sens recursos en terra estranya y vigilada y suspecta la familia qu'havien deixat, la qual acaba quasi sempre per seguir la ruta del estranyament. Aquest tema deixa d'esser a propòsit per a peces de circumstancies, com *L'émigrante ou le père jacobin*, que feya les delicies del públich en el *Théâtre de la République* (1), y ·s converteix en cosa tràgica y tristíssima. La nova emigració d'aquest any no es ja florida ni opulenta com la del 1791, composta de títols, prelats y dignataris. Entren tot seguit fileres de desertors, de petits burgesos y menestrals del Mitgdia complicats en les tentatives contra-revolucionaries, llargues corrues de sacerdots perseguits amb motiu del jurament a la constitució civil del clero, y troben a Catalunya, com a tota Espanya, una situació més difícil que l'any precedent. El primer ministre, Floridablanca, qu'ha volgut obrir els ulls a Carles IV sobre la conducta de la reina, es bruscament despedit (29 de febrer de 1792) y empresonat en una fortalesa de Pamplona. Arriba el nou embaixador francès, Bourgoing, al temps que puja al poder el ja caduch comte d'Aranda, no sense franca satisfacció dels revolucionaris que, a pesar del temps transcorregut, esperen trobarhi de bell nou l'antich acòlit de Voltaire y l'enemich implacable de l'Iglesia. Tota la primavera y l'estiu del 1792 se passen en esforços diplomàtichs pera desvanèixer rezels, dolcificar les providencies relatives als francesos, esplicar els motius del cordó de tropes y trèurerli el caràcter de provocació. Al propi temps continua en gran escala la movilisació, la formació d'esquadres, la distribució de càrrechs militars. Els emigrats realistes compten y exageren, si això es possible, els horrors de l'anarquia que s'ha apoderat de la seva patria. Sien quins sien els verdaders propòsits del nostre govern, se va formant una opinió nacional que ·l mateix govern haurà de tenir en compte. La Revolució segueix a veles desplegades, y ·l silenci hermètich dels periòdichs espanyols fa que tinguin una ressonancia encare més sinistra les relacions privades o ·ls papers clandestins. La curiositat espectant que, en les darreries del 1791, havia seguit a l'aceptació pura y simple de la Constitució per Lluis XVI, se converteix altra volta en animositat així que les esperances de reconciliació entre la demagogia y ·l rey se fan enfora. Cada incident, cada sagnant epissodi dels que venen a preludiar el règim del Terror enfondeix l'abim que separa l'ànima espanyola y l'ànima catalana especialment, de la delirant exaltació francesa. La malifeta dels suiços de Châteauvieux y ·l seu increible indult y apoteosi, l'Assamblea envilida per les turbes udolants, l'anada del poble a les Tulleries el 20 de juny, el tràgich 10 d'agost y la conducció del rey al Temple, son altres tantes ferides punyentes pera la conciencia tradicional dels espanyols.

A Barcelona, com a la frontera, les precaucions no poden esser més exagerades pera impedir l'introducció d'escrits, papers, estampes y joguines de regust patriò-

(1) *Moniteur*, anuncis d'espectacles del 5 de novembre de 1792 y successius.

tich. Son seqüestrades unes armilles de moda, mostrajades, que porten un cavall a la carrera y ·l lema: *liberté*. Se decomisen rellotjes, vanos y tabaqueres per contenir inscripcions o dibuixos de caràcter subversiu. Un viatjer que desde ·l Portús a Barcelona ha sofert cinch o sis reconeixements d'equipatje, tremola de por retrospectiva, dies després, al adonarse a la fonda de que porta una barra de cosmètich embolicada, per descuit, ab un troç de *L'Ami du Peuple*. La seva por aumenta quan veu que encare s'hi poden llegir aquestes paraules: «*lorsque le prince attente à l'acte conventionel qui l'a placé sur le trône on peut l'en faire descendre*», y allavores el crema y no està tranquil fins que la prosa den Marat queda convertida en cendra [1]. Pochs dies després, allà pels començos de mars del mateix 1792, està a punt de produir un rebombori l'impremeditació d'una Mme Bonardelle, viuda francesa que tenia botiga de novetats establerta a Barcelona, la qual va exposar una *serinette* o caixa de música de les que s'estilaven pera ensenyar canaris y que repetia primorosament la tonada del *Ça ira*. Coneguda la cançó per un aristòcrata emigrat que passava, corre a denunciar el fet al governador, marquès de les Amarillas, posa en alarma a sos companys d'hospedatje y consegueix que la *serinette* sigui retirada per la força pública. Un registre minuciós a la botiga de la Bonardelle fa descobrir, entre un munt d'estampes de les que tenia per vendre, dues caricatures de procedencia anglesa referents a la fugida del rey y la seva captura a Varennes, amb inscripcions xampurrades d'anglès y francès: *Sacre dieu de King: is escape, is escape!* Y a l'altra banda: *Aha Begar de King: Mons. Lewis is retaken!* [2]. Les estampes son recullides igualment, la negocianta ha de pagar una multa de sis centes lliures y queda «ensorrada pera sempre la facció dels *jacobins* a Catalunya», segons afegeix el comentarista despitat. Això pera que ·s vegi com filava prim la prevenció anti-revolucionaria; y no sols en l'esfera oficial, sinó també y principalment entre el poble, que no deixa de sentir desconfiança respecte dels mateixos emigrats realistes y catòlichs, sortits de França pels ultratjes que s'hi feyen al trono y l'altar. La densitat diferenta de les dues atmòsferes nacionals y socials podria provarse comparant no ja la fè espanyola amb l'incredulitat francesa, sinó creencia amb creencia y fanatisme amb fanatisme. No pochs dels nobles emigrats porten a l'ànima el corch del escepticisme filosòfich y la relaxació de les costums, elegants y frévoles. S'en adonen tart del mal que s'han fet a sí mateixos erigint la negació relligiosa en gracia y exquisitat d'esperit; y sols es a l'hora de perdre els privilegis que ·s recorden dels íntims fonaments de la societat antiga, per ells socavats y disolts amb tots els corrossius de l'ironia y ·l sarcasme. N'hi ha que no s'hi poden fer may més a les pràctiques piadoses que sa condició de refugiats els aconsella. La llibertat del seu llenguatje escandalisa lo que ·ls esperits forts de París ne diuen *momérie* espanyola, *morgue* catalana. No freqüenten l'iglesia, no son capaços

(1) *Lettres*, p. 29.
(2) *Lettres*, p. 335 y 336.

de sacrificar cinch minuts d'entreteniment o mitj hora dels seus òcis a una aparent devoció, y sovintejen els cassos en que ·l poble se ·n estranya y fins se ·n revolta.

Així, per exemple, lo succeit al hostal de Pineda, a principis del any, amb uns emigrats que acabaven d'entrar a Catalunya. Eren militars descreguts y anava entre ells el quartel-mestre del regiment de Champagne, el més volterià de la partida. Entrats de nit a l'hostal, el matí següent, diumenge, devien seguir cap a Barcelona. A punta de dia la campana del establiment comença a dringar; l'hostaler, l'hostalera, les moces del hostal a la porta dels dormitoris donen la veu de: ¡a missa! Fa fret; els passatjers riuen entre ells y ·s giren de l'altra banda, sens badar boca. De la companyia sols se lleven per anar a l'iglesia dos infeliços *robins*. Pero heus aqui que, la missa dita, tothom torna a la posada, y ·ls tartaners, enfurismats diuen a un altre passatjer francès, coneixedor del país: «¿Com es, missenyor, que aquests cavallers ens fan creure que se ·n van de França perque la relligió hi es per terra, que vènen aquí a demanar ajuda pera restablirla, y no se ·ls pot fer anar a missa de cap manera? Com hi ha mon, que ·ls hi farem anar, costi lo que costi, nosaltres que no volem pagar els seus pecats!» Y altra volta criden, y reuneixen la gent al carrer, y fan entendre als recalcitrants que si no anaven a la segona missa, com acabaren per fer de mala gana, no ·ls portarien a Barcelona encare que ·ls arrosseguessin (1). Se parla també, en documents y escrits de l'època de no pochs oficials, *hobereaux* o cadets de Gasconya, llibertins, y sense creencies, que vivien a despeses d'altres emigrats austers y de bona fè: canonges, provisors, membres de parlament, afalagant el seu ardor cristià y dinàstich. Moltes vegades l'estranyesa o l'escàndol naixien de la diferencia d'educació, de la llibertat de modals, de la desinvoltura de relacions entre ·ls dos sexes. L'arquebisbal y reposada Tarragona, que havia acullit y consolat generosament als emigrats, se va sentir sobressaltada pel temps de que tractem, amb la mala acció d'un d'aquells fugitius y la lliviandat d'una damisela francesa, *émigrette* també, en companyia del seu pare. Mentres el president de S***, un dels prestigis de la toga francesa, se trobava una nit al Club realista de l'Arquebisbat «treballant per la causa del seu rey y de la vella patria», cert oficial del Vermandois, amich de la familia, raptava a traició una de les filles del respectable parlamentari, Julia de S***, «*la plus jolie aristocrate qui soit sortie des mains de la nature*», la qual va perdre ·l judici fins al extrem de portarsen mil lluisos d'or de casa seva. Els emigrats de tot el camp de Tarragona quedaren inconsolables d'aquest fet, comprenent lo que ·ls feya perdre en l'estima moral del país. Una nova sotregada, pochs dies després, vingué a enfortir semblants rezels: un oficial dels que residien a Reus fou mort en *duel* per un de sos companys d'emigració, d'aquells tahurs de bordell que més semblaven haver fugit als deutes que a les persecucions re-

(1) *Lettres*, p. 48.

volucionaries. Havia emmanllevat diners al mort, y aquest no volgué deixàrloshi, atenent a que ja n'hi havia donat una altra volta sense que ·ls hagués tornat. De la negativa ·s seguiren paraules fortes, y de les paraules la mort del ignocent. L'austeritat catalana ·s revolta contra ·l matador, que va desaparèixer sense esser detingut després, y l'escrúpol relligiós s'espanta d'aquell crim que feya morir un home sense confessió y en pecat mortal [1].

De la reserva desconfiada que van estenent tals epissodis, no se ·n alliberen els mateixos eclesiàstichs, no obstant la bona rebuda, la generositat, la compassió que per tot arreu troben «els nous confessors de la fè de Jesucrist». Poch o molt filtra fins aquí la noció d'un alta clerecia galant y palaciana, desconeguda a la nostra terra, del tipu Rohan, el cardenal del «collar de la reina», o del bisbe d'Autun, el futur apòstata Talleyrand-Perigord. Un dels corresponsals del *Moniteur* havia fet observar l'inversió en que ·l clero d'Espanya, en quant a ciencia y valor moral, se troba respecte del francès: bisbes y dignitats, — deya, — exceptuant una o dues diòcesis de vinculació nobiliaria, son ilustrats y purs, mentres que ·ls frares y la baixa clerecia valen menys que a França y son ignorants y malfeners [2]. Pero aquets sacerdots francesos, emigrats pera no diferir a un jurament cismàtich, pera salvar la puresa de la fè y l'integritat de la seva conciencia, obeeixen a un altre medi social, son producte d'un altre cultura, semblen, pels seus hàbits, afeminats o corromputs a la vora del clergue espanyol d'aquell temps, tan abandonat y poch cuidadós de sa persona. Se ·ls observa atentament; se ·ls recrimina per la delicadesa de gust més que per la glotonia; se ·ls fa un càrrech a alguns de presentarse sense la tonsura que s'havien tret pera burlar a les feres que ·ls empenyien y maltractaven, perseguintlos devegades fins a Figueres y Girona, y han de defensarse respectuosament de la seva sumissió a les costums nacionals y a l'etiqueta francesa, que exigeix la perruca riçada y ·ls cabells empolvats. «¿Què volien que fessim?» — exclamen en tò de disculpa — «es la lley de la nostra terra, lo qu'hem vist de criatures, lo que ·s fa sense malicia y per usança local...» [3]. Després dels bisbes, dels grans vicaris y dels prebendats, vènen els simples rectors y ·ls sacerdots parroquials sense càrrech. Els grupus van engrossant en maig, juny y juriol de 1792. Durant aquets mesos, únicament al governador de Puigcerdà se li presenten 170 coadjuctors, vicaris, professors y relligiosos de Saint-Pons, de Castres, d'Alet, de Lavaur, d'Albi que prenen refugi a Catalunya [4]. A Viella, en la Vall d'Aran, n'hi arriben de Tarbes, d'Oloron, de Tolosa y d'Auch. Després del 26 d'agost, quan l'opció entre ·l jurament y la sortida de França ja es improrrogable, quan ja s'esmolen els sabres y les piques dels *septembriseurs*, l'espectacle camvia y ·s fa encare més imponent y pie-

(1) *Lettres*, p. 294 y 321.
(2) *Moniteur*, 28 d'abril de 1791.
(3) CONTRASTY, *Le clergé français exilé en Espagne*, p. 275.
(4) Arxiu de la Cap. Gen. de Catalunya, 1792.

tós. Per Puigcerdà hi passen durant el sol mes de setembre, «baixant del Ariege per Ax, o de la vall de la Tet pel coll de la Perxa y la Cerdanya», 3 sacerdots de la diocessi d'Auch, 4 d'Agen, 53 d'Alet, 129 d'Albí, 10 de Dax, 1 d'Auxerre, 3 d'Alais, 1 de Béziers, 1 de Burdeus, 29 de Carcassonne, 35 de Cahors, 65 de Castres, 2 de Comminges, 4 de Clermont, 43 de Lavaur, 15 de Lombez, 14 de Montauban, 50 de Mirepoix, 28 de Narbona, 40 de Pamiers, 55 de Rieux, 224 de Tolosa y altres, y altres més, fins a un total de 882, corresponents a 33 diferents bisbats (1). El governador de la Vall d'Aran, en carta (12 d'octubre) al capità general, li dona compte també de que han passat moltíssims sacerdots, en direcció a Catalunya principalment, y que ·ls que s'han detingut a la Vall han rebut ordre de declarar els seus propòsits, obeint a les instruccions de no deixarlos estacionar prop de la frontera. N'hi ha que han demanat permís d'estarshi vuyt o quinze dies pera descansar o pera rebre bagatjes y recursos de les llurs families. N'hi ha d'altres que, per motiu d'edat o de sofriment, se troben en el cas de no poder passar més lluny, y per això D. Bernat de Sicre consulta al seu superior geràrquich diguentli: «*Usted determinará el rigor o la piedad*». Molts d'ells arriben extenuats, amb els peus sagnant, sens hàbits eclesiàstichs y mitg nusos. Altres, de Nîmes, de Montpeller, d'Aix y de Sant-Pons venen embarcats, fins en miserables llauts de pescadors, y prénen terra a Barcelona, a Tarragona, a Valencia. L'invasió continuarà en 1793 y 1794; y als fugitius de la primera hora s'hi afegiràn els *rescapés* o sobrevivents de les grans degollines. El P. Fita, parla d'un gros nombre de sacerdots que arriben a les portes de Manresa encare en 1794, després d'haver evitat la guillotina, descarnats, coberts de polls, en situació misèrrima, «més morts que vius» (2). Pel desembre del 1793, el navili *Sant Antoni de Padua* en desembarca a Barcelona un crescut estol dels que s'havien refugiat a Toló durant el siti. Quan, set mesos després, el 9 thermidor obrí la porta de tantes presons y masmorres, n'entra un altre seguit dels que acabaven d'esser «massa brutalment tractats pel primer Terror, pero no temen un altre» (3).

Així ·s va estendre per Catalunya aquest riu de l'immigració amb ses dues afluencies, civil y eclesiàstica. Després dels sobressalts de la fugida, dels perills d'una llarga peregrinació a través dels camps o de les ciutats en revolta, comença per ella una segona etapa de penalitats nascudes de la manca de recursos, de la dificultat d'allotjaments y de la pobresa absoluta moltes voltes, quant no venien a barrejarshi les mides de govern que ·ls feya cambiar de lloch y residencia. Certament que la caritat feu prodigis y que la majoria dels bisbes, dels capítols y de tot el clero espanyol, com també molts seculars, varen afanyarse en complir els devers de l'hospitalitat. El cardenal Lorenzana, a Toledo; el bisbe Quevedo,

(1) Arxiu de la Cap. Gen. 1792. — Contrasty, *ibidem*, p. 50.
(2) *La santa Cueva de Manresa.*
(3) El P. Delbrel, tiratge apart dels articles publicats en *Etudes religieuses*, p. 18.

a Orense; els arquebisbes Armanyà y Despuig, a Tarragona y Valencia; les abadies de Montserrat y Poblet, infinitat de convents y residencies, donaven llarg refugi als menesterosos. Però les necessitats eren tantes que per força tota llarguesa havia de resultar migrada o insuficient. Careixen de vestuari decorós, viuen estrets, s'enquebeixen en sales petites y mal dispostes un número extraordinari de refugiats y menjen d'una manera miserable. La Real cédula del 2 de novembre del 1792, ficsant les regles pera permetre l'entrada dels eclesiàstichs francesos, detallant minuciosament les precaucions a que s'havien de sometre, privantlos de l'exercici de la predicació, de la confessió y l'ensenyança, va afegir noves dificultats a una situació ja insostenible per sí mateixa. Les penalitats que arriben a soportar, les humillacions que proven, hi ha que endevinarles per intuició més que descobrirles en les comptades memories personals que s'han conservat fins ara. A alguna diocesi ·s passa per alt la Real cèdula y ·s dona certa amplitut als clergues refugiats, en l'exercici del seu ministeri, no circunscrit solament a la missa. Altres vegades se fa una excepció personal, *nominatim;* y axí ·s troba, per exemple, l'abbé Coustou, més tart vicari general de Montpeller, que dona lliçons a Vilafranca del Penadès y compta per deixebles els fills del governador del districte, els de diferentes families notables y ·ls oficials de dragons del Rey. Mossen Lunaret, també futur vicari general de la mateixa diòcesi, ensenya matemàtiques a Barcelona, y tota la tarde corre amb la boca oberta de casa en casa y de pis en pis. Mossen Larroque, professor de la facultat de teologia de Tolosa, entra de preceptor en casa del marquès d'Ezpeleta. Un verdader savi, l'abbé Pourret, de Narbona, «es encarregat de la càtedra d'Historia natural a Barcelona, y rebut com a membre de l'Academia de Ciencies» (1); més tart passa a Madrid y dirigeix el Jardí Botànich. A Mahó, un altre sacerdot emigrat es recullit a casa de cert negociant d'aquella isla pera ensenyar al francès a un nen de nou anys, que ·l va apendre ràpidament: aquest nen fou després el gran toxicòleg y Degà de la Facultat de Medicina de París, Dr. Orfila (2). Pero aquets son, relativament, els privilegiats y ·ls venturosos, perquè després d'ells ve la *turba multa* dels famolenchs y necessitats, dels que renten per ses propies mans l'única camisa de que disposen, dels que cuinen, dels que ·s fan jardiners, rellotjers o sastres, dels que arriben als més pobres serveys mecànichs. Investigador de tanta conciencia com el P. Delbrel, ens parla d'un abbé Muilleron que apren aquí la fabricació del xocolate y va a exercirla a Anglaterra; d'un abbé Martin,

(1) Delbrel, ibidem. p. 278 y següents.

(2) «J'étais à peine âgé de 9 ans que mon père saisissait une occasion favorable de me faire apprendre la langue française. Un prêtre languedocien que la Révolution de 1789 avait jété sur notre île, etait logé, nourri et indemnisé pour me donner des leçons, pour m'accompagner dans les promenades et pour m'habituer à parler français; au bout de trois ans ce saint homme, qui m'avait voué une affection que je lui rendais bien, etait parvenu à m'apprendre la langue française assez bien pour qu'il fût difficile de ne pas me prendre pour un Languedocien de bonne compagnie... À la mort de ce digne homme qui eût lieu en 1799, lorsque j'avais douze ans, mon excellent père le remplaça par un prêtre Irlandais, *Father John...*»

Biographie [inèdita] *du Dr. Matthieu Orfila*, escrita per ell mateix a Passy, de 1847 a 1849, y en poder avuy de D. Joan Saura y Font, descendent d'una germana del famós professor.

d'Agen, que talla objectes de fusta, utensilis de taula y tocador, y·ls ven a les marmanyeres. Hi ha passamaners com l'abbé Baudouin, daguers y esmolets com l'abbé Trémoulet, cistellaires com l'abbé Belloc. «N'hi ha que empesos per la fam van més lluny, tomben més baix y a les cantonades dels carrers llustren les botes dels que passen» (1).

Els anuncis y noticies del *Diario de Barcelona*, ja des dels primers mesos, van plens d'indicacions que transpuen també aquesta miseria silenciosa y penible, així per lo que·s refereix a l'emigració eclesiàstica com a la civil. Començant en octubre del 1792 es un seguit d'ofertes de venda: cupès, calesses, cabriolès, llibres, mobles, curiositats, últimes engrunes dels patrimonis dispersos y dels petits aixovars de l'expatriació. A la fonda del *Escut de França*, a la *Fontana d'Or* del carrer dels Escudellers, a la fonda *dels Tres Reys* de l'esplanada del Palau, a les cavallerices de M. Bouchè del carrer Nou, al quarter vell de Sant Agustí destinat als emigrants, s'hi dona rahó cada dia de la venda de cotxes, guarniments y selles (2). Molts dels que vingueren en sos propis vehículs o gallejant en ses propies montures, hauràn d'anar a peu per tota la vida. A través de semblants avisos s'hi entreveu tot el callat infortuni de la retrogradació, tot el procés que desclassa una *élite* y la torna a les darreres capes del poble, momentaniament o pera sempre. Veurem, per exemple, la provisió de vins escullits que s'havia portat com un alicient de la taula hospitalaria, convertirse en recurs de pura subsistencia, quan s'agota tot auxili, manquen les rentes dels bens confiscats y no queda a la bossa, en terra extranjera, més que la paperada irrisoria dels *assignats* de la Revolució. ¿Què volen dir si no, aquelles ofertes d'una partida de Borgonya, d'unes dotzenes de botelles de Frontignan? (3). Del mateix modo veurem, dins d'uns quants mesos, a tot un comte Màxim de Puysegur, ahir potentat, gloriós, ministre de la guerra encare el 4 de juny de 1789, quan imposà la creu de Sant Lluis al nou Delfí de França destinat a esser el nin màrtir del Temple; el veurem a Barcelona, visquent en un segon pis de casa Bayle, a la Rambla, devant del hort dels Caputxins, despendres avuy d'un *coche inglés* modern amb tres assientos, caixes secretes, vidres y cortines (4), y demà del seu cavall *tordillo* de sella, y més tart d'altres paraments y esquisitats innecessaries.

Y, no obstant, aquests nobles, aquests personatjes, aquests privilegiats caiguts en dissort, no obliden que son francesos y que per lley de gentilesa han de fer agradable la vida dels demés, encare que ho sigui tan poch la propia. Si els seus parents de França escriuen madrigals en les presons del Terror, be poden ells reunirse de nit en els «salons» que van succeintse a Barcelona, embellir

(1) Delbrel, ibidem, p. 271.
(2) *Diario* del 4, 11 y 18 octubre 1792, 15 y 24 janer 1793, etc., etc.
(3) *Diario*, 17 octubre 1792.
(4) *Diario*, 13 febrer 1794.

l'existencia amb les dolçures de la bona companyia, obsequiar y atendre als nou vinguts, conferenciar amb els nous emissaris dels prínceps: are el comte de Beon, que s'embarca al nostre port (3 de juny de 1792) duguent a Coblença una lletra d'un milió de pessetes; are M. de Clairac, que ha de sustituir a M. de Pannetier en el comandement de la llegió real y catòlica; are Calonne, el vescomte de Gand, M. de Listenay, genre del duch de Lavauguyon, y altres figures de primera fila en les incessants anades y vingudes de l'emigració nobiliaria (1). Passen desde la tertulia de la marquesa de Polastron, quan s'ausenta, a les noves tertulies que s'obrin y venen a sustituirla: la de la marquesa de Saint-Victor, la del enginyer M. Grimaldy (2). Reben el reforç dels prínceps de la branca Orleans, com foren la duquesa viuda de Felip *Igualdat*, sa germana la duquesa de Borbó, el seu cosí príncep de Conti; «prenen per son compte un passeig», ahont van a tractar de les seves cabories y esperances y ahont encare es reuniran els que queden, allà per 1800, y que en quant a ilusions «estan lo mateix que ·l 15 de juriol de 1789» (3); mentres el vell Conti, quina graciosa por a les presons de Marsella no li privava de posarse cada dia les paperines dels cabells, queda per inercia a Barcelona ahont el retroba encare l'any 1807, Hyde de Neuville, que havia sigut emigrat al mateix temps qu ·ell, quan torna aquí per embarcarse cap a Amèrica:

> M. le prince de Conti était aussi à Barcelone à la même époque que nous; il ne concevait pas qu'on pût s'exposer à un voyage maritime, et c'était là ce qui l'avait decidé à rester toujours en Espagne au lieu de passer en Italie, comme il en avait le désir. Ce bon vieillard était très étranger à la politique et ne s'occupait que de bonnes actions et du théâtre; c'est là qu'il allait dormir règulièrement tous les soirs. Sa vie était monotone, mais hereuse; il avait conservé de fidèles amis et d'anciens serviteurs, qui prévenaient ses goûts et jusqu'à ses manies. Il avait, par exemple, celle de dîner à neuf heures du soir et de passer plusieurs heures de la nuit à table; il ne fallait pas non plus qu'on fît devant lui la moindre allusion à la mort, dont il avait une appréhension incroyable. Du reste, cet excellent prince employait ses révenus peu considérables à secourir les malheureux, et sa générosité le réduisait à une position très médiocre, sinon gênée (4).

Llensat a la nostra terra per la maror revolucionaria, la seva vellura, la seva timidesa, la seva indecisió el deixen clavat aquí; y es precís que vingui a foragitarlo, tretze o catorze anys després, l'onada napoleónica. Altres menys sortats que ell, hi deixaran ses despulles tot esperant el dia del retorn a la patria pacificada, la reconciliació amb Roma, l'amnistia de 18 floreal any X (8 de maig de 1802) que obri totes les portes y totes les fronteres. Recordem, pera no citar més que ·ls prelats, el bisbe d'Alet, Mr Cropte de Chanterac, que mor a Sabadell el 27 d'abril de 1793; el bisbe de Saint-Omer, Mr Bruyères de Chalabre, que mor a Barcelona el 22 de novembre del 1796; el bisbe de Rieux, Mr de Lastic, més

(1) *Mercure*, 8 de juny 1792.
(2) Despaig de Dhermand, encarregat de negocis de França, 7 germinal any IV.
(3) Despaig de Dannery, consul de Barcelona, 24 brumari any IX.
(4) *Mémoires et Souvenirs*, t. I, p. 428.—Geoffroy de Grandmaison, *L'Ambassade française en Espagne*, p. 152.

irreductible que tots a la transigencia amb la França nova y que mor a Sant Benet de Bages l'any 1812. El bisbe Cropte de Chanterac, va rebre sepultura a l'iglesia de Sant Fèlix de Sabadell, en el costat esquerra vora el portal major, a l'alçada d'uns deu pams. Una làpida de pedra marbre hi ostentava aquesta inscripció: *Hic jacet D. D. Carolus de la Cropte de Chanterac ultimus episcopus electensis in Gallia Narbonensi, qui exulare pro fidei maluit quam foedari juramento civili. Obiit in hac hospitali civitate, natus* 70 *annis, die* 27 *aprilis* 1793. *R. I. P.* Baix de l'inscripció llatina n'hi havia un altra, molt laudatoria, en català. Pero se veu que les convulsions revolucionaries amb que·s va debatent l'humanitat desde aquella data, no havien de consentir l'etern repòs a ses despulles: cent disset anys després, el 27 de juliol de 1909, les turbes de la «setmana tràgica» incendien l'iglesia de Sabadell, profanen la tomba y escampen els restes del venerat bisbe d'Alet, que tenen qu'esser recullits per diverses persones, les quals els conservaren piadosament esperant l'ocasió de restituirlos a la seva estada [1]. En quant a M.r de Chalabre, se sab que va morir a Barcelona a casa del seu nebot el marquès d'Aguilar, Don Melcior Lluis d'Aguilar Buire de Margarit, casat amb Donya Fortunata Bruyères de Chalabre, qu'havien ofert esplèndida hospitalitat al seu parent [2]. Se li feu un enterro solemníssim y fou inhumat a la catedral, en la fossa dels canonges. Dins de la caixa hi fou posada una ampolla de vidre que contenia l'acta següent:

Hic requiescit in pace Illmus. D. D. Alexander Maria Aleixius Brugeres Chalabre, Andomaropolensis episcopus (in Gallia hodie dicimus de St-Omer) honorarius a sacris serenissimo comite de Artois fratri Ludovici XVI Galliarum regis, abbas ad pagum Pictavemsem (Poitou dicitur) sancti Ricardi Picardiensis, nobilissima gente de Bruyeres occitanensi (de Languedoc vocant) saevientibus Galliae motibus catholicae religionis assertor e dioecesi demigravit nonagesimo primo. Decessit sexagenarius Barcinonae anno millesimo septingentesimo nonagesimo sexto die vigesima secunda mensis novembris. Ad sanctam cathedralem Barcinonensem ecclesiam Pontificali elatus in ea conditus est die vigesima quarta mensis anni ejusdem [3].

Tals son els rastres més visibles que deixa l'emigració y que perduren en la posteritat pel brill que acompanya als noms prestigiosos y a les altes gerarquies de la terra. Altres y altres més humils moriren també a Catalunya y foren enterrats en ignorades tombes a Barcelona, a Tarragona, a Vich, a Lleyda. Mil infortunis particulars, mil tragedies obscures, de pobresa y degradació, passaren per la nostra ciutat, que ens resten avuy dia ignorades amb la manca de documents. S'ha estudiat l'emigració d'Alemanya, d'Anglaterra, de Suiça, però no la d'Espanya, excepció feta de lo que·s refereix al clero. No tenim al nostre país memories, cartes íntimes ni documents confidencials que·ns en informin. Unicament ens han arribat els anuncis dels diaris de l'època y una vaga tradició oral de prínceps

(1) *Diario*, 16 d'agost de 1909.
(2) *Diario*, desembre de 1796.
(3) «Noticia de la muerte y honores fúnebres del Ilmo. Sr. Obispo de S. Omer», *Diario*, novembre de 1796.

que ·s feren mestres d'idiomes o matemàtiques, de comtes y marquesos qu'ensenyaven esgrima, ball, equitació. Les ofertes de serveys, les demandes d'ocupació en els periòdichs son lo bastant expressives pera donar a compendre lo demés. L'emigració ficsada a Catalunya no s'havia de sostreure a la lley general que ·ns mostra a una Montmorency, princesa de Vaudémont, venent llibres a Hamburg, a una marquesa de Chabannes donant lliçons de fortepiano a Londres, a una marquesa de Guillaume tenint un cafè a Bamberg; que ·ns mostra a una comtesa de Perigord fent d'institutriu o a una senyoreta de Saint-Marcel convertida en florista. Es el procés disolutiu de la societat antiga, en el qual naufraguen definitivament molts llinatjes de deu centuries que ni l'Imperi ni la Restauració arriben a temps de rehabilitar, perduts y absorbits com se troben en les últimes capes del poble. Es l'historia punyent d'aquelles grans dames, baix de noms suposats y democràtichs esdevingudes perfumistes, planxadores, guanteres; que viuen de les lliberalitats d'un antich majordom y que acaben a voltes per fer vida marital amb un perruquer o un adroguer, quant no per enriquir el catàleg de la galanteria venal amb alguns noms de belles patricies [1]. Així ·s va sortint dels antichs rengles y ·s desintegra l'aristocracia d'un mileni. No pochs d'aquests noms suraràn encare altre volta, però n'hi haurà molts enfonzats pera sempre, molts que no voldran revelar may més l'incògnit y fins alguns que delliberadament rompin amb el passat y tornin a la senzillesa primera dels pagesos y camperols, com se despren d'aquest anunci, plè de sentit, que fou publicat a Barcelona: «Un cavaller extranjer, amb la seva esposa, desitja trobar persona que li arrendi algunes terres pera retirarshi y conrearles... Li es indiferent el lloch, si bé desitjaria que fos ahont els queviures s'hi trobin amb més conveniencia y *ahont s'hi pugui passar la vida amb més quietut*» [2].

§ IV

L'ESPERIT PÚBLICH Y LA GUERRA DEL ROSSELLÓ

Tornem are la vista als aconteixements polítichs, així interiors com exteriors, desde la pujada del comte d'Aranda que, més que ·l seu antecessor, haguera volgut arribar amb França a una inteligencia definitiva. Totes les converses diplomàtiques amb M. Bourgoing desde mars a novembre del 1792, se dirigien d'una part y altra a evitar la ruptura, malgrat els preparatius bèlichs que amb pretexte de cordó de policia s'observaven a la frontera. Però vingueren a fer impossible l'inteligencia una porció de circumstancies y complicacions que no estava en la mà del ministre el poder conjurarles. El 10 d'agost y la presó de la familia real, els carnatjes de setembre, l'expulsió dels sacerdots, la lley de

(1) E. DAUDET, *Histoire de l'Emigration*, t. I, p. 132.
(2) *Diario*, 24 d'agost de 1794.

suspectes, tot feria la conciencia relligiosa y monàrquica del poble espanyol. El nostre govern no volia la guerra, però tampoch podia divorciarse del esperit nacional, ni cedir a l'exigencia del regoneixement de la República que li hauria atret les ires de tots els demés estats d'Europa, ni oblidar que Carles IV era ·l primer parent y representant del rey caigut, ni prestarse a un desarmament súbit sense més garantia que la dels governs revolucionaris, inestables y presoners de la demagogia. Així, s'observa que mentres el llenguatje de cancelleria vol esser tranquilisador a les dues nacions y que les mateixes notes oficioses y les correspondencies del *Moniteur* treuen tot caràcter agressiu als moviments de tropes, aquestes se concentren y s'organisen enfront dels Pirineus amb la sola precaució de donar als càrrechs militars el nom de govern de places o territoris y no el de generalat de divisió ni de cos d'exèrcit. S'agrupen les esquadres y ·l dia 6 de setembre, amb gran ostentació, amb assistencia del vescomte de Gand y d'altres emigrats francesos significadíssims, l'arquebisbe de Tarragona, Armanyà, beneheix el pavelló del almirall ahont s'hi llegia el lema: *Pro Deo ac salute regum.* A popa del mateix navili hi figura una banderola negra y verda, portant aquesta expressiva y poch dubtosa inscripció: *Subvertetur Babylonis impiae nomen* (1). Això no obstant continuen els aparents optimismes o ·ls esforços per mantenirlos. L'agitació sostinguda pels emigrats va amb aument, y ·ls conflictes de frontera se succeheixen amb freqüencia, d'un cantó y d'un altre. Are son uns gendarmes o uns guardies nacionals que s'internen en territori de Catalunya perseguint a tals o quals sacerdots fugitius, cantant el *Ça ira* o la Carmanyola; are uns súbdits francesos de Sant Llorens de Cerdans que passen a saquejar la capella de Nostra Senyora de Requessens, maltracten el vicari y s'emporten distints objectes d'argenteria (2). Altres vegades son les autoritats espanyoles qui, amb més o menys respecte del dret y de les estipulacions internacionals, retenen per sis y set mesos a les presons de Figueres, a ciutadans de l'altra nació, com es are un Joan Bautista Mas, de Saint-Estève (3), o un tal Hernandèz, de Corbère (4), acusat d'haver dit a un frare que «no creya que ·l Papa tingués el dret d'escomunicar». Altres vegades, per últim, son els propis emigrats realistes que s'imposen al batlle y al governador y fan expulsar violentament, de la fira de Figueres també, a una porció de negociants de Perpinyà, partidaris de la Revolució, que hi havien concorregut.

Mentres tant, la vida ordinaria de Barcelona ·s barreja y combina amb les novetats importades per l'emigració o amb aquestes derivacions polítiques dels moviments de França. Cóva, sempre latent y pròxim a resorgir, el conflicte de les subsistencies, mantingut per les sequedats, per l'estat de guerra inacabable y

(1) *Moniteur*, 20 setembre 1792.
(2) VIDAL, *Histoire de la Révolution française dans le département des Pyrénées-Orientales*, t. II, p. 33.
(3) *Moniteur*, 14 mars 1792.
(4) Carta del procurador general de Perpinyà als diputats del departament, publicada per Vidal, *loco citato*, t. I, p. 262 y 263.

pels errors econòmichs del temps. Continua el tràfech mercantívol, l'instalació de noves industries, l'impuls de reconstrucció. Amb els preparatius bèlichs y les temences de conflagració universal alternen els progressos de l'art y les empreses de la ciencia pura pera les quals se concerten les mateixes potencies beligerantes y no les interrompen ni durant la guerra. Així, per exemple, la comissió de l'astrònom y matemàtich francès M. Méchain, que va arribar a Barcelona el 10 de juliol d'aquest mateix any 1792. A la sessió de la Constituyent del 26 de mars de l'any anterior, l'ex-bisbe d'Autun, Talleyrand-Perigord, llegeix una carta de l'Academia de Ciencies, firmada per Condorcet y acompanyant un dictamen en que ·s proposa la ficsació d'una unitat mètrica que pugui esdevenir universal y uniforme. En Talleyrand defensa la proposició en termes calurosos, l'Assemblea se sent guanyada pels punts de vista cosmopolites y humanitaris del projecte, y aquest s'aprova per unanimitat: se midarà l'arch desde Dunkerque a Barcelona y ·s concertaràn amb el govern d'Espanya les operacions que deguin de ferse dins del seu territori (1). Les negociacions donen bon resultat: Espanya s'associa als treballs del *metro;* un marí de gran reputació, Mendoza, llorejat per la mateixa Academia de Ciencies de París, es agregat an el *bureau* internacional de pesos y mides; els geodestes Clavijo y Peñalver, auxilien als comissionats francesos, unes voltes a la part de Dunkerque y altres a la de Barcelona, y quan en Méchain arriba a la nostra ciutat, l'estiu del 1792, ja troba a la seva disposició un bergantí tripulat per 60 homes y l'oficial de marina y home de ciencia senyor González disposat a secundarlo. Amb M. Méchain, venia com ajudant M. Franchot, que ja havia midat grans trìanguls a Còrcega y Toscana y qu'esperava extendre la medició fins a Mallorca (2), cosa que no s'havia de conseguir sinó quinze anys més tart per Arago y Biot. Una volta a Barcelona y sens perdua de temps, en Méchain desembolica el seu instrumental, recorre la costa esplorant les situacions geodèssiques més apropiades y ficsa el seu centre a Montjuich, desde ahont farà també curioses observacions astronòmiques. No es aventurat afegir qu'entre ·ls elements de l'Academia de Ciencies de Barcelona, entre ·ls Salvà, els Santpons y tants altres coneguts y alentats per la de París y que impulsaven a Catalunya l'allavores general més per desgracia no sostingut renaixement científich d'Espanya, havia de trobar el savi francès una acullida plena d'afecte y admiració, malgrat les reserves polítiques que s'hi atravessaven. Aquesta amable neutralitat de la ciencia resisteix a la ruptura de relacions entre ·ls dos paissos; y, en el mateix moment de començar les hostilitats, el periòdich oficiós del govern de França pot anunciar a París que M. Méchain ha rebut un nou permís del govern espanyol pera continuar els seus treballs fins a la frontera, amb garantia de protecció, acompanyantlo l'enginyer senyor Bueno (3). Més envant, allà pel juriol de 1794,

(1) *Moniteur*, 27 mars 1791.
(2) *Moniteur*, 6 agost 1792.
(3) *Moniteur*, 1.er maig 1793.

quant el propi Méchain es detingut a Barcelona, després d'un motí contra els francesos presoners — y amb propòsit tal volta de posarlo en seguretat millor que de perseguirlo, — el general del exèrcit d'operacions, comte de La Union, s'apressa a manifestar al seu contrincant francès, Dugommier, que li demana explicacions, l'estima que li mereixen així la ciencia com les virtuts morals del acadèmich, al qual mana que deixin lliure immediatament, tot remetentli, amb militar galanteria, els 5.000 franchs qu'en Dugommier li acabava d'enviar pel mateix parlamentari [1]. Y aquest epissodi de fraternitat intelectual serveix per intentar un cambi de presoners y preludiar, de lluny, una vaga gestió encaminada a la pau, que no pogueren cloure La Union y Dugommier, destinats a morir en una mateixa batalla, al front de sos respectius exèrcits.

El dilluns 1.er d'octubre del mateix any 1792, d'una modesta oficina d'estampació establerta al carrer de la Palma de Sant Just, n.º 39, sortia, amb real privilegi, el primer número del *Diario de Barcelona*, reduit a quatre planes de petit tamany, y ·s posava el fonament d'aquest gran edifici periodístich qu'ha rebut el vent de tres centuries y que constituiria l'honor de qualsevol poble modern. Desde aquell embrió dels primers anys se va anar aixamplant pera convertirse en l'*acta magna* de la crescuda de Barcelona y de tot Catalunya, el sigle XIX, venint a esser com un símbol o concreció de la seva fermesa y del seu esperit de continuitat. S'equivocaria, per això, qui, no acostumat a fullejar semblants coleccions, cregués que de bona hora ens han de donar el resum d'una vida y d'uns aconteixements que ·ns neguen els arxius burocràtichs, tancats y sense servey científich, quan no desproveits de documents, y la manca de relacions contemporanies, així publicades com inèdites. Tres anys y mitg porta de durada la Revolució; la gran tragedia ha arribat al punt culminant; fa dos mesos que ·l rey, la reina, el delfí, sa germana y Madama Elisabet es marceixen en la torre del Temple; la sanch de milers de víctimes ha corregut a l'Abadia, als Carmes, a la Força, a Versalles; centenars de fugitius entren cada dia a Catalunya escampant amb ses revelacions un pànich com de mileni; tot conspira a moure la curiositat amb els més dramàtichs incentius; y, no obstant, si un gran foch hagués destruit els testimonis documentals de la Revolució y si una pèrdua general de la memoria n'hagués borrat tot recort de la tradició dels homens, no fora possible sospitar la seva existencia ni induirla de les planes del *Diari* en sos primers cinch mesos. Aquest silenci desconcerta, aduch tenint en compte la prohibició que pesa sobre ·ls papers públichs desde ·ls dies del ministeri Floridablanca. Mentres la Convenció obri sa terrible llegislatura y ·l tallant sanguinari ·s mostra ja sospès sobre ·l cap de Lluis XVI; quant en els cafès y llibreries de Barcelona no ·s parla, com per tot el mon, d'altra cosa que del procés real, el periòdich que acaba de sortir, fora dels anuncis acostumats d'apertura de registre de barcos pera Pernambuco o Veracruz,

(1) ARTHUR CHUQUET, *Dugommier*, p. 389 y 390.

de vendes y «tres dies», de pèrdua de civelles de plata o de tabaqueres amb miniatures, entreten als seus lectors amb curiositats de física recreativa, amb receptes noves pera treure taques o sobre la manera de blanquejar l'ivori que grogueja. Ni compte·s dona tan sols del cambi ministerial y de l'expulsió inesperada del vell Aranda escandalosament sustituit per Godoy (15 novembre). L'ingeni literari s'esmerça en glosar les quartetes o «redondillas» de disbarats que proposen en Guerrero, en Pau Tresserras y altres coplejadors, forasters o de la terra, y en escriure cartes al editor sobre·s lo qu'havia de fer per donar gust al públich.

No·s podria concebre una major futilitat ni un ordre més baix, restricte y pueril de preocupacions, si des-y-are no vingués alguna referencia a quelcom més seriós de la vida catalana: al *Análisis de las aguas minerales de Moncada* que acaba de publicar el Dr. Francesch Santpons, obrint la primera via a la conducció; a l'apertura d'estudis del Real Collegi de Cirurgia (5 octubre) llegint l'oració inaugural el Dr. Torné, que comença un curs d'anatomía, mentres el Dr. Capdevila en comença un altre d'operacions; a la Conferencia de Farmacia del Collegi d'Apotecaris, que s'obri (8 octubre) amb una memoria de don Joan Ametller y Ros sobre l'òxid d'antimoni y segueix tots els dilluns; a la càtedra de geometria (19 octubre) establerta en el Collegi de Cordelles, a càrrech de l'Academia de Ciencies y Arts, segons el curs de D. Benet Bahils; a tot aquest més sòlit que brillant moviment d'iniciació politècnica que tenia lloch a Barcelona y preparava la relativa prosperitat de la centuria següent [1]. El dia 13 d'octubre pogué observarse entre sis y set del vespre, una aurora boreal de viu color de foch; y la nota que·n publica·l *Diari* sembla inspirada per M. Méchain. Va anar encenentse més, cap a les vuyt, presentant com una barra de major vivesa en el centre; la seva resplandor bastava pera poder llegir una carta. No deixaria de relacionarse aquest meteor amb les calamitats y amenaces presents, amb les impietats y sacrilegis de França; y a tal superstició pot aludir indirectament el comentari final de la nota, que recomana l'obra de Bertholon sobre l'*Electricitat dels Meteors* [2]. Poch temps després, el dia 10 de janer, a les sis y minuts de la tarde, el propi Méchain descobreix, desde Montjuich, un cometa o estel amb cúa que apareixia en la constelació del Dragó, junt al pol boreal de l'elíptica. Aquest astre malèfich, respecte del qual comunica al *Diari* una nota amb les principals indicacions [3], sembla destinat a presagiar els horrors apocalíptichs que s'acosten y a presidir l'espant universal del regicidi, que·s consuma onze dies després (21 de janer).

No obstant, la vida real es multiforme, bellugadiça, y no sol presentarse així com la mostren les retrospectives abstraccions de l'historia. Pels voltants

(1) *Diario*, 4, 8 y 18 octubre 1792.
(2) *Diario*, 16 octubre 1792.
(3) *Diario*, 17 janer 1793.

d'aquesta data sinistra, amb més o menys aturdiment, amb més o menys dol d'esperit, cada cosa fa sa via y·s texeix la trama del temps, sense rompre per això la seva apariencia ordinaria. El mon se capgira y una gran part del mon no ho sab; l'humanitat se transforma y la part més gran de l'humanitat no·n té conciencia. Cada ofici treballa, cada activitat se prossegueix, cada diversió reuneix la seva clientela. Y·l teatre més que cap: no fa sinó uns quatre anys que s'ha estrenat el de Santa Creu, reconstruit ràpidament desprès del incendi del 27 d'octubre de 1787, que va deixarlo reduit a cendres exceptuant la sola fatxada; en cent cinquante cinch dies de treball y amb un prodigi de llestesa catalana que fa pressentir el del famós Hotel Internacional de l'Exposició de 1888, queda reedificat el colisseu amb notable millora del antich, que l'Artur Young ja mencionava amb elogi en el seu *Viatje*. El 25 d'octubre del 1788 l'arquitecte D. Carles Francesch Cabrer en fa entrega al capità general. Pochs dies després començen les representacions y desde llavores Barcelona se converteix en una de les primeres capitals teatrals d'Europa. A l'embelliment del edifici, precedeix, y segueix la cura artística dels espectacles segons la moda del temps pre-rossinià. Mestres y compositors italians d'anomenada europea s'estableixen aquí y pel teatre de la Santa Creu componen les seves partitures quan no estàn encarregats, ademés, de la direcció. En Vicens Fabrizi escriu a posta per ell *Il caffè di Barcelona*, que s'hi representa entre 1787 y 1788; del mateix mestre s'hi posen successivament *Chi la fà l'aspetta, Don Giovanni Tenorio, La moglie capriciosa* (1). L'ilustre Antoni Tozzi dirigeix la companyia italiana pel temps de que venim parlant (la qual, segons costum, alterna amb una companyia espanyola) y acaba, expressament pera l'inauguració del teatre reconstruit, *La caccia d'Enrico IV*, estrenant seguidament *Zemira e Azor, I due ragazzi savojardi* y, abans que aquesta última, *L'amore della patria ossia Cordova liberata dai Mori*. Composta sobre paraules den Chiari (2), se representa per primera volta, com un gran aconteixement artístich, el dia 21 de janer del 1793, devant d'un públich fervent de barcelonins y emigrats francesos, els quals ignoraràn per més d'una setmana que, poques hores abans, aquell mateix matí, ha rodolat pel patíbul la testa sobirana de Lluis XVI. Allavores pren tota sa volada la fascinació del bell cant, qu'ha d'esser una de les característiques de Barcelona en la centuria següent; y l'admiració per la Ursula Fabrizi y la Mariana Tomba, *bufas* o grans dives de l'època, s'illumina d'un anticipat vesllum romàntich que fa pressentir el clar de lluna dels dies den Piferrer y en Cuyàs y presenta a la música italiana com un factor, tal volta no ben estudiat, de la gran revolució literaria que cóva aleshores. En no pochs *llibrets* de Cimarosa, de Paisiello, de Guglielmi, sembla avençarse a la literatura propiament dita el sentit melancòlich y ploraner, com si vingués arrastrat per les conveniencies de la melodía abans que per directe moviment poètich. En els simples títols

(1) VIRELLA CASSAÑES, *La ópera en Barcelona*, p. 306 y 307.
(2) Idem, p. 86 y 87. — *Diarios*, de janer 1793 y successius.

d'aquelles produccions, que figuren al mateix temps en els anuncis del *Diario* a Barcelona y en els dels Italians de París, publicats pel *Moniteur* mentres la guillotina treballa: en *Il matrimonio segreto*, *La bella pescatrice* o *Nina pazza per amore*, hi apunta tot el nocturn deliri que arribarà fins a nosaltres amb les futures *Sonàmbules*, *Lucies* y *Dinores*. Així com en les poesies laudatories que apareixen des-y-are celebrant a les cantarines de fama, s'hi podria veure ·l principi d'aquella febre que dictarà, temps a venir, les *Stances* a la Malibran y farà de l'artista espanyola la Musa viventa del segon romanticisme francès. Vegis, si no, aquesta mostra d'una composició que publica el nostre diari (19 novembre 1792), dedicada a la mateixa *Fabrizi peregrina*, y que, no tinguent avuy res d'extraordinari, se remunta no obstant d'una manera portentosa sobre les increibles inepcies y grolleries dels versaires catalans d'aquell temps:

¡Mas, qué! ¿Sueño o deliro?
¿No es ella misma quien, con noble planta,
Atravesar ya miro
El verde bosque; la que el alma encanta
Y con su blando acento
Sabe aplacar el mar y el ronco viento?
. . . .
¡Y qué mortal pudiera,
Si ya de roble o de metal formado
El pecho no tuviera,
Resistir al hechizo, al tierno agrado,
A los donaires suaves
Con que mover los corazones sabes:
Ya si de amor prendada
Con blanda voz, al son del instrumento
Celebras la agraciada
Persona de tu amante, y su contento;
Ya, si llorando zelos,
Hieren tus quejas los piadosos cielos;
Ya si la bella rosa
Colocada entre lirios, con dulzura
En tu seno reposa;
O ya si fina y llena de ternura,
Al triste *Azor* llamando,
Azor, *Azor*, repite el eco blando!...

De semblant manera ·s fonen en la trama de l'historia lo normal o de cada dia y lo extraordinari als ulls de la posteritat. El comte d'Aranda, no obstant el parer del Consell d'Estat, que ·s reuneix a tota pressa amb motiu del 10 de agost y que ·s declara per la guerra, fa esforços pera mantenir la neutralitat armada, creguent aprofitarla en benefici dels presoners del Temple. Carles IV, ofegant la seva ira, se veu obligat a comtemporisar pera que no empitjori la sort del seu real parent. Quan en Godoy, a mitjan novembre y amb escàndol de tot el país, es cridat al poder, la Revolució ·s reanima amb les victories de Valmy y de Jemmapes, y s'obri el procés contra Lluis XVI. Les converses amb

M. Bourgoing són cada vegada més anguníoses. Espanya ofereix la mediació amb les potencies hostils (Austria, Prussia, Sardenya), a cambi de la llibertat de la familia real de França, que se retiraria a la nostra terra. Ja ·s sap lo demés: la carta del cavaller d'Ocàriz, cònsul d'Espanya a París — era l'únich agent que ·ns hi quedava — que el ministre de Negocis Extrangers comunica a la Convenció (28 desembre), reiterant els propòsits de Carles IV d'obtenir la pau de les potencies a cambi de la vida del rey. Però ·l deliri demagògich ha anat massa lluny pera que sigui possible deturarlo. Després d'unes paraules d'en Danton plenes de despectiu sarcasme, se passa a l'orde del dia sobre la carta de l'Ocàriz, a proposta d'en Thuriot. Desesperant dels medis públichs, Carles IV intenta guanyar per via de corrupció els vots dels convencionals, quan menys pera que la condemna de Lluis XVI sigui condicional y diferida a un plebiscit. Godoy afirma, en les seves *Memories*, que ·s va donar carta blanca a l'Ocàriz pera disposar dels fondos que volgués, y sembla que va entrar en relacions amb alguns dels membres més tarats de l'Assamblea, escoltantlo amb orella atenta l'ex-caputxí Chabot, sense altre resultat que una estafa de 1.800.000 lliures a la bona fè del cònsul espanyol [1]. El 17 de janer acaba la votació de la sentencia: Lluis Capet es condemnat a mort, sense apelació, per 366 vots, amb una majoria de 5 sobre el total nombre de votants. Encare el noble Ocàriz arrisca, per son compte, una gestió absolutament personal. Quan el president de la Convenció acaba de proclamar el resultat del judici, arriba a les seves mans una altra carta del representant d'Espanya; mes, amb cínich despreci, se nega la Convenció a escoltarne la lectura. La carta ·s limitava a demanar que ·s sospengués l'execució el temps indispensable pera anar y tornar de Madrid un correu extraordinari amb noves ofertes. La sort estava tirada y el regicidi consumat.

Un crit d'horror, un clam frenètich de venjança corre d'un extrem a l'altre de la Península. La mort del rey es el toch de sometent que aixeca en definitiva la conciencia espanyola, tradicional y monàrquica. Pels voltants d'aquella data, les correspondencies al *Moniteur* y ·ls despatxos d'en Bourgoing no gosen dir encare quin es el veritable estat d'esperit de la nació, y ·s complauen en posar de relleu les discrepancies que suscita ·l problema de la guerra, donant an aqueixes opinions més valor y eficacia dels qu'havien de tenir, o atribuint l'irritació dels espanyols a manetjos dels cap-pares de l'emigració: Calonne, el duch d'Havré, el bisbe d'Arras, antich protector de Robespierre, a qui havia costejat la carrera. Encare el 28 d'octubre deya un corresponsal: «en el Consell, el partit que no vol la guerra amb França té més crèdit que ·l partit antifrancès». El 20 de desembre, sense negar l'inquietut que ja ·s va sentint pel predomini del partit secret de la Cort sobre ·ls assumptos de França, insinúa que

(1) MURIEL, *Historia de Carlos IV*, t. II, p. 73. — Vègínse també les *Memories* de Senart, exsecretari del Comité de la Seguretat General.

«aquest partit es *més borbònich qu'espanyol*». El 31 de desembre ja confessa que «l'aire de triomf de que fan mostra d'alguns dies an aquesta part els enemichs de la revolució francesa» fa sospitar l'influencia que hauran tingut els plechs portats per un correu de Londres: es l'eterna obsessió de Pitt y Coburg, que persegueix als patriotes y que omple ·ls discursos y ·ls escrits revolucionaris de deu anys. El 26 de janer, ignorantse encare la tragedia del dia 21, el corresponsal de Barcelona escriu amb satisfacció manifesta: «El Consell de Castella acaba de demostrar una energia de qu'Espanya no tenia exemple fa molts anys... Ha negat la seva aprovació al emprèstit de 6 milions de florins contractat a Holanda pel ministre de Hisenda.» Y, reprenent el tema may oblidat de la diferenciació catalana y de les ilusions jacobines a propòsit d'ella, afegeix: «No es inútil observar qu'els vots de la majoria han sigut arrastrats en tal sentit *per la moció d'un català. La llibertat ha deixat grans recorts en aquesta comarca*; y la guerra, cas de que la cort d'Espanya entrés en la lliga dels reys, no deixaria de promoure a Catalunya sentiments contraris als del govern de Madrid» (1). ¿Era així, en realitat? Els fets, tan anteriors y simultanis com posteriors, deposen d'altra manera.

El cònsol francès a Barcelona, Aubert, venia sostenint des de juliol de 1790, una molt activa correspondencia amb les autoritats departamentals de Perpinyà, informantles dels moviments de tropes, de les vexacions contra ·ls francesos, de l'esperit de la població. El mateix procurador síndich d'aquell departament, l'exaltat y infadigable Llucià, en les seves cartes als ministres y als representants rossellonesos a l'Assamblea, extracta les cartes del cònsol y acostuma afegirhi observacions directes. Així les primeres com les segones tenen molt poch d'optimistes, no ja per lo que ·s refereix als propòsits oficials, sinó també per lo que respecta als sentiments del poble. En Llucià es dels nostres: català de raça y de llengua, en contacte immediat amb tota mena de gent del Empordà y la Cerdanya, coneixent el sentit de les poblacions; y les notes que comunica traspuen cada volta major desconfiança. En les darreries del 1792 y en els començos del 1793, ja no manifesta dubtes de cap classe, y fins y tot s'adelanta als designis de París, y escriu an en Brissot, diguentli: «Heus aquí fets reals. Me sembla que seria temps de que la Convenció prengués un partit definitiu contra un pretengut aliat que es, des de fa dos anys, el nostre més crudel enemich» (2). Mantes voltes insisteix en denunciar que les contemporisacions de la República sols consegueixen donar temps a Espanya d'organisar una defensa en regla y de «*fanatisar més y més al poble, la opinió del qual està completament extraviada*». Se plany de les lentituts y indecisions del govern revolucionari, y l'escita a adoptar mides radicals. «Encare forem a temps — diu an el mateix

(1) *Moniteur*, 8 febrer 1793.
(2) Carta de Llucià a Brissot, del 23 febrer 1793. — VIDAL, *Histoire de la Révolution française dans les Pyrénées-Orientales*, t. II, p. 100 y 101.

Brissot — de pendre o cremar sobre les costes de Catalunya, cent naus, entre grosses y petites: la ribera des de Roses a Barcelona, en una extensió de més de trenta llegües, no té, avuy per avuy, cap medi de defensa. Preniu, donchs, aviat, un partit resolt que ·ns tregui d'aquesta incertitut anguniosa.» Dies després torna a les seves recriminacions de costum: «Jo no he cessat de despertar sobre aquest punt l'atenció del cos llegislatiu y del poder executiu;... el *fanatisme relligiós* [dels espanyols] *es més exaltat que may;* però, ¿què no podrà vèncer el nostre amor de la llibertat?» Y la Diputació del departament afegeix per son compte: «Tot està [a la part de Catalunya] en moviment, y ·l fanatisme ha treballat amb tant èxit, que *·l poble considera la guerra com una guerra de religió.*» Aquesta es la paraula històrica: una guerra de religió que ·s veu venir de lluny, quasi des del 6 d'octubre del 1789, y que tots els testimonis sincers pressenten y pronostiquen. Aquest és també l'estat general de l'esperit públich a Catalunya; y, pera pintarlo, res més eloqüent que les exclamacions del emissari Chantreau, quan traspassa la frontera y ·s torna a trobar en territori francès, després del seu viatje a la capital del Principat: «*De quel poids me voilà déchargé! Je vais donc le briser ce masque de la dissimulation que j'ai été forcé de prendre! Je vais entendre parler des hommes libres, et je respirerai, je jouirai, car je suis blasé des discours des esclaves... Ce préambule signifie, en termes clairs, que je suis de retour d'Espagne, et que je vous écris de Perpignan*» (1).

Des d'aquest moment en que la guerra ·s considera inevitable, tota l'atenció espanyola se concentra sobre Catalunya, sobre Barcelona. El dia 31 de desembre del 92, una dolorosa noticia corre la ciutat d'un cantó a l'altre: el capità general D. Francesch Antoni de Lacy, comte de Lacy, acaba de morir repentinament, entre set y vuyt del matí. Les manifestacions de condol que segueixen a semblant pèrdua tenen l'accent de la sinceritat, en mitg de l'inflor adulatoria que caracterisa ·l llenguatje d'aquells anys. Se tracta d'una autoritat que ·ls catalans consideren no pervinguda, sinó seva; encare que de familia irlandesa, havia nascut a Barcelona, hi havia fet els seus primers estudis, s'havia educat com a barceloní. A més d'això, gosava d'inequívoch ascendent; des dels dies del *rebombori del pa* s'havia imposat pel nom seriós de que venia precedit, per l'enteniment y l'energia, per l'esperit igual y recte. Davant de les contingencies de la guerra contra ·ls francesos, qu'havia d'esser una guerra catalana més qu'espanyola, inspira al poble que l'observa aquella confiança interior per la qual se reconeixen els homes veritablement destinats a manar. Els mateixos jacobins francesos, despectius y burletes amb les autoritats espanyoles a que ·s veuen precisats d'acudir, no poden menys de posarse serios en presencia del Goliath barceloní. «La seva talla — escriurà un d'ells — es gegantina, y se m'ha assegurat que tenia l'ànima com el cos... Un oficial m'havia dit rient:...

(1) *Lettres écrites de Barcelonne*, p. 373.

e' nostre general ens guanya de tot el cap; y aquesta es la veritat pura, en sentit propi y en sentit translatici... Té molt d'*esprit;* la seva educació ha sigut realment militar... Els catalans guarden gran respecte a M. de Lacy, y *es mereixen molt inspirarne als catalans...* En les presents circumstancies, M. de Lacy m'ha semblat el varó que convenia a Catalunya, y s'hi troba perfectament en son centre. En cas de ruptura amb nosaltres, l'opinió pública vol que ·s posi al cap dels exèrcits, y ·l rey, segons me diuen, s'en fa un dever de consultarlo.» Home d'armes tant com home polítich y de mon, ex-comandant general y en gran part organisador del modern cos d'artilleria, si s'havia lluit en les campanyes de Italia, de Portugal, del siti de Gibraltar, ses missions diplomàtiques li havien adquirit experiencia dels negocis: primer a Stokolm, en mitg de la cort brillant de Gustau III; després a Sant Petersburg, prop de Caterina II [1]. «*Su carácter dulce, amoroso, blando* — dirà ingenuament des del púlpit un bon frare menoret, pronunciant el seu panegírich, — *fueron lazos que le grangearon la benevolencia, el favor y aun la privanza de la Emperatriz*», anomenada en son temps, alhora per la grandesa y la disbauxa, la Semíramis del Nort.

Aquest era el capdill que venien a perdre Catalunya y Espanya en el mateixos començos del terrible 93, inaugurant un seguit de morts soptades que, en cosa de dos anys, imposà cinch cambis de general en cap, des de Lacy a Urrutia, passant per Ricardos, O'Reylli y el comte de La Unión. Les circumstancies no podien esser més difícils a Barcelona, ni el governador militar don Jeroni Girón y Motezuma, marquès de Las Amarillas, menys a propòsit pera conjurarles. Mentres se celebren l'enterro y ·ls funerals del comte Lacy amb magnífica pompa, que ja té cosa de demostració bèlica, segueix l'escassetat y carestia del pa, mantenint una agitació perillosa. Pera dites exequies surt al carrer tota la tropa de la guarnició, reforçada amb la que ·s troba de pas a Barcelona, anant cap a la frontera. Formen: un batalló de guardes espanyoles, tres de guardes walones, dinou companyies de granaders provincials, el regiment de Valencia, un batalló d'artillers, el primer batalló de suiços de Sant Gall-Rutiman, el fixe de Màlaga. En el sèquit figuren quatre cavalls del comte amb capirons negres y ·l séu escut d'armes, governats per quatre palafreners; hi van les parroquies, els convents, les germandats, els gremis, els cossos militars y la noblesa. Segueix la carroça, de dotze pams d'alçada, coberta fins en terra de vellut negre galonejat d'or. Porten els cordons els tinents generals marquès de Castelldosrius y marquès de Baños; els mariscals Castelany, Graell, Eslava, marquès de Wammarke y baró de Kessel; el comte de Santa Coloma, l'intendent Indart, el marquès de Sardanyola. Presideixen el dol el governador militar y polítich marquès de Las Amarillas, els mariscals Vareta y Hoden; els brigadiers Quiroga, governador de Montjuich, y Escales, tinent de rey de la Ciudadela; els

(1) *Lettres*, p. 90 y següents. — *Diario*, 2, 4. 5, 13 y 20 janer y 1 febrer 1793, entre altres. — FR. ALBERTO VIDAL, *Oración fúnebre*, n.º 3244 provisional de la colecció Andreu-Bonsoms, Bibl. del I. d'E. C.

ajudants de plaça, capità de claus y demés plana major. Com escolta tanca la comitiva ·l regiment de dragons de Pavía, estandarts plegats, caixes destrempades, música amb sordina. L'enterro va desde ·l Palau pels Encants, carrer de la Mercè y plaça de Sant Francesch, donant la volta pel carrer Ample y ·l carrer de Cambis, fins a Santa Maria del Mar, ahont ha de rebre sepultura el difunt. Tres o quatre setmanes després (31 janer), el regiment d'artilleria de Barcelona li dedica encare solemnials exequies a Sant Agustí, amb gran túmul projectat pen Montaña, *fabricado por un estilo noble y magnífico*, segons diu la relació, y amb una alçada total de prop de xeixanta pams, de que ·n Moles grava una làmina. Les elegies y ·ls versos commemoratius que surten al diari o en fulles apart, se van succeint cosa de tres o quatre mesos.

A tot això la mort de Lluis XVI havia produit a Carles IV l'impresió violentíssima qu'es de suposar. Quan reb la nova funesta, té la carroça a punt pera la seva partida de caça habitual. El ben parèixer y tal volta el desitj de trobarse sol, fan que no l'interrompi. Encare tracta Bourgoing de seguir ses relacions amb el govern de Madrid y prova aquest, confidencialment, d'obtenir pera Maria Antonieta, sos fills y Madama Elisabet, l'immunitat y la sortida de França qu'havia proposat abans pera tota la familia. Les instruccions de Bourgoing son absolutes, y s'en plany amb llàgrimes als ulls: o el desarmament pur y simple o la guerra. Allavores en Godoy li fa dir que s'abstinga de visitarlo. Una segona negativa agrava la situació; el 19 de febrer reb sos passaports amb regla, expedits a favor de «l'ex-ministre de Sa Magestat Cristianíssima», y, per últim, el dia 23 surt de Madrid. A la Cort y a Barcelona la noblesa vest de dol; els emigrats realistes extremen les seves predicacions anti-revolucionaries y disposen funerals per l'ànima de Lluis XVI; el seu testament es llegit desde ·ls presbiteris y tothom l'escolta plorant. El *Diario de Barcelona* ·l publica ·l 16 de febrer, en cap de número, sense explicació ni comentari; y aquesta es la primera referencia al gran drama de la Revolució que s'hi troba, després de quatre mesos y mitj de la sortida. L'emoció causada per aquell patètich document no ·s pot descriure amb paraules. Als cafès, a les rebotigues, per les cantonades, s'aplega la gent a sentirne la lectura y ·ls singlots esclaten a cada passatje emocionant: «Recomano ·ls meus fills a la meva muller; que ·ls faci bons cristians y homes de conciencia; que ·ls faci mirar les grandeses del mon (si per cas estiguessin condemnats a sofrirles) com béns peri'losos y sense durada...» La població està commoguda, d'una part per la carestia dels queviures y, de l'altra, per l'indignació contra ·ls francesos. Es lícit sospitar que ·ls agitadors y jacobins de Barcelona qu'encare no n'havien sortit, tractessin de conduir aquell mal estar de cap a un propòsit revolucionari, qu'entretingués les tropes o que pogués pendre proporcions de moviment polítich. Mes aquesta eterna ilusió no havia de realisarse tampoch allavores. Pels mateixos dies, el 18 o el 19, el cònsol Aubert escrivia al procurador síndich dels Pirineus Orien-

tals, Llucià, y aquest trametia an en Brissot: «Catalunya està a punt de sofrir una fam extrema; moltes poblacions no viuen més que de pa fet de vèces y faves. *El fanatisme contre ·ls francesos hi ha arribat al grau màxim:* se predica públicament l'extermini de la nació impia com un acte meritori» (1). Y el 18 del mateix febrer un corresponsal del *Moniteur*, li diu des de Barcelona: «Un clam furient contra França y ·ls francesos ha ressonat en aquesta població a la noticia del suplici de Lluis XVI. La Cort havia pres les seves mides de conformitat amb les instruccions den Calonne. Es probable que, entregat el poble a sí mateix, aquell gran acte de la vindicta nacional no haguera produit més que una sorpresa sense conseqüencies. Però ·ls emigrats, els frares, els aristòcrates de que la ciutat està plena espiaven el primer moment de sensibilitat colectiva que s'oferís pera explotarlo en benefici propi. Pasquins y cartells han contribuit a agriar els esperits y s'ha apelat al gran recurs de tots els agitadors: el de provocar tumultes pera atribuirlos als francesos. Baix el pretexte de la carestia del pa y altres articles de primera necessitat sublevaren als trevalladors; el governador militar y polítich y ·ls magistrats de l'Audiencia, foren objecte d'injuries o manifestacions irrespectuoses, y al dia següent se comença a propalar que ·ls autors del motí eren els emissaris de França. En molts indrets els capellans fan extremir el púlpit amb udols de *venjança contra ·ls assessins de l'ilustre cap de casa dels Borbons.* Diversos comerciants coneguts pels seus tractes amb francesos han sigut mortalment amenaçats...» (2).

Això mateix deposen els extranjers que a corre-cuita liquiden els seus negocis y passen la frontera. El dia 28 de febrer, en Llucià, contestant desde Perpinyà al cònsol Aubert, li diu: «He vist molts francesos dels que fugen d'aquesta terra inhospitalaria, y les relacions que m'han fet no han contribuit poch a aumentar el desitj general que tenim per aquí de fer una visita en regla a Catalunya. Mostrauvos ferm al vostre lloch, defensau fins al darrer moment els interessos de la nació y comptau que ·us ajudarem si ·s vol esser just, o que ·us venjarem d'una manera memorable si ·s gosés insultar en la vostra persona la magestat nacional». Sembla, per altra part, que les autoritats departamentals y els patriotes del Rosselló no havien esperat les determinacions del govern de Paris. No estava declarada la guerra oficialment y ja d'una manera subrepticia comencen els actes d'hostilitat y ·s posen en obra ·ls concells d'en Llucià de tirarse sobre ·l barcarés desprevingut a les costes de Catalunya. El departament dels Pirineus Orientals, amb data del 1.er de març, escriu al ministre del Interior, pera guardar les apariencies de legalisme: «Diferents francesos vinguts de Barcelona testifiquen qu'els nostres corsaris han agafat un vaixell carregat de plata y de cuiros, quasi a la vista d'aquell port y que dins del de Roses han pres també un brick anglès... S'assegura que al divulgarse la noticia de la pri-

(1) VIDAL, *Histoire*, t. II, p. 100.
(2) *Moniteur*, 4 març 1793.

mera presa, l'indignació ha sigut general a Barcelona, que molts bastiments han sortit y qu'han tornat al port amb dues preses de barcos nostres. Els individuus de la nostra nació establerts a Catalunya han sigut insultats, y la major part d'ells abandona ·l seu comerç y les seves rendes pera volar en auxili de la República» [1]. Probablement això succeiria entre ·l 22 y ·l 25 de febrer, ja que la primera noticia de preses que dona ·l diari en la nota d'embarcacions fondejades, se refereix al dia 24 y ·n menciona, no dues, sinó tres: el xabech la *Verge del Carme*, patró Andreu Felicó, d'Erviça, patria de grans corsaris, entra remolcant una polacra francesa; el bot de la fragata de guerra *Santa Brígida*, que queda en alta mar, condueix un bergantí francès que venia d'Amèrica carregat de sucre, cafè y altres articles; els bergantins de guerra *El Corso* y *El Vivo* porten un altre bergantí d'aquella nacionalitat [2]. En cambi, el *Moniteur* no parla de cap d'aquestes preses fora de temps y una de les primeres de que dona noticia, en carta de Marsella, es la del bergantí *El Mallorquín*, capità Amengual, que venia de Túniç amb carregament de blat y que, el 17 de març, va caure en poder del corsari marsellès *Le Brave Sans-Culotte*, capità Laverrérie [3].

En sustitució del comte de Lacy y més com a capdill en la guerra que mirant a la Capitania general de Catalunya, es designat el famós Ricardos. Encare els patriotes revolucionaris creuen en els obstacles qu'ha d'oposar la nostra terra a les intencions del govern. A mitjans de març, el mateix *Moniteur* dona com a primera noticia de la rúbrica «Paris», la d'haver ocorregut «grans desordes en el Principat» y d'haverhi anat precipitadament el nou general. «L'escassesa es gran en les provincies expressades — afegeix — y serà molt dificil sostenir-hi l'excèrcit». Amb greus caràcters se presentava, efectivament, el conflicte de les subsistencies; mes no hem sapigut trobar fins are cap testimoni favorable al esperit de rebelió ultrapirenench, ni tan sols ocurriren a Barcelona petits epissodis com el de Madrid, el darrer dia de Carnaval, en que l'actriu anomenada *la Polonia*, va presentarse a escena amb una cofieta o *gorra de la llibertat*, de les qu'havien ideat unes modistes franceses, promoguent un escàndol formidable. L'actriu, xiulada y amenaçada pel públich, tingué que treures el barret, trepitjarlo y demanar perdó als concurrents. Pochs jorns després va passar altre tant amb la duquesa de Peñafiel, que ·s presentà tocada de semblant manera, a una lluneta; mes aquestes guspires d'afectació jacobina tenien tant sols un valor negatiu, local y de circumstancies; eren una forma d'intriga contra en Godoy y un derivatiu de l'oposició al ministeri, sense solidaritat efectiva amb els horrors de França. Com deya, D. Antoni Ricardos y Carrillo de Albornoz, va arribar a Barcelona ·l dia 26 de febrer, a les quatre de la tarde. Les tropes cubriren la carrera desde la part exterior de la porta de Santa Madrona fins a la espla-

(1) VIDAL, *Histoire*, t. II, p. 102.
(2) *Diario*, 25 febrer 1793.
(3) *Moniteur*, 26 abril 1793.

nada del Palau; una gernació immensa, al carrer y pels balcons, finestres y terrats, va rebre ab aclamacions fèrvides al capitost aragonès. La guerra no estava acordada oficialment, pero sí en l'ànima dels dos pobles. Fins el dia 7 de març no la declara la Convenció, aprovant el *rapport* d'en Barère, qu'acaba de llegirse; fins el dia 25 no firmarà Carles IV la real cèdula en que recull el guant y tira de l'espasa.

Mes, a pesar d'això, les hostilitats s'han obert. Se dicten mides rigoroses contra ·ls francesos, qu'equivalen a la total expulsió dels que voluntariament no han sortit. Molts d'ells corren perill serio en sa fugida; son perseguits, maltractats y fins morts, durant sa peregrinació fins a la frontera. El procurador síndich de Perpinyà escrivia a Lacuée, el 20 de mars: «L'activa correspondencia qu'he seguit amb el cònsol de la República a Barcelona, m'ha donat coneixement de diversos fets que m'apresso a comunicarvos. Trenta cinch dels nostres francesos, la major part negociants, estan engrillonats y incomunicats a les presons de Barcelona; cada nit n'agafen d'altres. La causa d'aquesta violació del dret de gents, sols pot esser atribuida al fanatisme y a la barbarie d'una nació qu'es avuy lo qu'era fa dos sigles. El dia 16 a la tarde la declaració de guerra no era encare coneguda; el concell tem que ·l moment de la proclamació no sigui la senyal de mata-degolla contra tots els francesos y que aquets no resultin víctimes del deliri frenètich d'un poble conduit pels sacerdots. Espera que després del temps pasqual, el català, que no pren la màscara de la devoció sinó per tal època, esdevindrà més tractable, y creu que la carestia del pa y la miseria qu'estan a la porta, el tornaràn menys flexible a la causa dels dèspotes, y que, per últim, aixecarà ·l cap. Jo ho desitjo així, encare que no hi crech» (1). Efectivament, no ·s coneixia ·l dia 16 la declaració oficial de guerra a que ·s refereix en Lluci; però ·l diari publica a Barcelona aquell mateix matí el bàndol del governador militar y polítich, amb la real ordre autorisant l'armament en córs, com també la real cèdula sobre expulsió immediata, dins de tres dies, de tots els francesos no domiciliats a Espanya. La declaració solemnial va firmarla el Rey a Aranjuez el dia 25, y ·l 4 d'abril següent se publicava a Barcelona amb la cerimonia militar de les velles ordenances: quatre batidors montats de dragons de Pavia, tambors y pifres de tots els còssos (guardes espanyoles y walones, granaders y fusellers provincials, suiços de Sant Gall-Rutiman, artillers, infanteria de Sevilla y Màlaga); tots els sargents de la guarnició, el sargent major de la ciutat y un piquet de granaders. A la plaça del Palau, sota la balconada, a la plaça de Sant Jaume y a la del Rey, que eren els tres llochs de costum, el sargent major va llegir en alta veu la real cèdula que, com se sab, fa alusió a la política de prudencia seguida per Espanya desde ·l principi de la Revolució y cifrada en no empitjorar la sòrt de Lluis XVI,

(1) VIDAL, *Histoire*, t. II, p. 121 y 122.

resumeix les negociacions seguides y acaba mencionant el *cruel é inaudito asesinato de su soberano,* — el de França.

A partir d'aquest moment, Barcelona ·s converteix en la capital militar del regne. S'hi concentren forces, en parteixen les expedicions, s'hi fa armament y vestuari. La qüestió primordial, la dels queviures, continua preocupant en primer terme. Allà pels començos d'abril, segons les noticies trameses pel cònsul Aubert al consell departamental dels Pirineus Orientals, les provisions toquen a son terme: «de vuyt embarcacions angleses que s'esperaven amb carregament de blat o farina, cinch han caigut en poder dels nostres corsaris, y no ·s té cap noticia de les altres». Les autoritats no poden deixar d'intervenir en el problema y adoptar mides de gran rigor. El dia 15 d'abril se posa per les cantonades un cartell d'avís del Ajuntament, anunciant que la seguretat de tenir provehida la ciutat, devant les contingencies de la guerra y ·l general trastorn d'Europa, exigeix acorts extraordinaris. Aquest trastorn impedeix la lliure circulació de blats ultramarins de que en gran part s'assortia Catalunya, o retarda l'arribada dels encàrrechs fets amb més previsió. Tot això fa necessari reduir a una sola calitat y pera totes les classes y estaments, les tres divisions a que ·l pa s'havia subjectat fins are: blanch, mitjà y negrós. Mentres durin les actuals circumstancies, no pot ferse més que una classe de pa y encare amb una barreja: la mitat de farina de blat, y l'altra mitat, per parts iguals, de farina d'ordi, favons y blat de moro. Aquest pa s'ha de vendre a 13 diners la lliura, o sia, els pans de sis lliures, a 6 ₰ 6 ds.; els de tres lliures, a 3 ₰ 3 ds.; els de lliura y mitja, a 1 ₰ 1 ds. y ·l de sis unces a 7 ds. Es l'únich pa de consum general que expendeixen l'Ajuntament y ·ls demés abasteixedors; y aquests últims no poden ferne d'altre calitat baix pena de comís y 25 lliures catalanes de ban. Solament pera els malalts que no puguin passarsen, segons certificació facultativa, l'administració fabricarà y expendirà pa blanch a les taules de Santa Maria del Mar, del carrer de l'Hospital y de la Plaça Nova, a 2 ₰ la lliura (1). Més envant se restreny encare ·l consum y ·s reglamenta ·l de la carn amb limitacions extremades y minucioses, acabant per suprimirlo absolutament en temps de Quaresma, fòra unes taules destinades als malalts en la mateixa forma que les del pa blanch. Si tals són les dificultats y les privacions qu'experimenta Barcelona per sí mateixa, no hi ha més que pensar les que hi afegia la provisió de l'exèrcit.

Aquest treball no té per objecte seguir les operacions militars, llargament estudiades y referides en histories generals d'Espanya y Catalunya, en histories monogràfiques de la mateixa guerra, de sos capdills o del regnat de Carles IV, desde en Bofarull y en Balaguer, fins an en Lafuente y en Gómez de Arteche;

(1) Cartell imprès apart. — *Diario*, 16 abril 1793. — Arx. Munic. de Barcelona, *Representaciones* de 1793. Entre les planes corresponents en aquesta qüestió s'hi troba una minuta solta que sembla ésser la fórmula pera la certificació facultativa: *Certifico que..... Enfermo..... necesita para su alimento usar del pan blanco por seis días, y por consiguiente se le podrá facilitar diariamente..... libra de pan. Barcelona..... de..... de 1793. Casa n.º..... Calle de.....*

desde en Fervel y en Marcillac, fins an en Chuquet o ·l P. Delbrel. Són les manifestacions del esperit públich y de la vida civil les que ·ns interessen en primer terme; y sols hem de referirnos a la guerra per les derivacions que vagi tenint sobre un y altre. L'efecte immediat de la ruptura fou una soptada y relativa amplitut de que gaudeixen els periòdichs, en quant a la publicació de noticies y comentaris polítichs. Fins allavors la prohibició havia sigut absoluta: no ·s parlava dels negocis y mudaments de França ni en bé ni en mal. S'ha vist el silenci del *Diario de Barcelona*, fins el 16 de febrer, en que publica l'última voluntat del presoner del Temple. Des d'aquell instant s'aixeca la mà y sovintejen les alusions, encara que laterals o indirectes, primer en proclames, bàndols y exhortacions de bisbes, y després en escrits de caràcter particular. Poch o molt es necessari comptar amb l'opinió, aixecar l'esperit nacional y remoure el sentiment relligiós; y això explica l'indulgencia del govern. Es necessari favorir també les ofertes y donatius voluntaris que de tots els indrets d'Espanya ·s fan pera ·l sosteniment del exèrcit. Mitres y capítols, abadies y convents, corporacions y particulars, s'esforcen pera subvenir amb numerari, amb homes, amb armes, amb especies a les necessitats de la campanya. La *Gaceta*, durant mesos seguits, ve plena de relacions y llistes, de que ·s troben exemples també en el nostre diari. Mentres el patriotisme revolucionari dels francesos s'enardeix en els clubs de París o en ses filloles dels departaments, y la joventut vola a cobrir les fronteres y ataca a pit descobert, cantant la Carmanyola y ·l *Ça ira*, el patriotisme tradicional s'exalta a Catalunya amb les festes de rogativa qu'han sigut manades d'ofici y amb els sermons y prèdiques de tots els temples del Principat. La Real Audiencia s'adelanta a tots els demés cossos y celebra la que li pertoca, el dia 11, a Santa Maria del Mar, ab missa major, exposició del Santíssim y lletanies corresponents. El dia 12 apareix en el *Diario* lo que podria considerarse com el primer article editorial o document d'opinió relacionat amb el tema revolucionari: *Carta de un catalán zeloso con motivo de las rogativas*. Es una proclama de tò estrictament conventual y que ve a posar de manifest el caràcter relligiós de la guerra, confortant als catalans per sa inferioritat numèrica amb exemples del Antich Testament (Abia contra Jeroboam, Asa contra Zara...) y amb altres, trets de sa propia historia, com si a travers de cinch sigles persistís l'eco de la creuada contra ·ls albigesos, y l'heretgia, sempre deturada pel muradal dels Pirineus, vingués a retar les antigues hosts del gonfaloner de l'Iglesia. *Escucha, Israel* — diu, — *no temas a los enemigos, pues el Señor peleará por ti* y estarà al teu costat pera *defender la fe en nuestro Principado y restablecerla en el Reyno vecino*. El següent diumenge, dia 14, se publica a totes les iglesies l'exhortació pastoral del bisbe de Barcelona, Valladares y Mesía. «Es manifest de sobres — exclama — que totes les terribles y deplorables escenes de França, son efecte natural dels novells principis... subversius de tot ordre social, inaudits en l'historia del mon, contradictoris amb l'experiencia dels sigles, repugnants a la mo-

ralitat, inimichs de la Religió, dirigits finalment a fer desgraciat el gènere humà, privant als governs de l'energia necessaria pera mantenir el bé públich y a cada individuu de quant estima y afretura en la societat civil» (1). Ordena un dia de rogativa a tots els temples del bisbat, recomana la concorrencia als mateixos, prescriu que a la missa s'hi afegeixi l'oració de *tempore belli* y a les lletanies els prechs dels temps de guerra contra heretges. Lo mateix fan els altres prelats de Catalunya.

Les diatribes y les proclames se segueixen continuament en aquests primers mesos de la guerra y, per sa violencia rancuniosa, sobressurten les que procedeixen dels francesos emigrats, així laichs com eclesiàstichs. El dia 21 d'abril, per exemple, surt el diari amb una terrible maledicció *A la Francia, por un Obispo emigrante de la misma y refugiado en Segovia*. Pera trobar una irritació y ardencia d'estil que puguin comparàrseli fóra precís registrar el *Deuteronomi* y les més fulminants invectives dels profetes a la vista de les prevaricacions d'Israel. «¿A la fí es cert, nació abominable, que posares tes mans sacrílegues sobre l'Ungit amb l'oli sacrossant, sobre ·l teu natural Senyor y sobirà llegítim?» Y segueix una llarga declamació contra ·ls actes revolucionaris, començant pels Estats Generals, fins als carnatges de setembre. Se desfà en dicteris contra la Convenció y ·ls diputats regicides, contra ·l furiós Thuriot, que s'havia ofert pera butxí de Lluis XVI, contra l'indigne Carra, que volia que ·l suplici servís d'exemplar a tots els reys. «Tremola — diu, — nació aborrible, vergonya de »l'humanitat... Muira y desapareixi una generació qu'ha abrigat tantes abomina»cions... Caiguin els murs de la ciutat execrable, catau y sopluitg de monstres... »Si medites empreses marcials, vinguin les plagues més terribles sobre tos exèr»cits... Si armessis esquadres navals, siguin elles engolides pels avenchs de la »mar, y ses ones portin a tota platja ·ls testimonis de la venjança suprema. Y »tú, Príncep desventurat, mereixedor de millors súbdits: desde l'alt estatge »que ocupes en els cims de la gloria, reb el crit de juli de tots els bons per veure »romputs pera sempre ·ls vínculs indissolubles que t'unien amb un Poble indigne »de ta virtut...» Altre dia apareixen certs *Clamores de un francés católico, en la desolación de su patria, dirigidos a la Convención Nacional;* y, si bé acaba esperant el cop de la gracia y les efusions del penediment: «¡Oh, França, França! Retorna a ton Deu y Senyor...», no es sense amenaçar a la Convenció y a París amb tots els rigors de l'extermini, ni sense declarar que aquella nació ha perdut tots sos drets y ha retrocedit a la pura animalitat, ab una metamorfosi semblant a la de Nabucodonossor.

Vénen, després, traduides, lletres familiars o relacions de captiveri, per l'estil de la *Carta de un padre anciano, actualmente preso en una de las cárceles de París, a su hijo, emigrante en España*, contant els horrors de la mort del rey, les

(1) Imprès a part.

iniquitats de les persecucions, les inquietuts d'una sentencia pròxima, y dirigint al seu fill, amb to solemnial, els consells d'un pare que ·s despedeix de l'antiga França: la França de les flors de lis, de les creuades, de la *Gesta Dei per francos*, tirada a perdre avuy per Voltaire, «oracle de la disolució», «fera horrible nascuda tan sols pera malbaratar l'univers...» «Si, fill meu, recòrdau: un llibertí sol es capaç de desolar tota una monarquía» (1). No a tothom havia de satisfer un llenguatge tan extremat. Contra aquestes explossions del odi a oltrança, no deixen de sorgir tímides protestes. Un que firma *El Catalán zeloso*, escriu, el dia 24, que en les oracions y festes votives s'ha de suplicar a Deu, més que l'extermini, que «s'apiadi dels malhaurats francesos, sumits are en trist captiveri, baix el jou d'una imaginaria llibertat... La conversió d'aquells pobres mesquins y sa *llibertat verdadera*, com també la defensa del Principat y la conservació de la Fè, me pareix qu'han d'esser l'objecte de les nostres oracions en la present rogativa.» Y tot seguit se fa càrrech d'aquestes insinuacions més piadoses un emigrat que s'amaga amb el seudònim de *El Francés Católico*, agrahint el consol de semblants paraules y deplorant amargament la duresa de certs escrits. «Cada matí — afegeix — me porten el *Diari* y fou un cop molt sensible ·l que vaig rebre al llegir la carta del bisbe emigrat. Es francès aquell bisbe y clama, encare que indirectament, per la destrucció de la seva patria, per l'extermini dels seus germans, la violencia de totes les nacions, la furia dels elements, l'ira del Totpoderós...» Tal es el tò habitual d'aquestes primeres manifestacions periodístiques, a les quals ajuda un seguit de fulles soltes, opúsculs y folletets, de tendencia y assumpte anti-revolucionari. No passa setmana ni quasi dia, que, en el periòdich o en les cantonades, no n'apareixi l'anunci. A l'imprempta del *Diari*, del carrer de la Palma de Sant Just; a la llibreria de la viuda Piferrer, a la d'en Gibert y Tutó, del carrer de la Llibreteria; a la d'en Cerqueda, del carrer dels Escudellers; a la d'en Manuel Texero, de la Rambla, devant de Sant Joseph, s'hi troben tota aquesta mena de «*papeles sueltos*» d'actualitat: are l'oració fúnebre de Lluis XVI, per un sacerdot francès, qu'acaba de traduir don Antoni Juglá y Font; are les *Calamidades de Francia pronosticadas por el Dr. Don Diego de Torres Villarroel*, glosa de la famosa dècima en qu'ha volgut veures un vaticini de la Revolució; are la *Lista de los* 393 *Diputados que en la Asamblea Nacional de Francia... votaron por la muerte de su Monarca Luis XVI* o la relació de la mort del convencional Le Pelletier pel guardia de corps Pâris, sense comptar els impresos que fan relació a la guerra y que ·s mencionaràn en son lloch. Unes voltes se tracta de poesies de circumstancies com les *Quintillas o saetas contra la monstruosa Libertad e Igualdad francesas;* altres voltes de làmines o gravats com els de «*la heroica francesa Madama Carlota Cordé* (sic) *y de M. Marat*», amb motiu del assessinat d'aquest últim. De tot això ·s nodreix el

(1) *Diario*, 26 abril 1793.

sentiment públich y tot ajuda a mantenirlo tivant: els periòdichs, els impresos, els dibuixos, les festes religioses, les converses privades, els espectacles profans. Un italià, Joan Gabusera, «*profesor de escultura a lo natural*», instala, durant aquells mesos, al carrer dels Escudellers, la seva colecció d'estatues o figures — de cera probablement, per l'istil del gabinet de Curtius, al Palais Royal de Paris, tan conegut en temps de la Revolució — y l'obri al públich a dos reyals l'entrada. No hi ha barceloní que no passi per la sala a contemplar, ple de compassiva curiositat, les imatges de Lluis XVI, Maria Antonieta y ·l petit Delfí, que hi figuren en primer terme. Un poch més envant, Joseph Sanguinetti, també italià, obri un altra exposició de la mateixa especie a «la Posada d'en Fara, devant de la casa de les Comedies» (1). A tots aquests incentius de la pietat y l'indignació, s'hi suma l'espectacle de la miseria que ofereixen els fugitius, les noves que reben de sos parents de França, els comentaris que cada dia susciten les abominacions de Babilonia. Molts d'aquests documents circulen de mà en mà, en copies manuscrites, y l'estampa acaba per recullirlos. Son planys, *trenos*, improperis, comminacions apocalíptiques, en llatí a voltes, com uns dístichs qu'alcançaren llarga fortuna, obra d'un sacerdot francès, composta als vuytanta cinch anys, baix el títol de *In Gallicam libertatem:*

Non bene pro toto libertas venditur auro;
  Gallica nec dono suscipienda foret.
Omnes Europae reges vocat illa tyrannos;
  Regibus at cunctis durior illa regit.
Cuncta licent: furtum, strages, cladesque cruentae;
  Dum scelus omne licet, non licet esse bonum.
. . . .
Contemnit sacras aras, Divosque, Deumque;
  Mars, Venus et Bacchus numina sola sibi.
Omnis virgo sacrata Deo, Dominique sacerdos
  Aris sunt atris victima grata suis.
Illustres pietate viros et sanguine claros
  Mactat tormentis ingeniosa novis.
Telluris Reges omnes extinguere sanxit,
  Ut Regum Regem sic neget esse Deum.
Aequales omnes, ast hoc dicrimine tantum
  Injusti regnant, dum bonus opprimitur.
Mundo nec similis visa est, nec habere sequentem
  Barbaries; similis solus avernus erit.
Horrendum monstrum! libertas barbara vellet
  Omnia crudeli subdere colla jugo... (2).

D'aquests dístichs, un colaborador del *Diario* que firma amb inicials, n'ofereix una traducció castellana llànguida y sense vol, en romanç de ceguet. El mateix emigrat octogenari dedica altres dístichs als mals de la seva patria: *In Gallicam*

(1) *Diarios*, de abril a setembre 1793.
(2) *Diario*, 5 y 11 abril 1793. — CONTRASTY, *Le clergé français exilé en Espagne*, p. 304. — DELBREL, articles citats abans, *Études religieuses*, novembre de 1891, p. 459.

aequalitatem, In adventu Gallici Legati, Galli sunt flagellum Dei. Y també corren copiats uns himnes a la verge del Pilar y a Sant Jaume de Galicia, que son com un plany de martiri, eco dels de Prudenci:

Huc ab antiquis sua vota laetae
Deferunt gentes, meritum reportant
Et pii cursos monumenta gestant
Pectore conchas.

Gallicos ad te via sancta ducit
Quos sacerdotes fidei patronos
Patria pellit gladiis et igni
Impius error...

Un sacerdot bretó compon, en el dialecte de Vannes, el *Cant del Clergue desterrat*: «Ves, cant de tristesa, consolació de l'ànima, y digues al poble anyorat com es gran el desconhort meu... Tortorella, rossinyol, quan torna el temps novell vosaltres anau a cantar a la porta dels meus fills. ¡Que no pugui jo volar com vosaltres! ¡Que no pugui, passant sobre les ones, anar a la terra nadiua! ¡Ah! Digaulos: guardau vostra fè, servau vostra lley...» (1) Y com únich ressò, espanyol y català tot alhora, d'aquestes adversitats — no n'he pogut trobar d'altre — ens queden les *Quejas amargas de un eclesiástico refugiado en el extinguido convento de Santa María de Jesús, extramuros de Barcelona,* y la composició que les segueix, *Del mismo sacerdote, puesto a los pies de Jesucristo,* obra den Joseph Robreño, tan enllaçat amb els origens del teatre català modern pels seus entremesos bilingües y que sembla haver conresat també la poesia de *cordel,* fentse provehidor de captaires y músichs ambulants (2).

En mitg d'aquest estat d'esperit va obrirse la *guerra gran* o d'en Ricardos, la guerra del 93, que fou una guerra essencialment catalana y quasi bé civil, així pel territori que la soporta a les dues vessants del Pirinèu, pel seu caràcter popular y la base de tropes locals y franques que va tenir, com també pels capdills catalans que s'hi donen a conèixer. Semblant condició ja fou entrevista pels nostres historiaires de la segona mitat del sigle XIX, com en Bofarull y l'Aulestia. «Pera Catalunya — diu aquest últim — es la guerra aquella com el despertador de son esperit tants anys adormit. Amb la gloria militar present, recorda ses gestes d'altres dies y se li refresca la memoria de sa gloriosa nacionalitat; amb l'us de les armes y la restauració del *sometent* adquireix força pera l'esdevenidor; y les mateixes necessitats de la lluyta la posen en el cas de tenir que recorre a son antich procediment autonòmich pera atendre a la propia defensa» (3). Un misteriós sentiment de l'unitat de raça 's desperta allavors en les dues mitats de Catalunya separades per la rahó d'Estat y la frontera

(1) HERSART DE LA VILLEMARQUÉ, *Chants populaires de la Bretagne,* t. II, p. 223.
(2) ROBREÑO, *Obras poéticas o Poesías sueltas.* Barcelona, Oliveres, 1855.
(3) *Historia de Catalunya,* t. II, p. 487.

diplomàtica: els rossellonesos realistes desitjen l'anexió, més ben dit, la restitució a la Catalunya espanyola; els rossellonesos revolucionaris voldrien anexionàrsela en sentit invers. Cossos de miquelets o minyons combatràn en els dos exèrcits vestits del mateix *gambeto*, calçant la mateixa espardenya, coberts de la mateixa barretina [1], aquí pel Rey nostre senyor y les mal oblidades tradicions de la terra, y allà per la novella sobirania nacional y 'ls Drets del Home. Treballen els exaltats de Perpinyà pera atreures l'ànima dels bons ampordanesos y *cerdagnous*, mentres els monàrquichs y catòlichs d'Estàgel, de Ille, de Sant Llorenç de Cerdans, de La Roca, promouen disturbis, se resisteixen als terribles comissaris de la Convenció, arrenquen l'*arbre de la Llibertat* o acorden donarse a Ricardos y al rey d'Espanya [2]. A Barcelona s'obri l'allistament, cundeix l'entussiasme bèlich entre la joventut, s'organisen els donatius patriòtichs; y la comissió o junta magna que 's forma amb tal objecte, tal vegada sense propòsits deliberats, no fa més que recullir una tradició dormida, encara que no perduda, en la conciencia nacional y tornar a les normes del temps preborbònich. Composen aquella junta comissionats del Ajuntament, de la noblesa, de la religió de Sant Joan, del comerç, collegis, gremis y fàbriques. Els comissionats, son, tal com firmen, el comte de Santa Coloma y de Cifuentes, el marquès de Llupià, el de Palmerola, el de Villel; Don Joan de Ponsich, Don Antoni de Borràs, Don Joseph de Vega, Martí Altés, Manuel Berenguer, Don Vicens Figuerola, Dr. Don Joseph de Solà; el comte de Darnius, el comanador Fr. Don Emmanuel Desvalls, Francesch Ferrús, Don Francesch Mas, Francesch Pintó, Don Marian Alegre y Aparici, Don Joseph Francesch de Duran, Don Erasme Gónima, Gaspar Malet, Dr. Bonaventura Vall-llocera, Pau Valadía, Joseph Valentí, Bartomeu Amat, Francesch Parellada, Antoni Casals, Dr. Ignaci Montaner, Marian Viladomat, Don Joseph Navarro, Bartomeu Soler, Joseph Mas y Joseph Julià y Pons. Y, amb data del 20 d'abril, comuniquen al Rey y, per oficis separats, an el duch d'Alcudia y an el comte de Campo Alange, ministre de la Guerra, el resultat de la seva iniciativa:

La Ciudad de Barcelona... al mismo tiempo que está gozosa de ver como todos sus moradores, compitiéndose en el ardor de su celo, emplean útilmente los brazos para cooperar á las gloriosas empresas de V. M., ha procurado discurrir qual podría ser el servicio más propio de las actuales circunstancias. y en que más resplandeciera la gratitud y fidelidad... Acude pues Barcelona á vuestros Reales Pies, y ofrece a V. M. con las circunstancias que demuestra la explicación que se acompaña, la *formación de un Cuerpo de ochocientos Voluntarios Catalanes de Tropa ligera vestidos, armados y mantenidos á sus expensas*, para servir durante la guerra actual con los Franceses, en el Exército que tiene V. M. en las fronteras del Principado, y seguirle en todas sus operaciones.

Esta misma Ciudad, Señor, cuya acendrada lealtad no la permite representarse sin el mayor horror y consternación el momento fatal en que pudiera verse separada del suave dominio de

(1) VIDAL, *Histoire de la Révolution française dans le département des Pyrénnées Orientales*, t. II, pâg. 143 y 144, nota.

(2) Idem idem, p. 122, 125, 126, 136, etc.

un Rey que ama tiernamente, se presenta también á V. M. acompañada del valor, intrepidez y celo de todos sus ciudadanos, y dice, que *está pronta á tomar las armas para la custodia y defensa de la Plaza guarneciéndola en parte ó enteramente quando debiere apartarse de ella la Tropa:* sirviéndose V. M. disponer en tales casos que se la subministre de las Reales Atarazanas, el armamento, municiones y demás necesario, y autorizar la Junta que la representa, para que con conocimiento y aprobación del Capitán General de la Provincia pueda acordar el modo más útil de llevar á execución este servicio, sin que el aliento fervoroso de estos naturales disminuya su amor á la industria, objeto que ha merecido toda la atención de V. M. en su última benéfica providencia (1).

No més tart que ·l dia 29, contesta d'Aranjuez en Godoy per encàrrech del monarca, aceptant, amb expressions altament laudatories, l'oferta de Barcelona, demostració de *la acendrada lealtad de ese Pueblo, de que aun sin esta nueva prueba estaba su Real ánimo bien persuadido.* Y l'endemà, dia 30, el ministre de la Guerra contesta també, acompanyant el reglament a qu'ha d'ajustarse la recluta (qu'es del dia 3 de juny de 1792) y ·l model de vestuari, ordenant que ·l còs se digui: 1.er *Batallón de Voluntarios de infantería ligera de Barcelona,* perque ·l mateix nom s'havia donat a un altre que s'en organisava a Reus. Contant amb l'aceptació del Rey, la Junta formalisa sos acorts, obri llista y passa a distribuir els càrrechs. Segons una minuta de lletra de l'època que posseeix, entre diversos documents y papers impresos d'aquest assumpte, el docte bibliòfil don E. Moliné y Brasés, una entitat sola, la de fabricants d'estampats o *pintados,* s'obliga a entregar 20,000 lliures anyals mentres duri la guerra. An els gremis y collegis venen a afegirshi després les comunitats religioses y les set parroquies de la ciutat. El memorial dirigit an el Rey y les contestes rebudes son impreses a correcuita pera satisfacció del vehinat y enviades a tots els cantons del Principat y del reste de la Monarquia. S'encarrega de donarlos curs a Madrid l'agent del Municipi de Barcelona, l'ilustre Capmany, y la seva resposta al marquès de Llupià tradueix, una volta més, la secular prevenció o desconfiança mutua d'aquí per allà y d'allà cap aquí. «*Parece* — diu — *que aquí no creían tanto de nosotros, pero ahora se desengañarán.*» Explica que tingué que corre un dia y altre darrera el redactor de la *Gaceta* perque ho posés en el periòdich oficial, qu'encara no n'havia dit una paraula mentres publicava llistes de donatius insignificants que vinguessin d'Andalucia o Castella; y, no content amb això, acudeix a l'influencia del vell comte de Campomanes, que s'en anava al real Siti, pera que fes la mateixa recomanació. El dia 17 de maig en Capmany va donarse ·l gust de llegir aquells documents y les contestacions dels ministres en plena sessió de l'Academia de l'Historia, depositantles en el seu arxiu. D'aquesta mateixa carta es el paragraf següent que traeix la doble fal-lera de son autor pel bon nom de Catalunya y ·l brill de la llengua castellana, tot a un temps:

(1) Imprès de 8 planes in-4, encapsalat per una ✠ y a sota la paraula *Señor*, sense peu d'imprenta. — Arx. Munic. de Barcelona, *Representaciones* de 1793.

Confieso á usted *que todo está muy bien escrito*, y honra á esa Nobleza y Pueblo; pero si va á decir verdad, es más importante y grandioso el plan de defender la plaza por cuerpos urbanos de sus vecinos, que es lo mismo que darle al Rey seis ú ocho mil hombres más para el servicio del exército. Celebro que el Capitán general trate de poner en execución este socorro y que encargue su organización á esa Junta (1).

La Junta no ·s dóna punt de repòs així per lo que toca al batalló de voluntaris com per lo que ·s refereix a la milicia urbana de la ciutat. El batalló de tropes volants no pogué organisarse tan depressa com s'hauria desitjat a causa del gran número d'homes que ja havien sortit de Catalunya quan va obrirse l'allistament, *no solo por los donativos de sus ciudades, villas y particulares, sino también por los de otras [provincias] del Reyno, que han extendido hasta aquí sus comisiones de reclutas*, deixantla aixuta de gent apte pera ·l servey (2); are la defensa de la plaça queda atesa quasi immediatament. Tan prest com el comandant general interí manifesta que les necessitats de la guerra fan necessari l'allunyament de les tropes regulars que quedaven a Barcelona, els comissionats estableixen les regles de la nova prestació, la proporcionalitat amb qu'ha de contribuirhi cada gremi o ofici, el torn a qu'han de subjectarse pera no deixar interromput el treball d'una ciutat fonamentalment laboriosa. La mateixa Junta nomena la plana major d'aquest còs de milicies y deixa en llibertat a les corporacions o a les companyies pera elegir llurs capitans, tinents y subalterns. La noblesa forma dues companyies de granaders; a últims de maig ja s'havien organisat unes vuytanta, fortes de setanta cinch homes cada una, que suposaven com a sis mil doscents homes de guarnició gratuita a Barcelona. El dia 26 de maig comencen a prestar servey y monten la primera guarda a totes les portes de la ciutat (3). Un poch més envant queda normalisada l'organisació, y ·l diari publica cada matí l'orde de plaça y ·l torn de guardes corresponent, contanthi el d'imaginaria y rondes o patrulles (4). Vegis la distribució d'un dia qualsevulla, el 12 de juliol, per exemple: porta de Mar, nobles o cavallers; Born, pellaires; Sant Pere, gravadors y dibuixants; porta del Angel, tapiners; Canaletes, platers; Tallers, fabricants; porta de Santa Madrona, mitjers; Junqueres, escrivans de càmara; porta de Sant Antoni, músichs; Sant Pau, fadrins sastres; Rambla, sastres; Cà la Ciutat, fabricants; la Marina, fadrins fusters; imaginaria o retén, semolers...

¿No era això rependre, tal volta inconscienment, una tradició rompuda feya vuytanta anys, en l'oprobi de la desfeta? Casi un sigle de pau, de servitut, d'aplanament, no havia bastat pera borrar de la memoria dels catalans les reminiscencies de la seva antiga constitució. Les venerades institucions del règim

(1) Carta que D. Antoni de Bofarull va veure en l'arxiu del marquès d'Alfarrás. — *Historia crítica de Cataluña*, t. IX, p. 427.
(2) Ofici de la Junta al ministre, de 7 juny 1793.
(3) Idem idem. — *Diario*, 27 maig 1793.
(4) *Diario*, 10 de juliol y següents.

de franquesa deixaren un misteriós recort que va sobreviure a l'opressió y l'enviliment polítich. Ni els plans malignes d'un Macanaz, ni l'implacable duresa d'un intendent Patiño, ni l'estrella de cinch puntes de la Ciudadela clavada al pit de la capital vençuda segons la traça del enginyer Verboom, conseguiren apagar del tot el caliu que covava sota tantes runes y cendres. S'ha vist com, quatre anys abans, en els moments difícils del «rebombori del pà», els mateixos estaments, gremis y oficis, d'una manera automàtica acudeixen al seu lloch d'honor y de perill pera atendre al sossech de Barceloma ans que les tropes del rey hagin d'imposarlo. Es la vella forma que persisteix en l'instint nacional y que rondina de generació en generació fins que troba ·l moment propici pera revelarse completa, encara que sense nom. Mes aquest nom no trigarà a esser dit en alta veu, pera donar a Catalunya la conciencia del seu propi esforç, malgrat la proscripció que sobre d'ell pesava, malgrat la suspicacia qu'havia d'aixecar en la cort d'un net de Felip V. En Capmany sembla pressentirlo en la carta de que s'ha parlat; els historiadors de la nostra època, que remarcaràn la pròxima aixecada del sometent, no atinen amb la paraula precisa o no s'atreveixen a arriscarla. Y, no obstant, hi hagué llavores, en els mateixos dies de l'organisació, qui va proclamarla als quatre vents del patriotisme, encara que fins avuy ningú, que jo sàpiga, s'en hagi adonat. Es en un article remitit als *Señores diaristas* de Barcelona, que va aparèixer ab la firma de «D. Antonio *Gujal*», segurament anagrama de Don Antoni Juglà y Font, tan conegut en el moviment literari y científich de Catalunya en temps de Carles III y Carles IV. Autorisa a crèureho així, el fet de trobar freqüents articles y treballs antirrevolucionaris del mateix Juglà, com si fos el principal mantenidor de la campanya a la nostra ciutat y ·l divulgador dels documents que poguessin moure l'esperit públich. Per aquelles setmanes el diari anuncia haver sortit un quadern nou: *Oración fúnebre de Luis XVI, Rey de Francia*, per un capellà francès, *traducida por el Dr. D. Antonio Juglá y Font.* El remitit, encara que tocat de la depressió y timidesa del llenguatge del temps, es bastant expressiu d'aquella crisi de ànima:

Veo con la mayor complacencia, que la Religión, el Rey y la Patria tienen empeñados a los Barceloneses en la guarda de la Ciudad. ¡Glorioso empeño! ¡Estimable satisfacción!... No es ésta la primera vez que con menores estímulos han practicado estos Ciudadanos lo mismo, acreditando su buen orden, fidelidad y valor, en la formación y sostenimiento del Cuerpo de Tropa Patriótica, que llamaban la *Coronela*... lo que ha excitado siempre, aun más que su gloria, la envidia de no pocos extranjeros... Pero ello es así, y yo no me propongo encarecer las glorias de nuestros antepasados. Es corta mi pluma para tanto empeño: solo quiero insinuar que han sido muchas las ocasiones en que los Monarcas han fiado la guarda y defensa de Barcelona á sus Ciudadanos... y con este motivo dar una idea de lo que era el Cuerpo que llamaban la *Coronela*, *del qual el voraz tiempo ha quasi borrado la memoria.* — Era la *Coronela* un Cuerpo de Milicia Urbana ó Patriótica, formado de Ciudadanos de todas clases, empleados en ella, según su calidad y estado baxo la dirección de la Ciudad ó del Consejo de Ciento, Consejo tan sabio y respetable que no se dedignaron muchos Reyes de asistir personalmente á él... Se componía en el siglo pasado [XVII], y aun en el presente, de unos 4.000 hombres... Había su Coronel, su Teniente Co-

ronel, Sargento Mayor, Capitanes, Tenientes, Alféreces, Sargentos y Cabos, con sus Tambores y demás empleos correspondientes. El *Conceller en Cap* era siempre el Coronel del Cuerpo. El Teniente Coronel y Sargento Mayor los nombraba la Ciudad. Los Tenientes y demás Subalternos los nombraban los colegios y gremios... Yo, si quieren ustedes que les diga la verdad, *estoy loco de contento al ver en cierto modo renovado ó revivido un cuerpo que ha hecho siempre tanto honor á los Barceloneses*... Y en prueba del lucimiento que se procuraba dar á aquel Cuerpo basta atender á la calidad de sus Gefes... y omitiendo los exemplares más remotos voy á individuar á ustedes los de *la última erección*, en la qual fué Coronel el Dr. en Medicina Francisco Costa, como Conceller *en Cap*, Teniente Coronel D. Antonio de Lanuza, Sargento mayor Don Jaime Cordellas... (1).

Y segueix l'enumeració d'aquells capitans y llinatges tan grats a l'orella catalana, que ·s deyen: Vilana y Perles, Anglasell, Dalmases, baró de Claret, Paguera, Pinós, comte de Savellà, Masdeu, Bastero, Fivaller, Marimon... Per baix que s'hagués caigut desde ·l desastre de 1714, aquests noms y aquestes memories havien de sonar en l'ànima del poble com una música anyorívola, eco d'uns temps llunyans y gloriosos. En Capmany venia publicant, desde 1777, ses inapreciables *Memorias históricas*, y acabava de posarlos coronament, l'any 1792, tornant a Catalunya la conciencia de la seva antiga prosperitat mercantívol, del seu geni indomable y auster, del sentit econòmich que distingia la seva civilisació entre tots els reyalmes d'Espanya. Després de llarchs dezenis de sumissió y passivitat, se li tornaven les armes de que la venjança real l'havia tingut despossehida, tornantli al propi temps la memoria de ses antigues empreses militars. Encongida, premiosa, inelegant en la llengua forastera que vol apropiarse, barbosseja tan sols expressions incoherents, com qui retorna d'un somni secular y ha d'apendre les paraules oblidades. Poch desperta encara pera tornar a la font de les cròniques primitives, obri ·ls anals dels erudits posteriors que les divulguen en castellà: Zurita, Escolano, Moncada; y, ja que no els mots, hi troba les proeses y ·ls noms de territoris y capdills de l'època nacional propiament dita. Sermons, parlaments y alocucions de guerra comencen a revestir de forma castellana ·l vell patriotisme català. No s'hi parla més que de les gestes de la nostra terra com unitat històrica independent, y fins y tot s'assegura que ·l general Ricardos favoreix aquesta campanya d'apelació al sentiment autòcton del Principat. Així, per exemple, el *Elogio histórico de la fé y valor de los Catalanes* (2) apondera les mostres de catolicitat que desde ·ls primitius temps de l'Iglesia té donades Catalunya y ·s val de la nomenclatura tradicional fins allavores entre tots els escriptors, estranys o propis, calificantla de *nació*. «*¿Qué Nación podrá contar lo que la Catalana* — pregunta — *en prueba de la antigüedad de su fé?*», y extracta a sa manera ·l martirologi de la terra y la persecució de Dacià, pera venir a temps més acostats y recordar l'expedició de Felip l'*Ardit*, els elogis del papa Honori IV, l'afirmació del rey en Jaume sobre la bandera del Principat «jamay vençuda, amb el favor de Deu» y la pre-

(1) *Diario*, 14 maig 1793.
(2) *Diario*, 7 maig 1793.

ferencia de Carles V, que en més tenia esser comte de Barcelona qu'emperador de Romans. En composicions poètiques con el *Canto a la Tropa española* (1), que publica don Alvar M.ª Guerrero, entremaliat versificador extremeny resident a Barcelona, no s'hi parla més que de les glories de l'Espanya no catalana, dels Felips y ·ls Carles, dels seus vassalls en conjunt:

> Alto, pues; á las armas, Españoles;
> Vengad la muerte de Luis el Justo,
> Consolad á la Iglesia perseguida,
> Acallad los suspiros de las madres;...

però no triga a presentarse un altra forma d'himne patriòtich que no ·s recorda de Covadonga ni de Pavía sino, exclusivament, dels «catalans», de les *quatre barres*, de Mallorca, de Nàpols, dels Entences y Rogers, quan no repren a cantar en la llengua nadiua. Tal el *Diálogo entre Marte y Barcelona*, que firma don Bernat de Borjas y Tarrius; tals les composicions que vindràn a celebrar les primeres victories del exèrcit de Ricardos; tals, també, les *Cobles en català*, per haverse reconstituit la Coronela encarregantse de la guarda de la plaça els ciutadans de Barcelona, les quals, no obstant el seu ínfim valor literari, pareixen una rèplica esmortuida a la cançó que vuytanta anys enrera havia plorat l'acabament d'un règim tot comptant la mort den Bach de Roda. Desde aquest moment l'entussiasme religiós y guerrer se tiny de patriotisme català a l'antiga; y si les llibreries comencen venent la nova edició del clàssich *Tratado del esfuerzo bélico-heroico*, pel Dr. Palacios Rubio, amb notes de Fr. Francesch Morales, ben prompte l'arreconaràn altres lectures més particularment estimulants del coratge y l'orgull de la nostra gent en front dels francesos, com la *Noticia sucinta de la expedición del Rey de Francia Felipe el Atrevido contra el Rey D. Pedro III de Aragón*, per *D. P. M. D. A.*, y més tart la *Relación histórica de la famosa invasión del Exército y Armada de Francia en Cataluña en* 1285, *y de la valerosa resistencia que los Catalanes, Aragoneses y Valencianos hicieron a los enemigos en el Rossellón y el Ampurdán*, traducció de la crònica d'en Desclot en la part referent an aquell succés, feta tal volta per instigació directa del general Ricardos, qui publicava en català, al mateix temps qu'en castellà y francès, totes ses proclames militars y polítiques. En poques setmanes y per tals influencies el llenguatge ·s trasmuda, y sembla apuntar com un principi d'auba, com un anunci de claror. Els prelats en les seves exhortacions, les autoritats y justicies en els seus bàndols, els predicadors en els seus panegírichs, se refereixen concretament a l'heroisme històrich de Catalunya. Y en moltes d'aquestes manifestacions, encara qu'en foraster, s'hi parla, com ha d'observar un de tals panegiristes, *el idioma del amor a una Patria, digna del de todos los buenos*. Patriotisme ardent,

(1) *Diario*, 30 abril 1793.

que flameja en l'hidria barroca del seu castellà setcentista, es el que feya dir a Fra Joan Izquierdo, de l'orde de Sant Agustí, en la benedicció de banderes del batalló de Voluntaris de Barcelona, després de ponderar l'esforç decisiu d'en Dalmau de Creixell a la batalla de les Navas: «¿Què més voleu que os conti »del valor de nostres ascendents? Burgos, Toledo y Sevilla ho pregonaràn tots »els sigles, per lo que feren contra Enrich, que ·s deya rey de Castella. Tortosa, »Valencia, Murcia, Mallorca, Erviça, Neopatria, Sicilia, Sardenya, Còrciga, »Nàpols, cediren a ses forces. En l'Assia Menor venceren a grechs y turchs; »destruiren la Tracia y arribaren triomfadors fins a la Tessalia. Conquistaren »Tebes, Atenes, Xipri, la Morea; y a la fama de ses gestes tremolaren tots els »pobles del remot Orient» [1].

No falta qui ·s senti alarmat per semblants manifestacions ni qui aprofiti aquell instant pera enaltir la professió de les armes y ·ls exèrcits permanents que sols coneixia Catalunya, feya quasi dos sigles, com instrument de dominació. *La carta escrita* [desde Vilafranca] *a un militar empleado en Barcelona*, tot celebrant l'instauració de la Coronela y l'armament del batalló de voluntaris, insinua que «el servey personal militar no hi ha cosa a què compararlo». Ara ·s compendrà — afegeix — «una petita part de lo que ha de sofrir el militar per la patria, *lo que fan tots els que no son de la corona d'Aragó:* servir personalment al Rey y defensar la mateixa corona d'Aragó y *demés parts privilegiades de la monarquia*» [2]. Altres colaboradors del diari, com un Don Francesch Maria Valdés, diserten sobre *El amor a la patria*, contra ·ls qu'ell diu *cosmopólitos*, y li dóna un sentit clarament antiprovincial y de homogeneitat assimilista [3], mentres hi ha qui impugna una incipient tendencia francesa en part de l'extrema joventut, com pot sospitarse de la carta de *Philothetes a Galophilo*, qu'acaba per enaltir Espanya y la major suavitat del seu règim devant del antich règim francès, encara plenament feudal [4]. Mentres tant, continua l'activitat marcial a Barcelona, y en els cafès y les tertulies no ·s parla més que de guerra y armament, de fortificació y de Vauban, de *llengües de serp*, *caponeres* y *hornabeques*, no sense que ·ls militars veterans facin brometa dels militars improvisats de la burguesia [5]. No basten les mans pera cusir vestuari, pera fabricar capells, correatges, municions. En el carrer Nou de la Rambla hi ha el taller de sastreria y prendes d'uniformitat; a la Bota hi ha fàbrica de cartutxeria; a altres llochs n'hi ha de pólvora y projectils, de curenyes y atalatges. Els anuncis de les cantonades pregonen cada día opúsculs y quaderns de táctica y ordenances, mapes, plànols del Rosselló y de sos castells y places fortes. Qui no pot allistarse pel

(1) *La lealtad más acendrada. Oración por el R. P. Fray*..... Barcelona, viuda de Piferrer, 27 p. in-4. Es el n.º 923 de la colecció Andreu-Bonsoms.
(2) *Diario*, 25 juny 1793.
(3) *Diario*, 23 agost 1793.
(4) *Diario*, 12, 13 y 14 juliol 1793.
(5) *Diario*, 22 abril 1793.

servey urbà de guarniment de Barcelona, ofereix compensacions, sustituts o assistencia facultativa. Metjes, com el Dr. Ramón Güell, visiten gratuitament a tots els ciutadans de la nova Coronela. Els invàlits o malalts serveixen per ensenyar l'instrucció a un poble que, essent fondament guerrer com el catalá, ha deixat d'esser militar per un sigle de desús. Félix Bagué, qu' havia servit en el 1.er y 2.on batalló de Catalunya, fa present a tots els vehins qu'ensenyarà el servey y maneig de les armes, modo de rebre les rondes y demés nocions tàctiques, en el carrer del Correu Vell, núm. 17, segon pis [1]. El mestre de primeres lletres Don Manuel Mestanza Santisteban, ensenya a casa seva, carrer dels Boters, 18, «el exercici de nova forma pera carregar el fusell més depressa y amb facilitat», de sis a vuyt del matí, y ·ls diumenges y festius, tot el dia.

Però res dóna tanta idea d'aquest afany com els *Extractos de los memoriales* presentats pels pretendents a les places d'oficials del primer batalló de Voluntaris de Barcelona, que tinch a la vista. Es un manuscrit de 18 folis, en lletra de l'època, que probablement perteneixia a la documentació de la Junta o d'algun de sos membres [2]. En aquests *Extractos* pot veures l'últim reviscolament del antich braç militar de la nostra terra y l'aparició d'un nou element, plutocràtich o mercantívol, qu'aspira també als honors y la gloria de les armes, invocant mèrits y proferint amb orgull precedents que fins allavores o per més de setanta anys ningú s'havia atrevit a recordar. A les instancies ordinaries d'alguns militars de professió, excedents o preterits, s'uneixen en nombre molt més considerable, les de cavallers, fabricants, mercaders, fills de doctors y notaris, joves, quasi adolescents de 17 y 16 anys, que demanen capitanies, tenencies y alferecies, sense estipendi ni sou, oferintse moltes vegades a aprontar quatre, sis, dèu reclutes. An els que justifiquen serveys prestats a Italia, a Amèrica, en l'expedició de Portugal o en el siti de Gibraltar, s'hi junten els que fan valer mèrits de caràcter civil, empreses de treball y d'industria; an els que parlen d'antiga avior espanyola y de fidelitat a la dinastia, els que ·s diuen, en primera linia del memorial y ab un novell accent de satisfacció: «noble de Catalunya», «ciutadà honrat de Barcelona», «burguès de Perpinyà». Hi ha qui demana ·l càrrech per ell o pels seus fills, recordant que son mestres en l'art major de la seda, que tenen fàbrica de vels, de velluts o d'estampats. Joan Bacigalupi, comerciant, exposa «els mèrits contrets en la provisió de blat y darrerament amb tres carregaments que s'exposà a perdre en mans dels corsaris, com ja n'havia perdut un altre», y demana una plaça de capità pel seu fill Andreu, «que servirà sense sou ni gratificació»; Manuel Berenguer, invoca haver sigut diputat del comú, per quatre vegades y en els moments més apurats pera Barcelona; Manuel

(1) *Diario*, 15 juliol 1793.

(2) En dech la comunicació a l'extrema deferencia del senyor Moliné y Brasés, que va posarlo a la meva disposició junt ab altres papers importants y plens de noticies, obligant una volta més la gratitut de que fas públich testimoni.

Biosca «haver repartit el pà a les barraques de la Rambla» y format part de les rondes durant els rebomboris de 1789. Altres, per últim, desenterren la gloria de sos parents, com el marquès de Vilana, parlen de sos avis «concellers», o aludeixen a la guerra de Successió, clarament y sense temença. El comte de Darnius, que serà ·l comandant en cap del batalló que s'organisa, recorda qu'un altre comte del seu títol deixà sa casa y familia pera manar en campanya el còs de 1,000 homes amb que la ciutat serví al sobirá, morint al Rosselló l'any 1708... «Si un comte de Darnius — exclama — va guerrejar contra França desde 1693, al front dels seus paisans, un altre comte de la mateixa casa vol repetir l'exemple al complir un sigle...» Així començava la *guerra gran;* en Ricardos s'acostava a la frontera; les tropes se movilisaven y rebien reforços y l'avantguarda, conduida per un català, el mariscal Escofet, atravessava ·l Coll el Portús, posant el peu en territori enemich.

SECCIÓ ARQUEOLÒGICA

ABRICH ROMANÍ. ESTACIÓ AGUT. COVA DEL OR, O DELS ENCANTATS. Estacions prehistòriques de les èpoques *musteriana, magdaleniana* y *neolítica* a Capellades y Santa Creu d'Olorde (provincia de Barcelona), per LLUIS M. VIDAL.

L'industriosa vila de Capellades, prou coneguda per les nombroses fàbriques de paper que desde temps immemorial hi ha establertes, es notable, baix el punt de vista de l'historia primitiva dels pobladors de Catalunya, pels molts punts que en sos voltants acusen en els restes que s'hi troben de l'industria prehistòrica, l'existencia d'una considerable població, disseminada en aquells remots temps pels molts amagatalls que li oferia l'especial estructura de la roca aont està sentada la vila, fins al punt que podrem dir que no hi ha a la nostra terra un altra encontrada que, en tant reduit espay, hagi donat més senyals d'una llarga estada de l'home prehistòrich.

Basta, pera fersen càrrech, veure la llista de les estacions trobades prop de la vila y d'alguns pobles vehins [2] que figura en la pàg. 286; y quan se nota que, en sa major part, van voltant el pla de Capellades y ·s troben instalades a la cinglera que ·l limita, no ·s pot menys de preguntarse quin atractiu especial tindria per aquells pobladors eixa localitat, que ·ls fes romàndrehi tant de temps, y fins tornarhi, com ja veurem més endavant, quan alguna circumstancia eventual els en expulsava.

Convé, avant de tot, donar una idea de la configuració del lloch y de la seva constitució geològica.

Capellades està situat a una altitut de 300 ms., en un pla d'uns 2 kilòmetres quadrats de superficie, que domina al riu Anoya desde dalt d'un llarch cingle d'uns 50 metres d'alçada que corre per tota la vora dreta. Aquest cingle segueix riu amunt, entrant per la riera de Carme en el terme d'aquest poble, y presenta el mateix aspecte, si bé no es tan grandiós y pintoresch.

La roca que ·l constitueix es una caliça esponjosa, caliça tobacia vulgarment dita *pedra tosca*, y que en el país anomenen *turo*. Es un dipòsit deixat

(1) Aquest treball es un resum dels datos recullits en l'expedició que, pera estudiar les estacions prehistòriques de Capellades, va subvencionar l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS.

(2) Aquesta llista l'ha feta a instancia meva D. Amador Romaní, actiu y entusiasta explorador de la prehistoria d'aquesta comarca, qui les ha descobertes quasi totes, y a qui es just consignar la gratitut a que s'ha fet acreedor pel zel y desinterès qu'ha mostrat, cuidant dels treballs de que la present Memoria dóna compte.

per les aigues incrustants que brollen abundoses a dins y a fòra del poble. Aquesta roca, d'origen químich [1], es la més moderna de totes les formacions que hi ha al país y que, segons expressa ·l croquis geològich (Fig. 1), consisteixen en *granit*, *piçarres silurianes* y *arenisques*, *pudingues silicies* y *calices* del *Trias*.

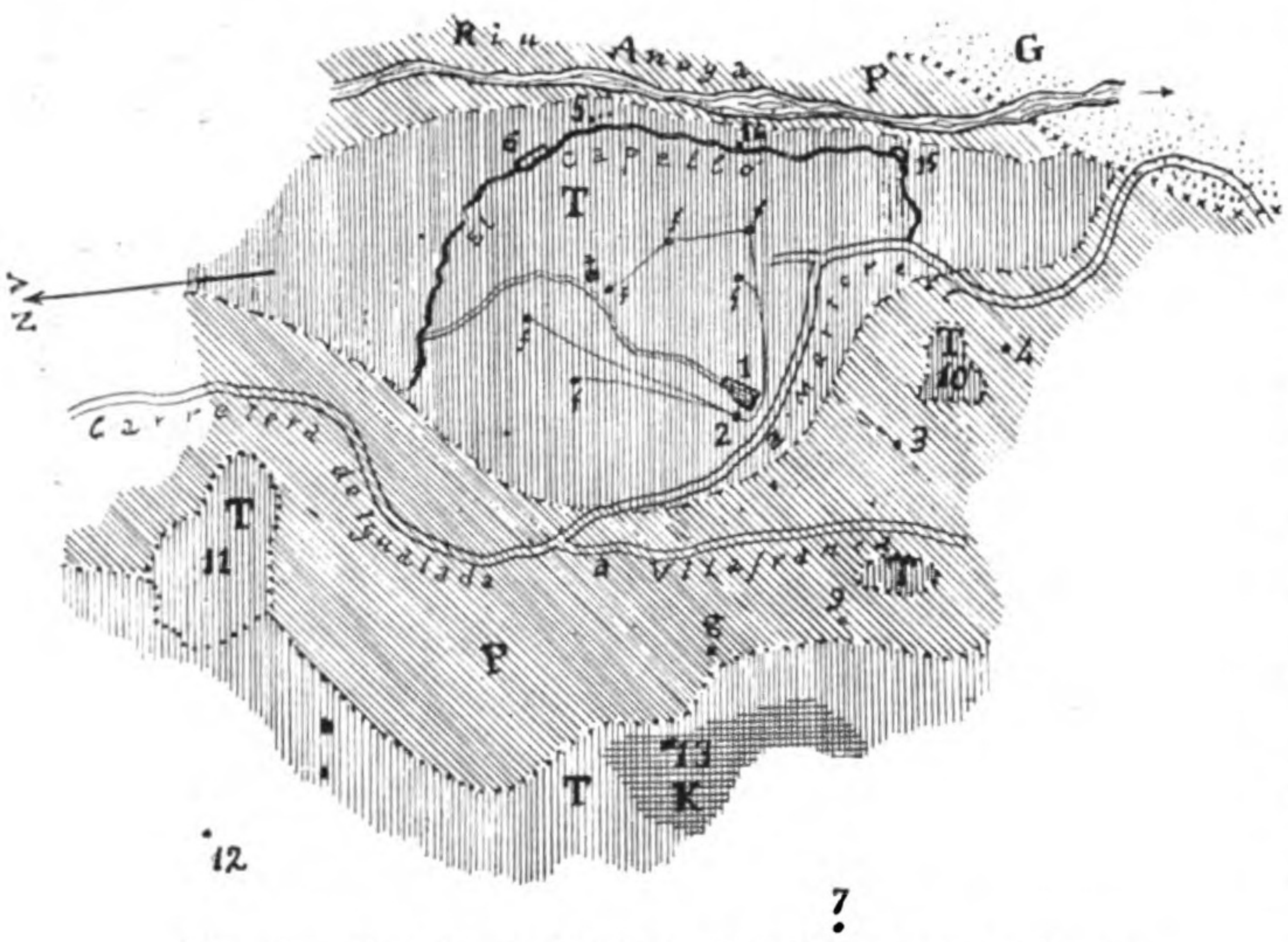

Fig. 1. — Croquis geològich de Capellades y sos voltants

G. Formació granítica. — P. Piçarres silúriques. — T. Pedra tosca. — K. Traverti. — 1. Bassa o font gran. — 2. Font petita. — 3. Font Guitora. — 4. Font del llargandaix. — 5. Font de la Reina. — 6. Abrich Romaní. — 7. Font de Riudagost. — 8. Pou del Cardús. — 9. Mina del Artigues. — 10. Pedra tosca del cementiri. — 11. Turó de Torre nova. — 12. Font de Frigols. — 13. Terreres de la garça. — 14. Estació Agut. — 15. El barret de Capelló. — f. f. Fonts públiques.

Es, donchs, el dipòsit de tosca una formació sobrevinguda quan ja la vall del riu Anoya estava feta y traçat son curs durant els temps terciaris a travers de la variada serie de roques que acabem d'indicar. Fonts hidrotermals, molt caudaloses, romperen els flanchs de les valls del Anoya y de la Riera de Carme, en llurs vessants dretes, y començà a depositarse la caliça que portaven en disolució. Mes aquest fenòmen degué produirse ab intermitencies, a judicar pel modo com se veu aquest mantell de pedra tosca extendre ·s de dalt a baix de la montanya, puix se noten marcadament dos nivells, o siga dos bancals de la mateixa roca a diferentes alçaries sobre del riu. El més alt, es el del turó de *Torra nova*, que s'alça a Ponent a uns 60 metres sobre del pla de Capellades.

Aquest turó es interessant, perque, tot y essent format de *tosca*, presenta condicions especials que donen a compendre l'ordre de successió en que ha tingut lloch la formació dels sediments caliços. Aquí la piçarra siluriana està al descobert, y per damunt d'ella la pedra tosca s'aixeca, no en bancades horitzontals, sino en capes quasi verticals a modo de fulles caliçes molt inclinades (Fig. 2). Y com no pot atribuirse aquest efecte a un moviment tectònich, perque no tindria explicació una dislocació parcial o un redreçament que sols hagués afectat als llits de *tosca*, hi ha que veure aquí un senzill fet ordinari de sedimentació, degut a la violencia ab que devien sorgir les aigues en aquest punt: al caure, deixaven anar la caliça en forma de capes primes que anaven naturalment depositantse inclinades les unes sobre de les altres, y tot ajuda a creure

(1) Se sab que les aigües incrustants van carregades de carbonat de cals disolt al estat de bicarbonat per l'excés d'acit carbònich que porten les tals aigües. Al sortir aquestes a la superficie, el gas se desprèn, y el carbonat de cals sent insoluble, se precipita.

Fig. 2. — Antich manantial de Torre Nova

que a aquest punt hi hagué la primera font, o primer bullidor de les aigues incrustants, com irem veyent. De la violencia ab que brollaven ne son testimoni les moltes pedretes de forma arrodonida, semblant còdols o rierenchs que dins de la tosca ·s troben, y que no son material transportat, sino concrecions calcàries formades *in situ* per les mateixes aigues.

A SW. del turó de *Torre Nova* s'extén un pla (Fig. 1, n.º 13) nomenat *Terreres de la Garça*, semblant al de Capellades, emperò més petit, y ·l qual està tot fet d'una caliça tendre, granuda, de color clar, formant un banch d'uns 5 metres de gruix. Es un *traverti* format en condicions diferents de la tosca de *Torre Nova;* y com es digne de notarse que una mateixa aigua hagi donat lloch a dues diferentes formes mineralògiques en tan reduit espay, diré breument el procés que la Naturalesa ha seguit.

Al sorgir ab violencia les aigues de *Torre Nova*, s'anaven escampant y extenent pels voltants del pla els dipòsits de tosca que hi deixaven, y anaven formanthi una vora que poch a poch determinà la configuració d'un estany. Aquest estany estava, donchs, alimentat per les mateixes aigues del bullidor; y la calç que encara portaven, anava dipositantshi lentament, en mig d'un llach tranquil, aont la caliça podia sedimentarse ab tota regularitat.

Aquest origen lacustre del travertí de les *Terreres de la Garça*, ve demostrat per la presencia de les nombroses *lymnœa* y *planorbis*, moluschs d'aigua dolça, que ·s troben al rompre la pedra, y que hi havien sigut sepultats en el medi en que visqueren.

Mes, el dipòsit de tosca que ·l bullidor donava, anava creixent; y arribà un punt que fins s'extengué per damunt del mateix *traverti* del pla, y sens dubte arrivà el conducte a cegarse per l'abundancia de la propia caliça que portava. Allavors, el fenòmen de sorgiment del bullidor mudà de lloch; cessà en el turó de Torre Nova, y aparegué més avall, rompent el flanch de la montanya en el punt ont are hi ha la vila de Capellades. Aquí començà a extendre ·s el sediment de tosca; y aquest sediment, fet tumultuosament, ja no en la quietut d'unes aigues estancades, sino corrent y extenentse per la vessant de la montanya, ha pres la constitució esponjosa que presenta, tancant a dins de la massa tronchs vegetals que les aigues trobaven al pas, y *helix*, *bulimus*, *cyclostoma*, que a totes alçaries s'hi troben empresonats. A vegades se formaven petits estanyols, que venien *lymnœas* y *planorbis* a poblarlos; mes tenien poca importancia devant de la massa de tosca que anava creixent.

Y aquesta manera de formarse la roca per sobreposició de nous dipòsits, mudant continuament de camí les aigues incrustants al escamparse pel solatge qu'elles mateixes deixaven, determinava en el conjunt de la roca en formació una naturalesa irregular y cavernosa, de que donen idea les Figs. 4 y 11, y deixant espays buits, cavitats sinuoses y fins veritables coves, que son les que en últim terme ha arribat a aprofitar l'home quaternari pera ferne habitació.

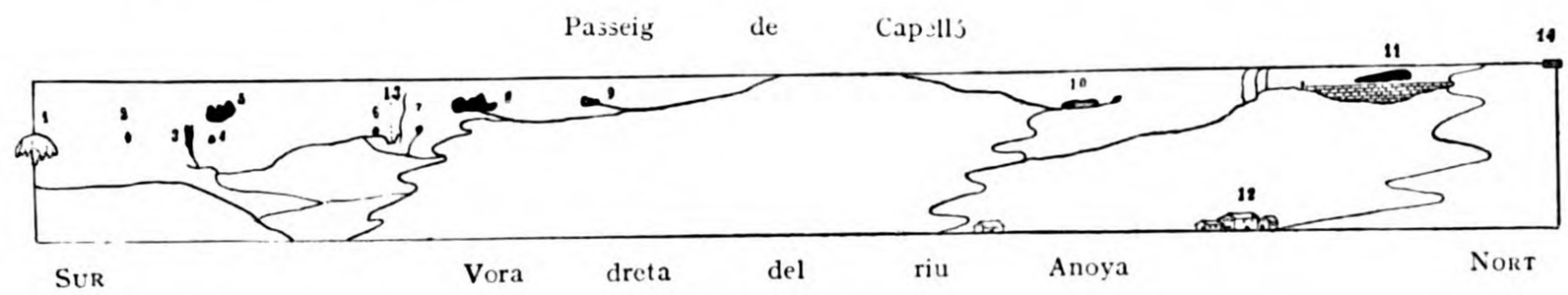
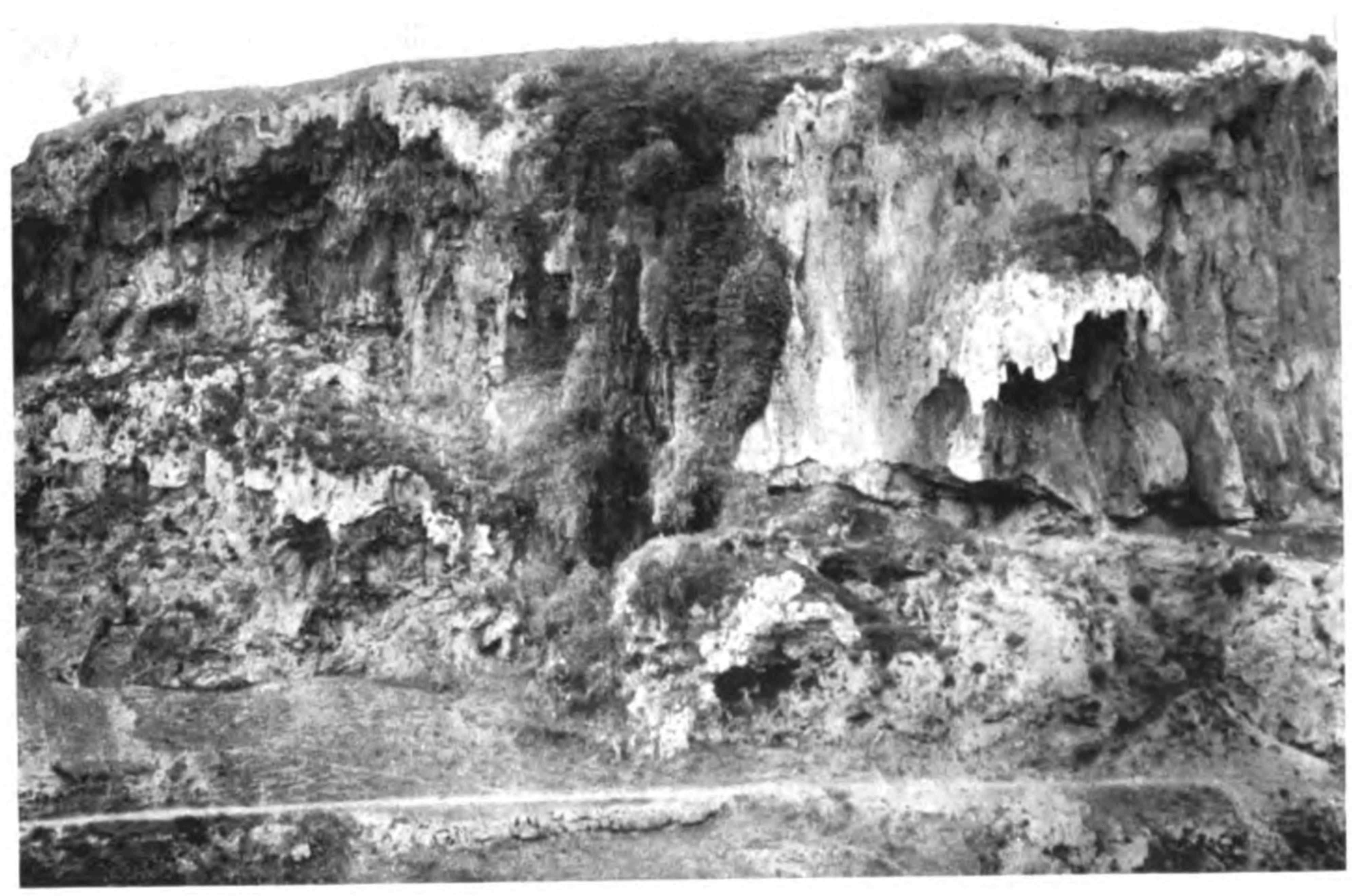

Fig. 3. — Esquema panoràmich de varies coves del Capelló
Llargada: 750 metres — Alçada: 50 metres

1. El Barret de Capelló. — 2. Cova del Ratpennat. — 3. Cova dels degotalls. — 4. Cova del Dieguet. — 5. Cova de la miranda. — 6. Coveta del Sellarés. — 7. Cova de Antoni Zulueta. — 8. Cova del Pau Anton. — 9. Cova dels pinyons — 10. Cova del Simeón. — 11. Abrich Romaní. — 12. Font de la Reina. — 13. Estació Agut. — 14. Miranda del Morera.

La Fig. 3, que presenta en croquis el panorama de la meitat de la cinglera de Capelló, expressa la situació de quasi totes eixes cavernes.

Sur Fig. 4. — Vista parcial del cingle de Capelló, ab el Barret de Capelló Nort

Se veu, donchs, que es Capellades notable, no sols per la naturalesa del pis en que s'assenta ·l poble, sino també per l'abundancia d'aigues que hi ha y que

hi ha hagut, ja que es inútil dir que sols un capdal considerable podria produir tant grandiosos efectes.

FONTS. — Son varies les fonts, destinades unes a força motriu y a regar, y altres al consum domèstich.

Bassa gran. — Al extrem de ponent de la vila hi ha una bassa en qual fóns hi brolla ·l manantial que l'omple y que no dóna menys de 120 litres per 1″; o sigan 10.368 metres cúbichs al dia.

La temperatura es de 17° c. y hi viuen lymnœas y planorbis.

Font petita. — Al costat de la *font de la bassa*, ab un caudal d'uns 1859 metres cúbichs al dia, o siga uns 21'50 litres al 1″, naix eix manantial que alimenta les fonts públiques.

Font de la Reina. — Al peu del cingle, prop del riu Anoya: raja en 16 brochs que donen en total 148 metres cúbichs al dia; sa poca alçada sobre del riu no permet utilisarla com a força motriça.

Font de Riudagost. — Naix a ponent de la vila a menys de 2 kilòmetres, de l'arenisca roja triàsica, ab una temperatura de 16° 1/2, y un caudal d'uns 60 litres per 1″, o sigan 5.184 metres cúbichs al dia.

Aquestes quatre fonts poden considerarse com a manifestacions del mateix fenòmen *hidrotermal*, perque sa temperatura ·s manté al voltant de 17° C. y llur composició no varia gaire, ja que ·l grau hidrotimètrich he trobat que oscila entre 48° y 52°, lo qual, com a aigues d'alimentació, les posa entre les que no son pas gaire recomanables.

En cambi, hi ha pels voltants aigues que no reconeixen el mateix origen, y que son més apropiades per l'us domèstich, com son les següents:

	Grau hidrotimètrich
Font Guitora. — Naix en les piçarres......................	19°
Font del Llargandaix. — Naix en les piçarres...............	22° a 27°
Font de Frigols. — Naix en les piçarres y ·s distribueix entre moltes cases de la vila..................................	15°
Pou del Cardús. — Naix en les piçarres	20°
Mina y Font de l'Artiga. — Naixen en les piçarres..........	14°

Deixant apart, per l'objecte d'aquest treball, el segon grupu de fonts, se pot estimar, per lo menys, en 17.559 metres cúbichs al dia el capdal que representen tots els manantials d'aigues incrustants. La quantitat de *carbonat de calç* que porten disolta es de 0'373 grams per litre, segons anàlisis que feu el químich Sr. Novellas en mostres que li vaig enviar, de lo qual resulta que, al cap del dia, han arrastrat 6'5 tonelades de caliça; y com en temps antichs eren mólt més abundoses, se compren que, per més que sols una part de la calç que portin se depositi, siga tan groixuda y tan extesa la formació de tosca, com no hi ha exemple en altre punt de Catalunya, puix no té aquí menys de 5 kilòmetres de desenrotllo, y ha degut en alguns punts arribar a traspassar

la vall en forma de pont, romput més tart per les accions destructores de l'atmòsfera, tota vegada que s'en veuen claps importants al altre costat del riu, aprop del pont de la carretera demunt del granit, y a la montanya de Sant Andreu aprop de la Pobla de Claramunt.

No es, donchs, aventurat figurarse que la riquesa hidrològica degué contribuir a que l'home l'escullís pera formarhi una veritable població rural.

Mes no degué esser aquest l'únich motiu, ja que, com ensenya la Fig. 6, les irrupcions d'aigua qu'alguna vegada invadien les estades els obligaven a deixarles temporalment. Sens dubte, lo que més els atreya, era la posició enlairada de totes les coves, lo qual ne feya excellents punts naturals de defensa.

El més important de tots, en el qual ha fixat principalment sa atenció el INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, es l'*Abrich Romaní*. Fou descobert en 1909 per don Amador Romaní, y per indicació seva començà a explorarlo el jove y malhaurat geòlech Mossen Font y Sagué, baix els auspicis del dit INSTITUT. La mort el sorprengué quan s'anava a empendre ab activitat l'exploració, y la Corporació me feu l'obsequi d'encarregarme dels treballs, els quals he prosseguit, disposantne de nous fins adquirir una idea clara de la naturalesa y de l'importancia d'aquesta estació.

ABRICH ROMANÍ

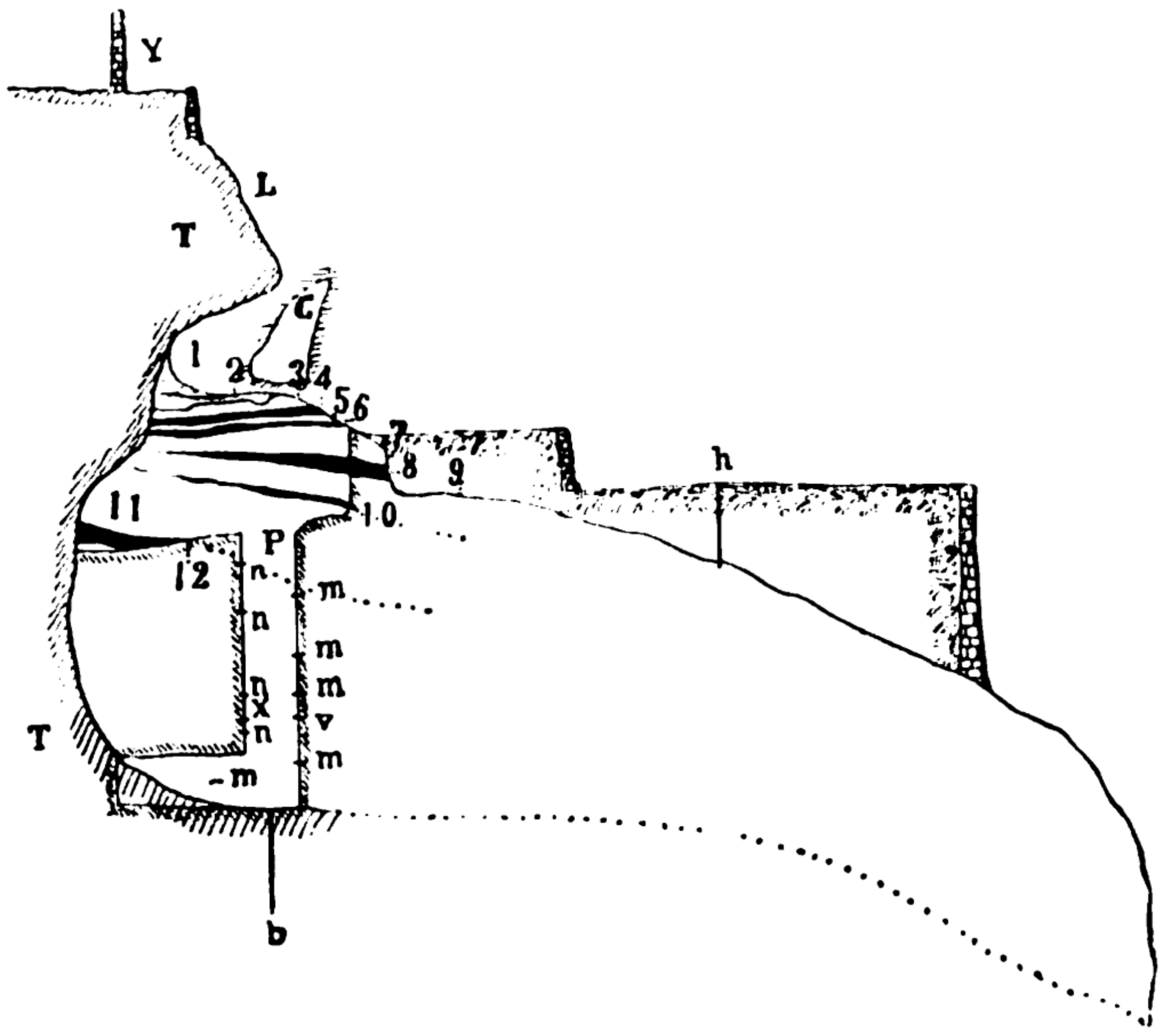
Figs. 5, 6, 7, 8, 9

SUR — Fig. 5. — Vista del Abrich Romaní — NORT

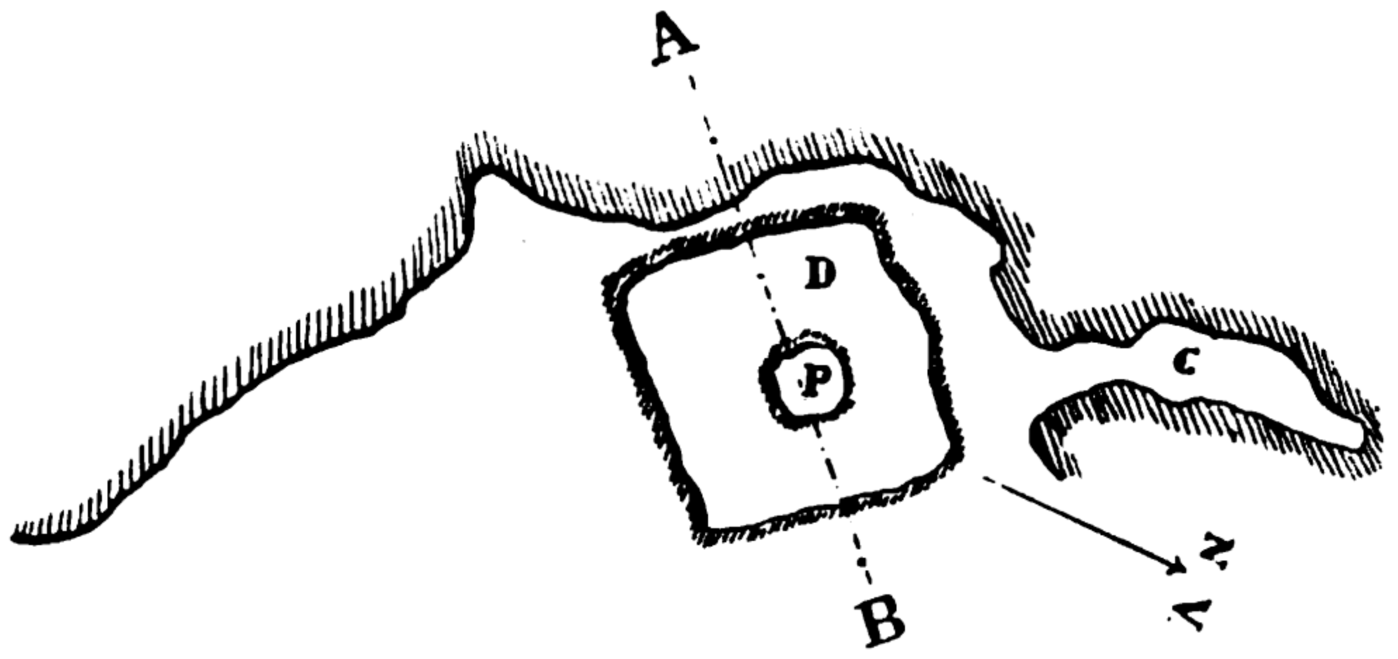
Consisteix en una bauma d'uns 20 metres de llarch per 5 de fondaria, 3 metres d'alçada en la boca, situada a la part alta del cingle, que, ab el nom de *Capelló*, ve limitant el pla de Capellades a la banda del riu, ab una altitut d'uns 50 metres sobre d'aquest. Al extrem del costat de dalt s'obra una coveta horizontal que no té més de 5 metres de fondaria per 1'50 metres d'amplada màxima y 1 metre d'alt.

Els treballs han donat a conèixer que la forma actual de la cavitat, sense esser molt diferenta de la que tenia quan era habitació del home, es quelcom més reduida: y que allavors era l'abrich més habitable. Per de prompte, la paret forana de la coveta devia avançar uns 6 metres paralelament al cingle, escursant la boca de la bauma, perque 's veuen al pis senyals d'haverne sigut arrencada pedra, tal volta pera construir les cases del peu del espadat. Ademés, el sostre del abrich, que presenta al front un llarg llis inclinat, ab senyal evidenta de fractura (L. Fig. 6), avençava, sens dubte, cap a fòra y donava més cabuda a la cavitat. Per això seria aquesta la preferida del home musterià, ab tot y esser bastant encarada al Nort, en aquella època, que es l'època del *Mammouth*, en que

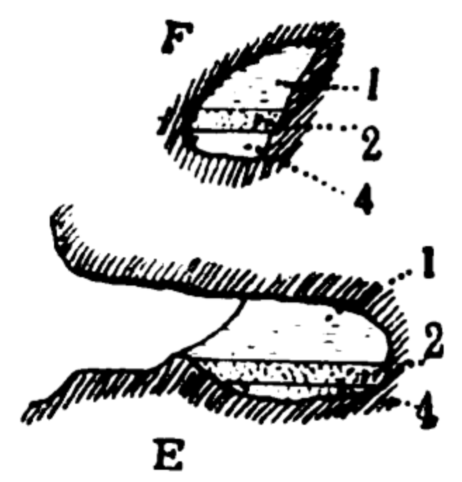
Escala 1 : 400

Fig. 6. — Secció vertical del Abrich Romaní, per AB

Escala 1 : 400

Fig. 7. — Planta del Abrich Romaní

Escala 1 : 200

Figs. 8 y 9. — Secció transversal y longitudinal de la coveta

Explicació de les Figs. 6, 7, 8 y 9

T. Macís de pedra tosca de la cinglera de Capelló. — Y. Passeig de Capelló. — D. Excavació feta pera explorar la part alta del dipòsit. — P. Pou y mina fets pera reconeixer el gruix total. — C. Coveta. — 1. Terra roja. — 2. Dipòsit magdalenià. — 3, 5, 7 y 9. Capes estalagmítiques. — 4, 6, 8, 10 y 12. Capes de terra negrosa ab sílex musterians. — 11. Terra sabulosa calcaria ab coprolits de hydna. — n. Punts del pou que han donat dents de cavall. — m. Punts del pou que han donat sílex treballats. — x. Abundancia de helix. — v. Pedres de caliça tobacia arrodonides. — b, h. Forats de barrina fets pera reconeixer la roca. — L. Llis de trench natural del sostre del Abrich.

A...
B...
C...

Fig. 10. — Sepultures modernes del Abrich Romaní

A. Paret de pedra tosca, del interior de la bauma. — B. Dipòsit magdalenià. — C. Dipòsit musterià.

a Espanya, com al rest d'Europa, regnava un clima fret y humit que succeí al clima dolç y humit de l'*època cheleana*.

En els temps moderns, sols la gruixaria del dipòsit que guarda, ha degut salvarla de la destrucció. Ja diu Madoz que durant les guerres de que ·l país ha sigut teatre, moltes d'eixes coves foren destruides [1]. Més tart, la *civilisació*, ignorant l'us antich de la bauma, l'ha profanada fentla passar d'habitació a cementiri. La Fig. 10 mostra les sepultures que hi foren excavades a principis del segle XIX.

Després, pera ferne cementiri civil, foren buidades y portades les ossamentes al cementiri del poble; allavors se trobà que totes eren tapades ab rajola y guix, y que contenien, ademés, rosaris y medalles. Ultimament, la profanació havia arribat al extrem de passar a esser aquest lloch la fossa comuna de tot el bestiar mort.

Treballs d'exploració.—Lo primer que s'ha fet ha sigut buidar la terra roja que omplia la bauma y la coveta (Figs. 6, 7, 8, 9); posades en descobert les capes que contenen restes de l'industria primitiva, s'ha obert a la bauma una excavació de 6 metres en quadre y 4 metres de fondaria, y a dins d'aquesta s'ha fet un pou de 8 metres de profonditat fins arribar a trobar la *tosca* o siga la roca fonamental, de lo qual m'he assegurat obrint al fons del pou verticalment un forat de barrina de 3 metres de llarch, que no ha trobat altra roca que la *tosca* del cingle. Finalment, al fons del pou he fet embocar una mina dirigida al interior de la montanya, la qual als 4 metres ha trobat l'antiga paret natural de la bauma, quedant així del tot reconeguda la configuració y la dimensió de la primitiva cavitat.

Aquests treballs han revelat dos dipòsits superposats, de dos diferentes èpoques, que han tingut aquí molt desigual duració, a judicar per la gran diferencia d'espessor que presenten.

El més alt representa l'època *magdaleniana* y es de poch gruix.

El de sota representa l'època *musteriana* y ocupa tota l'espessor de sediments restant.

A continuació ·s detalla ·l contingut de cada un.

1. Terra roja.—Aquest sediment, que en part fou eliminat ab les anteriors excavacions de que hem parlat, s'alçava fins a 2 metres dins de la bauma y

(1) També hi contribuí en part la monomanía religiosa d'un sacerdot qui gastava sos cabals en transformar moltes d'eixes cavitats en altars, capelles, trones, que encara criden l'atenció del visitant.

omplia per enter la coveta del extrem. A dalt de tot, un fragment de 30 centímetres de llarch, d'un gros femur d'un bou o bissont de gran talla, fou l'únich reste orgànich que s'hi trobà.

Aquesta capa era, probablement, representant del *diluvium roig*, que molts autors creuen que separa l'època paleolítica de la neolítica.

2. DIPÒSIT MAGDALENIÀ. — Té, a lo més, 50 centímetres de gruix, y reposa, a dins de la coveta, sobre una capa d'igual gruix de l'època musteriana; a fòra jau a demunt d'un bancal estalagmítich, que ab una gruixaria màxima de 40 centímetres cobreix els sediments musterians.

Objectes trobats. Làmina I:

Silex.—Son nombrosos ganivets desde les més petites dimensions fins a 8 centímetres de llarch. El tall es fí en abdós costats, y la punta en alguns es aguda y més o menys gastada si han servit com a punxó o com a burí (Figs. 3 y 5).

En la major part l'extremitat es arrodonida, ab el cantell tallant, havent servit de rascadors (Figs. 1, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 15).

En la Fig. 2, la punta està reemplaçada per un tall dret, fí, a modo d'escarpa.

Es molt notable el ganivet (Fig. 4) per la regularitat de sa forma, y·l manegament que mostra, produint l'ilusió de que es intencionat.

La Fig. 11 es un extrem d'un rascador en que l'extremitat útil es quelcom més ample que·l cos de l'eyna.

La Fig. 27 es una fulla de ganivet probablement rebutxada per sa gran irregularitat.

La gran quantitat que hi ha de petites fulles, del tot semblants a les grans, moltes de 2 centímetres de llarch per 4 milímetres d'ample (Figs. 17 a 22), fa pensar que no totes elles serien esquirles deixades pel treball; y ho proben dos nuclis qu'he trobat, un dels quals se representa en la Fig. 28 y que conserva les petites facetes deixades pel percutor en un treball evidentment intencionat.

Objectes d'òs. — Fig. 16. Es un punxó petit de banya de cervo; ab ell se trobà una esquirla d'un òs de cavall, de 17 centímetres de llarch, que no arribà a esser afinat y pulit, y un fragment d'un omoplat que porta una incisió rectilinia paralela a un costat y molt aprop de la vora, treball de preparació pera treuren una fina agulla.

Altres objectes. — Figs. 13 y 14. Son *nummulites atacica*, especie fòssil propia del terciari inferior, de la qual se n'han trobat alguns pochs exemplars, y que devia l'habitant d'aquestes coves anar a buscar, com objectes de curiositat, a la part d'Igualada, Castellolí o algun altre punt, perque a Capellades el numulítich no hi està representat.

Se troben també alguns petits dischs de sílex, de forma ben rodona y cantell tallant (Figs. 24, 25 y 26), que tenen de 1 a 3 centímetres de diàmetre: son, sens dubte, esquirles del bulbo de percussió dels nuclis: mes sa forma semblant a la dels *numulites*, fa pensar si també·ls retiraven pera un fí desconegut.

Fig. 12. Petit penjoll de sílex, foradat naturalment, perque llavors no 's coneixia la manera de foradar el sílex.

Fauna. — Làmina 2.

Figs. 6 y 7. *Cypræa pyrum* Linneo. — Se n'han trobat molts exemplars, tots ells tenint un petit forat fet prop del extrem anal, ab un cop transversal de rascador, a fí de passarhi un lligam y formarne collarets o penjolls. Es exactament lo que se sab de les estacions franceses del Magdalenià: Mortillet en el «Musèe prehistorique», figura a la làmina 23 un exemplar de la mateixa especie portant la incisió feta al mateix punt y del mateix modo, que procedeix del magdalenià de Laugerie-Basse.

Altres marischs. — Son abundants les closques d'altres gasteròpodes marins, com *Nassa reticulata* Lin., *Nassa mutabilis* Lin., *Neritula neritea* Lin., que 's troben uns foradats per moluschs perforants, altres per desgast natural o artificial.

Aquí he de fer menció especial d'un gasteròpod (Fig. 8), quina presencia en aquest dipòsit magdalenià ha sigut una veritable sorpresa. Es un *Mitra striatula* Broc.

Segons l'hàbil malacòlech D. Artur Bofill y Poch, a quina autorisada opinió he sotmès la determinació dels moluschs trobats en aquests voltants, dita especie no se sap que existeixi avuy en el Mediterrà. Cap de les obres molt complertes que descriuen les especies actuals, la mencionen; y es sabut que en els temps terciaris existia, tant, que varis exemplars foren recullits per l'intelligent malacòlech D. M. de Chia a les margues *pliocèniques* de Ciurana (Ampurdà), y obren al Museu Martorell. Mes l'exemplar de Capellades no té caràcter de fòssil. Conserva tot l'aspecte y condicions d'un molusch vivent. No pot, donchs, pensarse que pera adornarse l'home magdalenià l'hagués anat a recullir en un jaciment pliocè, com havia pres numulites en un jaciment proper. De lo qual se dedueix que, contra l'opinió admesa pels zoòlechs, aquesta especie no quedà extinguida en els temps terciaris: seguí visquent en el Mediterrani durant els temps quaternaris y quedà extingida en els temps actuals.

Així ha vingut la mà desconeguda d'un home prehistòrich, a dipositar entre les varies closques de marischs ab que s'adornava en l'època magdaleniana, aquest interessant exemplar de la fauna marina de son temps, pera que 'ls moderns poguessin rectificar el concepte que tenien sobre la longevitat de tant notable especie. La paleontologia reb d'aquesta manera auxili de la prehistoria, fent evident que l'extinció de les especies no ha coincidit sempre ab la terminació dels períodes geològichs, ja que la vitalitat d'algunes d'elles les ha permès resistir de moment el cambi de condicions del medi en que vivien, deixantles subsistir durant la primera part del nou període, fins que s'ha cumplert en elles la lley fatal de la destrucció. Y no ha sigut aquest sol marisch el que 'ns ha sorprès ab sa presencia: s'hi ha trobat també un exemplar de *Pleurotoma unda-*

tiruga Bivona, especie que avuy dia es rara, y està acantonada dintre del Mediterrani a Argel, y en el Atlàntich a les costes de Portugal y del Marroc; per lo que ha de suposarse que al comensar els temps quaternaris existia també a les costes mediterranies de la península ibèrica, ahont ara no s'hi troba (Fig. 10).

Se troben també (Fig. 17) moltes vèrtebres de peix, dels gèneros *Salmo* y *Trutta*, aforadades pera passarhi un cordill com les que 's trobaren a Italia a les coves de Mentón [1], y trocets d'ocre roig que serviria pera 'l tatuatge.

Mamífers. — El distingit especialista M. Harlé, qui ha benvolgut examinar les ossamentes trobades, n'ha donat la següent classificació:

Fig. 9. *Ursus*, un ullal d'ós de gran talla.

Figs. 3 y 4. *Hyœna spelœa*, varies peces dentaries: alguns fragments de tibia, cúbitus y fèmur.

Figs. 14 y 15. *Canis lupus*, varies peces dentaries y una falange.

Fig. 11. *Cervus elaphus*, caixals, fragments de mandíbula, y alguns trossos de banya de la base y de la punta.

Fig. 16. *Equus caballus*, caixals, fragments de mandíbula y òssos trossejats: abundant.

Capra? ovis?, fragments de mandíbula.

Sus escrofa, fragments de mandíbula.

Arvicola amphibius, alguns fragments de mandíbula.

Lepus cuniculus, fragments de mandíbula: abundant.

3. Dipòsit musterià. — Dessota de la capa magdaleniana apareix a la coveta una capa del mateix gruix que aquella, uns 50 centímetres, ab gran quantitat de sílex de formes diferentes de les que hem vist. A la bauma, com hem dit, s'intercala entre una y altra un llit de tosca (capa 3).

Mineralògicament, el musterià que he reconegut en son gruix total de 12 metres, es un dipòsit de terra sabulosa calcaria de color clar, interromput en sa meitat superior per llits irregulars prims de terra negrosa (capes 4, 6, 8, 10 y 12), y ademés, per bancals molt irregulars de caliça tobacia, que té algún d'ells prop de 2 metres de gruix.

Els sílex característichs de l'època 's troben a tots nivells; emperò principalment a la filada 4. Son triangulars, plans d'una cara y retocats de l'altra en dos cantells o en un sol. No son molt nombrosos si se 'ls compara ab la gran quantitat de menuts fragments que hi ha esbargits per tot arreu, y que, tenint molts d'ells també una figura triangular, fan creure que aquests troços petits no eren més que feina de rebutj per no haverse alcançat al primer cop de percutor a treure del nucli un troç de la dimensió volguda. No obstant, s'en troben bastants que han degut utilisarse sense cap retoch, que 'ls autors francesos anomenan *silex de fortune*, o siga, formes casuals, com la Fig. 8 de la

(1) *Manuel de recherches prehistoriques*, pàg. 222, fig. 146. Paris, 1906.

Làm. 4, y la 9 de la Làm. 5: l'aguda punta d'aquesta última peça ha degut ferla servir com a punxó.

També s'han trobat algunes boles de pedres diferentes, que recorden les que M. Chauvet estudià en sa Nota *Boules en pierre mousteriennes*. Le Mans, 1908. Les nostres son còdols de riu triats per sa forma arrodonida; y com no guarden senyals de cops, no sembla que hagin servit de percutors: més aviat pot adme tre's que ·s llensarien ab fónes, com creu dit autor comparant les de França ab les que usen avuy encare ·ls indígenes de paissos selvatges. No les represento perque no ofereixen cap particularitat: varien entre 4 y 9 centímetres de diàmetre.

Les Figs. 1, 6 y 7, Làm. 4, son puntes musterianes típiques. La Fig. 11, que era probablement una punta de llansa, està esmossada y aparegué en el pou a la fondaria de 8'50 metres.

La Fig. 5 té ·ls cantells sense retocar y la punta esmossada; procedeix de la capa n.º 13.

Les Figs. 1, 4 y 5, Làm. 3, son rascadors molt típichs, anomenats *discoidals*, dels quals es notable el primer per sa forma ampla y plana, quasi idèntica a la de la cova de Melon, a França, dibuixada per M. Chauvet en 1910 al *Extrait du Boületin de la Soc. Archèologique et historique de La Charente*, pàg. 26, Fig. 15.

El rascador (Làm. 3, Fig. 11) es el que ha sortit de major profonditat; procedeix del pou, a 11'50 metres de fondaria del dipòsit musterià, sos cantells son de tall, sense cap retoch, y sa forma es discoidal.

El rascador (Fig. 8, Làm. 5) es de quarcita, de figura rectangular, dentat finament del cantell dret. Sortí en el pou a una fondaria de 9 metres total.

El rascador (Fig. 13, Làm. 4) es notable per sa forma tetraèdrica que ·l faria de difícil maneig.

El rascador (Fig. 5, Làm. 5) sortit de la capa 13, ben retocat a la dreta y a baix, es únich per sa forma macissa y subrectangular.

Els ganivets (Figs. 10 y 12, Làm. 3) procedeixen de la capa 4; son trencats, y ·l primer sembla que devia utilisarse també com a rascador.

Les puntes (Figs. 3 y 4, Làm. 4) molt ben retocades dels cantells, serien més aviat armes que eynes de treball; procedeixen de la capa 4.

La Fig. 7, Làm. 3, reprodueix una peça que, si bé trencada, deixa veure la forma d'una serra servintli de mànech la part groixuda que s'ha conservat. Es una forma d'eina que crech nova en l'utillatge d'aquella època, a causa de la regularitat de les dents, però que no es desconeguda en els temps neolítichs, haventne trobat algunes en més exploracions per les coves de Lleida: la diferencia està en que aquestes consisteixen en fulles de sílex dentades, y no tenen mànech. M. Mortillet en son «Musée prehistorique», Làm. 24, dibuixa una peça del magdalenià fortament dentada, y critica ·l nom de *serra* que s'acostuma donar a aquesta eyna. Per respectable que siga sa opinió, seguiré anomenantla així, perque

l'he probada sobre d'òs y sobre de fusta, fentla treballar com a serra [1].

Fauna musteriana.

Equus caballus, molt abundant a totes profonditats: caixals, fragments de mandíbula, òssos trocejats sens dubte pera treuren el moll, han sortit fins de 11 metres de profonditat, notantse que son més blanchs els que procedeixen de més fondaria. El cavall era sens dubte l'aliment preferit.

Cervus elaphus. — La capa 8 ha donat un gros troç de banya d'un vell cervo, y la 12, mandíbules y caixals.

Hyœna espelœa. — A la capa 11 s'han trobat 4 coprolits d'aquesta fera, que es de suposar que acudia al abrich en ausencies dels habitants, a aprofitar les despulles.

Felis pardina Oken. — La capa 6 ha donat varis fragments de mandíbula d'aquesta especie de gat (Lince) (Fig. 5, Làm. 2).

Helix splendida Draparnaud. — En una petita cavitat dins del pou, a 6 metres de fondaria, se trobà un grapat d'aquests cargols sense cap senyal de que les aigues incrustants els haguessin tocat.

Analisant el conjunt de fets que aquests treballs han descobert, crida l'atenció primerament l'existencia d'una Estació Musteriana a Catalunya, que fins ara no havia donat senyals més antigues del home que les del Magdalenià. Es ja molt coneguda la bauma *Bora gran d'En Carreras*, del terme de Serinyà, descoberta y descrita per D. Pere Alsius, estudiada per M. Harlé, y últimament objecte d'un detallat treball del sabi catedràtich de l'Institut de Gerona Don Manuel Cazurro, y publicat per l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS en l'ANUARI de 1908.

Així resulta ser l'*abrich Romaní* de Capellades, el més vell representant de l'industria prehistòrica a Catalunya.

Mes lo que dona major interès a aquesta localitat, es la gran gruixada del dipòsit que conté objectes musterians, perque el pou acusa un espessor de 12 metres en total; y com el temps es un factor d'importancia en la formació d'aquests dipòsits, ha d'admetres una molt llarga duració a l'estancia del home en aquesta bauma.

Mr. C. Chauvet, molt conegut pels importants descobriments que ha fet en 40 anys d'explorar les coves y abrichs de La Charente, a qui vaig consultar el cas notable de Capellades, me deya que no ha trobat, ni sab que existeixi, un jaciment musterià de tant considerable espessor.

Y aquesta particularitat es més notable, per quant l'estada dels homens musterians al abrich Romaní no era pas seguida. La secció y la descripció que n'acabo de donar, proba que, en diversos temps, irrupcions d'aigues incrus-

(1) M. Cartailhac opina que aquesta classe de silex s'usaven encastantne tres o quatre, de cantell, una a continuació d'altre, dins d'un tronch esberlat, pera servir de *fals* en les feines agrícoles. Aquesta explicació, possible pera les fulles neolítiques, no es aplicable al exemplar ab manech que 'ns ocupa.

tants venien a pertorbar la possessió del abrich. A demunt dels troços de sílex y de les ossamentes que l'incuria extremada d'aquells pobladors deixava esparramats per terra, s'extenia una capa de tosca que arribava a tenir prop de 2 metres de gruix y en la qual quedaven empastats a la cara de sota aquells objectes.

Mentres això succeia, els habitants havien de mudar de lloch. Mes així que tot se normalisava, acudien de nou al abrich, fins que una nova irrupció d'aigues els ne treya. Singula· constancia y fort amor a la terra revelava eixa persistencia, y mes encara ho demostra ·l fet de continuar l'estada al obrirse l'època magdaleniana, que es una època de gran progrés en l'industria del home primitiu.

Aquest trànzit de l'una època a l'altra se presta a una consideració. Se sab que en l'ordre cronològich admès en les divisions dels temps prehistòrichs, segons la classificació de Mortillet, que es la que seguim, a l'època *musteriana* seguí la *solutriana* precedida d'una època de transició nomenada *orinyaciana*, y finalment vingué la *magdaleniana*.

De l'època *solutriana*, a pesar de les belles peces de sílex que han donat el Solutré y alguna altra estació de l'Europa central, se ·n té ·l concepte de que no ha sigut general la seva extensió geogràfica, y qu'es més bé una època de localisació especial, fins al punt que, diu Fraipont, que a França, Bèlgica, Alemanya y Anglaterra, de deu vegades nou el Magdalenià jau directament damunt del Musterià, sense indicis de *Solutrià* ni d'*Orinyacià*.

Mes com M. Breuil ha fet notar últimament (1) que dins del Musterià hi ha formes de pas al Orinyacià, podria ser qu'en el gran laps de temps transcorregut durant l'època musteriana a Capellades, la part alta presentés una industria més modernisada. Però ·ls elements que podrien induirnos a admètreho, son molt escassos: se redueixen als dos sílex (Làm. 3, Fig. 7, y Làm. 5, Fig. 6).

El primer es una serra de caràcter quasi neolítich. D'aquestes eynes diuen MM. Capitan y Peyrony (2) que no són en el Musterià *del tot desconegudes*. Respecte del segon, M. Breuil afirma que les eynes ab concavitat al cantell, destinades sens dubte a arrodonir y allisar esquirles d'òssos, escassejaven, però *existien* al Musterià; y com aquesta última s'ha trobat, no a la part alta del dipòsit Musterià, sinó a 6 metres de fondaria, y ·s dona ·l cas de que, si bé hi ha sílex típichs a totes les capes, es a la més alta, qu'es la núm. 4, ahont n'hi ha més abundancia, sembla que ·s pot admetre que no hi ha en l'industria musteriana de Capellades trànsit marcat a una època més moderna.

Podem, ademés, afegir que l'escassetat d'òssos treballats que ha donat l'abrich Romaní, s'avé ab lo que s'ha observat en les localitats clàssiques del *Musterià*,

(1) H. BREUIL: *Études de morphologie paleolithique.* — *Revue de l'École d'Anthropologie de Paris*, 1909 y 1911.

(2) CAPITAN ET PEYRONY: *Station prehistorique de La Ferrassie* (Dordogne). — *Revue anthropologique.* Paris, Janvier 1912.

ja que, fòra d'un tros d'òs llarch que mostra algunes estries fetes ab un sílex en el fóns d'una canal natural (Làm. 2, Fig. 18), del petit fragment de cullera o espàtula (Làm. 3, Fig. 8), procedent de la capa núm. 8, y d'un rodet de banya de cervo sortit de la mateixa capa, que mostra senyals de la secció feta ab un sílex pera arrencarlo, son poquíssimes les ossamentes que s'han trobat, que portin les entalles y ratlles que ·l treball solia deixarhi, tant si se ·n volia fer eynes o armes, com si servien d'*enclusa* pera treballar a damunt d'elles altres fragments.

OBJECTE DEL ABRICH ROMANÍ. — Descrita en detall aquesta estació, y conegut lo que en ella s'hi ha trobat, ens serà fàcil compendre quin era el seu destí. No devia ser una cambra sepulcral, per quant es poquíssim lo que s'hi ha trobat corresponent al esquelet humà. A la coveta se trobà un troç de fèmur dins de la capa musteriana, y al abrich dos caixals en la capa 4. Son molt pochs restes en una terra que ha sigut treta tota molt cuidadosament, pera poder afirmar que hi hagué enterraments (1).

En cambi, la gran abundancia de sílex prova que hi havia un veritable taller, y fins el petit nombre de peces bones que s'hi troben acaba de demostrarho perque es regular que l'obra útil que anés resultant, fos tot seguit retirada. Aquest taller degué propiament ocupar sols la bauma, o abrich, en el llarch temps que l'acumulació de terres y de detritus del treball trigà a fer pujar el pis desde ·l fons del pou: la coveta no fou probablement ocupada fins que deixà de ser quasi inaccessible a forsa d'anar pujant el nivell del pis de la bauma.

ESTACIÓ AGUT

Fig. 11

A uns 500 metres a mig jorn del Abrich Romaní, hi ha al peu del cingle, sota d'un ample arch de pedra tosca que agafa tota l'alçada del espadat, una grossa terrera, aon se trobaren alguns sílex disseminats. Hi he fet obrir una trinxera, figurada en planta y perfils a la Fig. 12, la qual ha descobert en una espessor de 3 metres, 4 capes musterianes, separades les dues més baixes per una acumulació de grossos troços de tosca, y les més altes per prims llits de terra negrosa semblant a la del abrich Romaní, color que es degut a materies carbonoses y restes orgànichs.

La Làm. 5, Figs. 1, 2, 3 y 4, presenta rascadors y puntes de caràcter ben musterià, sortits de les capes 3 y 4. Els sílex de la capa 5 no han sigut repro-

(1) Dels varis cranis que ·l senyor Romaní salvà al ser remogut l'enterrament cristià, un que trobà quasi a la cara de la terra fou enviat a D. M. Anton, distingit Catedràtich d'antropologia de Madrid, qui presentà a la «Real Asociación Española de Historia Natural» una breu Nota atribuint a dita peça analogies ab el crani de Cro Magnon. Com a sota del punt en que jeya hi ha les sepultures cristianes, y ja hem dit que, quan el lloch deixà de ser cementiri cristià, passà a serho civil, més fàcil es que alguna ossamenta humana d'aquesta última època quedés allí abandonada, que no que hagués sigut respectat el tal crani en cas de ser d'antigua procedencia, al regirarse la terra pera fer els nous enterraments. Les analogies que l'estudi ha demostrat en dita peça anatòmica al sabi antropòlech, poden ser exactes, y no obstant, el crani no pertanyer a l'època prehistòrica.

SUR Fig. 11. — Vista de la estació Agut desde la vora esquerra del Anoya NORT

duits per ser del tot informes. De marischs s'ha trobat a la capa 3 una closca de *Conus mediterraneus* (Làm. 2, Fig. 12) molt gastada y provista d'un forat rodó, que es la primera que recordo se hagi trobat en un jaciment musterià, y una valva de *Pectunculus violacescens*. Son, ademés, abundants els següents moluschs: *Helix* af. *Vindobonensis*, *Rumina decollata Lk*, *Succinœa Pfeifferi* Ros., *Cyclostoma elegans* Müll.

No s'han trobat més restes humans que 4 caixals a 2 metres de fondaria. Era una estació al aire lliure, y no degué tenir l'importancia de l'altra.

Les troballes fetes aquí, en punt a industria del sílex, no afegirien res de nou a lo que ha donat l'Abrich Romaní; mes cal notar un fet interessant que ·s dedueix de la comparació d'aquesta estació ab la que han estudiat, fa poch, a la Dordonya MM. Capitan y Peyrony (loc. cit.).

Ab el nom de *Grand Abri C* descriuen y figuren (pàg. 177) una estació situada a «La Ferrassie», que per la seva forma y disposició té punts de semblança ab l'estació Agut, segons se veu en la reproducció que ·n faig en la Fig. 13. Se troba, com aquesta, al aire lliure, al peu d'un cingle: les capes ab restes prehistòrichs formen un dipòsit d'uns 5 metres de gruix cobert per la terra vegetal en pendent que baixa del cingle al camí. En veritat, les tals capes presenten ab les nostres la diferencia de que aquestes corresponen totes al musterià, y

aquelles ofereixen la successió ordenada de les èpoques prehistòriques, començant la més baixa pel *Achelià*, seguint el *Musterià* y l'*Orinyacià;* mes hi ha en abdós dipòsits concordancia en un fet curiós. A la base, y a damunt de la capa més baixa, s'hi veu un llit de pedres, que a La Ferrassie cobreix la capa acheliana y a l'estació Agut cobreix, com s'acaba de dir, la més baixa musteriana. Els autors francesos citats han estudiat aquella filada de pedres, y mercè a haver desmontat una gran superficie, han pogut veure que allà forma un pis horitzontal, construit ab lloses en sech, bastant voluminoses, aplicades les unes contra les altres, a la part de devant sobre tot; de lo qual han deduit que no es el tal empedrat resultat casual de desprendiments del cingle, lo qual hauria donat, en tot cas, un munt informe de detritus, y no un pis horitzontal, sinó un veritable treball del home, un paviment fet, sens dubte, pera lliurarse de les humitats del terrer.

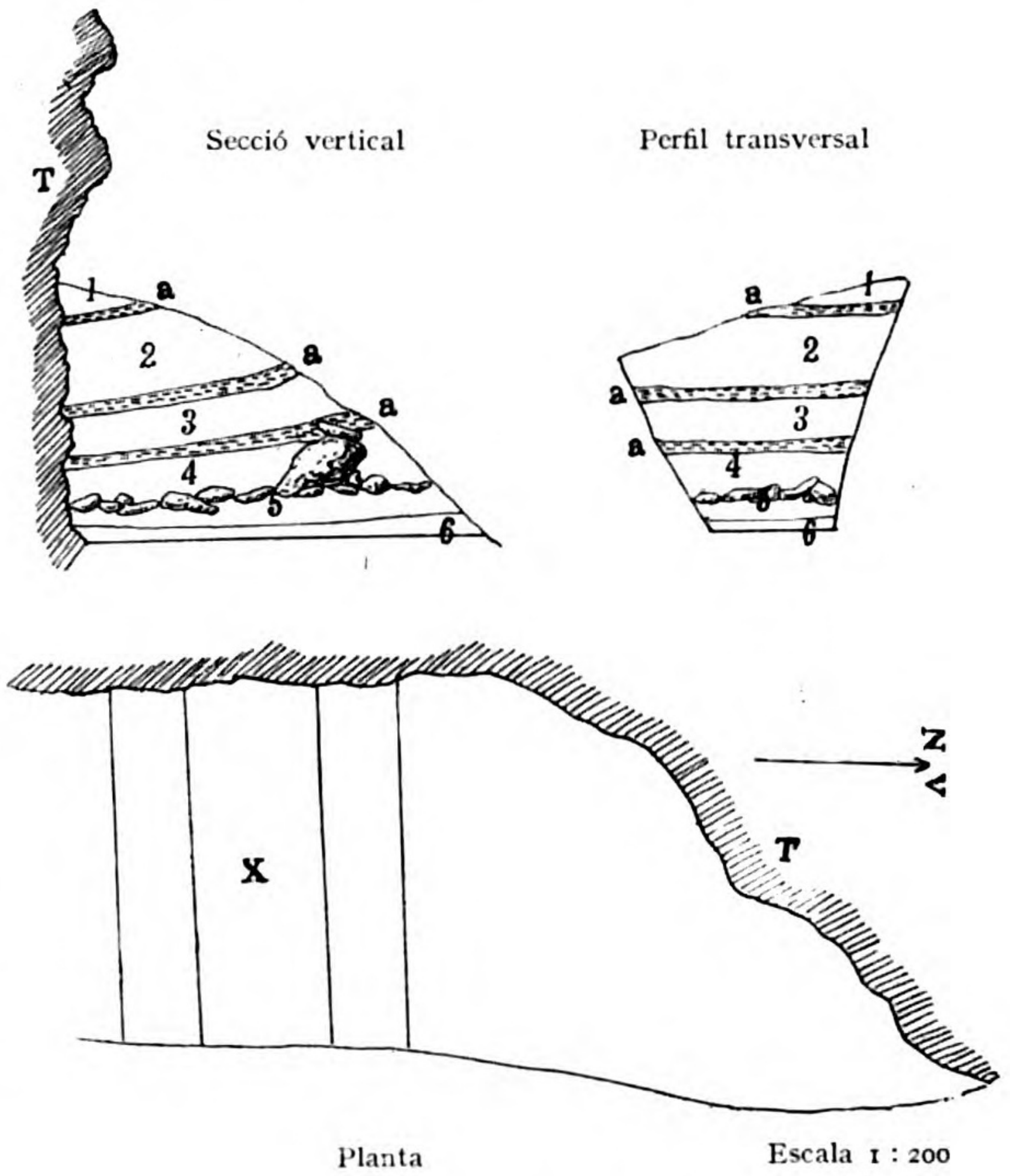

Fig. 12. — Estació Agut

T. Cinglera de pedra tosca de Capelló. — X. Trinxera. — a. Capes de terra negrosa. — 1. Capa superficial. — 2. Sílex musterians y dents de cavall. — 3. Sílex musterians y moluschs marins. — 4. Sílex musterians y 4 molars humans. — 5. Paviment de pedres y lloses sobre troços informes de sílex. — 6. Capa de terra sabulosa caliça, sense sílex.

Donchs bé: a l'estació Agut, molts mesos abans de publicarse l'estudi dels antropòlechs francesos, m'havia donat compte ·l Sr. Romaní de que ·ls treballs de la trinxera acabaven de descobrir la filada de pedres representada (Fig. 12, núm. 5); y examinada més tart detingudament en vista de lo que exposen dits autors, resulta que dites pedres són de molts desiguals gruixos, mes de forma aplanada per lo general; que tots són fragments de la tosca del cingle, y que n'hi ha bastants que foren evidentment asserrats. La disposició de les diverses peces, es, no obstant, menys perfecta o, potser, menys ben conservada que a la localitat francesa.

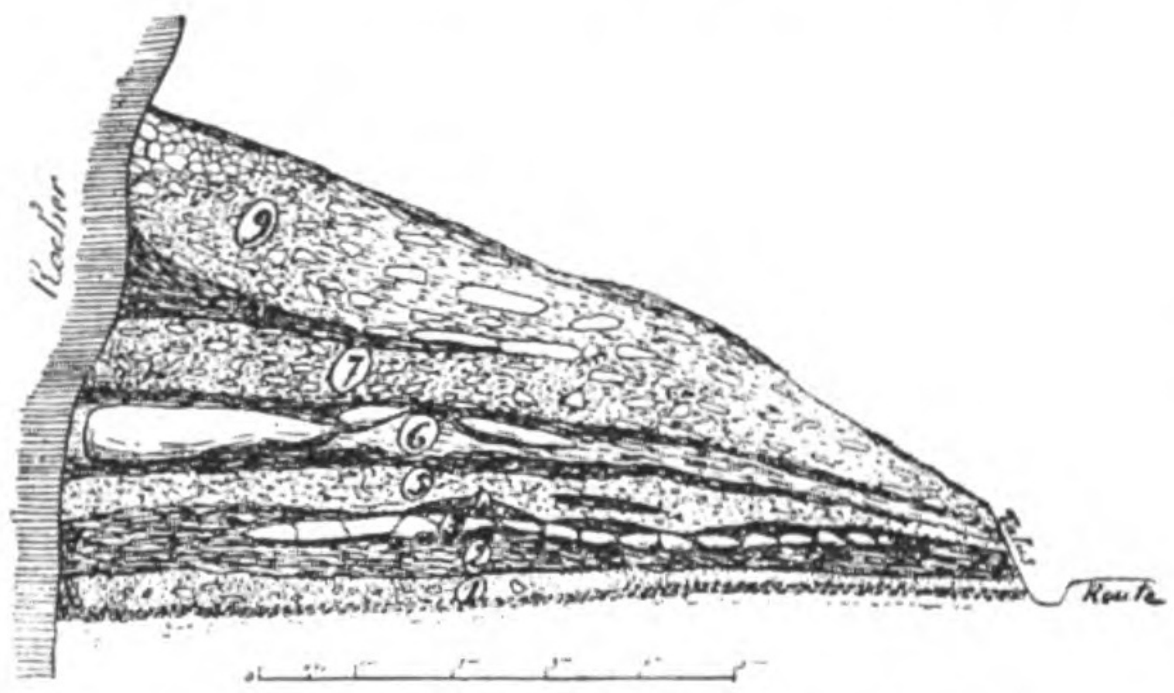

Fig. 13. — Grand Abri C de La Ferrassie

(Extret de la Nota de MM. Capitan et Peyrony)

1. Achelià. — 2. Musterià inferior. — 3. Paviment de pedres en sech. — 4. Musterià superior. — 5. Orinyacià inferior. — 6. Orinyacià mitjà. — 7. Pedruscall. — 8. Orinyacià superior. — 9. Pedruscall y terra vegetal.

De tota manera, crech fòra de dubte que ·ls troglodites musterians, aquí com a la Dordonya, havien procurat millorar les condicions higièniques de son taller; y aquest treball, fet en dos punts geogràficament tant apartats, es una singular demostració de les relacions que mantenien entre ells els homes d'aquell temps, a travers d'uns obstacles naturals tan formidables com es la serra pirinenca, ja que no es de suposar que les tribus de les dues estacions catalana y francesa inventessin la mateixa manera de fer més habitable son taller, sense tenir l'una noticia dels progressos de l'altra.

¿Per què aquest sistema no fou aplicat també al Abrich Romaní que, per l'excés d'humitat que sos banchs revelen ab les intercalacions de bancades estalagmítiques, ho necessitava més, sens bdute, que l'estació Agut? Es una de tantes preguntes qu'en materia prehistòrica han de quedar sense resposta.

Queda, no obstant, per aclarar un punt que la descripció de l'estació francesa presenta a la nostra investigació. ¿La capa que a l'estació Agut jau a sota de la filada de pedres, es certament *musteriana*, com venim admetent, o bé *acheliana*, com a La Ferrassie? Si així fos, hi hauria un punt més de concordancia entre les dues localitats; mes, per are, sent tant informes els sílex més fondos que la trinxera ha descobert, no pot afirmarse res, y caldrà desmontar més extensió de terres pera poder respondre categòricament si ·s trobaven eynes característiques.

COVA DE LA TORRE NOVA

Altitut 343'50 metres. Està en el turó de Torre Nova, que domina al pla de Capellades desde una alçada de 43'50 metres, y ve (Fig. 3) oberta al peu del cingle de tosca que havem vist representar les primeres manifestacions del capdal incrustant. No la cito sino perque s'hi trobà un sílex musterià, indici ben incert d'haver sigut habitada per l'home d'aquell temps, savent que ha sigut modernament explotada com a pedrera de tosca, y pot be dit sílex haverhi sigut transportat pels treballadors.

Les demés coves descobertes en el terme y en alguns altres pròxims, moltes de les quals le he visitades ab el S. Romaní qui ha sigut el primer en anotarles y examinarles, son totes de l'*època neolítica*, havent donat terriça grossera y alguna destral de basalt. El quadro adjunt resumeix els datos que d'elles se tenen, sense que cap hagi sigut objecte d'exploració, fòra d'una que es la *Cova dels òssos* del terme de Carme.

Aquesta última fou descrita primer per l'escolapi P. Calonge, y modernament, ab mes detenció per Mossen M. Faura en l'obra *Sota terra* publicada pel «Club Montanyench» a Barcelona en 1909. Per lo tant, no diré d'ella sino que està situada en el barri de Les Esplugues, a 10 metres sota del camí que voreja per dalt del cingle de pedra tosca, cingle ple de coves per l'istil del Capelló. Es l'única que

mostra clarament haver sigut una cova funeraria, perque conté encara cranis y òssos empastats en la capa estalagmítica que s'exten per el pis. Es de mal accés y de difícil entrada perque les incrustacions caliçes han reduit molt la boca; pero més difícil es vèncer la resistencia que ·l propietari posa a que s'explori, temerós de que ·s perdi lo que en l'estat actual creu esser un tresor.

Procedencia dels sílex que ·s treballaven. —Devant de la molta abundancia de despulles silicies que l'abrich Romaní y l'estació Agut han rendit, cal preguntarse, ¿aont anirien a buscar eixa materia ja que no n'existeix a Capellades y al seu terme cap jaciment? El numulítich que ·s desenrotlla considerablement per Igualada, mostra en direcció a Cervera, capes margoses y de caliça argilenca que contenen ronyons silicis que han pogut donar bons nuclis pera treballarlos; mes el principal jaciment que utilisarien, sembla que era a Sant Quintí de Mediona, aont ha descubert el Sr. Romaní, un banch de conglomerat ab grossos elements de sílex, uns translúcits, altres jaspiats, molts dels quals no difereixen pel color ni per l'aspecte mineralògich, de les peces obrades y dels nuclis trobats al abrich. D'aquests últims n'hi ha molts, conservant encare les facetes deixades al separarne ·l troç utilisat; mes no deixa de ser notable que no s'hagin trobat gaires *percutors*.

COVES Y ESTACIONS PREHISTÒRIQUES DE CAPELLADES Y SOS VOLTANTS

SEGONS NOTES DE D. AMADOR ROMANÍ

	NOMS DE LES COVES Y ESTACIONS	TERME	PARTIDA O LOCALITAT	CONCA DE LA RIERA	VESSANT	NATURA DE LA ROCA	OSSAMENTA HUMANA	SILEX TALLAT	ÒS TREBALLAT	CERÀMICA	DESTRALS PULIMENTADES
1	Cova Antoni Zulueta.....	Capellades	Capelló	Anoya	Dreta	Tosca	*	*	*	*	—
2	» d'en Simeon.........	»	»	»	»	»	—	—	—	*	—
3	Bauma dels Pinyons......	»	»	»	»	»	—	*	—	—	—
4	» del Pau Anton.....	»	»	»	»	»	—	*	—	—	—
5	Cova de la Miranda......	»	»	»	»	»	*	*	—	*	—
6	» dels Degotalls.....	»	»	»	»	»	*	*	—	*	—
7	» d'en Sellarés.......	»	»	»	»	»	—	*	—	*	—
8	Bauma d'en Forcada......	»	»	»	»	»	—	—	—	*	—
9	Cova del Rat-Penat......	»	»	»	»	»	—	—	—	—	—
10	» del Figuerot	»	»	»	»	»	—	—	—	—	—
11	» de Torranova.......	»	Torranova	»	»	»	—	*	—	—	—
12	Abrich Romaní o Bauma del Fossar Vell....	»	Capelló	»	»	»	*	*	*	—	—
13	Estació Agut	»	»	»	»	»	*	*	—	—	—
14	Cova del Parano	»	»	»	»	»	*	—	—	*	—
15	» del Pinsà...........	»	La Lladronera	»	Esquerra	Piçarra	—	—	—	—	—
16	» de cal Farré.......	»	Font de la Reina	»	Dreta	Tosca	—	*	—	—	—
17	» del Bressol.........	Carme	Esplugues	De Carme	»	»	—	*	—	—	—
18	» del Pou o Cova Alta.	»	»	»	»	»	—	—	—	*	*
19	» dels Forats.........	»	»	»	»	»	—	—	—	—	—
20	» del Temple o Cova dels Òssos..........	»	»	»	»	»	*	*	—	*	—
21	» del Cavall..........	»	»	»	»	»	—	—	—	*	—
22	» de St. Andreu......	Pobla de Clarà	St. Andreu	»	Esquerra	»	—	*	—	—	—
23	» del Cucalà	Pobla de Claramunt	La Rovira	»	Dreta	»	—	—	—	—	—
24	Bauma d'en Francisquet..	»	»	»	»	»	—	—	—	—	—
25	Cova del Pont............	»	»	»	»	»	—	—	—	—	—
26	» del Mallorquí......	»	Morranta	»	»	»	—	—	—	*	—
27	Bauma del Mallorquí.....	»	»	»	»	»	—	—	—	—	—
28	» del Moranta........	»	»	»	»	»	—	—	—	—	—
29	Cova de la Guinèu.......	»	»	»	»	»	*	*	—	*	—
30	Bauma Ensorrada.........	Cabrera del Penadés	»	Anoya	Dreta	»	—	—	—	*	—
31	Estació de la Barquera..	Mediona	La Guixera	—	—	—	—	—	—	*	*
32	Cova del Tuxó	Castelloli	El Pas	—	—	—		—	—	*	—
33	Baumes de Cabrera......	Cabrera del Penadés	Castell	Anoya	Dreta	Tosca	—	—	—	*	—

ESTACIÓ NEOLÍTICA DE SANTA CREU D'OLORDE

El pich de Santa Creu d'Olorde es un dels més alts de la serra que voreja per Ponent al pla de Barcelona. Situat en aigues vessants del riu Llobregat, domina aquesta vall desde una altitut de uns 400 metres, y no es d'un accés difícil, fins que, prop del cim, un gran cingle caliç, trencat y mogut en molts indrets, obliga a buscar ab compte els passos y viaranys.

En aquest banch hi ha molts forats que, més o menys, han pogut ser abrich del home en tots temps; mes l'únich que n'ha deixat senyals veritables es l'anomenat *cova del or*, o també *cova dels encantats*, en propietat de Joan Planas y Cuyàs de Sant Feliu de Llobregat, que es el poble mes pròxim.

Aquesta cova té, com la major part, la seva tradició, y axí 's llegeix en la memoria dels metges D. Joseph Faura y D. Pere Pujador [1] «que 'l nom de *Puig de Olorde* ve de *Puig del Or*, per haver Aníbal explotat una rica mina d'aquest metall al Sur del pich, aont hi ha una cova molt espayosa, de més de 300 vares d'extensió horizontal, ab 7 boques o entrades, molts pous terraplenats y varies galeries de comunicació, que 's coneixen ab el nom de Coves dels Encantats».

Com aquesta mina d'or ningú l'ha vista, y sobre de l'extensió de les coves ja direm lo que se'n pot pensar, no cal per are fer comentaris sobre d'aquesta tradició, y passaré a descriure la cova.

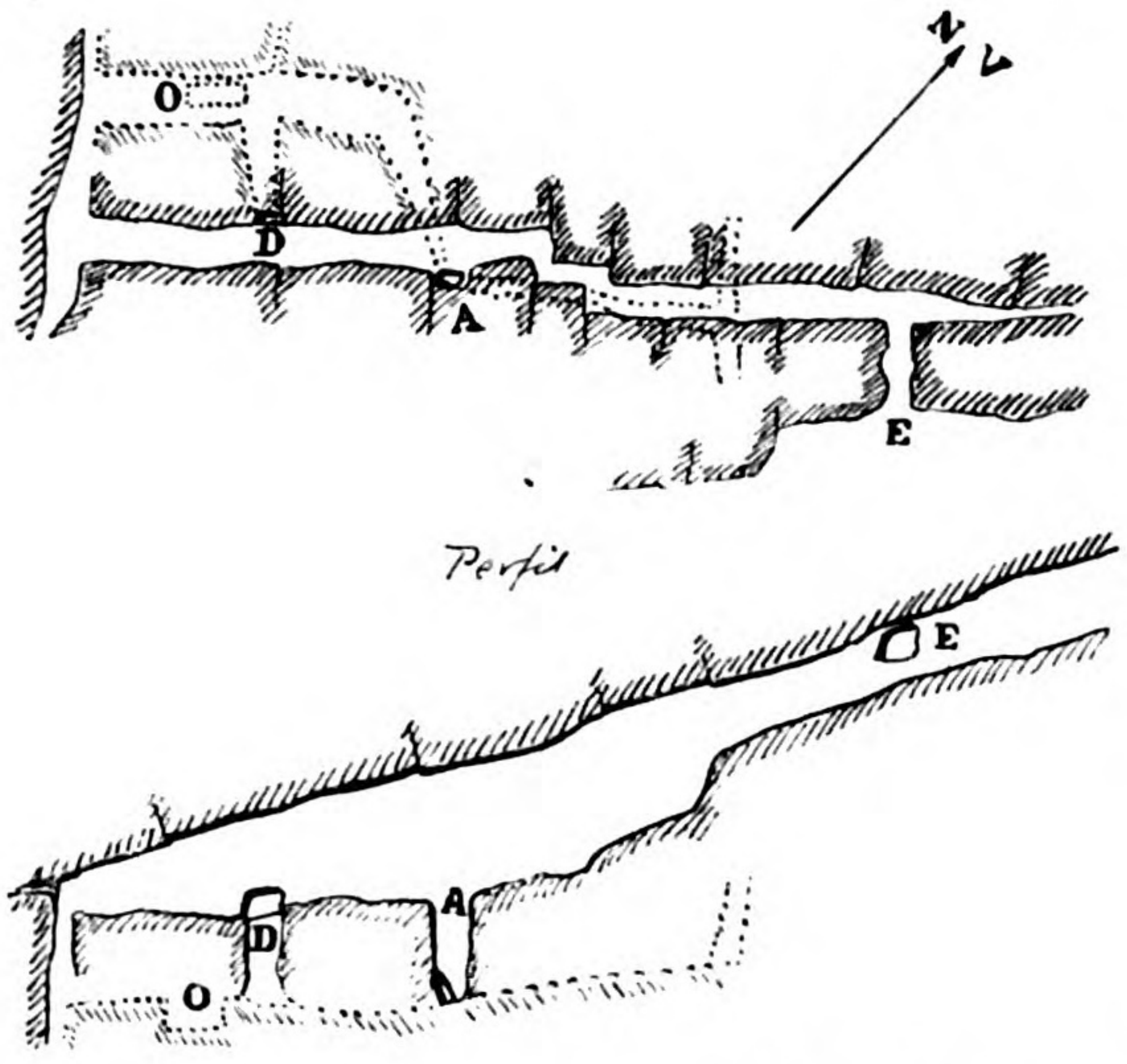
La entrada (Fig. 14) es un forat encarat a Llevant, de 1 metre d'alt per 80 centímetres d'ample, obert en direcció N.W. en la cara de contacte de dos banchs que formen part de la grossa bancada caliça que corre quasi horizontalment a aquest nivell prop del cim de la montanya.

Geològicament, pertany aquesta formació al pis *devònich*. Es la *caliça de crinoides*, fòssils que 's troben abundantment a la roca. Té uns deu metres de gruix total, y jau a sobre de les piçarres devòniques y silúriques que formen la massa principal del macís. Aquesta diferencia de composició mineralògica entre la part alta y la restant, ens explicarà clarament, més endevant, el secret de la formació de la cova.

SUR Fig. 14. — Entrada de la Cova dels Encantats, o Cova del Or, de Santa Creu d'Olorde NORT

(1) *Investigaciones físico-médicas sobre las aguas minerales de Santa Cruz de Olorde.* — Barcelona, 1854.

Escala 1 : 400

Fig. 15

Planta y perfil longitudinal de la Cova dels Encantats de Santa Creu d'Olorde

La configuració d'aquesta es molt senzilla (planta y perfil, Fig. 15). Passats 3 metres escassos desde l'entrada y reduintse les dimensions a 30 centímetres d'alt per 70 centímetres d'ample, se salta a una galería dirigida quasi de Nordest a Sudoest en forma de una linia trencada en varis punts a angle recte, per aont se passa alguna vegada ab dificultat per no arribar a tenir 45 centímetres d'ample.

El sostre es plà, y penja uns 17° al N.W. per ser el llit inferior del banch caliç de damunt.

El pis es, a troços, pla, y en altres punts esgraonat, arrivant a tenir la cova una alçada de més de 4 metres.

Les parets, guardant cert paralelisme (Fig. 16), son marcadament inclinades.

Dos petits pous, el primer vertical *A* y situat al costat del Sur y ·l segon *D* molt inclinat y obert al costat del Nort, condueixen a un pis inferior situat a 3 metres de fondaria, que es aont s'ha trobat quasi tot lo que conté d'industria humana aquesta cova.

La total llargada de les galeríes no passa de 24 metres. El visitant té de deturarse al extrem de Llevant perque l'amplada ·s redueix a 20 centímetres; y al extrem de Ponent perque un llis de roca transversal tanca la galería, y perilloses pedres, formant un arch natural (Fig. 17), amenacen caure [1].

Fig. 16. — Interior de la Cova dels Encantats

Fig. 17. — Extrem de Ponent de la Cova dels Encantats

(1) Aquí ·s veu registrada per un lletrer a la paret, una visita feta anteriorment per el *Club Montanyench*, qui ha tingut la galanteria de cedirme varis troços de terriça que hi trobà, dos dels quals han servit pera reconstruir les olles dibuixades en la Fig. 21.

Lo que s'ha trobat es lo següent:

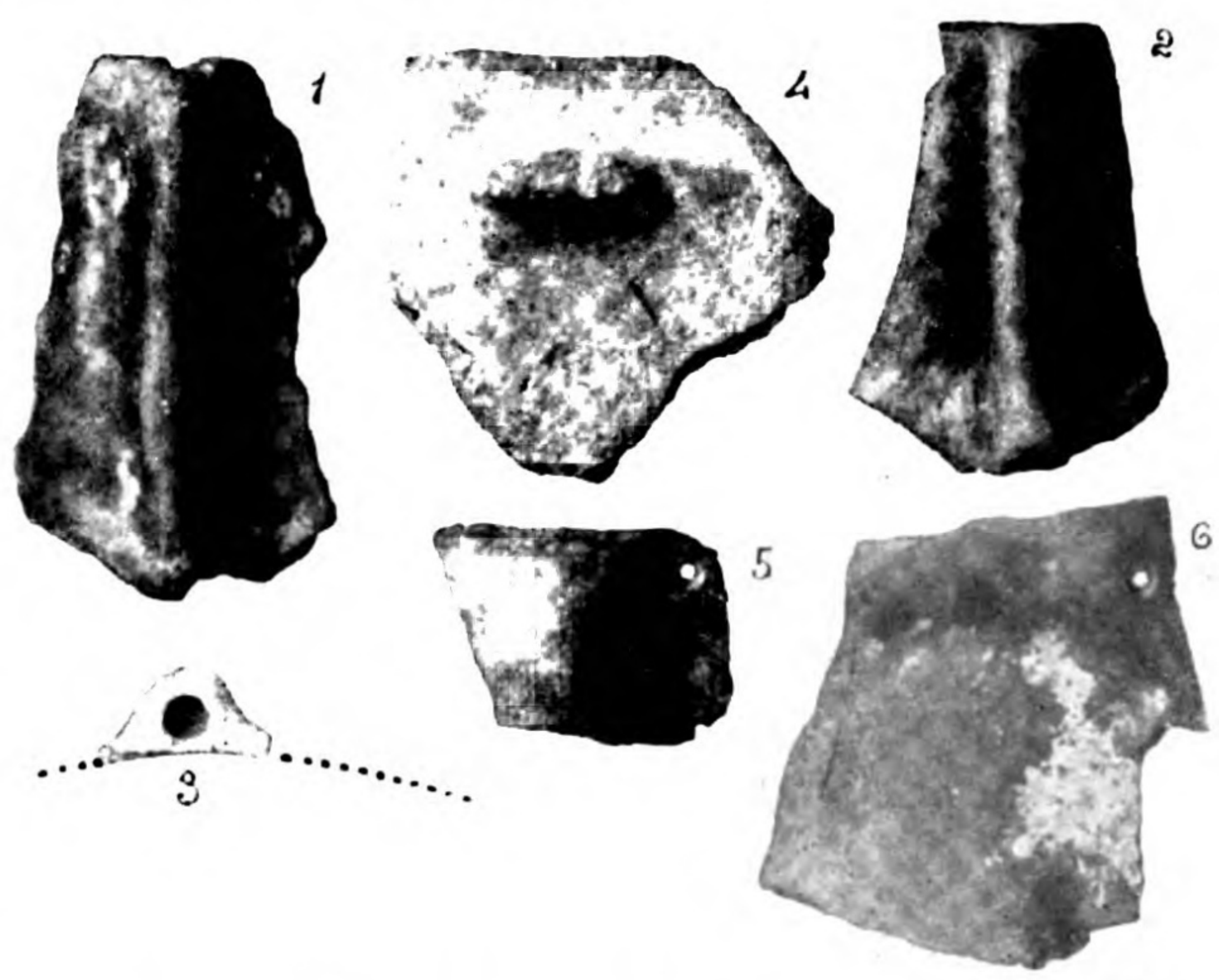
Sílex. — Entre la terra del pis de la galería general, a 20 centímetres de fondaria aparegué un petit ganivet molt ben retocat, y d'aspecte del tot neolítich (Làm. 1, Fig. 23).

Utensilis d'òs. — En el pis baix, en un molt estret passadís que uneix els dos pous *A* y *D* y al qual no ·s pot entrar sino ajegut de costat, se trobà un punxó d'òs ab la punta molt fina y ben conservada (Làm. 2, Fig. 2), y un fragment d'un altre. També sortí un bocí d'un troç de fèmur afuat sols per dos costats, formant una punta propia pera gravar o cisellar materies tendres, com argila (Làm. 2, Fig. 1). Aquesta última eina no deixa de sorpendre en una estació que, com are direm, se distingeix per no presentar entre la molta terriça trencada que s'hi troba, una sola peça ornamentada ni en relleu ni en gravat.

Terriça. — Gran quantitat ne sortí al excavar el pis de baix a una fondaria de 80 centímetres en el punt *O* (Fig. 14), lloch molt perillós per causa d'una gran lleva vertical de roca, despresa d'una alçada de 2'70 metres, y que fou precís assegurar ab forts estampidors de pi; y també s'en trobà a flor de terra dins del estret passadís *A O;* mes tota ella esbocinada, y desprovista d'ornamentació contra lo que ·s sol veure en les estacions neolítiques.

Moltes anses, algunes bastant grosses, y que no difereixen de les que porten els moderns utensilis de cuina, feyen part, sens dubte, d'objectes de no petita dimensió.

Entre elles n'hi ha tres, de les quals sols ne presento les dues que son senceres, que son una novetat en la ceràmica catalana d'aquell temps. Son unes anses llargues, que tenen l'ull disposat, no paralelament al pla de la boca del vas, sino verticalment (Fig. 18, n.os 1, 2, 3). Tenen de llarch de 8 a 9 centímetres y l'ull es molt petit, no arribant a un centímetre, de forma que sols hi podia passar un cordó. Es donchs de creure que cada vas portaria dues d'aquestes anses diametralment oposades, y que passarien per elles un cordó acabant en un nus a fi de transportarlo fàcilment. Sistema de suspensió que reprodueix el de l'olla trobada a la cova neolítica de Furninha (Peniche, a Portugal) representada per Delgado, director dels treballs geològichs de Portugal, en sa Memoria «La grotte de Furninha a Peniche», Lis-

Escala 1 : 3

Fig. 18. — Troços de terriça de la Cova dels Encantats de Santa Creu d'Olorde

1, 2. ANSES DE ULL VERTICAL. — 3. VORA ALTA D'UNA ANSA. — 4. MAMELLÓ LATERAL. — 5, 6. FRAGMENTS AFORADATS.

Escala 1 : 9

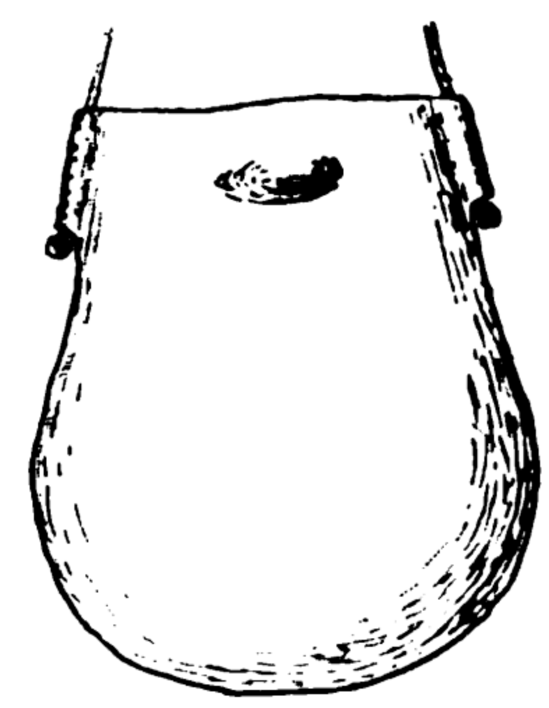
Fig. 19. — Copia de l'olla de Furninha (Portugal)

boa, 1880, que copio en la Fig. 19, y que tenia uns 12 centímetres de diàmetre. La nostra, segons se veu en la reconstrucció representada en la Fig. 20, era probablement més gran, a judicar per la poca curvatura dels troços de boca que n'han quedat, y tindria també, com aquella, ademés dues anses en forma de mamelló, de les quals se n'ha trobat una (Fig. 18, n.º 4).

Entre ·ls troços de terriça, dos han permès reconstruir les olles (Fig. 21); n'hi ha també alguns que presenten un forat fet a una vora (Fig. 18, n.os 5 y 6), com se ·n troben a moltes estacions neolítiques, potser per lligar els bocins, potser simplement per penjarlos.

Ossamentes. — Res que recordi una estació funeraria s'ha trobat. Sols hi ha abundants caixals de *capra? ovis?* y de *Lepus cuniculus*, entre fragments de terriça y de carbó de pi, demostrant que, a pesar de les reduides dimensions de l'estada, se ·n utilisava alguna part com a cuyna.

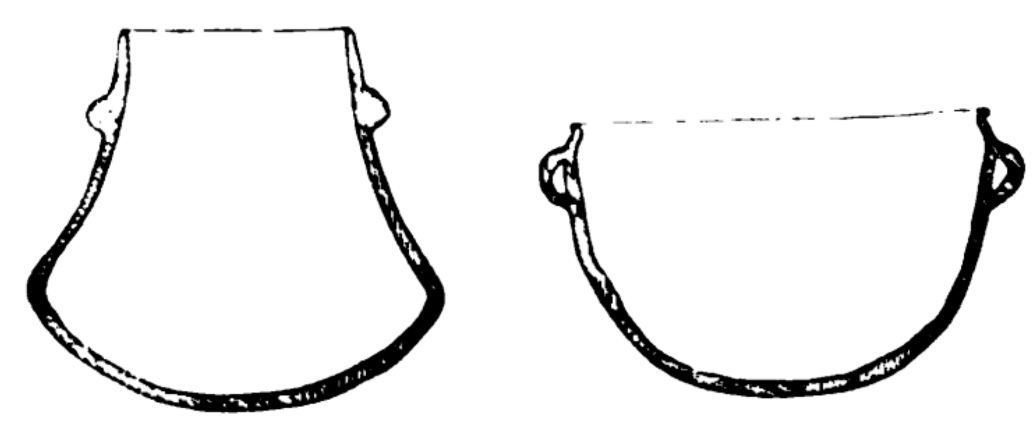
Altres objectes.—Un disch d'arenisca roja aparegué a la fondaria de 80 centímetres (Làm. 2, Fig. 13); es de forma quasi circular, d'uns 5 centímetres de diàmetre màxim y 8 milímetres de gruix. Te la vora rebaixada d'un costat, formant tall grosser en tot son contorn, lo qual fa creure que era un *rascador*,

Escala 1 : 9

Fig. 20

Reconstrucció de la gran olla de la Cova dels Encantats de Santa Creu d'Olorde

Escala 1 : 7

Fig. 21

Dues olles reconstruides ab fragments de terriça de la Cova dels Encantats de Santa Creu d'Olorde

puix recorda els rascadors discoidals de sílex del neolítich d'Aly Mons (Seine-et-Oise), que son de grandaria aproximada.

Dèu procedir de l'altre costat de Llobregat, perque ·l material correspon al *trias*, y aquesta formació no ·s troba en aquesta vessant.

Percutor.—Es un palet de riera pla, de granit, de 12 centímetres de diàmetre y 3 de gruix, que mostra en el centre de les dues cares els clots de percusió produits per un objecte més dur; sa superficie, molt allisada y estriada, ensenya que primer serví pera esmolar o allisar.

Com se veu, la cova es petita, y contrasta l'abundor de la terriça que hi ha a la planta baixa, ab la escassetat d'eines de sílex y d'òs. Això fa suposar que seria estada de poques persones, ja que no consisteix més que en un corredor llarch

y estret, aont la cambra més gran sols té 1'40 d'ample. Mes no pot afirmarse ab seguretat, perque, com are veurem, la formació d'aquesta cova té un origen tant especial, que difereix del de totes les demés que tinch visitades, y porta en aquest modo de formació una causa de variació en les seves dimensions a través del temps, cosa també especialíssima, y que mereix atenció.

Origen o modo de formació de la cova. — Els banchs caliços en que está oberta, sabem que jauen a sobre de les piçarres que integren quasi tota la montanya.

Les piçarres, per sa naturalesa y sa estructura fullosa, son molt accesibles a les accions atmosfèriques; les plujes, les glaçades, les penetren y esbocinen, y s'esllavissen més o menys marcadament.

Els banchs de caliça que les cobreixen, senten en els aflorаments els efectes d'aquestes alteracions del terrer que les sosté, y a la llarga arriben a trencarse. Com es natural, la fractura se fa paralelament a la linia en que s'ha operat el descens o moviment de les piçarres, es a dir, a la linia exterior del aflorament. Iniciat el trench en una gran extensió, li segueixen altres transversals, ab lo qual queda el banch dividit en grossos blochs de alguns metres cúbichs de volum; y entregats cada hu d'ells a son propi pes, se van movent lentament, separantse o acostantse els uns als altres, y convertint les *diaclases*, o plans de fractura de la roca, en veritables passadiços, com n'es exemple la cova que estudiem.

Queda així explicada l'inestabilitat en les dimensions de la cova, y es possible que, quan era habitada, tingués franca comunicació ab varis forats pròxims que s'obren desde l'exterior, algun d'ells bastant extens, que he tractat inútilment d'explorar, per la poca alçada que tenen a dins.

De totes maneres, la tradició de que hagi sigut may cap mina o explotació de minerals, cau per terra; això exigiria que les galeríes s'introduissin molt endins, y l'explicació que he donat del origen y formació de la cova fa compendre que, produintse tots els moviments a lo llarch de la linia d'aflorament del banch calíç, la zona d'acció d'aquests efectes havia d'abraçar una faixa de poca amplada, perque les accions atmosfèriques no penetren molt endins a la massa de les piçarres, y per lo tant, tot el conjunt de passadiços y de galeríes que n'ha resultat, se manté forçosament a poca distancia de la linia exterior.

Època de l'habitació. — El sílex, y ·ls troços de terriça no deixen cap dubte de que data de l'època neolítica. Així, y donada sa poca distancia a la capital, resulta ser aquesta cova l'estació prehistòrica dels temps de la pedra polida, més aprop de Barcelona. Mes cal afegir que hi ha probes de que en temps moderns ha sigut també utilisada; y be podria ser que, per lo amagada que ·s troba y lo difícil de penetrar en ses parts més fondes, hagi servit d'amagatall; perque mostren l'entrada y ·l primer pouet senyals que donen a entendre que abans la cova encare era de més difícil accés. D'aqueixa data deuen provenir alguns treballs que ·s veuen al interior, com es un fet ab l'objecte de sostenir ab una filada de pedres en sech unes roques que amenacen caure.

LÀMINA 1

Figura		Localitat	Època
1	Ganivet de punta rodona, o rascador de sílex rogench	Abrich Romaní	Magdaleniana
2	Burí de tall o escarpra, de sílex rosat	id.	id.
3	Burí de punta inclinada, de sílex groguench	id.	id.
4	Ganivet, de sílex translúcit, forma notable	id.	id.
5	Burí de punta dreta, de sílex translúcit	id.	id.
6	Raspador, de sílex translúcit	id.	id.
7	Raspador, d'un bonich sílex translúcit ab taques rogenques	id.	id.
8	Raspador de sílex translúcit ab tall escotat del costat dret	id,	id.
9	Fulla raspador, estreta, de sílex translúcit	id.	id.
10	Raspador ample, de sílex translúcit, de tall escotat a l'esquerra	id.	id.
11	Extremitat de dalt d'un rascador, notable per l'escanyament de prop del tall	id.	id.
12	Penjoll de sílex foradat naturalment	id.	id.
13, 14	Nummulites atacica	id.	id.
15	Petit ganivet de sílex translúcit	id.	id.
16	Punxó de banya de cervo	id.	id.
17 a 22	Petites fulles de sílex transparent	id.	id.
23	Ganivet de sílex pardo fosch	Cova dels encantats (de Sta. Creu d'Olorde)	Neolítica
24 a 26	Dischs de sílex de cantell tallant	Abrich Romaní	Magdaleniana
27	Fulla molt irregular de ganivet, de sílex vermell	id.	id.
28	Nucli de sílex ab petites facetes procedentes de l'extracció de fulles petites	id.	id.
29	Nassa reticulata *Lin.*	id.	id.
30	Neritula neritea *Lin*	id.	id.

LÀMINA 1

Clixé del autor

LÀMINA 2

Figura		Localitat	Època
1	Burí d'òs pera grabar terriça..................	Cova dels encantats (de Sta. Creu d'Olorde)	Neolítica
2	Punxó d'òs, de punta molt fina.................	id.	id.
3, 4	Hyæna spelæa *Goldf.*, caixals..................	id.	id.
5	Felis pardina *Temm.*, troç de mandíbula superior.......................................	Abrich Romaní	Magdaleniana
6, 7	Cypræa pyrum *Lin.*, ab tall transversal pera penjoll	id.	id.
8	Mitra striatula *Broc.*	id.	id.
9	Ullal d'un ós de gran talla....................	id.	id.
10	Pleurotoma undatiruga *Bivona*....	id.	id.
11	Cervus elaphus *Lin.*, caixal de dalt............	id.	id.
12	Conus mediterraneus *Brug.*	Estació Agut	Musteriana
13	Disch d'arenisca roja ab cantell rebaixat......	Cova dels encantats (de Sta. Creu d'Olorde)	Neolítica
14, 15	Canis lupus *Lin.*, caixal y ullal d'un individu petit	Abrich Romaní	Magdaleniana
16	Equus caballus *Lin.*, caixal de dalt	id.	Musteriana
17	Vèrtebres de peixos, *Salmo*, *Trutta*, foradades pera penjolls...............................	id.	Magdaleniana
18	Tos mostrant en el fóns d'una canal natural algunes estries que semblen fetes ab un sílex pera separarne una part................	id. capa 9	Musteriana

LÀMINA 2

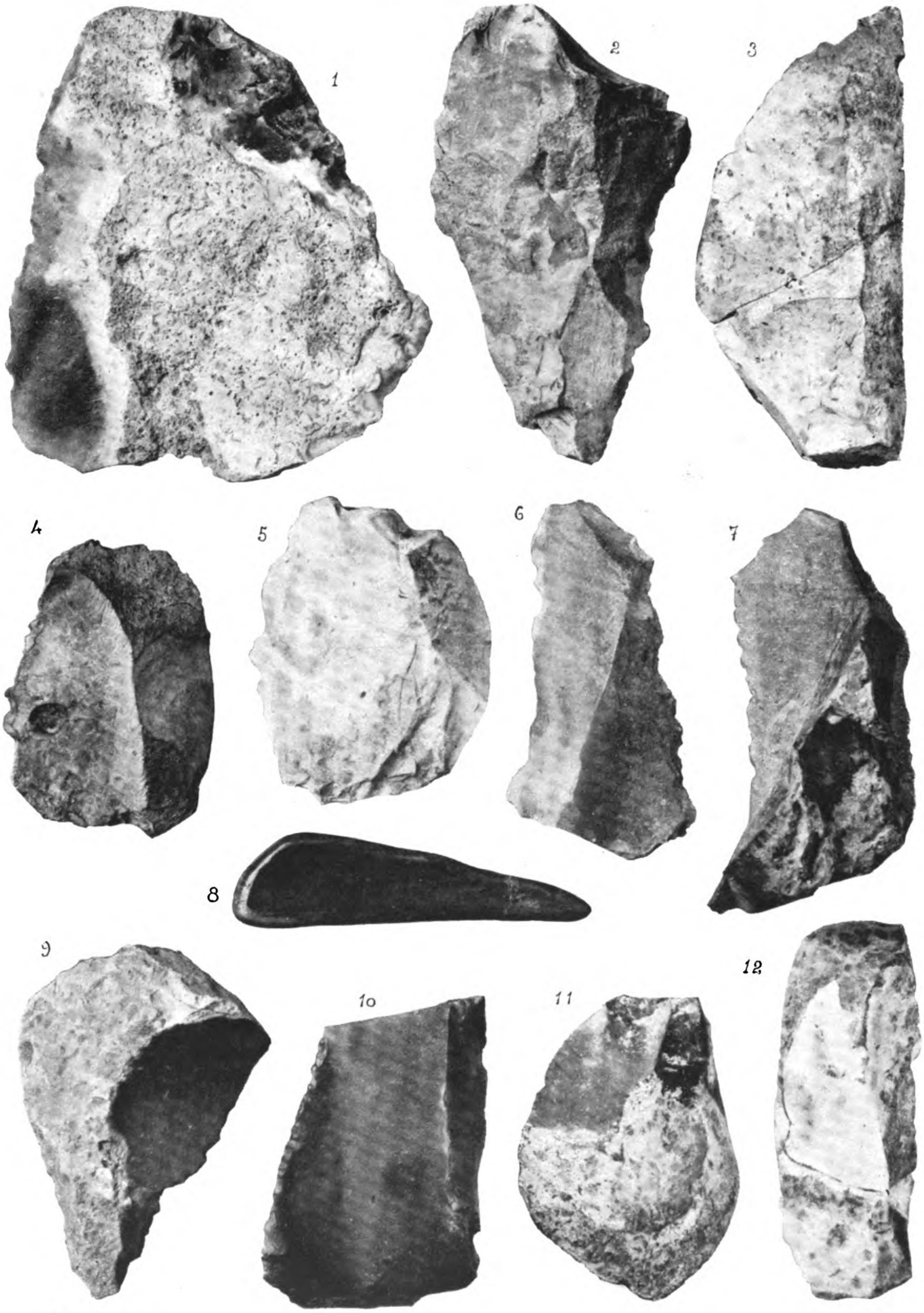

Clixé del autor

LÀMINA 3

Figura		Localitat	Època
1	Gran rascador discoidal de sílex pardo finament retocat dels cantells dret y esquerre.	Abrich Romaní capa 4	Musteriana
2	Punta de sílex gris, trencada pel us, retocada del cantell dret	id.	id.
3	Rascador de sílex, de cantells tallants, l'un recte y l'altre molt arquejat, oscat per l'us a la punta..................................	id.	id.
4	Rascador de sílex pardo, subquadrangular fortament dentat del costat esquerre.........	id.	id.
5	Rascador discoidal de sílex, translúcit ab grossers retochs del cantell esquerre..........	id.	di.
6	Fulla-rascador, de sílex translúcit, finament dentat del cantell dret y poch del esquerre.	id.	id.
7	Serra de sílex translúcit, ab dents bastant regulars, trencada y provista de mànech o agafador..................................	id.	id.
8	Troç d'una cullera d'òs, negra per l'us y molt gastada..................................	id. capa 8	id.
9	Punta de sílex pardo, finament retocada del costat dret................................	id. capa 4	id.
10	Troç d'un ample ganivet o rascador, de sílex translúcit, rosat, molt pla y retocat finament del costat dret.........................	id.	id.
11	Rascador discoidal de sílex de cantells tallants	id. en el pou a 11'50 mts.	id.
12	Fulla de ganivet, potser burí, ab tall al extrem de dalt, de sílex jaspiat....................	Abrich Romaní capa 4	id.

LÀMINA 3

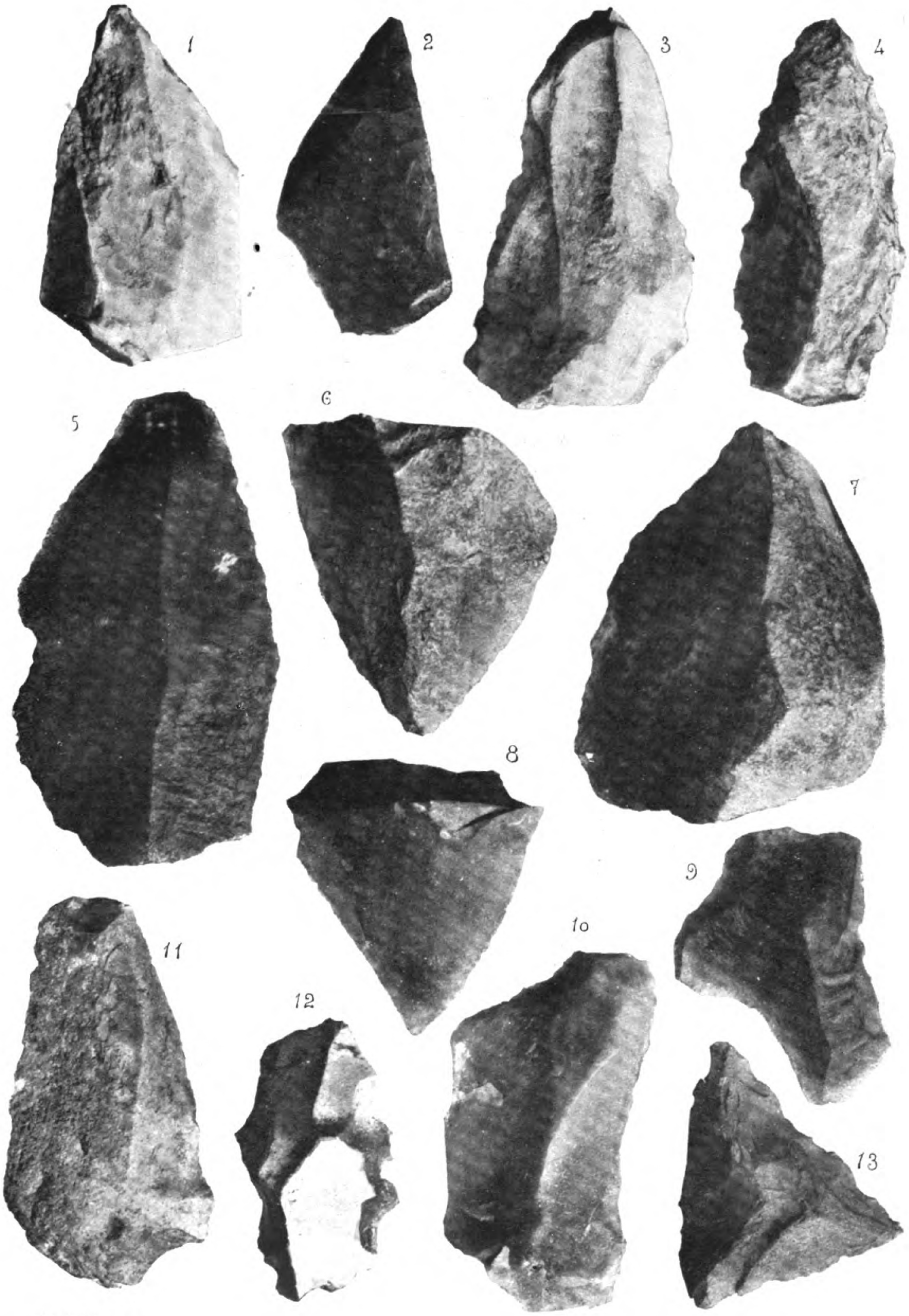

Clixé del autor

LÀMINA 4

Figura		Localitat	Època
1	Punta típica, de sílex opalí, finament retocada dels dos cantells	Abrich Romaní capa 4	Musteriana
2	Bella punta de sílex pardo, apenes retocada dels dos cantells	id.	id.
3	Punta de llança de sílex opalí, retocada dels dos cantells	id.	id.
4	Punta de llança de sílex pardo ab grollers retochs a l'esquerra, y pochs a la dreta	id.	id.
5	Punta de sílex pardo, sense retoch. Està espuntada per l'us	Abrich Romaní capa 13	id.
6	Punta típica de sílex pardo, finament retocada dels dos cantells	Abrich Romaní capa 4	id.
7	Punta de quartzita, sense retoch, més evidentment usada com a rescador	id.	id.
8	Punta de sílex pardo, sense retoch, forma casual, vista pèl costat pla	id.	id.
9	Rascador de sílex translúcit sense retoch, de cantell còncavo a l'esquerra, semblant al que M. Moulin representa (Làm. 2, Fig. 37 de «L'Abri du Bau de l'Aubenier». Epoque Moustérienne»)	id.	id.
10	Rascador de sílex translúcit, de cantell dret lleugerament còncavo, ab retoch a dalt	id.	id.
11	Punta de llança de sílex, espuntada	Abrich Romaní pou a 8'50 mts.	id.
12	Peça de sílex translúcit, opalinisat en la superficie, ab grosses osques, de forma molt semblant a la del Abrich Audí, descrita per M. Breuil en la «Revue de l'École d'Anthropologie», Fig. 155, n.º 12	Abrich Romaní pou a 5'80 mts.	id.
13	Rascador de sílex translúcit de figura subtetraèdrica retocat en el costat esquerra. Forma única y molt notable	Abrich Romaní capa 4	id.

LÀMINA 4

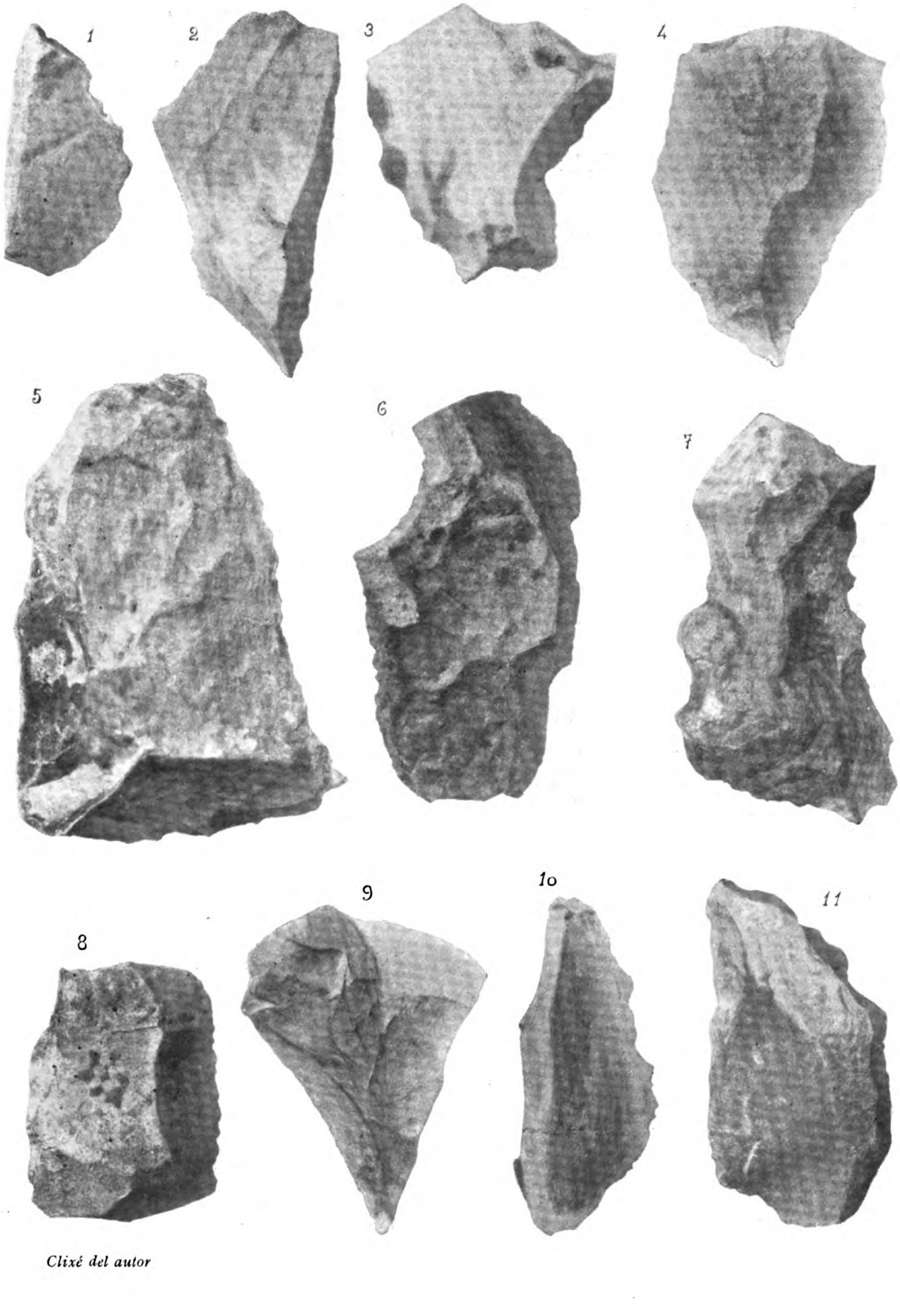

Clixé del autor

LÀMINA 5

Figura		Localitat	Època
1	Petita punta rascador, disimètrica, de sílex opalí, molt retocada del cantell arquejat..........	Estació Agut capa 3	Musteriana
2	Punta casual de sílex opalí, molt aguda, sense retoch......................................	id.	id.
3	Rascador discoidal de sílex opalí, grollerament retocada del costat esquerre.................	Estació Agut capa 4	id.
4	Punta casual de sílex translúcit, sense retoch.	id.	id.
5	Gros rascador de sílex de figura subquadrangular, retocat del cantell de la dreta y de baix. Forma única per la figura y la grandaria	Abrich Romaní capa 4	id.
6	Rascador de sílex negrós ab una notable mossa al cantell esquerre	Abrich Romaní en el pou, a 6 mts.	id.
7	Rascador de sílex jaspiat, molt irregular y ab grosses osques al cantell dret..............	Abrich Romaní capa 6	id.
8	Rascador quadrangular de quartzita finament retocat del cantell dret......................	Abrich Romaní en el pou, a 9 mts.	id.
9	Punta casual de sílex translúcit, molt aguda....	Abrich Romaní capa 4	id.
10	Punta rascador, disimètrica, de sílex pardo, finamemt retocada del cantell arquejat..........	id.	id.
11	Punta rascador, disimètrica de sílex pardo, grollerament retocada del cantell arquejat....	Abrich Romaní capa 6	id.

LÀMINA 5

Clixé del autor

Resumint, les exploracions que son objecte d'aquesta nota, ensenyen:

1. Que a Capellades, en els primers temps paleolítichs hi hagué un important taller de sílex a l'abrich Romaní, en l'época *musteriana*, Es, donchs, l'estació prehistòrica més antiga de Catalunya.

2. Que ·l gran espessor del dipòsit d'aquell temps, que es de 12 metres, no igualat per cap més dels coneguts a Europa, revela una duració enorme en l'estada d'aquells habitants.

3. Que a poca distancia hi hagué un altre taller a l'Estació Agut, si bé menys important, molt notable, per presentar un grosser empedrat semblant al de l'estació musteriana de *La Ferrassie* (França), lo qual ve a constituir la primera o més antiga manifestació del art de construir que l'home ha deixat a la península.

4. Que, sense cap senyal de l'època *solutriana*, el dipòsit *musterià* ve cubert directament per el *magdalenià* (1).

5. Que aquest ha suministrat dos fets interessants per la ciencia malacològica, conservant entre ·ls marischs que l'home magdalenià buscava pera adornarse, un exemplar de *Mitra striatula* Broc., especie que fins are ·s creya pels naturalistes haverse extingit en els últims temps terciaris, ab lo qual queda demostrat que existia en el Mediterrà durant els primers temps quaternaris; y també un exemplar del *Pleurotoma undatiruga*, especie rara, que avuy en el Mediterrà se troba acantonada a la Argelia, pero que allavors devia ser més freqüent a les nostres costes.

6. Que durant l'època *neolítica* fou molt habitada aquesta comarca, segons se veu pel gran nombre de coves que contenen, unes terriça grosera, altres destrals pulides.

7. Que la cova d'aquesta última època que hi ha a Catalunya més pròxima a la Capital, resulta esser la cova del Or, o dels Encantats, en terme de Santa Creu d'Olorde, en la qual es notable la manera especial y única de sa formació, y la presencia d'una forma de terriça que revela comerç ab les tribus coetanies de Portugal.

(1) Aquesta conclusió que vinch admetent desde un principi, en concepte de M. Carteilhac, qui, estant ja en prempsa aquest treball, m'ha fet l'obsequi d'examinar el material recullit, es tal vegada susceptible de modificarse. Creu aquest distingit antropòlech, que la classificació de les coves de Mentón com a *magdaleniones*, segons entenen Mortillet, Fraipont, Dechelette y la «Société Prèhistorique de France», avuy te de modificarse, y considerarles com *orinyacianes*, o siga pre-solutrianes: y haventme servit de base l'apreciació que aquestos autors fan en ses obres, en fetxa que no peca d'atrassada, puix la obra de la «Société prèhistorique» data de 1906, caldria recular un poch l'edat de la capa n.º 2 del abrich Romaní, y per lo tant desapareixeria el *hiatus* que en la pàgina 280 he fet notar que existia entre ·l *musterià* y ·l *magdalenià*.

No obstant, M. Cartailhac m'ha manifestat que no veu en el sílex de dita capa 2 un caràcter francament *orinyacià*, y que lo que l'inclina a pensar que sigan d'aquesta època, es l'abundancia de marischs, comparable a la de les coves de Mentón y l'escassetat d'ossos treballats; cosa, aquesta última, que no ·s veu en el Magdalenià espanyol ni extranger, y que es constant en el Musterià y en el Orinyacià.

Jo no m'atreveixo a acceptar aquesta apreciació, pero anoto el pensament, perque procedeix d'un savi de reconeguda competencia, y es un dever consignar en un treball el pro y ·l contra, pera que ·s puga un dia formar judici ab seguretat. Per ma part no tenint els sílex de la capa 2 una facies positivament orinyaciana, crech que pot deixarse sa classificació en el Magdalenià.

Per lo demés, la nova apreciació no afectaria, ans confirmaria, el concepte d'antigüetat que he consignat respecte de l'Abrich Romaní, ja que ·s limitaria a envellir un poch la part superior o més moderna del dipòsit quaternari.

ELS TEMPLES D'EMPURIES, per J. PUIG Y CADAFALCH.

ELS treballs d'excavació que la Junta de Museus fa cada any durant el bon temps en el recinte grech de la doble ciutat d'Empuries han posat al descobert una gran extensió dels llochs destinats al culte, als edículs y temples de l'antiga colonia grega. La sort ens ha guiat: començades les excavacions per la porta única de les muralles, hi hem entrat sense traspassar el solch obert per l'arada del fundador, y desde la porta, directament els excavadors han trobat el lloch sagrat habitat pels deus antichs.

Lo que resta dels temples es ben poch: dels uns l'estilobat, d'altres tan sols els fonaments. Les despulles dels vells edificis han estat escampades y no ·n queden ni les columnes, transformades en corrons pera aplanar les eres en que ·ls pagesos d'are com els antichs ibèrichs hi baten el froment.

Estem devant les ruines de tres ciutats, una sobre l'altra. Un cataclisme, una destrucció general violenta sepultà ·ls deus sota les ruines dels temples que avuy tornen a la llum del sol. A sobre d'una part d'ells s'hi construhí un nou paviment format de troços de terra cuita, un *opus testaceum* en que feyen el derrer servey les àmfores y gerres numeroses ab que arribaven el bon vi, l'oli y ·ls perfums. Demunt els pedestals dels deus antichs hi passejaren noves gents impiament, y s'hi bastiren ares a divinitats sobrevingudes. L'obra més característica d'aqueixa capa, més soma, y per lo tant més moderna, son les cisternes públiques (s'en veuen quatre sota ·ls edículs P y M (Fig. 2), y dues sota la edificació J) construides en la part alta de la ciutat, algunes de les que donaven llurs aigues a la font propera a l'escalinata situada en el carrer major, que venint del camp donava a la porta de les muralles [1]. Els restes dels edificis destruits foren probablement reempleats en aqueixa ciutat posterior, y alguns aixís han estat trobats pels excavadors, mentres altres han desaparescut per sempre del recinte de la grega Emporion. Es aqueixa capa més superficial la romana, potser del segle II de J. C. Tota la terra dura que incrustava les ruines dels llochs sagrats, està plena de trencadiça de ceràmica roja segellada d'ornaments, que apareix fòra d'Italia desde ·l segle I de J. C. en els paissos de civilisació

(1) Vegis el plan publicat en el meu article *Les excavacions d'Empuries. Estudi de la topografia*, ANUARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, 1908, làm. II.—Les cisternes referides estan senyalades per les lletres R y Z y la font per la lletra L. En el plan adjunt s'ha conservat la mateixa notació dels plans que acompanyen el referit estudi.

(Fot. Gandía)

Fig. 1. — Els *stratus* de diverses èpoques a Empuries

romana, y quals centres de fabricació s'han descobert a Italia y a França, y que a Espanya, ahont van descobrintse també forns, es coneguda amb el nom de Saguntina [1]. Per altra part, sobre les cisternes de cases abandonades en el segle IV, s'hi construia una basílica rodejada d'un cementiri cristià [2]. Un període més antich, un segon *stratus* es troba immediatament. La major part dels temples descoberts pertanyen a aqueixa segona època. Són els edificis immediats a l'invasió romana, obres d'un art helenístich degenerat y empobrit en la nostra llunyana colonia grega. A aqueixa època sembla pertany el gran mur que arrenca de la porta (pintat ab negre en el plan adjunt, Fig. 2) y segueix la via major fins are descoberta. El sol sobre que s'aixecaven els temples es plè de ceràmica campaniana ab son característich vernís negre, qual període es els segles III y part del II avans de J. C. Sota d'aquest *stratus* hi ha encara la capa grega més antiga, ahont abunden els troços de ceràmica ab figures rojes dels segles V y IV que, esmicolats pels segles, proporciona abundantment la terra d'Empuries.

Clarament se veuen aqueixes tres capes en la fig. 1. A dalt, al nivell de la grada, el paviment testaci ab les graus d'un pedestal d'estatua; més ensota, sobre ·l que s'aixeca un doble pedestal, el paviment helenístich, y al fons, al nivell dels riells de les vagonetes que han servit pera ·l transport de terres, les capes gregues dels segles V y IV. Són com tres ciutats una sobre l'altra, tres períodes històrichs que corresponen a moments de ruina y de renaixement de la ciutat empordanesa. L'historia senyala alguna d'aqueixes espantoses destruccions. Titus Livi en sa ressenya de la guerra de Cató, parla de la conquesta dels poblats vehins d'Empuries y de la destrucció de llurs muralles. Aqueix acte de sumissió fou imposat probablement als grechs emporitans, en qual ciutat cercaren el derrer refugi els indígenes vensuts, o bé per la creixensa de la ciutat els antichs murs de grans pedres esdevingueren inútils. Sembla més aviat lo primer: darrerament en un local immediat a una de les torres hi fou trobat un dipòsit d'armes aban-

(1) Vegis MANUEL CAZURRO: *Los vasos aretinos y sus imitaciones galo-romanas en Ampurias*, en l'ANUARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS de 1909-10.
(2) J. PUIG Y CADAFALCH, FALGUERA y GODAY: *L'Arquitectura romànica a Catalunya*, v. I, ll. II, capítols II y III.

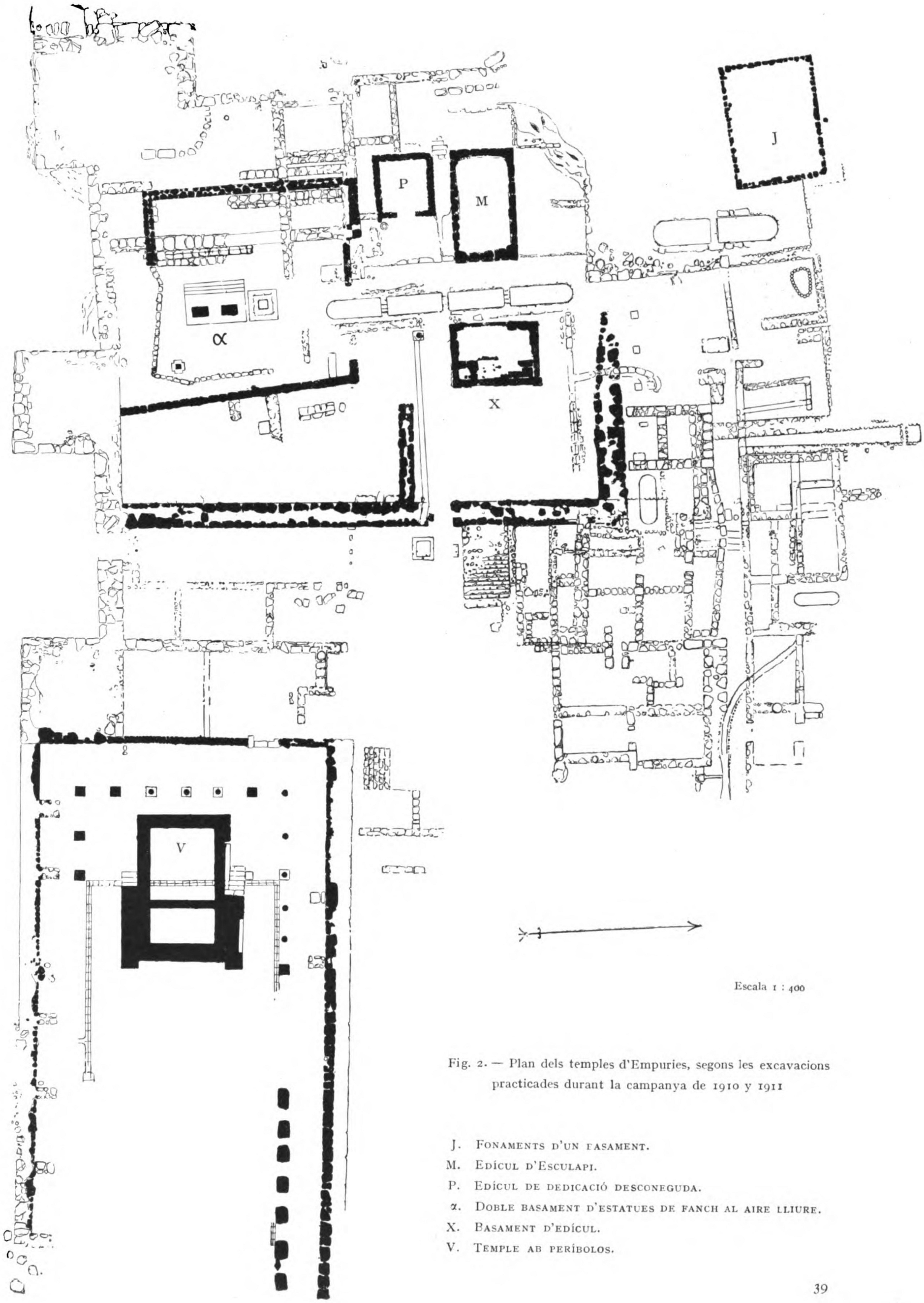

Fig. 2. — Plan dels temples d'Empuries, segons les excavacions practicades durant la campanya de 1910 y 1911

J. Fonaments d'un fasament.
M. Edícul d'Esculapi.
P. Edícul de dedicació desconeguda.
α. Doble basament d'estatues de fanch al aire lliure.
X. Basament d'edícul.
V. Temple ab peribolos.

donades sobtadament; centenars de *glandes* de plom pera ·ls foners; puntes de ferro de *cestrophendone*, les sagetes més grosses pera ser llensades també ab la fona, y el bastiment de ferro y bronze d'un petit carro de transport d'aqueixes pesades municions.

Altra ruina fou en alguna de les invasions barbres: ho indica l'estatua d'Esculapi, violentment volcada a una de les cisternes [1], y ·l sol d'un dels edículs en que ·l foch hi ha deixat senyals. Els temples no s'aixecaren de aqueixa destrucció, y els deus helènichs caygueren en ella definitivament.

Els llochs sagrats ocuparen tot l'àngle SO. de la ciutat, immediat a les muralles de grans pedres, inútils ja en aquell moment, apoyant sos murs en les torres abandonades. L'extensió d'aqueix santuari respecte a la Neàpolis emporitana era extraordinaria, contemplada ab els ulls de l'home modern: una octava part de la ciutat estava destinada als deus. Ell era pera la ciutat com lo fogar o la llar en la casa, l'altar permanent a les divinitats domèstiques. El culte era ·l vincle social més fort en les viles antigues, y ·l destí de la ciutat era lligat ab els temples dels deus esdevinguts conciutadans. Cada ciutat tenia divinitats que l'habitaven. Júpiter, Juno, Diana y Minerva ·s feyen ciutadans d'una ciutat contra l'altra. Al voltant dels temples es congregaven nombrosos sacerdots.

Per altra part, el temple grech sufrí gradualment una transformació anàlega a la de la basílica cristiana. Al altar únich gradualment s'hi ajuntaren les nombroses capelles, sovint independents, que caracterisen les nostres catedrals. Així el clòs sagrat se pobla de cel-les y edículs, tresors y ares y pedestals. Olimpia, Delos, el sagrat recinte dèlfich, el mateix Parthenon d'Atenes, verdaderes ciutats dels deus, donen una idea grandiosa d'aqueixos immensos recintes dedicats al culte dels deus helènichs.

A Empuries, reduides les proporcions, anem a descriure un recinte sagrat poblat de divinitats nombrosíssimes, edículs y ares y temples arreconats en un angle de la ciutat antiga, restes de diverses creencies, aportacions de civilisacions distintes que deixaren son rastre: un rastre material en el vell santuari y una emprenta de creencies en l'esperit.

La part més alta de la urbs apareixia abans de les excavacions com un d'aqueixos turons que han guiat tantes voltes als arqueòlechs, senyalant el gegantí enterrament de una ciutat. Era possible que aqueixa part més elevada fos coronada per un temple.

Tal era la pràctica usual en el període helenístich que ·ns ha trasmès Vitruvi pera ·ls dels deus tutelars de les ciutats, y ·ls de Júpiter, Juno y Mi-

(1) Vegis l'article de D. RAMÓN CASELLAS: *Les troballes esculptòriques en les excavacions d'Empuries.* ANUARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, 1909-10.

nerva [1]. Era ·l lloch apropòsit pera ·l temple de l'Artemissa d'Éfeso, que adoraven a Empuries com totes les colonies fòcees del Mediterrani, y qual record en les nostres ciutats gregues ens ha trasmès Strabó, si la deesa monstruosa predecessora a la amable Artemissa helènica havia volgut abandonar l'antich temple de la Paleòpolis [2].

(Fot. Gandía)

Fig. 3. — Edícul d'Esculapi vist de la part superior

En aqueix punt més alt hi trobaren els excavadors, al comensar sos treballs, els fonaments d'un recinte rectangular (Fig. 2, J), enterament arrasat, fet de carreus petits, com de fonament. La seva orientació era d'Occident a Orient com els temples; mes rès més autorisa pera arribar a altre conclusió.

Ensota, seguint la muralla cap al migdia, s'hi troba la *cel-la* M (Fig. 2 del plan), àrea rectangular feta de grans carreus ben treballats (Figs. 3 y 4). Calgué rompre pera descobrirla, el paviment d'*opus testaceum* de que s'ha parlat [3]. En aqueixa àrea se descobrí la part inferior d'una estatua d'Esculapi, trossos de sos brassos y de la serpent característica. Devant, dintre d'una cisterna, s'hi trobà la part superior [4]. Quasi intacte en son lloch, dintre ·l *sacellum*, se descobrí un'ara de forma d'escocia, de superficie acanalada, com recordant la columna jònica coronada per un rudimentari capitell de volutes angulars (Fig. 5).

Se tracta, donchs, d'un edícul consagrat a Asclepios, al deu guaridor de malalties, humil y pacífich. El paviment de l'edifici era extraordinariament trencat; el fons de mosàich blanch, vorejat d'una franja d'*opus signinum* formant un meandre de daus blanchs de 0'27 m. d'ample, sobre ·l fons d'*opus testaceum*, de tipo ben comú a Catalunya, senyalat ja fa anys a Empuries per en Pella y Forgas [5]. Aquest paviment fou obra d'una reparació posterior. A sota d'ell

(Fot. Gandia)

Fig. 4. — Basament acarreuat del edícul d'Esculapi

(1) Llib. I, cap. VII, edició Nisard.
(2) *Les excavacions d'Empuries*, p. 160 y 172.
(3) Vegis el diari d'excavacions, dia 18 d'octubre de 1909. Se guarda aqueix diari portat minuciosa e inteligentment pel Sr. Gandia, encarregat dels trevalls de les excavacions, en el Museu de Barcelona.
(4) Vegis la descripció de l'estatua d'Esculapi de l'article citat de Ramón Casellas.
(5) *Historia del Ampurdán*, Barcelona, p. 197.

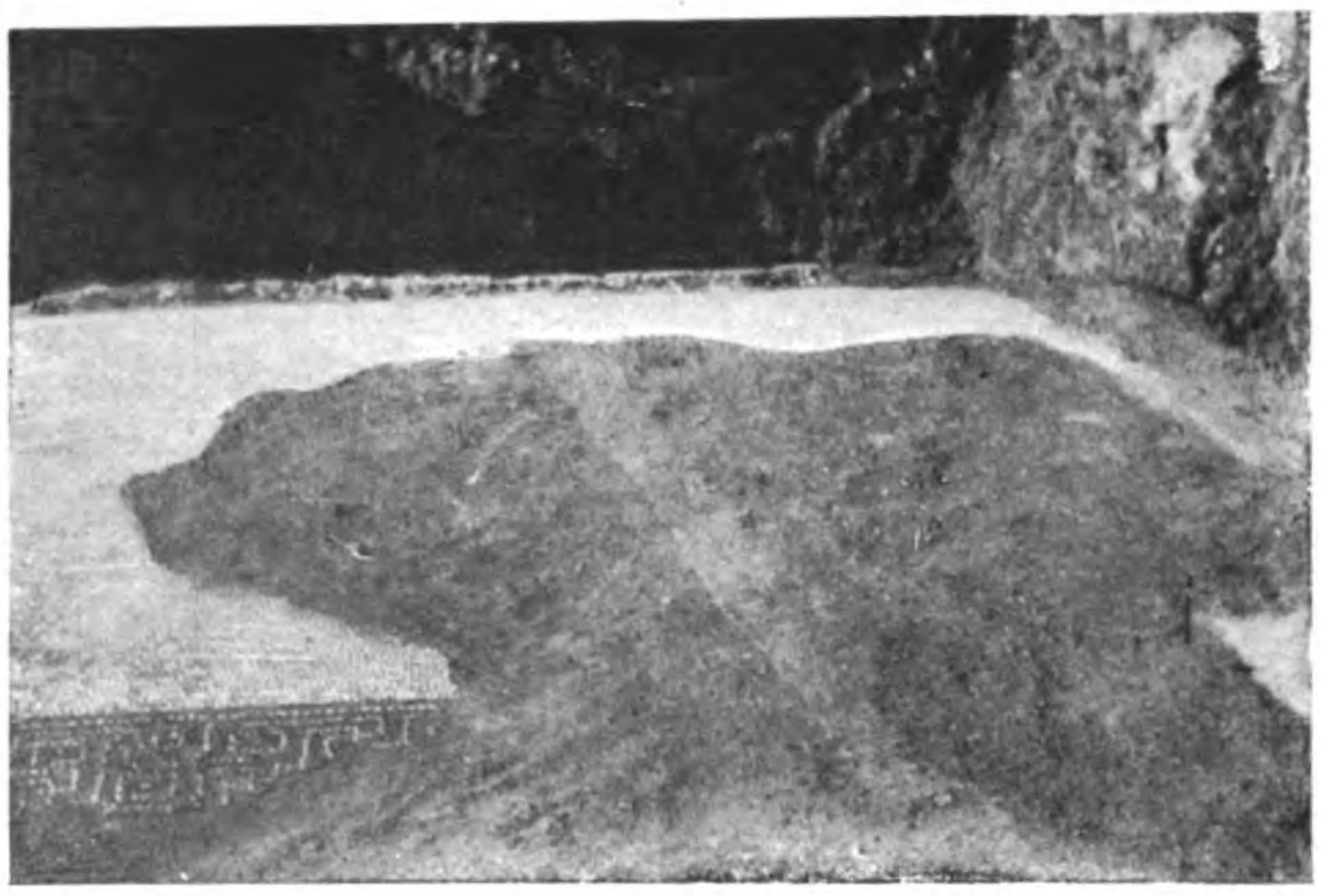
(Fot. Museu de Barcelona)
Fig. 5. — Ara del edícul d'Esculapi

s'en conserva un de rústech més antich, format de trencadissa de terra cuyta.

El basament de grans carreus (Fig. 4) indica una obra la més antiga de totes, mes l'Asclepios, restaurat potser, estigué obert al culte dels malalts en el període helenístich que hem senyalat y fins en el romà imperial.

En un cert moment sofrí una destrucció violenta: la estatua del deu guaridor fou abatuda; la part superior caigué a la cisterna de devant, mentres l'ara trencada restava en front del cos del deu caygut y de la serpent trocejada. Pot ser un indici cronològich de la destrucció la troballa d'un fragment de ceràmica roja sigillada, sota ·ls restes de l'estatua, indicada en el Diari de les excavacions (1).

Sota ·l bust d'Esculapi s'hi trobaren dues plaques de marbre requadrades d'una motllura, apropiada pera una inscripció dedicatoria d'un edícul (Fig. 7) (2). Aqueixes y els troços d'arquitrau trobats prop de la muralla (Fig. 8), tenen mides apropiades pera un edifici de les dimensions de que ·s tracta (Fig. 9). En la mateixa àrea del temple fou trobada una placa ab un lleó alat, de 0'205 m. d'alt (Fig. 10). Són tots ells plaques de revestiment, d'una construcció en *opus cæmenticium* romà. Se trobaren prop del mateix lloch y no tenen adaptació al mateix, un fragment decorat de dentículs (Fig. 16), un diminut capitell de columna (Fig. 13) y una base de pilastra (Fig. 14).

(Fot. Gandía)
Fig. 6. — Mosaich del edícul d'Esculapi

L'àrea del petit temple era plena de troços de *imbricæ* y *tegulæ* de terra cuita, indicant una ruina sobtada de l'obra (3).

En el sol sobre que s'aixeca ·l podium d'aqueix edícul, s'hi trobaren fragments de ceràmica grega del segle IV (4).

No rodejen al edícul emporità d'Esculapi les habitacions dels malalts que en altres llochs

(1) Diari d'excavacions, 6 de Novembre de 1909.

(2) Les dimensions d'aqueixes pesses son: la primera formada de tres troços units mideix 0'55 × 0'23, la segona 0'58 × 0'38 y ·l gruix comú a totes es de 0'65. El tros major d'arquitrau mideix 0'34 × 0'34, el segon en dimensió 0'24 × 0'14 y ·l gruix de tots ells es 0'05, les de la placa del lleó son 0'21 × 0'15 × 0'075.

(3) Diari d'excavacions, 13 novembre 1909.

(4) Diari d'excavacions, 29 octubre 1910.

convertien el temple del deu metge en una mena d'hospital en que ·s curaven les malalties en part per remey d'una medicina primitiva, en part per pràctiques relligioses o d'una magia misteriosa y estranya.

Al costat mateix del edícul M hi ha l'àrea P, quals murs son d'*opus cæmenticium* romà. Son paviment es d'*opus signinum* ab formes rombals marcades per daus blanchs y fondo d'*opus testaceum*, limitat pels costats junt als murs

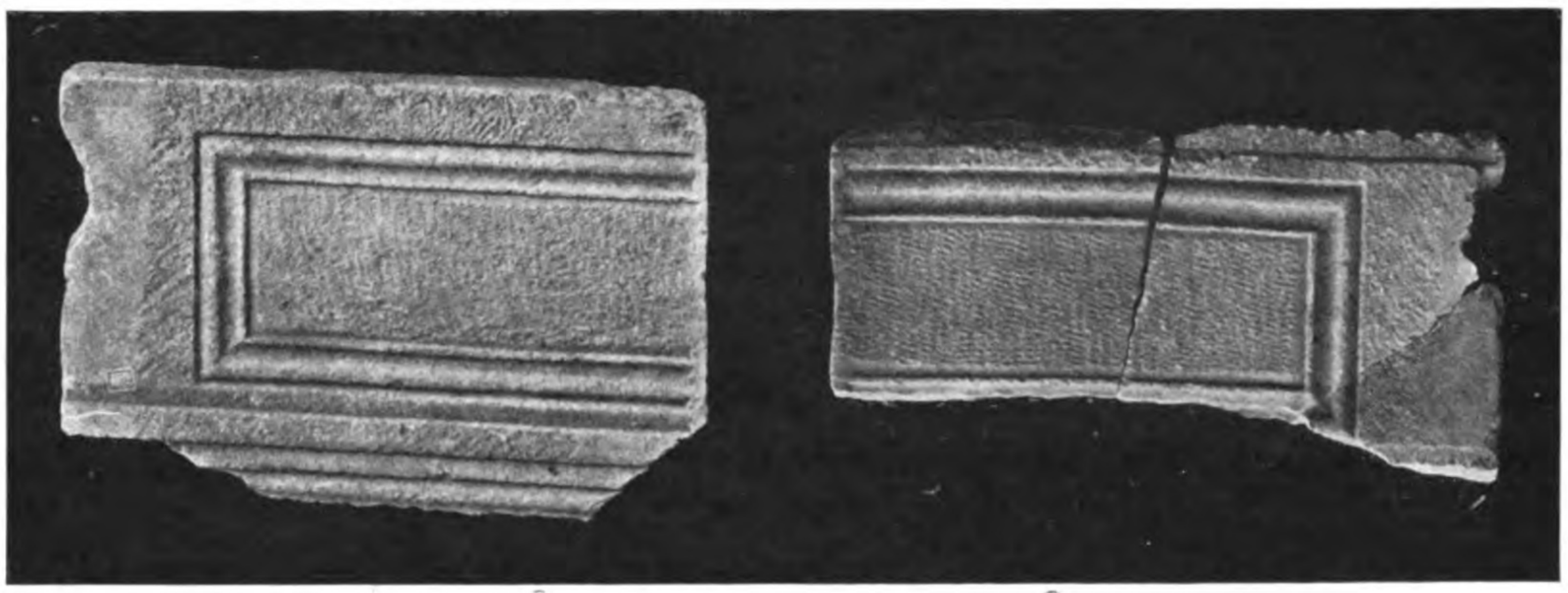

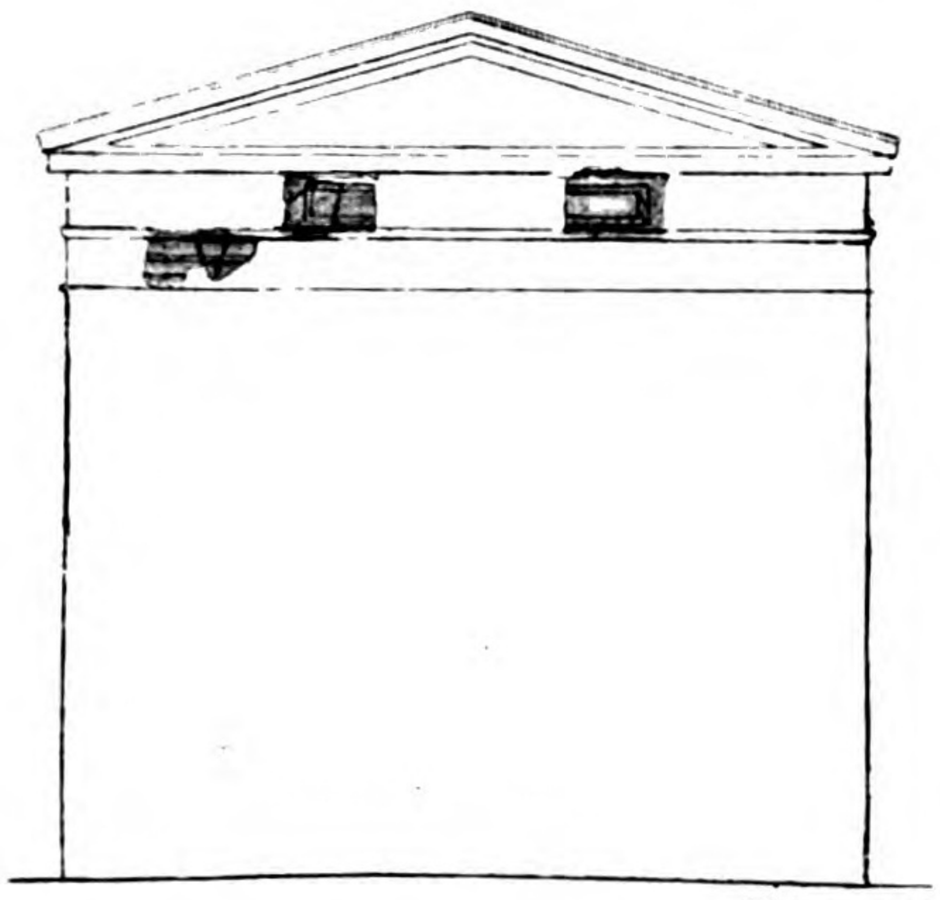
Fig. 7. — Plaques d'un fris trobades al edícul d'Esculapi *(Museu de Barcelona)*

per una faixa llisa d'*opus testaceum* (Fig. 15) separada per una ratlla de mosàich blanch. En el fons de l'àrea hi ha una faixa de 0'80 m. sense mosàich. Les pedres dels murs són aclivillades pel foch y les senyals de l'incendi ·s trobaren sobre ·l paviment. Més tart lo lloch sagrat degué convertirse en habitació; junt a la porta hi ha la boca cilíndrica d'una cisterna de forma ovalada usual, construida en pedra del país, sostinguda per un mur de petit carreu adossat al estilobat del edícul M. Els murs laterals sembla ·s prolongaven cap a l'E., fent suposar que ·s tracta d'un temple pròstil tetràstil o d'un edícul *in antis*. Aqueix edícul y el d'Esculapi subsistiren durant el període darrer. El pis d'*opus testaceum* sincrònich ab la construcció de les cisternes, respectà les cases dels deus antichs.

(Museu de Barcelona)
Fig. 8. — Troços d'arquitrau

En un nivell inferior hi havia l'edícul senyalat en els plans ab la lletra X. Se ·n conserva sols l'estilobat terminat per una motllura.

Esc. 1 : 100
Fig. 9. — Restauració ideal del frontispici d'un edicul ab les plaques de les figs. 7 y 8

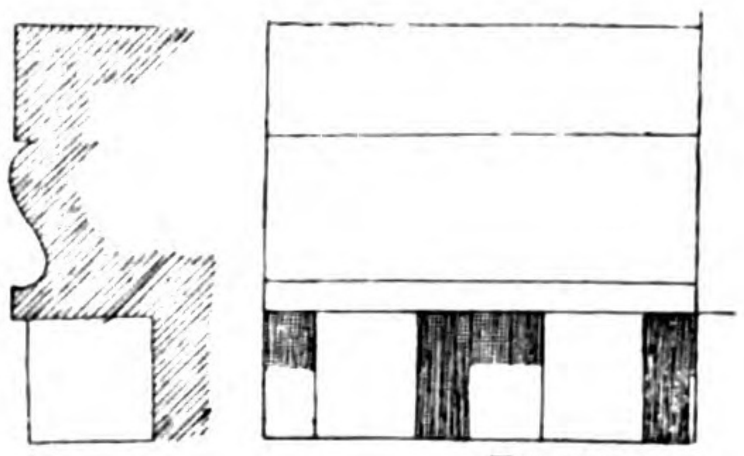
L'obra es de rebla usual a escepció de la cornisa que es de pedra sorrenca estucada (Fig. 16). Junt a ell s'ha trobat un troç de canya de columna de 1'25 d'alt y de 0'47 de diàmetre, y a uns 8 metres de la cara E una antefixa angular en la forma usual de palmeta sobre dos volutes de 0'28 d'altura (Fig. 18). El Diari de les excavacions senyala que 's trobaren a 3 metres de profunditat barrejats ab menudall, a nivell més baix que 'ls fonaments del basament descrit. Concorda per les mides y material ab un troç de crener (Fig. 19) de 0'55 m. de llarch trobat dintre les cisternes immediates, junt a l'estatua d'Esculapi; d'aqueix mateix material es un fragment de 0'21 de llarch (Fig. 20) en que s'hi veu una fulla d'acanthe y un rinxol, que d'ell se despren, trobat junt al mur de contenció del carrer que dona a la porta, a 26 m. d'aquella muralla y a 3 de profonditat en mig de troços de ceràmica ibèrica y campaniana. Fa pensar en un fragment de cima esculturada tant comú en els edículs helenístichs, derivada de la que Scopas crea pera 'l Thymele d'Epidauro o en un cantó d'un fris o d'un capitell d'anta. Cal afegir encare als fragments trobats en les immediacions del barranch, un capitell jònich de volutes angulars, molt malmès, y uns caps de terra cuita (Figs. 21, 22 y 23) característichs de les cornises (1).

(Museu de Barcelona)
Fig. 10. — Tors de fera alada trobat a Empuries

Tot fa pensar en un edícul aillat, simètrich. Prop d'ell, al costat de migdia, s'hi descobrí una ara clarament visible en la fig. 16.

Al costat S. del recinte sagrat hi havia un lloch tancat per murs en que 's dava culte a l'aire lliure a dos divinitats parelles. Al centre, cap al costat de migdia, sobre un basament al que 's puja per unes graus colocades al costat de Ponent, s'aixeca un doble pedestal (Fig. 24). Es tota l'obra de pedra acarreuada, sorrenca, revestida d'estuch blanch.

Esc. 1 : 20
Fig. 11. — Motllura ab dentículs trobats junt al edícul d'Esculapi

Se tracta d'un *sacellum*, «un lloch sagrat sense sostre» (2) segons l'expressió coneguda de Festus.

En el sol sobre que està situat aquest monument,

(1) La fig. 15 té 0'17 d'ample, y el de la fig. 16, 0'12.
(2) *Festus*, p. 251, Lindmann.

hi ha ceràmica grega y campaniana. La terra que ·l voltava contenia ceràmica campaniana. Passava per sobre d'ell el paviment d'*opus testaceum* de que hem parlat. Feta una cata a l'interior del basament, ha aparescut ceràmica ordinaria de difícil classificació y un fragment de terra negra, tota ella en general mal cuita.

Derrera, cap al N., hi ha uns banchs d'obra arrebossada y lluida, y dues graus porten a una àrea més elevada a la part d'Occident del recinte (Fig. 25). Al angle SE. hi havia també una ara dessobre un basament quadrat, ab unes senzilles motllures per base y corona del cos acanalat (Fig. 26). Es arrebossada y lluida com els pedestals. En la part alta hi ha un forat en el que ·s veuen senyals del foch.

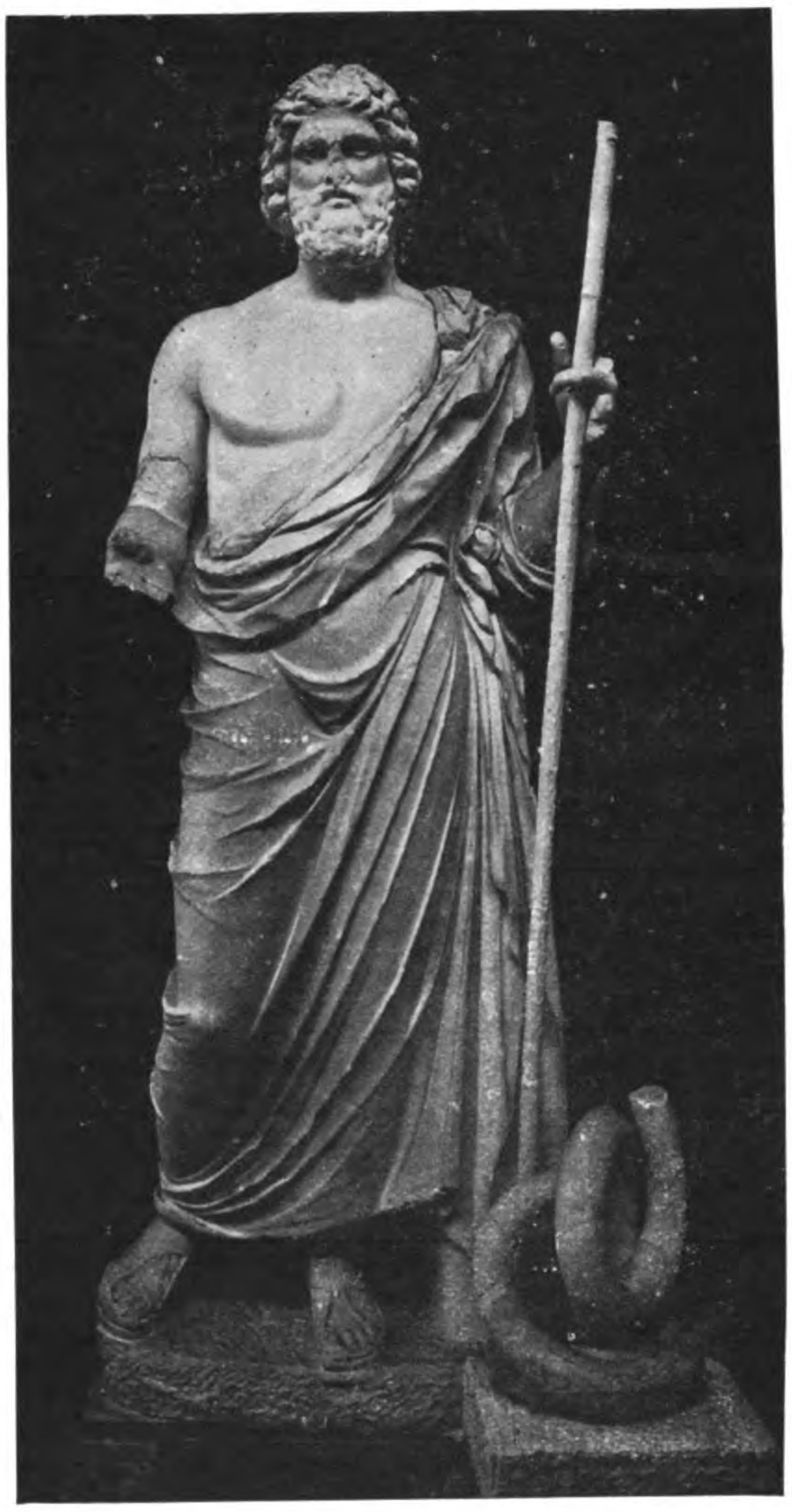

Fig. 12 (*Museu de Barcelona*)
Estatua d'Esculapi ab els diversos fragments adherits

Vora ·ls pedestals s'han trobat restes de dues estatues de terra cuita, un troç d'un peu en que ·s veuen els cinch dits, rígits com d'una estatua arcaica (Fig. 28); un altre que comprèn el tormell del peu y part de la cama, y a més dos dits d'un peu de factura diferenta, menys rígits (Fig. 29). El troç de tormell y cama no sembla pertanyin a la mateixa estatua que ·ls cinch dits del peu: sota d'aquest hi ha com la part baixa d'una sandalia, o millor com un regruix pera adaptarla al pla del pedestal, y aquest no existeix en la part baixa de l'altra pessa. Estem, donchs, davant dels fragments de dos estatues de tamany natural.

Fig. 13. — Capitell trobat vora l'edícul d'Esculapi

Les estatues en terra cuita foren una cosa usual en el món grech [1], desde la més gran antiguitat. La tècnica de la fundició en bronze a cera perduda, un

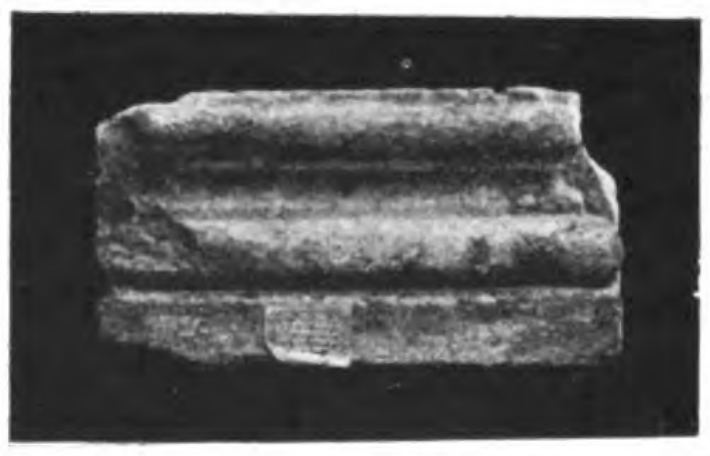

Fig. 14. — Base trobada vora l'edícul d'Esculapi

(1) *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, mot *Statua*, p. 1494. Consultar especialment Deonna *Les statues de terre cuite en Grèce*. Paris, 1908.

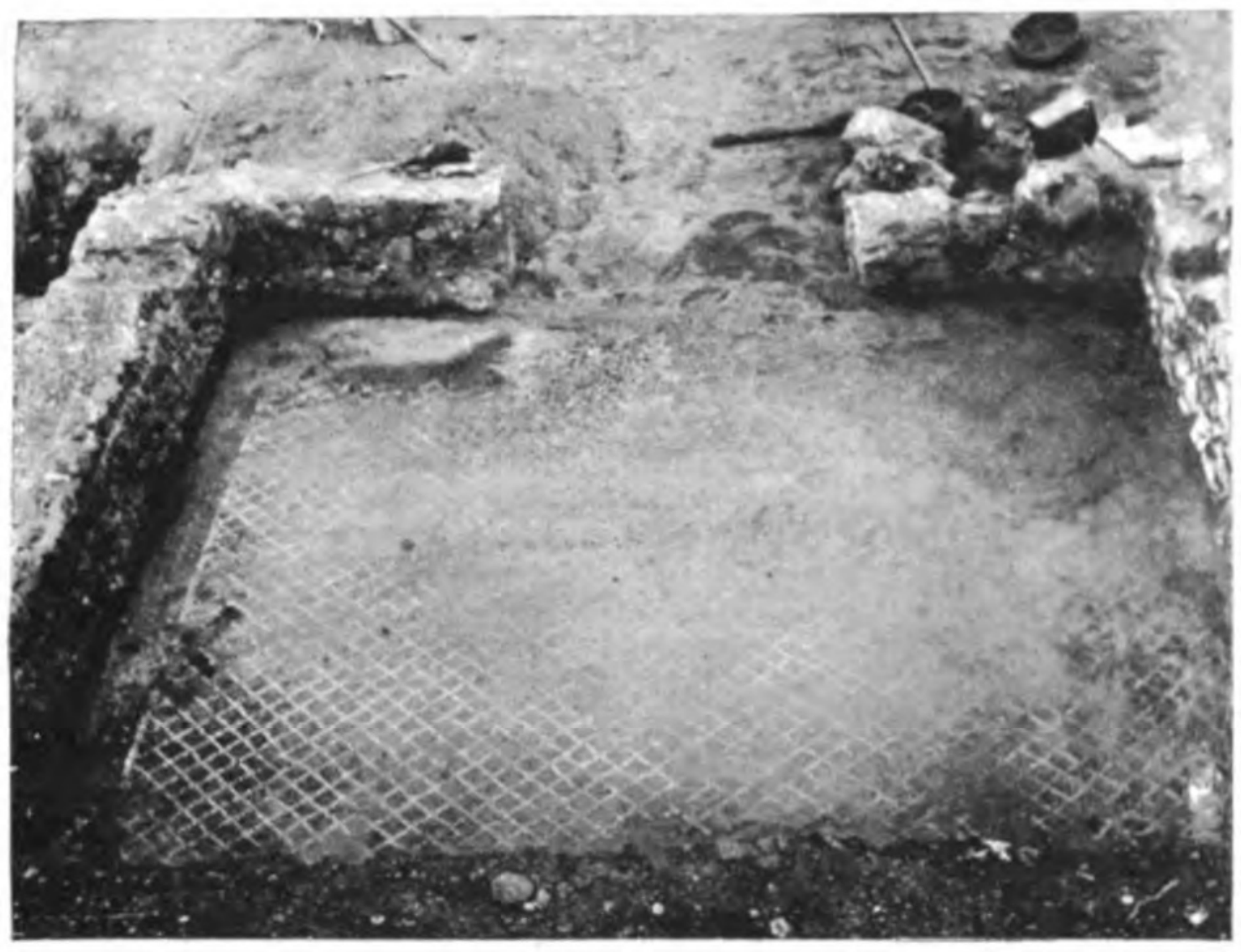

Fig. 15. — Mosaich del edicul P (*Fot. Gandia*)

dels procediments de fondre conegut de més antich, suposava el modelat en fanch y era fàcil als hàbils ceramistes de la Grecia coure l'obra sortida directament de mans de l'escultor. Una d'aqueixes obres pobres era venerada a Empuries.

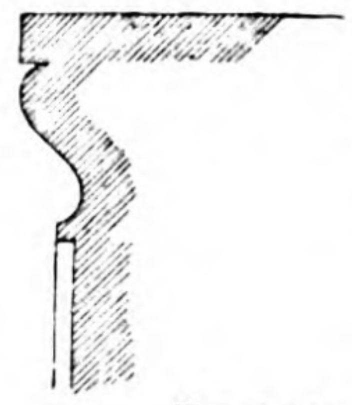
Més cap al mar, passada la via major que daba al portal de la muralla, arrancant desde la torre E, hi havia una plaça porticada ab un edícul al centre d'una de les cares, que es el temple més important d'Empuries que les excavacions de la Junta de Museus han trobat fins are (V. fig. 2).

La plaça, closa dintre uns murs, fou construida en moments en que la primitiva fortificació emporitana debia considerarse inútil, y s'adossa a la cara

Fig. 16. — Basament X (*Fot. Gandia*)

d'una torre del portal y a una llarga cortina de muralla que quedàren impotents pera la defensa, rodejades per les dependencies del temple. Es de forma rectangular, de 23'50 m. d'amplada; la llargada no ha estat encara descoberta en sa totalitat y passa actualment de 45 m. La rodejava un pòrtich d'uns 4 m. d'ample

Esc. 1 : 20
Fig. 17. — Corona del basament X

(*Museu de Barcelona*)
Fig. 18. — Antefixa angular trobada prop l'edícul X

en les cares N. y S. y d'uns 11 m. en la cara E (Figs. 30, 31 y 36). El pòrtich era sostingut per columnes de les que 'n la primera campanya de 1908 foren trobats dos capitells toscans en el carrer major citat [1]. Una rigola recullia les aigues de la teulada del pòrtich y limitava son paviment separantlo del de la part de plaça descoberta. L'aiga que circulava per ella era conduida fòra la plaça per un claveguerò que desaigava pel costat de migjorn. La rigola s'ha descobert al interior de la cella, a la que atravessa sense comunicació ab l'exterior, fent suposar al temple obra posterior al pòrtich.

A la part de darrera la cella, prop del cantó NE. hi ha el marxapeu d'una porta que dóna a una habitació ab un paviment enlluit. L'analogia del plan d'aquest períbolos ab el del temple d'Issis, de Pompeya (Fig. 42), es extraordinaria. Les columnes de les galeries del cap són set, exactament en una y altra, y en els dos la teulada del pòrtich s'avança rodejant els murs de la *naos* del temple que queda inclosa en ell. L'edícul es en cambi més semblant al altre temple pompeyà, de dedicació desconeguda, anomenat temple de Mercuri (Fig. 41), ab la *naos* rectangular precedida d'un *pronaos* més ample al que pujen dues escales laterals destinades als servents del culte. L'analogia arriba a les dependencies posteriors que comuniquen al períbolos per una porta colocada al costat N. del edícul, y de la que s'ha conservat el marxapeu. Si seguissim les atribucions donades a les pesses anàlogues del temple d'Issis de Pompeya, la primera correspondria a la *schola*, lloch de reunió dels isiachs colegiats, l'altra a la sala aont se trobaren en la ciutat enterrada pel Vesuvi nombrosos objectes del culte: lo *sacrarium* o *donarium* del temple, sacristia y tresor a la vegada.

La reproducció dels plans dels temples d'Issis y Mercuri de Pompeya donaràn idea clarissima d'aqueixes semblances (Figs. 41 y 42).

L'estilobat del edícul es de pedra de grans carreus en son parament exterior; de carreus petits en son parament interior. La pedra es tota arrebocada y lluida.

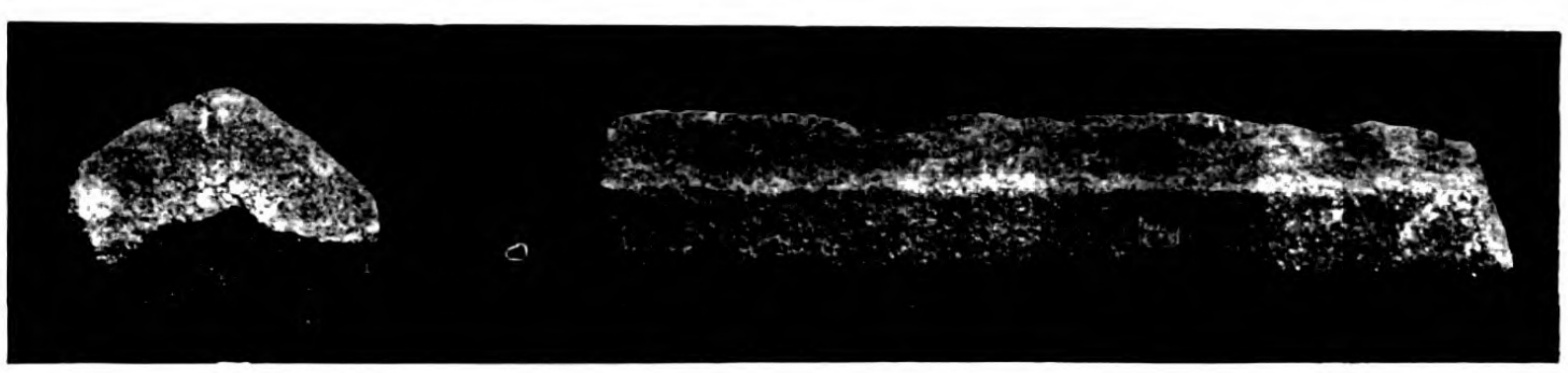

Fig. 19. — Crener trobat prop l'edícul X (*Museu de Barcelona*)

(1) Vegis l'article «Les excavacions d'Empuries» citat, fig. 41.

Fig. 20 *(Museu de Barcelona)*
Fragment esculptòrich trobat prop l'edícul X

L'aparell de l'estilobat es interessant: lo formen carreus lligadors rectangulars en la primera filada, colocada vertical la major dimensió, quadrats en la segona filada, alternant ab altres rectangulars en que aquella es horizontal, com en el del mur del gran terraplè sobre que s'aixeca l'altar famós de Pergamo com en les muralles de Magnesia del Meandre (1). Dintre la cel-la s'ha trobat un paviment de formigó groller, recobert d'una capa d'altre més fi. Reconstruit el plan d'aqueix edícul sembla esser un pròstil tetràstil eustil, seguint la coneguda nomenclatura vulgarisada per Vitruvi (Figs. 37, 38 y 39).

No lluny d'aqueix temple, prop del convent de la Mare de Deu de Gracia (2), s'havia trobat una làpida qual recort sugereixen aqueixes ruines, y que sembla 's referia a la restauració d'uns pòrtichs y d'uns sitials d'un lloch sagrat. L'inscripció diu, reconstruida pel P. Fita (3):

sera PI · AEDEM
sedili A · PORTICUS
cly MENI · F
IVS

(Museu de Barcelona)
Fig. 21. — Cap de lleó trobat prop l'edícul X

Una inscripció colocada sobre l'entrada principal del Isium de Pompeya, commemorativa dels honors ab que fou premiat el que ·l restaurà després del terratrèmol de l'any 63, l'anomena també *ædes* y no *templum*, y es aplicable al commemorat en la làpida emporitana el comentari de

(1) SCHRAMMEN: *Altertümer von Pergamon*, III, 1. Berlin, 1906. — HUMANN, KOHTE y WATZINGER: *Magnesia am Maeander*. Berlin, 1904.
(2) Vegis el plan d'Empuries publicat en l'ANUARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, de 1908.
(3) HUBNER: *Corpus inscriptionum latinarum. Inscriptionum Hispaniæ latinarum, n.° 6185.* — «Templo de Serapio en Ampurias»: *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. III. Madrid, 1883, p. 124 y següents.

M. Lafage [1]: «si bé la distinció que la llengua llatina establia entre aqueixos dos mots no ha estat pas sempre rigurosament observada, potser el que aquí ha estat empleat ha estat escullit espressament pera indicar que no s'havien complert les ceremonies de l'*inauguratio*, y que ·l culte d'Issis, tolerat y fins vist ab bons ulls per l'autoritat municipal, no podia esser oficialment reconegut».

Fig. 22 *(Mus. Barc.ª)*
Cap de lleó trobat prop l'edícul X

El mot *sedilia*, sitials, que ·l P. Fita tradueix per graus, es introduit pel docte jesuita en la restauració del epígraf; mes se refereix a una característica dels temples dels cultes alexandrins. En els temples d'Issis y Serapis hi havia efectivament banchs pera seure devant l'altar, al peu del santuari. Els fidels, després d'haver penetrat a l'interior del períbolos, podien restar devant l'imatge sagrada y passar còmodament les hores llargues en contemplació [2]. Això distingia els cultes helènichs exteriors, de ceremonies al aire lliure, d'aqueixos novells cultes africans plens de meditació, d'as-

(Museu de Barcelona)
Fig. 23. — Cap de lleó trobat prop l'edicul X

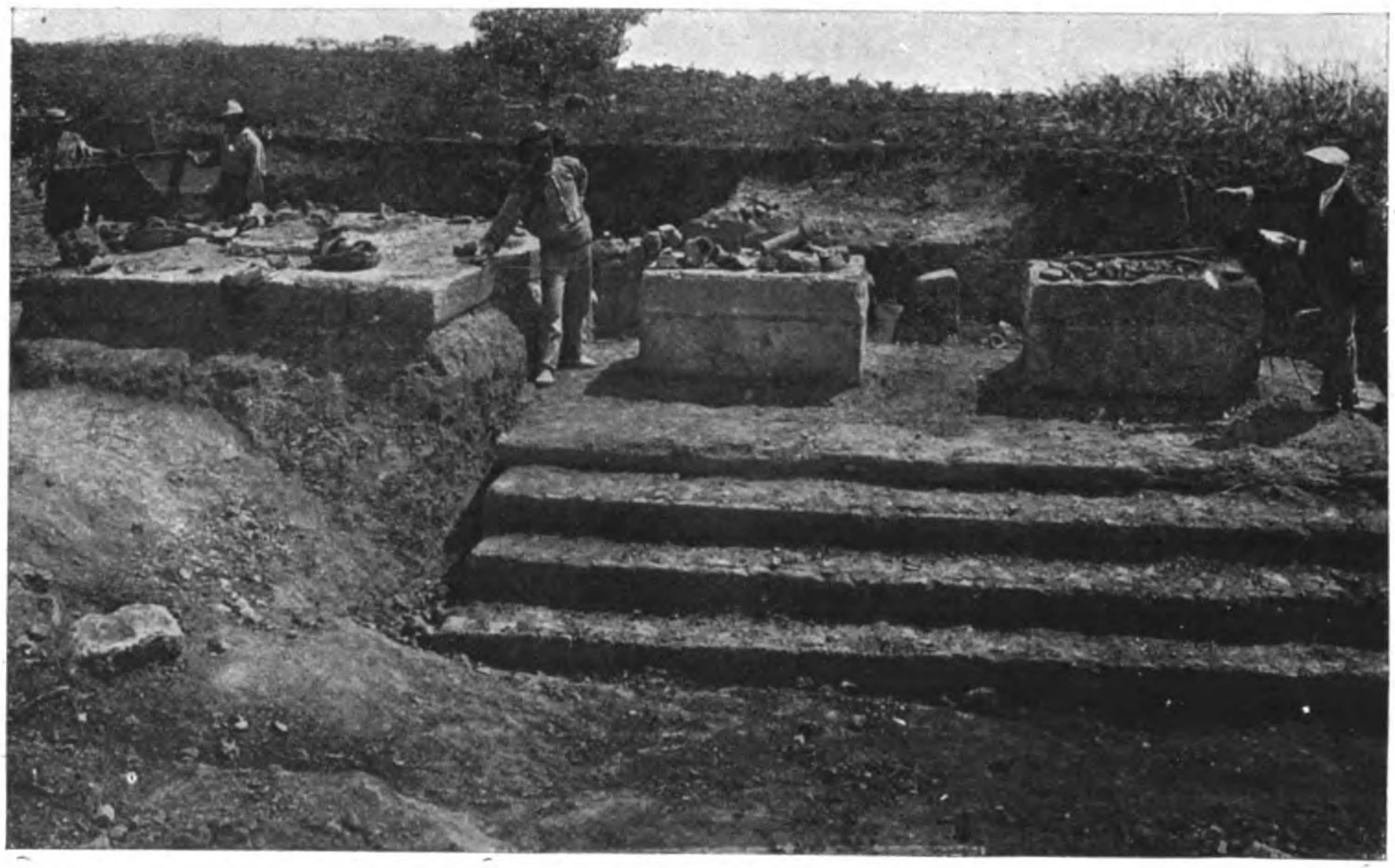

Fig. 24. — Doble pedestal d'estatua, *z* del plan *(Fot. Gandia)*

(1) Georges Lafage. *Histoire du culte des divinités d'Alexandrie*, Serapis Issis, Harpocrate et Anubis hors de l'Egipte. Paris, 1884. Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, fascicle XXXIII, p. 181 y 119.
(2) Id. íd., p. 181 y 119.

Fig. 25 (Fot. Gandia)
Escalinata derrera ·l doble pedestal α

cetisme y de visions tristes en la mort y de misteris d'una vida d'ultratomba.

¿Se referia la làpida emporitana al temple are de poch descobert?

L'edícul al centre d'una plaça porticada, disposició ben comú en l'art helenístich, fa pensar desseguida ab els cultes vinguts d'Orient o del Egipte, que poch a poch anaren infiltrantse en el món romà. A Orient el temple es una plaça, així com a Occident es una halla o una cel-la. Una plaça eran els temples primitius fenicis y les mesquides musulmanes; una cel-la era ·l temple grech, y una halla el temple cristià. Els pobles encarnen ab un edifici la representació de les seves idees; així la encarnació arquitectònica del poder públich a Orient es una porta, y a Occident es la cort, el pati o la sala. Els temples dedicats a Issis o Serapis eren comunment un edícul al extrem d'uns peribolos, clos dintre un cercat en el que ·s tancaven els iniciats en les festes anyals (1). Vitruvi fa notar que ·ls temples d'Issis y Serapis troben son lloch en la plaça porticada del Mercat (2).

L'emplaçament a Empuries d'aqueix temple vora les ones del mar, el fan a propòsit pera aqueix culte, una de quals ceremonies tenia per escenari la mar mateixa.

Els diferents calendaris romans que han arribat fins a nosaltres fan menció d'una festa marítima extesa per totes les costes del Mediterrani, que ·s celebrava a la primavera a fi d'implorar la protecció de Serapis y Issis pera ·ls mariners. Apuleyus ens en ha deixat una descripció que ·s pot imaginar be en el port d'Empuries en els dies en que el golf de Roses sembla un port no subjecte a vent de cap mena o un mar adormit, com el califica Avienus. Abans de sortir el sol una processó sortia del temple y ·s dirigia

Fig. 26 (Fot. Gandia)
Ara en el recinte del doble pedestal

(1) Lafage: obra citada, p. 128.
(2) Ll. I, cap. VII.

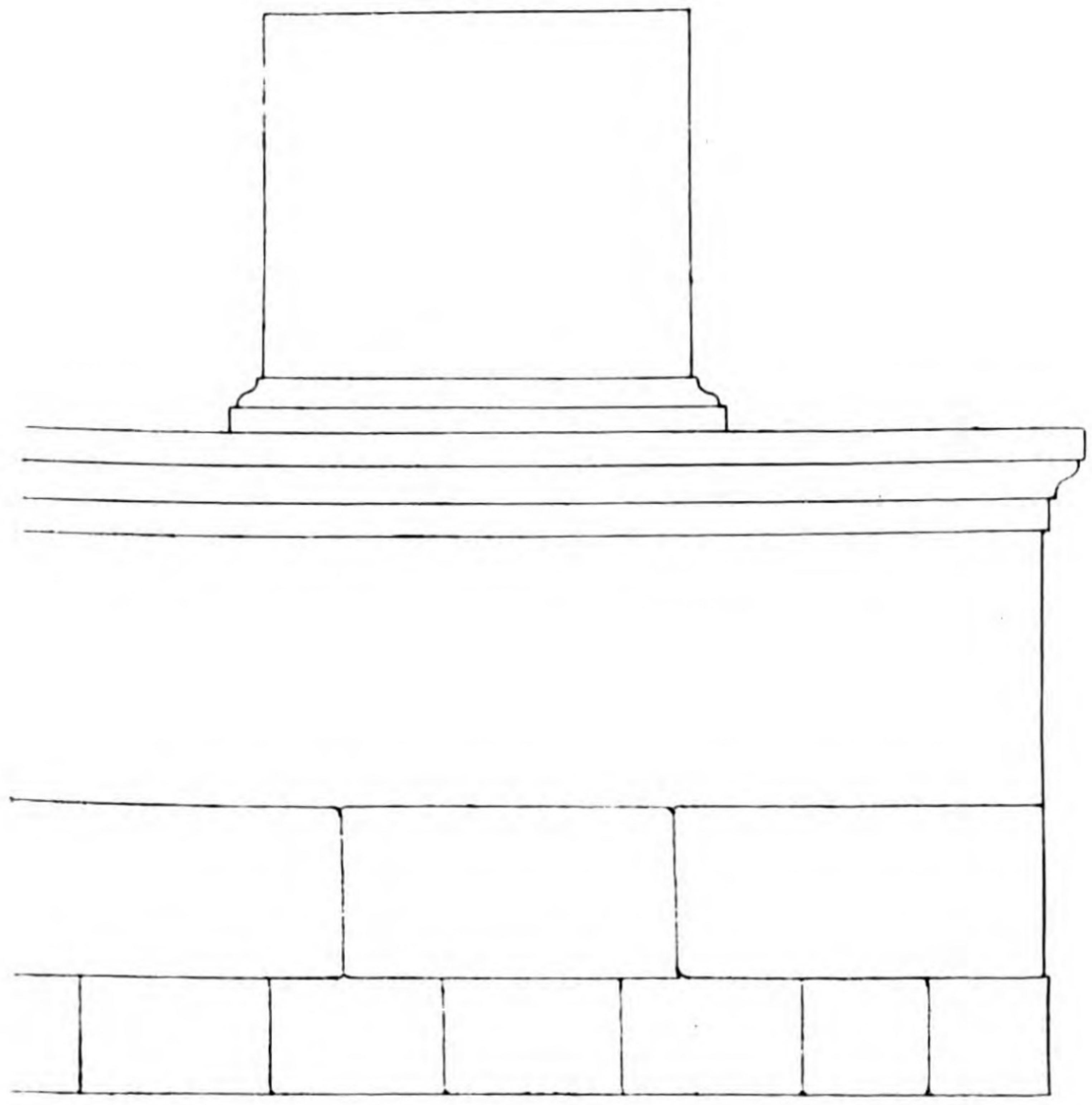
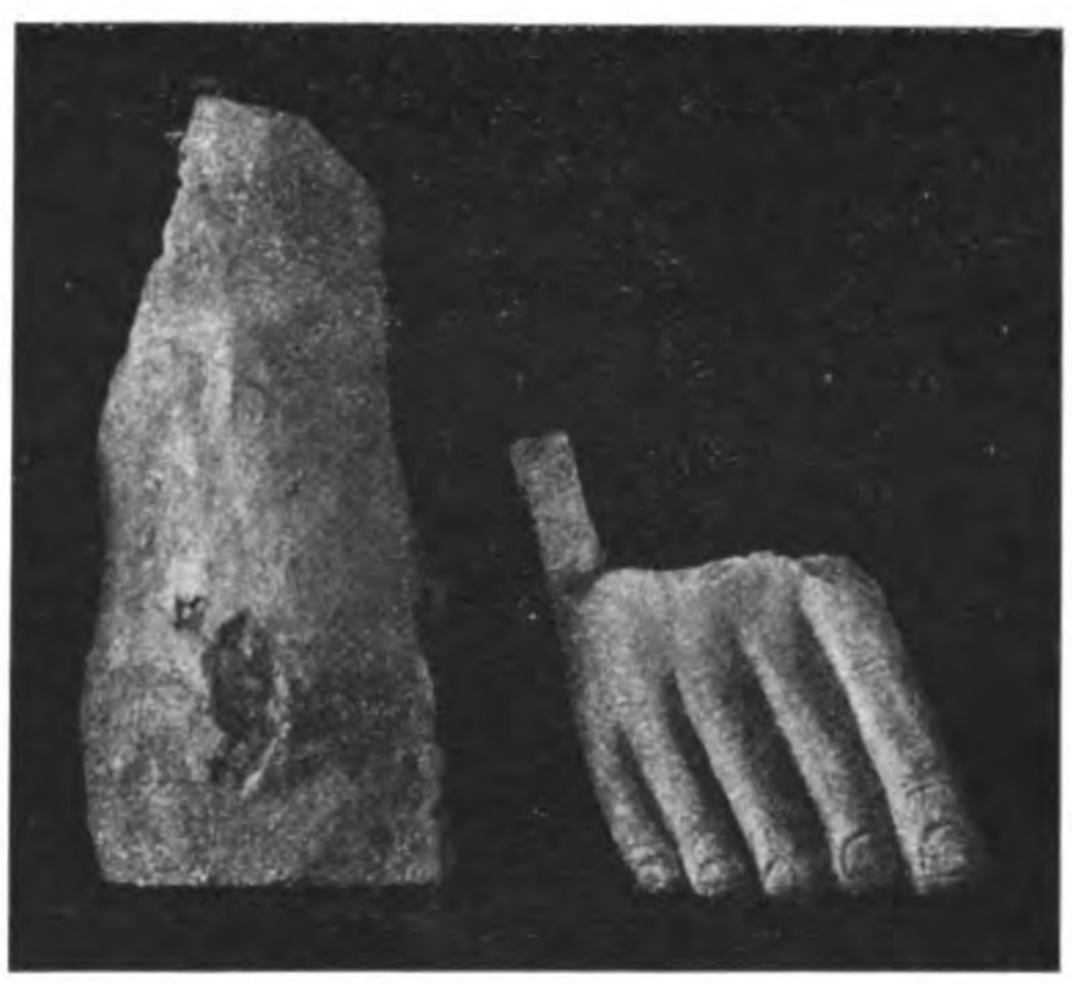

Fig. 27. — Motlluratje del basament y dels pedestals Escala 1 : 20

al mar. La precedia una colla turbulenta de disfresses grotesques, quelcom que de lluny recorda els gegants y ·ls nanos de les nostres processons cristianes; seguien després les dònes vestides de blanch, alfombrant de flors el camí o ruixant ab almorratges primitives de que brollaven perfums, als que trobaven al pas. Venien després les que portaven miralls girats de cara la deesa pera que contemplés la multitut; detràs les que ab pintes d'ivori simulaven pentinar la imaginaria cabellera divinal ondulant al aire. Seguia la multitut ab candeles y llanternes, y després els chors de joves y ·ls fluviols y les flautes consagrades a Serapis, les colles dels iniciats vestits de blanch, els homes ab la testa coronada de llorer, les dònes cobrint ab vel els cabells ungits de perfums y presidintho tot els sacerdots ab sa roba cenyida, portant els atributs dels deus totpoderosos y després els deus mateixos rodejats dels sacerdots del culte portant altres símbols de les divinitats alexandrines, y entre ells el que portava ·l vas d'or ple d'aigua sagrada, emanació d'Ossiris.

La processó arribava al mar; se colocaven les imatges segons el ritual, y ·l gran sacerdot se dirigia a un navili nou, ornat de pintures egipcies, el purificava y ·l dedicava a Issis; se llensaven a les ones aromes y llet, y ·l navili omplert de richs presents se feya a la mar, portant ab ell el vot pera la prosperitat dels mariners y dels marxants, y ·s perdia al lluny mentres la processó retornava ceremoniosament al clos del temple.

(Museu de Barcelona)
Fig. 28. — Fragments d'estatua de fanch trobada prop del basament α

(Museu de Barcelona)
Fig. 29.—Fragment d'estatua de fanch trobada prop del basament α

Era per altra part el culte de les divinitats ale-

Fig. 30. — El temple V vist desde ·l costat E (*Fot. Gandia*)

xandrines popular, en el segle que per sos caràcters sembla fou erigit aqueix sumptuós temple emporità.

El culte de les divinitats egipcies havia guanyat desde la ciutat d'Alexandria les costes de la Grecia. Al cap de trenta anys d'iniciarse ·l culte d'Issis, Serapis y Harpocrate a la gran ciutat africana, cap a l'any 250, hi havia al Pireu un temple a Serapis, y del Pireu després de pujar a la mateixa Acròpolis, el culte nou invadia els santuaris de més anomenada de les illes que rodejaven el continent grech y de les costes de l'Assia (1).

Cap a la meitat del segle II, Issis y Serapis rebien semblant culte en els temples de Puzoles, Pompeya y a tota l'Italia meridional plena de helenisme (2). Al començament del segle I, l'onada alexandrina havia invadit a Roma, més l'esperit popular que les esferes del Govern, y poch a poch a pesar del Senat romà que per quatre vegades feya destruir els edículs y les estatues egipcies, el nou culte invadia la ciutat.

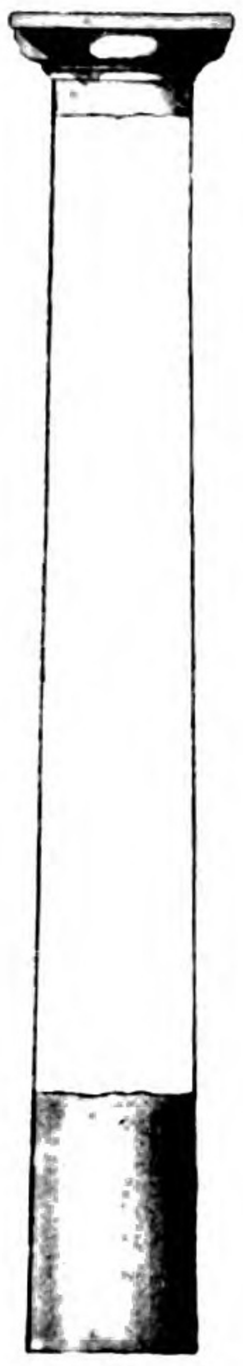
Tota la terra grega de la Galia havia dedicat temples a Issis y a Serapis, desde Marsella a Empuries, a Arles, a Riez, a Nimes, a Manduest (Gard) (3), y ·ls grechs extengueren llur culte per la costa ibèrica, cap al *conventus cartaginensis* y la Betica. A Valencia ha quedat memoria epigràfica d'una confraria d'Issis y del culte de Serapis; a Tarragona y a Caldes de Montbuy, a Catalunya, s'hi han trobat epígrafs dedicats a la primera d'aquestes divinitats (4).

(*Fot. Gandia*)
Fig. 31. — El temple V desde l costat O

L'istil d'aqueixes ruines, la seva estructura, els detalls de llurs plans, tot es concordant ab la data que ·ls hi assigna la cerà-

(1) LAFAGE: obra citada, p. 31 y següents.
(2) Id. íd., p. 40.
(3) Id. íd., p. 162.
(4) Vegis HÜBNER: Corpus citat, núms. 3730-6004, 3731, 4080, 4491.

Escala 1 : 50
Fig. 32
Restauració de la columna del temple V

mica campaniana que 's troba en el sol sobre 'l que foren erigits en ús en els segles III y II avans de J. C. Els perfils de les motllures de pedra recoberta d'estuch trobats en la major part dels edículs, revelen aqueix art helenístich dels dos darrers segles pròxims al començament de l'era cristiana, que 'ls tractadistes senyalen entre l'any 280 y 'l 30 avans de J. C., període de decadencia a la Grecia propia y d'activitat al Orient, al Asia Menor, a Pergamo, a Samotracia, a Priena, a Magnesia, a Rodes que arribà a sa major importancia, al Egipte ab Alexandria capital del Mediterrani. Aqueixa corrent d'aires Orientals, rejovenint ab nova florida l'antich art grech, arriba cap a Occident y Puzoles, el port principal del comers siriach y egipci a Italia y Herculano y Pompeya, les ciutats que 'ns han guardat les cendres del Vesuvi, eren en el segle II completament helenisades.

Escala 1 : 20

Fig. 33. — Perfil de coronament del estilobat del temple V

Tots els caràcters de l'art helenístich apareixen en aqueixes ruines dels temples d'Empuries: el capitell jònich de volutes angulars, tan comú a Pompeya en l'ara del temple d'Esculapi (Fig. 5); l'aparell del podium del temple emporità que recorda el del gran basament del altar de Pergamo y del murs del teatre de Magnesia (Fig. 30); les motllures grolleres revestides d'estuch; el número de columnes dels caps del períbolos del temple *V*, senàs, número buscat dels arquitectes helenístichs fins per front principal dels edificis, com han revelat les pintures de Pompeya; els pòrtichs vorejant les places y voltant els temples; l'*opus signinum* dels paviments, en ple ús en el segle II, y l'ausencia del *opus tesellatum*. Sols el capitell toscà de les columnes del pòrtich recorda l'art de la ciutat de Roma.

La disposició del plan del temple *V* mateix, es per altra part ben característica. El temple grech havia anat sofrint una llarguíssima transformació: el rectangle del plan havia anat successivament escursantse: en l'època macedònica la proporció normal era una profonditat igual al doble de la fatxada, y Vitruvi, organ de les darreres tradicions de l'art helenístich, adopta

Fig. 34 *(Fot. Gandia)*
Capitells del pòrtich del temple V trobats en el carrer major de la ciutat grega

Fig. 35. — Capitells del pòrtich del temple V

encara una proporció menor; els pòrtichs primitivament transitables, successivament han anat estrenyentse o suprimintse: primer el pòrtich públich que associava el santuari del deu a la vida de la ciutat, es barrat a les multituts per rexes com el transcepte de les basíliques romàniques y ·l chor de les catedrals a la nostra etat mitja, convertintse en decoració, fins arrivar al pòrtich simulat del *pseude periptere;* després les graus que rodejaven el santuari han esdevingut fòra de mida humana inaccessibles o han estat convertides en el mur del *podium* al que pujen reduides escales; l'*epistodomos* ha successivament desaparescut, y hem arribat així al plan de que són exemple ·ls dos temples pompeyans, coetanis y de disposició anàlega al que estudiem, els citats temple d'Issis y l'anomenat de Mercuri, qual dedicació s'ignora. L'època de construcció d'aqueixos edificis pot servirnos pera fixar la de les construccions dels recintes sagrats emporitans.

El de Mercuri, arruinat en el terratrèmol de l'any 63, estava a mig reconstruir quan la catàstrofe de Pompeya; l'obra de mahons y pedra introduida pels romans, estava encara sense revestir d'estuch y l'ara no era terminada.

El temple d'Issis havia estat destruit pel terratrèmol de l'any 63, y reconstruit immediatament per Nonnius Popidius Celsinus. L'obra de mahons era ben nova quan l'erupció de l'any 79 la sepultà novament entre cendres y pedres. Mes a sota d'aqueixa reconstrucció s'hi revela clarament l'obra anterior coetania de la Palestra o Pòrtich de Vinicius o siga del segle II abans de J. C., construida en *tufo*, la pedra característica del període helenístich a Pompeya, revestida d'una groixuda capa d'estuch, formada de calç y puzolana. Tal era també l'obra emporitana: pedra sorrenca, grollera, revestida d'estuch com l'obra usual a Pompeya desde la fi del segle II fins cap a l'any 80 del I avans de J. C.

Fig. 36. — El *podium* ab les escales laterals del temple V (*Fot. Gandia*)

Tindriem així en els temples d'Empuries tres períodes: el del basament M de grans pedres calices, anterior al se-

gle II, obra grega de grans carreus, probablement del segle IV (Fig. 4); el caracterisat per la pedra arenisca revestida d'estuch dels edículs V y X, y del doble pedestal, que es usual a Pompeya, aon caracterisa les obres dels segles II, y finalment, el del *opus cæmeticum* de pedres petites romà, introduit a Pompeya per la

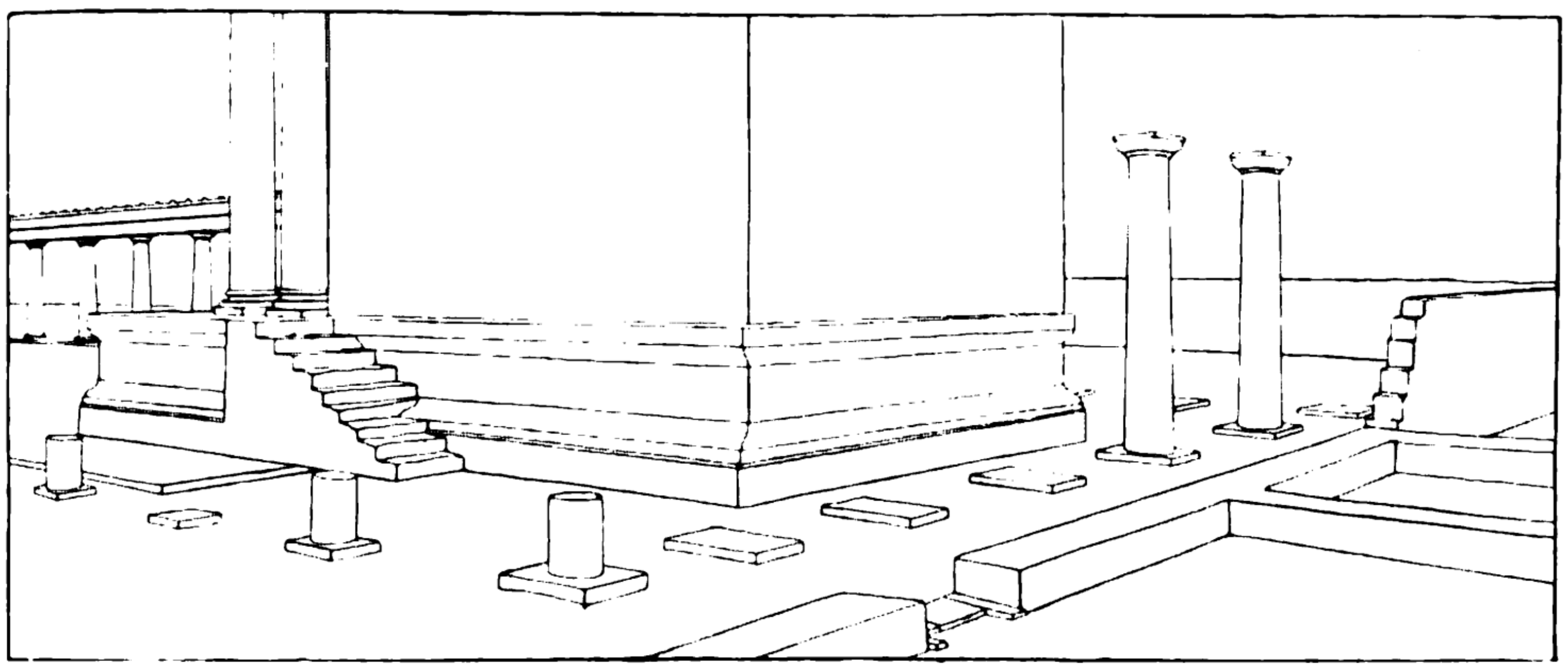

Fig. 37. — El temple V restaurat

colonia militar que després de la guerra social hi establí el cònsul Sil-la (80 anys a. de J. C.), portada potser a Empuries per la colonia militar que Cèssar hi acantonà (45 a. de J. C.).

L'analogia de construcció no porta sempre al sincronisme ab les terres italianes. Triguen, en general, a arribar a les costes ibèriques les noves corrents

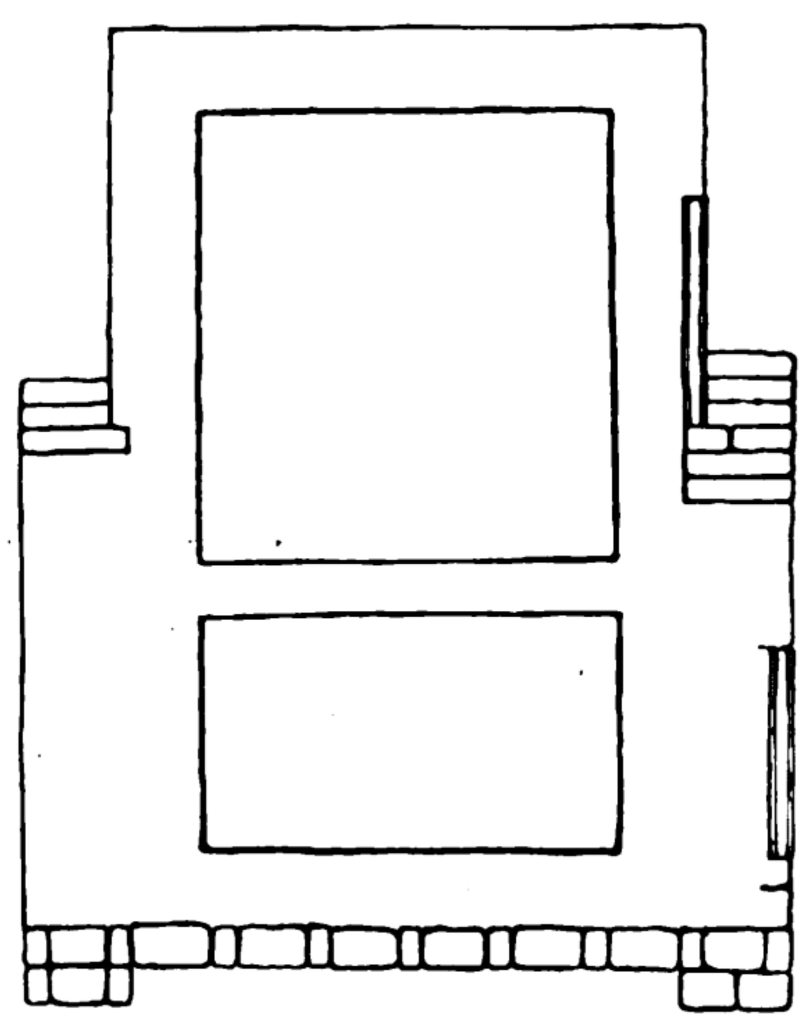
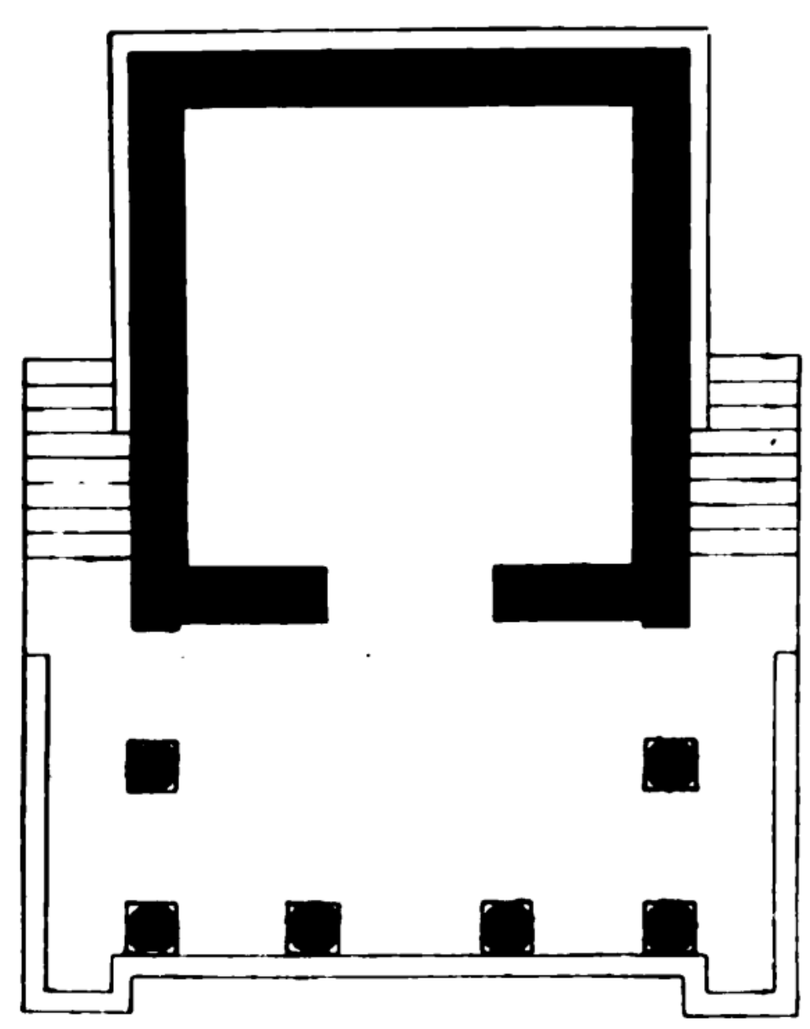

Fig. 38. — Plan del temple V, estat actual

Escala 1 : 200

Fig. 39. — Plan del temple V restaurat

artístiques, quasi més de mig segle, devegades cent anys; així hem pogut comprobarho per les transformacions del romànich, per l'arribada de les voltes gòtiques, per les primeres albades del renaixement. Lo que sí pot afirmarse devant les ruines emporitanes es que estem en el període d'helenisació

d'Italia, el de l'influencia greco-oriental a Roma, en l'època de la construcció en pedres de fàcil treball, revestida d'estuch, coneguda pels arqueòlegs italians per període del *tufo*, y que pera Roma y pera Pompeya està entre ·ls anys 200 y 80 a. de J. C., al que precedí la construcció grega de grans carreus y substituí més tart l'obra de rebla menuda y dels mahons, l'*opus cæmenticium*, ab que ·s reconstruia encara en el segle I la Pompeya destruida pels terratrèmols, al

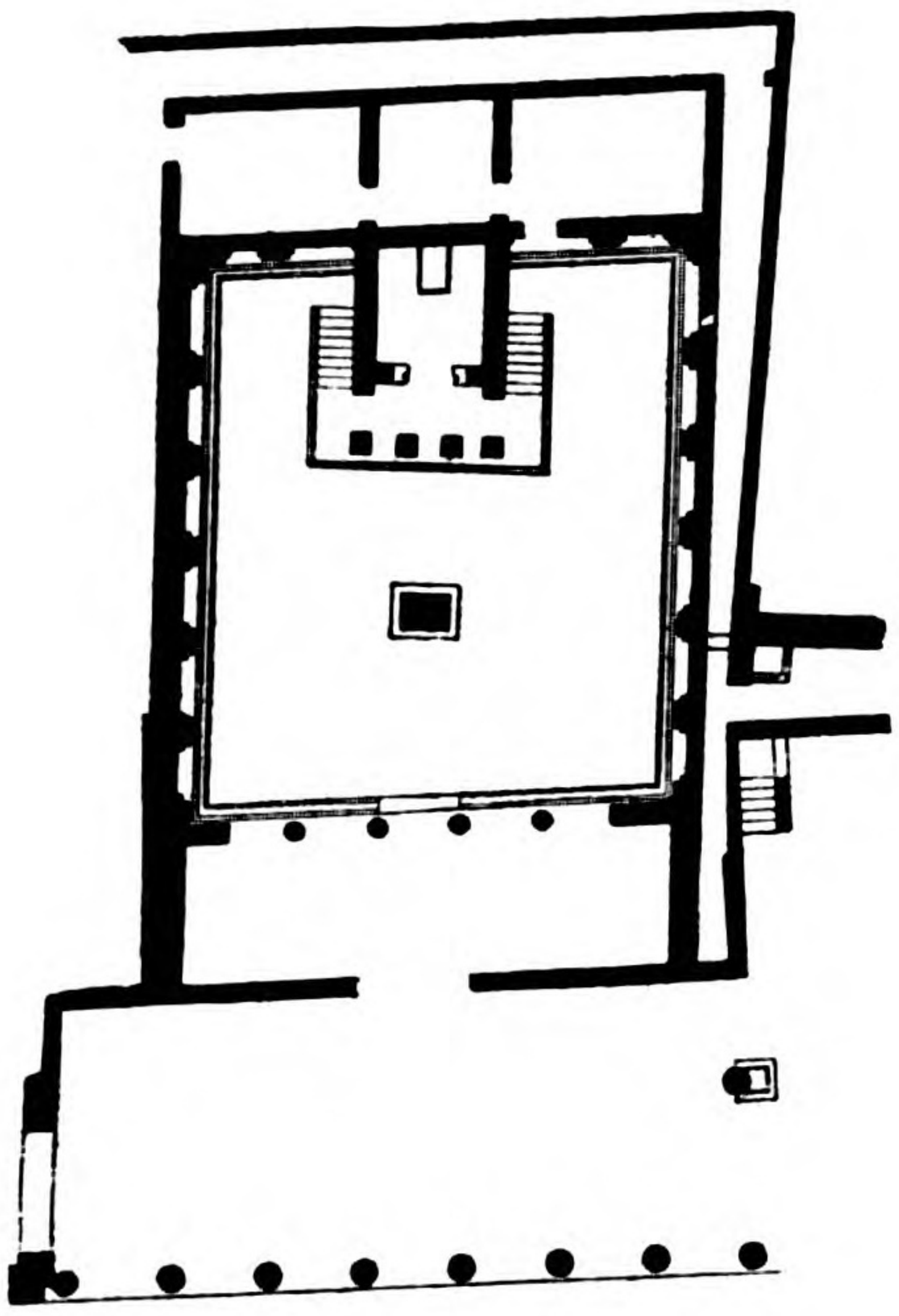
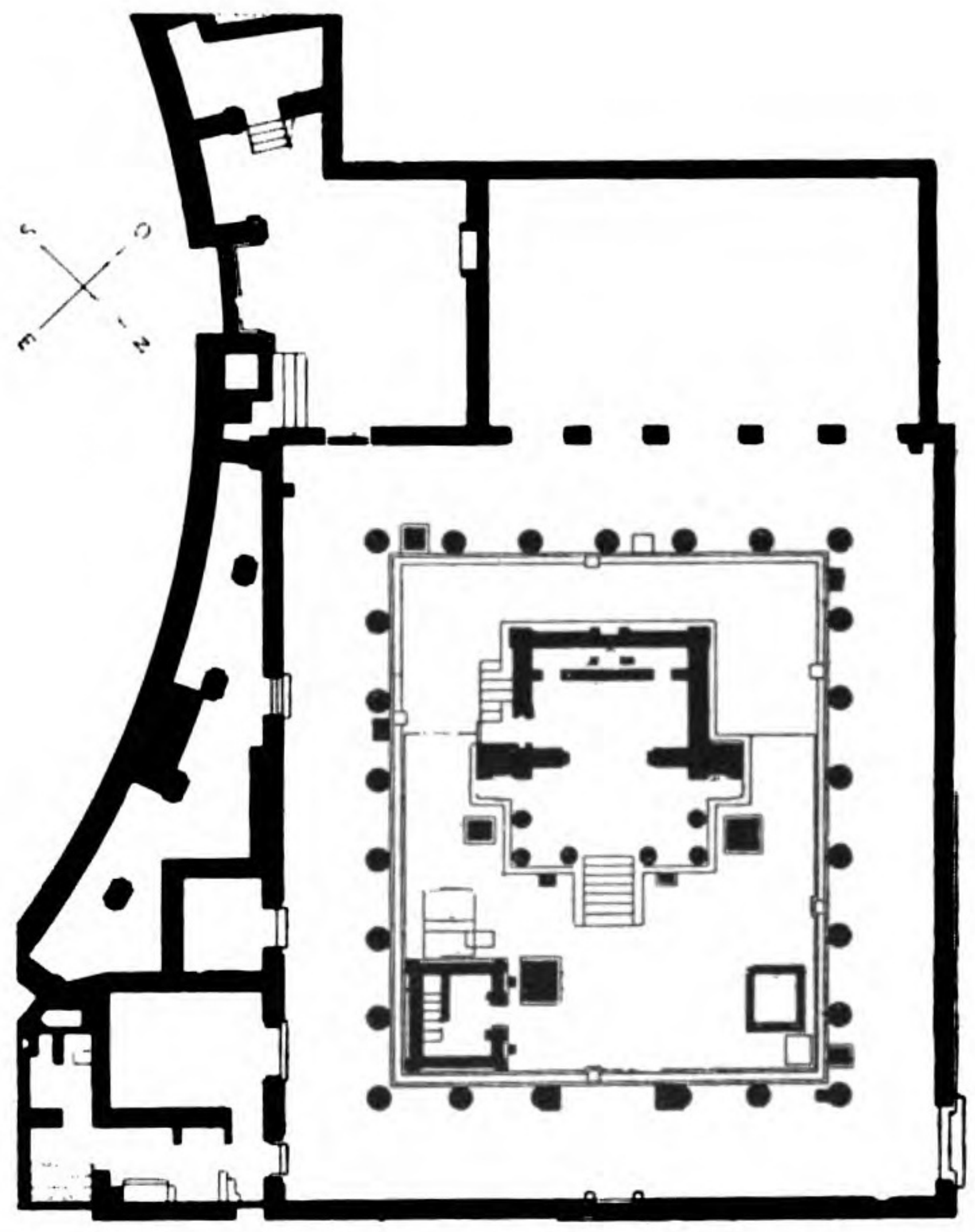

Fig. 41. — Temple de Mercuri a Pompeya

Escala 1 : 500

Fig. 42. — Temple d'Issis a Pompeya

ser invadida per les cendres y les pedres del Vesuvi ab que ·s reparaven més tart les muralles de la Empuries romana.

Estem, donchs, en presencia de les construccions sagrades de l'Empuries reconstruida després de la destrucció de Cató, en l'any 135; de les primeres obres de l'art romà-hellenístich a la península ibèrica, portades pels constructors que acompayaven els exèrcits que havien de conquerirla pera la civilisació llatina, sentades sobre les ruines de la Neàpolis emporitana y colgades a la vegada per les obres romanes de l'Empuries, subjecta pels legionaris imperials.

SCULPTURES ANTIQUES DU CONVENTUS TARRACONENSIS, par Eugène Albertini.

Nos connaissances sur l'Espagne antique gagneront beaucoup en étendue et en précision le jour où tous les monuments découverts dans la péninsule auront été réunis en des répertoires aussi complets et aussi abondamment illustrés que possible. Le *Recueil général des Bas-Reliefs de la Gaule romaine*, de M. Espérandieu, montre quels services peut rendre à l'histoire un inventaire méthodique des monuments figurés, conçu de façon analogue aux *Corpus* d'inscriptions qui sont l'œuvre du XIXe siècle. C'est à l'exemple de ce *Recueil* qu'a été préparé le présent travail, premier résultat d'une enquête que je compte étendre à toute l'Espagne citérieure [1]. Il contient les sculptures en pierre (ronde bosse et reliefs) du *Conventus Tarraconensis*, une des circonscriptions judiciaires que la province citérieure comprenait.

Ce recueil va des temps les plus anciens jusqu'à l'époque chrétienne exclusivement, c'est-à-dire que je n'y fais pas entrer les monuments dont un signe spécifique révèle le caractère chrétien, comme les sarcophages chrétiens d'époque romaine dont le *Conventus Tarraconensis* a fourni un certain nombre. Du romano-chrétien au visigothique, et du visigothique au médiéval, les liens sont si étroits que la coupure la moins artificielle est celle qui met d'un côté l'antique, de l'autre le chrétien.

On trouvera, parmi ces sculptures, des fragments architectoniques: ce sont ceux dont la décoration sculptée présente un intérêt propre, comme les chapiteaux dont le décor n'est pas uniquement géométrique ou végétal, et les reliefs provenant de frises. Mais je ne retiens pas la grande majorité des fragments architectoniques, — chapiteaux, débris de colonnes, de pilastres, d'entablements, — dans lesquels la décoration sculptée est nulle, ou réduite à la reproduction d'ornements invariables.

Les sculptures antiques conservées en Espagne n'ont pas été trouvées toutes dans le pays: il en est qui ont été importées de l'étranger, et particulièrement d'Italie, à l'époque moderne, soit au XVIe siècle, soit plus tard. Je m'abstiens de reproduire les monuments dont l'origine étrangère est avérée;

(1) Qu'il me soit permis d'indiquer ici grâce à quels appuis j'ai pu entreprendre cette étude. L'Université de Bordeaux m'a désigné pour être membre de l'Ecole française d'Espagne fondée sur son initiative, et l'Université de Paris a fait les frais de la mission qui m'était confiée en vue d'une enquête sur les monuments de l'époque romaine en Espagne. Lorsque j'ai eu à préciser les limites et le sens de mes recherches, M. le Vice-Recteur de l'Académie de Paris, M. le Recteur de l'Académie de Bordeaux, M. Pierre Paris, directeur de l'Ecole française d'Espagne, ont bien voulu approuver le plan de travail que je leur ai soumis, et cette approbation a été pour moi le meilleur des encouragements.

au nombre de ceux dont la provenance est incertaine, il peut y en avoir qui n'ont pas été découverts en Espagne: il m'était naturellement impossible de les éliminer.

Enfin il y a des sculptures dont l'époque est difficile à définir: tantôt l'œuvre est assez mal caractérisée pour qu'on hésite entre l'antiquité et le moyen âge, tantôt on peut se demander si l'on a devant soi un original antique ou une imitation moderne. Je publie l'objet toutes les fois qu'il y a un doute sérieux sur l'époque à laquelle il doit être attribué. Il m'arrive, exceptionnellement, de publier des sculptures qui ne sont certainement pas antiques: j'expose dans ce cas les raisons particulières que j'ai eues d'agir ainsi.

Les monuments sont classés suivant la provenance, et l'ordre des localités est sensiblement le même qu'a adopté Hübner dans le *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Pour chaque localité, les sculptures en ronde bosse précèdent les bas-reliefs. Chaque monument reproduit est désigné par un numéro. Quant aux notices qui accompagnent les reproductions, j'ai cherché à n'y mettre que les renseignements nécessaires pour donner une notion exacte de l'objet présenté, et j'ai réduit le plus possible la part de l'impression personnelle et de l'interprétation. Je n'ai pas voulu non plus multiplier, sans utilité véritable, les indications bibliographiques, et, pour les monuments qui portent une inscription, je n'ai pas reproduit toute la série des références antérieures au *Corpus Inscriptionum Latinarum*, auquel il suffira de se reporter.

Il est probable que, malgré mes efforts pour ne rien omettre, toutes les sculptures antiques du *Conventus Tarraconensis* ne sont pas venues à ma connaissance, et que ce recueil a des lacunes. Je serai très heureux de voir se dresser une liste d'*addenda* et de *corrigenda* qui rendront ce corpus moins imparfait. Tel qu'il est, il doit beaucoup à la collaboration de tous ceux dont j'ai mis à profit la compétence et l'obligeante amitié, au cours de mon séjour en Espagne. Mes remerciements vont d'abord à l'Institut d'Etudes Catalanes, qui veut bien accueillir mon travail dans son Annuaire, et manifester ainsi de façon effective sa sympathie pour l'Ecole Française d'Espagne; j'adresse en particulier ma reconnaissance à M. Puig y Cadafalch et à M. Pijoan, chez lesquels j'ai toujours trouvé le concours le plus empressé et le plus efficace. M. Cazurro, à Gérone, M. Martínez Aloy et M. Tramoyeres, à Valence, m'ont communiqué toute sorte de renseignements utiles, m'ont donné des photographies, m'ont conduit aux endroits où ils connaissaient des monuments qui pouvaient m'intéresser. Je remercie enfin les archéologues, les conservateurs des musées, les collectionneurs, qui, dans les différentes villes que j'ai visitées, ont aidé mes recherches avec tant de bonne grâce et de libéralité, me permettant de prendre les photographies dont j'avais besoin, me faisant bénéficier de leurs notes et de leurs souvenirs: à Valence, M. le chanoine Chabás et M. Miguel Martí; à Sagonte, M. Juan Chabret; à Ségorbe, M. le docteur Torres; à Tor-

tose, M. Mestre y Noé; à Tarragone, M. Angel del Arco; à Solsona, M. l'abbé Serra y Vilaró; à Barcelone, M. Carlos de Bofarull, M. P. Casades y Gramatxes, M. González Hurtebise; à Mataró, M. Vinardell; à Vich, M. l'abbé Gudiol. Que tous veuillent bien recevoir ici l'expression sincère de ma gratitude.

Pline l'Ancien (*Hist. Nat.*, III, 3(4), 23) indique en ces termes l'extension du Conventus Tarraconensis: «*Tarracone disceptant populi XLIII, quorum celeberrimi: civium Romanorum, Dertosani, Bisgargitani; Latinorum, Ausetani, Cerretani, qui Iuliani cognominantur, et qui Augustani, Edetani, Gerundenses, Iessonienses, Teari, qui Iulienses; stipendiariorum, Aquicaldenses, Aesonenses, Baeculonenses.*»

C'est en s'appuyant sur ce texte que Hübner a fixé les limites du Conventus Tarraconensis, telles qu'elles sont tracées sur les cartes jointes au volume II du *Corpus Inscriptionum Latinarum.* J'accepte ces limites sans les discuter; elles sont certainement exactes, à d'insignifiants détails près. La mention des Edetani dans l'énumération de Pline suffit à établir que Valence était comprise dans le Conventus Tarraconensis, contrairement à la division adoptée, par exemple, par Ceán-Bermúdez, qui la rattache au Conventus Carthaginiensis; c'est le Jucar qui séparait le Conventus Tarraconensis du Conventus Carthaginiensis, les Contestani des Edetani.

Le Conventus Tarraconensis va donc du Jucar aux Pyrénées. Il ne comprend pas la ville de Lleyda (Lérida), rattachée expressément par Pline au Conventus Caesaraugustanus, ni le val d'Aran qui faisait partie de l'Aquitaine. Les provinces modernes qui correspondent au Conventus Tarraconensis sont les provinces de Valence (en partie), de Castelló, de Tarragone, de Lleyda (en partie), de Barcelone et de Gérone.

Au nombre des sources à utiliser pour l'étude des antiquités de cette région, il faut d'abord citer les trois ouvrages suivants, où les monuments du Conventus Tarraconensis ont leur place parmi ceux de l'Espagne en général [1]:

1° A. de Laborde, *Voyage pittoresque de l'Espagne*, Paris, Didot, 2 vol., 1806-1820. Le premier volume est le seul que l'auteur ait réalisé tel qu'il l'avait conçu; il contient les provinces dont les monuments, au jugement de Laborde, se rapportent surtout aux temps anciens de l'Espagne: Catalogne, Valence, Estramadoure. Divisé en deux parties (1806 et 1811), ce volume comprend en tout 189 planches, dont les 143 premières intéressent la Catalogne et Valence.

2° J. A. Ceán-Bermúdez, *Sumario de las antigüedades romanas que hay en España*, Madrid, 1832, essai d'inventaire général, qui a deux défauts: il n'est

(1) Le *Viage de España* de Ponz, dans les tomes relatifs à Valence et à la Catalogne (tome III, 2de éd., Madrid, 1777; tome IV, 2de éd., 1779; tome XIII, 1785; tome XIV, 1788), est très pauvre et très peu original en ce qui concerne les monuments antiques.

accompagné d'aucune illustration, et les renseignements sont rarement de première main.

3° HÜBNER, *Die antiken Bildwerke in Madrid, nebst einem Anhang, enthaltend die übrigen antiken Bildwerke in Spanien und Portugal,* Berlin, Reimer, 1862. Comme ce titre l'annonce, la dernière partie de l'ouvrage (p. 275-344) contient la description des sculptures antiques vues par Hübner au cours de ses voyages dans les différentes régions de la péninsule; Hübner rassemble en outre des indications sur les monuments disparus. Il n'y a pas d'illustrations. — Avant d'être réunies dans les *Ant. Bildwerke,* les notes de voyage de Hübner avaient été publiées par fragments successifs dans le *Bullettino dell'Instituto di Corrispondenza Archeologica,* 1860, 1861, 1862, et le *Bullettino* est sur certains points plus complet que les *Bildwerke.*

En outre, deux ouvrages intéressent spécialement la région qui correspond au Conventus Tarraconensis:

4° Dans la dernière partie du XVIIIe siècle, le COMTE DE LUMIARES (dont le nom complet fut, par la suite: ANTONIO VALCARCEL PIO DE SABOYA, PRÍNCIPE PIO, MARQUÉS DE CASTEL-RODRIGO) forma le projet de réunir en un Corpus les inscriptions et les monuments antiques du royaume de Valence. Les notes et les dessins qu'il avait rassemblés furent remis en 1805 à l'Académie de l'Histoire, et publiés en 1852, dans le tome VIII des *Memorias* de l'Académie, sous ce titre: *Inscripciones y antigüedades del Reino de Valencia, recogidas y ordenadas por el Excmo. Sr. D. Antonio Valcarcel,* etc., *é ilustradas por D. Antonio Delgado.* — Delgado a remanié et arrangé, en vue de la publication, les notes manuscrites de Lumiares. Le mémoire est accompagné de 69 planches en lithographie.

Beaucoup de monuments, détruits soit pendant la guerre de l'Indépendance, soit dans le cours du XIXe siècle, ne sont plus connus que par les gravures de Laborde ou de Lumiares.

5° M. PUIG Y CADAFALCH a publié en 1909, à Barcelone, avec la collaboration de MM. ANTONI DE FALGUERA et J. GODAY Y CASALS, le tome Ier de *L'Arquitectura Romànica a Catalunya.* Etudiant les «precedents» de l'architecture romane en Catalogne, M. Puig y Cadafalch est amené à présenter un tableau complet de la civilisation antique dans la région, et à publier de nombreux monuments d'époque romaine. Beaucoup de sculptures (du Musée provincial de Barcelone en particulier) ont été reproduites pour la première fois dans cet ouvrage.

Quand j'aurai à citer un de ces cinq auteurs, j'emploierai les désignations suivantes: LABORDE, CEÁN, HÜBNER *A. B.* [1], LUMIARES, PUIG Y CADAFALCH.

Les autres ouvrages et les publications périodiques qui contiennent des renseignements utiles seront cités dans le cours du travail.

(1) Je renvoie au volume II du *Corpus Inscriptionum Latinarum* par l'abréviation usuelle: *C. I. L.*, II, et par *Eph. Ep.* aux deux suppléments de ce volume parus dans l'*Ephemeris Epigraphica,* t. VIII et IX.

I. — VALENCE

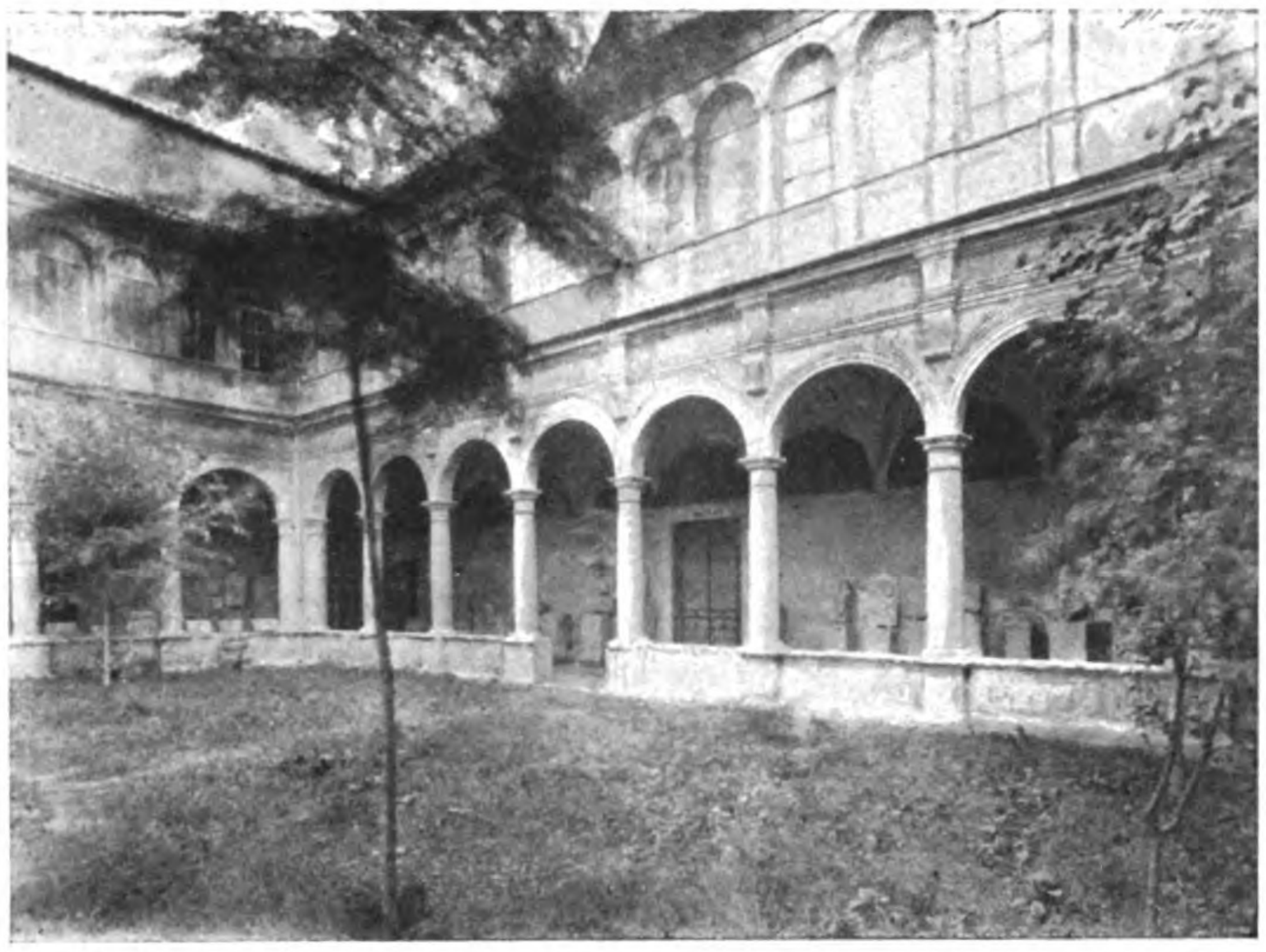

Fig. 1. — Musée de Valence

La colonie romaine de *Valentia* occupait l'emplacement qui est resté, à travers les siècles, le quartier central de la ville, autour de la cathédrale; c'est là que les travaux de voirie et de construction mettent à jour de temps à autre des vestiges romains.

Valence a un Musée provincial, installé dans l'ancien Convento del Carmen. Il est surtout riche en tableaux, mais possède aussi des inscriptions et des sculptures antiques, exposées pour la plupart dans la cour d'entrée, sous la galerie orientale du cloître. Une partie des objets appartient à la Academia de Bellas Artes de San Carlos. — Ces monuments ne proviennent pas exclusivement de Valence, mais de toute la région: des localités du Conventus Carthaginiensis (Bocairente, Denia, Altea, Iviza) en ont fourni plusieurs, qui ne sont pas publiés ici.

Fig. 2. — Statue n° 1

L'Université conserve une petite collection d'objets antiques; ce sont uniquement des monnaies, des pierres gravées et des petits bronzes, d'origine incertaine.

La collection formée au XVIIIe siècle par les archevêques Mayoral et Fabian y Fuero, et vue au Palais Archiépiscopal par Ponz, Lumiares et Laborde, a complètement disparu lors de la prise de Valence par Suchet en 1812. L'incendie et le pillage ne laissèrent rien subsister de la bibliothèque ni du musée; une seule peut-être des statues dessinées par Laborde a été retrouvée plus tard (v. plus bas, nº **21**). Ces sculptures provenaient du Puig de Cebolla, entre Valence et Sagonte.

1 (fig. 2). Statue conservée au Colegio del Pa-

Fig. 3. — Torse nº 2 et tête nº 9

triarca. Elle était placée sur une fontaine, dans le patio principal, à l'endroit où s'élève maintenant la statue du patriarche Juan de Ribera; lors de l'érection de cette statue, elle fut transportée dans la petite cour des cuisines, où elle est encore. Il n'est pas impossible qu'elle ait été rapportée d'Italie par Juan de Ribera; mais il y a tout autant de vraisemblance pour qu'elle ait été trouvée sur place, pendant qu'on construisait le collège, qui est compris dans le périmètre de l'enceinte romaine. LLORENTE: «*dícese que se halló al abrir cimientos para la obra.*» — Marbre blanc. — Un peu plus petit que nature.

Bibliographie. — PONZ, *Viage de España*, III, p. 248; HÜBNER, *Bullettino dell'Instituto*, 1861, p. 23; HÜBNER, *A. B.*, p. 291, n.º 685; *C. I. L.*, II, 3755 (où la description est inexacte); Teódoro LLORENTE, *Valencia* (dans la collection *España, sus monumentos y artes, su naturaleza é historia*), I (1887), p. 856; Vicente ALCAYNE, *El colegio de Corpus-Christi de Valencia*, dans la revue *El Archivo*, t. V (1891), p. 245.

Femme drapée, un *volumen* dans la main gauche. Coiffure en côtes de melon, avec chignon sur la nuque; prunelles gravées. Restauration: la partie gauche du bas de la statue, avec les *volumina* et une partie de la plinthe. La tête a été brisée en plusieurs morceaux, recollés ensuite. Sur la plinthe, traces peu visibles d'une inscription. Hübner a lu: *Au.....e* | *c.....* — Style très médiocre, «saeculi ut videtur tertii» (*C. I. L.*).

Le peuple a pris pour une botte de paille le faisceau de *volumina* placé aux pieds de la statue, d'où le surnom de *la Palletera* sous lequel elle est connue. La légende y voit le portrait d'une *palletera* dont la pauvre maison était parmi celles qu'il fallut démolir pour construire le collège: elle n'aurait consenti à la céder qu'à condition d'avoir son effigie sur l'emplacement de la maison détruite (Llorente, *l. c.*, n. 4).

2 (fig. 3). Torse trouvé «dans une jarre funéraire», calle de la Paz, en 1899 (TRAMOYERES). Au Musée de Valence; la tête placée sur le torse ne lui appartient pas (v. plus loin, nº **9**). Marbre blanc. Hauteur 0,53.

Bibliographie. — Luis TRAMOYERES, article publié dans le quotidien *Las Provincias*, du 24 septembre 1899, et reproduit dans la *Revue des Études anciennes*, II (1900), p. 68 (deux croquis, face et revers).

Fig. 4. — Tête nº 3

Torse d'adolescent (Dionysos?). Manquent la tête, les bras, la plus grande partie des deux jambes. Au milieu des reins, trou qui marque l'emplacement d'une tige de soutien.

3 (fig. 4). Tête de statuette achetée à Valence par M. Miguel Martí, qui la conserve à Valence. Provenance inconnue. Marbre blanc de grain très fin. Hauteur 0,18.

Vénus? Restauration: le nez (en albâtre). Les cheveux, divisés par une raie médiane, couvrent l'oreille presque entièrement; nœud de cheveux sur la nuque. Semble bien antique.

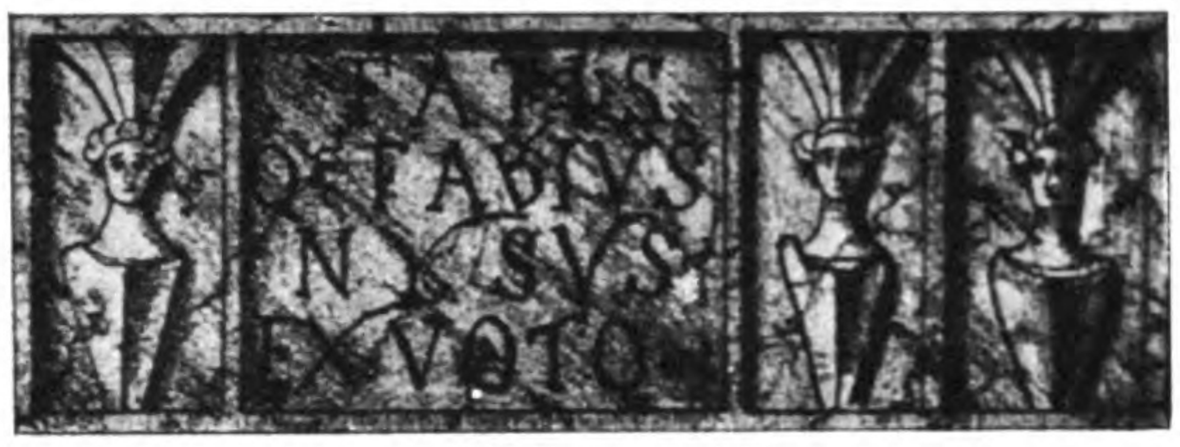

Fig. 5. — Stèle n° 4

4 (fig. 5). Stèle votive qui existe «en la casa de la dignidad de chantre, plaza de la Almoina, en el piso bajo junto al pozo entre las demás piedras que forman la cárcel de S. Vicente Mártir» (LUMIARES). Je n'ai pu voir ce monument; M. MARTÍNEZ ALOY a bien voulu l'examiner et me communiquer ses notes.—Sur les prisons de saint Vincent (une autre prison du même saint était au couvent de Santa Tecla), v. CHABÁS, *Episcopologio Valentino*, I (1909), p. 52-57. L'ancienne «casa de la dignidad de chantre» porte aujourd'hui le nº 5 de la plaza de la Almoina. — Marbre noir. — Dimensions indiquées par Lumiares: largeur, 5 pieds; hauteur, 3 pieds. M. Martínez Aloy a compté $0^{m},50$ pour la hauteur, et $0^{m},84$ pour la largeur de la partie visible: un tuyau de descente cache le buste de droite.

Bibliographie.—ESCOLANO, *Décadas de la historia de..... Valencia*, 1re partie (1610), livre I, ch. XVIII; LUMIARES, pl. 59, n.° 327 (reprod. ci-dessus), et p. 96; *C. I. L.*, II, 3727; Marquis de CRUILLES, *Guía de Valencia*, t. II (1876), p. 164.

Bustes des trois Parques: «fatarum protomae admodum rudes sunt» (*C. I. L.*). L'un des bustes est à gauche (1) de l'inscription, les deux autres à droite. M. Martínez Aloy remarque que le dessin de Lumiares est peu exact, et reproduit mal les faces larges et fortes des Parques. Inscription: *Fatis* | *Q. Fabius* | *Nysus* | *ex voto.*

5 (fig. 6). Autel funéraire vu par les anciens témoins plaza de San Francisco; cherché vainement par Hübner, le monument a été retrouvé par la suite à l'endroit indiqué. Aujourd'hui au Musée de Valence. Pierre commune. Hauteur 0,98; largeur maxima 0,38; épaisseur 0,38.

Bibliographie. — LUMIARES, pl. 55, nº 312, et p. 90; *C. I. L.*, II, 3757 (où la leçon de Lumiares n'est pas reproduite exactement).

(1) J'emploie toujours les termes de *droite* et de *gauche* par rapport au spectateur.

Fig. 6. — Autel n° 5

Moulures à la partie supérieure et à la base; la face principale était couronnée d'un fronton, qui a été martelé. Cette face est très détériorée. Je lis seulement:

D M
CAECILIAE
PRIMITIVÆ
AN \N
OΛ AITA
IVI TIS

Les quatre dernières lettres de la ligne 5 sont douteuses, sauf l'A final, qui est plus petit que les lettres précédentes.

Sur la face latérale droite, *ascia*, gravée au trait.

La face gauche est lisse.

6 (fig. 7). Fragment de stèle funéraire encastré dans le mur de l'église San Bartolomé, calle de Serranos. D'après SALES, qui avait entre les mains le manuscrit d'un témoin oculaire, ce fragment fut trouvé en 1667, en même temps que d'autres débris romains (parmi lesquels «nitidissimi marmoris columna..... ornata hederae segmentis»), dans les fondations de l'église actuelle. Marbre blanc. Hauteur environ $0^m,40$.

Fig. 7
Fragment n° 6

Bibliographie. — Agustín SALES, *Turiae marmor nuper effossum*, brochure publiée à Valence en 1760 et réimprimée par le P. Fita dans le *Boletín de la R. Academia de la Historia*, tome IV (1884), p. 37-38 de la brochure et 136 du *Boletín;* LUMIARES, pl. 56, n.º 318, et p. 94; *C. I. L.*, II, 3765.

Rinceau travaillé au foret. Inscription: *D.* [*M.*] | *Marcia...*

7 (fig. 8 et 9). Autel funéraire découvert en 1899 «en el solar limitado por las calles de la Paz, Cruz Nueva, Pollo y Beato Juan de Ribera, casas n.º 73» (TRAMOYERES). — Au Musée de Valence. Pierre calcaire du pays. Hauteur $1^m,03$; largeur à la base $0^m,53$; épaisseur à la base $0^m,46$.

Bibliographie. — Luis TRAMOYERES, *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, XXXVII (1900), p. 127; *ibid.*, p. 351 (reprod.; reprod. de nouveau *ibid.*, LII, 1908, p. 180); *Eph. Ep.*, IX, n° 364.

Moulures à la partie supérieure et à la base. La face principale est couronnée par un fronton orné d'une étoile à six rais inscrite dans un cercle; à droite et à gauche, bourrelets dont la tranche est décorée de spirales.

Inscription: *D. M.* | *M. Font(eius) An* | *titheus et An* | *tonia Onesi* | *cratia viven* | *tes fecerunt* | *sibi et suis.*

Fig. 8. — Autel n° 7

Sur la face latérale droite: *ascia* en relief plat, d'une forme particulière (v. *Eph. Ep., l. c.*).

La face gauche est lisse.

8 (fig. 10 à 12). Autel funéraire trouvé en 1908 «en el subsuelo de la casa núms. 5 y 7 de la calle de Cabilleros» (étiquette du monument). Au Musée de Valence. Pierre calcaire du pays. Hauteur $0^{m},77$; largeur maxima $0^{m},56$; épaisseur $0^{m},46$.

Bibliographie. — FITA (d'après photographies et renseignements de MARTÍNEZ ALOY), *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, LII, 1908, p. 178-181 (reprod. de la face principale et de la face latérale droite.)

Fig. 9. — Autel n° 7

Le couronnement a été martelé; traces de moulures. La base manque.

Inscription: *D. M.* | *Fabio C[a]ridia* | *no an(norum) LXXV Fabi* | *us Caridianus* | *patri pientissi* | *mo et Fabia Ae* | *giale marito* | *optimo b(ene) m(erenti).*

Face latérale droite: aiguière et *ascia*, en relief plat.

Face latérale gauche: patère à manche.

Fig. 10. — Autel n° 8

Le manuscrit épigraphique de JUSTINIANO (XVIe siècle), utilisé par Hübner, rapporte la découverte, «in ædibus commendatoris Montacuti», d'une statue d'Hercule, qui fut détruite (v. *C. I. L.*, II, 3728).

Au XVIIe siècle, les travaux exécutés pour la construction de la chapelle de Nuestra Señora de los Desamparados mirent à jour plusieurs inscriptions romaines, encastrées encore aujourd'hui dans la façade de la chapelle, et divers autres fragments: «buen número de estatuas rotas», d'après PONZ (IV, p. 48), entre autres «el tronco de una estatua togada» (LLORENTE, *Valencia*, I, p. 469, n. 2). Ponz

Fig. 11. — Autel n° 8

et Llorente citent tous deux comme source José Vicente DEL OLMO, *Lithología ó explicación de las piedras y otras antigüedades halladas en las çanjas que se abrieron para los fundamentos de la capilla de Nuestra Señora de los Desamparados* (Valence, 1653). Ces fragments de sculpture n'ont pas été conservés.

L'inscription *C. I. L.*, II, 3730, est conservée sur le paseo del Azud, dans un petit monument construit au XVIIIe siècle, lors de la découverte de la pierre; à la partie supérieure de ce monument se voit un médaillon de marbre noir qui porte en relief une corne d'abondance, au milieu d'un faisceau de flèches et de rayons, avec l'inscription CO. JV. IT. VALENTIA; une couronne de laurier entoure le tout. — Ce médaillon, copié sur les monnaies de Valence (v. Delgado, *Nuevo método de clasificación de las medallas autónomas de España*, tome III, 1876, pl. CLXXXIII), date du XVIIIe siècle, et ceux qui l'ont sculpté n'avaient pas l'intention de le faire passer pour antique (voir le document publié dans le *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, IV, 1884, p. 184-185): cependant il a trompé Ponz (IV, p. 151), et Delgado a cru devoir le discuter, dans les commentaires qu'il ajoute au travail de Lumiares (p. 91). — L'inscription est publiée par Hübner, n° 371 des *falsae*.

Fig. 12. — Autel n° 8

Je note enfin, pour mémoire, qu'au Colegio del Patriarca, outre la statue antique publiée plus haut (n° 1), on voit une statuette d'Hercule et plusieurs bustes de personnages grecs ou romains, qui datent de la Renaissance.

II. — ENVIRONS DE VALENCE

La région fertile qui entoure Valence était habitée à l'époque romaine par une population aussi dense que de nos jours, et les traces d'agglomérations ou d'établissements antiques ont été signalées en beaucoup d'endroits. Je groupe dans ce chapitre les sculptures trouvées dans différentes localités voisines de Valence. La plus méridionale de ces localités est Poliñá, village du partido judicial d'Alcira, sur le Jucar. Turís est une petite ville du partido judicial de

Chiva, au sud-ouest de Valence. Godella, Ribarroja et Villamarchante s'échelonnent au nord-ouest de Valence, entre Valence et Liria. La ville de Liria était un des principaux centres de la région édétane [1]. Enfin, le Puig de Cebolla, où existait, semble-t-il, une très riche villa romaine, est au nord de Valence, sur la route de Sagonte.

9. Tête trouvée à Poliñá. Au Musée de Valence, placée sur le torse de Valence publié plus haut (nº **2**). Marbre grisâtre. Hauteur 0m,15.

Voir la reproduction, fig. 3.

Provenance indiquée par M. TRAMOYERES.

Dionysos. Manque le nez. Couronne de lierre dans les cheveux, qui sont travaillés au foret.

Fig. 13. — Buste nº 10

10 (fig. 13). Buste en forme d'hermès, trouvé à Turís, «en la partida de Fondos» (FITA). Conservé à Turís, chez M. José Soler Navarro. Marbre blanc. D'après le P. Fita, de la même taille que le buste de Pallas découvert à Denia, c'est-à-dire environ 0m,25.

Photographie communiquée par M. MARTÍNEZ ALOY. Je n'ai pas vu le monument.

Bibliographie. — *Memorias de la Sociedad Arqueológica Valenciana*, fasc. 5 (1878), p. 20, et planche; fasc. 6 (1879), p. 6-7; FITA, *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, XXXVII (1900), p. 437-438 (reprod., p. 439); XXXVIII (1901), p. 98.

Dionysos couronné de lierre (plutôt que Bacchante comme l'admet le P. Fita); longues mèches de cheveux ramenées en avant sur les épaules.

Le nº 12806 (année 1901) du journal de Valence *Las Provincias* contient le récit d'une excursion à Turís. La *partida de la Carencia* est mentionnée dans cet article, d'après les indications d'Andrés PILES É IBARS (historien de Cullera; mort depuis), comme ayant fourni de nombreux restes antiques, entre autres «dos piedras..... en las que aparecen toscamente dibujados y esculpidos unos animales que sin duda son carneros ó jabalíes». Ces pierres semblent n'avoir pas été conservées.

11 (fig. 14). Autel funéraire vu par LUMIARES à Godella, «en la parte derecha del pilar de las gradas que bajan al jardín en la casa del señor del lugar». La maison est occupée aujourd'hui par un pensionnat. L'autel existe encore, mais

(1) V. *C. I. L.*, II, p. 509.

Fig. 14. — Autel n° 11

il est encastré dans un des murs du salon, et les faces latérales ne sont plus visibles; la face principale est badigeonnée de peinture. — Marbre blanc. Hauteur, 0,83; largeur, 0,34.

Bibliographie.—LUMIARES, pl. 7, n.° 71 (reprod. ci-dessus), et p. 38; CEÁN, p. 81 (vraisemblablement d'après les papiers de Lumiares); *C. I. L.*, II, 3780 (Hübner n'a pas vu le monument et ne mentionne aucune sculpture); *Mem. de la Soc. Arqueol. Valenc.*, fasc. 3 (1876), p. 12.

Le texte, tel que je l'ai lu sous le badigeon, est le suivant:

IVLIAE GE
TVLAE AN
NOR XXXVII
M̄ VII DVII IVI
I ORTVNII VXS
ORI INNOCENTIS
SIME ET INCON
PARABILI
B M

Iuliae Ge | tulae an | nor(um) XXXVII | m(ensium) VII d(ierum) VII Iul(ius) | Fortun....? uxs | ori innocentis | sim(a)e et incon | parabili | b(ene) m(erenti).

Fig. 15. — Autel n° 12

Sur la face latérale gauche, Lumiares reproduit une patère. Delgado, publiant les notes de Lumiares, s'exprime ainsi: «Sin duda al otro lado debiera tener el preferículo. Advierte el autor que la E figurada en la parte superior de la piedra la habían formado en tiempos modernos.»

On peut conclure de ce passage, et du dessin reproduit ci-dessus, que la face latérale droite avait été retaillée et utilisée dans quelque arrangement moderne avant Lumiares. La restitution de l'aiguière sur cette face est possible, mais non certaine: c'est une habitude constante en Lusitanie que l'aiguière et

la patère se fassent pendant sur les faces latérales des cippes funéraires; mais dans l'est de l'Espagne la décoration a un caractère beaucoup moins fixe.

12 (fig. 15 à 18). Autel trouvé au lieu dit «Valencia la vieja», colline sur la rive droite du Turia, où l'on a observé des ruines qui sont peut-être celles d'un camp romain (DANVILA; v. *C. I. L.*, II, p. 965). Conservé au village voisin, Ribarroja, dans le jardin d'une maison qui appartient à M. Vicente Barrera, de Valence. Marbre rose à gros grain, de Buscarró. Hauteur maxima, $1^m,10$; en plan, l'autel forme un carré de $0^m,51$ de côté.

Bibliographie. — DANVILA, *Bol. de la R. Acad. de Bellas Artes de San Fernando*, décembre 1888, reproduit dans *El Archivo*, III (1888-89), p. 256-257.

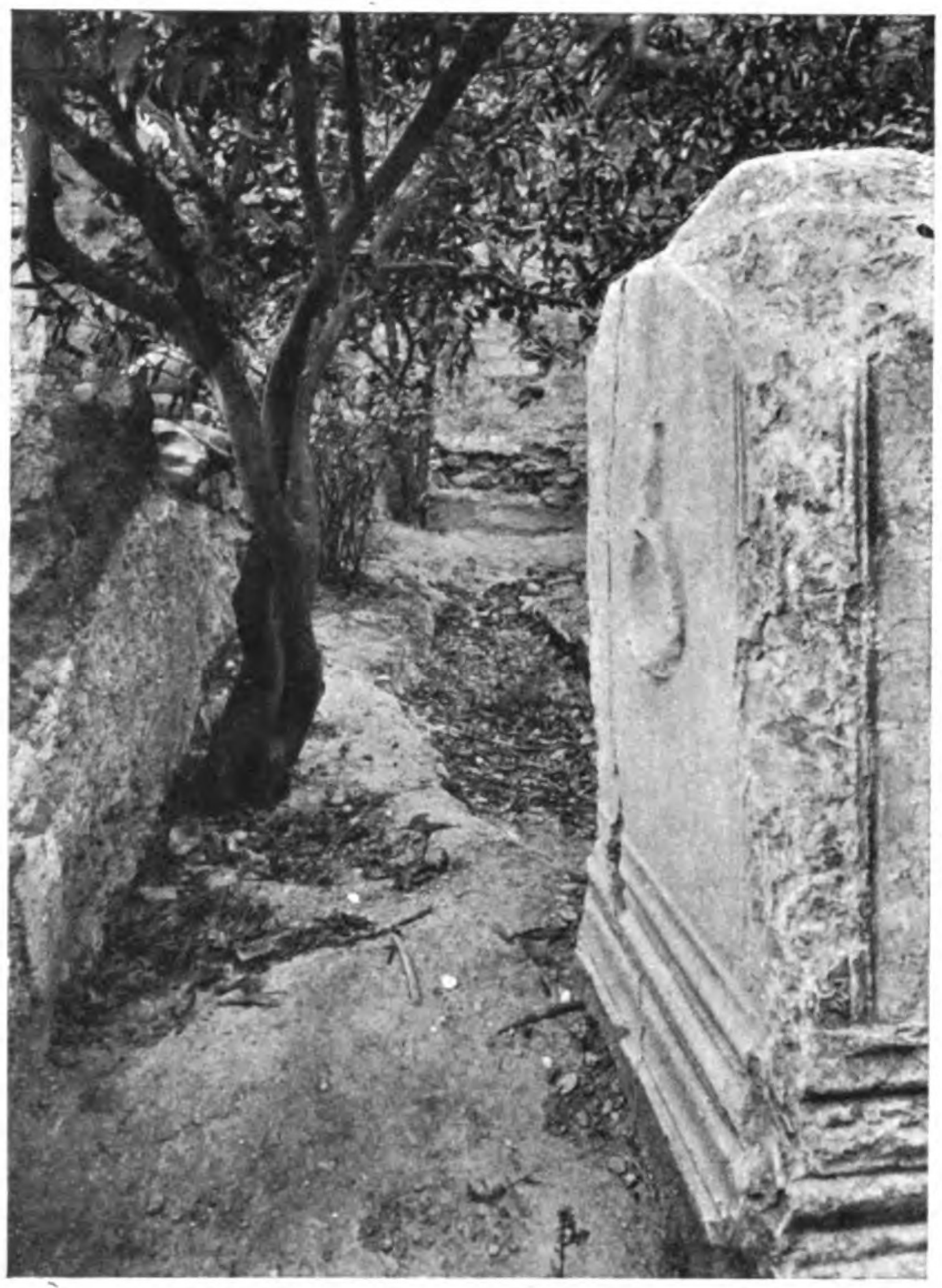

Fig. 16. — Autel n° 12

Le monument est incomplet à la partie supérieure, et les quatre arêtes verticales ont souffert. Base moulurée; il devait y avoir aussi des moulures à la partie supérieure. Sur chaque face, l'encadrement était complété, à droite et à gauche, par une décoration verticale: feuilles de vigne et grappes de raisin alternant de part et d'autre d'une tige à ondulations régulières. Sur la face 1 (je numérote les faces en faisant le tour du monument, de gauche à droite), on reconnaît l'emplacement de la plaque de marbre plus rare ou de métal qui devait porter l'inscription; sur la face 2, patère munie d'un manche à l'extrémité duquel on reconnaît les traces d'une figure humaine; sur la face 3, patère à *umbo*, sans manche; sur la face 4, aiguière.

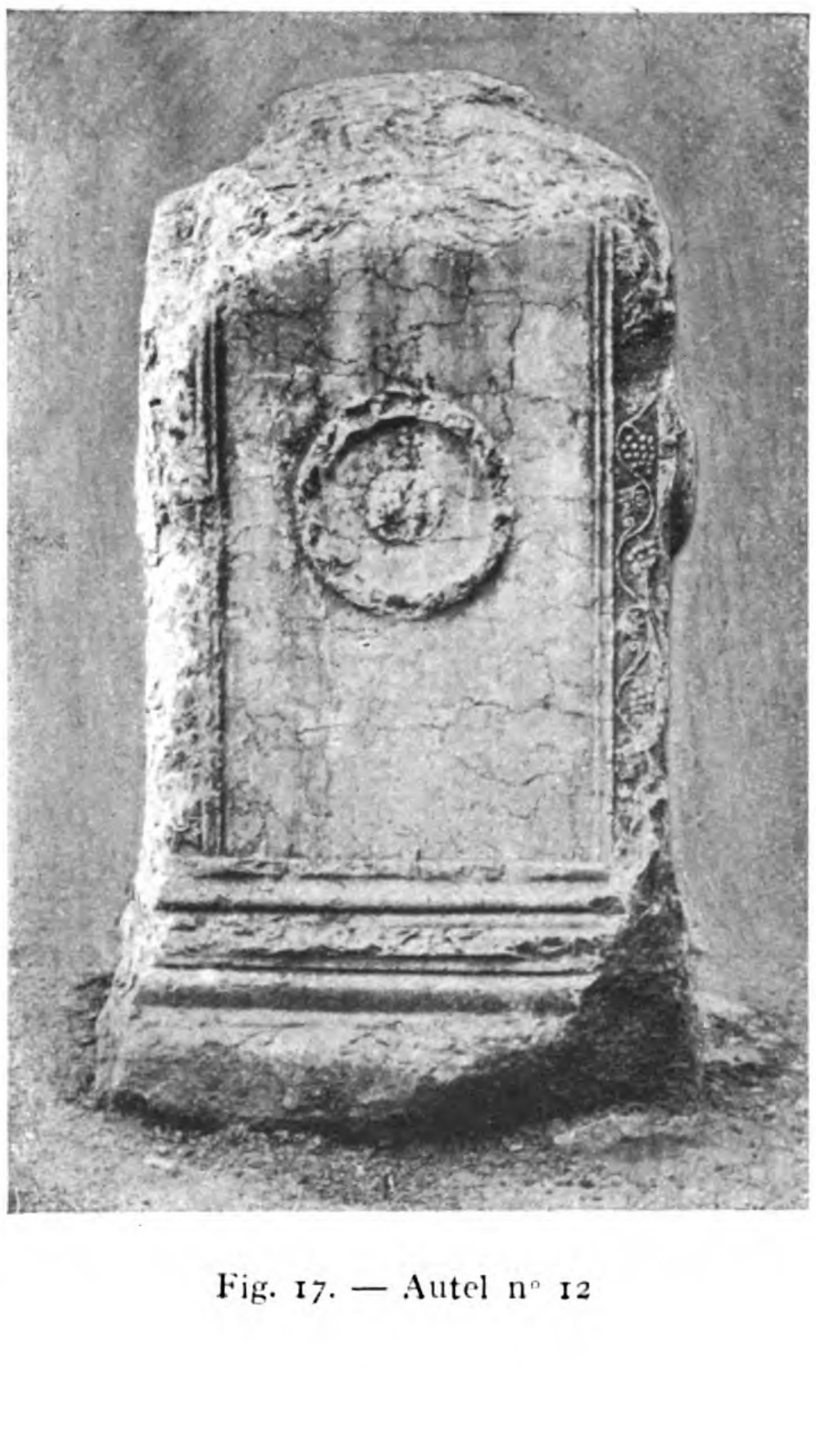

Fig. 17. — Autel n° 12

Sur le terroir de Ribarroja, «en el primer arco de la acequia del molino de Mandor», LUMIARES a vu un fragment de marbre

Fig. 18. — Autel nº 12

décoré de cannelures et de moulures, et portant l'inscription *C. I. L.*, II, 3782. Je ne crois pas utile de reproduire ici, pour un fragment dont la décoration est aussi simple, le dessin de Lumiares (pl. 10, n.º 100, et p. 52). Mais ce document contribue à attester l'existence d'une agglomération romaine près de Ribarroja.

13 (fig. 19). Autel funéraire trouvé «en el término de Villamarchante» (*Mem.*). Au Musée de Valence. Pierre calcaire du pays. Hauteur $1^{m},09$; largeur $0^{m},48$; épaisseur $0^{m},50$.

Bibliographie.—*Mem. de la Soc. Arqueol. Valenc.*, fasc. 2 (1873), p. 25, et pl. II, n.º 3 (reprod. peu exacte); *C. I. L.*, II, 6008 (Hübner n'a pas vu le monument et ne le connaît que par les *Memorias*).

Base et couronnement moulurés; noter le renflement cintré, à la partie supérieure du monument. L'inscription est encadrée d'une décoration formée de feuilles de vigne et de grappes de raisin alternant de part et d'autre d'une ligne brisée régulière, de sorte que la zone décorée se compose d'une succession de triangles dont chacun contient soit une feuille, soit une grappe. C'est une espèce de stylisation du décor que présentent les quatre faces du numéro précédent.

Fig. 19. — Autel nº 13

Inscription: *Se(m)proniae* | *Melanthidi* | *ann(orum) LV* | *Q. Caec(ilius)* | *Leonas* | *fecit.*

Le texte donné par le *C. I. L.* est à corriger pour les deux premières lignes. A la ligne 2, il y a ligature de AN et de TH.

14 (fig. 20). Stèle funéraire vue par LUMIARES «en la plaza de Liria, á la puerta del doctor Oliver». Elle n'est plus visible aujourd'hui. Elle est probablement dissimulée sous le badigeon blanc qui recouvre, à Liria, les murs de la plupart des maisons, et qui est renouvelé périodiquement: on devine de place en place sous ce badigeon des pierres antiques et des cippes. — «Mármol blanco; cuatro pies de alto, uno y tres pulgadas de ancho» ($= 1^{m},11 \times 0^{m},35$).

Bibliographie. — LABORDE, I, 2de partie, pl. CXLIII, n.° 19 (reproduction fantaisiste); LUMIARES, pl. 9, n.° 90 (reprod. ci-dessus), et p. 50; *C. I. L.*, II, 3802 (Hübner n'est pas allé à Liria).

Fig. 20. — Stèle n° 14

Inscription: *Eupor* | *ser(vus) an(norum)* | *VIII h(ic) s(itus) e(st)*. — Au-dessous, buste d'enfant, et objet où l'on reconnaît une patère.

15 (fig. 21). Autel funéraire trouvé à Liria en 1888, «en el solar del ex-convento del Remedio» (étiquette du monument). Au Musée de Valence. Marbre blanc à grain très fin (appelé dans le pays *pedra de llum*). Hauteur 0^{m},73; largeur 0^{m},44; épaisseur 0^{m},32.

Bibliographie — CHABÁS, *El Archivo*, III (1889), p. 185-186; FITA, *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, XVIII (1891), p. 380; *C. I. L.*, II, 6015 (où les dimensions sont inexactement indiquées).

L'autel se termine en haut par un fronton arrondi; la base est lisse. L'inscription est contenue dans un cadre rectangulaire entouré d'ornements en relief assez prononcé.

Dans le fronton, aigle dévorant un serpent. Traces indistinctes d'ornements aux acrotères.

Au-dessous du fronton, à droite et à gauche, têtes de béliers avec bandelettes; allant d'une tête à l'autre, en faisant le tour de l'inscription, longue guirlande de feuilles et de fruits (raisins, pavots?). — Au point le plus bas de cette guirlande, fleur à cinq pétales. Entre le bas de l'inscription et la guirlande, tête de Méduse. Entre la guirlande et la base, dans l'angle de droite, lièvre; la partie symétrique de la pierre, à gauche, a disparu.

Fig. 21. — Autel n° 15

Inscription: *D. M.* | *Corn(eliae) Panth* | *erae uxori* | *optumae L.* | *Lic(inius) Nicomed* | *es et si. bi.*

Les sculptures qui suivent ont été vues les unes par LABORDE, les autres par LUMIARES, au Palais Archiépiscopal, dans la collection formée par l'archevêque Mayoral, continuée par l'archevêque Fabian y Fuero. Elles provenaient de découvertes faites au Puig de Cebolla, sur l'emplacement d'une riche villa. Le terrain, que Lumiares (p. 81) localise en ces termes: «como

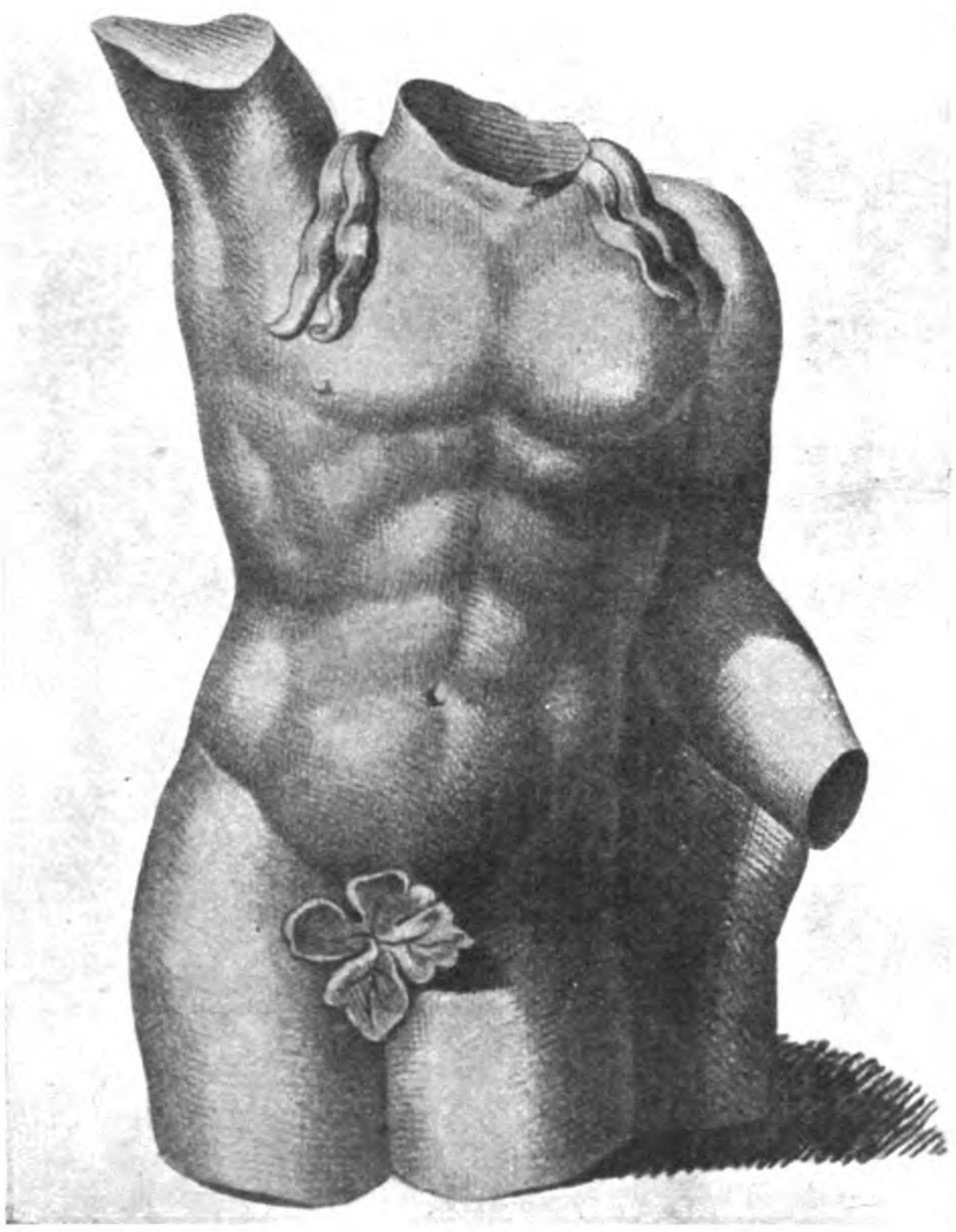

Fig. 22. — Torse n° 16

á un cuarto de legua del lugar de Pujol, en un campo llamado comunmente el Villar», fut fouillé à plusieurs reprises, sans beaucoup de méthode: d'après Lumiares (p. 81-83), des statues y furent découvertes en 1608, en 1745 («seis estátuas de mármol sin cabeza, piernas ni manos, dos odres ó pellejos figurados de mármol y algunos fragmentos de las mismas estátuas»), en 1777.

Ponz décrit ainsi la collection (IV, p. 148-149): «Entre las antigüedades que hasta la hora presente hay recogidas, se hallan diversos fragmentos de antiguas estatuas de mármol, encontrados cerca de Puzol, camino de Murviedro. Se ve un cuerpo, al parecer, de Hércules; esto es, la mitad de la figura, que los italianos llaman *Torzo:* nosotros diríamos el tronco: hay otro semejante, cosa excelente. Se ve el tronco de un Sátiro, y otro de figura echada con parte de las piernas; también hay una figura, que parece de Baco, hecha pedazos, y se conserva una mano de buen carácter, puesta sobre un pellejo, como los pies, y piernas, que aun existen. Se guardan asimismo dos bellas figuras hasta las rodillas, cuyo carácter es gentil, y como de mancebos; y últimamente hay allí algunas cabezas antiguas.»

Il ressort de ces témoignages que la collection était assez riche, et que nous n'avons pas conservé la reproduction de tous les morceaux qu'elle contenait. Laborde et Lumiares nous donnent en tout trois statues, un haut-relief, deux torses, et cinq fragments de bas-relief ornemental. J'ai indiqué plus haut (p. 327) dans quelles circonstances la collection archiépiscopale fut détruite. Une seule des sculptures qu'elle contenait a été retrouvée depuis (voir plus bas, n° **21**): encore n'est-il pas certain que le monument que possède aujourd'hui le Musée de Valence soit identique à celui que Laborde vit au Palais Archiépiscopal.

16 (fig. 22). Torse de marbre blanc. Dimensions non indiquées.

Bibliographie. — Lumiares, pl. 45, n.° 267 (reprod. ci-dessus), et p. 86; Ceán, p. 106 (d'aprés les papiers de Lumiares).

Lumiares reconnaît dans ce fragment un Bacchus, et Ceán un Apollon. La première interprétation est la plus vraisemblable.

17 (fig. 23). Torse dont LABORDE n'indique ni la matière (évidemment marbre) ni les dimensions.

Bibliographie. — LABORDE, I, 2de partie, pl. XCIX D (reprod. ci-dessus); S. REINACH, *Répertoire de la Statuaire*, II, 594, 8 (d'après Laborde).

Torse de jeune homme (probablement un Satyre), un court manteau jeté sur l'épaule gauche.

18 (fig. 24). Statue. Comme le nº **17**.

Bibliographie. — LABORDE, I, 2de partie, pl. XCIX A (reprod. ci-dessus), et p. 78; HÜBNER, *A. B.*, p. 288, note 2 (d'après Laborde); S. REINACH, *Répertoire*, II, 472, 8 (d'après Laborde).

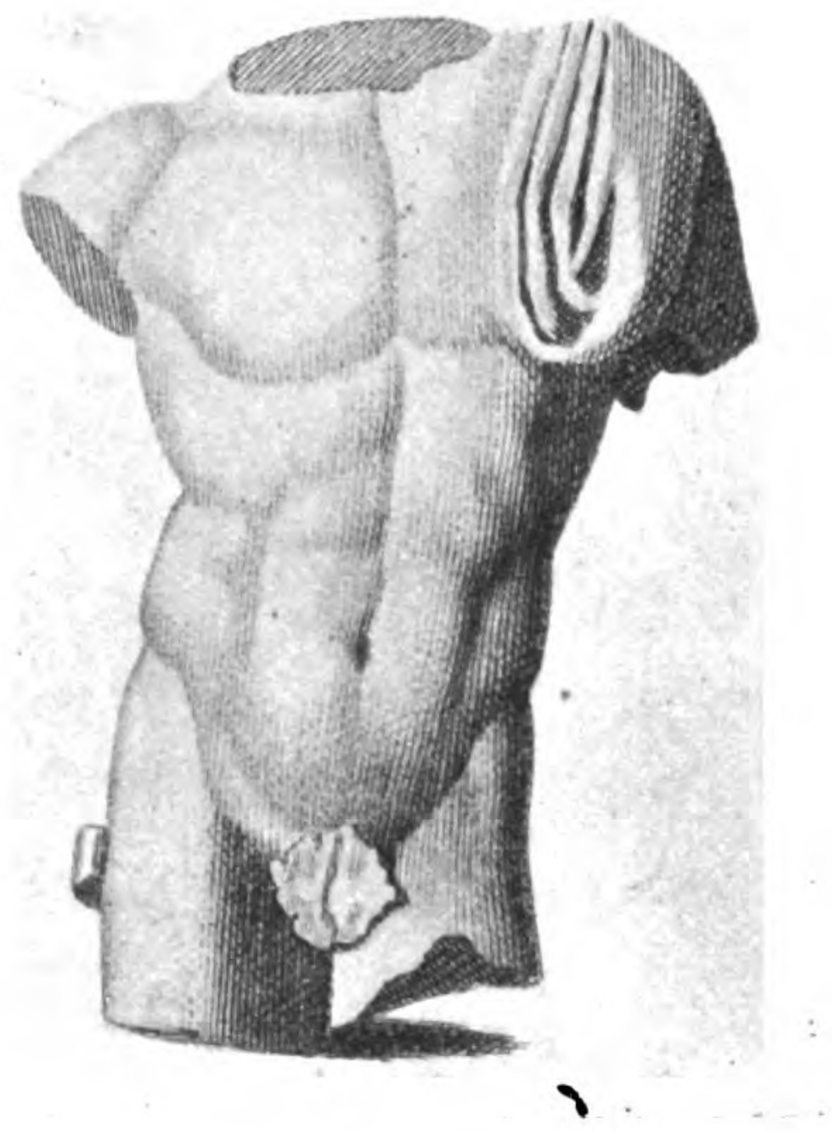

Fig. 23. — Torse nº 17

Jeune homme nu, debout, coiffé d'un bonnet phrygien (Paris?). Manquent les bras et les pieds. La jambe droite, au-dessous du genou, est entourée d'un large anneau. Laborde note dans cette figure un «ensemble de formes excessivement alongées».

19 (fig. 25). Statue. Comme le nº **17**.

Bibliographie.—LABORDE, I, 2de partie, pl. XCIX E (reprod. ci-dessus); HÜBNER, *A. B.*, p. 288, note 2 (d'après Laborde); FURTWÄNGLER, *Bulletino dell'Instituto*, 1877, p. 159, et *Meisterwerke der griechischen Plastik*, p. 486; S. REINACH, *Répertoire*, II, 101, 6 (d'après Laborde).

Jeune homme nu, debout, la tête penchée, la main gauche appuyée sur une outre que supporte un petit autel. Type dit Narcisse. Hübner: «häufige Vorstellung auf Gräbern; auffallend ist nur der auf einem kleinen Altar stehende Gegenstand, auf den er sich stützt; es scheint ein gefüllter Schlauch zu sein». Pour Furtwängler, ce type est, à l'origine, celui d'Adonis; mais on a pu tirer du type d'Adonis, par dérivation, une image de Narcisse; ce serait le cas

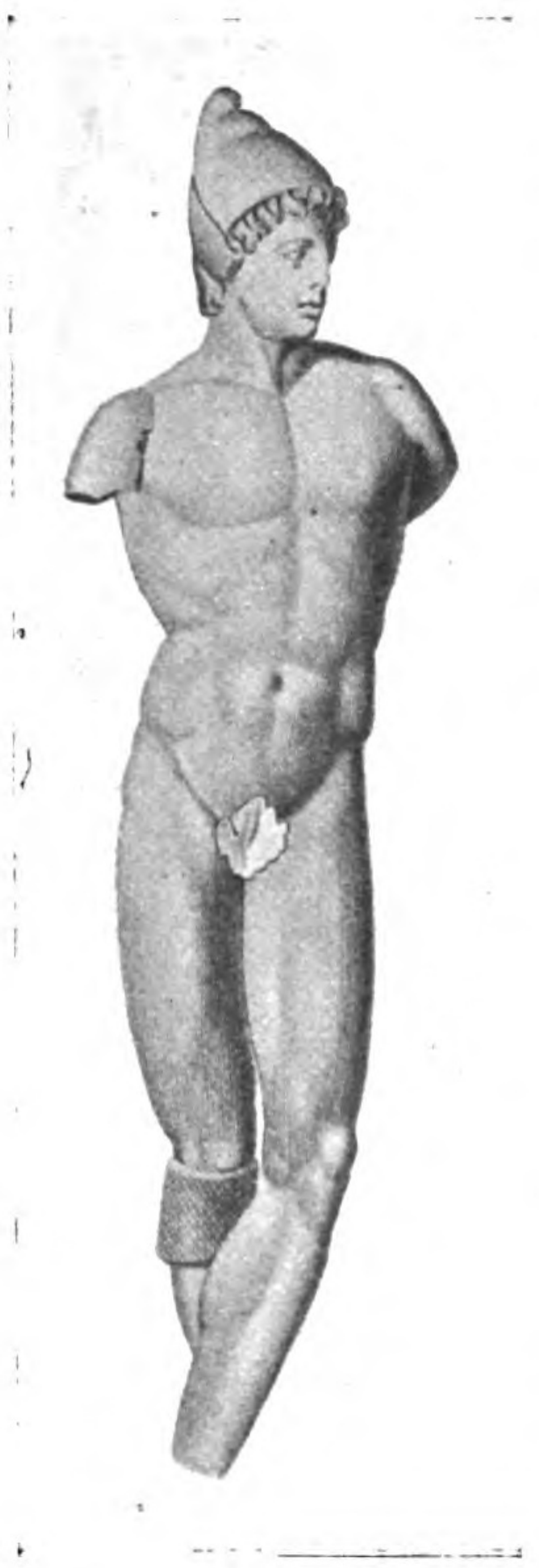

Fig. 24. — Statue nº 18

Fig. 25. — Statue nº 19

Fig. 26. — Statue nº 20

pour la statue de Valence, qui devait orner une fontaine, comme l'indique la présence de l'outre.

20 (fig. 26). Statue. Comme le nº **17**.

Bibliographie. — LABORDE, I, 2de partie, pl. XCIX H; HÜBNER, *A. B.*, p. 288, note 2 (d'après Laborde); S. REINACH, *Répertoire*, II, 137, 2 (d'après Laborde).

Statue mutilée de Bacchus jeune ou d'un Satyre, le corps nu, la nébride nouée sur l'épaule gauche; tronc d'arbre à la gauche du personnage.

21 (fig. 27). Haut-relief trouvé vers 1865 (1865 est la date d'entrée au Musée) au Grao de Valence, dans les eaux du port: avait dû être utilisé comme lest. Au Musée de Valence. Pierre calcaire d'un gris sombre, criblée de petits trous par suite du séjour dans l'eau de mer. Hauteur $0^{m},93$; largeur $0^{m},30$; épaisseur du fond $0^{m},31$; saillie maxima du relief $0^{m},07$.

Renseignements de M. TRAMOYERES, qui a publié sur cette sculpture (en même temps que sur un fragment de statue drapée, provenant de Denia), un article illustré de dessins à la plume, dans le journal *Las Provincias*, du 25 janvier 1909.

Fig. 27. — Haut-relief nº 21

M. Tramoyeres admet l'identité de cette sculpture avec le cinquième des monuments dessinés par Laborde au Palais Archiépiscopal. Je reproduis la gravure de Laborde (fig. 28).

Bibliographie — LABORDE, I, 2de partie, pl. XCIX C; HÜBNER, *A. B.*, p. 288, note 2 (d'après Laborde); REINACH, *Répertoire*, II, 471, 3 (d'après Laborde).

Les divergences entre la reproduction de Laborde et le monument conservé sont assez sensibles pour que l'identification ne soit pas certaine: les proportions ne sont pas les mêmes; la pose du bras gauche est modifiée; certains détails du costume, marqués sur le dessin de Laborde, comme les manches arrivant jusqu'au poignet, la ceinture au-dessus des hanches et le pantalon collant sur les jambes, n'apparaissent pas sur la pierre, où le personnage semble avoir les cuisses et les jambes nues. Mais toutes ces différences peuvent s'expliquer, soit par l'insuffisante fidélité de la reproduction de Laborde, soit par le mauvais

état de la pierre qui nous est parvenue. Somme toute, il est vraisemblable que le monument retrouvé dans les eaux du Grao est bien celui qu'avait vu Laborde, et qui avait disparu du Palais Archiépiscopal lors de l'incendie et du pillage de 1812.

Fig. 28. — Haut-relief, d'après Laborde

Ce haut-relief représente un personnage debout, coiffé d'un capuchon et vêtu d'un sayon. Sur le dessin de Laborde, il est chaussé; dans le monument conservé, les pieds sont brisés. Le menton s'appuie sur la main droite; les jambes sont croisées, la jambe gauche passant devant la jambe droite. Hübner, reconnaissant dans cette figure un Attis habillé, et dans le n° **18** un Attis nu, conclut à l'existence probable, au Puig de Cebolla, d'un sanctuaire de la déesse phrygienne. Mais ce haut-relief semble bien être simplement un Attis funéraire provenant de quelque tombeau.

22 (fig. 29 et 30). Cinq fragments de bas-relief, recueillis par Fabian y Fuero au Puig de Cebolla, près de la chapelle de Nuestra Señora de la Concepción (LUMIARES, p. 83). Marbre blanc. Dimensions:

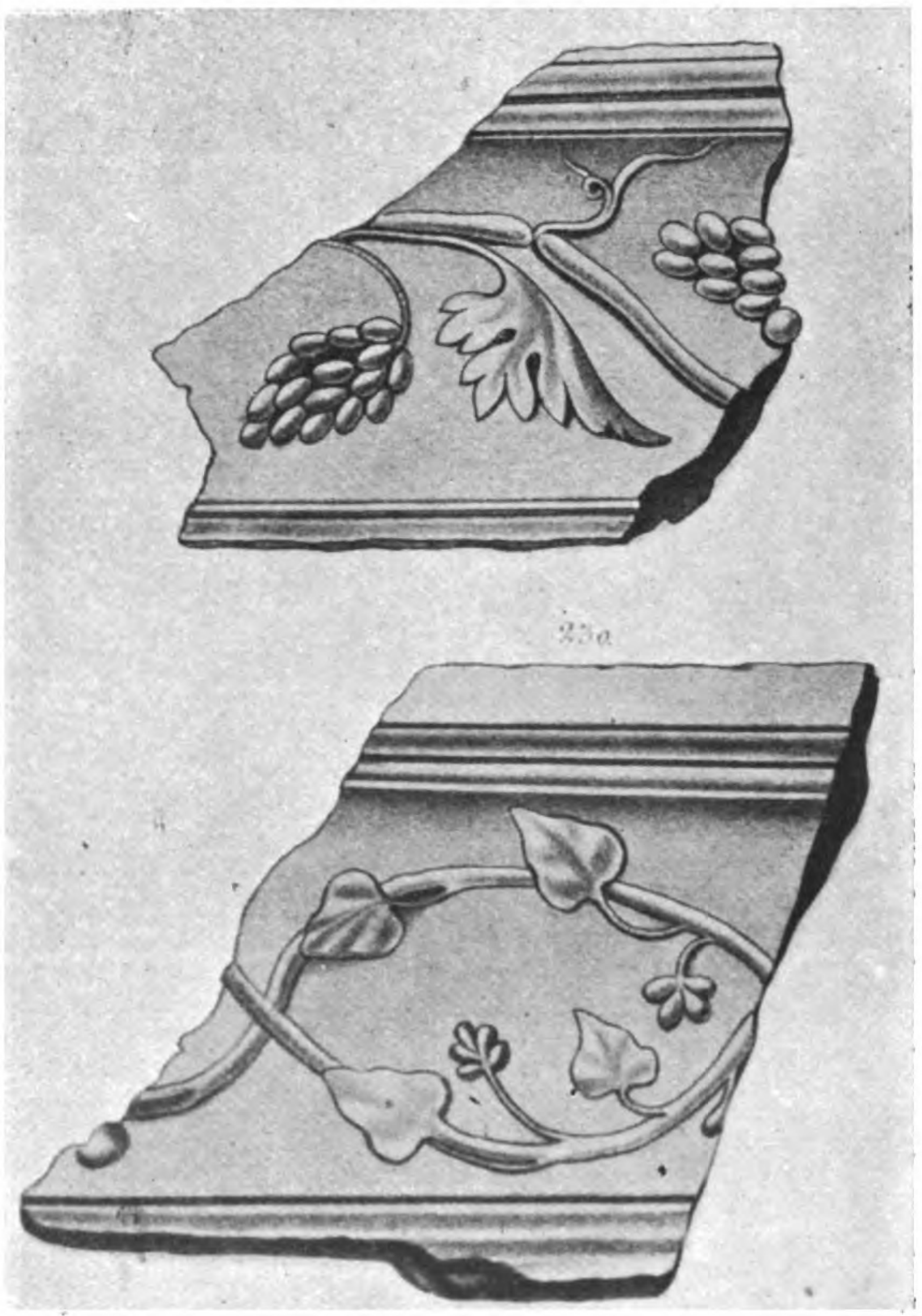

Fig. 29. — Fragments n°s 22 A et B

A — hauteur, 7 pouces ($0^m,16$); épaisseur, 7 lignes ($0^m,014$).

B — hauteur, 8 pouces et 3 lignes ($0^m,19$); épaisseur, 10 lignes ($0^m,02$).

C — hauteur, 4 pouces ($0^m,09$).

D — hauteur, 4 pouces et une ligne ($0^m,095$); largeur, 3 pouces et 9 lignes ($0^m,085$); épaisseur, 10 lignes ($0^m,02$).

E — hauteur, 10 pouces ($0^m,23$); largeur, 7 pouces ($0^m,16$); épaisseur, 3 pouces ($0^m,07$).

Bibliographie.—LUMIARES, n°s 229-230, pl. 33 (reprod. ci-dessus), n°s 231-233, pl. 34 (reprod. ci-dessus), et p. 83-84.

Ces plaques de marbre, décorées de végétaux (tiges, feuilles, fleurs,

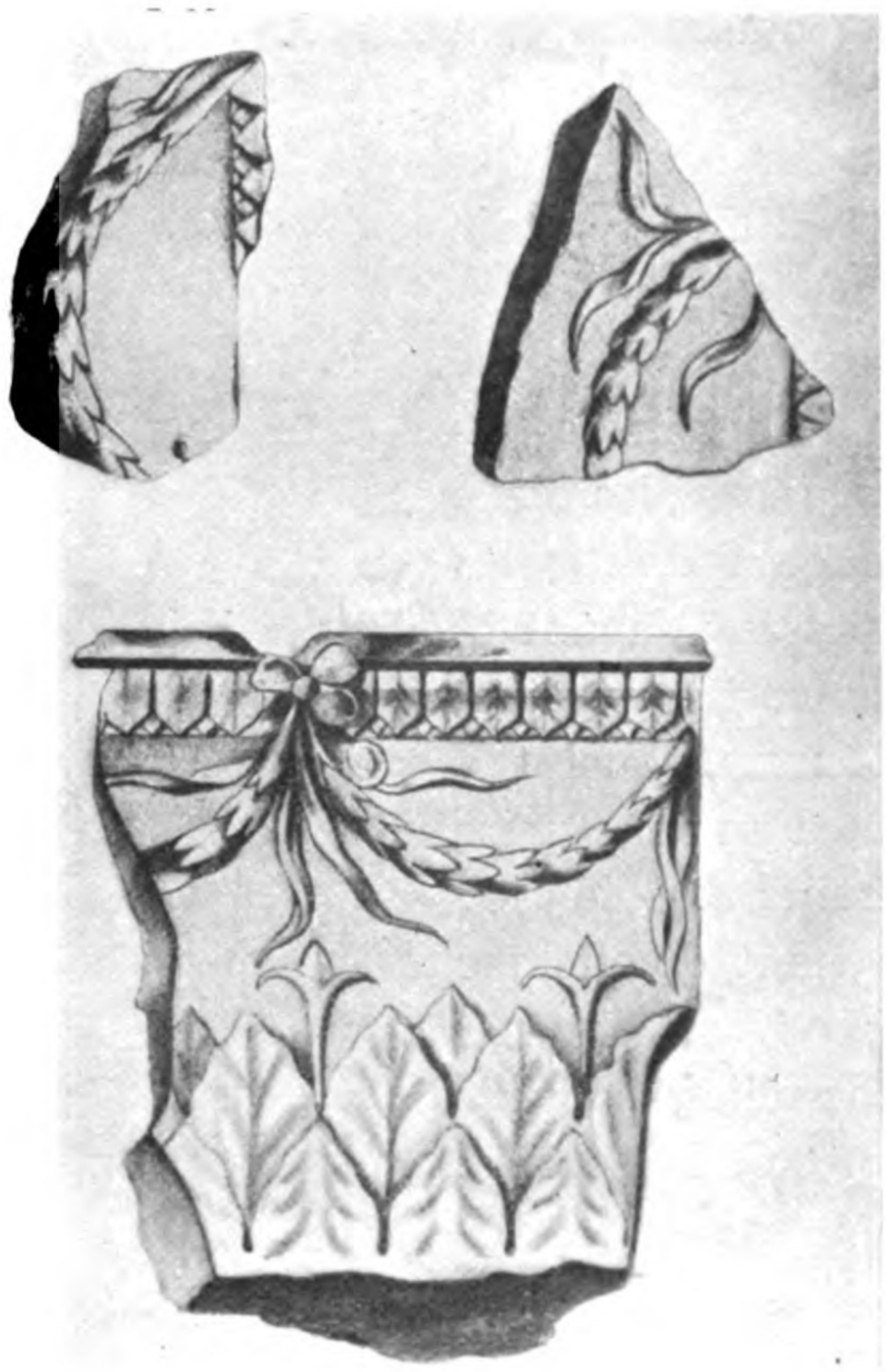

Fig. 30. — Fragments n°s 22 C, D et E

grappes de baies) et de guirlandes, devaient appartenir à la frise d'un revêtement. D'après Lumiares, la collection archiépiscopale comprenait de nombreux fragments de ce genre, sculptés dans des marbres de diverses couleurs; quelques-uns étaient ornés des deux côtés.

Toutes les sculptures exhumées au Puig de Cebolla n'avaient pas été transportées à Valence: en 1777, une tête féminine, de marbre très fin et de bon travail, se trouvait au Puig, «encima del arco principal de la capilla de Nuestra Señora de la Concepción»; les gens du pays, à cause de cette tête, donnaient à la chapelle le nom de «temple de Vénus» (LUMIARES, p. 83). D'après les renseignements que j'ai recueillis à Valence, il ne reste aujourd'hui aucun débris antique au Puig.

III. — SAGONTE

Comme le fait remarquer Hübner (*A. B.*, p. 289), nulle part en Espagne la destruction des monuments antiques n'a été aussi complète qu'à Sagonte. La valeur stratégique de la forteresse, en maintenant la ville, à travers les siècles, sur le même point, et en multipliant les sièges, a été funeste aux vestiges les plus anciens. Des antiquités, relativement peu nombreuses, que Lumiares avait vues à Sagonte, beaucoup encore ont disparu pendant la guerre de l'Indépendance.

Il n'existe pas de musée. Quelques sculptures sont rassemblées au Théâtre. M. Juan Chabret conserve la petite collection locale qu'avait formée son père, M. Antonio Chabret, historien de Sagonte.

La monographie d'Antonio CHABRET, *Sagunto, su historia y sus monumentos*, 2 vol., Barcelone, 1888, est le meilleur travail qui ait été consacré à Sagonte. Dans le chapitre XV du tome II (*Objetos varios: necesidad de formar un*

Fig. 31. — Théâtre de Sagonte

museo local), l'auteur énumère les sculptures antiques, provenant de Sagonte, dont il a connaissance, et en reproduit plusieurs.

J'ajoute aux sculptures de Sagonte, dans ce même chapitre, les sculptures trouvées dans les environs immédiats de la ville, dont la banlieue, à l'époque romaine, semble avoir été riche et peuplée. La localité la plus intéressante est Almenara, où l'on s'accorde à placer le port antique de Sagonte (v. Laborde, I, 2de partie, pl. CIX; Lumiares, p. 19; Chabret, II, p. 29-32).

Fig. 32. — Statue n° 23

23 (fig. 32). Statue autrefois encastrée dans un mur du castillo. On l'appelait *el Idolo* ou *Mahoma*, d'où le nom de *puerta del Idolo* ou *de Mahoma* donné à la porte qui s'ouvre dans le mur nord de la place d'armes (CHABRET). Aujourd'hui au Théâtre. Marbre blanc. Hauteur $1^{m},15$.

Bibliographie. — LABORDE, I, 2de partie, p. 89 (sans reproduction); LUMIARES, p. 55 (sans reproduction); HÜBNER, *Bull. dell'Inst.*, 1861, p. 27; HÜBNER, *A. B.*, p. 290; *C. I. L.*, II, 3862; CHABRET, II, p. 73, et p. 231 (dessin à la p. 230, fig. 46).

Adolescent drapé, la bulle pendant sur la poitrine. Manquent la tête, le bras droit, le pied

Fig. 33. — Fragment nº 24

droit. Le style est bon; Hübner (*Bull.*) conjecture que c'est peut-être l'effigie de Gaius ou de Drusus César, à qui sont dédiées des bases honorifiques retrouvées au même endroit (*C. I. L.*, II, 3828, 3829).

24 (fig. 33 et 34). Fragment de statue découvert «en los cimientos de la casa consistorial» (PALOS Y NAVARRO); vu par Lumiares en 1782 «en el corralón de la villa» (LUMIARES); transporté ensuite au Palau del Reyal de Valence (PALOS Y NAVARRO); disparu en 1810, lorsque les Valenciens détruisirent le Palau del Reyal afin que Suchet ne pût l'utiliser comme point d'appui (CRUILLES). «Mármol finísimo, un pié y siete pulgadas de altura» (LUMIARES) (=0^{m},44).

Bibliographie. — *Relación de las antigüedades que en el día existen en la memorable ciudad de Sagunto después Murviedro, por don Henrique* PALOS Y NAVARRO, manuscrit de quatre grands feuillets, daté du 4 juin 1804, conservé à la bibliothèque de l'Académie de l'Histoire, sous la cote 12-18-4=55 (Est. 18 gr. 4ª nº 55) [*Antigüedades é Inscripciones de Aragón, Valencia, Murcia y Navarra*], fº 3 rº; LABORDE, I, 2de partie, pl. CVI C; LUMIARES, pl. 23 et 24, n°s 196 et 197 (deux reproductions, reproduites ci-dessus), et p. 71; CEÁN, p. 97 (d'après les papiers de Lumiares); HÜBNER, *A. B.*, p. 290; Marquis de CRUILLES, *Guía de Valencia*, cité dans *El Archivo*, III (1888-89), p. 66, note; CHABRET, II, p. 231-232, fig. 47 et 48 (d'après Lumiares).

Provient d'une statue impériale en costume militaire: sur une tunique terminée en bas par une frange, ceinturon double, découpé en languettes qui portent des ornements divers: têtes d'éléphant, de bélier, de Mercure, boucliers, palmier, etc.

Je crois utile de transcrire ici le passage de Palos y Navarro relatif à ce fragment: «La media estatua colosal de

Fig. 34. — Fragment nº 24

Fig. 35. — Tête n° 25

Marmol de Paros que se descubrió en los cimientos de la Casa Consistorial que se construye, con diferentes atributos sobre el tonelete á la sintura (*sic*), como cabezas de carnero, de elefante, de Mercurio con alas, ancoras conchas, y Pateras; de orden del señor Ministro de Estado se trasladó al Palacio de Valencia quando estaban los Reyes, y se mantiene en uno de los rellanos de su escalera con la cabeza muy maltratada el pelo á la Romana.»

La tête de la même statue était donc conservée, quoique en mauvais état. Le marquis de Cruilles rapporte de son côté que la statue était considérée comme l'effigie d'Hannibal. Lors de la destruction du palais, la tête aurait été recueillie par un amateur; le torse, transporté à la Monnaie de Valence, aurait été scié et transformé en mortiers.

25 (fig. 35). Tête qui provient vraisemblablement de la nécropole (sur la nécropole de Sagonte, voir Chabret, II, ch. VI [p. 88-106]), et qui fut longtemps «sobre un hueco en lo alto de la torre del recinto, frente á la puerta del huerto del clero» (CHABRET). Aujourd'hui chez M. Chabret. Marbre blanc. Hauteur $0^m,33$.

Bibliographie. — CHABRET, II, p. 102, et fig. 30 (dessin).

Fig. 36. — Tête n° 26

Tête d'un homme d'âge mûr, avec moustache et barbe. Manque le nez. La chevelure est traitée librement, en mèches assez épaisses. Prunelles gravées, en forme de virgule. Le foret n'est pas employé.

26 (fig. 36). Tête trouvée «en la falda del castillo, propiedad de D. José Garcés, junto á las ruinas del mosaico de Baco» (CHABRET). (Sur cette mosaïque, découverte en 1745, et détruite peu de temps après, voir Chabret, II, p. 89-91). — Appartient aujourd'hui au docteur Orts, de Valence. Beau marbre à patine jaunâtre. Hauteur $0^m,24$.

Bibliographie. — HÜBNER, *A. B.*, p. 290 (Hübner n'a pas vu l'original, mais Zobel le lui a décrit et lui a montré un croquis); CHABRET, II, p. 101-102, et fig. 28-29, p. 100-101 (photogravures, face et profil).

Tête coiffée d'un capuchon qui ne couvre pas la partie antérieure du crâne; cheveux relevés au milieu du front, formant sur les côtés des bandeaux ondulés qui cachent en partie les oreilles. Les prunelles ne sont pas figurées.

Zobel voulait reconnaître dans cette tête Auguste en costume sacerdotal; pour Hübner, c'est le portrait d'une matrone, de même que pour Chabret.—Ce morceau n'a nullement le caractère d'une sculpture antique; il doit provenir de quelque tombeau du XVe ou du XVIe siècle.

Fig. 37. — Tête n° 27

27 (fig. 37). Tête de statuette trouvée sur les pentes du castillo. Chez M. Chabret. Marbre à teinte rosée. Hauteur $0^{m},13$.

Provenance indiquée par M. Juan CHABRET.

Fig. 38. — Masque n° 28

Dionysos, couronné de feuilles et de fruits. Deux grappes de raisin pendent des deux côtés de la tête. Les cheveux, divisés par une raie médiane, sont ramassés en chignon sur la nuque. Travaillé au foret. — Le nez est brisé.

28 (fig. 38). Masque à revers plat, trouvé en 1863, «junto á la muralla antigua, en la casa de la subida de San Miguel, núm. 4» (CHABRET). Chez M. Chabret. Marbre jaune. Hauteur $0^{m},10$.

Bibliographie. — CHABRET, II, p. 235, et fig. 52 (dessin).

Silène. Travail au foret, très fouillé.

Fig. 39. — Tête n° 29

29 (fig. 39). Tête de statuette. Chez M. Chabret. Pierre. Hauteur $0^{m},10$.

Fig. 40. — Tête n° 30

Tête d'homme, dont les cheveux, divisés en grosses mèches verticales, sont surmontés d'un objet indéterminé (couronne?). L'œil est très barbare, la bouche trop large. Les oreilles ne sont pas apparentes. Le nez manque. Travail extrêmement grossier, vraisemblablement indigène. Ce fragment serait suspect s'il ne

figurait pas dans une collection dont tous les objets ont été recueillis sur place par M. Antonio Chabret.

30 (fig. 40). Tête décrite par CHABRET comme provenant de la nécropole, «encontrada en una excavación junto á la muralla». J'ignore ce qu'elle est devenue. «Es de mármol y de tamaño natural.»

Bibliographie. — CHABRET, II, p. 102, et fig. 31 (reprod. ci-dessus).

«Es de un joven que apenas frisaría en los quince años» (Chabret).

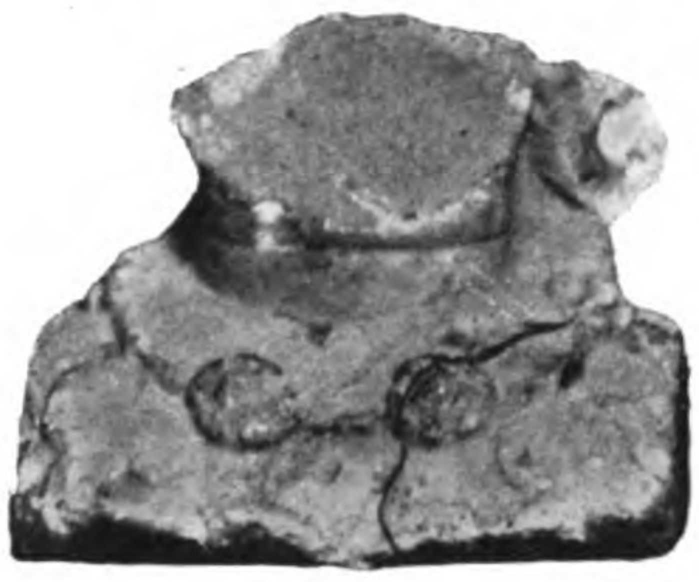

Fig. 41. — Fragment n° 31 A

31 (fig. 41 et 42). Deux fragments d'hermès. Chez M. Chabret. Marbre jaune. A: largeur 0m,09; B: largeur 0m,085.

Colliers de lierre.

Fig. 42. — Fragment n° 31 B

32 (fig. 43 et 44). Chapiteau découvert en 1789, en présence de Lumiares, «abriendo los cimientos de las casas capitulares» (LUMIARES). Au Théâtre. Marbre blanc. Dimension de l'abaque: environ 0m,48 de côté.

Bibliographie. — LUMIARES, pl. 25, n° 200 (trois faces reproduites; l'une des trois reproductions est reproduite ci-dessus, fig. 44), et p. 71; CHABRET, II, p. 228, et fig. 43 (dessin); PARIS, *Essai sur l'Art et l'Industrie de l'Espagne primitive*, I, p. 46, note 1; PUIG Y CADAFALCH, p. 196, et fig. 206, p. 195 (reprod. de la pl. 25 de Lumiares).

Les volutes du chapiteau ionique sont remplacées, à droite et à gauche, par un faisceau de feuillage, serré au milieu par un double cordon, qui occupe toute la face latérale du chapiteau. La tranche de chacun de ces faisceaux, sur celle des deux faces principales qui est visible, est ornée d'un dauphin. Au milieu de la même face, une coquille. Ces symboles (coquille et dauphin) sont parmi ceux qui figurent sur les monnaies de Sagonte (v. Delgado, *Nuevo Método*, III, pl. CLXIII-CLXV).

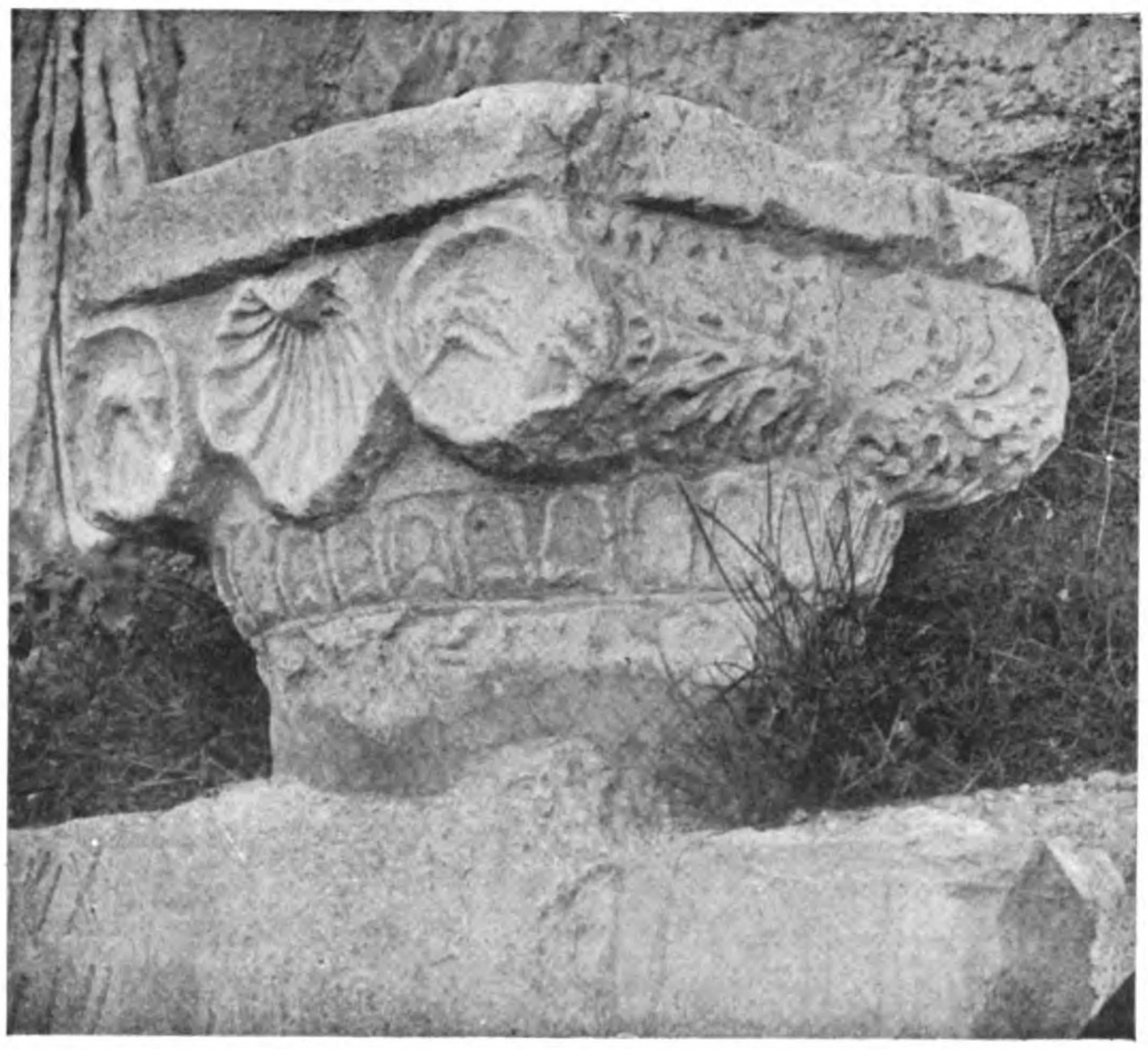

Fig. 43. — Chapiteau n° 32

La face latérale gauche est identique à la face latérale droite, représentée sur

Fig. 44. — Chapiteau n° 32

ma photographie. La quatrième face, qui n'est pas visible aujourd'hui, est représentée ci-dessus, d'après Lumiares, dans la fig. 44: le décor y est purement végétal.

La surface supérieure présente un trou pour tenon d'attache (1).

33 (fig. 45). Pierre découverte au XVIIIe siècle («en estos dias» FLOREZ), au même endroit que la mosaïque de Bacchus (voir plus haut, n° **26**). Dessinée par LUMIARES en 1773, la pierre n'existait plus en 1790, lors de la seconde visite de Lumiares à Sagonte. Ni la matière ni les dimensions ne sont indiquées.

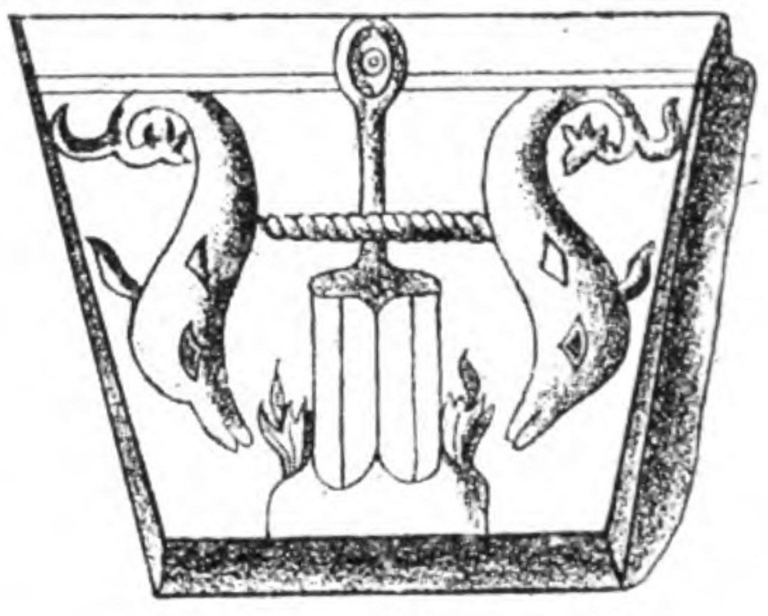

Fig. 45. — Pierre n° 33

Bibliographie. — VELÁZQUEZ, *Ensayo sobre los alfabetos de las letras desconocidas*, Madrid, 1752 (reprod.); FLOREZ, *España Sagrada*, VIII (1752), p. 156 (reprod.); LUMIARES, pl. 13, n° 115 (reprod. ci-dessus), et p. 58; CEÁN, p. 97 (d'après Velázquez); CHABRET, II, p. 228 (fig. **42**, reprod. d'après Lumiares); PUIG Y CADAFALCH, fig. à la p. 196 (d'après Lumiares).

Surface trapézoïdale décorée d'un gouvernail entre deux dauphins. Le corps de chaque dauphin porte une sorte de Δ où Velázquez voit un caractère, tandis que Lumiares y reconnaît une nageoire.

34 (fig. 46). Fragment de frise dorique, trouvé en 1895, sur l'emplacement de la nécropole antique, dans les travaux pour la construction de la gare du chemin de fer d'Aragon. Au Musée de Valence. Pierre commune. Largeur 0^{m},85; hauteur 0^{m},40; épaisseur 0^{m},30.

Fig. 46. — Frise n° 34

Provenance indiquée par M. TRAMOYERES.

Trois métopes sont conservées. Les métopes latérales, incomplètes, portent une rosace; la métope centrale, une tête de taureau. La surface de la tête est plane, le bas-relief ayant été exécuté par évidement; les yeux et les naseaux sont gravés. Travail indigène.

(1) Je ne reproduis pas les deux autres chapiteaux de type analogue donnés par Lumiares dans la planche 25 sous les n°s 198 et 199; le décor de ces chapiteaux, aujourd'hui perdus, est purement végétal. Je laisse de côté également les deux chapiteaux, appartenant à la même série, que Laborde reproduit dans la planche CVI E du tome I, 2de partie.

35 (fig. 47 et 48). Pierre cintrée à la partie supérieure, vue par LUMIARES en 1790 «sobre la puerta de una taberna en la calle del Camino Real». Disparu ensuite, puis retrouvé «en la partida de Montiber», le monument était, en 1888, «en casa de la viuda de Alejandro Ramón, calle de Caballeros, número 22» (CHABRET). Il est aujourd'hui à Valence, chez M. Miguel Martí. — Pierre commune. Hauteur $0^m,54$; largeur $0^m,52$; épaisseur $0^m,20$.

Fig. 47. — Bas-relief n° 35

Bibliographie. — LUMIARES, pl. 13, n.° 116 (reprod. ci-dessus, fig. 47), et p. 58; CEÁN, p. 96 (d'après les papiers de Lumiares); HÜBNER, *A. B.*, p. 290 et p. 346, d'après Lumiares et Ceán (Hübner indique par erreur ce bas-relief comme trouvé à Castellón); CHABRET, II, p. 227-228, et fig. 41 (dessin).

Homme nu, debout, de face, entre deux quadrupèdes de profil, dressés sur leurs pattes de derrière. L'homme touche de chaque main la tête d'un des animaux. Le relief est très faible, et plat. Dans la figure humaine, des trous représentent les yeux et la bouche. Très barbare.

D'après Lumiares, cette figure pourrait être «une divinité des anciens Espagnols.» Hübner avait supposé d'abord que ce bas-relief était une image d'Anaitis avec les lions, mal reproduite par Lumiares. Cette hypothèse doit être abandonnée. La représentation est indigène, et reste inexplicable. Elle a pu être influencée dans une certaine mesure par les monuments figurés relatifs au culte d'Epona.

Il faut noter que l'identification du bas-relief vu par Lumiares avec le bas-relief conservé en 1888 chez la veuve d'Alejandro Ramón et aujourd'hui chez M. Martí n'est pas absolument certaine. Lumiares indique en effet que le monument est «de marmol azulado» («y tosco,» ajoute Ceán); il donne comme dimensions un pied six pouces de haut et un pied de large ($=0^m,42 \times 0^m,28$), tandis que le bas-relief Martí, sculpté dans une pierre très différente du marbre, est sensiblement aussi large que haut. Il y aurait donc eu à Sagonte deux pierres reproduisant le même sujet, car, pour les figures, on ne constate entre le dessin de Lumiares et le bas-relief Martí que des différences sans importance (dans

Fig. 48. — Bas-relief n° 35

Fig. 49. — Bas-relief n° 36

la pose des animaux, et dans la forme de leur tête, où Ceán distingue des cornes). Mais on peut aussi bien admettre que les indications de Lumiares sur la matière et les dimensions sont inexactes, comme j'ai pu le constater avec certitude pour d'autres monuments; en particulier, Lumiares désigne souvent par le terme de *mármol* une pierre commune qui n'est pas du marbre. Les petites divergences dans les figures s'expliquent facilement soit par le caractère sommaire de l'original, soit par l'imperfection du dessin de Lumiares.

36 (fig. 49). Fragment de relief, autrefois encastré dans un mur de la citadelle, aujourd'hui au Théâtre. Pierre calcaire grise, couverte de lichens. Hauteur $0^m,50$; largeur $1^m,10$.

Bibliographie. — HÜBNER, *Bull. dell'Inst.*, 1861, p. 27; HÜBNER, *A. B.*, p. 290; DELGADO, *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, I (1877), p. 437 (dans l'article: *Antigüedades de Murviedro*); CHABRET, II, p. 231.

Très indistinct. Traces de deux personnages qui se font face, et semblent se tendre la main. Le personnage de gauche porte un ceinturon, et une sorte de court jupon plissé; le personnage de droite semble drapé.

Fig. 50. — Fragment n° 37 a

Hübner, et après lui Chabret, reconnaissent dans ce fragment le débris d'un relief funéraire, représentant le mari et la femme (Hübner, dans le *Bullettino*, note que ces deux figures sont appelées par le peuple *el rey y la reina de los Moros*). Delgado y distinguait «dos figuras militares dándose las manos, y la una de ellas alzaba la mano siniestra con un puñal para clavarlo al amigo»: ce serait une représentation symbolique de la foi punique, ou bien un souvenir de l'héroïsme des Sagontins, se tuant entre eux plutôt que de tomber vivants aux mains des Carthaginois. — Les hypothèses de Delgado ne sont pas admissibles. Mais d'autre part, ni par la nature de la pierre, ni par ce qu'on voit des figures, ce fragment ne se rattache au type courant des reliefs funéraires romains.

37 (fig. 50 et 51). Fragment d'angle d'un petit sarcophage, découvert sur l'emplacement de la nécropole antique, dans les travaux du chemin de fer d'Aragon (CHABRET). Chez M. Chabret. Marbre blanc. Hauteur maxima, $0^{m},18$.

Fig. 51. — Fragment n° 37 b

Fig. 52. — Fragment n° 38

Bibliographie. — CHABRET, *la Necrópolis Saguntina*, dans le *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, XXXI (1897), p. 462-463 (dessin).

a: reste de la face principale: fragment d'une figure d'enfant.

b: reste de la face latérale: griffon.

A la jonction des deux faces, le sarcophage était décoré d'une colonne torse.

38 (fig. 52). Fragment de bas-relief. Chez M. Chabret. Marbre blanc. Largeur maxima $0^{m},15$; hauteur maxima $0^{m},15$.

Au-dessous d'une bande qui porte un décor végétal (lierre), restes d'une aile (animal chimérique?).

39 (fig. 53). Fragment vu par LUMIARES «en la torre de Santa Ana». Disparu. Matière et dimensions non indiquées.

Bibliographie. — LUMIARES, pl. 28, n° 201 (reprod. ci-dessus), et p. 71.

Fig. 53. — Fragment n° 39

Série d'arcatures, sous chacune desquelles est reproduit un motif végétal. Au-dessous, cannelures.

Cette «torre de Santa Ana» était, d'après Lumiares, «construída casi toda con piedras antiguas de edificios romanos». De même ESCOLANO (*Décadas*, livre VII, ch. VIII) a vu dans la «torre de Hércules» «algunas

piedras con unos leones relevados sin correspondencia con las de los lados». De ces divers fragments, celui que Lumiares a reproduit est le seul dont l'image nous soit parvenue.

Fig. 54. — Fragment n° 40

40 (fig. 54). Fragment de stèle funéraire découvert en 1789 dans une citerne «en casa de Ignacio Valero, junto al hospital». Disparu. «La piedra es de mármol azulado y tiene un pié y seis pulgadas de alto y otro y seis pulgadas de ancho» (=0m,42×0m,42) (LUMIARES).

Bibliographie. — LUMIARES, pl. 11, n.° 108 (reprod. ci-dessus), et p. 55; *C. I. L.*, II, 3888.

La décoration comprenait peut-être des symboles dionysiaques: «Es notable, porque tiene entre sus adornos la cesta mística con sus serpientes.» En outre, deux étoiles à six rais, inscrites dans des cercles.

Inscription: *Baebia Megale* | *Nymphidiae lib(ertae)* | *an(norum) XII* | ..... [*S*]*aturninae* | .....

41 (fig. 55). Fragment d'autel funéraire découvert sur l'emplacement de la nécropole antique, dans les travaux du chemin de fer d'Aragon (CHABRET). Au Théâtre. Marbre blanc. Largeur 0m,43; hauteur 0m,18.

Bibliographie. — CHABRET, *la Necrópolis Saguntina*, dans le *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, XXXI (1897), p. 462 (dessin); *Eph. Ep.*, IX, 380.

Je reproduis ce fragment, si peu important qu'il soit, parce qu'il établit que l'autel avait la forme d'un petit temple. Sont seules conservées les bases des colonnes qui encadraient l'inscription à droite et à gauche.

Inscription: *Manibus.*

42 (fig. 56). Chapiteau ionique découvert à Almenara (CHABRET). Détruit il y a quelques années (renseignement de M. TRAMOYERES). «Mármol azul, ...mide 0,60 metros de frente» (CHABRET).

Fig. 55. — Fragment n° 41

Bibliographie. — CHABRET, II, p. 24, fig. 15 (reprod. ci-dessus); PARIS, *Essai sur l'Art et l'Industrie de l'Espagne primitive*, I, p. 46, note 1; PUIG Y CADAFALCH, p. 196, fig. 208 (d'après Chabret).

Fleurs à quatre pétales sur la tranche des cylindres qui occupent les faces latérales. Au milieu de la face principale, un gou-

vernail entre deux dauphins. A rapprocher du nº **33**. Comme le remarque Chabret, ces symboles démontrent clairement que le temple dont les ruines ont été trouvées à Almenara dépendait de Sagonte [1].

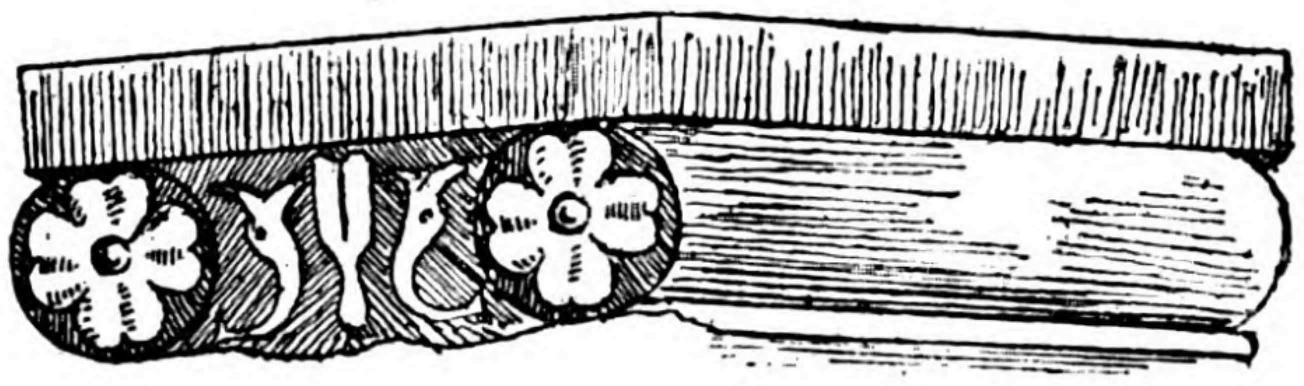

Fig. 56. — Chapiteau nº 42

43 (fig. 57). Autel funéraire par vu LUMIARES au village de Benavites (à 8 Km. au nord de Sagonte), «á la derecha de la puerta de la casa del señor del pueblo». — Existe peut-être encore. — «Mármol azulado..., un pié y una pulgada de ancho, y otro y tres pulgadas de alto» (=0m, 30×0m, 35).

Bibliographie. — LUMIARES, pl. 4, n.º 37 (reprod. ci-dessus), et p. 25; CEÁN, p. 54; *C. I. L.*, II, 3972.

A la partie supérieure, décoration formée de deux palmes croisées; de chaque côté, une étoile à six rais inscrite dans un cercle.

Inscription: *D. M.* | *Baebio Senecian*(*o*) | *annorum XVIII* | *Sergius Ursio et* | *Baeb*(*ia*) *Marcia* | .....*r* (après la ligne 5, des témoins antérieurs à Lumiares donnent: *filio pientissi* | *mo et sibi fec*[*e*]*r*(*unt*).

Plusieurs monuments, mentionnés par d'anciens témoignages, ont disparu sans qu'aucune reproduction en ait été conservée.

Au XVIe siècle, on montrait aux visiteurs de Sagonte une tête qu'on donnait pour un portrait d'Hannibal ou d'Hercule. VENTURINI la décrit (ms. de Dresde, fº 80, cité par Hübner, *C. I. L.*, II, p. LXXXII [2]). ESCOLANO (*Décadas*, livre VII, ch. XVII) en parle en ces termes: «Sobre la cornisa de la portada de la iglesia mayor de Sagunto, vemos encajada una piedra, y en ella una testa muy grande y feroz, que por su ferocidad y ser de hombre tuerto, ha sido siempre reputada por de Aníbal. Hoy carece de narices, por habérselas volado en nuestros días con un balazo de arcabuz un soldado pasagero, mas entendido de cristiano que de curioso.» Cette tête a dû être détruite avant les recherches de Lumiares. Une autre «statue d'Hannibal» a été mentionnée plus haut (nº **24**): il n'est pas étonnant que plusieurs statues antiques, à Sagonte, aient reçu ce nom.

Fig. 57. — Autel nº 43

(1) Je juge inutile de reproduire le fragment tout à fait informe vu par Lumiares dans la «torre vigia» d'Almenara (LUMIARES, pl. 46, n.º 271, et p. 19).

(2) Contrairement à ce que pourrait faire croire une phrase de Hübner (*l. c.*, note), il n'y a aucun rapport entre cette tête de Sagonte et la tête du Prado (Hübner, *A. B.*, n.º 259, p. 135 = Barrón, *Catálogo de la Escultura* [Madrid, 1910], n.º 201, p. 150) à laquelle un ancien inventaire donne le nom d'Hannibal.

PONZ (tome IV, p. 199) a vu dans les murs du castillo *deux* statues antiques de marbre, vêtues de la toge. L'une est notre nº **23**; l'autre a disparu.

LUMIARES (p. 55) connaît par une communication de don Pedro Juan Miró, ecclésiastique de Sagonte, une colonne de marbre découverte en 1775, «junto á la puerta de la villa:... tenía labrada una cabeza de frente con estos carácteres A. N. P. Q.» (*C. I. L.*, II, 3955).

CHABRET (II, p. 232) rapporte, d'après un manuscrit contemporain, sur lequel il ne donne pas de détails, qu'en 1789, dans les fondations de la Casa del Ayuntamiento, on mit à jour une statue «qui représentait Scipion l'Africain.» Il s'agit d'un monument distinct de notre nº **24**, qui était déjà découvert en 1782.

Près de Benifairó, village à 4 Km. au nord de Sagonte, Lumiares vit «tendido en el campo el cuerpo ó tronco de una estátua de mármol que parecía togada». L'inscription *C. I. L.*, II, 3971, trouvée près de cette statue, avait dû lui servir de piédestal (LUMIARES, p. 26,—d'où CEÁN, p. 54) [1].

IV. — LOCALITÉS SITUÉES ENTRE SAGONTE ET TORTOSE

Hübner a réuni dans un chapitre du *C. I. L.*, sous le titre: ***Oppida inter Saguntum et Dertosam sita***, les inscriptions éparses dans la région que limitent au sud la vallée du Palancia, au nord celle de l'Ebre, à l'est la Méditerranée, à l'ouest les hauteurs qui séparent le royaume de Valence de l'Aragon (province de Terol [Teruel]): ces hauteurs, dans l'antiquité, servaient vraisemblablement de limite entre le Conventus Tarraconensis et le Conventus Carthaginiensis. Je donne ici les renseignements que j'ai pu recueillir sur les sculptures antiques de la même région.

Les vestiges conservés y révèlent de nombreux établissements romains. Un groupe assez dense se trouvait au nord-ouest de Sagonte, dans la vallée du Palancia. Ségorbe, ville épiscopale, était sans doute, dans l'antiquité comme aujourd'hui, la ville principale de la contrée. Il n'est pas absolument certain qu'elle corresponde à l'antique *Segobriga*, mais en tout cas le castillo de Ségorbe était occupé dès l'époque ibérique, et il y a des parties romaines dans les murailles de la ville. En amont de Ségorbe, les bourgades de Jérica et de Viver et le village de Begis ont succédé à d'autres agglomérations romaines.

Les traces d'occupation antique sont fréquentes aussi dans les plaines fertiles qui longent la mer. On les trouve, en allant du sud au nord, à Nules,

(1) ESCOLANO (*Décadas*, livre VII, ch. VIII) était assez porté à reconnaître «l'image du serpent qui tua Zacynthe», dans une roche à fleur de terre qui existe entre Sagonte et Almenara. Il hésite à se prononcer entre ceux qui y reconnaissent une «culebra hecha de mano», et ceux qui y voient un simple accident naturel. — Il y a en effet à l'endroit indiqué par Escolano un chemin appelé *senda de la serp*, où les gens du pays montrent une roche qui a plus ou moins l'aspect d'un serpent (LLORENTE, *Valencia*, I, p. 404, note 1).

Onda, Borriol, Cabanes, Alcalá de Chisvert, Traiguera (près de Vinaroz). L'arc de Cabanes, qui ne porte d'ailleurs ni inscription ni décoration sculptée, est le principal monument de la région (voir PUIG Y CADAFALCH, p. 94, fig. 94).

Si l'on quitte la côte pour la région montagneuse, les vestiges romains deviennent plus rares, mais ne disparaissent pas: il s'en rencontre à Montán, village à 16 km. au nord de Viver, et, dans les montagnes du Maestrazgo, à Morella et au Forcall (1).

Toute cette région appartient aujourd'hui à la province de Castelló. Il n'existe dans cette province aucune collection publique. Il y a seulement, à l'Instituto de Castelló, un local (que je n'ai pu réussir à visiter) où sont déposées les toiles des peintres pensionnés par la Députation provinciale; on m'a affirmé qu'il ne contient aucun objet antique.

Dans ces conditions, les monuments antiques de la région restent dispersés et sont difficiles à connaître. Beaucoup sans doute disparaissent à peine découverts: ce doit être souvent le cas pour les trouvailles de menus objets, les plus fréquentes. Quelques petits bronzes sont conservés par des particuliers: provenant de Ségorbe, à Ségorbe, chez le docteur Torres; provenant du Forcall, à Valence, chez M. Martí; provenant de Traiguera, à Vinaroz, chez M. Chillida (statuette publiée dans Reinach, *Rép.*, III, 33, 8); des découvertes de petits bronzes ont été signalées aussi à Alcalá de Chisvert (Lumiares, p. 10; Ceán, p. 39) et à Morella (Llorente, *Valencia*, I, p. 300, note 1).

44 (fig. 58). Jérica. Fragment d'inscription funéraire, vu par LUMIARES «en la plaza á raiz del piso de la casa del conde de Cirat.» Existerait encore (*C. I. L.*, p. 971). «Mármol negro.» Dimensions non indiquées.

Fig. 58. — Cippe nº 44

Bibliographie. — LUMIARES, pl. 69, nº 370 (reprod. ci-dessus), et p. 45; *C. I. L.*, II, 3996, et p. 971.

Partie inférieure d'un cippe décoré, à droite et à gauche, de pilastres cannelés (cf. plus bas, nº **47**).

Inscription:... *an(norum) XX sibi | et Postu | miae Cu | pitae uxo | ri an(norum) XV.*

45 (fig. 59). Jérica. Inscription funéraire vue par LUMIARES «en la calle del Arrabal, á la puerta de la casa de José Campos.» Disparue (*C. I. L.*, p. 971). «Mármol negro.» Dimensions non indiquées.

(1) El Forcall semble une localité particulièrement intéressante; on y a trouvé des inscriptions, des fragments architectoniques et céramiques, des petits bronzes, des monnaies, et de belles pierres gravées (voir *Mem. de la Soc. Arqueol. Valenc.*, fasc. 4, 1877, p. 30-31, et pl. II; fasc. 5, 1878, p. 20; fasc. 6, 1879, p. 10, et pl.; — LLORENTE, *Valencia*, I, p. 316-320).

Fig. 59. — Cippe n° 45

Bibliographie. — LUMIARES, pl. 68, n° 368, et p. 45; *C. I. L.*, II, 3999, et p. 971.

Guirlande conservée en partie. Au-dessous, l'inscription: *D. M.* | *C. V(alerio) C(aii) f(ilio) Gal(eria)* | *Rufino an(norum) XVII* | *Por(cia) Charite* | *mater filio* | *pientissimo h. t.* (?).

Ces deux monuments sont les seuls qui justifient l'affirmation de CEÁN (p. 129) à propos de Jérica: «Son muchos los bajos relieves, trozos de mármoles labrados con adornos de arquitectura... que se han descubierto en esta villa, y aun se descubren.» Ici encore la source de Ceán est Lumiares (voir LUMIARES, p. 43).

46 (fig. 60). Viver. Inscription funéraire vue par LUMIARES «á la puerta de la casa de la abadía». Existe encore au même endroit, encastrée dans le montant gauche de la porte du presbytère («parochi domus»), qui porte la date de 1579. Pierre commune de couleur sombre («mármol negro» LUMIARES: ainsi le *mármol negro* souvent mentionné dans les notes de Lumiares n'est pas un marbre véritable). Hauteur $0^{m},35$; largeur $0^{m},76$.

Bibliographie. — LUMIARES, pl. 64, n° 353, et p. 104; *C. I. L.*, II, 4008.

L'inscription, incomplète en bas, est encadrée entre deux pilastres cannelés, dont les chapiteaux sont ornés de grandes feuilles pointues.

Inscription: *M. Cornelio* | *Equali a(nnorum) XX* | *et Cornelio* | *Carpo a(nnorum) XXX* | *Armonia...*

47 (fig. 61). Viver. Inscription funéraire, encastrée assez haut dans le clocher de l'église («en la torre de las campanas de la iglesia mayor» LUMIARES). Pierre commune («mármol negro» LUMIARES). Hauteur environ 1^{m}; largeur environ $0^{m},50$.

Fig. 60. — Inscription n° 46

Bibliographie. — LUMIARES, pl. 65, n° 356, et p. 104; *C. I. L.*, II, 4010.

L'inscription est encadrée entre deux pilastres semblables, par les cannelures et les chapiteaux, à ceux de la pierre précédente (cf. aussi le n° **44**). La pierre et la décoration sont antiques, mais le texte a été refait, probablement par l'historien Diago, au commencement du XVIIe siècle.

Fig. 61. — Inscription n° 47

LUMIARES (pl. 66, n° 358, et p. 105) reproduit encore un bas-relief de «marbre gris foncé», représentant un poisson (barbeau?), qui se trouvait «á la puerta de la casa de la Señoría» de Viver, et auquel faisait pendant un bas-relief identique. — Je n'ai rien vu à l'ancienne casa de la Señoría, qui a été reconstruite; sur le mur de l'église, j'ai noté deux écussons où sont gravés des poissons; enfin un poisson en bas-relief figure au-dessus de la porte de la Casa Consistorial: ce sont les armes de la ville (Viver = *Vivarium*). Il est vraisemblable, à en juger par la reproduction, que le monument dessiné par Lumiares était médiéval ou moderne, comme le sont les écussons de l'église et le bas-relief de la Casa Consistorial.

48 (fig. 62). Begis. Inscription funéraire vue par LUMIARES «en la pared de la masía de Alcaidon». Existe peut-être encore. «Mármol azulado oscuro.» Hauteur, 2 pieds et 4 lignes (= 0^m,56); largeur 1 pied et 5 lignes (= 0^m,29).

Bibliographie. — LUMIARES, pl. 4, n° 41 (reprod. ci-dessus), et p. 23; *C. I. L.*, II, 4018.

Inscription: *Cornelia* | *L(ucii) f(ilia) Proba* | *an(norum) LX h(ic) s(ita) e(st).* | *L. Antonius* | *L(ucii) f(ilius) Blastinus* | *an(norum) LXXV h(ic) s(itus) e(st).* Au-dessous, traces d'une patère.

A Ségorbe, il existait un *toro* de pierre, mentionné par FERNÁNDEZ GUERRA dans sa réponse au discours de réception d'Eduardo Saavedra (*Discursos leídos ante la R. Acad. de la Hist. el día* 28 *de diciembre de* 1862, Madrid, 1862, p. 48); il a disparu.

A Nules, Chabret copia en 1892 l'inscription d'un cippe en pierre calcaire, trouvé à l'ouest du village, dans un terrain appartenant à M. Santiago Pujol (*Ephemeris Epigraphica*, VIII, n° 197). Ce cippe était orné de reliefs à la partie supérieure: l'*Eph. Ep.* y place un triangle entre deux cercles. J'ignore si le monument existe encore.

A Castelló, Zobel vit une tête d'Hadrien, conservée à l'Instituto (HÜBNER, *A. B.*, p. 290). Personne à Castelló n'a pu me renseigner sur le sort de

Fig. 62. — Inscription n° 48

cette sculpture.—Quant au bas-relief que Hübner, *ibid.*, mentionne comme découvert à Castelló, c'est une confusion de sa part, ainsi que je l'ai déjà indiqué: le bas-relief est de Sagonte (voir plus haut, nº **35**).

A Montán, on a trouvé, «en la partida de Villarroya», un autel funéraire qui est déposé «en la mejor sala del Cabildo municipal». Je n'ai pu m'en procurer la photographie. Il a $0^{m},30$ de côté, et les faces latérales portent l'aiguière et la patère. L'inscription est l'épitaphe d'un enfant de trois ans et demi, M. Marius Lascivos. Je prends ces renseignements dans l'article où le P. FITA publie l'inscription, *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, LV (1909), p. 284-285.

V. — TORTOSE

Tortose est bâtie sur l'emplacement de l'ancienne *Dertosa*; le sol a été progressivement exhaussé par les fréquentes inondations de l'Ebre, et les travaux exécutés dans les quartiers les plus anciens de la ville, lorsqu'ils atteignent une profondeur suffisante, mettent souvent à jour des vestiges d'époque romaine. Mais si les restes architectoniques, les inscriptions et les menus objets sont assez nombreux, je ne trouve à reproduire qu'une sculpture sur pierre.

Fig. 63. — Stèle nº 49

Il existe à Tortose un Musée municipal, installé dans l'ancienne église de San Domingo. On y recueille les objets de différentes époques dont les travaux de voirie ou de construction amènent la découverte; le Musée possède une partie des inscriptions de Tortose, et les moulages de celles dont les originaux restent en divers points de la ville. Six têtes romaines de marbre, qui y sont conservées, proviennent de Rome (renseignement de M. Eduardo González y Cabanne, qui a contribué à l'organisation du Musée).

49 (fig. 63). Stèle funéraire encastrée très haut dans un mur du *castell*; j'ai photographié et mesuré le moulage conservé au Musée. Pierre. Hauteur $1^{m},85$; largeur $0^{m},63$.

Bibliographie.—*C. I. L.*, II, 4065, où sont cités les témoignages antérieurs.

La décoration comprend, à la partie supérieure, un fronton triangulaire orné d'une rosace; à l'extérieur du fronton, rinceaux. Au-dessous, barque à haute poupe,

dont la voile est gonflée par le vent; deux grosses rames à l'arrière. Au-dessous, le texte: *D. M.* | *Au. Caecili* | *Cubiculari* | *peregre* | *defuncti* | *Porcia* | *Euphrosy* | *ne marito* | *optimo* | *posuit.*

Cet (Aulus?) Caecilius Cubicularius [1], «mort en pays étranger», était un marin, et le relief fait allusion à sa profession. La barque figurée ici est à rapprocher de celle qu'on voit sur les monnaies de Tortose (Delgado, *Nuevo Método*, III, pl. CXLVI).

Hübner indique que l'inscription *C. I. L.*, II, 4063 est ornée d'un *sertum.* La partie supérieure de l'inscription (comprenant les six premières lignes et le début de la septième; la partie inférieure est perdue) est aujourd'hui au Musée. La guirlande se réduit à une simple circonférence gravée entre les sigles D et M de la première ligne, et je m'abstiens de reproduire ce monument.

VI. — Tarragone

Capitale, non seulement d'un conventus, mais de toute la province d'Espagne Citérieure, *Tarraco* était un des principaux centres de civilisation romaine dans la péninsule. Aucune ville d'Espagne n'a fourni autant d'inscriptions latines que Tarragone; de même les sculptures antiques y sont nombreuses, malgré les multiples causes de destruction ou de dispersion auxquelles ces monuments ont été exposés [2].

Dès la seconde moitié du IIIe siècle une invasion barbare parvint jusqu'à Tarragone et dévasta vraisemblablement tout ce qui n'était pas à l'abri des murailles. Les troubles qui remplirent la fin du Ve siècle, puis les guerres entre chrétiens et Maures ruinèrent complètement la ville.

Après la reconquista, à mesure que la ville médiévale s'éleva sur les restes des édifices romains, les trouvailles de sculptures antiques durent se multiplier. Beaucoup de ces sculptures disparurent, transformées en chaux ou employées dans les nouvelles constructions. A partir de la Renaissance, les antiquités de Tarragone attirèrent les collectionneurs: des sculptures tarragonaises passèrent à Barcelone et en Italie (voir les données réunies à la fin de ce chapitre, p. 82). Au cours de la guerre de Succession, des objets furent emportés en Angleterre, d'autres en France (témoignage de Martí, cité par Florez, *España Sagrada*, t. XXIV, p. 244; Hübner, *C. I. L.*, II, p. 545, conseille de ne pas accepter sans réserves les affirmations de Martí, qui parle de deux navires chargés

(1) L'abréviation *Au*, pour le prénom, est inusitée, mais la lecture est certaine.

(2) J'aurais beaucoup grossi le nombre des sculptures contenues dans ce chapitre, si je n'avais pas laissé de côté les menus fragments (voir plus loin, p. 61, n. 1); la reproduction peut en être utile lorsqu'il s'agit d'une localité où les sculptures antiques sont rares, mais ils n'auraient rien appris sur une ville aussi riche en souvenirs romains que Tarragone.

d'inscriptions, envoyés de Tarragone à Mahon et de là en Angleterre). Les monuments de Tarragone eurent encore à souffrir pendant la guerre de l'Indépendance.

La plupart des sculptures aujourd'hui conservées ont été découvertes au XIXe siècle, dans les travaux qui avaient pour fin l'agrandissement du port: pour se procurer la pierre destinée à la construction des nouveaux môles, on ouvrit une carrière dans la partie méridionale de la colline sur laquelle est bâtie Tarragone, entre la muraille (dont l'emplacement est marqué maintenant par la Rambla de San Juan) et le port. Cette *Cantera del Puerto* mit à jour de nombreux restes antiques. Dans les terrains voisins de la carrière, la construction d'un nouveau quartier qui relie l'ancienne ville au port fut aussi l'occasion de découvertes fréquentes. Grâce aux efforts de quelques archéologues, et en particulier de Buenaventura Hernández Sanahuja, beaucoup d'objets furent conservés, au lieu d'être brisés ou jetés à la mer.

C'est au Musée Archéologique de Tarragone qu'ils sont maintenant réunis. L'origine de ce Musée est dans les collections que formèrent d'une part la Sociedad Económica Tarraconense de Amigos del País, vers 1834, d'autre part la Sociedad Arquelógica Tarraconense. Après plusieurs changements de local et diverses vicissitudes dont le détail est exposé dans la préface du Catalogue, le Musée se trouve installé aujourd'hui dans les Casas Consistoriales (qui contiennent les services de la municipalité et ceux de la Diputación Provincial). Outre les objets appartenant à la Diputación Provincial, à la Comisión de Monumentos (à qui passèrent les objets recueillis par la Sociedad Económica) et à l'Ayuntamiento, il comprend la collection de la Sociedad Arqueológica, et les anciennes collections particulières de B. Hernández Sanahuja, qui fut le premier conservateur du Musée, et de Juan Fernández (ces deux collections sont mentionnées dans le *C. I. L.*, II, p. 545).

Un petit *Catálogo de los objetos que se conservan en el Museo de la Sociedad Arqueológica Tarraconense* avait paru en 1852. Il a été annulé par le *Catálogo del Museo Arqueológico de Tarragona* (XXXVI + 335 p., avec illustrations, Tarragone, 1894), que je désignerai dans ce chapitre par l'abréviation *Catal.* Le Catalogue de 1894 a été rédigé par M. Angel DEL ARCO, qui a utilisé un inventaire manuscrit dressé en 1875 par son prédécesseur B. HERNÁNDEZ; M. del Arco y donne tous les renseignements qu'il a pu recueillir sur la provenance des objets, soit en dépouillant les publications de détail de Hernández, soit en interrogeant les témoins des découvertes.

La provenance locale de tous les objets est certaine, mais il est souvent impossible de préciser la date et le lieu de la découverte. B. Hernández a voulu distinguer, dans les débris mis à jour, trois couches dont les plus anciennes correspondraient à une «colonisation étrusque» et à une «colonisation grecque» (*Catal.*, p. XVIII-XIX): cette tentative est vaine, comme toutes celles qui ont

prétendu reconnaître à Tarragone, avant la conquête romaine, autre chose qu'un établissement purement ibérique (voir *C. I. L.*, II, p. 538).

Je place à la suite des sculptures de Tarragone les figures qui décorent un monument situé dans les environs de la ville (nº **150**).

Parmi les ouvrages qui contiennent des renseignements sur les sculptures antiques de Tarragone, le plus ancien est celui de *Micer Luys* PONS DE YCART, *Libro de las grandezas y cosas memorables de la Metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona*, Lérida, 1572. Le chapitre XXX traite *De algunas estatuas, ó figuras que se han hallado en Tarragona.* Le livre de Pons de Ycart est rarissime; mais il en existe une réimpression publiée à Lérida, chez Carruez, en 1883; le chapitre XXX occupe les f°s 176-182.

Viennent ensuite:

FLOREZ, *España Sagrada*, tome XXIV (1769). Florez décrit et reproduit plusieurs monuments de Tarragone. Il est, pour les antiquités de Tarragone, la source de tout ce qui est dans PONZ, *Viage de España*, tome XIII (1785).

Juan Francisco ALBIÑANA Y DE BORRÁS, et Andrés DE BOFARULL Y BROCÁ, *Tarragona monumental, descripción histórica y artística de todas sus antigüedades y monumentos; primera parte, que comprende á Tarragona Celta y Romana* (la seconde partie n'a pas paru), Tarragone, 1849, avec des lithographies. Hübner a prononcé sur le texte et les illustrations de cet ouvrage un jugement sévère qu'il n'y a pas lieu de reviser (*Hermes*, article cité ci-après, p. 80).

HÜBNER, *Tarraco und seine Denkmäler*, dans la revue *Hermes*, tome I (1866), p. 77-127. Hübner s'occupe surtout, dans cet article, des inscriptions et des restes d'édifices, et ne parle qu'accessoirement de quelques sculptures. Pour plus de détails il renvoie (p. 127) aux *A. B.*

Buenaventura HERNÁNDEZ SANAHUJA, publications diverses, parmi lesquelles *El indicador arqueológico de Tarragona*, 1867; *Opúsculos históricos, arqueológicos y monumentales*, 1884. On peut consulter, sur les travaux de Hernández, l'article nécrologique publié par M. SAAVEDRA dans le *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, XXV (1894), p. 336-368; on trouvera aussi dans cet article des détails intéressants sur l'historique des découvertes de Tarragone. — Les renseignements contenus dans les publications de Hernández, en ce qui concerne les provenances des différents objets, ont passé dans le *Catal.*; son *Indicador* est remplacé par les ouvrages postérieurs, mentionnés ci-dessous, de MM. Morera et Luis del Arco.

Album pintoresch-monumental de Catalunya, segona colecció, Barcelone, 1879 (publication de la Associació Catalanista d'Excursions científicas): une dizaine de planches se rapportent aux antiquités de Tarragone; une seule intéresse les monuments dont je m'occupe (voir nº **150**).

España, sus monumentos y artes, su naturaleza é historia: Cataluña, tome II (Barcelone, 1884): quelques sculptures de Tarragone y sont reproduites.

Leandro SERRALLACH Y MAS, *Monumentos romanos de Tarragona, apuntes histórico-críticos de algunos de dichos monumentos*, Barcelone, 1886 (publication de la Asociación de Arquitectos de Cataluña): l'auteur s'occupe exclusivement de l'architecture de quelques édifices, et je ne cite son travail que pour mémoire.

Historia de Tarragona desde los más remotos tiempos hasta la época de la restauración cristiana, por D. Buenaventura HERNÁNDEZ SANAHUJA, *editada, anotada y continuada hasta nuestros días por D. Emilio* MORERA LLAURADÓ, tome I, Tarragone, 1892. Un certain nombre de sculptures antiques y sont reproduites; les mêmes clichés ont servi à illustrer le *Catal.* et l'ouvrage, cité plus bas, de M. Luis del Arco.

Emilio MORERA Y LLAURADÓ, *Tarragona antigua y moderna, descripción histórico-arqueológica..., y guía...*, Tarragone, 1894. Le Musée est décrit dans les pages 216-228; en outre ce livre contient des renseignements utiles sur les menus débris antiques épars dans les vieux quartiers de Tarragone. Il n'y a pas d'illustrations.

Luis DEL ARCO, *Guía artística y monumental de Tarragona y su provincia*, Tarragone, 1906, avec des illustrations. Les pages 31-63 sont consacrées à la description du Musée.

Agustí M.ª GIBERT, *Tarragona prehistórica i protohistórica*, Barcelone, 1909. M. Gibert s'intéresse surtout aux origines lointaines de Tarragone, et à des questions ethnographiques; mais il est amené à s'occuper de quelques sculptures.

Pierre PARIS, *Promenade archéologique: Tarragone*, dans le *Bulletin Hispanique*, tome XII (1910), p. 109-134. Cet article n'est pas illustré, mais, en réunissant en un livre ses *Promenades Archéologiques en Espagne* (Paris, Leroux, 1910), M. Paris y a ajouté quelques reproductions (p. 255-295, et pl. LII, LIV).

Enfin, la revue barcelonaise *Museum*, dans le numéro d'avril 1911 (1re année, nº 4) a publié deux articles sur Tarragone: le premier, *Estatuaria romana en el Museo de Tarragona* (p. 144-151), est de M. MORERA; le second, *Restos romanos de Tarragona* (p. 152-157), est signé L. D. y M. Ces deux articles sont accompagnés d'illustrations.

Pour les sculptures conservées au Musée, comme le *Catal.* suit l'ordre des numéros, j'ai jugé inutile de renvoyer à la page où l'objet est catalogué [1].

50. Têtes sculptées sur les pierres de la torre de San Magín, dans la partie septentrionale de la muraille antique qui entoure la ville haute. Les deux têtes sculptées sur la même pierre (fig. 64) sont de grandeur naturelle; la tête isolée (fig. 65) est plus grande que nature.

(1) Voir en *addendum*, p. 472, une statue découverte postérieurement à la rédaction de ce travail.

Bibliographie. — HERNÁNDEZ, *Resúmen histórico-crítico de la ciudad de Tarragona* (1855), p. 55-56; HÜBNER, *Bull. dell'Inst.*, 1860, p. 162, et *Hermes*, I, p. 90-91; HERNÁNDEZ, *Muros ciclópeos de Tarragona*, dans les *Memorias de la R. Acad. de Buenas Letras de Barcelona*, t. II (1878), p. 415, note 1; MORERA, texte de l'*Album pintor.—monum.*, p. 20; HERNÁNDEZ et MORERA, *Hist. de T.*, 1re partie, p. 57, et pl. à la p. 56 (dessin très arrangé); SAAVEDRA, *Bol. Acad. Hist.*, XXV, p. 349; G. J. DE GUILLÉN-GARCÍA, *Les Héthéens ont-ils colonisé la Catalogne?* (Fribourg, 1899), p. 54; P. PARIS, *Essai sur l'Art et l'Industrie de l'Espagne primitive*, 1903, t. I, p. 84; L. DEL ARCO, *Guía*, p. 122; GIBERT, *Tarr. prehist.*, p. 129 et 157; P. PARIS, *Prom. arch.*, p. 269-270 (cf. pl. L).

Fig. 64. — Torre de San Magín

J'ai donné le premier rang à ces têtes sculptées sur la muraille, parce que ce sont les seules sculptures de Tarragone qu'on puisse rapporter à l'époque préromaine.

Les pierres où elles sont sculptées appartiennent à l'étage inférieur de la muraille, celui qui est construit en gros blocs irréguliers, disposés à peu près par assises. La tête isolée est à l'assise la plus haute de cet étage; la double tête est à la quatrième assise à partir du sol, l'étage inférieur de la tour ayant en ce point, qui forme l'angle, six assises. On a utilisé pour les sculptures les saillies naturelles de la pierre.

D'après d'anciens témoignages, ce sont trois têtes et non deux qui étaient sculptées sur la même pierre, au point représenté dans la fig. 64 (voir Hernández, *Muros ciclóp.*; Morera, *Album*; L. del Arco). Hübner (*Hermes*) a noté, outre les sculptures reproduites ici, une autre tête isolée. M. Morera (*Hist. de T.*, note à la p. 57) croit apercevoir des vestiges de sculpture sur plusieurs autres pierres de la même tour. Il paraît enfin que les sculptures encore visibles aujourd'hui étaient beaucoup mieux conservées à l'avant-dernier siècle: on pouvait reconnaître dans la tête isolée une tête de femme, dans les autres têtes des têtes d'homme. La tour fut atteinte dans le bombardement de 1811. Les sculptures sont aujourd'hui tout à fait informes.

Fig. 65. — Torre de San Magín

On a voulu cependant y distinguer des traits ethniques, et tirer de là un argument pour appuyer une hypothèse sur l'origine des premiers habitants de Tarragone, race venue de «l'Egypte» ou de «l'Inde», ou bien encore «tyrrhénienne» ou «pélasgique» (Hernández, *Muros ciclóp.*; Saavedra).

Il est beaucoup moins aventureux d'attribuer aux Ibères la construction de la muraille primitive (P. Paris, *Essai*, p. 13 sqq.). C'est à cette muraille primitive qu'appartient l'étage inférieur de la torre de San Magín (1), et il est vraisemblable que ces têtes grossièrement sculptées sur les blocs sont contemporaines de la construction. Les mêmes indigènes ont été architectes et sculpteurs. Ces têtes pouvaient avoir une signification prophylactique (voir Hübner, *Hermes*).

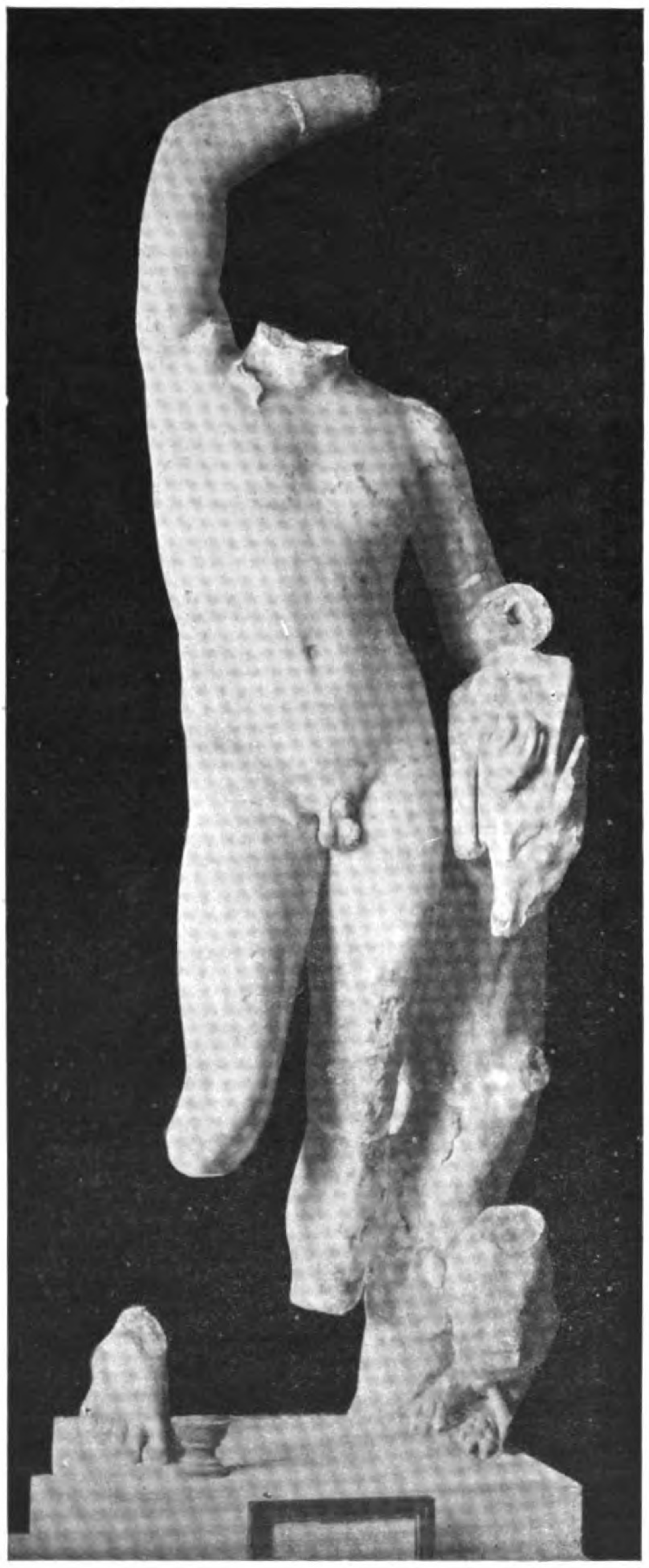

Fig. 66. — Statue n° 51

51 (fig. 66). Musée, n° 372. Marbre de Paros. Hauteur 1m,25.

Bibliographie. — LABORDE, I, 1re partie, pl. LIX, et p. 35; ALBIÑANA, pl. 4; HÜBNER, *Bull.*, 1860, p. 167, et *A. B.*, n° 672, p. 285; *España, sus mon.*, reprod. à la p. 477; FRIEDE-

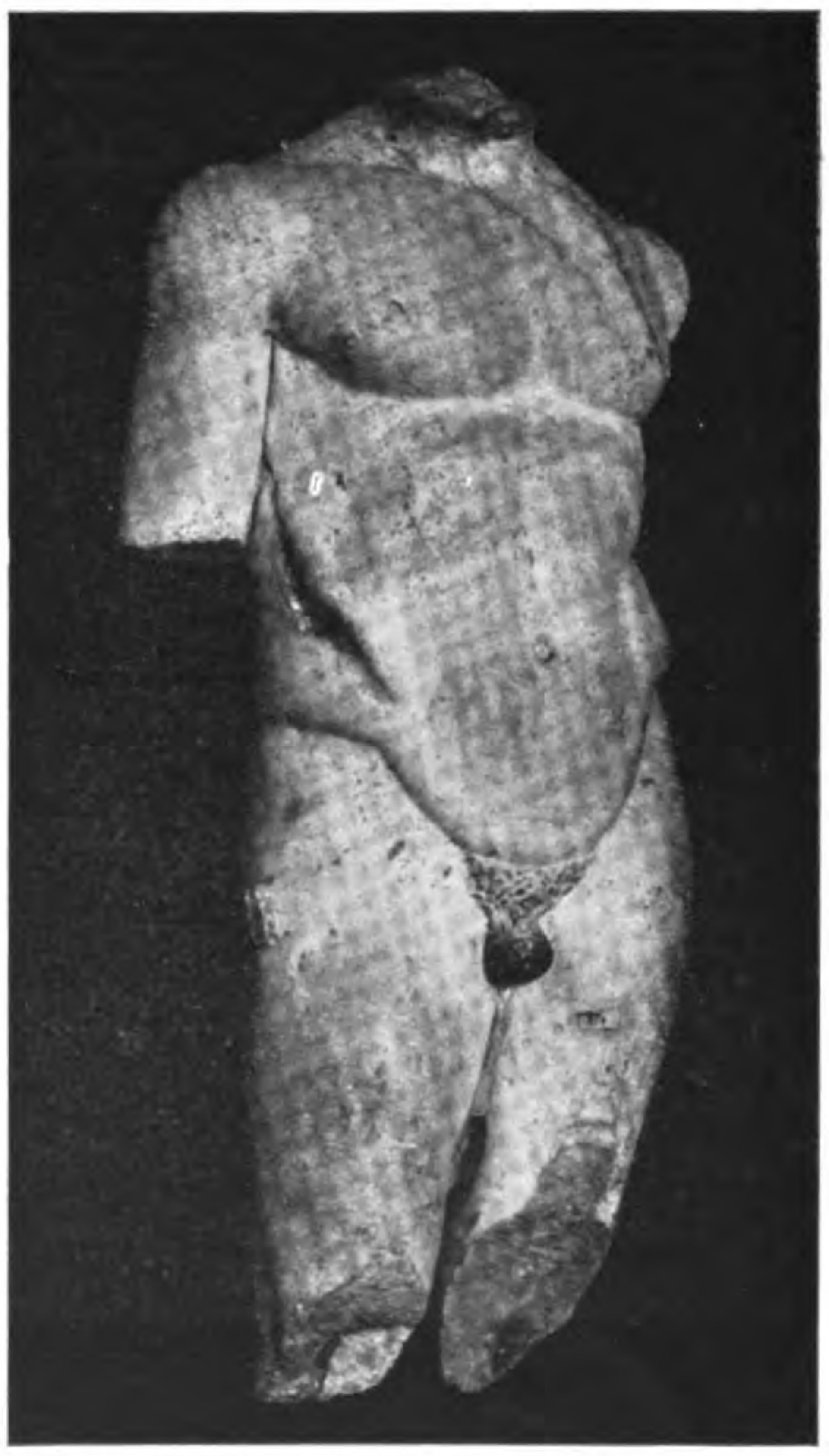

Fig. 67. — Statue n° 52

(1) Je ne vois rien qui autorise Hübner (*Hermes*) à supposer que la base de la tour est contemporaine des parties de muraille où les pierres portent des lettres ibériques (marques de carriers), ces parties ayant été vraisemblablement construites à l'époque romaine par des ouvriers indigènes (voir la différence entre la fig. 15 et la fig. 16 de M. Paris, *Essai*).

RICHS et WOLTERS, *Die Gipsabgüsse antiker Bildwerke in historischer Folge erklärt* (Berlin, 1885), n.° 1488; HERNÁNDEZ et MORERA, *Hist. de T.*, appendices, reprod. à la p. 36; *Catal.*, reprod. à la p. 37; FURTWÄNGLER, *Masterpieces of greek Sculpture* (Londres, 1895), p. 314; S. REINACH, *Répertoire*, II, 123, 8; Luis DEL ARCO, *Guía*, reprod. à la p. 45; P. PARIS, *Prom. arch.*, planche LII.

En 1868, le plafond du Musée s'étant effondré, la statue fut brisée en plusieurs morceaux qui ont été recollés (*Catal.*).

Bacchus nu, debout, le poids du corps portant sur la jambe gauche, le bras droit levé au-dessus de la tête, le bras gauche appuyé sur un tronc d'arbre. Des mèches de cheveux sont visibles sur les épaules. Sur le tronc d'arbre est posée une peau de faon; au pied du tronc d'arbre, une jeune panthère. Belle œuvre de style praxitélien.

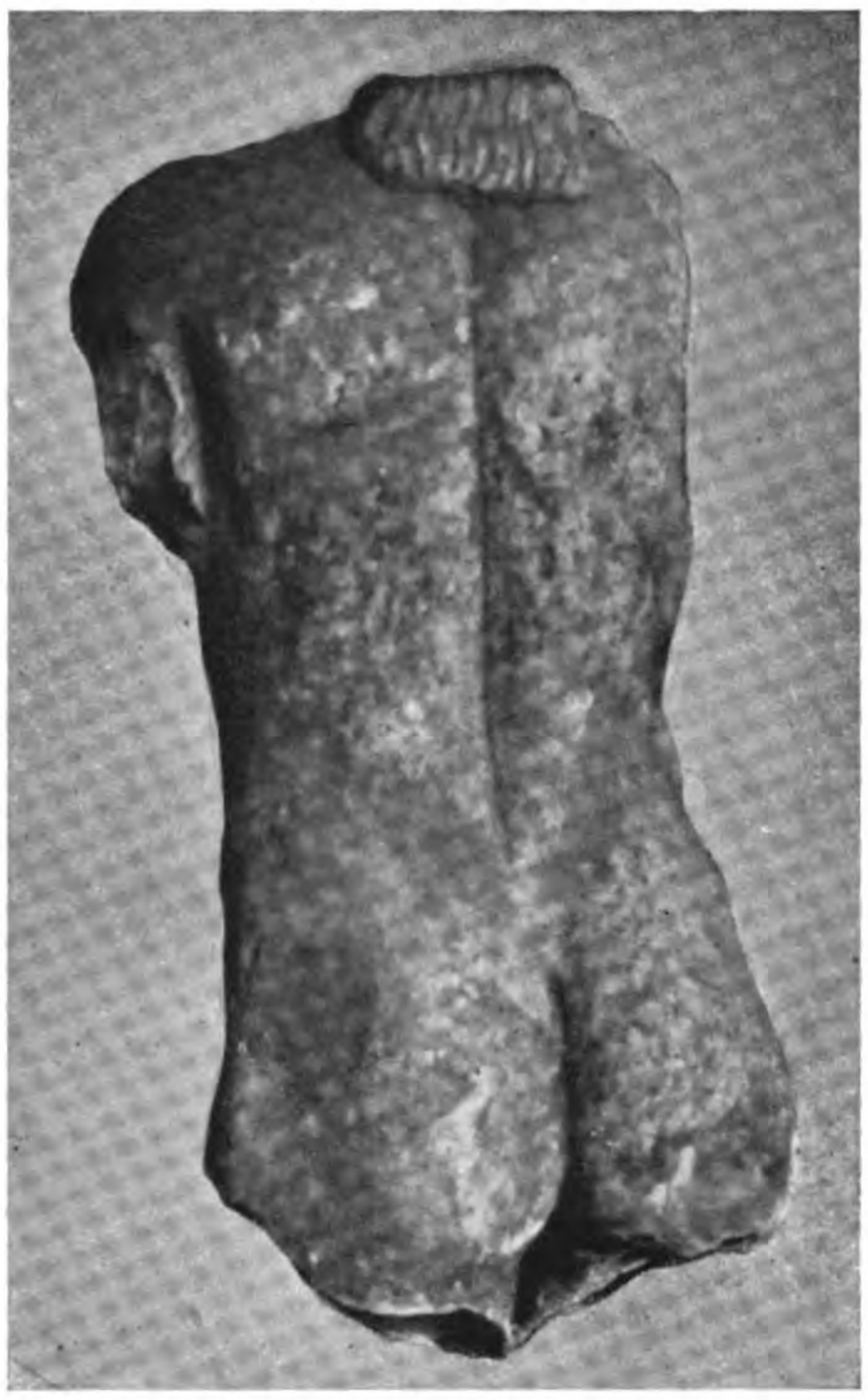

Fig. 68. — Torse n° 53

52 (fig. 67). Statue découverte en 1889, calle de Ronda. Musée, n° 379. Marbre blanc. Hauteur $1^m,15$.

Reproduction: *Museum*, p. 147.

Torse d'Hercule nu. Marque d'un coup de hache au flanc droit. Traces d'un tenon à la cuisse droite. Bon style.

53 (fig. 68). Musée, n° 402. Marbre à patine jaune. Hauteur $0^m,62$.

Torse viril de style archaïsant. La ligne médiane du dos est fortement creusée. Les cheveux tombent sur le dos en masse trapézoïdale; il y a en outre des mèches isolées qui pendent sur les épaules.

Fig. 69.— Statue n° 54

54 (fig. 69). Musée, n° 377. Marbre d'Italie (patine plus jaune pour le ventre que pour la poitrine). Hauteur $1^m,08$ (de l'épaule droite à la cassure de la jambe gauche; c'est un raccord de plâtre qui relie la partie conservée du vase à la plinthe).

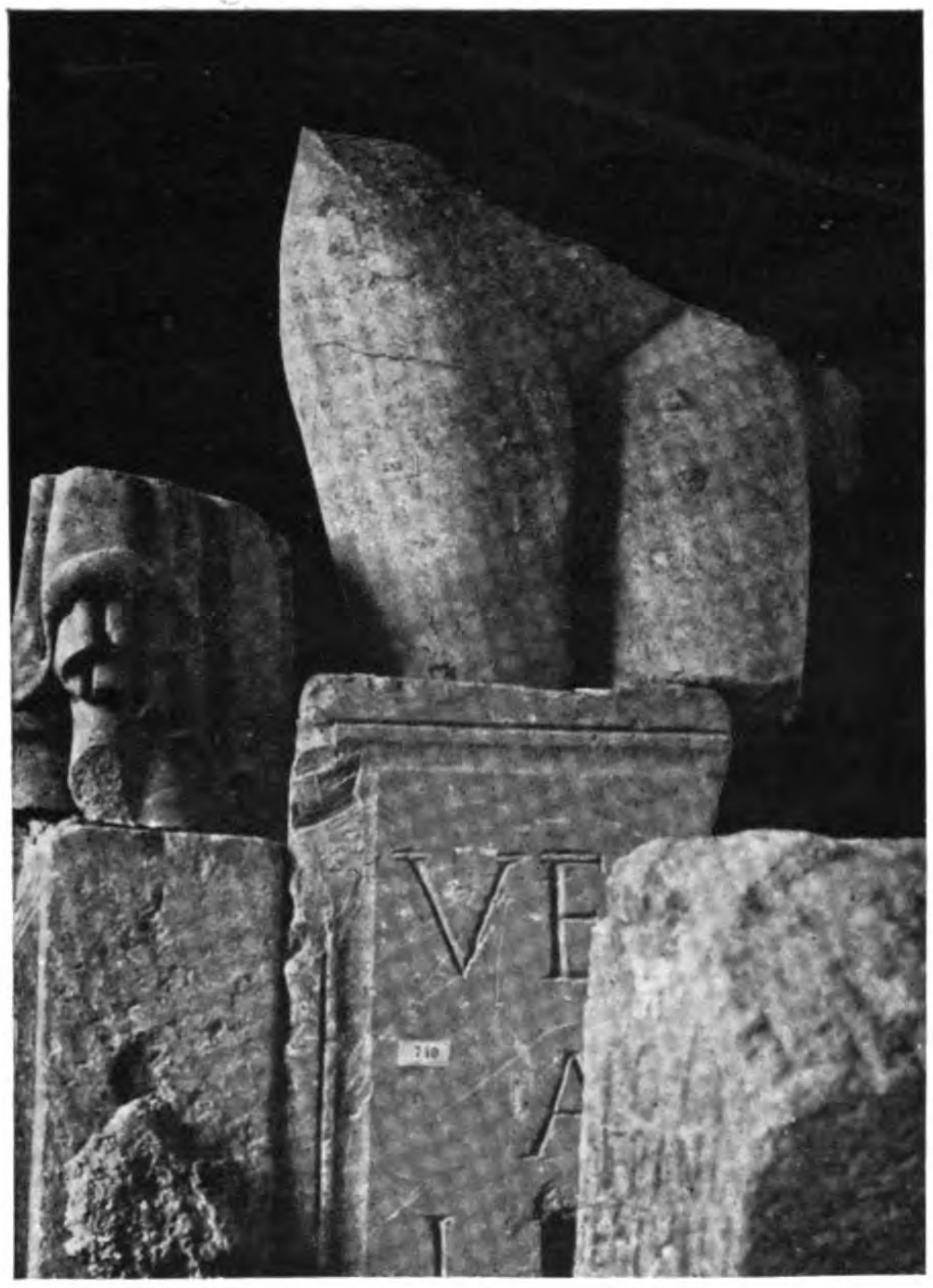

Fig. 70. — Fragment nº 55

Bibliographie. — Albiñana, pl. 5; Hübner, *Bull.*, 1860, p. 167, et *A. B.*, nº 673, p. 285; Hernández et Morera, *H. de T.*, appendices, reprod. à la p. 41; *Catal.*, reprod. à la p. 37; S. Reinach, *Répertoire*, II, 354, 6; L. del Arco, *Guía*, reprod. à la p. 52; P. Paris, *Prom. arch.*, pl. LII; *Museum*, reprod. à la p. 146.

Dans l'accident de 1868 (voir nº **51**), la statue fut brisée en plusieurs morceaux qui ont été recollés.

Vénus nue, debout, à côté d'un vase sur lequel est posée une draperie; une mèche de cheveux est conservée sur l'épaule droite. Bon style.

55 (fig. 70). Fragment de statue découvert en 1881 «entre las ruinas del Gimnasio». Le *Catal.* désigne ainsi un ensemble étendu de vestiges romains mis à jour en différentes occasions, entre la vieille ville et le port, vers la calle del Gasómetro; ces ruines comprendraient des thermes et des temples (voir *Catal.*, p. XXI-XXXIII; *Bol. Acad. Hist.*, XXX, 1897, p. 413-415). — Musée, nº 383. Marbre d'Italie. Hauteur 0m,44.

Vénus nue. La main gauche était ramenée devant la cuisse, sur laquelle on reconnaît les deux points où les doigts s'appuyaient, et qui porte un tenon à la face externe.

La déesse était debout à côté d'un vase sur lequel était posée une draperie. Un fragment de cet accessoire est conservé; c'est l'extrémité supérieure du vase avec une partie de la draperie.

En même temps que ce fragment de statue a été découvert un fragment de la dédicace *Ven[eri]* | *Au[gustae]* (*C. I. L.*, II, 6078).

56 (fig. 71). Musée, nº 378. Marbre d'Italie. Hauteur 0m,85.

Fig. 71. — Torse nº 56

Bibliographie. — Hübner, *Bull.*, 1860, p. 167, et *A. B.*, nº 674, p. 286; Hernández et Morera, *H. de T.*,

appendices, reprod. à la p. 38; *Catal.*, reprod. à la p. 45; S. REINACH, *Répertoire*, II, 253, 4; L. DEL ARCO, *Guía*, reprod. à la p. 40; *Museum*, reprod. à la p. 151.

Torse d'une statue de déesse (Pomone, Cérès, Fortune, Abondance?). La déesse était représentée debout, la jambe droite portée en avant. Une tunique d'étoffe très fine est collée au corps, dont elle laisse transparaître les formes; une draperie plus forte, relevée des deux mains devant le corps, dessine une large poche remplie de feuillages et de fruits. Les bras étaient nus (le haut du bras gauche est la seule partie conservée).

Fig. 72. — Fragment n° 57

Il semble que la tête formait une pièce à part. On voit sur l'épaule gauche de longs cheveux bouclés. Le profil du revers est assez vertical: la statue était faite pour être adossée à un mur.

Beau travail.

57 (fig. 72). Fragment de statue découvert en 1881, dans les mêmes ruines que le n° **55**. Musée, n° 381. Marbre d'Italie. Hauteur, 0m,86.

Reproductions: L. DEL ARCO, *Guía*, p. 56; *Museum*, p. 151.

Fig. 73. — Fragment n° 58

Personnage drapé, dont les noms et le *cursus* sont donnés en partie par un fragment de base découvert en même temps que ce fragment de statue (*C. I. L.*, II, 6084): c'est un *[V]al[erius] Gran[ianus]... Grattius... Geminius...*, qui fut consul, propréteur de Germanie inférieure et proconsul d'Asie. Le travail très fouillé de la draperie et la paléographie de l'inscription placent ce monument à l'époque de Trajan ou d'Hadrien.

58 (fig. 73). Fragment découvert, postérieurement à l'impression du *Catal.*, dans les mêmes ruines que le précédent, et considéré comme le complétant. Musée, sans numéro. Marbre d'Italie. Hauteur 0m,52.

Fig. 74. — Statue nº 59

Partie inférieure et plinthe d'une statue drapée. Le pied droit est conservé en partie; il était chaussé d'une sandale. Malgré les apparences, ce fragment n'appartient pas à la même statue que le précédent; le mouvement des jambes n'est pas le même. La draperie indique qu'il provient plutôt d'une statue féminine.

59 (fig. 74). Statue découverte en 1881 ou 1882, dans les mêmes ruines que le nº **55**. Musée, nº 382. Marbre d'Italie. Hauteur 0m,82.

Reproduction: *Museum*, p. 148.

Statue drapée d'un adolescent, portant la bulle. L'aspect du revers montre que cette statue était faite pour être adossée à un mur. Bonne époque.

Fig. 75. — Statue nº 60

60 (fig. 75). Statue vue par FLOREZ au Palais Archiépiscopal, par ALBIÑANA dans une dépendance de la chapelle romane de San Pablo (qui est enclavée aujourd'hui dans les bâtiments du Séminaire). Elle a passé dans le peuple pour une statue de saint Paul. Aujourd'hui au Musée, nº 391. Pierre commune. Hauteur 1m,50.

Bibliographie. — FLOREZ, p. 240, et planche *ibid.*; LABORDE, I, 1re partie, pl. LIX (voir plus loin, fig. 149), et p. 35; ALBIÑANA, p. 143-144; HÜBNER, *A. B.*, nº 681, p. 287; MORERA, *Tarr. ant. y mod.*, p. 150 et p. 228; L. DEL ARCO, *Guía*, p. 146.

Florez et Laborde reproduisent cette statue avec une tête, qui n'existait plus à l'époque d'Albiñana. La statue a dû être mutilée pendant la guerre de l'Indépendance, ou bien lorsqu'elle fut transportée du Palais Archiépiscopal à la chapelle de San Pablo. Dans l'état actuel, elle est brisée en deux morceaux

qui se raccordent; la tête n'a pas été retrouvée.

Hübner semble n'avoir pas vu l'original et ne connaître ce monument que par Florez et Laborde: il n'en parle pas dans ses notes de voyage du *Bullettino*; il indique comme matière le marbre, alors que c'est une pierre très grossière; il décrit comme existant encore la tête qu'Albiñana, une dizaine d'années avant le voyage de Hübner, signalait comme disparue.

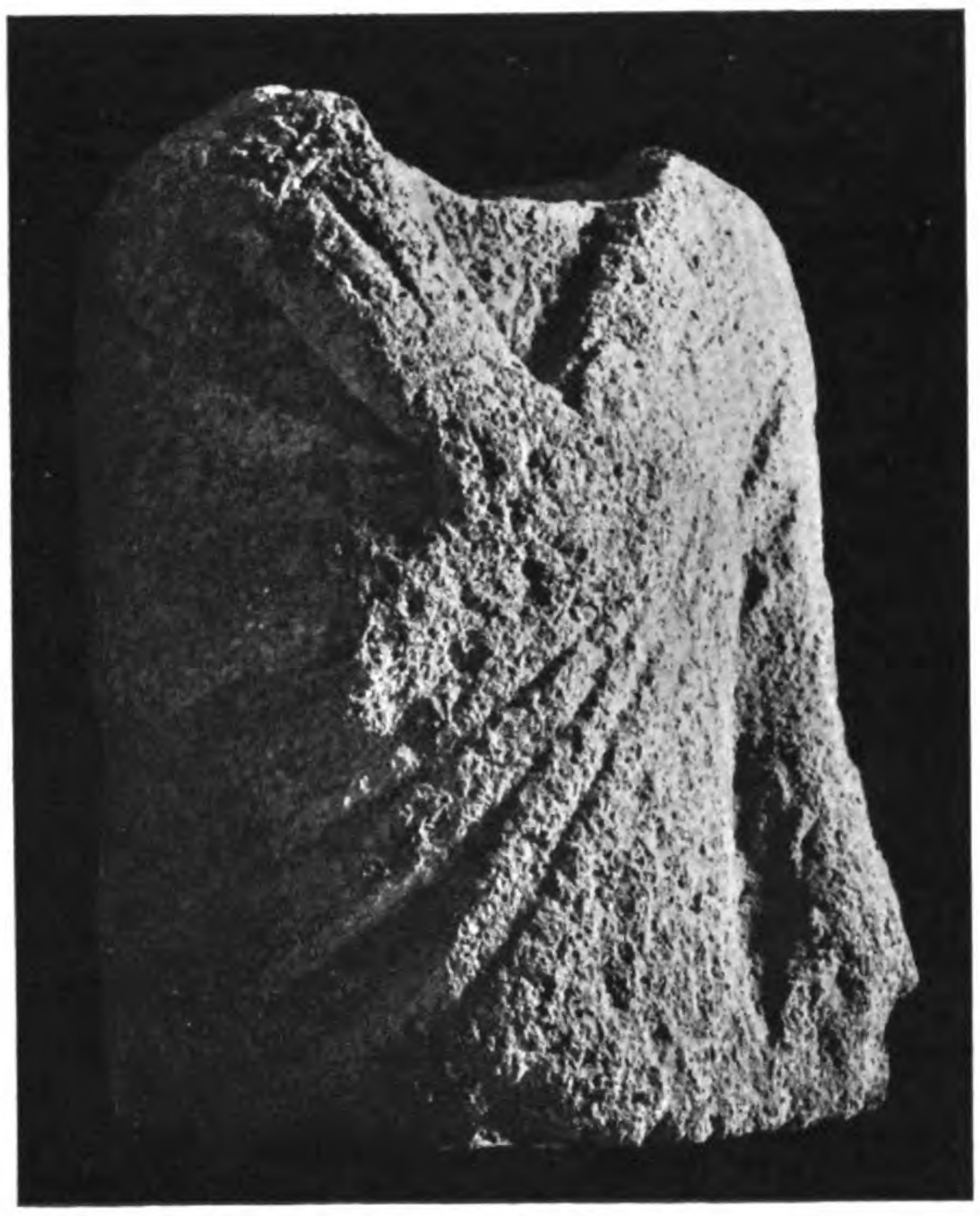

Fig. 76. — Torse nº 61

A proprement parler, c'est plutôt un haut-relief qu'une statue, car il y a un fond d'où les jambes ne sont pas complètement détachées. Le personnage est vêtu de la toge, le bras droit ramené sur la poitrine; la main gauche tient un objet impossible à identifier.

La chaussure est une chaussure montante, à large revers rabattu sur le cou-de-pied. Florez et Hübner notent que c'est là une forme particulière. On voit une chaussure analogue sur une statue de la Cyrénaïque, au Louvre (Daremberg et Saglio, *Dictionnaire des antiquités*, s. vº *calceus*, fig. 1015).

Le travail est grossier.

La tête a pu se détacher d'autant plus facilement qu'à en juger par l'aspect de la section du cou, elle avait été sculptée à part. Celle que reproduisent Florez et Laborde (voir la reproduction de Laborde plus loin, fig. 149; pour lui, la statue représente un philosophe) est barbue et couronnée de laurier. On peut se demander si elle était bien antique, ou du moins si elle appartenait au corps.

Fig. 77. — Buste nº 62

Fig. 78. — Fragment nº 63

Fig. 79. — Fragment nº 64

Fig. 80. — Fragment nº 65

61 (fig. 76). Musée, nº 393. Pierre commune. Hauteur 0^{m},60.

Torse d'une statue d'homme en toge, le bras droit ramené sur la poitrine. La tête était sculptée à part. Travail grossier.

62 (fig. 77). Musée, nº 488. Marbre blanc. Hauteur 0^{m}, 44.

Buste acéphale d'un personnage drapé, le manteau agrafé sur l'épaule droite. Travail médiocre.

63 (fig. 78). Musée, nº 385. Marbre blanc. Hauteur 0^{m},66.

Fragment (épaule et bras gauche) de la statue d'un personnage drapé.

64 (fig. 79). Fragment de statue découvert en 1881, dans les mêmes ruines que le nº **55**. Musée, nº 384. Marbre d'Italie. Hauteur 0^{m}, 78.

Epaule et bras gauche d'une statue drapée, probablement féminine.

65 (fig. 80). «Procede de las primeras excavaciones de Tarragona» (*Catal.*). Musée, nº 390. Marbre d'Italie. Hauteur 0^{m}, 68.

Fragment (poitrine) d'une statue de femme drapée. La tête était sculptée à part. Bon style.

66 (fig. 81). «Se encontró el año 1866 en Tarragona, al deshacer una

pared moderna de mampostería, en cuya construcción se había empleado» (*Catal.*). Musée, nº 388. Marbre d'Italie. Hauteur $0^{m},29$ (sans compter l'amorce du buste, qui est une addition moderne en plâtre, ainsi qu'une tablette qui porte le nom *Traianus*).

Reproductions: *España, sus mon.*, p. 471; *Catal.*, p. 53; L. DEL ARCO, *Guía*, p. 50; *Museum*, p. 144.

Trajan. Les prunelles ne sont pas indiquées. Ailleurs que sur le front, les cheveux sont représentés très sommairement.

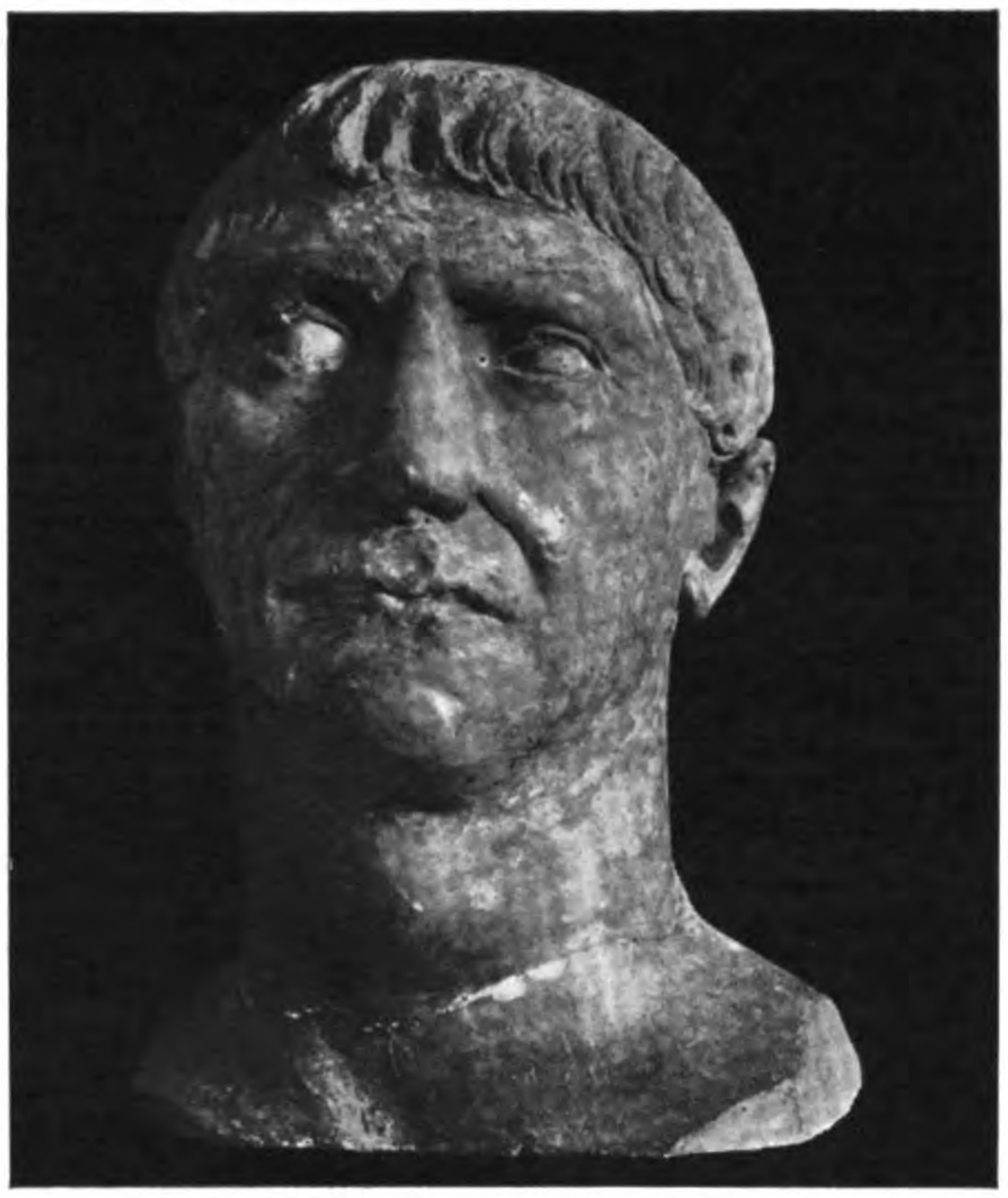

Fig. 81. — Tête nº 66

67 (fig. 82). Tête découverte en 1868, calle de Méndez Núñez. Musée, nº 389. Marbre blanc. Hauteur $0^{m},25$ (la tête seule est en marbre; le buste est une addition moderne en plâtre, ainsi qu'une tablette qui porte le nom *Hadrianus*).

Reproductions: *España, sus mon.*, p. 468; *Catal.*, p. 53; L. DEL ARCO, p. 51; *Museum*, p. 145.

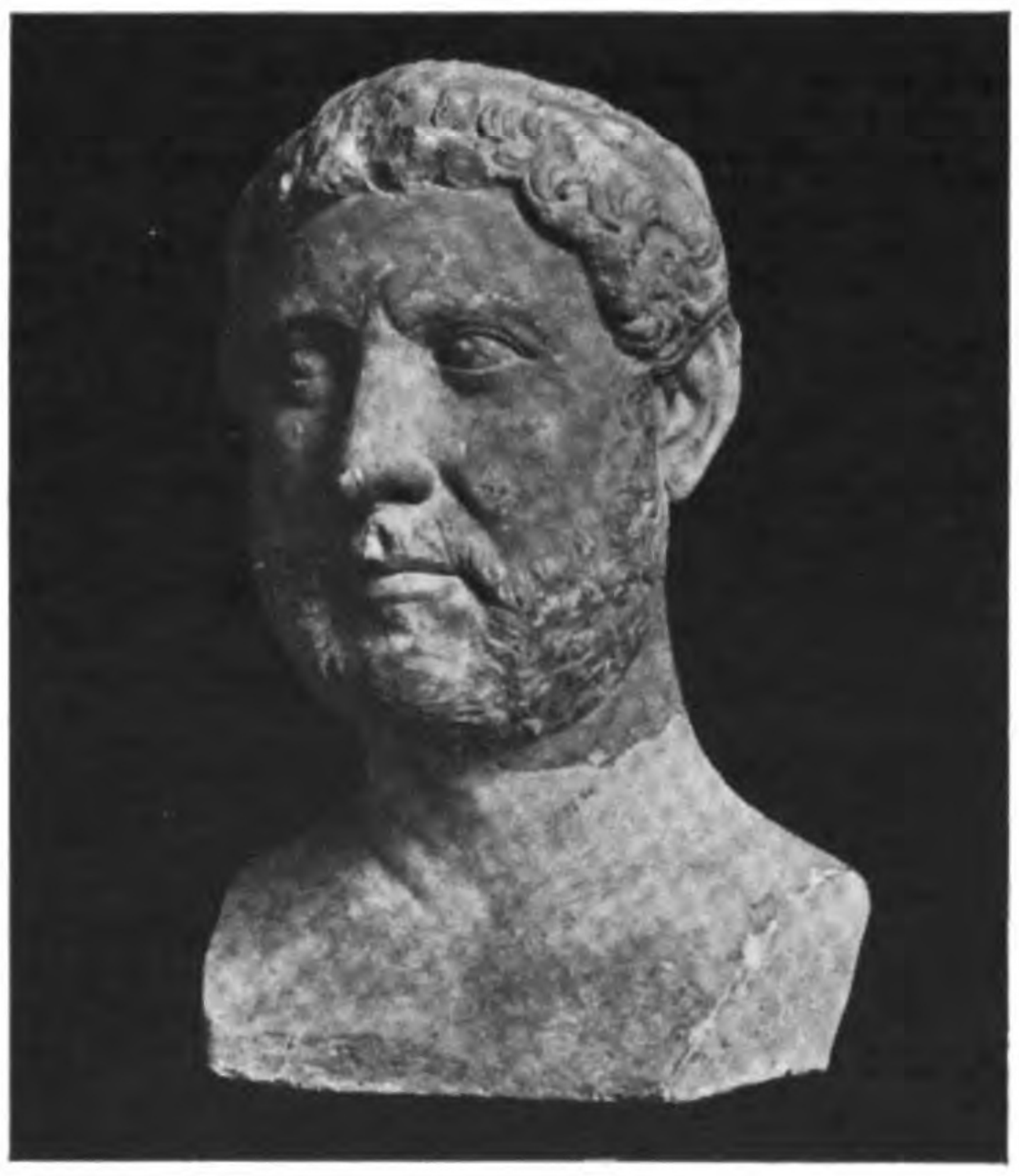

Fig. 82. — Tête nº 67

Hadrien. Les prunelles sont sculptées en forme de virgules, tout près de la paupière supérieure. La chevelure, la moustache et la barbe sont sculptées assez légèrement [1].

68 (fig. 83). Tête découverte dans un puits d'époque romaine, dans les ruines d'où provient le numéro **55** (voir *Catal.*, p. XXVII-XXVIII). Musée, nº 387. Marbre d'Italie. Hauteur $0^{m},32$ (la tête seule est en marbre; le buste est une addition moderne en plâtre, ainsi qu'une tablette qui porte le nom *L. Aur. Verus*).

Reproductions: *España, sus mon.*, p. 469; *Catal.*, p. 41; L. DEL ARCO, p. 49.

L. Verus. Les prunelles sont gravées (un

(1) Un buste d'Hadrien, en marbre, provenant de Tarragone, faisait partie de la collection du duc de Villahermosa, au XVIe siècle (Hübner, *A. B.*, p. 340).

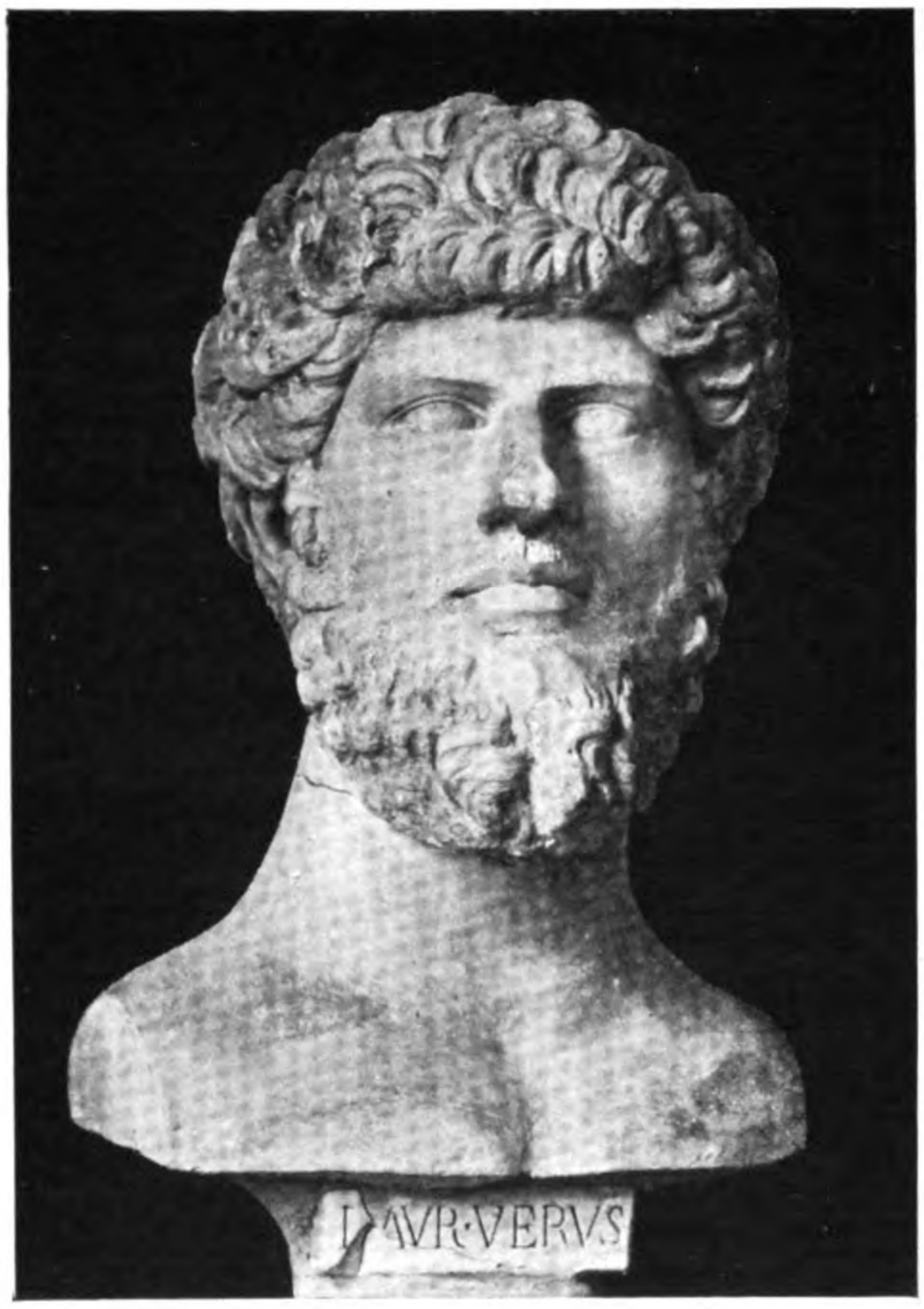

Fig. 83. — Tête n 68

cercle avec point central) juste sous la paupière supérieure [1].

69 (fig. 84). Tête découverte en même temps que le nº précédent. Musée, nº 386. Marbre grisâtre. Hauteur $0^m,30$ (la tête seule est en marbre; le buste est une addition moderne en plâtre, ainsi qu'une tablette qui porte le nom *M. Aurelius*).

Reproductions: *España, sus mon.*, p. 473; *Catal.*, p. 41; L. del Arco, p. 48.

Marc-Aurèle. Le bout du nez est restauré. La prunelle est représentée par un croissant gravé juste sous la paupière supérieure, et entouré d'un cercle qui occupe toute la hauteur du globe de l'œil. La chevelure, très épaisse, est travaillée au foret.

70 (fig. 85). Petit hermès découvert en 1858 «en los terrenos de la Cantera del Puerto» (*Catal.*). Musée, nº 370. Marbre blanc. Hauteur $0^m,14$.

Bibliographie. — Gibert, *Tarr. prehist.*, p. 160, et reprod., p. 158.

Bacchante couronnée de feuillage; des bandelettes pendent sur les épaules; la chevelure est serrée par un cordon double qui va du milieu du front au sommet de la tête. Cette sculpture est cataloguée comme étrusque; M. Gibert, de son côté, y voit un travail «ibèric greco-arcaic». Il me semble que ce n'est pas autre chose qu'un ouvrage d'époque romaine et d'exécution médiocre.

71 (fig. 86). Tête de statuette découverte «dentro de un silo, labrado en la roca de la Cantera» (*Catal.*). Musée, nº 374. Marbre blanc. Hauteur $0^m,15$.

Tête de femme, les cheveux relevés et noués sur le sommet de la tête, disposés sur les côtés de façon à couvrir le haut de l'oreille, et ramassés en chignon sur la nuque. Le nez est restauré.

72 (fig. 87). Musée, nº 373. Marbre blanc. Hauteur $0^m,15$.

Tête de femme ou d'Apollon, les cheveux relevés et noués très haut sur le

(1) Laborde, I, 1re partie, p. 35, a vu «la moitié d'une tête de L. Verus, d'un dessin excellent, dans la maison d'un chanoine, au-dessus de la porte d'une chambre.»

sommet de la tête, couvrant l'oreille presque entièrement et ramassés en chignon sur la nuque. Le nez est restauré.

73 (fig. 88). Tête de statuette conservée à Barcelone, dans la collection du Centre Excursionista (voir plus bas, p. 90). Marbre blanc. Hauteur 0m,14.

Provenance indiquée par M. P. CASADES Y GRAMATXES.

Tête de femme, avec coiffure égyptisante qui cache complètement les cheveux et les oreilles.

74 (fig. 89). Musée, no 466. Marbre blanc. Hauteur 0m,26.

Tête de femme, les cheveux serrés par un bandeau.

75 (fig. 90). Musée, no 470. Marbre blanc. Hauteur 0m,45.

Tête de femme, d'un bon style, mais mal conservée.

76 (fig. 91). Musée, no 473. Marbre blanc. Hauteur 0m,26.

Petit hermès *bifrons*, très mutilé et de travail très médiocre. Une face est barbue, l'autre imberbe (Bacchus et Ariane?).

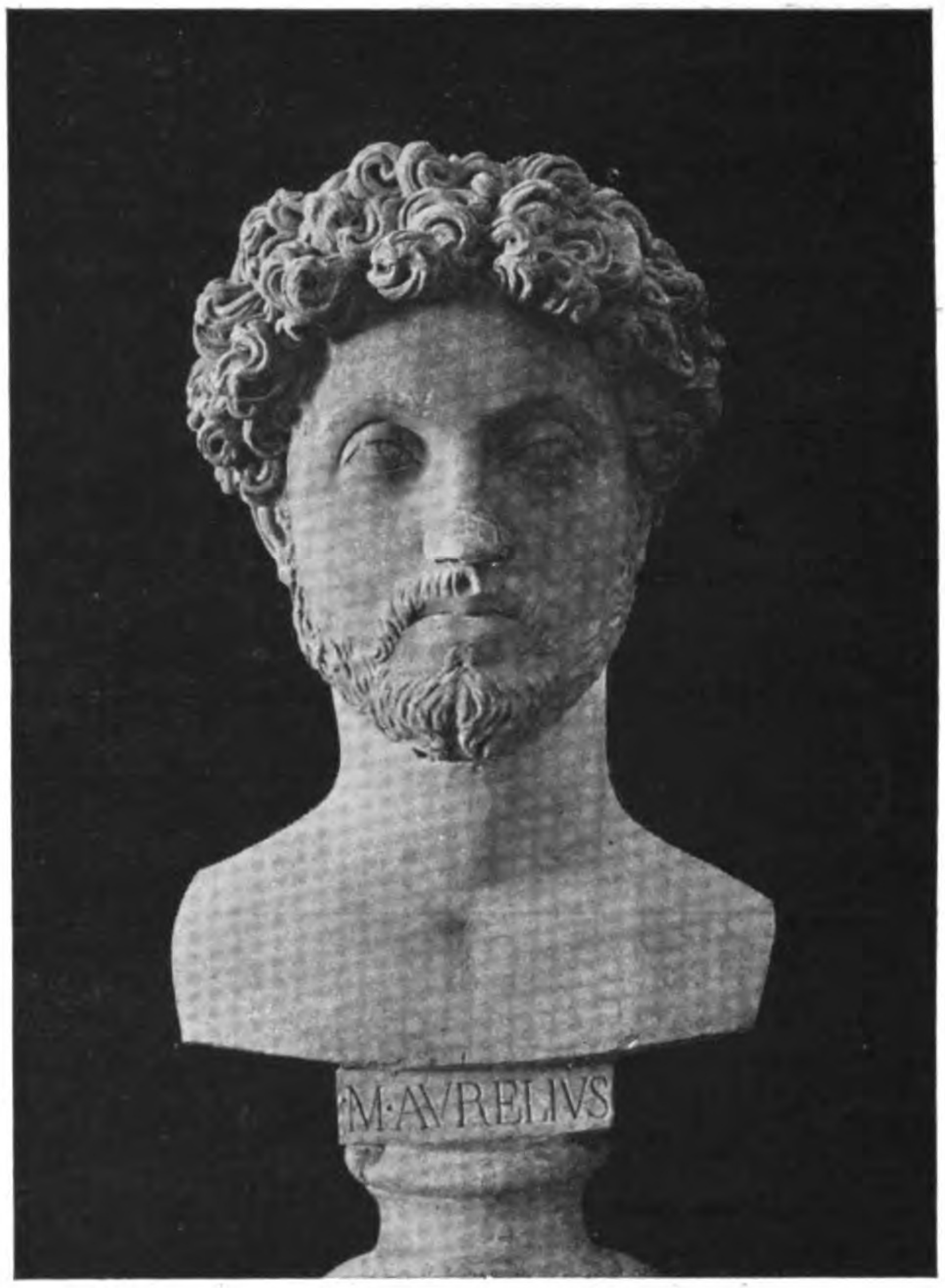

Fig. 84. — Tête no 69

Fig. 85. — Tête no 70

Fig. 86. — Tête no 71

Fig. 87. — Tête no 72

Fig. 88. — Tête n° 73

77 (fig. 92). Musée, n° 467. Marbre gris. Hauteur 0m,23.

Fragment de tête. C'était le portrait d'un homme chauve et glabre. Cette sculpture avait, autant qu'on peut en juger dans l'état actuel, de la vigueur et du caractère.

78 (fig. 93). Musée, n° 429. Marbre blanc. Hauteur 0m,15.

Hermès *bifrons* semblable au n° **76**, et de travail un peu meilleur.

79 (fig. 94). Musée, n° 460. Marbre blanc. Hauteur 0m,14.

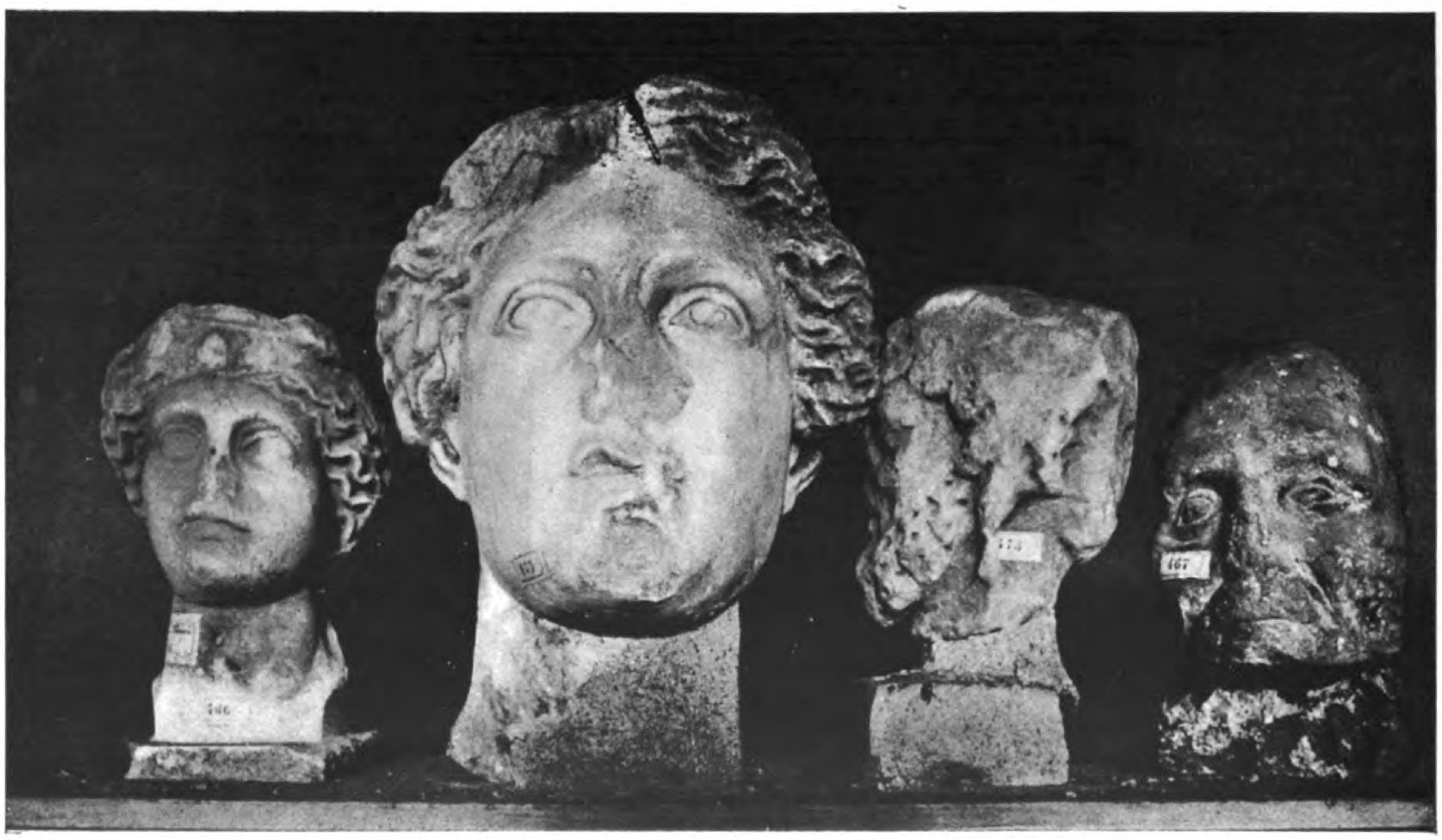
Petite tête de style médiocre et mal conservée. Gros bourrelet sur le front.

80 (fig. 95). Musée, n° 463. Marbre blanc. Hauteur 0m,29.

Fragment de tête. Les cheveux, serrés par une bandelette, tombent en tresses sur la nuque.

81 (fig. 96). Musée, n° 461. Marbre blanc. Hauteur 0m,38.

Reproduction: Albiñana, pl. 10, 1.

Figs. 89 à 92. — Têtes nos 74 et 75, hermès n° 76, fragment n° 77

Fig. 93. — Hermès n° 78

Tête d'adolescent; de grosses mèches de cheveux encadrent le visage; sur le reste de la tête, la chevelure est serrée et plate.

82 (fig. 97). Musée, sans numéro; ne figure pas au *Catal.*[1]. Marbre blanc. Hauteur $0^{m},30$.

Fragment de tête féminine; assez bon style.

83 (fig. 98). Musée, n° 471. Marbre blanc (traces d'incendie). Hauteur $0^{m},26$.

Buste féminin en haut-relief. Probablement Diane (courroies croisées sur la poitrine.)

84 (fig. 99). Musée, n° 468. Marbre blanc. Hauteur $0^{m},40$.

Reproduction: ALBIÑANA, pl. 8, 2.

Buste d'un personnage barbu, coiffé d'un diadème («Silvain» d'après Albiñana, «augure» d'après le *Catal.*). Exécution lourde et maladroite. Antiquité douteuse.

85 (fig. 100). Musée, n° 465. Marbre blanc. Hauteur $0^{m},26$.

Tête d'Hercule imberbe, coiffé de la peau de lion. Travail délicat.

86 (fig. 101). Musée, n° 469. Marbre blanc. Hauteur $0^{m},30$.

Extrémité supérieure d'un terme, avec une tête de Faune barbu, aux oreilles pointues.

Figs. 94 à 97. — Têtes n°s 79, 80, 81, 82

(1) Le numéro 16, que porte une étiquette collée sur ce fragment, doit correspondre à un ancien classement, peut-être du temps où cette sculpture était chez M. Fermín Santamaría, comme l'indique une seconde étiquette collée plus bas. Voir aussi plus loin, p. 73, n. 1.

Figs. 98 à 101. — Bustes nos 83 et 84, têtes nos 85 et 86

87 (fig. 102). Musée, nº 472. Marbre blanc. Hauteur 0m,24. Fragment de tête virile.

88 (fig. 103). Musée, nº 464. Marbre blanc. Hauteur 0m,30. Tête d'homme barbu, de style médiocre, très mal conservée (1).

89 (fig. 104). Musée, nº 462. Marbre blanc. Hauteur 0m,23. Tête virile très mutilée.

90 (fig. 105). Fragment découvert dans les mêmes ruines que le nº **55**. Musée, nº 517. Marbre blanc Hauteur 0m,35.

Tête très mutilée, vraisemblablement d'une statue virile. Elle est couverte d'un manteau, qui laisse passer quelques mèches de cheveux sur le front.

Figs. 102 à 104. — Têtes nos 87, 88 et 89

91 (fig. 106). Musée, nº 427. Marbre blanc. Hauteur 0m, 09.

Fragment de sta-

(1) C'est la seule sculpture du Musée avec laquelle on puisse identifier une tête reproduite par Albiñana, pl. 10, 2; mais si cette identification est exacte, il faut admettre que cette tête était en meilleur état au temps d'Albiñana qu'aujourd'hui.

Fig. 105. — Tête nº 90

tuette: enfant couché, une couronne (?) sous la main gauche.

92 (fig. 107). Musée, nº 414. Marbre blanc. Longueur 0m,41.

Enfant ailé, couché, des pavots dans la main gauche.

Fig. 106. — Statuette nº 91

93 (fig. 108). Musée, statuette sans numéro; ne figure pas au *Catal.* Marbre blanc. Hauteur 0m, 57 (y compris la plinthe).

Nymphe nue, debout; les cheveux flottaient sur les épaules, où l'on en voit des traces; elle tenait devant elle, des deux mains, une coquille conservée en partie. Une draperie passe sous la coquille, et tombe derrière les jambes et sur les côtés. Cette statuette a décoré une fontaine; l'eau arrivait par le trou percé au centre de la coquille.

94 (fig. 109). Musée, nº 396. Marbre blanc. Hauteur 0m, 29 (en y compre-

Fig. 107. — Statuette nº 92

nant un petit raccord en plâtre qui comble une lacune entre le fragment conservé de la statue et la plinthe.)

Partie inférieure d'une statuette de Nymphe portant devant elle une coquille. Le corps est dissimulé par une draperie. Cette statuette a servi de fontaine, comme la précédente.

95 (fig. 110). «Procede de las excavaciones de Tarragona en 1864» (*Catal.*). Musée, nº 397. Marbre blanc. Hauteur 0m,49.

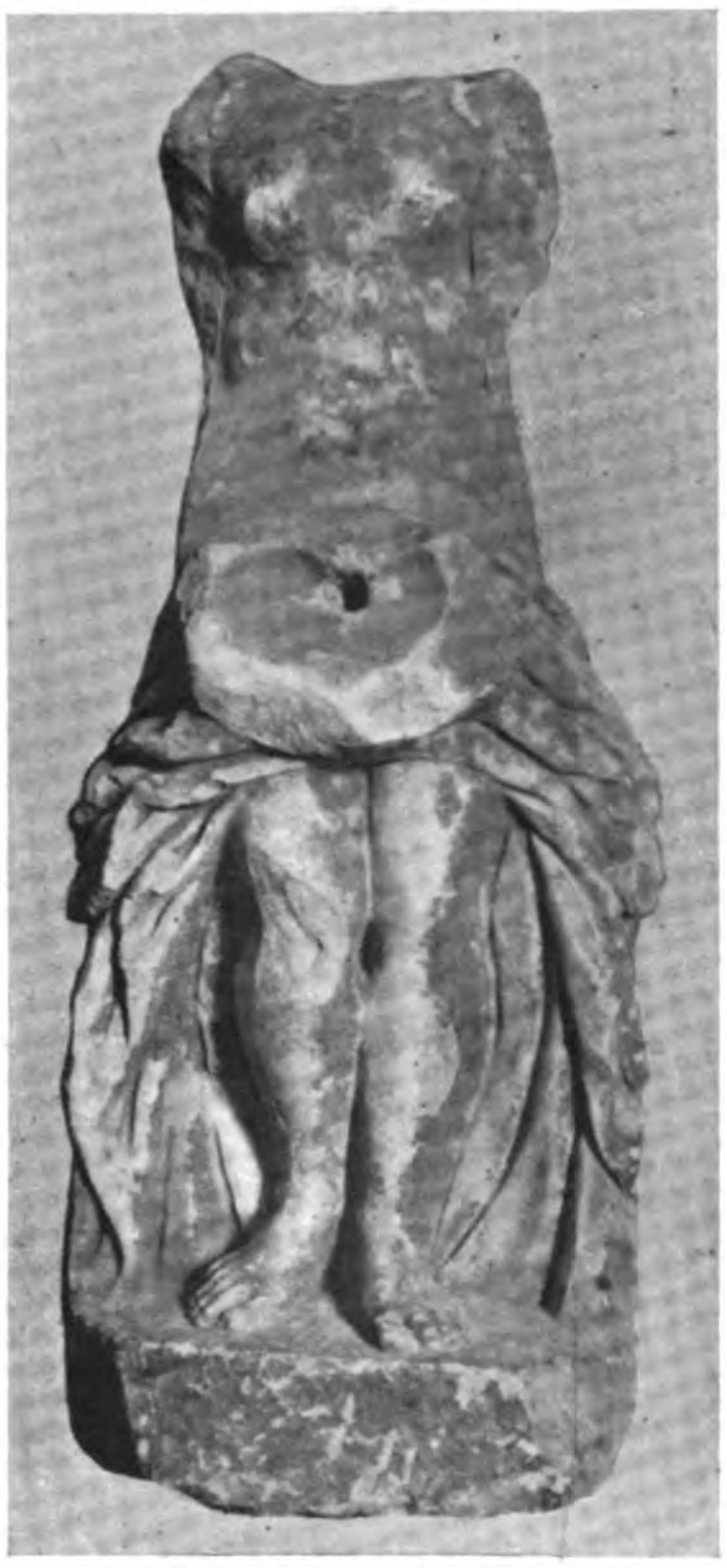

Fig. 108.—Statuette n° 93

Torse d'adolescent (Satyre), la nébride nouée sur l'épaule droite. Tenon à la cuisse droite.

96 (fig. 111). Musée, n° 398. Marbre blanc. Hauteur $0^m,27$.

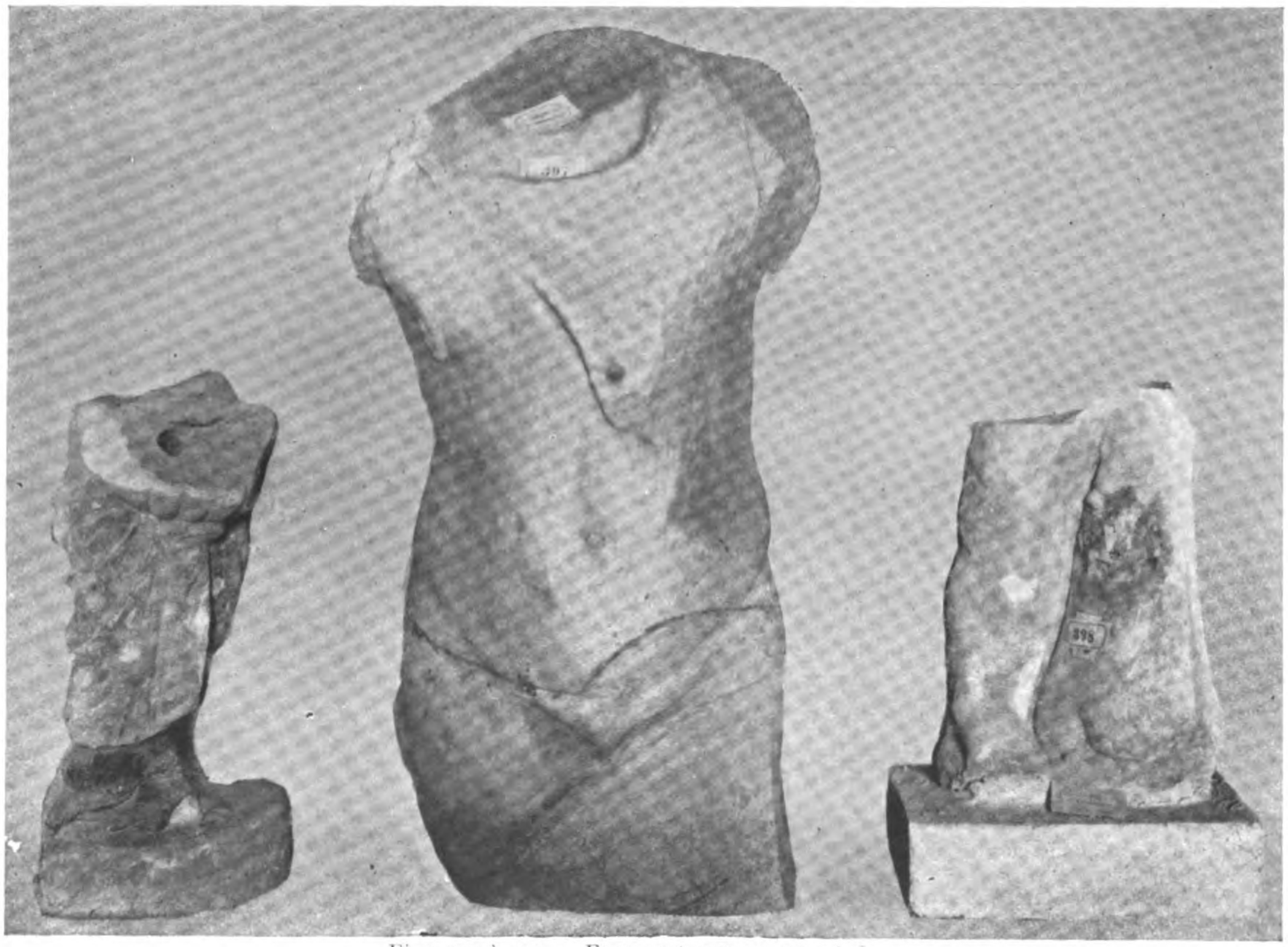
Fragment d'une statue qui décorait une fontaine: il subsiste une jambe gauche, appuyée contre une outre qui est percée d'un trou dans toute sa longueur.

97 (fig. 112). «Este resto se encontró en los terrenos de D. Juan Fernández, dentro de un baño octogonal, cubierto de mármoles y pórfidos» (*Catal.*). Musée, n° 434. Marbre blanc. Longueur $0^m,40$.

Bras droit (composé de quatre fragments recollés) d'une statue féminine; la main tient un objet impossible à identifier.

98 (fig. 113). Musée, n° 435. Marbre blanc. Hauteur $0^m,44$.

Adolescent nu. Le geste du bras droit semble indiquer que cette figure faisait partie d'un groupe.

Figs. 109 à 111. — Fragments n°s 94, 95, 96

Figs. 112 à 114. — Fragment n° 97, statuettes n°s 98 et 99

99 (fig. 114). Musée, n° 436. Marbre blanc. Hauteur 0^m,57.

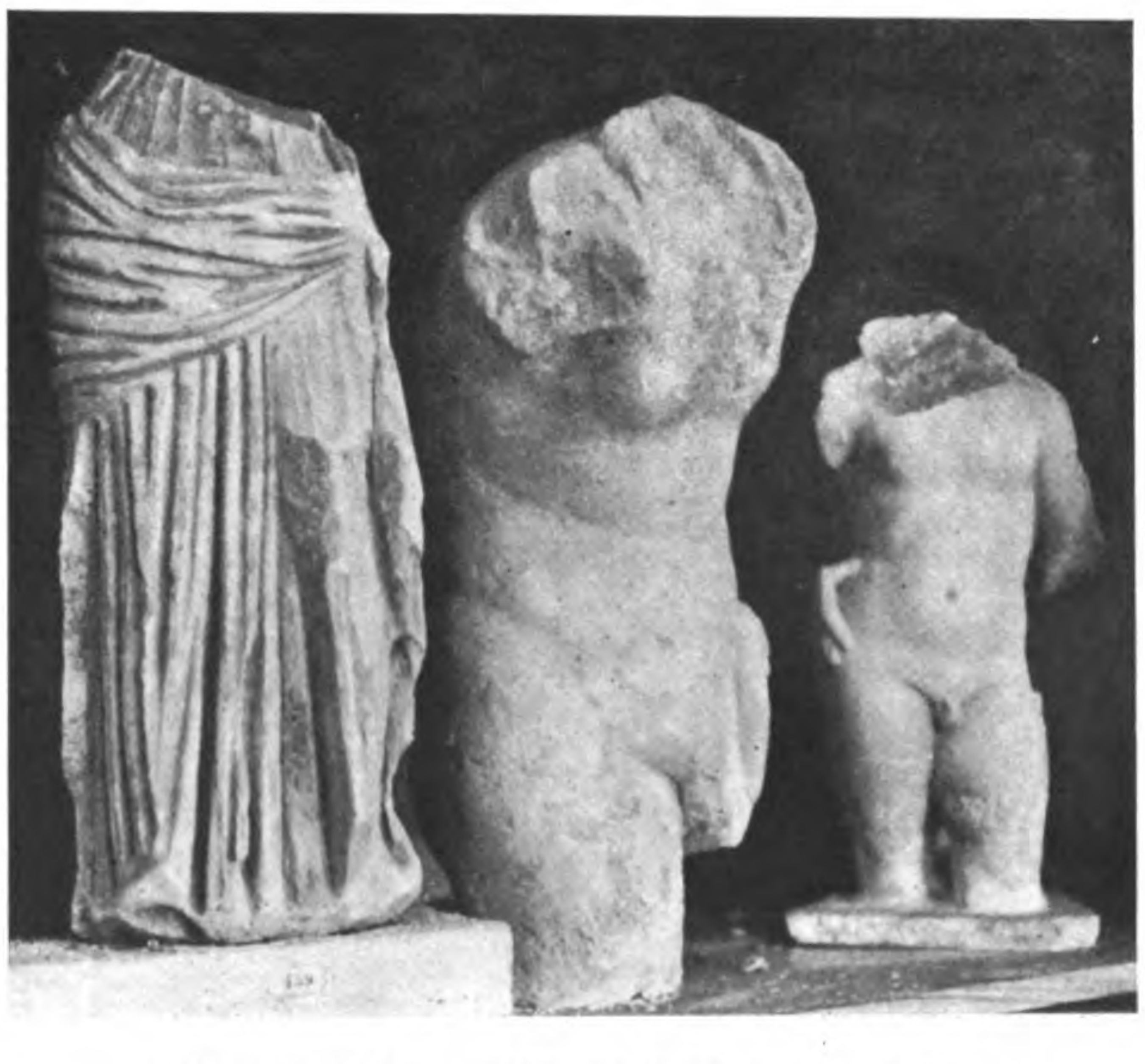
Statuette de Vénus nue, debout; menues restaurations en plâtre en beaucoup de points. De la main gauche, dont les doigts sont conservés en partie, la déesse ramenait devant elle l'extrémité d'une draperie qui passe derrière le corps. A sa gauche était l'Amour, dont une jambe est restée en place; le torse, retrouvé aussi, est exposé à côté de la statuette.

100 (fig. 115). Musée, n° 439. Marbre blanc. Hauteur 0^m,46.

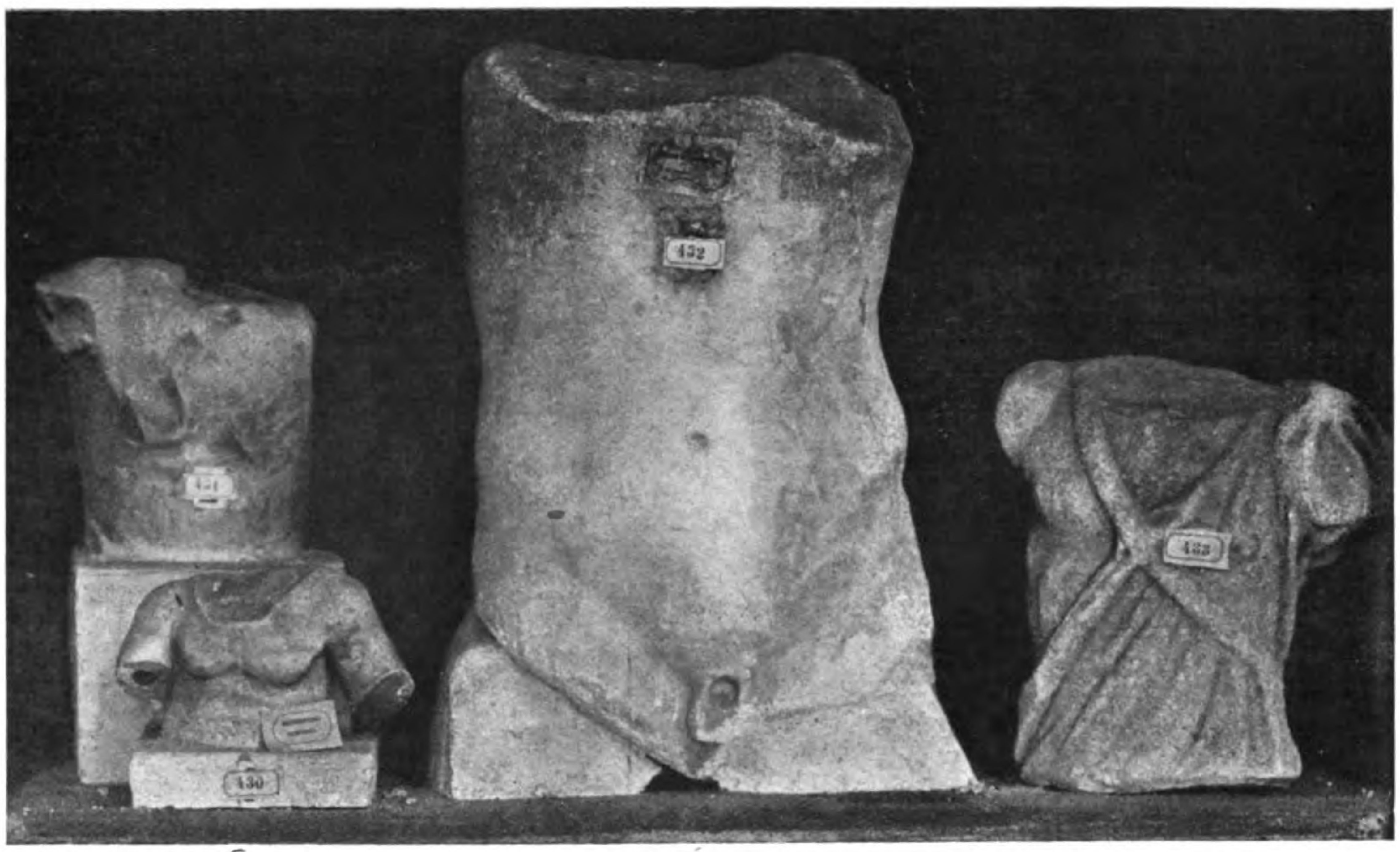
Partie inférieure d'une statuette féminine drapée.

101 (fig. 116). Musée, n° 440. Marbre blanc. Hauteur 0^m,50.

Torse d'une statue virile nue.

Figs. 115 à 117. — Fragments n°s 100, 101, 102

Figs. 118 à 121. — Torses nos 103, 104, 105, 106

Cheveux tombant sur le cou. Le haut du corps était légèrement penché en avant, et la jambe gauche était levée.

102 (fig. 117). Musée, nº 441. Marbre blanc. Hauteur $0^m,35$.

Torse d'adolescent nu, la main droite sur la hanche. Bon style.

Figs. 122 et 123. — Fragments nos 107 et 108

103 (fig. 118). Musée, nº 431. Marbre blanc. Hauteur $0^m,17$.

Torse de femme; les seins sont brisés.

104 (fig. 119). Musée, nº 430. Marbre blanc. Hauteur $0^m,12$.

Torse d'homme, les pectoraux très développés.

105 (fig. 120.) Musée, nº 432. Marbre blanc. Hauteur $0^m,40$.

Torse viril nu; bon style.

106 (fig. 121). Musée, nº 433. Marbre blanc. Hauteur $0^m,25$.

Torse vêtu d'une tuni-

que qui laisse découvert le sein droit; courroies croisées sur la poitrine. Probablement Diane, quoique la forme soit peu féminine.

107 (fig. 122). Musée, nº 399. Marbre blanc. Hauteur 0^{m},25.

Fragment d'une statuette de femme, vêtue d'une longue tunique.

Figs. 124 et 125. — Fragments n°s 109 et 110

108 (fig. 123). Musée, nº 400. Marbre d'Italie. Hauteur 0^{m},52.

Fragment d'une statue de femme; draperie sur le ventre.

109 (fig. 124). Musée, nº 442. Marbre blanc. Hauteur 0^{m},28.

Bibliographie. — *C. I. L.*, II, 4075.

Sur une plinthe, un pied droit nu, et une base rectangulaire qui porte l'inscription: *Flumen* | *Hiberus*. Au-dessus de cette base, représentation de l'eau qui sans doute s'échappait d'une urne. Le pied appartenait à la personnification de l'Ebre.

110 (fig. 125). Musée, nº 443. Marbre blanc. Hauteur 0^{m},26.

Débris d'un petit groupe d'exécution très médiocre: partie inférieure du corps d'un homme nu, assis; à sa droite, un Amour nu, debout, tenant des fleurs contre sa poitrine, et adossé à un tronc d'arbre; aux pieds de l'Amour, il y avait un petit quadrupède.

Fig. 126. — Fragment nº 111

111 (fig. 126). Musée, nº 438. Marbre blanc. Hauteur 0^{m},14.

Restes d'une statuette qui décorait une fontaine: pied droit et jambe gauche d'un

Fig. 127. — Tête n° 112 a et bras n° 112 b

personnage; à côté de la jambe gauche, masque chevelu et barbu par la bouche duquel l'eau s'échappait.

112. La figure 127 reproduit, dans la situation où ils sont exposés au Musée, deux fragments de sculpture (et en outre l'inscription *C. I. L.*, II, 6077, nº 793 du Musée):

a. Musée, nº 444. Marbre blanc. Hauteur $0^{m},05$.

Tête d'une statuette d'enfant; les prunelles sont sculptées.

b. Musée, sans numéro; ne figure pas au *Catal.* Marbre blanc. Longueur $0^{m},42$.

Avant-bras gauche nu, qui tient un objet difficile à déterminer, peut-être un caducée.

113 (fig. 128). Musée, nº 394. Marbre blanc. Dimensions de la plinthe: $0^{m},66 \times 0^{m},52$; hauteur totale $0^{m},26$.

Sur une plinthe rectangulaire, pied gauche, chaussé d'une sandale. A côté

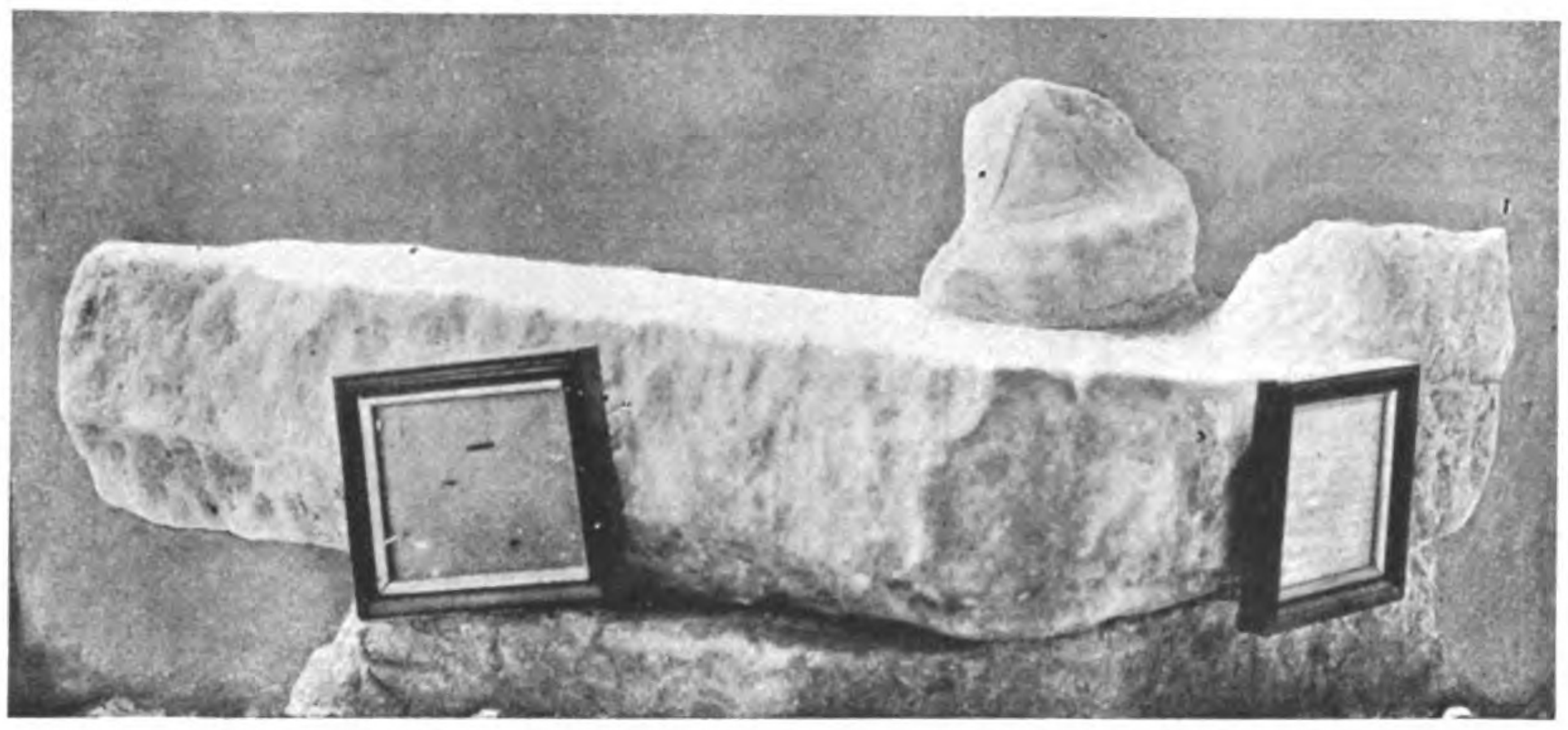

Fig. 128. — Fragment n° 113

du pied, base d'un tronc d'arbre. Le personnage devait être représenté dans une attitude de marche, la jambe droite en avant.

114 (fig. 129). Musée, nos 514, 515, 516. Marbre blanc. Nº 514: hauteur $0^{m},40$. Nº 515: hauteur $0^{m},60$. Nº 516: hauteur $0^{m},42$.

Trois fragments de jambes, de trois statues colossales. Sur le nº 515 on

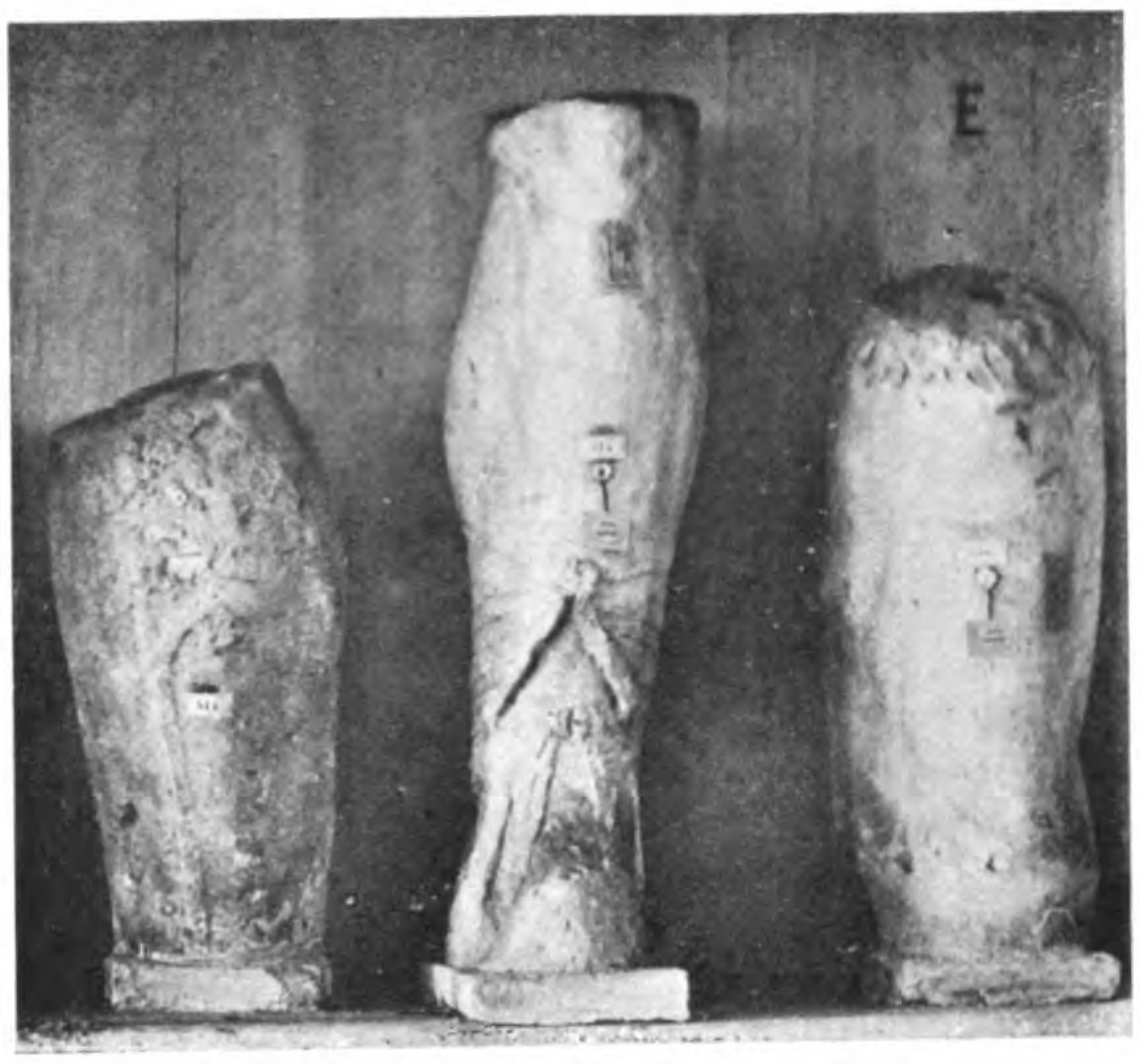

Fig. 129. — Fragments n° 114

reconnaît le *calceus senatorius* (1).

115 (fig. 130). Musée, n° 392. Marbre blanc. Hauteur 0m,32.

Corps et aile droite d'un aigle, représenté les ailes ouvertes.

Fig. 130. — Fragment n° 115

116 (fig. 131). Musée, n° 401. Marbre blanc. Hauteur 0m,35.

Aile sculptée en relief sur un fond épais d'environ 0m,08. A droite, traces de rinceau.

117 (fig. 132). Musée, n° 518. Marbre blanc. Hauteur 0m,35.

Phallus, à la partie supérieure duquel est sculptée une face humaine à longue barbe. A la base, deux cuisses velues, et deux jambes courtes (2).

118 (fig. 133). Musée, n° 85. Pierre commune. Hauteur 0m,34; longueur du côté de l'abaque, 0m,26.

Fig. 131. — Fragment n° 116

Fig. 132. — Statuette n° 117

(1) Je m'abstiens de reproduire les fragments énumérés ci-après, trop mutilés ou trop semblables à des fragments reproduits pour être intéressants (voir plus haut la note de la p. 39): nos 403 (genou), 406 (croupe d'une statuette d'animal), 407 (enfant chevauchant un dauphin), 408-413 (mains ou fragments de mains), 415 (pied), 416-418 (satyre avec une outre), 419 (fragment de bras), 420-423, 425 (pieds ou fragments de pieds), 428 (main), 437 (fragment de bras), 445 (enfant chevauchant un dauphin), 446 (fragment de tête), 447-449 (fragments de bas-relief), 450-452, 458, 459, 474-483 (fragments divers), 484, 485 (pattes de griffons), 487, 489 (pieds), 490-500 (fragments de mains), 501 (fragment de pied), 502, 503, 506-510 (fragments divers). A partir du n° 487, ces fragments proviennent en majorité de statues colossales, comme les trois fragments de la fig. 129. (Les nos 520 et 521, petits médaillons de marbre, ne sont pas antiques; les nos 522, 524, 525, sont des fragments décoratifs sans intérêt.)

(2) M. Gibert, *Tarr. prehist.*, p. 87, reproduit un phallus en pierre, d'authenticité douteuse, qui fait partie de la collection Juan Manuel Martínez, à Tarragone (cette collection comprend en outre des petits bronzes et des terres cuites: voir R. del Castillo, *Objetos egipcios encontrados en Tarragona*, dans *Bol. Acad. Hist.*, LIV, 1909, p. 169-180, et Gibert, *l. c.*, p. 168, p. 187).

Fig. 133. — Chapiteau nº 118

Bibliographie. — *Catal.*, reprod. à la p. 21; L. DEL ARCO, *Guía*, reprod. à la p. 36; PUIG Y CADAFALCH, p. 213, et fig. 239, *ibid.* (reproduite ci-dessus).

Chapiteau corinthien dont la seule face conservée est décorée d'un buste humain, en mauvais état (1).

119 (fig. 134 et 134 bis). Quatre fragments d'une même frise, découverts en 1845, calle de San Lorenzo, à quelque distance au sud-est de la cathédrale (ALBIÑANA; HERNÁNDEZ et MORERA, *H. de T.*, 2de partie, p. 44). Musée, nº 104 (le grand fragment) et nº 105 (les trois petits fragments; le fragment de corniche qui se raccorde au grand fragment de frise porte le nº 103). Marbre d'Italie. Dimensions:

Nº 104. Hauteur $0^m,90$; largeur $0^m,77$.

Nº 105. *a* (de gauche à droite). Hauteur $0^m,49$; largeur $0^m,28$.

b. Hauteur $0^m,35$; largeur $0^m,35$.

c. Hauteur $0^m,62$; largeur $0^m,40$.

Epaisseur de la plaque de fond: $0^m,06$. Saillie maxima du relief: $0^m,06$.

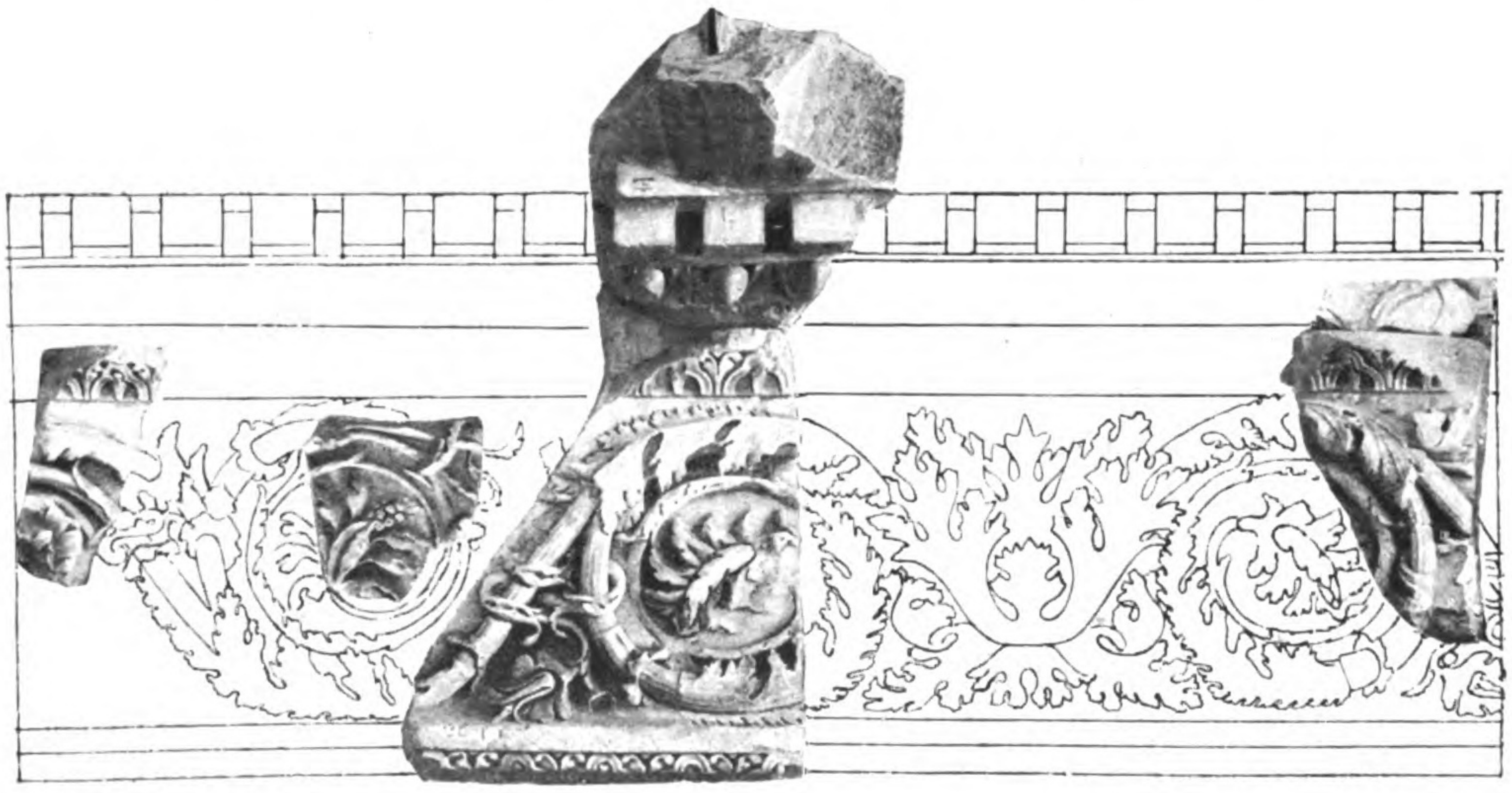

Fig 134. — Frise nº 119

Bibliographie. — ALBIÑANA, pl. 2; HÜBNER, *Hermes*, I, p. 124, note 2; HERNÁNDEZ et MORERA, *H. de T.*, appendices, reprod. à la p. 29; *Catal.*, reprod. à la p. 29; L. DEL ARCO, *Guía*, reprod. à la p. 37; PUIG Y CADAFALCH, p. 208-209; fig. 229, p. 206 (nos 103 et 104), et fig. 230,

(1) Sur un autre chapiteau en pierre commune, d'ordre ionique (nº 87 du Musée; reproduction de la face principale dans Puig y Cadafalch, fig. 205, p. 194), on reconnaît aussi une tête humaine, en très mauvais état, au milieu des faisceaux de feuillage qui décorent les faces latérales.

p. 207 (reconstitution de l'entablement au moyen des nos 103, 104 et 105): ces deux figures sont reproduites ci-dessus; *Museum*, reprod. à la p. 153.

Frise corinthienne décorée de rinceaux d'acanthe, d'un très beau travail; c'est certainement l'œuvre d'artistes venus d'Italie. Cette frise est considérée avec beaucoup de vraisemblance comme provenant du temple de Rome et d'Auguste, construit sous Tibère et reconstruit par Hadrien, sur l'emplacement duquel s'est élevée la cathédrale (Hübner, *Hermes*, I, p. 111).

120 (fig. 135). Trois fragments d'une même frise. Musée, nos 109-111. Marbre blanc. Dimensions:

a (de gauche à droite). Hauteur 0^m,46; largeur 0^m,43.

b. Hauteur 0^m45; largeur 0^m,44.

c. Hauteur 0^m45; largeur 0^m,54.

Epaisseur, 0^m,50; saillie du relief, 0^m,03.

Reproduction: PUIG Y CADAFALCH, fig. 45, p. 61 (reproduite ci-dessous).

Enroulements symétriques, de part et d'autre d'un motif central qui a disparu. Le *Catal.* indique cette frise comme provenant du temple d'Auguste.

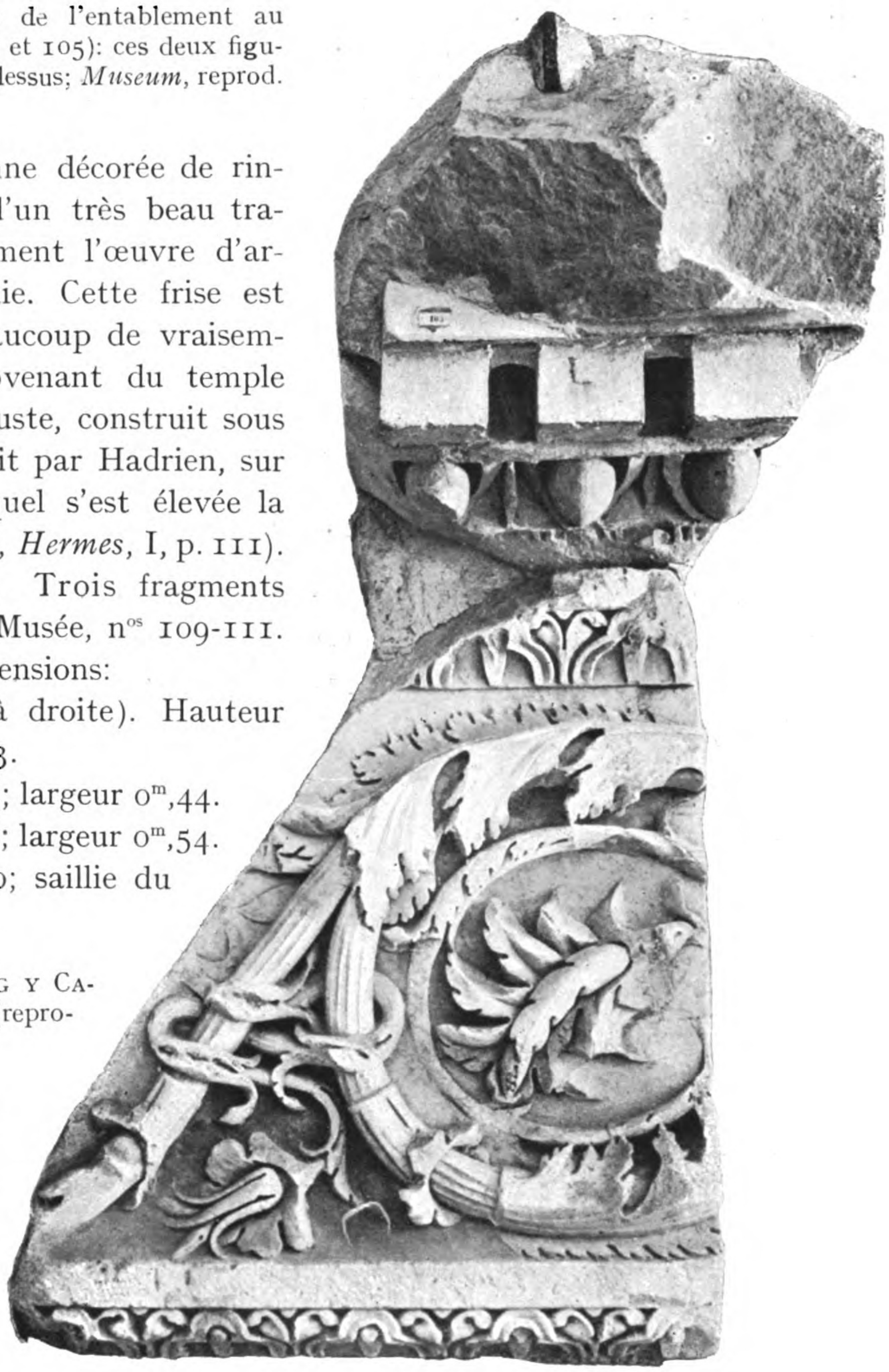

Fig. 134 bis. — Frise n° 119

121. Six fragments d'une même frise. Quatre (fig. 136 et 137) sont encastrés dans le mur sud-ouest du cloître de la cathédrale. Deux (fig. 138) sont au Musée, nos 112 et 113. Marbre d'Italie. Le plus grand des deux fragments du Musée a 0^m,98 de hauteur.

Bibliographie. — FLOREZ, p. 144-145; LABORDE, I, 1re partie, pl. LII, et p. 31-32; CEÁN, p. 6; ALBIÑANA, pl. 3; VILLANUEVA, *Viage literario*, t. XIX (1851), p. 113; HÜBNER, *Hermes*,

I, p. 111, et *C. I. L.*, II, p. 540; HERNÁNDEZ, *Nuevos descubrimientos arqueológicos de Tarragona*, dans *Bol. Acad. Hist.*, VI (1885), p. 230; PUIG Y CADAFALCH, p. 220; fig. 249, p. 217, fig. 251-252, p. 218 (pour les fragments du cloître), fig. 25, p. 41, et fig. 253-254, p. 219 (pour les fragments du Musée): les figures 249, 251 et 25 sont reproduites ci-dessous; *Museum*, reprod. à la p. 152.

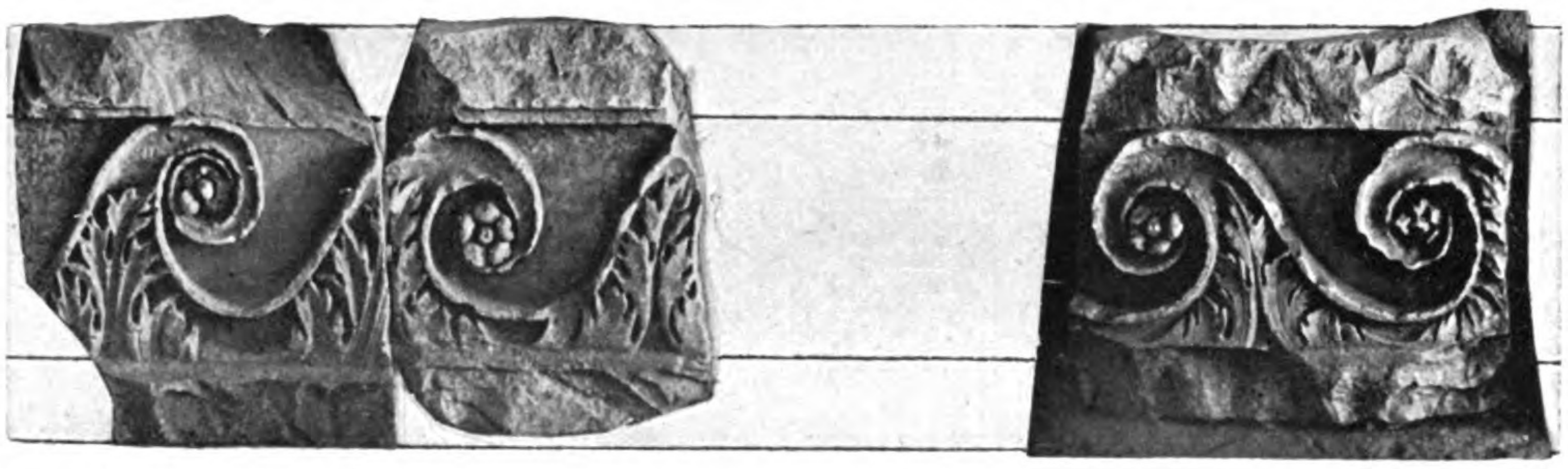

Fig. 135. — Frise nº 120

Frise corinthienne dont la décoration, en très fort relief, se composait de bucrânes ornés de bandelettes et d'*infulae*, et reliés entre eux par des guirlandes de chêne. Dans l'espace libre au-dessus des guirlandes, insignes sacerdotaux: *aspergillum*, bonnets de flamines.

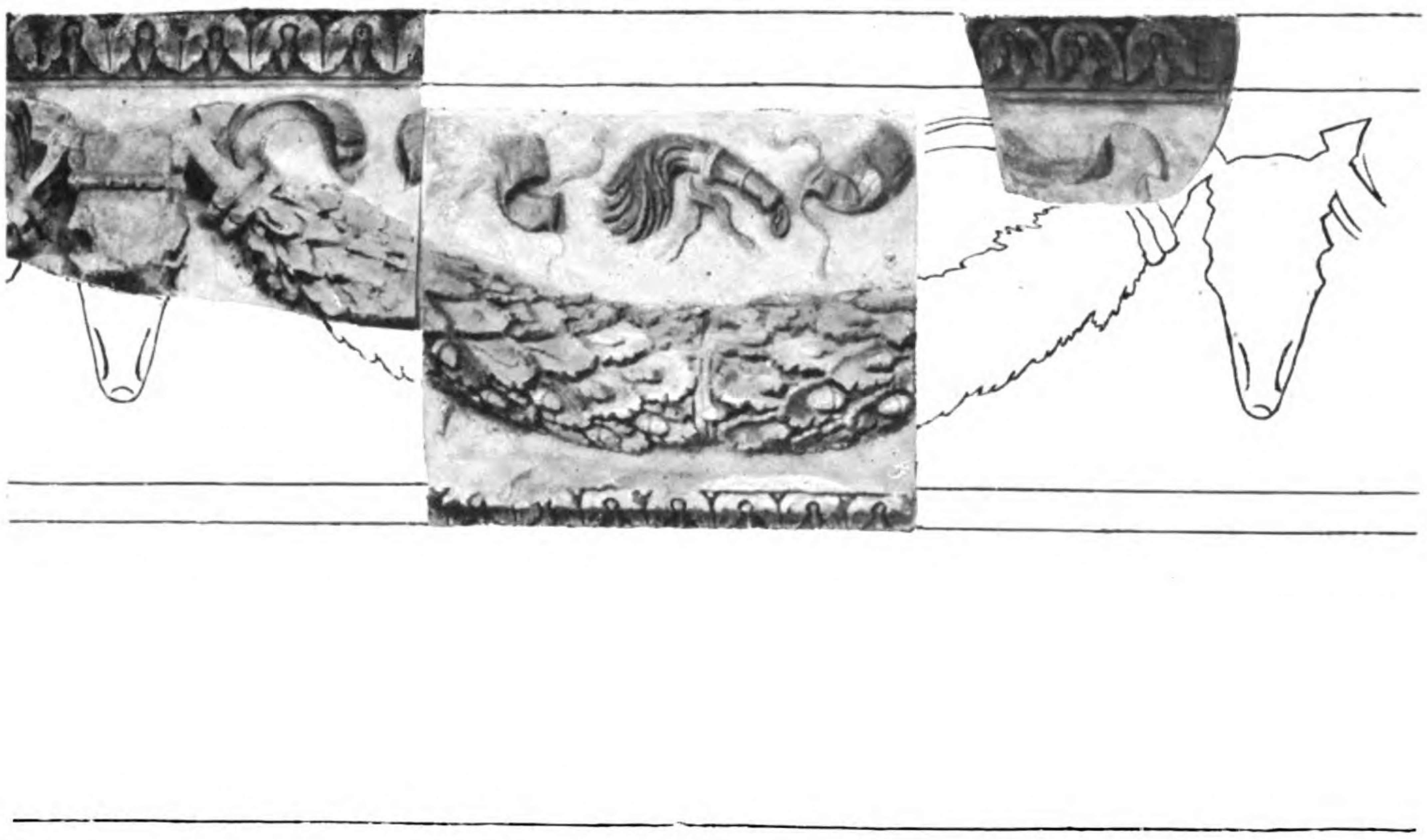

Fig. 136. — Frise nº 121

Les renseignements les plus dignes de foi sur la provenance de ces fragments se trouvent dans une note manuscrite du chanoine GONZÁLEZ DE POSADA, datée du 28 février 1826, et conservée à l'Académie de l'Histoire, dans le recueil coté 12-18-4=56. Aux termes de cette note, trois des fragments du cloître furent découverts dans le premier tiers du XVIIIe siècle, «en el

replano de las carnicerias y horno de San Bernardo.... Se guardaron en el almagazen de la obrería de la catedral». En 1802, à l'occasion d'une visite royale, et sur l'initiative du chanoine Felix Amat, ils furent encastrés dans le mur du cloître, en même temps que le quatrième fragment, découvert par González de

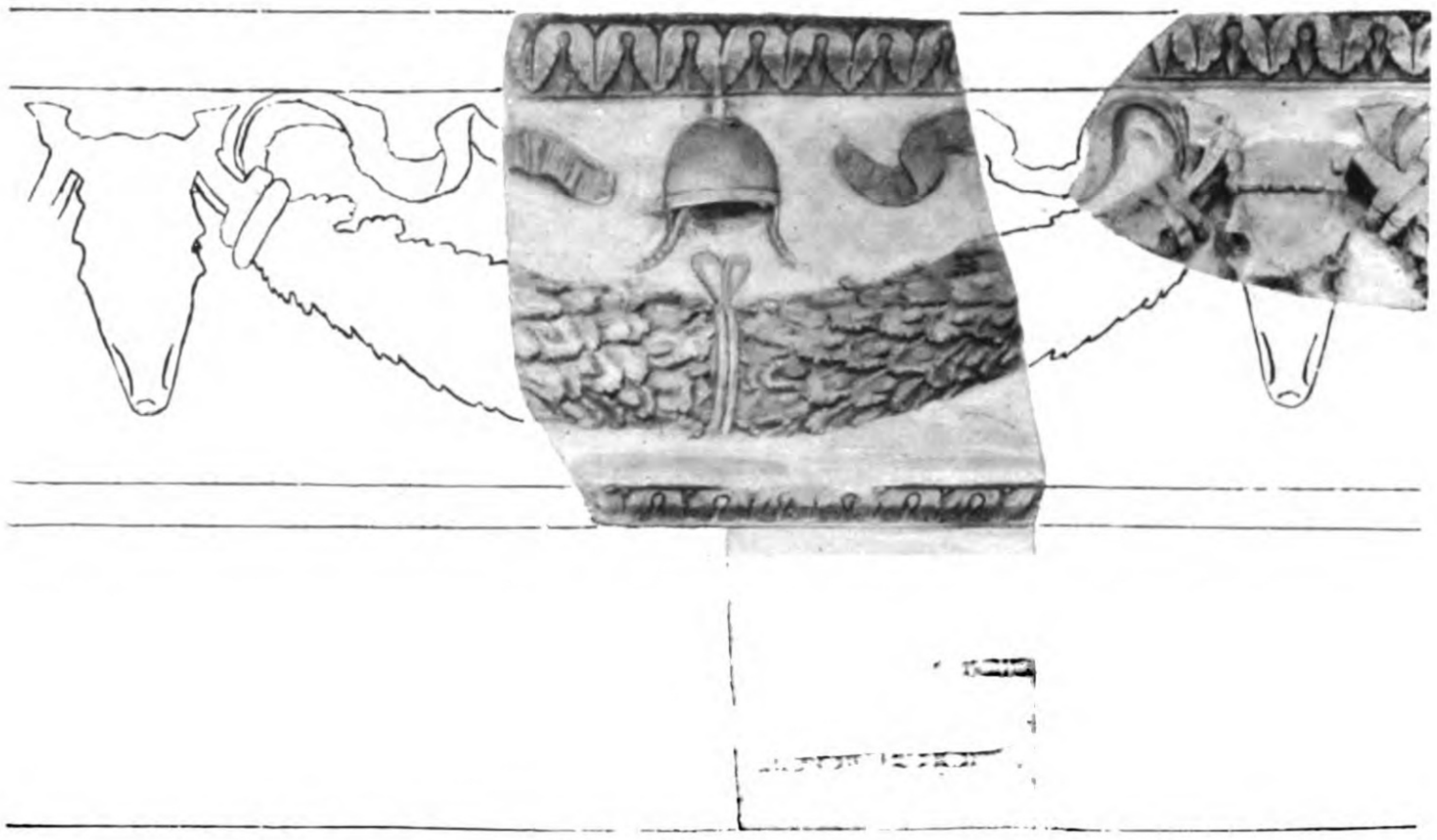

Fig. 137. — Frise n° 121

Posada lui-même: «Contribuí á la colocación, descubriendo otra pieza de mármol á la puerta de la casa del calderero de la plaza del Oli, y carnicerías, que me pareció compañera de las otras, y en efecto lo era, y se puso al lado de

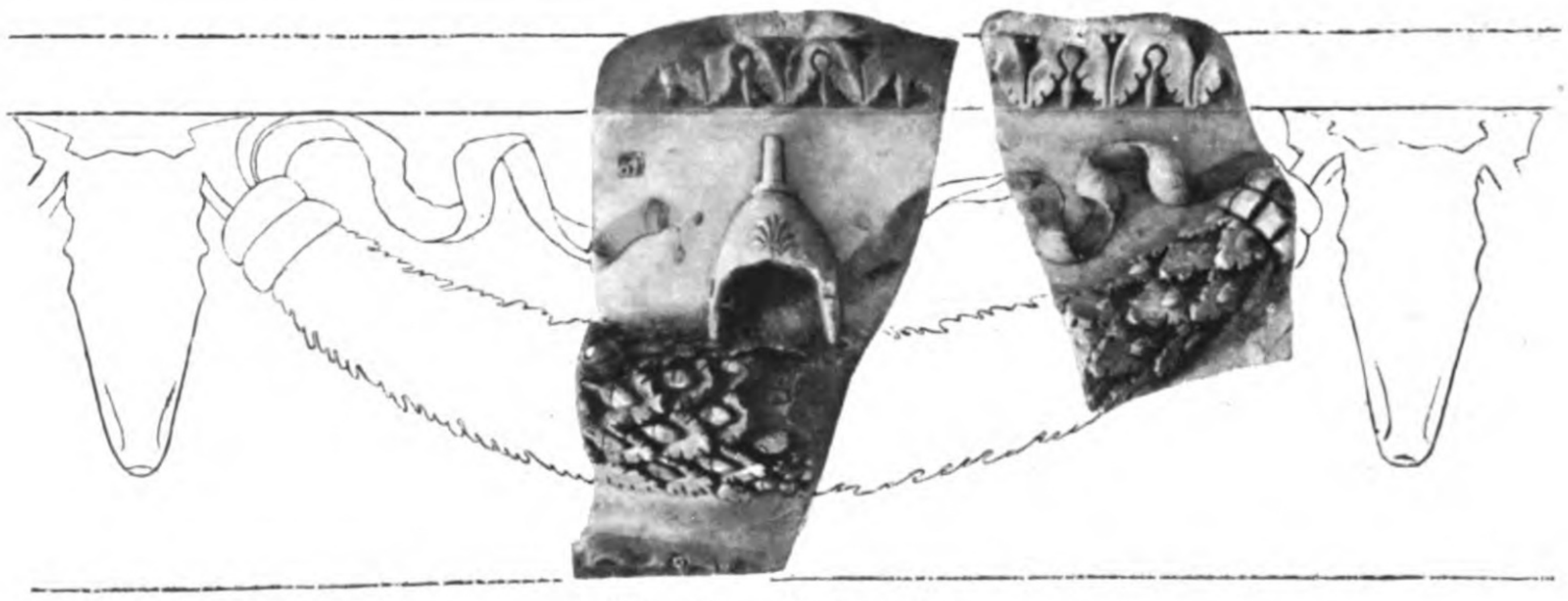

Fig. 138. — Frise n° 121

ellas.» En 1825, «en las escabaciones para las casas de la nueva calle desde la catedral á la referida plazuela de las carnicerías, en el sitio del palacio del Patriarca, se hallaron otros dos trozos de mármol, pertenecientes seguramente al friso en cuestión, según el dictamen de D. Vicente Roig; en cuyo poder

Fig. 139. — Médaillon nº 122

están». Ces deux derniers fragments sont vraisemblablement ceux du Musée.

Villanueva, qui s'est d'ailleurs renseigné auprès de González de Posada, dit de même, à propos des fragments du cloître: «Fueron hallados, no en los cimientos de la capilla nueva de Santa Tecla, como comúnmente se cree, sino en la calle llamada *del Horno de San Bernardo*, detrás de la plazuela dicha *del Oli*, distante de la catedral como un tiro de fusil.»

Pour Florez, ces reliefs proviennent de l'autel d'Auguste, consacré par les habitants de Tarragone du vivant de l'empereur, et distinct du temple qui ne fut érigé qu'après sa mort (Hübner, *Hermes*, I, p. 110). Les monnaies (voir Puig y Cadafalch, fig. 38, p. 53) qui représentent cet autel indiquent en effet qu'il était orné de guirlandes de chêne. Mais c'était là une décoration courante, et rien ne confirme l'identification proposée par Florez, et admise par Ceán. Les dimensions des fragments rendent plus vraisemblable que cette frise appartenait à un temple, et la présence des insignes du flamine invite à attribuer cette frise, comme la frise nº **119**, au temple de Rome et d'Auguste (voir les inscriptions des flamines de la province, *C. I. L.*, II, 4188 sqq.). C'est l'opinion de Laborde et de Hübner.

Cependant, tous ceux qui, postérieurement à Hübner, se sont occupés de cette frise, acceptent l'opinion de Hernández, qui l'attribue à un temple de Jupiter. Cette attribution se fonde sur la découverte, lors de la construction du Séminaire, des médaillons de Jupiter publiés ci-dessous (nº **122**): frise et médaillons proviendraient du même édifice. Mais les affirmations précises de González de Posada indiquent pour les fragments de la frise un point de Tarragone sensiblement distant de celui où les médaillons ont apparu. L'attribution de la frise au temple d'Auguste me paraît la plus probable.

122 (fig. 139 et 140). Deux médaillons, découverts dans les travaux de construction du Séminaire, à quelque distance au nord-est de la cathédrale (HERNÁNDEZ, *Bol. Acad. Hist.*). Musée, nºs 117 et 118. Marbre blanc. Le diamètre de ces médaillons, l'un et l'autre incomplets et brisés en plusieurs fragments, était d'environ 1m,20.

Bibliographie.—HERNÁNDEZ, *Nuevos descubrimientos arqueológicos de Tarragona*, dans *Bol. Acad. Hist.*, VI (1885), p. 231; HERNÁNDEZ et MORERA, *H. de T.*, appendices, reprod. à la p. 26; *Catal.*, reprod. à la p. 29; L. DEL ARCO, *Guía*, reprod. à la p. 36; PUIG Y CADAFALCH, p. 52; fig. 34, p. 48, et fig. 35, p. 49: ces deux figures sont reproduites ci-dessus; *Museum*, reprod. à la p. 154.

Fig. 140. — Médaillon nº 122

Au centre d'un *clipeus*, face de Jupiter Ammon, reconnaissable à ses cornes de bélier. Les rugosités des cornes, les détails de la chevelure, de la moustache et de la barbe sont minutieusement représentés. Sur le nº 117, on distingue les dents derrière les lèvres entrouvertes. Les prunelles ne sont pas indiquées.

Les deux médaillons, identiques, devaient se faire pendant dans la décoration du temple. Un chapiteau de l'édifice a été trouvé en même temps que les médaillons (reproduit dans Puig y Cadafalch, fig. 253-254,p. 219).

Un texte de Suétone (*Galba*, 12) établit l'existence à Tarragone d'un «vetus templum Jovis», et un passage du rhéteur Florus, cité dans le *C. I. L.*, II, p. 539, permet d'expliquer cette épithète de *vetus*: c'est à Tarragone qu'une tradition faisait aborder Jupiter, lorsque, métamorphosé en taureau, il enleva Europe: *hic ille colitur corniger praedo, qui Tyriam virginem portans dum per tota maria lascivit, hic amisit et substitit et eius quam ferebat oblitus subito nostrum litus adamavit.* Il n'est pas impossible que dans le même temple se soit introduit par la suite le culte d'un autre Jupiter «corniger», Jupiter Ammon, vénéré aussi à Valence (*C. I. L.*, II, 3729).

En tout cas ces médaillons attestent l'existence d'un temple de Jupiter (que ce soit ou non le *vetus templum* de Suétone) sur l'emplacement du Séminaire, tout près du temple de Rome et d'Auguste qui occupait l'emplacement de la cathédrale.

123 (fig. 141 et 142). Trois fragments d'une même frise. Musée, nᵒˢ 119-121. Pierre commune. Dimensions:

a. (de gauche à droite) hauteur 0^{m},40; largeur 0^{m},53.

b. hauteur 0^{m},45; largeur 0^{m},56.

c. hauteur 0^{m},45; largeur 0^{m},55.

Epaisseur: environ 0^{m},28.

Rinceaux grossièrement exécutés. Travail indigène (1).

124 (fig. 143). Sarcophage, autrefois dans le cloître de la cathédrale, aujourd'hui au Musée, n° 365. Marbre blanc. Hauteur $0^m,68$; longueur $1^m,87$; largeur $0^m,59$.

Figs. 141 et 142. — Frise n° 123

Bibliographie. — FLOREZ, p. 242-243, et pl. à la p. 243; LABORDE, I, 1re partie, pl. LIX, et p. 35; CEÁN, p. 7; ALBIÑANA, pl. 16; HÜBNER, *Bull.*, 1860, p. 169, et *A. B.*, n° 678, p. 286; HERNÁNDEZ et MORERA, *H. de T.*, 2de partie, reprod. à la p. 105; *Catal.*, reprod. à la p. 21; L. DEL ARCO, *Guía*, reprod. à la p. 38; PUIG Y CADAFALCH, p. 78, et fig. 70, p. 77 (reproduite ci-dessous).

Enlèvement de Proserpine (2).

Face principale, de gauche à droite: Cérès, une torche à chaque main, montant sur un char tiré par deux dragons ailés; devant elle, dans le char, un Amour. — Groupe central: Pluton saisit par les poignets Proserpine agenouillée;

Fig. 143. — Sarcophage n° 124

entre le char de Cérès et Pluton, Minerve assiste à la scène; devant elle, un Amour et une corbeille de fleurs; un autre Amour à la gauche de Proserpine. — Enfin Pluton, aidé d'un autre personnage (Minerve?), enlève Proserpine sur un char à quatre chevaux; sous les chevaux, corbeille de fleurs renversée.

(1) Les vitrines du Musée contiennent une grande quantité de fragments architectoniques que je n'avais pas à reproduire, et qui pour la plupart ont peu d'intérêt (voir le *Catal.*, nos 131-331). — Trois fragments d'une même frise (nos 209-211) sont reproduits dans Puig y Cadafalch, fig. 24, p. 33.

(2) Comparer les nos **204** (Barcelone) et **242** (Gérone).

Le sarcophage est placé de telle façon qu'on ne peut ni photographier ni bien voir les faces latérales. Sur la face gauche, il y a une nymphe agenouillée, tenant une corbeille de fleurs de la main droite, et faisant de la main gauche un geste de surprise (voir la planche de Florez); sur la face droite est représenté

Fig. 144. — Fragment n° 125

Mercure, tenant les rênes des chevaux qui sont à l'extrémité de la face principale (voir Florez, fig. de la p. 243, et la planche de Laborde).

Travail grossier, d'époque tardive.

125 (fig. 144). Fragment de sarcophage, jusqu'à ces dernières années dans la casa Montoliu, calle del Abad, aujourd'hui dans le commerce à Madrid. Marbre blanc. Largeur 2^{m}; hauteur 0^{m},71; épaisseur 0^{m},25.

Fig. 145. — Sarcophage n° 126

Bibliographie. — Laborde, I, 1re partie, p. 35 (sans reproduction); Hübner, *Bull.*, 1860, p. 169, *A. B.*, n.° 679, p. 287, et *La Arqueología de España*, 1888, § 165; Hernández et Morera, *H. de T.*, 1.re partie, reprod. à la p. 149; L. del Arco, *Guía*, reprod. à la p. 31; Puig y Cadafalch, p. 82-83, et fig. 79, p. 83, reproduite ci-dessus.

Combat auquel prennent part une dizaine de personnages, les uns à cheval, les autres à pied, les uns nus, les autres vêtus et casqués. Hübner suppose que ce bas-relief représente un combat entre la cavalerie romaine et les Ibères, et qu'il provient d'un arc de triomphe élevé en l'honneur d'Auguste, pour

commémorer sa victoire sur les Cantabres. Deux bas-reliefs vus par PONS DE YCART (f°s 180 v° et 181 r°), l'un, «parte de algun triumpho», «en la casa de la viuda Soldeuilla» (1), l'autre, «pedaço de otra tabla de diuerso triumpho»,

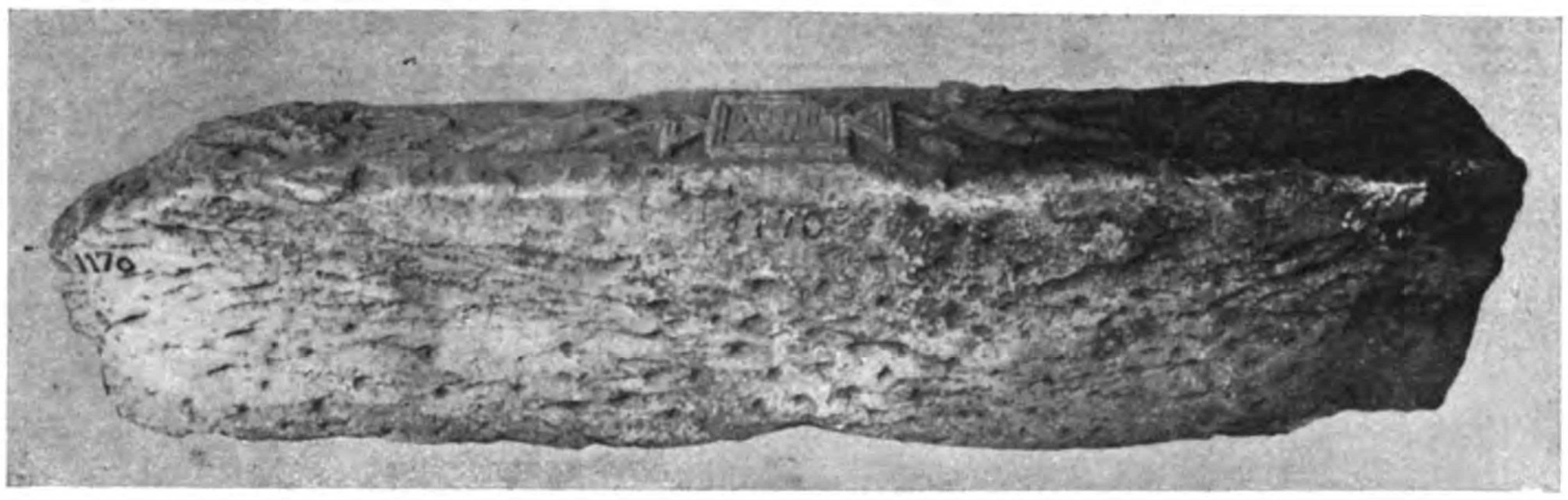

Fig. 146. — Couvercle de sarcophage n° 127

«en la pared de la casa de Miguel Colom», auraient été aussi des restes du même arc, qui se serait dressé sur le parcours de la calle Mayor, non loin du temple de Rome et d'Auguste.

Il est possible qu'un tel arc ait existé et que des débris en aient été conservés jusqu'au XVIe siècle. Mais le bas-relief de la casa Montoliu est, comme l'a reconnu M. Puig y Cadafalch, un fragment d'un sarcophage qui représentait une Amazonomachie. Il est à ajouter aux monuments que M. Carl Robert a étudiés (*Die antiken Sarkophag-Reliefs*, 2. Band, 1890, pl. XXVII-XLIX).

Fig. 147. — Bas-relief n° 128

126 (fig. 145). Sarcophage découvert dans un faubourg de Tarragone (HERNÁNDEZ et MORERA, *H. de T.*, 2de partie, p. 164). Musée, n° 366. Pierre commune. Hauteur 0^{m},66; longueur 2^{m},05; largeur 0^{m},64.

Bibliographie. — *C. I. L.*, II, 6075; PUIG Y CADAFALCH, p. 38 et p. 85, et fig. 84, p. 85 (reproduite ci-dessus).

Aux extrémités, pilastres avec cannelures en spirale. Au centre, contenant l'épitaphe, un cadre circulaire inscrit dans un carré. Le cadre

(1) Pons de Ycart le décrit ainsi: «vn pedaço de tabla del mesmo marmol alabastrino que tiene .X. palmos de largo y quatro de ancho, en la qual de relieue ay vn cauallo con vn personaje encima a cada cabo, y en medio otros personajes que entre todos son diez personajes». Je ne crois pas que cette description soit assez précise pour permettre d'identifier, comme le fait M. Puig y Cadafalch, le bas-relief de «triomphe» de Pons avec le bas-relief de combat qui nous est parvenu.

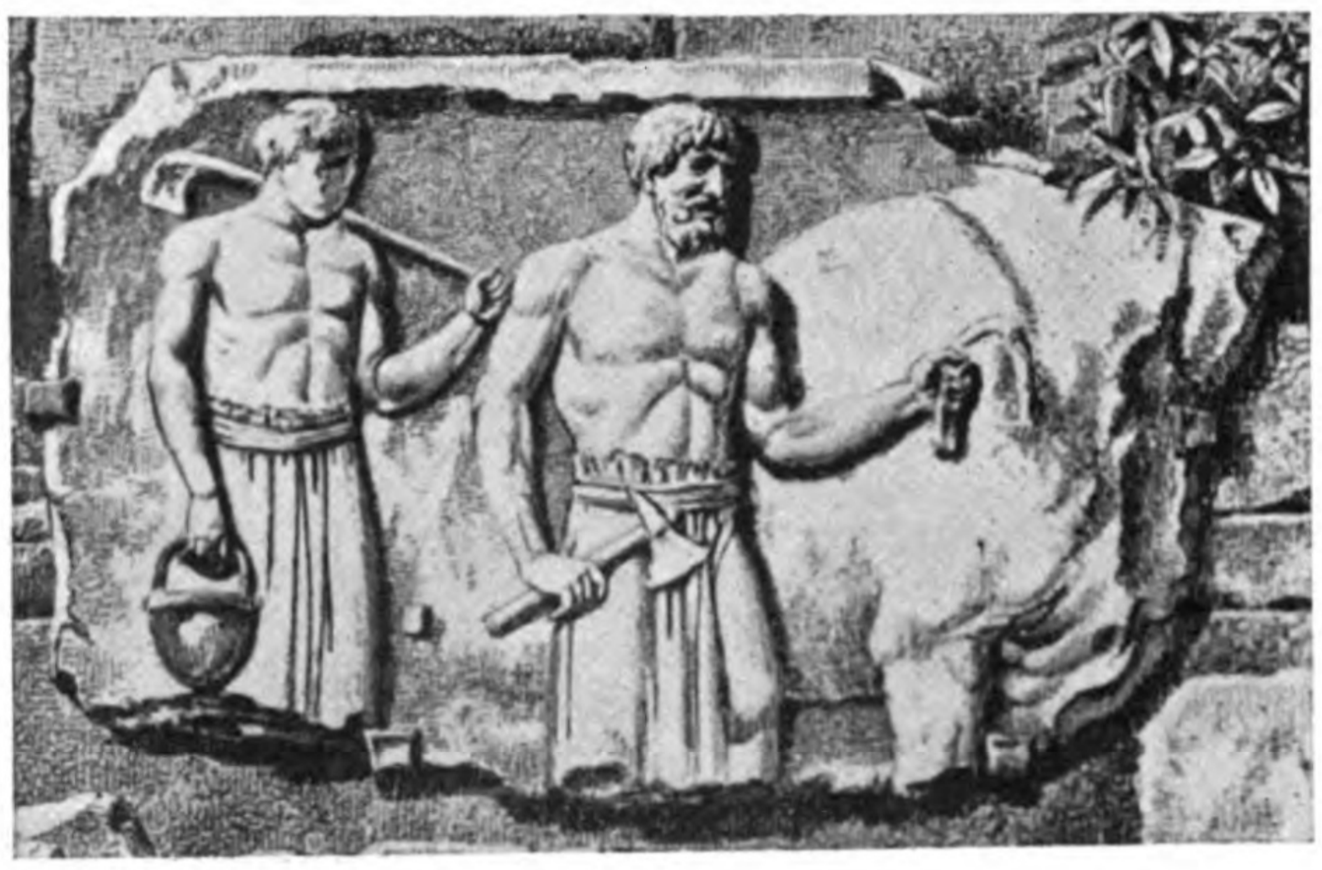

Fig. 148. — Bas-relief n° 128

et les angles du carré sont décorés de fleurs à six pétales. Entre les pilastres et l'inscription, cannelures verticales; la plus rapprochée du centre, de chaque côté, porte deux dauphins placés verticalement.

Inscription: *Cl(audio) Saturni* | *no Cl(audius) Feli* | *cissimus Afer* | *saxo fab...* | *m(onumentum) b(ene) m(erenti) f(ecit)*. L'avant-dernière ligne ne peut être expliquée de façon certaine (peut-être: *saxo fab(ricavit) m(onumentum); b. m. f.* — Claudius Felicissimus serait l'auteur du monument).

La face principale est seule décorée.

La sculpture et la paléographie indiquent que ce sarcophage est de basse époque.

127 (fig. 146). Couvercle de sarcophage, que PONS DE YCART conservait «en vn jardin que yo tengo en la era del diezmo desta ciudad»; aujourd'hui au Musée

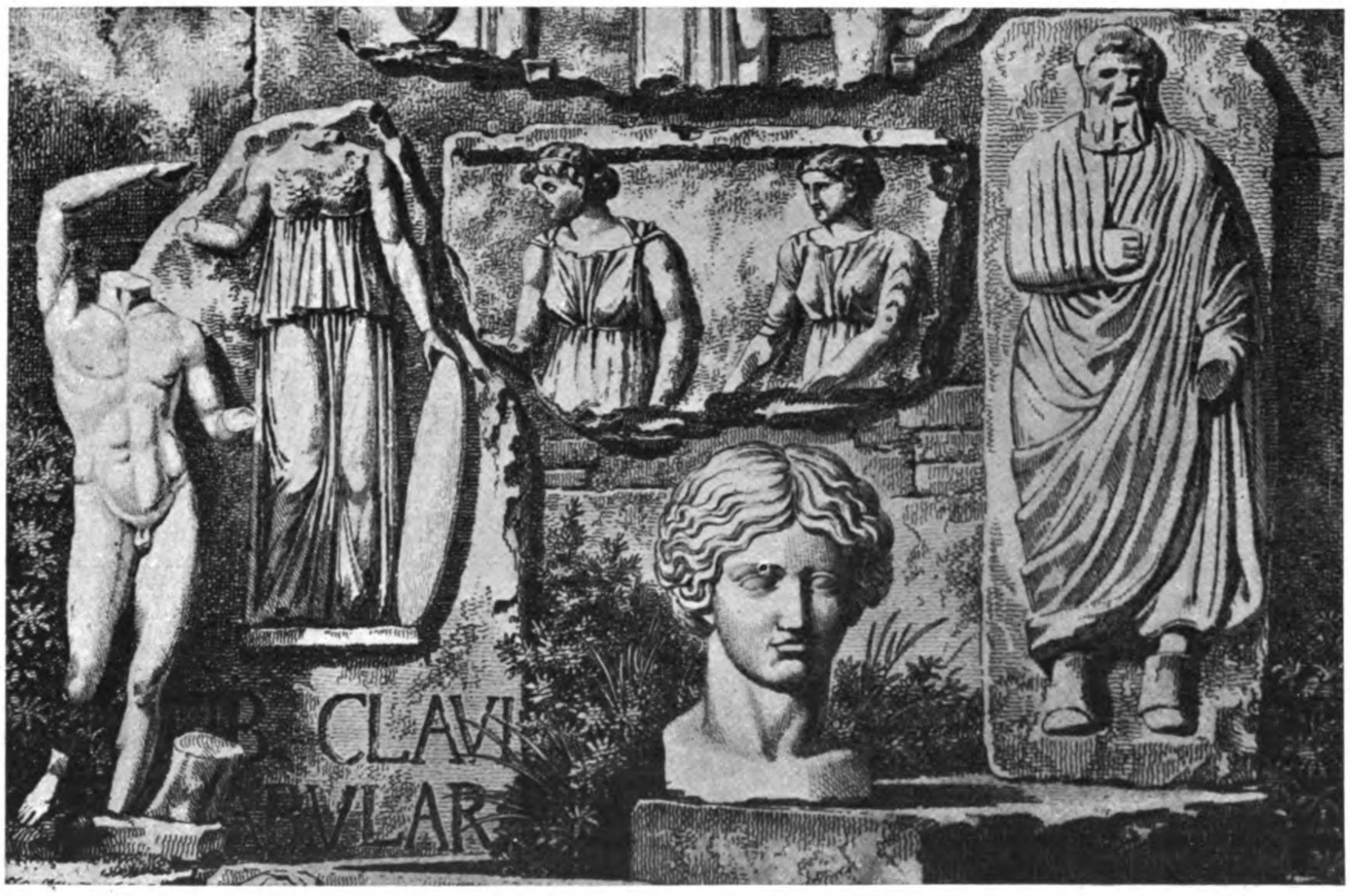

Fig. 149. — Reproduction partielle de la planche LIX de Laborde

Fig. 150. — Fragment nº 130

provincial de Barcelone, nº 1170 (cédé en 1837 à la Academia de Buenas Letras de Barcelone par le chanoine Domingo Salas, de Tarragone (1)). Marbre grossier. Hauteur $0^m,25$; longueur $2^m,15$; largeur $0^m,61$.

Bibliographie. — PONS DE YCART, f.º 181 vº; FLOREZ, p. 298 (reprod.); *C. I. L.*, II, 4330 (ce couvercle, quand Hübner le vit, était placé sur un sarcophage de San Cugat del Vallés, auquel Hübner a cru qu'il appartenait: voir plus loin, n.º **228**); *Catálogo del Museo de Barcelona*, 1888, p. 40-41.

Au centre, l'inscription: *Alethi ave*, dans un cartouche à queues d'aronde. De chaque côté, un génie ailé soutenant d'une main le cartouche et de l'autre une guirlande d'où pend une grappe de raisin. Aux angles, masques scéniques. L'extrémité gauche est en très mauvais état (2).

128 (fig. 147 et 148). Bas-relief que le *Catal.* indique comme découvert «en la Cantera del Puerto en 1827»; la date est inexacte, puisque ce

Fig. 151. — Relief nº 131

(1) Chez qui Laborde (I, 1re partie, p. 35) a vu «divers fragments».

(2) Devant la petite église de Santa Tecla, derrière la cathédrale, sont abandonnées dans l'herbe des pierres antiques, mises à jour en 1894, par les travaux exécutés pour ramener à un niveau inférieur le terrain de l'ancien cimetière, entre la cathédrale et Santa Tecla (voir L. del Arco, *Guía*, p. 149). Au nombre de ces pierres se trouvent les inscriptions *Eph. Epigr.*, VIII, 199 et 200. J'y ai noté en outre: 1º un sarcophage de marbre grossier, haut de $0^m,62$, long de $2^m,12$, large de $0^m,63$, sur la face principale duquel sont sculptés deux génies ailés tenant une guirlande; ce relief est très mutilé; — 2º un sarcophage du même marbre, décoré de cannelures verticales (cf. le nº **126**), avec un cartouche réservé au centre pour l'inscription, qui n'a pas été gravée; — 3º encastré dans un petit mur, un sarcophage du même marbre, décoré de strigiles.

A la cathédrale, dans la chapelle du Saint Sépulcre, la statue du Christ est couchée sur un sarcophage antique de marbre blanc: la face principale est décorée de pilastres corinthiens aux angles, et de strigiles entre ces pilastres et le cadre central, réservé originairement pour l'épitaphe ou le portrait du défunt. Dans ce cadre ont été placées des armoiries sculptées et peintes, et tout le sarcophage a été peint et doré.

Ce dernier sarcophage, de même que le sarcophage cannelé et le sarcophage strigilé mentionnés avant lui, est vraisemblablement un ouvrage romano-chrétien (cf. plus bas, p. 118, le sarcophage de Santa María del Mar, à Barcelone).

(Pour le sarcophage cannelé et le sarcophage strigilé du cimetière de Santa Tecla, voir *Bol. Acad. Hist.*, XXV, 1894, p. 402; pour le sarcophage strigilé de la cathédrale, voir Morera, *Tarr. ant. y mod.*, p. 90.)

Fig. 152. — Relief nº 132

monument est déjà reproduit par Laborde. Le bas-relief comprenait deux personnages; une des figures «desapareció del sitio donde se había depositado con otros restos en 1848, sin que haya podido saberse su paradero» (*Catal.*). Musée, nº 380. Marbre dont la surface a une teinte rosée. Hauteur 0m,84.

Bibliographie. — LABORDE, I, 1re partie, pl. LIX (reproduite ci-dessus) et p. 35; ALBIÑANA, p. 74-75, et reprod., pl. 7; HÜBNER, *A. B.*, nº 680, p. 287; *Catal.*, reprod. à la p. 45; L. DEL ARCO, *Guía*, reprod. à la p. 39; PUIG Y CADAFALCH, fig. 43, p. 58 (reproduite ci-dessus); *Museum*, reprod. à la p. 147.

Sacrificateur, barbu, la tête et le torse nus, tenant de la main droite la hache, et de la main gauche le lien par lequel il conduit un taureau dont la croupe seule est conservée.

Sur le fragment disparu était un personnage costumé comme le précédent, mais imberbe; son avant-bras gauche seul subsiste sur le morceau du Musée. Il avait un maillet sur l'épaule gauche, et, de la main droite, tenait par l'anse une situle.

Travail médiocre. Le foret a été employé pour rendre la chevelure et la barbe du premier personnage.

129 (fig. 149). Fragment de bas-relief reproduit par LABORDE, I, 1re partie, pl. LIX (reproduite ci-dessus); disparu (HÜBNER signale cette disparition, *A. B.*, p. 284). Ni la matière ni les dimensions ne sont indiquées.

Fig. 153. — Fragments nº 133

Deux jeunes filles, de profil à gauche. La première a les bras nus, et une tunique attachée sur les épaules; la seconde porte une tunique à manches.

Fig. 154. — Fragment nº 134

Dans la partie reproduite ci-dessus de la planche de Laborde, on voit encore, outre nos nos **51**, **60** et **143**, une tête de femme que Laborde, p. 35, décrit ainsi: «Tête de femme en marbre, d'un beau caractère, et d'une conservation parfaite.» Hübner vit au Musée cette tête, de grandeur naturelle, qui provenait peut-être d'une statue de Muse (*A. B.*, nº 676, p. 286). Je ne la reconnais dans aucune des têtes qui sont au Musée maintenant (1).

130 (fig. 150). Musée, nº 504. Marbre blanc. Hauteur 0m, 45.

Bibliographie. — ALBIÑANA, p. 69, et pl. 9, 2.

Fragment de relief: face colossale, peut-être Méduse, comme le propose Albiñana. Bon style. Les prunelles ne sont pas indiquées (2).

131 (fig. 151). Relief vu par FLOREZ «en una pared de casa de Francisco Arandas, que cae á la plaza de las Coles» (LABORDE: «dans le mur d'une maison près de la cathédrale»). Disparu lors de la démolition de la maison; retrouvé en 1872 (*Catal.*), et depuis ce temps au Musée, nº 505. Marbre blanc. Hauteur 0m,57.

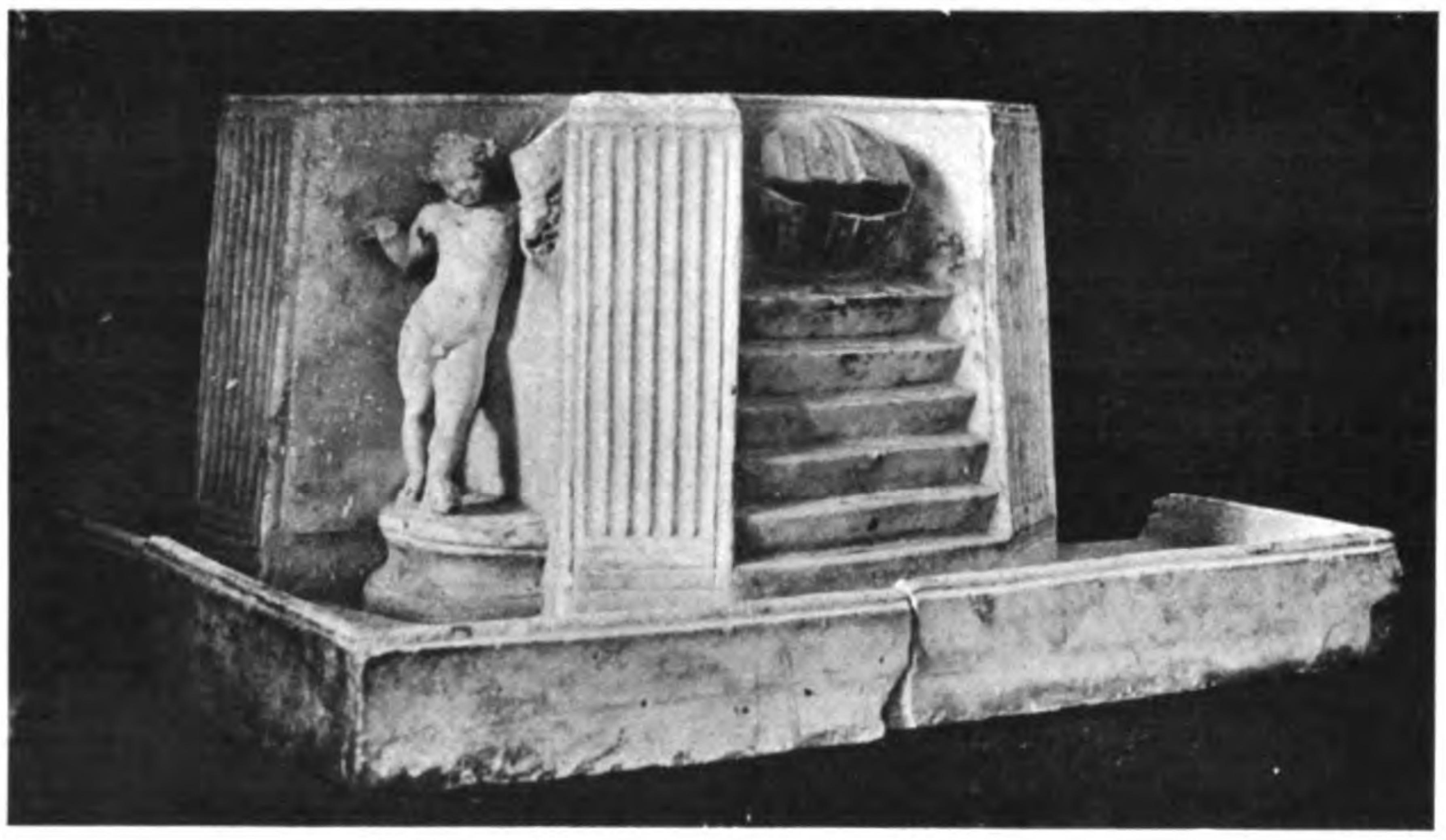

Fig. 155. — Fontaine nº 135

Bibliographie. — FLOREZ, p. 240, et pl. à la p. 240, nº 3; LABORDE, I, 1re partie, p. 35 (sans reprod.); ALBIÑANA, p. 68, et pl. 9, 1.

Fortement restauré. Face de Bacchus, couronné de lierre. Les prunelles ne sont pas indiquées.

(1) De même j'ai vainement cherché la statuette d'hermaphrodite vue au Musée par Hübner, *Bull.*, 1860, p. 167, et *A. B.*, nº 675, p. 286. Ces deux monuments ont-ils été détruits dans l'accident de 1868 (voir nº **51**) ? Dans cette hypothèse, peut-être notre nº **82** serait-il un fragment de la tête de femme.

(2) C'est peut-être la sculpture que Pons de Ycart mentionne en ces termes (fº 179 vº): «Encima de la puerta de casa de la viuda Vgueta en la calle dicha de la cuyrateria esta puesta vna cabeça muy antigua de piedra, la qual es de Medusa...»

132 (fig. 152). Musée, nº 486. Marbre blanc. Hauteur $0^m,58$.

Relief provenant d'une décoration architecturale: le fond est concave, et la surface supérieure porte des ornements.

Fig. 156. — Fontaine nº 135

Face de Bacchus, couronné de lierre. La prunelle est représentée par un trou creusé au foret.

133 (fig. 153). Musée, nos 455-457. Marbre blanc. Dimensions:

a. (de gauche à droite) hauteur $0^m,25$.

b. largeur $0^m,36$.

c. hauteur $0^m,25$.

Ces trois fragments (ainsi que deux autres, nos 453 et 454, que je ne reproduis pas) proviennent vraisemblablement d'une statue colossale en costume militaire. Le nº 457, où l'on voit une patte de derrière d'un lion marchant à droite, devait appartenir à la cuirasse; les deux autres fragments (tête de lion, armes) au ceinturon (cf. les fig. 33 et 34, torse de Sagonte). Ces reliefs sont d'un beau travail.

Fig. 157. — Bas-relief nº 136

134 (fig. 154). Musée, nº 395. Marbre blanc. Hauteur 0m,30.

Fragment très semblable à l'un des précédents (*c*, nº 457 du Musée).

135 (fig. 155 et 156). Fontaine découverte «en las excavaciones de la Cantera del Puerto» (*Catal.*). Musée, nº 375. Marbre blanc. Le côté conservé de la base a 0m,72.

Fontaine dodécagonale, dans un bassin rectangulaire qui forme base. Six faces décorées de cannelures alternaient avec six autres faces, décorées alter-

Fig. 158. — Fragment nº 137

nativement elles-mêmes d'une cascade sortant d'une double valve et d'un enfant nu. Deux des faces à personnage sont conservées: sur celle qui est en meilleur état, l'enfant tient de la main gauche une tête de bouc par laquelle l'eau sortait. Sur la plate-forme supérieure était un vase servant de réservoir; il n'en subsiste que la base.

136 (fig. 157). Musée, nº 523. Marbre blanc. Hauteur 0m,25; largeur 0m,43; épaisseur environ 0m,35.

Taureau sculpté en bas-relief sur un fronton. C'est le débris d'un petit monument en forme de temple; le toit est représenté comme couvert de tuiles.

Fig. 159. — Fragment nº 138

Il convient peut-être de rappeler encore ici le passage du rhéteur Florus, attestant qu'à Tarragone on rendait un culte au Taureau qui enleva Europe (voir plus haut, p. 67).

137 (fig. 158). Fragment découvert en 1864, calle del Gobernador González, en même temps que l'inscription *Tutelae* (*C. I. L.*, II, 6076; nº 794 du Musée), qui est exposée au-dessous, et que l'inscription *Tutelae Tarracon(ensi)* (C. I. L., II, 6077), qu'on peut voir sur la fig. 127; du

même endroit proviendrait aussi l'inscription *C. I. L.*, II, 4082, *Laribus et Tutelae* (voir plus bas, n° **145**). Voir aussi le n° **138**. Musée, n° 404. Marbre blanc. Hauteur totale 0m,30.

Fig. 160. — Fragment n° 139

Table à profil mouluré, qui était supportée par des pieds sculptés dont l'un est conservé en partie à gauche (face barbue; un bandeau passe dans les cheveux, et une guirlande de chêne derrière la tête).

Fig. 161. — Fragment n° 140

138 (fig. 159). Fragment découvert en même temps que le précédent. Musée, n° 405. Marbre blanc. Hauteur 0m,24.

Face féminine, avec deux paires d'ailes de papillon, l'une aux tempes et l'autre au menton. Ce serait la représentation de Tutela (*Catal.*).

Le revers n'est pas visible, la pierre ne pouvant être déplacée. D'après le *Catal.*, il porte une Nymphe dansant.

Il est possible que seul le relief du revers soit antique.

139 (fig. 160). Musée, n° 424. Marbre blanc. Hauteur 0m,15; largeur 0m,23; épaisseur 0m,04.

Reproduction: Albiñana, pl. 8, n° 3.

Fragment de panneau rectangulaire: face de satyre barbu.

Au revers, traces d'une face de Méduse (serpents).

140 (fig. 161). Musée, n° 426. Marbre blanc. Hauteur 0m,20.

Fragment de bas-relief: tête de jeune fille, avec un anneau à l'oreille. Travail délicat.

141 (fig. 162). «Descubierto en las excavaciones de la Cantera en 1864» (*Catal.*). Musée, n° 376. Marbre blanc. Hauteur 0m,85 (sans compter la table, qui n'appartient pas au pied).

Pied de table, orné à la partie supérieure d'une guirlande, de spirales et de palmettes, et terminé en bas par une patte à quatre griffes.

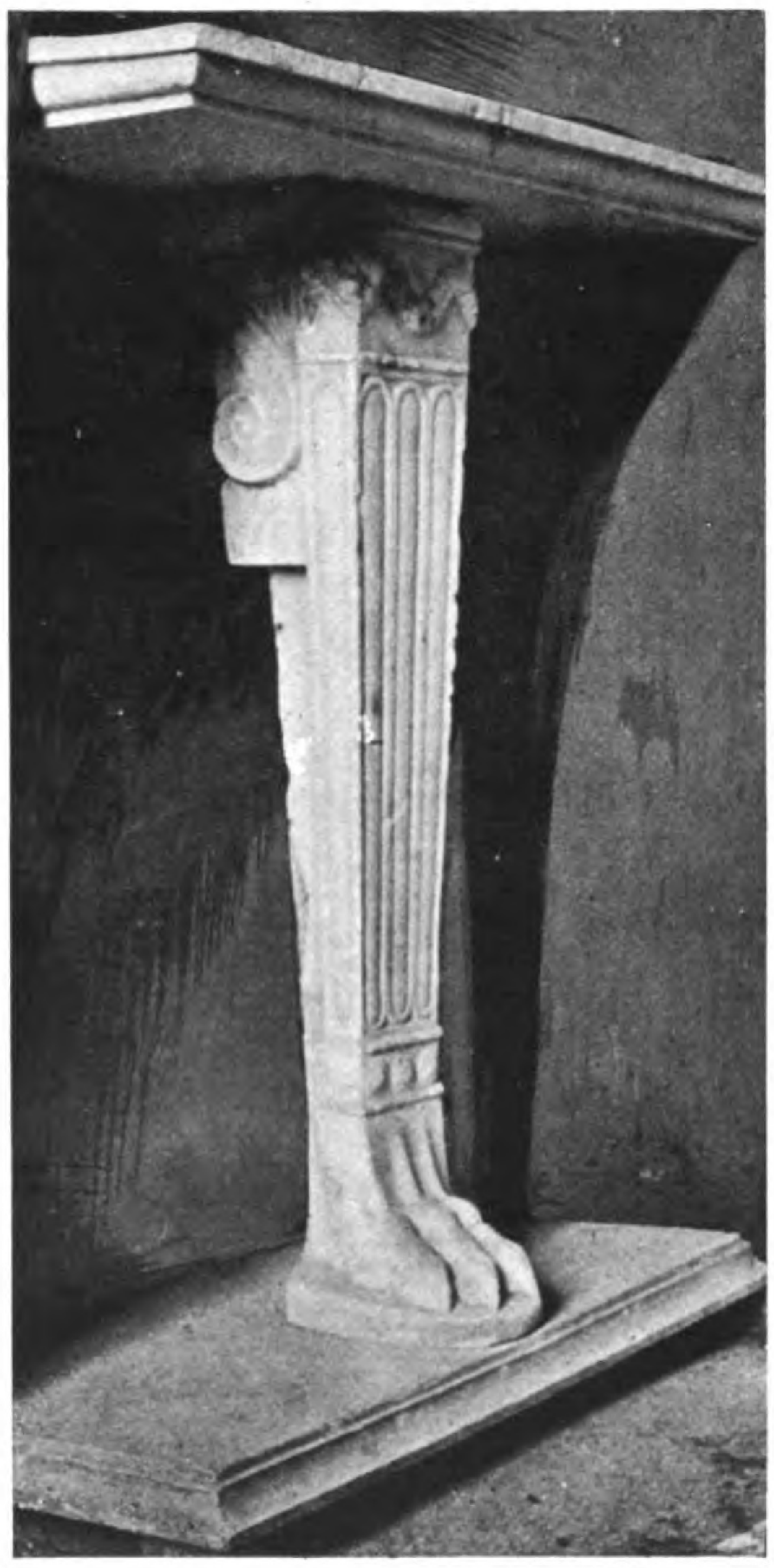

Fig. 162. — Pied de table n° 141

Fig. 163. — Fragment nº 142

142 (fig. 163). Musée, nº 206. Marbre blanc. Hauteur 0m,50.

Fragment de bas-relief où l'on distingue une grosse grappe de fruits, et l'extrémité d'une draperie ou d'une guirlande.

143. Inscription qui se trouvait encore en 1894 (MORERA, *Tarr. ant. y mod.*, p. 59) «en el horno del cabildo» (*C. I. L.*, II, p. 972), près de la porte extérieure du cloître de la cathédrale. Elle a été enlevée de cet emplacement dans un remaniement de la porte, et je n'ai pu la voir. Marbre; petites dimensions (HÜBNER).

Voir la reprod. d'après LABORDE, plus haut, fig. 149.

Bibliographie. — FLOREZ, p. 241-242, et pl. à la p. 240, nº 5; LABORDE, I, 1re partie, pl. LIX, et p. 35; ALBIÑANA, pl. 8, nº 1; HÜBNER, *Bull.*, 1860, p. 169, et *A. B.*, nº 677, p. 286; *C. I. L.*, II, 4183.

Minerve debout, avec l'égide et le bouclier. Inscription: *Tib. Clau*[*dius...*] | *tabulariu*[*s...*]. Hübner attribue ce monument, «di elegante lavoro», à l'époque de Claude.

144 (fig. 164). Inscription conservée au Palais Archiépiscopal (1). Marbre. Hauteur 0m,68; largeur 0m,54.

Bibliographie. — FLOREZ, p. 225 (reprod.); *C. I. L.*, II, 4314.

Epitaphe en vers de l'aurige Eutychès, mort à vingt-deux ans. Il est représenté debout, une palme à la main gauche. Le relief, sommairement exécuté, est mal conservé, et caché en partie par l'enduit du mur.

Fig. 164. — Inscription nº 143

145 (fig. 165). Autel découvert «al edificar las casas de la calle del Gobernador González» (*Catal.*; voir nº 137); dans le *C. I. L.*, Hübner indique, d'après un renseignement de Hernández: «reperta a. 1861 *en la cantera del muelle*». Musée, nº 671. Pierre commune. Hauteur 0m,60; largeur 0m,48; épaisseur 0m,44.

(1) Les quelques inscriptions qu'on voit au Palais Archiépiscopal, encastrées dans un mur au fond de la cour, sont ce qui reste de la collection réunie au XVIe siècle par l'archevêque Antonio Agustín (Villanueva, *Viage literario*, t. XX, p. 80; cf. *C. I. L.*, II, p. 543).

C. I. L., II, 4082 (cf. p. 972).

Inscription: *Laribus et* [*Tu*] | *telae Genio L*(*uci*) | *n*(*ostri*) *Telesphor*(*us*) | *et Plate donum* | *dederunt.*

Face latérale droite: aiguière en fort relief.

Face latérale gauche (cette face ne peut être photographiée): patère à *umbo*, sans manche (1).

Fig. 165. — Autel n° 145

146 (fig. 166). Autel funéraire vu par les antiquaires du XVIe siècle, et retrouvé au XIXe calle de la Destral. Musée, n° 735. Marbre grossier. Hauteur 1^{m},30; largeur 0^{m},73; épaisseur 0^{m},56.

C. I. L., II, 4147 (cf. p. 972).

Autel funéraire du centurion *M. Aur*(*elius*) *Lucillus*, originaire de Pœtovio en Pannonie. La partie supérieure est mal conservée. Tout à fait en bas, à peine distincte, est gravée une *ascia* (le fer est tourné vers la gauche).

147. Autel funéraire découvert en 1802, playa del Milagro. Musée, n° 713. Pierre calcaire d'assez belle qualité. Hauteur 0^{m},95; largeur 0^{m},58; épaisseur 0^{m},47.

C. I. L., II, 4347.

Epitaphe de Cassius Chrysampelus. A la partie supérieure, fronton dans lequel on aperçoit des traces d'ornementation (croissant?) (2). Sous l'inscription, *ascia* gravée assez profondément (3).

Fig. 166. — Autel n° 146

148 (fig. 167). Autel funéraire découvert en 1868, «al demolerse el baluarte llamado de Cadenas» (*Catal.*). Musée, n° 732. Marbre grossier. Hauteur 1^{m},05; largeur 0^{m},58; épaisseur 0^{m},48.

C. I. L., II, 6087.

Epitaphe de l'*evocatus M. Aurel*(*ius*) *Victorinus*, originaire de Iulia Emona en Pannonie. Sous l'inscription, *ascia.*

Tarragone a fourni une quatrième inscription accompagnée de l'*ascia*: c'est l'épitaphe de Trocina Sirvandus (?), aujourd'hui disparue (*C. I. L.*, II, 4406).

(1) L'autel funéraire de P. Apuleius Crescens (*C. I. L.*, II, 4334; n° 729 du Musée; pierre commune) porte la patère sur la face latérale droite, l'aiguière sur la face gauche. Ni l'une ni l'autre de ces faces ne peut être photographiée.

(2) Des traces très incertaines d'une ornementation analogue peuvent être reconnues sur l'autel funéraire de P. Lenius Fortunatus (*C. I. L.*, II, 4384; Musée, n° 734).

(3) Il m'est impossible de donner de ce monument une reproduction satisfaisante. Je le maintiens à son rang pour ne pas avoir à modifier la numérotation de tous les monuments qui suivent.

149 (fig. 168). Musée, nº 786. Pierre commune. Hauteur 0^m,26; largeur 0^m,34; épaisseur 0^m,07.

Ce fragment d'inscription, quoiqu'il figure au *Catal.*, ne se retrouve ni dans le *C. I. L.*, ni dans l'*Eph. Epigr.*

Texte: ... *Rufonius Gal(eria)* | ... *au* ... *ac mil* (?)...

Au-dessus de l'inscription est gravée une étoile à six rais inscrite dans un cercle, compris lui-même dans une courbe plus grande. La pierre est complète à droite; en haut elle a été retaillée.

Je n'ai pas vu le fragment de stèle *Eph. Epigr.*, IX, 392 (trouvé en 1900 dans la calle Mayor; pierre commune; épitaphe d'un enfant de trois ans,

Fig. 167. — Autel nº 148

Fig. 168. — Fragment nº 149

M. Iulius Maximus), qui est indiqué comme portant «un círculo ó rueda de ocho radios» (*Bol. Acad. Hist.*, XXXVI, 1900, p. 268).

150 (fig. 169). Monument funéraire situé à environ 6 kilomètres de Tarragone, sur la route de Barcelone, en vue de la mer. Il est connu sous le nom de *Tour des Scipions*. La partie conservée comprend un soubassement et deux étages. La face méridionale, à l'étage inférieur, est décorée de deux figures en haut-relief. Tout le monument est construit en pierre du pays. Hauteur totale, environ 10 mètres; hauteur des figures, 1^m,76 (dimension indiquée dans l'*Album pint.-mon.*).

Bibliographie. — Pons de Ycart, ch. XLV (fº 280 vº-285 vº, *Que trata de la torre que se dize de los Scipiones, y de la figura y mesura della*); Pujades, *Corónica universal del principat de Cathalunya*, 1609, fº 79 vº (avec reprod.); Florez, p. 236-239 (p. 238, reprod. de la gravure de Pujades; pl. *ibid.*, vue de la Tour à l'époque de Florez); Laborde, I, 1re partie, pl. XLIII-XLV, et p. 26-27; Ceán, p. 8; *Recuerdos y bellezas de España, Cataluña*, t. II, 1843, pl. à la p. 303; Albiñana, p. 182-185, et pl. à la p. 182; Hübner, *Bull.*, 1860, p. 167; *C.I.L.*, II, 4283; A. de Bofarull, *Historia crítica de Cataluña*, t. I (1876), pl. à la p. 51; *Album pintoresch-monum.*, planche reproduite ci-dessus (avec texte de Eduart Támaro, p. 79-80); *España, sus mon.*, reprod. à la p. 487; Hernández et Morera, *H. de T.*, appendices, reprod. à

a p. 66; MORERA, *Tarr. ant. y mod.*, *p.* 187-188; L. DEL ARCO, *Guía*, reprod. à la p. 156; PUIG Y CADAFALCH, p. 70. et fig. 58, *ibid.*; P. PARIS, *Prom. Archéol.*, pl. LIV; *Museum*, reprod. à la p. 155.

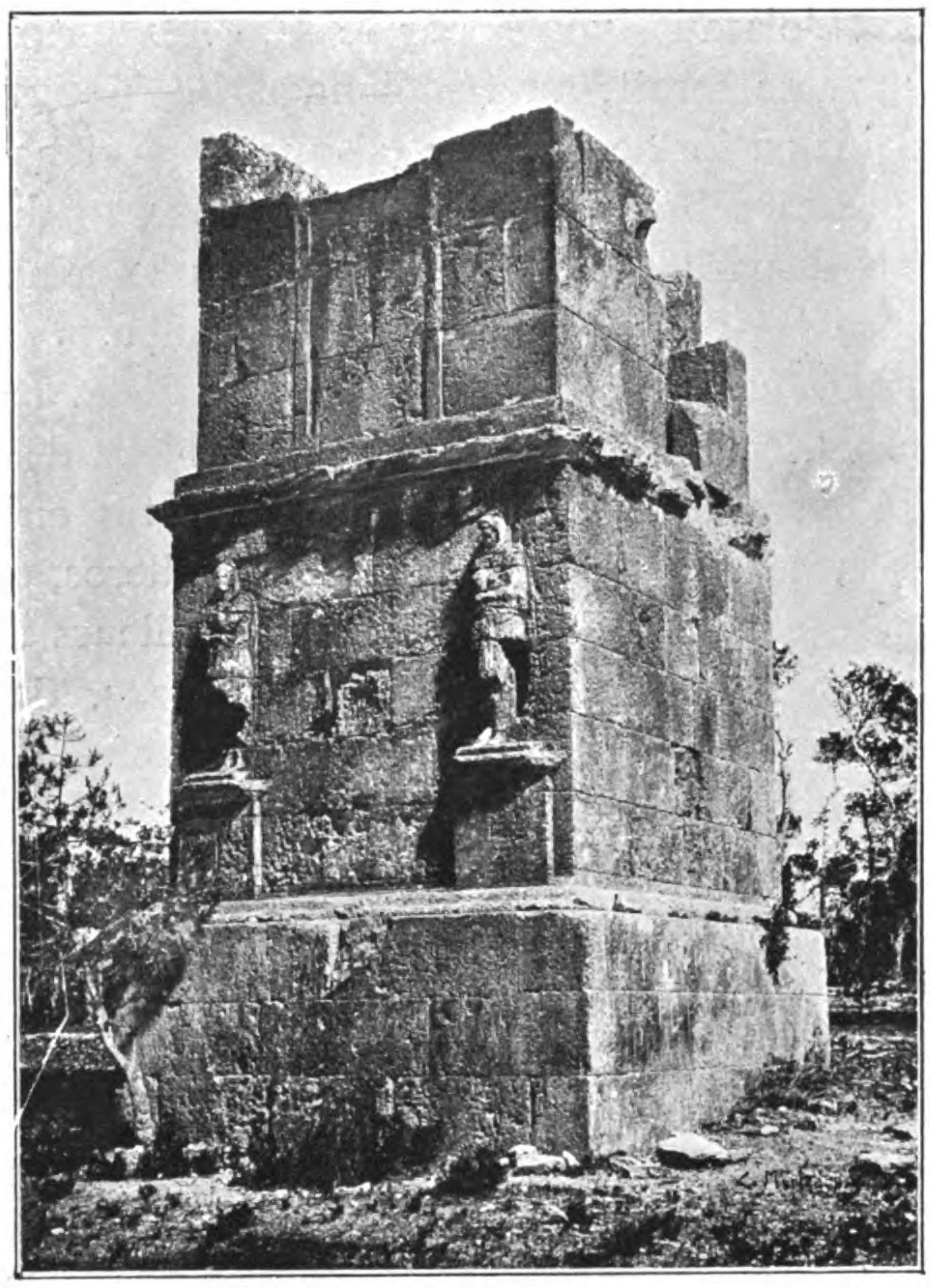

Fig. 169. — Monument n° 150

La tradition qui fait de ce monument de tombeau de Cn. et de P. Cornelius Scipion n'est appuyée par aucun argument. Ce qui reste de l'inscription permet simplement de conjecturer que le personnage enseveli dans ce tombeau portait le nom très répandu de Cornelius.

Les deux figures sont des Attis funéraires (voir plus haut, n° 21), reconnaissables à leur costume et à leur attitude (sayon et capuchon; un bras ramené devant le corps, et l'autre main soutenant le menton). Elles sont mal conservées, la face qui les porte étant exposée au vent de mer.

Sur la même face, à l'étage supérieur, Laborde signale en outre «deux têtes à moitié effacées que l'on voit au-dessus de la corniche»; elles sont discernables sur sa reproduction. Albiñana mentionne aussi ce relief, dont les traces ont presque complètement disparu.

J'ai été amené à plusieurs reprises dans le cours de ce chapitre à signaler un certain nombre de monuments disparus, ou de monuments conservés que je m'abstiens de reproduire (voir p. 375, note 1; p. 376, note 1; p. 383, notes 1 et 2; p. 384, note 1; p. 390, note 1; p. 391, au n° **125**; p. 392, note 1; p. 394, notes 1 et 2; p. 395, au n° **129**; p. 396, notes 1 et 2; p. 400, note 1; p. 401, au n° **148** et note 1; p. 402, au n° **149**). Je ne reviens pas sur ces monuments, mais j'ai maintenant à en compléter la liste.

Je mentionne d'abord, pour mémoire, le plus intéressant des bronzes de Tarragone: c'est la petite statue de négrillon, décorant une lampe, qui a été publiée par M. P. PARIS dans la *Revue de l'Art Ancien et Moderne*, 1900 (d'où S. REINACH, *Répertoire*, III, 158, 4).

HÜBNER indique, à propos de l'inscription *C. I. L.*, II, 6124 (Musée, n° 766): «protome parva mulieris, ut videtur, insculpta est lapidi». Ce buste de femme se réduisait à un mauvais graffito, dont il ne subsiste que des traces insignifiantes.

L'oiseau signalé par le *C. I. L.* entre les sigles *D* et *M* de l'inscription 4333 ne serait, au témoignage de MORERA (*Tarr. ant. y mod.*, p. 58) qu'un point en forme de cœur «al que el capricho del artista dió la forma de un buho».

Les débris observés par MORERA en différents points de Tarragone ou bien ont disparu dans la démolition ou le remaniement des maisons où ils étaient encastrés, ou bien sont insignifiants ou d'antiquité douteuse (Morera, *Tarr. ant. y mod.*: p. 40, Arco de Toda, casa de enfrente; p. 43, calle Mayor; p. 45, calle de Caldereros; p. 56, plaza de la Catedral).

Deux médaillons décorés de bustes en bas-relief étaient conservés dans la casa de Castellarnau, calle de Caballeros, ainsi que les inscriptions *C. I. L.*, II, 4119 et 4127, dont ils étaient d'ailleurs indépendants; ils ont été transportés, en même temps que les inscriptions, dans une villa des environs de Reus (MORERA, *Tarr. ant. y mod.*, p. 38; cf. ALBIÑANA, p. 238).

PONS DE YCART mentionne un assez grand nombre de sculptures dont les unes ont disparu, et dont les autres sont décrites par lui de façon trop imprécise pour qu'on puisse chercher à les identifier avec des monuments conservés. Parmi les premières, il faut citer: une «estatua, o figura de Demosthenes de marmol blanco alabastrino, y tiene al ombro derecho estas letras ΔΗΜΟCΘΕΝΗC» (f° 176 r°); un «grande rostro, que tiene cerca de tres palmos», emporté à Barcelone (f° 177); un buste que «los que algo entienden en historia juzgaron ser el retrato, o figura al natural de Pompeo Magno», et qui fut emporté en Italie (f° 177 v°-178); une statue sans tête «muy bien acabada con todas las proporciones tan al natural, que nunca artifice inmito mejor a natura que el que la hizo: muestra que era viejo, tan flaco y sin carnes, que no tenia sino los guessos y el pellejo, y por los pechos encima del ombro hasta al otro lado le baxa vna cinta ancha de dos dedos, y en el braço yzquierdo tiene una cesta y dentro della tres gallos: y debaxo del otro braço tiene vn animal que no puede se conoscer, si es perro, o raposa: la qual estatua tiene Henrique Terrer de Picalques cauallero en Barcelona: han me dicho que fue juzgada... que era la estatua de Saturno....» (f° 178 v°-179 r°); un relief représentant «vn personaje con vna toga como las que tienen los dos Scipiones», c'est-à-dire les figures de la Tour des Scipions, n° 150 (f° 181 v°), «Muchas otras antiguallas, dit encore Pons de Ycart (f° 181 r°), diuersas personas curiosas en los años pasados se lleuaron en diuersas partes...».

«Hallose tambien en Tarragona, dit Pons de Ycart (f° 181 r°), aquel pie gigantino de marmol que esta en Barcelona en vn huerto del infante en la rambla.» Ce pied colossal de marbre est décrit par BOSARTE (sur cet auteur, voir plus bas, p. 411), p. 35-37, qui, ne connaissant pas le témoignage de Pons de Ycart, croit que ce fragment a été rapporté d'Italie (1). C'était un pied

(1) Ponz, *Viage de España*, t. XIV, p. 81, ne fait que répéter Bosarte.

droit, chaussé d'une sandale; au jugement de Bosarte, il provenait d'une statue de femme; il était large de deux palmes ($0^m,39$) à la naissance des doigts. LABORDE (I, 1re partie, p. 9) a vu aussi ce fragment. Il était au couvent de Carmes de la Rambla. Il a disparu dans le cours du XIXe siècle (voir *C. I. L.*, II, p. 545).

Le manuscrit épigraphique de POVILLON (fin du XVIe siècle; voir *C. I. L.*, II, p. 543) contient le dessin d'une statue d'homme en toge qui figurait dans la collection de l'archevêque Agustín (*C. I. L.*, II, 4091).

Un collectionneur aurait emporté à Rome, au XVIe siècle, une statuette qui représentait un enfant couché entre une plante desséchée et une plante fleurie, allégorie que commentait l'inscription en vers *C. I. L.*, II, 4426, gravée au-dessous (voir au *C. I. L.* les références).

Parmi les inscriptions disparues, l'inscription *C. I. L.*, II, 4312 était ornée d'une figure de femme couronnée de laurier. L'inscription funéraire *C. I. L.*, II, 4417 était surmontée de trois étoiles contenues dans un cercle (confondu par le *C. I. L.* avec un croissant lunaire). La pierre était brisée à la partie supérieure, et GONZÁLEZ DE POSADA, par qui l'inscription nous est connue, remarque: «parece falta una estrella en la parte quebrada» (note manuscrite, à la Acad. de la Hist., 12-18-4=56).

FLOREZ, en 1762, vit en plusieurs endroits de Tarragone des médaillons représentant Lucrèce: «en baxo relieve de mármoles figuraban su busto, metiendose un puñal por el pecho». Il en compta «au moins trois». Sa description (p. 239-240) et la reproduction qu'il donne de l'un de ces médaillons (pl. à la p. 240, nº 1) montrent que ce n'étaient pas des œuvres antiques.

Il décrit et reproduit aussi (p. 241, et pl. à la p. 240, nº 4) un piédestal dont une face était ornée d'armes (haches, boucliers, tridents), une autre d'une tête humaine «con orejas de asno, y en lugar de barba y vigotes unas hojas de florones». Ces bas-reliefs sont très suspects.

Je rappelle enfin, sans m'y arrêter longuement, le faux «tombeau égyptien» qui fut donné comme découvert à Tarragone en 1850, et qui fut publié par B. HERNÁNDEZ SANAHUJA dans son *Resúmen histórico-crítico de la ciudad de Tarragona*, Tarragone, 1855. Quelques fragments du prétendu sarcophage sont conservés à Madrid, à l'Académie de l'Histoire (nos 112, 113, 198 de l'*Inventario* publié dans *Bol. Acad. Hist.*, XLII, 1903, p. 333 et 350) (1). Ce sont des plaques de marbre blanc dans lesquelles sont incrustés des fragments de diverses couleurs, qui composent les figures. Ces inventions n'ont aucun rapport ni avec la sculpture, ni avec l'antiquité. Une statuette égyptienne de pierre reproduite dans le *Resúmen*, pl. II, nº 39, est également un faux.

(1) Les fragments qui étaient restés à Tarragone ont été détruits, paraît-il.

Des objets antiques de marbre, parmi lesquels on mentionne quelques statuettes et un buste casqué, ont été trouvés vers 1860 près de la petite ville de La Selva, dans la province de Tarragone, partido de Reus. Aucun de ces objets n'a été conservé (Joan Pié, *Anals inédits de la vila de la Selva del Camp de Tarragona*, dans la *Revista de la Asociación artistico-arqueológica Barcelonesa*, t. II, 1899-1900, p. 169).

VII.—Région nord-ouest du Conventus Tarraconensis

Les chapitres VII-X de mon travail correspondent aux chapitres VIII-XV du *C. I. L.*, mais avec des différences dont je dois expliquer la raison.

Entre le chapitre consacré à Tarragone, et le chapitre consacré à Barcelone, Hübner intercale cinq chapitres qui contiennent les inscriptions de *Iesso* (Guisona), *Aeso* (Isona), *Segarra* (Prats del Rey), *Aquae Calidae* (Caldas de Mombuy), *Egara* (Tarrasa); il rattache aux inscriptions de Prats del Rey une inscription d'Olesa, et donne dans la notice placée en tête de ce même chapitre les renseignements relatifs aux antiquités de Manresa, d'Olérdola et de Martorell. Une inscription de Cubellas, près de Villanueva y Geltrú, est jointe aux inscriptions de Tarragone; les inscriptions de Villafranca del Panadés et de Vilasar sont rangées avec celles de Barcelone. *Baetulo* (Badalona) a un chapitre spécial, ainsi qu'*Iluro* (Mataró).

Cet ordre et ces groupements sont assez arbitraires, comme on peut s'en rendre compte par la carte du *C. I. L.*, et je n'ai pas cru devoir m'astreindre à reproduire dans le détail les divisions de Hübner. Il m'a paru plus commode de faire suivre le chapitre consacré aux sculptures de Barcelone d'un chapitre où je grouperai les sculptures des «environs de Barcelone», en comprenant sous cette dénomination les localités situées dans un rayon d'une cinquantaine de kilomètres autour de Barcelone, aussi bien sur la côte que dans l'intérieur des terres. Seule dans ce rayon la ville de Mataró a fourni assez de monuments pour donner matière à un chapitre distinct.

Mais en dehors des environs de Barcelone ainsi définis, il reste une région où les sculptures antiques, quoique rares, ne font pas absolument défaut, et où l'on peut espérer que des recherches ultérieures ajouteront des monuments nouveaux à ceux qui ont été signalés jusqu'à présent. Cette région est celle qui s'étend au nord-ouest du Conventus Tarraconensis, et qui confine en grande partie avec le Conventus Caesaraugustanus. C'était, de tout le Conventus Tarraconensis, la contrée la plus éloignée de la mer, et probablement celle où les voies de communication et la richesse étaient le moins développées. La principale ville du pays, *Ilerda*, dont l'importance, d'ailleurs, semble avoir été plus militaire qu'économique, appartenait, comme il a été dit

(p. 4), au Conventus Caesaraugustanus; la limite des deux Conventus devait passer à quelque distance à l'est de la ville.

Des trois localités qui sont mentionnées ci-dessous, l'une, Prats del Rey, est dans la province de Barcelone, mais tout près de la province de Lérida; les deux autres, Ager et Solsona, sont dans la partie septentrionale de la province de Lérida. Solsona possède un Musée, installé au Palais Episcopal; mais c'est presque exclusivement un musée d'art chrétien; l'antiquité païenne n'y est représentée que par deux ou trois petits bronzes.

Dans la même région se trouve la ville de Cervera, où les Missionnaires du Sacré-Cœur de Marie ont un noviciat, qui occupe les bâtiments de l'ancienne Université. Ils ont formé une petite collection archéologique qui comprend quelques sculptures antiques, mais toutes proviennent de la région de Cordoue.

Fig. 170. — Sarcophage n° 151

151 (fig. 170). Ager. Sarcophage qui servait autrefois de fonts baptismaux à la colegiata de San Pedro; aujourd'hui (la colegiata étant en ruines) à l'église paroissiale. Marbre. Dimensions d'après VILLANUEVA: «9 palmos de longitud y 3 de latitud y de altura» (= $1^m,75 \times 0^m,58 \times 0^m,58$). — Je ne suis pas allé à Ager.

Bibliographie. — VILLANUEVA, *Viage literario á las iglesias de España*, tome IX (1821), p. 129-130; CEÁN, p. 13; *C. I. L.*, p. 594 (d'après *El Semanario pintoresco*, 1857, p. 88) (1); PUIG Y CADAFALCH, p. 83, et fig. 80 (reproduite ci-dessus).

Au centre, *concha imaginaria*, avec le buste d'un personnage drapé; répartis symétriquement à droite et à gauche, quatre couples de Tritons et de Néréides; dans les intervalles, figures d'enfants jouant sur les flots. Les faces latérales, qui ne peuvent être photographiées, portent des monstres marins (Ceán: «grifos nadando sobre las aguas»); l'une d'elles est reproduite sur un mauvais dessin conservé à l'Académie de l'Histoire (feuille isolée, dans le recueil manuscrit coté 12-18-4=56 [Est. 18, gr. 4ª, nº 56] [*Antigüedades é Inscripciones de Cataluña é Islas Baleares*]).

(1) Hübner mentionne encore le sarcophage d'Ager dans *la Arqueología de España*, § 164, mais en indiquant par erreur qu'il représente une scène de chasse. L'origine de cette confusion, qui chez Hübner vient de Laborde (I, 1re partie, p. 9, cité par Hübner, *A. B.*, p. 282), est probablement dans Bosarte, *Disertación sobre los monumentos antiguos que se hallan en... Barcelona* (1786), p. 41; Bosarte lui-même n'avait pas vu le monument et en parlait d'après un manuscrit de Caresmar. — Il y a d'ailleurs plusieurs inexactitudes, en ce qui concerne la Catalogne, dans ce paragraphe de *la Arqueología*.

Fig. 171. — Autel nº 152

152 (fig. 171). Solsona. Autel funéraire découvert en 1910, non loin de la maison dite *Can Pons*, entre Cardona et Solsona; avait été employé dans la construction d'un mur. Aujourd'hui à Solsona, dans une maison particulière. En même temps que cet autel ont été découverts un fragment de colonne et un fragment de corniche. Pierre du pays. Hauteur, 1^m; largeur de la face photographiée, $0^m,51$; largeur des faces qui font angle droit avec la face photographiée, $0^m,43$.

Bibliographie. — Serra y Vilaró, article publié dans le quotidien de Barcelone *La Veu de Catalunya*, du 15 septembre 1910, sous le titre *Restes Romans*; *An. Inst. Est. Cat.*, MCMIX-MCMX, *Crònica*, p. 713.

Moulures à la partie supérieure et à la base.

Première face (je numérote les faces en allant vers la droite): traces de rinceaux; au-dessous, traces d'une inscription: à la première ligne, peut-être trois feuilles en forme de cœur; à la seconde ligne, les lettres C SEVERV. Il y avait peut-être une troisième ligne. Restitution possible: [*d*] · [*m*] · [*s*] · | — · *C*(*ornelius*) *Severu*[*s*] | [*annorum*...].

Seconde face, reproduite ci-dessus: deux plantes, dont l'une, celle de gauche, est certainement un pied de vigne, portant des grappes; entre les deux plantes, un oiseau. Le relief est peu prononcé; l'exécution est maladroite.

Troisième face: à la partie supérieure, deux étoiles à six rais, inscrites dans des cercles; ces ornements sont gravés. Plus bas, traces indistinctes de reliefs, parmi lesquels il y avait peut-être une patère à *umbo*, sans manche.

Quatrième face: sept épis de blé, en relief peu prononcé; ils forment une rangée verticale, les pointes tournées vers le haut de l'autel. Dessinés comme des fers de lance, ils sont reconnaissables grâce aux barbes gravées régulièrement à droite et à gauche de chaque épi.

M. Serra y Vilaró indique que ce monument est peut-être chrétien. Mais il est bien païen, à en juger par la forme, par ce qu'on peut reconnaître de l'inscription, par la décoration de la face 3; et ni la décoration de la face 2 ni celle de la face 4 n'impliquent qu'il soit chrétien.

A Prats del Rey, «un trozo informe de escultura romana» a été découvert il y a quelques années (Fita, *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, XLVIII [1906], p. 245, d'après une lettre de Gudiol).

VIII. — Barcelone

Barcelone n'atteignit jamais dans l'antiquité l'importance de Tarragone; c'était cependant une ville active et prospère, au moins dans les derniers temps de la domination romaine (1). Les sculptures, les fragments architecturaux, les monuments funéraires, les mosaïques montrent que la colonie de *Barcino* était très peuplée et possédait de nombreux édifices. Ces vestiges révèlent un art plus maladroit, plus provincial et, dans l'ensemble, plus tardif que l'art importé à Tarragone par les fonctionnaires de Rome.

La plupart de ces monuments ont été mis à jour dans le cours du XIXe siècle, en différentes occasions, par les travaux qui ont donné à Barcelone la physionomie d'une grande capitale moderne. Surtout, la destruction partielle des murailles primitives, dont il reste encore aujourd'hui des tronçons, amena la découverte de nombreux fragments antiques, réemployés comme matériaux de fortune dans les réparations hâtives des remparts (2).

D'autres sculptures antiques ont servi à la décoration ou à des usages divers dans les vieux palais ou les vieilles maisons de Barcelone, sans que nous puissions remonter plus haut et savoir d'où elles avaient été prises. Les sculptures de cette catégorie ne sont pas nécessairement de provenance locale ancienne; elles ont pu être apportées à Barcelone soit d'un autre point de l'Espagne, soit d'Italie: pendant plusieurs siècles, le commerce et la politique ont mis entre Barcelone et l'Italie des relations étroites, et beaucoup de nobles et de négociants catalans ont eu à voyager ou à séjourner en Italie.

Fig. 172. — Barcelone, Musée provincial

Trouvées dans les fouilles et les démolitions ou bien recueillies dans les vieilles demeures, ces sculptures barcelonaises sont aujourd'hui conservées au Musée provincial, dont les collections sont réparties entre

(1) Cf. le témoignage d'Avienus, *Ora maritima*, 520: «*Et Barcilonum amoena sedes ditium.*»

(2) Voir les articles du P. Fita dans la *Revista histórica*, tome III, (Barcelone, 1876), sur les *Antiguas murallas de Barcelona* (p. 3-13, 65-71, 228-233), et sur les inscriptions découvertes au cours de ces travaux (p. 52-55, 129-138); tome IV (1877), sur les murailles (p. 193-202).

deux locaux: la Chapelle de Santa Águeda, et la cour du palais voisin, autrefois Palau del Llochtinent, dont le premier étage est occupé par les Archives de la Couronne d'Aragon [1].

La première idée d'un Musée fut due à la Real Academia de Buenas Letras, qui, à partir de 1835, rassembla des objets de toutes les époques, présentant un intérêt artistique ou archéologique, et les installa dans l'ancien couvent de San Juan. Plus tard la Comisión de Monumentos obtint du domaine royal la cession de la chapelle de Santa Águeda, pour y conserver les objets qu'elle réunissait de son côté. En 1879, le couvent de San Juan étant restitué à une communauté religieuse, la Real Academia de Buenas Letras joignit sa collection, à titre de dépôt, à celle de la Comisión de Monumentos; un décret royal de la même année organisa le Musée provincial, qui comprend ainsi les deux fonds [2].

Parmi les objets qui sont venus dans la suite enrichir le Musée, un certain nombre ont été acquis dans le commerce, et la provenance en est impossible à déterminer.

Le Musée municipal, d'origine plus récente, installé dans le Palais du Parque, comprend une section importante de sculpture antique, mais jusqu'à présent les objets qui la composent sont de provenance non locale (Cerro de los Santos, Lleyda, Empurias). Comme au Musée provincial, quelques sculptures, acquises dans le commerce, sont de provenance incertaine.

Le *Centre Excursionista de Catalunya*, carrer del Paradís, a une petite collection, qui comprend une seule sculpture antique, provenant de Tarragone (voir plus haut, nº 73).

Le classement le plus commode, pour les sculptures de Barcelone, m'a semblé le suivant:

En premier lieu, je place les monuments pour lesquels les circonstances de la découverte nous sont connues. Ce sont ceux que les travaux de voirie ou de construction ont exhumés en différents points de la ville, à des dates relativement récentes. — J'y ajoute des monuments dont la provenance exacte est inconnue, mais qui font partie de la collection de la Academia de Buenas Letras: on peut affirmer qu'eux aussi ont été découverts à Barcelone ou dans les environs immédiats, et recueillis, aussitôt après la découverte, par les soins de l'Académie. Ces objets ne doivent pas être séparés des précédents: ils sont du même style, et, en général, sculptés dans la même pierre, grise et rugueuse, que le Catalogue du Musée désigne improprement sous le nom de *piedra berroqueña*, et qui est une pierre du pays [3].

(1) Il y a aussi quelques sculptures déposées dans le sous-sol de ce même palais (entre autres mon numéro 154).

(2) Ces renseignements sont pris à l'introduction du *Catálogo*, par Elías de Molins, dont je parlerai plus loin.

(3) On la trouve par exemple dans les carrières de Montjuich, exploitées de tout temps par les Barcelonais. La *piedra berroqueña* est un granit en usage à Madrid.

En second lieu, je place les sculptures sur la découverte première desquelles nous ne savons rien, mais qui, aussi loin que nos données puissent remonter, se trouvaient à Barcelone, en différentes maisons des vieux quartiers.

En troisième lieu, je place les objets acquis dans le commerce, sur la provenance desquels aucun renseignement n'est conservé.

Les monuments antiques de Barcelone ont été étudiés par Isidoro BOSARTE, dans une *Disertación sobre los monumentos antiguos que se hallan en la ciudad de Barcelona* (Madrid, 1786, 117 p. 8º). Ce travail est très médiocre, et n'est accompagné d'aucune reproduction; Bosarte se proposait de publier d'autres brochures sur les monuments de Tarragone et du reste de la Catalogne, et d'y donner les gravures des monuments de Barcelone (v. la note á la p. 116 de la *Disertación*), mais il n'a pas poursuivi son plan. Bosarte est, pour Barcelone, la source principale de Ponz (tome XIV, 1788).

Pour les sculptures conservées au Musée provincial, j'ai utilisé les documents suivants:

1º *Catálogo de los objetos que la Comisión de Monumentos históricos y artísticos de la provincia de Barcelona tiene reunidos* (Barcelone, Jaime Jepús, 1877, 112 pages). — Ce catalogue, qui ne porte pas de nom d'auteur, est l'œuvre de José de MANJARRÉS, qui fut le premier conservateur de la collection de la Comisión de Monumentos. Il comprend 1006 numéros.

2º Catalogue manuscrit, au crayon, de la main de MANJARRÉS. Il est conservé au Musée. Postérieur au précédent, dont il diffère souvent, ce catalogue manuscrit comprend 1295 numéros.

3º *Catálogo del Museo provincial de Antigüedades de Barcelona ...redactado por D. Antonio* ELÍAS DE MOLINS (Barcelone, Imprenta Barcelonesa, 1888, 502 pages). Ce catalogue comprend 1499 numéros; un certain nombre d'objets sont reproduits, d'après des dessins. Il y a une introduction, sous ce titre: *Noticias históricas del Museo provincial de Antigüedades de Barcelona.* C'est de là que sont pris les renseignements donnés plus haut sur l'historique du Musée [1].

Je donne dans tous les cas la référence au Catalogue imprimé de 1888, que je désigne par l'abréviation *Cat.*; je ne renvoie au Catalogue imprimé de 1877 ou au Catalogue manuscrit que pour les monuments sur lesquels l'un ou l'autre contient quelque donnée intéressante, non connue par ailleurs.

4º Pour les objets entrés au Musée postérieurement à l'impression du Catalogue de 1888, j'ai consulté l'inventaire manuscrit qu'ELÍAS DE MOLINS

(1) Elías de Molins avait publié dans la *Revista de Ciencias históricas* (IV, 1886, p. 380-388), sous le titre: *Museo provincial de antigüedades de Barcelona*, un article dont la plus grande partie est reproduite textuellement dans l'introduction du Catalogue, mais qui est plus détaillé sur quelques points.

Fig. 173. — Statue n° 153

tint au courant jusqu'à sa mort (1909) [1]. Les indications de cet inventaire sont malheureusement très sommaires [2].

1° SCULPTURES DÉCOUVERTES À BARCELONE

153 (fig. 173). Statue découverte en 1875, dans les fondations de la maison n° 5, calle del Paradís. Musée provincial, n° 716. Marbre blanc. Hauteur 1m,65 (y compris la plinthe).

Bibliographie. — FITA, *Revista histórica latina*, tome II (Barcelone, 1875) [3], p. 193-195, *Estátua marmórea de estilo griego recién hallada en Barcelona* (reproduction en lithographie); *Cat.*, p. 18-19 (reproduction à la p. 16); S. REINACH, *Répertoire*, II, 671, 10, et III, 198, 6.

Femme drapée (tunique et manteau), debout, la jambe droite légèrement fléchie. Manquent la tête, le côté droit de l'épaule au genou, l'avant-bras gauche. Les pieds sont chaussés de sandales. Le revers est travaillé, mais la partie inférieure est sculptée de façon à présenter un profil à peu près vertical: la statue était faite pour être adossée à un mur. Le P. Fita propose d'y reconnaître une «Pax Augusta»; je n'ai pas vu sur l'épaule gauche les traces de corne d'abondance qu'il y avait distinguées. — Bon style; c'est la meilleure sculpture qui ait été exhumée à Barcelone.

154 (fig. 174). Statue découverte en 1848, à Hostafranchs, faubourg de Barcelone. Musée provincial, n° 1161. Pierre commune. Hauteur 2m,15.

Bibliographie. — HÜBNER, *Bull. dell'Inst.*, 1860, p. 155-156, et *A. B.*, n° 666, p. 281; *Cat.*, p. 18.

Priape colossal. Manque la partie supérieure du corps. Le dieu, des deux mains, relève son vêtement, de façon à montrer nus les organes sexuels et les

(1) Le seul monument de sculpture antique entré au Musée après la mort d'Elías de Molins, qu'a remplacé M. González Hurtebise, est un autel funéraire de Mérida (*C. I. L.*, II, 543) dont les faces latérales portent l'aiguière et la patère. Cet objet est inventorié sous le n° 2912.

(2) On peut s'en rendre compte en se reportant à la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 3a época, tome II (1898), p. 131-134, où une partie de cet inventaire est publiée (Elias de Molins, *Inventario de los objetos que han ingresado en el Museo provincial de Barcelona desde la publicación de su Catálogo*). C'est ainsi qu'aucune provenance n'est indiquée pour un «pedestal de mármol blanco, con figura de ángel en relieve en una cara y cabeza de vaca en otra» (n° 1524 du Musée): c'est en réalité un autel romain provenant d'Aguilar de la Frontera (*Ipagrum* en Bétique; voir Hübner, *Bullettino dell'Instituto*, 1862, p. 106, et *C. I. L.*, II, p. 869; l'«ange» est un génie ailé), autrefois dans la collection Casaubon à Écija, puis dans la collection Oliver à Mahon, ainsi que les inscriptions *C. I. L.*, II, 1480 et 1495, d'Écija *(Astigi)*, acquises en même temps que l'autel par le Musée provincial de Barcelone.

(3) C'est la même revue qui a été citée plus haut, p. 88, n. 2: elle s'appelle simplement *Revista histórica* à partir du tome III.

jambes. Les pieds sont chaussés; les avant-bras sont nus, les bras couverts par des manches.

Sur la poitrine, Priape porte un enfant qui tient une grappe de raisin. La double poche formée par le vêtement est pleine de fruits (raisin, pommes, grenades?). Aux pieds du dieu, de chaque côté, un enfant soutenant l'étoffe du vêtement, et un quadrupède, qui semble être un lièvre du côté droit, et un animal plus gros du côté gauche (Hübner croit reconnaître deux petites panthères).

L'aspect du revers indique que la statue était faite pour être adossée.

155 (fig. 175). Fragment découvert dans la démolition du Convento de la Enseñanza. Musée provincial, nº 1132. Pierre commune. Hauteur 1m,07.

Cat., p. 19.

Fragment de statue drapée, de style médiocre.

156 (fig. 176). Fragment décou-

Fig. 174. — Statue nº 154

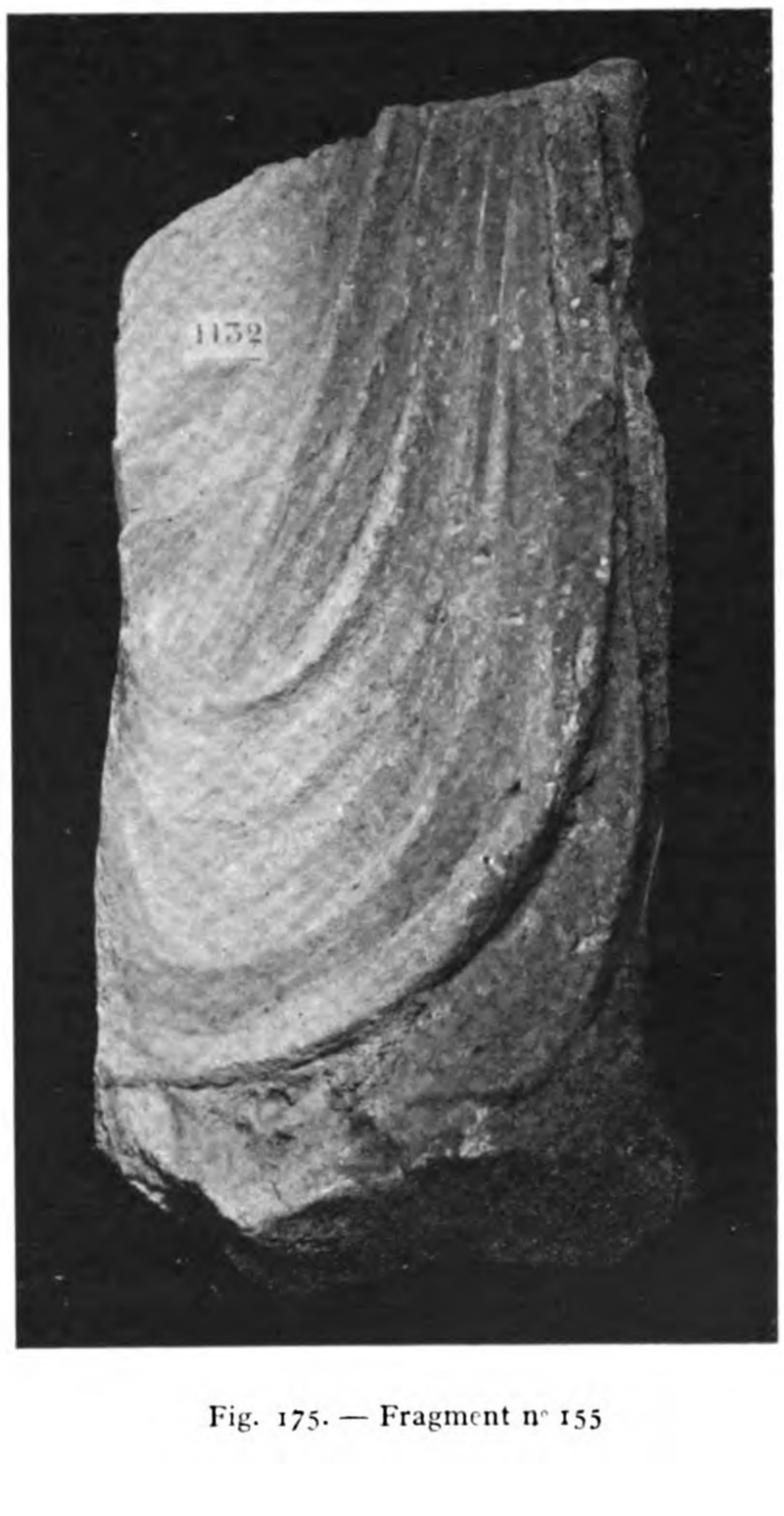

Fig. 175. — Fragment nº 155

Fig. 176. — Fragment n° 156

Fig. 177. — Fragment n° 157

vert en 1872, dans la muraille antique, bajada de Viladecols. Musée provincial, n° 1421. Pierre commune. Hauteur 0^{m},67.

Cat., p. 19.

Fragment d'une statue d'homme en toge. Les deux mains tiennent serrés les plis du vêtement, la main droite sur la poitrine, la main gauche sur la cuisse.

Fig. 178. — Fragment n° 158

157 (fig. 177). Fragment découvert en même temps que le précédent, mais n'appartenant pas à la même statue. Musée provincial, n° 1422. Pierre commune. Hauteur 0^{m},51.

Cat., p. 19.

Partie inférieure d'une statue drapée, posée sur une plinthe rectangulaire. Sorte de chaussons aux pieds. A la partie supérieure, à droite, un gros bourrelet, peut-être double.

158 (fig. 178). Fragment découvert dans la muraille antique, calle de Aviñó. Musée provincial, n° 1282. Pierre commune. Hauteur 1^{m},03.

Cat., p. 20.

Semble le débris de la partie inférieure d'une statue drapée.

159 (fig. 179). Tête de statue; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. A été considérée, dit le Catalogue, comme appartenant à la statue n° 1161 (ci-dessus n° **154**), hypothèse évidemment erronée. Musée provincial, n° 1068. Pierre très grossière. Hauteur 0m,36.

Cat., p. 19.

Fig. 179. — Tête n° 159

Tête de femme couronnée de lierre (?). Mal conservée. Exécution maladroite. Dans l'œil droit, un petit trou rond qui semble fait pour représenter la prunelle, mais auquel rien ne correspond dans l'œil gauche.

160 (fig. 180). Fragment d'une statue plus petite que nature; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 1167. Pierre noirâtre. Hauteur 0m,38.

Cat., p. 19.

Homme nu, accroupi, les mains posées sur les genoux. Manque la tête; partie inférieure en mauvais état. Les proportions du corps sont mal observées et le ventre est ballonné. Cataloguée comme antique, cette sculpture est plutôt médiévale. (Dans son catalogue manuscrit, Manjarrés notait avec hésitation: «pudo ser un ídolo ? de la época imperial ? »).

Fig. 180. — Fragment n° 160

161 (fig. 181 à 186). Cinq fragments de frise, découverts dans la muraille antique, calle de Aviñó, en même temps que des chapiteaux et des fûts de colonne. Musée provincial, numéros 718 à 723. Pierre commune. Dimensions:

a. n° 718: hauteur 0m,44; largeur 0m,38; épaisseur 0m,25.
b. n° 720: hauteur 0m,43; largeur 1m,07; épaisseur 0m,45.

Fig. 181. — Frise n° 161, *a*

La face latérale gauche de cette pierre est décorée, et porte le n° 719.

c. n° 721: hauteur 0m,43; largeur 0m,52; épaisseur 0m,37.

d. n° 722: hauteur 0m,42; largeur 1m,30; épaisseur 0m,42.

e. n° 723: hauteur 0m,43; largeur 0m,60; épaisseur 0m,50.

Bibliographie. — *Cat.*, p. 6 (reproduction du n° 720); Puig y Cadafalch, fig. 22, p. 23 (n° 720), fig. 23, p. 27 (n° 722), fig. à la p. 88 (n° 718), fig. 88, p. 89 (nos 721 et 723, avec restitution des tronçons qui manquent), et p. 211-212 (remarques sur le style). (Les figures de Puig y Cadafalch sont reproduites ici pour les nos 718 et 720-723; le n° 719 est inédit).

Ces morceaux ne se raccordent pas entre eux; mais il est extrêmement probable qu'ils ont appartenu au même édifice, malgré d'insignifiants écarts

Fig. 182. — Frise n° 161, *b*

dans la hauteur des divers fragments. Les variations dans l'épaisseur des pierres sont plus importantes; mais elles datent de l'époque où ces débris de frise furent employés dans la reconstruction de la muraille. Le n° 723 semble avoir conservé l'épaisseur primitive; il présente au revers quatre trous de tenons. Des trous analogues se voient sur la section latérale droite du n° 720 et du n° 722, et sur la section latérale gauche du n° 721. Le morceau *b* (nos 720-719) est un fragment d'angle.

Fig. 183. — Frise n° 161, *b* (face latérale)

Décor continu, formé de rinceaux d'acanthe. Dans le n° 723, au milieu du décor végétal, tête humaine de style bar-

bare. Dans le nº 718, au centre du rinceau, buste de femme ailée qui semble tenir une colombe dans le bras droit; en bas à gauche, peut-être une grenouille.

Fig. 184. — Frise nº 161, *d*

162 (fig. 187). Deux fragments de frise, découverts en 1872 dans la muraille antique, bajada de Viladecols, en même temps que des chapiteaux et

Figs. 185 et 186. — Frise nº 161, *c* et *e*

d'autres restes (voir plus haut, nºs **156** et **157**). Musée provincial, nºs 1172 et 1173. Pierre commune. Dimensions:

a. Fragment de droite (nº 1172): hauteur 0m,47; largeur 0m,84; épaisseur 0m,30.

Fig. 187. — Frise nº 162

b. Fragment de gauche (nº 1173): hauteur 0^m,47; largeur 0^m,44; épaisseur 0^m,30.

Bibliographie. — *Cat.*, p. 6; PUIG Y CADAFALCH, fig. 98, p. 99 (reproduite ci-dessus), et p. 211-212 (remarques sur le style).

Frise dorique. Les deux fragments ne se raccordent pas; le nº 1173, le plus petit (reproduit ici tel qu'il est exposé, à gauche du nº 1172), devait être en

Fig. 188. — Frise nº 163

réalité placé à l'extrémité droite de la frise, car il se termine à droite par un encadrement et non par des triglyphes.

Les métopes étaient sans doute décorées alternativement de masques scéniques et d'autres sujets. Ici nous avons deux masques tragiques vus de face, et une tête de femme vue de profil, encadrée dans une sorte de collier qui part du buste et qui est ouvert à la partie supérieure. Style barbare.

M. Puig y Cadafalch compare cette frise et la frise précédente aux frises qui décorent l'entablement nord du théâtre d'Arles; l'exécution est beaucoup plus maladroite dans les fragments de Barcelone, mais la disposition architecturale aurait été la même: une frise dorique servant d'architrave à un entablement corinthien, et, dans la frise corinthienne de cet entablement, les petits personnages se mêlant aux feuilles et aux fleurs d'acanthe. Nos nºs **161** et **162** seraient les vestiges du théâtre de Barcelone.

163 (fig. 188). Fragment de frise, brisé en deux morceaux qui se raccordent; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, nº 1184. Pierre commune. Hauteur 0^m,41; largeur 1^m,77; épaisseur 0^m,30.

Bibliographie. — *Cat.*, p. 7; PUIG Y CADAFALCH, fig. 185, p. 181 (reprod. ci-dessus).

Fig. 189. — Fragment nº 164

Frise dorique. Trois métopes conservées, qui portent, de gauche à droite: une tête de taureau (très mauvais état); une décoration végétale; une tête de taureau dans laquelle il faut remarquer les gros yeux saillants, aux paupières fortement plissées, et les traits gravés qui représentent le poil entre les cornes

Fig. 190. — Fragment n° 165

Fig. 191. — Fragment n° 166

et les yeux: travail maladroit, mais non sans accent. A droite, traces d'une quatrième métope qui était décorée d'un masque vu de face (ces traces manquent dans la reproduction).

164 (fig. 189). Fragment de corniche découvert en 1862, Bajada del Regomir: en démolissant deux vieilles tours, on vit apparaître un tronçon de façade romaine, qui présentait deux arcades séparées par un pilastre corinthien, et surmontées d'un entablement d'où provient ce fragment, le tronçon de façade n'ayant pas été conservé (*Cat.*). Musée provincial, n° 1180. Pierre commune. Largeur $0^{m},94$; projection horizontale $0^{m},46$; projection verticale $0^{m},37$.

Fig. 192. - Haut-relief n° 167

Bibliographie. — *Cat.*, p. 7; PUIG Y CADAFALCH, p. 211-212, et fig. 242, p. 214 (reprod. ci-dessus; fig. 241, *ibid.*, reproduction d'un croquis de l'époque qui montre le tronçon de façade tel qu'il fut découvert. — Dans la légende de la fig. 242, il faut corriger 944 en 1180).

Tête de lion de style très médiocre, qui servait de gargouille. D'après M. Puig y Cadafalch, cette façade était aussi un reste du théâtre (voir plus haut, nos **161** et **162**).

Fig. 193. — Bas-relief n° 168

165 (fig. 190). Fragment de corniche; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 1181. Pierre commune. Largeur $0^m,75$; projection horizontale $0^m,80$; projection verticale $0^m,52$.

Bibliographie. — *Cat.*, p. 6 (où il faut corriger 1176 en 1181, et «friso» en «cornisa»); PUIG Y CADAFALCH, p. 199, et fig. 217, p. 200 (reproduite ci-dessus).

Tête de lion d'assez bon style. A droite, feuille d'acanthe, puis débris de rosace. M. Puig y Cadafalch reconnaît dans ce morceau un fragment de la corniche du temple, dont trois colonnes sont restées en place calle del Paradís.

166 (fig. 191). Fragment de corniche; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 1176. Pierre commune. Largeur $0^m,46$; projection horizontale $0^m,36$; projection verticale $0^m,52$.

Bibliographie. — *Cat.*, p. 7; PUIG Y CADAFALCH, fig. à la p. 134 (reprod. ci-dessus).

Très semblable au morceau précédent: la tête de lion est exécutée avec le même soin.

167 (fig. 192). Haut-relief; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 1171. Pierre commune. Hauteur $1^m,78$; largeur $0^m,61$; épaisseur maxima $0^m,42$.

Bibliographie. — SANPERE Y MIQUEL, *Revista de Ciencias históricas*, tome I (Barcelone, 1880), p. 36 (*Contribución al estudio de la religión de los Iberos*), avec un dessin; *Cat.*, p. 19.

Personnage debout sur une plinthe, adossé contre un fond de pierre, et soutenant au-dessus de sa tête, de ses avant-bras repliés, une tablette de pierre. Evidement à mi-profondeur entre les jambes, au quart de la profondeur entre les bras et la tête. La tête est très mutilée et la face a disparu; on voit encore de larges oreilles qui étaient collées aux deux côtés du crâne. A la taille, ceinture formant bourrelet, au-dessous de laquelle tombe une sorte de jupon, rayé de traits verticaux à la partie supérieure et à la partie inférieure,

Fig. 194. — Trapézophore n° 169

Fig. 195. — Face latérale droite du nº 169

et lisse dans l'intervalle. Pas d'apparence de vêtement sur les jambes; les pieds sont brisés.

Deux trous carrés, l'un au-dessus de la ceinture, l'autre dans le vêtement à la hauteur de la cuisse droite.

Manjarrés, dans son catalogue manuscrit, avait écrit d'abord: «piedra sepulcral con estátua yacente, casi borrada, que hubo de pertenecer á algún caballero de la edad media». Puis il biffa le dernier membre de phrase, à partir de «que hubo», pour le remplacer par ces mots: «se ignora la procedencia; origen romana; bajo tiempo.»

Le Catalogue d'Elías de Molins range ce monument parmi les sculptures romaines et le définit: «cariatide grotesca».

Fig. 196. — Face latérale gauche du nº 169

M. Sanpere y Miquel reconnaît dans cette figure Baal-Hammon, parce qu'il retrouve la même position des bras dans des images certaines de Baal.

En réalité l'attitude est très différente dans les représentations de Baal, et il n'y a pas lieu de retenir l'identification admise par M. Sanpere y Miquel. Ce qu'établit ici la position des bras, c'est que nous sommes en présence d'une décoration architectonique, d'une sorte de caryatide, comme dit le Catalogue, et non d'une statue funéraire couchée.

Mais il est très douteux que cette «caryatide» soit antique, et pour ma part c'est au moyen âge que j'attribuerais cette sculpture, dont le style est barbare.

168 (fig. 193). Fragment de bas-relief; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, nº 1175. Pierre commune. Hauteur $0^m,72$; largeur $0^m,76$; épaisseur du fond $0^m,20$.

Bibliographie. — Hübner, *Bull. dell'Inst.*, 1860, p. 155; *Cat.*, p. 21.

Homme drapé qui probablement tenait par la bride un cheval dont il ne reste plus que la croupe. Les figures sont cernées par un trait en creux. Cette plaque a pu faire partie d'une frise; on voit un trou de tenon sur la tranche supérieure.

169 (fig. 194 à 196). Trapézophore; fait

Fig. 197. — Stèle nº 170

Fig. 198. — Pierre n° 171

partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 1169. Pierre commune (et non marbre comme l'indique HÜBNER). Hauteur 1m,05; largeur à la base 0m,82; épaisseur 0m,29.

Bibliographie.—HÜBNER, *Bull. dell'Inst.*, 1860, p. 156, *Cat.*, p. 21 (reprod.).

Décoration végétale qui comprend une sorte de thyrse flanqué à droite et à gauche de larges feuilles grasses et de fleurs à longs pédoncules. A la partie supérieure, deux faces souriantes de Méduse; on distingue les ailes sur les tempes, et le nœud de serpents sous le menton.

Sur chaque face latérale, tête, poitrail et pied de lion. Le revers est fruste.

Travail médiocre, mais antique, et non «imitación del antiguo» comme porte le Catalogue manuscrit de Manjarrés.

Hübner, *l. c.*, note en même temps la fréquence des têtes de Méduse sur les monuments de Barcelone, et la négligence avec laquelle la plupart de ces sculptures ont été exécutées, «cosi che più volte si potrebbe crederli lavoro moderno del secolo passato.»

170 (fig. 197). Stèle; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 1179. Pierre commune. Hauteur 1m,06; largeur 0m,515; épaisseur 0m,525.

Bibliographie. — *Cat.*, p. 20; PUIG Y CADAFALCH, fig. à la p. 254 (reprod. ci-dessus; la partie inférieure du monument, non décorée, manque dans cette reproduction); ALBERTINI, *Revue des Etudes Anciennes*, tome XII (1910), p. 291-292 (reprod. à la page 291), et commentaire de JULLIAN, *ibid.*, p. 294.

Stèle quadrangulaire dont la base est renflée et dont les quatre faces sont arrondies à la partie

Fig. 199. — Ornement de tombeau n° 172 *a*

Fig. 200. — Ornement de tombeau n° 172 *b*

supérieure. Sur une des faces, dans un encadrement circulaire, tête de Méduse. Les yeux ont les prunelles creusées immédiatement au-dessous de la paupière supérieure; le front est plissé; l'expression est triste. Aux tempes, ailes qui sortent de la chevelure et débordent sur le cadre (elles ne se rattachent pas au corps des serpents comme j'avais cru d'abord le voir et comme je l'indiquais dans le *Revue des Etudes Anciennes*); de part et d'autre, deux serpents dont les têtes apparaissent entre les ailes; les corps sont presque entièrement dissimulés par la chevelure, et les queues se nouent sous le menton.

171 (fig. 198). Pierre en forme d'*imbrex*, constituée par un disque à l'extrémité d'une tige qui a l'aspect d'un demi-cylindre évidé; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 1425. Pierre commune. Hauteur $0^m,32$; épaisseur du disque (y compris le relief) $0^m,07$; longueur de la tige $0^m,26$.

Cat., p. 22.

Le disque est décoré d'une face de Méduse; les ailes apparaissent aux tempes, au-dessus des mèches de cheveux. Serpents enroulés dans la chevelure: leurs têtes sont à la hauteur des yeux de la Méduse, et leurs queues se nouent sous le menton.

La tranche du disque porte des ornements très simples, en forme de fers de lance. Sur la tige, six rangs et demi d'imbrications.

Fig. 201. — Ornement de tombeau n° 173

172 (fig. 199 et 200). Deux ornements de tombeau, trouvés sur l'emplacement du Convento de la Enseñanza. Musée provincial, n°s 1138 et 1139. Pierre commune. Dimensions:

a. n° 1139: hauteur $0^m,46$; largeur $1^m,19$; épaisseur $0^m,41$.

b. n° 1138 (mutilé en bas à gauche): hauteur $0^m,46$; largeur $1^m,19$; épaisseur $0^m,465$.

Bibliographie. — *Cat.*, p. 22; PUIG Y CADAFALCH, fig. à la p. **112** (n° 1139; reprod. ci-dessus).

Fig. 202. — Pierre n° 174

Décoration symétrique sur ces deux monuments: dans la partie la plus haute, face de Méduse; ailes très nettement marquées aux tempes; les prunelles ne sont pas indiquées. Sur le reste de la pierre, scène d'amphithéâtre (plutôt que chasse réelle): homme nu, vu de face dans le n° 1139 et de dos dans le n° 1138, chargé par un sanglier, contre lequel il se défend avec un épieu; un manteau est jeté sur le bras gauche; derrière le sanglier, un chien bondissant.

La surface arrondie de la pierre est lisse dans la partie qui correspond à la scène de chasse, et décorée de longues imbrications sur la demi-circonférence qui enveloppe le côté extérieur de la face de Méduse. Il y en a une rangée et demie dans le numéro 1139, et deux rangées dans le n° 1138.

Malgré cette légère différence dans la décoration, et un écart de quelques centimètres d'épaisseur entre les deux pierres, il paraît certain qu'elles se faisaient pendant sur le même tombeau, auquel elles devaient servir d'acrotères. A en juger par la place des imbrications, et par celle d'un trou de tenon visible, dans chaque pierre, sur la face latérale opposée à la Méduse, les Méduses étaient du côté extérieur.

173 (fig. 201). Ornement de tombeau; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 1140. Pierre commune. Hauteur $0^m,44$; largeur $0^m,78$; épaisseur $0^m,585$.

Cat., p. 22.

Monument à peu près semblable par la forme aux précédents, mais de dimensions différentes et de travail plus grossier. Incomplet à droite.

Méduse dont les prunelles sont gravées, et dont la chevelure semble indiquée par de légers traits,

Fig. 203. — Fragment n° 175

où les ailes ne se distinguent pas. La scène de chasse est remplacée ici par un décor végétal en relief plat. Sur la surface arrondie, six rangées et demie de petites imbrications disposées comme celles des nos 1138 et 1139.

Fig. 204. — Masque n° 176

Fig. 205. — Stèle n° 177

174 (fig. 202). Pierre en forme de disque, provenant de l'église Santa Eulalia de Provensana (banlieue de Barcelone). Musée provincial, n° 1296. Pierre calcaire d'assez belle qualité. Hauteur 0m,52; épaisseur 0m,27.

Bibliographie. — *Cat.*, p. 20 (reprod.); PUIG Y CADAFALCH, fig. à la p. 60 (reprod. ci-dessus).

Méduse. Chevelure abondante rayonnant à droite et à gauche de la tête; au-dessus du front, au milieu des mèches très embroussaillées, deux grandes ailes. Le nœud de serpents est visible sous le menton. Le revers est lisse.

175 (fig. 203). Fragment d'une pierre qui devait être de forme ronde; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 1423. Pierre commune. Largeur 0m,36; épaisseur 0m,22.

Cat., p. 22 (dans la section de sculpture romaine, avec cette description: «fragmento de piedra berroqueña con un mascarón»).

Fig. 206. — Autel n° 178

L'antiquité de ce morceau semble d'abord douteuse. Mais si la face qu'on y voit est bien une Méduse, comme semblent l'indiquer le nœud apparent sous le menton et la disposition irrégulière des longues mèches qui représentent la chevelure, il est probable que cette sculpture est antique. Les prunelles sont marquées par un point.

176 (fig. 204). Ornement de tombeau; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 1174. Pierre commune. Hauteur 0m,89; largeur 0m,56; épaisseur 0m,52.

Bibliographie. — HÜBNER, *Bull. dell'Inst.*, 1860, p. 156; *Cat.*, p. 21; PUIG Y CADAFALCH, fig. à la p. 106 (reprod. ci-dessus).

Masque tragique; moustache, barbe abondante et frisée; haute coiffure qui comprend trois rangées de mè-

Fig. 207. — Fragment n° 179

ches de cheveux, au-dessus desquelles on distingue une peau de lion: le mufle est au-dessus du visage, les pattes retombent à droite (ce côté est mal conservé) et à gauche. Le masque est donc un masque d'Hercule.

177 (fig. 205). Stèle funéraire trouvée en 1856, calle de Santo Domingo ou San Ramón del Call, et réemployée aussitôt dans les fondations d'une maison; avant qu'elle disparût, Esteban PALUZIE en avait pris un dessin qui est la source unique de toutes les publications mentionnées ci-dessous. Matière non indiquée. Hauteur 1^{m}, largeur 0^{m},40 d'après HÜBNER; hauteur 1^{m},15, largeur 0^{m},60 d'après PEDRALS Y MOLINÉ.

Bibliographie. — Esteban PALUZIE, *Blasones de España* (je n'ai pas vu cet opuscule, qui est indiqué par Pedrals y Moliné comme contenant la première reproduction du dessin de Paluzie); HÜBNER, *Bull. dell'Inst.*, 1860, p. 151; Antonio de BOFARULL, *Historia crítica de Cataluña*, tome I (Barcelone, 1876), p. 143, et pl. à la p. 145; SANPERE Y MIQUEL, *Origens y fonts de la nació catalana* (Barcelone, 1878), p. 224; Arturo PEDRALS Y MOLINÉ, *Revista de Ciencias históricas*, I (1880), p. 472 (*Una moneda ibérica inédita*); PUJOL Y CAMPS, *ibid.*, IV (1886), p. 134; PELLICER Y PAGÉS, *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro* (Mataró, 1887), p. 123; HÜBNER, *Monumenta Linguae Ibericae* (1893), p. 143, inscr. IV; PUIG Y CADAFALCH, fig. 300, p. 243.

Au-dessus de l'inscription: étoile à huit rais inscrite dans un cercle; deux dauphins (?); croissant de lune. Au-dessous: deux ou trois rangées d'ornements parmi lesquels il faut peut-être reconnaître une ancre.

178 (fig. 206). Autel funéraire trouvé sur l'emplacement du Palau. Musée provincial, n° 936. Pierre commune. Hauteur 1^{m},10; largeur à la base 0^{m},32; épaisseur à la base 0^{m},40.

Bibliographie. — *C. I. L.*, II, 4502; *Cat.*, p. 35.

Ce monument, dont la partie supérieure est mutilée, se compose de deux éléments: en haut, une édicule, qui montre une baie cintrée entre deux pilastres cannelés; en bas, un autel anépigraphe, représenté en relief et posé sur un socle élevé. Entre l'édicule et l'autel, cavité quadrangulaire.

La base de l'édicule est marquée par des moulures sur les faces latérales. La façade de l'édicule se terminait sans doute par un fronton. Restes de l'inscription, gravée sur l'épistyle:

Fig. 208. — *Cupa* n° 180

...nac... | *pro libertate M...* | *Fuscae v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).*

179 (fig. 207). Fragment de cippe funéraire dont la provenance exacte est inconnue; fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, nº 1206. Pierre commune. Hauteur 0m,49; largeur 1m,10; épaisseur 0m,21.

Fig. 209. — Cippe nº 181

Bibliographie. — *C. I. L.*, II, 4562; *Cat.*, p. 43.

La partie centrale de la pierre représentait un petit temple. La base et la partie inférieure des pilastres cannelés qui soutenaient le fronton sont seules conservées.

Inscription: *D.* [*M.*] | *Caletyches* [*ann(orum)*] | *XXVII C. Troci*[*nus*] | *Agathio conjugi* | *b(ene) m(erenti) et sibi.*

180 (fig. 208). Monument funéraire découvert en 1849, calle de los Baños (1). Musée provincial, nº 1213. Pierre commune. Hauteur 0m,58; largeur 1m,05; épaisseur 0m,60.

Bibliographie. — *C. I. L.*, II, 4569; *Cat.*, p. 45.

Les monuments funéraires de cette forme semblent avoir été particulièrement en faveur à Barcelone; on les désignait par le terme de *cupa*: c'est ce qu'établit l'inscription *C. I. L.*, II, 6178 (voir plus bas, nº **185**). C'est une sorte de coffre arrondi à la partie supérieure; l'inscription occupe le milieu d'une des grandes faces.

Fig. 210. — Cippe nº 182

Inscription: *D. M.* | *Faustinulae* | *conservae* | *bene merenti* | *Secundinus* | *f(aciendum) c(uravit).*

La face latérale gauche porte une *ascia* en relief; le monument est placé de telle sorte qu'il est impossible de photographier cette face. Je donne la reproduction de la face principale, pour qu'on ait un spécimen des ornements qui servent de cadre à l'inscription sur un certain nombre de *cupae* barcelonaises. Des cadres analogues à celui-ci se voient, par exemple, sur les monuments suivants:

(1) D'après le *Cat.*, on découvrit en même temps que cette inscription «dos bustos de mármol notablemente conservados». J'ignore ce qu'ils sont devenus.

Fig. 211. — Autel nº 183

C. I. L., II,	4579	(Musée provincial,	nº 1214)
ibid.,	4588	*ibid.*,	nº 1222
ibid.,	6163	*ibid.*,	nº 1089
ibid.,	6164	*ibid.*,	nº 817
ibid.,	6167	*ibid.*,	nº 829
ibid.,	6168	*ibid.*,	nº 828

L'inscription *C. I. L.*, II, 6161 (Musée provincial, nº 816; *Cat.*, p. 26), trouvée en 1876, dans la muraille antique, sur l'emplacement du convento de la Enseñanza, est entourée d'un cadre semblable à celui de *C. I. L.*, II, 4569; le P. Fita (*Revista histórica*, III, p. 135) et Hübner signalent une *ascia* sur une des faces latérales: ce symbole doit se trouver sur la face latérale droite, qu'il est aujourd'hui impossible de voir.

181 (fig. 209). Cippe funéraire découvert calle de los Baños. Musée provincial, nº 1209. Pierre commune (et non marbre comme l'indique le *C. I. L.*). Hauteur 0^{m},60; largeur 0^{m},92; épaisseur 0^{m},22.

Bibliographie. — *C. I. L.*, II, 4594; *Cat.*, p. 44.

Inscription: *D. M.* | *Usuleniae Valenti* | *nae L. Semp(ronius) Flegon* | *uxori optimae.*

L'inscription est surmontée d'un fronton où l'on distingue deux colombes, à droite et à gauche d'une sorte de palmette.

182 (fig. 210). Cippe funéraire découvert en 1876, dans la muraille antique, sur l'emplacement du convento de la Enseñanza. Musée provincial, nº 818. Pierre commune. Hauteur 0^{m},85; largeur 0^{m},81; épaisseur maxima 0^{m},23.

Bibliographie. — Fita, *Revista histórica*, III, p. 135; *Cat.*, p. 27; *C. I. L.*, II, 6159; Puig y Cadafalch, fig. 69, p. 76 (reprod. ci dessus).

Petit temple sculpté en relief (saillie d'environ 0^{m},06)

Fig. 212. — *Cupa* nº 184

sur une dalle qui devait être rectangulaire, mais dont les angles supérieurs sont mutilés (1). Pilastres cannelés; chapiteaux décorés de larges feuilles pointues; acrotères ornés de crosses. Dans le fronton, couronne à laquelle se rattache, de part et d'autre, un ruban flottant.

Inscription: *D. M.* | *Aemil(io) Cal(listo)* | *Aemilia Fl* | *ora* | *m(arito) o(ptimo)*.

183 (fig. 211). Autel funéraire découvert en même temps que le monument précédent. Musée provincial, n° 815. Pierre commune. Hauteur 0m,56; largeur 0m,45; épaisseur 0m,42.

Bibliographie. — FITA, *Revista histórica*, III, p. 134; *Cat.*, p. 26; *C. I. L.*, II, 6162.

La partie inférieure manque. A la partie supérieure, décoration rudimentaire qui imite grossièrement un fronton: cinq lignes horizontales, légèrement incurvées, de part et d'autre d'une petite barre verticale; à droite et à gauche, étoiles à six rais.

Inscription: *D. M.* | *Araniae* | *Fortunat(a)e* | *Grania* | *Maxima* | *matri bene* | *merenti*.

184 (fig. 212). *Cupa* découverte en 1889, calle de los Gigantes. Musée provincial, n° 1610. Pierre commune. Hauteur 0m,58; largeur 0m,80; épaisseur 0m,50.

Bibliographie. — *C. I. L.*, II, 6173.

L'inscription est contenue dans un cadre en forme de petit temple. Les pilastres ne sont pas cannelés; les chapiteaux, à deux rangées de feuilles, sont

Fig. 213. — *Cupa* n° 185

(1) La figure ne reproduit que ce petit temple, et non la dalle qui l'encadre et sur laquelle il fait saillie.

Fig. 214. — Fragment n° 186

ébauchés sommairement; aucun détail n'est indiqué sur les acrotères ni sur l'objet rond qui occupe le centre du fronton.

En dehors de ce cadre, à droite, une *ascia* gravée.

Inscription: *D. M.* | *Peregrin* | *o Festiva co* | *ns(ervo) pient(issimo) b(ene) m(erenti)* | *et sibi.*

185 (fig. 213). *Cupa* découverte en même temps que les n^{os} **182** et **183**. Musée provincial, n° 827. Pierre commune. Hauteur 0^{m},46; largeur 0^{m},84; épaisseur 0^{m},45.

Bibliographie. — FITA, *Revista histórica*, III, p. 133 (avec un dessin; mais les objets gravés sur la pierre ne sont pas commentés); *Cat.*, p. 30; *C. I. L.*, II, 6178.

Inscription: *D.* [*M.*] | *Valerio Melippo* | *Caelia Quar* | *tula fecit pat* | *ri cupa(m) bene* | *mer(enti) et Caelia* | *Saturnina* | *uxor m(arito) o(ptimo).*

L'inscription est entourée d'un cadre à fronton et à festons, sur lequel sont gravées les deux premières lignes.

En dehors du cadre sont gravés trois objets: à droite, une *ascia*; à gauche, un couperet (?) et un objet dont l'interprétation est incertaine, peut-être un panier.

186 (fig. 214). Fragment qui fait partie de la collection de la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 1283. Pierre commune. Hauteur 0^{m},26; largeur 0^{m},90; épaisseur 0^{m},42.

Cat., p. 437, dans les *Adiciones*, avec cette mention: «piedra caliza con signos esgrafiados, que no se han podido interpretar».

On reconnaît à droite une *ascia*; au-dessus, une feuille en forme de cœur; à gauche, un reste d'une feuille semblable, puis une sorte de palmette. La pierre doit provenir d'un monument funéraire d'époque romaine.

187 (fig. 215). Fragment conservé au Musée provincial; ne porte pas de numéro. Pierre commune. Hauteur 0^{m},27; largeur 0^{m},62; épaisseur 0^{m},48.

Les signes gravés sur cette pierre sont inintelligibles. Je la crois d'époque romaine, à cause de la feuille en forme de cœur qui est visible à gauche.

Une inscription funéraire découverte en 1768 au couvent de San Felipe Neri (calle de la Paja, sur le parcours de la muraille romaine; voir TORRES Y

Fig. 215. — Fragment n° 187

ORIOL, *Barcelona histórica, antigua y moderna,* Barcelone, 1908, p. 51) était surmontée des bustes des quatre personnes enfermées dans le tombeau: un négociant (*...iario*) d'origine toulousaine, nommé C. Iulius Rufus, son affranchie Fausta, devenue sa femme, sa fille Primula et son fils C. Iulius Rufinus. Ce monument n'existe plus (*C. I. L.*, II, 4557).

L'inscription *C. I. L.*, II, 6175 (Musée provincial, nº 1123; *Cat.*, p. 39), découverte dans la démolition du Convento de la Enseñanza, est indiquée par le P. FITA (*Revista histórica,* III, p. 133) comme présentant à la première ligne, entre les sigles D et M, «una media luna, quizás alusiva al culto de Lucina ó Ἄρτεμις Εἰλείθυια». Elías de Molins et Hübner notent au même endroit ce croissant. Sur le monument, qui est une *cupa,* les traces de ce symbole sont à peine perceptibles.

2º SCULPTURES CONSERVÉES ANCIENNEMENT EN DIFFÉRENTS POINTS DE BARCELONE

188 (fig. 216). Statue conservée à Madrid, au Musée du Prado. On lit dans les plis de la draperie ces deux inscriptions: «Praxitelis-Opus», et «B. Rovira—I. V. D.—Erexit—1533.» Le nom de Rovira ayant été porté par plusieurs artistes barcelonais, on peut conclure de cette seconde inscription que la statue se trouvait au XVIᵉ siècle à Barcelone, où un B. Rovira la restaura. Il est possible, mais il n'est pas certain qu'elle ait été apportée d'Italie. On ignore quand et comment elle entra dans la collection royale.—Marbre grec. Hauteur 1ᵐ,61.

Bibliographie.—HÜBNER, *A. B.*, p. 12, et p. 68-69, nº 62; TUBINO, *Museo Español de Antigüedades,* II (1873), *Estátuas antiguas de mármol en el Museo Nacional de Pintura y Escultura,* p. 603-614, et planche; S. REINACH, *Répertoire,* II, 405, 6; Eduardo BARRÓN, *Museo Nacional de Pintura y Escultura, Catálogo de la Escultura* (Madrid, 1910), nº 86 (p. 77-78), et pl. LI; ARNDT-AMELUNG, *Photographische Einzelaufnahmen,* nº 1573.

Fig. 216. — Statue nº 188

Figure féminine demi-nue. Manquent la tête et les bras. Restaurations: le bas de la draperie, les pieds et la plinthe; plusieurs pièces dans le reste de la draperie. Le corps a été brisé à la taille, et les deux morceaux ont été recollés assez maladroitement.

Les cheveux tombent par derrière sur les épaules. A la partie supérieure de la draperie, empreinte d'une coquille qui pouvait être tenue par les deux mains, d'où le nom de «Venus de la concha» sous lequel la

Fig. 217. — Statue n° 189

statue est connue. Plus exactement, ce serait une de ces Nymphes à la coquille fréquemment employées dans la décoration des fontaines. Mais à en juger par la façon dont cette partie est travaillée, il est possible que la coquille, ainsi que le suppose Tubino, soit une addition de Rovira. La statue, à l'origine, aurait été une Aphrodite demi-nue, retenant d'une main la draperie. Le torse et la draperie, comme le remarque Hübner, sont d'un style excellent, tandis que les Nymphes à la coquille sont exécutées le plus souvent avec négligence (Roscher, s. v° *Nymphen*, 564); en outre, dans les Nymphes à la coquille, le haut du corps est plus penché.

189 (fig. 217). Statue vue par BOSARTE et LABORDE dans le patio de l'ancien palais des marquis de Barberá, plaza de la Cucurulla. Ce palais, devenu la propriété de la famille de Pinos, fut démoli dans la première moitié du XIXe siècle. La statue a disparu. Marbre blanc (BOSARTE). Demi-nature (LABORDE).

Bibliographie. — BOSARTE, p. 56-57; PONZ, t. XIV, p. 83; LABORDE, I, 1re partie, pl. XI, 2 (reprod. ci-dessus), et p. 9; CEÁN, p. 15; HÜBNER, *A. B.*, p. 279-280 (d'après Laborde et Ceán); S. REINACH, *Répertoire*, II, 118, 7 (d'après Laborde).

Dionysos. Manquent la tête et les avant-bras. Peau de panthère nouée sur l'épaule droite, et jetée en biais de l'épaule droite à la hanche gauche. Le dieu s'appuie à gauche sur un tronc d'arbre où grimpe une vigne et autour duquel s'enroule un serpent. La statue était d'un bon travail, au jugement de Bosarte et de Laborde. Bosarte indique la possibilité qu'elle ait été apportée d'Italie.

190 à **201**. Les douze sculptures qui suivent, cinq bustes et sept têtes, décoraient le même patio que le n° précédent. LABORDE (*l. c.*, p. 9) les mentionne brièvement («plusieurs bustes antiques assez curieux»). Cédés en 1836 à la Academia de Buenas Letras, ces monuments sont conservés au Musée provincial, sous les n°s 1055-1066. Le *Cat.* (p. 238 et 239) les range parmi les sculptures de la Renaissance. J'ai exposé dans la *Revue des Etudes Anciennes*, XII (1910), p. 248-259 (*Sculptures antiques et sculptures imitées de l'antique au Musée provincial de Barcelone*) les raisons pour lesquelles je considère ces sculptures comme antiques. Je renvoie à cet article pour plus de détails sur les diverses pièces de cette série.

190 (fig. 218). Buste. Musée provincial, nº 1055. Marbre blanc. Hauteur 0m,60.

Rev. des Et. Anc., l. c., pl. VII, 1.

Personnage cuirassé; par-dessus la cuirasse, manteau agrafé sur l'épaule droite. Prunelles sculptées.

191 (fig. 219). Buste. Musée provincial, nº 1056. Marbre blanc. Hauteur 0m,70.

Rev. des Et. Anc., l. c., pl. VII, 2.

Hadrien. Cuirasse ornée d'une tête de Méduse; à gauche, manteau agrafé sur l'épaule. Prunelles non indiquées.

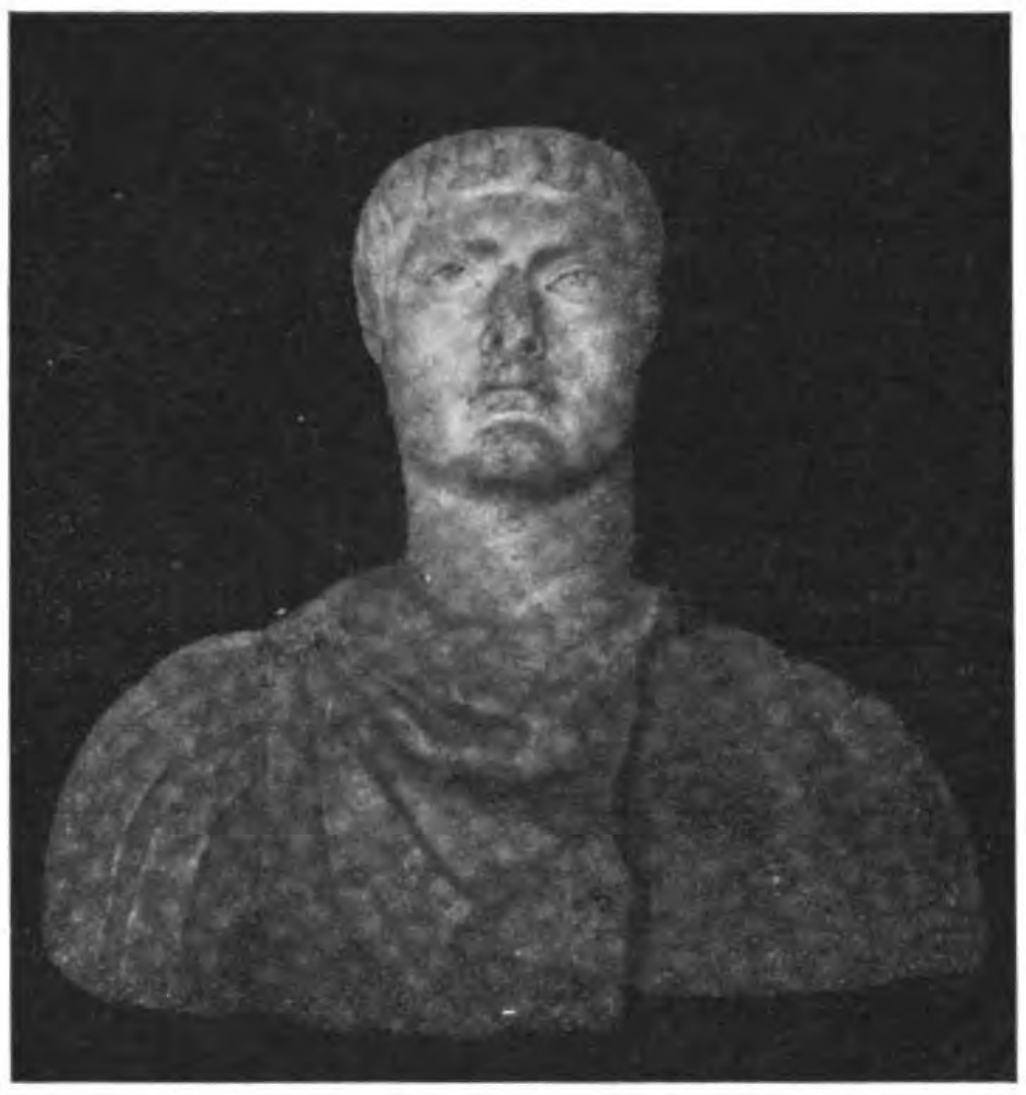

Fig. 218.—Buste nº 190

192 (fig. 220). Buste. Musée provincial, nº 1057. Marbre blanc. Hauteur 0m,57.

Rev. des Et. Anc., l. c., pl. VII, 4.

Personnage cuirassé; par-dessus la cuirasse, manteau agrafé sur l'épaule droite. Prunelles gravées.

193 (fig. 221). Buste. Musée provincial, nº 1058. Marbre blanc. Hauteur 0m,63.

Rev. des Et. Anc., l. c., pl. VII, 5.

Antonin. Tunique et manteau, sans cuirasse apparente. Prunelles gravées.

Fig. 219.— Buste nº 191

194 (fig. 222). Buste. Musée provincial, nº 1059. Marbre blanc. Hauteur 0m,68.

Rev. des Et. Anc., l. c., pl. VII, 3.

Personnage cuirassé; cuirasse ornée d'une tête de faune; à gauche, manteau agrafé sur l'épaule. Prunelles gravées.

195 (fig. 223). Tête. Musée provincial, nº 1060. Marbre de ton gris. Hauteur 0m,30.

Rev. des Et. Anc., l. c., pl. VIII, 2.

Personnage chauve. Prunelles non indiquées.

196 (fig. 224). Tête. Musée provincial,

Fig. 220. — Buste nº 192

nº 1061. Marbre de ton gris, patine un peu jaune. Hauteur 0^{m},41.

Rev. des Et. Anc., *l. c.*, pl. VIII, 1.

L. Verus. Prunelles non indiquées.

197 (fig. 225). Tête. Musée provincial, nº 1062. Marbre de ton gris. Hauteur 0^{m},41.

Rev. des Et. Anc., *l. c.*, pl. VIII, 3.

Probablement personnage de la famille julio-claudienne. Prunelles non indiquées.

198 (fig. 226). Tête. Musée provincial, nº 1063. Marbre blanc. Hauteur 0^{m},36.

Rev. des Et. Anc., *l. c.*, pl. VIII, 5.

Néron? Prunelles non indiquées.

199 (fig. 227). Tête. Musée provincial, nº 1064. Marbre blanc. Hauteur 0^{m},35.

Rev. des Et. Anc., *l. c.*, pl. VIII, 6.

Type dit Vitellius. Prunelles non indiquées.

200 (fig. 228). Tête. Musée provincial, nº 1065. Marbre blanc. Hauteur 0^{m},31.

Rev. des Et. Anc., *l. c.*, pl. VIII, 7.

Personnage d'époque impériale, peut-être Ursus Servianus, beau-frère d'Hadrien. Prunelles non indiquées.

Fig. 221. — Buste nº 193

201 (fig. 229). Tête. Musée provincial, nº 1066. Marbre de ton rougeâtre. Hauteur 0^{m},24.

Rev. des Et. Anc., *l. c.*, pl. VIII, 4.

Portrait remarquable par l'énergie avec laquelle sont rendues les particularités individuelles (rides, plis autour de la bouche). Prunelles non indiquées.

202 (fig. 230). Buste trouvé «en el jardin del palacio que fué de la Sra. Marquesa de Moya». Musée provincial, nº 1111. Marbre blanc. Hauteur 0^{m},49.

Cat., p. 239.

Fig. 222. — Buste n° 194

Buste d'homme barbu, la poitrine nue. Le nez est cassé. Les prunelles ne sont pas indiquées. Les mèches de cheveux couvrent toute la tête. Le foret a été employé pour le détail de la barbe.

Le revers et les côtés sont plans et polis. A droite et à gauche, trous pour de grands tenons.

Manjarrés note, dans son catalogue manuscrit: «parece obra del siglo XVI», et le *Cat.* d'Elías de Molins classe en effet ce monument parmi les sculptures modernes. Je crois le buste antique. Mais avant d'être utilisé comme décoration, à l'époque moderne, dans le jardin où on l'a trouvé, il a été retaillé et ramené à la forme qu'il a maintenant. On l'a logé probablement dans une niche de dimensions trop justes, car il a fallu raboter une partie de l'oreille droite. En même temps on a gravé, sur la bande qui sert de socle, les lettres *A P*, qui ne sont pas antiques.

Au contraire un buste de femme trouvé au même endroit, et qui porte au Musée provincial le n° 1110 (*Cat.*, *ibid.*), est incontestablement une œuvre de la Renaissance.

203 (fig. 231). Buste qui était placé «en la parte superior de una de las esquinas de la casa de la plaza de la Verónica, derribada para edificar el Bolsín». Musée provincial, n° 1346. Pierre noirâtre. Hauteur 0m,37.

Cat., p. 19.

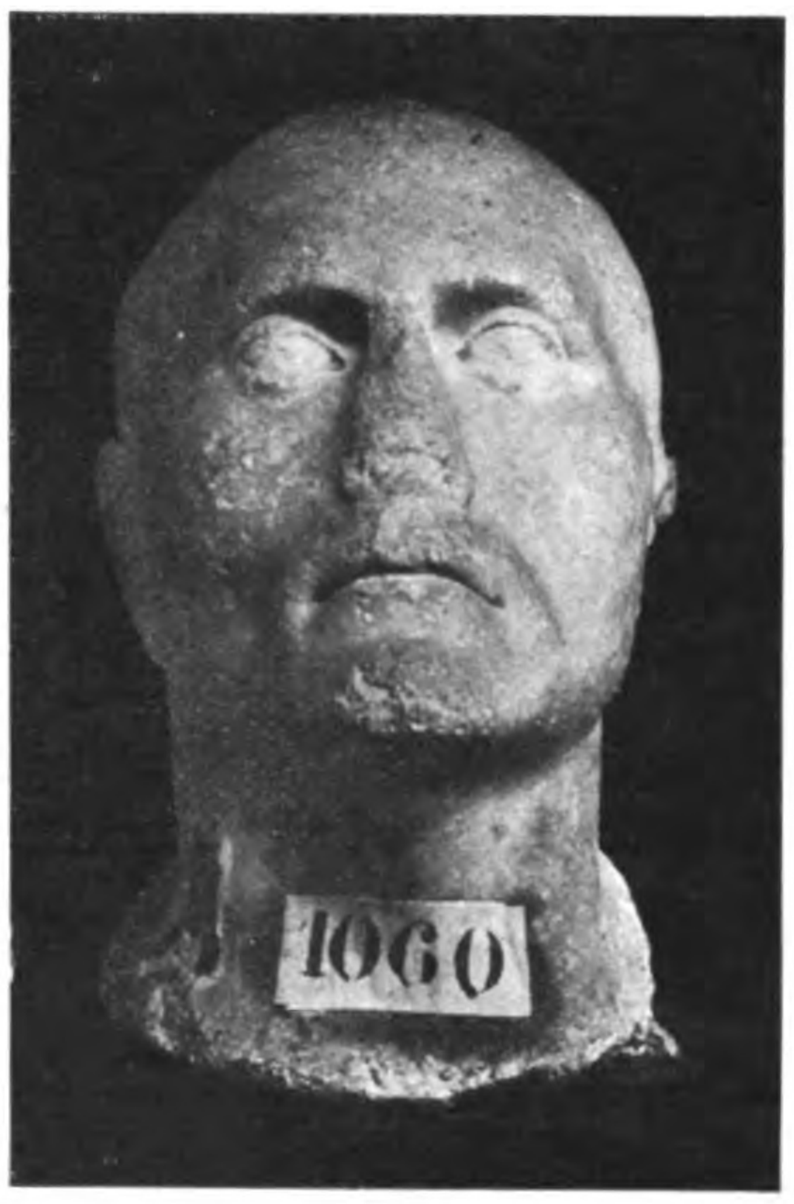

Fig. 223. — Tête n° 195

Buste d'homme de très mauvais style. Oreilles énormes. La partie droite du visage est mal conservée. Catalogué comme antique. Très douteux.

204 (fig. 232 à 234). Sarcophage vu par Bosarte et Laborde sur la terrasse d'un jardin, dans la calle Baja de San Pedro; il servait de réservoir d'eau. Cédé en 1836 à la Academia de Buenas Letras. Musée provincial, n° 869. Marbre blanc. Longueur 2m,07; hauteur 0m,53; largeur 0m,63.

Bibliographie. — Bosarte, p. 53-54; Laborde, I, 1re partie, pl. XI, 1, et p. 9; Ceán, p. 15; Hübner, *Bull. dell'Inst.*, 1860, p. 155, et *A. B.*, n° 667, p. 281-282; A. de Bofarull, *Historia crítica de Cataluña*, I, pl. à la p. 156; *Cat.*, p. 7-9 (reprod. de la face principale); Puig y Cadafalch, p. 78-79, et fig. 72-73 (reprod. ci-dessous); Pijoan, *Estudis Universitaris*

Fig. 224. — Tête nº 196

Catalans, 1909, p. 364 (dans un compte-rendu du livre de Puig y Cadafalch; insiste sur l'intérêt que présente le relief de la face latérale gauche).

Enlèvement de Proserpine (1).

Face principale, de gauche à droite: Cérès, une torche à chaque main, montant sur un char tiré par deux chevaux. Derrière Cérès, en haut, petit personnage masculin; devant elle, figure féminine ailée. Sous l'attelage, figure féminine couchée, et, devant cette figure, génie avec corbeille de fleurs. — Puis groupe central: Pluton, un sceptre au bras gauche, saisit par le poignet Proserpine agenouillée; aux pieds de Pluton, corbeille renversée; symétriquement à Proserpine, nymphe effrayée, qui tient une corbeille; dans le fond, Minerve, Mercure et Diane (reconnaissable à son arc; la tête manque) assistent à la scène. — Enfin Pluton, aidé de Minerve, enlève Proserpine dans un char à quatre chevaux; amours volant au-dessus et au-dessous de l'attelage; Mercure est à la tête des chevaux, tenant les rênes; à ses pieds, groupe peu distinct (personnage, quadrupède et serpent?).

Face latérale gauche: berger accoudé sur un rocher. Il a une houlette noueuse et un objet (corne?) passé en bandoulière; il porte à chaque jambe un anneau au-dessus de la cheville. Devant lui, deux béliers et un chien, et plus haut, sur le rocher, deux chèvres. A droite, un arbre (peut-être figuier; pommier d'après Hübner). — Composition empruntée aux sarcophages d'Endymion.

Fig. 225. — Tête nº 197

Face latérale droite: Mercure vient chercher Proserpine aux enfers. A gauche, Proserpine voilée; au centre, Mercure; à droite, Pluton, assis sur un trône sous lequel est représenté Cerbère avec ses trois têtes.

La quatrième face est lisse.

205 (fig. 235 à 237). Sarcophage qui servait de fontaine dans le patio de la casa del Arcediano (aujourd'hui Colegio de Abogados): une *pica lapidea* est mentionnée en cet endroit par un document de 1391 (publié dans le *Cat.*, p. 11, note). La tradition, suivie par PUJADES, faisait de ce sarcophage le tombeau de Gnaeus Pompée. D'après P. de BOFARULL, il a peut-être contenu le corps du comte Ramón Berenguer el

(1) Comparer les nos **124** (Tarragone) et **242** (Gérone).

Viejo. De ces différentes données on peut conclure avec vraisemblance que ce sarcophage était à Barcelone dès l'antiquité. — Musée provincial, n° 870. Marbre blanc. Longueur $2^{m},04$; hauteur $0^{m},75$; largeur $0^{m},81$.

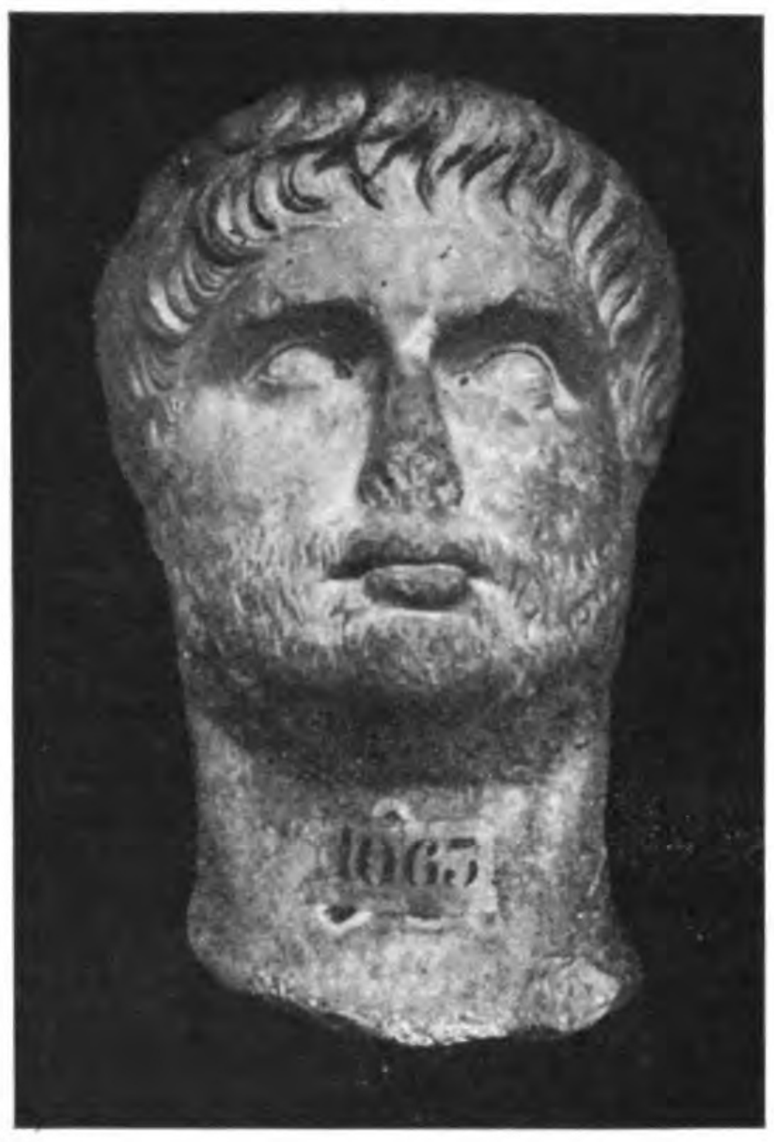

Fig. 226. — Tête n° 198

Bibliographie. — PUJADES, *Corónica universal del principat de Cathalunya* (1609), livre III, chap. 84; CAYLUS, *Recueil d'Antiquités*, tome IV (1761), p. 365-367, et pl. CIX (d ssin très inexact, et inversé); BOSARTE, p. 38-53 (avec l'erreur signalée plus haut, p. n. 1, sur le sarcophage d'Ager, indiqué comme représentant la même scène que celui de Barcelone); LABORDE, I, 1re partie, pl. XI, 3 et p. 9; Próspero de BOFARULL, *Los Condes de Barcelona vindicados* (Barcelone, 1836), t. II, p. 103, n. 2; HÜBNER, *Bull. dell'Inst.*, 1860, p. 155, et *A. B.*, n° 668, p. 282; *Cat.*, p. 9-13 (reprod. de la face principale); PUIG Y CADAFALCH, p. 80-81, et fig. 74-76 (reproduites ci-dessous).

Chasse au lion.

Face principale, de gauche à droite: Diane (elle tenait une lance dans la main gauche) et personnage masculin (avec un sceptre à la main gauche) conversant. Derrière la déesse, un génie nu; aux pieds de l'homme, un chien; rideau formant fond. En dehors du rideau, à droite, en très faible relief, tête d'enfant qui se tourne vers l'homme. — Puis scène de chasse, dont le groupe principal est composé d'un cavalier galopant vers la droite, et d'un lion bondissant vers lui. Le cheval est harnaché d'une peau de lion; du bras droit, qui est brisé, le cavalier devait brandir une lance. Derrière le cavalier, figure féminine casquée et armée (bouclier, vestiges d'épée et de lance). Cette figure doit être appelée Virtus [1]. Devant le cavalier, deux autres chasseurs, l'un à cheval, avec un épieu dans la main droite, au second plan derrière le lion, l'autre à pied, avec un bouclier (bras droit cassé). Figures accessoires qui remplissent les vides de la composition: aux pieds de Virtus, sanglier mort, et petit quadrupède (chien?) dont la tête a disparu; sous le cheval, chien bondissant, et serpent; sous le lion, biche morte; entre les deux chasseurs de droite, arbre.

Fig. 227. — Tête n° 199

Face latérale gauche: cavalier faisant un geste d'adoration devant une statuette de Diane placée sur une colonne. Derrière lui, un arbre; devant le cheval, un chien.

Face latérale droite: deux esclaves chargeant une

(1) Carl Robert, *Die antiken Sarkophag-Reliefs*, III. Band, 2. Abteilung, p. 204.

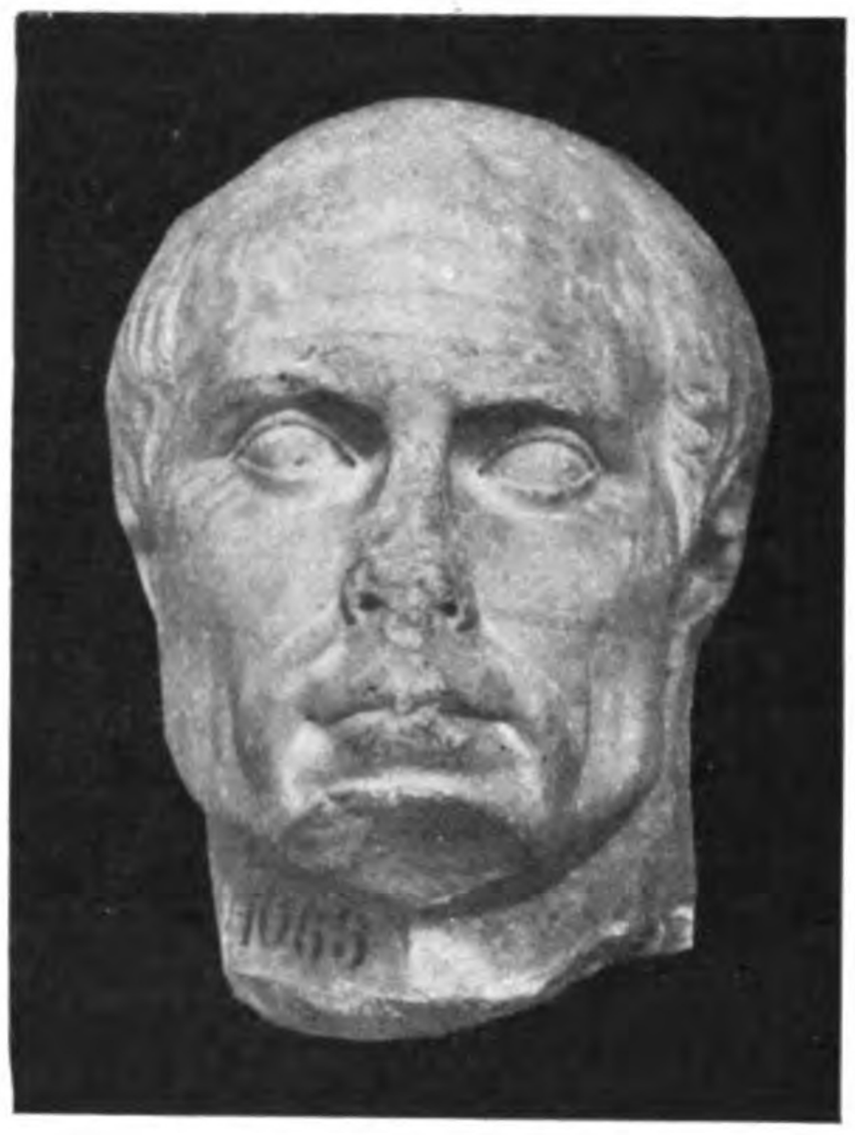

Fig. 228. — Tête n° 200

biche morte sur un mulet qui a une clochette au cou.

La quatrième face est fruste.

Ce sarcophage est un exemplaire d'un type que les marbriers reproduisaient fréquemment. Il est à rapprocher, par exemple, du «tombeau de Jovin», à Reims. La parenté de ces sarcophages avec ceux qui représentent la légende d'Hippolyte est particulièrement marquée, dans le sarcophage de Barcelone, par la scène de conversation entre Diane et le chasseur (Cf. Robert, *Die antiken Sarkophag-Reliefs*, III, 2, n° 175; cette scène dérive de celles qui montrent Hippolyte conversant avec sa nourrice), et par le sujet qui décore la face latérale droite (*ibid.*, n° 144) (1).

Un sarcophage sert de fonts baptismaux dans l'église Santa María del Mar (reproduction dans PUIG Y CADAFALCH, fig. 82, p. 84). Je m'abstiens de reproduire ce monument, dont la décoration se réduit à des strigiles, et qui doit être rangé vraisemblablement parmi les sarcophages chrétiens (BOTET Y SISÓ, *Sarcófagos romano-cristianos esculturados que se conservan en Cataluña*, dans les *Memorias de la Academia de Buenas Letras*, tome V [1896], p. 140-141; MÉLIDA, *La Escultura hispano-cristiana de los primeros siglos de la Era*, dans *Pequeñas monografías de arte*, 1908, publication non paginée).

Fig. 229. — Tête n° 201

Une statuette égyptienne de basalte gris, qui était conservée à Madrid au Musée d'Histoire naturelle et qui a été transférée, avec les autres antiquités de la même collection, au Musée Archéologique National (n° 2014), est indiquée comme provenant de Barcelone (HÜBNER, *A. B.*, n° 506, p. 227-228). Mais il n'est pas douteux qu'elle avait été rapportée d'Orient, à une époque récente, par un voyageur barcelonais. J'ai copié dans les papiers de Velázquez, à l'Académie de l'Histoire (Colección Velázquez, tomo 35, Est. 22 gr. 4ª n° 74), la note suivante, relative á cette statuette: «Fr. Pedro Martir Angles del orden de Santo Domingo en su

(1) Pour une représentation différente de la chasse au lion sur un sarcophage, voir plus bas, n° **243** (Gérone).

Convento de Barcelona embio al marques de la Ensenada la estatua egipcia del Gabinete de Historia natural: diciendo haverla encontrado en Barcelona en casa de los mercaderes Ro:g; à cuio poder pudo venir quando Barcelona tubo comercio en Levante. La data de la carta es de 28. de Julio de 1753.»

J'ai mentionné dans le chapitre consacré à Tarragone (p. 82) le pied de marbre colossal, provenant de Tarragone, qui était conservé dans un couvent de la Rambla, et qui a disparu, ainsi que deux autres sculptures transportées au XVIe siècle de Tarragone à Barcelone, au témoignage de Pons de Ycart.

Fig. 230. — Buste n° 202

J'ai donné ici, les considérant comme antiques, les bustes et les têtes qui ornaient la casa de Pinos, de même que le buste viril trouvé dans le jardin de la marquise de Moya (voir plus haut, nos **190-202**). Mais beaucoup d'autres sculptures des palais ou des jardins de Barcelone, soit parmi celles qui sont conservées, soit parmi celles que signalent les anciens auteurs, n'étaient que des imitations plus ou moins habiles de l'antique.

C'est ainsi qu'on voyait dans ce même patio de la casa de Pinos, outre les bustes et les têtes, toute une série de bas-reliefs, dont onze sont au Musée provincial (nos 1042-1052). Les sculpteurs ont voulu y représenter des personnages antiques, mais le travail est évidemment moderne (*Revue des Etudes Anciennes*, XII, p. 254 sqq., et pl. IX, nos 3, 4, 5). Un bas-relief qui représentait une jeune Romaine jouant avec un écureuil, et que Bosarte a vu au même endroit (p. 57-58), n'était pas antique non plus, à en juger par sa description.

C'est dans la même catégorie de sculptures librement imitées de l'antique que rentrent les nos 1053 et 1054 du Musée provincial: on y voit les effigies en marbre d'un guerrier romain et d'un empereur romain, en relief peu prononcé, dans un encadrement gothique de calcaire commun. Dans la *Revue des Etudes Anciennes, l. c.* (pl. IX, nos 1 et 2), sur la foi du *Cat.* (p. 242), j'ai indiqué ces deux bas-reliefs comme provenant aussi de la Casa de Pinos. Ils étaient en réalité à la Casa del Arcediano: ils sont mentionnés et dessinés dans une description des pierres et des inscriptions conservées à la Casa del Arcediano, description faite par Andrés de Simon

Fig. 231. — Buste n° 203

Pontero en date du 14 juillet 1752. Cette description est comprise dans le volume 12-18-4=56 (Est. 18 gr. 4ª nº 56) des manuscrits de l'Académie de l'Histoire.

Andrés de Simon Pontero, *ibid.*, dessine une statuette mutilée qui représente un homme à cheval sur un lion. La partie inférieure de cette statuette,

Fig. 232. — Sarcophage nº 204

moins complète encore qu'en 1752, existe toujours à l'ancienne Casa del Arcediano: elle est placée dans une niche, au-dessous de laquelle se trouvait le sarcophage qui est maintenant au Musée provincial (voir ci-dessus, nº **205**); la gueule du lion versait de l'eau dans le sarcophage. L'examen de ce débris et le dessin de Pontero permettent d'affirmer que ce petit groupe n'était pas antique.

Fig. 233. — Sarcophage nº 204, face latérale gauche

Fig. 234. — Sarcophage nº 204, face latérale droite

Il n'y avait rien d'antique non plus dans les bas-reliefs (un fleuve, Neptune, Vénus, Ino et Palémon) qui ornaient une margelle de puits vue par

BOSARTE (p. 71-73) dans le patio de la casa «de las Escaleras de Cazadors», près de San Justo, et transportée plus tard chez Domingo Vidal,

Fig. 235. — Sarcophage nº 205

calle del Torrente de Junqueras (PI Y ARIMÓN, *Barcelona antigua y moderna*, 1854, II, p. 370).

Fig. 236. — Sarcophage nº 205, face latérale droite

Fig. 237. — Sarcophage nº 205, face latérale gauche

3º SCULPTURES DE PROVENANCE INCERTAINE

A. — *Sculptures de la collection Fortuny*

La collection d'antiquités égyptiennes, grecques et romaines formée par Eusebio Fortuny, consul d'Espagne à Arles, fut achetée en 1864 par la Dipu-

Fig. 238. - Masque n° 206

tación provincial, sur la proposition de la Comisión de Monumentos [1]. Elle est au Musée provincial.

Aucune indication n'est conservée sur la provenance précise de la plupart des objets qui la composent. Il est certain qu'en majorité ils ont été acquis hors d'Espagne, en France, en Italie ou en Afrique. Cependant M. Pierre Paris attribue avec beaucoup de vraisemblance à l'art ibérique un petit bronze qui fait partie de cette collection (n° 298 du Musée; Paris, *Essai sur l'Art et l'Industrie de l'Espagne primitive*, t. II, p. 199-200).

Il n'est donc pas impossible, mais il reste peu probable que les sept sculptures en marbre de la collection Fortuny aient été acquises en Espagne. D'ailleurs, quoique le collectionneur les ait vraisemblablement acceptées toutes pour antiques, elles sont pour la plupart d'une antiquité douteuse, ou même certainement modernes. Je crois devoir les publier néanmoins, puisqu'elles figurent au *Cat.* dans la section de sculpture romaine: une place leur appartient parmi les *falsae vel suspectae* de ce Corpus.

206 (fig. 238). Ornement de tombeau. Musée provincial, n° 396. Marbre grossier. Hauteur 0^m,31; épaisseur 0^m,08.

Cat., p. 21.

Masque scénique. Un masque analogue, trouvé à Arles, est publié par Espérandieu, *Recueil général des Bas-Reliefs de la Gaule romaine*, I, 224. Il est possible que celui-ci soit de la même provenance, Fortuny ayant habité Arles.

207 (fig. 239). Torse de statuette. Musée provincial, n° 399. Marbre blanc. Hauteur 0^m,25.

Cat., p. 21.

C'est le débris très mutilé d'une statuette de Vénus, d'assez bon style. Le revers est en très mauvais état.

Fig. 239. — Torse n° 207

208 (fig. 240). Tête de statuette. Musée provincial, n° 344. Marbre blanc. Hauteur 0^m,13.

Cat., p. 22.

(1) Voir *Cat.*, p. 449.

Enfant pleurant. Moderne. Le Catalogue de 1877, p. 21, et le catalogue manuscrit de Manjarrés attribuaient ce fragment au XVIIe siècle.

209 (fig. 241). Tête de statuette. Musée provincial, nº 346. Marbre blanc. Hauteur 0m,08.

Cat., p. 22.

Enfant, la chevelure serrée par un bandeau. Moderne, ainsi que l'indiquaient le Catalogue de 1877, p. 21, et le catalogue manuscrit de Manjarrés.

210 (fig. 242). Tête de statuette. Musée provincial, nº 348. Marbre blanc. Hauteur 0m,08.

Cat., p. 22.

Fig. 240. — Tête nº 208

Tête de femme; très mal conservée. Antiquité douteuse. Au jugement de Manjarrés, plutôt du XVIe siècle que de l'époque romaine (Catalogue de 1877, p. 21, et catalogue manuscrit).

211 (fig. 243). Tête de statuette. Musée provincial, nº 350. Marbre blanc. Hauteur 0m,055.

Cat., p. 22.

Tête de femme couronnée de lierre. Attribuée à la Renaissance par le Catalogue de 1877 et le catalogue manuscrit. Peut-être antique.

212 (fig. 244). Tête de statuette. Musée provincial, nº 351. Marbre blanc. Hauteur 0m,04.

Cat., p. 22.

Tête de femme; mal conservée. Epoque indéterminable.

Fig. 241 et 242. — Têtes nos 209 et 210

Fig. 243 et 244. — Têtes nos 211 et 212

Fig. 245. — Tête nº 213

B. — *Sculptures acquises par le Musée provincial*

Les sculptures qui suivent sont entrées au Musée provincial postérieurement à l'impression du Catalogue de 1888. En général, l'inventaire d'Elías de Molins ne donne sur elles que ce renseignement sommaire: «adquirido por compra» ou «con fondos del Estado». La provenance espagnole est vraisemblable pour tous ces monuments.

213 (fig. 245). Tête de statue. Musée provincial, nº 1530. «Adquirido por compra.» Marbre. Hauteur $0^{m},27$.

Tête de femme. A été utilisée dans une fontaine, sans avoir été destinée primitivement à cet usage. Le revers de la tête, à cet effet, a été évidé, et la bouche transformée en un grand trou rond. La face est en mauvais état; le nez est brisé. Chevelure ondulée, divisée par une raie médiane, et couvrant les oreilles.

214 (fig. 246). Tête de statue. Musée provincial, nº 1653. «Adquirida con fondos del Estado.» Marbre blanc. Hauteur $0^{m},23$.

Tête de femme. Manque l'extrémité du nez. Coiffure formée de petites boucles régulières; le sommet et le revers de la tête sont lisses. Les prunelles ne sont pas indiquées.

215 (fig. 247). Tête de statue. Musée provincial, nº 1722. «Adquirido por compra.» Marbre blanc. Hauteur $0^{m},285$.

Tête de femme; le nez est cassé. Coiffure formée de petites boucles régulièrement disposées; les cheveux tombent en tresses derrière les oreilles et sur la nuque. Les prunelles ne sont pas indiquées.

Fig. 246. — Tête nº 214

Fig. 247. — Tête nº 215

216 (fig. 248). Fragment de buste. Musée provincial, nº 1723. «Adquirido por compra», en même temps que le nº précédent. Marbre à patine jaune. Hauteur $0^{m},31$.

Buste d'homme, très mutilé. Manquent l'extrémité du nez et toute la partie supérieure de la tête, du côté gauche. L'amorce du buste,

Fig. 248. — Buste n° 216

du côté gauche, est seule conservée.

Moustache et barbe figurées par des traits gravés très légèrement. Les prunelles ne sont pas indiquées.

217 (fig. 249). Tête de statue. Musée provincial, n° 1743. L'inventaire porte: «adquirido por compra. Procede del palacio de...», ici deux ou trois mots illisibles. Marbre très blanc et très bien poli. Hauteur $0^{m},34$.

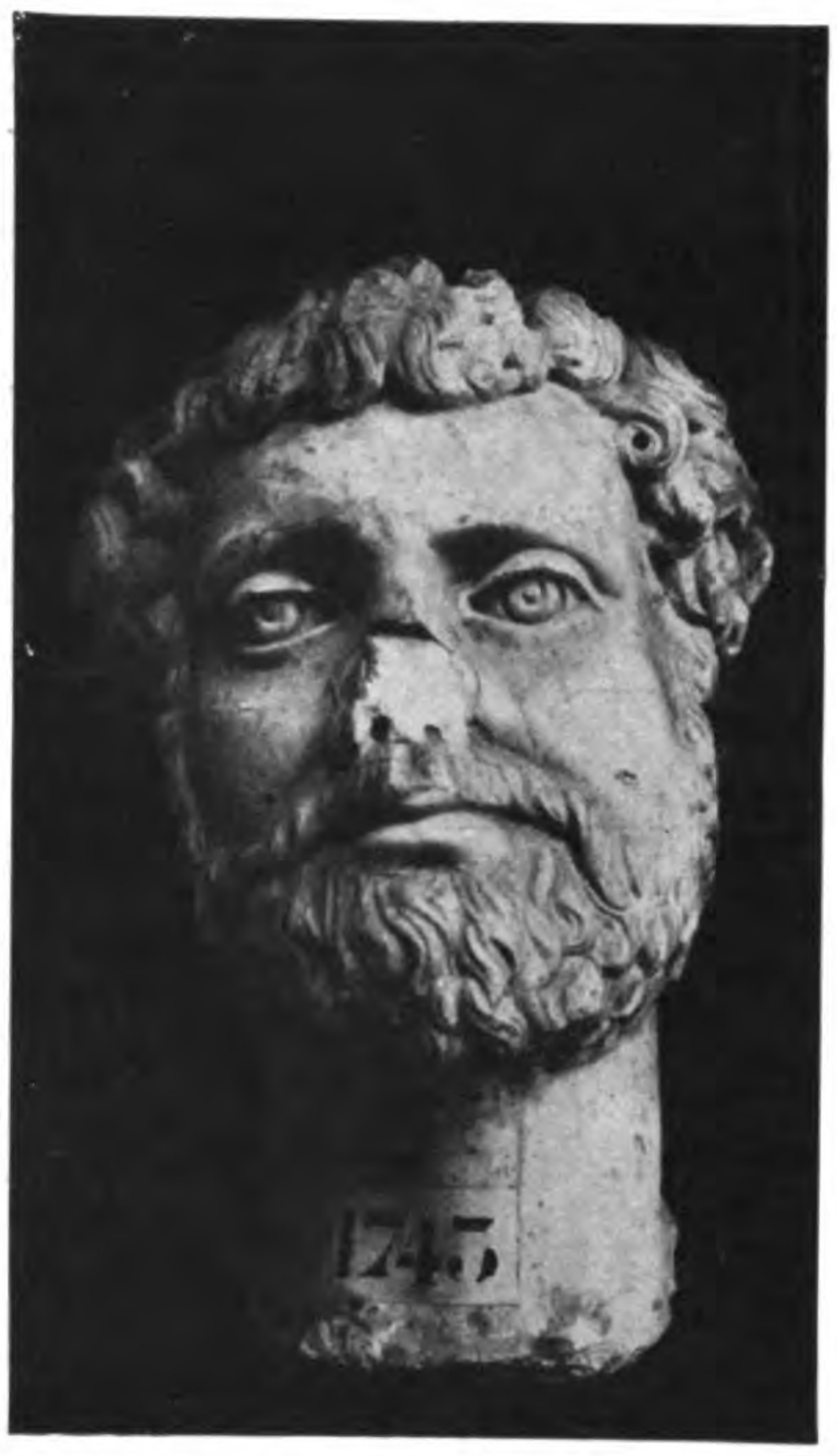

Fig. 249. — Tête n° 217

Tête d'homme. Restaurations: la lèvre inférieure, un morceau à la partie antérieure du cou; le nez a été restauré, puis brisé de nouveau. Chevelure et barbe abondantes, représentées par des mèches irrégulières d'un travail très fouillé. Les prunelles sont sculptées. Le foret a été employé pour les cheveux et les narines.

218 (fig. 250). Relief. Musée provincial, n° 2351. «Por compra, Estado.» Marbre blanc. Hauteur $0^{m},31$.

Bibliographie.—Puig y Cadafalch, fig. à la p. 124 (reproduite ci-dessous), avec la légende: «máscara teatral».

Tête de Méduse, sculptée pour servir de fontaine. Ni ailes aux tempes ni serpents, mais une draperie entourant le visage, d'une oreille à l'autre. Le revers est plat. Cette sculpture semble de la Renaissance plutôt que de l'époque romaine.

Fig. 250. — Relief n° 218

219 (fig. 251). Hermès. Musée provincial, n° 2316. «Por compra con fondos del Estado.» Marbre jaune. Hauteur $0^{m},18$.

Silène, couronné de lierre.

Fig. 251. — Hermès n° 219

Fig. 252. — Hermès n° 220

Travail assez fouillé, exécuté à l'aide du foret.

220 (fig. 252). Hermès. Musée provincial, n° 2323. «Por compra con fondos del Estado.» Marbre rouge. Hauteur $0^{m},165$.

Bacchus barbu.

221 (fig. 253). Tête de statuette. Musée provincial, n° 2822. Marbre blanc. Hauteur $0^{m},055$.

Type de Gaulois. Antiquité douteuse.

Fig. 253. — Tête n° 221

222 (fig. 254 et 255). Quatre fragments de bustes. Musée provincial, n°s 2712-2715. «Por compra.» Marbre blanc. Dimensions:

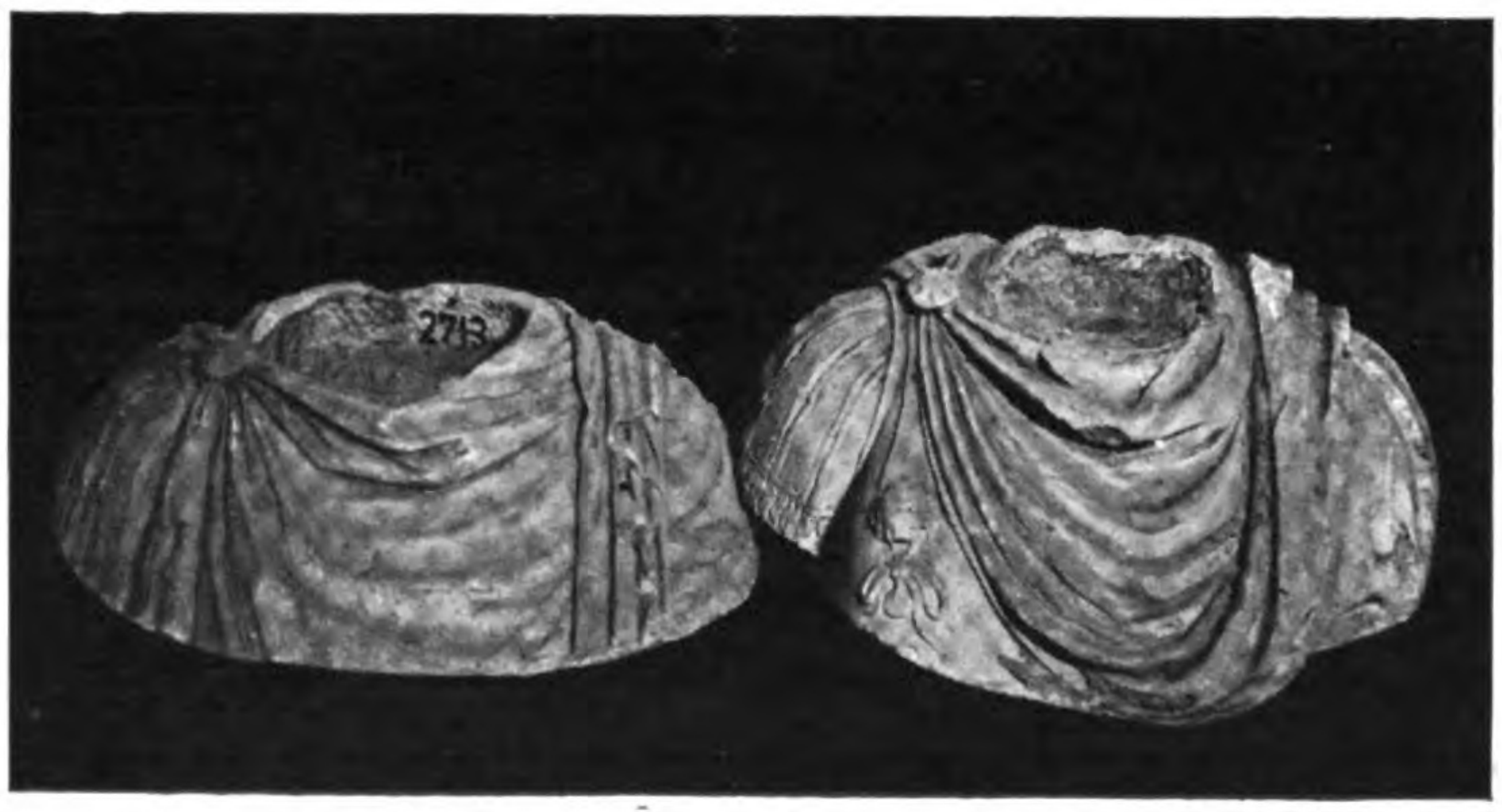

Fig. 254. — Bustes n° 222 *b* et *a*

a (n° 2712) hauteur $0^{m},46$.
b (n° 2713) hauteur $0^{m},40$.
c (n° 2714) hauteur $0^{m},36$.
d (n° 2715) hauteur $0^{m},40$.

a et *d* sont des fragments de bustes cuirassés, la cuirasse, dans *a*, étant recouverte presque complètement par le manteau. Dans *b* la cuirasse est dissimulée complètement; *c* est un fragment de buste drapé. Contrairement aux bustes reproduits plus haut (n^{os} **190** à **194**), ceux-ci, à en juger par les caractères du travail, sont probablement des copies modernes. Je les publie comme pièces de comparaison.

C. — *Sculptures acquises par le Musée municipal*

223 (fig. 256). Pierre en forme de tromblon; la section postérieure est fruste; la section antérieure, la plus large, forme un disque sculpté. Pierre commune. Diamètre du disque $0^{m},35$; longueur de la pierre $0^{m},34$.

Face de Méduse, entourée de serpents: leurs têtes sont à la hauteur des yeux de la Méduse, et leurs

Fig. 255. — Bustes n° 222 *d* et *c*

queues se nouent sous le menton. La partie supérieure de la pierre est mal conservée, et il est impossible de reconnaître s'il y avait des ailes aux tempes. Ornements très simples gravés sur la tranche du disque. Sur la tige, cinq rangées d'imbrications.

Fig. 256. — Pierre n° 223

Quoiqu'il n'y ait aucun renseignement sur l'origine de ce monument, on peut affirmer qu'il provient de Barcelone ou de la région environnante. Il est exactement semblable par la matière et la décoration au n° 1425 du Musée provincial (plus haut, n° 171).

224 (fig. 257). Tête de statuette. Marbre blanc. Hauteur $0^m,17$.

Bacchus jeune, couronné de raisins.

225 (fig. 258). Tête de statuette. Marbre blanc. Hauteur $0^m,07$.

Tête de femme, mal conservée. Le nez est cassé et la face très usée. Chevelure divisée par une raie médiane, et chignon sur la nuque.

226 (fig. 259). Hermès. Marbre jaune. Hauteur $0^m,21$.

Silène, couronné de lierre. Les bandelettes qui forment les extrémités de la couronne retombent par devant sur les épaules. Travail fouillé, exécuté à l'aide du foret.

Fig. 257. — Tête n° 224

227 (fig. 260). Fragment d'hermès. Marbre rougeâtre. Hauteur $0^m,09$.

Débris d'une tête dont la chevelure était serrée par un bandeau, auquel se rattachaient des feuillages, sur les tempes.

IX

Environs de Barcelone

Je reproduis dans la première partie de ce chapitre les monuments de

Fig. 258. — Tête n° 225

Fig. 259 et 260. — Hermès nos 226 et 227

sculpture antique découverts dans les localités voisines de Barcelone. Ces localités sont toutes comprises dans la province de Barcelone; la plus rapprochée de la capitale est San Cugat del Vallés, et la plus éloignée Manresa. Dans la seconde partie du chapitre, je groupe les renseignements concernant d'autres localités de la même région, pour lesquelles je n'ai à donner la reproduction d'aucun monument.

228 (fig. 261). San Cugat del Vallés. — Sarcophage qui servait de bassin à une fontaine du monastère. Aujourd'hui au Musée provincial de Barcelone, nº 872. Marbre blanc. Longueur $2^{m},20$; hauteur $0^{m},60$; largeur $0^{m},58$.

Bibliographie. — VILLANUEVA, *Viage literario á las iglesias de España*, t. XIX (1851), p. 21; HÜBNER, *Bull. dell'Inst.*, 1860 p. 155, *A. B.*, p. 280, note 2, et *C. I. L.*, II, 4330 (on avait placé sur le sarcophage le couvercle *C. I. L.*, II, 4330, de Tarragone, publié plus haut, n.º **127**, et Hübner a cru que les deux pièces allaient en effet ensemble); *Catálogo del Museo* (1888), p. 13-14 (reprod.); BOTET Y SISÓ, *Memorias de la Academia de Buenas Letras*, t. V, p. 156 (1); MÉLIDA, *La Escultura hispano-cristiana de los primeros siglos de la Era* (non paginé) (1); PUIG Y CADAFALCH, p. 84, et fig. 81 (reprod. ci-dessous).

Au milieu, *concha imaginaria* avec un buste d'homme drapé; au-dessous de ce médaillon, deux cornes d'abondance croisées; au-dessus, deux fleurs. Pilastres

Fig. 261. — Sarcophage nº 228

corinthiens aux deux extrémités. Strigiles entre le médaillon et les pilastres. Les trois autres faces sont frustes.

(1) Voir plus haut, p. 118.

Fig. 262. — Bas-relief n° 229

Ainsi que le font remarquer MM. Botet y Sisó et Mélida, il n'y a pas de raison suffisante pour classer ce sarcophage parmi les sarcophages chrétiens (comme faisait Manjarrés dans le Catalogue de 1877 et dans son catalogue manuscrit).

229 (fig. 262). La Ametlla del Vallés. — Fragment de bas-relief trouvé au lieu dit *Los Casalots*; encastré dans un mur de la maison *Draper*, terroir de la Ametlla. «Piedra arenisca muy resistente». Hauteur $0^{m},23$; largeur $0^{m},54$.

Bibliographie. — Lettre de Sebastián Basa et de José María Draper, en date du 14 juillet 1898, publiée dans la *Revista de la Asociación artístico-arqueológica Barcelonesa*, tome I, p. 745, avec une reproduction. C'est de là que je prends la reproduction et les renseignements donnés ici. Je n'ai pas vu l'original.

Deux chevaux marins affrontés. C'est un fragment de bas-relief funéraire. La moulure supérieure est conservée.

230 (fig. 263). Tarrasa (sur Tarrasa, qui est l'ancienne *Egara*, voir *C. I. L.*, II, p. 598). — Fragment de frise encastré dans le montant gauche de la porte de l'église Santa María. Pierre commune. Hauteur $0^{m},34$; largeur $0^{m},54$; épaisseur $0^{m},30$.

Bibliographie. — Puig y Cadafalch, p. 211, et fig. à la p. 32 (reprod. ci-dessous).

Rinceaux d'acanthe. Comparer aux fragments de frise de Barcelone, plus haut, n° **161**.

231 (fig. 264 à 267). Olesa. — Pierre trouvée en 1778, à Olesa, par le prêtre Juan Boada, dans sa maison; conservée chez un particulier d'Olesa. «La forma, en conjunto, es un tronco de pirámide de base cuadrada, que tiene cortadas sus aristas laterales. La base superior figura un cuadrado de $0,30^{m}$ de lado, la inferior un octógono cuyos lados mayores prolongados formarían otro cuadrado de $0,20^{m}$. Los trapecios de las caras laterales miden en sus lados no paralelos $0,18^{m}$. La piedra es arenisca» (renseignements de Puig y Cadafalch, publiés par Pellicer y Pagés).

Fig. 263. — Frise n° 230

Bibliographie. — Le P. Caresmar écrivit à Boada une lettre qui est la source de Ceán, p. 26,

Fig. 264. — Pierre n° 231, *a*

et, par l'intermédiaire des papiers de MASDEU, de *C. I. L.*, II, 4485.

LABORDE, I, 1re partie, pl. XV, 2-3, et p. 11-12, reproduisit et décrivit la pierre; mais il prend soin de noter que sa description est justifiée «moins par l'apparence du monument que par le dessin qui en a été pris lorsqu'on le découvrit, et que plusieurs particuliers du pays ont conservé». Laborde est la source de: HÜBNER, *A. B.*, p. 280; A. DE BOFARULL, *Historia crítica de Cataluña*, I, p. 145, et planche; SANPERE Y MIQUEL, *Origens y fonts de la nació catalana* p. 240 (reprod.), et *Revista de Ciencias históricas*, I, p. 12 (reprod.); P. PARIS, *Essai sur l'Art et l'Industrie de l'Espagne primitive*, I, p. 84, et fig. 64-65.

M. PUIG Y CADAFALCH a retrouvé la pierre, qui n'avait été examinée par personne depuis Laborde, et en a pris des photographies; des dessins exécutés d'après ces photographies ont été publiés par PELLICER Y PAGÉS, *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro* (Mataró, 1887), p. 152, description et commentaire *ibid.*, p. 123 et p. 153.—Enfin, il est question de la pierre d'Olesa dans GIBERT, *Tarragona prehistórica i protohistórica* (Barcelone, 1909), p. 206.

Je n'ai pas vu l'original. Il est reproduit ici d'après les photographies de M. Puig y Cadafalch.

a. face humaine.

b (face opposée à *a*). tête de taureau.

c et *d*. organes sexuels (?).

M. Puig y Cadafalch n'a vu aucune trace d'inscription. — En ce qui concerne la face humaine, on ne peut guère tenir compte des détails que Laborde rapporte sans les avoir constatés lui-même: «quatre yeux, cornes en forme de croissant ou de petites ailes». Cette face humaine serait, d'après A. de Bofarull, une tête de mule, et d'après M. Sanpere y Miquel, une tête de bœuf.

Fig. 265. — Pierre n° 231, *b*

L'étrangeté de ce monument a déterminé la plupart des commentateurs à y reconnaître la trace d'une civilisation et d'une religion antérieures à l'époque romaine. Laborde, sans rien en conclure pour la date d'exécution, le rattache à la tradition carthaginoise ou phénicienne; il est phé-

nicien aussi pour Caresmar, Ceán, M. Sanpere y Miquel, Pellicer y Pagés, grec pour A. de Bofarull, qui le rapporte au culte de Diane; pour M. Gibert, la tête de bœuf peut représenter Osiris, et la face humaine est celle d'une déesse néolithique, l'idole tatouée égéenne.

Fig. 266. — Pierre n° 231, *c*

Ces conjectures manquent de fondement. Un fait certain est que cette sculpture est très barbare. Mais cette barbarie se comprend aussi bien à une époque de décadence qu'à une époque primitive.

232 (fig. 268). Manresa. — Frise d'un tombeau romain connu sous le nom de Torre del Breny, à quelques kilomètres de Manresa. Ce tombeau a été détruit en 1870; il n'en reste plus que les fondations, sur lesquelles une maison a été bâtie. «Pierre de grès très dure qui, malgré sa couleur grise naturelle, a reçu cependant des teintes de couleur feuille morte» (LABORDE). Le soubassement du monument avait $9^{m},40$ de côté (TORRÉS Y TORRENS; d'après CEÁN, cependant, il n'aurait pas été absolument carré: 46 palmos sur 44, soit une différence d'environ $0^{m},40$) et $2^{m},70$ de haut; le corps principal, $8^{m},90$ de côté et $10^{m},65$ de haut (PUIG Y CADAFALCH).

Bibliographie. — LABORDE, I, 1re partie, pl. LXXXII-LXXXIII, et p. 53; CEÁN, p. 18; Manuel TORRÉS Y TORRENS, *Memoria ó apuntes sobre la Torre del Breny y Castillo de Balsareny*, dans *Memorias de la Academia de Buenas Letras*, III (1880), p. 241-263, avec une vue d'ensemble d'après un dessin de Puiggarí; PUIG Y CADAFALCH, p. 66-67, et fig. 53, p. 68 (d'après Laborde; reprod. ci-dessous).

Fig. 267. — Pierre n° 231, *d*

La frise courait sur les quatre faces, en haut de l'édifice. Au centre de la face ouest, figure féminine nue, entre deux lions; «de la queue de ces animaux part l'enroulement qui fait le tour du monument» (Laborde). Cet

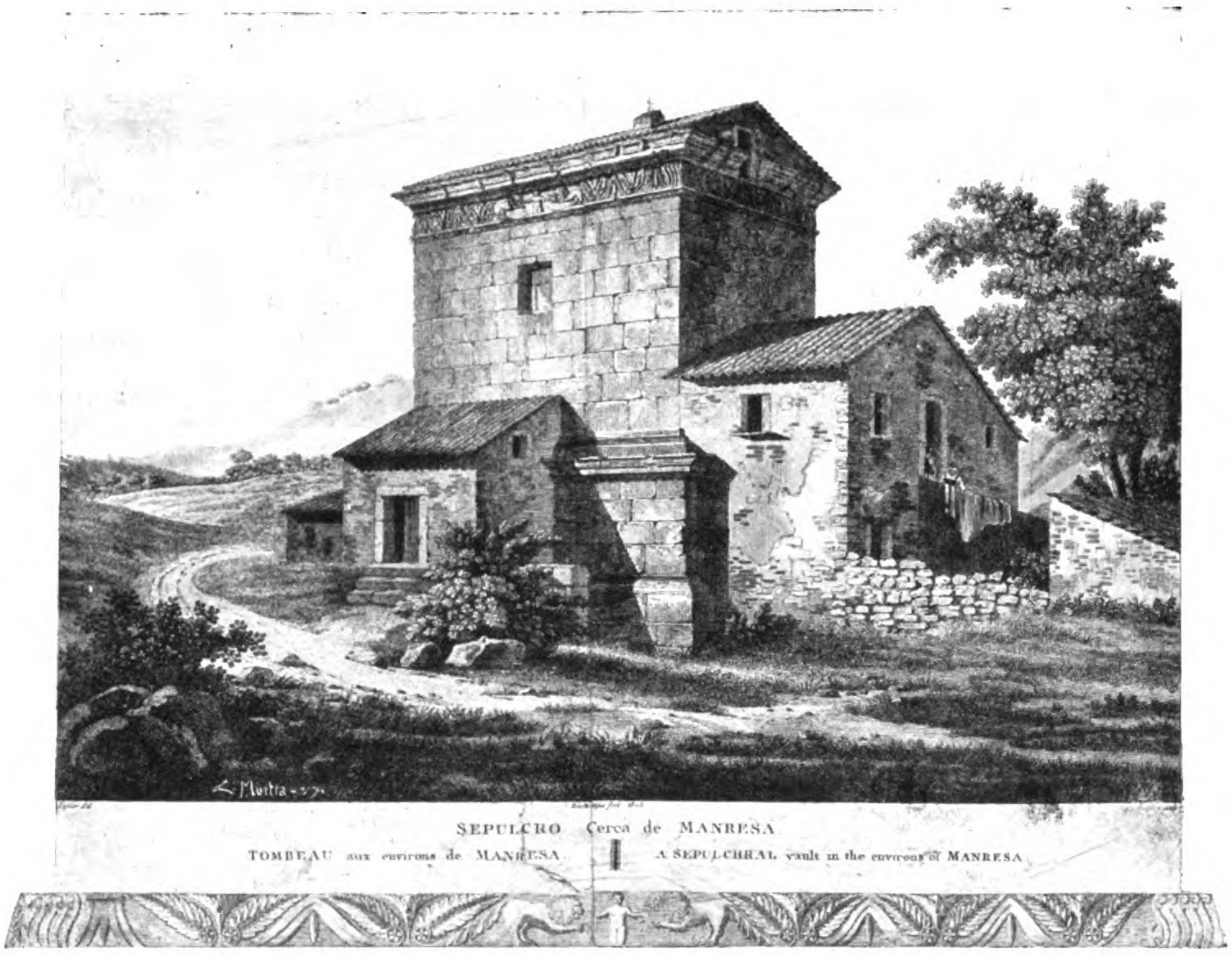

Fig. 268. — Tombeau n° 232

enroulement était composé de motifs végétaux (feuilles, rosaces) et géométriques (ornements en S).

Il y a à Manresa un petit Musée municipal (aux Casas Consistoriales); mais les fragments d'architecture et de sculpture qu'il contient sont tous du moyen âge ou de l'époque moderne.

Il en est de même pour les fragments, recueillis à Barcelone au XIXe siècle, qui forment la collection Santacana, à Martorell (*Catalec illustrat*, par Francesc SANTACANA ROMEU, Barcelone, 1909).

Il n'y a rien non plus qui doive être publié ici parmi les antiquités que possède le Musée Balaguer, à Villanueva y Geltrú.

Dans la campagne de Villanueva y Geltrú, près de l'ermitage de San Gervasio, vers 1865, des laboureurs exhumèrent un «hombre de piedra» qu'ils jetèrent dans un puits, et qui n'a pu être retrouvé (COROLEU, *Descubrimientos en Villanueva y Geltrú*, dans le *Boletín de la Acad. de la Hist.*, II [1882], p. 218-221).

D'autres «hombres de piedra» auraient été découverts non loin de Villanueva, sur l'acropole primitive d'Olérdula (voir PUIG Y CADAFALCH, p. 16), à ce que rapporte une lettre de l'archéologue Jayme PASCUAL, publiée dans la *Revista histórica*, IV (1877), p. 52: «un labrador nos aseguró haber oído á su Padre varias veces hallarse en aquel gran Corral hombres de piedra y que él

los había visto cuando joven.» La visite de Pascual à Olérdula se place en 1776; la lettre est de 1789.

Badalona, l'antique *Baetulo*, a donné des inscriptions (voir *C. I. L.*, II, p. 612) et divers vestiges d'époque romaine, entre autres des mosaïques. D'après le *Bol. de la Acad. de la Hist.*, t. XXVIII (1896), p. 168-172 (Fita, *Badalona, su iglesia parroquial*), on aurait en outre découvert à Badalona des sculptures, conservées à la Casa parroquial. J'ai vu en effet à la Casa parroquial deux bustes de marbre blanc, représentant l'un une femme casquée et cuirassée, l'autre un homme drapé, et un masque de marbre blanc; mais ces sculptures ne remontent pas plus haut que le XVIe ou le XVIIe siècle. Seule une petite tête de marbre, réduite à un débris informe, et placée dans le jardin sur un pilier haut d'environ 3^m, semble antique. M. Cayetano Soler, dans sa *Badalona, monografía historich-arqueologica* (Barcelone, 1890), attribue lui aussi à la Renaissance les deux bustes (p. 152, note), et ne considère comme antique que la tête «molt y molt desfigurada» signalée tout à l'heure; elle a été trouvée, dit-il, avec d'autres fragments de statues de marbre, non conservés, «en el barri de Llefiá» (p. 50).

De même ce sont des sculptures de la Renaissance, et non des sculptures antiques comme on a voulu le soutenir, qui ornent la villa connue sous le nom de Torre Pallaresa, près de Badalona (Soler, *ibid.*, p. 115-123, donne à ces sculptures leur vraie date).

A Ocata (commune de Masnou, sur la côte entre Badalona et Mataró), des fragments de statues de marbre (fragment d'une figure nue, et tête) ont été signalés en même temps que des mosaïques (*Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, III, 1901-1902, p. 37; voir la reproduction des mosaïques dans Puig y Cadafalch, fig. 291-292, p. 237). J'ignore ce que ces fragments sont devenus.

Enfin, parmi les inscriptions inventées par Trigueros et mises par lui sous le nom de Pedro Valera (voir *C. I. L.*, II, p. XXII-XXIII), il y en a une (*C. I. L.*, II, 409*, dédicace à Saturne) qui aurait été découverte à Caldas de Mombuy (*Aquae Calidae*), «en casa de Mossen Guillen de Quer», et qui serait gravée sur un petit autel «que tiene encima de las letras una cabeza de toro engalanada y un sol al ponerse». — Ce monument n'a jamais existé.

X. — Mataró

Les objets de diverses époques découverts à Mataró, l'ancienne *Iluro*, et dans la campagne avoisinante sont réunis dans le petit Musée municipal installé à la Escuela de Artes y Oficios. La topographie et les antiquités de Mataró ont été consciencieusement étudiées par Pellicer y Pagés dans ses *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro*, Mataró, 1887.

Fig. 269. — Torse nº 233

233 (fig. 269). Fragment de statue découvert «al remover las piedras de la Bajada de San Simón con motivo de la renovación del empedrado» (PELLICER). Au Musée. Pierre commune. Hauteur 0^{m},50.

Bibliographie.—PELLICER, p. 238, et reproduction à la p. 256.

Torse de statue féminine drapée, d'exécution assez soignée.

Un fragment de statue nue, découvert en même temps que le précédent, a disparu (PELLICER, *ibid.*).

234 (fig. 270). Tête conservée au Musée, recueillie en même temps que la suivante, postérieurement au livre de Pellicer. Les deux têtes, enduites de chaux, servaient d'ornements à une citerne dans la casa Comas, à Mataró. Le propriétaire les tenait de son grand-père, qui possédait une terre près de la Torre Llauder; la Torre Llauder est un des points du terroir de Mataró qui sont le plus riches en vestiges romains; les deux têtes en proviennent vraisemblablement. — Marbre blanc. Hauteur 0^{m},39.

Renseignements communiqués par M. VINARDELL.

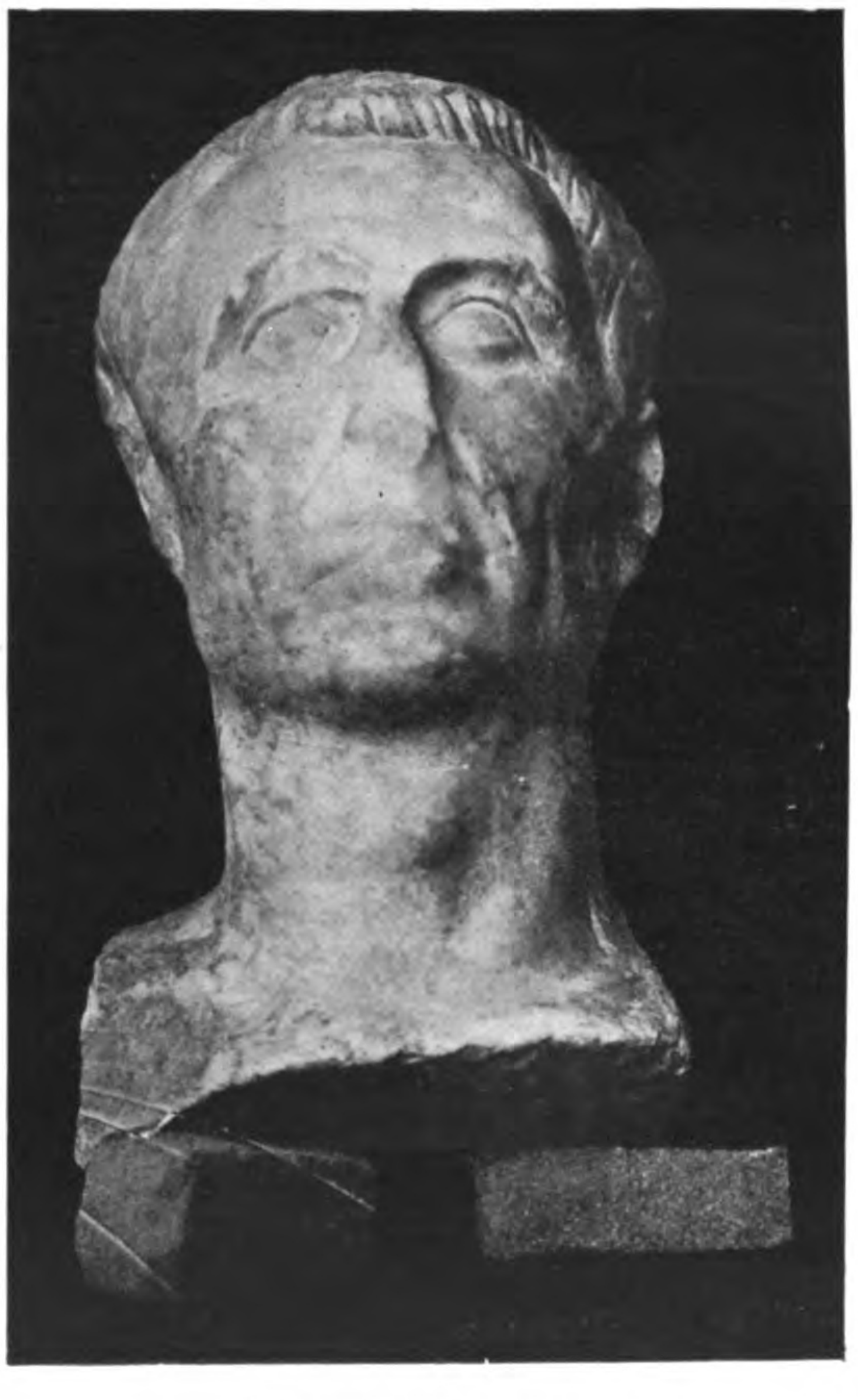

Fig. 270. — Tête nº 234

Portrait d'homme; c'est probablement le reste d'un buste. Le nez est brisé. Les prunelles ne sont pas indiquées; la pomme d'Adam est très saillante.

235 (fig. 271). Tête conservée au Musée; voir le nº précédent. Marbre blanc. Hauteur 0^{m},38.

Tête de femme; provient d'un buste ou d'une statue; la tête formait une pièce distincte. Cheveux divisés par une raie médiane, relevés en bourrelet des deux côtés; chignon sur la nuque. Prunelles non indiquées. Le revers de la tête n'est travaillé que sommairement.

Pellicer mentionne d'autres sculptures qui n'ont pas été conservées ou ont été perdues de vue: p. 253, deux statues de marbre découvertes en 1814, «en una casa frente las Consistoriales»; on les jugea trop mutilées pour être conservées; — p. 243, près de la Torre Llauder, dans les ruines d'une grande villa, «una hermosa cabeza marmórea» (vraisemblablement distincte des têtes publiées ci-dessus), et des «bajo-relieves de estilo griego»; — p. 244-245, au lieu dit Molí de Vent, un phallus, et une petite statue de marbre.

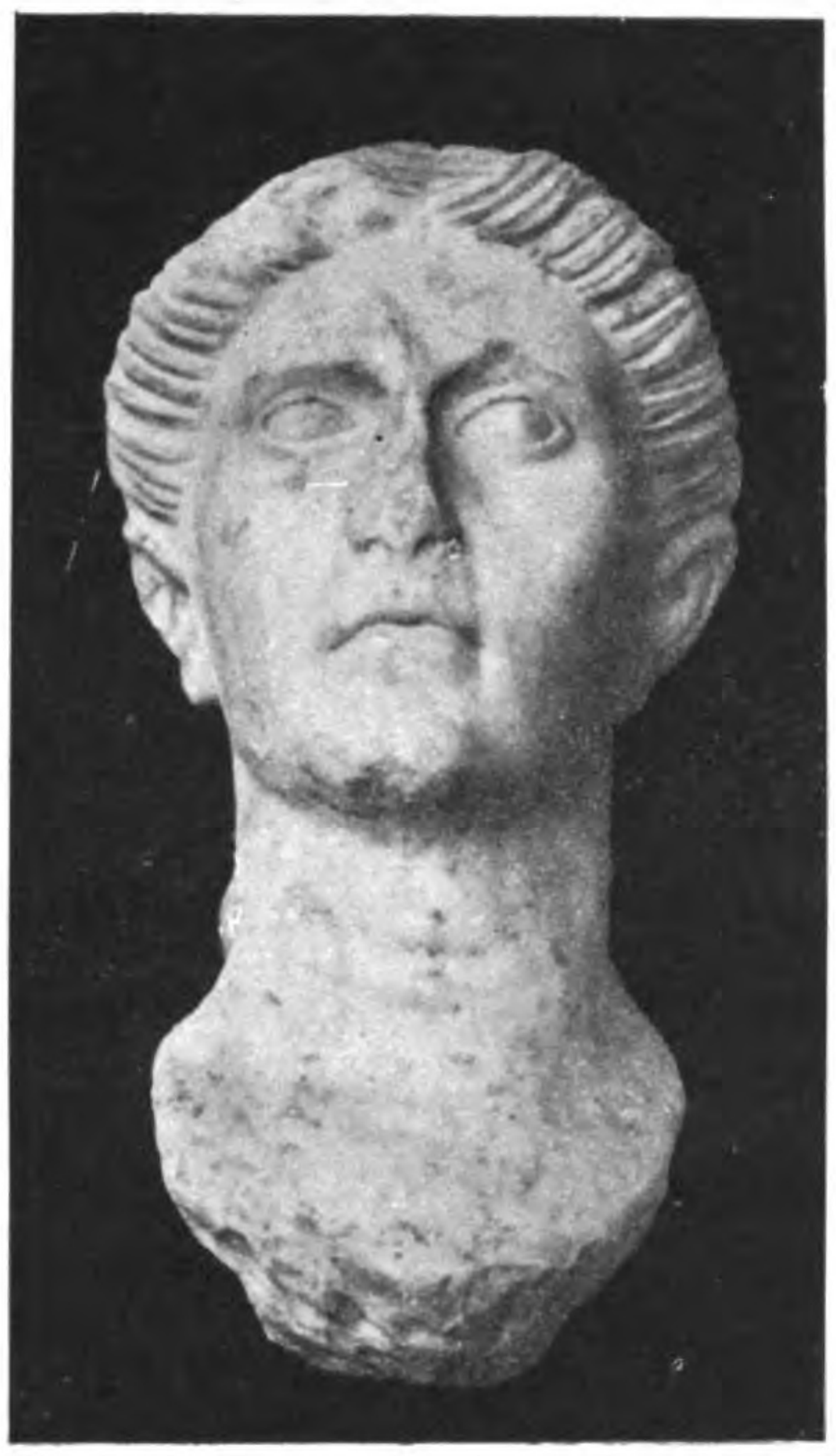

Fig. 271. — Tête n° 235

Quant au médaillon, certainement moderne (ainsi que l'a vu Hübner, *Bull. dell'Inst.*, 1860, p. 157, et *A. B.*, p. 280), qui porte une tête de guerrier casqué et l'inscription *Pompea*, il n'est ni en pierre comme l'indiquait Perez Bayer (voir *C. I. L.*, II, 419*), ni en bronze comme le dit Hübner (*ibid.*), mais en terre cuite (Pellicer, p. 284). Il est représenté par des moulages au Musée de Mataró et au Musée municipal de Barcelone; l'original est chez un particulier de Barcelone.

XI. — Vich

La ville épiscopale de Vich occupe l'emplacement d'*Auso* ou *Ausa*, capitale des *Ausetani*, déchue en *Vicus Ausonensis* ou *Vicus Ausetanorum* à la fin de l'époque romaine (voir *C. I. L.*, II, p. 614, et p. 978, 6110). Le Musée de Vich (voir *Catálogo del Museo Arqueológico-Artístico Episcopal de Vich*, Vich, 1893) est célèbre; mais c'est surtout pour l'époque médiévale qu'il est riche. Les sculptures (fragments de décoration architectonique, têtes, autel funéraire [*C. I. L.*, II, 577]) que comprend la section d'antiquité classique ne proviennent pas du Conventus Tarraconensis [1].

Fig. 272. — Fragment n° 236

Mais outre le Musée du palais épiscopal, il existe à Vich un Musée lapidaire, installé dans le temple romain qui fut découvert, il y a une trentaine d'années, au milieu de constructions postérieures qui le dissimulaient,

(1) En majorité, ces morceaux proviennent de Mérida. Une petite tête, d'Alcolea del Río ou de Carmona, a été publiée par Gudiol, *Nocións de arqueologia sagrada catalana*, Vich, 1902, p. 37, fig. 16, et P. Paris, *Essai sur l'Art et l'Industrie de l'Espagne primitive*, t. I, p. 86, fig. 69 et 70.

Fig. 273. — Jambe nº 237

et qui est aujourd'hui dégagé et restauré (voir Gudiol, *l'Ausa romana y el seu temple*, Vich, 1907; Puig y Cadafalch, p. 53 sqq.). Les inscriptions et les fragments de sculpture ou d'architecture qui y sont réunis sont de provenance locale. Dans le nombre se trouvent les deux fragments antiques reproduits ici.

236 (fig. 272). Fragment de tête virile. Marbre. Hauteur $0^{m},22$.

237 (fig. 273). Jambe droite nue. Marbre. Hauteur $0^{m},46$.

La jambe, brisée juste au-dessus du genou (il manque en outre toute la partie antérieure du pied), se détache en très haut relief sur un fond épais de $0^{m},07$. Peut-être est-ce un fragment de statue inachevée.

A San Feliu de Torelló, à quelques kilomètres au nord de Vich, en 1767, l'éboulement d'un mur du castillo mit à jour une pierre quadrangulaire semblable, par les reliefs qu'elle portait, à la pierre d'Olesa (plus haut, nº **231**): on y voyait une tête de bœuf ou de taureau, avec une inscription «en caractères phéniciens», et, aux deux angles conservés, les organes des deux sexes. Cette pierre a été détruite; ce qui nous est rapporté sur elle remonte à des notes qu'avait prises en l'examinant l'archéologue Jaime Pascual, et qui furent utilisées dans une lettre de Jaime Caresmar, en date du 17 février 1784. Cette lettre est citée par Pablo Parassols y Pí, *La villa de San Felio de Torelló*, dans *Revista histórica*, III (1876), p. 213. Pellicer y Pagés (*Estudios... sobre Iluro*, p. 153) et Gibert (*Tarragona prehistórica i protohistórica*, p. 206) mentionnent la pierre de Torelló en se référant à Parassols. — Les prétendus caractères phéniciens pouvaient être des caractères ibériques; il est encore possible qu'il n'y ait pas eu d'inscription du tout (cf. la pierre d'Olesa). Les données sont trop incertaines pour permettre d'affirmer quoi que ce soit sur l'âge de ce monument.

XII. — Gérone

Gérone *(Gerunda)* a gardé d'assez nombreux vestiges de l'époque romaine. La collection la plus remarquable est celle des sarcophages antiques qui sont conservés, depuis un temps immémorial, dans le *presbiterio* de la Colegiata de San Félix; la série comprend deux sarcophages païens (plus bas, nºˢ **242** et

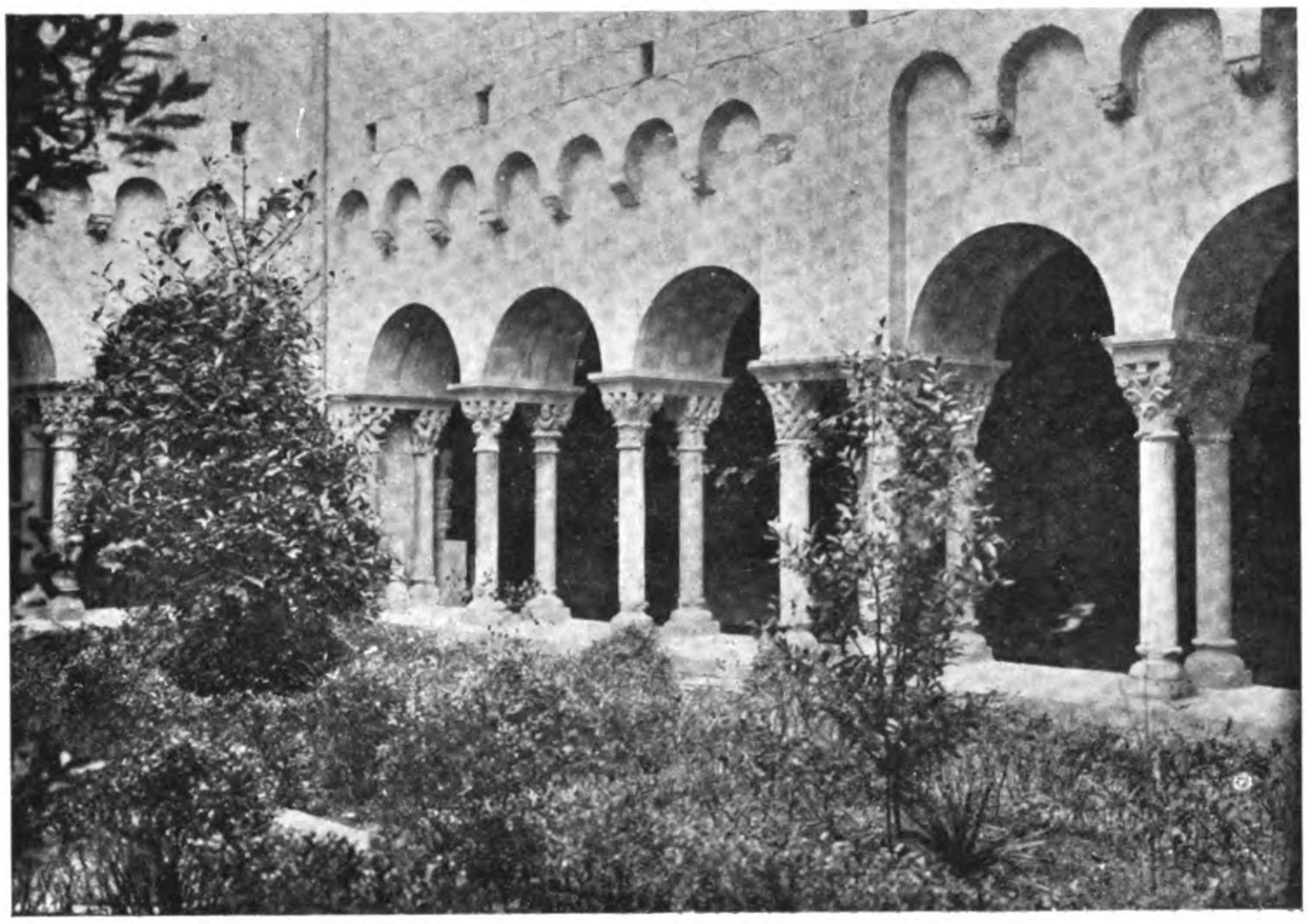

Fig. 274. — Musée de Gérone

243) et six chrétiens (voir BOTET Y SISÓ, *Sarcófagos romano-cristianos esculturados que se conservan en Cataluña* [*Mem. Acad. Buen. Letras*, V], p. 159 sqq.; MÉLIDA, *La Escultura hispano-cristiana de los primeros siglos de la Era*; PUIG Y CADAFALCH, p. 280 sqq.).

Le Musée provincial, installé dans le cloître de l'église San Pedro de Galligans (fig. 274), possède quelques morceaux provenant de Gérone. Mais la principale richesse de la section antique est formée par les objets provenant d'Ampurias.

Une petite collection, rassemblée naguère par le chanoine Ramón Font, existe au Séminaire; elle comprend surtout des objets provenant d'Ampurias (inscriptions, vases, un petit bronze); je n'y ai rien vu qui dût être reproduit ici [1].

Je fais entrer dans ce même chapitre deux sculptures trouvées dans la petite ville de Be-

Fig. 275. — Fragment n° 238

(1) Un fragment de draperie, provenant d'Ampurias, et signalé par FONT, *Episcopologio Ampuritano*, p. 46, est tout à fait négligeable.

Fig. 276. — Tête nº 239

salú, au nord-ouest de Gérone, et des indications relatives à diverses localités de la province de Gérone.

238 (fig· 275). Fragment de statue découvert à Gérone, dans les fondations d'une maison de la calle de la Forza; cette rue correspond à l'artère principale de la ville romaine. Musée de Gérone. Marbre. Hauteur $0^m,74$.

Renseignements communiqués par M. Cazurro.

Fragment de la partie inférieure d'une statue drapée: femme assise, vêtue d'une tunique talaire et d'un manteau. En bas à droite, restes d'un attribut, probablement un carquois, dont la courroie de suspension est visible.

239 (fig. 276). Tête découverte «al derribarse en 1857 el murallón de la parte inferior de la calle de la Forza, y el torreón que se hallaba á la derecha de la misma calle». Une porte de l'enceinte romaine se trouvait à cet endroit; c'est l'emplacement occupé aujourd'hui par l'administration des postes. Musée de Gérone. Grès de provenance locale. Hauteur $0^m,29$.

Renseignements contenus dans l'étiquette du nº **241**, découvert au même endroit, et complétés oralement par M. Cazurro.

Portrait d'homme, probablement reste d'une statue funéraire.

240 (fig. 277). Fragment découvert au même endroit que le précédent. Musée de Gérone. Même matière que le précédent. Hauteur $0^m,28$; largeur, $0^m,52$; épaisseur $0^m,19$.

Deux têtes unies par l'occiput, sculptées dans le même bloc de pierre. C'est peut-être un élément architectonique qui jouait le rôle d'un chapiteau; on s'expliquerait ainsi l'inclinaison des deux têtes.

241 (fig. 278). Fragment de bas-relief découvert au même endroit que les deux numéros précédents. Musée de Gérone. Même matière que les précédents. Hauteur $0^m,60$; largeur $0^m,64$; épaisseur $0^m,23$.

Relief funéraire. Les moulures indiquent que la pierre comprenait au moins deux panneaux. Dans le panneau inférieur, le fragment conservé montre le buste d'un homme, le menton appuyé sur la main droite. Le relief est en très mauvais état.

Fig. 277. — Fragment nº 240

Fig. 278. — Bas-relief n° 241

242 (fig. 279). Sarcophage encastré dans le mur du *presbiterio* de la Colegiata de San Félix, côté de l'Epître. Il est impossible d'établir à quelle date ce sarcophage, le suivant, et les six sarcophages chrétiens d'époque romaine conservés au même endroit ont été mis à la place qu'ils occupent, et aucun document n'indique d'où ils avaient été pris. Il est vraisemblable que la Colegiata est bâtie sur l'emplacement du cimetière chrétien primitif (VILLANUEVA, *Viage literario á las iglesias de España*, XII [1850], p. 134; BOTET Y SISÓ, *l. c.*, p. 189); les sarcophages ont pu être exhumés au cours d'une des reconstructions de l'édifice. La présence de sarcophages païens dans un cimetière chrétien des premiers siècles est un fait normal (1). — Marbre blanc. Hauteur $0^{m},54$; longueur $2^{m},16$. La face antérieure est seule visible.

Bibliographie. — MERINO et DE LA CANAL, *España Sagrada*, XLIII (1819), p. 18-19; CEÁN, p. 21; Francisco VIÑAS Y SERRA, *Un relieve romano en Gerona*, dans *Revista histórica*, III (1876), p. 104-106, avec un dessin; PUIG Y CADAFALCH, fig. 71, p. 77 (reprod. ci-dessous), et p. 78-80.

Enlèvement de Proserpine.

Pour la description, se reporter à celle du n° **204** (sarcophage de Barcelone) (2). Le sarcophage de Gérone ne diffère de celui de Barcelone que par quelques détails dans l'attitude des personnages principaux et dans le nombre ou la place des personnages accessoires. Par exemple: dans la scène centrale, la main

Fig. 279. — Sarcophage n° 242

de Pluton est dirigée vers la tête de Proserpine et non vers son bras; dans cette même scène, une figure, qui se détache en faible relief sur le fond, est ajoutée à celles des dieux qui assistent à l'action: c'est celle d'un personnage ailé, étendant les bras, dont le visage reproduit le type de Jupiter ou de Neptune; dans la scène de droite, Pluton enlevant Proserpine est vu de face et non de dos; un

(1) Voir Le Blant, *les Sarcophages chrétiens de la Gaule*, Introduction, page III.
(2) Comparer aussi le n.° **124** (Tarragone).

vieillard (divinité topique) est assis à terre devant le char; un petit personnage nu (autre divinité topique) se voit au-dessus des chevaux, dont le nombre est réduit à deux.

Fig. 280. — Sarcophage n° 243

243 (fig. 280). Sarcophage encastré dans le mur, en face du précédent, côté de l'Evangile. Marbre blanc. Hauteur $0^m,60$; longueur $2^m,20$.

Bibliographie. — *España Sagrada, l. c.*, p. 18; CEÁN, *l. c.*; Emile BONNET, *Le Sarcophage de saint Aphrodise à Béziers*, dans *Bulletin archéologique du Comité des Travaux historiques*, Paris, 1905, p. 329-337, et pl. XVII, 2 (d'après un moulage de la collection Didelot, conservée à la Faculté des Lettres de Montpellier); PUIG Y CADAFALCH, fig. 77, p. 82 (reprod. ci-dessus), et p. 81-82.

Chasse au lion. Le sarcophage de Gérone et le sarcophage analogue de saint Aphrodise, à Béziers, représentent un type très différent de celui auquel se rattache le sarcophage de Barcelone n° **205**. Le sarcophage de Barcelone, moins confus et mieux exécuté, est de meilleure époque.

Fig. 281. — Statue n° 244

On peut distinguer quatre scènes, qui se succèdent, de gauche à droite, de telle façon que le commencement de chaque scène se trouve au second plan, derrière l'extrémité droite de la scène précédente.

Première scène: cavalier chargé par une lionne. Sous le cheval, un homme renversé; sous la lionne, deux lionceaux. Au second plan, deux chasseurs, dont un cavalier.

Seconde scène: cavalier, armé d'une lance, terrassant un lion.

Troisième scène: cavalier chargé par un lion. Derrière le cavalier, figure féminine correspondant à *Virtus* dans le sarcophage de Barcelone. Sous les pattes du cheval, un lionceau; puis un cavalier désarçonné et son cheval. Au second plan, deux chasseurs, dont un cavalier.

Quatrième scène: lionne bondissant à droite (c'est-à-dire tournée dans le sens contraire aux trois autres animaux) et deux chasseurs, dont un cavalier.

244 (fig. 281). Statue découverte à Besalú, dans les fondations de Santa María, église romane en ruines. Musée de Gérone. Calcaire tendre du pays («especie de alabastro yesoso tosco, que se encuentra en la cercana montaña de la Mare de Déu del Mont» [*Anuari*]). Hauteur 1^{m},30.

Bibliographie. — La découverte est signalée dans l'*Anuari del Institut d'Estudis Catalans*, MCMVII, *Crònica*, p. 474; la statue est décrite et reproduite *ibid.*, MCMVIII, *Crònica*, p. 568, et fig. 29, p. 567 (reprod. ci-dessus).

Fig. 282. — Bas-relief n° 245

Statue féminine drapée. Manquent la tête et le bras gauche. On a émis des doutes sur l'antiquité de cette statue; elle semble bien d'époque romaine. Au même endroit qu'elle ont été découverts le bas-relief publié ci-après et un fragment d'inscription romaine (*Anuari*, MCMVIII, p. 568).

Besalú correspond vraisemblablement au Σεβενδοῦνον de Ptolémée (*Sebendunum* > *Sebeldunum* > *Beseldunum* > *Bisildunum* ou *Bisuldunum*: voir Petrus de Marca, *Marca hispanica*, Paris, 1688, colonne 188). L'agglomération antique devait occuper le point où s'éleva par la suite l'église Santa María.

245 (fig. 282). Bas-relief découvert au même endroit que le numéro précédent. Conservé par le propriétaire des ruines de Santa María. Pierre calcaire. Dimensions: environ 0^{m},60 × 0^{m},40.

Photographie et renseignements communiqués par M. CAZURRO. Je n'ai pas vu l'original.

Sur une plaque rectangulaire, buste de femme, de profil, à gauche. Le visage est en mauvais état. Chevelure serrée par un bandeau; longues mèches flottant sur la nuque.

Près du village de Solius, non loin de La Bisbal, au sud-ouest de Gérone, on signale un monolithe qui a la forme d'une selle de cheval, et qui est appelé pour cette raison *pedra sella* (SANPERE Y MIQUEL, note ajoutée aux *Apuntes arqueológicos* de Francisco MARTORELL Y PEÑA, Barcelone, 1879, p. 99; PELLA Y FORGAS, *Historia del Ampurdán*, Barcelone, 1883 sqq., p. 233). A Espolla, près de la frontière française, existe une pierre qui a la forme d'une tortue, la *pedra tortuga* (PELLA Y FORGAS, *ibid.*). Les auteurs cités rapprochent ces pierres des figures barbares d'animaux dont les *toros de Guisando* sont les exemplaires les plus connus, et rappellent à ce propos la théorie de Fernández-Guerra, qui voyait dans ces monuments les termes marquant les limites des tribus [1]. Mais

(1) Dans sa réponse au discours de réception d'Eduardo Saavedra à l'Académie de l'Histoire. Cf. Hübner, *La Arqueología de España*, § 160.

ils reconnaissent en même temps qu'il est douteux que la main de l'homme soit intervenue pour tailler la *pedra sella* et la *pedra tortuga*.

PELLA Y FORGAS (*op. cit.*, p. 210, note 1) signale à Bagur, petite ville de la côte, des antéfixes d'époque romaine encastrés, ainsi que des débris de corniche de marbre, dans le mur de l'église paroissiale.

Enfin, à en croire CEÁN (p. 16), la ville de Blanes, l'ancienne *Blanda*, la localité maritime la plus méridionale de la province de Gérone, aurait conservé longtemps «una estatua que tenía en su basa una inscripción concebida en estos términos: Los blandenses consagraron la presente estatua á la memoria de Telengo Bachio etc.» L'inscription est fausse *(C. I. L.*, II, 421*), et la statue n'a jamais existé [1].

XIII. — AMPURIAS

Ce n'est pas ici le lieu d'exposer, même brièvement, l'histoire et la topographie d'Ampurias. Il suffit de rappeler que l'emplacement d'*Emporiae*, longtemps exploité par les gens du pays dans des recherches sans méthode (voir SCHULTEN, *Ampurias, eine Griechenstadt am iberischen Strande*, dans *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum*, XIX, 1907, p. 334-346) [2], est exploré, depuis ces dernières années, d'une façon régulière et scientifique, par les travaux du Service forestier chargé de la consolidation des dunes, et surtout par les grandes fouilles dont la Junta de Museos de Barcelone a pris l'initiative (voir *Anuari del Institut d'Estudis Catalans, Crònica*, MCMVII, p. 467; MCMVIII, p. 558-560; MCMVIII, p. 150-194, PUIG Y CADAFALCH, *Les Excavacions d'Empuries*) [3].

Parmi les sculptures exhumées avant l'institution de fouilles méthodiques, quelques-unes sont entrées au Musée de Gérone [4]. Les objets trouvés par le Service forestier forment une collection conservée à La Escala, le petit port voisin de l'emplacement d'*Emporiae*. Quant aux sculptures que mettent à jour les fouilles de la Junta de Museos, elles sont transportées au Musée municipal de Barcelone. Il est permis d'espérer que les fouilles continueront à enrichir la série des sculptures emporitaines, et que ce chapitre aura bientôt besoin d'un supplément.

(1) Je n'ai pas visité le Musée municipal d'Olot, dans le nord-ouest de la province, mais je sais par M. Cazurro qu'il ne contient pas de sculptures antiques.

(2) J'ai vu à l'Académie de l'Histoire (manuscrit 12-18-4=56) le dossier d'une demande de subvention adressée à l'Etat par la Junta de Antigüedades de Gérone, pour des fouilles à Ampurias. Le mémoire original de la Junta était daté de La Escala, 27 octobre 1834; la copie transmise à l'Académie pour qu'elle étudie la question est du 22 juillet 1841. La subvention ne fut pas accordée. — En 1846 et 1847, des fouilles furent faites en différents points, aux frais de la Diputación provincial. C'est de ces fouilles que provient le sarcophage chrétien du Musée de Gérone (voir plus bas, p. 471). Mais elles furent peu méthodiques, et les résultats n'en furent consignés dans aucun document (BOTET Y SISÓ, *Noticia... de Emporion*, p. 36, et p. 144).

(3) Il faut mentionner aussi les fouilles de MM. Villanueva *(Anuari Crònica)*. Jusqu'à présent, elles n'ont pas donné de sculptures en pierre.

(4) Sur la collection du Séminaire de Gérone, voir plus haut, p. 457 et note 1.

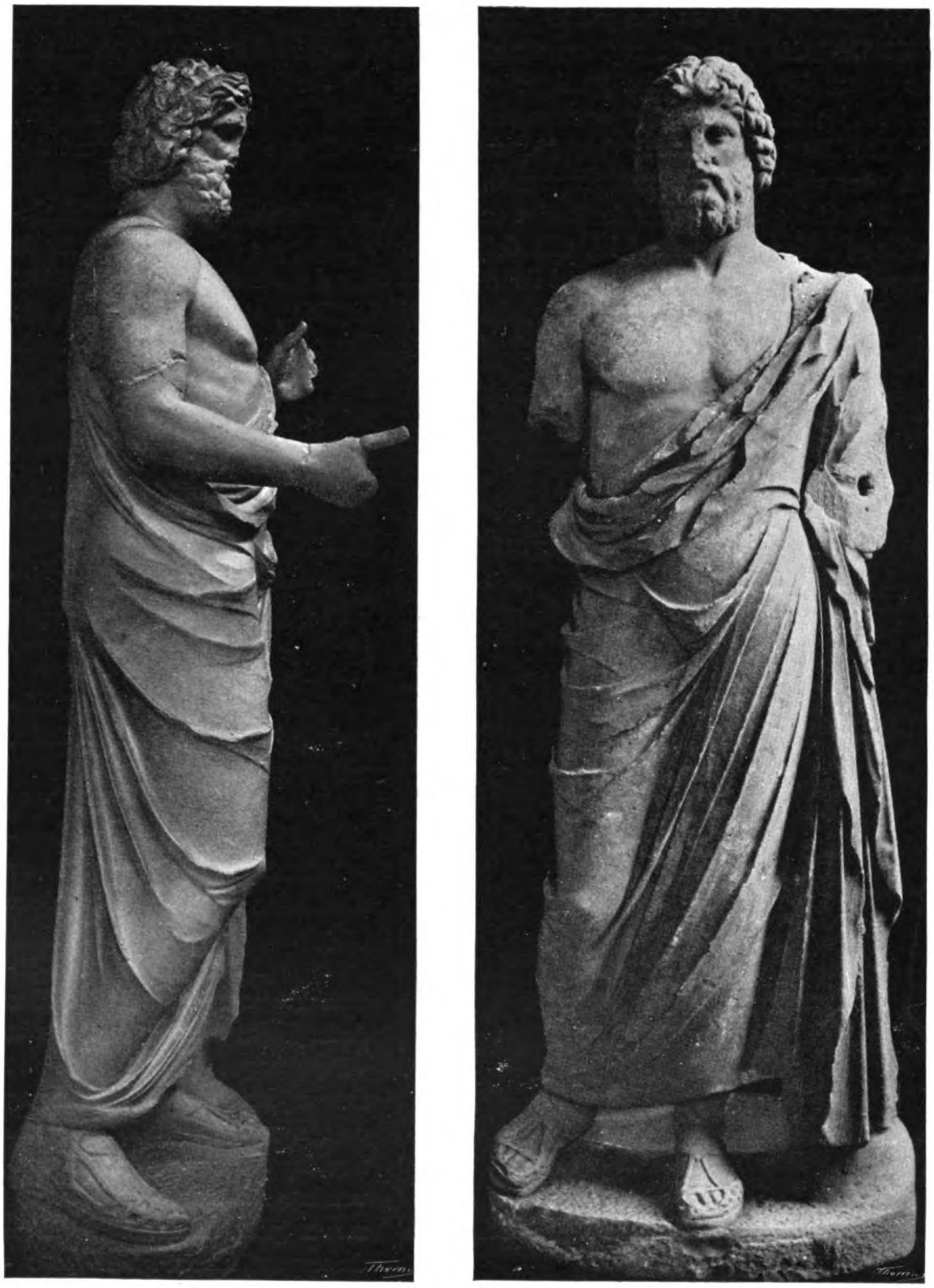

Fig. 283. — Statue n° 246

M. Ramón CASELLAS a publié dans l'*Anuari del Institut d'Estudis Catalans*, MCMIX-MCMX, p. 281-295, un travail intitulé: *les Troballes esculptòriques a les excavacions d'Empuries*. Quoique ce travail soit destiné surtout à faire connaître les sculptures découvertes dans les fouilles de la Junta de Museos, M. Casellas passe en revue dans la première partie de son article la plupart des sculptures découvertes antérieurement.

Parmi les travaux sur Ampurias en général, antérieurs à l'article de M. Casellas, j'indique seulement ici, afin de pouvoir y renvoyer simplement par le nom de l'auteur, ceux que j'aurai l'occasion de citer dans la suite de ce chapitre:

Josef MARANJAS DE MARIMON, *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias*, Barcelone, 1803, 82 p. — La seule partie utile de cette brochure est la liste des objets offerts par l'auteur «á varios personajes de elevado carácter» (p. 70-72) et au prince des Asturies (p. 77-82).

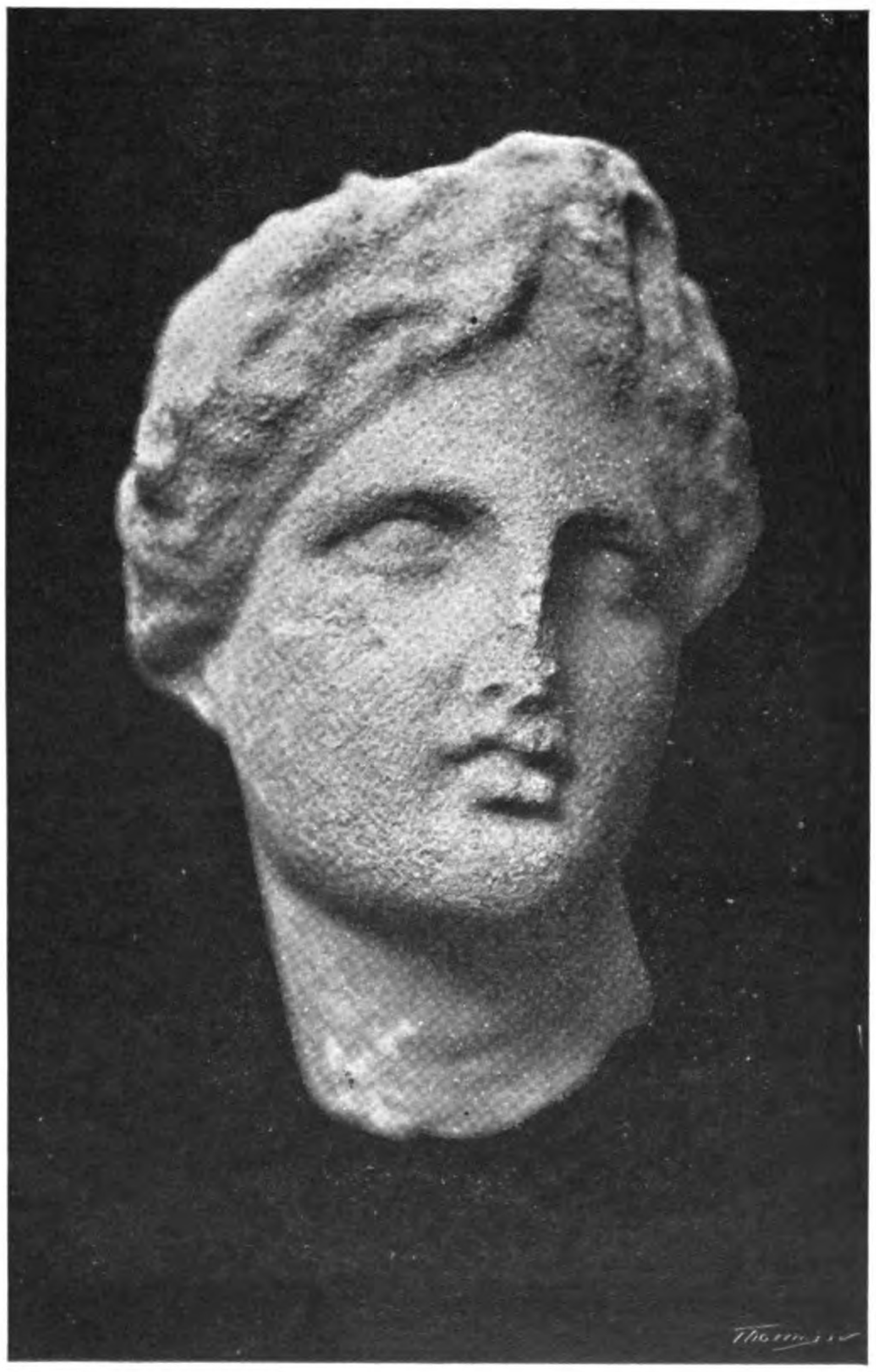

Fig. 284. — Tête n° 247

Joaquín BOTET Y SISÓ, *Noticia histórica y arqueológica de la antigua ciudad de Emporion*, Madrid, 1879, 145 p.

José PELLA Y FORGAS, *Historia del Ampurdán*, Barcelone, 1883 sqq., 788 p.

Ramón FONT, *Episcopologio Ampuritano precedido de una reseña histórica y arqueológica de Ampurias*, Gérone, sans date (1897), 141 p.

246 (fig. 283). — Statue découverte au cours des fouilles de la Junta de Museos, dans la ville grecque [1]. Le buste fut trouvé dans une citerne, le 25 octobre 1909; la partie inférieure à quelques mètres de là, le 5 novembre suivant; quelques fragments (parmi lesquels les débris du serpent) furent encore retrou-

(1) Voir le plan joint à l'article de Puig y Cadafalch, *les Excavacions d'Empuries*, dans l'*Anuari* de MCMVIII.

vés plus tard. Au Musée municipal de Barcelone. Marbre blanc. Hauteur 2^{m},20.

Fig. 285. — Fragment n° 248

Bibliographie. — La nouvelle de la découverte et les premières reproductions furent données dans des quotidiens et des périodiques illustrés de Barcelone: article de PELLA Y FORGAS dans *La Vanguardia* du 18 novembre 1909; reproductions dans *La Actualidad* du 16 novembre et *La Ilustració Catalana* du 21. Ensuite: ALBERTINI. *Comptes-Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 1909, p. 939-942 (reproduction à la p. 940; les débris du serpent n'avaient pas encore été retrouvés); S. REINACH, *Répertoire*, IV, 22, 2 (d'après les *Comptes-Rendus*); CASELLAS, p. 286-295, et fig. 22, p. 292, fig. 23 et 24, p. 293, fig. 25, p. 294; la figure 23 est reproduite ci-dessus.

Esculape. Le nez est brisé; les prunelles ne sont pas indiquées.

Le corps s'appuie sur la jambe gauche; la jambe droite, un peu en arrière, ne pose à terre que par la pointe du pied. Une draperie, jetée de la hanche droite à l'épaule gauche, ne laisse nus que le bras droit et la partie droite de la poitrine. Les pieds sont chaussés de sandales (réseau de lanières très serré autour du talon). La statue était faite pour être adossée à un mur, comme l'indique l'aspect du revers, qui se rapproche de la verticale.

La statue a été sculptée en deux parties, dont la ligne de jonction coïncide à peu près avec la ligne oblique de la draperie sur la poitrine. Entre ces deux pièces on note une différence de patine (la partie inférieure est plus jaune) qui peut s'expliquer par la différence des terres où les deux fragments ont séjourné, et surtout une différence de travail, les plis de la draperie étant beaucoup mieux exécutés que la tête et la partie nue de la poitrine. M. Casellas tend à admettre que les deux morceaux, quoique faits pour aller ensemble, ne sont pas contemporains l'un de l'autre, et qu'en outre la draperie a été sculptée en Italie, tandis que le buste aurait été exécuté en province, à Marseille par exemple. On peut s'en tenir à l'hypothèse plus simple que les deux parties de la statue ont été confiées à deux sculpteurs du même atelier, mais d'habileté inégale.

Fig. 286. — Tête n° 249

247 (fig. 284). Tête de statuette découverte le 19 août 1909, dans la ville grecque

Fig. 287. — Tête n° 250

(fouilles de la Junta de Museos). Au Musée municipal de Barcelone. Marbre blanc. Hauteur 0m,12.

Bibliographie. — Reproduction dans *La Ilustració Catalana* du 5 décembre 1909; article de CASELLAS dans *La Veu de Catalunya* du 15 septembre 1910; CASELLAS, p. 285-286, et fig. 13, p. 288 (reproduite ci-dessus).

Déesse, les cheveux relevés sur le front. Bon style. Voir le numéro suivant.

248 (fig. 285). Fragment de statuette, reconstitué à l'aide de plusieurs morceaux (fouilles de la Junta de Museos). Au Musée municipal de Barcelone. Marbre blanc. Hauteur 0m,33 (y compris la plinthe).

CASELLAS, p. 286, et fig. 14, p. 288 (reproduite ci-dessus).

Sur une plinthe, deux jambes nues (cassées aux genoux), dans une attitude de marche rapide; à la gauche du personnage était un appui. D'après M. Casellas, ce fragment appartiendrait à la même statuette que la tête précédente; ce serait alors une Diane.

249 (fig. 286). Tête provenant d'Ampurias. A appartenu à M. Pujol y Camps; aujourd'hui propriété de M. Ferrer y Vidal, mise en dépôt au Musée municipal de Barcelone. Marbre commun. Hauteur 0m,20 (pour la tête seule; le cou est une restauration en plâtre).

Bibliographie. — BOTET Y SISÓ, p. 126; FONT, p. 46; CASELLAS, p. 282, et fig. 5, p. 284 (reproduite ci-dessus).

Silène. Le nez est cassé. Couronne de lierre, attachée

Fig. 288. — Tête n° 251

sur la nuque par un nœud simple, et complétée par deux bandelettes qui pendent derrière chaque oreille.

250 (fig. 287). Tête de statuette. Au Musée de Gérone. Marbre blanc. Hauteur $0^{m},15$.

Bibliographie. — BOTET Y SISÓ, p. 126; FONT, p. 46; CASELLAS, p. 282, et fig. 3, p. 283 (reproduite ci-dessus).

Jeune faune souriant (voir la coiffure), plutôt que femme comme l'indiquent les auteurs cités. — En mauvais état.

Fig. 289. — Torse n° 252

251 (fig. 288). Tête de statuette découverte dans la ville grecque (fouilles de la Junta de Museos). Au Musée municipal de Barcelone. Marbre blanc. Hauteur $0^{m},05$.

CASELLAS, p. 284, et fig. 11, p. 287 (reproduite ci-dessus).

Tête de travail délicat, avec un bandeau dans les cheveux. M. Casellas écrit: «pot esser testa d'un geni, d'un infant, d'un Eros o tal volta la d'un Telesfor». C'est plutôt la tête d'une statuette féminine.

252 (fig. 289). Torse de statuette découvert dans les fouilles de la Junta de Museos. Au Musée municipal de Barcelone. Marbre blanc. Hauteur $0^{m},13$.

CASELLAS, p. 284, et fig. 9, p. 286 (reproduite ci-dessus).

Débris d'une statuette qui représentait un personnage vêtu d'une tunique courte, serrée à la taille par un cordon.

253 (fig. 290). Deux pieds, découverts dans les fouilles de la Junta de Museos. Au Musée municipal de Barcelone. Marbre.

a. pied droit: longueur $0^{m},20$; largeur $0^{m},11$.

b. pied gauche: longueur $0^{m},20$; largeur $0^{m},12$.

Fig. 290. — Fragments n° 253

CASELLAS, p. 284, et fig. 12, p. 287 (reproduite ci-dessus).

Quoique tous deux chaussés de sandales, et très analogues l'un à l'autre, ces deux pieds ne proviennent pas de la même statue; la différence de largeur est très apparente.

254 (fig. 291). Fragment découvert en 1908, dans les fouilles du Service forestier, près de la basilique chrétienne

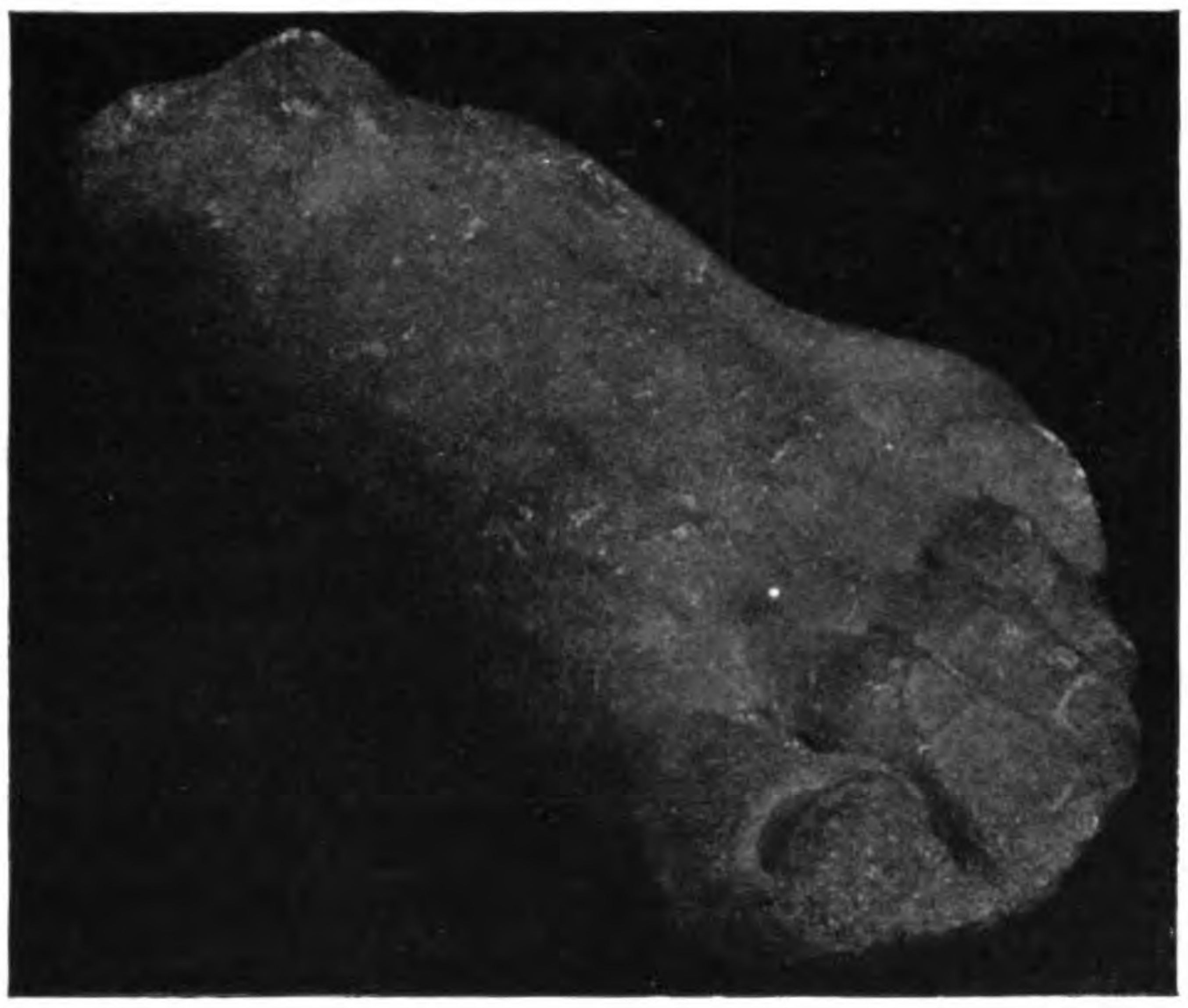

Fig. 291. — Fragment nº 254

primitive. Collection du Service forestier, à La Escala. Marbre blanc. Hauteur 0^m,18.

CASELLAS, p. 283, et fig. 6, p. 284 (reproduite ci-dessus).

Pied gauche nu; bon travail.

255 (fig. 292). Fragment conservé au Musée de Gérone. Marbre. Longueur 0^m,18.

Pied droit chaussé d'une sandale; bon travail.

256 (fig. 293). Objet conservé au Musée de Gérone. Marbre blanc. Longueur 0^m,08.

Deux pieds nus joints, sculptés dans le même morceau de marbre. Travail sommaire. Débris d'objet mobilier plutôt que de statuette (1).

257 (fig. 294). Trois pieds de table vendus «fa temps» à un antiquaire étranger. La reproduction en a été conservée sur une carte postale d'Esquirol, photographe à La Escala. Marbre. Dimensions non indiquées.

CASELLAS, p. 281, et fig. 1, p. 282 (reproduite ci-dessous).

Pieds de table de type connu, brisés tous trois à la partie inférieure. Ils se terminaient en haut par une tête de lion, et en bas par une patte de lion, ainsi que le prouve un quatrième fragment, reproduit avec les trois fragments principaux.

Fig. 292 et 293. — Fragments nos 255 et 256

(1) Le Musée de Gérone possède encore un pied droit, nu, en marbre blanc, long de 0^m, 085.
M. CASELLAS (p. 281), d'après des renseignements communiqués par M. Pí, de La Escala, signale deux autres pieds, trouvés il y a une trentaine d'années, qui appartiennent aujourd'hui à M. Valls, commandant du génie.
La collection du Service forestier, à La Escala, comprend un fragment de main (mentionné par CASELLAS, p. 283), découvert près de la basilique chrétienne. Ce fragment est en marbre blanc, et long de 0^m,10. La même collection renferme en outre un doigt de marbre, de même provenance.
M. Cazurro a chez lui, à Gérone, un petit fragment de main de marbre.

Fig. 294. — Fragments n° 257

258 (fig. 295). Fragment de statuette, découvert le 27 juin 1908, dans la muraille romaine (d'après l'étiquette collée sur le fragment; fouilles de la Junta de Museos). Au Musée municipal de Barcelone. Marbre blanc. Hauteur 0m,25.

Bibliographie. — PUIG Y CADAFALCH, *les Excavacions d'Empuries*, dans *Anuari Institut Est. Cat.*, MCMVIII, p. 174; CASELLAS, p. 284, et fig. 10, p. 286 (reproduite ci-dessous).

Fig. 295. — Fragment n° 258

Aile ayant appartenu probablement à un sphinx. A la base de l'aile, petites plumes qui dessinent des imbrications; puis longues plumes recourbées. M. Puig y Cadafalch et M. Casellas notent le caractère raide et archaïque de cette sculpture (1).

259 (fig. 296 et 297). Dalle rectangulaire. Au Musée de Gérone. Grès de provenance locale. Hauteur 1m,02; largeur 0m,55; épaisseur 0m,30.

Bibliographie. — PUIG Y CADAFALCH, *Arquit. Romàn.*, fig. 20 et 21, p. 22 (reproduites ci-dessous); ID., *Anuari Instit. Est. Cat.*, MCMVIII, p. 174, et fig. 16 et 17, p. 170-171; PIJOAN, *Estudis Universitaris Catalans*, 1909, p. 363 (dans un compte-rendu de l'*Arquit. Romàn.* de Puig y Cadafalch); ALBERTINI, *Revue des Etudes Anciennes*, tome XII (1910), p. 292-294, avec commentaire de JULLIAN (reproductions p. 293).

Face principale: décoration composée de zigzags, de spirales adossées et de méandres.

Faces latérales: spirales reliées les unes aux autres. Les deux faces latérales portent un décor identique; la face reproduite ici est la face gauche.

Revers non décoré.

MM. Puig y Cadafalch et Pijoan notent la ressemblance de cette décoration avec les motifs

Fig. 296. — Dalle n° 259

(1) Il y a un fragment d'aile, insignifiant, dans la collection du Service forestier, à La Escala.
On trouvera plus loin (fig. 298 *b* en bas à gauche) la reproduction d'un fragment conservé au Musée de Gérone (marbre; longueur 0m,15): c'est une patte à quatre griffes, posée sur une plinthe. Un fragment semblable, découvert le 19 novembre 1909, dans les fouilles de la Junta de Museos, est au Musée municipal de Barcelone.

mycéniens et même crétois, et par suite avec les motifs qu'on retrouve dans la céramique ibérique. M. Jullian, d'autre part, rapproche de cette ornementation celle de certaines stèles irlandaises.

Fig. 297. — Dalle nº 259, face latérale

260 (fig. 298). *Oscillum* complet et fragments d'*oscilla*. Au Musée de Gérone. Marbre blanc. Dimensions de l'*oscillum* complet: hauteur $0^m,15$; largeur $0^m,25$; épaisseur $0^m,03$.

CASELLAS, p. 282, et fig. 2 (reproduite ci-dessous).

Oscillum complet: d'une part, tête grotesque de satyre; d'autre part, lièvre.

Fragments:

a — (plus grande dimension $0^m,21$; épaisseur, $0^m,037$) chevelures errée par un bandeau; rien de distinct au revers.

b — (largeur $0^m,15$; épaisseur comme le précédent) palmette ayant appartenu au centre de l'*oscillum*; revers identique.

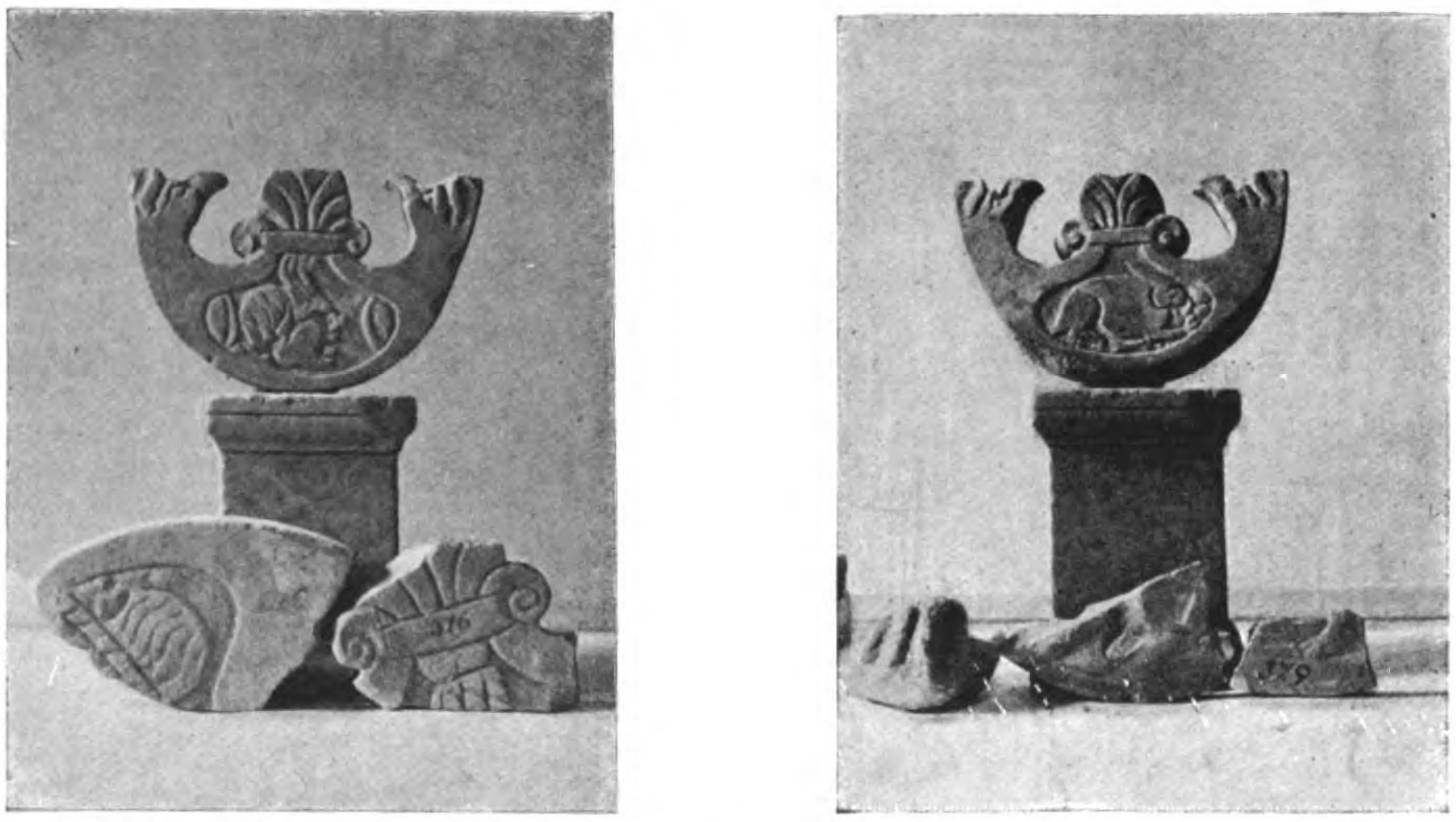

Fig. 298. — Oscillum et fragments nº 260

c — (plus grande dimension $0^m,16$) traces d'un pied; rien de distinct au revers.

d — (largeur $0^m,09$) pied nu; revers lisse [1].

(1) L'Académie de l'Histoire, à Madrid, possède un petit fragment de marbre ($0^m,225 \times 0^m,09$), provenant d'Ampurias, qui a appartenu à un disque ou à un *oscillum*. On y voit des restes de décoration végétale (CATALINA GARCÍA, *Inventario de las antigüedades y objetos de arte que posee la R. Acad. de la Hist.*, *Bol. Acad. Hist.*, XLII (1903), p. 350, nº 195.

261 (fig. 299). Fragment de bas-relief découvert dans les fouilles de la Junta de Museos. Au Musée municipal de Barcelone. Marbre. Largeur $0^m,20$; hauteur $0^m,15$; épaisseur $0^m,075$.

CASELLAS, p. 284, et fig. 15, p. 289 (reproduite ci-dessus).

Fig. 299. — Fragment n° 261

Croupe d'un lion ailé, marchant à droite.

MARANJAS (p. 77) cite parmi les antiquités d'Ampurias qu'il offrit en 1785 au prince des Asturies «un busto de marmol del Emperador Tiberio Cesar». On ignore ce que ce buste est devenu (FONT, p. 46; CASELLAS, p. 281, où «Hadrien» est un lapsus pour «Tibère»).

La revue *El Archivo*, tome VII (1893), p. 42, annonce la découverte à Ampurias de «dos capiteles de mármol, en los que se ve un león perfectamente conservado». Peut-être s'agit-il en réalité de notre nº **257**; on ne voit pas bien ce que serait un «chapiteau» décoré d'un lion.

PELLA Y FORGAS (p. 271) indique que la découverte de «símbolos obscenos... en bronce y piedra» est assez fréquente dans les ruines d'Ampurias.

Ampurias a fourni deux sarcophages que je n'ai pas à reproduire ici, car l'un et l'autre sont chrétiens. Le premier (considéré à tort comme païen par FONT, p. 32, et PELLA Y FORGAS, p. 276, note 1) est conservé au Musée de Gérone (BOTET Y SISÓ, *Noticia... de Emporion*, p. 121, et pl. à la p. 118; ID., *Sarcófagos romano-cristianos... en Cataluña*, p. 32 sqq.; MÉLIDA, *la Escultura hispano-cristiana*, etc.; PUIG Y CADAFALCH, p. 276-277, et fig. 314, p. 257). Le second appartient à la collection du Service forestier, à La Escala (PUIG Y CADAFALCH, p. 271 et 275-276, et fig. 323, p. 272).

Je crois devoir rappeler enfin que parmi les bronzes provenant d'Ampurias, il en est un d'une valeur exceptionnelle: c'est la tête de femme, coiffée à la *Iulia Titi*, qui est conservée à Barcelone chez le comte de Güell. Elle a été publiée par M. S. REINACH dans la *Revue Archéologique*, tome XXVIII de la 3e série (1896, I), p. 163-172, et planche (en dernier lieu, CASELLAS, p. 282, et fig. 4, p. 283).

ADDENDUM

262 (fig. 301 et 302). Statue découverte à Tarragone le 29 mars 1912, sur l'emplacement des thermes, par M. Navarro. Transportée au Musée. Marbre blanc. Hauteur 1^{m},78.

Bibliographie. — Plusieurs articles, dans les quotidiens et les périodiques illustrés de Tarragone et Barcelone; et surtout A. DEL ARCO, *Hallazgo arqueológico en Tarragona*, dans *Bol. Acad. Hist.*, LX (1912), p. 460-468 (2 planches).

Femme drapée, debout sur une plinthe. Sous la plinthe est gravée une inscription (fig. 300).

L'inscription, gravée *sous* la plinthe en lettres irrégulières et peu profondes, contient vraisemblablement des indications notées par le sculpteur pour son

Fig. 300. — Inscription de la statue nº 262

usage personnel, comme aide-mémoire. L'interprétation en reste obscure; en tout cas on chercherait vainement à y retrouver une dédicace conçue dans les formes usuelles. Il est possible qu'il y ait au début une indication numérale.

Dès maintenant je puis indiquer d'autres *addenda*, soit que j'aie eu connaissance, après la rédaction de ce travail, de sculptures qui avaient antérieurement échappé à mes recherches, soit qu'il y ait eu découverte de

Fig. 301. — Statue nº 262

Fig. 302. — Statue nº 262

monuments nouveaux: ainsi, j'ai omis un torse viril, et une main tenant une grappe de raisin, sculptures découvertes toutes deux à Salou, petit port à l'ouest de Tarragone, et publiées par M. GIBERT, *Ciutats focenses del litoral cosetà*, Barcelone, 1900, p. 70-71, et p. 74 (*ibid.*, p. 83, mention d'un «sepulcre

en marbre blanch ab delicats baixos relleus», détruit aussitôt après la découverte); — j'ai vu au Musée de Reproductions de Madrid (nº 933) le moulage d'un haut-relief (tête de femme) provenant de Tarragone (l'original appartient à M. Alvaro Gil Maestre); — un petit bas-relief (masque de théâtre) provenant de Tarragone et conservé à Reus (voir plus haut, p. 404) est reproduit dans la revue *Museum*, 1912, nº 4, p. 126; — enfin on m'a communiqué des photographies d'une tête féminine découverte récemment (été de 1912) à La Garriga (entre Barcelone et Vich). — Un corpus est perpétuellement à corriger et à compléter. J'espère que beaucoup de données nouvelles s'inscriront, les unes après les autres, dans le cadre que je viens de tracer.

ERRATA:

p. 359,	ligne	29.	au lieu de p.	82,	lire p.	404.
»	»	36,	» » » »	61,	» »	383.
» 373,	»	8,	» » » »	90,	» »	410.
» 375,	»	dernière.	» » » »	73,	» »	396.
» 383,	»	24,	» » » »	39,	» »	359. n. 2.
» 394,	»	50,	» » » »	118,	» »	438.
p. 398,	ligne	21,	au lieu de p.	67,	lire p.	389.
» 407,	»	1,	» » » »	4,	» »	325.
» 412,	»	avant-dernière,	» » » »	88,	» »	409.
» 437,	»	10.	» » » »		» »	407.
» 439,	»	9,	» » » »	82,	» »	404.
» 448,	»	dernière,	» » » »	118,	» »	438.

LES MINIATURES DE L'OCTATEUCH A LES BIBLIES ROMÀNIQUES CATALANES,

per Joseph Pijoan.

En Samuel Berger, en la seva curta descripció de la Biblia de San Pere de Roda, deya, parlant de les miniatures, que *ce remarquable monument de l'art catalan mériterait une description* (1). Al seu temps, en 1893, no podia citar més que uns facsímils, publicats extemporàneament per un cert M. Rigollot en un àlbum avuy quasi introbable del tomo III de la *Société des Antiquaires de la Picardie* y passant per alt lo que ·n diuen en Labarte y en Molinier. Al cap d'uns quants anys lo que s'ha publicat de nou de la Biblia de Roda es redueix, que nosaltres sapiguem, als fulls que ·n dona el Sr. Sanpere y Miquel, en el quadern l'*Art Barbre,* y tres més que ·n reprodueix el professor Wilhelm Neuss en el seu llibre acabat de publicar *Das Buch Ezechiel in Theologie und Kunts bis zum die ende des XII Jahrhunderts* (2). El professor Neuss dedica tot un capítol a estudiar les composicions que illustren ab una gran minucia el llibre d'Ezequiel a la Biblia de Roda y un altre capítol, el següent, dedicat al mateix cicle de miniatures en la Biblia de Farfa del Vaticà, que es germana bessona de la de Roda. Els resultats del treball conciensut del professor Neuss, crech que valen la pena de ser resumits avans de tirar endavant: els artistes que han illustrat les Biblies de Roda y de Farfa han tingut en compte, més que ·l text, el proemi d'Isidor, que precedeix en cada un dels manuscrits al llibre d'Ezequiel; no copien directament de cap tipu conegut, s'els hi noten influencies bizantines y carolingies, però deuen ser treballadors monàstichs d'una escola local, y ab la preocupació, més que de fer obres pintoresques y grandioses, d'illustrar ab tots els detalls possibles, les pàgines del text sagrat que ·ls hi deixen per omplir.

Jo ara rependré aquest treball per l'octateuch, confiant que un altre vindrà després que continuarà el comentari de les miniatures dels llibres del vell testament y dels Evangelis, que si estan sense illustrar en la Biblia de Roda, omplen en la Bilia de Farfa dèu grans pàgines ab sis faixes de representacions (3).

(1) *Histoire de la Vulgate,* p. 24.
(2) Els fulls reproduits pel professor Neuss de la Biblia de Roda son els 19 v., 45 y 45 v. del II vol. y de la Biblia de Farfa els 208, 208 v. y 209.
(3) B. Beissel: *Vatikanische Miniaturen,* Breslau, 1903, p. 29. Reprodueix el fol. 6 ab miniatures del Gènesi y el fol. 352 del llibre dels Macabeus de la Biblia de Farfa. Fa una curta descripció del manuscrit creyentlo

Perquè, com se veu, a més de la primera Biblia catalana dita del Mariscal Noailles, que, procedent de San Pere de Roda, va anar a parar a la Biblioteca Nacional de París, ara parlem ja d'una segona Biblia reconeguda de poch també com catalana y que de la gran abadia de Farfa, en les montanyes sabines, ha vingut a recullirse en la Biblioteca del Vaticà. Nosaltres, en un primer article que ·n vam fer l'any passat, y que ·s deurà imprimir entre ·ls treballs de l'*Escuela de España* a Roma, puntualisavem les raons, que fan creurer que la Biblia de Farfa era espanyola o més ben dit de la Marca, y que aquí també resumirem breument. No sols la seva semblança ab la de Roda es tan gran, que si ·s barrejessin els fulls, escrits en abdues Biblies a tres columnes, es confondrien, sino que ·s corresponen absolutament en caligrafia, ortografia y abreviatures, destacantse en absolut de totes les altres families de textes italians y francesos de la fí del segle X, que es quan foren copiades les dugues Biblies. Comparis per exemple la F inicial de la Biblia de Farfa (Fig. 1) ab la de la Biblia de Roda publicada pel Sr. Sanpere en *L'art barbre*, quadern II. A Italia, per exemple, sobretot als vols de Roma, continuava aleshores usantse l'escriptura beneventana, de la que no ·s veuen infiltracions a la Biblia de Farfa; la seva lletra es carolingia, però com la de la Biblia de Roda ab peculiaritats que la distingeixen de l'usual francesa, en les abreviatures. S'ha llençat l'idea de que la Biblia de Farfa fos copiada per un copista espanyol a Italia, y encara d'un model espanyol, y al dir espanyol diguem català, perquè fòra de la Marca, l'escriptura usada a l'Espanya a la fí del segle X era per tot arrèu encara la visigòtica. Però tampoch aquesta explicació es possible; la Biblia de Farfa, tan voluminosa, ab els seus 465 folis de 55 per 37 centímetres, va venir feta de Catalunya, perquè no ·s compendria que, de copiarse la Biblia de Farfa en la propia abadia, ab vistes a Roma, al transcriure el copista el *comes* o llista de noms de les iglesies romanes que ·s posen sempre en les Biblies al començament dels evangelis, a dugues de les basíliques romanes més importants, *San Lorenzo in Lucina* y *San Lorenzo in Damaso*, els hi dongués els noms de *San Lorenzo in Luchane* y *San Lorenzo in Damasco*, que no son equivocacions de la ploma, sino tentatives desacertades del amanuense per explicarse dos noms desconeguts.

Però lo que es decissiu per assegurar la procedencia espanyola, més ben dit catalana, de la Biblia de Farfa, es el text. La comissió de benedictins encarregada per la revisió de la Vulgata ens ha fet veurer que ·ls proemis y sobretot

encare italià, perque no conexía el de Roda, com en Samuel Berger no conexía el de Farfa, més que per referencies. Les reproduccions de les miniatures son pèssimes. Enumera en cambi totes les miniatures del nou testament. Copiem aquets pàrrafos que també ens semblen interessants: «Divers livres plus anciens, ont servi sans doute aux miniaturistes de la Bible de Farfa comme modèle. Même des peintures grecques ont exercé quelque influence sur plusieurs escenes du Nouveau Testament. Le manuscrit est du XI siècle (?). La liste des evangiles de l'année ecclésiastique (comes) compte 25 dimanches après la Pentecôte et 4 avant Noël; elle comence encore avec la première messe de Noël et a déjà la fête de la Toussaint mais sans vigile. Pour l'octave de Noël, le 1er janvier une fête de Ste. Marie est indiquée au lieu de celle de Ste. Martine. On trouve la même fete pour ce jour dans l'evangeliaire plus ancien de Hildesheim, dans le plus ancien calendrier d'Essen, dans celui de Fronton et dans le comes de Lucques.» La Biblia de Farfa porta are al Vaticà el número 5729 dels manuscrits llatins.

els índex o capítula, que precedeixen a cada un dels llibres de la Biblia de Farfa, son iguals als de la de Roda y tan característichs que no ·s troben exactes més que en altres dugues biblies també catalanes, la de Vich y la de San Cugat del Vallés; però que aquestes dugues biblies son ja més modernes y sense miniatures: per això no ·n tornarem a parlar en aquest treball. Per fí, la Biblia de Farfa porta devant de les epístoles de San Pau, els famosos cànons y proemi de Peregrinus, que es un dissimulat resum de filosofia priscilianita, conservat sovint per tradició en els manuscrits bíblichs espanyols [1].

Fig. 1. — Inicial de l'epístola de San Jeroni ab que comensa el text en la Biblia de Farfa (Foli 1, v.t)

Còm la Biblia de Farfa va anar a parar a les montanyes sabines, es cosa que potser no ho sabrem may. L'abadia està avuy abandonada, els llibres dispersos y l'arxiu perdut. El manuscrit ell mateix no diu gran cosa dels seus viatges; nosaltres l'hem mirat varies vegades full per full, com també els benedictins de la comissió bíblica y no hi hem trobat cap *explicit* o nota que pugui illuminarnos respecte del seu passat. De totes maneres, tant pels treballs d'en

(1) Vegis S. BERGER: *Les prefaces jointes aux livres de la Bible dans les manuscrits de la Vulgate.* Copiem aquest pàrrafo: «Toutes les bibles visigotiques depuis le codex *Toletanus* et le *Cavensis*, sont comme compilées de prefaces et petits morceaux historiques empruntés a Saint Isidore. Nous avons un superbe manuscrit du Xe siècle, provenant de la Marche d'Espagne, la grande Bible de Rosas (nº 6) qui est toute une bibliothèque Isidorienne. Il a mis dans ses celèbres Etymologies, tout ce qu'un homme de sont temps pouvait savoir, sur l'histoire de la Bible et sur la manière de la comprendre. Dans le livre *De ortu et obitu Patrum qui in scriptura laudibus efferunt*, il a donné toute une biographie sacré; enfin il a composé tout exprès un livre destiné aux editeurs de la Bible les *Prœmia in libros vetera ac novi testamento*» etc. Aquest article d'en S. Berger publicat en les *Mémoires présentés par divers savants à l'Académie des Inscriptions*, Paris, 1904, creyem que tindrà el seu complement ab l'estudi que van fent els benedictins sobre els index molt antichs dels capítols de la Vulgata, que precedeixen els llibres sagrats en les biblies espanyoles.

Berger, d'en Wordsworth y en Corssen, com per els de la Comissió bíblica, sabem ara que son manuscrits espanyols molts que no ·s troben a Espanya, que ·l text espanyol de la Vulgata va circular enormement, no sols per les copies que s'en feren a fòra, sino també per manuscrits emigrats, vinguts directament ab la senyal de la paleografia espanyola [1]. Aquest es el cas, per exemple, dels dos manuscrits bíblichs més preciosos espanyols, que son tots dos fòra d'Espanya; l'un la Biblia completa de la Cava de Tirré, a l'Italia meridional, y l'altre el pentateuch Ashburnham, que estava primer a Sant Gacià de Tours.

La Biblia de la Cavà, del segle VIII, en pura lletra visigòtica, escrita per un tal Danilo, no té representacions figurades, sols uns ornaments interessantíssims pels que s'ocupin de l'art visigot; era a l'abadia ja al 1035 [2], y no s'en ha mogut més, fins al dia d'avuy. El pentateuch Ashburnham ja té més historia; de San Gacià de Tours va ser robat per en Libri, qui ·l va despullar d'algunes miniatures; comprat per Lord Ashburnham, va pendre el nom del seu possessor fins que, venut a la seva mort, va tornar a França, a la Biblioteca Nacional de París. Aquest llibre famós ens interessa a nosaltres molt més que la Biblia de la Cava, perquè es probablement un reste únich de la gran escola de calígrafs y artistes que ·s devia formar a Sevilla al temps de San Isidor; les seves dinou pàgines illustrades, estupendament hermoses, el fan el manuscrit més preciós de l'Occident [3]. Escrit el text llatí en uncials majúscules, desseguida per eliminació es va buscar la patria del pentateuch Ashburnham, en el àngul S. O. del mon antich; de moment s'havia pensat en l'Africa per la gran semblança ab que estàn representats els animals del desert: els camells, lleons y molts altres detalls, com les tendes, mobles y vestits, fins pel modo com *rebecca ubi generat geminos...;* però a més de que es impossible de que en l'Africa devastada pels vàndals s'hi produís un monument semblant, hi ha el fet decissiu del text que es ben espanyol. Comparat pels benedictins de la Comissió per la revisió de la Vulgata,

(1) Vegis lo que deya en S. BERGER ja en 1899, al comensament del seu article: *Les bibles castillanes*, Romania, XXVIII. «L'histoire de la Bible en Espagne est un des plus beaux sujets d'étude qui se puissent concevoir. Elle comence avec Priscillien, ce condamné qui resta pour l'Espagne une sorte de saint national et elle se continue avec Lucinius Beticus l'ami fidèle auquel Saint Jérôme envoya le premier manuscrit complet de la Vulgate. Des le VIIIe siècle on voit se former à Seville et se developper à Tolede la grande école de paleographie sacrée à laquelle nous devons le Codex Toletanus, le Codex Cavensis et les Bibles de Ximenes. Avec Theodulfe, cet évêque carolingien resté visigoth, la Bible latine de l'Espagne avec toutes ses originalités penètre jusqu'aux bords de la Loire tandis que par la Catalogne les textes d'origine espagnole se donnent la main à ceux du midi de la France.

(2) P. GUILLAUME: *L'abbaye de Cava.* 1877, p. 21.

(3) O. GEBHARDT: *The miniatures of the Ashburnham Pentateuch.* Londres, 1883. Ab reproducció de totes les pàgines illustrades però ab fototipies, com les d'aquella època, molt fosques. En cambi n'hi ha bones fotografies en comerç.

Dom Quentin de la comissió bíblica de la Vulgata, prepara una edició del text y les miniatures. Mentrestant ens hem de valer de lo que ·n diu l'SPRINGER: *Die genesisbilder*, en els *Abhanlungen* de l'Academia de Leipzig, tomo IX, 1884, p. 665, y de la nota d'en SAMUEL BERGER, en el *Bulletin de la Société des antiquaires de France*, 1892, aont ja diu, aventurant que ·l Pentateuch Ashburnham seria espanyol, «...on y voit les figures de nègres, des palmiers avec regimes de dattes, des scorpions, des chameaux, ...selles de mulet (selles de femme) qui son particulierement remarquables par le bati en bois qui leur sert de dossier et par le crochet qui remplace les arcons... dans les rubriques de ces peintures le betacisme espagnol est frequent: on remarque même deux fois cincerna par pincerna. Nous en savons desormais assez pour pouvoir nous demander si le Pentateuque de Tours ne doit pas être mis en tête des documents de l'art espagnol».

el text del pentateuch Ashburnham, paraula per paraula, ab el de les altres Biblies, el que s'hi assembla més es el de San Pedro de Cardenya, molt posterior, però que conserva evidentment el text antich espanyol.

Ens hem entretingut més en el fet de ser el pentateuch Ashburnham d'origen espanyol, perquè proba bé dues coses: primera, que ·ls textes espanoyls emigraven, y per això ja no ·ns ha de fer tan extrany trobar la Biblia catalana a Farfa, en la Sabina; y segona, perquè sent el llibre més antich espanyol, profusament illustrat y ab representacions d'un caràcter molt original, com son les del pentateuch Ashburnham, s'explica que ·s conservi fins al segle X, una tradició d'illustracions del text de la Vulgata, que influida una mica per les miniatures carolingies, sobretot a Catalunya, desenrotlli un cicle de composicions ben original.

L'antiga Biblia visigòtica, era, pel que ·s veu en el pentateuch Ashburnham, profusament illustrada; els amanuenses y pintors dirigits per San Isidor, tenien ròtuls antiquíssims, y models grechs excelents, però tot se fonia en una nova serie de representacions, que algunes s'han de conservar fins a l'època romànica. Si en lloch de tenir avuy no més que un pentateuch mutilat de l'Espanya visigòtica, tinguessim una Biblia complerta illustrada, es fàcil que les miniatures de les Biblies de Roda y de Farfa no apareixerien tan singulars y alguns detalls que ara no s'expliquen, es compendrien potser mellor [1].

Sigui com se vulgui, es segur que hi devia haver una versió de la Vulgata visigòtica y que aquesta devia ser ab illustracions ben originals, com se veu pel pentateuch Ashburnham. Més tard, en les nacionalitats romàniques, se copiaren de nou les biblies antigues, y tant en el text (proemis y capítula), com en les representacions, se conservaren molts elements antichs. A Catalunya la tradició visigòtica va ser influida naturalment per la cultura carolingia, molt més que ·n el reste de la península; però la vella escola bíblica de l'Espanya no tenia rès que envejar a la francesa, y per això els textes y illustració de les biblies catalanes, formant un grupu especial de manuscrits, tenen molts elements que deriven del passat. Ja veurem que l'influencia francesa es més gran en la vestidura externa, que en la manera de disposar l'illustració. Y que les grans Biblies illustrades de Roda y de Farfa no eren úniques, ho demostra la portada de Ripoll, que té dos series de relleus ab representacions bíbliques, preses d'un'altra Biblia que hi devia haver a Ripoll absolutament del mateix tipu que les dos catalanes conegudes fins ara. Això ens demostra també que la portada es feta per artistes locals y ens dona més esperances pera crèurela del segle XI, perquè ·ls manuscrits que porten aquestes representacions son tots

(1) Es per exemple inexplicable el detall que ha observat el professor Neuss de que en la representació dels cultes falsos al temple de Jerusalem, del llibre de Ezequiel, en la Biblia de Farfa hi hagi una escena referent al culte d'Adonis, tan precisa, que ·l miniaturista la degué pendre de fonts orientals. Aquest coneixement que no s'explica en la Catalunya del sigle X es ben explicable en la gent que rodejava a Sant Isidor.

dos de la fí del segle X o al màximum del començament del XI. No hi ha ja error ni confusió possible: els esculptors de Ripoll tenien una Biblia catalana. Els més escèptichs haurien d'obrir no més per convencers una Biblia francesa o italiana del temps, molt menys minuciosa d'illustració, menys abondant, encara que potser fos més artística.

Basta comparar les figures 2 y 3 per veurer còm el miniaturista de la Biblia de Farfa y l'esculptor de Ripoll han illustrat uns quants capítols de l'Exode d'una manera tan idèntica que sembla com si copiessin l'un de l'altre. En la miniatura de Farfa hi ha l'escena del pas del Mar Roig, el miracle de Moisès a l'AQUA MARA (Exode, XVI, 23-25), y el campament als palmers d'HELINO (Exode, XVI, 27), que ocupen les dos faixes superiors de les representacions, que no ·s troben a Ripoll. Però les tres faixes inferiors del foli de Farfa (Fig. 2) tenen les seves paraleles en les dos faixes de la dreta de la portada de Ripoll, ab tal precisió que sembla que l'un artista hagi copiat de l'altre; les petites variants son variants menors de les que ·s troben generalment entre ·ls manuscrits. Un esculptor ja no pot fer més al reproduir en pedra una miniatura. L'artista de Ripoll, en la primera escena de dalt d'aquesta serie d'illustracions de l'Exode (Fig. 3) posa el miracle de Moisès al Horeb que, pel text, que es del cap. XVII, hauria d'anar després del miracle de les COTURNEX y del MANNA, que pertanyen al capítol XVI. Així en la miniatura de Farfa va primer l'escena de Moisès y els hebreus: *Donchs Jeova diguí a Moises: vetaquí que jo faré ploure el pa del cel,* etzètera (Exode, XVI, 4); representada ab Moisès y Araó al darrera encarats ab els israelites, que formen un grupo compacte davant d'ells dos. Moisès, tant en la miniatura com en el relleu, va vestit de la mateixa manera, té el nimbo ab uns círcols concèntrichs que son particulars d'aquestes Biblies, y Araó en abdós representacions es més alt que ell, ab el cap descobert. Les semblances del grupo dels israelites son tan grans, que demostren còm era precís el tipu d'aquestes Biblies catalanes: n'hi ha tres en primer terme y el de la dreta es una dòna en tots dos; uns dels de darrera treu una mà llarga singularíssima, que ·l pintor ha reproduit sense saber de qui era, y finalment, al costat de la columna de foch, hi ha la testa de l'àngel que ·ls guia pel desert, lo mateix en la miniatura de Farfa que en el relleu de Ripoll. Aquesta columna de foch en els dos monuments es ben idèntica, y en cambi diversa de la columna més arquitectònica, ab capitell y una flameta a dalt, que ·s veu en les miniatures carolingies. L'àngel que hi surt a un costat, trayent no més la testa, fa pensar molt, perquè en el pentateuch Ashburnham la mateixa escena porta la columna de foch encara menys dibuixada, com una confusa projecció vertical de foch y fum, y, entre la barreja, unes mans d'àngel, com si volguessin abraçar y anar portant la flama pel desert. L'àngel o serafí, que en el pentateuch visigot era invisible, ha acabat per tenir cap; ja veurem que tot se materialisa y ·s va precisant per aquests continuadors monàstichs del gran art espanyol del segle VII.

Fig. 2. — Els capítols XIV al XVII de l'Exode a la Biblia de Farfa *(Foli 1, miniatura que fa de frontispici del manuscrit)*

Fig. 3. — Els capítols XV al XVII de l'Exode a la portada de Ripoll

Després de l'escena dels murmuris dels hebreus segueix a Farfa (Fig. 2) y a Ripoll (Fig. 3) la pluja de les guatlles y del mannà. La similitut en abdúes representacions es evident, ab els detalls de les boques que giten dels núvols les guatlles y ab les linies verticals ab que 's figura que cau el mannà; la posició dels homes, més rígida naturalment en l'esculptura, es substancialment la mateixa: un dels que cull el mannà gira els ulls a mirar les guatlles, tant en la miniatura de Farfa com en el relleu de Ripoll. Els vestits son idèntichs, tots van ab el cap descobert. En la miniatura, segueix el miracle a la penya de l'Oreb, que en el relleu de Ripoll va davant d'aquestes dues escenes, y també aquí trobem una copia estereotipada d'un mateix model: Moisès es sostingut dalt la penya per Araó, y aquí no té el nimbe ab círcols: Araó porta ja a Ripoll la capa carolingia, mentres que a Farfa va ab el vestit característich de la curta túnica cenyida al

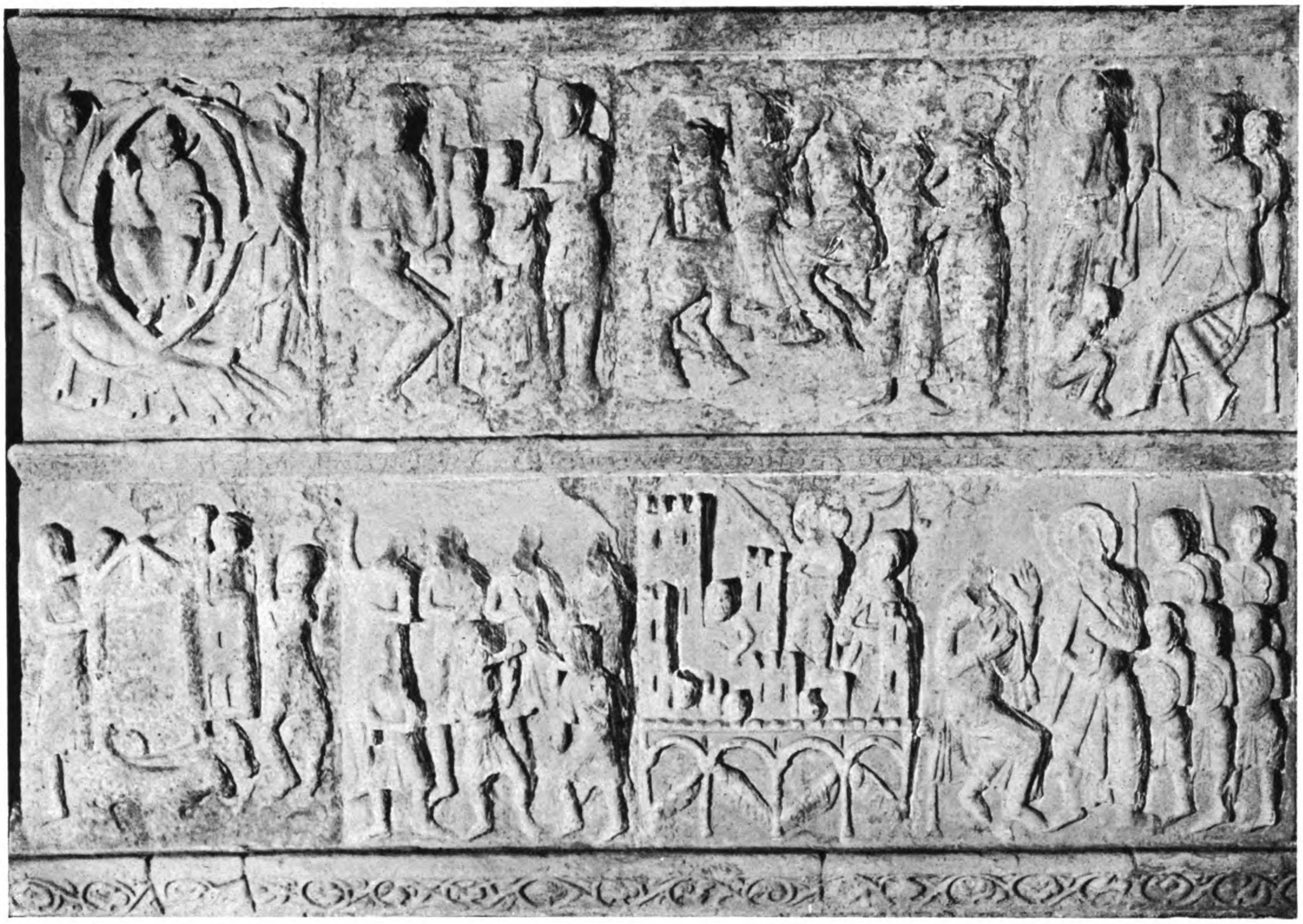

Fig. 4. — Els capítols VII y XXIV del 2.on llibre dels Reys, y I-III del 3.er a la portada de Ripoll

còs: els israelites formen un grupu molt més abondant a Ripoll, però l'agrupació es la mateixa y també la tercera figura del davant es una dòna.

Finalment, en abdós monuments hi ha la representació de la batalla contra Amalec (Exode, XVII, 8-13). Primer a Farfa (Fig. 2, *en la quarta faixa a la dreta*), Moisès aixecant les mans sostingudes per Araó y Ur, y assota dues escenes de la batalla, la dels homens a peu y la dels cavallers que sols està començada; al miniaturista se l'hi va acabar l'espay y no va poguer posar més que les gropes dels cavalls. En cambi a Ripoll (Fig. 3, *faixa inferior*), després del grupu de Moisès ab Araó y Ur, està la batalla dels homens a peu abreviadíssima, mentres que al grupu dels cavallers se l'hi ha concedit la meitat del relleu. L'esculptor de Ripoll veya en aquesta escena dels cavalls ocasió de lluirse y, sacrificant una part de la miniatura de la batalla dels infants, feya aquell grupu tan decoratiu

Fig. 5. — Els capítols XXIV del 2.on dels Reys y els I, III, VII, IX, XIX del 3.er *(Foli 95 de Farfa)*

Fig. 6. — El rapte d'Elias (3 *Reys*, XIX). Portada de Ripoll

dels sis cavalls, que es una de les coses més boniques de la portada. Podria ser que l'escultor de Ripoll tingués ja a la vista un model abreviat d'aquesta escena, perquè en el manuscrit de Farfa, quan se representa la batalla contra ·ls Filisteus, que causà la mort dels fills d'Eli (Reys, 1.er, IV, 2), no hi ha més que uns quants guerrers drets, tal com a la batalla contra Amalec, a Ripoll, en la que hi ha un sol mort a terra y l'acció y el seu resultat estàn concentrats en poques figures. També es proba que ·ls esculptors de Ripoll tenien una Biblia com la de Farfa y Roda, la manera còm estàn representades les armadures, sobretot la d'un dels guerrers drets, esculpida com un reticulat caligràfich. Així son, en les miniatures de les dues Biblies, les dels cavallers armats, ab la cota dibuixada ab ratlles creuades a la ploma.

L'altre plafó esculpit de la portada de Ripoll té el seu paralel també a la Biblia de Farfa. Mossèn J. Gudiol, en la seva *Iconografía de la portada de Ripoll* (1), va explicar les representacions que s'han de seguir, començant a baix de dreta a esquerra y passant a dalt de l'esquerra a la dreta. Les explicacions de Mossèn Gudiol son totes completament confirmades per les miniatures de la Biblia de Farfa, com se podrà vèurer comparant ab un cop d'ull les figures 4 y 5 y les 6 y 7. La serie de representacions de Ripoll comença al capítol VII del segón llibre dels Reys ab la traslació de l'Arca: David ballant y el sèquit d'israelites tocant el corn. Aquestes representacions no ·s troben a la Biblia de Farfa y això fa crèurer que ·l cicle ja tan vast de les miniatures de les nostres Biblies encara s'allargués en certs models perduts. Després ve l'escena de la peste de Jerusalem, que es la primera del foli 95 de la Biblia de Farfa (Fig. 5); la ciutat ab torres es més arquitectònica en el relleu (Fig. 4), però surten els mateixos caps entre les torres, hi ha en abdós els malalts y l'àngel està en la mateixa posició senyalant la ciutat y aixecant l'espasa.

L'escena que segueix en el relleu no l'entenem encara. Mossèn Gudiol, seguint el text bíblich, suposa que es la presentació del profeta Gad al Rey David, encarregantli la construcció d'un altar a l'era d'Areuna. Però si bé en el relleu el personatge dret sembla un profeta, per portar nimbe y llibre, no s'explica quina sia la participació en aquest simple col·loqui dels cinch soldats que té al darrera. En la miniatura (Fig. 5) les coses se compliquen encara més: el personatge sentat en el relleu està aquí ajegut, la figura nimbada se torna un àngel y

(1) *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, Barcelona, 1909.

Fig. 7. — El rapte d'Elias *(Biblia de Roda, foli 48, 2.º vol.)*

un dels cinch soldats se converteix en una dòna. Potser les dues representacions son diferentes, y el que dorm es el Rey David vell y la dòna Abisag; però ni l'adormit porta corona, ni entenem la visió de l'àngel que porta alguna cosa a la mà, ni el per què s'hi estàn els quatre soldats, com no fossin les guardes reyals. En la Biblia de Roda falten aquestes representacions.

Després ja no hi ha dificultat. El relleu de la zona superior segueix, ab poques variacions, la miniatura. Abdós illustren el tercer llibre dels Reys; Nathan y Betsabé davant David, que està sostingut per una Abisag tendre y que en la miniatura va sense rès al cap. Tant en el relleu com en la miniatura, David té una llança a la mà y les cames posades de la mateixa singularíssima manera; Nathan té nimbe y extén la mà en acció d'enrahonar. Segueix l'escena d'ungir el profeta a Salomó, y ja va ser prou sagacitat la de Mossèn Gudiol pera distingirla en les dugues figures esborrades ab que ·l relleu resum la miniatura. Després vé Salomó portat en triomf y *una tropa de sonadors de flauta y de gent que s'alegraven ab gran joia* (3. Reys, I, 40). El relleu segueix copiant la miniatura en el judici de Salomó; el Rey, més gran en totes dues representacions, ab corona y la capa carolingia, aixeca una mà y té l'espasa apoyada sobre l'espatlla.

Segueix en la miniatura un edifici que no creyem que sigui el temple de Jerusalem (representat en la Biblia de Farfa en un'altra part), sinó el palau que ·s va fer Salomó, ab *les columnes em dues files* y *els capitells a manera de lliris* (3. Reys, VII, 18). Al menys aquesta descripció del seu palau precedeix immediatament en el text a l'escena següent de la miniatura, que es la mateixa que Mossèn Gudiol va reconèixer a Ripoll com el somni de Salomó y

la profecia de Jesús. El Rey dorm en el seu llit ab dos guardes. La figura de Deu beneint dintre d'una aureola atmetllada, sostinguda per àngels, a la Biblia de Farfa se transforma en el propi Jesús, ab nimbe crucifer y el ceptre també crucifer a la destra, abaixant un peu fins a tocar el ronyó de David, com parlantli de la seva descendencia.

Fig. 8. — Capitell de San Cugat del Vallés. *Samsó y el lleó*

Es curiós el detall de que en la continuació del relleu superior, en el gruix de la paret de la portada, els esculptors de Ripoll han saltat com els miniaturistes de la Biblia de Farfa al capítol XIX del mateix llibre ab el rapte d'Elies (Figs. 5, 6 y 7). Per manca d'espay, l'esculptor de Ripoll no ha pogut posar més que Elies, a dalt del carro ab els dos cavalls, y la figura indispensable d'Eliseu; però sota les figures ja 's marca la vall aont en la miniatura de la Biblia de Farfa hi han els altres profetes. En la Biblia de Roda la composició, en lloch d'extendres pel llarch, se desenrotlla pel alt, però els elements son, en substancia, els mateixos, sobretot son iguals els cavalls del carro y les figures d'Elies y Eliseu. Creyem ab aquesta comparació haver probat l'origen dels relleus de Ripoll d'una Biblia romànica del tipu de les de Roda y de Farfa, que probablement devia ser una de les *Biblias III* del catàlech de la Biblioteca en 1040.

Aquesta serie de representacions bíbliques se devia extendre fins més enllà de la pura illustració del text sagrat. Ja el Sr. Sanpere y Miquel va fer veurer que 'l Beda de San Feliu de Girona es de la mateixa escola, y alguna de

Fig. 9. — Taula del Museu del Parch de Barcelona. *Passió de Jesús*

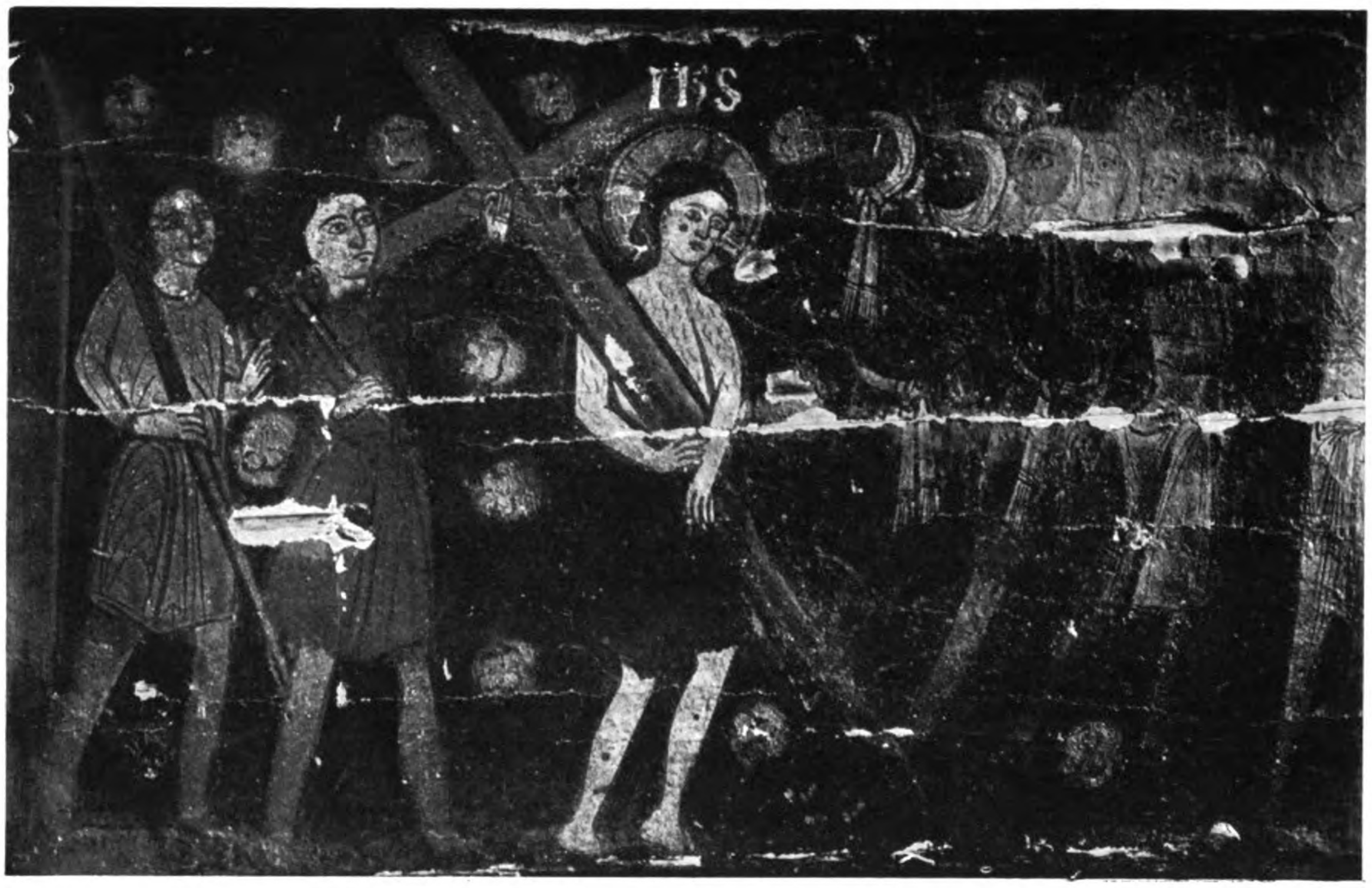

Fig. 10. — Taula del Museu del Parch de Barcelona (continuació). *Passió de Jesús*

les miniatures, com el banquet de Baltasar, es igual en el Beda de Girona que en la Biblia de Roda. Nosaltres podem afegir que ·l Beda de Girona porta les característiques boques d'animals d'ont surt tot flum o mar d'aigua y te ·ls caps dels vents bufant idèntichs que ·n la Biblia de Farfa. Aquesta, com que té les miniatures dels evangelis, fa de bon comparar ab el Beda de Girona; no aixís la Biblia de Roda, per no dur més que les miniatures del antich Testament.

Però encara creyem trobar rastre de la mateixa iconografia bíblica en alguns dels capitells de San Cugat que ja son dos segles posteriors a les grans biblies illuminades (Fig. 8) y en una taula del Museu de Barcelona, també ja del segle XII, reapareixen els tipus dels negres del pentateuch Ashburnham, convertits en els sayons que martirisen a Jesús (Figs. 9 y 10). Per moltes altres coses la taula de Barcelona recorda la Biblia de Farfa. Anem a veurer donchs lo que eren aquestes biblies catalanes començant per l'Octateuch.

GÈNESI (1)

1. COELUM. (*Farfa* 5 *v. Roda* 6.) Es com una roda plena de núvols y estrelles; dividida en quatre parts a la Biblia de Roda y en vuit a la de Farfa (Fig. 11). Una d'aquestes parts es negra. *Cœlum vocatum, eo quod tamquam cœlatum vas impressa lumina habeat stallarum veluti signa.* (*Isidor. Etym,* XIII, 4.) Aquesta representació singularíssima no té precedents ni en la miniatura carolingia ni en la oriental: deu ser de tradició hispànica. En el pentateuch Ashburnham la llum y les tenebres son com dos rectangles, groch y blau.
2. ABYSSUS. (*Farfa* 6 *v. Roda* 6.) ABYSSUS RETINENS IN SE SUA CUNCTA CREATA. Es un monstre ab un cap de persona y còs fet ab corrents d'aigua, entre les que 's veuen peixos (Fig. 11). *Abyssus profunditas est aquarum impenetrabilis: sive speluncæ aquarum latentium de quibus fontes et flumina procederunt: vel quæ occulte subtereunt.* (*Isidor. Etym,* XIII, 20.) En Samuel Berger ja va notar la raríssima representació del Abyssus de la Biblia de Roda, que per ell era única, ja que no coneixia la de Farfa, no havent may treballat al Vaticà. La representació del Abyssus es també hispànica. En la Biblia de Roda a l'altre costat de la personificació de l'Abyssus, hi han les montanyes, y això fa crèurer que la figura de l'Abyssus se va formar com un comentari seguint al quadre de la separació de la terra y l'aigua, que veyem en el pentateuch visigot Ashburnham, en la segona miniatura. Per lo menys les montanyes indicant les terres en el pentateuch Ashburnham son absolutament iguals a les aspres montanyes que fan costat a l'Abyssus en la Biblia de Roda. En els octateuchs bizantins la separació de la terra y de l'aigua es un paisatge partit, ab terra y aucells de mitj en amunt y de mitj en avall ab aigua y peixos.
3. NOX, LUNA, DIES, SOL. (*Farfa* 5 *v. Roda* 6.) La nit y el dia en la Biblia de Roda sostenen la lluna y el sol. La nit més fosca que 'l dia, que està a la dreta, a la part oriental. *Dies est presentia solis.* (*Isidor. Etym,* V, 30.) En la Biblia de Farfa no més les dues figures del dia y de la nit (Fig. 11).
4. Creació d'Adam. (*Farfa* 5 *v. Roda* 6.) En la Biblia de Farfa es veu Deu plasmant Adam, dintre una porta que ha de ser la del Paradís (Fig. 11). Adam està una mica més alt de terra, lo que s'explica perquè en la Biblia de Roda es a dalt d'un munt de fanch. En les Biblies carolingies y en els octateuchs bizantins, Deu plasma al primer home ajegut. Falta la pàgina ab aquesta miniatura del pentateuch Ashburnham.
5. Creació d'Eva. (*Roda* 6.) Falta en la Biblia de Farfa. En la de Roda, ADAM DORMIENS en un llit; Deu, ab una costella a la mà y beneint ab l'altra, fa aparèixer Eva, vestida de mitj còs en avall. Aquesta extranya composició no deriva pas tampoch de les Biblies carolingies; en els octateuchs bizantins va seguida de la poètica escena d'Eva sola pel jardí.
6. El pecat. (*Farfa* 5 *v. Roda* 6.) Adam y Eva, a cada costat de l'arbre ab la serp. Aguanten ja una fulla per taparse (com en les catacumbes, com en la Bi-

(1) No reproduim el fol. 6 de la Biblia de Roda ab les illustracions dels tres primers capítols del Gènesi, perque en va publicar una fototipia ben suficient el Sr. Sanpere y Miquel en *L'art barbre.* Fora d'aquest fol. 6 de Roda reproduim tots els folis miniats de l'octateuch de Farfa y Roda.

Fig. 11. — Gènesi I, II. III (*Biblia de Farfa, foli 5 v.*)

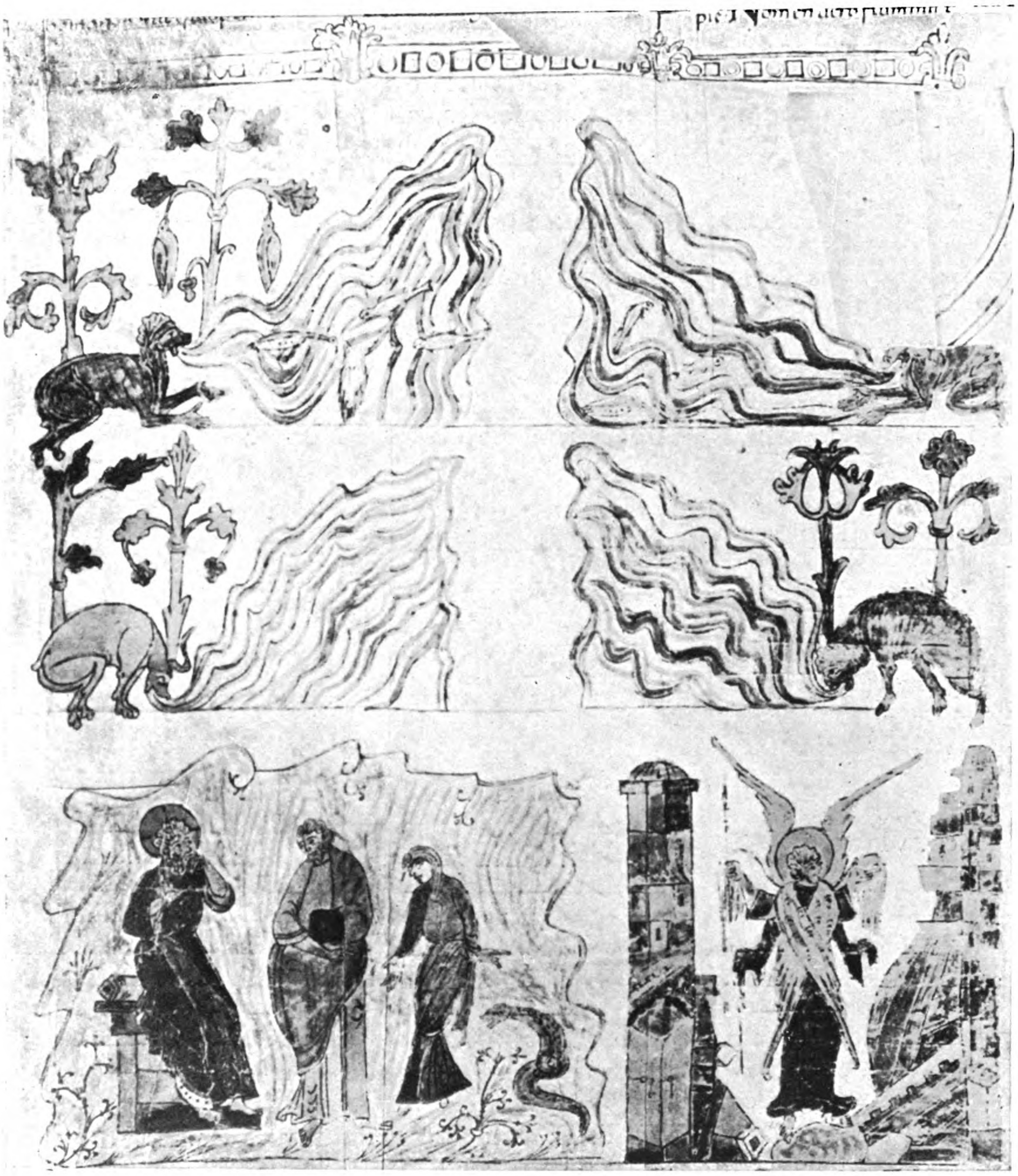

Fig. 12. — Gènesi II y III (*Biblia de Roda, foli 7 v.*)

blia de *San Paolo fuori muri*), però Eva porta lligada al cap la toca característica de les dònes d'aquestes Biblies. En la de Farfa hi ha encara un altre arbre al costat d'Eva (Fig. 11).

7. Adam y Eva davant de Deu. (*Farfa* 5 *v. Roda* 7 *v.*) Els primers pares, nusos davant del Senyor en la Biblia de Farfa (Fig. 11). Eva té no més un drap a la mà y als peus la serp. En la Biblia de Roda (Fig. 12) ja van vestits. Deu, sentat, se mossega la mà en signe d'ira; Eva s'excusa en la serp ab un graciós geste femení. Es una de les composicions ont se veu més l'art tan

expressiu d'aquests miniadors catalans. En les miniatures bizantines, el Senyor no 's manifesta més que per la seva mà sortint del cel. En el cicle de les Biblies de Farfa y Roda està expressat molt més familiarment encare que en les miniatures carolingies, y té ja el nimbe ab la creu.

8. Adam y Eva trets del Paradís. (*Farfa* 5 *v.*) La porta entre dos torres y el Senyor que 'ls treu, ja vestits (Fig. 11). En les biblies carolingies es un àngel; en l'art bizantí sols hi ha un raig de llum, que miren espantats els primers pares.

9. La porta del Paradís (*Farfa* 5 *v. Roda* 6) ab un serafí que la guarda. La composició es ben desenrotllada a la Biblia de Roda (Fig. 12); a la de Farfa el serafí s'ha d'agenollar y abreviarse l'arquitectura per falta d'espay (Fig. 11). En l'angle de l'esquerra l'aigua d'un dels rius.

10. Els flums del Paradís. (*Roda* 7 *v.*) Estàn representats com quatre besties que treuen aigua per la boca (Fig. 12). Es una de les coses més característiques de les Biblies romàniques catalanes. A tot arrèu ahont hi ha un riu o una mar o una corrent d'aigua, surt sempre de la boca d'un animal, que sovint es reduit al sol cap. Aquesta manera de representar el geni de l'aigua, es totalment distinta de les figures humanes, nimfes y genis que per tradició, desde l'antiquitat clàssica, son reproduides en el Gènesi de Viena (figura de la Font en l'escena de Rebeca y Eliezer); y contrasta ab les personificacions topogràfiques en forma humana en el ròtul de Josué (figures de les ciutats de Ahi y Jericó, del Jordà, etc.), en els octateuchs bizantins y en les Biblies carolingies (per exemple: Biblia de *San Paolo fuori mura*), ahont hi ha el Jordà com un home mitg nu, que fa rajar l'aigua d'un jerro que té sota 'l braç.

11. El treball d'Adam. (*Farfa* 6. En la Biblia de Roda va ser tallat.) Adam cava la terra y Eva talla les espigues (Fig. 13). En el pentateuch Ashburnham com en els octateuchs bizantins, Adam llaura ab l'arada y els bous.

12. El sacrifici de Cain y Abel. (*Farfa* 4. *Roda* 6.) En la de Roda: UBI CAIN OFFERT MUNERA DEO. Surt del cel la mà de l'Etern. En la Biblia de Farfa, Cain, com més vell, ab barba (Fig. 13). Cain també es barbut en els octateuchs bizantins.

13. Homicidi d'Abel. (*Farfa* 6. *Roda* 6.) En totes dugues Biblies Abel acotxat a terra. En els manuscrits bizantins, Abel ja té la posició tradicional dels màrtirs en els codexs hagiogràfichs (Fig. 13).

14. Deu repta a Cain. (*Farfa* 6. *Roda* 6.) En totes dugues Biblies un disch al peu del Senyor ab la figura d'Abel (Fig. 13). Per explicar el text: *la veu de la sang del teu germà crida de sota terra fins a mi* (Gènesi, IV, 10).

15. Mort de Cain per Lamech. (*Farfa* 6. *Roda* 6.) En la Biblia de Roda, la representació es complerta: CAIN a l'un costat d'una roca: a l'altre, LAMECH preparantse a tirarli una fletxa. Com en els octateuchs bizantins [1]. Es una tradició apòcrifa comentant el paragraf del Gènesi: *Dones de Lamec escolteu ma paraula: Jo he mort un home per la meva ferida y he mort un jove per molt menys mal.* En els octateuchs bizantins hi ha també la figura

(1) Vegis OUSPENSKY: *L'octateuque du Sérail. Bulletin de l'Institut archéologique russe de Constantinople*, tomo XII, p. 117, y HESSELING: *Miniatures de l'octateuque grec de Smirne*, 1909.

Fig. 13. — Gènesi IV, VI, XXII, XXVII (*Biblia de Farfa, foli 6*)

Fig. 14. — Gènesi X (*Biblia de Roda, foli* 9)

del jove, més petita, al peu de Lamech. Falta aquesta escena en la Biblia de Farfa ahont hi ha sols el remordiment de Cain (Fig. 13).

16. Deu encarrega la construcció de l'arca. (*Farfa* 6.) Noè reb instruccions d'una mà que surt del cel y parla ab els seus fills, que porten destrals (Fig. 13). Simplificat a la Biblia de Roda, ab el grupu de Deu y Noè (Fig. 14).

17. L'arca després del diluvi. (*Farfa* 6. *Rod* 9 *v.*) En totes dugues Biblies l'arca està encare sobre uns remolins d'onades y surt per dalt el colom. En el pentateuch Ashburnham, l'arca en mitj de les aigues ab els gegants y les besties afogantse, y l'arca després del diluvi ab varis caps de homes y dones que surten per dalt. Son dugues composicions grandioses que ocupen tota la pàgina. El cicle del diluvi era donchs particularment illustrat en la biblia visigòtica. La miniatura de la Biblia de Roda (Fig. 14), es una abreviació ab tots els elements del foli 10 del pentateuch Ashburnham (1).

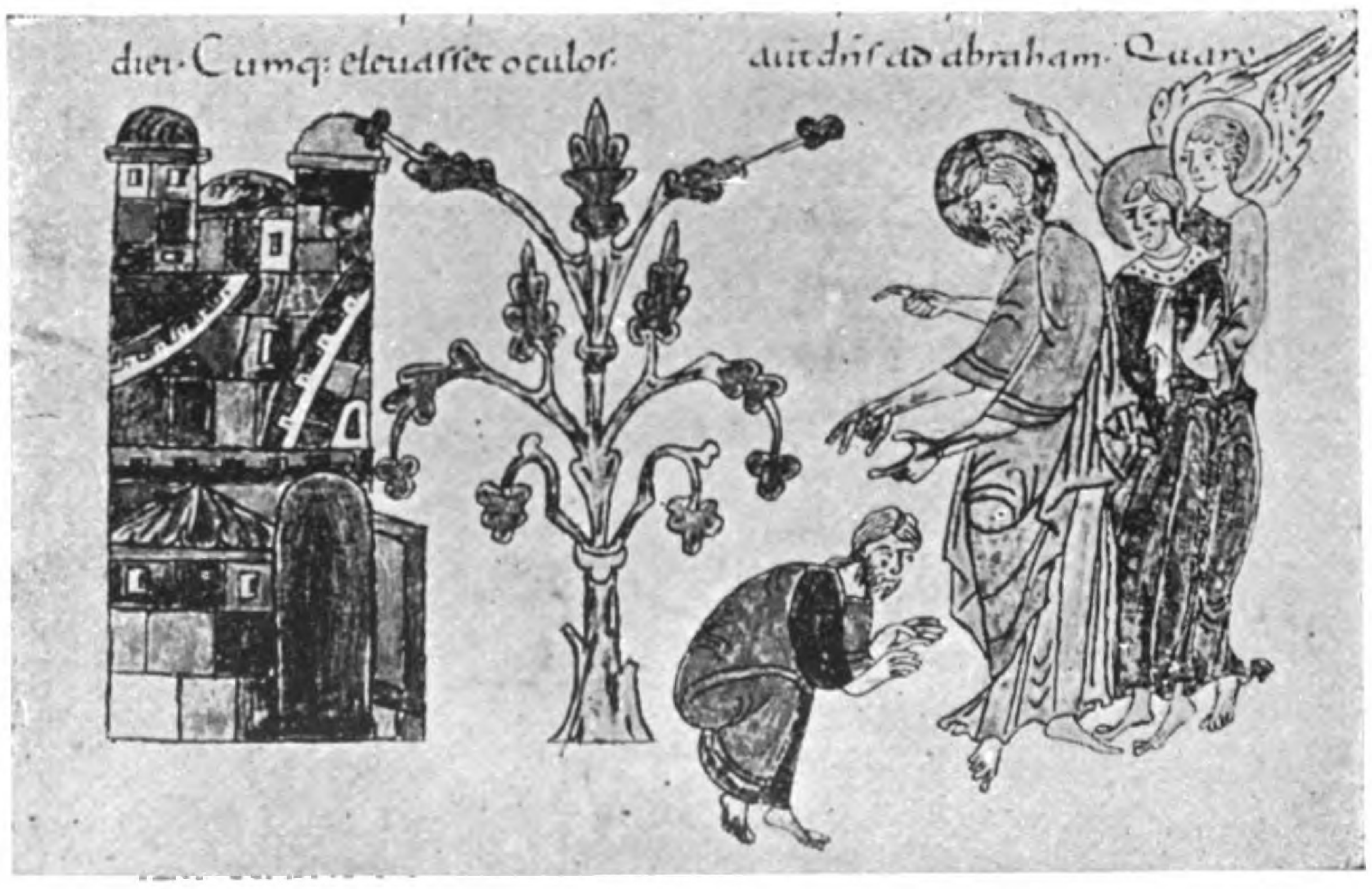

Fig. 15. — Gènesi XVIII (*Biblia de Roda, foli* 12 *v.*°)

(1) L'arca a dalt del mont ARA[RAT] es trobaba representada en el mosaic visigot de Palma al costat de la figura de NOAS.

Segueix exactament el text del *Gènesi* VI, 16, 17: *Tu faras una finestra d'un colso d'alt y faras una porta al costat de l'arca, y tu hi construiras un pis inferior, un segon y un tercer.*

18. El cultiu de la vinya. (*Farfa* 6. *Roda* 7 *v*.) Aquesta representació en la Biblia de Farfa està a sota de la del arca. Hi ha Noè y el seus fills que poden els ceps (Fig. 13). En la Biblia de Roda, la escena está reduida solament a Moisès, essent en abdues miniatures figurades les vinyes ab uns escalonats que volen representar els marges del terrer (Fig. 14). Falta l'escena de prempsar els rahims y de la borratxera de Noè, de les biblies bizantines.

19. Aparició de Deu a Abraham a la vall de Mambré (*Roda* 12 *v*). La casa y l'alzina de Mambré y Abraham agenollat devant dels tres àngels, un ja convertit en el Senyor (Fig. 15). Falta a la Biblia de Farfa. A les biblies bizantines Abraham està adorant als tres àngels en un paisatje ab un sol arbre. La casa d'Abraham, en cambi, apareix en la representació d'aquesta escena en els mosàichs

Fig. 16. — Gènesi XXVIII
(*Biblia de Farfa, foli* 3 *v*.)

de Santa María Magiore, que avuy se creuhen dels primers díes de l'art cristià (1).

20. Sacrifici d'Isaach (*Farfa* 6). El patriarca alsant l'espasa, y tenint pels cabells a Isaach nu, que apoya no més un peu a l'ara. A dalt l'àngel y el xai y el brassat de tronchs (Fig. 13).
21. Benedicció de Jacob (*Farfa* 6. Falta a *Roda*). Abraham dret. Jacob ab una eyna de pagès com la que usa Adam. Esaú arrivant ab un cap de cassa enforcat en un bastó (Fig. 13). En el pentateuch Ashburnham, Esaú arriba ab una bestia cabruna al coll: ESAU VENIT DE VENATIONE. També allí està a la dreta de l'escena de la benedicció de Jacob.
22. Rebeca a la font (*Farfa* 6 ver. Falta a Roda). La font està representada com un cap de bestia rajant aigua; el criat d'Abraham té un animal, potser un gos; els caps dels camells se veuen darrera. Una mica més enllá, Rebeca dona l'olla plena al criat. Segueix una escena que sembla ser la marxa de la filla de la casa de Laban, la mare mostra el desitj de retenirla, com parla el text (Fig. 17). En els octateuchs bizantins la font es un pou, com també en el pentateuch Ashburnham. En el Gènesi de Viena la font es encare una corrent d'aigua fonda, ahont la noya baixa a omplir l'ànfora.
23. L'escala de Jacob (*Farfa* 3 *v*). Jacob ajegut en un llit ab la pedra sota el cap; l'escala acaba en un cèrcol ab el bust de Deu. Un àngel que puja de cara enfora, un altre que baixa y un que vola cap a un costat (Fig. 16). Així exactament (faltant no més l'àngel superior que no hi ha capigut) se veu en el pentateuch Ashburnham. En les biblies bizantines no hi ha el cap del Senyor.
24. Faraó dona el ceptre y l'anell a Joseph (*Farfa* 6 v.). Faraó sentat en un trono, dintre d'un arc y una arquitectura que representa el palau (Fig. 17); al un costat dos soldats y a l'altre Joseph. Faraó porta la típica corona carolingia d'un cèrcol de varis florons rectes molt alts. La mateixa corona que porten Josué y Balaach y tots els reys en el llarch cicle d'illustracions d'aquestes biblies. La capa dels reys està generalment agafada a l'espatlla esquerra ab una joya o una fibula però en aquesta miniatura, per excepció, Faraó porta el manto desfet de l'espatlla esquerra.
25. Joseph y els seus germans (*Farfa* 6 *v*.). Josehp ab ceptre però sense corona. Les figures ajupides son dotze portant un present a la mà (Fig. 17). Dèu representar l'escena del tercer viatje a Egipte dels fills de Jacob ab el seu pare.
26. Benedicció dels fills de Joseph (*Farfa* 6 *v*.). Jacob dret benehint tres persones: Joseph y els seus fills (Fig. 17). En el pentateuch Ashburnham y en els octateuchs bizantins Joseph es més endarrera, però Abraham, que está assegut en el pentateuch visigot, está en el llit en la representació bizantina. Falten les darreras escenas de la mort y sepultura de Jacob.

ÉXODE

27. El Faraó enemich dels israelites (*Farfa* 6 *v*.). Dintre d'un palau rebent consell d'un que li parla ab un llibre a la mà (Fig. 17).

(1) RICHTER-TAYLOR: *The golden age of clasic christian art.* 1905.

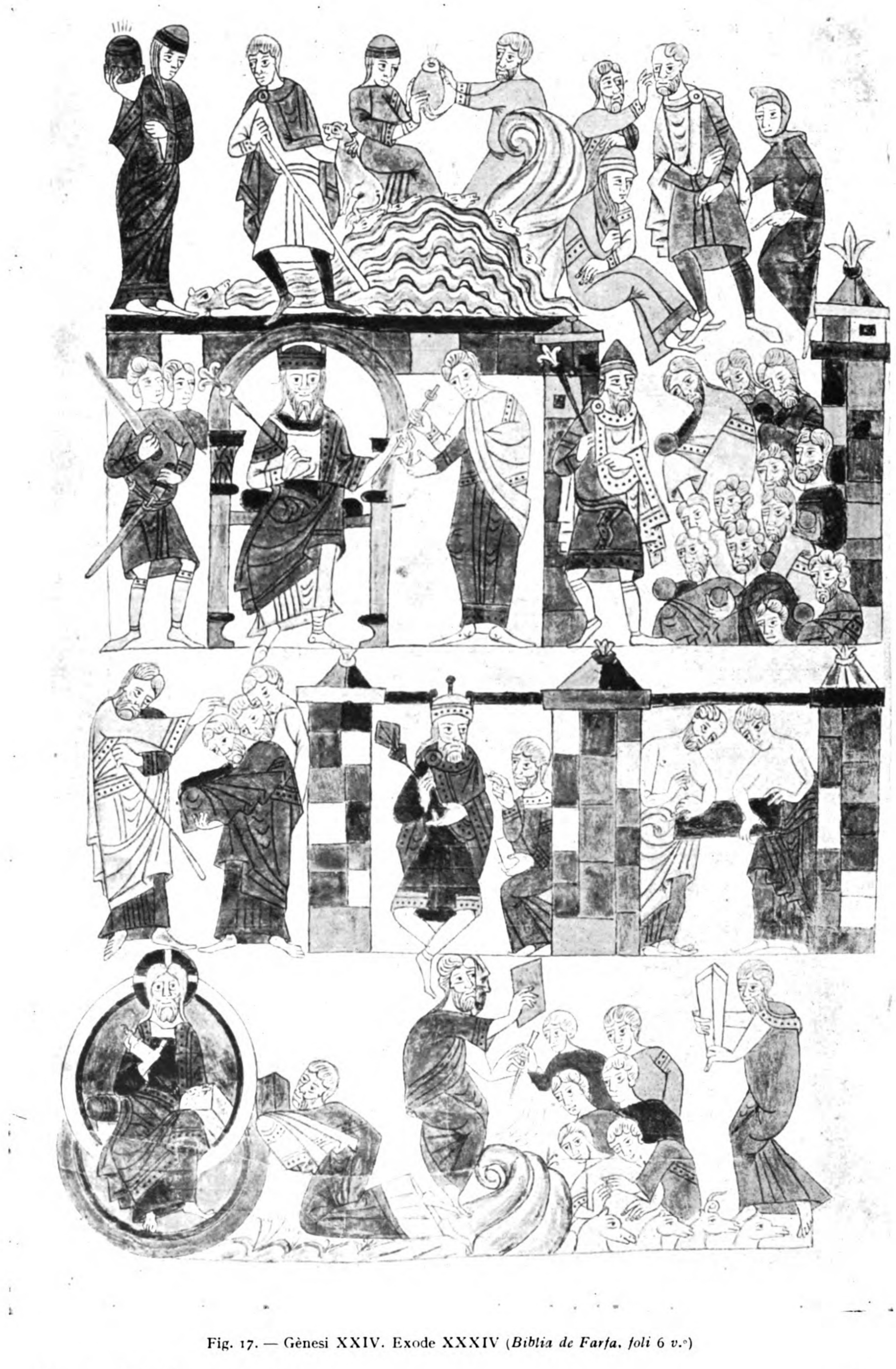

Fig. 17. — Gènesi XXIV. Exode XXXIV (*Biblia de Farfa, foli 6 v.°*)

28. Els israelites fabricant maons (*Farfa* 6 *v.*). Dos homens nusos de mig cos en amunt pastant un gran maó roig (Fig. 17). Els maons son igualment desproporcionats en els octateuchs bizantints y el pentateuch visigot.
29. Aparició de Deu a Moisès (*Farfa* 6 *v.*). El Senyor, dintre d'un doble nimbe, entregant la lley. *Y Moisès es prosternà inclinantse a terra y adorant.* (Gènesi XXXIV, 8).
30. Moisès comunica la lley als israelites (*Farfa* 6 *v.*). Moisès té una cara doble, una brillant y un altre més fosca, vista de perfil (Fig. 17). *Y quan Moisès baixava de la montanya, la seva faç resplandía de llum. — Y acabats els discursos es va posar un vel a la faç.* (Gènesi XXXIV, 29-33). Se troba de nou representada la escena de dar Deu les taules de la lley, en el folio 82 de Farfa: UBI TABULAS MOYSE DEDIT (Fig. 18).
31. La ciutat del Faraó (*Farfa* 82). Dintre d'unes muralles y torres, el Faraó ab el seu consell (Fig. 18).
32. CURRUS PHARAHONIS (*Farfa* 82). El carro, com en el rapte d'Elies (Fig. 18).
33. El passatje del mar Roig (*Farfa* 82). A l'un costat els egipcis ab el Faraó disposantse a atravessar el mar Roig, MARE RUBRUM ab peixos; els israelites: FILII ISRAEL ja l'han atravessat. A l'esquerra Moisès toca l'aigua, girantse cap a la mà de Deu que ·s veu al cel. Es interessant que a més de la cara trayent l'aigua per la boca, hi hagi la figura d'una dòna ab un disch roig, personificació del MARE RUBRUM (Fig. 18). Aquestes representacions topogràfiques ab uns dischs a la mà son singulars de la Biblia de Farfa. Igualment en el llibre d'Ezequiel apareixen una vegada els jueus devant del rey, portant un disch a la mà, que segons Neuss representa la ciutat sitiada [1]. Del pas del mar Roig n'hi ha encare un altre illustració a la Biblia de Farfa; se troba a la gran miniatura que fa de frontispici (Fig. 2), que hem estudiat comparantla ab la portada de Ripoll (Figs. 3 y 4). Allí la representació té particularitats que fan assemblarla més a la del pentateuch Ashburnham. La dòna que porta un disch fosch a la mà devant dels israelites, en el frontispici de Farfa, podria ser la representació del desert, com se veu als octateuchs bizantins. En l'octateuch d'Esmirna, no hi ha més que la figura del desert, però en el de Constantinopla hi ha ademés la de la nit. Això explicaria el bras que surt més avall d'aquesta dòna, també ab un altre disch, a la representació del frontispici de Farfa; de segur que en el model visigot davant del exèrcit dels israelites hi anaven aquestes dugues personificacions femenines de la Nit y el Desert, que el miniador romànich més intelectual, ha caracterisat ab un disch a la mà. En el pentateuch Ashburnham ja ·s troba en aquesta escena la columna de foch com en el frontispici de Farfa.
34. BELLA CONTRA AMALEC (*Farfa frontispici*, *Farfa* 82 y Ripoll). N'hem parlat al tractar de la comparació de les miniatures de Farfa ab els relleus de la portada de Ripoll (Figs. 2, 3, 4 y 18).

NOMBRES

35. Aparició del àngel a Balaam (*Farfa* 82). Se troba igualment en els octateuchs bizantins. L'àngel fa el mateix gest y ab l'espasa alsada (Fig. 18).

(1) P. 218. Es en el fol. 208 del manuscrit.

Fig. 18. — Exode XIV, XVII, XX. Nombres XXII, XXV (*Biblia de Farfa, foli* 82)

Fig. 19. — Nombres I (*Biblia de Roda, foli* 56)

36. Balaam y Balaach. (*Farfa* 82). A dintre d'un edifici, la ciutat de que parla el text, el rey sentat ab ceptre, corona y la capa carolingia y el profeta dret, parlant (Fig. 18).
37. El culte de Baalfeor (*Farfa* 82). A l'un costat l'ara ab el nom SACRIFICIUM. Al mig Deu que parla ab Moisès y uns quants guerrers que ·s preparen a castigar als idòlatres (Fig. 18).
38. *Jehovà parla a Moisès en el desert de Sinaí en el tabernacle de l'aliança* (Números I, 1), ordenantli el cens d'Israel. Això hem cregut que representa la figura 19, que fà de capsalera al llibre dels números en la Biblia de Roda.
39. Moisès consagrant a Araó y als seus fills. Els gersonites que porten els vels del temple a les ordres d'Araó. Ab moltes vacilacions creyem que pot representar això la miniatura que reproduhim en la figura 20, que ·s troba al final dels Nombres en la Biblia de Roda. Potser es l'escena de rentar els vestits per ordre de Moisès (Nombres XXXIII, 52), que ·s troba en els octateuchs bizantins.

DEUTERONOMI

40. Moisès a la montanya d'Abarim (*Roda* 88). *Donchs el Senyor parlà a Moisès el mateix día*, etc... (Deuteronomi XXXII). El Senyor li mostra la terra promesa (Fig. 21).
41. Sepultura de Moisès (*Roda* 88). Moisès embolicat com una momia (Fig. 21). Així tot envenat, está el cadàver de Jacob en la miniatura del pentateuch Ashburnham, que representa l'enterrament del patriarca, ben diferent dels octateuchs bizantins.

JOSUÉ

40. Aliança de Deu ab Josué (*Roda* 89). Deu ab nimbe crucifer y ab una bola a la mà, representació de la terra que l'hi ofereix a l'altre part del Jordà. Josué ab un volum y nimbe (Fig. 22).
41. Colloqui de Josué ab els Israelites (*Roda* 89). *Y ells digueren a Josué: farem tot lo que tu ens ordenis* (Fig. 22).

Fig. 20. — Nombres IV (*Biblia de Roda, foli* 73)

Fig. 21. — Deuteronomi XXXII y XXXIV (*Biblia de Roda, foli* 88)

Fig. 22. — Josué I, II (*Biblia de Roda, foli* 89)

41. Josué envia els dos emissaris (*Roda* 89). Acumulades en un quadro, com en el del mosàich de Santa Maria *Magiori*, les escenes de Josué enviant els espies, del conveni d'aquests ab Rahab y de la ciutat ab la finestra d'ahont surt el cordó vermell que serà la senyal pera reconeixer la casa (Fig. 22).
42. Siti d'Ahi (*Farfa* 82 *v.*). La ciutat ab les torres rodejada dels enemichs: CIVITAS AHI. Josué aixecant l'escut (Fig. 23).
43. Estratagema dels gabaonites (*Farfa* 82 *v.*). En l'àngul superior a la dreta de la miniatura quatre figures suplicants devant de dos guerrers, una femenina en geste de tristesa, les altres tres extenent la mà en signe d'aliança (Fig. 23).
44. Batalla de Gabaó (*Farfa* 82 *v.*). Combat de gent de peu, ab un rey al mig que deu ser Josué. A dalt el sol eclipsat: SOL STERA (!) AD GABAON (Figura 23).
   La manera de representar l'eclipse del sol ab uns raigs d'un centre negre es igual en els mosàichs de Santa Maria *Magiore* y es veu també en el pentateuch de Vatopedi. En el ròtul de Josué està expressat aquest miracle com la part principal de l'escena; Josué s'està tranquil en mig dels combatents com si la seva acció fos no més detenir el curs del sol.
45. Els cinq reys presoners (*Farfa* 82 *v.*). *Quant els hi varen haver aportat, va cridar a tots els homens d'Israel y va dir als prínceps de l'exèrcit que estaven aprop d'ell: Anèu y posèu sobre els colls d'aquests reys* (Josué X, 24). L'escena està dividida en dos quadros, en l'un Josué sense corona té als seus peus els cinq reys presoners; en l'altre els israelites trepitjant els cinq vensuts per terra (Fig. 23).

JUTGES

46. Dèbora y Barac (*Roda* 99 *v.*). *Y aleshores Dèbora va dir a Barac: aixécat que avuy es el dia que ·l Senyor posarà Sisara en tes mans* (Jutjes IV, 14).

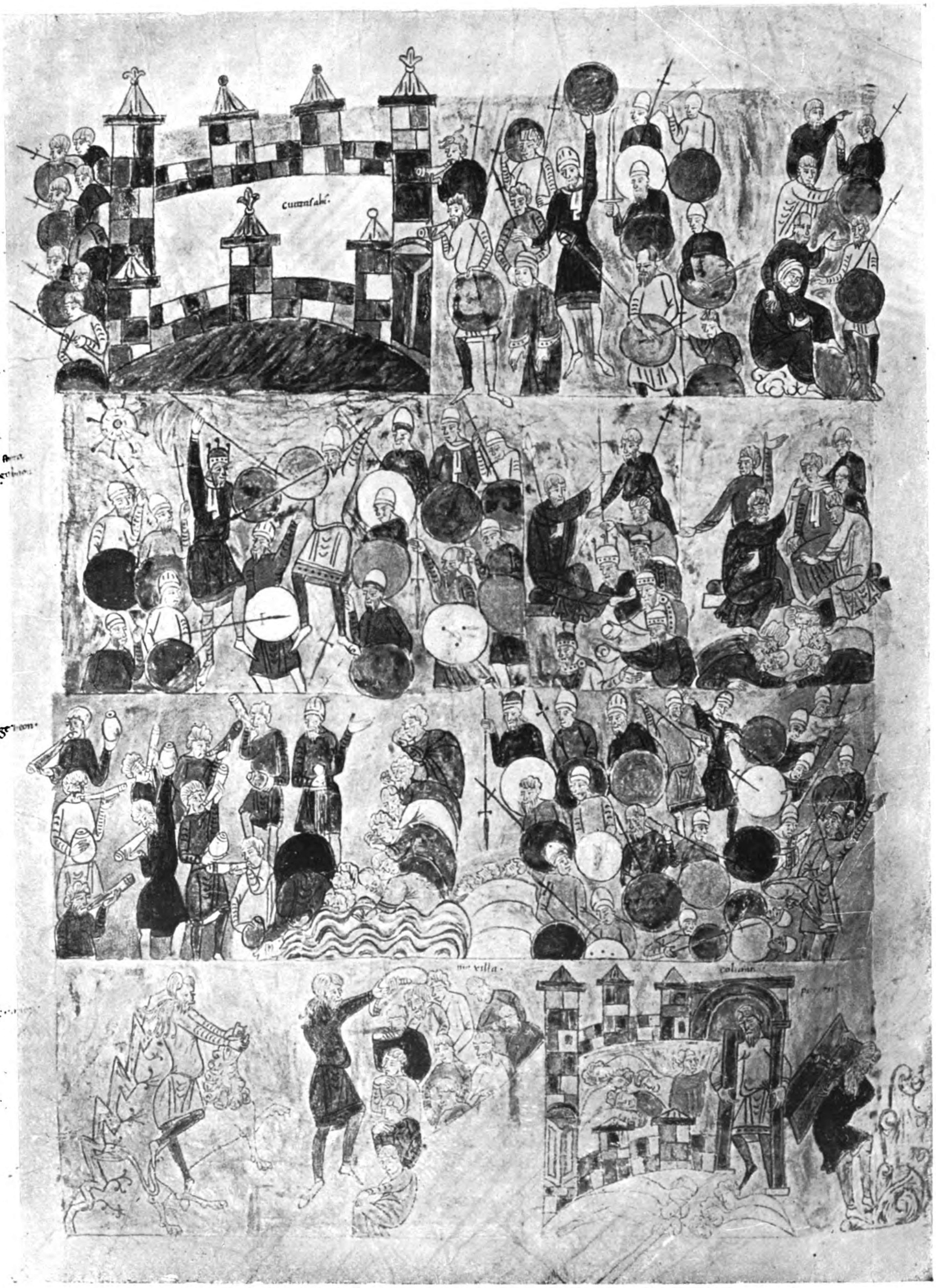

Fig. 23. — Josué VIII, IX, X. Jutges VII. XV, XVI. XVII (*Biblia de Farfa, foli* 82 v.°)

Fig. 24. — Jutges IV (*Biblia de Roda, foli* 99 *v.*)

A sota la batalla (Figura 24).

47. Gedeon escull als homens que beuen ab les mans (*Farfa* 82 *v.*). Al mig de la tercera faixa de miniatures d'aquest cicle de la Biblia de Farfa, hi ha els que beuen de l'aigua d'Harad, els uns abaixant la boca y els altres apujant l'aigua ab les mans. A l'esquerra d'aquesta escena, els trescents escullits que fan soroll ab trompetes y olles (Jutges, VII, 16); a la dreta la batalla ab els Madianites (Fig. 23). La disposició de les escenes barrejades així no guardant l'ordre cronològich, sembla probar que ·l model primer de aquestes representacions estava repartit en un quadro de tota una pàgina com estàn les escenes en el pentateuch visigot. Al marge BELLA GEHEON.

48. Samsó y el lleó (*Farfa* 82 *v.*) Samsó ab llarga cabellera, y el fons de paisatje de vinyes indicat en el text. Les vinyes iguals a les de l'escena de Noè (Fig. 23). Igual aquesta escena en un capitell de S. Cugat (Fig. 8).

49. Samsó y els filisteus (*Farfa* 82 v.). Vestit igual que en l'escena anterior y empunyant la MAXILLA devant del grupu d'enemichs aterrats (Fig. 23).

50. Samsó destruint el temple (*Farfa* 82 v.). Se veu al forsut d'Israel, *agafant les dugues columnes una ab la mà dreta y un altre ab la mà esquerra* (Jutges XVI, 29). A dintre la ciutat, marcada ab torres, els filisteus adormits (Fig. 23).

51. Samsó emportantsen les portes (*Farfa* 82 v.). Se ·l veu marxar ab les portes a coll cap a la momtanya d'Hebron tal com diu el text (Fig. 23).

RUTH

52. Ruth marxant a espigar ab els criats de Booz (*Roda* fol. 110 v.). Es la miniatura que acaba l'últim foli del primer volum dels quatre en que està dividida actualment la Biblia de Roda (Fig. 25). Booz porta a la mà el bastó que també en altres miniatures de la Biblia de Roda apareix com a signe de jerarquía.
53. Booz adopta Ruth (*Roda* fol. 1 del segon volum). Està marcat per la terra ondulada y ab herbes que l'escena passa fòra la ciutat. Booz sembla dirigirse als testimonis y un d'aquests, potser el parent de Ruth, acosta ab la mà la dòna al nou marit (Fig. 26).

Les dugues miniatures del llibre de Ruth, posades l'una al acabament del primer volum de la Biblia de Roda y l'altre al començament del segon, fan veurer que abans, els quatre tomos en que ara està dividit el manuscrit, estarien reunits en un sol cos. Això acabaria de fer a la Biblia de Roda materialment més semblant encara a la de Farfa que està tota aplegada en un sol volum. Però pel demés, en abdues trobem moltes singularitats que semblen ben antigues y en molts cassos hem pogut fer derivar les representacions d'una font antiga visigòtica. Particularment les dònes van vestides ab unes toques voltades al cap, que son ben diferentes dels vels de les dames carolingies. Sovint al dibuixar els reys y personatges principals s'els hi posa la capa agafada a l'espatlla a la moda carolingia, però ab gran freqüencia la mà s'escapa a fer una indumentaria més antiga. En el cicle dels evangelis hi trobem la palmera ab els penjolls de dàtils

Fig. 25. — Ruth II (*Biblia de Roda, foli 110 v.°*)

Fig. 26. — Ruth IV. (*Biblia de Roda, foli 1, segon volum*)

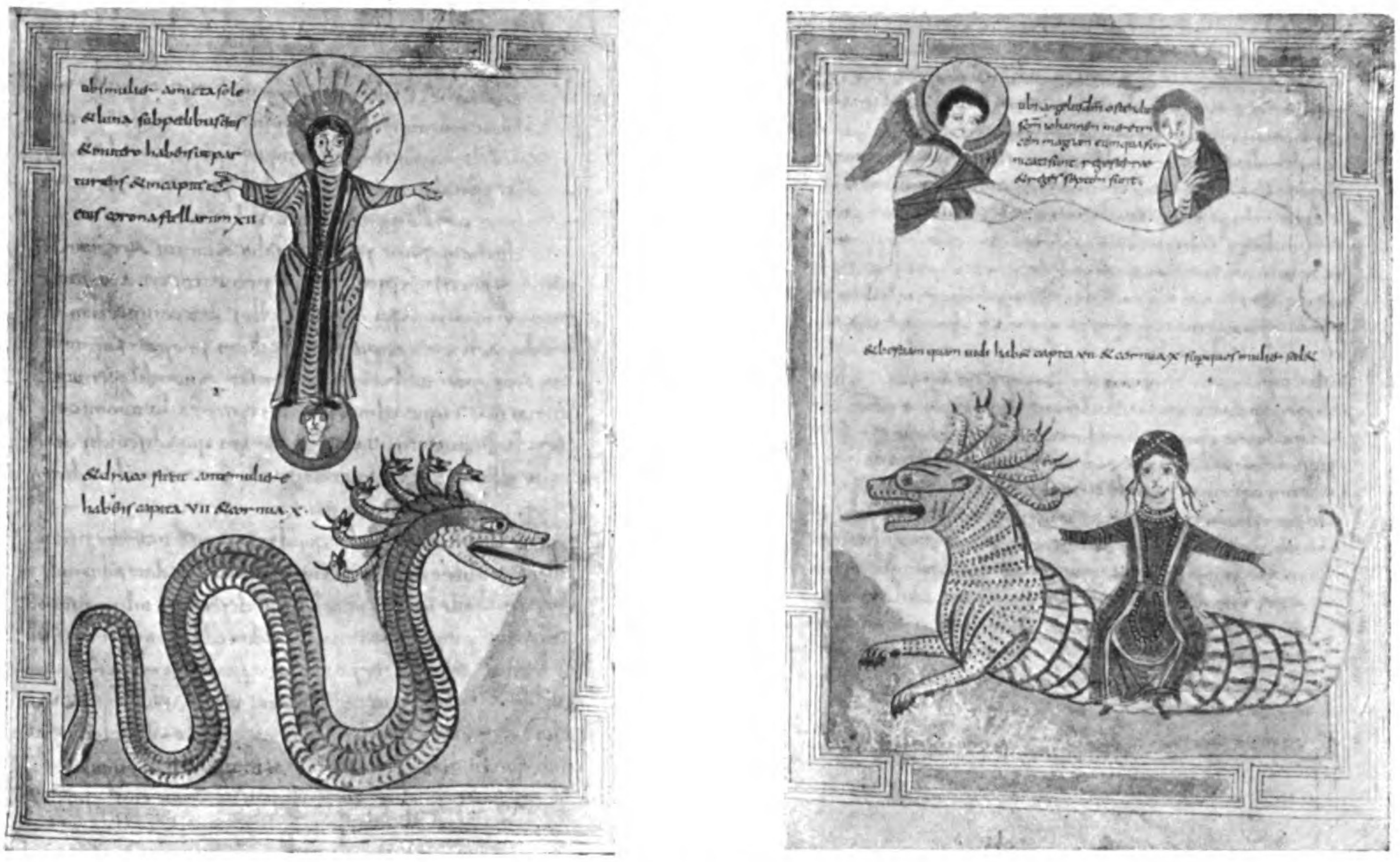

Fig. 27. — Palmera en el fol. 369 de la Biblia de Farfa

(Fig. 27), tal com a Santa Maria Antiga de Roma y com en els octateuchs orientals son pintades les palmeres d'Eli; en cambi a la porta de Ripoll ja no s'ha sapigut representar les palmeres més que com a xipresos.

En el nostre treball falta la comparació ab les biblies castellanes, que coneixem sols per les negatives en paper, que tenen els benedictins de la comissió de la Vulgata al convent de Sant Anselm de Roma. La serie de representacions figurades de l'altre grupu castellà, es molt menor; el dia que, com tenen promès, les publiquin els castellans, avansarem un pas gran en l'estudi de l'iconografía bíblica espanyola. Però l'idea que ·ns ha dominat (potser ab excés) de que en aquestes biblies romàniques catalanes s'hi pot trobar molt de la tradició antiga visigòtica, no crech que ·s pugui pas descuidar. Com també creyem que seria un error reduirse al estudi dels manuscrits bíblichs espanyols que encare son a Espanya. La Biblia de Farfa es un exemple de la que podem trobar en els manuscrits emigrats desde el temps vell. Y aquests son més dels que ·ns pensem. Els manuscrits van viatjar molt: n'enviàrem y ne vingueren potser encare més; però en qüestió de textes bíblichs, més aviat ne surten que no pas n'entren a Espanya, pel gran prestigi que tenia el nostre text. Nosaltres hem vist la Biblia de Teodulf a París, tota corretgida y anotada de la seva mà. Va esser feta a Fleury, però ·l model y qui sab si l'artista eren espanyols. Els quadres dels cànons son del mateix art dels de la Biblia de San Millán y fins del més vell manuscrit de la Cava. Parlem de Teodulf y encare hem de dir *més vell*... Es donchs aquesta Biblia espanyola més vella, la que hem de refer, o al menys seguirli el rastre en les reliquies que ·ns queden a Espanya y sobre tot a fòra d'Espanya. Si no ·s fa així, moltes coses sempre quedaràn obscures: per exemple l'art dels Beatos, que fa uns quants anys era un misteri la seva formació. Ara, en el pentateuch Ashburnham trobem les admirables besties dibuixades: els escorpins y els cavalls que preparen la mà dels dibuixants per les representacions apocalíptiques. Perque no hi ha dupte: així com l'any 1900 Dom Ferotin, publicant el comentari espanyol del Apringius, trobava una de les fonts del text del Beatus (1) y fa pochs mesos un altre benedictí publicava també el text sobre l'arca de Noè (2), interpolat per Beatus en el seu llibre; de la mateixa manera els artistes segurament tenien uns ante-

(1) Apringius de Beja: *Son commentaire de l'Apocalypse écrit sous Teudis roi des wisigoths* (531-548).
(2) *Revue benedictine*, janvier 1912. A. Wilmart: *Un manuscrit du Tractatus du faux Origène espagnol sur l'arche de Noé*.

Figs. 28 y 29. — Apocalipsi espanyol del sigle IX. Biblioteca de Valenciennes, n.° 99

cedents gràfichs per anar elaborant llurs representacions. No ·s crea tot d'un cop un cicle colossal de representacions com les del comentari de Beatus. En Samuel Berger ja va notar que els gegants afogats en les aigues del diluvi, que son una de les coses més característiques de les miniatures del pentateuch Ashburnham, son els antecessors del colós de Nabucodonosor representat en els Beatus (1). En la Biblia de Roda apareix el mateix colós en el llibre de Daniel; les besties de les visions d'Ezequiel preparen l'illustració de l'Apocalipsi. L'Apocalipsi y Ezequiel s'illustren mutuament ab una mateixa miniatura en les Biblies carolingies. Es fàcil donchs que la visió d'Ezequiel representada ja en la Biblia visigòtica, preparés l'illustració de l'Apocalipsi. Per lo menys es segur que abans del comentari de Beatus ja ·s va illustrar el propi text de la Vulgata ab les representacions de les visions de Sant Joan. Un apocalipsi del segle IX de la biblioteca de Valenciennes, d'origen espanyol, podria ser un rastre d'aquesta familia de textes illustrats que procediren al comentari de Beatus (Figs. 28 y 29).

El manuscrit de Valenciennes, l'estudi del qual deuria temptar a un castellà, té 39 miniatures y porta al final una noticia d'una altra mà, del segle XI, recordant una traslació de reliquies de l'esglesia del Salvador d'Oviedo (2).

(1) Creyem útil dir aquí, que més complert que ·l catàlech dels manuscrits de Beatus de Delisle, es el de MILLER: *Die altesten Welkarten*, qui dedica un volúm al estudi del seu mapa. Desconeix el de la Biblioteca Corsiniana de Roma, del que ·n va parlar el P. Z. García a *Razón y Fe*, 1905.

(2) Vegis *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France*, tom. XXV, n.° 99. «Apocalipse figurée. La division intérieure est très particulière. A la fin, note du copiste «*Ego Otoltus indignus præsbiter scripsit*. Manuscrit du IXe siècle, 40 féuillets, 272 × 201 mil.» Les fotografies que publiquem en les figures 28 y 29 ens han sigut gentilment ofertes pel Rev. P. Liebahrt, de la Biblioteca Vaticana.

STORIA DELLA PITTURA IN SARDEGNA NEL SECOLO XV, per Carlo Aru.

I

Le ancone provenienti dalla Chiesa di S. Francesco di Stampace

Jacopo II d'Aragona, rinunciando alle sue pretese sul regno di Sicilia, otteneva da papa Bonifacio VIII nell'aprile del 1296 l'investitura dell'isola di Sardegna ed il titolo di gonfaloniere, capitano ed ammiraglio generale della Chiesa.

L'investitura rimase per un quarto di secolo senza alcun pratico effetto: confermata il 28 maggio 1304 ed il 29 ottobre 1305 da papa Clemente V, appoggiata dal cardinale Napoleone Orsini che erasi recato in Sardegna nel 1307 ad agevolare l'impresa aragonese, aveva trovato un potente ostacolo nella perseverante resistenza di Pisa, che proprio nei primi decenni del secolo XIV aveva munito il Castello di Cagliari di poderose opere fortilizie, e nelle audaci scorrerie di Maometto III.

Ma dal 1314 al 1321 la potestà di Pisa in Sardegna andò sempre più indebolendosi, mentre il re aragonese, sostenuto dai più potenti signori dell'isola, appoggiato dai Genovesi, dai Fiorentini, dai Lucchesi, dai Bolognesi, dai Pistoiesi, dai Senesi e dagli stessi fuorusciti pisani aderenti alla lega guelfa, preparava con crescente successo l'occupazione reale dell'isola.

Il cozzo delle armi, vario e sempre vivace, iniziatosi nel 1323 cessò quando nel 19 luglio 1324, espugnato dagli Aragonesi il castello di Cagliari e concordati i patti della resa fra Benedetto Calvi, sindaco di Pisa, e l'infante Alfonso, il re d'Aragona potè considerarsi il solo e legittimo dominatore dell'isola [1].

Come fu lunga ed aspra l'occupazione militare così fu lenta e difficile la penetrazione della civiltà aragonese nell'isola, compiutasi nel corso di un secolo, mentre l'influenza pisana andava a mano a mano estinguendosi.

Anche nell'architettura questo fenomeno di lenta transformazione è palese, e può seguirsi il progressivo rinnovamento delle strutture e delle forme che sotto l'influsso di nuove tendenze andarono acquistando nuovi singolari caratteri di tecnica e di stile [2].

(1) Per la storia di questo fortunoso periodo v. lo studio magistrale di E. Besta, *La Sardegna medioevale*. Palermo, 1908, vol. I, cap. XIII, nel quale è pure data completa la bibliografia sull'argomento.
(2) V. lo studio fondamentale di D. Scano, *Storia dell'arte in Sardegna dal XI al XIV secolo*, Cagliari, 1907, cap. XX.

Nel campo della storia pittorica non avviene invece una trasformazione di forme da pisane ad aragonesi; l'influenza spagnuola si esercita in una regione che non aveva avuto durante il dominio di Pisa un'arte pittorica sua propria, nè aveva accolto grande copia di opere pittoriche importate.

Infatti nè gli archivi di Sardegna, per quanto nessuna esplorazione sistematica sia stata compiuta, ci hanno tramandato il ricordo di pittori pisani che esercitarono la loro arte nell'isola o di opere compiute nei secoli in cui questa fu soggetta alla grande repubblica marinara; nè sono numerosi i dipinti pervenuti fino a noi, superstiti dai sacrifici inevitabili di posteriori tendenze più ricche e più fastose o dalle insidie di mezzo secolo di saccheggi antiquari. Ad ogni modo se si considera lo sviluppo assai modesto della pittura pisana che non diede una fioritura rigogliosa neppure nel continente fra la magnificenza delle grandi chiese marmoree, si può dire che in Sardegna nei secoli XI, XII, XIII e nella prima metà del secolo XIV, durante la dominazione diretta di Pisa e il perdurare della sua influenza, non riusci ad affermarsi una tradizione pittorica di importanza notevole.

Le poche tracce di affreschi esistenti ancora nelle absidi delle chiese di Saccargia e di S. Pantaleo ci conservano un'eco assai fievole di lontane tradizioni bizantine (1), mentre il polittico della Chiesa di Ottana (2) e quello più modesto della quadreria comunale di Sassari (3) sono le sole testimonianze sarde di quella pittura, tutta dominata da influssi senesi, che fiorí in Pisa verso la metà del secolo XIV (4).

Un altro fatto conferma la scarsa importanza dell'influenza pisana nella pittura dell'isola: mentre il suo predominio nell'architettura fu cosi notevole da lasciare non solo un grandissimo numero di monumenti che palesano chiaramente il suo influsso, ma anche un'impronta ben profonda in tutto lo svolgimento dell'architettura aragonese che conservò strutture e forme distintamente romanico-pisane, lo stesso predominio nel campo della pittura fu così malsicuro da smarrirsi appena nella seconda metà del secolo XIV cessò ogni rapporto con Pisa.

Quindi la penetrazione pittorica spagnuola trovò in Sardegna un terreno vergine dove gittare il seme della sua supremazia, ed il fiore che aprì al sole le sue vivaci corolle lasciò trasparire sinceramente nelle forme e nei colori la virtù delle linfe catalane che lo avevano tutto nutrito. E se nelle pittura sarda della fine del Quattrocento si ritrova, come io ho affermato (5), un'arte che va ac-

(1) SCANO, *op. cit.*, p. 167-169. E. BRUNELLI, *Appunti sulla storia della pittura in Sardegna* in *Arte*, anno X, fasc. V, p. 364, note 2, 3.

(2) V. BRUNELLI, *Il polittico della parrochiale d'Ottana* in *Arte*, anno VI, p. 384.

(3) Questo modesto trittico, da me segnalato per la prima volta in una relazione ufficiale sulla quadreria comunale di Sassari ed ancora inedito, è quello segnato con il n.° 157 d'inventario. Rappresenta S. Antonio ab., S. Nicolò e S. Lorenzo; in alto è la figura del Cristo benedicente.

(4) A. VENTURI, *Storia dell'Arte italiane*, vol. V, p. 828-835.

(5) V. la mia comunicazione al X Congresso internazionale di Storia dell'Arte in Roma che si pubblicherà fra breve negli *Atti del Congresso*.

quistando alcune caratteristiche proprie, tali da farla distinguere dall'arte catalana, si deve spiegare questo fenomeno di individualizzazione non con la ricerca vana di forme perdurate da influenze artistiche preesistenti, ma piuttosto con i caratteri etnici del popolo sardo.

I primi rapporti artistici fra il regno d'Aragona e la Sardegna si stabilirono nella capitale dell'isola; in Cagliari, che i re aragonesi avevano proclamato *clavis, robur, firmamentum, decor totius Regni Sardiniae,* gli artefici catalani tennero dalla seconda metà del Trecento il campo della pittura. Solo più tardi, quando s'inizia e si propaga una scuola d'artisti locali, le nuove forme penetrarono decisamente nell'interno dell'isola.

Per quanto ci è dato conoscere dalle pitture superstiti, che sono ben poche anche in confronto a quelle ancora esistenti verso la metà del secolo scorso ai tempi del canonico Giovanni Spano [1], la chiesa ed il convento di S. Francesco di Stampace, tenuti dai Minori Conventuali dalla fine del secolo XIII fino all'anno infausto — 1872 — in cui l'edificio crollò, furono il campo dove i pittori catalani spiegarono maggiormente la loro attività.

Questa chiesa era una vera galleria: grandi polittici dipinti a tempera su tavola adornavano i fondi degli altari nelle cappelle delle navate ed in quelle dell'annesso chiostro. Lo Spano ne enumera una ventina, notando che molti erano pervenuti ai suoi tempi frammentariamente; nel Museo di Cagliari, dove sono raccolte le pitture superstiti dal vandalismo e dalle rapine di una rimozione senza scrupoli e senza controllo, si conservano tre ancone intere ed i frammenti di poche altre.

Fra questo prezioso materiale bisogna ricercare i documenti della penetrazione pittorica catalana in Sardegna, distinguendo i prodotti schietti di quest'arte da quelli posteriori di artefici locali, e, stabiliti i criteri fondamentali per la determinazione stilistica e cronologica, passare all'esame delle pitture esistenti negli altri paesi della Sardegna.

Due soli frammenti della quadreria del Museo di Cagliari appartengono alla pittura trecentistica. Essi facevano parte di una stessa ancona come risulta chiaramente, oltre che dai comuni caratteri stilistici dei dipinti, anche dalla identità delle cornici che sono rimaste solamente in minima parte; non ci è dato però neppure con l'aiuto dello Spano stabilire a quale ancona questi frammenti furono tolti [2] e conoscere quindi l'importanza e la mole di quel complesso al quale queste tavole appartenevano.

Rappresentano una *Crocifissione* (fig. 1) ed un *Santo cavaliere.* La composi-

(1) Il benemerito studioso nelle sue publicazioni (*Guida della città e dintorni di Cagliari,* Cagliari, 1861; *Storia dei pittori sardi e catalogo descrittivo della privata pinacoteca,* Cagliari, 1870; *Bulletino archeologico sardo,* Cagliari, 1855-64) ci ha lasciato la descrizione abbastanza esatta o il ricordo di un numero considerevolissimo di pitture su tavola dei secoli XV e XVI. La maggior parte di questi dipinti è andata perduta.

(2) Nella descrizione dello Spano sono ricordate parecchie *Crocefissioni* poichè questa rappresentazione costituiva di regola il coronamento dell'ancona tanto nei polittici catalani come in quelli sardi.

Fig. 1. — Scuola catalana della seconda metà del sec. XIV. *Crocifissione*

zione della prima scena è completamente italiana: il pianto delle pie donne, curve sotto l'imperversare di una raffica di dolore, ha tutta la verità e la drammaticità d'una delle grandi scene giottesche; anche le forme, gli atteggiamenti, l'espressione delle figure sono inspirate dall'arte del grande rinnovatore. Eppure l'artista della *Crocifissione* è un estraneo alle terre di Toscana: usa colori accesi senza sfumature con tecnica da miniaturista; s'indugia con segni calligrafici a disegnare minutamente i capelli, i contorni delle forme, le pieghe delle vesti; bulina pazientemente le aureole, come non avrebbe fatto un artista italiano, più semplice e più schietto. Egli è artefice catalano.

A noi non è dato oggi, allo stato delle conoscenze sulla pittura trecentistica della Spagna, stabilire confronti o tentare identificazioni di sorta; possiamo concludere solo che si tratta di un artista della seconda metà del Trecento; il quale ha una grande importanza perchè ci indica che non furono solamente senesi gli influssi esercitatisi dall'Italia in Spagna. Il frammento di Cagliari, se dopo ricerche più vaste nel campo della pittura trecentistica spagnuola potrà essere confermato come catalano, servirà a provare che tutto il rinnovamento pittorico toscano influì sull'origine e sullo sviluppo della pittura catalana del secolo XIV [1].

Se questo importante frammento, che ci fa rimpiangere più amaramente la sorte delle grandi pitture di S. Francesco, appartiene a quella prima fioritura trecentistica della pittura catalana, tutta soggetta all'influenza italiana ed ancora imprecisa e malsicura nell'affermazione dei suoi caratteri nazionali, una predella della stessa quadreria di Cagliari deve assegnarsi alla scuola di quei pittori dei primi decenni del secolo XV che fra i caratteri assimilati da scuole straniere, specialmente italiane, affermano già distintamente una propria individualità nazionale.

(1) Il Sanpere, che riconobbe subito in questa tavola un prodotto della pittura trecentistica del suo paese, pubblicherà una fotografia del dipinto da me comunicatagli nel suo lavoro sui pittori catalani del secolo XIV che è in corso di stampa. Ignoro se l'eruditissimo studioso potrà presentare altre pitture che rivelino notevoli riscontri con questa di Cagliari.

Questa predella si compone di cinque tavolette, quattro con mezze figure di Santi e Sante, ed una, quella centrale con la figura del Cristo. Per l'autore di questa predella, data la conoscenza che noi abbiamo dei quattrocentisti catalani grazie alle eccellenti pubblicazioni del Sanpere y Miquel (1) e del Bertaux (2), è possibile qualche confronto stilistico più determinato. L'esile eleganza delle figure, la mistica dolcezza, la preziosa diligenza, i colori chiari dai toni piatti sfumati delicatamente, richiamano i prodotti più singolari della scuola di Luis Borrassà.

Questi, è stato già notato felicemente dal Bertaux, non è un artista a se nella schiera dei maestri catalani del suo tempo, ma uno dei più valorosi fra essi che esercitò sui contemporanei la sua notevole influenza e che pure seppe trarre da essi qualche buona qualità d'arte. Gli artisti di questo periodo constituiscono un gruppo abbastanza omogeneo e se poche sono le opere documentate del Borrassà, molte sono quelle che debbono attribuirsi alla sua stessa scuola.

L'autore della predella di Cagliari richiama tipi e forme che si ritrovano nelle opere degli artisti di questo gruppo: ad esempio una delle sante della predella ricorda notevolmente la Vergine della tavola del Museo di Vich che è forse opera di Nicolau Verdera; un'altra santa della stessa predella (fig. 2) ha il tipo degli angeli musicanti che circondano la Vergine nella stessa tavola di Vich; il S. Giovanni Battista della predella de Cagliari (fig. 3) ha alcuna affinità con quello

Fig. 2. — Scuola catalana dei primi decenni del sec. XV. Santa di una predella

Fig. 3. — Scuola catalana dei primi decenni del sec. XV. S. Giovanni Battista

(1) S. Sanpere y Miquel, *Los cuatrocentistas catalanes*, Barcelona, 1906, 2 vol.

(2) Bertaux, *Les primitifs espagnols* in *Revue de l'art ancien et moderne* dal 1906 al 1909. *La peinture en Espagne au XIV et au XV siècle* in *Histoire de l'art* di A. Michel, lib. VIII, cap. XI.

dell'ancona catalana conservata a Parigi nel Museo delle Arti decorative [1].

Accanto a questi polittici, giunti a noi in scarsi frammenti, un'ancona con la storia di S. Bernardino da Siena erige ancora la sua mole maestosa (fig. 4); si compone di 24 tavole ed era collocata in S. Francesco nella cappella centrale dell'abside [2].

Fig. 4. — Bottega di J. Huguet. Ancona di S. Bernardino

Nel mezzo campeggia la figura di S. Bernardino da Siena sorretto da due angeli inghirlandati di rose bianche e vermiglie; nelle tavole laterali e nella predella sono rappresentati episodi della vita del santo, miracoli da lui compiuti durante la vita e dopo la morte; in alto la scene della *Crocifissione* e della *Deposizione*, in basso nella tavoletta centrale della predella la *Pietà*.

La vita del glorioso frate senese, il contenuto ideale di essa, non potevano essere espressi in una più mirabile sintesi: il vecchio santo apostolo di carità, che ha impressi nel volto i solchi delle penitenze più crude, che si è umiliato tanto da rifiutare i vescovati di Siena, Ferrara e Urbino, come l'artista ha ricordato mettendo a'piedi del Santo tre mitre ingemmate, è accolto

(1) Cfr. anche l'ancona *de Todos los Santos* in San Cugat de Vallès; v. le illustrazioni in SANPERE, *op. cit.*, vol. I, p. 153 e seg.

(2) Lo Spano (Guida cit., p. 173) scrive che questa grande tavola era composta di 10 scompartimenti, per cui pareva giustificato il dubbio espresso dal Brunelli (*Appunti etc.*, p. 362, nota 5) che potessero essere esistite in S. Francesco due ancone distinte, con scene della vita di S. Bernardino. Fer fortuna in occasione di un parziale riordinamento della quadreria di Cagliari al quale io ho atteso, seguendo il disegno delle cornici, la venatura delle tavole, i segni delle screpolature e delle fenditure, sopra tutto osservando la disposizione generale della composizione, l'atteggiamento delle figure etc., si è potuta ricomporre la magnifica ancona nella sua unità; e tutte le 24 tavole sono entrate di nuovo a far parte del grandioso complesso. L'affermazione dello Spano non è dunque esatta, ma, pur non essendo la sola inesattezza nella quale è caduto il benemerito studioso, può essere giustificata con il fatto che le cornici, tagliate con l'accetta quando l'ancona fu scomposta, non circondavano distintamente ciascuna tavola ma nel giuoco del loro sviluppo inquadravano talvolta più scene insieme.

Conviene infine notare che dell'ancona di S. Bernardino fanno pure parte le due tavole della *Crocefissione* e della *Deposizione* che il Brunelli (op. cit., p. 366) attribuisce a Pietro Cavaro.

Fig. 5. — Ancona di S. Bernardino. Tavola centrale

nella vita dei beati da due bellissimi angeli, vestiti di porpora e d'oro, che lo sorreggono amorevolmente. S. Bernardino coperto del suo umile saio da francescano spicca fra gli arabeschi d'oro del fondo in singolare contrasto con gli angeli magnifici che esprimono con la loro opulenza il gaudio del regno celeste. Egli solleva con la destra il disco fiammeggiante della carità, in alto, dove le scene della passione di Cristo ricordano ai fedeli un altro divino sacrificio. Il racconto degli episodi della sua vita, disposti intorno a lui, magnificavano la potenza dell'umile frate: vecchi mendichi coperti di stracci, ricchi signori vestiti di damasco non avevano implorato invano le grazie del Santo, che per tutti impetrava l'aiuto divino.

Le scene dipinte nelle tavole minori dell'ancona possono essere tutte identificate con i vari miracoli compiuti dal Santo [1]; ma in questo studio sintetico occorre meglio indugiare sul carattere stilistico delle pitture.

Siamo qui davanti ad un'opera catalana di quel periodo in cui già i pittori cominciano a trarre i più ricchi effetti delle loro opere dall'oro che profondono sui broccati, sulle oreficerie, nei nimbi e nei cieli. Il paesaggio, che si era appena mostrato dallo sfondo delle finestre nel quadro famoso che Luis Dalmau aveva eseguito per il consiglio municipale di Barcellona, sparisce dietro l'oro che brilla sui fondo dei quadri. In questi cominciano ad apparire quei rilievi di stucco dorato che sono espressamente indicati in un contratto del 1456 (*campes embotits*) [2]. La pittura assume da questo periodo in poi una funzione prevalentemente decorativa, allontanandosi a grado a grado dalla figurazione della realtà.

Nel polittico di S. Bernardino il massimo sforzo decorativo, che però si accom-

(1) L'identificazione delle scene sarà da me indicata in un lavoro generale, nel quale dedicherò una larga parte allo studio iconografico. Qui voglio solo ricordare che la tavola della *Predicazione*, comunemente interpretata come una scena generica, si riferisce invece al fatto determinato della predicazione a Milano quando al Santo apparve l'anima della sorella: «*Vidi Thobiam sororem meam, quam semper ut matrem veneratus sum, eadem hora humanae carnis debitum persolvisse Senis, et illius animam immortalitatis stola amictam ad coelos adscendisse.*» (*Acta Sanctorum*, Venezia, 1740, T. IV, p. 730.

(2) Cfr. BERTAUX, *op. vol. cap. cit.* — SANPERE, *op. cit.* vol. 2.º, documento X.

pagna ad un diligentissimo ed efficace studio del vero, è rappresentato dalla grande tavola centrale (fig. 5). Negli scomparti minori lo studio e la riproduzione della vita quotidiana, osservata con occhio sincero, si manifesta con caratteri ben singolari: l'artista ha saputo cogliere e fissare una lunga serie di episodi semplici e schietti, dandoci un quadro sapientemente realistico senza giungere alle violenze di alcuni artisti catalani suoi predecessori, come ad esempio il cosidetto «maestro del S. Giorgio».

Fig. 6. — Tavola di San Bernardino. Predicazione

Siamo dunque al principio della seconda metà del secolo XV ai tempi del Connestabile di Portogallo, di quel Don Pedro, duca di Coimbra, che stabilitosi a Barcellona nel 1464 aveva chiamato intorno a se per la decorazione delle sale del suo palazzo reale i migliori artefici di Catalogna. Fra tutti i pittori di questo periodo la tavola di S. Bernardino richiama il migliore fra essi, Jaime Huguet, e se può rimanere qualche dubbio per riconoscere la stessa mano del maestro [1], si può affermare senza esitazione che si tratta per lo meno di un allievo che gli è molto prossimo.

Infatti, come nelle opere dell'Huguet e dei suoi primi allievi, in questo polittico di Cagliari la profusione dell'oro, principalmente quella degli stucchi d'oro, è ancora assai limitata, anzi nei riquadri minori, dove l'artista ha lasciato parlare la realtà, ogni fastosità è abbandonata; un tipo di figurazione, quella del santo disteso nel sepolcro circondato da fedeli che implorano grazia si ritrova nell'ancona di Cagliari come in quella di Santo Stefano nella parrochiale di Granollers del Vallès, di S. Antonio ab. nella Chiesa omonima di Barcellona, e di S. Vincenzo di Sarrià nel Museo municipale della stessa città [2]; alcuni tipi di figure sembrano ricavati dagli stessi modelli, serviti agli autori delle ancone che abbiamo ricordato qui sopra [3]; le figure dei profeti dipinti sulle sponde

(1) Il Sanpere ritiene che quest'opera sia proprio dell'Huguet e spiega alcune negligenze del lavoro con il fatto che questo dipinto era destinato ad una città di provincia.

(2) Cfr. le tavole a pag. 50 e 52 del vol. II, *op. cit.* del SANPERE.

(3) Il Sanpere, al quale debbo essere grato delle indicazioni datemi intorno a pitture catalane, mi faceva notare la identità di una figura (fig. 8) dell'ancona di Cagliari con quella dell'ancona di Barcellona riprodotta nella tavola a p. 150 del suo vol. op. cit.

Fig. 7. — Tavola di S. Bernardino. Crocefissione e Deposizione

dell'ancona di Cagliari richiamano molto da vicino quelle dell'ancona di Granollers, opera del Vergòs, il più valoroso degli allievi dell'Huguet (fig. 6, 7, 8, 9).

I rapporti di questo pittore con la Sardegna, provati luminosamente dall'ancona di S. Bernardino, sono riconfermati da un documento dell'Archivio di Barcellona nel quale si ricorda che nel 29 Marzo 1451 l'Huguet nominava un fratello come suo procuratore nell'isola per riscuotere una certa somma a lui dovuta da tal Gabriele Canila per un incarico da questi affidatogli e che nel documento non è specificato (1).

Ma che altro interesse poteva avere in Sardegna un artista giovane, affermatosi valoroso da pochi anni, se non quello derivante dalla sua attività di pittore?

Se si potesse provare con documenti (ed io credo che gli archivi di Spagna e di Sardegna possano, se esplorati, dare grandi lumi alla storia dei rapporti artistici fra i due paesi) che l'ancona di S. Bernardino sia proprio quella cui si riferisce il documento di Barcellona, l'attribuzione di quest'opera alla mano dell'Huguet non potrebbe lasciarci dubbiosi. Non sarebbe infatti verosimile pensare che un pittore iniziasse la sua carriera artistica in modo cosi insolitamente prodigo da affidare ad artisti minori l'esecuzione di dipinti a lui commessi. Ma chi può escludere che fra le decine e decine d'ancone già esistenti in Cagliari non fossero altre opere stilisticamente prossime a quella di S. Bernardino ma un poco più tarde, fra le quali proprio quella ordinata all'Huguet da Gabriele Canila?

Allo stato attuale delle nostre conoscenze d'archivio non è possibile risolvere la questione. Contentiamoci d'affermare che l'ancona di S. Bernardino della quadreria di Cagliari è uscita dalla bottega di Jaime Huguet.

È opinione comune che la pittura catalana, dopo il gagliardo impulso subìto verso la fine del Trecento per opera di artisti d'Italia, abbia avuto uno sviluppo

(1) SANPERE, *op. loc. cit.*, p. 17.

Fig. 8. — Tavola di S. Bernardino. Un miracolo del Santo

suo proprio, fedele alle antiche tradizioni italiane, le quali appariscono rianimate non da un nuovo diretto contatto con le fonti dell'arte nostra, ma dalla semplice, diretta osservazione della vita (1). Ora a me pare che l'ancona di Cagliari, nella quale fra la dolcezza delle figure, l'eleganza delle proporzioni snelle, l'armonia della composizione, la vivacità sincera delle scene, suona un chiaro accento italiano, possa farci ritenere che la pittura catalana verso la metà del secolo XV ebbe ancora una volta a risciacquarsi in Arno.

In questo caso il polittico di S. Bernardino dovrebbe assumere l'importanza d'un documento fondamentale (2).

Una sola ancona del Museo di Cagliari porta la firma del suo autore: quella della *Visitazione*

(1) BERTAUX, op. cap. cit., p. 800.

(2) A questo elenco di opere schiettamente catalane appartiene una tavola della stessa quadreria proveniente dalla Chiesa di S. Agostino di Cagliari, la quale per la ricchezza sontuosa delle stoffe e delle pietre preziose e per altri caratteri stilistici deve ascriversi a tarda scuola dello Jacomard. Rappresenta S. Agostino in trono; di essa, che è in cosi cattivo stato di conservazione da non permettere una chiara riproduzione fotografica, tratterò in altro lavoro.

Non mi preoccupo nè pure di quel pittore Berengario Picalull del quale hanno fatto cenno tutti quelli che hanno scritto di pittura catalana in Sardegna, attribuendogli un'ancona, oggi perduta, che esisteva nella chiesa parrocchiale di Uta. L'attribuzione risale allo Spano che nel *Bullettino archeologico sardo* (anno VIII, p. 37) scrive: «dalla conoscenza che abbiamo delle tavole dei pittori sardi, questa si può attribuire al pittore sardo Berengario Picalull che viveva nel 1423», e lo stesso autore rimanda quindi a quanto di lui aveva già scritto l'anno precedente nello stesso Bulletino (a. VII, p. 40): «nel 1423 viveva Berengario Picalull di Cagliari ricordato dal postillatore, e dalla carta del R. Archivio B. D. 14, f. 115, si rileva che egli dimorava nella strada di Barcellona e viveva tuttora nel 1426». Ora tralasciando le attribuzioni stilistiche dello Spano, sempre malsicure, e le indicazioni del postillatore di quel codice cartaceo del sec. XV, creato dai falsari delle carte d'Arborea, non rimangono che l'indicazione del sopracitato documento d'archivio e l'altra riferita dal Pillito (Illustrazione di un foglio cartaceo del sec. XV, Torino 1852, p. 42) come esistente nel vol. B. C. 4 dello stesso R. Archivio. Ora io ho esaminato il documento B. D. 14, f. 115 e non ho trovato nessun ricordo di Berengario Picalull; forse l'indicazione dello Spano è errata; il nome di questo pittore sarà scritto in altro documento. Cosi pure nell'indice del volume B. C. 4, del quale il Pillito non ha citato il foglio, non figura alcun documento riguardante il Picalull o la chiesa di S. Francesco di Stampace. Dunque nulla possiamo concludere sull'importanza dell'artista, nè possiamo seguire lo Spano nella sua magnificazione dei primitivi pittori sardi. Basti un solo esempio: lo Spano a p. 15 della cit. storia nota come fosse famoso in Sassari verso il 1548 un tal maestro Baingio Guglielmini, e cita a riprova il documento a f. 376 r. del vol. B. C. 27. Nel documento, che è una nota della vendita all'asta pubblica fatta in quell'anno di cose del patrimonio regio, è una dichiarazione del cursore nella quale si riferisce che una *flassada cardada vermella usada*, già di proprietà di Francesco di Giovannasso, fu venduta per 42 soldi a *mestre Baigiu de Guglermini pintor!*

Prima di chiudere questa nota intorno ad alcune mie ricerche d'archivio sento il dovere di ringraziare il ch. direttore dell'Archivio di Cagliari comm. Silvio Lippi e l'egr. impiegato sig. Rafaele di Tucci per il loro cortese interessamento.

Fig. 9. — Ancona di S. Bernardino.
Il profeta Abacuc

proveniente, come tutte le altre dalla chiesa di S. Francesco, dove era collocata nella prima cappella a destra. Possiamo ritenere, seguendo la descrizione dello Spano, che essa sia arrivata a noi nella sua integrità. Si compone di sei tavole: nel mezzo la scena della *Visitazione*, alla sinistra *S. Bonaventura*, alla destra *S. Apollonia;* in alto, al di sopra della tavola centrale, la *Crocefissione*, ai lati l'*Annunciazione* e la *Discesa dello Spirito Santo* (fig. 10, 11, 12, 13, 14, 15).

In un cartellino posto a'piedi della Vergine nella tavola principale l'artista si è firmato. Dallo Spano al Brunelli tutti gli autori che si sono occupati di questo trittico hanno letto nel cartellino la seguente inscrizione

JOHAES BARCELL
nie fecit

concludendo che Giovanni da Barcelona è l'autore di questa opera.

Messo sull'avviso dall'autorevole parere espressomi dal signor Gudiol y Cunill, conservatore del Museo episcopale di Vich, il quale mi faceva notare come l'abbreviatura di Barcellona non è mai stata *Barcellnie*, e come la formula consueta della pittura catalana sia quella di far seguire *me fecit* al nome del pittore, ho voluto riprendere in esame l'inscrizione medesima che dopo recenti restauri, pulita dalle macchie che la oscuravano, è diventata di assai più facile lettura.

Nessun dubbio sul nome *Johaes* e sul verbo *fecit;* ma la seconda parola della prima riga è *Barcels* non *Barcell*, ed al principio della seconda riga è scritto chiaramente *me* e non gia *nie* che andrebbe collegato, secondo l'errata lezione, con il *Barcell* della prima riga ad indicare la città d'origine del pittore [1].

Fig. 10
G. Barcels. Ancona della Visitazione.
Tavola centrale

(1) Questa lettura è stata confermata dal ch. Comm. Lippi dopo un attento esame dell'inscrizione. Rimarrebbe qualche dubbio per l'ultima lettera della prima riga che potrebbe anche essere la prima metà di un *O* invece che un *S*; la seconda metà sarebbe in

Fig. 11. — G. Barcels. — Ancona della Visitazione.
S. Apollonia

Fig. 12. — G. Barcels. — Ancona della Visitazione.
S. Bonaventura

Sebbene venga a cadere cosí l'origine barcellonese di Giovanni *Barcels*, pure questo pittore più che con la firma apposta nel cartellino si manifesta catalaneggiante con il carattere stilistico dell'opera sua. Appartiene però ad un periodo un poco posteriore in confronto all'autore del polittico di S. Bernardino.

questo caso nascosta dietro l'arricciatura che fa in quel punto il cartellino. Cosi che se dai documenti dovesse domani risultare l'esistenza verso gli ultimi decenni del quattrocento di un pittore Giovanni Barceló, a lui dovrebbe darsi il trittico della Visitazione.

Lo Spano nel suo *Abecedario storico degli uomini illustri sardi* (Cagliari, 1869, p. 19) propone una identificazione fra Giovanni da Barcellona ed un pittore Giovanni Barcaló che fioriva in Sassari verso il 1510; ma più tardi nella citata *Storia dei pittori sardi* (p. 14) riconosce che si tratta di dùe artisti distinti. Il Brunelli (*Appunti etc.* p. 4, nota 6) ritiene che questa identificazione sia assolutamente incompatibile data la cronologia da lui stabilita per l' ancona della Visitazione—1450 circa—. Ora io ritengo che quest'opera sia un poco più tarda, ed allora l'identificazione non sarebbe più incompatibile per ragioni cronologiche. Persistono sempre le ragioni derivanti dalla diversità dei nomi, e sono tali, per quanto attenuate dopo la nuova lezione, che mi lasciano assai dubbioso. Ho rintracciato nel vol. B. C. 13, f. 2 il documento ricordato dallo Spano: È un atto datato in Sassari l'11 febbraio 1510 con il quale Alfonso Carillo, ricevitore del Riservato dichiara d'aver ricevuto da Bernardino Pedrello, già cassiere di quel Comune, la somma di lire 1550 e soldi 4 dovuta alla R. Curia per dritti di maritaggio. Tra gli altri testimoni presenti all'atto è segnato magister *Johaes Barçalo pictor*, cittadino sassarese.

Il nome è scritto cosi chiaramente che non possono sorgere dubbi di sorta; come chiarissimo è l'*e* di *Barcels* nel trittico della *Visitazione*. Per quanto gli errori, specialmente di vocali, nelle trascrizioni dei nomi sia abbastanza frequente nei documenti, pure rimane dubbia l'identificazione dei due pittori.

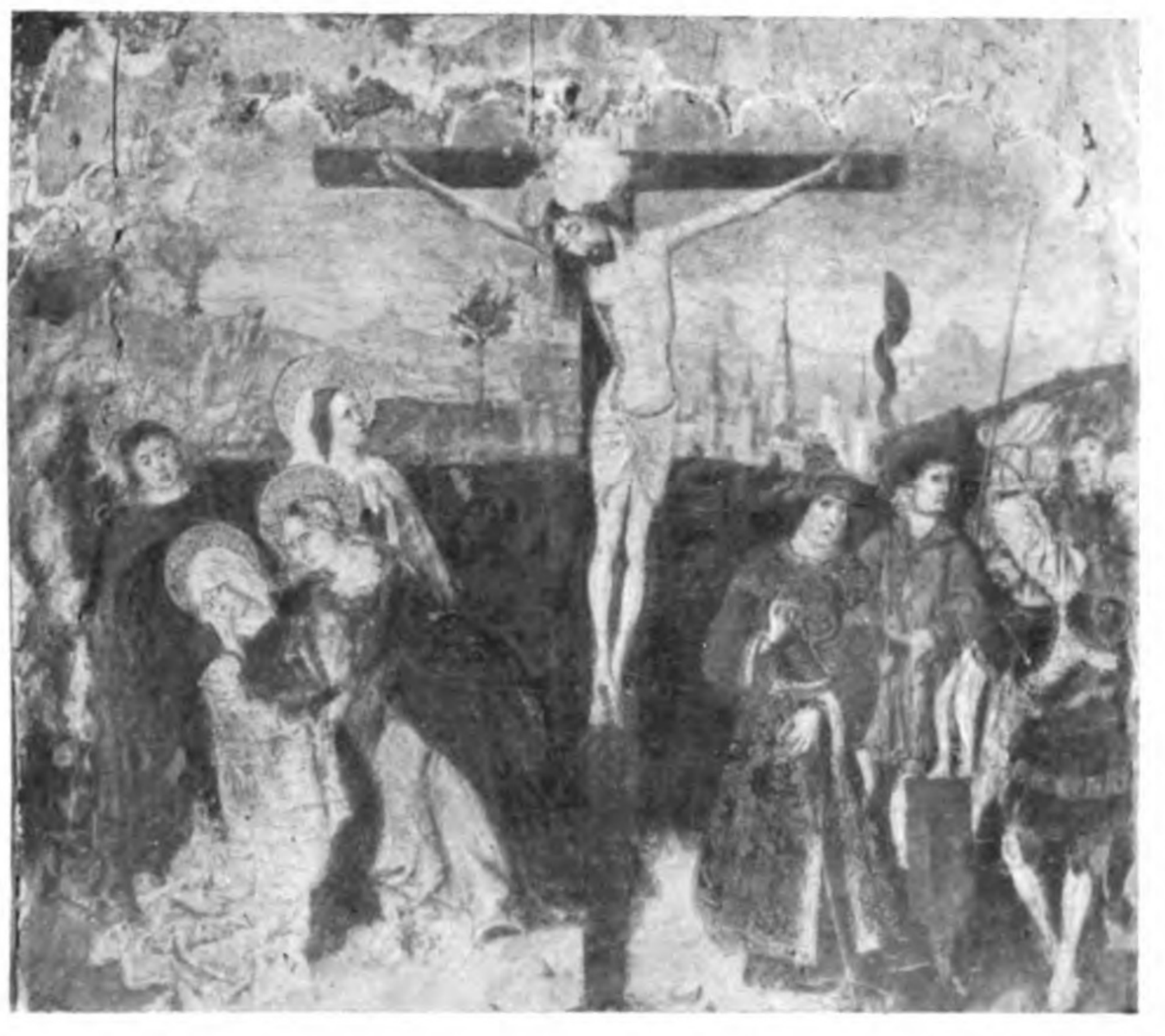

Fig. 13. — G. Barcels. — Ancona della Visitazione. Crocefissione

Apparisce qui per la prima volta rispetto alle pitture precedenti un elemento nuovo: l'elemento paesistico. Mentre nell'ancona di S. Bernardino non si vede altro paesaggio oltre quello convenzionale segnato nei fondi della *Crocefissione*, della *Deposizione* e della scena di un miracolo, qui l'aria e la luce penetrano dalle finestre aperte della cameretta dove l'Angelo rivolge a Maria la divina parola; dietro Elisabetta e la Vergine che si abbracciano e nello sfondo del Calvario si ergono colline digradanti in vari piani, scorrono fiumi argentei, si snodano strade fra prati ricchi di vegetazione. Siamo dunque, anche per questo elemento, dinanzi ad un arte posteriore a quella della scuola dell'Huguet; e dobbiamo assegnare questa pittura agli ultimi decenni del secolo XV, verso il 1470.

Infatti Giovanni Barcels, ben lontano nelle sue manifestazioni artistiche dai pittori fioriti in Catalogna verso la metà del secolo XV, ha singolari affinità con i pittori barcellonesi degli ultimi decenni dello stesso secolo. Già in questi come un poco nel maestro di Cagliari le figure hanno perduto quel tipo snello e quella sobrietà nel drappeggio delle vesti che gli artisti catalani avevano imitato da' modelli senesi; i mantelli si fanno ampi, pesanti, cadono con pieghe dure, quasi metalliche, fino al suolo dove si ammucchiano come in una specie di strascico. Le figure alte, solenni, contornate da un ambiente fastoso con le *rajoles* dalle vernici vivaci, con i fondi d'oro pazientemente bulinati, con i magnifici drappi distesi nel fondo, hanno perduto l'accento di sincerità che distingueva i personaggi nelle scene dei pittori della metà del Quattrocento.

Questi artefici narravano spontaneamente le loro storie, muovevano le persone del racconto con sincera naturalezza; più che le figure maestose essi amavano i quadretti vivaci, movimentati, e con un fresco spirito d'osservazione coglievano gli atti della vita quotidiana riuscendo ad ingentilire anche gli episodi più truci.

Giovanni Barcels ama invece dare all'opera sua un carattere potentemente ieratico e solenne; i suoi santi sono lontani dalla vita comune, circomfusi d'oro fra cornici pomposamente intagliate, impassibili sotto i grandi manti di seriche stoffe intessute di vaghe fila d'oro; non parlano più dei loro martiri con parola piana per essere intesi dai fedeli, ma rimangono austeri come simboli incorruttibili di fede.

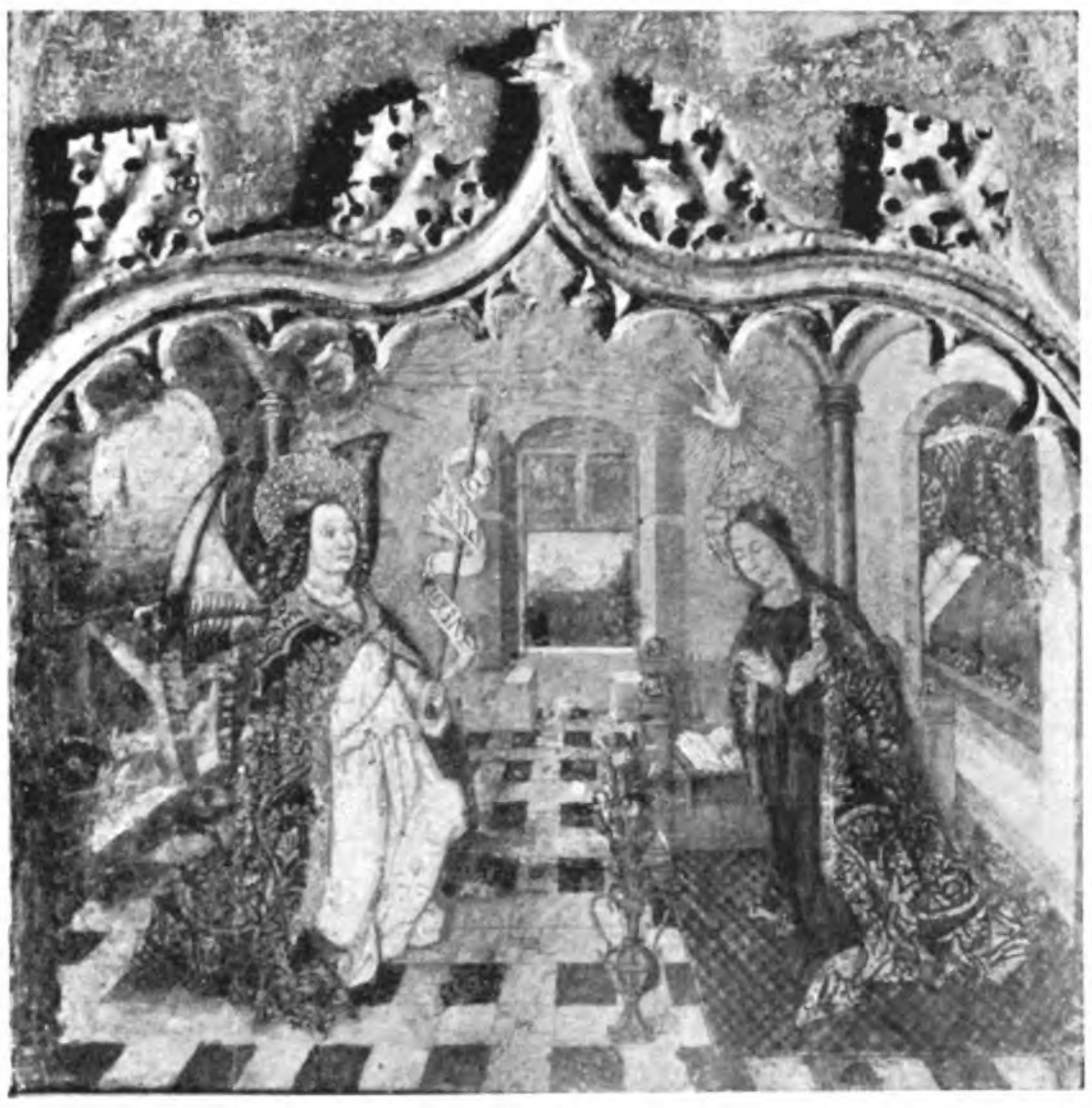

Fig. 14. — G. Barcels. — Ancona della Visitazione. Annunciazione

Fig. 15. — G. Barcels. — Ancona della Visitazione. Discesa dello Spirito Santo

Si osservino le scene del trittico della *Visitazione*, anche quelle che dovrebbero essere più vivaci, e si vedrà quale profondo divario esista fra quest'arte e quella di Jaime Huguet: la Vergine ed Elisabetta hanno perduto nell'atto del loro incontro ogni spontaneità d'affetto e si abbracciano con un movimento convenzionale più adatto a non scomporre il solenne drappeggio delle vesti piuttosto che ad esprimere una viva commozione dell'animo; gli apostoli abbarbagliati dalla luce che stanno intorno alla Vergine bellissima nella *Discesa dello Spirito Santo* assumono ciascuno un atteggiamento differente, atto mirabilmente a comporre una linea generale piena di equilibrio, ma non a dare efficacia alla verità della scena.

Giovanni Barcels ed i suoi seguaci, come vedremo fra breve, vanno già differenziandosi dagli artisti catalani che operano in patria nello stesso periodo di tempo; essi compongono il quadro non piú con l'intendimento di narrare una storia religiosa con la vivacità di un novellatore popolare, ma già si studiano di rendere solenni alcune figure di santi attribuendo all'ancona una funzione esclusivamente decorativa.

Fino agli ultimi decenni del Quattrocento la pittura di Sardegna subì interamente ed esclusivamente l'influsso dell'arte spagnuola; la decorazione delle chiese con opere pittoriche fu anzi solamente affidata ad artefici catalani venuti in Sardegna o che mandarono le loro opere nell'isola. Fino agli ultimi decenni del Quattrocento non si può parlare di pittura sarda; ma a questo punto il pollone del vecchio tronco dell'arte catalana che aveva messo radici nel suolo di Sardegna e dato un ricco cespo di fiori si inaridisce: mancano da questo momento i succhi vitali all'albero della pittura catalana che va egualmente

Fig. 16. — Scuola sarda degli ultimi decenni del sec. XV. Ancona del *Presepio*

inaridendosi in patria. Cessa allora la preponderanza diretta di artisti catalani e sorge una scuola locale che conserva preponderanti gli elementi catalani durante il primo periodo del suo sviluppo, che poi a mano a mano trasforma, modifica gli elementi già acquisiti, ne elimina alcuni, ne assimila altri provenienti dall'Italia.

Fin dal principio però questa scuola manifesta un carattere proprio: il linguaggio ricco, vario, preciso dei pittori catalani viene tradotto in dialetto sardo per essere inteso dalle semplici popolazioni dell'isola; perde della sua varietà, della sua verità, della sua precisione per acquistare grandiosità di forme e vivezza di colorito. La pittura sarda è essenzialmente pittura decorativa, essa deve suscitare sensazioni estetiche dinanzi agli occhi di uomini ignoranti. Questi non domandano che di rimanere sorpresi, *spantaus* per usare un'espressiva parola dialettale, dinanzi all'ancona che guardano nelle loro preghiere; per gli occhi di questa gente indotta che si raccoglieva nelle chiese, dinanzi agli altari, dopo una giornata di lavoro sotto un cielo sempre sfolgorante di sole, che portavano indosso costumi vivaci, ricchi di ori e di scarlatti, i colori delle pitture dovevano essere smaglianti e l'oro dei fondi doveva risplendere come il sole.

Nelle loro figure gli artisti sardi fanno presto cessare l'immagine del mondo reale, le caratteristiche personali, tutto l'insieme di quel carattere realistico che i pittori catalani avevano assorbito dall'arte senese ed avevano a lor volta accentuato. Si arresta lo spirito di osservazione ma si perfeziona il senso decorativo; si accentua la vivezza dei colori, la profuzione degli ori; si raffina la bellezza delle cornici, anche queste inspirate a modelli di Catalogna.

Gli artisti di questo gruppo noti od ignoti, valorosi o modesti, catalaneggianti o italianeggianti, costituiscono una scuola vera e propria che ha un periodo iniziale, un florido sviluppo, una decadenza, che ha unità regionale poichè non

Fig. 17. — Ancona del *Presepio*. Tavola centrale

vi sono differenze sostanziali fra artisti del nord e artisti del sud. Cagliari fu il grande emporio di questa scuola; quivi dove affluivano le navi dal porto di Barcellona e da quelli della Sicilia, dove approdavano navigli dai lidi di Toscana e di Liguria, gli artisti sardi formarono la loro educazione artistica, si perfezionarono, si propagarono poi per tutta l'isola, lasciando dietro di se traccia non oscura del loro cammino.

Questa mia ipotesi non è solamente fondata sul fatto della preminenza di Cagliari nella vita civile sarda del Quattrocento e del Cinquecento; esistono a riprova alcune inscrizioni nelle opere d'arte ed alcuni nomi conservati nei documenti d'archivio. Il pittore Lorenzo Cavaro nella ancona di Gonnostramatza (1501) ricorda essere di Stampace; Pietro Cavaro, autore della grandiosa ancona della parrocchiale di Villamar, firma qualificandosi *pictorum minimus Stampacis;* molti artisti, nominati come testimoni nei documenti, sono indicati come abitatori di Stampace; ad esempio lo stesso Lorenzo Cavaro, in una concessione d'enfiteusi del 28 Gennaio 1500 (B. D. 18. f. 118) è indicato come *pictor habitans ville Stampacis;* nel volume P. 2. f. 55 è riportata una sentenza criminale del 2 settembre 1561 *contra Michaelem Toco pictorem Stampacis.*

Ora che altro possono significare queste indicazioni, specialmente quella dell'ancona di Villamar, se non che il sobborgo di Cagliari denominato Stampace,

Fig. 18. — Ancona del *Presepio.* S. Pietro

Fig. 19. — Ancona del *Presepio.* S. Antonio ab.

dove convien ricordare che sorgeva la magnifica chiesa di S. Francesco, era la sede di un gruppo di pittori, conosciuti ed apprezzati per tutta l'isola? A quale scopo e per quale segreta ragione Pietro Cavaro [1] avrebbe dovuto creare nella sua inscrizione questo gruppo di pittori?

Ho ricordato che nel sobborgo Stampace avevano sede i Minori Conventuali. Quest'ordine francescano, potente in Sardegna fin dal secolo XIV fu un grande propagatore di forme artistiche nell'isola: abbiamo già veduto l'importanza grandissima delle ancone esistenti nella sua chiesa di Cagliari; i grandiosi polittici conservati nella parrocchiale di Tuili provengono da una vicina chiesa

(1) Dato il carattere di questo studio che vuol solamente trattare delle opere di un determinato gruppo non voglio dilungarmi a discutere l'inscrizione di Villamar nei riguardi di un dubbio espressomi dal valoroso sig. Gudiol, il quale a causa del genitivo usato nell'inscrizione per il nome di Pietro Cavaro, dubita che questi possa essere il committente anzichè l'artista. Per ragioni che esporrò in un altro studio io credo che l'ancona di Villamar debba proprio attribuirsi al pittore Cavaro.

Fig. 20. — Ancona del *Presepio*. S. Chiara

Fig. 21. — Ancona del *Presepio*. S. Caterina d'Alessandria

di Conventuali ora distrutta, infatti il Bambino Gesù figurato nella tavola centrale del polittico di destra è vestito del saio francescano; più tardi, nei primi anni del Cinquecento, ritroveremo nella chiesa di S. Francesco d'Oristano una raccolta assai pregevole di opere d'arte.

Un'opera della quadreria di Cagliari che, per quanto strettamente connessa ai prodotti della pittura catalana, può già assegnarsi ad un pittore locale è quella che esisteva in S. Francesco nella cappella di patronato della famiglia Carnicer (1) e che io ho ora ricostruito integralmente nel suo complesso (2).

È costituita da sei grandi tavole e da una predella composta di sette tavolette. Nel mezzo è la scena dell'*Adorazione*, ai lati *S. Antonio* ab. e *S. Pietro* in basso, *S. Chiara* e *S. Caterina* più in alto; nella predella è dipinta la consueta figura di *Cristo nel sepolcro* che ha ai lati sei mezze figure di Santi (fig. 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23).

Lo studio posto dall'autore di quest'ancona nell'imitare l'opera di Giovanni Barcels è tale da farla attribuire ad uno stretto seguace di questo maestro; anzi se si considerano alcune palesi affinità come il disegno crudo in alcune parti, gli stessi caratteri fisionomici delle figure, lo stesso movimento delle pieghe, gli identici disegni delle *rajoles*, si potrebbe credere con molto fondamento che l'an-

(1) Spano, *Guida cit.*, p. 174.
(2) Questa ancona, come pure quella della *Visitazione* di Giovanni Barcels, sono stata recentemente restaurate dall'esperto prof. Venceslao Bigoni; ma le illustrazioni della predella *(Presepio)* e quelle della Crocifissione *(Visitazione)* sono tratte da fotografie eseguite prima del restauro.

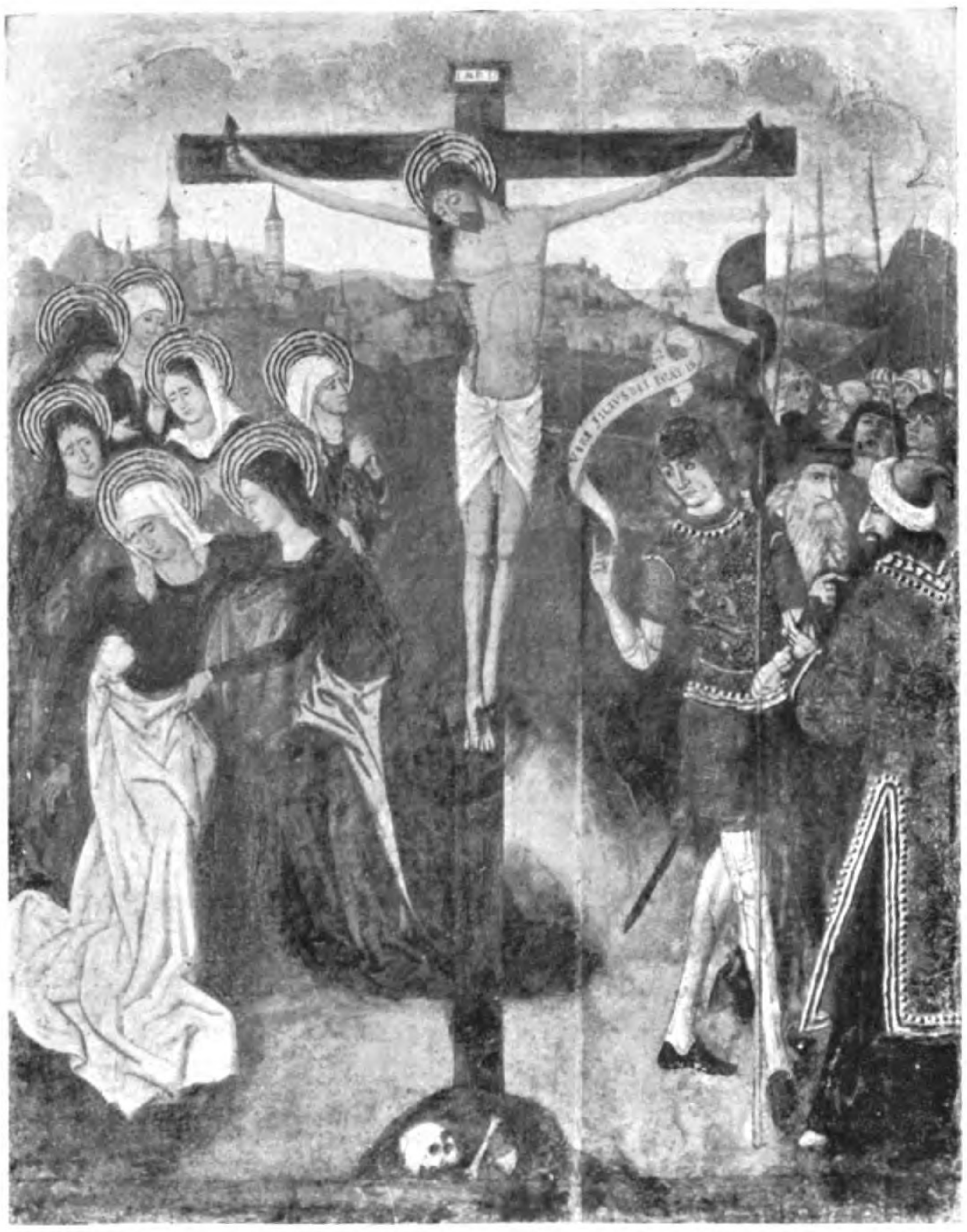

Fig. 22. — Ancona del *Presepio*. Crocefissione

cona del *Presepio* sia uscita dalla stessa bottega del Barcels che andava transformando la sua produzione artistica per adattarla alle condizioni di cultura ed ai gusti del paese. I due vecchi, S. Pietro dalla faccia larga, rude, un poco accigliata, e S. Giuseppe che ha le stesse forme un poco ingentilite, richiamano molto da vicino il S. Giuseppe della *Visitazione;* così pure la Vergine del *Presepio* ha molta somiglianza con quella del Barcels.

La *Crocefissione* del *Presepio* ripete con leggerissime modificazioni quella dell'altra ancona: il gruppo di sinistra si accentra ugualmente intorno alla Vergine svenuta che lascia cadere il manto nelle stessa guisa, con lo stesso ammassarsi di pieghe; nel gruppo di destra appariscono gli stessi tipi di uomini arcigni dalla grande barba fluente e di rudi soldati; nel fondo lo stesso profilo di città turrita e le stesse colline digradanti fra picchi scoscesi.

Fig. 23. — Ancona del *Presepio*. Dettaglio della Predella

Ma l'ancona del *Presepio* è un poco posteriore a quella di Giovanni: già il paesaggio occupa più decisamente il fondo dei quadri, e se dietro le grandi figure di *S. Pietro* e di *S. Antonio* è distesa una ricca stoffa sopra un fondo d'ara-

Fig. 24. — Scuola sarda della fine del sec. XV. Predicazione di un santo francescano

beschi d'oro in risalto, nelle due tavole superiori *S. Chiara* e *S. Caterina* siedono appoggiandosi ad una spalliera di stoffa, mentre oltre il parapetto che chiude il primo piano del quadro si vede il paesaggio caratterizzato dalle stesse colline, e dalla stessa vegetazione.

Le *rajoles* hanno gli stessi disegni, ma diventano più grandi, più colorite, si arricchiscono di quadretti di porfido e di diaspro; non sono più gli schietti prodotti bianchi e turchini dell'industria spagnuola, ma piuttosto quelli irreali creati dalla fantasia decorativa di questi pittori.

L'ancona del *Presepio* è eseguita assai meno finemente, gli arabeschi degli abiti sono assai meno curati, gli orli d'oro sono eseguiti a risalto con stucchi più grossolani, le aureole non sono più trattate con la finezza di un orafo ma disegnate in furia con cerchi concentrici.

Nella tavola di *S. Caterina* e nella predella apparisce la mano di un aiuto anche meno addestro alla raffinatezze dell'esecuzione.

Con l'ancona del *Presepio* questa scuola di pittori ha già ben differenziato la sua arte da quella degli artisti catalani; perdurano le scene ed i tipi medesimi ma la tecnica diventa provinciale, mentre l'effetto decorativo fondato sullo splendore delle grandi masse dorate e sulla viveza dei colori si fa più esuberante e ricco.

I primi documenti pittorici della attività di questa scuola locale che ebbe la sua sede a'piedi del castello di Cagliari nel quieto sobborgo di Stampace, presso il convento di S. Francesco, si fanno sempre più rari nella quadreria di Cagliari, e delle ancone, che potrebbero servire per discorrere degnamente di un arte che ebbe pure i suoi pregi, sono arrivati fino ai nostri giorni soltanto pochi frammenti: una predella, mancante di una tavola, con le figure dei Santi francescani *Adiuto, Pietro m., Ottone, Bernardo* e *Accursio* e la consueta scena centrale della *Pietà,* opera di un pittore dello stesso gruppo di Giovanni Barcels (1);

(1) Non insisto sull'esame stilistico di questi pregevolissimi dipinti non potendo integrare il testo con illustrazioni grafiche.

sei tavolette con angeli musicanti che dovevano essere disposte entro un'ancona, oggi perduta, intorno alla tavola centrale come ritroveremo più tardi nel grande polittico di Villamar.

Queste tavolette, nelle quali l'artista, che è molto vicino a quello che ha dipinto la predella sopra ricordata, ha saputo trasfondere tanta grazia, sono di una importanza notevolissima non solo per il loro valore intrinseco ma sovratutto perche l'autore di esse noi lo possiamo identificare come l'artista che ha eseguito la grande ancona della cattedrale d'Ampurias della quale è conservata la tavola centrale nella parrocchiale di Castelsardo. Le due opere hanno gli stessi caratteri: un disegno secco, una caratteristica rigidità delle forme, un modo particolare di rilevare i muscoli e di disegnare le mani, un'identica guisa di spartire e di ondulare i capelli e di disporre le pieghe.

Assai prossimo al pittore degli *angeli musicanti* e della *Vergine in trono* di Castelsardo è l'autore della magnifica ancona della cappella del Carmine nella parrocchiale di Tuili, che è la pagina più caratteristica e suggestiva della pittura sarda del Quattrocento.

Dopo l'esame di essa si riafferma il convincimento che è veramente esistita in Sardegna fin dal primo periodo catalaneggiante una scuola di pittori che operarono nello stesso tempo, che ebbero quotidiani rapporti artistici fra loro, che si servirono perfino degli stessi modelli.

Il maestro di Tuili richiama gli artisti suoi contemporanei perchè probabilmente è uscito egli stesso dalla bottega di Giovanni Barcels: le sue figure di *S. Pietro* e di *S. Paolo* hanno il tipo, l'atteggiamento, gli abiti del *S. Pietro* e di un Santo della predella del *Presepio;* la *Crocefissione* e il *S. Bonaventura* sono copiati da quelli di Giovanni Barcels; il fondo caratteristico delle sponde nell'ancona di Tuili che sembra fatto con mattoni di color verdastro sovrapposti in file regolarmente alternate, è lo stesso che ritroviamo nel Museo di Cagliari nei frammenti superstiti dell'ancona detta della *Portiuncula* (1).

Questi grandi frammenti sono due: uno rappresenta la predicazione di un Santo francescano, l'altro il riconoscimento papale di un ordine francescano (2).

L'autore di esse non è un artefice fine, e nonostante i pregi coloristici non si presenta come un forte decoratore. È certo che non si deve giudicare del valore d'alcuna di queste opere cosi singolari quando non si può esaminare il suo grande complesso; ad ogni modo la scena del *Riconoscimento dell'ordine* nella quale le

(1) SPANO, *Guida cit.*, p. 184.
Della ancona di Tuili e delle sue derivazioni da alcuni quadri di Cagliari i quali riappariscono a Tuili ingentiliti e perfezionati in un complesso meraviglioso per qualità coloristiche ed effetto decorativo, parlerò ampiamente nello studio di prossima pubblicazione. Il quale tratterà della scuole pittorica sarda del sec. XV, considerata nel momento della sua massima e più caratteristica attività dopo le origini ed i primi passi che abbiamo ora studiato nelle opere provenienti da S. Francesco.

(2) Il Brunelli (*Appunti etc.*, p. 6) riconosce in queste tavole scene della vita di S. Francesco. Il tipo inconsueto della figura di S. Francesco che ha il viso raso ed un'aria giovanile, il colore chiarissimo del saio mi lasciano dubbioso sull'identificazione.

figure, fatte tutte affrettatamente seguendo tipi convenzionali, si affollano sensa equilibrio di disposizione, non è opera di un artefice sapiente.

Questi dipende notevolmente dall'autore degli angeli musicanti e della tavola di Castelsardo: si confronti il modo particolare di segnare i muscoli e le pieghe delle vesti, si veda ad esempio il movimento delle pieghe che si ammassano a'piedi delle figure inginocchiate, e si dovrà riconoscere che questo maestro è strettamente affine agli altri pittori di Stampace.

La scena della *Predicazione* (fig. 24) ha gli stessi difetti dell'altra rispetto all'equilibrio della composizione, come si riscontrano in essa gli stessi caratteri nelle forme grossolane, gli stessi tipi fisionomici, la stessa esagerazione nel dar rilievo ai fasci muscolari, che diventa grottesca in una figura vista da tergo, nella quale i muscoli del trapezio sembrano grossi cordoni appiccicati al collo. Ma in questa tavola l'autore ha lasciato un segno della sua capacità: à piedi del pulpito è una grossa figura di frate dall'aspetto bonario che è certamente un ritratto espressivo e pieno di carattere.

Esaminate cosi le opere della quadreria di Cagliari che sono i primi documenti della penetrazione pittorica catalana in Sardegna, determinati a grandi linee i caratteri stilistici e storici di una scuola di pittori locali, fin dal suo primo differenziarsi dall'arte che la nutri, si può concludere questa prima parte dello studio sulla pittura in Sardegna ripudiando la antiquata credenza che tutta la pittura fiorita nell'isola dalla metà del secolo XIV fino a tutto il secolo XVI sia una branca assai umile dell'arte catalana, e che tutte le opere raccolte nella quadreria del Museo di Cagliari o sparse fra la quiete dei sardi borghi lontani siano altrettante opere che potrebbero trovarsi nelle collezioni o nelle chiese di Spagna. Si deve correggere la tradizionale credenza affermando che le opere pittoriche eseguite in Sardegna andarono fin dagli ultimi decenni del Quattrocento acquistando un tale carattere proprio che ci permette di considerarle come il prodotto singolare di un'arte sarda [1].

(1) Mentre questo lavoro era in preparazione è uscito il V° fasc. del vol. II dell'opera *La pintura mig-eval catalana*, per S. SANPERE Y MIQUEL. Le illustrazioni in essa publicate (cfr. ad es. le fig. 87 e 88) dimostrano notevoli analogie stilistiche fra Ferrer Bassa e l'autore della *Crocifissione* di Cagliari.

Per completare la bibliografia sulla pittura sarda del secolo XV ricordo la seguente recentissima pubblicazione: W. BIEHL, *Kunstgeschichtliche streifzüge durch Sardinien in Zeitschrift für bildende Kunst*, 1912, ottobre. L'A. riconferma alcune brevi osservazioni stilistiche già pubb'icate alla voce *Cavaro* nel *Künstler-Lexikon* di THIEME-BECHER.

SECCIÓ LITERARIA

FORMULARIOS DE LAS BIBLIOTECAS Y ARCHIVOS DE BARCELONA (s. X-XV), por ZACARÍAS GARCÍA VILLADA, S. J.

La literatura sobre los formularios se divide en dos grandes períodos; el primero abarca hasta el siglo X, y el segundo hasta el XV. Sobre el primero poseemos dos obras fundamentales, una de Rozière [1], otra de Zeumer [2]. De los formularios de la primera época, que han llegado hasta nosotros, la mayor parte pertenecen al reino de los Francos.

Que en Cataluña debió de extenderse muy pronto esta literatura, se podía fácilmente colegir, teniendo en cuenta sus relaciones con los Francos y más aún la perfecta organización de su cancillería y notariado en la última época de la Edad Media. Esta organización no nació como por ensalmo, sino que tuvo que irse desarrollando poco á poco.

Por desgracia este desarrollo lento, que es uno de los problemas más interesantes en la historia catalana, es de los menos estudiados. Es una laguna que habría que llenar cuanto antes en bien de la cultura universal. Las reglas dadas para la dirección de su casa por el rey Pedro IV [3] nos hacen entrever un mundo nuevo; y gracias á la hermosa introducción con que encabeza Finke sus *Acta aragonensia* [4] y á los documentos que ha publicado, el Archivo y la Cancillería de la Corona de Aragón ocupan ya un puesto de honor en las clases de diplomática de las universidades alemanas.

La literatura sobre los formularios se desarrolló en todas partes paralelamente á las instituciones jurídicas y cancillerescas, y huelga el decir que también este ramo es entre nosotros un terreno completamente virgen.

Comisionado por la «Kirchenväter-Kommission» de la Academia de Viena para proseguir la *Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensis*, comenzada por Loewe-Hartel y Beer, me he encontrado en los archivos y bibliotecas de Barcelona con una porción de formularios, que no carecen de interés. No hay duda que el material no está agotado, pero el presente trabajo servirá por lo menos de primera piedra en las futuras investigaciones.

(1) *Recueil général des formules usitées dans l'empire des Francs du V au X siècle.* Paris, Durand, 1859-71, 3 vols.
(2) *Formulae Merowingici et Karolini Aevi.* (MG. Ll. Sect. V. Hannover, Hahn, 1882-86).
(3) BOFARULL, Próspero de: *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón.* t. VI y VII, 1850.
(4) Berlín y Leipzig. Walter, Rotschild, 1908, 2 vols.

ARCHIVO DE LA CORONA DE ARAGÓN. *Fondo de Ripoll.* — Las fórmulas más antiguas las he hallado en un manuscrito del monasterio de Ripoll del siglo X. Es el número 74. He aquí su descripción externa:

Antiguamente, estante 3.º, cajón 1, n.º moderno 16, íd. antiguo 47, en pergamino, 157 fol. parte á dos columnas, 240 × 300 mm.

En el dorso, lo mismo que en el primer folio, se lee: *Liber glossarum et tonologiarum*. El Dr. Beer es de opinión que la última palabra hay que corregirla por *etimologiarum* (1).

Pero á nosotros nos parece que no hay razón ninguna para hacerlo. La escritura del título *Liber glossarum et tonologiarum* del primer folio es de la misma época ó poco posterior á lo demás del códice. Además este título responde perfectamente á su contenido. El número 74 de Ripoll encierra, entre otras cosas, una porción de glosarios, entre los que se cuenta uno trilingüe en hebreo, griego y latín, y un tratadito práctico de música sobre la manera de entonar las antífonas, los himnos, los salmos, etc., en el oficio divino. El título *tonologiarum* está, pues, paleográfica y realmente justificado.

El sabio director de la sección de manuscritos de la Biblioteca Imperial de Viena ha hecho notar, acertadamente, que Ripoll fué la cuna y al mismo tiempo el centro principal de la cultura catalana del siglo X al XIII. Pues bien: el número 74 es una de las obras que más acreditan su escritorio. Es cierto que la lengua latina de las fórmulas, que copiamos más abajo, está desfiguradísima; pero hay que notar que el tiempo en que fueron escritas era el período de evolución y en todas partes pasaba lo mismo. Estas dos advertencias hay que tenerlas bien en cuenta, para juzgarlas. Por lo demás, el manuscrito es un libro de texto en que se encuentran tratados de gramática, de lexicografía, de música, de matemáticas, de geografía é historia natural, de todas las artes liberales.

Sin entrar ahora á dar una descripción minuciosa de cada uno de estos textos, que esperamos publicar pronto en las *Sitzungsberichte* de la Academia de Viena, fijémonos en sus fórmulas. Éstas se extienden desde el folio 144^{ub} hasta el 155. Todas ellas llevan el siguiente título general: *incipiunt prologi in aliquibus causibus* (sic). Luego siguen modelos de cartas para amigos, abades, obispos, condes, sobre fundaciones, donaciones, conmutaciones, testamentos y demás actos solemnes de la vida jurídico-social. Las fórmulas de carácter diplomático se ajustan á los modelos que conocemos del reino de los Francos, bajo cuya influencia se desarrolló en gran parte la cultura catalana de aquellos tiempos. A la invocación siguen generalmente la arenga, la parte dispositiva y el escatocolo. En los documentos que publicamos faltan, naturalmente, las firmas, por ser mode-

(1) *Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll.* Wien, 1907. I, p. 6.

los. Al *Acta* se la llama *libellus, schedula, charta;* al obispo se le aplican los calificativos de *celsitudo, maiestas,* frases todas que se hallan en los documentos francos contemporáneos; la ratificación del acto jurídico se hace con la solemne fórmula de *manibus nostris subscriptioneque roboramus* ó la consabida *facta charta, donatione, ingenuitate,* etc. A pesar del carácter franco-gálico que llevan impreso estas fórmulas, se ven en ellas todavía reminiscencias de la cultura visigoda. Así, por ejemplo, en la carta de donación en que el esposo fija la dote que ha de dar á su futura consorte, se dice: *in omnibus ipsam decimam partem, sicut in gotorum legibus est decretum* (1). A veces al lado de la fecha *regnante rege illo,* aparece la *era.*

Todos estos síntomas son al mismo tiempo otras tantas pruebas del tiempo en que fueron escritas las fórmulas, y se armonizan perfectamente con el carácter paleográfico del códice, marcadamente *carolino.*

Dos palabras sobre cada una en particular.

La primera, que es de lo más complicada que darse puede, es un modelo de cómo se ha de extender el documento de fundación y confirmación de un monasterio y consagración de su iglesia. Todos estos actos debían de estar muy frescos en la memoria del formulista, pues, al escribirse el códice, habían tenido lugar ya dos actos semejantes en el monasterio de Ripoll, uno en 888 (2) y otro en 933 (3). Es más: la fórmula del códice 74 es *mutatis mutandis* idéntica al *Acta* de dedicación de la Iglesia rivipulense del año 977. Como prueba y en interés de la diplomáica, daremos en nota las variantes de esta última, sacadas de Pedro de Marca.

La segunda fórmula es la más original de cuantas contiene el formulario. En Rozière no aparece ninguna semejante, y si se atiende á su contenido y su forma, se vislumbra en ella cierto paralelismo con el ciclo de los famosos *Pactos* monacales, usados en Castilla en la primera mitad de la Edad Media (4). En el texto aparece que la elección del abad debe hacerse con anuencia del señor ó señores de la región en que estaba enclavado el monasterio, según costumbre (5). Es también digna de notarse la forma solemne del documento *eligimus, adclamamus, adoptamus.*

A las fórmulas anteriores siguen en el manuscrito prólogos de cartas privadas á diferentes personajes. De éstos no hemos escogido más que uno *ad comitem.* Desde el punta de vista diplomático carecen naturalmente de valor; pero no desde ei punta de vista de la cultura, pues nos muestran palpablemente las ideas, que entonces dominaban respecto á los formulismos y cortesía.

(1) MG. Ll. t. I, p. 126-27.
(2) MARCA, Petrus de: *Marca hispanica*, Parisiis, 1688, col. 817.
(3) Ibid., 386.
(4) HERWEGEN, Ildefonsus, O. S. B.: *Das Pactum des hl. Fruktuosus von Braga*, (Kirchenrechtliche Abhandlungen herausgegeben von Ulrich Stutz, Stuttgart, 1907).
(5) MARCA: l. c. col. 263, 400.

Las fórmulas siguientes: *Prologus testamenti*, *Prologus ad seruum ingenuandum*, *Prologus de dotis*, *Mandatum pro acquirenda causa* no son nuevas, y en sus lugares respectivos citaremos las fórmulas paralelas de Rozière. La penúltima lleva el título de *Columnellum*, cuya significación precisa no hemos podido deducir ni de Forcellini, ni de Du Cange; aunque, teniendo en cuenta el conteindo de la fórmula, habría que interpretarla por *ejecución testamentaria*.

En fin, estas fórmulas del códice rivipulense nos muestran que los monjes del famoso monasterio catalán, no sólo iban a la cabeza del movimiento literario de su región, sino también del jurídico, y desde este punto de vista tienen un precio inestimable, tanto más, cuanto que hasta el presente son las más antiguas que se conocen en España, si se exceptúan las *formulae wisigotorum* editadas por Zeumer.

f. 144 ub - 146 *Incipiunt prologi ex aliquibus causibus* (1). In nomine sancte et indiuidue trinitatis, post corpoream ihesu christi domini nostri uenerabilem ascensionem, salutis antidito, post protoplausti iam purgato liuore, pioque apostolorum que a bono magistro in obscura didicerant, in tectis categorizante collegio, aud per arue gentilium falanges, ydolorum sublato errore, suauissimo saluatoris
5 iugo prebuere ceruices, innumeraque per tota, ut ita dixerim, cosmi climata efulsere episcopia fulgereque cenobia, que sanctissimorum uirorum ad exercenda diuina misteria deuota construxit sollercia, comune utilitatis existimans commodum, si per terrenum habitaculum, christo dicatum, ibidem fidelium sacrata deuotio eandem fieret domicilium spiritus sancti. Inter quos non ignote memorie talis princebs atque, ut uerius fatear, subditorum karus patricius, uir nobilitatis
10 titulo pollens, uirtutum uigore immarcessibiliter uernans; qui inter cetera ecclesiarum edifitia, expulsis agarenis uel aliis barbaricis, qui tunc temporis colones extiterant, more per prisionis incolens terram, cenobia illa et illa beatorum illorum honore construxit, cenobitas undique adgregauit, qui ymniphonis laudibus omnipotentem assidue ibidem conlaudarent; largissimis de suis prediis ibidem degentibus, delegauit usibus, liberalibusque priuilegis exornando; postremo labentis curri-
15 culi certamina complens, ubi decorandi officium gesserat, se tradidit tumulandum. Dehinc veneranda succedens propago, adprime diuinis dapibus farta, imperialibus commiciis sublimata, illi uidelicet atque illis aut secus, aut genitor augmentatores tutoresque possessionum eiusdem cenobii extiterunt. Nec minus succedens predia eorum, quia paterna dilectione succinti, quod patres inceperant, perficere satagere: innumera dona largientes, predia statuentes, censualia libertati resti-
20 tuentes, priuilegia apostolice sedis constituentes, decretum quoque basilei illius expetentes, tandemque que contraria in presenti futuroue, tam cenobitis eiusdem loci, quam qui subiectis obessent, curiosa indigine perscrutantes, penitus expulerunt. Istorum denique gloriossissima tempestate domnus ille predicti loci venerandus extitit abbas, uir per cuncta laudaudus, utriusque eui pernobile uexit officium. Hic nempe eiusdem loci post cunctarum edium fabricam, fundamenta eccle-
25 sie, que nunc est, locare disponens, mortis obicae sequestratus reliquid. Quam postmodum domnus ille, normali functione monachorum pater, pulcra sublimata fabrica fornicibusque subhactis priore multo maiorem magno sudore perseuerando consumauit, consumatamque, dedicationem ilico fieri

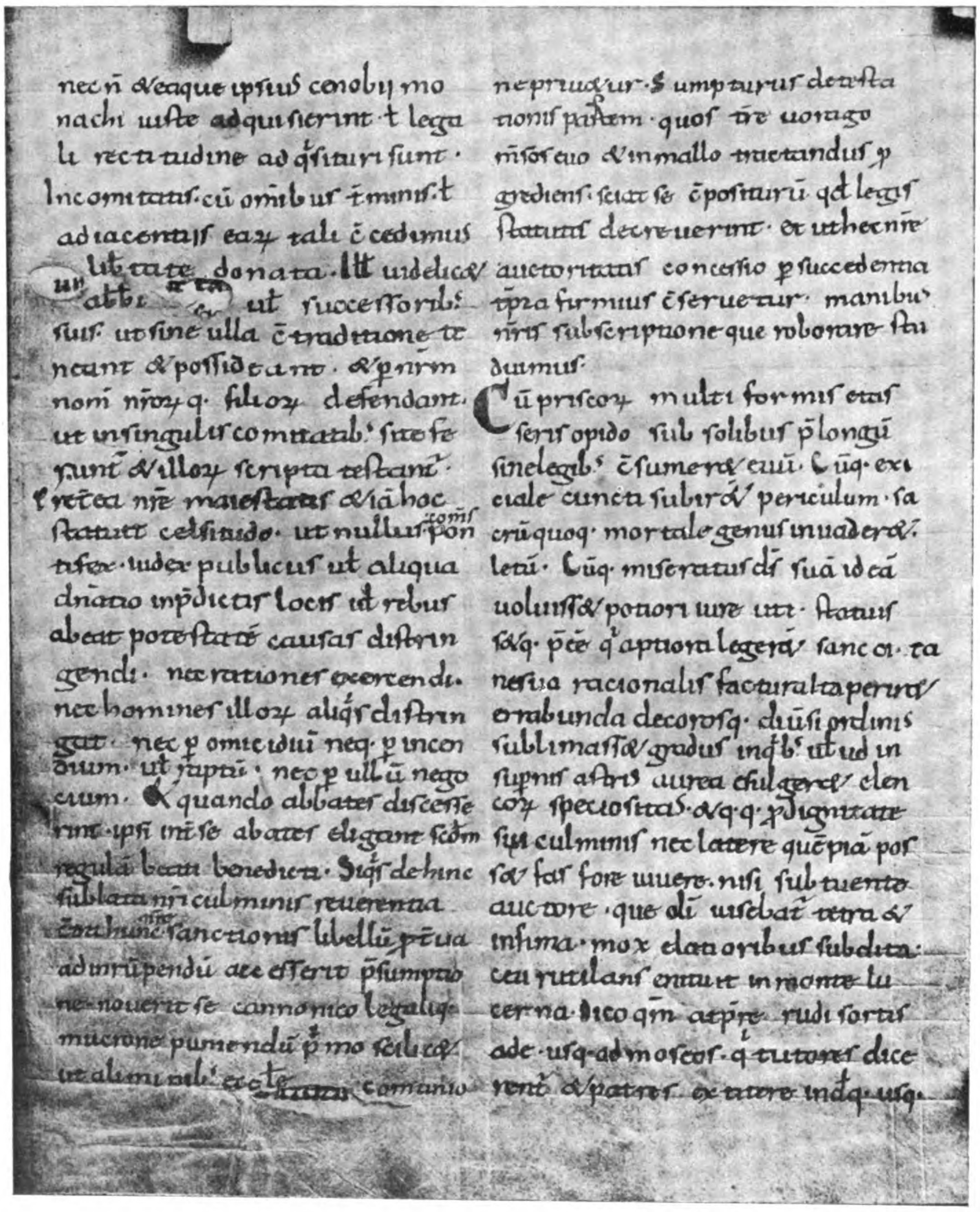
2 antidoto M. post *om.* M. — 3 obscuro. — 4 haud paruae. — 5 efulsere episcopia *om.* M. — 6 fulsere. — 8 eadem. — 9 Wifredus extitit comes. — 11 uel aliis barbaricis *om.* M. prisiones. M.— 12 terram desertam *add.* M. coenobium Ripollense beatae uirginis Mariae. — 13 deinde de suis prediis ditificando. — 14 ibidem... usibus *om.* M. — 16 Miro uidelicet atque Suniarius. — 17 haud. —18 nec minus illorum succedens praeclara soboles, uidelicet Seniofredus, Guifredus, Miro reuerendus antistes, Oliba atque Borellus praecellentissimi Comites *add.* M. — 20 Lodvici. — 21 futuro uetant coenobitis *scripsit perverse* M. — 22 indagine. — 23 Arnulfus laudandus qui post Gerundensis Catedrae Pontifex sublimatus *add.* M. — 24 cunctatam diu *scrip.* M. — 26 Guidisclus sublimatam.

(1) Las variantes que damos en nota están sacadas del Acta de dedicacación de la Iglesia del Monasterio de Ripoll, hecha el año 977 y publicada por Pedro de Marca en la obra citada, col. 917-919. Cuando el sentido lo exigiere, añadiremos una M para señalar la fuente: en los demás casos sólo ponemos la variante.

festinauit. Fultus primo aduitorio omnipotentis dei, subsequente domno illo comite, cuius ob-
f. 145 u tentu religiosorum episcoporum, abatum, cannonicorum ibidem corrogauit conuentum. Solari igitur
tramite ab incarnatione herili illa, era illa, indictione illa, Kallendarum illarum, eo annuente, qui
omnium rerum definitur priuatione per manus illius antistitis et illius presulis et illius episcopi, qui
5 ibi, adstantibus cannonicis conuentuque religiosorum abbatum, presenti illo marchione precipuo,
ceteraque utriusque conditionis et sexus fidelium turma, sicut est prior in onore illius cum suis
hinc inde mergentibus titulis primo uidelicet ille, quem speciali deuotione in perpetuo haberetur
memoria. Cum his uero ingenti tripudio ex longinquis partibus uenientium terrena domus christi
est habitatio consecrata, imnis demum et confessionibus exornata. Per idem uenerandus comes
10 iam sepe prelibatus ille ecclesiam que ibidem in onore beati illius atque illius statuta habetur, pro-
prio nutu illius episcopi dedicatione, cuius in diecesim sita dinoscitur, studuit consecrare: quo pro-
ficeret remedio animarum sui uidelicet patris hac matris necnon et fratrum, sic demum ab incepto
f. 145 ub perfectionis minime desistens officio, paterno semper circa locum patrocinio feruens, cetu presente
episcopum, abatum, cannonicorum fideliumque suorum, qui palam presentes aderant, ingenii soller-
15 tia cunctorumque consultu, huiusmodi propalauit decretum, quatinus prefatum cenobium, inconta-
minato semper statu, iugi, libertate uigeret, ut sequens principum declarat libellus; Ille dei insignis
uenerando numine presul, ille in dei nomine inde humilis antestis, ille egregius presul: notum sit
omnibus antisticii nostri tucione pollentibus, quod a paternis orbitis minime oberrantes, licet hu-
mana exiguitas honorem conditioris augere nequiuerit, seruata tamen regulari forma in dedicatione
20 illius cenobii, cum consensu nostrorum fidelium qui ibi presentes aderant, paternas sanctiones atque
decreta eiusdem nouantes et roborantes, hoc propria maiestate statuimus atque in infinitum suma
reuerentia seruare precipimus: ut possessiones quas patres nostri, sicut iam preuata cedula docet,
libellis inditis huic monasterio concesserunt, nostreque dignitatis culmen, salua fide, largiendo
f. 146 a adauxit, queque a fidelibus uiris recte ob animarum suarum redempcione concesse fuere uel con-
25 cessure sunt, necnon et ea que ipsius cenobii monachi iuste adquisierint uel legali rectitudine
adquisituri sunt in comitatis cum omnibus terminis uel adiacentiis earum, tali concedimus libertate
donata, illi uidelicet abbati uel successoribus suis, ut sine ulla contradictione teneant et possideant
et per nostrum nomen nostrorumque filiorum defendant, ut in singulis comitatibus site feruntur
et illorum scripta testantur. Preterea nostre maiestatis etiam hoc statuit celsitudo ut nullus comes,
30 pontifex, iudex publicus uel aliqua donatio in predictis locis uel rebus habeat potestatem causas
distringendi, nec rationes exercendi, nec homines illorum aliquis distringat, nec per omicidium,
neque per incendium, uel raptum, nec per ullum negocium, et quando abbates discesserint, ipsi inter
se abates eligant secundum regulam beati benedicti. Si quis dehinc, sublata nostri culminis reue-
rentia, contra hunc nostre sanctionis libellum, proterua ad inrumpendum accesserit presumptione,
35 nouerit se cannonico legalique mucroni puniendum, primo scilicet ut a liminibus ecclesie comunione
f. 146 b priuetur, sumpturus detestationis partem, quos terre uorago mersos euo et in mallo tractandus
progrediens, sciat se compositurum, quod legis statutis decreuerint, et ut hec nostre auctoritatis
concessio per succedentia tempora firmius conservetur, manibus nostris subscriptioneque roborare
studuimus.

f. 146 b - 147 (*De electione abbatis*). Cum priscorum multiformis etas seris opido sub solibus prelongum sine
legibus consumaret euum; cumque exiciale cuncti subirent periculum, sacrum quoque mortale
genus inuaderet letum; cumque miseratus deus suam ideam uoluisset potiori iure uti, statuissetque
preesse qui aptiora legerent sanco... ta (*sic*) ne sua racionalis factura ita periret errabunda, decoros-

1 dei *om.* M. subsequenter uero domini Olibani Comitis.— 3 ab incarnatione DCCCLXXVII, era millesima XV, indictione V, XVII kal. — 4 per manus Mironis Gerundensis Fruiani Ausonensis antistitis, Guisaldi Urgellensis episcopi, qui licet ob iter domini Petri absens corpore, presens tamen adfuit mente. — 5 praesente Olibano Marchione. — 6 et sexus... cum suis *om.* M. — 7 uidelicet domini nostri saluatoris deuotione ubi orationibus eius *add.* M. — 8 Suniarius sibi disposuit Comes, secundo uero sancti Michaelis archangeli, quos dedicauit domnus Miro Gerundensis opilio, tertio uero sacti Pontii, quem et construxit Miro Comes ob animae tutamentum, quartum dein sanctae crucis, quod unxit Fruia Ausonensis episcopus cum his... *add.* M. — 9 proinde. — 10 Oliba. Petri atque Andreae. — 11 Fruiani. — 12 fratris, quibus succedens eorum dignitatis et potestatis promeruit culmen *add.* M. — 14 dominique Borelli uenerandi Comitis. — 16 Fruia. — 17 Miro in dei nomine Gerundensis humilis antistes. Fruia Pontifex Ausonensis. Guisadus urgellitanensis egregius praesul, Suniarius Helnensis opilio, Uiuens barchinonensis eximius postor, domnus Oliba, domnus Borellus, domnus Gaudufredus excellentissimi Comites *add.* M. — 19 seculari. — 20 Ripollensis. — 22 praefata scedula. — 26 comitatu Ausonensi, Barchinonensi, Gerundensi, Rossolionensi, Impuriensi, Petralatensi, Ualle Asperiensi, Bisuldunensi atque in pago Urgellitensi, Bergitanensi. M. — 27 Guidisclo. — 30 dominatio M. — 35 matris *add.* M. — 36 partem cum Datan et Abiron *add.* M. euomuit et cum Juda, qui dominum saluatorem instigante diabolo non distulit prodere *add.* M. — 37 statuta. *add. subscript.* M.

Ripoll, 74, fol. 46.

que diuersi ordinis sublimasset gradus, in quibus, uelud in supernis astris, aurea efulgeret elencorum speciositas et queque pro dignitate sui culminis nec latere quempiam posset fas fore uiuere nisi sub tuente auctore que dei uisebatur tetra et infima, mox elatioribus subdita, ceu rutilans enituit in monte lucerna. Dico, quum a tempore rudi sortis ade usque ad moseos, qui tutores dicerentur et patres extitere, indeque usque ad mediatorem dei et homimun christum ihesum hec fides proptior accessit. Hic ergo cum sit deus, non solum nos paternitatis seu germanitatis uoluit relacione censeri, set quodamodo mirabiliter se nobis fraternitate conexuit, et suum qui essencialiter genitorem nobis in comune exorandum significauit, hac uero de causa altiori hac mistico hac bene prouido instituto eruditi, eruditiores patres hocque alta habentes mente repositum, quod humilitas omnia uincit, semper sibi (1) omnes meliores existimantes, transeuntisque genitoris obliuiscentis, eosque qui fine nequaquam marcescerent patres sibi adoptantes, rationabili instituere proposito, ut hi qui sua relincunt, christum sequentes, nilque suis iuris dimittunt, qum deus eorum hereditas est, talibus semper subdantur patribus: huiusmodi igitur genus religionis auctorum auctoritas tenuit patrum, precipue basilium nostrum qui admirabilem secuti benedictum, cuius solius insignis norma iam pene totum sibi subegit mundum, illius ergo institutionis imitatores eum condecet sibi legere pastorem, qui eius contendat sequi uestigia. Quamobrem nos, qui tali uidemur caruisse pastore, menia inhabitantes illius cenobii, nunc demum concertamus parere ei qui beati innitatur regula benedicti. Quapropter omnes nos cum consensu comitum, domnis scilicet illius et illius necnon et domni illius incliti ducis, siue domni illius ierarchice sedis illius, seu eorum qui primates sunt istius terre quendam uirum, illius nomine, monachali habitu comptum, moribus ornatum, prudentia illustrem sapientiaque, que secundom deum et homines est, copiosissime ab ipsis cunabulis imbutum, nobis pastorem et patrem eligimus, adclamamus, adoptamus dextrisque propriis que edita sunt confirmamus. Inuenimus autem hunc, annuente pariter ac fauente domino ihesu christo, in nostris laribus ac pene ab ipsis uite tirociniis in sanctis operibus enutritum et in monastico abitu a nostris decessoribus consecratum. Cuius quidem studium uel conuersationem, nemo melius cognoscere poterit, quam hii qui nostri locelli menias inhabitare (2) non dedignantur. Acta sunt autem hec, que circa hunc uirum honestissime promulgantur, anno trabeationis christi illo, era illa, indictione illa, kalendas illas, regnante rege illo francigeno, apud nos autem imperante domino nostro ihesu christo, cui est honor et potestas una cum patre hac spiritu sancto per immortalia secula seculorum amen.

f. 146 u a — f. 146 u b

f. 148 a

Ad comitem. Inclitis et decoris piissimisque ac defensores sancte matris ecclesie largos pauperibus indigenisque pios quod sunt ille et ille comites uel ceteri cum omnibus fidelibus illorum fidele seruicium et oraciones iuuant cuncta katerua monachorum.

o u a - 151 u a

Prologus testamenti (3). Dum fragilitas humani generis pertimescit ultimum uite tempus subita neci transposicione uenturum, oportet ut inueniat unumquemque hominem paratum (4), ne sine aliquo boni operis respectu migret de hoc seculo. Et ideo dum in suo iure et potestate consistit, preparet sibi uiam salutis, per quam ad eternam ualeat beatitudinem peruenire. Ob hoc igitur in dei nomine ego ille uolo ut sint elemosinarii (5) mei talis et talis. Precipio namque uobis amicis meis et precor ut si in isto itinere, quod ego domino annuente pergere cupio; id est ad limina beati Petri apostoli rome uel aliorum sanctorum mors mihi aduenerit, scripturam donacionis faciatis propter remedium anime mee ad domum sancti illius, cenobii illius, de alode meo omnem meam hereditatem que abeo uel abere debeo in comitatu illo in loco illo, qui mihi aduenit per parentorum aut ex comparacione, siue de comutacione uel pro qualicumque uoce; id est, in casas, casalibus, ortis, ortalibus etcetera. Uolo enim ut hec omnia que supra taxaui, si in isto itinere mors mihi aduenerit, ita faciatis, sicut in ista scriptura resonat. Quod si ullus ex meis eredibus ac proeredibus seu quislibet homo aut ulla inmissa uel subrogata persona alteram scripturam uel instrumentum post istum, quasi de manu mea firmatum, presentare uoluerit aut anteriorem uel posteriorem, quod ego nec feci, nec facere cogitaui, nullum consequatur effectum, set uacum et inanis permaneat. Auctor uero criminis uel falsitatis iudiciaria potestate compdenetur, et a liminibus sancte dei ecclesie excomunicatus permaneat, et si ille quibus hec cessio facta est, se recognoscat obnoxium, et pro temporali iudicio componat quantum hic resonat in quadruplum, et in antea hoc testamentum

f. 151 a

(1) *superpositum* se.
(2) Deletum, superpositum *uisere*.
(3) ROZIÈRE, l. c., págs. 159-62. Compárese con el testamento de Protasio y Seniofredo. Marca, l. c., col. 803, 884.
(4) MATTH., 24, 44.
(5) Executores testamentarii. Marca, l. c., 1020, 1056, 1088, 1273.

tandiu suum in omnibus obtineat uigorem usquequo si uixero ego alium faciam. Facto testamento sub die illo, anno illo, rege illo.

f. 151 b - 151 ub
f. 151 ub

Prologus ad seruum ingenuandum (1) Quisquis a summo bonorum omnium largitore uult adipisci aeterne premium uite, necesse est illi in hac presenti uita commoranti, ut, in quantum possibilitas obtinet, pietatis opera iugiter studeat exercere, quatinus illius gradiendo per uestigia qui sua piissima miseracione dominatum diaboli nostris a ceruicibus soluens (2), captiuitatem nostram sua duxit uirtute captiuam (3), deque seruili cond'cione in libertate glorie hac filiorum dei nos prouexit adopcione (4), mereatur ab ipso consequi omnium peccatorum suorum remissionem (5) atque aeterne beatitudinis repromissionem. Igitur ego ille considerans nimia peccatorum meorum grauamina, pertimescensque ultimi iudicii tremendum examen, tamen confisus de pietate diuina que suis salutaribus monitis (6) nobis iter ostendit salutis, ita dicendo: Estote misericordes, sicut et pater noster misericors est (7). Et item. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur (8), propheticoque eloquio premonitus, quo iubetur nobis dissoluere conligaciones impietatis, soluere fasciculos deprimentes et dimittere eos qui confracti sunt liberos et omne onus disrumpere. Tunc inquiens propheta. Erumpet quasi mane lumen tuum et sanitas tua cicius orietur et anteibit faciem tuam iusticia tua et gloria domini colliget te. Tunc inuocabis et dominus exaudiet. Clamabis et dicet: Ecce adsum dominus deus tuus (9). His et aliis quam plurimis sacris oraculis institutis, ego ille iam dictus, propter amorem dei et remedium anime mee facio tibi seruo meo scripturam ingenuitatis atque concedo tibi plenam libertatem, ut ab hodierno die et tempore, quocumque uolueris pergere, pergas, absque ullius domini domineue inquietudine et in quibuscumque rebus tam mallandi, quam iurandi seu etiam inter ceteras idoneas uel ingenuas personas testificandi seu etiam cuiuslibet negocii exercendi, absque ullius hominis contradictione, in dei nomine liberam obtineas potestatem. Quod si aliqua potens persona aut aliquis de eredibus meis aut consaguineis nel propinquis contra hanc largicionis uel genuitatis mercedem consurgere temptauerint, non hec disrumpere nel uindicare ualeant, sed componant ibi in iudicio libras auri V. et in antea ista scriptura ingenuitatis, manu mea uel testium roborata, suam pleniter omni tempore in omnibus obtineat firmitatem. Facta largicione uel ingenuitate kalendis illis, anno illo, regnante rege illo.

f. 151 ub

f. 151 ub - 152 b

Prologus de dotis (10). In nomine dei aeterni hic est titulus donacionis seu dotis quem tradidit uir honestus nomine illo in manu dilecte sponse uel uxoris sue nomine illo. Cum creator omnium deus adam primum hominem condisset constituissetque eum in paradiso, noluit eum solum manere, sed creauit illi adiutorium aeua (11). Et quod amodo in nascentis mundi primordiis ex costa uiri feminam fabricauit (12), ex uno duos faciens, duos unum esse monstrauit, ne a se putaret homo esse diuersum, quod ex se cognosceret fabricatum. Et quia lex humana coniugii diuina prouidencia constat esse ordinata, idcirco ego ille placuit mihi meisque conuenit animis ut te sponsa mea, nomine illo, mihi in matrimonio expetissem copulandam, sicuti et facio. Unde in presencia multorum bonorum hominum anulos nobis arrarum tradidimus, una per uoluntatem dei seu parentum uel amicorum nostrorum ab utraque parte bene consonancium. Et quia legitimum coniugium fieri non potest, nisi per dotis titulum fuerit roboratum, idcirco propter amorem procreandorum filiorum de me et te, dono tibi atque concedo in omnibus rebus meis mobilibus uel inmobilibus quod in presenti habeo uel in antea deo propicio augmentare potuero in omnibus ipsam decimam partem sicut in gotorum legibus est decretum (13). Si qualibet autem persona contra hunc titulum donacionis uel dotis infremuerit uel consurrexerit, componat tibi in uinculo auri libra I et in antea ista donacio uel concessio suam in omnibus obtineat firmitatem. Facta scriptura dotis kalendis illis, anno illo, regnante rege illo.

f. 152 b

(1) ROZIÈRE, l. c., 85, 127.
(2) I. JOH., 3, 8.
(3) EPHES., 4, 8.
(4) ROM., 8, 15; GAL., 4, 5; EPHES., 1, 5.
(5) ex symbolo apostolico.
(6) ex praephatione missae.
(7) LUC., 6, 35.
(8) MATTH., 5, 7.
(9) ISAIAS, 58, 6-9.
(10) ROZIÈRE, l. c., p. 264-391.
(11) GEN., 2, 18.
(12) Ibid., 21.
(13) M. G. LL., t. I, p. 126-127.

f. 153 b - 153 ua

Columnellum. Hee sunt condiciones sacramentorum, ad heorum presenciam residebant sacerdotes ille et iudices illi, et in presencia illius uicarii uel saionis, uel aliorum multorum bonorum hominum qui ibidem aderant, testificant testes probati quos proferunt ille et ille qui sunt elemosinarii de condam illo in faciem de supra scriptos sacerdotes et iudices ad comprobandam ipsam elemosinam. Et hec sunt nostra testium qui hoc testificant sicuti et iurant ille et ille. Jurantes autem dicimus inprimis per deum patrem omnipotentem et ihesum christum filium eius, sanctumque spiritum qui est in trinitate unus et uerus deus, et per hunc locum ueneracionis sancti illius, cuius baselica fundata est in comitatu illo, in loco illo, supra cuius sacrosancto altario has condiciones manibus nostris tenemus et iurando contingimus, quia nos supra scripti testes bene in ueritate scimus, quoniam presentes eramus et occulis nostris uidimus et auribus audiuimus in ipsa hora quando iacebat condam ille, in ipsa aegritudine, unde obiit, adhuc loquela plena et memoria integra, nobis uidentibus audientibus, commendauit omnem suam elemosinam ad histos suos helemosinarios illum et illum, et precepit eis ut si de ipsa egritudine moreretur, sicut et mortuus est, potestatem haberent isti sui helemosinarii ita distribuere uel diuidere omnem porcionem substancie sue propter remedium anime eius, sicut ille eis per suum testamentum testatus est, et cum hec ordinauit, adhuc loquela plena et memoria integra, sic migrauit de hoc seculo in mense isto preterito illo et postea uolumptas eius inmutata non fuit. Et nos ille et ille qui sumus helemosinarii de hac causa, sic iuramus in omnia et in omnibus, quia quantum isti testes testificauerunt in isto iudicio uerum est, et nulla fraus nec malum ingenium hic inpressa non est, sed secundum uoluntatem ipsius conditoris est factus uel editus, et ea que scimus recte hac ueraciter testificamus atque iuramus super amissum iuramentum in domino. Facte condiciones kallendis illis, uel illis, anno illo, regnante rege illo uel illo.

f. 152 ua

f. 155 b

Mandato (sic) *Pro Inquirenda Causa* (1). In dei nomine ego ille tibi illi Rogo, mando simulque iniungo tue karitatis in uicibus persone mee, siue in mea uoce suggerere, intendere atque mallare uel perquirere facias omnes causas in cuiuslibet commodum iudicum iudicantis iuisticiam, tam petendi, quam respondendi parare facias responsum et quidquid exinde cum lege et iustiçiam egeris uel definieris, dum me tibi in omnibus esse pollicearis, talem exinde adquisieris lucrum. Facto mandato sub die illo, kalendis illis, rege illo.

El segundo período de la literatura sobre los formularios se extiende del siglo X al XV. En este período se dividió toda esta literatura en dos grandes ramas: una retórica, ó sea el *ars dicendi;* otra jurídico-cancilleresca, ó sea el *ars dictandi*, que comprendía el *ars notariae* y el *ars dictandi* propiamente dicho. La primera tiende á dar reglas y ejemplos sobre el discurso; la segunda, sobre la epístola y documentos jurídicos respectivamente.

La cuna de toda esta literatura fué Italia, sobre todo la Universidad de Bolonia, donde arraigó especialmente y desde donde se extendió por las demás naciones de Europa. Rockinger en su famoso libro *Briefsteller und Formelbücher des elften bis vierzehnten Jahrhunderts* (2) y A. Gaudenzi (3) son los que más han contribuído á esclarecer este ramo literario. Rockinger ha dado á conocer los principales *dictadores* de Italia, Francia, Alemania, Inglaterra y Suiza. De España no dice nada, porque nada se conocía; y sin embargo, á juzgar por los tratados que hemos hallado sólo en las bibliotecas de Barcelona, este ramo literario se debió cultivar con intensidad en todos los Estudios Generales de Cataluña y Aragón.

(1) ROZIÈRE, l. c., p. 313-328; 473-483.
(2) *Quellen zur bayr. u. deutsch. Geschichte*, t. IX, München, 1863.
(3) *Sulla Cronologia delle opere dei dettatori bolognesi*, (Bulletino dell'Istituto storico italiano, 1895, p. 87-174).

Los *dictadores* más famosos que hasta el presente hemos encontrado, son Raimundo de Çaera, *jurisperitus Minorise famosissimus et subtilissimus* y Poncio de Carbonell. Sobre el ilustre personaje de Manresa no sabíamos más que las cuatro noticias que había recogido Torres Amat (1), más la de que había sido vicecanciller de Jaime II (2). El manuscrito 140 de Ripoll nos ha conservado la copia de un *Instrumentum processus qui fieri debet, quando fit uenditio de rebus pupilli inmolibus et postea debet sequi uendicionis instrumentum*, dirigido á los Monjes de Ripoll, con quienes Çaera debió de estar íntimamente ligado durante el tiempo que fué canónigo en Vich (1348-?).

El minorita Poncio de Carbonell fué una de las figuras más grandes de su tiempo. Dada su reputación de santo, nada tiene de extraño fuera escogido como maestro de San Luis, obispo da Tolosa, y de los hijos de Pedro III (3). Poncio de Carbonell fué provincial de su orden, y en la primera mitad del siglo XIV le vemos servir á su rey de embajador extraordinario en los negocios más arduos de sus estados. De su pluma sabíamos que había salido una *catena aurea*, que aun no ha visto la luz pública. Lo que no sabíamos, era que había escrito una doctrina *dictandi* y un *epistolario*, no menos elegante que rico de ejemplos. Al hacer la descripción minuciosa del códice 190 de Ripoll, haremos también resaltar su importancia. Ahora paremos mientes un momento en un problema cronológico, á que da ocasión la introducción del epistolario.

Aquí se dice que lo escribió Carbonell el año 1252. Ahora bien: según Torres Amat el famoso minorita nació en Barcelona por los años 1260. ¿Cómo se compaginan estas dos fechas? El sabio obispo de Astorga, arrastrado por la corriente de su tiempo, tuvo la mala idea de no confirmar sus afirmaciones con las citas fehacientes. De ahí el que muchos de sus datos hay que tomarlos con gran reserva y á título de inventario. Es natural que entre la fecha dudosa é incierta de Torres Amat y la categórica del códice rivipulense (*Epistolarium magistri poncii prouincialis anno domini M°CC° quinquagesimo secundo*), la crítica se inclina del lado de éste. Poncio de Carbonell escribió su epistolario, después de la *doctrina de competenti dogmate* y siendo ya provincial, como nos asegura él mismo; luego en 1252 debía de ser ya de una edad relativamente madura. Esta consecuencia nos lleva á tener por completamente inverosímil la afirmación de Torres Amat de que «consta que Carbonell murió en el convento de Barcelona el año 1350 á los 90 años de edad». Lo que sí es cierto es que en 12 de diciembre de 1323 vivía aún, como se deduce de una carta de Jaime II á su hijo, el Infante D. Juan, arzobispo de Toledo (4). La fecha segura de su muerte es una incógnita, como lo es también el año y el día de su nacimiento. De todos modos es induda-

(1) *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, p. 47.
(2) FINKE: l. c. XLIV, XLVII.
(3) TORRES AMAT: l. c. p. 173.
(4) FINKE: l. c. p. 860.

ble que los datos de Torres Amat hay que rectificarlos. La única conjetura que contra esta argumentación se podría hacer, es la de que quizás se le escapó al copista una C, y en vez de M.CCC. *quinquagesimo secundo*, escribió M.CC..., pero esta hipótesis queda completamente descartada, si se atiende á que Raimundo Delisle, que fué el escritor del códice, lo acabó en 1326.

Hemos dicho que la literatura sobre los formularios de la segunda época había nacido en Italia y de allí se había propagado por toda Europa. Esta tesis parece realizarse también por lo que toca á los formulistas catalanes. Desde luego se echa de ver que buena parte de los tratados jurídicos y cancillerescos de que se componen los fondos de las Bibliotecas y Archivos de Cataluña, son de autores italianos. En el de Ripoll hay un códice, por desgracia manco (203), de Ranieri de Perugia, matriculado entre los notarios boloñeses de 1219, y en la Catedral otro de Rolando. El *Ars dictandi* de Poncio de Carbonell tiene un parentesco íntimo con el de Alberico de Montecasino. En el códice 177 de Ripoll un *dictador*, que no ha tenido á bien revelarnos su nombre, confiesa ingenuamente que los *tractatus instrumentorum* han tenido su origen en Italia, da una *releuatio procuratoris secundum modum bononie* y apoya sus principales conclusiones en la autoridad de Juan Calderini. Todos estos indicios son más que suficientes para poder establecer, sin aventurarse, que los formulistas catalanes dependen de los italianos.

Esto no quiere decir que el notariado no tuviera en Cataluña organización y vida propia. Precisamente el manuscrito 140 de Ripoll nos ha conservado una Constitución de Pedro IV, *in curia generali facta super taxationibus omnium instrumentorum*, desconocida hasta el presente, en la que se establecen los derechos que habían de percibir los notarios por los documentos extendidos en forma legal. Esta constitución tiene la importancia capital de poder servir de punto de partida para el estudio de los impuestos semejantes en los otros reinados, y su valor sube de punto, si se tiene en cuenta que en esta fecha ninguna otra nación ha presentado hasta el presente una reglamentación, como la que se descubre en el documento de Pedro IV.

Pasemos ya á la descripción de los códices:

Archivo de la Corona de Aragón

Ripoll. N.º 140

Antiguamente: estante 3.º, cajón 3.º, n.º moderno 7, antiguo 83 en papel 69 fol. 141 × 214 mm. En el dorso: Constitutio facta per Regem.

F. 1. Constitucio facta per dominum Regem in curiis generalibus super salariis cartarum processuum in papiro scriptarum.

Notarii seu scriptores curie nostre aut primogeniti nostri seu generalis (1).

(1) Quizás indica esta nota la pertenencia del Códice.

F. 2-3. Constitucio per dominum in curia generali facta super taxationibus omnium Instrumentorum.

Cum notarii salaria exigant excessiue, omnes illi qui eorum salaria taxare possunt, iuxta constitutionem per nos [1] editam in curia ceruarie (an. 1359), incipiente: *Denique confirmantes* etc. [2]. Infra omnem continue sequentem tatxare dicta salaria teneantur, quod nisi fecerint, ab omni honore seu officio gerendis, et quem seu quod nunc gerant, imperpetum inabiles et ipso iure priuati existant.

Pro instrumentis sponsaliciorum, sponsalium seu matrimonii recipiendis, dictandis et in formam publicam redigendis Notarii omnes terre tatxationem sequentem seruare omnimode teneantur; ut usque ad quantitatem mille solidorum ultra octo solidos, et a mille usque ad duos mille solidos ultra decem solidos, et a duobus mille usque ad quatuor mille solidos ultra quindecim solidos, et a quatuor mille usque ad decem mille ultra uiginti solidos, et a decem mille usque ad viginti mille ultra quadraginta solidos, a viginti mille supra quantumcumque ascendat ultra quinquaginta solidos non audeant recipere seu habere. Pro instrumentis autem venditionum, censualium mortuorum et violariorum. et apothecarum pretii eorumdem usque ad quantitatem quinquaginta solidodorum ultra viginti solidos, a quinquaginta usque ad centum ultra triginta solidos, a centum usque ad ducentos solidos ultra quadraginta solidos, a ducentis usque ad quingentos solidos, ultra quinquaginta solidos, a quingentis usque ad mille et quantum ascendat ultra centum solidos notarii recipere amplius non possint. Mandamus eis, sub pena priuationis officii, ne in fraudem huius constitutionis superdictis censualibus mortuis et violariis ampliores contractus faciant ac instrumenta, quos et que non facerent, si presens tatxatio facta minime extitisset: et istam taxationem censualium mortuorum et violariorum et in instrumentis que fiunt seu fiant de sentenciis, tam iudicialibus, quam arbitralibus, quam etiam arbitracionum seu compositionum volumus obseruari. Et si omnes ipsas tatxaciones non seruauerint dicti notarii, ipso facto ab ipso notarie officio priuati existant. Si tamen in aliqua ciuitate, villa, vel loco minus tatxata erant, vel minus recipi est consuetum, illa vel illos servari debeat et tenere: et hoc non solum ad futura, imo ad presencia et preterita, dum tamen scriptura in formam publicam redacta non fuerint (*sic*) et tradite parti extendi precipimus et mandamus, ultra tamen predicte si pro predictis ac predictorum aliquo prefatos notarios ac eorum iuratos extra locum, in quo morantur, exire contigerit pro qualibet die recipiant et habeant notarii duodecim solidos tamen, et ipsorum iurati octo solidos recipere valeant et habere.

Tatxacio testamentorum, codicillorum, donacionum, causa mortis et aliarum ultimarum voluntatum.

Pro testamentis seu codicillis seu donacionibus causa mortis seu aliis ulti-

(1) Pedro IV.
(2) *Cortes de Aragón, etc., publicadas por la Real Academia de la Historia*, t. II (1899), p. 47.

mis voluntatibus recipiendis, dictandis et in formam publicam redigendis de bonis valentibus a mille usque ad quantitatem decem mille solidos ultra viginti solidos de valentibus, supra decem mille usque ad quinquaginta mille ultra L. solidos de valentibus, a quinquaginta mille usque ad centum mille solidos, quantumqumque ultra ascendat ultra centum solidos notarii omnis terre nostre sub pena priuationis officii ipso facto, si contrarium egerint, amplius recipere non possint. Et presens taxacio in inuentariis, qui per dictos notarios seu eorum iuratos fiunt, de bonis alicuius sub incursu dicte pene debeat obseruari. Et hoc non solum ad futura, imo ad preterita et presencia, dum tamen de predictis scriptis in formam publicam non fuerint redacte et tradite parti extendi volumus et iubemus. Ultra tamen dicta salaria quilibet notarius pro quolibet die de qua laborauit pro inuentario uel testamento faciendis intra locum, ubi fuerit domiciliatus, quinque solidos, et pro die qua extra dictam ciuitatem uel locum exierit decem solidos et ultra pro qualibet carta maioris forme IIII.^{or} denarios recipere valeat et habere; per hanc tamen tatxacionem usibus locorum consuetudinibus seu ordinacionibus, in quibus minus recipitur, in nullo uolumus derogari.

Instrumentum processus qui fieri debet quando fit uendicio de rebus pupilli inmobilibus, et postea debet sequi uendicionis instrumentum de ipsis rebus. Et sic ordinauit uenerabilis Raimundus de Area [1] quondam jurisperitus Minorise famosisimus et subtilissimus, et quod ita debet fieri et ordinari quia in factis pupillorum requiruntur plura. Et si quis uult suam empcionem tutam habere, debet factum se ita habere, videlicet quod primo fiat processus et postea vendicio. Et quod processus fiat hoc modo ut dictus iurisperitus dixit et ordinauit.

Processus qui debet fieri.

Sit notum cunctis quod die tali qui fuit X dies talis mensis...

F. 8. *Termina.* Mitatur scriptori pro scripturis III solidos quia originale quod manu propria scripsi, michi retinui, ut si casus alius mihi contingeret, non oportoret iterum tantum laborem sustinere. Et sciatis quod si alius de hiis mihi scripsisset, non tam cito, uel non sine magno salario, atenta mea pigricia, hoc dictassem. Hoc uobis scribo ut sciatis me habere affectionem feruentem laborandi pro uobis in hiis que possem. Non contempnatis premissa, licet prolixa, quia omnia sunt secundum quod ius requirit. Ita quod non est ibi aliqua dictio sine ministerio. Scriptum Minorise die lune II mensis ffebruarii.

Vester Raymundus de Area.

F. 8^{u}. Doctrina tabelliorum qui dimittunt locum tenentem.

F. 9 (*de otra mano*). Sobra la exequcio del censals morts e violaris [2].

Comienza. Com sobre la conseruacio dels censals...

(1) Está escrito para los de *Ripoll.*
(2) Es una constitución de Pedro IV á lo que parece.

F. 20. *Acaba en el capítulo:* Super salariis solvendis officialibus pro exequtionibus faciendis...

En el fol. 20[u] *de distinta mano la suscripción:*

Al molt honrat senyor en .p.

F. 21-22[u] (*de mano posterior*). *Carta de donación del infante D. Juan á favor del monasterio de Ripoll.*

F. 23-26. *Liber notularum. Una porción de fórmulas y advertencias sobre procedura jurídica: entre ellas una para hacer tinta.*

F. 26[u]-31[u]. *Un tratadito de medicina. Comienza.* Capitulum de dolore capitis. A passionibus splems... *Acaba.* ut dicetur infra etc.

F. 32-35. *Fórmulas de documentos notariales.*

F. 36-43. Copia *littere* confecte Rome per dictatorem mirabilem super materia grandi et actenus inaudita viedelicet super nece Regis Andree, missa per populum neapolitanum domino Clementi pape...

Sigue la famosa carta que en tantos manuscritos se nos ha conservado.

F. 44-69. *Contiene una porción de instrumentos pertenecientes á diversas ramas del derecho, ventas, donaciones, etc. Algunos sin duda alguna son históricos ó basados en documentos reales.*

Ripoll, 177

Antiguamente: estante 3.º, cajón 3.º, n.º moderno 28, antiguo 223, en papel 92 fol. 141 × 206 mm., s. XIV. En el dorso: Tractatus practicae curial[is].

Es una verdadera Ars notariae. Después del índice de los capítulos, comienza el primero de la siguiente manera:

De operis disposicione.

F. 4. Licet tractatus instrumentorum in Italie partibus necessario sit difusus, pro eo quod italici, tamquam cauti, quasi de omni eo quod ad inuicem contrah[unt] habere uolunt publicum instrumentum, quod quasi contrarium est in anglicis, uidelicet quod ul (sic) neccesarium esset, non nisi rarissime petitur instrumentum, ideo tractatum ipsum, formis aliquibus traditis in indiciis et circa indicia quodammodo necessariis, breuiter pertransibo; deinde me transferam ad ea que sub examine iudicum, tam ordinariorum, quam delegatorum, notario scribenda concurrunt, quorum doctrina indigent quasi scribentes quilibet dicti regni et quia mag[is] inibi abet necessaria sunt omnibus aliis partibus notare, idcirco de hiis latius et sollempnius pertractabo: ultimo scribam uobis qualiter transcripta instrumentorum et literarum tam apostolicarum quam aliarum fieri debeant, et sui autenti[ae] robur firmitatis obtineant, formas eciam indulgenciarum et aliquos procesus delegatorum iudicum, sed extraneorum, super prebendis et benneficiis, auctoritate apostolica conferendis, prout mihi dominus ministrabit. Et quoniam cause plerumque per procuratores tractantur, sic et procuratoria sepe sunt causarum principia, ideo de ipsis primitus est videndum.

Siguen las fórmulas para los procuradores.

F. 5. releuatio procuratoris secundum modum bononie...

Lo demás del códice es más bien una explanación sobre el sexto libro de las decretales, en el que utiliza el autor sobre todo las repetitiones *de Juan Calderini...*

Ripoll, 190

Antiguamente: estante 3.°, cajón 3.°, n.° moderno 3, antiguo (falta) chart. 123 fol. 145 × 194 mm. en el dorso: Epistolarium Magistri Poncii.

F. 2. Suma de conpetenti dogmate vocatur. De competenti docmate tractaturus quid sit dictamen in principio uideamus. Dictamen est litteralis edicio uenustate sermonum egregia summarum coloribus adhornata (1). Dictamen aliud est metricum, aliud prosaicum aliud prosimetricum (2). Metricum est quod certo pedum numero uocum atenditur in sermone. Prosimetricum est quod partim prosayce partim metrice compilatur. Ritmicus est quod sillabarum numero et uocum consonanciis est contextus. Prosaycum est quod solutum est a lege metrica nel stricta longua seu breui continuacione procedens. Dicitur autem prosaicum a proson quod est longum seu confusum, cuius quidem sunt II° partes, scilicet epistolare et non epistolare. De non epistolare nichil ad presens. Set de epistolari breuiter uideamus. Epistola est premissa oracio ex suis partibus non inerte composita, que uicem nuncii suplet affectum indigat (*sic*) delegantis (3). Sunt enim quinque partes epistole principales, non quod omnis epistola has omnes semper habeat, nisi scribendorum necessitas postulauerit, quia tunc omnes potest universaliter habere: harum autem prima est salutacio, secunda exordium seu prouerbium, tercia narracio, quarta peticio, quinta conclusio, de quarum descriptionibus et doctrina breuiter prosequamur (4).

Sigue la explicación de cada una de estas partes.

F. 3.ᵘ *Hic agitur de uiciis* sentencie. Hiis uisis, de uiciis sentencie uideamus. Uicium est in sentencia, cum partes epistole non respondent ad idem...

F. 4.ᵘ In primis nota quod dominus papa semper prefert se in salutatione omnibus personis cuiuscumque conditionis nel dignitatis existant... verbi gracia, si papa scribet cardinali, ita dicet:

Nicholaus episcopus seruus seruorum dei venerabili fratri matheo miseracione diuina talis ecclesie diachono cardinali salutem et apostolicam benedictionem.

Siguen ejemplos de salutación á los reyes, cardenales, abades, etc. etc. junto con los initia ad narrandum *hasta el* F. 11.

(1) Albericus: dictamen est congrua et apposita litteralis editio... (véase ROCKINGER, l. c., I parte, p. 9).
(2) ROCKINGER, ibid.
(3) Albericus, l. c. p. 10. Est igitur epistola congrua sermonum ordinatio ad exprimendam intentionem delegantis instituta. Vel aliter epistola est oratio ex constitutis sibi partibus congrue ac distincte composita delegantis afectum plene significans.
(4) Cuius videlicet quinque sunt partes; salutatio; benivolentie captatio, narratio, petitio atque conclusio, l. c.

El epistolario

Incipit suma edita a magistro poncio prouinciali secundum doctrinam dictaminis de compatenti (*sic*) docmate. Hic incipiunt capitula istius libri, siue intitulaciones.

Epistoliarium magistri poncii prouincialis anno domini M.° CC.° quinquagesimo secundo. Ego magister poncius prouincialis qui composueram summam dictaminis de compatenti docmate, composui et ordinaui tolose prefatum secundum epistolarium secundum doctrinas et ordinem superius ordinatum ad instanciam uiri nobilis ildefonsi [1] mei discipuli predilecti et ad utilitatem scollarium nouellorum uidelicet in hunc modum.

Magistrorum epistole IX. Filiorum ad parentes et e conuerso XIIII. Fratrum ad fratres et ad sorores epistole VIII°. Consanguinorum ad consanguineos epistole XII. Sociorum ad socios epistole IX. Amicorum ad amicos epistole uiginti. Inimicorum ad inimicos epistole VIII°. Dominorum ad baiulos et e conuerso epistole XI. Creditorum ad debitores et e conuerso epistole XIIII. Secularium ad religiosos epistole VIII°. Subditorum ad prelatos epistole XLVIII° et e conuerso. Episcoporum ad episcopos epistole decem. Pape imperatori epistole XIIII. De modo curie epistole XXXIIII. De cartis seu instrumentis XXXIII. In suma CCLXVIII.

F. 12. Illdefonsus scolaris magistro poncio, ut componat epistollarium ordinatum secundum summam de conpatenti (*sic*) docmate.

Viro discrecionis et morum titulo prepollenti magistro poncio yldefonsus, eius scolaris et amicus fidelissimus, salutem et dilectionis omnimode firmitatem. Ad fontem ueniunt sicientes cum desiderio ut inde potum auriant preoptatum. Deus creator omnium in uestro pectore fontem humillimum epistolarum dulcis dictaminis procreauit, unde salientes rriuuli per canales uestre facundie multorum scolarium corda habundantissime rigauerunt et quam multi desiderant et ego pre ceteris aliis. Ideo tanquam uirgultum, uariis herbis et floribus arboribusque frondibus decoratum, epistolarium conponatis secundum ordinem et modum sume dictaminis de compatenti docmate, quam uestra uenerabilis discrecio conpilauit. In quo quidem epistolario de omni matheria consueta possit sub certis rubricis epistolarum copia inueniri. Discrecionem uestram, de qua gero fiduciam, precor instantissime, quantum possum, ut predictum opus si feceritis tamquam uestri palmites propagari, quod erit uobis decus et gloria per omnia secula seculorum amen.

Responsio quod libenter.

Amico dilectissimo ildeffonso, nobilitatis et morum gratia redimito Magister poncius eius firmissimus amicus salutem, et si quid possit carius inueniri. Ilde-

(1) Quizás Alfonso III de Aragón (1285-1291).

fonse nobilis et benigne, tua dilectio mihi karissima per suas litteras me rogauit pridie graciosas quod epistolarium coponerem (*sic*), in quo sub certis rubricis epistole collocate, de omni genere personarum ad honorem dei et multorum scolarium ad profectum, et quoniam voluntatem tuam et peticionem tuam in hoc et in aliis adimplere cupio, iuxta posse, et ista maxime que respicit comune commodum, quod preferri debet in omnibus speciali. Unde poterunt multi scolares fructum utilitatis non modicum adipisci. Tibi igitur significo quod predictum opus ad tuum uotum faciam, deo dante, et tue dilectioni mitam ipsum, cum factum fuerit, venerande.

Siguen los ejemplos de las cartas según el índice hasta el folio 73.

F. 73 u. Hic incipiunt litere extraordinarie... *Continúan hasta el fol.* 84.

Vienen después tablas de salutación, narración y conclusión con otros ejemplos, fórmulas y proverbios.

F. 123. Explicit dictamen deo gracias.

Ffinito libro sit laus et gloria Christo.
Qui scripsit scribat semper cum domino uiuat.
Iste liber est scriptus qui scripsit, sit benedictus.
Sig ✠ num Raymundi de insula qui istum librum scripsit. Anno a nativitate (1) domini M°CCC°XX sexto.

Por la descripción que precede se ve la soltura con que Poncio de Carbonell escribía el latín y la importancia de su tratado desde el punto de vista cancilleresco. Pero su obra nos revela además una cultura y un mundo nuevos.

De él se pueden fácilmente deducir las ideas que entonces dominaban sobre una porción de problemas, los estudios que se hacían, la remuneración que de cada carrera se podía esperar.

Las IX cartas de los maestros van dirigidas á los escolares y á sus padres. Las que se cruzan entre éstos y el maestro tratan especialmente de la conducta moral del escolar, de sus adelantos y de la paga del maestro. A este propósito son de gran inrerés las dos cartas siguientes:

F. 14 u. Magister patri scolaris sui, quod remuneret pro filio suo quem docuit taliter in grammaticha et in dictando quod potest deinde ad mayores sciencias sine dubio conuolare.

Viro discretissimo et famosso domino petro (2) burgensi de tali loco magister petrus suus amicus firmissimus et fidelis salutem et amorem perpetuum et honorem. Sicut non ignorat vestra discrecio ueneranda, mihi uestrum filium docendum commissisti, promittendo quod de labore meo et doctrina retribucionem reciperem graciosam. Uester filius est iam per me prouectus in arte gramaticha atque dictaminis quod suficienter potest audire ius canonicum uel ci-

(1) Estas palabras sobrepuestas por otra mano.
(2) Nombre sin duda escogido arbitrariamente.

uile. Habeam igitur talem retribucionem, quod uestram deceat probitatem et munificenciam et mihi sit honor proitus et profectus.

F. 15. Responsio quod libenter; et mitit ei X. libras turonorum et assignat ei quandiu uixerit in domo sua uictum et uestitum honorificum.

Viro discretissimo et fideli magistro petro morum et benignitatis et honestatis titulo redimito, suus amicus firmissimus, petrus burgensis de tali loco salutem et dilectionem perpetuam conseruandam. Qui suum officium diligenter exequitur, dignum est quod inde sequatur comodum et honorem. Verum est et benefactor quod meum filium docuisti fideliter iuxta posse. Quapropter in retribucione uobis mito XX[ti] libras turonorum, et do uobis in perpetuum in domo mea uictum et uestitum, sicut persone proprie et super hoc faciam uobis fieri, quando uobis placuerit, publicum instrumentum.

La estima en que se tenía el *ars dictandi*, se colige por la siguiente carta, escrita por el maestro á sus escolares, la cual, aunque quizás peca de exagerada, por salir de la pluma de un dictador, en el fondo responde sin duda á la realidad.

F. 15[v]. Uniuersis scolaribus qui bene dictare scire desiderant in breui tempore petrus, magister in dictamine, salutem et nelectis (*sic*) termiphatoribus balbuciencium, qui ignorant ad margaritam dictaminis festinare. Quam utilis, quam necesaria sit doctrina dictaminis gloriosa satis patet cuilibet intuenti: hec enim est sciencia ornata, cuius auxilio mayores indigent, mediocres et minores: hec enim est illa que condidit nouum et uetus testamentum, ius canonicum et ciuile et scripturas penitus uniuersas et in curiis atque palaciis regum potentum et principum sedet honorabiliter katedrata, seruos amatores et discipulos faciens honorabillisime collocari. Ad me accedant qui predictam reginam cupiuunt amplexari. Ego enim aperiam eius dulcedinis secreta taliter quod in breui tempore poterunt esse non solum sufficientes, sed optimi dictatores.

Sobre lo lucrativo de las diversas carreras en aquel tiempo, pueden dar una idea las dos cartas siguientes, de que copiamos sólo los títulos:

F. 21[u] Item filius patri quod bene fundatus est in logica et fundari uult in theologia et sic mitat sibi pecuniam quod possit emere bibiliam.

F. 22. Responsio patris quod facere non posset tantas expensas, sed audiat aliam scientiam magis lucratiuam.

Esta ciencia es la medicina.

En las cartas entre hermanos sale á menudo el asunto del dinero, y el escolar encarga á los que están en casa, que miren á ver si pueden tomar algo á sus padres á escondidas y se lo manden.

Históricamente hablando, el tratado de Poncio de Carbonell no presenta interés. Los personajes son casi siempre *Petrus et Maria de tali loco; Petrus magis-*

ter de tali loco, sino están indicados por la forma indefinida *talis de tali loco tali de tali loco*.

En las diez cartas de los señores á sus vasallos y viceversa el que escribe es generalmente *comes tolosanus*, á quien en algunas le da el nombre propio de Raimundus.

El papa á veces es *Innocentius*, otras *Nicholaus*.

F. 73 v. En las cartas extraordinarias se encuentran varias, cruzadas entre los profesores de los diferentes Estudios de Aragón y Cataluña, v. gr.

Omni honore dignissimo discrecionis morum titulo decorato ... magistro ilardensi, gramaticale studium exercenti, Bernardus barchinonensis presumens doctrinam gramaticam exercere...

F. 77 v. Venerabili et discreto domino iacobo petrus regens gramaticale atque logicale studium minorise salutem...

Por las pruebas que acabamos de dar, salta á la vista el singular interés que presenta la obra de Poncio de Carbonell, la primera en su género de que tenemos noticia por lo que se refiere á España.

Ripoll, 203

Antiguamente: estante 3.º, cajón 3.º, n.º moderno 42, antiguo 148, en pergamino, 47 fol., á 32 líneas, 120 × 180 mm., s. XIII. En el dorso: Formulario de escribanos (recte Ranierii de Perugia).

F. 1. Diuturnis sodales uestris petitionibus ego rainerius per omnia uester intendens...

F. 47. *Acaba* (carte publice tenore) *con las palabras*. Ego rainerius hunc libellum, uel as confessiones uel atestationes ut supra legitur rogatus subscripsi et publicaui.

Este manuscrito es uno de los ejemplares más antiguos del docto notario de Perugia, pues se escribió en el mismo siglo en que vivió su autor, y lo que le avalora aún más es que ni Gaudenzi (1), ni Sechel (2) le han consultado para sus ediciones críticas.

San Cucufate, Ms. 33 *(Archivo de la Corona de Aragón)*

Manuscrito en papel de 58 fol. á 2 columnas, cada una con 46 líneas 217 × 284 mm., s. XIV. En el dorso: Retorica.

F. 1-32. (Ars dictandi.) *Comienza*. Nouiciorum studia ianuam sibi concupiscencium aperire dictatoris facultatis circa stilum, quem Romana seruat curia debent assidua meditacione uersari... *Acaba*. Explicit deo gracias. Stephanus gracilis fecit hoc.

(1) *Bibliotcca iuridica medii aeui*, 2 (1892), p. 69 y siguientes.
(2) *Zeitschrift der Savigny Stiftung*, 21 (1900), p. 217 y siguientes.

F. 32-58. *Arengae* pro baccalario, licenciando et doctorando in decretis. *La más interesante es la de Pedro de Luna*, F. 53: hec arenga extitit facta per reuerendissimum in crhisto dominum, dominum (*sic*) petrum de luna digna dei prouidentia diaconum cardinalem ante eius promotionem Regi nauarre, quum increuuit possessionem uille montis pelli.

ARCHIVO DE LA CATEDRAL

Ms. 81

Manuscrito en papel de 111 fol. á 31 líneas, 216 × 300 mm., s. XV, encuadernado en madera forrada de piel.

F. 1. Aquest llibre es de la llibreria del capitol de la Seu de Barcelona. *Sigue*. Rotlandus notarius bononiensis de testamentis. *Comienza*. Quamuis in cuiuslibet humani operis artificio... *Acaba* en el fol. 64. Si carpis dextra fragrabis intra et extra.

F. 67-106. Summa diuersorum dictorum artis notarie memoratu dignorum, recollectorum ex aliquibus doctoribus fama clarissimis. *Comienza*. Notaria est negocia hominum publice et auctentice notare...

Siguen unas Additiones domini Petri de Unçola super flores domini Rotlandi.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Ms. 183

Manuscrito en papel de 51 fol. 222 × 300 mm., s. XIV-XV.

Es un tratado práctico de notariado, en el que se hallan recogidas una porción de fórmulas, extractos de Constituciones de diversos reyes y modelos para servir de pauta en los actos notariales. Son particularmente dignos de notar, los derechos impuestos por el rey Pedro IV para los documentos legales (f. 17v y 18), que coinciden en parte con los del códice 140 de Ripoll, pero presentan variantes de monta, que será necesario tener en cuenta, al estudiar este aspecto de la vida jurídico-social de Cataluña.

INVENTARI DELS BENS DE LA CAMBRA REYAL EN TEMPS DE JAUME II (1323), per FRANCISCO MARTORELL Y TRABAL.

El cambrer del rey venia obligat a donar compte periòdicament al mestre racional, dels bens encomanats a la seva custodia, del mateix modo que ·l tresorer y els altres oficials devien ferho respecte de la seva administració; aquestos presentaven a la aprobació del dit mestre els comptes de rebudes y dates, el cambrer donava un inventari dels objectes que ·s trobaven en la cambra reyal y justificava la diferencia que hi havia entre aquest y l'últim presentat, ab les ordres de sortida de lo que faltava. Un d'aquestos inventaris, fet a 12 de juny de 1323 pel cambrer Arnau Messeguer, es el que publiquem avuy treyentlo del llibre segon d'albarans de Felip de Boyl, mestre racional.

Aquest inventari comprèn dugues seccions: composen la primera els bens que en la seva major part existien ja d'antich en la cambra, dominen els objectes de caça, les robes, armes, mobles y joyes, alguns descrits bastant minuciosament y especialment interessants per l'estudi de la nostra orfebreria civil mig-eval, que ha de fundarse quasi exclusivament sobre ·ls documents, per haver desaparegut els objectes mateixos, fosos, en gran part, per donàrloshi formes diferentes, a mida que ·l gust anava cambiant ab el temps. Els llibres proporcionalment son pochs y difícils d'identificar per la concisió ab que estàn registrats; els manuscrits llatins, en sa major part d'obres de devoció, son els dominants, entre altres hi ha el llibre de les confessions de St. Agustí; cinch manuscrits porten *incipits* catalans, un d'ells corresponent a un tractat de medicina; trobem ademés un manuscrit francès, tres castellans, quatre mapamundis y una carta de navegar.

La segona part de l'inventari la formen els objectes que de tots els indrets de Catalunya venien a la cambra reyal, trets dels castells del Temple, quant, després de destruit l'orde l'any 1307, Jaume II va apoderarse dels seus bens. En aquesta secció els llibres hi son en major proporció que en la anterior; donada la seva provinença no es d'extranyar que hi abundin els relatius al Temple, en llatí, francès y català; set manuscrits ens donen en tot o en part el text francès de la Regla de l'orde y sols un la traducció catalana complerta; sis, tres dels quals en la traducció catalana, en contenen els privilegis. Els manuscrits catalans son proporcionalment molt nombrosos; entre altres tractats hi ha la

traducció del de cirugia de fra Thierri, un llibre d'*infantea de Jesucrist*, un de receptes, probablement el Tresor de pobres, de Joan XXI, els Usatges, la Biblia, la traducció del Codi, etc. En llengua francesa hi han catorze manuscrits, set d'ells, ja citats, contenien la Regla del Temple; hi han ademés un lapidari, un tractat de Trinitat, la traducció del Codi, etc. Els manuscrits llatins son també en aquesta part els dominants: ademés dels llibres litúrgichs, missals, consuetes, compters, santorals, etc., trobem dos manuscrits ab els Diàlechs de St. Gregori, altres dos de vides de sants, les epístoles de St. Pau, una glosa a l'Apocalipsi, el tractat de Trinitat de Benet d'Alignach, les Distincions de Pere de Poitiers, el *liber scintillarum*, un calendari, un tractat *de preceptis rey rustice* (sic), un sermonari, la *Summa* de St. Ramon, etc.

L'objecte que·s proposava el cambrer al redactar l'inventari fa que no dongui altres noticies dels objectes que les purament indispensables pera comprobarne la existencia, y que siguin molt escasses les que trobem respecte de la part material dels manuscrits; 49 diu que son en pergamí y 9 en paper; distingeix dels llibres de format ordinari els llibres pochs, sotils y els quaderns; de tres llibres fa notar que son en lletres daurades o d'or (dos saltiris y un compter); en quant a les enquadernacions trobem un saltiri ab cobertes d'argent y llibres ab coberta vermella; ab coberta de seda o cusida ab seda; ab taules de fusta cobertes de parge vert, vermell, aluda blanca y drap de lli; ab coberta de parge vermell y vert; ab coberta de pergamí, de cuiro blanch, vermell, negre y vert; ab posts blanques; cobert de drap de lli; ab coberta de drap de lli obrada y ab coberta de vedell.

Molts dels manuscrits figuren en inventaris, ja publicats, d'objectes provinents del Temple, altres varen sortir poch després de la cambra reyal ab els donatius que ab tanta freqüencia feu Jaume II y d'ells es fa menció en moltes relacions d'objectes de la cambra entregats per orde del rey (1); això permet seguir per un moment el rastre d'aquestos manuscrits que surten de les biblioteques dels castells del Temple per aumentar les de monestirs com Valldigna y Pedralbes o passar a poder de persones de la familia reyal y particulars, com la reina Elisenda, l'infant Pere, l'infanta Maria, el bisbe d'Osca Gastó de Moncada, Blanca y Elisenda de Moncada, Constança d'Anglesola y el físich del rey Martí de Calça Roja.

La biblioteca del rey Jaume II, no era formada exclusivament per aquestos manuscrits; en la cambra reyal se·n custodiava tant sols una part, altres es guardaven en l'arxiu y altres dependencies de palau; aquest inventari no es donchs altre cosa que un nou document per l'estudi de la cultura en aquest periode y per ilustrar l'historia de la destrucció de l'orde del Temple.

(1) V. VILLANUEVA: *Viaje Literario*, V, 200: Inventarium quorundam librorum qui fratribus templariis in usu fuerant. ANUARI MCMVII: Inventaris inèdits de l'orde del Temple a Catalunya. RUBIÓ Y LLUCH: *Documents per l'estudi de la cultura catalana mig-eval.*

Arnau Messeguer cambrer del senyor rey.

Jo en Felip de Boyl etc. atorch a vos n Arnau Messeguer, cambrer d aquell metex senyor, que havets comptat ab mi de ço que havets tengut, procurat e administrat per lo senyor rey en la cambra sua, en la forma que s segueix. es a saber: que vos comensas de procurar e de aministrar les joyes, ço es corones, nosches, copes e altres joyes d aur e d argent e d altres coses de la dita cambra, per comissio del senyor rey a vos feta de paraula, ell estan lavors en lo setge de la ciutat de Çaragoça, que es en Sicilia, ço es en lo segon dia anat del mes de deembre de l any .mccxcviii. de la qual aministracio havets comptat ab en Pere de Boyl, precessor meu en lo dit ofici, del dit dia en que comensareu de procurar la dita cambra tro per tot lo mes de octubre de l any .mcccxii. segons que del retiment del dit compte appar per albara quin fo fet per ell e fo scrit en Saragoça lo primer dia de noembre del dit any .mcccxii. e segons la forma e la tenor del dit albara, apparia per lo dit vostre compte que, fet egualament de les dates ab les reebudes, romanien en vostre poder diverses joyes, ço es corones, nosches, copes e altres joyes d aur e d argent e altres coses del senyor rey en la dita cambra sua, de les quals fo fet .i. quern en lo qual eren contengudes... singularment e per menut totes les dites joyes robes e altres coses, lo qual quern, ensems ab lo dit compte que retes, fo cobrat per lo dit en Pere Boyl e fo estojat e reservat en .i. caxa, la qual es en l arxiu ho casa del ofici de racional que es deius les voltes del palau del senyor rey en Barchinona, en la qual caixa son alguns altres comptes d altres fets que procuras per la cort; lo qual quern comença: en aquest quern comença lo compte de n Arnau Messeguer e faneix: item .ii. palis de drap d aur morischs etc. e son hi .lxxxiii. cartes scrites. e semblant del dit queern romas altre queern en vostre poder, de les quals joyes, robes e coses scrites en lo dit quaern e de les altres que d aqui avant en los temps apres segens reebriets en la dita cambra erets tengut de retre compte e raho al senyor rey ho a qui ell volgues, segons que en lo dit albara era largament contengut. e ara havets comptat ab mi de la amministracio e procuracio de la dita cambra de totes les damunt dites coses, del primer dia del mes de noembre de l any damunt dit .mcccxii. tro per tot lo .xii. dia anat del mes de juny de l any .mcccxxiii. romanent lo dit offici de la administracio de la cambra en poder vostre, lo qual temps es de .x. anys .vii. meses .xii. dies. e aquest compte he yo reebut en aquesta forma, es a saber: que es estat vist e reconegut per mi lo dit queern qui fo cobrat per en Pere Boyl precessor meu en lo dit ofici e en lo qual queern eren scrites totes les damunt dites joyes, robes e coses de la cambra, les quals eren romases en vostre poder en la dita cambra el temps que retes el compte damunt dit e fo comprobat per mi ab l altre quaern semblant, lo qual era romas en vostre poder e en lo dit quaern qui era en vostre poder eren scrites algunes joyes, robes e coses que dins lo damunt dit temps, apres que l dit compte agues retut al dit en Pere Boyl, pervengueren a poder e a ma vostra en la dita cambra e axi meteix los deliuramens e les dates que n faes e en aquela manera que eren scrites en lo dit quaern vostre foren transladades e scrites en lo dit quaern qui era romas en la dita casa del ofici de racional, e les dates e deliuramens que faes de les dites joyes, robes e coses dins lo temps damunt dit son scrites e contengudes singularment e en diverses partides en lo dit quaern del compte, les quals dates e deliuramens faes per manament del senyor rey, segons que apar per .vi. cartes de pergami segellades ab segell pendent e per .lxxv. letres de paper segellades ab lo segell del dit senyor rey, en les quals se conten que l dit senyor feu acceptacio e regonexença a vos que per specials manamens seus a vos fets de paraula haviets fetes les dates e deliuramens dessus dits e es cert que fet eguallament e compensacio de les dates ab les reebudes de les dites joyes, robes e coses, axi d aquelles que eren romases en vostre poder apres lo del dit compte retut, com d aquelles que apres pervengueren a vostre poder en lo temps damunt dit, appar segons vostre compte que romanen en poder vostre en la dita cambra diverses joyes, robes e altres coses les quals singularment e per menut se contenen en lo present albara, de les quals ensems ab les altres joyes, robes e coses que d aqui a avant pervendran a poder vostre en la dita cambra, devets retre compte e raho al senyor rey ho a qui a ell placia. es cert encare que de les dites joyes, robes e coses que son romases en vostre poder he cobrat de vos .i. quaern de paper en lo qual son scrites singularment e per menut en aquela manera que son declarades en lo present albara. e comença lo dit quaern: en aquest libre es lo compte terç de n Arnau Messeguer e feneix: tro açi son contengudes les joyes, robes e altres coses que son romases en poder de n Arnau Messeguer, e son en lo dit quaern .xx. cartes scrites. e les dites coses que romanen en la dita cambra son aquestes, es a saber:

.i. espaha appeilada Tiçon.
item .i. altra espaha appelada Girbeta.
item .i. boxola de fust pintada en que ha .ii. escarçelles e .iii. turquesetes desencastades.
item .i. cabestre de fil d or e de seda blava a ondes ab liam de seda.
item .i. escapolo de drap de seda ab scut a senyal reyal e d aguiles.
item .i. pera grosa encastada en lauto, semblant de crestayl, que es appellada brillo e es en .i. stoig de cuyr.
item .i. bozina vermella ab guarniment de pintre ab correja de seda vert.
item .i. bozina de vori ab guarniment d argent ab escuts reyalls d aguiles negres ab correja de seda vermella ab .i. lista blancha per mig de la correja.
item .i. bozina de vori sens tot guarniment.
item .i. bozina de vori guarnida d argent ab correja de seda vert e vermella ab fil d or per mig de la correja.
item .i. bozina de corn negre ab guarniment de lauto daurat ab correja de seda groga e vermella.
item .i. coltell ab manech de jaspi ab foure de camut guarnit d argent ab .iii. escudets a senyals reyals e de aguiles.
item .i. coltell ab manech de vori ab foure de camut ab poch guarniment d argent.
item .i. coltell ab manech de jaspi ab foure de camut guarnit d argent nielat.
item .i. coltell catalanesch granat ab foura pintat a senyal reyal e d aguiles.
item .i. coltell catalanesch granat ab foura pintat a senyal reyal e de aguiles e ha el manech casquetes d argent e coralls.
item .i. coltell punta corrent ab manech de lauto.
item .i. coltell punta corrent ab manech de corn ab lo pom redon.
item .i. coltell de ferir ab manech de corn e ab foure de cuyr negre.
item .i. ganivet ab manech d argent niellat ab punxor ab manech de naquera vermell e blanch ab foure de obra de Jenova ab cordo de seda vert.
item .i. ganivet ab manech de crestayll ab foure de camut contrafet ab cordonet vermell de seda.
item .i. coltell de taula ab manech de jaspi ab viroles d argent daurat e nielat.
item .i. carneret ab rosetes de lauto e ab algunes rodes ab flors de senyal del rey Karles.
item .i. carnaret usat obrat de fil d or e d argent e de seda negra e vermella, forrat de sendat de color de foch.
item .i. carner ab obres ligades de cordonet de fil d or e de seda forrat de sendat vermell,
item .i. correja de seda blava guarnida d argent daurat ab puntes.
item .i. tovaylola de seda blancha obrada de seda ab oçellets de fil d or.
item .i. gran tovaylola de drap de li e ha en cada cap .iii. listes obrades de fil d or e de seda negra e blava e per la orla de cada part es obrada.
item .ii. parels de regnes de seda.
item .i. senyera veylla d or batut e d argent a senyal reyal e d aguiles negres.
item .i. caxeta ab .ii. benes de sagnar obrades de fil d or e de seda ab letres.
item .i. lengua serpentina.
item .i. ganivet ab manech de corn de serp.
item .i. corda de capell de seda vermella acabada ab crestayls e ab corals.
item .i. corda de capell de seda tota vermella.
item .i. longua d estor de seda vermeyla ab usayl d argent daurat e ha en la cabadura alguns corals e tenen segits obrats de fil d or e d argent ab poques perles.
item .i. longua d estor obrada de fil d or e de seda a senyal reyal.
item .i. grosa longa de seda ab diverses colors e gits d aquela matexa obra.
item .x. manechs de ganivets de vori.
item .ii. draps de seda vert e son cusits ensems.
item .i. drap veyll de pintenar de seda blancha ab obres de seda vermella ab escut de quarto ab senyal reyal e d aguiles forrat de sendat vermeyl.
item .i. caxeta negra.
item *unes taules de mapamundi.*
item .i. cuxi obrat de seda a senyal reyal e d aguiles.
item .ii. bacins pochs de coure de obre d Alexandria.
item .i. anell de coure de maça.
item .i. tovaylola de seda blancha ab obres e ab letres de seda negra.

item .i. *carta de mapamundi en pregami.*
item unes oses de cordova negre.
item .i. carner de obra d Ungria ab fil d or e d argent e de seda.
item unes taules d escriure de vori deboxades.
item .i. caxa blancha en que ha .i. parell de trompes e .i. nafil tot d argent ab escuts e senyal reyal e d aguiles.
item .i. baçi de argent a ops de la barba e adobar qui pesa .iii. marchs e .vi. onçes.
item .i. caxa blancha.
item .i. caixa blancha ab .vi. cuxins de seer de drap de seda veylls e sens cubertes.
item .i. caxa blancha.
item .i. boçina de vori ab guarniment d argent e .iiii. escudets reyalls ab .i. poch de seda vermeyla.
item .i. *mapamundi en taules.*
item .ii. braguers de samit ab sivelles d argent.
item .i. travesser ab cuberta de cuyr.
item .i. cuyr redon veyl ab obres sarrahinesques.
item .i. capell de sol cubert de drap d or ab leons e ab castells.
item .i. parell de oses de camut.
item .i. parell de oses de cordova.
item .iii. cimeres de resteres.
item .ii. joychs d escacs d os e de banuç.
item .i. *mapamundi.*
item .i. caxa en que ha .i. corn vermell guarnit d argent sens correja.
item .iii. poms d espaha de jaspi.
item .ii. parells de esperons genets argentats.
item .i. pareyll de esperons genets daurats [1].
item .i. cuxi de drap de seda paonat ple de roses seques.
item .i. coltell de taula e ha lo manech de vori en que es .i. dona qui te .i. bratxet.
item ... cubertes de cuxins de drap d or.
item .i. carner de sendat blau ab aguiles e ab obres de fil d or ab escuts de quarto reyall e d aguiles e no es cusit.
item .iiii. benes de drap de li ab escudets reyals de fil d or e de seda per fer capçanes de fre e .i. frontal de fre de obra de laç de fil d or e de seda a senyal reyall.
item .i. capçeta de vori en que ha .vi. anels d or de poch preu [2].
item .i. stoig de cuyr en que ha .i. capell de falcho de fulla d or ab perles e .i. escapolo de drap d or.
item .i. escarçela de samit vermell obrada de fil d or flocada de sendat vert.
item .ii. frontals de fre obrats de fil d or e d argent e de seda e ha en cascun .i. escut de quarto reyall e d aguila.
item .i. manech de ganivet de vori e es hi entailada .i. dona ab .i. infant e te el bras .i. bratxet.
item .i. lengua serpentina encastada en .i. brancha d argent.
item .i. altra lengua pocha encastada en argent.
item .i. caxa en que ha .i. senyera de sendat groch ab escudets blaus e rodes blanques.
item .i. senyera de drap de li groch ab .i. leo de sendat negre.
item .i. senyera de boqueram ab senyal de balesta de sendat vermell.
item .i. parell de oses de camut.
item .i. capell jubat de sendat vermell.
item .ii. guans de launes cuberts de sendat reyal.
item .i. caixa en la qual es .i. candalera e ha dins un estoig de crestayl per tenir balsem [2].
item .i. flor de lauto.
item .i. pinte de banuç.
item .i. flasco vermell guarnit de lauto ab escudets de diverses armes.

(1) Donats als infants Pere y Ramon Berenguer. V. RUBIÓ: op. cit., II, LI: «item inclito infanti Petro, nato nostro karissimo comiti Ripacurcie, quedam calcaria geneta deaurata. item inclito infanti Raimundo Berengario, karissimo filio nostro, comiti Montanearum de Prades, quedam alia calcaria geneta argentata...» (Inventari d'objectes distribuits per Arnau Messseguer d'orde del rey. — 28 novembre 1325.)

(2) Donada a la reyna Elisenda. V. RUBIÓ: op. cit., II, XLIX: «...unam capciam de ebore in qua erant sex anuli auri parvi valoris et unum reservatorium de cristallo aptum ad tenendum balsamum... que omnia... dompne Elisendi, regine Aragonum, tradidistis...» (Objectes distribuits per Arnau Messeguer. — 1 març 1324.)

item .ii. parells d estreps genets.
item .i. misericordia ab manech de ferre granat d argent.
item .ix. pitrals genets.
item .iii. cambals.
item .iii. cinyells de cuyr.
item .iv. frens genets.
item una caxa en que ha .i. carner de obra de laç de fil d or e d argent e de seda vermella e negre.
item .i. carner de cuyr obrat de seda.
item .i. carner de seda negra obrat ab leons de fil d or.
item .i. cotonina ab molt fil blau.
item .i. tovayola acabada de seda.
item .iii. pesses de porpra.
item .i. borssa e correja de seda estreta e veyla guarnida d argent.
item .i. coltell ab manech blanch de corn e correja de seda de obra morischa guarnida d argent.
item .i. coltell de Pampalona ab guitia a senyal reyal.
item .i. corda de capell de seda vermella e groga.
item .i. cinyell de fil d or e d argent e de seda negra.
item .vi. trabugeres de seda.
item .i. correjada de seda.
item .i. estoig de cuyr en que ha .ii. mandragoles.
item .i. mirayl d acer (1).
item .i. mirayl que es en .i. pom de lauto.
item .i. parell d esperons genets argentats.
item .i. caxa de trementer obrada d os en que ha .i. gran lengua de serp e .i. flasconet de triaga de obra de Venecia (2).
item .i. bordonet ab foure de camut guarnit de lauto argentat.
item .i. pinte de benuç.
item .i. candalera de mirayls ab payn d argent.
item .i. libre ab cuberta cusida ab seda, qui comença: *dedi cor meum* (3).
item .i. libre que comença: *el primer libre muestra.*
item .i. libre de paper qui comença: *Aqui combrença la compilacio.*
item .i. libre qui comença: *primus liber.*
item .i. libre qui comença: *in nomine alm...*
item .i. libre qui comença: *Al honrat infant.*
item .i. libre qui comença: *ensanyamiento de muchos* (4).
item .i. libre qui comença: *Januarius habet dies.*
item .i. *roda de compte de pergami qui es dins .ii. taules de fust.*
item .i. estoig de fust en que ha .iii. garlandes de seda e .i. ab poques perles.
item .i. *carta de navegar que es en .iiii. taules plegadices.*
item .i. caxa en que ha .xii. sinyels de cuyr.
item .xxxv. parells de cambals genets.
item .lxxv. parells de capsanes de fre genet.
item .lxxxiv. parells de regnes genetes.
item .i. tauler de jaspi e de calçadoyna ...cascat ab escats de jaspi e de calçadoyna.
item .ii. lits sarrahineschs de sandell.
item .i. lit sarrahinesch d os trencat e afoilat (5).
item .ii. matalafs de fluxell qui solien esser cuberts de drap de seda listat vert e vermell e ara son cuberts de drap reyall de seda e de coto.
item .i. traverser ab cuberta de bort d Alexandria.
item .i. pinte de vori.

(1) D'altres miralls se fa després menció en aquest inventari, un d'ells va donarlo Jaume II a Martí de Calçaroja: «...item magistro Martino de Caliga Rubea, phisico nostro, unum speculum decer...» V. Rubió, op. cit. II, n. LIV (13 juny 1326).

(2) Forma part dels objectes entregats a la reina Elisenda a 1 de març de 1324: «... et quandam magnam lingam serpentis, et quoddam flasconetum de triaga de opere Venecie...»

(3) Ecclesiastes, 8, 9.

(4) Vid. la nota 4 de la p. 565.

(5) Donat al porter Guillem de Pertusa. V. Rubió: op. cit., II, LV. (30 desembre 1326).

item .i. drap de pintenar obrat de seda.
item .ii. tapits lonchs de Romania.
item .i. lengua encastada en argent.
item .v. anells entre grans e pochs.
item .i. tovayola cabada ab listes d or.
item .i. caxa vermella.
item .i. ploma d argent a ops d scriure.
item .i. bena a ops de sagnar.
item .i. frontal de fre de cavall de fil d or e de seda ab escut reyal al mig.
item .i. frontal de fre de cavall de fil d or e de seda.
item .i. *libre poch d oracions ab cuberta vermella.*
item .i. corda de coto de frare menor.
item .iii. cordons de seda groga cabats ab fil d or.
item .i. mostra de capel a ops de falco en cendat violat.
item .ii. carners obrats de seda e d or qui son flocats.
item .i. carner de sendat vermell obrat ab or e ab seda.
item .i. ma de fust ab .i. virola d argent.
item unes correjades de seda.
item .i. bastonet ab .i. virola d argent en cada cap.
item .ii. longues de seda e gits e .iiii. capells de falco e estan en .i. estoig de fust pintat.
item .x. bozinas de corn de bruffol e .i. de vori.
item .i. tovayola de li obrada als caps de fil d or e de seda de color de foch e blava e negra d obra de laç e es aytal d una part com d altra.
item .i. ganivet ab manech de roart en que ha .ii. virolas d argent daurades e .i. cordo de seda groch e lo foure de camut negre (1).
item una d argent ab senyal del rey en Frederich e .i. ambut poch d argent.
item .i. capmafeu poch, encastat en argent daurat ab .i. cordo de seda vermella.
item uns gits d esparver.
item .ii. capells de falcho obrats de fil d or e de argent e ab perles menudes.
item .i. capell de falcho de fulla d argent.
item .ii. capells de seda franceses.
item .i. carneret obrat de fil d aur e d argent e de seda.
item .i. verga e .i. picasseta de banuç mesclada ab os.
item .i. drap blau de seda.
item .i. cuxi de cuyr buyt.
item .i. curtina de sendat a senyal reyal que ha .x. canes de lonch e .ii. e mige d ample e es forrada de drap de li vert.
item .i. cobertor de sendat a senyal reyal e ha de lonch .iiii. canes e .iii. d ample e era forrat de drap de li blau.
item .iiii. parells de coffres verts ab scuts a senyal reyal.
item .i. cadire de ferre sobreargentada.
item .i. coltell d armar e ha lo manech e l foure de vori e ha en lo manech .vi. caps debexats e en lo foure .iii. viroles d argent.
item .i. tovayola de drap de li obrada de seda ab molts escudets reyals.
item .i. verga d argent daurada qui es dins tova e pesa .vii. onçes e mige.
item .i. pom d or lo qual es dins tou e ha sobre lo pom .i. creu en la qual son .xii. perles grosses veres qui estan entorn de la dita creu e .x. peres precioses, ço es a saber .v. safirs e .v. balaixs e esta lo dit pom en .i. estoig de cuyr vermell e pese .x. unçes.
item .i. flor d or ab .i. pera preciosa grossa appellada rubiç, qui es el cap de la dita flor, ab .i. perla qui es clavada sobre lo dit rubiç e pesa .iii. unçes.
item .i. verge d or qui es dins tova e ha a la .i. cap alguns esmalts e a l altre cap ha .i. pera semblant de crestayl e sobre la pera ha .i. creu de .iiii. perles veres e de .i. balaix e de .i. safir e la dita verga esta en .i. estoig de cuyr vermeyl e pesa .ii. marchs.
item .i. pessa de bort d Alexandria de seda listada ab camp vermell.

(1) Donat a Guillem de Pertusa. V. RUBIÓ: op. cit., II, LI.: «... item fideli nostro Guillelmo de Pertusia, portario nostro, quendam scindipennium cum manubrio de roart in quo sunt due virolles argenti deaurate et una torquis de serico croceo cum vagina de camuto nigro...» (28 novembre 1325).

item .i. cubertor de lit de cuyr ab .iiii. escuts a senyal reyal.
item .i. corn de brufol per beure aygua e ha en la bocha .i. virola d argent de fora embutida de baboyns e d altres diverses besties e ha en la dita virola .i. cap de leo qui te .i. anell en la bocha e en mig del dit corn ha .ii. viroles d argent daurades ab .iiii. peus d argent e ha en l altre cap del dit corn una doyla d argent la qual te .i. cap d aguila que te .i. anell d argent en la bocha e sobre lo cap de la aguila ha .i. pom en que ha .v. esmalts e sobre los esmalts ha .iiii. floretes, es cert empero que n fayl .i. del .i. esmalt e ha sobre lo pom .i. flor ab .i. glan al mig e ha corda de seda vert, lo qual en Ferran Loppeç de Luna dona al senyor rey.
item .i. cetra d argent tota plana ab .iii. escuts a senyal reyal e pesa la dita cetra .iii. marchs .iiii. onçes e mige a march de Valencia.
item .i. drap de seda listat ab senyera d or a la .i. cap.
item .i. manil d estam listat.
item .i. curtina de drap d or ab orles de sendat reyal e fo feta de .i. drap d or que l rey de Castela dona al senyor rey.
item .i. curtina de drap d or ab orla de sendat reyal e fo feta de .i. drap que l rey de Castella dona al senyor rey.
item .i. pitxer d argent tot pla per calfar aygua a ops de la barba del senyor rey qui pesa .vi. marchs .iiii. unçes e mige e .i. ternal.
item .i. plater d argent qui pesa .ii. marchs .viii. unçes menys .i. ternal.
item .i. pom de jaspi lo qual fo del rey en Pere e era estat perdut el barreig de Torrela.
item .i. creu de crestall de jaspi ab crucifix d argent daurat (1).
item .i. bordonet poch ab manech de jaspi ab .ii. virolles d argent e ha en la .i. virola .ii. caps de ca e en l altra .i. escudet esmaltat ab .i. leo e es la bahina de samit vert ab ligades de fil d or e en la guaspa ha .ii. viroles d argent e ha y .i. cordo de seda vert.
item .i. coltell ceragossa.
item .i. olla d argent ab sa cobertora qui pesa .vii. marchs.
item .i. pitxer a ops de calfar vin a la barba del senyor rey qui pesa .iii. marchs .iiii. onçes e mige.
item .i. pinte de vori ample.
item .ii. bacins d argent de dar aygua a mans e ha .i. escut a senyal reyal en la .i. baci e en l altre baci altre escut a senyal de flors e pesen .vii. marchs .v. onçes e .iii. vuytaves.
item .i. saltiri estrument ab cordes de lauto.
item .i. cobertor de godomasir obrat en los cantons ab escuts reyals.
item .i. saltiri estrument ab cordes de lauto (2).
item .i. foguer de ferre.
item .ii. coffres verts.
item .i. gran coffre vermell.
item .i. coffre blanch.
item .i. coffre vermell.
item .i. goneleta de drap de seda blanch apellat diaspre.
item .i. *saltiri ab cubertes d argent.*
item .i. *libre de confessions de sent Agusti ab la cuberta vermella* (3).
item .i. estoig d argent ab reliquies.
item .i. capsa de vori en que ha reliquies.
item .i. capsa de fust en que ha reliquies.
item .i. troç de drap de li en que ha embolcats alcuns orçes e peres que paren reliquies (4).
item .i. pessa de drap de seda vermella ab listes d or amples e menudes.
item .ii. tauletes d or qui pesen .ii. marchs .v. onçes e mige.

(1) Va ser donat a la reina Elisenda. V. RUBIÓ: op. cit. II, LIV «...item illustri domine Elysendi Aragonum regine, coniugi nostre karissime, quandam crucem de cristallo cum jaspide et crucifixo de argento deaurato...» 13 juny 1326.

(2) Un d'aquestos saltiris figura entre ·ls objectes donats a l'infant Ramon Berenguer en el citat inventari de 1 de març de 1324: «... item unum psalterium strumenti cum cordis de lautono.»

(3) Donat a Constança d'Anglesola. V. RUBIÓ: op. cit. II, LV: 30 de desembre de 1326: Inventari de joyes y llibres repartits d'orde de Jaume II: «...item nobili Constancie, uxori nobilis Raimundeti de Angularia, quendam librum confessionum sancti Augustini cum cohopertorio rubeo...».

(4) Posades després en la capella del palau. V. RUBIÓ: op. cit., II, LV.: «... item fratri Raimundo Calvo, capellano nostro, reiiquas involutas in quodam trocio panni lintei, quas posuit in altari beate Marie palacii nostri Barchinone cum dictum altare fuit consecratum...» (30 desembre 1326).

item .i. pomet d or qui pesa .ii. marchs ensems ab .i. verga prima doblada.
item .i. ram d argent en que ha .iii. lengues serpentines e pesa .v. onçes e mige.
item .vii. barrats de Tuniç.
item .iii. tapits de Tripol.
item .iii. catifes.
item .v. sobrelits de cuyr obrats ab oripell.
item .ii. pesses de drap de seda escacades la .i. de seda vermella e l altre violada.
item .i. sobrelit de cuyr obrat ab oripell.
item .i. pessa de boqueram.
item .vi. recoudadors de cuyr.
item .iii. draps de seda e .ii. borts d Alexandria.
item .i. coltell frances ab manech e foure de vori
item .i. tovayla de drap de li obrat de seda.
item .i. borssa de obra de Xipre de seda de diverses colors ab sengles borssetes als tancadors.
item .i. tovalonet poch obrat de seda vermella e negra a ops de pintenar.
item .ii. parells de trebugeres les unes vermelles e l altres negres.
item .i. mirayl d acer guarnit d argent.
item .i. lengua serpentina pocha encastada en aur en .i. verga ab alcunes letres e ha .i. estoig d argent.
item .i. enap de maure ab peu d argent daurat (1).
item .iii. perells d estivals vermells.
item .i. parell d estivals de camut.
item .i. caxeta pintada e .i. tinter de vori guarnit de lauto.
item .i. pessa de drap appelat bort d Alexandria a semblant de manil.
item .i. estoig de cuyr negre.
item .i. libre qui comensa: *Car molts homens son* e feneix: *pagats e alegres* (2).
item .i. libre qui eomensa: *capitol primer de criar bon aer* e feneix: *pero saviament tota hora* (3).
item .i. libre qui comensa: *Açi comensa la novella* e feneix: *plaonte d amor.*
item .i. libre qui comensa: *Amor del padre e del fiyo* e feneix: *gonarets los bens* (4).
item .i. libre de paper qui comensa: *en nom de Deu per manament* e feneix: *es alten de l altre* (5).
item .i. libret sotil de pergami ab cuberta de seda qui comensa: *post passionem* e feneix: *secula seculorum amen.*
item .i. libre qui comensa: *Nota quod martis* e feneix: *in seculum seculi gloria patri* (6).
item .i. pinte de vori.
item .i. coltell ab taila de bordo ab manech de jaspi e ab foure de camut ab .iiii. viroles d argent esmaltades (7).
item .i. pinte de vori.
item .i. tovayola de drap de li a ops de cap a ligar obrada de fil dor e de seda a la .i. cap.
item .i. corona d or de .xi. pesses en la qual son encastats .vi. balaix grosses e .xxxiiii. balaixs no tan grosses e .xi. balaix menors que aquells qui son encastats en mig de les aguiles e .v. balaix grosses encastats en los .v. murs de la dita corona e .v. safirs grosses e .xvi. saffirs no tan grosses com los altres e .xi. safirs .i. poch pus grosses, qui son encastats en los murs de la dita corona, e .v. maragdes pochs e .v. maragdes un poch pus grosses, qui son encastats en los murs de la dita corona, e .xi. aguiles qui son en la dita

(1) Un enap d'argent daurat dona el rey a la infanta Blanca a 28 novembre 1325. V. Rubió: op. cit., II, LI.: «...item inclite infantisse dompne Blanche karissime filie nostre, priorisse monasterii de Sexena, quendam ciphum de maure cum pede et copone argenti deaurati...».

(2) Conf. ab el quart llibre de la p. 565.

(3) En el citat inventari de 30 de desembre de 1326 trobem aquest llibre donat a Elisenda de Moncada: «...item Elisendi, filie nobilis Othonis de Montecatheno, quendam librum qui incipit: «capitol primer de criar bon aer», e feneix: «pero suaument tota hora».

(4) Donat a la infanta Maria. V. Rubió: op. cit. II, n. XLVIII: «...item unam peciam de boquetam et quendam librum incipientem: «amor del padre e del fiyo», et finit: «ganarets los bens»... que res tradite fuerunt inclite infantisse dompne Marie karissime filie nostre, deodate monasterii de Sexena...» 5 d'octubre de 1323.

(5) Donat a Blanca de Moncada en l'inventari del desembre de 1326: «...item Blanquine, filie nobilis G. de Montecatheno, quendam librum de papiro qui incipit: «en nom de Deu», et fineix: «es el teu del altre...»

(6) Aquest llibre y l'anterior varen ser donats a la reina Elisenda. V. l'inventari del març de 1324: «...et unum librum parvum in pergameneis scriptum cum cohoperta sirici incipientem: «post passionem» et finientem: «secula seculorum amen», et quendam alium librum qui incipit: «nota quod martis Xpisti», et finit: «in seculum seculi gloria patri».

(7) Donat a l'infant Ramon Berenguer en l'inventari del 1 mars 1324: «... unum cultellum factum ad talliam de bordono cum manubrio jaspidis et vagina de canuto et quatuor virolis de argento esmaltatis...».

corona ficades e son balaixets e maragdes e safirs encastats a ornament de les dites aguiles e .xliiii. perles menudes encastades en les orles dels balaixs e .ii. saffirs grosses e .lxxii. perles grosses qui son enfilades en la orla de la dita corona.
item .ii. draps vermells ab escuts a senyal reyal als caps.
item .ii. draps verts de lana ab escuts a senyal reyal als caps.
item .ii. draps de seda.
item .ii. vanoves de boquerams.
item .i. tassa ab cubertor d argent daurat e empremtat dins ab .i. esmalt en la taça e altre al cobertor e tot esmaltat de fora e ha al mig del cobertor .i. gran pom tot blau e ha peu d argent daurat e ab .i. esmalt e ab .ii. figures d omens e pesa enfre tot .xii. marchs.
item .i. pitxer d argent esmaltat e daurat ab .iiii. cares d omens e pesa .xi. marchs .iii. unçes.
item .ii. grans pitxers daurats e empremptats de obra de babohins e ab brochs e pesen .xxi. march e .ii. unçes.
item .viii. barrats pochs reyals.
item .ii. barrats reyals grans.
item .vi. barrats grans verts.
¶ Les coses deius scrites foren del Temple de les quals axi meteix devets dar compte. es a saber
de .i. libre qui es dit *Codi* cubert de taules de fust e cubert de parge vert ab son estoig de cuyr e escrit en pergami en romans qui comença en la primera carta scrita: ***Açi comencen les rubriques del primer libre del Codi*** e segueix se en la derrera linea del dit libre: ***versatur amantis*** (1).
item .i. libre ab taules de fust cubert de parge vert scrit en pergami e comença en la primera carta scrita: ***En nom de Deu comença lo Cedrich*** e segueix se a la derrera linea del dit libre: ***val mes que d altre e pebre .i. poch*** (2).
item .i. libre ab taules de fust cubert de aluda blancha scrit en pergami e comensa en la primera carta scrita: ***de deycament de cabells*** e segueix se en la derrera linea del dit libre: ***Certa cosa e provada*** (3).
item .i. libret ab cuberta de parge vermeyll scrit en pergami e comensa en la primera carta scrita: ***Açi comensa lo prolech de la regla de la pobre cavalleria del Temple*** e segueix se en la derrera linea: ***darlis consell de lurs malauties.***
item .i. libre de taules de fust cubert ab parge vert scrit en pergami e comensa en la primera carta scrita: ***de rescripcio*** e segueix se en la derrera linea del dit libre: ***Norayt per tot .c. permitatur*** (4).
item .ii. quaerns scrits en pergami e la .i. comensa: ***en nom de Deu*** e segueix se a la derrera linea: ***e si la nafra es en les parts.*** e l altre quaern comença: ***ell sia en caritat que satisfassa*** e segueix se en la derrera linea: ***ceras per ço que tu pascas tan bella joventut*** (5).
item .i. libre scrit en paper ab cuberta de pergami e comensa en la primera carta scrita: ***Beatus vir qui non habierit*** e segueix se en la derrera linea: ***Emfantea scrit als frares totes aquestes coses que yo usarey*** (6).
item .i. libre scrit en pergami ab cuberta de pergami qui comensa en la primera carta scrita: ***de subirana trinitat e de fe catholica*** e segueix se en la derrera linea del dit quaern: ***Re homo mort en ciutat*** (7).

(1) Provinent del castell de Miravet. V. FINKE, *Papsttum und Untergang des Templerordens*, 1907, II, 176, la carta de Guillem de Ceret a Bernat d'Aversó (12 desembre 1308): «Entre les altres coses que son estades trobades en lo casteyl de Miravet es un bey codi en romans...» Mascaros Garidell va entregarlo al rey ab altres llibres dels templers en 1308. V. VILLANUEVA, *Viaje literario*, V, 200.

(2) Es el tractat de cirugia compost per fra Thierri, qui va dedicarlo a fra Andreu d'Albalat; la traducció catalana es de Galien Correger. V. MOREL FATIO: *Katalanische Litteratur*, p. 112, y Catalogue des ms. espagnols et des ms. portugais, n.º 94: «Libre lo qual compila frare Thederich, del orde delç Preicadors, explanat per Galien, correger, de Mayo[r]ca». En l'inventari del P. Villanueva (loc. cit.) ve descrit axís: «...item alium librum cum tabulis ligneis cohopertum cum pargio viridi scriptum in pergameno, qui incipit: «en nom de Deu comença lo Thederich», et finit in ultima linea ipsiue libri: «val mes que daltre et pedre un poch». Els tretze llibres següents es troben també en el mateix inventari.

(3) En el P. Villanueva: «de decayment de cabels — certa cosa et probada es». En el Museu Episcopal de Vich hi ha un manuscrit ab aquest incípit, contenint la traducció del Thesaurus pauperum, de Joan XXI. V. MASSÓ TORRENTS: *Manuscrits Catalans de Vich* (Revista de Bibliografía Catalana, núm. 5, ps. 238-239).

(4) En el P. Villanueva: «...finit in ultima linea: «non praecor permittitur et etc.».

(5) En el P. Villanueva: «...et finit: «sens per ço que tu pusques tan bella joventut».

(6) En una relació de 27 de juliol de 1326 trobem aquest llibre, donat junt amb altres al monestir de Pedralbes acabat de fundar. V. ANUARI MCMVII p. 407: «...illustri domine Elisende, Aragonum regine, karissime coniugi nostre, ad opus monasterii sancte Eulalie (sic) de Pedralbes, quendam librum scriptum in papiro cum cohoperta de pergameno incipientem in prima pagina scripta: «Beatus vir qui non abiit», sequitur in ultima linea: «Enffantea als frares totes aquestes (sic) que yo usarey». El P. Villanueva dona aquest explicit: «En... escrich als frares totes aquestes coses que jo usarey.»

(7) Probablement un altre manuscrit català del Codi, si be l'incipit pot correspondre també al titol I del primer llibre de les Decretals, del Sisé y de les Clementines y al tractat De summa trinitate et fide catholica, compost per Benet d'Alignach, bisbe de Marsella. En l'inventari publicat pel P. Villanueva porta aquest explicit: «...Ve hom mort en ciutat».

item un libre scrit en pergami qui comensa en la .ix. carta: ***Incipit prologus*** e segueix se en la derrera linea del dit libre: ***fagus e cavina*** etc (1).

item .i. libre ab taules de fust ab cuberta de drap de li scrit en pergami qui comensa en la primera carta scrita: ***sicut in secularibus libris*** etc. e segueix se en la derera linea del dit libre: ***et faciunt se similis illis*** (2).

item .i. libre ab taules de fust cubert de drap de li scrit en pergami e comensa en la primera carta scrita: ***purpureas sanctorum coronas*** e segueix se en la derrera linea del dit libre: ***cum tibia unicuique discumbencium*** (3).

item .i. libre ab taules de fust cubert de drap de li scrit en pergami ab letres daurades qui es dit *saltiri* e en lo comensament es scrit lo compter e segueix se en la derera linea: ***vita perempnis requies vera amen*** (4).

item .i. libre ab taules de fust cubert de drap de li scrit en pergami e comensa en la primera carta scrita: ***dominica prima de adventu domini*** e segueix se en la derrera linea qui es notada: ***a remotis sic in fine requies amen*** (5).

item .i. libre ab cuberta de fust e cubert de drap de li scrit en pergami qui comensa: ***Incipit prologus magistri*** e segueix se en la derera linea: ***pacientes iniquitatem*** etc (6).

item .i. libre ab taules de fust cubert ab parge vermell scrit en pergami e comensa en la primera carta scrita: ***homo quidam fecit cenam magnam*** e segueix se en la derera linea: ***dominus super omnia bona sua*** etc (7).

item .i. libre ab posts cubert ab parge vermell scrit en pergami en frances lo qual comensa en la primera carta scrita: *Ci començe le prolegues ou liure* e feneix en la derera linea: ***avoyt gran fiance.***

item .i. libre de pergami ab posts blanques qui comensa: ***Incipiunt privilegia domini pape*** e feneix en la derera linea: ***in tercia linea et in .xvii.*** etc.

item una bustieta pocha pintada en que ha .iii. pedres.

item .i. poch de terra blancha e .i. pedreta pocha cayre e .vi. cornalines (8).

item .i. estoig redon de cuyr vermell en lo qual ha .i. *estalable* d argent (9).

item .iiii. verguetes de fust ensemps ab sengles viroles de vori a cada cap.

item .i. libre de ***translat de privilegis dels frares del Temple.***

item .i. libre ab posts cubert de parge vermell en paper qui comensa: ***en nom de la santa trinite*** e feneix: ***amen amen amen.***

item .viii. quaerns de pregami scrits qui comensen: *Aquest es lo libre de la infantea de Ihesu* ***Xrist*** (10).

(1) En el P. Villanueva: «...et finit: «frigus et cauma et etc.»

(2) Glosa anónima de l'Apocalipsi. Jaume II a 2 juliol 1313 demanava a Nicolau de Sant Climent un llibre «in quo tractatur de apochalipsi» provinent del castell de Montçó. Entre ·ls llibres donats a la reina Elisenda en un inventari de 5 de març de 1323 hi ha un altre ms. ab el mateix incipit: «...et unum librum cum postibus cohopertis de aluda alba, scriptum in pergamenis, incipientem: «sicut in secularibus», et finientem, «et faciunt similes illis». V. Rubió, op. cit. I, XLVIII. y II, XLVI.

(3) Es també dels llibres donats al monestir de Pedralbes en la relació del julìol de 1326: «...et unum alium librum cum tabulis de fusto cohoperto de panno lini et incipit in prima carta scripta: «purpureas sanctorum coronas», et sequitur in ultima linea dicti libri: «...cum tibia unicuique discumbentium». Aquest incipit correspon en els Initia operum latinorum, quae seculis XIII, XIV, XV, atribuuntur, publicats per A. G. Little al prolech d'unes relacions anònimes de vides de Sants. Un ms. anonim titolat Sermones de Sanctis comença del mateix modo: «Purpureas sanctorum coronas post inclytam eorum magne fidei constanciam...».

(4) Citat en l'inventari del P. Villanueva: «...item quendam alium librum cum tabulis ligneis cohopertum panno lineo, scriptum in pergameno, cum literis deauratis vocatum Psalterium, et finit: «vita perempnis requies vera. Amen» Conf. nota 8 de la p. 566.

(5) Donat al monestir de Pedralbes en l'invent ri del juliol 1325: «...et alium librum cum tabulis fustis cohoperti (sic) pánni lini, scriptum in pergameneo et incipit in prima carta: dominica prima de adventu domini, et sequitur in linea ultima, que est notata a tematis: sit in fine requies. Amen». Al 1 d'octubre de 1313, Jaume II declarà haver sigut entregats al seu cambrer Arnau Messeguer, entre altres objectes que havien pertenescut als Templers: «...quendam librum missalem qui incipit: «dominica prima de adventu domini», et finit: «per omnia secula seculorum». V. Anuari MCMVII, art. cit. p. 399. En l'inventari de 5 de març de 1323, entre ·ls llibres entregats a la reyna Elisenda, hi han dos missals. V. Rubió, op. cit. II, n. XLVI. Altres missals se troben freqüentment en els inventaris d'objectes provinents del Temple.

(6) En l'inventari del P. Villanueva: «...item quendam alium librum cum tabulis ligneis cohopertum panno lineo scriptum in pergameno, qui incipit: «Prologus magistri et etc. Et finit. «Facientes iniquitates...» Donat a fra Pere, monje de Santes Creus, de la capella reyal, en l'inventari del desembre de 1326: «...item fratri Petro, monacho Sanctarum Crucum, de capella nostra, quendam librum cum cohopertura de fustibus cohoperta de panno lineo, scriptum in pergameno, et incipit: «prologus magistri», et sequitur in ultima linea: «facientes iniquitatem».

(7) L'incipit correspon a l'evangeli de St. Lluch 14, 16. Del mateix modo comencen alguns sermons de St. Bonaventura, Pere de Reims, Guillem de Mailly, Nicolau Biart, Nicolau de Acquavilla, etc. y les Colacions de Joan Peckham.

(8) Figuren entre ·ls objectes donats a la reina Elisenda a 1 març 1324.

(9) Un estelabre d'argent havia donat Arnau Messeguer, d'orde de Jaume II, a Joan Amell, físich del rey. V. Anuari MCMVII, art. cit. p. 401 — 11 de març de 1316.

(10) Probablement la traducció d'un evangeli apòcrif.

item .i. poltze en que ha .vi. anells d argent la .i. ab pera apellada agata ab cercles negres blanchs e vermells e los .ii. ab sengles peres appelades grapaulines, lo quart e l .v^e^. ab peres cornelines, lo .vi^e^. ab .i. pera blancha cornelina.
item .i. poltze ab .ii. anels d or la .i. ab pera turquesa lunada e l altre ab safir.
item .i. jaspi en figura de Ihesu Xrist encastat en argent penjant en .i. cadeneta.
item .i. borssa ab .ii. anells d or ab sengles safirs grosses.
item .i. estoig de camut guarnit d argent.
item .i. cordonet vermell de seda ab .ii. peres encastades en argent la .i. vert l altra vermella semblant de jaspi.
item .i. anell gran d or ab .i. gros safir escur penjant en .i. cordo.
item mige pera gran que diu hom que es de cap d ase penjant en .i. ança d argent ab cordo (1).
item .i. libre en pergami scrit ab cuberta de parge vert ab posts e comensa: ***al començament crea Deus*** e feneix: ***manifesta los seus judicis*** (2).
item .i. libre ab cuberta vermella en pergami ab posts qui comensa: ***Incipit prologus defensoris*** etc. e feneix: ***vivit et regnat.***
item .i. libre ab cuberta de pergami scrit en pergami qui comensa: ***deu sacrosanta mater ecclesia*** etc. e feneix: ***in tribulacionibus dominum laudans.***
item .i. libret ab posts cubert d aluda blancha scrit en pergami e comença: ***Abell dicitur principium ecclesie*** e feneix: ***a fidelibus iuxta templum*** (3).
item .i. libre ab taules de fust scrit en pergami cubert d aluda qui comensa: ***Incipit liber cintillanum*** e feneix: ***dilexerit Xristus*** (4).
item .i. libre ab posts en pergami cubert d aluda blancha qui comença: ***in nomine sante trinitatis*** e feneix: ***pervenire mereantur*** (5).
item .i. libre ab posts en pergami cubert de drap de li qui comença: ***Aço es registre de privilegis apostolicals*** e feneix: ***altra condena fira ha orta.***
item .i. libre ab posts en pergami cubert d aluda blancha qui comensa: ***de humilitate*** e feneix: ***valeamus pervenire*** (6).
item .i. libre de pergami qui comensa: ***precepta sunt*** e feneix: ***regnans Deus per omnia secula seculorum.***
item .i. libre ab cuberta de cuyr blanch en pergami qui comensa: ***quatuor sunt venti*** e feneix: ***quod supradictas*** etc (7).
item .i. libre de pergami ab cuber de pergami qui comença: ***Corticem blese ad solem*** e feneix: ***visita renibus*** etc.
item .i. libre de pergami ab cuberta de pergami qui comensa: ***Incipit summa magistri Raymundi de Penafort*** e feneix: ***postulare delacionem.***
item .i. libre cubert de cuyr vermell scrit en pergami qui comensa: ***Nos paculos primerament*** e feneix: ***dit es entre ls freres.***
item .i. libre cubert de cuyr vermell en paper qui comensa: ***Incipit prologus*** e feneix: ***explicit benedictus Deus*** (8).

(1) Provinent com la major part de les joyes precedents, del castell de Penyiscola. V. Inventari dels objectes y llibres provinents del castell de Penyiscola, entregats al rey Jaume II (22 abril 1311) en l'ANUARI MCMVII, art. cit., p 393 ss. Casi totes va donarles el rey a la reina Elisenda, segons l'inventari del 1 març 1324.

(2) L'incipit correspon al de la Biblia, traduida al català ja en el s. XIII. V. CARRERAS CANDI: Primera traducció catalana de la Biblia (*Revista de Bibliografia Catalana*, IV, 54). Donada a Arnau Messeguer a 28 novembre 1325. Jaume II reclama el 20 febrer 1318, al batlle general d'Aragó una Biblia que havia sigut del Temple, y a 23 novembre 1319 declara haver rebut una Biblia en romanç pertanyent a l'infant Jaume. Vid. RUBIÓ: op. cit II, XXXV y I, LXII.

(3) Son les Distinctiones magistri Cantoris Parisiensis (Pere de Poitiers) secundum alphabetum. Un altre ms. d'aquest llibre figura entre ·ls donats d'orde del rey al monestir de Valldigna, en un inventari de 24 de novembre de 1318: «...unum librum cum postibus cohopertis panno linceo et incipit in prima carta: «Abel dicitur principium ecclesie», et finit in ultima carta scripta: «quam non potencia firmatur». V. Rubió, op. cit. II, n. XXXVIII. Un ms. ab el mateix incipit es troba en l'inventari fet el 13 de desembre de 1318 dels llibres entregats de manament de Jaume II al monestir de frares menors de Tàrrega: «...item eisdem unum librum cum postibus cohopertis de panno linceo, qui incipit in secunda carta: «Abel dicitur principium ecclesie», et finit «qui laborant in verbo Dei...» V. ANUARI MCMVII, art. cit., p. 403.

(4) De St. Agustí o Alvar Condobés, atribuit també a altres autors, Forma part dels llibres donats al monestir de Pedralbes: «...et alium librum cum tabulis de fuste, scriptum in pergameno et cohopertum de aluda alba, quique incipit: «liber scintillarum», et finit: «dilexerit Christus».

(5) Entre ·ls llibres donats en 1318 al monestir de Valldigna hi ha: «...unum librum cum postibus qui incipit in rubrica rubea: «in nomine sancte trinitatis», et finit: «obtulante prevenire mereatur...»

(6) Donat al monestir de Pedralbes.

(7) El mateix incipit porten un Sermonari anonim: «Quatuor sunt venti qui nos infestant...», un tractat De .IV. annis temporibus, de temperamentis et phlebotomia: «Quatuor sunt venti, quatuor anguli celi...» y, en el catàlech de la biblioteca del papa Eugeni IV, un Liber diversorum auctorum in medicina. V. MÜNTZ-FABER: *La bibliothèque du Vatican*, 23.

(8) Figura com entregat a Martí de Calçaroja en l'inventari del juliol de 1326: «...item fideli phisico nostro, magistro Martino de Caliga Rubea, quendam librum cohopertum de corio virmilio in papiro, quique incipit: «Prologus», et finit: «explicit, benedictus Deus...»

item .i. libre ab cuberta de vedell en paper qui comensa: ***hic incipiunt privilegia*** e feneix: *.m°.cc°. quinquagesimo septimo.*

item .i. libre en paper cubert de parge vermell qui comensa: *aço es registre de privilegis* e feneix item: *altre condena feta a orta.*

item .i. libre en paper cubert de parge vermell qui comensa: *Açi comense lo libre que fe frayre Rocilon* e feneix: *e Deus nos laix ben fayre amen* (1).

item i. libre en paper ab cuberta de pergami qui comensa: *car molts homens son* e feneix: *menga de la flor* (2).

item .i. libre ab estoig de cuyr ab posts cubert de parge vert en pergami qui comensa: *Assi comensa le primer libre de trinite* e feneix: *par cortesia* (3).

item .i. libre ab posts ab cuberta vermella en pergami qui comensa: *Issi comense le liure* e feneix: cont *ausi doyt il dapner.*

item .i. libre ab posts ab cuberta vermella en pergami qui comense: *divina scripture* e feneix: *per tot son regne.*

item .i. libre ab posts cubert d aluda blancha en pergami qui comensa: *a instruccio de molts qui no han copia* e feneix: *del temple spirital* (4).

item .i. libre ab posts cubert ab parge vermell en pergami qui comensa: *filla ja sia so* e feneix: *et religiorum* (5).

item .i. libre ab posts ab cuberta de drap de li en pergami qui comensa: *prima dies mensis* e feneix: *vos regina angelorum* (6).

item .i. libre ab posts en pergami qui comensa: *de preceptis rey rustice* e feneix: *explicit Deo gracias sicut multe.*

item .i. libre ab posts cubert d aluda blancha en pergami qui comensa: *hic continentur festivitates* e feneix: *ben fayre amen* (7).

item .i. mirayl d acer.

item .i. *Codi* scrit en pergami en frances qui comensa: *en nom del pere e del fil e del sant esperit* e feneix: *al tre sant emperaor Justinian.*

item .i. libre ab posts cubertes de parge vermell scrit en pergami qui comensa: *de summa trinitate* e feneix: *cominals de la ciutat* (8).

item .i. libre scrit en pergami ab posts cubert ab parge vermell qui comense: *Qui volt savoyr* e feneix: *estat deliure.*

item .i. libre en pergami ab posts ab parge vermell qui comensa: *Issi començet le prologus* e feneix: *lait bien fayre* (9).

item .i. libre ab posts cubert de parge vert scrit en pergami qui començe: *çi començe le lepidayre* e feneix: *de espital de sent Johan.*

item .i. libre ab cuberta de cuyr negre en pergami qui començe: *Açi comensen les usatges de Barchinona* e feneix: *fer sien justs* (10).

item .i. quaern de pergami qui comensa: *manifest sia a tots homens* e feneix: *qui perda lo puyn dret.*

item .i. jaspi guarnit d argent penjant en .i. cordo cabat e ha en la cabadura .ii. botons de crestayl e .ii. de coral (11).

item .i. libre frances ab cuberta vermella ab posts qui comensa en la rubrica: *çe son les choses per les quals* e feneix en la derreria del libre: *si an droyt* (12).

(1) L'explicit correspon al final del text francès de la Regla del Temple, V. Curzon: *La règle du Temple*, p. 350. Va ser donat a l'infant Pere (desembre 1326): «item inclito infanti Petro, karissimo nato nostro, quendam librum in papiro cohopertum de parge vermel qui incipit: «aci comence lo libre que fe fray Rossillon», e feneix: «e Deus vos laix ben fayre amen...»

(2) Conf. ab el primer llibre de la p. 561.

(3) Probablement la traducció francesa d'un dels molts tractats llatins que porten aquest títol. Conf. ab el llibre 11 d'aquesta mateixa pàgina.

(4) L'incipit correspon al prolech de la Imago Mundi d'Honorat d'Autun. V. P. L. 172, 119; «Ad instruccionem multorum quibus deest copia librorum...»

(5) Es un dels llibres donats a la infanta Maria en l'inventari de 5 d'octubre de 1323: «...et alium librum cohopertum de corio virmilio in pergamenis scriptum et incipientem: «filla jat sia ço», et finit: «et religiosum...»

(6) Es probablement el calendari anomenat Dies Aegyptiaci. V. Petite Revue des bibliophiles Dauphinois, I, 96; Maugeart: Catalogue des ms. de Valenciennes, 87.

(7) La regla del Temple en son text francès acaba:... «et Dieu vos laist bien dire et bien fayre».

(8) Conf. ab la nota 3.

(9) Ms. contenint complerta la traducció francesa de la regla del Temple.

(10) Un altre ms. dels Usatges es dona en l'inventari del març de 1323 a Francesch de Bastida: «...item fideli scriptori nostro Francisco de Bastida quosdam Usaticos Barchinone in pergamenis scriptos...»

(11) Donat a la reyna Elisenda en l'inventari del 1 març 1324.

(12) Text francès de la part penal de la regla del Temple, provinent del castell de Penyiscola, V. ANUARI MCMVII, p. 393, l'inventari dels bens d'aquest castell: «...unum librum in idiomate franco, cum cohoperta rubea et cum postibus. qui incipit in. VI.° ipsius: «Ce son les choses per les quales», et finit: «si endroyt...»

item .i. libre frances ab cuberta vermella qui comença: *los prolegue de le regle del Temple* e feneix: en la dereria *Deus nos laix bien fayre* (1).
item .i. libre frances poquet ab coberta vert qui comensa: *ce sont les xoses por qui* e feneix: *li guarderont* (2).
item .i. borssa cusida a senyal del Temple e de sageta e a y d aquell senyal mateix als tancadors .ii. borssetes (3).
item .i. vel de seda blancha.
item .ii. cinyells pochs de seda florina ab obres de laç e de fil d aur e d argent als caps.
item .i. capça d argent ab una croeta per tenir osties.
item .i. anell d aur ab saffir ab cordo de seda reyal.
item .i. pera blancha guarnida d argent ab .i. cordo de seda vert (4).
item unes taules de sinta ab balançes.
item .i. sagell d argent a senyal propri del dit comanador (5).
item .i. agnus Dei encastat en estayn.
item .i. barralet d argent fet a manera de glan en que creen que ha reliquies.
item .i. pera rodona d esmeril.
item .i. libre scrit en pergami ab *les epistoles de sent Paull* (6).
item .i. libre scrit en pergami qui comensa apres les rubriques: *Talis unus quisque apud se* etc. e feneix: *explicit liber quatuor dialogorum amen* (7).
item .i. libre scrit en pergami qui es *saltiri* e comensa en letres de aur: *Beatus vir* etc. (8).
item .i. caxa de pi.
item .i. libre ab cuberta de drap de li obrada qui comensa: *prologus in vita santorum* e feneix: *per omnia secula seculorum* (9).
item .i. saquet ab .i. ganfano de sendat ab senyal balsa.
item .xxvii. parells de gits.
item .i. *compter* ab les letres d aur (10).
item .i. croeta de benuç blancha e negra.
item .i. nomina ab son estoig.
item .i. libre ab posts qui comensa en letra vermella: *incipit capitulo primi libri dialogorum* e feneix: *explicit liber dialogorum sancti Gregorii pape romanorum* (11).
item .i. *responser*.
item .i. *sanctual* (12).
item .i. *capitoler*.
item .i. *saltiri*.

(1) Contingut també en l'inventari de Penyiscola: «...unum librum cum cohoperta rubea in idiomate franco, qui incipit: «les prolegue et la regle del Temple», et finit: «Deus nos lax ben fayre...»
(2) Altre text francès de la regla del Temple començant per la part penal. Provinent de Penyiscola. V. ANUARI: art. cit. p. 394.
(3) Aquesta bossa com la major part dels objectes següents provenen del castell de Penyiscola y varen ser donats a la reina Elisenda. V. RUBIÓ: op. cit. II, XLIX.
(4) Se troba repetit a continuació.
(5) Es el segell de Pere de Sant Just comenador de Saragoça, citat en l'inventari de Penyiscola. Donat junt ab les taules precedents a Arnau Messeguer en l'inventari del juny de 1325.
(6) Entre els llibres provinents del castell de Montçó entregats per Nicolau de St. Climent hi ha: «...quendam alium librum pergamenum cum postibus cohopertis panno linei albo, qui incipit: «Palus (sic) servus Jhesu Christi vocatus apostolus», et finit: «de Italia fratres gracia cum omnibus vobis. Amen», incipit y explicit que corresponen respectivament a les epistoles ad Romanos I, 1, y ad Hebreos, XIII, 24 y 25.
(7) Son els Diàlechs de S. Gregori que 's troben en el citat inventari de Montçó: «...et alium librum pergameneum, cum postibus, qui incipit: «incipiunt capitula libri dialogorum», et finit: «explicit liber quartus dialogorum amen...» Figura en l'inventari d'objectes repartits per Jaume II de 13 de Juny de 1326, com donat a Gastó de Moncada, bisbe d'Osca: «...item venerabili Gastone Oscensi episcopo, cancellario nostro dilecto... unum librum in pergameno scriptum qui incipit post rubricas: «qualis unusquisque apud se etc.», et finit: «explicit liber quartus dialogorum amen...»
(8) Provinent del castell de Montçó: «...et quendam librum pergamenum cum postibus cohopertis panno lini albo qui incipit cum litteris auri: «beatus vir qui non abiit», et finit «tue redempcionis facias esse participes...» En l'inventari del novembre de 1325 forma part dels objectes donats a la reina Elisenda: «...illustri domine Elisendi, Aragonum regine, karissime coniugi nostre, unum pectem de ebore et unum librum in pergameneis scriptum, vocatum salterium, incipientem cum litteris auri: «Beatus vir...»
(9) Comprès en la declaració d'objectes rebuts per Jaume II, de 1 d'octubre de 1313, junt ab el ganfanó següent «cum signe balsano».
(10) Contingut també en la declaració anterior: «...item unum martirologium cum litteris aureis...»
(11) Rebut de Tomas de Sant Climent a 8 octubre 1316: «...tradidistis pridem nobis tres libros quorum unus incipit in littera rubea sic: capitulum primi libri dialogorum et finit sic: explicit liber dialogorum sancti Gregorii pape Romensis...». V. ANUARI, art. cit., 401.
(12) En l'inventari de 13 de juny 1326, Jaume II dona a l'infant Ramon Berenguer «ad opus capelle sue, quendam librum vocatum Santual».

item .i. *consueta.*
item .i. drap d or e de seda de Lucha.
item .iii. baricles .ii. redons e .i. quaix ple en .i. saquet.
item .i. libre ab posts e ab cuberta vermella qui comensa en la primera carta scrita: *firmament e stabliment* e feneix *al jorn del juhice que li bon jorn.*
item .i. barralet de plom en que ha scrit que es magria (1).
item .i. libre ab posts ab camisa d estopa de li qui comença en la letenia: *kirieleyzon* e feneix: *anno incarnacionis Xristi* etc (2).
item .i. borssa de sendat en que ha .i. ampoleta ab .i. poch de oli de çardanay.
item .vii. quaerns scrits en paper qui començen en la prima carta scrita *ad mea principia sit presens virgo Maria* e segueix se en la derrera linea del dit quaern *et fintio libro sit laus gloria Xristo* (3).

E juras en mon poder que totes les joyes, robes e totes altres coses les quals pervengren en la dita cambra a ma e a poder vostre e d altres en loch vostre, del temps que comensats d aministrar en la dita cambra tro per tot lo dessus dit .xii. dia de juny de l any present .m.ccc.xxiii. son posades e meses en reebuda be e complidament en los damunt dits comptes vostres, ço es: en aquell que retes al dit en Pere Boil e en aquest que ara havets a mi retut e que en vostre poder no romanen sino aquelles joyes, robes e coses que damunt en lo present albara son contengudes. e yo he cobrades de vos les dites .vi. cartes de pergami segellades ab segells pendens e les .lxxv. letres del senyor rey de acceptacions segons que damunt se contenen. en testimoni de les quals coses he fet a vos lo present albara segellat ab lo segell pendent del dit meu offici. scrit en Barchinona .xviii. dies anats del mes de juyol anno domini millessimo .ccc°. vicesimo tercio.

Arxiu del Reyal Patrimoni.
Llibre segon d Albarans de Felip de Boyl. — f. 87 v.°

(1) Donat a la reina Elisenda el 1 de març 1324: «...unum barraletum de plumbo in quo est scriptum quod est manna...»

(2) En l'inventari d'objectes provinents del castell de Penyiscola entregats a Arnau Messeguer, de 18 d'agost de 1319 hi ha un: «...librum de postibus et camisia de stupa de lino, qui incipit la letan a: «Kirieleyson», et finit: «anno incarnacionis Christi etc...» V. ANUARI MCMVII, art. cit., p. 405.

(3) En el P. Villanueva: «... item septem quaternos papiri scriptos qui incipiunt: «Ad mea principia sit praesens Virgo Maria». Et finiunt: Finito libro sit laus et gloria Christo...»

DEUX CHANSONS POPULAIRES D'URGELL,

par Am. Pagès.

Le manuscrit 2882 de la Bibliothèque Nationale de Madrid, connu sous le nom de *Cancionero de Juan Fernández de Ixar*, est un volume in folio, d'écritures différentes, La dernière partie, plus récente que les autres, date vraisemblablement de la fin du XVIe siècle. Elle contient des romances, des gloses et des disparates. C'est parmi ces poésies en castillan que figurent, du fol. 345vo au fol. 347vo, deux chansons catalanes qui ont pour titre, la première *Los Requiebros de Urgel*, la seconde *Los villancets de les albades de Urgel.*

Elles ont été signalées pour la première fois par Torres Amat (1) en ces termes: Urgel (N). *Los requiebros de Urgel en lemosin.* Le bon évêque d'Astorga avait pris le Pirée pour un homme et fait à tort de la ville d'Urgell un poète remarquable. Les vers 37-38 de la seconde poésie:

Gentil dama singular
sobre totes les de Urgel,

le prouvent nettement. Cette erreur a été reproduite par M. Milà y Fontanals (2) et par D. J. Massó Torrents. Mais ce dernier, qui a publié de courts extraits des deux pièces (3), semble avoir eu quelques doutes et reconnaît qu'il n'a trouvé aucune trace d'un écrivain du nom d'Urgell.

Ces chansons appartiennent toutes les deux au genre populaire, bien que plusieurs expressions et quelques agencements de rimes, surtout dans la première, dénotent un auteur cultivé et quelque raffinement dans la versification.

Elles sont l'œuvre d'un de ces poètes qui mettaient leur talent au service des amants. Munis de leur guitare, ils allaient, sous les fenêtres de la «donzelle», chanter l'amour qu'un autre placé près d'eux éprouvait, mais ne savait pas exprimer. Ce n'est plus le jongleur d'autrefois qui récitait les compositions du troubadour, c'est le versificateur à gages, ou, plus simplement, l'ami, le «compagnon» qui va donner la sérénade ou l'aubade pour le compte d'autrui.

Le dialogue, qui est au début de la première chanson, suppose même plusieurs personnages. Ce n'est pas avec la jeune fille, pour laquelle est organisé

(1) *Memorias para ayudar á formar un Diccionario crítico de los Escritores catalanes*, p. 673.
(2) *Resenya histórica y crítica dels antichs poetas catalans* (Jochs florals de 1865, p. 176; *Obras*, III p. 213).
(3) *Manuscrits de la Bib. nac. de Madrid*, Barcelona, 1896, pp. 59-60.

le concert, que paraît s'entretenir le musicien, mais avec un auxiliaire venu là pour lui donner la réplique et l'accompagner de sa guitare ou de ses castagnettes. Cette particularité fait ressembler la pièce à une *zarzuela*, à un de ces saynetes mêlés de chant qui se jouent sur les petits théâtres.

La partie poétique qui la termine, les *Requiebros* proprement dits, se rattachent pour le fond, plus encore que pour la forme, au genre qui, en Castille, porte le même nom [1]. Quant aux «villanelles» de l'aubade, ce sont des «coplas», des quatrains où l'on retrouve l'inspiration populaire de l'Espagne.

Mais, quels que soient les rapports de ces chansons avec les «Cantares» castillans, elles ont une saveur bien catalane et méritent au plus haut point d'être placées parmi les *Cansons de la Terra* qu'a recueillies Fr. Pelay Briz. Lors d'un de mes premiers séjours à Barcelone, je les communiquai à Marian Aguiló qui joignait, on le sait, à l'érudition du savant les goûts délicats du poète. Il les lut devant moi, en copia quelques strophes, puis, les larmes aux yeux, me remercia de la joie qu'elles lui avaient procurée. Je souhaite qu'elles produisent chez tous les Catalans qui les liront une impression aussi vive, un sentiment aussi profond.

Reste-t-il encore quelques vestiges de ces chansons dans le répertoire populaire d'Urgell? Il ne m'a pas été possible de le savoir. On n'en trouve aucune mention ni dans les recueils généraux, ni dans la collection de chansons catalanes de la région d'Urgell publiée par l'abbé Joan Segura [2].

Je les ai reproduites aussi exactement que possible. Quelques erreurs du copiste ont été corrigées; mais les graphies ont été laissées telles quelles. La division des strophes a été rétablie chaque fois que nous l'avons pu. Les chiffres entre crochets indiquent les feuillets du manuscrit.

I

Los requiebros de Vrgel

[Fol. 345 vº *a*] *El.* — A la vostra donzella. — (Com estau espituflada! Manat-nos parlar y guardat tot lo vostre).

Ella. — Arri, dexa·l dir.

El. — Donzella, com sou gentil, siau graciosa. Ya sabeu que tot so vostre.

Ella. — Deu me do salut.

El. — Moltes vegades no·m puch portar les sopes a la boca, que, l'altre dia, en casa de Antoni del Balle, menjant sopes grogues, cuydí caure en vergonya, tant estava claufìcat y fora de mi matex.

Ella. — Ay, quant safrà, y no colore!

El. — Al fregir lo veureu. Si vos teniu gana de casar-vos ab mi, no·m valdria [3] sino que·m digueseu hoc, que yo·us prometto que més vos am que ha garra que n'i aye [4].

(1) Voir les *Requiebros* publiés per Fr. Rodríguez Marín dans le t. II de ses *Cantos populares españoles* (Sevilla, 1882).

(2) *Cansons catalanas aplegadas en la comarca d'Urgell* dans *Miscelánea Folk-Lórica*, Barcelona, 1887, 8º, pp. 105-125.

(3) Ms. *Voldria*.

(4) *Que ha garra que n'i aye?*

Ella [Fol. 345vo *b*]. — No·us dich que no colore aquex safrà! Ya sé yo que ha la Catina del Balle tiraveu l'altre dia bones pastañades.

El. — Que tot axò son disimulasions. Sab Deu dins mom ventre que y sia. Yo no voldria altra cosa sino saver vostra voluntat, y que·m miraseu de bon ull.

Ella. — Dexat, vos dexo, que ni vos ni yo no abem de fer.

El. — Ara, be'stà. Mira, Juaneta, fes-me un plaer: no·u prometos a ningú per a Diumenge, que yo ballaré ab tu.

Ella. — Ara, dali, que yo so contenta, mas mira que sies del(e)s primers.

El. — No faré sino menjar les sopes y exir; ya m'he fetes unes calses vigarrades de seze colós y unes ligacames ab uns flochs [Fol. 346 *a*] tan grosos com lo puny, y dues dosenes de tiretes de claripassat, y unes sabates balladores y bona beta al barret, berda y groga. Yo·t faré altres albades, que ya tinch bon culler y boy (1) y bons cascabell(e)s y la guitarra de si(n)s cordes, que no se·m done res, encara que cada disapte y despench mes de sis dinés, mas tot ho tinch per ben, més sols me parles algun dia.

Ella. — Yo bé seria contenta de parlar-te, mas tostemps y ha embarasos, y ma[l]s encontres que judiquen les coses a mala part.

El. — Bon remey: yo vindré a ora que gayre no·u veurà ningú.

Ella. — Ara, donques, demà, quant cornarà la dula, vindras a la caseta de les gallines, que yo aniré a donar lo bevent al porch, mas guarda no·n acostes massa.

El. — No més del que tu volrras. Adeusies.

Ella. — Ves amb un ull y l'altre [Fol. 346 *b*] en la bolsa.

***

El. — Adeusiau, graciosa.

Ella. — Adeusiau, en Jove.

El. — Com estich en gracia vostra?

Ella. — Com dos peus en una sabata.

El. — Més estimaria fartar-me de vos que de cols mal cuytes.

Ella. — Yo estimaria més veure·m ab una gonella groga que veure·m a vos.

El. — Voleu-me fer un plaer?

Ella. — Segons quin.

El. — Que·m digau ha quin voleu més bé.

Ella. — A mon pare y a ma mare.

El. — No dich axò.

Ella. — Yo dich si.

El. — Dels aymadós que tant vos volen, a qual vos decantau més?

Ella. — No·us freture a vos saber-ho. Baste·us que no siau vos.

El. — Axò es lo que mes frig.

Ella. — Ho·us frige o no·us frige, yo dich açò, y anat-vos-ne prest de ascí, sino potser (2) que·us costarà.

El. — Voleus que·us diga? Deu e vos ne façe penedir, y adeusiau.

Ella. — Ves en tam bon ora com cabrit a vodes.

***

Ay! amor, amor, amor,
quant serem los dos de un cor?

Prech-vos, amor, que m'o digau:
qual es aquel que més amau?
5 Quant de mal ull me mirau,
yo·n tinch gran dolor de vos.

(1) *Culler y boy? Bon celler y bon vi?*
(2) Ms. *poder.*

[Fol. 346 vo *a*]

Bon amor, en veritat,
yo de vos tinch molt bon grat.
De vos so enamorat;
10 per vos passo gran dolor.

En clavell, si m'ajut Deu,
tan velles olors aveu.
En clavell, vert y florit,
ma senyora·us ha collit.
15 Tan velles olors haveu,
En clavell, vert y granat,
ma senyora·us ha regat:
tan velles olors haveu.

Be n'aveu gran tort,
20 hoc y en veritat,
com no dau conort
a l'enamorat,
que la nit y el dia
està pensant en vos.
25 Yo guarit seria,
sols parlàs ab vos.

Quant ve ha la nit,
los auçells reposen:
no fan los meus ulls,
30 que dormir no poden;
viuen en tristura
fins al dia clar (1).
Donch, galant donzella,
per que·m feu penar?

[Fol. 346 vo *b*]

35 Pux que conexeu
quin es lo mi mal,
la vida mia,
per que no m'ajudau?

Ay! a Deu del Cell
40 me vull reclamar,
y a la sua mare
que·m vulle ayudar,
y a Sans y a Santes,
y a Sant Nicolau.

45 La vida mia,
per que no m'ayudau?
No·us cal per açi passar,
ni pendre ayre,
que la que vos tant amau
50 no·us prehe gayre.

No·us y cal per açi venir,
ni a les nines escarnir,
ni pendre ayre,

(1) C'est un thème souvent développé par les troubadours, par Pétrarque (Sext. I, *A qualunque animale*) et par Auzias March (XXVIII, *Lo jorn ha por*), etc.

que la que vos tant aymau
55 no·us prehe gayre.

No·us cal per aci passar,
ni a les nines motejar,
ni pendre ayre,
que la que vos tant aymau
60 no·us prehe gayre.

Si voleu que·us vulla bé
feu lo per que.
Si voleu que bé os servesca,
feu també que·l pago cresca,
65 y, si dubdau que·u (1) meresca,
yo·u juraré.

Si boleu que·us tinga a prop,
no m'enviteu en lo joch,
que por mas que sia badoch,
70 yo lo entinch bé.

[Fol. 347 *a*] Si voleu muyra per vos,
no·m negueu vostres favós,
ni dubdeu en mes amós
més qu'en la Fé.

75 Si voleu pene per vos,
feu siam de acort los dos,
que molt fan y poden dos,
si·s bolen bé.

Abillat me trobaras,
80 gentil Juana,
del carbó que n'é venut
questa semana.

Abillat me trovaras
ab un giponet de gas;
85 [Abillat me trovaras],
gentil Juana,
del carbó que n'é venut
esta semana.

II

Los (2) villançets de l[e]s albades de Vrgel

En aquest carrer mayor
vul començar mes albades.
Plagués a Nostre Senyor
4 que demà fossen les poalles.

(1) Ms. *que m*.
(2) Le ms. a peut-être *Les*.

Sus ara m'a tret de casa
un galant, mon companyó,
y ha·m menat a vos, Donzella,
8 que·us digués una cançó.

Ve·l vos aci de present:
yo per ell vos vull pregar
que no·n fassau mudament,
12 sino fermament estar.

El estave en purgatori,
allà diu en lo ynfern.
De les penes que passave (1)
16 l'estiu li remembrav'en yvern.

[Fol. 347 *b*]

Sus ara vinch de camí;
galana, com ya sabeu.
Soplich-vos que demostreu
20 si ·n valrà res mon venir.

Los angels van per la terra;
Jesu Christ es devallat
a mirar a vos, Donzella,
24 que sou la flor del veynat.

Qui pogués, ay! conquistar,
galana, la vostra amor,
que merexeu ser regina
28 o muller de emperador?

L'aguila porte corona
sobre quants aucells del mon,
axis (2) feu, vos, galant senyora,
32 sobre quantes dames son.

O castell tan alterós,
be·m feu de cor sospirar,
ay! quant yo vinch a pensar
36 qui serà senyor de vos.

Gentil dama singular
sobre totes les de Urgel,
yo nunca tinch de parar
40 fins a posar-vos lo anell.

Despertau-la·m, si dormia;
digau-li tan umilment,
que auna (de) noble gent
44 per mirar sa fasomia.

Galana.....
senyora del cors graçiós,
mon cor passe pena,
48 quant no parle ab vos.

(1) Ms. *passaveu?*
(2) Ms. *sins?*

No siau tan desdenyosa
al galant que tant vos vol.
Nit y jorn en vos contempla
52 y sempre·us fa lo nuvol.

[Fol. 347 vo a]

O Fortuna descortesa,
aon me has aportat?
—A servir una senyora
56 que de mi no·s done grat.

Un dia de la semana
yo·n passí per son carrer;
yo la viu a la galana
60 que texie en son teler.

Desde la primera vista
yo restí tan claufìcat,
que, pensant tostemps ab ella,
64 may de mi·m son recordat.

Mas yo tinch tal confiança
que·l bon dret me ayudarà.
Tras fortuna be bonansa
68 y tras nubol bel sol fa.

Yo no vull fer larga alvada
per no ser-vos fastiós:
sino que·us pregue'graciada,
72 no·m (1) negueu vostre amor.

La viola·n tinch cansada,
y la nit ne fa son cós;
freda es la tremuntana.
76 Adeusiau, dolces amós.

Ay! queda·us a bonas noches,
galana toma-plazer,
y digau-li a vostrom pare
80 que son gendre voldria ser.

Bona nit ayau, Donzella,
lo bonjorn bos sia dat.
Ayeu part, la companya,
84 y encara tot lo veynat.

[Fol. 347 vo b]

Si boleu saver l'albada,
galana, qui la·us fa fer,
Gabriel se nomenave,
88 que·us bolrrie en son poder.

Despedida

Adeusiau, lo meu amor,
90 que el fret me passe lo gipó.

(1) Ms. *no·n?*

SECCIÓ JURÍDICA

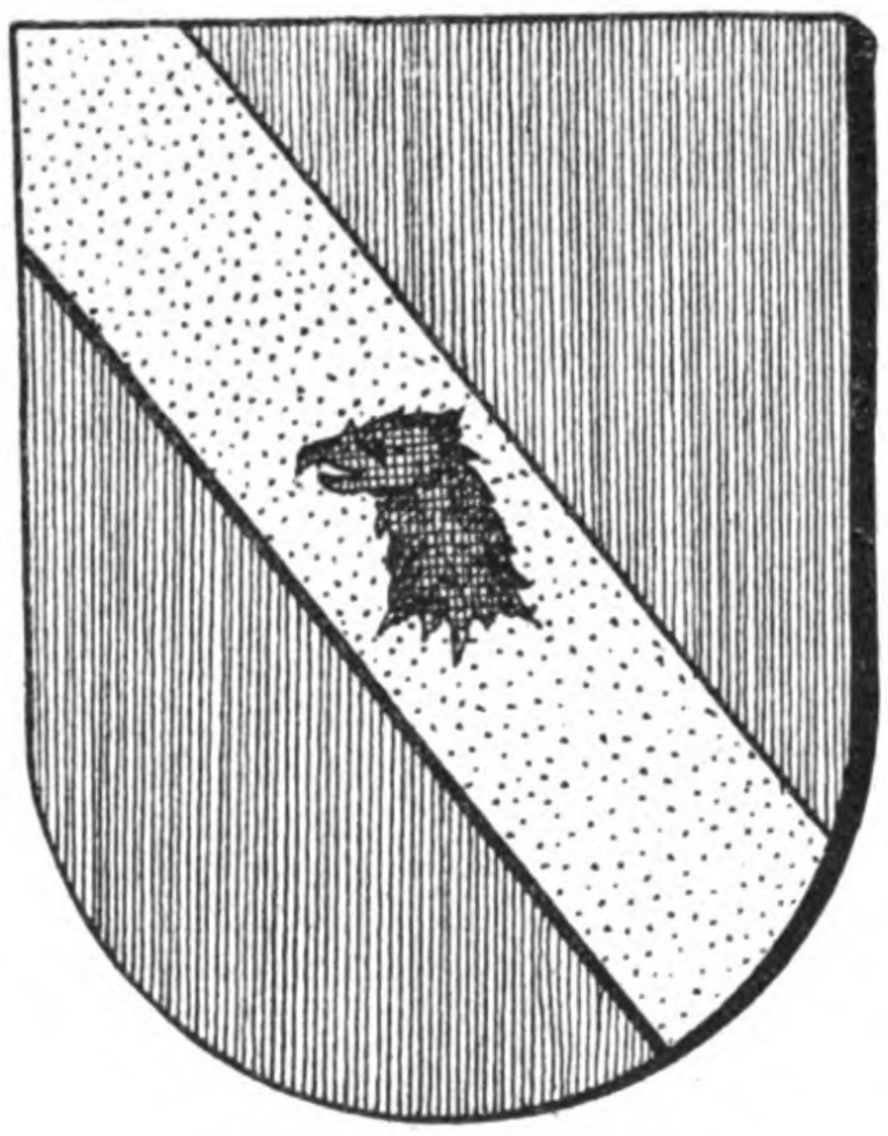
PERE BEÇET (1365?-1430), per F. MARTORELL TRABAL y F. VALLS TABERNER.

L'Institut d'Estudis Catalans va adquirir ultimament un manuscrit (1) en que ·s conté l'inventari, fet en el 1430, dels bens de l'honorable micer Pere Beçet, batlle general de Catalunya, mort a Tortosa el 21 de febrer d'aquell any; es un inventari bastant extens y altament interessant perque ·ns fa coneixer ab tot el detall que aquesta mena de documents consent, l'interior d'una noble casa barcelonina a principis del segle XVè y ·ns dona ademés el catàlech d'una biblioteca jurídica de les més riques que coneixem del quatrecents. Això ens va decidir a publicarlo y empendre abans, ab l'objecte d'ilustrar en lo possible la vida d'aquell personatje, una investigació en els nostres arxius, penosa, donada la limitació del tema, però que ha sigut sobradament compensada per la abundancia de materials recullits que ·ns permeten refer, en gran part, una biografia molt més curiosa de lo que podia esperarse (2). Sempre aquestes figures que ·s mouen al voltant dels nostres reys prenen, si se les estudia d'aprop, un relleu extraordinari; la seva intervenció en la política del monarca, malgrat el caràcter eminentment personal d'aquesta, es molt més gran de lo que deixen endevinar els nostres historiadors, preocupats ab excés per la narració dels fets reyals y el dia que ·s completi la curta serie de biografies d'escriptors que tenim y s'hi afegeixin les d'aquests embaixadors, consellers, oficials, etc., se veurà la gran influencia llur y l'ample lloch que han d'ocupar en la nostra historia.

Potser en cap periode aqueix estudi monogràfich podria ferse ab tanta riquesa de documents, ni ab major interès, com en el que va de l'últim terç del XIVè segle al definitiu establiment de la nova dinastia. En ell apareixen els primers representants del renaixement, convivint ab els escriptors de tradició mig-eval: fra Francesch Eximeniç fà la magna enciclopedia del *Crestià*, al mateix temps que fra Antoni Canals el *Rahonament entre Scipió y Anibal* y Bernat Metge el *Somni;* més tart, mentres fra Anselm Turmeda escapa del convent cap a terres de Tuniç, fra Vicens Ferrer, l'apocalíptich missatger de la fi del mon, corre pels camins, ab la seva companyia de penitencia, predicant contra la gent que s'ha donat a llegir «Virgili que jau en mig de infern, Ovidi, Dantes poe-

(1) Ms. n.º 223 de la Biblioteca.
(2) En el curs d'aquest treball haurem de referirnos ab freqüencia a documents de l'arxiu de la Corona d'Aragó y del de la Batllia; per abreviar cita·em sempre aquestos ab les inicials: A. C. A. pel primer y A. B. pel segón.

tes...» (1); Jordi de Sant Jordi escriu aquells estrams meravellosos: «Jus lo fron port vostra bella semblança...» poch després d'haver codificat en Jaume March y en Lluis d'Averçó la poètica de la Gaya Ciencia, en torcimanys y diccionaris. També pel dret, per naturalesa menys propens a modificacions violentes, es aqueix un periode si no de renovament, certament de gran esplendor; la tradició jurídica catalana es continuada en aquest temps brillantment per juristes com Jaume Callís, Guillem de Vallseca, Esperaendeu Cardona, etc.; Alfons de Borja, que serà després Calixte III, ensenya a l'universitat de Lleyda, Cosme de Montserrat, el seu bibliotecari, més tard bisbe de Vich, escriu el *Defensorium ecclesiæ potestatis*, producte, com tantes altres obres, de la alteració que va portar al dret canònich el llarch cisma de l'iglesia; altres juristes alternen l'estudi del dret ab la poesia, com el valencià Domingo Mascó, autor, entre altres obres, d'uns *Comentaria super Foris Valentiae* y de *L'Hom enamorat y la fembra satisfeta* (2). Aquesta multiplicitat d'aspectes la trobem ab més o menys força en tots els ordres de la cultura, coincidint ademés ab una intensa prosperitat material y una ample acció política: les naus catalanes dominen el comerç mediterrani y cònsols catalans es troben en les regions més allunyades; la gran qüestió del cisma porta ·ls nostres embaixadors, els Ramon Xammar, Felip de Malla, Leonart de la Cavalleria y tants y tants altres, a correr totes les corts d'Europa y a l'últim la dominació de les armes catalanes a Italia corona triomfalment aquesta brillant evolució de la nostra terra.

Escut dels Beçet

En Pere Beçet va seguir tot aqueix periode; poques coses sabem dels seus començaments. El nobiliari d'en Costa (3) ens dona l'escut de la casa y aquestes noticies: «Esta familia es muy antigua en Cataluña y solariega de la villa de Camprodon, de donde se trasplantó a la ciudad de Barcelona, como lo verifica el ser conseller primero de dicha ciudad Jayme Basset (4) y lo era año 1294, como se lee en la serie de los conselleres de la ciudad de Barcelona que lo fueron den del año 1294 hasta el de 1671, en el archivo de la casa de dicha ciudad (5). De Ramon Basset se hace memoria en un real despacho que se lee en el fol. 45 del registro: Exercitum & Curiarum

(1) Citat per CHABÁS: *Estudio sobre los sermones valencianos de San Vicente Ferrer.* (Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1902, p. 135.)

(2) Vegis BROCÀ: *Juristes y jurisconsults catalans dels segles XIV-XVII.* (ANUARI MCMIX-X de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 483 ss.)

(3) Ms. n.° 153 de la Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans.

(4) Aquest nom es troba en els documents escrit de totes maneres: Basset, Besset, Baçet y Beçet, els autògrafs que hem vist porten sempre aquesta última forma que es la que hem deixat.

(5) Es refereix a les *Rubriques de Bruniquer*, el primer volum de les quals acaba de publicar l'Ajuntament de Barcelona; en Jaume Basset va ser conseller en els anys 1284, 1292, 1294 y 1298.

Regis Jacobi Secundi de 1292, en el Real Archivo de Barcelona (1). Que Pedro Basset fué consejero de su majestad en el año 1417 y bayle general de Cataluña, consta en el fol. 212 del registro: Comune Sigilli Secreti de 1415 ad 1417 (2) y proseguia en el año 1429, como todo consta en el Real Archivo de Barcelona, en el fol. 39 del registro: Itinerum & Sigilli Secreti de 1429 ad 33» (3). En Francesch Beçet, ciutadà de Lleyda, famós jurista, intervé en molts afers junt ab en Pere; algunes obres d'un frare Beçet figuren en el Conort d'en Farrer (4), altres, portant el mateix cognom, es troben fullejant els registres, però falten documents que permetin fonamentar el possible parentiu. Per la llista dels censos que Pere Beçet possehia (5), alguns dels quals eren comprats per la seva mare, sabem que aquesta s'anomenava Sibilia y el pare Berenguer; degué neixer pels vols del 1365 y si bé ·ls documents el fan unes vegades ciutadà de Barcelona y altres, més poques, de Girona, certament, ell deuria ser fill de la primera ciutat y aixís se diu en cartes en la redacció de les quals devia intervenir personalment. A 13 de setembre de l'any 1392 (6), acabava els seus estudis y ·s llicenciava en l'escola de dret de Montpeller, la més vella de França y una de les més importants de l'Europa mig-eval; en ella havien ensenyat mestres tant famosos com Azo, Joan Faber y Berenguer de Fredol, els mateixos italians la freqüentaven ab tot y tenir més aprop l'estudi de Bolonya y el Petrarca, ja vell, en parla encare ab elogi (7). Els catalans hi foren sempre nombrosos, sobre tot abans de que ·ls en apartessin la fundació de l'estudi de Lleyda, que ·ls permetia graduarse sense haver de sortir de Catalunya, y l'estat de pertorbació del migdia de França a finals del XIVè segle. Els estatuts disposaven que pel càrrech de rector, que durava un any, havien d'elegirse per torn un provençal, un borgonyó y un català, y d'aquesta naturalesa havien de ser, a proporció, 10 dels 12 consellers de l'estudi (8); encare a ultims del XIV, hi havia una cinquantena d'estudiants catalans que ·s barallaven perque ·ls gironins acaparaven els càrrechs (9). Per llicenciarse en dret civil, com va fer en

(1) A. C. A. r. 306, p. 44 v.º Es una ordre de Jaume II fent pagar an en Ramon Beçet, ciutedà de Barcelona, 600 sous barcelonesos que havia de cobrar el noble Arnau de Corsavi y que aquet devia an en Beçet. (12 març 1294).

(2) A. C. A. r. 2391, f. 210. Es una carta del rey Alfons relativa a les rendes del comtat d'Urgell (30 Janer 1417).

(3) A. C, A. r. 2792, f. 39 v.º; es un document sense importancia.

(4) MILÀ: *Obras completas*, III, 333.

(5) Vegis més avall, l'inventari, n. XXVI, passim.

(6) Vegis document LXXIII.

(7) Vicina jam pubertate, ad Montempessulanum, florentissimum tunc oppidum (primer terç del segle XIVè) jurisque ad studium delati, aliud ibi quadriennium exegimus; cujus tunc potestas penes majoris Balearice regem erat, exiguum preter loci angulum Francorum regi subditum, qui ut semper prepotentium importuna vicinia est, brevi totius oppidi dominium ad se traxit... PETRARCA: *Rerum senilium*, X, 2.

(8) Vegis *Cartulaire de l'Université de Montpellier*, I, n.º 65, xx; FOURNIER: *Les statuts et privilèges des Universités Françaises*, II, n.º 947. En cap de les llistes de professors y estudiants que porten aquestes obres es fa menció d'en Beçet.

(9) Avinyó. — 25 janer 1384. — «Anglicus (Anglic Grimoard) miseratione divina episcopus Albanensis, sancte romane ecclesie cardinalis, protector et conservator Universitatis studii utriusque juris ville Montispessulani, Magalonensis diocesis, auctoritate apostolica specialiter deputatus, venerabili in Christo patri domino S., abbati sancti Egidii, ordinis sancti Benedicti, Nemausensis diocesis, salutem in Domino. Pro parte scolarium oriundorum de regnis Valencie et Aragonie dicte Universitatis nostris auribus extitit intimatum quod, cum in

Beçet, es necesitaven al menys nou anys d'estudi: sis per arribar a batxiller y altres cinch de llegir, dels quals se ·n podien dispensar dos (1); en això ens hem fundat per establir ab aproximació la data del naixement d'en Beçet. Molts eren els qui no ·s doctoraven a Montpeller y la universitat va haver de prohibir que anessin els estudiants a doctorarse fòra; la rahó la trobem en els mateixos estatuts: un cop llicenciat, un estudiant per ser doctor no havia que fer més que una gran cerimonia: llegir públicament a l'iglesia de Montpeller, apadrinat per un doctor, devant de tot l'estudi, respondre a les dificultats que se li posessin, més pel seu lluhiment que per probarli la ciencia, ja demostrada en la llicenciatura, y sobre tot gastar, pero gastar extraordinariament y per tots cantons, en vestits esplèndits pels badells, en presents als doctors, nous companys seus, en convits al claustre, als estudiants, en cavalcades... basta dir que ·ls estatuts prohibeixen que ·s gastin per doctorarse més de 3000 tornesos d'argent (2), per compendre la fortuna que ·s necessitava per arribarhi. Per això segurament en Pere Beçet, va quedarse a llicenciat y tan sols molt més tart y sense despeses, conseguí de gracia reyal el títol de doctor l'any 1421 (3), si be ja molt abans se li dona de vegades en els documents.

No tenim cap noticia d'en Beçet durant els deu anys que segueixen a la seva llicenciatura ni aquesta mateixa ens es coneguda més que per l'últim document citat, posterior de prop de 30 anys a la fi dels seus estudis; lo més probable es que, acabats aquestos, tornés a Barcelona a exercir la seva professió; molt jove de tots modos començaria a intervenir en els afers de la cort, perque era ja auditor de la del rey Martí y conseller seu, al ser nomenat, pel setembre del 1402, assessor del veguer de Barcelona y del Vallès y advocat del fisch y del veguer y batlle de Barcelona (4); el 13 de març de 1406 assisteix a les corts a Sant Cugat (5), y durant aquest regnat continua exercint els seus càrrechs, sense tenir altres avençaments, però acreditantse com a jurista; potser era ja assessor del governador de Catalunya, en els últims temps del rey Martí, però la única vegada que ·l trobem citat ab aquest títol es, en el 1410, en les Actes del parlament de Montblanch, al comissionarlo per resoldre una qüestió de competen-

statutis Universitatis ejusdem caveatur expresse quod omni anno, in electione consiliariorum Universitatis prefate, duo viri idonei de natione Cathalanorum nominetur et nichilominus studentes civitatis Gerundensis qui x vel xii. numerum vix attingunt, successive alteri alteros subrogando, aliis dictorum regnorum qui comuniter xxx vel xxxv, et etiam alterius provincie Cathalonie qui quamplures valen[tes] viri existunt penitus spretis, hujusmodi consiliariorum officium sibi de facto et indebite apropriaverunt et per longa tempora, ut ponitur tenuerunt, licet pro parte dictorum ut premittitur contemptorum, annis singulis ante dictam nominationem, eo quia in dictis statutis non continetur quod Gerundenses plus quam alii de natione prefata ad dictum eligantur officium.....» Vegis: FOURNIER: op. cit , II, n.° 1235.

(1) Estatuts, xv a xvii, en les obres citades.

(2) Estatuts, xviii.

(3) Vegis document LXXIII.

(4) Vegis docs. I, II.

(5) Acompanyant al governador de Catalunya, Guerau Alemany de Cervelló, al llegir a les Corts una de les moltes lletres de prorrogació que va enviar el rey Martí. Vegis: *Cortes de Aragón, Valencia y Cataluña*, V, 55: «...die lune intitulata, xv, dicti mensis marcii, dictus nobilis gubernator una cum honorabili Bernardo de Olivaria, in legibus licenciato, assessor suo, Bernardo de Vilagayano, legum doctore, fisci advocato, curie regie, Petro Basseti, in eadem facultate licenciato et fisci advocato in civitate et vicarie Barchinone.....»

cia entre aquell governador y el parlament [1], junt ab en Francesch Beçet, els mateixos als que s'havia encarregat pochs dies abans la redacció d'una ordinació [2]. Durant tot el periode, turbulent y confós, de l'interregne, en Pere Beçet va continuar assistint al parlament y a les discussions innumerables originades ab la infinitat de parers per resoldre l'embullat plet de la successió; el rey Martí al disposar que aquesta passés a qui correspongués en justicia, pot dirse que va posar la qüestió en mans dels juristes y efectivament cada pretendent enviava als parlaments primer y a Casp després (quant s'havia posat, ja d'acort, la solució en mans dels nou compromissaris) els seus embaixadors acompanyats dels més famosos lletrats. Aixís varen arribar a reunirse allí els mellors de la nostra terra.

Un dels pretendents, don Frederich d'Aragó, comte de Lluna, fill del rey Martí de Sicilia, es trobava abandonat de tothom, sense tenir a Casp qui defensés sos drets; a la carta ab que ·l parlament de Catalunya li notificava el nomenament dels jutges, exponia: «... vosaltres veets en clar e be u sent yo d aci hon son que cascu dels altres competidors es apparellat per trametrehi [a Casp] grans enbaxadors, ab companyes e esforç de moltes gents, ab molts e sollepnes doctors fornits de gran temps en les allegacions que y preten [e] cascu hi ha procurades favors e çerquades vies per aquells; jo, fill de vostre senyor e net de vostre rey, son e romanch sol, que no he ne puch trobar qui per mi gos o y vulla anar, no he ne puch trobar qui vulla rahonar ma justicia en lo regne e terres de mon avi e en la senyoria de mon pare;... a tots los qui no han, singularment a pubills e orffens, es atorgat beniffici per justicia, que ls sien aministrats advocats, procuradors e altres qui mostren, rahonen e alleguen lurs drets... ministratsne per Deu ne per justicia a mi qui no n he ni n puch haver...». Cartes semblants va escriure als parlaments de Valencia y Aragó y tots varen accedir a lo que demanava don Frederich, comprometentse a enviar a Casp els advocats y procuradors que ell mateix designés. Un dels juristes proposats va ser en P. Beçet [3]; aquest, no obstant, no va aceptar l'encàrrech que, en nom del parlament de Catalunya, varen ferli els diputats del General, excusantse en que «dubtava que ell posques entrevenir en aquests affers sens carrech de sa fama, per tant com, a requesta d algunes persones, ell havia fetes

(1) *Cortes de Aragón, Valencia y Cataluña*, VII, 185. ÇURITA: *Anales*, (1610), III, 11. (11 Novembre 1410).

(2) *Cortes de Aragón, Valencia y Cataluña*, VII, 158: «...et incontinenti ordinacio salvitatis predicte [la de que per cap acte del parlament es pogués portar perjudici als seus privilegis] fuit per dictum parlamentum et per actum eiusdem, honorabilibus Francisco Basset, sindico civitatis Ilerde, presenti et Petro Basset, civi Barchinone, legum doctoribus (sic), absenti, comissa...». (4 Novembre 1410.)

(3) Don Frederich escriu al parlament de Catalunya a 24 d'abril «...es cert e notori e a vosaltres manifest que per cascun dels altres competitors se rahonen lurs drets per grans prelats, comtes, barons, cavallers e doctors en multitut copiosa, cove donchs que en la demostracio de mos drets hic haja per ma part, e si en tot no hi ha en tan gran nombre sino al menys en qualque part, de la condicio de les dites persones e per aço vos deman, prech e requer que, per part mia e per rahonar mos drets, hic façats d aqueix principat anar, entrevenir e esser lo noble mossenyer Pere de Cervello e los honorables micer Bonanat Pere, micer Pere Basset e micer Francesch Çamenla e per procurador e instigador meu, ab aquells, en Romeu Palau, e axi placiens, molt reverends pares, egregis nobles e cars amichs, que aquells, per remeys de justicia, façats prestament venir a la dita vila de Casp, car axi u requer la qualitat del negoci». *Cortes de Aragón, Valencia y Cataluña*, X, 104.

allegacions sobre alguns punts tocants la dita successio, en les quals, per aventura, havia posat axi per lo dit egregi don Frederich com contra ell». El parlament deuria aceptar les excuses den Beçet, perque ·l nom d'aquest no torna a sortir més en aquesta qüestió, ni ·l trobem esmentat entre ·ls juristes que a Casp abogaven pel comte de Lluna [1].

Sigui per treballs fets en favor de les pretensions del rey Ferràn durant l'interregne, sigui perque aquest comprengués el seu valer al posarse en relació ab ell, lo cert es que la importancia d'en Beçet creix ràpidament baix la nova dinastia, y no sols conserva els càrrechs que tenia en temps del rey Martí, inclòs el de conseller reyal [2], sino que se li confien ademés una serie de comis sions que demostren la confiança que en ell havia posat el rey Ferràn. En els primers mesos del 1413 aquest li fa concedir els privilegis de que disfrutaven els oficials de les seques [3]; en les corts de Barcelona, d'aquell mateix any, es delegat pel rey, junt ab altres juristes, per entendre en les qüestions mogudes sobre greuges y administració de justicia [4]; com a conseller, ha d'intervenir en el procés contra ·l comte d'Urgell [5] y a més d'això, encare, pel mateix temps, porta junt ab en Jaume Callís les negociacions ab el vescomte de Narbona, Guillem, respecte del jutjat d'Arborea, que aquest pretenia com a net de l'antich jutje, per part de la seva mare, Beatriu d'Arborea; els tractes ab el vescomte varen durar més d'un any y originaren una seguida correspondencia entre ·ls dos lletrats y ·l rey, de la que ·ns han quedat no més algunes cartes [6]. Per la primera, escrita per en Beçet an en Pau Nicolàs, secretari del rey, desde Perpinyà als començaments del 1414, queixantse de que no se ·ls ha pagat y demanantli que digui al rey que «ab res no pot hom traure los ministres de casa com ab vinagre», sabem que tant en Callís com ell s'havien casat abans, perque acaba recomanant «les nostres poques cases les quals ab molt affany havem començades»; y certament deurien ser difícils els començaments de la casa d'en Beçet, perque quan el rey Ferràn volia anar a Castella, ell que havia d'acompanyarlo, s'excusa de ferho per la dificultat de deixar la advocació fiscal y de suspendre ·ls tractes ab el de Narbona y ademés «per la disposicio en que es ma casa», si be diu: «no gos dir no lla en vos senyor per vostre servey me vullats» [7].

Una nova missió, més difícil y delicada que la primera encarregà després el rey Ferràn an en Beçet: havia tingut lloch la famosa entrevista de Perpinyà ab

(1) Vegis: *Cortes de Aragón, Valencia y Cataluña*, X, passim; *Documentos inéditos del A. C. A.* III, passim (donen generalment una lliçó més correcta que la de l'obra anterior); ÇURITA: *Anales*, III, 63, no va adonarse de la renuncia d'en Beçet y, atenent no més a la carta de don Frederich, citada en la nota precedent, el posa entre ·ls juristes d'aquest a Casp.
(2) Vegis doc. V y ss.
(3) Vegis doc. III.
(4) Vegis: *Cortes de Aragón, Valencia y Cataluña*, XI, 233 (21 juny 1413).
(5) Vegis: *Documentos inéditos del A. C. A.* III, apèndix 105; X (vol, II, de la *Historia de los Condes de Urgel*, d'en Monfar), 475; XXXV, 333. En Beçet es expressament nomenat entre ·ls assistents a les sessions dels dies 25 y 27 de juny.
(6) Vegis docs. IV, VI y VIII
(7) Vegis doc. VI.

l'emperador Segimon y s'havia decidit posar la resolució de la qüestió del cisma de la iglesia en mans del concili reunit a Constança; el rey, per qui tant treballà Benet XIII durant l'interregne y que havia reconegut sempre ·l dret d'aquest al pontificat, l'abandonava are, cedint a la proposta de l'emperador y per tres vegades feya requerir a l'antipapa que renunciés; la última vegada la requisició la feyen en Ramon Xatmar y en Beçet (que havia assistit abans a les vistes del rey y del papa a Morella), els noms dels quals ens els ha conservat en Carbonell, que diu aixís en la seva crónica: «...lo rey de Arago trames Embaxada al dit Papa qui era en Cobliure: y foren embaxadors mossen Ramon Xatmar cavaller: y misser Pere Basset doctor: los quals explicaren llur Embaxada al Papa sus a la popa de la sua galera, estant en les mars de Cobliure. Y haver (sic) ohit lo Papa los Embaxadors, los respos encontinent aqui mateix. E los Embaxadors de la resposta nos agradaren molt. Y aqui mateix los embaxadors prengueren comiat del papa: y digueren al Papa. Pare sanct que direm al senyor Rey: y per lo dit Papa fou respost quel saludassen: y li diguessen de part sua. Me qui te feci misisti in desertum. E ab aquesta resposta los missatgers sen tornaren al Rey» (1). Quasi tots els altres cronistes esmenten també aquesta embaixada, comentantla diversament segons les seves majors o menors simpaties pel de Lluna (2); una carta d'en Beçet al rey, sense data, però que indubtablement es refereix an aqueix temps, confirma ·l text d'en Carbonell, dient: «mossen R. Xatmar e jo havem complits vostres manaments e feta la requesta que vostra senyoria havia ordonat esser feta a nostre sant pare.....» o sigui a Benet XIII, com se veu pel context del mateix document, encare que per distracció o voluntat li dongui aquest títol (3).

Contemporaniament que se li encarregaven aquestes missions, era nomenat en Pere Beçet, advocat reyal, ab el sòu de mil florins, exorbitant si se ·l relaciona ab els que ·s donaven pels altres càrrechs y després de l'embaixada al papa, al tornar a la cort (4), li prometia el rey el càrrech de batlle general de Catalunya, el més important del principat, pel qual no obstant no tenia de sòu més que quatre cents florins y precisament per aquesta diferencia de sòus escrivia en Beçet al rey demanantli que encare que ·l nomenés batlle li conservés el sou de la advocació, perque, d'altre manera, diu: «jo no m poria sostenir ab la dita quitacio, ans axi com cuydaria haver reportada gracia, hauria aconseguit

(1) PERE MIQUEL CARBONELL: *Chroniques de Espanya* (1547), f. 213.

(2) TOMIC: *Historias e conquestas*, cap. XLVII, copia el text d'en Carbonell; la crònica de l'ALPARTILS no ·n parla: vegis FRANZ EHRLE: *Martin de Alpartils. — Cronica Actitatorum temporibus domini Benedicti XIII*, I, 205. Confrontis ab en BOADES: *Libre dels feyts d'armes de Catalunya* (1873), 449: «... lo rey en Ferrando lin va trametre [al papa] los seus missatgers que lin diguessen algunes paraules de bon conort e de gran desculpament; mas ell ver es quels va resebre axi com sen devia, mas empero nulla resposta los na fahia dallo que de part del rey li recitaven; mas empero com los missatgers lon requerien quels na tornas una o altra resposta que donar ne posquessen al rey lur senyor qui a ell los havia trames, ell respos dient: digats al rey dArago vostron senyor que nos lin faem de resposta e lin diem a vosaltres axi com si loy diguessem a ell mateix: Me qui te feci misisti in desertum. De la qual resposta tant savia encara sen parla e sen parlara».

(3) Vegis doc. X.

(4) Vegis doc. XI.

creiximent de carrech e minva de salari e profit e poria poch servir a vos pobrejant....»; aquesta carta escrita a Girona el 26 de febrer (1), trobava a Barcelona al rey, malalt, disgustat ab els consellers per la famosa qüestió del vectigal, preparantse a sortir de la ciutat y la petició va quedar sense resoldre y ·l nomenament sense fer, al morir Ferràn, a Igualada, el 2 d'abril.

La mort del rey, no obstant, no va perjudicar an en Beçet; les seves relacions ab Alfons V havien comensat molt poch després de l'entrada d'aquest a Catalunya, acompanyant al seu pare, essent encare no més duch de Girona, y havien anat creixent fins a convertirse aviat en Beçet en un dels homes de confiança de l'hereu de la corona. Les primeres cartes de l'infant (2) son per encarregarli la resolució de diversos processos y no ·s diferencien de les que, per motius semblants, escrivia al mateix temps a altres juristes. Aquestos encàrrechs s'havien anat succehint: per comissions de l'infant estava en Beçet a Perpinyà cap a últims del 1414 y el tò de la carta (3) que li escriu demanantli que ·l deixi tornar a Barcelona, «.....com a present jo no façe açi res.. e jo cregua fermament senyor que no es vostra intencio jo dege servir de acompanyar dones com no sia molt consonum a ma condicio.....», es prou divers del que usava al dirigirse al rey y demostra ja una certa familiaritat. Tot això feu que ·l rey Alfons mantingués la promesa del seu pare y el 27 d'agost de 1416 en Pere Beçet era nomenat procurador reyal y batlle general de Catalunya, conservant ademés els càrrechs de conseller y advocat reyal y del fisch, y el sòu de mil florins, encare que ab certes condicions de residencia (4): aixís va arribar en Beçet a assolir una de les més altes posicions del regne (5). Que ·l nomenament fou ben rebut ho demostra

(1) Vegis doc. XI.
(2) A. C. A.: r. 2447; f. 49 v.º, 106 v.º, 147 v.º, 153, 155, 163.
(3) Vegis doc. IX.
(4) Vegis docs. XIII-XXIII.
(5) Les atribucions principals del batlle general eren aquestes: (sempre naturalment dintre del principat); tenia jurisdicció sobre tots els altres batlles en persones y bens, ab llibertat per posarlos y treurels del càrrech; administrava lliurement totes les rendes reyals, que podía vendre o arrendar a qui volgués; donava llicencia per treure del regne les anomenades *coses prohibides*, com esclaus, cavalls, etz. y pera embarcar y desembarcar tota mena de mercaderies; procedia contra totes les persones que injustament detinguessin bens reyals, per embarch y aplicació de penes, exceptuant la mort o mutilació; posava jutjes per resoldre les questions en litigi; si després de demanarles, se li negaven, podia pendre de qualsevol que les tingués les escriptures que necessités consultar; en ausencia del rey escollia per Santa Llucia entre ·ls proposats pel Consell de Cent, el mostaçaf y administradors (Vegis *Manual de Novells Ardits*, I). De la seva administració havia de passar comptes, sempre que se li demanava, ab el mestre racional. Com a sòu tenia 400 florins anyals y una quantitat que variava segons el lloch, per ració de 4 atzembles. Finalment en l'exercici del càrrech, que era vitalici, podia ferse substituir o ajudar per altres persones y senyalarleshi sòu. El nomenament de batlle s'acompanyava ordinariament d'altres cartes que precisaven y ampliaven encara més la seva actuació; aixís en Beçet simultaniament es nomenat procurador reyal, per actuar en dret, en totes les formes, en les causes civils y criminals, relatives al fisch y procurador dels censos, enfiteusis y bens reyals; per altres documents, ab la mateixa data, li dona el rey facultat per establir y donar a cens les terres, molins, forns, taules de carniceria, etc., per firmar en les vendes y alienacions a nom del rey, per eximir del servey y contribució militar als compradors, colectors, rebedors y administradors de les rendes reyals y per incorporar a la curia reyal els bens que, per morts intestades, deutes o altres motius, li corresponen. Una carta manant als batlles que passin comptes ab el batlle general y una altre als notaris y escrivans perque li facilitin les escriptures que demani, completen aquesta serie de documents. En l'A. B. s'ha conservat no més un dels comptes de la batllia d'en Pere Becet: porta el número provisional 2154 y es titolat: «Quatorze compte de reebudes e dates fetes per lo honorable miçer P. Beçet, doctor en leys, batle general e procurador dels feus reyals de Cathalunya, per raho dels dits officis, lo qual comensa [lo] primer dia de janer de l any .m.cccc.xxviiii. e feneix a .xxi. dies de ffebrer de l any .m.cccc.xxx. en lo qual dia ell passa d aquesta vida e mori en la ciutat de Tortosa, celebrant lo senyor rey don Alfonso, vuy benaventuradament regnant, corts generals als cathalans, en la dita ciutat, dins lo qual temps son .xiii. meses e .xxi. dies complits.» Com se veu es aquest l'ultim compte

prou be aquesta carta del batlle de Valencia, Joan Mercader, antich amich d'en Beçet, y autor d'unes *Notae super Foris Valentiae*, dirigida el 4 de setembre an en Paulo dez Mas conservador del patrimoni reyal: «.....e axi mateix m an dit que l batle general de Cathalunya es mort e que l senyor rey n a provehit a micer Pere Basset de que, si ver es, de la provisió del dit micer Pere he haud e he molt e molt singular plaer, car, si ver es, are esta la pedra en son loch e, si ver es, parlats li n e encarregats lo n d'aquest fet [unes informacions enviades al consell relatives a l'impost de 3 diners per lliura que pagaven els mercaders venecians a Valencia] e en lo nom de Jhesu Xrist començ a pendre desgrats de totes gents, car en tal punt son los fets del dit senyor que, si ell vol esser bo, cove que haja desgrat de tota res e poch grat del senyor rey e de tot son consell; e axi en nom de Jhesu Xrist començ....» (1).

En Joan Mercader al parlar en aquestos termes de l'ofici que novellament ocupava en Beçet, no feya més que dir lo que li havia ensenyat la experiencia y certament no podia ser una cosa fàcil administrar a gust de tothom les rendes reyals, especialment tal com les havia deixades el rey Ferràn, qui, com diu en Çurita, «siempre andava muy alcançado y estava empenyado» (2); per altre part la mateixa organisació de la batllia havia de portar necessariament desavinences entre ·l rey y ·l batlle que de tots modos, mentres va serho en Beçet, may varen tenir una gran importancia. El Magnànim continuament li escrivia, unes vegades per recomanar que concedís els càrrechs que depenien de la batllia, a determinades persones (3), altres perque eximís de impostos y contribucions a viles y particulars (4), y sobre tot ordenant pagaments (5), y naturalment succeia moltes vegades que les persones recomanades no tenien les condicions necessaries (6), o que les excepcions concedides eren extremadament perjudicials als mateixos interessos del rey (7) o que ·l batlle no tenia diners per pagar (8), y d'aquí naixien entre ·ls dos una serie de petits conflictes que en Beçet conseguia quasi sempre sortejar ab gran habilitat y sense oposarse may directament a les ordes

d'en Beçet y va ser presentat al racional ja pels màrmesors; les entrades son dividides en ordinaries y extraordinaries, les primeres son per censos, luismes, leudes, terços, foriscapis, arrendaments y vendes de terres, castells, molins, carniceries y forns, traut de jueus, impost de pes y mesuratge, drets sobre les carcelleries, mostassafia y cenes, ademes els ingresos de les leudes de Tortosa y dels 3 diners per lliura que pagaven els italians; les entrades extraordinaries son per drets d'obres, llicencia d'extreure esclaus, impost sobre les naus comerciant ab Berberia y Tuniç, morts intestades, vendes de censals y ·l quint dels bens presos als enemichs. La quantitat recollida s'entregava al tresorer reyal, però mentres restava en poder del batlle aquest feya els pagaments que se li ordenaven, se ·n separava ·l sòu seu y dels oficials y correus y reparava el palau, la seca, la presó, etc. En el mateix arxiu es troben altres registres de la administració d'en Becet per altres conceptes; per exemple: c. 7-H-25: Primus liber securitatum et alberanorum rerum prohibitarum de tempore honorabilis Petri Becet baiuli Cathalonie generalis.

(1) A. C. A.: Cartes reyals.

(2) *Anales*, III, 123.

(3) Vegis doc. XXV; A. C. A.: r. 2562, ff. 5 v.°, 25; A. B.: c. 7-Aa-1, f. 55.

(4) Vegis A. C. A.: r. 2790, f. 32; cartes reyals, 30 abril 1425.

(5) Vegis doc. XXXV; A. C. A.: r. 2703, f. 90 v.° (940 florins d'or als ministrers de xalamies Joan Colavila, Aliot Nichola, Petrinet Rino, Joan Verdet y Johan Mossenyor, trompeta), f. 119 (un compte per selles palla y civada pels cavalls), f. 137 (estores).

(6) Vegis doc. XXVII.

(7) Vegis A. C. A.: cartes reyals, 6 janer 1418; A. B.: c. 6-A-47, f. 55 v°.

(8) Vegis doc. LXV.

que rebia. Així, per exemple, quan se li presentaven els mercaders italians ab un privilegi reyal que ·ls autorisava per no pagar l'impost senyalat sobre les seves mercaderies (quan, sense desembarcarles, entressin no més que de pas al port de Barcelona), en Beçet es limitava a quedarse el privilegi, ferlos pagar com si aquest no existís y dictava al seu escrivà aquesta carta pel rey: «....responent lo dit batlle general a les coses contengudes en la dita letra, diu que la letra es surrepticia e [de] lo senyor rey no plenament informat emanada; pero lo dit batle general diu que es prest observar los manaments del dit senyor com per ell be informat, oyt lo dit batle, li sera manat, pus no sien periudicants o lesius de sos drets e de la custuma de levar aquells, los quals drets li son fraudats e occultats cascun jorn per los impetrants la dita letra; e la present resposta fa lo dit batle qui, confiant de la merce del dit senyor, continuara de executar los dits drets, segons custuma e ordinacio del dit senyor» (1).

El rey segurament comprenia que quan en Beçet desatenia alguna orde seva, ho feya sempre en benefici dels interessos de la cort y li tolerava moltes coses que dificilment hauria deixat passar a altres oficials; però tant deurien repetirse aquestos actes del batlle que, a l'últim, don Alfons li escrivia especialment en aquells casos en que volia que ·s cumplissin sens falta les seves disposicions y moltes de les últimes cartes d'aquest acaben ab aquesta fòrmula o semblant: «...e iatsia creguessem que la dita donacio [600 sous a un Joan Porta] a sola presentacio de aquella, considerada vostra deguda e humil obediencia, seria per vos servada, pero per tal que mils conegats e sapiats nostra deliberada volentat e clara intencio vos ne havem volgut scriure ab la present....» (2).

Una sola vegada aquesta conducta d'en Beçet ab el rey va estar a punt de ferli perdre la seva gracia: havia concedit aquest una pensió sobre les leudes de Tortosa a la comtesa d'Urgell dòna Margarida y a les seves filles, detingudes en el castell d'Olocau, y a 10 de juny de 1417 manava an en Beçet (que era colector, com a batlle, de les leudes) que la pagués; però les de Tortosa havien sigut empenyorades en grant part, en temps del rey Ferràn, y no podia senyalarse cap càrrech sobre d'elles, y en Beçet va fer com tantes altres vegades que ·s trobava en casos semblants: no pagar. Un any després, al saber Alfons V que la pensió no ·s pagava, escriu an el batlle una carta fortíssima dient: «be poriets veure com nos es vergonyos que la comtesa olim d Urgell, que fem detenir al castell de Olocau, se muyra de fam e li vaien a captar per culpa e carrech vostre...» y anunciantli que, si ·s nega a pagar, «...hi provehirem per manera que us sera poch plasent». Y efectivament: aquesta carta es del 3 d'agost de 1418; ab la mateixa data mana al governador de Catalunya, Lluis de Requesens, que si en Beçet no paga, «...sens dilacio alguna, façats execucio en los bens del dit batle e paguets e satisfaçats la dita comtessa, ses filles e guardes [les del castell]

(1) A. B.: c. 6-A-47, f. 55 v.°
(2) A. C. A., r. 2788, f. 67 v.°

...com sia... inhumana cosa e vergonyosa que les dites comtessa e ses filles muyren de fam o trameten a captar e demanar la vida...» El governador, amich d'en Beçet, va anarlo a trobar y escrivia després an el rey que en Beçet tenia rahó, que s'havia obligat ab jurament a no admetre nous càrrechs sobre les leudes de Tortosa; en Beçet escriu també y envia ademés els comptes de les leudes per convencer al rey, però tot va ser en và: una nova carta d'aquest insistia en les seves ordes al governador y al batlle, qui va resignarse a pagar dels seus diners, avants que darlos dels de la leuda, com recorda després an el rey, a l'excusarse de pagar un nou compte que aquest li enviava: «...sab senyor vostra excellencia que ço qui es stat donat als ministres e a la comtessa olim d Urgell es stat paguat de ma propria bossa....» (1).

Altres vegades es trobava en Beçet en conflictes ab les universitats y particulars que ·s creyen lessionats per la batllia; els nobles ademés no ·s resignaven facilment a acatar l'autoritat del batlle, y era necessaria molt sovint tota l'enteresa de caràcter y la gran força de voluntat d'un home com en Beçet per no cedir a llurs imposicions, apoyades a voltes ab la força. Això va succeirli, per exemple, a Granollers, on es disputaven Sentmenats, Corberes y Torrelles, precisament quan el batlle estava buscant qui li deixés la quantitat que li faltava per desemparar la vila. Primer va ser en Ramon de Torrelles qui protestava de les disposicions d'en Beçet sobre la jurisdicció de la vila y quan aquest hi enviava an en Tomàs Rubí, porter de la batllia, a portarhi ordes, dòna Leonor, muller de don Ramon, li responia en ausencia del seu marit aquestes paraules no massa respectuoses, que eren reportades després fidelment an en Beçet: «...que parlant ab reverencia del senyor rey e de mossen lo batlle, que no ·ls ne preu aço, *faciendo signum de pede*, que atretant lin diria quant mossen lo batlle sia açi...» (2); donant després clam de pau y treva contra ·ls homes de Granollers, mentres en Beçet escrivia al rey protestantne y demanant que hi posés remey, perque de lo contrari: «molts altres fets d aquest pendran lum e exempli» (3). La qüestió va arreglarse permetent als Torrelles que nomenessin batlle a un del seu partit, en Ramon de Sant Hilari, y aleshores varen ser els Sentmenats y els Corberes els qui s'hi oposaven, aquestos amenaçant ab matar al batlle nou y en Berenguer de Sentmenat enviant a dir an en Beçet que ·s deseixia d'ell. En Beçet a pesar de tot va tenir ferm sostenint al batlle y escrivint de nou al rey una carta en que ·s veu ben bé quin home era: «....si vos senyor volrets en aço provehir sera ço qui s pertany de rey e senyor virtuos tal com es vostra excellencia e, si roman aquest fet axi, dupte que algu vulla pendre carrech de vostres fets; pens que, si jo fos batlle de mossen Bertran de Cabrera o de .i. altre baro, ells no

(1) Vegis per tota aquesta qüestio, A. C. A.: r. 2701, f. 97 ss., 103 ss., 110, 113 ss., 128; r. 2703, f. 71. A. B., c. 6-A-47, f. 51 ss.; Docs. LVIII, LIX, LX, LXV y *Documentos inéditos del A. C. A.*, III, 164, 195, apèndix.

(2) A. B.: c. 7-A-b-19, f. 56.

(3) A. C. A.; Cartes reyals, 13 janer 1418.

s o gosarien imaginar, pero, senyor, fins vos manets lo contrari jo no stare de procehir en vostres fets e si vos volets senyor per mi mateix ab senyors e amichs me deffendre d ells...», y insisteix després: «...lo dit Berenguer no se s deseixit de mi, car jo com a P. Beçet no li he res fet e ço que he fet mostrare haver fet justament e sino vos e no ells m evets a castigar, mas es se desexit de vos e senyor aquestes coses donen tant atreviment que puys no es be per refernar e per ço com aço es cosa tant nova, scrich de tot largament a vostra senyoria, suplicant a aquella sia sa merçe sentirse de aço e sertiffich vos senyor que, si degudament no y provehits, no y cal aturar official vostre, car tal novitat null temps fou vista en Cathalunya e d uy mes encontinent com no ls fara hom a lur guisa faran semblant proces, fins que tornaran a aquella malaltia, la qual solia esser que s desexien dels reys, per la qual aturar, vostres predecessors gloriosos han trebellat fins que ab agres medecines la han extirpada; jo senyor per lurs deseximents no stare de fer lo que dege e que per vos me sara manat e contra ells e tots altres e on vos no m deffenats, ab les mans ab mos amichs e senyors me defendre d ells lo millor que pore...» El rey no va abandonar al batlle: el governador de Catalunya, Lluis de Requesens, va anar a Granollers y confiscà tots els bens den Sentmenat qui pochs dies després es desdeya del seu deseiximent, de lo que, diu en Beçet al rey, «he haud gran pleser, per ço com am mes que ells se meten en regle que si vos los hi haviets a metre»(1).

Casos semblants passaven ab freqüencia, a principis del 1418. Per haverse arrendat les leudes de Camprodón, contra ·l voler dels cònsols de la vila, aquestos amotinaven al poble contra l'escrivà qui havia fet l'arrendament «dientsli peraules assats punyents e minvoses» y pregant al veguer que «maltractas lo dit arrendador [un Tomás Fuster] e que l trasques si possible fos del mon», al mateix temps que enviaven un missatger al rey per demanarli l'anulació de l'arrendament; el comentari d'en Beçet al comunicarli tot això es interessantíssim per conèixer l'estat en que ·s trobava la administració: «...yo senyor certifich vostra dita gran excellencia que si vos donats orella al dit missatger, per la dita raho o altres semblants, que yo ne altres no ns cal anar per la terra per demanar vostres drets, car vostres officials no us gosaran deffendre, com tantost per vies indirectes e collors palliades los regidors de les ciutats e viles reyals los veixen e fan vexar e no es cosa de equitat que per bon servir obtenga algu mal guardo; e per aquesta raho vostres drets son vuy molt diminuits, per tal com los reebedors envides los gosen integrament demenar, com devegades e molt sovin los sien fetes menasses e diverses oppresions e no es algu qui entena en deffensio de vostres officials, majorment quant son perseguits per los dits regidors de les dites ciutats e viles pus que no fan ço que ells volen; aço, senyor, es malaltia qui s pren, perque es no solament expedient mas encara necessari

(1) Vegis per aquesta questió docs. XLIII, XLV, XLVI, XLVII, XLVIII, L.

provehirhi segons se pertany e repellir tals aduladors en forma que contra justicia e en diminució de vostres drets no puxen alguna provisio obtenir, car jur vos senyor, per la fe que us so tengut, que quant se trobe un official vostre qui mantingue vostres drets es una gran meravella en aquest principat» [1].

Ab els particulars en Beçet no va trobar generalment grans dificultats; tres cartes hem trobat solsament dirigides al rey, les tres firmades per «Ramon de les Planes olim de la casa del senyor rey pare e senyor vostre» queixantse de la conducta d'en Beçet en una qüestió que portava la universitat de Ripoll [2], acusantlo precisament d'aquells mateixos defectes que Sant Vicens Ferrer atribueix als juristes del seu temps [3]. El batlle de Tortosa escrigué també al consell queixantse d'en Beçet [4], però cap d'ells va conseguir perjudicarlo.

A pesar de tots aquests contratemps la gestió d'en Pere Beçet a la batllia va ser de les més afortunades y ·ls mermessors podien dir al mestre racional, al presentar l'últim compte de la seva administració, que: «los affers de la dita batlia en temps del dit batle general eren molt mes crescuts que no eren abans d ell [e] la dita batlia reporta grans profits que no haguere si tal o semblant persona no y entrevengues» [5]. Per conseguir aquestos resultats no va planyer treball, ni fatiga, ni viatjes, va reduir els sòus excessius que cobraven els oficials [6]; aprofitant la part que a la seva batllia corresponia de les quantitats que votaven les corts per quitació del patrimoni reyal [7] y reclamantla quan no se li assignava [8], va conseguir, en un espay de temps relativament curt, redimir Mataró, la Roca, Granollers, Molins de Rey y tants y tants altres llochs [9], empenyorats en sa major part en temps del Rey Ferràn y basta veure la satisfacció ab que cada cop que consegueix una nova quitació ho comunica al rey per compendre tot l'interès que hi posava. Diu, per exemple: «vos certiffich que los lochs e castells de Cubelles, de la Gialtru e de Vilanova son en vostra domini... placia a nostre senyor que bon profit vos façen e molts ne quitets e conquirats segons vostres predecessors han conquestats e vostra sacra persona hi es be disposta...» [10]. Ab la mateixa activitat s'ocupava de la infinita serie de qüestions que corresponien al seu ofici: obres al palau, permisos d'edificacions,

(1) Vegis doc. LIII.
(2) Vegis docs. LVII, LXIV.
(3) «Notarii, advocati, procuratores et judices, ut posint recipere bona hominum, prolongant dietas ad octo ad quindecim... et de modico faciunt magnos procesus et implent libros verbis inutilibus, et quod posset expediri intra sex dies, faciunt durare per annum. Nota quid est dicere *court* quia antiquitus in illa *court* expediebant subito, sed modo curia perdidit nomen suum et vocatur *la longa*. Ecce aves de rapina domini de curia». CHABÁS: op. loc. cits, p. 92.
(4) Vegis doc. LIV; A. C. A.: pergamins Alfons V, n.° 39.
(5) Vegis doc. LXXX.
(6) Vegis doc. XXVII.
(7) Vegis A. C. A.: r. 2562; f. 132 v.° r. 2701, f. 52; A. B.: c. 6-A-50. f. 48 v.°
(8) Vegis doc. LXX.
(9) Vegis docs. XXVIII, XLII, XLVII, LI, LV; A. C. A.: r. 2703, ff. 52, 96 v.°; A. B.: c. 6-A-50, ff. 15 v.°, 17, 48, 48 v.°, 50. Se ·n podrien citar molts altres.
(10) Vegis doc. LVI.

rebuda dels comptes dels altres batlles, permisos d'embarch y tantes altres coses [1] que no ·s comprèn com podia un home sol portarles, perque de totes elles s'ocupava en Beçet personalment y no més en els cassos en que havia d'ausentarse es feya substituir per altres. Quan se tractava de defensar els drets reyals no atenia may a la condició de qui ·ls atacava. Hem vist ja com va obrar a Granollers; vegis aquest fragment d'una carta seva al rey, després d'haver prohibit aquest que ·s procedís contra ·l bisbe de Lleyda, qui en perjudici de la jurisdicció reyal havia fet aixecar forques en la vall de Borraners: «...tenint vos per dit senyor que si tals provisions fets sovint que de vostre patrimoni se pendran volentes les gents, pus vos los ho volets consentir, car no m sembla rahonable que l dit bisbe ne altre se deia tant atrevir... e jur vos en ma fe, senyor, que, si vos fets cessar aquest proces, que yo ire pendre del bisbe tant del seu que ell se haura mes a clamar de mi que yo no he ara d ell...» [2]. Una de les coses en que va posar més esment va ser en protegir als jueus, que tant maltractats varen quedar després de les destruccions dels calls l'any 1391; una de les cartes més severes d'en Beçet es la que dirigia pel desembre del 1418 als jurats y prohoms de Girona que no defensaven la aljama de la ciutat, potser la major de Catalunya, de les vexacions de l'abat de la iglesia de Sant Feliu [3] y l'abat mateix no va lliurarse d'una seria advertencia [4] de que s'abstingués de molestar als qui eren «singular patrimoni» del rey.

Al mateix temps que dels afers de la batllia, havia d'encarregarse en Beçet de les comissions extraordinaries que li confiava ·l rey, com demandes pels matrimonis de les infantes, nòlits de naus, informes sobre peticions que li feyen

(1) Vegis docs. XLI, LII; A. C. A.: r. 2562, f. 135; r. 2786, f. 54 v.º Vegis també el ja citat. A. B.: c. 7-H-25; com a mostra dels documents que conté copiem els dos següents: Die sabbati .xxiiii, jannuarii anno predicto [1417].—Nicholaus Pujalt, mercator Barchinone, gratis etc. promissit, sub pena corpore et bonorum suorum, quod, hinc ad duos annos proxime venturos, restituerit eidem honorabili baiulo generali albaranum testimoniale illius officialis civitatis de Costantinoble ad quem spectet de discarricamento fiendo in dicta civitate de sexaginta uno quintalibus una rova et duo decim libre de quintal gros de ferro que dictus Nicholaus carricare debet, de licencia eiusdem honorabilis baiuli generalis, in quadam sua navi, causa fferendi eadem ad dictam civitatem etc. renuncians etc. fuit factum sibi albaranum licencie de predictis. Die proxime dicta [26 janer] Anthonius Mathoses custos rerum prohibitarum que exehuntur per mare a civitate Barchinone retulit Bartholomeum Reg patronum Barchinone civem Barchinone discarricasse in huiusmodi civitate Barchinone undecim faxia inter frumentum et civatam et lentes que in civitate Terrachone nuper carricaverat in dicta barcha de licencia procuratoris regii eiusdem civitatis causa ferendi eadem et discarricandi apud predictam civitatem Barchinone ut constat albarano dicti procuratoris regii quod restituit. qua rellacione facta dictus honorabilis baiulus generalis jussit fieri albaranum responsiorem eidem procuratori sub forma assueta.

(2) A. C. A. Cartes reyals, 20 febrer, sense any.

(3) Vegis doc. LXVI.

(4) A. B.: c. 7-Ab-20, f. 5 v.º; diu en Beçet que ha sabut que: ...non nulla hospicia quorumdam judeorum portasque ipsorum et tecas in eis repertas, diversis artificis ferreis que hac de causa vobiscum deffere jusseratis, fregistis et eciam diruxistis, abstrahendo ab eisdem hospiciis et vobiscum adportando, more predonis, et hominis vim et violenciam facientis, quasdam tecas, libris ebraicis et aliis bonis plenas et eciam certam magnam quantitatem librorum ebraicorum aliaque bona que per vos inhibi ut dicitur reperta fuerunt, preterea, non contentus adhuc de talibus male gestis ut durius vallatis sicut cordi vobis est affigere et destruere judeos predictos, monuistis seu monere fecistis, omni reverencia ultroiecta gubernatorem Cathalonie, in eadem civitate tunc personaliter residentem, quod infra certum tempus in ipsa monicione contentum, caperet vobisque traderet quinque vel sex ex dictis judeis quos, eo quare deffendunt quemadmodum tenentur aliamam eorumdem judeorum ipsiusque negocia procurant, suspectos esse dicitis de heresi damnata, sub hoc colore, vobis volentes jurisdiccionem vendicare. ulterius tenetis arrestatam quandam ebream, in monasterio sancti Danielis extra dictam civitatem sistentis, quia noluit neque vult habitare cum viro olim suo nuncque temporis neophito seu xristiano...»

les ciutats, resolucions de plets [1], etc.; quan l'abat de Banyoles es baralla ab la gent del poble, es en Beçet qui va a la vila y troba «lo monastir fornit de armes e bombardes e de alguna pocha gent ab los portals tancats e los homens de la vila tots armats de lançes, pavesos, ballestes e algunes bombardes, axi com homens apparellats a batalla, la qual cosa era fort lege de veure e apparellada a tot scandol», y treballa per posarhi pau [2]; quan en el 1428 un terratrémol destrueix Camprodon, es també en Beçet qui hi ha d'anar y consultar després ab «els doctors e notables persones en sciencia de la ciutat de Barchinona» lo que més convingui fer [3]. Altres vegades no son encàrrechs del rey, sino en Beçet mateix qui intervé en qüestions que poch tenen que veure ab el seu ofici: mogut per la seva gran afecció a la corona, ell es un dels primers en advertir al Magnànim dels treballs que ·s feyen a Barcelona per organisar una embaixada que demanés el cambi de consellers y administradors de justicia y si no va poder impedir que l'embaixada sortís, certament va influir molt en que ·l bras militar no hi figurés oficialment; la correspondencia entre ·l rey y ·l batlle relativa an aquesta qüestió es curiosíssima y ·ns fa veure com, ab tot y haver passat alguns anys, no s'avenia encare el vell esperit català ab el de la nova gent [4].

Ademés de tots aquets treballs l'obra diplomàtica d'en Beçet, començada en el regnat del rey Ferràn, va continuar en el del seu fill, però desgraciadament no ·ns queda d'ella altre testimoni que les insuficients referencies contingudes en l'últim compte del batlle [5]; per elles veyem que aquest va ser enviat a Nàpols l'any 1422 y a Castella el 23. Aquesta última embaixada deuria ser per tractar del dot de la reina María, que a 12 d'abril d'aquell any li havia donat poders pera cobrar lo que ·s devia per aquesta causa [6]; el motiu de la primera no ·s pot pas precisar, perque varen ser moltes y per diverses rahons les que en aquell temps va enviarhi el Magnànim. Ab l'anada d'aquest a Italia la feina d'en Beçet va quedar quasi reduida a la de la batllia y a les corts, la seva correspondencia ab la reina Maria [7] y ·l rey Joan [8], fa sempre referencia a qüestions oficials, sense especial interés; únicament hi ha la carta de la reina concedintli el títol de doctor, a que s'ha fet ja referencia avants.

La intervenció d'en Beçet en les corts va ser constant y ·l seu nom figura en totes elles, desde ·l primer parlament de Barcelona del regnat d'Alfons V,

(1) Vegis docs. XXVI, XXIX, XXX, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVII, XXXVIII, LXVII, LXXI, LXXII, LXXV. A. C. A.: r. 2468, ff. 8 v.º; 17 v.º; r. 2788, f. 66 v.º; r. 2936, f. 166; r. 3276, f. 99; cartes reyals, 21 juny 1426; A. B.: c. 7-Aa-1, ff. 56, 58, 78; c. 7-Ab-20, f. 16 v.º

(2) Vegis doc. LXII.

(3) Vegis doc. LXXVIII.

(4) Vegis per tota aquesta qüestió docs. XXXIX, XL, XLIV, XLVIII, XLIX, L, LXVIII, LXIX. *Cortes de Aragón, Valencia y Cataluña*, ÇURITA: *Anales* (ed. 1668, p. 132 y següents).

(5) Vegis doc. LXXX.

(6) A. C. A.: r. 3276, f. 99.

(7) Vegis A. C. A.: r. 3276, passim; A. B.: c. 7-Aa-1, passim.

(8) Vegis docs. LXXVI, LXXIX; entre ·ls molts documents de caràcter administratiu, son aquestos els únichs que hem trobat, d'interès personal; el primer es un reny bastant dur an en Beçet perque, a judici del rey Joan, no s'havia comportat prou curialment ab un colector d'impostos; el segon, al contrari, es una recomanació molt afectuosa.

fins a les de Tortosa del 1430. La ciencia y habilitat jurídiques que tenia feyen d'ell un home insustituible per resoldre les qüestions de greuges y drets que en cada cort es presentaven, a voltes d'un modo complicadíssim, difícils de resoldre per qui no conegués molt bé les lleys y l'administració. Tant el rey Alfons, com la reina Maria solen posarlo casi sempre per tractador seu per buscar junt ab els representants de les corts, la manera d'arribar a un acort en aquells casos en que estaven dividits els parers o ·ls interessos d'uns y altres [1]. En Beçet mateix es vegé atacat en elles alguna vegada: aixís, entre ·ls capítols presentats al rey en les corts de 1420, n'hi figura un relatiu a l'ofici de batlle general, evidentment dirigit contra en Beçet, demanant que per aquest càrrech no s'anomeni cap jurista, perque aquestos no fan més que allargar y dificultar els negocis y vexar als qui han de recorrer al seus serveys [2].

En les últimes corts a que va assistir, els síndichs de Barcelona varen presentar dos greuges contra ell: una per haver ocupat indegudament, segons els síndichs, la casa del pès de la farina, en perjudici de l'administrador de les places, posat per la ciutat [3]; l'altre per exigir drets indeguts sobre l'embarch de mercaderies en el port de Barcelona. No coneixem la fi dels dos processos moguts per aquests motius contra el batlle, perque està incomplert el registre en que ·s troben; en Beçet, de tots modos, morí avants de que acabessin. La última sessió de Corts a que va anar fou la del dia 13 de febrer: vuyt dies després, va morir [4].

Tant com son nombrosos els documents relatius a la vida pública d'en Beçet, son escassos els que ·s refeixen a la seva vida privada; recollint però les noticies escampades, especialment en l'inventari que va ferse dels seus bens y en una carta de la reina Maria [5], molt posterior a la mort del batlle, en que ·s resolen algunes qüestions dels mermessors, pot referse, en part, aquest aspecte, no ·l menys interessant, de la seva biografia.

Hem parlat ja dels seus pares y dels seus estudis; molt jove va casarse ab una certa Agnès [6] y tingué d'ella dos filles, anomenades Joana la major y Eu-

(1) Vegis *Cortes de Aragón, Valencia y Cataluña*, XII, XIII y XIV, passim.

(2) Ibid. XII, 336: *Del Batle general de Cathalunya:* Item, senyor, experiencia ha mostrat el bon us e costum de vostres molts alts predecessors, de bona memoria, quals officis jurediccionals donats a vida, e encara los ordinaris son stats regits e comanats a persones del stament militar o de ciutadans o homens de vila honrats e no a altres, e sia cosa manifesta que, vinents tals officis en mans e poder de altra condició, specialment a alguns juristes qui, volents se mostrar ab instricacions e subtilitats de drets, fan e acostumen fer moltes novitats e questions dificultant los negocis e fets sots color dels officis, en dan e vexació d aquells qui han a littigar davant ells, de ques segueixen grans treballs, vexacions e despeses, lonchs debats e plets inmortals, a càrrech vostre interés e dan de vostra cosa publica e com, entre los altres officis jurediccionals del principat de Cathalunya, la batlia general sia stada regida tots temps e comunament per les dites persones del stament militar o per ciutadans o homens de vila, honrats, lechs, per ço supplica la dita cort a vostra gran senyoria........ [que ·s dongui aquest ofici a persones de la dita condició, excluint als juristes].

(3) Vegis doc. LXI.

(4) Vegis *Cortes de Aragón, Valencia y Cataluña*, XIV, 357 ss., 406 ss.

(5) Vegis doc. LXXXI.

(6) Una sola vegada l'hem trobada mencionada en l'A. B.: c. 6-A-47, f. 38 v.º, sense ·l cognom, com propietaria d'una casa en el carrer d'en Pomar. Una altra casa tenia al carrer de Mercaders (vid. Inventari XXVIII, 1) que va donar en temps de nupcies a la seva filla Eufrasina y que després va passar a poder d'en Beçet; en Pere

frasina la menor. La primera es va casar ab en Bernat de Montpalau, en el 1417, perque a 14 del setembre d'aquest any el rey Alfons mana que·s paguin an en Beçet 1,000 florins en ajuda d'aquest matrimoni (1); la segona ab en Manuel Icart. D'aquestos matrimonis varen neixer en Bernat Joan de Montpalau y en Pere Icart, qui va morir aviat y sense descendencia (2). La fortuna d'en Beçet, ja gran per la seva casa (3), va aumentar molt en temps del Magnànim que va recompensar esplèndidament tots els seus treballs; a més de conservarli els 1,000 florins anyals de sòu, tot sovint li fa donacions d'altres quantitats, a voltes bastant crescudes, com l'esmentada abans pel matrimoni de la seva filla; en Beçet cobrava ademés per tots els altres oficis que tenia: procurador fiscal, advocat del batlle de Barcelona, etc., y per totes les embaixades y comissions que se li donaven (4). La llista dels censos que va deixar a la seva mort demostra prou bé la seva posició; ell havia comprat ademés terres y cases y fins una curiosa escriptura del Arxiu de la Batllia del 19 janer 1428, ens ha conservat el testimoni de la compra d'una esclava russa de 16 anys, de nom Magdalena, feta per en Beçet an en Bartomeu Tàrrega, mercader barceloní. Aquesta escriptura es molt interessant pel seu formulari, que correspon a lo establert en els tractats de dret romà per la compra y venda d'esclaus (5).

En el seu testament en Beçet dividia la seva herencia en quatre parts iguals: dugues les deixava pel bé de la seva ànima y per obres piadoses, les altres dugues als seus dos nets, ab la condició de que si un d'ells moria, la seva part no aumentava la del sobrevivent, sino que devia ajuntarse a les dugues primeres y ab el mateix fi que aquestes. Pel compliment de la seva voluntat nomenava marmessors als seus oficials de la batllia, Pere dez Torrent y Joan Texera, an els seus gendres, a la pia almoyna de Barcelona y al prior dels predicadors d'aquesta ciutat; els quals a 6 de mars del 1430, varen inventariar tots els bens d'en Beçet; un tresllat d'aquest inventari, fet poch després de l'original, es el que ha arribat fins a nosaltres y al que hem fet referencia al principi.

No intentarém nosaltres estudiar aquí totes les noticies que aquest curiós document ens dona sobre la vida y les costums a principis del segle XVᵉ, orfebreria, indumentaria, mobiliari, etc.; altres podràn ferho ab més competencia y profit. Els marmessors comensen inventariant la casa que en Beçet tenia y en la qual vivia al carrer de Mercaders, «assats prop la portella de Sent Johan». Les habitacions de la casa del batlle son seguides una per una, anotant tots els objectes

Icart era procurador d'ella, en vida del marit (vegis Inventari XXVII). No surt per res en lo que coneixem del testament d'aquest, ni la seva cambra sembla ser cap de les inventariades; seria, no obstant, aventurat voler treure d'aquestes insuficients noticies cap conseqüencia definitiva.

(1) Vegis doc. XXXII.

(2) Vegis doc. LXXXI, Inventari XXVII.

(3) Vegis Inventari XXVI, XXVIII.

(4) Vegis pels sous y donacions del rey, docs. I, II, IV, XI, XIII, XVI, XXII, XXIII, XXXI, XXXII, XXXIII, LXII, LXXII, LXXX; A. B.: c. 6-A 47, f. 41 v.° (albarans d'en Beçet).

(5) Vegis doc. LXXVII.

que hi havia, sense grans detalls, naturalment, però d'un modo suficient per permetrens reconstruir l'estada d'en Beçet: la primera cambra, on guardava les joyes, la vaixella y l'argent; la capella iluminada al través d'una vidriera ab Sant Antoni, drachs y arbres, ab el seu petit retaule ab «Nostra Dona ab Jhesu Xrist» d'una banda y ·l crucifix de l'altre, l'ara «gornida de vidra ab Nostra Dona ab son fill en lo bras e dos arbres patits ab un servo» y ·l reliquiari d'or ab esmalts y tots els ornaments; el menjador ab la taula y ·l dressador y la «concha» per l'ayguamans, decorat ab armes y pavesos y ab dos draps de Ras ab imatges; la cambra major, dormitori d'en Beçet, ab el llit voltat de cortines blaves, el mirall, l'armari, les caixes ab les robes; l'estudi del batlle, obert sobre ·l verger, ab els faristols y tinters y canalobres, els armaris y posts pels llibres, la taula petita y la cadira «obrada a les espatles». Segueixen així totes les habitacions, les de la profembra, dels escuders, de les esclaves; les altres dependencies, la cuyna ab les olles, arts, graelles y calderes, el celler ab les botes de vi grech y de vi vermell, fins els mals endressos de les golfes on s'acumulen, desde ·l bressol que serví pels fills fins l'armadura vella y la gavia on havia estat el papagay. Tota la casa d'en Beçet passa, llegint l'inventari, per devant dels nostres ulls, tal com ell, lentament y ab tant esforç, l'havia anada arreglant; a continuació s'inventarien la caseta ab jardí que tenia, segurament per deport, als afòres de la ciutat, devant del portal dels Orbs; després les seves rendes y terres, després lo que va emportarsen a Tortosa al anarhi, poch abans de morir (1). Aquesta última part es ben característica per fernos coneixer còm vivia en Beçet: els seus vestits usuals, les cotes de drap de llana o de vellut negres o burelles, forrades de marts; els jupons de fustaní blanch; les calses negres o grana; les sabates ab sivelles d'argent; els caperons y papafigos; els anells ab pedres esculpides ab «la salutacio a Nostra Dona» o «.III. ymagens nues»; el que portava quant morí, d'or, ab les seves armes; la corretja ab les lletres que deyen «Ave Maria gracia plena, benedicta tu»; la bosseta que portava al pit ab un reliquiari d'or y perles ab l'imatge del crucifix; la vaixella de que ·s servia, d'argent, ab les seves armes que figuraven també en els draps y cobriatsembles... Certament poques vegades es possible arribar com en aquest cas a una visió més aproximada; fins l'estat d'esperit d'en Beçet, una mica desenganyat després d'haver vist tantes coses (la cort fastuosa del rey Joan, aimador de la gentilesa; la fi de la dinastia, les lluites de la nova en temps del rey Ferràn; la posta del papa Benet a Colliure; la comtesa d'Urgell, descendenta de reys, anant a captar), sembla com si se'endevini al veure ·l deixar a Barcelona, el Lencelot

(1) A. B.: r. 2154 (provisional), f. 112: item posa en data lo dit batle general, los quals lo dit Johan Texera per ell paga lo primer dia de deembre de l any .m.ccc.xxix. an Bernat Colells, traginer de la vila de Sant Pere Dor, .xxvii. florins e mig qui fan .xii. lliures .vii. sous .vi. [diners] per un viatge que feu de Barchinona a la ciutat de Tortosa, ab cinch mulls o azembles carregats los .iiii. de libres e l cinque de robes de vestir del dit batle general, los quals lo dit batle hi feu portar per servey del senyor rey que en la dita ciutat de Tortosa celebrave corts als cathalans, en les quals lo dit batle per son offici era grantment necessari, axi per deffensio del patrimoni reyal de Cathalunya com per interessos de la cort del dit senyor...... xxxxviii. sous .vi. diners.

y ·l Terenci y ·ls Cansoners, per emportarsen per tot repòs les Étiques d'Aristòtil y Sant Tomàs.

Però per nosaltres la part més interessant de l'inventari es la que fa referencia a la biblioteca, formada quasi totalment per llibres de dret; els viatjes d'en Beçet y la seva gran fortuna li havien permès ferse ab una llibreria jurídica de les més importants que coneixem. Unicament pot comparàrseli la d'un company seu, Alfons de Borja, l'antich mestre de dret, a l'estudi de Lleyda, després papa Calixte III (1). Certament altres n'hi haurien ben nutrides: en les llibreries eclesiàstiques se trobava una gran abundancia de llibres d'aquesta disciplina; l'inventari que coneixem de la del bisbe de Mallorca, Antoni de Colell (2), n'es una bona proba; una clàusula del testament d'en Pau Nicolàs, secretari primer del rey Ferràn, després del rey Alfons, demostra que havia de tenir també una bona biblioteca (probablement jurídica donada la seva professió) quant ordena als qui seràn marmessors seus que «no venen, distraen, empenyoren, ne alienen o transporten en alguna manera los libres meus, ne algun de aquells, ans aquells tinguen e guarden be e diligentment per al hereu o hereus...» (3); desgraciadament no tenim de la seva llibreria més que aquesta noticia. Una de les coses més curioses es veure com en Beçet estava al corrent del moviment jurídich del seu temps: molts dels autors que tenia, eren contemporanis seus com Baldo, Angel, Ancharà, etc., y fins algun, com Joan d'Imola, el va sobreviure; té ademés aquesta llibreria una especial importancia pel nostre dret, perque naturalment el batlle havia de tenir singular interès en possehir els còssos legals catalans y les obres dels autors seus connacionals, algun d'ells amich y company d'en Beçet. Basta ab lo dit per compendre que ·ls llibres en vulgar son escassos: un cançoner català, un altre francès y un Lencelot recorden encare segurament a l'estudiant de Montpeller; l'Art general de Ramon Lull, les disputes filosòfiques del temps; en llatí, en els escassos llibres que no son de dret, veyem dominar ja ·l gust nou del quatrecents y al costat del Catolicon y l'Anticlaudià y del tractat De Consolació de Boeci, trobem la Taula de Policrat y les obres d'Horaci, Ovidi, Terenci, Ciceró, Sèneca, Plini, Titus Livi, etc. Vegis a continuació, y per acabar, el catàlech d'aquesta llibreria, ordenat, en lo possible, per autors (4).

(1) El catàlech de la seva llibreria particular es troba en un ms. de la Biblioteca capitular de Vich.

(2) 1349-1363.—Publicat, ab altres, pel P. EHRLE: *Historia Bibliothecæ RR. Pontificum*, I, 186 ss.

(3) A. C. A.: r. 3119, f. 176.

(4) De l'aspecte extern dels llibres dona l'inventari les següents indicacions: 80 llibres en pergamí, 60 en paper, 3 en pergamí y paper (n'hi han alguns sense indicació); lletra bolonyesa (III, 16), lletra tirada (XXVII, 88), lletra francesa (XXVII, 101); psaltiri y hores capletrades d'or (1, 2, 3); llibres miniats (III, 14, 16, 22, -XIV, 11, -XXVII, 49); llibres molt vells o vells (III, 40, 82, 99, 101, 102); de poca valor (III, 101, 102, 103, 108, -XXVII, 43); coherns (III, 89, 90, 109); sisterns (III, 107, 108); distingeix entre gran forma, forma major de full, forma major, migençera, petita, menor y poca; la enquadernació més abundant es la de posts de fusta cubertes de cuiro de diversos colors, hi han també cubertes de cuiro, pergami, engrutades, de fusta sense cobrir, de sati, etc. molts llibres tenen tancadors, gafets, dolses, claos, cantoneres, etc.; un està rosegat de rates (XXVII, 74). Vegis especialment la Biblia III, 16.

INVENTARI

P. BASSET

Translatum inventarii facti de bonis honorabilis Petri Baçeti quondam.

TRANSLATUM

Noverint universi quod..(1)
habuit exordium huiusmodi inventarium die lune .vi. marcii, anno a nativitate domini .m.cccc.xxx.°

Primerament atrobam en la heretat del dit honorable misser P. Beçet, quondam, un alberch ab .i.portal en la carrera publicha obrint, ab ort a aquell continguu, ab entrades e exides e tots drets e pertinencies de aquell, lo qual lo honorable batle mentre vivia havia e possehia en la ciutat de Barchinona, en lo carrer apellat dels Mercaders, assats prop la portella de Sent Johan e aquell tenia per certs senyors e sots senyoria e alou de sgleya, a cens d un morabati cascun any, pagador en cert terme.

I. — *En la cambra del verger*

1 Primo atrobam en la cambra del verger, ço es: un cofre d alber groch ab son pany e clau dins lo qual eren les robes e bens seguents:
2 Primo .i. libre scrit en pregamins apellat *Psaltiri*, capletrat tot d aur, ab cuberta de siti blau e ab los tenchadors grans d argent daurats.
3 item .i. altre libre scrit en pregamins apellat *Hores*, capletrades d aur, ab cuberta de seda velutada de vert e negre, ab .i. tenchador d argent.
4 item .xxxiii. grans de coral vermell, grossos com .i. siuro, ab una ungla d argent daurada.
5 item en .i. paper uns pochs de perfums sive oçellets.
6 item .i. carner de seti blau, ab guorniment e una correge d argent, ab .i. parxe de seda negra, ab cap e sivella e .iiii. platons d argent daurats.
7 item una capça de vori pintada, ab sa cuberta, dins la qual atrobam .i. barrellet de vidre ab un poch d almesch.
8 item .i. caragol de mar e una cuberta de capsa, de vori.
9 item una capseta sive miral de vori qui s tanque, sens lunes.
10 item una croheta patita d argent.
11 item dos anells d or ab dos balexets, de pocha valor.
12 item dos anells d or d arres, la un ab una perla e l altra ab una turquesa.
13 item un stog de cuyro ab .i. cordo vermel, dins lo qual havia un manech de vori.
14 item una capça de fust dins la qual havia una cullera d argent e la (!) brancha de coral.
15 item dos mochadors de drap d Almeria listats.
16 item un troç de drap dins lo qual havia una vexigua d almesch.
17 item dues setres sive pitxers grans, cubertats d argent, qui pesaren set marchs una onsa e mige.
18 item un comfiter d argent daurat, fet a manera de copa cubertorada, ab esmalts relevats, ab .i. vidre blau en la agulla del cubertor, lo qual pesa set marchs set unses.
19 item una copa, cubertorada, d argent daurat, ab un garlendeu ab angells entorn e .i. angel alt en lo cubertor, qui pesa dos marchs .vi. onzes.
20 item una altra copa d argent daurada ab cubertor en lo qual ha una agulla blancha, qui pesa .iii. marchs e mige unça.
21 item una altra copa gran d argent ab cubertor, tota daurada e lisa, ab una flor de lir en lo cubertor, qui pesa dos marchs .vi. onses.
22 item .i. pitxer d argent daurat, cayrat, ab .i. drach al cubertor, qui pesa dos marchs e .iii. onses.
23 item .vii. scudelles d argent blanch, greselades, qui pesaren set marchs mige unça.
24 item sis plats d argent blanchs qui pesaren sinch marchs .v. onzes e mige.

(1) En blanch en l'original.

25 item dos canelobres d argent, ab daus en los peus, d argent, qui pesaren dos marchs e .iii. quarts.
26 item una tassa d argent blancha qui pesa .viiii. onses .iii. quarts e mig.
27 item un grealet d argent blanch qui pesa dues onzes e mige.
28 item un altre grealet d argent ab una orella. e .v. culleres tot d argent, les .iii. senseres e les dues trenchades, qui pesa .iiii. onzes .i. quart.
29 item un altra tassa d argent blancha, la qual no fou pesada, pero podia pesar entorn un march.
30 item .i. troç de carmasi de grana, qui tirave entorn un palm.
31 item una pinta de vori gran, obrada d or.
32 item .viiii.° pintens de fust.
33 item un relotge de fust e .i. ganivet turquesch.
34 item .i. saquet de canyem dins lo qual ha alguns albarans e scriptures.
35 item atrobam un full de paper, scrit de ma propria del dit honorable micer P. Beçet, en lo qual ere scrit lo memorial de tot l argent seu, lo qual fou atrobat en la caxa o cofre hon es l argent.
36 item mes atrobam una caxa de fusta d alber, nova, la qual se tancha ab dues tenchadures, una sobre altra, dins la qual havia les robes seguents:
37 ço es: una bossa de cuyro blanch dins la qual havia .viii. duchats d aur venecians, un florin de Florença e sinch scuts d or de França.
38 item .xxiii. grossos d argent e set gillats.
39 item atrobam un cofret patit, pintat ab dauradura, dins lo qual atrobam una bossa de cuyro negre, dins la qual havia .cviii. florins d or d Arago en nombre.
40 item mes atrobam un sach larch de canamaç, dins lo qual havia sis çents quaranta sis crohats en nombre, entre de Barchinona e de Perpenya.
41 item un altre saquet dins lo qual havia .xv. crohats barchinonesos antichs e .xii. crohats malorquins e dos reyals valencians e .iii. florins e mig en or.
42 item mes atrobam un sach de canamaç en lo qual atrobam entorn de .lx. en .lxx. lliures en menuts, los quals no foren comptats, mas foren ligats e segellats ab lo segell den Rafel Paschal, notari e scriva del present inventari.
43 item un anell d aur hon ha un diamant de valua de .lxxx. florins en sus.
44 item un altre anel d aur hon ha .i. capmeu.
45 item un altre anel de cornalina gros, per a segell.
46 item una cornalina desencastada hon ha una empremta.
47 item una correge patita, trenchada, ab cap e .iii. platons d argent.
48 item alguns sachs de canamassos, buyts.
49 item .iii. paperets en los quals havia .i. poch de atzur e dues agulletes d argent daurades.
la qual moneda e anells e altres coses dessus scrites qui foren atrobades en la dita caxa, foren meses en lo cofre hon sta lo argent.
50 item aximateix hi foren meses dues taules de fust daurades, ab ymagens embotides de guix, lla una hon es lo batiment de Jhesu Xrist e en l altra l emperador. item una ymage de la verge Maria, feta a forma de tallador.
51 item .i. miral gran de barber.
52 item una post de fust sive bastiment, en la qual havia pintat .i. cartuxa, ab lo camper d atzur blau, possat sobre drap.
53 item un capell de vebre gran ab cordons de seda blava, folrat de catuhi blau.

Die martis, septima mensis marcii, anno a nativitate Domini .m cccc xxx., fuit processum ad continuandum dictum inventarium per dictos manumissores.
54 item atrobam, dins un altre cofre d alber groch, ab son pany e clau:
55 primo una cana de vellutat negre e .i. trosset patit de vellut negre.
56 item dos ganivets ab manechs d argent daurats, en una beyna de cuyro.
57 item un troç de benjuhi, axi com una taronge.
58 item un cofret patit enlaunat, dins lo qual havia dues bossas, la una d agulla, l altre de brochat de carmasi.
59 item .viii. gafets d argent daurats, de cota.
les quals demont dites coses foren meses dins lo cofre hon sta l argent.

50. **Taules de baix relleu, una ab la flagelació.** La figura de l'emperador representada en l'altre, seria potser el Pantocrator, ***Deus in sede magestatis*** o potser Pilat. La forma de tallador equival a forma de plat, essent el tallador un plat pla, de fusta generalment. — 52. Drap de pinzell en un bastiment de fusta.

60 item atrobam en lo dit cofre, hon son los diners e l argent, un translat en paper del testament ho derrera volentat del dit honorable micer P. Beçet, quondam, scrit de ma propria del discret en Johan Texera, notari del dit testament, qui aquell translat, segons dix, havia fet del dit testament ans que fos segellat ne fermat per lo dit micer P. Basset, segons ell dix e aferma, en presencia dels dits seus commermessors e de mi notari, e lo qual translat volch ell e los altres mermessors fos mes en mans e poder del honorable en P. Torrent qui aquell guardas.

lo qual cofre en lo qual eren tots los bens dessus scrits fou segellat per mi Rafel Paschal notari e la clau d aquell fou liurada per a mi; e aquell, de volentat dels altres mermessors, fou mes en casa de l honrat en P. Torrent, un dels dits mermessors, qui aquell tingues en comanda.

61 primo atrobam en lo prop dit cofre un parel de lensols de lin prim, de .iiii. teles, de .v. palms la tela.
62 item un altre parel de lansols de li prim, de .v. teles.
63 item un altra parel de lensols de li, de .v. teles.
64 item .i. altre parel de lensols de .v. teles.
65 item un altre parel de lensols de .v. teles.
66 item un altre parel de lansols de lin, de .iiii. teles.
67 item un altra parel de lansols de lin prim molts grans, de .iii. teles e mige, de companya, de sis palms d ampla.
68 item un altra parel de lansols de li olrans, de .iiii. telas e mige.
69 item un altra parel de lensols de li patits, oldans, de dues teles e mige.
70 item .i. lensol de .iii. teles squinsat.
71 item una sobravesta de terçanell, ala de corp, ab carts de or pintats.
72 item .i. parel de guants, de cabrit.
73 item una capça de fust longua hon ha unes balanses noves, sens pes.
74 item .i. balenser de fust domesquin, obrat de marquets, hon ha unes balanses e .i. pes.
75 item un march de passar.
76 item una cadira de fust nova, ab .i. stog dins, qui s tancha ab clau.
77 item un altre cofre enleunat de ferro ab son pany e clau, dins lo qual atrobam les robes seguents, ço es: .iii. brandons de çera blancha, obrats, cascun de una lliura. item dos plechs de canelas.
78 item un maneres ab .i. pom buydat, daurat e la croera daurada.
79 item dues pintes de fust obrades.
80 item una dagua ab bocal d argent daurat.
81 item un parxe de seda negra ab cap e sivella e sinch platons d argent blanch.
82 item unes tovalles totes blanques, squinsades.
83 item unes tovalles molt largues de obra françesa ab listes blaves als caps.
84 item unes altres grans tovalles totes noves, de obra françesa molt gentil qui no son acabades de obrar.
85 item dues tovelloles noves qui s tenen en .i. passoll.
86 item un plech de tovellolles de coto qui son .viii. en nombre, totes en un passoll.
87 item uns tovellons oldans de obra françesa lonchs.
88 item uns altres tovellons grans françesos ab listes blaves als caps, oldans.
89 item uns axuguemans de canamaç hon ha mig tovello de obra francesa e al un cap listes blaves.
90 item un altre tovello gran françes ab listas blaves als caps.
91 item un altre tovello gran franses ab listes blaves als caps.
92 item una peça qui es un tovello françes qui ere .viiii.º frasses (!).
93 item unes tovalles grans francesas ab listes blaves als caps.
94 item uns tovellons grans blanchs françesos ab listes als caps.
95 item uns altres tovellons grans fransesos ab listes als caps.
96 item uns altres tovellons franseses tots blanchs qui tiren .vi. brasses.
97 item un altre axugueman gran, de canyem, nou, en lo qual eren les coses seguents:
98 primo una gran peça de tovalles noves, fransesas, de obra menuda qui tiraven .xvii. brasses de lonch.
99 item una peça de tovellons nous, de obra françesa menuda qui tiren .viii. brasses e mige.
100 item una peça de tovellons nous, de obra françesa menuda, qui tira .xvii. brasses de lonch.
101 item unes tovalles françeses totes blanques ab obra menuda qui tiren .viii. brasses e mige de lonch.
102 item una peça de tovellons nous, françesos, qui tira .xvii. brassas de larch.
103 item una altra peça de tovellons nous, françesos, qui tira .xvii. brassos de lonch

104 item una altra peça de tovalles molt grans, françesas, de obra bella, qui tira .iiii. brasses e mige de larch.
105 item altra plech de tovellons de bel obratge tots nous e françesos qui tira .viii. brasses he mige de lonch.
106 item uns camis ab uns paraments de vellut vermell ab fres entorn tot vell.
107 item un carner de cuyro vermell brodat ab dames e pradaria e cassa, ab botons d or e de seda flochats.
108 item una servidora de vidre domesquina, no molt gran, hon ha unes tovelolles de cap de fill d Almaria ab listes verdes.
109 item una altra tovellolla de tela prima, brodada de seda e d aur.
110 item un pentinador de seda sembrat de brots d aur e de seda verda.
111 item una capça de fust rodona, sens cubertor, hon ha un mirall de fust ab marquets.
112 item un caxal de vori.
113 item una correga de seda negra, streta, ab sivella tota platonada de platons menuts qui son .lxxxviii., sens cap.
114 item en lo dit cofre es stat trobat .i. inventari, scrit de ma del honorable miçer P. Beçet, en lo qual son continuades les robas de li, lo qual no es stat comprovat e es dins lo dit cofre.
115 item un parell de coxins grans de vellut carmasi ab botons flocats.
116 item un altre cofre enlaunat de ferro, semblant al prop dit, dins lo qual eren les coses seguents, ço es:
117 un tovallo gran de companya qui tire dues canes e mige.
118 item un altre tovello tot blanch qui tira una cana.
119 item .iii. tovellons patits.
120 item altres .iii. tovellons patits squinsats.
121 item un tovello qui tira una cana.
122 item .iiii. tovellons squinsats.
123 item .xii. axuguemans de canyem.
124 item dos tovellons larchs squinsats.
125 item .viii. tovalles taulars totes blanques.
126 item una tela de lit.
127 item un parel de lansols de li, de .iii. teles e mige, qui han sinch palms de ampla la tela.
128 item una vanova prima, botonada.
129 item una cuberta de coxi molt oldana dins la qual havia .x. cubertos de coxins.
130 item un troç de tovalla tot squinsat.
131 item una altra vanova vella, feta a puntes.
132 item una altra vanova pus nova, feta a puntes.
Totes les robes dessus dites son en lo dit cofre.
133 item un tapit morisch ab obres vermelles e grogues.
134 item un parel de banchals françesos ab sis ymagens cascun, vells e squinçats.
135 item .iii. banchals tots verts. sembrats de brots, fets a la manera de Barchinona.
136 item un drap vermell de peus, ab senyal de don Henrich qui s dehia mestre de Calatrava.
137 item un cobre-etzembles de drap vermell, ab les armes del dit defunt.
138 item un tapit lonch qui ha entorn dues canes de larch, ab obratges morischs.
139 item un axalo vermell, olra e ernat.
140 item un taulell gran de eschachs fet a .viii. cayres, ab les cases grogues e vermelles, ab una bossa ab eschachs de fust.
141 item un axallo vert sutill e squinçat.
142 item un veyrat olra.
143 item una flassada listada de listas burellas he blanques.
144 item una altra flassada de borra blancha ab listas burellas e verdes als caps.
145 item una altra flassada listada de listas burellas e blanques.
146 item .iii. recoldadors de cuyro vermell redons.
147 item un banchal lonch, de una casa, en lo qual son les robes seguents:
148 item una cortina de cotonina tota blancha qui es sobreçell e reespatles.

135. No sabem com seria aquesta *manera de Barchinona*, potser es distingia pel color especial dels fondos, potser vol indicarse una forma determinada. En l'A. B.: c. 6-BA-1, f. 3, hi ha un rebut d'un Bernat Domenech, mestre de draps de senyals, ciutadà de Barcelona, per un a compte que se li ha pagat sobre 'ls 34 florins d'or que li deu la Batllia per dos cobri-atzembles, dos bancals y un drap de tauler (14 març 1426); un altre rebut. pel mateix motiu, en el f. 10. — 136. germà d'Alfons V.

149 item .iii. coxins de cap, grans, plens de fluxell.
150 item dos coxins patits, de fluxell.
151 item dos un (!) coxi patit ab coberta de li.
152 item un parell de lensols grans de .iiii. telas, de .iiii. palms e mig la tella, bons.
153 item una caxa patita d alber, ab lo pany, dins la qual atrobam les coses seguents, ço es: vii. panyos e .viiii.º camisses oldanes e un capell de lin [e] dues tovalloles oldanes.
154 item un troç de drap de li, squinçat.
155 item una altra caxeta patita, buyda, ab lo pany arranchat.
156 item un cofre d alber groch, ab son pany e clau, dins lo qual atrobam les robes seguents:
157 primo un barret gran negre.
158 item .iii. bragues de lana negres.
159 item una cugulla de drap burell.
160 item una cota de drap de grana, curta, lo cors folrat de domesqui negre e les manegues de tella vermella.
161 item una altra cota de bristo burell folrada de vays blanchs, ab cordo en lo collar, d or.
162 item una altra cota de vellutat negra, olrana, forrada de pell negra e les manegues forrades de pell blancha.
163 item una altra cota de burell bristo oldana, forrada de dorsos, ab les manegues de pell blancha.
164 item una altra cota de drap de dol, de bon tint, desforrada.
165 item una altra cota de drap de lera negra, desfolrada, oldana.
166 item una clotxa de drap negre sutil, curta.
167 item una altra cota de drap de la terra burell, desforrada, oldana.
168 item una clotxa de drap negre, curta, sotill.
169 item una altra cota de drap de la terra burell, desforrada, oldana.
170 item un troç de tella vermeyla hon ha alguns trossos de pells.
171 item un altre cofre d alber groch, ab son pany e clau, dins lo qual son les robes seguents:
172 primo atrobam una vanova gran, de cotonina, ab roses, ab sotana de lin de .v. telas.
173 item una altra vanova prima, ab rosas ligades a manera de serment, de .v. telas.
174 item una altra vanova obrada a schachs, de cotonina, ab sotana de li, de .v. telas.
175 item una altra vanova feta a escata de peix, de cotonina, olrana, de .v. teles.
176 item un caxo d armes dins lo qual atrobam lo arnes seguent:
177 primo unes cuyrasses noves cubertas de fustani blanch verguat.
178 item uns avant brassos.
179 item unes manyopas.
180 item una servellera ab galteres.
181 item un mandret groch.
182 item una caxa gran buyda sutill.
183 item una senalla de palma dins la qual havia quatre faldes de mayla rovellades e dos gorgerins de malla rovellats.
184 item una cota de malla, rovellada.
185 item uns guontellets antichs.
186 item uns sabatons de ferro[1].
187 primo .vii. posts ab sos petges d alber ab sa marfagua plena de palles.
188 item un parel de matalaffos tots blanchs ab sotanes blanques.
189 item un travesser de cosseril ab listes blaves plen de fluxell.
190 item un parell de lansols, de canyem, de .iii. teles, de compaya.
191 item una flassada cardada.
192 item un coxi de fluxell.
193 item un cubertor de veyrat pintat, ab sotana blava.
194 item dues peças de cortines ab son sobrecell e tovellons qui son schachades de eschachs de argent e de negre, ab lur guorniment de fust.
195 item una atxa de dues mans.
196 item dos canalobres de lauto.
197 item un baçi de lauto, trenchat.

(1) Falta entre aquest número y ·l següent alguna ratlla. Deuria dir probablement que en aquesta cambra, a més de lo ja inventariat, hi havia els objectes que ·s posen a continuació.

198 item dues antorxes de çera.
199 item un estrado de fust, denant lo lit.
200 item una stora de peus.
201 item un scabell blanch.
202 item un banch larch, detras lo lit.
203 item dues latas grans ab ses cordes e poliges, abtes per empaliar.

II. — *En la recambra*

Primo atrobam en la recambra del dit alberch les coses seguents:
1 primo un sach de canyem dins lo qual havia una cota de malla de mige bossa.
2 item .v. posts ab sos petges, d alber, ab sa marfagua françesa plena de palles.
3 item una cossera plena de fluxell.
4 item un trevesser de cosseril, listat blau, plen de fluxell.
5 item un stog de canyem, de dues cases, pintat, dins lo qual havia alguns scachs.
6 item una lança porquera.
7 item un barrallet de vidre, buyt.
8 item un banchal denant lit, sens cases.
9 item un regla de fust.
10 item en lo scriptori, sobre lo lit, atrobam diversos proçessos, sobre una post.
11 item un stog de canyem de .v. caras pintat, ab algunes scriptures.
12 item una stora de peus.

III. — *En l estudi sobre lo verger*

Primo atrobam en l estudi del dit alberch, lo qual es sobre lo verger, los libres e bens seguents, ço es:
1 una taula de fust patita, a manera de armari.
2 item un faristoll patit, plagadiç.
3 item .iiii. faristolls de fust patits.
4 item una cadira nova, obrada en les spatles.
5 item .iiii. posts levadissas, abtes per tenir libres.
6 item .i. studi gran encaxat, ab dues rodes, ab les respatles de fust.
7 item .i. armari sive tenidor de libres, ab .v. sostres.
8 item .viii. canolobres de lauto, entre patits e migensers.
9 item una lanterna de ferro, de studi, ab son tenidor de ferro.
10 item un canalobre de ferro, de studi, ab son tenidor de ferro.
11 item un tinter de fust, sutill.
12 item un altra tinter de gran de fust.
13 item un relotge de fust, ab una squella, tot desmarxat.
14 item .i. libre scrit en pregamins, apellat *Titus Livius*, ab posts de fust cubert de vermell, ab .iiii. gaffets e ab .xiiii. claus, istoriat, lo qual se diu que es den Bn. Splugues.
15 item un altre libre scrit en preguamins, apellat *Psaltiri*, ab dos gafets e parxes de seda verda, cubert de cuyro vermell e comença la fin de la primera linea: *non habiit* e feneix: *deo gracias*.
16 item un altre libre scrit en pregamins, apellat *Biblia*, molt bella, tota capletrada d aur, de letra bulonyesa. en la primera letra sive cabina del prohemi era un sent Geronim, ab un caparo, vestit de morat scur, ab un scabell vermell als peus e .i. scolanet, vestit de burell, qui li presentave un rotol. en lo segon corendell feneix la primera linia: *quia philo* e feneix lo segon corendell: *hartores eorum*. ha .iiii. tenchadors, ab parxes negres, ab cap d argent, daurats e molt be obrats, ab posts de fust empremtades, ab sinch claus d argent daurats obrats a manera de flor. e .iiii. patits claus d argent per los dits tenchadors, ab les armes del dit defunt empremtades, lo qual libre apellat *Biblia* es stat comenat al honrat en P. Torrent, un dels dits mermessors, qui aquell tingues en comanda.
17 item .i. altre libre scrit en paper apellat *Lectura* hon ha moltes repeticions e disputacions e altres tractats e comença: *Civitas popul* en lo primer corendell, he en lo segon feneix: *declaraturam*; ab posts engrutades, cubertes de vermell.

18 item un altre libre scrit en pregamins apellat *Lectura Jacobi de Ravani super libro Institucionum cum multis aliis repeticionibus et tractatibus* e feneix lo segon corendell del comensament: *laudabiliter* e lo derrer corendell de tot lo libre feneix: *.l. prima et secunda*; ab posts de fust cubertes de cuyro blanch ab dos gafets.

19 item un altre libre scrit en paper ab posts de fust, cubert de vert e de vermell ab .iiii. tenchadors e cantoneras de lauto, comença lo segon corendell: *facit utrum* e feneix lo dit libre: *tot Dionisius*.

20 item un altra libre scrit en paper apellat *Barthol sobre los .iii. libres del Codi* e comença lo segon corendell del comensament: *et glosa* e feneix tot lo dit libre: *legum doctor;* ab posts de fust ab dolses de cuyro blanch e ab dos gafets.

21 item .i. altre libre scrit en paper apellat *Enrich sobre lo sinque libre de las Decretals* e comensa en lo segon corendell: *hic secundum Johannem;* e feneix en lo derrer corendell: *diocorter et vide;* ab posts de fust cubert de vert ab .iiii. gafets.

22 item un altre libre scrit en pregamins apellat *Decretals ab .i. principi de ymagens antich* e comença lo segon corendell: *rat et nisi* e comença lo derrer corendell de tot lo libre: *aliquatenus;* ab posts de fust cubertes de cuyro blau ab .iiii. gafets e cantoneras de lauto.

23 item un altra libra scrit en pregamins apellat *Hostiench sobre lo primer libre e segon de las Decretals* e comença lo segon corendell: *cius corrigimur* e lo derrer corendell de tot lo libre comença: *tay mon;* cubert de cuyr burell ab una post trenchada.

24 item un altre libre apellat *Lectura Jacobi de Ravenna super Codicem* e comença lo segon corendell: *hominis sicut;* e lo derrer corendell de tot lo libre comença: *quorum comitantur;* ab posts de fust descubert ab dos tenchadors.

25 item .i. altre libre apellat *Puliciat* scrit en pregamins; e comença lo segon corandell del començament del libre: *Curio* e comença lo derrer corendell de tot lo libre: *transire seria;* ab posts de fust cubertes d albadina blancha ab dos tenchadors.

26 item un altre libre apellat *Les Etiques* scrites en preguamins ab posts cubertes de cuyr vermell, empremtat ab dos gafets, lo qual libre dix lo honrat en P. Torrent un dels mermessors que ere seu.

27 item .i. altra libre scrit en paper hon ha .i. patit compendi de *Jure Canonico et Distinciones Johannis Caldarini et Questiones domini* (!) *de Rota* e altres patits tractats; ab posts engrutades, cubert de vert ab bagues e botons de cuyro.

28 item .i. altre libre scrit en paper apellat *Titus Livius historiografus De Bello Punico* e comença: *cum he* en lo primer corendell; e lo segun corandell comença: *fecit* e lo derrer corendell de tot lo libre comença: *mos;* ab posts de fust ab dolsa de cuyr vert ab dos tenchadors.

29 item uns *Usatges de Barchinona* scrits en pregamins ab posts de fust cubertes de blau ab dos tenchadors.

30 item un *Psaltiri glosat* scrit en pregamins ab posts de fust cubertas de cuyr blanch ab dos tenchadors.

31 item unes *Constitucions de Cathalunya* mig scrites en paper e l altre meytat scrites en pregamins ab posts de fust cubertes de vert ab .ii. tenchadors.

32 item un altre libre scrit en pregamins apellat *Enrich Bohil sobre lo primer de les Decretals* e comença en lo segon corandell: *multimodas* e comença lo derrer corendell: *valeat et teneat;* ab posts de fust ab .iii. dolses blanques derrera ab dos tenchadors.

33 item un altre libre scrit en paper apellat *Encarranus sobre lo Sise ab altres tractats* e comença lo segon corandell: *visimos* e comença lo darrer corandell del dit libre: *iurat citat;* ab posts engrutades cubertas de vermell.

34 item un altre libre scrit en paper apellat *Johan Fabre sobre lo Codi* e comença lo segon corendell: *na .ii. sed* e comença lo derrer corendell: *ypothecaria;* ab posts engrutades cubertes de vert.

35 item un altre libre scrit en pregamins apellat *Gotfre sobre les Decretals* e comença lo segon corendell: *orbem* e comença lo derer corendell: *nem sensetur;* ab posts de fust ab .i. tenchador cubert de blanch.

36 item un altre libre scrit en paper de forma major apellat *Johan Fabra sobre la Instituta* e comença en lo segon corendell *.c. jus precepta* e comença lo derrer corandell: *ni usque;* ab posts engrutades cubert de vert.

21. Enrich Bohic, Boic o Boich: *Distinctiones in libros .v. decretalium*. Vegis SCHULTE: *Geschichte des canonischen Rechts* (1877), II, 266. TORRES AMAT el posa com català en el *Diccionario*, III. — 23. Enrich de Segusia: *Lectura in decretales Gregorii IX*. — 26. Aristòtil. — 32. Enrich Bohic. — 33. Pere Ancarà. — 34. Joan Faber: *Breviarium in codice*. — 35. Gotfrè de Trano: *Summa super rubricis decretalium*. — 36. Joan Faber: *Commentarium in institutiones*.

37 item .i. altre libre scrit en paper apellat *Novella sobre lo terç e quart de les Decretals* e comença lo segon corendell: *quia penitencia* e comença lo derrer corendell: *carme;* ab posts de fust cubert de blau ab .iiii. gafets e cantoneras de lauto.

38 item .i. altre libre scrit en paper e pregami apellat *Bartho de scilicet* (!) *sobre lo nove de .C.* e comença lo segon corendell: *protusi Aquino* e comença lo derrer corendell: *et lauda;* ab posts de fust cubertas de vert ab .iiii. gafets e cantoneres de lauto.

39 item .i. altre libre scrit en paper apellat (1) ab cubertes engrutades, en lo qual ha algun memorial de Constitucions de Cathalunya e provisions fayents per la mostassafia de Barchinona.

40 item .i. altra libre de forma maior scrit en paper apellat *Lenselot* molt vey e squinsat qui s diu esser den Jordi de Lemena.

41 item .i. altre libre scrit en pregamins test e glosa apellat *.c.*; comença lo segon corendell del test: *chionem* e comença lo derrer corendell: *arcatem;* ab posts de fust cubertas de cuyro blanch ab dos tenchadors.

42 item un altre libre scrit en pregamins apellat *Plini la primera part* e comença lo segon corendell: *bat* e comença lo derrer corendell: *pronunciant;* ab posts de fust cubertas de cuyro blanch ab dos tenchadors.

43 item un altre libre scrit en paper en que ha moltes replicacions; e comença lo segon corendell: *est. C. de institucionibus* e comense lo derrer corendell del dit libre: *ecio atque;* ab posts engrutades cubert de blanch.

44 item un altre libre de paper ab cuberta de pregami *de deu e deg* lo qual es scrit de ma propria del dit honorable miçer P. Beçet, quondam, en lo qual se ha atrobades .xxxxvii. cartes scrites, tot l altre ere blanch.

45 item mes atrobam .i. stog de cuyro vermell molt be obrat, ab tenchadors de leuto, dins lo qual ha una *bvxola* pintada ab ymagens d aur e ab armes reyals que tenen dos angells daurats, feta a .viii. cayres, ab lo camper de atzur blau.

46 item mes atrobam un altre libre scrit en pregamins apellat *Les Concordanses sobre la Biblia* e comense lo segon corandell: *Mathia* e feneix lo derrer corandell, qui son .iii. linias: *dorababell;* ab posts de fust cubertas de aluda blancha ab dos tenchadors.

47 item .i. libre de forma patita scrit en pregamins apellat *Tulli De Questionibus Tusqulanis;* comença lo segon corendell: *omnium virtute* e comença lo derrer corendell: *reponuit omniam;* ab posts de fust cubert de vermell, ha .x. claus e ab dos tenchadors.

48 item un altre libre de gran forma scrit en pregamins apellat *Odofre sobre la Digesta Vella*, scrit a corendells; comença lo segon corendell: *et senyori* e comença lo derrer corendell del dit libre: *uno non;* ab posts de fust cubert de groch ab dos tenchadors.

49 item un altre libre gran scrit en pregamins ab test e glosa apellat *Digesta Vella;* comença lo segon corendell del test: *esse. vester et nos* comença lo derrer corendell del test: *patrono;* ab posts de fust cubertas de groch ab .iiii. tenchadors.

50 item .i. altre libre scrit en pregamins apellat *la segona part de la lectura del Hostiench;* comença lo segon corendell: *fi.l.;* e comença lo derrer corendell del dit libre: *.x. di. etc.;* ab posts de fust cubert de vert olda ab dos tenchadors.

51 item un altre libre gran scrit en pregamins test e glosa apellat *Inforçada;* comença lo segon corandell del test: *cum dotatas* e comença lo derrer corendell del test: *functi;* ab posts de fust ab cubertas blanques levadiças ab .iiii. tenchadors.

52 item un altre libre gran scrit en paper de forma maior apellat *Titus Livius;* comença lo segon corandell: *superaturos* e comença lo derrer corendell del dit libre: *dictus;* ab posts de fust sens cuberta ab .iii. dolses detras vermelles ab dos gafets.

53 item un altre libre scrit en pregamins apellat *Ardiacha sobre lo Sise;* comença lo segon corendell *undicum* e comença lo derrer corendell: *fider;* ab posts engrutades cubert de blanch.

54 item un altre libre gran scrit en pregamins apellat *.c.* en romans de françes; comença lo segon corendell: *et per me* e comença lo derrer corendell: *encontre denant;* ab posts de fust cubert de blanch ab (2)

37. de Joan Andreu. — 38. Bartomeu de Saliceto: *Comment. super codicem.* — 41. Codi. — 48. *Comment. in digestum vetus.* — 50. Enrich de Segusia, te dugues Lectures: una sobre les decretals de Gregori IX y altre sobre les d'Inocensi IV. — 53. Guiu de Baysio. — 54. Codi.

(1) En blanch en l'original.
(2) Falta en l'original.

55 item un altre libre de forma maior scrit en paper, apellat *De diverses repeticions* e comença lo segon corendell: *censure* e comença lo derrer corendell del dit libre: *restitucio;* ab posts de fust cubert de groch ab dos gafets.

56 item un altre libre de forma maior scrit en paper apellat *Barthol sobre la Digesta Nova*, imperfet; comença lo segon corendell: *ubi glo ponit etc.* e comença lo derrer corendell: *finem etc.;* ab posts engrutades cubertas de vermell.

57 item un altre libre de forma patita scrit en pregamins apellat *Oraci;* comença lo segon corendell: *ter pure* e comença lo derrer corendell: *locus etc.;* ab posts de fust sens cuberta.

58 item .i. altre libre scrit en preguamins apellat *Canoniques de Sicilia* e começa en lasegona pagina *Fredericus fidelibus etc.* e começa la derrera pagina: *fratres familiars;* ab posts de fust cubert de vert ab dos tenchadors.

59 item un altre libre scrit en pregamins patit apellat *Dinus De Regulis Juris;* ab posts de fust e la una trenchada cubert de vermell ab un gafet.

60 item un altre libre scrit en pregamins ab corendells apellat *Storias Romanes* e comença lo segon corendell: *edensi sunt* e comença lo derrer del dit libre: *Marti;* ab posts de fust cubert de vermell ab .iiii. tenchadors.

61 item un altre libre patit scrit en pregamins ab corandells apellat *Tharencius;* e comença lo segon corendell: *pillus etc.* e comença lo derrer corendell del dit libre: *calli episcopus etc.;* ab posts de fust ab .iii. dolses detras ab un tenchador.

62 item un altre libre de forma menor scrit en paper apellat *Guido de Colle Medio* e comença la segona pagina: *eciam si justa etc.* e comença la derrera pagina: *competit;* ab posts engrutades cubertas de vermell.

63 item un altre libre de forma major scrit en pregamins ab corendells apellat *Lectura de Jacme de Ravenna sobre la Digesta Nova* e comença lo segon corendell: *fitas dico ego etc.* e comença lo derrer corendell del dit libre: *aprobant;* ab posts de fust ab .iii. dolses detras ab dos tenchadors.

64 item un altre libre scrit en pregamins, ab test e glosa, apellat *Decretals* e comença lo segon corendell del test: *confessionem etc.* e comença lo derrer corendell del test: *ret vel in secundo;* ab posts de fust ab cuberta blancha squinsada.

65 item un altre libre scrit en paper a corandells apellat *Taula;* comença lo segon corandell: *dri que* e comença lo derrer corendell: *omiti in casibus;* ab posts engrutades cubert de blau.

66 item un altre libre scrit en paper apellat *Proces sobre les Constitucions del concili de Terragona* e comença la segona pagina: *in predictis etc.* e comença la derrera pagina: *et in super omnis;* ab posts engrutades cubert de groch.

67 item un altre libre gran scrit en pregamins apellat *Lectura Pauli sobre les Decretals;* comença lo segon corandell: *tractat de sacraments* e comença lo derrer corendell: *scubes;* ab posts de fust sens cuberta ab .iii. dolses derrera ab un gafet.

68 item un altre libre scrit en pregamins apellat *Poetria Nova;* comença la segona pagina: *jusita etc.* e comença la derrera pagina: *do tibi etc.;* ab posts de fust cubert de vermell olda, ab .x. claus e .iiii. tenchadors.

69 item un altre libre scrit en pregamins apellat *Constitucions de Cathalunya;* comença lo segon corendell: *Berengar vetus* e comença lo derrer corendell: *que no hagues valor;* ab posts de fust cubert de vermell ab cantoneras de leuto ab .iiii. gafets.

70 item un altre libre scrit en pregamins de forma pocha apellat *Ovidi De metamorfosios glosat;* comença la segona pagina del test: *amam que obliguis;* e comença la derrera pagina: *vibis;* ab posts de fust cubert de vermell ab .x. claus e dos gafets.

71 item un altre libre de forma maior scrit en paper apellat *Barthol sobre la primera part de la Digesta Veyla;* comença lo segon corendell: *et ipse probat etc.* e comença lo derrer corendell: *evidentur etc.;* ab posts engrutades, cubert de blanch.

72 item un altre libre scrit en paper gros apellat *Costums de Tortosa;* comense la segona pagina: *de las costumes* e comense la derrera pagina: *que haura confessat;* ab posts de fust ab cuberta vermella.

73 item un altre libre gran scrit en pregamins ab corendells apellat *Summa de Feudis;* comença lo segon corendell: *traditur alicui* e comença lo derrer corendell: *diu que consonat;* ab posts vellas engrutadas cubertas de vert.

59. Dinus de Mugello. — 62. Guiu de Colle di Mezzo o de Colmieu, autor d'una compilació sobre ·ls evangelis y d'un *Repertorium super apparatu Innocentii IV*. — 66. Es refereix a les constitucions del concili del 1329. — 67. Pau d'Arezzo, — 68. De Jofre de Vinsaul. — 70. Probablement la glosa de Filip de Vitry.

74 item un altre libre patit scrit en pregamins apellat *Boeci: De Consolacio;* comense en la segona pagina: *vigoris* e comense la derrera pagina: *ita sint manet;* ab posts de fust ab cuberta vermella ab .iii. tenchadors ab .x. claus.

75 item un altre libre patit scrit en pregamins appellat *La Summa de Hostiensis Abreugada* e comense lo segon corendell: *libellu* e comense lo derrer corendell: *nicas;* ab posts de fust ab cuberta vermella sens tenchadors.

76 item un altre libre scrit en pregamins ab corendells apellat *Custums de Tortosa* e comense lo segon corendell: *ficar;* sens posts.

77 item un altre libre scrit en paper ab corendells apellat *Gualter de Amor;* comensa lo segon corendell: *atort* e comensa lo derrer corendell sive pagina: *emior incollabil;* ab posts engrutades, cubert de vert.

78 item un altre libre patit scrit en preguamins en que ha alguns *libres de Senecha e altres obres* comensa la segona pagina: *treus viro forti etc.* e comença lo derrera pagina: *aurensi vitare;* ab posts de fust, cubert de vermell ab .x. claus e dos guafets.

79 item un altre libre scrit en pregamins apellat *De Agricultura;* comensa lo segon corendell del test: *constitui* e començe lo derrer corendell: *striore;* ab posts engrutades cubert de vermell.

80 item un altre libre patit scrit en paper apellat *Brito;* comença lo segon corendell: *tatem aliorum* e comença lo derrer corendell: *zelo as;* ab posts engrutades cubert de vert.

81 item un altre libre patit scrit en preguamins apellat *Ffaracia* (!) *Gregorii;* comença lo segon corendell del test: *neque en condigne* e comense lo derrer corendell: *res ad anime;* ab posts de fust ab cubertas vermelles.

82 item un altre libre scrit en paper molt vell apellat *Usatges de Barchinona;* comense la segona pagina: *si petita etc.;* ab posts engrutades.

83 item un altre libre scrit en paper patit apellat *Contrarietats de Baldo e d Angell e d altres doctors,* comense la segona pagina: *non. glo*: e comença la derrera pagina: *clericus;* ab posts engrutades cubert de blau.

84 item un libre apellat *Troya vell,* scrit en paper; comense lo segon corendell: *non nulla etc.* e comense lo derrer corendell: *lac comedimus;* ab posts engrutades cubert de vert.

85 item un altre libre scrit en preguamins en franses apellat *Cansoner;* comense lo segon corendell: *cay comptar* e comense lo derrer corendell: *res mes tant etc.;* ab posts de fust ab cubertes squinsades.

86 item un altre libre scrit patit en preguamins ab corendells apellat *Compendi de Theuletgia de Bonaventura;* comense lo segon corendell: *nostris hec est noticia Ihesu Xristi* e comense lo derrer corendell: *et ideo;* ab posts de fust ab cuberta vermella squinçada.

87 item un altre libre patit scrit en preguamins apellat *Decretals sens glosa*; comense lo segon corendell: *alique etc.* e comença lo derrer corendell: *involencia sibi;* ab posts de fust ab cuberta de vermell squinsada.

88 item un altre libre scrit en paper patit fahent per les *leudes qui s deuen paguar a Tortosa* ab posts engrutades cubert de vermell e començe la segona pagina: *item carregua de girofle etc.*

89 item dos coherns de paper hon son scritas les *Constitucions Novellas;* comensa la segona pagina: *manera respos lo senyor rey.*

90 item un altre cohern de paper hon ha *Custums de Spanya.*

91 item un altre libre de paper ab cuberta de pregamin hon ha scrits alguns *casos de leys.*

92 item un altre libre scrit en pregamins apellat *Oraci glosat;* comense lo segon corendell del test: *decipimur* e comense la derrera pagina: *on secro;* ab posts de fust cubert de negre ab dos tenchadors.

93 item un altre libre scrit en preguamins test e glosa apellat *Inforçada;* comença lo segon corendell del test: *nerunt que filia* e comensa lo derrer corendell del test: *anonis sinta conservacione;* ab posts de fust ab cubertas verdes vellas.

94 item altre libre de forma major scrit en pregamins ab corendells apellat *Mandagot De eleccionibus e Usatges de Barchinona;* comensa lo segon corendell del test: *super hiis que etc.* e comensa lo derrer corendell: *de aliud a .i. fecit;* ab posts de fust ab cubertas blanques ab .iiii. tenchadors.

75. Enrich de Segusia: *Summa super titulis decretalium.* — 79. Paladi. — 80. Guillem Brito. Vegis WADDING: *Scriptores ord. min.* (1906), 103 y 'l *Supplementum* de SBARALEA, pars I (1908), 335. — 84. Per l'incipit y explicit es veu que 's tracta del text llatí de la Historia Troyana y probablement del de Guiu delle Colonne. — 86. Falsa l'atribució a Sant Bonaventura; l'autor es dubtós. — 94. Guillem de Mandagot: *Libellus de electione.*

95 item un altre libre gran de forma major scrit en preguamins ab test e glosa apellat *Digesta Nova;* comensa lo segon corendell: *seriam pritoris etc.* e comensa lo derrer corandell: *propter quid si quis;* ab posts de fust ab cubertes verdes ab .iiii. tenchadors.
96 item un altre libre scrit en paper de *cansons*, ab posts engrutades cubert de blanch.
97 item un altre libre scrit en preguamins patit apellat *Travet Sobre lo Boeci De Consolacio;* comença lo segon corandell: *in ilirito* e comença lo derrer corendell: *visionis etc.;* ab posts engrutades, cubert de blanch.
98 item un altre libre patit scrit en pregamins apellat *Test de Logicha;* comença la segona pagina: *resolvi* e comença la derrera pagina: *quanto;* ab posts de fust ab cubertes veyes.
99 item un altre libre patit scrit en pregamins apellat *Art General;* comensa la segona pagina: *bonitas;* ab posts de fust cubert de negre ab dos gafets.
100 item un altre libre vey scrit en preguamins apellat *Anticlaudia;* comença la segona pagina: *e favor etc.;* ab posts sens cuberta.
101 item un altre libre scrit en paper apellat *Les Glosas de Jacme de Montjuhich sobre los Usatges;* comensa la segona pagina: *cohacione;* ab posts engrutades, cubert de blanch.
102 item un altre libre vey patit scrit en paper gros apellat *Alaxandre;* de pocha valor.
103 item un altre libre de paper vey en que ha algunes *repeticions vellas* ab cuberta engrutada cuberta blancha de pocha valor.
104 item un altre libre patit scrit en pregamins apellat *Breviari Roma menys de psaltiri*; comensa lo segon corandell: *divinis tam* e comensa lo derrer corendell: *in anno;* ab cuberta engrutada de pocha valor.
105 item un altre libre scrit en paper ahon ha scrits alguns *libells e altres coses*, ab cuberta de pregami.
106 item un altre libre scrit en paper apellat *Taula de Dret;* comensa lo segon corendell: *ut abbas;* ab cuberta de pregami.
107 item un altre libre de paper hon ha scrites dues o .iii. cartas ab cuberta de pregami.
108 item .iiii. sisterns de paper ab los caps de pregami hon ha scrita la *Taula de Policrat e de Filosofia Moral.*
109 item altres sisterns de paper de pocha valor de forma major.
110 item un altre cohern de paper hon es scrit *Ala De plantu nature.*
111 item .i. scabell de fust blanch.
112 item un cabasset plen de ferramenta veylla.
113 item un arquibanch larch de .iii. cases ab sos panys e claus, en lo qual se atroba en la una casa un caxo patit de fust ab son pany hon havia un troç de coral ab un poch d argent.
114 item una brotxa ab un bochal d argent daurat e guaspa daurada.
115 item un tifell d argent ab son cordo de seda per comit de galea.
116 item un libre de paper, de forma de full, apellat *Recollecta de Barthomeu de Saxo Ferrato.*
117 item .vi. brandons de una lliura e .xii. brandonets e .iii. plechs de candelas blanques.
118 item .i. pot de terra buyt, cubert de canyes.
119 item .i. altre pot de terra buyt.
120 item un picharol trenchat ab scassa de fust.
121 item alguns trossos de albadina de diverses colors.
122 item un siti de canyem, cubert de vert.
123 item en l altra casa del dit banchal atrobam primo .iii. pots de terra de Malicha buyts, abtes a tenir confits.
124 item .xiii. capses de fust rodones buydes.
125 item una capsa plena de girofla.

IV. — *En la capella qui es pres lo dit scriptori*

1 Primo atrobam en la capella del dit alberch, primo un patit retaula plagadiç hon es Nostra Dona ab Ihesu Xrist pintat e en l altra part lo cruçifix.
2 item una ara de altar gornida de vidra ab Nostra Dona ab son fill en lo bras e dos arbres patits ab un servo.

97. Nicolau Trivet o Treveth, O. P.: *In consolationem philosophie Boetii.* — 99. Ramón Lull. — 100. Alà de Insulis. — 102. Probablement Alexandre de Hales. — 110. Alà de Insulis.

3 item un cruçifix de fust ab una cuberta de fust.
4 item sobre lo dit altar atrobam .i. cofret patit florenti ab ymagens de vori embotides entorn, dintre lo qual trobam .iiii. grans de coral vermell fets a manera de pahons de scachs.
5 item un mocador de drap de li en lo qual havia un molt patit stog de cuyr vermell ab passama entorn d or, dintre lo qual havia un reliquiari d aur ab sis perles com .i. gra de pebra, lo qual ere fet a manera de un oratori ab les portes de crestayl, dins lo qual ere la ymage de santa Caterina agenollada, esmaltada de esmalt blanch, ab una patita corona en lo cap, ab dues perles semblants de les altres, ab un trosset de la vera creu molt patit; lo qual reliquiari e cofret fou liurat en mans e poder del honrat en P. Torrent, un dels dits mermessors.
6 item un pali d altar de sendat blau scur fet a escachs.
7 item sobre lo dit altar dues tovalles patites, totes blanchas, de obra fransesa.
8 item en lo cap del altar, encastat en la paret, una patita vadriera ab sent Anthoni ab drachs e ab arbres.
9 lo dit altar es .i. cofre enlaunat ab .iiii. peus de ferro ab lo cubertor de fust vermell.
10 item .i. pom de vidre, blanch.
11 item una caxa patita ab son pany he clau dins la qual havia un troç de drap de stopa qui tirave entorn .vi. brassos.
12 item un plech de tovallolles noves hon ha .xii. tovallolles en un passoll.
13 item un sach patit, de li, dins lo qual ha algunes cartes e scriptures.
14 item un faristol de fust ab .iiii. peus, ab .i. patit armariet.
15 item un scriptoriet plagadiç ab .i. patit armari de fusta de roura de Flandes.
16 item una capsa gran feta a .viii. cayres, cuberta de feltra burell ab algunes scriptures, abte per portar argent.
17 item un tinter de paper engrutat blau e deaurat, ab son forniment.
18 item un oratori de fust sens pintura alguna.
19 item una cadira plagadiça de fust.
20 item un recoldador de cuyr vermell ab .i. senyal [de] Salamo.
21 item una ferrera de cuyro ab .i. lembroix de ferro e martell e tenalla.
Die mercurii intitulata .viii. mensis marcii anno a nativitate Domini. m.cccc.xxx. fuit a simili processum per dictos manumissores ad continuandum dictum inventarium.

V. — *En lo menjador*

1 Primo atrobam en lo menjador del dit alberch, ço es: una taula patita plagadissa ab sos petges.
2 item un banch de fust, larch.
3 item una cadira de fust vella.
4 item un dressador gran de fust.
5 item una concha gran sens peus.
6 item un foguer gran de ferro.
7 item una cadira plagadissa.
8 item un lenser encastat en la paret, hon ha .viiii. lanses curtas .iiii. grogues .v. blanques e dos godendarts.
9 item dos pavesos vermells.
10 item un canalobre de ferro, gran, ab fulles e cascavells qui pengen ab dos sercols.
11 item .viii. balestas de fust cubertas de cuyro vermell.
12 item una balesta de asser.
13 item una altra balesta patita de fust.
14 item un arch de balesta de açer, sens abrer.
15 item .iii. crochs nous ab lurs manetas e .i. croch vey, les quals balestas e crochs foren stogades en la cambra sobra carrera.
16 item una sella de mula, vella, ab l arço leutonat, sens streps e gambals.
17 item un patit canalobre de ferro que sta fichat en la paret.
18 item una lata nova ab ses cordes e corriolas, abtes per empaliar.
19 item .iii. arquibanchs de fusta d alber cascun de dues cases.

20. Formen aquest senyal uns triangols creuats.

20 item un banch larch vell fet a manera de banchal.
21 item una caxa gran nova ab .iiii. panys.
22 item un banch larch de fust per a seure.
23 item dos canters grans d aram.
24 item un gran drap de Ras en que ha pintats alguns pastors qui tira entorn .iiii. canes e mige.
25 item un altre drap de Ras nou ab grans ymagens de diverses colors qui tira entorn sinch canes.
26 item sis recoldadors nous vermells, ço es .iiii. qui s tenen dos d una part e dos d altra part ab les armes del dit honorable miçer P. Basset, los quals son buyts.
27 item una vanova gran prima ab obratges nepolatans e ab figures embotides.
28 item un altre arch de balesta d asser, sens abrer.
29 item un cobri-atzembla de drap vermell ab les armes del dit batle.
30 item un coxi gran plen de fluxell, ab cuberta de lin prim.
31 item una tayola.
32 item una catifa gran blancha tota pelosa, gotada ça e lla de groch, blau, vert e vermell.
33 item un tapit larch entorn dues canes obrat de obra morischa.
34 item una altra catifa gran blancha.
35 item dues bassines domesquinas obrades.
36 item una bassina de lauto comuna.
37 item un paner de vimens vey dins lo qual ha .iii. servidores grans de porçellanes.
38 item dues vergues grans de ferro, de cortines.
39 item dues catifes paloses blanques.
40 item dos matalafos de fustani blanch de sots e de sobre, plens de lana.
41 item sis recoldadors de drap de Ras forrats de cuyro vermell.
42 item dos matalafs, ab cubertas e sotanes de drap de li.
43 item una alquella blancha folrada en lo sobreçel.
44 item una catifa gran, escacada de diverses colors.
45 item una samarra de pell d Aragon, del dit defunt.
46 item unes capsanes ab xapes daurades e una brida e unes regnas tot de pocha valor.
47 item dos ventayls de palma, la un gran l altre poch.
48 item .ii. lanses largues que son en lo repla de la escala.
49 item .ii. abeuradors de vidre, de papagay.

VI. — *En lo porxo dalt*

1 Primo atrobam en lo porxo un lit de .iiii. posts e .ii. petges de fust.
2 item un banch larch de fust.
3 item dos capfoguers grans de ferro.
4 item un matalaf tot blanch, olda.
5 item un altre matalaf ab cuberta e sotana de canyem blau, de pocha valor.
6 item dues tovalles noves totes blanques que son sutzes.
7 item dos parells de lansolls de canamaç, de tres telas, sutils.
8 item una tela de drap de canamaç, sutze.
9 item una estora de peus dolenta.
10 item dues altras estoras de peus, sutils.
11 item un oro per tiner gra.

VII. — *En la cambra pres lo porxo, la qual es cuberta de taulada*

1 Primo atrobam en la dita cambra sis pavesos grans tots vermells.
2 item .iiii. sellas de mula, entre avols e bones, sens guamballs.
3 item un cossi gran de terra enserpellat dins lo qual eren les coses seguents, ço es: .cxxxiii. scudellas de terra de Malicha.
4 item .xviii. talladors sive platers de Malicha.
5 item .v. greals de terra.
6 item un librell gran de terra.

7 item una gabia de papagay.
8 item .iii. gabies de ferro sutills.
9 item .iii. gabias de fust e de vergua, sutills.
10 item dos sercolls grans de ferro los quals serviren en un bany de fusta lo qual es tot desmerxat.
11 item .xxi. dolgua de fust ab son sol, fahent per lo dit bany.
12 item unes beasses de cuyr grans.
13 item una xavegua de cordes de canyem.
14 item un paner gran de vergua.
15 item un canalobre de fust, de sala.
16 item una brandonera de fust.
17 item dos arnesos de ferro de cama e de cuxa.
18 item .iii. parels de avant-brassos.
19 item una pessa de ferro, sens lagosta.
20 item .iii. parells de marruquins de ferro.
21 item .iii. parells de manyopas.
22 item un bassinet agut ab careta.
23 item dos cabassos de ferro sutills.
tot lo demont dit arnes sta penjat en una post.
24 item un sach de borres dolent dins lo qual ha algunes scriptures.
25 item un cofi de panses buyt.
26 item un bressoll de fust.
27 item .i. tenidor de baçi per levar lo cap.
28 item una olla de mel.
29 item un canter gran hon ha una pocha de mel.
30 item un barrall de vidre qui ten entorn dos quarters.
31 item una gerra patita.
32 item .i. gran troç de vela de nau, tota squinsada.
33 item una concha gran sens peus.
34 item .i. cove larch, decanyes.
35 item dues sistellas grans de veremar.

VIII. — *En lo porxo sobre carrera*

1 Primo atrobam en lo porxo sobre carrera, ço es: un cubertor de lit, de cuyr vert scur.
2 item un gran stog de canyem negre tot pintat de brots verts, en lo qual ha .xiii. cases.
3 item un almafleix cubert de feltre ab les cantoneres de cuyr blanch ab botons als caps.
4 item una catifa gran blancha e vermella.
5 item una altra catifa sutill e squinsada.
6 item una brondonera de cuyr, abte a tenir brondons.
7 item una cadira de ferro cuberta de drap vermell.
8 item un sint sens maneta.
9 item una sarria dins la qual son les coses seguents:
10 primo un caldaro ab son cubertor, nou.
11 item una pahella gran, nova.
12 item dues lossas de ferro.
13 item dues bramadores de ferro.
14 item un ast de ferro.
15 item dos lumaners de ferro ab ses cullas tots nous e estanyats.
16 item dos sitis de canyem blau, la un gran l altre patit.
17 item unes cuyrasses cubertas de fustani blanch, ab launes de banya.
18 item una gabia de vergua de ferro pintada e obrada ab or, ab una tela de canyem negre.
19 item un drap de peus negre ab alguns brots, tot squinsat.
20 item un drap de Ras ab algunes ymagens e brots, fort sutill e squinsat.
21 item una taula veyla ab sos petges dolenta.
22 item .iii. males de cuyr sutills.
23 item una caxa de fust ab .viii. retxas de ferro abta a tenir conills.

24 item una flassada blancha sotill.
25 item un troç de vela de nau tot squinsat.
26 item un canter negre dins lo qual ha sal.

IX. — *En la cambra pres lo porxo sobre carrera*

1 Primo atrobam en la dita cambra .i. lit de posts hon ha .vi. posts e dos petxes, ab una marfegua esquinsada plena de palles.
2 item un matalaf ab cuberta e sotana de canyem blanch.
3 item un trevesser ab listas blaves ple de ploma.
4 item .iii. pessas de cortines negres ab brots ab sobreçell sembrat de brots ab .iii. letres daurades ab sos tovellons e bastiment de fusta, sotills.
5 item un parel de cofrens de pey negres sembrats de brots, buyts.
6 item un altre parell de cofrens semblants dels prop dits, tots buyts.
7 item dues spases de ferro e .ii. broquers de ferro abtes a jugar de grima.
8 item .i. canter de terra negre.
9 item .i. gran ast de ferro, ab tom.
10 item .i. gorniment de ferro, de galleda.
11 item .iii. canalobrés grans de ferro corradissos.
12 item una bassina de lauto, sutill.

X. — *En la cambra de les sclaves*

1 Primo atrobam en la dita cambra un lit ab posts e petges de fust e marfagua, tot sutill, de pocha valor.
2 item un matalaf de canamaç, squinsat.
3 item un treveser plen de ploma, fort dolent.
4 item un parell de lansols de canyem, de .iii. telas.
5 item una flassada blancha ab listes blaves e verdes als caps, nova.
6 item una altra flassada blancha sutill ab listas blaves e vermellas als caps.
7 item una altra flassada listada, sutill.
8 item un restell de leuto, abte a pentinar li.
9 item dos cabassos patits ab rajoles de Valencia pintades.
10 item .i. coxi plen de ploma, sutill.

XI. — *En l altra cambra de la profembra*

1 item un lit encaxat, sutill, ab palles.
2 item un matalaf sutill.
3 item .i. sach ab ploma.
4 item .i. parell de lansols de canyem de .iii. telas.
5 item una vanova esquinsada e sutill.
6 item un sach.
7 item una flassada listada de listes blanques e negres.

XII. — *En la recambra de la cambra maior de l ort qui ix pres la cuyna*

1 Primo atrobam en la dita recambra .i. litet patit, encaxat, ab una marfagua de lana ab palles.
2 item un tresponti de canyem.
3 item una flassada barrada, sutill.
4 item un recoldador vell e sutill.
5 item dos petges d una tauleta patits.
6 item una caxa de fust per tenir una olla de pixar.
7 item un orinal ab son calquer.

8 item .iiii. brochals de vidre.

Die jovis intitulata nona mensis marcii, anno a nativitate Domini .m.cccc.xxx. fuit processum per dictos honorabiles manumissores ad continuandum dictum inventarium prout sequitur.

XIII. — *La cambra maior sobre la carrera*

1 Primo atrobam en la cambra major qui es sobre la carrera, ço es: .i. lit ab .vi. posts e dos petges d alber, ab sa marfagua francesa plena de palles.
2 item dos matalafs veys grans de canyem vert, ab sotana blancha.
3 item dos trevessers de cosseril listats de blau plens de ploma fluxelencha, la .i. dels quals es stat liurat an Johan Texera notari qui ha fet sagrament que era seu.
4 item .i. banchal de fusta d alber, de dues cases, dins lo qual atrobam les robes seguents, ço es: en la una casa unes retrangues e .i. pitral de cuyr, ab xapes daurades, ab flochadura negra a l entorn.
5 item .i. drap de canamaç enguixat, vermell, hon ha pintada una dama ab dos libres.
6 item .v. trossos de tovellons de cortina, de tela de canyem negre, sens pintures.
7 item .ii. jupons de fustani negre oldans.
8 item un papallo de drap de li, blanch.
9 item .i. parell de lansols, la .i. de .v. telas e l altre de .iii. teles.
10 item en l altra casa del dit banchal havia uns filats ab botes.
11 item una sella de mula, sens gambals.
12 item atrobam dins .i. armari qui es empremtat en la paret, dins lo qual atrobam .vii. brochalls de vidre blanchs e .i. pot en lo qual havia gingebre vert, ab alguns altres pots en que havia alguns comfits veys.
13 item dues setras de vidre.
14 item dos pots de vidre, en la un havia taperes e en l altre mel rosat.
15 item .i. lebrer de coure e .i. tenidor de pedra, per tenir aygua beneyta.
16 item un canalobre de coure.
17 item una scala de fust ab .vi. scalons.
18 item .i. lit patit, encaxat, ab corriolas, ab .i. mataiaf de canamaç.
19 item .vii. recoldadors de cuyro vermel rodons.
20 item un scabell blanch.
21 item una dargua pintada.
22 item un miral gran de barber.
23 item .i. banquet qui sta detras lo lit.
24 item una lansa ab flocadura.
25 item .iiii. pessas de cortines blaves ab son sobreçell e tovellons, les .iii. pessas pintades ab malles d argent, ab son bastiment de fust cordes e poliges.
26 item una cadira de seure oldana a les spatlles.
27 item una taula de fust largua, plagadissa, ab sos petges.
28 item dues lates ab cordes e corriolas per empaliar la dita cambra.
29 item .i. tinter de cuyro ab dos talempenes.
30 item una capça de fust rodona ab alguns trossets de coral.
31 item una stora de peus.
32 primo atrobam .i. cofre enleunat dins lo qual atrobam les robes seguents, ço es: dos parells de borsequins, uns blaus altres verts.
33 item .i. troç de veta negra.
34 item dos jupons, un blanch altre negre, oldans.
35 item una gramalla de molada e .i. caparo del dit drap, de poca valor.
36 item .i. caparo de lera negre.
37 item una cuberta de sella, de drap negre.
38 item una forradura de cota, de tafata vermell.
39 item alguns trossos de vayls veys e perfills de marts.
40 item una cortina de tafata vert.
41 item dos trossos de drap brodat ab cordons verts.
42 item un gonell de xamus.
43 item una pell d albadina.

44 item una forradura de vays blanchs.
45 item un pany de cota, de marts oldans.
46 item dos caparons de bon tint scurs.
47 item .i. parell de calses vermelles.
48 item .i. altra parell de calses negres.
49 item .i. colar de manto de xamallot vermell.
50 item .i. altre cofre enlaunat, semblant del prop dit, dins lo qual eren les robes seguents, ço es: dos parells de lensols de canyem, de .iii. teles, de companya.
51 item altra parell de lensols semblant dels prop dits.
52 item .i. lensol de stopa, de .ii. telas e mige.
53 item dues telas e mige de lensols squinsats.
54 item .i. poch de li d Alaxandria qui pot esser entorn una rova, no pentinat, en que ha una gerra una verda de pentinat.
55 item .i. altre cofre, semblant del prop dit, dins lo qual havia les coses seguents, ço es: una senalla cuberta de cuyro vermell dins la qual havia .xxxii. capdells de fill de li d estopa.
56 item entorn .x. brasses de tovallolles de li, primes e noves.
57 item una pessa de drap de li qui ha d ampla sinch palms e tira entorn .xviiii. brasses e mige.
58 item mes hi ha algunes cartes publiques fahents per la dita heretat les quals dejus seran continuades.
59 item .i. altre cofre, semblant dels props dits, en lo qual materen moltes scriptures que havien trobades en l estudi sobre l ort, e sta en veritat que dins lo dit cofre foren atrobats los .iii. parells de lansols qui demont son continuats, los quals mudam en lo cofre hon trobam lo li.

XIV. — *En l estudi sobre carrera*

1 Primo atrobam en l estudi qui es sobre la carrera, un studi de fust fet a .viii. cayres, ab una cadira en lo mig qui roda.
2 item .i. canelobre gran de ferro, ab sa brancha de ferro, qui s te en la dita cadira.
3 item .v. faristols de fust.
4 item .iii. posts largues, per tenir libres.
5 item .i. banch larch de fust.
6 item una taula largua, plagadiça, d alber, ab sos petges.
7 item atrobam un caxonet de fust, plantat en la paret, dins lo qual havia diverses scriptures.
8 item .i. taulell de taules plagadiç, ab son joch de taules blanques e negres e .iii. daus ab .i. stog de cuyro dins lo qual ere lo dit taulell.
9 item .i. altre banch larch de fust.
10 item dos taulells de jugar a taules.
11 item mes atrobam un faristolet patit de fusta de roura de Flandes ab .i. caxonet en lo mig, dins lo qual havia una bossa de cuyro vermell, dins la qual atrobam .i. libret patit, scrit en pregamins apellat *Psaltiri* ab les cartas daurades e ab .i. tenchador d argent ab sos giradors de seda e ab una cuberta de drap de seda negre.

XV. — *En la cuyna del dit alberch*

1 Primo atrobam en la dita cuyna .iii. bassinas de lauto.
2 item .i. baçi de leuto.
3 item .ii. ollas grans de coura.
4 item una olla de coure migensera.
5 item una altre olla de coure patita.
6 item una paella gran.
7 item dues paellas migenseras.
8 item una giradora.
9 item una paella patita trenchada.
10 item una olla gran d aram ab una cubertora.
11 item una caldera gran.

12 item una altra caldera patita.
13 item dos asts grans de ferro.
14 item .i. ast patit.
15 item una graxonera de ferro.
16 item uns ferros de cuynar, grans.
17 item un cap ferro.
18 item una destral.
19 item .i. bugader gran.
20 item una cassa gran trenchada.
21 item .iii. lumaners de ferro tots.
22 item .iii. plats, dues scudelles e .i. pitxer, tot d estany.
23 item .i. plat gran d estany, de tallar, trenchat.
24 item .i. morter de coure, ab sa ma.
25 item dos peus de ferro, de debenadores.
26 item .iii. morters de pedra.
27 item un scalfador, d aram.
28 item .i. serchapou de ferro ab .iiii. ganxos.
29 item uns altres ferros grans de cuynar.
30 item .iii. talladors de fust grans per a tallar e dos patits.
31 item algunes ollas, scudelles e talladors de terra.
32 item una taula de fust, gran, ab sos petges, sutil.
33 item .i. banch larch.
34 item .i. cofre de cuyna, sutil.
35 item .i. altre banch larch de fust, hon sta lo bugader.

XVI. — *En la despensa*

1 Primo atrobam en la despensa: una pastera gran de pestar, ab son peu.
2 item dos sedassos.
3 item .ii. gerras, una gran, altra pocha, per tenir farina, en que havia entorn una quortera e mige de farina.
4 item .vi. posts, entre grans e poques, per dur lo pa al forn.
5 item dos cobriposts fets de faxes.

XVII. — *En l entrada de l alberch*

1 Primo atrobam en l entrada de l alberch unes talles de fust, ab son guorniment de cordes.

XVIII. — *En la cambra dells scuders*

1 Primo atrobam en la dita cambra, un lit, encaxat, ab sa marfegua ab palles.
2 item un matalaf ab un treversser sotil, de pocha valor.
3 item un caval de fust, per tenir sellas.
4 item una afiladora de fust qui sta sobre un petge de taula.

XIX. — *En l altra cambra qui es al peu de la scala*

1 Primo atrobam en la dita cambra .i. lit a .vi. posts e .ii. petges.
2 item una marfagua plena de palles.
3 item .ii. matalafs sutills.
4 item .i. treverser sutil.
5 item .i. arquibanch de .ii. cases, la .i. buyt, l altre tenchat, hon havia roba dels scuders.
6 item dues flassades sutills.

7 item una caxa gran ab peus, antigua, dins la qual havia una flassada blancha ab listes vermellas als caps.
8 item .i. parell de lansols de canyem, de .iii. teles.
9 item un sach en lo qual ha entorn .iiii. quarteras de farina.
10 item un lumener tot de ferro.
11 item una caxa blancha tenchada, en que deyen havia roba dels scuders.

XX. — *En lo çeller de l alberch*

1 Primo atrobam en lo dit seller, .iiii. botes grossas, cascuna de capassitat de .viii. somades, les .iii. son plenes de vi vermeyl sutill, e la una buyda.
2 item una bota de mena, plena de vin grech.
3 item una altra bota de mena, plena de vi verge vermell.
4 item .iii. botes de mena en que ha vinagre e .i. poch de remost.
5 item una bota de mena blanquera, buyda.
6 item mige bota blanquera, buyda.
7 item .i. cup patit, de capassitat de .x. somades ho entorn.
8 item .i. barral blanquer en que ha .i. poch de vi cuyt.
9 item mige bota de mena en que ha .i. poch de vi grech.
10 item altra mige bota de mena en que ha .i. poch de remost.
11 item .i. ambut de ferro, per mesurar oli, ab son trehador d oli.
12 item un cup de fusta de roura, de capassitat de .xxx. somades.
13 item .i. banch de cup, nou.
14 item dues gerras olieres buydes.
15 item .i. poch de lenya.
16 item una scala levadissa, ab .vii. grehons.

XXI

(1) Primo atrobam en la dita heretat .i. hort sive verger, ab alberch a aquell contiguu, ab .i. portal devant lo vall obrint, ab entrades, axides, drets e pertinencias d aquell [lo qual] lo dit honorable micer P. Beçet, quondam, mentre vivia, havia e possehia fora la ciutat de Barchinona, en lo canto del carrer apellat dels Orps e denant lo portal dels Orps de la dita ciutat, e aquell tenia etc.
1 item atrobam en l entrada del dit alberch una taula plagadiça ab sos petges vella.
2 item .i. banch larch.
3 item .i. altre banch larch.
4 item una altra taula plagadiça ab sos petges.
5 item una cadira plagadiça.
6 item dues tasses de vidre.

XXII. — *En la cambra baix*

1 item atrobam en la cambra baxa .v. posts de lit ab sos petges e una marfegua plena de palles.
2 item .i. banchal denant lit, sens cases, vey.
3 item .i. cavech patit.
4 item una picassa de ferro.
5 item una lansa curta.
6 item .i. taulell de taules.
7 item entorn .iii. dotzenes de fulla de solsona.
8 item .i. xorrach d empaltar.
9 item .i. martell de ferro.

(1) El copista ha saltat el tros preliminar d'aquesta nova secció que segueix.

10 item una podadora patita.
11 item algun ferrament vey.
12 item una lanterna patita ab banya.
13 item .i. foguer de juheu, de ferro.
14 item .i. pom ab cano de oura foradat, menut.
15 item .i. forrollat ab .i. pany.
16 item dos ventayls de palma, .i. gran, altre poch.
17 item una porta de fust nova.

XXIII. — *En lo menjador*

1 Primo atrobam en lo menjador .i. banch larch vey.
2 item .xxiiii. fulles sive posts de melis.

XXIV. — *En la cambra*

1 Primo atrobam en la cambra sis posts de lit, dos petges e una marfagua plena de palles.
2 item un banch patit.
3 item .v. posts de fusta vella.

XXV. — *En la cuyna*

1 Primo un banch larch de fust.
2 item un arquebanch trenchat.
3 item dos rems grans.
4 item un coster larch de melis.
5 item algunes biguotas velles.
6 item entorn .i. feix de canyes.
7 item entorn una somada de serments.
8 item algunes teulas.
9 item una scala levadiça de .viii. grahons.
10 item una altra scala sutil
11 item un banquet patit.
12 item entorn .viii. bigotes velles e negres qui eren defora la porta de l ort.

XXVI

Die veneris, .vii. aprilis, anno a nativitate Domini .mccccxxx., fuit processum per dictos honorabiles manumissores ad inventariandum instrumenta tangencia dictam hereditatem.

1 Primo atrobam una carta publicha continent en acabament com los honorables deputats de Cathalunya veneren a la honorable madona Sibilia, muller den Berenguer Basset, quondam, mare del dit defunt, .m. solidos censals, per preu de .dccc. lliures; la qual carta fou feta en Barchinona a .xviii. de juny de l any .m.ccccxxii. e closa per lo discret en Johan Texera, notari.
2 item mes atrobam la apocha del dit preu feta en poder del dit notari, los props dits die e any.
3 item mes atrobam un translat autentich del poder dels dits honorables deputats, fayent per la dita venda.
4 item mes atrobam una altra carta publica, feta a .xxvii. de juny de l any .mccccxxii. e closa per lo dit Johan Texera, notari, ab la qual se monstra que los dits deputats veneren a la dita madona Sibilia, muller del dit Berenguer Basset, .dccl. solidos barchinonesos de censal mort, per preu de .dc. lliures.
5 item mes atrobam .i. translat autentich del sindicat o poder dels dits honorables deputats, fahents per la dita venda.
6 item mes atrobam la apocha del dit preu, closa per lo dit notari, los prop dits die e any.
7 item mes atrobam una altra carta publicha, feta en Barchinona a .xxvi. de abril de l any mil .cccciiii. e closa per lo discret en Bertran Splugues, notari de Barchinona, continent en acabament com en P. Franquesa prevera, rector e administrador del spital den Servello, en altra

manera apellat de Bones Valls, vene al honrat en Berenguer Massanet, mercader, ciutada de Barchinona, .ccc.lxxxviii. solidos .xi. diners de censal mort, per preu de .vii. sous, pagadors cascun any lo dit .xxvi. die d abril.

8 item atrobam la apocha del preu del dit censal closa per lo dit notari, los prop dits die e any.

9 item mes atrobam .x. cartes publiques, fahents per raho de la dita venda.

10 item mes atrobam una altra carta publica, feta en Barchinona a .xxviii. del mes d abril de l any .mcccciiii., e closa per lo discret en P. Brines, notari de Barchinona, continent en acabament que en P. Franquesa prevere, rector e administrador del dit spital den Cervello, vene al honrat en Johan de Sent Ilari, prevere, beneficiat en la seu de Barchinona, comprant axi com a laycha persona .cxi. solidos .i. diner de censal mort, pagadors cascun any lo dit .xxviii. die d abril, per preu de .c. lliures barchinoneses.

11 item atrobam la apocha del dit preu e closa per lo prop dit notari.

12 item mes atrobam una altre carta publicha, feta en Barchinona a .xiiii. de febrer de l any .mccccvii. e closa per lo discret en Johan de Fontcuberta, notari de Barchinona, continent en acabament com la dona na Avinent, mare del dit Johan de Sent Ilari, havent cessio del dit censal, vene aquell al honorable en Berenguer Massanet.

13 item mes hi es la apocha fahent per la dita venda.

14 item mes atrobam una altra carta publicha, feta en Barchinona a .v. del mes d agost del any de nostre senyor, mil ccclxxxxv. e closa per lo discret en Johan de Fontcuberta, notari de Barchinona, continent en acabament com lo discret en Francesch Pallares, prevere, administrador del spital den Çervello, alias de Bones Valls, ab d altres, veneren al discret n Anthoni Gensana, prevere, comprant axi com a layca privada persona, .dlxxi. solidos .v. diners barchinonesos de censal mort cascun any, paguadors a sinch d agost, per preu de .viii. solidos.

15 item hi atrobam la apocha del dit preu, closa per lo dit notari.

16 item mes atrobam una altra carta publicha, feta en Barchinona a .xxx. de deembre del any .mccccvi. e closa per lo discret en Bernat Splugues, notari de Barchinona, continent en acabament com lo discret en P. Pellicer, notari de Barchinona, vene al honorable en Berenguer Massanet tot aquell censal mort de pensio anual de .cccxi. sous e un diner, los quals prenia cascun any sobre l espital de Çervello, avellants d aquells .dlxxi. sous e .v. diners censals, los quals lo dit spital feya cascun any an Anthoni Gensana, per preu de sinch milia sis sents solidos barchinonesos.

17 item mes atrobam la apocha del preu del dit çensal.

18 item mes atrobam una altra carta publicha, feta en Barchinona a .ii. de janer del any .mccccii ii. e closa per lo discret en Gabriel Canyelles, notari de Barchinona, continent en acabament com lo dit P. Pellicer vene al dit honrat en Berenguer Massanet .viii. lliures .xi. solidos e .iiii. diners de censal mort, avellants d aquellas .xxviii. lliures .xi. sous e .iiii. diners, los quals lo dit Anthoni Gensana prenia cascun any sobre lo dit spital de Servello, per preu de çent e deu lliures .xviii. solidos e .viii. diners.

19 item hi es la apocha del dit preu, closa per lo dit notari.

20 item mes atrobam una altra carta publicha, feta en Barchinona a .xxviii. del mes d agost del any .m.ccccxv. e closa per lo discret en P. Pellicer, notari, la qual conte en acabament com lo dit en Berenguer Massanet, mercader, vene tots los dessus dits censals qui son de pensio cascun any entre tots .dccccxxxxiiii. sous .v. diners barchinonesos, per preu de .xvii. solidos, a la dona na Sibilia, muller den Berenguer Basset, quondam, mare del dit honorable micer P. Beçet, quondam.

21 item atrobam la apocha del dit preu e closa per lo prop dit notari.

22 item mes atrobam una altra carta publicha, feta en Barchinona a .xx. dies del mes de mag del any .mccccvii. e closa per en Jacme Juglar, notari, continent en acabament com en Guerau Julia, pelliçer de Barchinona, vene a la dona na Sibilia, muller den Berenguer Basset, quondam, una peça de terra vinya plantada, la qual es en lo territori de Barchinona, en lo loch apellat dejus lo Puig Bernat, en altra manera Despla, per preu de .lxxxv. lliures.

23 item mes atrobam la apocha del dit preu e mes la possessio de la dita compra, closes per lo dit notari.

24 item mes atrobam .xii. cartes publiques fayents per raho de la dita compra.

25 item mes atrobam una altra carta publicha, feta en Barchinona a .xx. de setembre del any .mccccxvii. e closa per lo discret en P. Maymor, notari, quondam, de Barchinona, continent com en Marti Guayto, leurador, vene al dit defunt una peça de terra vinya plantada la qual

es en lo territori de Barchinona, en lo loch apellat Pug Bernat, per preu de .lx. lliures barchinoneses.

26 item hi es la apocha del dit preu.

27 item una altra carta vella fayent per la dita compra.

28 item mes atrobam una altra carta publicha, feta en Barchinona, a .xvii. de març del any .mccccv. e closa per lo discret en Matheu Ermengol, notari publich de Barchinona, continent en acabament com la dona na Angelina, muller del discret en Johan Eximinis, notari de Barchinona, axi com hereva den P. Rupit, quondam, spaser, pare seu, vene a la dita dona Sibilia, muller del dit Berenguer Besset, quondam, primo tot aquell censal de dos morabatins bons e alfonsins, los quals lo dit pare seu prenia cascun any sobre unes cases, les quals la dona na Jacmeta, muller den P. Adam, de la cuyna del senyor rey, ha e posseeix en la ciutat de Barchinona, en lo carrer apellat den Hotger, paguadors la meytat en la festa de nadal e l altra meytat en la festa de sent Johan de Juny.

29 item tot aquell censal de .vii. morabatins, bons alfonsins, los quals lo dit P. Rupit, quondam, pare seu, prenia cascun any sobre unes cases qui son den Domingo Ferrer, aventurer, en lo dit carrer den Hotger, pagadors en los dits termens.

30 item tot aquell altre censal de set morabatins, bons, alfonsins, los quals en Bertran Mestre, aventurer, feya cascun any al dit P. Rupit, en los dits termens, per raho d unes cases les quals ha en lo dit carrer den Hotger, los quals morabatins foren venuts, per preu de .lxxxx. lliures .xiii. solidos .iiii. diners, los quals morabatins son sots senyoria e alou del monestir dels Prehicadors de Barchinona, a cenç de .iiii. morabatins .vi. solidos cascun any, pagadors en la festa de sent P. sent Feliu.

31 item mes atrobam la apocha e possessio del dit preu.

32 item mes atrobam .xiii. cartes publiques fahents per raho de la dita venda.

33 item mes atrobam una altra carta publicha, feta en Barchinona a .ii. d abril del any de nostre senyor .mcccexvii. e closa per en P. Maymor, notari publich de Barchinona, continent en acabament com en Montserrat Morato, cambiador, e Agnes, muller del discret en P. Basant, quondam, scriva del senyor rey, procurador den Bernat Gassull, notari, e la dona na Aldonça, muller d aquell, la qual Aldonça fou hereva del dit P. Basant, quondam, en los dits noms, veneren al honorable misser P. Beçet, quondam, tot aquell censal mort de pensio annual de .ccc. solidos, lo qual per reduccio d aquen feta es tornat a pensio de .ccl. solidos de censal mort, lo qual lo dit P. Besant prenia cascun any a .xvi. d octubre sobre lo regne de Mallorques, per preu de .ccxxv. lliures barchinoneses.

34 item mes atrobam la apocha del preu del dit censal.

35 item mes atrobam .x. cartes publiques fahents per raho de la dita venda.

36 item mes atrobam moltes cartas publiques, vellas, fahents per la compra de l alberch major del carrer dels Mercaders, lo qual lo honorable miçer P. Besset, quondam, havia en lo dit carrer, en les quals havia moltas cartes de reemença de censals, fetas per lo dit honorable micer B. Besset, per raho del dit alberch e aximateix apochas ab cessions ***ad tuendum*** les coses per lo dit honorable miçer P. comprades.

37 item mes atrobam .viii. cartes de difinicions, fetas al dit honorable micer P. Besset, batle general, per lo mestre racional del senyor rey, per raho de son ofici, les dues derreres de les quals foren fetas a .viii. de maig del any .mccccxxviii.

38 item mes atrobam una altra carta publicha continent en acabament com lo sindich de la universitat de la ciutat de Barchinona vene e per titol de venda atorga al honorable micer P. Beçet, doctor en leys, ciutada de Barchinona, e als seus, mil solidos censals de censal mort cascun any, paguadors a sinch d agost, per preu de vint milia solidos a raho de .xx. solidos per mil, segons que aquestes coses e altres en la dita carta pus larguament son contengudes, la qual fou feta en Barchinona a .iiii. d agost de l any de nostre senyor .mccccxxviiii. e closa per lo discret en Jacme Nadal, notari publich, per autoritat reyal per tota la terra e senyoria del senyor rey.

39 item mes atrobam la apocha del dit preu, fermada per lo dit sindich e closa per lo prop dit notari los dits die e any.

40 item mes atrobam un translat autentich fet del poder del dit sindichata a obs de la prop dita venda.

XXVII

Postea vero die jovis, intitulata .xviii. julii anno a nativitate Domini .mccccxxx., bona infrascripta que sunt de hereditate et bonis qui fuerunt dicti honorabilis P. Besseti, quondam, et que sunt de illis bonis quos dictus honorabilis Petrus Beçet, quondam, tempore sue mortis, habebat et possidebat in civitate Derturse et qui fuerant per honorabilem Manuelem Icard, quondam, militem, ut procuratorem honorabilis domine Agnetis, uxoris dicti honorabilis Petri Besseti, quondam, ut patrem et legitimum administratorem Petri Icard filii sui nepotisque sui sive net et heredis universalis in certa parte dicti honorabilis P. Besset, quondam, et eciam ut manumissorem una et in solidum, cum aliis, testamenti seu ultime voluntatis eiusdem P. Beçet quondam (et eciam ut manumissorem una et in solidum cum aliis testamenti seu ultime voluntatis eiusdem P. Beçet quondam) inventariata habitaque et recepta et inde aportata ad locum seu Turrim den Barra ut constat inventario recepto per discretum Jacobum Nathalis, autoritate regia notarium publicum per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis videliset die lune .vi. mensis marcii proximi preteriti anno jamdicto, fuerunt postea de ordinacione et mandato dicti honorabilis Manuelis Icardi et eciam honorabilis domine Eufrasine eius uxoris, defunctorum, missa et seu apportata ad hanc civitatem Barchinone, per discretos Jacobum Munyolam, presbiterum, in sede Terrachone beneficiatum, tutorem testamentarium datum et assignatum per dictum honorabilem Manuelem Icard, militem, quondam, dicto Petro Icard, pupillo filio suo, absentem et per Jacobum Natalis, notarium, tutorem testamentarium per dictam dominam Eufrasinam, dicto Petro Icard filio et heredi suo datum et assignatum et per honorabilem vicarium Villefranche Penitentis confirmatum et eciam ut procuratorem et actorem per dictum Jacobum Munyola tutorem ad hec specialiter constitutum, presentem, et eciam de voluntate et consensu dicte honorabilis domine Agnetis, uxoris dicti honorabilis P. Beçeti, quondam, et dictorum honorabilis Francisci Bertrandi elemosinarii, P. de Torrentis et Johannis Texera notarii, manumissorum una et in solidum cum aliis testamenti seu ultime voluntatis eiusdem honorabilis P. Beçeti, quondam, continuata seu scripta posita et contenta in presente inventario comendataque et realiter tradita dicto honorabili Petro de Torrentis tenenda per ipsum et regenda, vice et nomine dicti pupilli heredis in parte predicti P. et dicte domine Agnetis atque dictorum manumissorum et manumissorie dicti quondam honorabilis P. Beceti, quondam, distribuenda una cum aliis bonis dicte hereditatis juxta voluntatem et disposicionem dicti defuncti.

Que quidem bona sunt que per ordinem subsequuntur:

1 Primerament atrobam un cofre ab cubertas de cuyro intitulat .vii. dins lo qual son les robes seguents; ço es:
2 dos parells de lensols de .iii. teles de li ample, nous.
3 item un papallonet de tafata vert, usat.
4 item una gran samarra de pell blancha, nova.
5 item .iii. canalobres de lauto morischs per tenir candeles de çera qui entren uns dins altres.
6 item dos canalobrets patits de leuto per tenir candeles de seu.
7 item una cota de drap de lana negre ab les manegues justes folrada de pell negra, bona e suficient.
8 item un plech de tovellons prims de obra de Flandes, per a mans.
9 item .iii. jupons de fustani blanch ab colars e punyets de vellutat negre, la un nou e los dos usats.
10 item .i. cosset de drap de blanquet, usat.
11 item .i. parell de miges calses blanques.
12 item altre parell de miges calses usades.
13 item dues bragues de drap de lana, les unes vermelles e les altres negres usades.
14 item un caparo de molada ab una gremalla del dit drap.
15 item un lensolet de companya, de canem, de .iii. teles.
16 item dues tovalles de taula blanques.
17 item una tovellolla usada, prima.
18 item dos tovellons usats.
19 item .iii. tovellonets patits de obra françesa.
20 item dos parells de tapins, los uns nous e los altres usats.
21 item un parell de sebates vellas ab caps e sivelles d argent daurats.
22 item .i. sach de canyem, per tenir diners.
23 item un altre cofre de cuyro negre, semblant del prop dit, intitulat .viii. dins lo qual eren les coses seguents:

24 primo una cota de drap seti negre ras, forrada de marts gibellins sicilians, nova.
25 item una altra cota de drap de vellut negre patita, forrada de marts usats.
26 item un barret de agulla tint de grana, per tenir de nits.
27 item .i. caparo de drap de lana blau ab alguna mescla de pichs vermells.
28 item .i. caparo de drap de grana.
29 item .i. cota de drap de lana de bristo burell folrada de marts usats.
30 item un parell de calses de drap de lana negres, noves.
31 item un altre parel de calses de grana usades.
32 item .i. caparo de drap burell de mostivaller.
33 item una cota de drap blau ab alguns pichs vermells folrada de marts usats, de poca valor.
34 item .i. barret e .i. capell de bevra.
35 item un papafigo de drap de lana burell.
36 item una cota de drap de lana vert scur folrada de pell negre.
37 item una clotxa e caparo de drap de bristo burell, folrat de xamallot vermell.
38 item .i. lensol de canyem de .iii. telas hon stan embolicades les dites robes.
39 item un altre cofre de fust cubert de friso burell squinsat intitulat .viiii. en lo qual son los libres seguents:
40 primo .i. altre libre apellat *Odofre* scrit en pregamins, ab posts de fust cubert de pell vermella.
41 item un altre libre apellat *Asso* scrit en pregamins cubert de posts ab cuyro vert.
42 item un altre libre intitulat *Jacme de Bellvis* scrit en pregamins cubert ab posts e pell vermella.
43 item .i. altre libre apellat *Etiques* scrit en pregamins, ab posts de poca valor.
44 item .i. altre libre apellat *Scriptum santi Thome super libro Etichorum* scrit en pregamins, ab posts, cubert de pell verda.
45 item .i. altre libre apellat *Secundus Novelle* scrit en paper, ab cubertas engrutades de pell vermella.
46 item .i. altre libre apellat *Encarra sobre les Clementines* scrit en paper, ab cubertas de posts.
47 item .i. altre libre mal galipat, scrit en pregamins, en que son los *Costums e privilegis de Leyda* e los *Usatjes de Cathalunya* e altres coses antigues, ab cubertas de pell engrutades e squinsades.
48 item una correga vella de cuyro, per dur sobre jupo.
49 item un altre libre scrit en paper, ab cubertes de pregamin, intitulat *Baldo super primo Digesti Veteris* en que ha en la cuberta pintat .i. cap.
50 item .i. altre cofre blanch enleunat de ferro intitulat .v. dins lo qual havia los libres seguents:
51 primo .i. libre intitulat *Spicha Juris* scrit en pregamins cubert de posts ab pell vermella.
52 item un altre libre intitulat *Nicolau de scilicet* (!) scrit en paper, ab cuberta de pregami.
53 item .i. altre libre intitulat *Secunda pars reportorii Butrii* scrit en paper cubert de posts.
54 item .i. altre libre intitulat *Butri super quarto et quinto Decretalium* scrit en paper, ab posts de fust.
55 item un altre libre intitulat *Volumen Constitucionum* scrit en pregamins, ab post de fust cubert de pell blancha.
56 item un parell de sabates velles ab dues soles.
57 item un altre libre intitulat *Baldo sobre los feus* scrit en paper, cubert de posts.
58 item un altre cofre blanch, ferrat de launa de ferro, intitulat .vi. dins lo qual eren los libres seguents:
59 primo .i. libre intitulat *Xinus* scrit en pregamins cubert de posts ab pell verda.
60 item .i. altre libre intitulat *Bartulus prime partis Inforciati* scrit en paper, cubert de posts ab pell negre.
61 item .i. altre libre apellat *Rosari* scrit en pregamins cubert de posts ab pell vermella.
62 item .i. altre libre intitulat *Bartol prime partis Digesti Veteris* scrit en pregamins cubert de posts ab cuyro vermell.
63 item .i. altre libre intitulat *Primus Novelle* scrit en paper, ab cubertas engrutades ab pell vermella.
64 item .i. altre libre intitulat *Digesta Nova* scrit en pregamins cubert de posts ab cuyro vert.
65 item .iiii. camises .iii. bragues .ii. tovellolles de cap, de drap de li prim, foren meses en lo cofre de cuyro apellat .vii.
66 item un altre cofre negre, enlaunat, intitulat primer, dins lo qual son los libres seguents:

40. Autor d'uns comentaris al còdi, digesta, inforçada etc., confrontis ab III, 48. — 41. Azo. — 42. Autor de diverses obres jurídiques. TORRES AMAT el posa en el seu *Diccionario;* SAVIGNY: *Geschichte des Röm. Rechts* [2], V, 356 ss., diu que nasqué a Bolonia; vegis també SCHULTE, op. cit. II, 233. — 43. Abans hem trobat ja un manuscrit ab el mateix titol (III, 26); lo més probable es que un sigui de Sant Tomàs y l'altre d'Aristòtil. — 45. De Joan Andreu. — 46. Pere Ancarà. — 47. Guillem Botet. — 51. Segons l'inventari de la llibreria de Benet XIII (ms. de la biblioteca de l'Institut) es d'Antoni de Butrio. — 59. Cinus. — 61. Es l'*Apparatus ad Decretum*, dit també *Rosarium*, de Guiu de Baysio. — 63. De Joan Andreu, lo mateix que 'l número 67.

67 primo .i. libre intitulat *Tercius, quartus et quintus Novelle* scrit en paper [cubert] de posts ab pell verda squinsada.
68 item .i. altre libre apellat *Barthol sobre lo Codi* scrit en paper, cubert de posts.
69 item .i. altre libre intitulat *Clementines* scrit en pregamins cubert de posts ab pell verda squinsada.
70 item .i. altre libre intitulat *Oldrach* scrit en paper, ab posts cubertas de pell verda e vermella.
71 item .i. altre libre intitulat *Speculador* scrit en pregamins, ab cubertes de post ab pell verda.
72 item un altre libre intitulat *Imola de la primera part de la Digesta Nova* scrit en paper, cubert de posts.
73 item un altre cofre negre, enlaunat, [intitulat] segon, dins lo qual eren los libres seguents:
74 primo un libre intitulat *Addicions de Johan Andreu sobre l especulador* scrit en pregamins, ab cuberta de pell blava engrutades, rosegades de rates.
75 item .i. altre libre intitulat *Lectura septem librorun Codicis* scrit en pregamins, ab cubertas de post ab pell vermella.
76 item un altre libre intitulat *Sabarellis* scrit en paper, ab cubertas de pregamins.
77 item un altre libre intitular *Barthol sobre la segona part de la Digesta Vella* scrit en paper, ab cubertas de pell blancha engrutades.
78 item dos parells de sabates ab caps e sivellas d argent daurades, fal hi .i. cap.
79 item un altre cofre negre, enlaunat, intitulat terç dins lo qual eren los libres seguents:
80 primo un libre intitulat *Decret* scrit en preguamins cubert de posts ab pell [b]lava.
81 item un altre libre intitulat *Prima pars Reportorii Butrii* scrit en paper, ab cubertas de posts.
82 item un altre libre intitulat *Barthol sobre la Inforçada* scrit en paper, cubert de posts ab pell negra.
83 item .i. altre libret apellat *.C.* scrit en preguamins, cubert de pots ab pell verda ab cuberta blancha.
84 item un altre cofre negre, enlaunnat de ferro, intitulat quart, dins lo qual eren los libres seguents:
85 primo un libre intitulat *Barthol de la Digesta Nova* scrit en paper e preguamins ab posts cubert de pell blancha.
86 item un altre libre intitulat *Disputacions de Johan Caldari* scrit en paper, ab cuberta de pell vermella engrutada.
87 item un altre libre intitulat *Imola de la segona part de la Digesta Nova* scrit en paper, cubert de posts.
88 item una altre libre intitulat *Catholichon* scrit en pregamins, ab letra tirada, cubert de posts ab pell vermeylla.
89 item un stog de barber en que ha dos rahors, una pinte, unes tesores he .i. mirall.
90 item un altre cofre de fust cubert de friso burell squinsat, intitulat .x. dins lo qual son los libres seguents:
91 primo un libre apellat *Inforçada* scrit en preguamins cubert de posts ab pell negre.
92 item un altre libre apellat *Sextus Decretalium* scrit en pregamins, ab posts cubertes de pell blancha.
93 item un altre libre intitulat *Novella super sexto Decretalium* scrit en pregamins, cuberts de posts ab pell verda.
94 item un altre libre intitulat *Ignoscent* scrit en pregamins, ab posts cubertas de pell blancha.
95 item una correja de cuyro negre ampla, ab platons de açer, ab una dagua ab sa beyna de cuyro, ab un ganivet.
96 item una spasa ab sa beyna ab pom plan de lentia e crohera daurats e ab sivella e cap e sis platons redons e guaspa d argent, tot daurat.
97 item uns guants de cabrit usats.
98 item una algavera de cuyro pintat dins lo qual ha un mandill de drap de li ab vores vermellas.
99 item .xviii. grans de paternostres de coral vermells, ab lur cordo, qui pesen .iiii. unças de march de Tortosa.
100 item una correia ab parxe de seda ab cap e sivella d argent daurat e ab letres en que s lig *Ave Maria gracia plena dominus tecum benedicta tu* e ab .iiii. platons, tot d argent daurat, qui pesa ab lo parxa .v. onzes de pes de Tortosa.
101 item un *Psaltiri* de forma migençera, scrit en pregamins, de letra françesa, cubert de posts cubert de vellutat blau ab dos tenchadors d argent daurats.
102 item un altra corregeta streta, ab parxa de seda negre ab cap e sivella d or e ab .v. platons a manera de rosetas e ab .xx. parels de lunetas enlassades en manera que dues lunetes reten un platonet, qui pesa ab lo parxe una unça e mige e mig quart a pes de Tortosa.

70. *Oldradus de Ponte sive de Laude:* vegis SAVIGNY op. cit., VI, 57 ss. — 71. De Guillem Duran. — 74. *Additiones ad Durantis speculum.* — 76. Francesch de Zabarellis; vegis Schulte, op. cit. II, 283. — 83. Codi. — 88. Joan Balbi. — 93. Joan Andreu. — 94. Inocenci IV: *Apparatus.*

103 item .xxx. grans de paternostres de coral en .i. cordonet qui pesen una onça a pes de Tortosa.
104 item uns beynots patits ab lurs tasores e ganivet e son cinter.
105 item una argentera de cuyro qui s tancha ab una cadena e clau, dins la qual es l'argent qui s segueix:
106 primo dos bassins sive bassines grans d argent daurades dins e esmaltades ab senyal de Beçet qui pesen entre ab dos (dos)marchs e sinch unses e un quart.
107 item .iii. plats e .iii. scudelles d argent, grans, daurats, qui pesen .viiii.º marchs.
108 item .viii. plats d argent blanch qui pesen .viiii.º marchs e .i. quart.
109 item .viii. scudelles, ço es .iiii. ab orelles e .iiii. grealenques, d argent blanch qui pesen .viii. marchs e .iii. unçes.
110 item .vii. greals d argent blanchs qui pesen .iii. marchs e mig menys .i. quart.
111 item .iiii. tassas redones blanques, d argent, qui pesen .v. marchs menys mige onça.
112 item dues copes d argent daurades, cascuna ab peu, la una cobertorada e l altra sens cubertor qui pesen .iiii. marchs e mige onça.
113 item dues setras d'argent, en la una ha dos sercolls daurats, qui pesen .iii. marchs e mig.
114 item .iiii. culleras d argent qui pesen .iiii. unses menys un quart.
115 item un gran plat d argent blanch, per tallar, qui pesa .vii. marchs e mige onça.
116 item una clotxa de drap burell nova.
117 item dos cobre-etzembles de drap vermell de lana, ab les armes de Baçet sobre posades d altra drap de diverses colors.
118 item un drap de peus de lana vermell de diverses colors, sutil, de brots e de flors.
119 item un cobri-atzembla de drap de lana ab son senyal reyal al mitg e dos senyals de Basset en cascun cap texits.
120 item un drap de taulell o de paret, de drap de lana vermell ab un senyal reyal al mitg e dos senyals de Besset en cascun cap taxits.
121 item dos banchals de drap de lana vermells ab senyal de Basset en cascun cap taxits.
122 item una bosseta de vellutat brocat d or que l dit defunt portave en lo pits, ja usada, dins la qual eren les joyes seguents:
123 primo un reliquiari patit d or ab .vii. perles d ayre al entorn e en la una part es breschat e sobre la brescadura es sembrat de perles menudes e en l altre part, qui s tancha e s obra, ha dins .iii. ymagens, ço es: lo crucifix e dues altres.
124 item un anell d or ab un rubiç assats gran, de flacha color.
125 item un altre anell d or ab un rubiç patit, de color assats ardent.
126 item .i. altre anell d'or ab pedra vermella, en que es sculpida la salutació e Nostra Dona.
127 item una altre anell d'argent en lo qual ha una pedra verda encercuida d'or, en que ha sculpides .iii. ymagens nues.
128 item un anell d or de polso, assats gran, en lo qual ha sculpides les armes de Besset, lo qual lo dit defunt portave en la ma quant mori.

Tot lo dessus dit argent, correges, paternostres de coral e anells d aur, los quals eren dins la argentera de cuyr, despuys de volentat dels dits mermessors, per maior cuicio e seguretat, foren meses en lo cofre, lo qual es en la casa de l honrat en P. Torrent, un dels dits mermessors, en lo qual ere l altre argent e tots los diners e altres joyes.

129 Apres, dimarts, a .xxvi. del mes de setembre de l'any de nostre senyor .mccccxxx. per lo discret en Jacme Nadal, notari, axi com a tudor maternal dels fills de l honorable mossen Manuel Icard, quondam, cavaler, fou restituit als honorables mermessors del honorable micer P. Beçet, quondam, doctor en leys e ciutada de Barchinona, un libre gran scrit en pregamins cubert de pell vermella en lo qual son scritas *les obres de Senecha*, lo qual libre ere continuat en l inventari fet a Tortosa dels bens del dit micer P. quondam.

XXVIII

Postmodum autem die mercurii, intitulata .xvi. mensis aprilis anno a nativitate Domini .mccccxxxii. ad instanciam dictorum venerabilis P. de Torrente et Johannis Texera, manumissorum qui supra et per ipsos duos manumissores, cum protestacionibus assuetis, fuerunt continuata in presenti inventario, presentibus pro testibus Guillelmo Martini et Martino March, scutifero Barchinone, bona sequencia:

1 et primo dixerunt ipsi manumissores que atrobam .i. alberch, lo qual antigament solien esser dos estans, lo qual es en lo carrer apellat dels Mercaders, demont lo forn qui en lo dit carrer es, lo qual alberch solia esser de la dona Agnes, muller del dit defunt, lo qual alberch la dita dona Agnes dona en temps de nupcies a la dona Eufrasina, filla sua e del dit defunt, muller que fou de mossen Manuel Icart, defunts, e lo qual alberch, segons dien los dits mermessors, es prevengut per certs titols en poder del dit misser P. Baçet.

2 item se atroba que lo dit defunt prenia cascun any, la meytat a Santa Maria de març e l altre meytat a sent Miquel de setembre, .xiiii. morabatins sobre un alberch qui es en lo carrer de na Canuda, lo qual poseeix lo hereu den Berenguer Font, ortola, dels quals se fa al monastir de sant Ana .i. morabati; les cartes son en poder den Matheu Ermengol, quondam, notari de Barchinona; e foren venuts en l'any .mccccv.

3 item mes avant atrobam que lo dit defunt havia e possehia un ort, lo qual es en .i. carrero qui no passa, en lo carrer sobira de sent Pere qui afronta denant lo carrer den Montjuich, lo qual lo dit defunt, temps ha passat, en sa vida, jaqui an Guillem Bertran, ab condicio que pagas lo cens.

4 item mes atrobam .i. censal de preu de mil florins e de pensio de .xxxiiii. lliures .vii. sous .vi. [diners] lo qual censal lo senyor rey fa cascun any a .xx. de febrer a mi dit P. dez Torrent .i. dels dits mermessors e lo qual censal, axi en preu com en pensions, sta en veritat, segons confesa lo dit P. dez Torrent, que ere del dit micer P. Baçet e are de la heretat d aquell; la carta del qual censal es en poder den Matheu Theserach, notari de Barchinona.

5 item confes jo dit P. dez Torrent que sta en veritat que, lo jorn que lo dit micer P. Baçet mori, staven e habitaven en mon poder de resta de comptes, les quals jo li havia a tornar, set centes noranta sinch lliures.

6 item sta en veritat que lo dit defunt, lo jorn que mori, prenie sobre la universitat de Mataro .xxi. lliures .xi. sous .viii. diners de censal, per preu de sinch milia noucents sinquanta solidos, jatsie les cartes del dit censal diguessen a mi dit P. dez Torrent, la qual carta es de maior quantitat, esta pero en veritat que, no contrestant la dita carta, lo dit censal axi en preu com en pensions ere del dit micer P. Baçet e apres lo dit censal es stat resemut, lo preu del qual censal es vuy en poder de mi dit P. dez Torrent qui men fas deutor en lo compte que jo tench de la mermessoria.

7 item mes atrobam nos dits mermessors que lo dit defunt prenia lo jorn que mori .i. censal de preu de .dcl. lliures e de pensio de .dccxxii. sous .ii. diners, sobre lo General de Catalunya, a .viii. de janer, ab carta feta en poder den Bernat Noves, notari, a .vi. de març any mccccxxiii. les cartes del qual censal deyen a la mare del dit micer P. Baçet, de la qual lo dit micer P. fou hereu, pero sta en veritat que en apres lo dit censal es stat reemut.

Die vero mercurii .xxviiii. madii, anno a nativitate Domini .mccccxlviii. supradictus honorabilis Petrus de Torrente, alter ex manumissoribus quibus supra, existens et constitutus personaliter in hospicio mei Laurencii de Colle, notarii publici Barchinone, presentibus scilicet et ad hoc vocatis pro testibus Guillelmo Magistri, mercator, et Ermando Nigri, causidico, civibus Barchinone, peciit et requisivit per me dictum notarium continuari in fine proximi dicti inventarii seu confesionis per ipsum et dictum Johannem Texera ut supra proxime patet verba que secuntur:

que jatsie que ell dit P. dez Torrent, segons demont en la prop dita confessio apar, hage confessat que en poder de ell dit P. dez Torrent, lo jorn que lo dit micer P. Baçet mori, habitaven e staven, de resta de comptes que ell dit P. dez Torrent havia a tornar al dit micer Pere Baçet, setcentes noranta sinch lliures e esta en veritat ell dit P. dez Torrent haver se levors feta la dita confessio erroneament e per inadvertencia com, segons dix, ell dit P. dez Torrent no ere tornador ne tenia del dit micer Pere Baçet, lo jorn que mori, per resta de comptes, segons en sos comptes e libres se monstre clarament e s pot veure, sino sinch sentes sexanta set lliures .viii. sous, per que, revocant lo dit P. dez Torrent, segons dix la dita confessio per ell feta erroneament de les dites .dcclxxxxv. lliures, axi com erroneament per ell feta e no star axi en veritat, dix e confessa lo dit P. dez Torrent que solament eren en son poder, lo jorn que lo dit micer P. Baçet mori, e ere tornador per resta de comptes, les dites .dlvii. lliures .viii. sous e no pus avant e axi apar per sos comptes.

DOCUMENTS

I

9 setembre 1402

El rey Martí nomena an en P. Beçet assessor del veguer de Barcelona y del Vallès, per la audició y examen dels comptes relatius a les causes pies.

Nos Martinus etc. quia fidelis consiliarius et thesaurarius noster Johannes de Plano, legum doctor, qui officium infrascriptum obtinebat ad vitam, nostris in manibus ipsum officium resignavit, dum modo de eodem officio provisionem faceremus infrascriptam, prout de ipsa resignacione constat instrumento publico inde facto die presenti, in posse fidelis scriptoris nostri Bernardi Ça Plana, auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominacionem nostram, tenore presentis carte nostre, confidentes ad plenum de approbata sciencia et legalitate vestri fidelis consiliarii et auditoris curie nostre, Petri Basseti, licenciati in legibus, officium assessorie et assidentis vicarii Barchinone et Vallensis, circa compota audienda et examinanda ac decidenda per dictum vicarium de et super ad pias causas relictis, vobis eidem Petro, quamdiu vixeritis in humanis, ducimus comittendum, ita quod vos dictus Petrus sitis ammodo assidens seu assessor dicti vicarii circa compota supradicta et ipsum officium per vos vel vestros ydoneos substitutos quamdiu vixeritis, ut est dictum, regatis et exerceatis libere atque bene. et habeatis et recipiatis, pro vestro salario et labore, salaria, jura et emolumenta pro his recipi consueta et que Raymundus Ballistarii quondam et alii predecessores vestri in dicto officio erant soliti recipere et habere. mandantes per hanc eandem vicario seu regenti vicariam Barchinone et Vallensis vel eius locumtenenti, presenti et qui pro tempore fuerit, sub amissione nostre gracie et mercedis, quatenus de et cum consilio vestri dicti Petri Basseti vel vestri ydonei substituti et non alterius cuiuscumque ad audiendum, examinandum et decidendum compota supradicta procedat, ac vobis respondeat et satisfaciat seu responderi et satisfieri faciat de salario et juribus supradictis et contra non veniat quavis causa. decernentes ad cautelam irritum et inane, si quid ac quidquid aliter et cum alio egerit, idem vicarius vel eius locumtenens in predictis, iniungentes nichilominus nothario seu scribe dicte curie et cuicumque alii in his adhibito et adhibendo, sub pena mille morabatinorum auri de bonis eorum exhigendorum, si mandatis nostris non perverint in hac parte, quatenus vos dictum Petrum et vestrum ydoneum substitutum et non alium quemvis habeant pro assidente et assessore in predictis et de et cum consilio vestri seu dicti vestri ydonei substituti et non alterius cuiusvis dati seu dandi assidentis firmas, absoluciones, diffiniciones et alios actus faciant manumissoribus et aliis ad quos spectet, quoniam nos vobis eidem Petro Basseti in et super his bona, cum dependentibus seu emergentibus ex eisdem ac eis adherentibus et connexis, vices nostras damus et committimus plenarie com presenti. in cuius rei testimonium hanc jussimus fieri nostro pendenti sigillo munitam. datam Valencie die nona septembris anno a nativitate domini. m.°cccc.° secundo, regnique nostri septimo. Nicolaus de Canyella regens cancellariam.

Dominus rex mandavit Bernardo Ça Plana, in cuius posse dictus Johannis de Plano resignacionem fecit predictam.

A. C. A., r. 2218, *f.* 103 *v.*

II

9 setembre 1402

El rey Martí nomena an en P. Beçet advocat fiscal de la ciutat y de les corts del veguer y batlle de Barcelona.

Nos Martinus etc. quia fidelis consiliarius et thesaurarius noster Johannis de Plano, legum doctor, qui officium advocacionis fiscalis civitatis Barchinone et curiarum vicarii et baiuli ipsius civitatis obtinebat ad vitam, nostris in manibus dictum officium sponte ac libere resignavit, dummodo de ipso officio provisionem faceremus infrascriptam, prout de ipsa resignacione constat instrumento publico acto die presenti, in posse fidelis scriptoris nostri Bernardi Ça Plana, auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominacionem nostram, tenore presentis, ex his et aliis moti, confidentes ad plenum de approbata sciencia et legalitate vestri fidelis consiliarii nostri et auditoris curie nostre Petri Basseti, licenciati in legibus, civis Barchinone, de certa nostra sciencia et ex nostra liberalitate, damus et conferimus vobis officium predictum advocationis fiscalis civitatis Barchinone et curiarum vicarii et baiuli ipsius civitatis, habendum et regendum per vos vel substitutos vestros idoneos, bene et legaliter, quamdiu vitam duxeritis in humanis, ita quod vos aut dicti vestri substituti, tanquam advocati fisci nostri jamdicti, in omnibus causis seu actibus nostris fiscalibus que in dicta civitate et eius vicaria et baiulia ducantur advocetis, cum ad noticiam vestram venient et patrimonium de cetero impendatur que ad utilitatem dictarum causarum noveritis opportuna. et habeatis pro vestro salario et labore centum libras barchinonenses que vobis solvantur anno quolibet per tres anni tercias, videlicet: terciam partem in principio cuiuslibet anni et reliquas duas partes de quatuor in quatuor menses, super et de terciis seu peccunia terciorum proveniencium seu provenire debencium ex firmis, iuris et retroclamis debitorum seu rerum ex peccuniarum, scripturarum et scribendarum et promissarum solvi et tradi, sub pena tercii, in curiis vicarii et baiuli predictorum et de aliis emolumentis seu provenientibus ad manus seu posse collectorum terciorum utriusque curiarum predictarum vicarii et baiuli provenientibus quavis causa; de quo quidem salario vestro collector terciorum et proventuum predictorum curie vicarii respondeat vobis anno quolibet per tercias seu soluciones predictas de duabus partibus et collector terciorum et proventuum jamdictorum curie baiuli de residua tercia parte, juxta formam pretactam, tribus partibus equalibus inde factis. nos enim laudantes, approbantes, ratifficantes et confirmantes resignacionem et provisionem predictas, mandamus per hanc eandem dictis collectoribus qui nunc sunt et pro tempore fuerint et substitutis ac substituendis ab eis, firmiter et de certa sciencia et expresse, quatenus vobis dicto Petro Basseti, anno quolibet dum vixeritis, ut est dictum, per tercias seu soluciones jamdictas, de peccunia curie nostre ad manus suas quocumque modo proventura ex officiis eorum, respondeant et satisfaciant de centum libras salarii predicti ante omnia et pre aliis salariis et assignacionibus, ordinacionibus seu mandatis per nos seu predecessores nostros factis vel fiendis, prout in dicta solucione salarii est actenus fieri assuetum, cum talia salaria pre aliis sint solvenda; cuiquidem collectori seu collectoribus concedimus cum presenti, ut facilius dictum salarium habere possitis, quod possint transacciones, composiciones et lexias ipsorum territorium et aliorum proventuum predictorum ad eorum officium spectancium facere, de vestri tamen vel dictorum vestrorum substitutorum et non alias consilio et consensuo. vereum, cum tercia proventus et emolumenta curie baiuli, propter depopulacionem et exterminium calli judayci Barchinone (1), ad tantam exinanicionem et tenuitatem provenerunt quod non possunt sufficere anno quolibet ad terciam partem vestri salarii, vobis seu predecessoribus vestris in dicto officio solvi assuetam, de terciis, emolumentis et proventibus dicte curie, ideo per

(1) En el 5 agost 1391.

hanc vobis adiicimus quod totum illud quod in qualibet tercia habere non poteritis, de terciis et emolumentis quibus provenient ad manus collectoris terciorum curie baiuli predicti, habeatis et recipiatis de terciis, proventibus et emolumentis quibus provenient ad manus collectoris terciorum curie vicarii supradicti, injungentes cum presenti collectori terciorum curie vicarii qui nunc est et pro tempore fuerit et eius substitutis et substituendis quatenus, ultra duas partes vobis seu predecessoribus vestris in dicto officio solvi assuetas de terciis proventibus et aliis emolumentis supradicte curie vicarii, vobis de dictis emolumentis exsolvat, videlicet, in qualibet tercia, id quod a dicto collectorii terciorum curie baiuli recipere non potueritis nec habere. mandantes magistro racionali curie nostre vel alii cuicumque a dictis collectore seu collectoribus terciorum compotum audituro quod soluciones per eos vobis de dicto salario, juxta formam prefatam, fiendas, in eorum compoto recipiat et admittat, ipsis tamen ei exibentibus apocas de soluto, in quarum prima tenor huiusmodi sit totaliter insertus et in aliis solum de presenti fiat mencio specialis. mandantes eciam per eandem dictis vicario et baiulo Barchinone et locumtenentis eorundem ceterisque officialibus et subditis nostris dicte civitatis, vicarie et baiulie predictarum et aliis ad quos spectet, presentibus et futuris, quod vos dictum Petrum Basseti pro advocato nostro fiscali, ut premittitur, habeant et teneant et ad vos seu vestros substitutos, in et pro quibuscumque causis et negociis fiscum regium nostrum concernentibus, in quibus patrocinium et concilium necessarium habuerint, recurrant, vobisque de salario predicto et aliis juribus assuetis responderi faciant et alias vobis faveant et conciliis vestris attendant, prout aliis qui hucusque huiusmodi tenuerunt officium favere et eorum conciliis attendere tenebantur. in cuius rei testimonium hanc jussimus fieri nostro pendenti sigillo munitam. datam Valencie nona die septembris anno a nativitate domini m.º cccc.º secundo, regnique nostri septimo. Nicolaus de Canyella regens cancellariam.

Dominus Rex mandavit mihi Bernardo Ça Plana, in cuius posse dictus Johannes de Plano resignacionem fecit predictam.

A. C. A., r. 2219, f. 55 v. Segueix la executoria.

III

Barcelona 17 janer (?) 1413

El rey Ferran escriu al mestre y capitol de la seca de Barcelona demanant que admetin en el seu ofici an en P. Becet, a fi de que pugui disfrutar dels privilegis concedits als moneders.

Ferdinandus dei gracia rex Aragonum, Sicilie, Valencie, Maioricarum, Sardinie, Corsice, comes Barchinone, dux Athenarum et Neopatrie ac eciam comes Rossilionis et Ceritanie, fidelibus nostris magistro, alcaydis, monetariis, operariis et aliis de capitulo monetarie civitatis Barchinone, salutem et graciam. informati laudabiliter, nedum fidedignorum assercionibus, imo eciam per facti evidencia et aliter, de sciencia, probitate et morum honestate ac aliis meritis comendandis fidelis nostri Petri Basseti, in legibus licenciati, civis Barchinone, ipsum de capitulo, collegio et officio monetarie pretacte esse appetimus, credentes id sibi et ipse novimus dictis capitulo, collegio et officio fructuosum existere et alia qui ad sui comoda et honores affectum habemus; et ideo, ex premissis inducti, supplicantibus inde nobis humiliter quibusdam familiaribus et domesticis nostris, vos et vestrum quemlibet affectuose precamur quatenus eundem Petrum Basseti, licet de monetariorum genere non existat, ad ipsum monetarie officium, huiusmodi nostrorum precaminun contemplacione, eiusdem Petri Basseti meritorum obtentu liberaliter recipiatis visis presentibus, more dispendio ultroiecto, ipsumque vestrorum sociorum consorcio agregans seque et suos sinatis et faciatis gaudere ac uti graciis, libertatibus, prerrogativis, favoribus et privilegiis quibus vos et alii monetarii et operarii jam dicti uti et gaudere debetis et estis nunc usque (1) quod ex hoc complacebitis valde nostris affectibus et propterea vos et dictum vestrum .... et tempore favoribus amplioribus prosequemur. non intendimus tamen neque volumus propterea vestris in aliquo privilegiis et libertatibus ullatenus derogari. datum Barchinone decima septima... rii anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo terciodecimo. de Gualbis.

A. C. A. cartes reyals.

IV

11 febrer [1414]

En P. Beçet es queixa al secretari del rey, Paulo Nicolas, de que ni ell ni en Jaume Calliç han pogut cobrar l'acorriment que ·ls era degut, per lo qual s'en tornen a casa seva.

Molt honorable senyer e car frare: lo governador de Cathalunya havia dreçades dues letres, que van al senyor rey, a mi e per ço les vos tramet per aquest portador de la present, placie les vos donar al dit senyor e recomanarme en sa gracia e merce. certifich vos que sus les averies de que vos he .... haver de .vm. florins .... que mossen P. de Zamora les ha tesorades a son voler, ab consell del molt discret Ferran Vasq..... han vedat que no se n es feta execucio, axi que ab lo gran acorriment que lo dit senyor rey nos ha fet, del qual jo ne los altres no havem poscut haver .i. diner, e ab les grans honors que en Johan de Oviedo nos dona, nos havem bon recapte, placieus provehirhi ab lo dit senyor dient li, si us plaura, que ab res no pot hom traure plus cortesament los ministres de casa com ab vinagre e per ço nosaltres, si merce sera sua, havem delliberat que sens intrar a Gerona nos ne anem a nostres cases mossen Jacme Calliç e jo, placieus supplicarlo sia merce sua havernos per scusats e no vulla destruir nostres poques cases les quals ab molt affany havem començades e placieus que m recomanets en sa merce. e si a vos es res plaent, molt honorable senyer e car frare, jo so prest a vostres plaers. dada en Perpinya a .xi. de febrer.

vostre en totes coses,

Al molt honorable mossen Paulo Nicholas, secretari del senyor rey (2). P. Beçet.

A. C. A. cartes reyals.

V

20 octubre 1414

El rey Ferran mana an en P. Beçet que li envii l'original o trasllat d'una carta que havia sigut presentada ab la firma reyal, sense coneixement del rey.

Lo Rey.

Micer Pere: segons havem entes, en aquexa ciutat s es presentada una letra signada de nostra ma o de nostre regent la cancellaria, ab la qual era manat que los nostres officials no curassen dels exemts, e que vos tenriets translat de la dita

(1) Falten paraules.
(2) Al dors el borrador d'una lletra del rey dient que passin per Girona y ·ls farà pagar.

letra, de que som molt merevellats. per que us manam que lo dit translat, si l tindrets, e sino la dita letra o translat d aquella, ben corregit, nos tramettats prestament on se vuilla que sia. e en aço no posets tarda o dilacio alguna, si ns desijats complaure. dada en Montblanch, sots nostre segell secret, a .xx. dies d octubre del any .m.cccc.xiiij.

Rex Ferdinandus.

Al feel conseller nostre micer Pere Baçet.

A. B.: c. 7-Aa-, f. 11 v.°

VI

29 octubre [1414]

P. Beçet demana al rey que ·l dispensi d'acompanyarlo en lo viatje que projecta fer a Castella.

Molt alt e molt excellent
princep e molt illustre rey e senyor.

Senyor: de vostra gran excellencia he resebuda una letra ab la qual manats a mi que sia prest per anar ab vostra senyoria al regne de Castella e com jo, senyor, tingue aci lo offici de la advocacio fischal vostra, en lo qual cascun jorn occorren negocis molts, hon son necessari e mes, senyor, que continuament he entendre en los fets vostres e del vescompte de Narbona, axi com vos havets ordonat e no sapia vostra intencio, de que vol vostra senyoria que m mete a punt, si entenets, senyor, que dege anar ab libres o com, supplich a vostra clemencia me vullats certificar que volrets que jo faça, car en la fe, senyor, en que us so tengut, attes en quina disposicio es ma casa per la raho que a vostra alteza expliqui en la vila de Morella, a mi es molt dampnos lexarla, pero no gos dir no lla on vos, senyor, per vostre servey me vullats. e man a mi la vostra excellencia, la qual lo rey dels reys exalç ab multiplicades prosperitats. scrit en Barchinona a .xxviiii. jorns de octubre.

senyor,
lo vostre humil factura qui, prostrat
denant los peus de vostra magestat,
se recomane en vostra gracia e merce,
P. Basset.

Al molt excellent e molt alt e poderos [senyor] lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

VII

19 novembre 1414

Orde del rey a P. Beçet per a que entengui, junt ab el procurador fiscal, en la resolució d'un procès.

Lo Rey.

Micer Pere: com nos ab letra nostra, dada axi com deius, haiam manat al governador de Cathalunya que continuu la inquisicio contra los homens del sagramental, per raho de la concitacio, resistencia e altres crims per ells comeses contra nostres officials e en la dita enquesta admatent los dits delats a defensions tro a difinitiva sentencia exclusivament, segons en la dita letra porets veure pus stesament, e nos haiam molt a cor que en lo dit fet se procehescha stretament per justicia e en aquell res de les coses contingents no s admeta, dehim e manam vos, expressament e de certa sciencia, que, ab sobirana cura e diligencia, entenats en lo dit fet e prestets an Johan del Postigo, nostre procurador fiscal, patrocini de advocacio, en tal manera que dels dits mals sia feta la justicia que s pertany, car d aço nos farets plaer e servey molt gran. dada en la vila de Montblanch a .xix. dies de noembre en l any de la nativitat de nostre Senyor. m.cccc.xiiii. rex Ferdinandus.

Dirigitur Petro Basseti, legum doctori.

Dominus rex mandavit mihi Petro Margayl.

A. C. A., r. 2368, f. 77 v.°

VIII

22 desembre 1414

El rey Ferran encarrega an en Beçet que activi les negociacions que porta ab l'advocat del vescomte de Narbona y s'excusa de no enviarli la resolució de certs duptes, per estar ausent en Jaume Calliç.

Lo Rey.

Micer P.: per ço que los fets de Sardenya per dilacio porian haver algun desviament, de que s seguiria gran e per aventura irreparable dan, vos pregam affectuosament que, en aço que vos hi havets a fer per nos o ab lo jurista diputat per lo vezcomte de Narbona, passets axi bonament com puscats juxta la concordia e capitols. als dubtes de que ns havets scrit no us havem respost per ço com micer Jacme Calliç, qui tenia la letra, no es stat açi a nos, empero fort prestament vos respondrem, ab bones e dolces paraules comportas lo jurista qui es aqui per lo veçconte dientli la causa de la dilacio. dada en Valencia, sots nostre segell secret, a xxii. dies de deembre del any mill. cccc. xiiii. rex Ferdinandus.

Al feel conseller nostre micer Pere Basset.

A. B., c. 7-Aa-1, f. 13.

IX

1414?

P. Beçet envia alguns documents a l'infant Alfons y li demana llicencia per tornar a casa seva.

Molt excelent e poderos
senyor.

Alguna resta de avisaments e la nomina dada sus los fets de Perpinya tramet a la vostra senyoria a gran instancia de la .i. part, la qual jo havia retenguda penssant que vostra senyoria fos açi de breu retorn, segons vos, senyor, me digues quant partis, e per ço quar cuydava que la ordinacio que feta era estada, encara fos açi tornada, com face a limar e corregir, attes que es en la primera forga o figura. item senyor com a present jo no façe açi res, axi com no s fan .ii. altres que ych son romasos del consell ,e jo cregua fermament, senyor, que no es vostra intencio jo dege servir de acompanyar dones, com no sia molt consonum a ma condicio, vos supplich que, pus lo termini que vostra senyoria me dona al partir es plus de .iii.

vegades passat, sia merce vostra que, ab vostra bona licencia, senyor, me n puxa retornar a ma casa, quar tots temps, senyor, que res manarets a mi o complire ab tota cura. e lo princep e governador del cel sia, senyor, vostra proteccio e us exalçe ab prosperitats multiplicades.

senyor,
lo vostre humil [vassall] qui, besant vostres peus, se recomane humilment en vostra merce,
P. Beçet.

Al molt alt e molt poderos senyor, lo senyor princep de Gerona.

A. C. A. cartes reyals.

X

21 desembre [1415]

P. Beçet escriu al rey Ferran que s'ha quedat a Barcelona, després d'haver portat, junt ab en Ramon Xatmar, l'embaixada que ·ls havia comanat pel papa.

Senyor molt excellent
e molt poderos.

Senyor: mossen R. Xatmar e jo havem complits vostres manaments e feta la requesta que vostra senyoria havia ordonat esser feta a nostre sant pare e, fetas per ell e per los cardenals las respostas, aquelles havem tramesas a vostra senyoria, les quals dech reebre vostra excellencia divendres prop passat; e per ço, senyor molt excellent, quar en lo dit negoci a present no es necessaria relacio qui sia molt substancial, jo, perque no ere be en lo cors e mes besties hujades, per metre ma casa en algun orde, com ne fretura molt, segons lo dit mossen R. vostra senyoria informara, so romas en Barchinona, supplicant a vostra gran excellencia per sa clemencia vulla ma romasa benignament tolerar. e lo rey dels reys vulla vostra alta corona, ab prosperitats multiplicades, exalçar longament. scrit en Barchinona a .xxi. de deembre.

senyor,
lo vostre humil factura qui, besant vostres mans e peus, se recoman en vostra gracia e merce,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XI

26 febrer [1416]

P. Beçet demana al rey Ferran que, en el cas de que ·l nomeni batlle general de Catalunya, com li havia dit, li conservi el sou de 1000 florins que té com advocat reyal.

Senyor molt excellent
e molt virtuos.

Creu, senyor, que a vostra alteza recorda com a la ixida de Gerona me digues certes coses sobre lo offici de la batllia general de Cathalunya e d abans senyor me haviets encarregat de servir lo offici de advocat vostre, com diguessets, senyor, que be erem necessaris dos advocats, axi com es ver, despuis, senyor, jo he avisat com lo offici de la batllia ha quitacio, la qual no munta l ayn pus de .cccc. florins e huy, senyor, per sola advocacio, vostra merçe m a constituits .m. florins, los quals, senyor, son be necessaris a mon sosteniment; per ço, senyor, he acordat de scriure a vostra senyoria que, si aquella enten que jo continue lo servey de la cort, jatsia lo exercici de la batllia sia necessari esser en la cort mentre durara lo quitament del patrimoni, jo no m poria sostenir ab la dita quitacio, ans axi com cuydaria haver reportada gracia, hauria aconseguit creiximent de carrech e minva de salari e profit e poria poch servir a vos pobrejant e en tal cas, senyor, vos haure a merce que vostra senyoria se contente de mon servey en la forma que ara lo faç e haja lo manteniment per vos constituit, confiant de vostra merçe e gracies en esdevenidor, hon, senyor, vullats que jo haje la quitacio del offici de la batllia e compliment als .m. florins e aço que vostra merce entendra que pus haja necessari per les despeses extraordinaries que haure a ffer e crexer per raho del offici; consider o vostra senyoria si es rahonable, quar jo, senyor, cobeeg ab gran desig servir vostra excellencia, no solament en lo dit offici, mas en tot altre que aquella plaura, qui man a mi com al seu vassall e factura. e lo rey eternal, senyor, conserve la vostra corona excellent, ab sanitat e prosperitats multiplicades. scrit en Gerona a .xxvi. de febrer. e sia merce de vos, senyor, que m manets esser feta resposta.

senyor,
la vostra homil factura,
qui besant vostres mans
e peus, se recomane en
vostra gracia e merçe, P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XII

19 maig 1416

Joan Mercader, batlle general de Valencia, escriu an en Paulo Nicolas, secretari del rey, per a que demani an en Beçet unes conclusions de vots del consell reyal que aquet va endursen de aquella ciutat.

Molt honorable car frare: aci son en gran contrast les jurisdiccions ecclesiastica e seglar sobre lo fet de Agramunt pres, sobre lo qual fet fou tal alterquat açi en lo consell del senyor rey e yo he mester les conclusions dels vots qui foren exigits per lo senyor rey, les quals s en porta micer Pere Basset e axi prech vos que ho digats a mossen Berenguer de Bardaxi si les te que les vos don e sino que les vos faça haver, car de çert micer Pere Basset les te, haiats les me e trametets les me, lo pus prest que puxats, car gran mester les havem. scrit en Valencia a .xviiii. de maig de l any m.cccc.xvi.

a vostra honor prest, Johan Mercader,
batle general etc.

Al molt honorable car frare, en Paulo Nicholas, secretari del senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XIII

27 agost 1416

El rey Alfons nomena batlle general de Catalunya an en P. Beçet.

Nos Alfonsus etc. de fide, industria atque legalitate vestri, fidelis consiliarii nostri, Petri Basseti, in legibus licenciati, advocati fisci curie vicarie Barchinone, plenarie confidentes, tenore presentis carte nostre committimus sive comendamus vobis officium bajulie Cathalonie generalis tenendum, regendum et exercendum ad honorem et servicium nostrum et jurium nostrorum conservacionem, una cum dicto officio advocacionis fischalis, per vos legaliter atque bene, ita quod vos sitis generalis Cathalonie bajulus, et presitis aliis in Cathalonia baiulis, universis et singulis, tam in civitatibus quam locis aliis constituendis et eciam constitutis et ab eis omnibus et singulis et eciam a subbaiulis et quolibet eorumdem possitis petere, audire et recipere compota, non obstante quod ipsi vel eorum aliqui cum magistro racionali curie nostre consueverint computare, et ab eisdem pettere et recipere quecumque que curie nostre tornare et refundere debeant, juxta compota supradicta, vosquei psos ad hec in personis et bonis compellere valeatis, necminus in ipsis omnibus bajulis et subbajulis et eorum singulis exerceatis et exercere possitis, quecumque alia et singula que per alios bajulos generales, predecessores vestros, in et super eis et eorum quolibet sunt exerceri actenus consueta. nos enim prefigentes universis et singulis bajulis et subbajulis, in universis et singulis civitatibus et locis Cathalonie constitutis vel constituendis, precipiendo mandamus quatenus vobiscum computent, quocies per vos fuerint requisiti vobisque respondeant de omnibus redditibus, exitibus, proventibus ex officiis eorumdem, vobis eciam respondeant et pereant in omnibus aliis, in quibus et prout bajulo generali Cathalonie per bajulos dictarum civitatum et locorum est responderi et pereri melius et plenius assuetum. committimus eciam vobis, dicto Petro Basseti, quod per loca nostra Cathalonie possitis ponere et constituere bajulos ac eos removere et alios surrogare, quociens et prout ad utilitatem nostram videbitur expedire, exceptis locis in quibus sint bajuli per nos cum cartis nostris statuti nunc vel decetero, quos sine nostra consciencia inde nolumus amoveri. posterea committimus vobis, dicto Petro, quod vendatis nostros redditus vel ipsos committatis, si magis utile videritis colligendos, et recognoscatis jura et censualia nostra et de ipsis inquiratis et capibrevia fieri faciatis et nichilominus sitis exactor et recuperator omnium et singulorum debitorum, bonorum et jurium nostrorum que nobis debeantur per quoscumque tam xristianos, judeos quam eciam saracenos, racione officiorum aut quorumlibet aliorum que pro nobis receperint, tenuerint et administraverint aliqua racione vel in quibusvis aliqui ex predictis nobis teneantur, aliis quibuscumque de causis, et possitis petere vobis ostendi et exhiberi compota que predicti nobis vel alii pro nobis et nomine nostro curie reddidunt et exhigere ac recipere ab eis omnia que apparuerint per ipsa compota nostre curie tornari seu refundi debere et prohibere et mandare ex parte nostra officialibus nostris et omnibus emptoribus reddituum nostrorum quod non recipiant neque exigant aliqua debita que de temporibus debeantur preteritis, nisi ostendant vobis quod jam de ipsis debitis reddiderint compotum et eciam racionem et injungere eciam pro parte nostra omnibus supradictis et singulis qui compotum minime reddiderint quod compotum et racionem veniant redditturi, videlicet: dicti bajuli et subbajuli coram vobis et alii coram magistro racionali curie nostre, infra certum et competens tempus, per vos sub certa pena prefigendum eisdem. possitis eciam custodire ac custodiri facere nec de terra nostra res prohibite extrahantur et procedere et procedi facere contra illos qui de ipsis extraxerint, absque nostri seu vestri licencia et permissu, vel fraudem super eis modo aliquo commiserint, vel committent eciam in futurum. damus eciam et concedimus vobis plenam potestatem quod, loco nostri et vice, possitis petere et agere atque defendere in judicio et extra judicium super predictis et quolibet predictorum contra quascumque personas que aliquas possessiones, terras seu hereditates vel aquas ac censualia, tam in feudum quam in enphitheosim aut aliqua alia, a nostra dominacione detineant occupata que ad nos aliquo jure pertineant, prout melius ad utilitatem nostre curie vobis fiendum videbitur. possitis eciam componere et transigere ac diffinire nostro nomine super caloniis et penis peccuniariis et aliis eciam, prout casus evenerint, exceptis excessibus seu criminibus qui ultimum suplicium seu mutilacionem membrorum inducant et exceptis eciam hereditatibus ac bonis stabilibus super quibus transigendi et componendi vobis adimimus potestate. possitis eciam petere et recuperare a quibuscumque detineantur instrumenta publica, inquisiciones et alias scripturas nostras seu pro nobis facientes, qualibet racione et quoscumque detentores ipsarum compellere seu compelli facere ad tradendum et restituendum eas vobis, nostro nomine et pro nobis, et super predictis omnibus apocam facere de recepto et cedere acciones nostras et jura illis qui vobis solucionem facient contra quoscumque alios nobis quomodolibet obligatos et obnoxios in casis predictis et recipere et emparare et compellere ac pignorare et penas imponere easque, si casus acciderit, exigere et habere. possitis eciam, in omnibus quibus fuerint judices assignandi, judicem vel judices super predictis omnibus comprehensis in commissionis carta pesenti vel aliquo seu aliquibus predictorum, prout vobis videbitur, assignare, qui de ipsis cognoscant et ea determinent et decidant, prout jus et racio suadebunt et generaliter cetera cuncta et eorum singula exercere et facere tam circa premissa quam quecumque alia que predecessores vestri in dicto officio vel eorum aliquis consueverunt exercere et facere usque modo. de predictis autem omnibus et singulis, videlicet, de his que inde exierint vel provenerint, cum magistro racionali curie nostre vel alio cum quo mandaverimus teneamini computare et tradere compota que receperitis a bajulis et subbajulis et aliis supradictis. nos enim volumus et concedimus vobis quod, quamdium exerceritis dicta officia, habeatis pro provisionem salarii et laboris porcionem ad quatuor equitaturas ad racionem duorum solidorum barchinonensium, pro qualibet equitatura, dum fueritis ex causa huiusmodi officii in terra Barchinone et ad racionem decem octo denariorum jaccensium, pro qualibet equitatura, dum fueritis in terra jaccense, sicut instrumenta nostra data. volumus eciam et concedimus vobis quod, ad predicta inquirenda et debita, bona et jura exigenda, possitis ponere et statuere personas idoneas, quibus possitis auctoritate nostra pro earum labore quod vobis videbitur tribuere sive dare, hoc enim discrecioni vestre ducimus committendum. mandamus itaque per presentem cartam nostram gubernatori generali nostro eiusque vicesgerenti nec non vicariis, bajuliis et aliis universis officialibus et subditis nostris, presentibus et futuris, quod predicta omnia firma habeant et observent, ac vobis et substitutis vestris assistant auxilio, consilio et favore, quocumque et quocienscumque per vos inde fuerint requisiti; presentem autem concessionem nostram durare volumus et tenere dum vitam duxeritis in humanis. in cuius rei testimonium presentem vobis fieri et sigillo nostro quo utebamur dum principatus Gerunde fungebamur honore, cum nostra regia sigilla nondum facta existant, inpendenti jussimus communiri. datam Barchinone .xxvii. die augusti, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo sextodecimo regnique nostri primo. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Raymundo Baiuli.

A. C. A. r. 2603. *f.* 54.

XIV

27 agost 1416

El rey nomena procurador reyal an en P. Beçet.

Nos Alfonsus etc. intellecto quod aliqui dubitaverunt an bajulus Cathalonie generalis, ex verbis positis in carta commissionis per nos de dicta bajulia generali et procuracione jurium fischalium ei facte, posset ducere seu tractare causas que inter nos seu ipsum nomine nostro, ex parte una, et quascumque personas infra Cathaloniam constitutas, ex altera, utuntur vel uti sperantur, idcirco, pro tollendo dubio supradicto, volumus et cum presenti carta nostra vos fidelem consiliarium nostrum, Petrum Basseti, in legibus licenciatum, bajulum generalem et procuratorem fischalem Cathalonie, presentem, et hanc procuracionem sponte suscipientem, de certa sciencia, procuratorem nostrum constituimus et ordinamus ad omnes et singulas causas civiles et criminales, fiscum nostrum tangentes, ducendas, tractandas et eciam procurandas, necnon ad petendum et

recipiendum et defendendum omnia bona sedencia et mobilia et instrumenta universa ad nos seu nostrum fiscum spectancia, nunc vel imposterum, quocumque jure vel causa. dantes et concedentes vobis, dicto procuratori nostro, plenam et liberam facultatem quod possitis, nomine nostro, coram quibuscumque judicibus ordinariis, delegatis vel delegandis, ac compromissariis, tam ecclesiasticis quam secularibus, vel aliis, comperere et jus firmare ac pro inde bona nostra obligare nec non agere contra omnes et singulas personas cuiuscumque legis, dignitatis, preheminencie, status vel condicionis sint, tam ecclesiasticas quam seculares, nobis obligatas vel obnoxias vel que nobis injurientur vel in aliquo teneantur. necnon eciam nos et bona nostra et jura predicta defendere adversus quascumque peticiones, questiones et demandas in earum quamlibet que fiunt vel fient contra nos vel bona et jura nostra jamdicta, jure aliquo sive causa. et super predictis omnibus et singulis nomine nostro agere, respondere, excipere et replicare, littem contestari, juramentum de calumpnia et veritate dicenda et cuiuslibet alterius generis in animam nostram prestare et prestari facere in animas quorumlibet predictorum, quando et quociens videbitis expedire; testes, instrumenta et quemlibet alia probacionum genera producere et productos ex adverso impugnare et super premissis et aliis disputare et allegare, juri et facto renunciare, in causa seu causis concludere et omnia alia facere que in littibus requirantur; necminus sentencias audire tam interlocutorias quam diffinitivas et ab ipsis et ab omni eciam gravamine et processu, facto vel faciendo, cominato et cominando, si vobis videbitur, appellare, apellos petere et recipere ac presentare et appelaciones prosequi, causas millitatum proponere, sentencias eciam, pro nobis vel parte nostra latas et ferendas, petere, execucioni mandari, benefficium restitucionis in integrum, tam principaliter quam incidenter, postulare et super premissis omnibus et singulis protestari, requirere, denunciare et movere et protestatis, requisitis, denunciatis et monitis respondere et de ipsis facere et requirere fieri publica instrumenta componere. transigere nostro nomine et pacis... soluciones recipere et apocas facere de receptis et generaliter alia omnia et singula super predictis et quolibet predictorum et deppendentibus ex eisdem facere, procurare et exercere que nos facere possemus. si personaliter ad id presentes essemus, eciam si mandatum exigant speciale, concedentes eciam vobis, dicto procuratori nostro, facultatem plenariam et specialem mandatum substituendi alium vel alios procuratores ad omnia et singula supradicta ipsosque et eorum quemlibet, tam ante littem contestatam quam post, removendi et alium vel alios ponendi ac substituendi, quocumque et quociens-cumque vobis videbitur faciendum. et volentes vos dictum procuratorem nostrum et substitutos vel substituendos a vobis et eorum quolibet relevare ab omne onere satis dandi promittimus sub ypotheca et obligacione omnium bonorum nostrorum judicio fisci et judicatum solvi cum suis clausulis universis et nos et nostro semper habere ratum, gratum et firmum, quidquid per vos vel ipsos aut eorum quemlibet in predictis omnibus et singulis et circa ea actum, gestum fuerit vel eciam procuratum, et nullo tempore revocare. in cuius rei testimonium presentem vobis fieri et sigillo nostro quo utebamur dum principatus Gerunde fungebamur honore, cum nostra regia sigilla nondum facta existant, pendenti jussimus communiri. datam Barchinone, vicesima septima die augusti, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo sexto decimo regnique nostri primo. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Raymundo Baiuli.

A. C. A. r. 2603 *f.* 55 *v.*°

XV

27 agost 1416

Orde del rey an en P. Beçet d'incorporar al patrimoni tots els bens que, per qualsevol causa, pertanyin a la cort reyal.

Alfonsus et etc. ffideli consiliario nostro Petro Basseti, in legibus licenciato, bajulo Cathalonie generali, salutem et graciam. sicut nobis datum est intelligi, infra civitatem et vicariam Barchinone et alias civitates, vicarias et loca regalia Cathalonie, plura et diversa bona mobilia et sedencia, nostre curie pertinencia, existunt, eo quia eorum quondam possessores ab intestato sine legitimis heredes decesserunt, cuius pretextu bona ipsa sunt de jure nostre curie adquisita et eciam quod aliqui defuncti, tam officiales nostri et domestici quam alii, dum in humanis agebant, in testamento vel codicillis ipsorum seu alias, recognoverunt se nobis teneri aut nobis legarunt certas peccunie quantitates, prout ex tenoribus testamentorum, codicillorum, memorialium seu alias poterit legitime apparere, quodque aliqui propria auctoritate, imo verius temeritate, ad se aliqua de dictis bonis vaccantibus occuparunt; quocirca, volentes erga nostrorum observacionem jurium providere, vobis dicimus, committimus et mandamus quatenus in quibuscumque nostris civitatibus, villis, locis et parrochiis, infra Cathaloniam constitutis, inquiratis per vos aut substituendos seu subdelegandos a vobis, diligenter de premisis et eorum singulis veritatem, procedendo super eis per viam inquisicionis seu alias, pro ut de jure et racione inveneritis posse fieri seu debere, cum et de consilio tamen ordinariorum civitatum, villarum et locorum predictorum vel eorum assessorum seu assumptis per vos et substituendos seu subdelegandos a vobis jurisperitis pro vestro arbitrio eligendis. de quorum consilio vos et ipsi substituendi vel subdelegandi a vobis super predictis procedere habeatis; et ea que nostre curie pertinere inveneritis, vocatis vocandis, percipiatis ad manus vestras nostro nomine et nostro patrimonio incorporetis, prout extiterit faciendum . et de receptis compellendo nichilominus eos qui aliqua de dictis bonis ad se, ut predicitur, occuparunt ad restituendum et tradendum ea vobis, illosque, si et prout expedire videritis, de ipsorum ausu temerario mediante justicia puniendo. volumus eciam, ut precium pacatur laboribus et expensis, quod in premissis et eorum quolibet procedere valeatis sumarie et de plano et absque strepitu et figura judicii, sola facti veritate attenta, quoniam vobis, super omnibus et singulis antedictis et subscriptis ac dependentibus et emergentibus exinde seu ea tangentibus quovis modo, ut predicitur, vices nostras committimus plenarie cum presenti. injungentes per eandem, firmiter et expresse, vicariis, bajulis et aliis officialibus nostris universis quod quidquid ad manus eorum jam pervenerit seu pervenerint ex premissis vel eorum occasione vobis ilico deliberent integre atque tradant vosque eos ad hec, si opus fuerit, compellere valeatis, inhibentesque eciam eis cum hac eadem et cuilibet ipsorum quo ad recipiendum ex inde aliquid minime se intromittant, sub amissione officiorum eis commissorum. imo, si, cum et quando requisiti extiterint per vos, assistant vobis et substituendis seu delegandis a vobis super jamdictis auxilio, consilio et favore. iniungimus eciam universis et singulis notariis et scriptoribus quatenus vobis vel substituendis a vobis exhibeant prothocolla et notas, ad premissorum certificacionem habendam, et, si hoc facere renuerint, cum per vos requisiti fuerint, eos ad hec possitis compellere, interdicendo eis officium notarie seu aliter, prout vobis videbitur faciendum. per hoc tamen quibusvis commissionibus per nos super hoc factis in certis locis non intendimus derogare, quinimodo volumus dictas commissiones obtinere roboris firmitatem. committimus eciam vobis cum presenti et plenam concedimus facultatem quod prothocolla et libros notariorum regia auctoritate qui infra Cathalonie ab intestato decesserunt, dummodo de predictis scripturis sit per nostram curiam disponendum, possitis committere aliis notariis publicis auctoritate regia qui illa conficiant et in mundum redigant, prout facerent dicti notarii si agerent in humanis, prospiciendo super hoc utilitatem nostre curie;. ita quod ab aliis, quibus dictas scripturas committetis, habeatis et recipiatis quidquid ab eisdem juste et rationabiliter inde recipere poteritis et habere et prout cum eisdem duxeritis componendum. ordinariis civitatum et locorum predictorum committendi dictas scripturas contradicentes, cum presenti omnimodam facultatem. preterea, ut dubiis quam ex hinc fieri possint totaliter obvietur, vobis committimus injungentes quod vos intromittatis et intromittere possitis, pro nobis et nomine nostro, de quibuscumque bonis quam vobis denunciata fuerint et de cetero denunciabuntur vel vos [per] inquisicionem vel aliter inveneritis fore vaccancia de personis que ab intestato decesserunt seu de cetero decedent, heredibus seu successoribus in locis ubi decedent minime relictis, seu non presentibus, licet in remotis dicantur liberos vel alios habere sucessores, et de eis cognoscatis et decidatis ac fine debito terminetis, de consilio tamen predictorum jurisperitorum in assessores vestros per vos assumendorum, et ea

que ad nos spectabunt fisco nostro incorporetis et alia illis personis, quibus de iure noveritis pertinere, adjudicetis, volentes et decernentes vobis et officio vestro predicta omnia et singula fiscum nostrum quomodolicet tangencia incumbere tanquam nostri patrimonii Cathalonie exactori et conservatori. sicque mandamus, de certa sciencia, per presentem, vicariis, bajulis et aliis quibuslibet officialibus nostris, presentibus et futuris, et locatenentibus eorumdem, sub pena mille aureorum nostro erario applicandorum et sub amissione eciam officiorum eis commissorum, a quibus officiis inobedientes et contrafacientes ilico per vos privari volumus et jubemus, quatenus presentem nostram commissionem et omnia et singula in ea contenta observent et in aliquo non contraveniant quavis causa. mandantes eciam cum eadem gubernatori nostro generali quod prefatam ordinacionem nostram et omnia alia in presenti carta nostra contenta teneant firmiter et observent et contra ea non faciant vel veniant aut aliquem contravenire permittant, aliqua racione seu causa. datam Barchinone, sub comuni sigillo nostro quo utebamur dum principatus Gerunde fungebamur honorem, cum nostra regia sigilla nondum facta existant, impendenti munitam, vicesima septima die augusti, anno a nativitate domini millessimo .cccc. sexto decimo regnique nostri primo. Rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Raymundo Baiuli.

A. C. A., r. 2603, f. 56 v.°

XVI

27 agost 1416

El rey nomena an en P. Beçet procurador seu per tot lo que 's refereix a feus, enfiteusis y censos.

Nos Alfonsus etc. inter cetera quibus regiam decet curiam intendere illud velut precipuum est cavendum actencius ne pereant adquisita potissime, ex quorum conservacione, regius honor et rei publice utilitas conservatur; cum igitur invenerimus quod feuda et res emphiteotice aut censualis que ad nos in Cathalonia pertinent fuerunt multipliciter, ex alienacionibus, obligacionibus et alias, ilicite diminuta, quodque in et super eis jura nostra, tam fatice tercii, laudimii, servicii, quam alia, ex quam plurimis causis nobis racione dominii pertinencia, frequenter pereunt, minuuntur et paciuntur lesionem enormem, ob maliciam, fraudem et negligenciam aliquorum, ea propter circa hec, sicut et alia corone nostre jura, ut preserventur a noxiis provisione pervigili providere volentes, vos fidelem consiliarium nostrum Petrum Basseti, in legibus licenciatum, baiulum Cathalonie generalem, de cuius fidelitate, legalitate et industria confidimus ab experto, ad regimen, procuracionem atque curam feudorum omnium et rerum emphiteoticarum ac censualium que habemus in Cathalonia, tenore presentis carte nostre, ducimus assumendum et eciam deputandum; ea omnia necnon iura quecumque ex ea nobis pertinencia fidei vestre committendo plenarie, mandantes vobis quatenus, assumpto super his in vestrum assessorem vel assessores aliquo vel aliquibus idoneo vel idoneis iurisperito seu jurisperitis, vos, vice et auctoritate nostra, inquiratis de et super omnibus juribus feudorum et rerum emphiteoticarum ac censualium nostrorum et ad nos in eis pertinentis vel ob ea ac eciam venditis, permutatis, donatis, obligatis vel alias quomodolibet alienatis, ex eis sine nostris vel nostrorum predecessorum consensu, circa quorum vendicionem, occupacionem, emparam, revocacionem, et recuperacionem ad nostrum dominium faciendam, reduccionemque ad statum debitum necnon ad reformacionem feudorum ipsorum et rerum emphiteoticarum ac censualium et eorundem statum, necnon concedendum in emphiteosim vel ad feudum personis idoneis eorum que alienata repperitis vel vaccancia ad illum censum ac servicium et per illa intrata de que, quibus et prout vobis videbitur expedire, solicite intendatis. ordinamus eciam et vos deputamus ad cognoscendum per vos vel alios sine licte et ut melius et expediencius poteritis de controversiis sique nunc sint mote vel movende de cetero fuerint pro premissis vel deppendentibus ac emergentibus ex eisdem et ad exigendum census et servicia fallita et jura nobis competencia pro eisdem et ad petendum. recipiendum et recipi faciendum, tenendum et restituendum potestatem feudorum et ad emparandum et empara tenendum et desemparandum eadem et eciam res emphiteoticas et censuales necnon ea omnia et singula exercendum et faciendum, pro ipsis feudis vel rebus feudalibus aut emphiteoticis vel censualibus seu que feudales emphiteotice aut censuales fuisse dicantur, contra quoscumque et in quibuscumque, eciam si mandatum speciale exigerent, et que nos facere possemus si presentes ad id faciendum essemus, eciam si sint majora expressis superius, super quibus vobis, tenore presentis, committimus plenarie et generaliter vices nostras, statuentes quod sine strepitu et figura judicii, sola iure et facti veritate attenta, ommissis quibuscumque solemnitatibus de rigore inter scripti vel alias introductis jus partis non absorbentibus, quas tollimus et relaxamus de plenitudine potestatis, possitis procedere in premissis et circa ea prout iuxta traditam vobis potestatem videbitur expedire. mandantes vobis quatenus, diligenti solicitudine excitatus, faciatis et fieri faciatis, super et per his que fienda occurrerint, prout vobis melius videbitur peragendum. nos enim universis et singulis feudatariis, vasallis, emphiteoticis et censaleriis nostris, ex debito fidei quo et alias nobis tenentur, mandamus ut, tam in dando potestates feudorum vobis vel quibus volueritis vice nostra, quam in serviciorum et censualium cessatorum esmenda, quam in emparis et firmis fiendis, quam eciam in omnibus quibus vel ad que vos processeritis ac procedere volueritis, obediant et respondeant vobis sicut nobis ac si a nobis, vice qualibet qua per vos requisiti fuerint, essent literatorie vel presencialiter requisiti. et nichilominus vices gerentis gubernatoris in Cathalonia nec non vicariis, baiulis ac aliis officialibus et subditis nostris, firmiter et expresse, dicimus et mandamus, sub pena nostre gracie et mercedis, ut in et super premissis et aliis que occasione premissorum requisiveritis ab eisdem vobis assistant consilio, auxilio et favore et requisita per vos protinus exequantur, quando et quociens et prout per vos fuerint requisiti. pro salario autem et laboribus per vos circa commissionem procuracionem et curam huiusmodi sustinendis, volumus et concedimus vobis quod, quamdiu vaccaveritis circa ipsam exercueritisque eandem, porcionem ad duas equitaturas, prout datur in curia nostra, die qualibet, habeatis, ultra porcionem quatuor equiturarum quam, racione officii baiulie generalis, habere debetis cum illam, sicut vester immediatus precessor habebat, vobis de speciali gratia concedimus. quam porcionem dictarum duarum equiturarum vobis super juribus et proventibus feudorum nostrorum nec non super cofris nostris, si ea non suffecerint, assignamus, concedentes vobis quod ex quibuscumque denariis, racione offici predicti vobis commissi, vestras proventuris ad manus possitis penes vos dictam porcionem pro die qualibet ut premittitur retinere. nos enim per presentem mandamus magistro racionali curie nostre vel alii cuicumque, a vobis compotum recepturo, quod quidquid vos retinueritis predicta de causa id in vestro compoto recipiat et admittat. ceterum quia justum censetur quod dicti jurisperitus seu jurisperiti, super predictis in vestri assessorem seu assessores per vos assumendi ex hinc, proprii de stipendiis non laborent, vobis potestatem conferimus cum presenti quod eis de condecenti salario, prout vobis condebitur, satisfacere valeatis, recuperando ab eis apocham vel apochas de soluto; nos enim contextu presentis tradimus firmiter in mandatis magistro racionali curie nostre vel alii cuicumque, inde a vobis compotum audituro, quod quidquid racione predicta exsolveritis in vestro recipiat compoto et admittat vobis sibi restituente apochas supradictas. presentem autem commissionem, procuracionem et curam durare volumus et tenere dum vitam duxeritis in humanis. in cuius rei testimonium presentem vobis fieri et sigillo nostro quo utebamur dum principatus Gerunde fungebamur, cum nostra regia sigilla nondum facta existant, impendenti jussimus communiri. datam Barchinone, vicesima septima die augusti, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo sextodecimo regnique nostri primo. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit michi Raymundo Baiuli.

A. C. A., r. 2603, f. 57 v.°

XVII

27 agost 1416

El rey dona poders an en P. Beçet per arrendar les possessions reyals de Catalunya.

Nos Alfonsus dei gratia rex Aragonum etc. confidentes de fide et legalitate vestri, fidelis consiliarii nostri, Petri Basseti, in legibus licenciati, baiuli Cathalonie generalis, concedimus et plenam damus licenciam et potestatem vobis quod, vice et nomine et pro parte nostra, concedatis, stabiliatis et stabilire et concedere possitis, sive atributare vel dare ad censum, ad utilitatem curie nostre, patua, domos, vineas, ortos et quascumque alias possessiones nostras, heremas et aygaleys, infra Cataloniam situatas, et eciam molendina et furnos et tabulas carniceriarum et alia eciam qualibet que pro parte nostra stabilienda fuerint ac etiam atributanda, infra baiuliam predictam. nos enim quecumque stabilimenta sive atributamenta que per vos de predictis seu aliquo predictorum facta fuerint, personis tamen idoneis, ad comodum ut premitat et utilitatem curie nostre absque tamen juris preiudicio alterius, ratas et firmas esse volumus ac roboris obtinere perpetui firmitatis. retinemus tamen quod, si predicta superius expressata vel aliqua eorum, erant ita magna sive tanti valoris aut condicionis quod nostra esset consencia requirenda, vos inde nostram consenciam consulatis et consulere debeatis. mandamus igitur per presentem cartam nostram universis et singulis officialibus et subditis nostris, presentibus et futuris, quod predicta omnia et singula firmiter teneatur et observetur et faciant observari ut superius continetur. in cuius rei testimonium presentem vobis fieri et sigillo nostro quo utebamur dum principatus Gerunde fungebamur honorem, cum nostra regia sigilla nondum facta existant, impendenti jussimus communiri. datam Barchinone, vicesima septima die augusti, anno a nativitate domini millessimo .cccc.° sextodecimo regnique nostri primo. rex Alfonsus.

Dominus Rex mandavit mihi Raymundo Baiuli.

A. C. A. f. 2603, *f.* 59.

XVIII

27 agost 1416

El rey autorisa an en P. Beçet per firmar en nom seu, en les vendes dels feus y enfiteusis.

Nos Alfonsus dei gratia rex Aragonum etc. confidentes de fide et legalitate vestri ffidelis consiliarii nostri Petri Basseti, in legibus licenciati, baiuli Cathalonie generalis, cum presenti carta nostra concedimus vobis facultatem plenariam quod loco et nomine nostri firmetis et firmare possitis, salvo tamen in omnibus jure nostro et dominio, in vendicionibus seu alienacionibus jam factis et de cetero fiendis, infra Cathaloniam, personis tamen idoneis, de feudis nostris seu de his que pro nobis tenentur ad feudum vel emphiteosim et recipiatis laudimia sive tercia nostre curie inde proveniencia, de quibus terciam partem remittere possitis et non ultra. in cuius rei testimonium presentem vobis fieri et sigillo nostro quo utebamur dum principatus Gerunde fungebamur honorem, cum nostra regia sigilla nondum facta existant, impendenti jussimus communiri. datam Barchinone, vicesima septima die augusti, anno a nativitate domini millessimo quadringentessimo sexto decimo regnique nostri primo. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Raymundo Baiuli.

A. C. A. r. 2603, *f.* 59.

XIX

27 agost 1416

El rey dona llicencia an en P. Beçet d'eximir del servey y impost militar als administradors de les rendes reyals.

Nos Alfonsus dei gratia rex Aragonum etc. attendentes quod, licet ab antiquo citra tempore, nedum per Petrum Ça Costa, Bernardum Serra et Dalmacium de Bierto, quondam, baiulos generales Cathalonie, immo per alios predecessores eorum in dicto officio, fuerit et sit assuetum concedere franquesiam et libertatem veris emptoribus, collectoribus et receptoribus et administratoribus, ad certum tempus, reddituum nostrorum in Cathalonia, de non eundo ad quosvis exercitus nostros, nec contribuendo in redempcione ipsorum, vos tamen, fidelis consiliarius noster, Petrus Basseti, in legibus licenciatus, qui dicto officio presidetis, ut a vobis percepimus, hesitatis an dictam ffranquesiam concedere possitis exercituum que vero vocantur, vigore usatici Princeps namque, absque nostri speciali licencia et permissu, propterea, attenta predicta consuetudine et considerato eciam concessiones predictas fore nobis expedientes, utiles et necessarias ac, inter alia, quia redditus predicti pro maiore parte consistunt in lezdis et juribus pensi et mensuratici qui, per absenciam predictorum collectorum et administratorum, plurimum amicterentur et per consequens, haberet inde per nos prefatis emptoribus fieri restitucio et emenda et quod ubi ipsi emptores, collectores et administratores, racione empcionum et administracionum dictorum reddituum, a dictis exercitibus non excusarentur, jamdicti redditus multo minori precio venderentur ac diminucionem susciperent evidentem, tenore presentis, concedimus vobis ac plenam et liberam licenciam impertimur, quod, auctoritate dicti vestri officii, possitis et vobis liceat concedere predictis emptoribus, collectoribus, receptoribus et administratoribus predictorum reddituum franquesias et libertates de non eundo ad exercitus, vigore dicti usatici vel alia quavis causa seu necessitate convocandos, et de non contribuendo in aliqua redempcione eorundem; et hoc quociens et per illa tempora quibus vaccaverint circa recepcionem et administracionem reddituum et jurium predictorum. mandantes, firmiter et expresse, gubernatori nostro generali eiusque vicesgerenti in Cathalonia ceterisque officialibus et subditis nostris, presentibus et futuris, quatenus concessionem nostram huiusmodi firmam habeant, teneant et observent et non contraveniant quavis causa. in cuius rei testimonium presentem vobis fieri jussimus, sigillo nostro quo utebamur dum principatus Gerunde fungebamur honore, cum nostra regia sigilla nondum facta existant, communitam. datam Barchinone, vicesima septima die augusti, anno a nativitate domini millesimo .cccc° sextodecimo. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Raymundo Baiuli.

A. C. A. r. 2603, *fol.* 59 *v.°*

XX

27 agost 1416

Orde del rey als batlles y altres oficials de Catalunya que acostumaven de donar compte de la seva administració al batlle general, per que continuin fentho aixís ab en P. Beçet.

Nos Alfonsus dei gratia rex Aragonum etc. licet nos generaliter in omnibus et specialiter in singulis commissionibus per nos factis, pro presenti trienio, baiuliarum, aliorum officiorum Cathalonie principatus, pro quibus racio est reddenda de peccunia recipienda, racione ipsorum, ordinaverimus et poni fecerimus quod ipsi, quibus officia sunt comissa et amodo comittentur, tenerentur seu teneantur assecurare, cum idoneis caucionibus, antequam immisceretur seu immisceant exercicio

ipsorum officiorum, quod absque aliqua requisicione, infra quatuor menses finito tempore officiorum eorundem, reddere compotum et racionem nostro racionali magistro de gestis et administratis per eos in officiis memoratis quodque refundet, si quid vel quidquid per eos fuerit refundendum, quia tamen intencio nostra non fuit nec est quod baiuli seu alii officiales qui de seu pro eis comissis officiis baiulo Cathalonie generali consueverunt reddere racionem comprehendantur aliquatenus in predictis, quin, ut assuetum est, vobis fideli consiliario nostro, Petro Basseti, in legibus licenciato, baiulo Cathalonie generali, compotum reddere teneantur et etiam rationem. ea propter, super premissis intencionem nostram huius serie declarantes, volumus et pro bono habemus quod baiuli et alii officiales [qui], pro commissis eis officiis, compotum reddere consueverunt baiulo Cathalonie generali, de peccunia per eos recepta et recipienda pro dictis officiis vobis teneantur reddere racionem, premissis de reddendo compoto racionali magistro in eorum commissionibus contentis obsistentibus nullo modo. quoniam nos eisdem dictas baiulias seu alia officia tenentibus aut quibus amodo comittentur qui, juxta dictam consuetudinem teneantur compotum reddere, mandamus quod pro ipsis vobis compotum reddant et reliqua racionum restituant, prout est eis fieri consuetum; injungimus eciam dicto racionali magistro quod super predictis vos vel ipsos officiales, racione pretacta, non impediat quovismodo. in cuius rei testimonium presentem vobis fieri jussimus, sigillo nostro quo utebamur dum principatus Gerunde fungebamur honore, cum nostra regia sigilla nondum facta existant, comunitam. datam Barchinone, vicesima septima die augusti, anno a nativitate domini millesimo. cccc.° sextodecimo. rex Alfonsus.

A. C. A., r. 2603, f. 60.

XXI

27 agost 1416

El rey mana als notaris y escrivans del regne que permetin al batlle general examinar y fer copiar qualsevol escriptura dels seus protocols.

Alfonsus dei gratia rex Aragonum etc. universis et singulis notariis seu scriptoribus ad quos presentes pervenerint salutem et graciam. dicimus et expresse mandamus vobis quatenus incontinenti, omni excusacione, obstaculo et contradiccione cessantibus, perquiratis et solicite indagetis seu perquiri et indagari permittatis in prothocollis seu notulis vestris omnes et singulas cartas seu instrumenta quecumque et alias quascumque scripturas quas fidelis consiliarius noster, Petrus Basseti, in legibus licenciatus, baiulus Cathalonie generalis, in Cathalonia quocumque modo juribus fisci duxerit opportunas et de eis sibi tradatis protinus transumptum, eciam si jam fuerint in mundum redacte vel fuerint cancellate; et hoc aliquatenus non mutetis si nostram indignacionem cupitis evitare; alias mandamus eidem baiulo quod propterea vos capiat et captos vos teneat tandiu donec(h) nostrum huiusmodi compleveritis mandamentum. datum Barchinone, sub nostro sigillo que utebamur dum principatus Gerunde fungebamur honore, cum sigilla nostra regia nondum sint fabricata, die vicesima septima augusti, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo sextodecimo. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Raymundo Baiuli.

A. C. A., r. 2603, f. 60 v.°

XXII

15 octubre 1416

Orde del rey al seu tresorer Ramon Fiveller, manant que pagui an en P. Beçet el sou que li correspon pels cinch mesos que van del dia en que morí el rey Ferran a la seva provisió per l'ofici de batlle general, a rahó de 1000 *florins anyals.*

Alfonsus dei gracia rex Aragonum, Sicilie, Valencie, Sardinie et Corsice, comes Barchinone, dux Athenarum et Neopatrie ac eciam comes Rossilionis et Ceritanie, fideli consiliario et thesaurario nostro Raymundo Fivellerii salutem et graciam. cum fideli consiliario et advocato fisci nostri, Petro Basseti, debeantur per nos quadringentos dexdecim florenos auri de Aragonia, septem solidos, quatuor denarii Barchinone, pro quinque mensibus qui incurrere inceperunt secunda die aprilis proximi lapsi, qua victoriosissimus princeps dominus genitor noster excelse memorie in villa Aqualate finivit dies suos, et finierunt .xxvii. die augusti anni infrascripti, in qua die per nos provisum fuit eidem de baiulia Cathalonie generali, quibus continuo in nostro permansit servicio, pretextu eius annue pensionis mille florenorum quos sibi dare annuatim providimus et constituimus, vobis dicimus et mandamus, de certa sciencia et expresse, quatenus, de quibusvis peccuniis curie nostre que sunt vel erunt penes vos, dictos quadringentos sexdecim florenos, septem solidos et quatuor denarios tribuatis et exsolvatis eidem Petro aut cui voluerit loco sui et in solucionem presentem recuperetis una cum apoca de soluto. datam Barchinona, sub nostro sigillo secreto. xv. die octobris. anno a nativitate domini millesimo .cccc.xvi. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Paulo Nicholai.

A. C. A., r. 2701, f. 1.

XXIII

22 octubre 1416

El rey Alfons autorisa an en P. Beçet per retenir a més dels 400 *florins anyals que té de sou com a batlle, la diferencia fins a* 1000 *florins, durant el temps que per l'ofici de la advocació reyal li convingui estar fora de la ciutat de Barcelona.*

Nos Alfonsus etc. quia vos fidelem consiliarium nostrum et baiulum generalem in Cathalonie principatu, Petrum Basseti, legum doctorem, ultra labores officii vestri dicte baiulie generalis, pro quibus certam annuam pensionem sive quitacionem habetis, diversos alios labores, racione officii advocati fiscalis quod hucusque rexistis et utique regitis de presenti, cuius pretextu mille florenos annuatim concedebantur, vobis subire vos opportet, tenore presentis concedimus de gracia speciali quod, dum curiam nostram vos sequi contingat, vel per principatum jamdictum extra civitatem Barchinone incedere, quia onera dicte advocacionis fiscalis convenit vos suferre, ultra dictas pensiones sive quitacionem dicte baiulie, habeatis residuum usque ad complementum dictorum mille florenorum auri, inseguendo curiam nostram, vobis pro dicto officio advocacionis anno quolibet solvevantur, licenciam vobis plenariam conferentes quod dictos mille florenos seu undecim millia solidos barchinonenses, videlicet dictam quitacionem vel salarium pro dicta baiulia et residuum usque ad complementum ipsorum mille florenorum pro salario dicte advocacionis fiscalis, pro tempore quo in nostri curia presens fueritis vel per principatum predictum extra civitatem Barchinone incedetis, dicta officia exercendo, possitis quolibet anno de pecuniis nostre curie que ad manus vestras racione dicti vestri officii sunt vel fuerunt licite retinere. nos enim mandamus per hanc eandem magistro racionali curie nostre predicte vel eius locumtenenti aut alii cuicumque a vobis compotum audituro quod vobis. vestri raciocinii tempore, ponentis in data dictos annuos mille florenos et restituentis vice qualibet apocam opportunam, in

quarum prima tenor huiusmodi totaliter sit insertus et in aliis fiat solum mencio de eadem, illos in vestro recipiat compoto et admittat, omni dubio quiescente. in cuius rei testimonium presentem fieri jussimus, nostro sigillo secreto munitam. datam in villa Sancti Baudilii de Luppricato, die .xxii. octobris, anno a nativitate domini .m.cccc.xvi. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Paulo Nicholai.

A. C. A., r. 2701, f. 1.

XXIV

24 octubre 1416

El rey mana an en P. Beçet que respecti les empares fetes per en Dalmau de Biert.

Alfonsus dei gratia rex Aragonum, Sicilie, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice, comes Barchinone, dux Athenarum et Neopatrie, ac comes Rossilionis et Ceritanie, fideli consiliario nostro et baiulo generali Cathalonie, Petro Basseti, legum doctori, salutem et gratiam. certis iustis et racionabilis causis nos ad hec inducentibus, vobis dicimus et mandamus expresse quatenus nullas emparas factas per Dalmacium de Biert, quondam, vestrum in dicto officio predecessorem, pretextu dicti officii, cancelletis seu deleatis, quinimo eas in eo esse in quo sunt sistere permittatis, donec aliud a nobis super his habueritis in mandatis. datum in loco Sancti Baudilii de Lupricato, sub nostro sigillo secreto, die xxiiij.ª octobris, anno a nativitate domini millessimo ,cccc°, sextodecimo. rex Alfonsus.

A. B.: c. 7-Aa-1, f. 25.

XXV

15 novembre 1416

Orde del rey an en P. Beçet per que confirmi an en Bartomeu Castelló en l'ofici d'administrador de la casa del pes de la farina de Barcelona, en el cas de que fos elegit per aquest carrech pel consell de cent (1).

Lo Rey.

Batle general: manam vos expressament que si lo feel nostre. en Berthomeu Castello, ciutada de Barchinona, sera nomenat o elet en lo offici de ffariner alias administrador, del qual en lo dia de la festa de Senta Lucia pus prop vinent sera feta eleccio o nominacio, denant vos presentadora, en nostra absencia, per l any seguent, en la casa del consell de la dita ciutat, aquell e no altre acceptets e admetats al offici dessus nomenat. e en aço per res no mudets ni contrevingats com nos attesa la sufficiencia del dit Berthomeu e los serveys que ns ha fets, axi vullam e manam que s faça. dada en vila de Vilaffrancha de Penedes, sots nostre segell secret, a xv. dies de noembre del any .mcccc.xvi. rex Alfonsus.

Al feel conseller nostre. micer Pere Basset, batle general de Cathalunya.

A. B.: c. 7-Aa-1, f. 24.

XXVI

4 febrer 1417

El rey envia an en P. Beçet y als altres consellers seus una sentencia donada per en Francesch Amella, a fi de que la examinin.

Lo Rey.

Nos vos trametem, ensemps ab la present, la sentencia ordonada per vos, micer Ffrancesch Amenla, sobre lo fet de Banyoles, per tal que per tots vosaltres sie vista e reconeguda, perque us manam que de continent, ab bona diligencia, veiats e reconegats la dita sentencia e com vista e regoneguda la haurets, ab subscripció de la ma de cascu de vosaltres, la ns remetets, closa e segellada, per tal que puscam aquella pronunciar. dada en Tortosa, sots nostre segell secret, a quatre dies de ffebrer de l any mccccxvii. rex Alfonsus.

Als amats feels consellers nostres micer Bernat de Gualbes, micer Pere Basset, mossen Jacme Calliç e micer Ffrancesch Amenla.

Dominus rex mandavit michi Raymundo Baiuli. deliberata prius in consilio.

A. C. A., r. 2562, f. 26 v.°

XXVII

9 febrer 1417

P. Beçet s'excusa de nomenar colector de les leudes de Tortosa an en Johan Romero, recomanat del rey.

Molt alt e molt excellent princep e senyor.

De vostra alta senyoria he reebuda una letra, dada en Tortosa a .xxii. de janer prop passat, per la qual me manats que yo coman la collecta o recepcio del dret de tres diners per lliura e de la leuda de Tortosa, qui s cullen en Barchinona, an Johan Romero e segons molt excellent senyor que jo explique a vostra senyoria, stant vos en la vila de Sant Boy, comenar la dita collecta al dessus dit torna en gran e fort evident dan vostre, car lo dit Johan vol haver per salari de la dita collecta .c. lliures per any e aquell a qui jo la he comenada non ha pus de .l. en .lx. lliures e mes, senyor, que jo he affiençat lo a qui per mi es stada comenada la dita collecta a un any e per justicia qui l ne treya vuy li hauria esser pagat lo salari integrement d un any e sab vostre senyoria, senyor que per cessar salaris immoderats es stada ajustada la recepcio dels dits drets a mon offici e si axi s seguia, com per vos m es stat manat, seria lo contrari, de que s seguiria, segons es dit, dan a vos senyor e. per aquest esguart e per altres, molt excellent senyor' sab vostra senyoria que dix a mi a Sant Boy. mes avant, senyor, comenar jo la dita collecta al dit Johan Romero poria tornar a mi a gran dan, car aquests drets son incerts e jo, senyor, he fet sagrament e homenatge als havents assignacions sobre los dits drets de respondre de aquells a ells e no a altres, fins que ls sia satisfet cascun.any a lurs asignacions, per les dites rahons e per altres, les quals, molt excellent senyor,

(1) No va ser elegit ell, sino en Lluís de Gualbes. Vegis: *Manual de Novells Ardits*, I, 204.

jo explicare de paraula a vostra senyoria com deu vulla jo sia en vostra cort, he delliberat rescriure a vos, senyor, suplicant vos sia de vostra merce vullats fer sobreseure en les dites coses fins a tant que jo sia en vostra cort e sera fort prest. deu migençant, e exalç lo rey dels reys, molt excellent senyor, vostra reyal corona ab prosperitats multiplicades. scrit en Barchinona a .viiii. de ffebrer, l any .mcccc.xvii.

senyor,
lo vostre humil vassall e batle general
de Cathalunya qui, besant vostres peus e
mans, se comana humilment en vostra gra-
cia e merçe,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XXVIII

15 febrer 1417

El rey escriu an en P. Beçet interessantse en la quitació de la vila de Molins de Rey.

Lo Rey.

Batle general: nos scrivim als sindichs de la vila de Molin de Reg manant los que entenen en dar fi a lur quitacio e luicio e quen conferesquen ab vos qui ls endreçarets de part nostra, per ço us manam que los dits sindichs e tots altres volentse a nostra corona reduir, emperets, aiudets e animets, segons a vostre offici se pertany e de vos confiam. dada en Tortosa, sots nostre segell secret, a xv. dies de febrer, en l any de la nativitat de nostre senyor .m.cccc.xvii.

Rex Alfonsus.

A. B.: c. 7-Aa-1, f. 29.

XXIX

23 abril 1417

P. Beçet envia al rey el parer donat per ell y altres juristes y diputats sobre un lliurament fet al vescomte d'Illa.

Senyor molt excellent.

Per manament de vostra senyoria, reebuda vostra letre, he presentades als diputats e als juristes les letres qui a ells se dreçaven e explicat a ells ço qui per vostra senyoria me era manat; com açi no fos en Lehonard de Sors, ha paregut als dipputats e als juristes e a mi, segons los capitols qui foren fets sobre lo liurament fet al vescomte d Illa, que los .xxx.^{m} florins no stan per carrech ne fet vostra, senyor, ne dels dipputats, mas, si per res stan, es a carrech del vescompte de Narbona e per ço los dits dipputats, per no donar destorp algu a la fahena, han acordat que no es necessari provehir hi plus avant ne fer plus, com cuydem que la moneda sia delliurada, sol lo dit vescomte de Narbona haia fet ço qui per sa part fa a ffer, ço es: la apocha, la forma de la qual fou liurada, ja en lo temps del delliurament dels .xxx. florins, ordonada e concordada al dit vescomte d Illa e per que, senyor, vostra senyoria ne sia plus sertifficada, tramet a aquella los capitols del delliurament e man a mi vostra senyoria ço qui plasent li sera. scrit en Barchinona, a .xxiii. de abril, l any .m.cccc.xvii.

senyor,
lo vostre humil vassall e batle general
de Cathalunya qui, besant vostres peus
e mans, se comana humilment en vostra
gracia e merce,
P. Beçet.

Al molt excellent e molt alt princep e senyor lo senyor rey (1).

A. C. A. cartes reyals.

XXX

4 maig 1417

P. Beçet anuncia al rey el seu pròxim viatje a la cort, on aquest l'havia cridat, y l'arrivada a Barcelona d'una nau d'en Roderich de Lluna qui ·s nega a pagar l'impost que li correspon.

Senyor molt excellent.

De vostra alta senyoria reebi ir una letra ab la qual me manats que encontinent partescha per anar a vos, senyor, reprenent me com no som partit e, segons vostra letra menciona, no us he scrit la causa de me tarde. a la qual letra senyor humilment vos respon que, parlant ab reverencia vostra, jo per scusacio de me tarde vos he per tres o quatre letres scrit, avisant vos de aquella e per aquesta raho singularment he trames a vostra senyoria en Domingo Sanchez lo qual, dias ha passats, deu esser aqui arribat; are, molt excellent senyor, per supplir a vostra manament, no contrastant la dita causa, la qual es a mi assats urgent e carregosa, jo partire, si plaura a deu, encontinent per anar a vos, senyor. empero avis vos, senyor, com en la plage d aquesta ciutat arriba ir mossen Rodrigo de Luna ab una galea armada ab la qual ha presa en les vostres mars de Cathalunya una galiota ab .xxxx. moros cossaris e dos xristians renegats, los quals ha assi en la dita galea, al qual, com no sia exit en terra, jo, senyor, per part vostra he trames a la dita galea un scriva e un porter de mon offici per haver lo quint a vos senyor pertanyent de la dita presa e par que ha lus ne respost molt curt, dient que ell no es de mon for e que la dita galea es stada armada per lo papa e que per consegueut vos, senyor, ne vostres officials, no y havets res a veure, ne me n respondria de res; yo, senyor, he fets mos preparatoris e enten fer que, si ls dits moros ixen en terra, exhegescha lo dit quint. assi senyor se diu que l dit mossen Rodrigo hic es vengut per tractar e de fet tracta que ls consellers li consenten una galea leugera del rem, la qual solia menar mossen Bernat de Furtia, e la qual es assi en la vostra deraçana e que li donen facultat de armar le ych, a la qual cosa, senyor molt excellent, jo entench a contradir e fer mon esforç que no s seguescha, per ço com pot esser que, sots color de cativar moros e de guardar la costa, la dita galea sia demenada e que s vulla per

(1) Hi han 2 cartes més una dels diputats del general de Catalunya, l altre, de Vicens Padriça y Pere Descoll, relatives a la mateixa qüestió, endressades al rey, fetes a Barcelona, el 22 d abril.

altre causa, de que s poria seguir dan a vos, senyor, e com que sia no s deu armar sens expressa licencia vostra, perque, senyor molt excellent, vos supplich que encontinent sobre les dites coses me vullats rescriure vostre intencio e fer hi les provisions necessaries. lo rey dels reys, senyor molt excellent, exalç vostre reyal corona ab prosperitats multiplicades. scrit en Barchinona, a .iiii. de maig, l any m.cccc.xvii.

senyor,
lo vostre humil vassall e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana humilment en vostra gracia e merce,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XXXI

30 agost 1417

Orde del rey fent pagar els gastos fets en obrar un escriptori en l'alberch d'en Beçet, a fi d'instalar l'ofici de la batllia.

N Alfonso etc. al feel conseller e maestre racional de la nostra cort, micer Bernat de Gualbes, e a son locthtinent o altre qualsevol del fael conseller nostre e batle general en lo principat de Cathalunya, micer P. Basset, comte oydor, salut e gracia. com lo dit micer P. Basset, de menament e ordinacio nostra, en lo mes de noembre de l any. m.cccc.xvi. haia obrat o fets obrar dins un seu alberch, situat en lo carrer dels mercaders de la ciutat de Barchinona, un cancell o scriptori, en lo qual se tingan la scrivania e lo dit offici de la dita batllia, e alcuns armaris per tenir los libres dels feus, notes, registres, cartes e altres scriptures del dit offici, per les quals obres ha pagades e donades les quantitats deval mencionades a les persones deius scrites, segons que s seguex: et primo, los quals ha donats e pagats an Anthoni Torra, veler de Barchinona, per compra de tres doblers de pi de Valencia, qui d ell foren comprades, a raho de uytanta vuyt sous per cascuna peça, doscents sexanta quatra sous. item, los quals ha donats e pagats an P. Simon, fuster de Barchinona, per serrar o fer serrar les dites dobleres per ample, dels quals isqueren trenta tres fils, de que foren fetes .xxx. taules, dos costers e dos cayrats, a raho de .ii. sous .vi. diners per cascun fil e per serrar los dits dos cayrats, dels quals isqueren vint e un fils, de que foren fetes vint e tres lates, a raho de .iiii. diners lo fill, munten per tot uytanta nou sous .vi. diners. item, los quals dona e paga an Johan de Reus, mercader de la dita ciutat, per compra de una biga o cayrat que d ell fou comprada, sinch sous. item, los quals dona e paga an Johan Soler, fuster de la dita ciutat, per deu cabirons que d ell foren comprats, a raho de quatre sous .vi. diners per cascun cabiro, quaranta e sis sous. item, los quals dona e paga an Johan Giner fuster de la dita ciutat, mestre de la dita obra, qui aquells havia bestrets en compra de cinch lates e miga taula de pi, .xviii. sous e quatre diners. item, que dona e paga an P. Tarraga, fuster de la dita ciutat, per loguer de dues posts a ops de fer ponts per clavar les fulles al sostre de la dita loge, les quals posts serviren vuyt jorns, a raho de quatre diners per jorn abdues, dos sous e vuyt diners. item, los quals dona e paga a quatre bastays qui entre diverses vegades portaren la dita fusta de mar al dit alberch, per port de la dita fusta e tornar les dites dues taules, per tot, sis sous. item, los quals dona e paga an Steve Camps, ferrer de la dita ciutat, per clavacio de diversa sort qui dell fou comprada, la qual servi ensemps ab totes les altres coses dessus mencionades a la dita obra, sexanta tres sous. item, los quals dona e paga an Berenguer Sabater, manya de la dita ciutat, per compra de nou panys ab sos forrallats e tres panys de loba ab lurs claus e gorniment e per .xxiiii. frontisses grans e sis poques qui serviren als dits armaris e per dos forrallats e quatre frontisses poques qui serviren a les portes del dit cansell o scriptori, per tot, cent trenta sinch sous. item, los quals foren donats e pagats al dit Johan Gener, per vint jornals que en la dita obra continuament lavora, a raho de quatre sous e sis diners e per vint jornals que Nicholau, sclau seu, en la dita obra continuament lavora, a raho, per jornal, de tres sous e sis diners e per altres vint jornals que en la dita obra lavora Johan sart, sclau del dit Johan Gener, a raho de tres sous per cascun dia, per tot, doscents vint sous. item, los quals dona e paga an Galceran Riera, fuster de la dita ciutat, per set jornals que, ensemps ab lo dit Johan Gener, obra en la dita obra, e a raho de quatre sous per cascun die, vint e vuyt sous. les quals quantitats per lo dit micer Pere donades e pagades, segons per menut distinctament son mencionades e larguament toquades, en un quoern de paper, per manament nostre liurat en l offici de conservador maior de nostre patrimoni, ensemps ab apoques sufficients de les persones a qui les dites quantitats ha pagades, les quals quoern e apoques damunt dites, vistes e ragonegudes e diligentment examinades e calculades, en lo dit offici de conservador, e lo qual compte lo dit micer Pere, migençant sagrament, ha adverat que per ell en lo dit compte largament son posades e distribuides, ab sis sous que ha pagats an Jacme Nadal, notari, per les dites apoques, munten en summa: vuyt cents setanta nou sous e sis diners. dehim e manam vos, expressament e de certa sciencia, que lo dit micer Pere en la reddicio de sus comptes, posant en data los dits .dccc.lxxviiii. sous .vi. diners e restituint la present tansolament; en loch de apoca e de manament, aquells en sos comptes reebats e admetats, tots dubtes e contradiccions cessants. dada en Valencia, sots nostre segell secret, a .xxx. dies de agost, en l any de la nativitat de nostre senyor .m.cccc.xvii. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Paulo Nicholai.

A. C. A., r. 2701. f. 105 v.°

XXXII

14 setembre 1417

El rey mana an en Ramon Fiveller, tresorer seu, que pagui an en P. Beçet 1000 *florins d'or en ajuda del matrimoni de la seva filla Joana.*

Alfonsus etc. ffideli consiliario et thesaurario nostro, Raymundo Fivellerii, salutem et graciam. dicimus et mandamus vobis, de certa sciencia et expresse, quatenus, de peccuniis curie nostre que sunt vel erunt penes vos, detis et solvatis fideli consiliario et baiulo nostro Cathalonie generali, Petro Becet, in legibus licenciato, mille florenos auri de Aragonia, quos sibi, graciosse, contemplacione et in adiutorium celebrati matrimoni Johanne filie sue, per vos omnino dari volumus et exsolyi. et in solucione ipsa recuperetis ab eo presentem una cum apoca de recepto. datam Valencie, sub nostro sigillo secreto, quarta decima die septembris, anno a nativitate domini .m.cccc.xvii. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Paulo Nicholai.

A. C. A., r. 2701, f. 114.

XXXIII

15 setembre 1417

El rey autorisa an en P. Beçet per cobrar integrament el sou de mil florins, en atenció als treballs extraordinaris que ha fet y a la seva llarga permanencia en la cort, durant el primer any, del seu ofici de batlle general.

N Alfonso etc. al feel conseller e maestre racional de nostra cort, micer Bernat de Gualbes, o altre qualsevol compte oydor del feel conseller nostre, micer P. Beçet, batle general de Cathalunya e advocat fiscal de la nostra cort, salut e gracia. com nos, ab letra nostra ab nostre segell secret segellada, dada en la vila de Sant Boy de Lobregat, a .xxii. dies d octobre, en l any de la nativitat de nostre senyor .m.cccc.xvi., per les causes e rahons en la dita letra contengudes, haiam atorgat al dit micer P. Beçet que, ultra lo salari o quitacio de la dita batlia, se pusca retenir cascun any de qualsevol pecunies de nostra cort qui en mans sues per raho de sos officis son o seran, fins en quantitat de mil florins d or d Arago o onza milia sous barchinonesos, per lo temps empero que en nostra cort seria present o per lo principat de Cathalunya fora la ciutat de Barchinona iria, los dis officis excercint, segons en la dita nostra letra es pus largament contengut e l dit micer Pere, en l any prop passat, qui comença a correr a .xxvii. del mes d agost del dit any .m.cccc.xvi., lo qual dia fou per nos provehit de la dita batlia e fou complit lo .xxv.e jorn del mes d agost prop passat, inclusive, de l any present .m.cccc.xvii., segons vertaderament som informats, sia stat present en nostra cort, axi en Cathalunya com en la present ciutat de Valencia, per spay de vuyt mesos complits e axi mateix en lo dit any haia sostenguts diverses treballs e carrechs per alguns fets nostres extraordinaris de son offici, per la qual raho es digne haver per lo dit any, complidament e sens deduccio alcuna, los dits onze milia sous barchinonesos, dehim e manam vos, expressament e de certa sciencia, que l dit micer P. posant en data per l any dessus dit los dits onze milia sous barchinonesos e restituint vos la present ensemps ab apocha sufficient de la quantitat dessus dita, aquells en sos comptes li admetats, tot dupte e contradiccio cessants, com nos axi haiam ordonat e vullam que s faça. dada en Valencia, sots nostre segell secret, a .xv. de setembre, en l any de la nativitat de nostre senyor .m.cccc. deeset. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Paulo Nicholai.

A. C. A., r. 2701, f. 111 v.°

XXXIV

7 octubre 1417

Lletra de creença feta pel rey an en P. Beçet qui va de Valencia, on era la cort, a Barcelona.

Lo Rey.

Com nos sobre alguns affers, tocants lo noble e amat nostre, mossen Guerau de Rochaberti, haiam plenament informat de nostra intencio lo feel conseller nostre, micer Pere Basset, batle general de Cathalunya, pregam vos affectuosament que a tot ço que l dit micer Pere vos dira sobre los dits afers, de nostra part, donets plena fe e creença, axi com si per nos personalment vos era dit, complint-ho per obra segons de vosaltres singularment confiam. dada en Valencia, sots nostre segell secret, a .vii. dies de octubre de l any .m.cccc.xvii. rex Alfonsus.

Als feels nostres en March Torell e Ramon dez Pla, ciutadans de Barchinona.

A. C. A. r. 2562, f. 122 v.°

XXXV

4 desembre 1417

El rey mana an en P. Beçet que prengui una galiota y la fassi portar a l'Ebre.

Lo Rey.

Batle general: manam vos que, vista la present, prengats a vostres mans la galiota d en Rodrigo de Aguilar e en aquella metats mariners e persones, tantes com seran necessari per navegar e menarla al riu de Tortosa, e aquella fets portar de continent al dit riu e bestrets al dits meriners ço que costara manarla alli, car nos ho cobrarem aci e de continent vos ho farem pagar. dada en Terragona, sots nostre segell secret, a .iiii. dies de deembre de l any mil.cccc.xvii. e volem la dita galiota vinga a nos en tot cas, no contrestant qualsevol empares fetes en la dita galiota. dada com dessus. rex Alfonsus.

Al feel conseller nostre, micer P. Basset, batle general de Cathalunya.

A. C. A., r. 2562, f. 18 v.°

XXXVI

28 desembre 1417

El rey crida an en P. Beçet, desde Tarragona.

Lo Rey.

Batle general: com sobre algunes coses, toquants nostre servir, vos haiam mester, manam vos que, vista la present, partiats e vingats a nos, certificants vos que no us hi admetrem scusacio alguna. dada en Terragona, sots nostre segell secret, a .xxviii. dies de deembre del any mccccxvii.

Rex Alfonsus.

A. B.: c. 7,-Aa-1, f. 25 dupl.

XXXVII

4 janer 1418

Johan Ros y P. Beçet, com a conservadors de la treva fermada ab el comú de Gènova, notifiquen al rey les queixes dels genovesos, per certs drets que ·ls hi exigia el batlle de Valencia.

Senyor molt excellent.

A vostra gran excellencia notifficam que l duch e l comu de Jenova han scrit a nosaltres, axi com a conservadors de la treva fermada entre vos, senyor, d una part e ls dits duch e comu de la altra, e axi mateix som certs que han scrit als consellers de aquesta ciutat, clamants se que, contra forma dels capitols de la dita treva, lo vostre batle general de regne de Valencia exhegeix cert dret dels arroços que ls genovesos trahen del dit regne e, segons los dits capitols, ells dihen se esser

exemps de tots drets, perque, per squivar squandols, vos suplicam que sia de vostra merce hi façats provehir, car certs som que tambe lo duch e lo comu ginyaran a vostres sotsmesos altres carrechs, de que s poden seguir grants inconvenients. e man vostra senyoria ço qui plasent sia a aquella, la qual conserve la santa trinitat ab prosperitats multiplicades. scrit en Barchinona, a .iiii. de janer, l any .m.cccc.xviii.

senyor,
los vostres humils vassalls qui, besants vostres peus e mans, se comanen en vostra gracia e merçe, Johan Ros e P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XXXVIII

20 janer 1418

El rey mana an en P. Beçet que l'informi sobre l'estat dels camins y ponts, a fi de poguer resoldre l'instancia presentada pels consellers, demanant permís per imposar el dret de barra.

Lo Rey.

Batle general: per los missatgers de la ciutat de Barchinona nos es stat supplicat volguessem atorgar a la dita ciutat licencia de imposar dret de barra, per ço com, segons en la supplicacio se conte, es necessari de adobar e reparar e encara fer de nou molts camins, ponts e passos, qui, per aygues e en altra manera, son dirruits. perque us manam que encontinent de la necessitat dels dits camins e ponts vos informets e aquella informacio de continent nos trametets, per tal que sobre les dites coses supplicades puxam degudament provehir. dada en Valencia, sots nostre segell secret, a .xx. dies de janer del any m.cccc.xviii. rex Alfonsus.

A. B.: c. 7-Aa-1, f. 26 dupl.—A. C. A.: r. 2562, f. 151.

XXXIX

13 febrer [1418]

P. Beçet avisa al rey que alguns del bras militar tracten ab els consellers secretament.

Molt excellent e poderos senyor.

Ir al vespre entra en aquesta ciutat lo comte de Payllars, lo qual es vengut per lo ajust que fan aquests barons e cavallers, ço es los .xiiii., de que ja per altres letres vostra senyoria es estada certificada; los consellers de aquesta ciutat son anats a .i. torre, açi prop als Sans, hon lo dit comte ere e ll han mes en aquesta ciutat e es cosa be nova e que los consellers acustumen poch. par, senyor, que los dits barons e cavallers tracten ab los concellers d aci per interposades persones, ço es: mossen Berenguer Dolms e .i. qui solia esser de vostre braç, mossen Jacme March. encara no se que ls del dit braç militar sien estats ensemps ab los consellers, pero son cert que continuament tracten; llur tracte es molt secret e ab grans juraments, pero, senyor, jo certificaré vostra senyoria, per certa persona, de algunes coses que he sentides e dich vos, senyor, que vostra senyoria deu molt advertir en aquests affers quar, segons que jo sint, apparellats son a scandols e dupte que tots hagen bona intencio en lo be que preyquen; los qui son açi son: lo dit comte de Payllas, don Ramon de Cardona, Arnau Roger de Payllars, fill del comte, mossen Galceran de Santa Pau, mossen Gregori Burgues, mossen Berenguer Dolms, lo vezcomte d Illa; esperen mossen Guillem Ramon de Muntcada e mossen Berenguer Alamany de Cervello; es ja açi lo fill del dit mossen Berenguer Alamany e .i. gentil hom appellat Vilafrancha e en... de Muntpalau. ço, senyor, que a present no us he volgut scriure, senyor, es perque no u se certament e no fa comanar a letra. lo rey dels reys, senyor, mantingua vostra reyal corona longuament, ab prosperitats multiplicades. scrivi en Barchinona, a .xiii. de febrer.

De tant vos certifich, senyor, que molts notables homens de aquesta çiutat e per aventura dels plus notables e mes en nombre, son qui no han a bo ço que s enpren e mes, senyor, se de çert que los del braç militar no son de .i. intencio, senyor, sia vostre merçe no hajats a mal com axi m atrevesch scriure, com zel de vostre servir m o fa avançar.

senyor,
lo vostre humil factura qui en vostre gracia e merçe se recomane, lo vostre batlle general de Cathalunya ... a vostres peus,

P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XL

16 febrer 1418

P. Beçet comunica al rey els fins que·s proposa l'embaixada que s'organisa a Barcelona.

Senyor molt alt e molt excellent.

Jo, perque no puix saber certament ço que aquests fan en lurs consells secrets, no puix scriure ab certitut e perque la materia me semble molt perillosa dupte de scriure, pero, senyor, volent retre mon deute segons ma naturalesa e fe, no us puix celar ço que jo sent e suplich a vostra gran excellencia hi vulla advertir, senyor, segons un rahonament que jo he haut ab un dels principals de aquests afers, aquesta missatgeria se fa a dues fins principals: una que vostra senyoria arte e restrenya son poder en lo fet de la justicia que, metent vos aquella en mans a ells plaents, ço es a la terra, qui sien bones persones, vos, senyor, no us ne entremetats; l altre que los qui son de vostre consell sien mudats e, que s diga, aço m par sia la fi, pero, senyor, ell aço no m a dit axi clar, mas jo, per ses peraules e per ço que comunament sic diu, ho arguesch e creu que sia la veritat; sus aço par, senyor, que us seran fetes grans offertes e molt grans e m pens que us suplicaran de refformar vostra casa, consell e justicia, a consell de tots vostres regnes e terres; los barons e cavallers qui açi son a present son concordes ab los de aquesta ciutat e aço es ço que a vostra gran senyoria puix scriure e per no enuiar vostra senyoria jo, senyor, scriu largament de aquests afers als de vostre consell, on vostra senyoria per menut pora veure tots los fets. la qual lo rey dels reys exalç, ab prosperitats multiplicades. scrit en Barchinona, a .xvi. de febrer, l any .m.cccc.xviii.

senyor,
lo vostre humil vassal e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana en vostra gracia e merçe,

P. Beçet.

Al molt excellent e molt poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XLI

22 febrer [1418]

P. Beçet demana al rey autorisació per apoderarse del palau de Bellesguard y dels bens cedits pel rey Martí als celestins.

Senyor molt excellent.

Segons so certificat, lo senyor rey en Ferrando, vostre pare, volia cobrar la casa de Bell Esguart, la qual te la reyna dona Yoland, penyora de la reyna dona Margarita, e, per cert privilegi fet per lo rey en Marti, la casa aquella no s pot alienar ans ha esser posada reyal, perque, senyor, la casa huy siats cert ha mal recapte e s dirrueix, sia vostra merce sapia de vos si haurets a mal si jo la m prench, quar puys jo m dare consell. item, senyor, lo rey en Marti, dessus dit, dona moltes coses als celestins e los celestins han desemparat lo monestir e quant hic ha e no ych fan servey ne residencia, sino que ych ha .i. procurador qui ls arrenda ço que ych es e tot fa malbe en fiança, ha ych alberchs derrocats qui eren estats derrocats per la obra que l rey Marti hi volia fer, pens, senyor, que ls establirien alguns a cert cenç, si vos o volets, perque sia vostre merce scriurem si volrets que de tot jo prengua ço qui hic es e que s reserve per ells e si tornen e serveixen que u hagen, sino tornara lla d on es exit, suplich vos, senyor, m escrivats de tot, quar algun profit ne pot exir a vostra cort, e ausades basta a mi que m responats que u lexets a mon arbitre. e man vostre senyoria ço que li sia plaen, la qual exalçe nostre senyor, ab prosperitats moltes. scrit en Barchinona, a .xxii. de febrer.

Senyor, reduesch vos a memoria que lo fet de la Rocha esta adormit, en gran dan vostre, quar los homens perden lo cor e es minva e mal eximpli. item lo fet de Monbuy, de Granollers ja us n e scrit e de Mataro suplich vos, senyor, e façats desembargar e lo fet de Banyoles. item, senyor, vos supplich que si algun loisme o foriscapi o fadiga vos ere demanat, de castells qui sien dins aquesta batllia, no u atorguets que molt hi va per les reempçons del patrimoni.

senyor,
vostre humil factura
qui, besant vostres peus,
se recomana en vostra merçe,
lo vostre batle de Cathalunya.

A. C. A. cartes reyals.

XLII

2 març [1418]

P. Beçet avisa al rey que un mercader, arrivat de Marsella, ha portat noves de que ·l vescomte de Narbona ·s proposa anar a Sardenya ab gent armada.

Molt excellent
senyor.

Huy los consellers de Barchinona m an notificat com .i. mercader qui es a Marssella ha scrit açi .i. capitol de .i. letra, lo qual dins la present tramet a vostra senyoria interclus. segons par, senyor, fama es que l vezcompte de Narbona enten ab gens d armes passar en Cerdenya e axi par que o vol aquesta letra, mes, senyor, pochs jorns ha passats que .i. mestre en theologia, apellat mestre Pujades, frare del Carme, ha comptat que ell, vinent de Constança, no ha molts dies, troba lo dit vezcompte ab molta gent d armes, entre los quals ere don Anthon de Luna, e, segons ha dit lo dit frare, dehien que de fet passarien en Cerdenya e per ço, senyor, he acordat de fer vos lo present correu e los dits consellers vos ne fan .i. letra e mes se ha provehit que sia trames .i. spia a Narbona e a Aygues Mortes per saberne la veritat, de que tantost com res se n sapia, ne sera scrit a vostra excellencia, dien, senyor, los consellers que ab pocha despesa s i provehiria, quar açi ha prou naus, pero, senyor, han s i a bestreure diners, pens que, si vos, senyor, los ne encarregats, que y ajudaran, placia a vos, senyor, attendre en aço e provehir, quar ja veu vostra gran senyoria quant hi va a la vostra honor e be de la vostra cosa publicha e que breu ne hajam açi vostra resposta.

item, senyor, los dits consellers me han respost huy sobre lo fet de Granollers, dient que lo consell de la ciutat ha acordat que no prestarien los .v^m^. florins. dich vos, senyor, que molt va en lo fet de Granollers e per vostra honor e per lo fet del patrimoni, pero par me que a la ciutat no ve be.

item, senyor, vos tramet .i. plech de letres que m ha [dat] .i. mercader, dient que venen de Constança. man vostra senyoria ço que li sia plaent, la qual nostre senyor conserve, ab prosperitats moltes. scrit en Barchinona, a .ii. de març.

senyor,
lo vostre humil factura qui, besant vostres, peus se recomane en vostra merce,
lo vostre batle de Cathalunya.

A. C. A. cartes reyals.

La lletra interclusa a que fa referencia aquesta es la següent:

aço es scrit a Masseylla.

la nau de Gamba Rosset deu partir d aci un jorn d aquests, deu anar en Aygues Mortes ho al cap de Leucata per levar lo vescomte de Narbona qui deu passar en Serdenya ab .ccc. bacinets; fets compte metra en ramor tota la illa e, si lo senyor rey o les ciutats se volien, leugerament lo porien desbaratar, car dues naus be armades hi serian bestants, seria honor e profit de la terra e sens falla, si ell passa en Serdenya, no pora esser sens dan de nostra nacio, be crech que aqui ne sots avisats de tot.

XLIII

2 març 1418

P. Beçet escriu al rey demanantli que proveeixi contra mossen Rambau de Corbera qui amenassa de mort al batlle de Granollers y contra en Berenguer de Sentmenat que s'ha deseixit d'en Beçet.

Molt excellent senyor.

A la vostra molt gran senyoria significh que, jo tinent lo loch de Granullers en la forma que us havia scrit, la part de mossen Rambau de Corbera ha menaçat a matar lo batlle, lo qual jo, senyor, en nom vostre hi havia fet metre e, jatsia los fos dit que mal o fahien e per mi e per altres, ells, apres que hagueren dada paraula de no dampnificar lo, han aquella retuda e puys, per adobar, en Berengario de Santmenat, per ço, segons diu, com jo lo tenia desertat de la batllia de Granullers, ell e son fill, m a trames a dir per lo meu scriva que s deseixia de mi; jo, senyor no curant de llur dit, he fet aturar lo batlle perque lo loch no vingue a destruccio, ffins vostra senyoria me man que fare e, si vos, senyor, volrets en aço

provehir, sera ço qui s pertany de rey e senyor virtuos, tal com es vostra excellencia e si roman aquest fet axi, dupte que algu vulla pendre carrech de vostres fets; pens que si jo fos batlle de mossen Bn. de Cabrera o de .i. altre baro ells no s o gosaren imaginar, pero, senyor, fins vos manets lo contrari, jo no stare de procehir en vostres fets e, si vos volets, senyor, per mi meteix ab senyors e amichs me deffendre d ells. e man vostra senyoria ço que li sia plaent, la qual nostre senyor mantingua benaventura dament per larchs anys, ab victories moltes. scrit en Barchinona a .ii. de març.

senyor de aço ha presa enquesta lo veguer, perque la veritat ne sia vista quant vostra senyoria o volra.

senyor,
lo vostre humil factura qui, besant vostres peus, se coman en vostra merce, lo vostre batlle general de Cathalunya.

Molt alt e molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XLIV

7 març 1418

P. Beçet explica al rey el resultat dels tractes que, per orde seva, havia tingut ab alguns dels del braç militar, relatius a la embaixada que volien enviar al rey.

Senyor molt excellent.

De vostra alta senyoria reebi, a .v. del present mes, un plech de letres dreçades a alcuns nobles e cavallers qui son en la present ciutat, ensemps ab una a mi dreçada e ab la crehença, la qual manats que per mi als dessus dits fos splicada. e de present, senyor molt excellent, reebudes les dites letres, jo doni aquelles a aquells a qui s dreçaven e ls explique de part vostra la dita crehença, a la qual ells, segons m an dit, vos faran resposta ab lur letra. empero, senyor molt excellent, han me dit que jo us scriva que ells son stats continuament de intencio e proposit de fer e complir totes coses qui fossen honor e servir de vostra reyal corona e are, senyor, molt mes, com per vostra senyoria lus n es stat scrit; e per la dita raho e per ço com la ambaxada no ira a vostra senyoria en nom ne per part de quatorzena ne de lur braç, pero, segons dien, tenen se per dit que alguns de lur condicio, axi com a singulars, hi iran e aço ells no poden contradir e mes, senyor, m an dit que no lus semble que vos deiats demanar lo translat del poder que lur braç ha donat a la dita quatorzena, per ço com es acte lur secret e james rey d Arago, segons dien' no demana tal cosa e seria cosa novella, de la qual per ventura lo dit braç concebria greuge, maiorment, senyor, pus per vigor del dit poder no us fa embaxada e on senyor embaxada s en fes, dien que l dit translat podets haver leugerament e sens greuge del braç, car los embaxadors qui irien a vos lo us haurien a mostrar. e on en altra manera volguessen haver poder, aquests qui son açi seran per respondrels que com a quatorzena no han res fet; perque, senyor, m an pregat que y sobresegues, fins de vos hagues altre manament en contrari, de la qual cosa, senyor, jo, confiant de vostra merçe, lus he complegut, vesent esser rahonable ço qui dien, suplicant vos, senyor, me vullats rescriure sobre aço vostra intencio e voler. e lo rey dels reys, senyor molt excellent, exalç vostra reyal corona ab prosperitats multilplicades. scrita en Barchinona, a .vij. de març, l any mil .cccc. xviii.

De les requestes, protestes e respostes, senyor molt excellent, qui s son corragudes entre los desuss dits. vos tremetrem translat per correu propri, car a present no era fet.

senyor,
lo vostre humil vassal e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana humilment en vostra gracia e merçe,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent [princep] e poderos senyor, lo senyor [rey].

A. C. A. cartes reyals.

XLV

7 març 1418

P. Beçet demana al rey novament que procedeixi contra en Berenguer de Sentmenat.

Senyor molt excellent.

Per altre letra, la qual no se si la haurets reebuda, vos he scrit com en Berenguer de Santmenat, fill de mossen Pere de Santmenat, a instigacio de mossen Galceran Santmenat, m a tremes a dir per lo meu scriva qui, per altres fets, era anat a Linars, que ell se desexie de mi, per ço com, segons diu, jo l tinch deseretat de la batlia de Granollers e per ço, senyor, que jo n fos pus cert, he lus tremesa una letra, per lo meu porter, a Linars, fahent lus saber que clarament me certificassen per lur letra de les dites coses e segons m es stat clarament reportat, com lo dit porter fou a Linars, no y troba alcun de la sequela o part dels dits Sentmenats, ans se n eren exits e anats a Sant Celoni, on se son fets guiar per lo procurador de mossen Bernat de Cabrera e com lo dit porter fos a Sant Celoni e demanas lo dit Berengaro per darli la dita letra, fou li dit que no y era e, en absencia sua, dona la dita letra al dit mossen Galceran, lo qual per sa letra m a respot [!] certif-ficantme com lo dit Berengero s era desexit de mi, pero que no ho havia fet a instigacio sua. jo, senyor, per ço com aquestes coses toquen principalment a vos, car qui be u vol considerar lo dit Berenguer no s es desexit de mi, car jo com a P. Beçet no li hi res fet, e ço que he fet mostrare haver fet justament, e sino vos e no ells m evets a castigar, mas es se desexit de vos e, senyor, aquestes coses donen tant atreviment que puys no es be per refernar e per ço com aço es cosa tan nova, scrich de tot largament a vostra senyoria, suplicant a aquella sia sa merçe sentirse de aço e sertiffich vos, senyor, que, si degudament no y provehits, no y cal aturar official vostre, car tal novitat null temps fou vista en Cathalunya e d uy mes, en continent com no ls fara hom a lur guisa, faran semblant proces, fins que tornaran a aquella malaltia, la qual solia esser que s desexien dels reys, per la qual aturar vostres predecessors gloriosos han trebellat, fins que ab agres medecines la han extirpada. jo, senyor, per lurs desexaments no stare de fer lo que dege e que per vos me sera manat e contra ells e tots altres e, on vos no m deffenats, ab les mans, ab mos amichs e senyors, me deffendre d ells lo millor que pore, pero, senyor, confiu que vostra senyoria hi provehira en tal manera que vostra prehemmencia reyal hi sera salva e farets ço que devets e per tant, senyor, car, si ells volien llur foll dit prosseguir en fet, jo iria perillos, sino provehia a mi mateix, vos soplich sia vostra merce rescriurem per lo present correu vostra intencio. e lo rey dels reys, senyor molt excellent, exalç vostra reyal corona, ab prosperitats multiplicades. scrit en Barchinona, a .vii. de març, l any .m.cccc.xviii.,

senyor,
lo vostre humil vassall e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana humilment en vostra gracia e merçe,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XLVI

10 març 1418

El governador de Catalunya notifica al rey les disposicions que ha pres contra en B. de Sentmenat.

Molt excellent e poderos,
alt princep e senyor.

Vostra gran excellencia, ab humil reverencia, certiffich que divendres prop passat vench a hoyda mia que en Berenguer de Sentmenat havie trameses desafiaments al batlle general e, tantost lendema, jo cavalque ben mati e ane a Linas, on se dehie que ere, per pendrel e no y trobe ell ne altres de sa part, car tots se foren desats en altra part. e, partint d aqui, anemen a Granollers e fiu invantariar e emparar totes rendes e drets que lo dit Berenguer hi hagues. apres ane al castell de Sentmenat, on cuydava trobar lo dit Berenguer, e no l trobe e per conseguent fiu inventariar sos bens e metre sots certa seguretat. apres, molt alt senyor, que fuy tornat en Barchinona, he sabut que lo dit batlle general s es letregat ab mossen Galceran de Sentmenat e ab lo dit Berenguer de Sentmenat e lo dit Berenguer de Sentmenat li ha respost per sa letra que no placia a Deu ell l aie desafiat, jatsie, senyor, que axi per una letra que lo dit mossen Galceran ha tramesa al dit batlle ab certes calificacions. e per testimonis daquen resebuts aparegue lo contrari. man vostra celsitud que li sera plasent que y faça. mes avant molt virtuos senyor notifich..... a present, molt alt senyor, no m ocorre als degua scriure, sino que prech la santa divinitat que us conserve lonch temps en bona vida al seu servey e utilitat dels sotsmeses que comanats vos ha. scrita en Barchinona, a deu dies de març, l any mil cccc xviii.

senyor,
vostre humil vasall e sotsmes servidor qui, besant vostres peus e mans, se comana en vostra gracia e merce, Luys de Requesen, Governador de Cathalunya.

Al molt excellent e poderos, alt princep e senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XLVII

15 març 1418

P. Beçet demana al rey que disposi lo que s'ha de fer a Granollers, on hi ha disturbis novament per culpa de les dissensions entre Torrelles, Sentmenats y Corberes.

Molt alt e molt excellent
senyor.

Segons he ja scrit a vostra gran senyoria, yo, aquests dies prop passats, per preservar la vila de Granollers de tantes vexacions e oppressions de que era molt affligida, done manera que la muller de mossen Ramon Torrelles feu batle de la dita vila en Romeu de Sant Ilari, lo qual ha tenguda la dita vila e ls habitadors d aquella en gran seguretat e molt pacifficament, en tant que ls dits habitadors estaven en tanta tranquilitat com si la dita vila e la senyoria total d aquella fos en vostra ma, senyor. apres, senyor, los Sentmenats e los Corberes, per tip de malvolença o en altre manera, sens tota raho, han manassat al dit Romeu de Sant Ilari, a ffi que ell hagues necessariament desemperar la dita vila e, per conseguent, que ells poguessen fer pau e guerra d aquella, e crech, senyor, que ells axi han puscut aço fer com ho ha fet en Berenguer de Santmenat qui s desexi aquests dies de mi, jatsia que apres haia dit que no es ver, segons he ja scrit a vostra gran magnificencia, per les quals manasses, senyor, e per grans prechs fets per los consellers de Barchinona, lo dit Romeu de Sant Ilari ha deliberat de lixar en banda la vila e yo, senyor, no trop algun qui n vulla pendre carrech, car fan compte que axi mateix li manassarien. yo, senyor, si posques trobar los .v^{m}. florins qui deuen esser donats per part vostra al dit mossen Ramon Torrelles, no m curare molt de les dites manasses, mas, senyor, attes lo gran debat qui es entre lo dit mossen P. de Santmenat e sos valadors, de una part, e lo dit mossen Ramon, d altre, e les dites manasses, no es algu qui vulla prestar los dits .v^{m}. florins, ni la muller del dit mossen Ramon que no vol pendre censal d aquells, ans diu que vol en peccunia nombrada tots los .xv^{m}. florins que li son stats adjudicats, axi, senyor, que jo stich en gran perpleix que no puix major per la dita raho; l altre dia, senyor, yo havia trobat qui m prestave la dita quantitat e los homens de la dita vila no m volgueren donar los .x^{m}. florins que tenien ja en la taula, are, senyor, per la raho sobredita, no trop algu qui ls vulla prestar, perque, senyor molt illustre, vos suplich, axi humilment com puix, que sia de vostra merçe rescriurem que volrets que sia fet sobre les dites coses e lo rey dels reys, molt poderos senyor, exalç vostra gran excellencia, ab prosperitats multiplicades. scrita en Barchinona, a xv. dies de març del any .m.cccc.xviii.

No contrestant les dites coses, senyor, yo fare tornar en la dita vila per regir aquella lo dit Romeu de Sant Ilari qui, per la dita raho, se n era vengut en aquesta ciutat.

senyor,
lo vostre humil vassal e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana humilment en vostra gracia e merçe,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excelent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XLVIII

15 març 1418

Noves informacions d'en P. Beçet al rey sobre ·ls fets de la embaixada.

Molt alt e molt excellent
princep e poderos senyor.

La missatgeria de aquesta ciutat ha dat jornada a partir per tota la sentmane present e los nobles e cavallers tambe diu se que iran en gran nombre, pero no n veig lo apareyll; lo vezcomte d Illa es açi ab qualsque .xx., diu se que lo comte de Pallars hi ira personalment, mossen Bernat de Cabrera azempre tot hom, pero que vagen a lur despens e armats e par, senyor, que tots se n porten lurs arnesos, de que molta gent se merevella e ho han a mal; e mes, senyor, par que ab lo dit mossen Bernat se n iran aquests Corberes e Sentmenats, de que molts se scruxen, car sab vostra molt gran senyoria que aqui es mossen Ramon Torrelles qui es en bandositat ab ells e es aqui acostat e mantengut ab alguns grans barons e que mossen Bernat de Cabrera sen mene ab si aquests es gran dubte no se n seguesque qualque gran sinistre qui es bestant de scampar se per tots vostres regnes e terres. he hoyt, senyor, de molts notables homens de la ciutat e d altres, que vostra se-

nyoria faria molt be que prohibis que algun de la bandositat ne ab armes no gosas intrar en regne de Valencia. mas aquells qui simplament e sens armes iran, axi com deu hom anar a son senyor. vostra senyoria provesque hi segons se merce sera. e lo reys dels reys, senyor molt excellent, exalç vostra gran senyoria, ab prosperitats multiplicades. scrita en Barchinona, a .xv. dies de març del any mill .cccc.xviii.

senyor,
lo vostre humil vassal e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana en vostra gracia e merçe,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep
e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

XLIX

15 març 1418

P. Beçet notifica al rey que en Johan Pujol, notari, s'ha negat a donarli tresllat dels poders fets pel braç militar, ab motiu de la embaixada.

Senyor molt excellent.

Yo presenti ir an Johan Pujol, notari, la letra que vostra excellencia li trametia, per la qual vos, senyor, li manavets que m donas translat del poder donat a la quatorzena per lo bras militar e, presentada la dita letra, lo dit notari respos que era prest donar lo dit translat; apres, senyor molt magnifich, lo dit Johan ana parlar ab mossen Berenguer d Olms, creats, senyor, per pendre consell si daria lo dit translat, e l dit mossen Berenguer ana parlar ab los consellers d aquesta ciutat, es ver que no son cert si parlaren d aquesta materia, empero ir a vespre lo dit notari dix que ell havia consell que no devia donar lo dit translat, per que no l daria: a mi appar, senyor, que aço sia molt minvos a vostra gran altea que un notari vostre contradigue a vos, senyor, donar translat de coses qui son prou comunes, perque, molt illustre senyor, vostra gran senyoria provehescha en les dites coses, segons sia de vostra merce. lo rey dels reys, senyor molt excellent, exalç vostra gran senyoria, ab prosperitats multiplicades. scrita en Barchinona, a .xv. de març del any mil cccc.xviij.

Apres, senyor, yo he presentada una letra als diputats e altre al vezcomte d Illa, segons per vostra senyoria m era stat manat, los dits diputats, senyor, han ja feta per aquesta raho certa raquesta al dit vescomte, a la qual ell enten respondre; en continent com haia respost e de tot ço que sic seguira vostra magnificencia sera per mi prestament certifficada.

senyor,
lo vostre humil vassall e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana en vostra gracia e merce,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep
e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

L

17 març 1418

P. Beçet escriu novament al rey sobre ·l deseiximent d'en Sentmenat y sobre la embaixada.

Senyor molt excellent.

Apres que derrerament scrivia a vostra senyoria con en Berengaro de Santmenat s ere desexit de mi, he reebuda una letra del dit Berengaro per la qual me fa a saber que aquel qui m havia dit que ell se fos desexit de mi me havia dit gran falcia, car ell tal cosa, segons m escriu, no hauria dita e, com ho hagues haut al cor de fer, ho hagera fet en altra manera; be diu que s te mal content de mi per males obres que jo, segons diu, li he fetes, en lo fet de la batllia de Granollers, pero, senyor molt excellent, ell m a scrit lo que li ha plagut, mas la enquesta sobre los dits deseximents presa rahona lo contrari e la veritat de ço que jo us havia scrit. açi, senyor molt magnifich, ha intrats alguns parents e amichs del dit Berengaro qui han rahonat ab mi molt dels dits fets, de que he haut gran pleser, perço com am mes que ells se meten en regle que si vos los hi haviets a metre, jo, senyor, scrich de tot largament a vostra senyoria, per ço que, de tot plenament informat hi puxats millor provehir. dins la present, senyor molt excellent, vos tramet les letres que mossen Guillem Ramon de Montcada e mossen Gregori Burgues vos han fetes, responsives de aquelles que vos, senyor, lus havets trameses e de la crehença que per part vostra per mi lus es stada explicada, per les quals vostra senyoria pora veure e conexer que ço que yo havia scrit a aquella per part lur, responent a la dita crehença, era d ells procehit e conten veritat. del fet de la embaxada, senyor molt alt, qui de aquesta ciutat deu anar a vostra senyoria vos certiffich que, segons que yo he puscut saber, la dita embaxada partira d açi per tota la setmana qui ve, de present, senyor, que pertesquen, per correu cuytat, jo n justifficare vostra molt gran senyoria. e mes, senyor, notiffich a vostra gran excellencia com mossen Bernat de Cabrera es arribat açi e, segons he apres, aempre açi gent qui vaia en sa companya, per ço com sen enten anar ab los del bras militar qui van per ambaxada tal qual a vostra dita senyoria, los quals, segons se diu, partiran per tota la setmana primer venidora; de tot ço, senyor molt alt, qui se n seguira fins que sien partits sera vostra senyoria per mi plenament sertifficada, la qual exalç lo rey dels reys, ab prosperitats multiplicades. scrita en Barchinona, a xvij de març, l any m.cccc.xviii.

Item, senyor, vuy es junta açi una nau de Sicilia per la qual, segons son informat, vos son tramesos falcons e alguna quantitat de ducats.

senyor
lo vostre humil vassall e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana en vostra gracia e merce,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep
e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LI

18 març 1418

P. Beçet envia al rey els capítols per l'adquisició de 'a senyoria de Vilanova y dels castells de Cubelles y Getrú.

Senyor molt excellent.

Per ço com yo havia, per part de vostra senyoria, entrevenir en la ordinacio dels capitols de la adquisicio e retornament, fahedor are de nou a vostra gran senyoria de la Vilanova e dels castells de Cubelles e de la Gineraltruu, s es seguit, molt alt senyor, que los dits capitols son stats ordonats e, jatsia pus stesament que no foren per vos, senyor, fermats e jurats, pero a mon avis no si a mudada sustancia sino per peraules pus amples, strenyents e fortifiquants, que no puxen esser james seperats de vostra reyal corona; los dits capitols, molt excellent senyor, seran portats a vostra gran senyoria closos e segellats per alguns prohomens que les universitats de les dites vila e castells vos trameten, sia merce vostra, senyor, de fer aquells regonexer ab lo primer original e regonaguts fermar, de manera que aquest fet, que tant ha rodat e trigat, en gran dan d ells e del negoci, prengua aquella bona e breu conclusio que es necessarie, sertifiquant vos molt, alt senyor, com yo he vists los dits capitols e us sertifich que les dites universitats han bon compliment dels dotze milia florins, los quals a vostra alta senyoria son stats promesos e son prests donar aquells, fermats per vos, senyor, e donat bon compliment a les coses contengudes en los dits capitols. e lo rey dels reys, senyor molt excellent, exalç vostra reyal corona, ab prosperitats multiplicades. scrita en Barchinona, a xviii. de març del any m.cccc.xviii.

senyor,
lo vostre humil vassal e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana humilment en vostra gracia e merce,

P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep
e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LII

2 maig 1418

P. Beçet informa al rey sobre l'estat del castell nou y del palau major.

Senyor molt excellent.

De vostra alta senyoria reebi, aquests dies prop passats, una letre sobre lo fet del castell nou de aquesta ciutat, per vigor de la qual, senyor molt alt, jo he fet regonexer e a ull he regonegut lo dit castell e es axi, senyor, que qui volia ben reparar lo dit castell, hi serien necessaris pus de tres milia florins e, ab tot, lo dit castell, attesa sa disposicio, no poria servir sino a preso, perque serie obre perduda a parer de molts qui serien de intencio que seria molt millor e pus profitos a vos, senyor, que l dit castell se derrocas e cessarien los dans que l dit castell, si per si se derrocha, se espera a donar als alberchs vesins seus; e, apres que fos derrocat, porien sen fer molts stabliments, de que vostra cort, senyor, aconseguiria grans censos e intrades per los alberchs qui en lo pati del dit castell se construhirien. item, senyor molt excellent, notiffich a vostra excellencia com jo, a requesta den Jacme Sala, obrer del vostre palau de Barchinona, he vist e regonegut lo dit palau, en les parts on li es necessaria reparacio e adop e certiffich vostra alta senyoria, senyor, que la cuberta de la gran sala del dit palau es per la maior part podrida, en tant que l mestre qui regonexia la dita cuberta, regonexent la, se n intra fins a les axelles; son de oppinio los mestres que y ha algunes bigues tocades de pudridura qui s i hauran a mudar e que tota la obra que y es necessaria se fara, si prestament si dona recapte, per .ii^m^. florins e si s tarda e la dita cuberta cau, no s tornara sino ab molt gran despens: jo, senyor, he asseiat de forçar los officials d aquesta ciutat a pagar les assignacions a que son tenguts a la obra del dit palau ordinariament e son tant mal vesats que no se n pot haver diner, placieus hi vullats provehir e rescriuren vostra intencio e voler e sera complit: e siats cert, senyor molt excellent, que vos ne altre no poriets posar en lo dit palau segurament, fins la dita cuberta sia reparada, attes que la dita sala dessus e deius es gran belesa e deport del dit palau. e lo rey dels reys, senyor molt excellent, exalç vostra reyal corona, ab prosperitats multiplicades. scrit en Barchinona, a .ii. de maig, l any mccccxviii.

senyor,
lo vostre humil vassal e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comane en vostra gracia e merçe,

P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep
e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LIII

9 maig 1418

P. Beçet demana al rey que fassi procedir contra 'ls cònsols de Camprodon que s'oposen a l'arrendament fet de les leudes d'aquesta vila.

Molt excellent senyor.

A vostra gran excellencia significh que, en lo janer prop passat, yo, considerant que lo arrendament de les leudes que vos, senyor, havets en la vila de Camprodon e termens d aquella era finit en lo deembre passat, trames en la dita vila un scriva de mon offici, ab comissio al veguer e batle d aquella que arrendas en nom vostre, senyor, les dites leudes a dos anys, segons es acustumat, lo qual veguer e batle, senyor, esser lo dit scriva en la dita vila, vene o arrenda, en encant publich, les dites leudes an Thomas Fuster, habitador de la dita vila, axi com a mes donant; de que, senyor, vos certifich que, quan les dites leudes se encantaren publicament, segons fer se deu, ço es lo die que s devien liurar, los consols de la dita vila, ab alguns altres de lur sequela, vingueren en le plassa on se encantaven, per a dir qui seria aquel qui les liuraria de encant contre lur voler, com ells haguessen ja publicat que les volien comprar e per ço, com foren liurades al dit Thomas Fuster axi com a mes donant, los dits consols e altres lurs complices cuydaren avalotar lo dit scriva, dients li peraules assats punyents e minvoses, pretenents lo dit arrendament esser fet contra lur voler. yo, senyor, atteses les dites coses, qui son de mal exempli, havia feta començar enquesta de tot ço qui s era seguit, en la qual apres havia fet sobreseure, a supplicacio dels dits consols, pensant que ells no curassen de fer alguna molestacio ne greuge contra lo arrendador: apres, senyor, s es seguit que, per tal com lo dit Thomas Fuster no ha volgudes renunciar les leudes a aquells que ls dits consols volien, que

ells aquests dies passats lo feren moure de brega a alguns lurs complices, en tant que, si l dit veguer e batle no li hagues subvengut, que l hagueren mort: hoc encara, senyor, que, per ço com lo dit veguer e batle no ha volgut consentir a lur malea, car ells l avien pregat que mal tractas lo dit arrendador e que l trasques, si possible fos, del mon, consebents indegudament indignacio contra ell, han fets ordenar certs capitols en denigracio de sa fama, lo qual, senyor, es hom notable e de bona fama e bon official; hoc mes, senyor, que han ja trames a vostra senyoria lur missatger qui s en porta los dits capitols, lo qual, segons he entes, vos deu supplicar, senyor, de dues coses: la primera que revoquets lo dit arrendament fet al dit Thomas Fuster, la qual cosa, senyor, no s pot fer per justicia, ells ne eren stats ja ab mi empero yo los he repellits, com sapia clarament que han mala intencio contra vostres drets e s esforsen tots dies a diminuir aquells: es apres, que la provisio [que] sobre aço feta es stada en la dita vila no l an volguda servar ni tenir sino que o lo dit arrendador ha a morir o ha a lixar les dites leudes a aquella persona que ells volien, la segona, senyor, raho es que vos levets los officis al dit veguer e batle e que lls donets a aquell que ells volen, axi que lo dit veguer qui ha fet en conservacio de vostres leudes lo que devia que per bona remuneracio li sien levats los officis, per tal com no ha satisfet a lur dampnat voler, yo, senyor, certifich vostra dita gran excellencia que si vos donats orella al dit missatger, per la dita raho ho a altres semblants, que yo ne altres no ns cal anar per la terra per demenar vostres drets, car vostres officials no us gosaran deffendre, com tantost, per vies indirectes e colors palliades, los regidors de les ciutats e viles reyals los veixen e fan vexar e no es cosa de equitat que per bon servir obtenga algu mal guardo, e, per aquesta raho, vostres drets, senyor, son vuy molt diminuits, per tal com los reebedors envides los gosen integrament demenar, com devegades e molt sovin los sien fetes menasses e diverses oppresions e no es algu qui entena en deffensio de vostres officials, majorment quant son perseguits per los dits regidors de les dites ciutats e viles, pus que no fan ço que ells volen. aço, senyor, es malaltia qui s pren, per que es no solament expedient mas encara necessari provehir hi segons se pertany e repellir tals aduladors, en forma que, contra justicia e en diminucio de vostres drets, no puxen alguna provisio obtenir, car jur vos, senyor, per la fe que us so tengut, que quant se trobe un official vostre qui mantingue vostres drets es una gran merevella en aquest principat, hon mes son officials dels regidors de les universitats que no vostres, car ab prechs e manaçes per la taula et alias, los fan tals que pochs son los bons. perque, molt poderos senyor, vos supplich que, considerades diligentment les coses sobredites, vos placia sobre aquelles provehir justament e deguda e mentenir vostres bons officials. e lo rey dels reys, senyor molt excellent, exalç vostra reyal corona, ab prosperitats multiplicades. scrit en Barchinona, a viiij. de maig del any mil.cccc.deevuyt.

senyor,
lo vostre humil vessall e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se recomana en vostra gracia e merce,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LIV

9 maig 1418

P. Beçet notifica al rey que ha escrit an en Paulo Nicolas, sobre les queixes donades pel batlle de Tortosa.

Senyor molt excellent.

Segons m es stat reportat, una suplicacio es stada donada en vostre consell contra mi e mon offici, per lo batle de Tortosa, la qual, senyor molt alta, es del tot contra vos e vostres drets e patrimoni, si be es considerada, per moltes rahons, les quals, per no anujar vostra senyoria de longua letra, jo he fetes saber ab ma letra a vostre secretari Paulo Nicholas qui les vos explicara de paraula. suplicant vos que al dit Paulo vullats dar fe e crehença en ço que sobre aço vos dira de me part e en tot cas, senyor, placia a vostra senyoria voler aquest fet ben regonexer e oyr me plenament, car, segons dit he, molt hi va a vos e a vostre patrimoni. e lo rey dels reys, senyor molt alt, exalç vostra reyal corona, ab prosperitats multiplicades. scrit en Barchinona, a .viiii. de maig, l any m.cccc.xviii.

senyor,
lo vostre humil vassall e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana en vostra gracia e merçe,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LV

14 maig 1418

P. Beçet escriu al rey les gestions que ha fet per l'adquisició de la vila de Granollers.

Senyor molt excellent.

Abans que reebes vostra letre, la qual sobre la prorrogacio del temps del sequestre me havets tramesa, los homens de la Vila Nova m an feta vuy offerta e deposit en la taula de la ciutat, ab certes condicions, dels .xii^m. florins, de que, senyor molt excellent jo stich ab gran anuig duptant de embarch de empares e d altres embarchs qui a la moneda se poden sdevenir e aço, senyor, se seguira per culpa dels homens qui, mentre havien, no han hauda aquella diligencia que degeren en los affers. mes avant, senyor molt magnifich, stich en gran perpleix de la seguretat per mi prestada, per manament e ordinacio vostra, a mossen Garau, migensant sagrament e homenatge de restituirli, passat lo mig any del sequestre, la possessio de la dita vila, per ço, senyor, com de la prorogacio del temps no he hauda letre o scriptura auctentica del consentiment de mossen Garau, la qual trop de acort m era necessaria per retenir la dita possessio, perque, senyor molt alt, suplich a vostra gran altesa que m haia sobre aço per scusat, car, per salvar ma fe, si jo trop qui m demanı per part del dit mossen Garau la dita possessio, jo la li restituire. del fet de Granollers, senyor molt excellent, de que aquests dies he scrit a vostra senyoria, es axi: que jo he trobat ab mos amichs qui m prest... los v^m. florins que per part de vostra senyoria han esser donats a mossen Ramon e aço per tenir los solament vuyt jorns per offerir los e no per pagar e aço, senyor, he fet, per-ço com la part de mossen Ramon no m vol acceptar alcun partit, pensant que jo no pore haver los dits v^m. florins e jo tinch me per dit que, com veuran la offerta dels xv^m. florins que jo ls fare, ans que no volran que jo ls faça lo deposit, vindran a plech. e, per aquesta raho,

jo manleu los dits v m. florins, per que us suplich, senyor molt magnifich, que en aquests affers no m vullats en alcuna cosa torbar ne empatxar, car per suplir e complaure a vostre voler, senyor, jo he empres de procehir axi en los dits affers. e l rey dels reys, senyor molt excellent, exalç vostra reyal corona, ab prosperitats multiplicades. scrich en Barchinona. a xiiii de maig, l any m.cccc.xviij.

Jo senyor vos he volgut axi certificar dels v m. florins, per ço que per avant no ls me manessets donar al dit mossen Ramon, car no u porie fer, per ço com no son vostres ne meus e de present los haure a restituir.

senyor,
lo vostre humil vassall e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana en vostra gracia e merce,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LVI

30 juny [1418]

P. Beçet comunica al rey que ha pres possessió dels llochs de Cubelles, Geltrú y Vilanova.

Senyor molt excellent.

Perque crech que vostra senyoria ne haura plaser, vos sertiffich que los lochs e castells de Cubelles, de la Guialtruu e de la Vilanova son en vostra domini e absolutament jo n e presa possessio e mossen Guerau es pagat dels .xii m. florins, placia a nostre senyor que bon profit vos façen e molts ne quitets e conquirats, segons vostres predecessors han conquestats e vostra sacra persona hi es be disposta. jo, senyor, perque no havia puscuts trobar los .v m. florins qui fallen per lo fet de la vila de Granollers sino solament per offerirlos, per cert cas qui se s esdevengut, he pres lo loch en sequestre e am mes haver feta una pocha de rigor que si ab vergonya de vostra senyoria lo loch se perdes e la bandositat se n cresques, placia a vostra senyoria que, si clamor vos ne s feta, prengats la mia part sino les mies spatles no son per sostenir lo carrech. item senyor, certiffich a vostra senyoria que los consellers de açi han elet dos missatgers per trametre per les ciutats e viles de Cathalunya per esser de lur oppinio, son en Galceran de Gualbes e en Johan Buçot. d aqui avant vostra gran senyoria man a mi ço qui plasent li sia, la qual prosper lo rey dels reys per lonch temps al seu servey. scrit en Barchinona, a .xxx. de juny.

senyor,
lo vostre humil vassall e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se coman en vostra gracia e merçe,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LVII

6 juliol 1418

Ramon de les Planes escriu al rey queixantse de la conducta d'en Beçet qui intervé, a favor de l'abat, en el plet que hi ha entre aquest y la vila de Ripoll.

Molt excellent princep
e poderos senyor.

A la vostra molt gran senyoria per altres letres he notificat com l abbat e covent del monestir de Ripoll tenen occupadament la juredicció civil e criminal e altres drets patrimonials de la vila de Ripoll, segons que per privilegis, cartes e actes publichs, trets per mi, en nom vostro, del covent e vila de Ripoll, clarament se mostre. e com de la dita causa los començas menar questio en poder del senyor rey, para e senyor vostro, la qual ara los mena en poder del vostro batlle general de Cathalunya, lo qual al dit covent e abbat fassa de grans favors, donantlos dilacions molt longues e altres comports, contra tota justicia, segons que per proces apparen, de les quals lo discret en Simeon Puiggros, scriva de vostra casa, portador de la present, vos pot largament e clara informar; al qual, senyor, vos placia, per vostra merce, donarli creença sobre les dites coses e aximatex man a aquell que espax .i. provisio qui a mi. per espedicio del dit fet e tuicio de la dita causa, man, si li plau, la vostra senyoria que m sia feta, com lo procurador del fisch de la cort del batlle no gos anentar ne fer ne contrestar en lo dit fet, sino aytant con lo dit balle vol e mana, del qual, senyor, es suspita que, per prechs o per altre manera, no dilat lo dit fet, segons les obres; e noresmenys vos placia, senyor, scriure al dit batlle que en lo dit fet vulla justicia fer spatxada, totes dilacions e diffugis cessants, e placieus, senyor, si del dit fet vos es perlat per part del covent e abbat, que u remetats a justicia e als merits del proces, com lo dit covent vos sia tengut en grans quantitats, per diverses alienacions que han fetes de vostres drets patrimonials e en altre manera occupats. e sia la santa divinitat en vostra proteccio e guarda, amen. scrit en Barchinona, a vi. de juliol del any m.cccc.xviii.

senyor,
lo vostro humil vassayll e servidor qui, besant vostros peus e mans, se recomana en vostra gracia e merce, R. de les Planes.

Al molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LVIII

3 agost 1418

El rey mana an en P. Beçet que, baix pena de 1000 florins, pagui a la comtesa d'Urgell, dona Margarida, a ses filles y a l'alcait y guardes del castell d'Olocau, on està detinguda, la pensió que ·ls va senyalar sobre les leudes de Tortosa.

N Alfonso etc. al feel conseller nostre e batle general de Cathalunya, micer Pere Basset, cullidor e reebedor de les leudes e tres dines per lliura e altres drets en lo dit principat a nos pertanyents, salut e gracia. jatsia nos, per sustentacio de la vida de dona Margalida, olim comtesa d Urgell, vos haguessem manat ab letres nostres, dades en Valencia, a deu dies de juny,

de l any prop passat, ço es, que de les dites monedes en vostres mans pervenidores de les dites leudes e tres dines per lliura qui en lo dit principat se cullen, donassets e pagassets a cascuna d elles trecents florins d or d Arago cascun any, per tres terces e noresmenys al alcayt del castell, on la dita comtesa esta e a dos homens qui per guardes stan continuament en aquell, es assaber: al dit alcayt, ultra son salari ordinari, vint cinch lliures e a hun dels dits homens vint liures e a l altre vint liures, empero les dites coses no havets curades fer, en vergonya, gran dany e menyspreu nostres, qui aço haviem per aliments de les dessus [dites], a que forçadament e necessaria som tenguts en nostre plen consell deliberat e ordenat, maiorment, com nos siam certs que les dites monedes basten a pagar les dites quantitats e ja, per aquesta raho, aquelles en altres usos no habem dedicades ne assignades, perque us manam sots la fe e naturalesa a que ns sots tengut, encara sots pena de mil florins d or d Arago dels bens vostres, si contrafarets, havedors e a nostres cofres aplicadors, sens alguna gracia e merce, que a les dessus dites o aquelles qui elles volran en nom lur, donets e paguets tot ço e quant los sia degut del temps passat e encara del temps sdevenidor, segons forma e serie de les dites provisions; en altra manera, si aço recusarets fer, manam ab aquesta mateixa al portant veus de gobernador en lo dit principat, qui ara es o per temps sera, que en bens vostres faça sobre les dites coses rigorosa execucio. dada en lo loch de Fuentes, sots nostre segell secret, a .iii. dies d agost, en l any de la nativitat de nostre senyor mil.cccc.xviii. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Paulo Nicholai.

A. C. A., r. 2703, f. 58.

LIX

3 agost 1418

Nova orde del rey an en P. Beçet de que pagui les pensions de la comtesa d'Urgell y ses filles.

Lo Rey.

Batle general: be poriets veure com nos es vergonyos que la comtessa olim d Urgell, que fem detenir al castell de Olocau, se muyra de fam e l vaien a captar, per culpa e carrech vostre qui de la asignacio que li havem feta sobre vos no curats, ans recusats respondren li, ab gran menyspreu de nostres manaments, per que us dehim e manam expressament que de continent paguets a aquella e a ses filles les sues assignacions, del temps que foren fetes fins ahuy e d aqui avant per ses terces e axi mateix paguets les guardes e alcayt del castell qui guarden la dita comtessa, segons veurets en les letres que us seran presentades: en altra manera, si aço recusats fer, ço que no creem, vos certificam que, ultra la execucio que us en sera feta per lo governador, a qui n escrivim per altra letra, hi provehirem per manera que us sera poch plasent. dada en lo loch de Fuentes, sots nostre segell secret, a .iii. dies d agost de l any .m.cccc.xviii. rex Alfonsus.

Al feel conseller e batle general de Cathalunya, micer Pere Basset.

Dominus rex mandavit mihi Paulo Nicholai.

A. C. A., r. 2703, f. 58 v.o

LX

3 agost 1418

El rey mana al governador de Catalunya que, si en Beçet es nega a pagar les pensions de la comtesa d'Urgell y de ses filles y guardes, les fassi pagar dels bens propris del mateix Beçet.

Lo Rey.

Governador: nos scrivim per altra nostra letra al batle general de Cathalunya que de continent pach a la comtessa olim d Urgell e a ses filles e al castella de Olocau e guardes qui guarden la dita comtessa certa quantitat de diner que los havem assignada sobre la recepcio de la dita sua batlia, segons porets veure en les letres de la dita assignacio que los havem manades fer, e com nos vullam que aquelles los sien pagades de continent, vos manam que, encara que lo dit batle a qui encara ab letra closa n escrivim no ls volgues o dilatas pagar, per aquelles, com per part dels damunt dits ne serets request, sens dilacio alguna, façats execucio en los bens del dit batle e paguets e satisfaçats la dita comtessa, ses filles e guardes, segons tenor de les dites letres, certificants vos que scusa alguna nous admetriem en no haber executat lo que us manam, com sia cosa que y vaia molt a nostra honor e servir e sia axi mateix inhumana cosa e vergonyosa que les dites comtessa e ses filles muyren de fam o trameten a captar e demanar la vida e lo dit batle a qui non havem manat en altres usos convertesca les pecunies se retenga aquelles. dada en lo loch de Fuentes, sots nostre segell secret, a .iii. dies d agost de l any .mil cccc.xviii. rex Alfonsus.

A l amat conseller nostre mossen Luys de Requesens, governador de Cathalunya.

Dominus rex mandavit mihi Paulo Nicolai.

A. C. A., r. 2703, f. 58 v.o (1).

LXI

8 agost 1418

El rey Alfons nomena an en P. Beçet rebedor dels emoluments del veguer, batlle, sots veguer, sots batlle, administrador de les places del forment y vi, carcellers, etc.

Nos Alfonsus etc. considerants a nos esser fetes cascun jorn moltes e diverses clamors no solament per los havents assignacions per concessions reyals en e sobre los emoluments de la vegueria, sots vegueria, batlia e sots batlia e terces de la ciutat de Barchinona, mas encara per los obres dels nostres palaus reyals de la dita ciutat, per ço com los dits officials per lur propria ambicio se aproprien e fan quaix propris los dits emoluments que d aquells no volen pagar sino fort poch per les dites assignacions, de que s segueix part lo dampnatge dels dessus dits assignataris, que les obres dels dessus dits nostres palaus qui axi matex hi han certa assignacio no poden haver alguna perfeccio ne reparacio axi com es necessari e nos, sabents les dites coses estar en veritat e que ja en temps dels senyors reys en Johan e Marti de loable memoria peravoncles nostres hi era stada feta certa provisio ab comissio de cascun d ells, per cessar e tolre no solament nostre dan propri mas encara dels assignataris dessus dits los quals si los dits emoluments e sdeveniments venien en ma e poder d altra persona e no dels dits officials haurien degut compliment de lurs assignacions per ço ab la present provehim, ordenam e irrevocablement statuhim que d aqui avant hi haia rebedor qui reebe los emoluments e sdeveniments dels veguer, batle, sots veguer e sots batle, cap de guaytes e encara del administrador de les places del forment e vi de la ciutat de Barchinona, axi com ha en los emoluments de les governacions de nostres regnes e terres qui d avans eren axi inutilment administrants com ara aquets. e noresmenys volem que l reebedor dels emoluments de la dita governacio de Cathalunya haia e sia tengut de donar e respondre de la terça par dels emoluments qui a mans sues pervendran del dit reebedor, axi e en aquella forma que era tengut respondre als tresorers dels senyor rey en Pere, Johan e Marti, de gloriosa memoria; e que los dits officials e cascun d ells

(1) Segueix un altre document manant a P. B. que pagui al castellà y guardes d'Olocau.

haien e sien tenguts fer sagrament e homenage en poder de nostre alguazir o del batle general de Cathalunya que en totes les composicions que faran haien e sien tenguts de appellar lo reebedor davall scrit o son substitut o l escriva maior de la lur cort o jurat seu e sens aquells no puguen fer alguna composicio, remissio, absolucio, definicio o avinença de que reeben o façen reebre per si o interposada persona peccunia alguna o altres qualsevol coses per o en loch e satisfaccio d aquelles e entretant tro que haien prestats o fets los dits sagrament e homenage no puxen usar ne usen legudament de lurs oficis ans, per cascun dia que recusaran fer la seguretat dessus dita, encorreguen en pena de deu lliures barchinoneses, guanyadores a les dites obres, e que totes e sengles composicions, gracies, guiatges e avinençes, licencies, remissions e altres afers de que puxa exir algun emolument o dret faran, sens empero lesio de justicia a tota utilitat e augmentacio dels emoluments e altres drets a lurs oficis pertanyents, en poder del dit scriva e no de paraula e present lo dit reebedor, lo qual scriva sia tengut, sots virtut del sagrament per ell prestat, que totes e sengles quantitats de moneda que, per raho de les gracies, composicions, remissions e altres coses dessus dites, pervendran, scriura e continuara be e leyalment, axi en un quern que tindra com encara en lo peu dels registres o manuals, ço es saber, de la carta o letra de que les dites quantitats seran pervengudes e que los procuradors fischals, axi del dit governador com dels altres oficials dessus dits, haien a fer sagrament e homenage, en poder de aquell official quel dit reebedor volra e elegira, que de totes les dites composicions, remissions e altres coses dessus dites, de que isquen e exir pusquen o deien peccunies algunes o altres coses valents aquelles, en que ells, per llur offici o en altra manera, entrevendran, denunciaran e diran al dit reebedor o al substitut seu, tantost que per ells o algun d ells ne seran requests. e axi matex lo carceller de la cort faça semblants sagrament e homenage que totes e qualsevol composicions que ell sapia algun presoner o persones haver fetes ab qualsevol dels dits officials, ho denunciara de continent al dit reebedor, com per aquell request ne sera, en tal forma que per tuicio de la nostra cort e dels dits assignataris no se n puxa res abcegar. e que los caps de guaytes qui acostumen de rebre algunes quantitats en menut, axi com de bans d armes e jochs, de paus e d altres coses simples haien, cascuna senmana, dar en scrits al dit reebedor tot ço que reebut hauran e donar li la part a nos pertanyent, a la fi de cascun mes. e lo dit reebedor haia pagar los salaris dels officials e encara de la gracia ordinaria, aytant com degut los ne sera, tro al dia de la paga, e les assignacions de les obres dels palaus e los altres carrechs e assignacions incumbents als dits officis, recobrant d aquells cautelas necesarias, los quals pagaments haia a fer de tres en tres meses. manant ab la present als dits officials presents e sdevenidors, sots pena de les .xi. dobles, que no gosen ni façen, consenten o permeten reebre alguna de les dites peccunies o altres coses, palesament o amagada, incoloradament o en alguna altra manera, sino per lo dit reebedor; de les quals peccunies sia encontinent feta execucio per aquell altre official qui per lo dit reebedor sera request, sots semblant pena e, si lo contrari per algun sera fet o asseiat, ultra la dita pena, tal official, encontinent, ipso facto, sia privat del offici qui per nos li sera stat comanat e per aytal sia encontinent haut e encara, ab veu de crida, publicat; declarants ara per llavors tots e sengles actes e fets qui per semblants prop dits officials seran stats fets o spaxats, contra la forma dessus dita per casses ad ulterius nullos et freturants de tota eficacia, força e valor e contra los impetrants e obtinents aquells o aquelles sia e puxa esser per qualsevol official e lochtinent d aquells licitament procehit, axi e en la forma e manera que fora ans que haguessen obtengudes tals remissions, guiatges e altres coses dessus dites. e noresmenys sia feta crida publica per la dita ciutat en la qual sia expressat que tota persona, de qualsevol ley, stament o condicio sia, qui, per si o per interposada persona, haura donada, promesa, pagada o assegurada alguna quantitat de moneda o altres coses, a alguns dels veguers, batle, sots veguer, sots batle, cullidors de terres, administrador e altres officials dessus dits o altres lochtinents o algu o alguns per ells per raho o ocassio de lurs officis, axi per remissions, guiages, composicions, avinences o altres coses dessus dites o alguna d aquelles, dins los tres meses ladonchs pus prop passats, haia e sia stret denunciar ho al dit reebedor, sots pena de la dobla d aço que haura donat, dat, promes, pagat o assegurat a qualsevol dels dits officials, la qual pena lo dit governador o, en sa absencia, aquell official per lo dit reebedor elegidor exegesca e haia executar dels bens d aquell o d aquells qui en les coses dessus dites hauran delinquit, segons dit es. mes avant volem, ordenam e manam que sia feta una caxa en la qual haia tants caxons com en la dita ciutat haura officials reyals qui reeben e haien acostumat de reebre e cullir algu o alguns dels dits emoluments e drets per raho de lur offici e que en cascu caxo haie dues diverses tancadures e claus diverses, la una de les quals tenga lo reebedor deius scrit e l altre tenga aquell dels dits officials del qual los dits emoluments o altres drets que per raho del dit seu offici seran posats o meses en lo dit caxo e sia hi fet titol del dit official de manera que sia tota veritat atrobada. e ab la present deputam e elegim en cullidor e reebedor de les dites monedes lo feel conseller nostre e batle general de Cathalunya, micer P. Basset, doctor en leys e altre qualsevol qui en temps sdevenidor sera batle general de Cathalunya, al qual donam plen poder de reebre per si o per son substitut e distribuir les dites peccunies, segons que dit es, sens algun altre salari sino ab aquell que ha per raho de la dita sua batlia general; manants ab aquesta matexa al dit nostre batle general de Cathalunya, present o sdevenidor, que ls dits emoluments reebre e cullir e reebre façe e les peccunies d aquells provenients e resultants distribuesque e d aço que restara, pagats los dits carrechs e retut per ell compte a nostre maestre racional, respona e sia tengut respondre a nostre thresorer o a qui nos volrem. en testimoni de la qual cosa manam la present esser feta e ab nostre segell pendent segellada. dada en Çaragoça, a vuyt dies de agost, en l any de la nativitat de nostre senyor. m.cccc.xviii. e del regne nostre terç. Alfonsus cancellarius.

Petrus Margayl mandato regis facto in consilio et vidit eam Alfonsus de Boria, decretorum doctor, consiliarius, cui fuit comissum.

A. C. A., r. 2603, f. 84 v.° (1).

LXII

25 agost 1418

Orde del rey al mestre racional de que 's pagui an en Pere Beçet el sou que se li deu com a procurador fiscal.

Alfonsus etc. fideli consiliario nostro Bernardo de Gualbis, utriusque juris doctori, magistro racionali curie nostre vel eius locumtenenti, salutem et graciam. sicut exposicionem, pro parte fidelis nostri, Petri Beçet, baiuli Cathalonie generalis et procuratoris fischalis curiarum vicarii et baiuli Barchinone, nobis reverenter facta accepimus, per tercerium curie vicarii eiusdem debentur et restant sibi, ex salario suo ordinario officii dicte procuracionis fischalis, nonnulle peccunie quantitates ad solvendum, de quibus vos eidem procuratori fischali falte albaranum facere dilatatis, in ipsius grande preiudicium atque damnum, quo circa fuit nobis pro parte dicti Petri humiliter suplicatum ut sibi super hiis de opportuno remedio providere dignaremur, nosque, huic suplicacioni annuentes benigne, vobis dicimus et mandamus, de certa sciencia et expresse, quatenus, omni mora reiecta, exhigendo ab eodem tercerio sive ipsius tercerii officium regente compota sue administracionis eaque ut convenit audiendo et solerter examinando, de omni eo quod per compota eadem ipsi Petro deberi racione predicta compertum extiterit, albaranum falte seu aliud quodvis ei protinus faciatis prout in vestro officio fuit actenus fieri assuetum hocque non diferatis quavis causa. datum Cesarauguste, vicessime quinta die augusti, anno a nativitate domini millessimo cccc.° xviii.° De Tunis vicecancellarius.

A. C. A., r. 2468, f. 101 v.°

(1) En el mateix registre, f. 212 v.° hi ha una altra carta de 9 març 1426, reiterant lo ordenat en aquesta que en Beçet no havia ates

LXIII

6 setembre 1418

P. Beçet escriu al rey les gestions que ha fet per posar pau entre l'abat y la vila de Banyoles y li demana que no modifiqui els capítols que ell ha fet sobre aquesta qüestió ni 'n firmi de nous.

Senyor molt excellent.

Per lo carrech a mi donat per vostra senyoria dels fets de Banyolles, pochs jorns ha passats, jo stant en la vila de Sant Ffeliu per affers de mon offici, sabi que l governador havia presa paraula de seguretat entre l abat e los homens e sens als, per necessitat de son offici, ere tornat a Barchinona e la vila stava en gran perill quar lo temps passave a .xx. d agost. a .xix. del dit mes, trames al abat per letra que confirmas prorogas lo temps de la seguretat e de fet me n dix de no ab sa letra e per ço jo ani a la dita vila on fuy a .xxi. del mes dessus dit e trobi lo monastir fornit de armes e bombardes e de alguna pocha gent, ab los portals tancats e los homens de la vila tots armats de lançes, pavesos, ballestes e algunes bombardes, axi com homens apparellats a batalla, la qual cosa era fort lege de veure e apparellada a tot scandol e tantost ab lo veger de Gerona que me n havia menat, fiu cessar la gent e desermar e ani perlar ab lo dit abat lo qual jahia en lo lit malalt e, apres molts rahonaments e molts jorns tractant ab les parts, concordi entre elles que de tots debats qui fossen entre ells, exceptada la questio qui s mena devant vostra senyoria sobre la jurediccio, fos fet compromes on se enclogues la questio de la constitucio de Terragona e promes lo dit abat sospendre lo interdit durant lo temps del compromes e totes execucions de aquell e mes, senyor, concordi ab lo dit abat que, durant lo dit temps, lo exercici de la jurediccio se fes per los officials del abat, ab consell de un bon juriste elegidor per mi, de aquells juristes qui son en Gerona e mes que fos feta seguretat per lo dit abat que d aqui avant no damnificas los homens ne esforças sa jurediccio ab armes ne los homens per alguns fets recorreguessen a armes contra lo dit abat ne sos officials, lo qual compromes e pactes se ordonaren ab los advocats de les parts e ab certs qui per les parts ne havien carrech, en la cuitat de Gerona, mi present e continuament entenent en los affers per molts jorns, los quals compromes e pactes, senyor, o translat de aquells, ensemps ab la present, tramet a vostra gran senyoria; e lo dit abat dona a mi seguretat, segons la havia donada al dit governador, duradora fins les dites coses fossen concordades o rompudes, e apres sinch jorns, es se seguit, senyor, que sobre la ordinacio de les dites coses, apres concordia de tot, exceptat de unes paraules qui son en los capitols, la on diu que observant lo dit reverent abat etc., los monjos del covent, ab giny, segons molts creen, del dit abat, han dit que no fermerien les dites coses e lo dit abat ha dit que tan poch no fermaria [cercant] ffinalment, ab exquisides maneres, tant com a mi par, de rompre, pero, senyor, per la paraula que jo he presa entre ells ensemps ab lo veger, jo he detengut e detench en tracte lo dit fet, affi que no puxe esser dit romput e mes los homens han fermades les dites coses e no sta per ells. es me stat dit que lo dit abat ha volgut rompre aquests affers, per certes letres que ha haudes de aqui, que per vostra senyoria serien stades fetes certes provisions, de les quals es plus content que dels tractes qui eren concordats ab mi e per ço vol ne sperar la fi; certiffich, senyor, vostra molt gran excellencia que, si altre provisio no s fa en aquests affers, la vila e l abat stan en gran perill e dupte de scandol gran, car ab veritat vos dich senyor, que, si la jornada que jo y vingui ab lo dit veger no y fos vengut o hagues tardat tres hores, si hagera seguits dans irreparables. jo, senyor, a present no se que plus fer, ne de fet, ne de dret, maiorment quar sper que per vostra senyoria molt gran hi sera remediat e es hi molt necessari, senyor, si vos vehiets lo fet a que sta apparellat e lo mal eximpli, per tant, senyor, humilment suplich a vostra alta senyoria que li placia provehir e man a mi que fare d aqui avant. el rey dels reys, senyor molt excellent, exalç vostra reyal corona ab prosperitats multiplicades. scrit en Gerona, a vj. de setembre, l any m.cccc.xviii.

senyor
lo vostre humil vassall e batle general de Cathalunya qui, besant vostres peus e mans, se comana humilment en vostra gracia e merce,

P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LXIV

6 novembre 1418

En Ramon de les Planes escriu novament al rey queixantse dels procediments que en Beçet segueix en el plet de Ripoll.

Molt alt e molt
excellent senyor.

Per moltes letres he certificada vostra molt alta senyoria sobre la questio de la vila de Ripoll, de la qual questio, senyor, segons sab vostra senyoria, es jutge micer P. Basset, batlle general de Cathalunya, lo qual, senyor molt alt, ha menada la dita questio per diffugis e longueses de temps, donant totes aquelles dilacions a la part del abbat e convent de Ripoll, les quals ha sabudes demenar e mes avant, senyor molt alt, favoregant lo dit abbat, ha denegada obehir una vostra letre, en la qual vos menavets al dit batlle, ab certes penes, que, encare que lo dit abbat no volgues donar licencia als homens e habitadors de la vila de Ripoll e de les altres parroquies e de la honor [de la] Guardia de fer sindicats, ajusts e posar talles per haver diners per reempço de les dites parroquies e honor de la Guardia, la qual han comprada de vostros patrimonis per ells alienats e venuts e altres missions per la dita raho feedores, segons que per altre letre vostra al dit abbat ere manat, la qual lo dit abbat, jatsia li sia stada presentada, no ha volguda obeir, que, en aquell cars, lo dit batlle e altres officials vostros, senyor, lo dit abbat compellissen a fer les coses sobredites e en altre manera donassen als dits homens e habitants la dita licencia, soltant los homenatges que haian fet al abbat, que puguessen fer e usar de sindicats, segons que demunt es espressat; les quals coses, senyor molt alt, jatsia lo dit batlle request per mi e axi matex les protestacions fetes sobre la retardacio de la dita questio ab cartes publiques, les quals vostra senyoria pora veure tota ora que plasent li sera, ha denegades fer. perque, senyor molt alt, la dita causa o questio de la qual, senyor, atesa la vila de Ripoll, la honor de la Guardia e les altres coses que per la dita vila, Deu volent, retornaran a vostro patrimoni e an aquell se seguira gran profit, no es dònada manera que l dit batlle spatx vostra justicia, per ventura senyor en los dits affers se porien seguir destorbs e altres longituts de temps, les quals retornarien en gran dan de vostro patrimoni, com sia presumidor que lo dit batlle, per favoreiar lo dit abbat e son covent, scientment haia donades e do moltes dilacions en la dita causa, en tal manera, que la dita causa no puxe pendre breu spatxament, considerant, senyor, e confiant ells que vostra venguda, la qual, si plau a Deu, sera molt prospera e beneventurada, deu esser molt presta de venir en Barchinona e que si vostra senyoria te parlament o cort als cathalans, que lo dit abbat e covent o porien posar en greuja en lo dit parlament o cort e porien empatxar per ventura en tal manera la dita questio o causa que nul temps sen veuria la fi. hon, senyor molt excellent, per tolre tant de dan al vostro patrimoni e als homens e habitants dessus dits, los quals ab sobirana e viceral affecció, no ls dona de vigares que james sien retornats a la vostra molt alta corona, com ara stiguen en ma estranya, la qual los posseheix indegudament, per ço es necessari que vostra excellencia proveescha en fer spatxar la dita causa, fahenthi tals e tan forts compul-

sories provisions contra lo dit batlle e altres qui en lo dit fet haian a caber en dicisio de la justicia e spatxament de sindi cats e altres coses dessus dites, que la dita questio venga prest a fi, com stiga solament en un punt vos senyor si sots ..... en possessio o no, com, senyor molt alt, se prou clarament e manifesta per molts actes e altres publicas cartes, vos per los abbats e covent de Ripoll indegudament esser stat tret de possessio de la dita vila. e fahent aço, senyor molt alt, darets spat xament, auran justicia, e tirerets a vos mateix la gran affeccio del poble. e conserveus nostre senyor deus, senyor molt alt, en sa gracia e proteccio, ab augmentacio de vostra corona. scrita en Barchinona, a vj. de noembre del any .m.cccc.xviii.

E placiaus, senyor, per vostra merce e por bon avenir vostro, lo m fassats spatxar una provisio que he mester, la qual he tremest an Simeon de Puiggros, scriva, de manament vostro.

senyor,
lo vostro humil vassal e servidor qui m recoman en vostra gracia e merce, besant los vostros peus e mans, Ramon de les Planes, olim de casa del senyor rey. pare e senyor vostro.

Al molt alt e molt excellent e poderos senyor. lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LXV

24 novembre 1418

P. Beçet s'excusa de pagar 100 florins que se li havien demanat, pels cavalls del rey.

Senyor molt excellent.

De vostra gran senyoria he rebuda una letra, sobre la bestreta que vos, senyor, volets que fassa per als vostres cavalls, a la qual, senyor molt illustre, respon que en alguna manera no es a mi possible soplir a aço qui m es demanat per als dits cavalls, com no haia diners de que ho puixa fer, segons he ia significat a vostra altea, empero, senyor, per complaure e servir a vostra magnificencia, yo havia offert an Berengaro Dolms, qui m a donada la dita letra, que si ell trobave algu que li prestas .c. florins, los quals demanave, que li donas a present en comptants, que yo faria dita a aquella persona qui ls prestaria de paguar los a un temps sufficient, la qual cosa, senyor, ell ha recusada acceptar e sap. senyor, vostra excellencia que ço qui es stat donat als ministres e a la comtessa olim d Urgell es stat paguat de ma propria bossa, com no tingues diners de la cort, perque, senyor molt poderos, vos supplich, axi humilment com puix, que sia de vostra merce que, havent me benignament per scusat per la dita raho, vos placia no voler me donar]carrech] a mi portar impossible. lo rey dels reys, senyor molt magnifich, exalç vostra reyal corona, ab prosperitats multiplicades. scrita en Barchinona, a .xxiiii. dies de noembre de l any .m.cccc.xviii.

senyor,
lo vostre humil vassall e batle general de Cathalunya qui, besants vostres peus e mans, se comana en vostra gracia e merce,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LXVI

12 desembre 1418

P. Beçet repren als jurats y prohoms de Girona per haver donat ajuda al bisbe contra ·ls jueus de la ciutat.

En Pere Beçet etc. als honorables los jurats e promens de la ciutat de Gerona e a cascun d ells, salut e prosperitat. segons havem entes, ab desplaser no poch, l abbat de la sglesia de Sant Ffeliu de la dita ciutat, vicari e official per lo reverent bisbe de Gerona, ab asentiment e sforç vostre, segons que s diu, ha fetes en temps passat e fa vuy en dia infinides vexacions, novitats, procehiments e enantaments contra l aliama e juheus de la ciutat damont dita, per tal que aquells puxa destruhir e dissipar del tot, en forma que d açi avant dels dits juheus no sie memoria sobre la terra, e, si axi es, no solament ha delinquit e delinqueix greument lo dit abbat, entremetentse de la cosa a son offici totalment impertinent e stranya, mes encara vosaltres molt pus greu, attes que per jurament per vosaltres, axi com a jurats sobre dits, prestat, e encara per fe e naturalesa, devets e sots tenguts mantenir e deffendre les regalies, drets e patrimoni reyals e crehem certament vosaltres no ignorar que ls dits aljama e juheus son singular patrimoni del dit senyor; de les quals vexacions, novitats, procehiments e enantaments nos qui de les dites coses ab altres letres nostres vos haviem dies ha scrit, manants vos que fessets e instassets esser fetes sobre aço tals provisions per los officials reyals de la ciutat dessus dita que la dita aliama fos apreservada de tota vexacio, inquietacio, e jactura nos sentim forment e encara ns agreviam; e, segons se afferma, volsaltres sots stats massa negligents e remissos en exequir nostres manaments, per que, reprenents vos fortment de les dites coses, si veres son, de part del dit senyor, vos dehim e manam, expressament e de certa sciencia, que no permetats en alguna manera que l dit abbat o altre qualsevol persona faça d aci avant vexacio alguna, procehiment e enantament contra los dits juheus e aliama, ans ab tot vostre poder hi resistats, deffenents aquells en tal forma que per vostra ajuda o deffencio sien preservats de les vexacions, procehiments e anantaments dessus dits. certificants vos que, si aço recusarets o dilaterets fer, la qual cosa no crehem, tots dans e periudicis que al dit senyor se seguiran de les dites coses seran imputats a vosaltres e a vostra culpa. dada en Barchinona, a .xii. dies de deembre, en l any de la nativitat de nostre senyor mil.cccc.xviii (1).

A. B.: c. 7-Ab-20, f. 5.

LXVII

12 Desembre 1418

P. Beçet escriu al rey que ha intervingut en la quitació de les joyes que foren de la infanta Joana, comtesa de Foix.

Senyor molt excellent.

Aquests dies prop passats, mossen Garcia de la Raga, batxaller en decrets, marmessor ensemps ab altres de la inclita infanta dona Johana d Arago, quondam, comtessa de Foix, volent quitar dels diputats del general de Cathalunya aquells joyells qui son dels bens de la marmessoria de la dita infanta, requeri que jo fos apellat e intervengues en la dita quitacio

(1) Segueix una carta sobre lo mateix adressada a Bernat Ricart, llochtinent de batlle general a Girona y un'altre a l'abat de Sant Feliu y al Governador de Catalunya, Lluis de Requesens.

e de fet, mi present, lo dit mossen Garcia quita dels dits diputats los dits joyells, restituint los lo compliment d aço qui ls restava de la quantitat per la qual los dits marmessors havien empenyorats aquells al dit general, axi que, haver cobrat los dits diputats lo dit compliment, liuraren encontinent en poder e mans del dit mossen Garcia, com a marmessor damont dit, los dits joyells, en la forma que s conte en una letra que ls dits diputats trameten a vostra gran senyoria per aquesta raho. per que, senyor molt poderos, a raquesta del dit mossen Garcia, certifich vostra gran magnificencia de les dites coses. lo rey dels reys, senyor molt illustre, exalç vostra reyal corona, ab prosperitats multiplicades. scrita en Barchinona, a xii. de desembre del any mil.cccc.xviii.

senyor,
lo vostre humil vassall e batle general de Cathalunya qui, besants vostres peus e mans, se comana en vostra gracia e merçe,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LXVIII

27 Desembre 1418

P. Beçet avisa al rey de que ·l concell de cent y alguns varons y cavallers volen fer una embaixada, per demanar la reforma de la ordinació de la casa reyal.

Molt alt e molt
excellent senyor.

Perque jo no sabia clarament lo material de que are scriu a vostra senyoria, he tardat de scriure; es la veritat, senyor, que dijous passat los consellers de aquesta ciutat convocaren consell de Cent Jurats en lo qual se conclogue que fos feta gran e sollemna embaxada a vostra senyoria. per justar fins a deduccio a accabament la ordinacio de vostra casa, de vostre consell e de la justicia; pens que y iran dos dels consellers ab d altres en covinent nombre e per ventura excessiu, pens que lurs instruccions hauran quasi en effecte ço que havien los capitols que volia offrir lo perlament quant vos, senyor, lo celebravets assi e molts qui per vostre servey eren ladonchs d altre oppinio han are dit, en ple consell, que sab infidelitat, car la materia s es tant trigada a prosseguir. certiffich vos, senyor ab veritat, tant com jo he puscut saber, que aquests affers se prenen ab gran ardor e, segons he entes, a Cent Celoni se fa ajust de alguns barons e cavallers sobre semblant prossecucio. diu se que son justadors e principals promovedors, lo vescomte d Illa e mossen Berenguer Dolms, los quals per molts jorns han stat assi. aço, senyor, si sera ver, jo u sabre certament e tantost d aço e de tot als que jo sapia certifficare vostra senyoria, si plaser hi trobara. supplicant a aquella sia sa merce de rescriurem son voler. e lo rey dels reys exalç vostra reyal corona, ab prosperitats multiplicades. scrita en Barchinona, a xxvii de deembre, any m.cccc.xviii.

senyor,
la vostra humil factura qui, besant vostres peus, se comana en vostra gracia e merce, lo vostre batle de Cathalunya.

Al molt alt e molt excellent princep e senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LXIX

29 Desembre 1418

P. Beçet escriu al rey sobre ·l mateix fet de l'embaixada.

Senyor molt excellent.

Perque los negocis de que ja us he scrit e ara vos scriu continuament se preparen e crexen de fama e rumor entre la jent popular, torn a certificar vostra gran senyoria com, apres tengut lo consell de .c. jurats de aquesta ciutat, sobre la embaxada fahedora a vostra gran alteza, per les coses de les quals ja he scrit, he sabut com lo consell ha diputades aquelles .xxiiii. persones, a proseguir aquest negoci fins a la fi, qui foren eletes aquella ora que fou la discrasia entre lo senyor rey pare vostre, de alta recordacio, e la ciutat sobre lo fet de la imposicio. item, senyor, cuyt saber que de fet se fa lo ajust dels cavallers e barons a Sent Celoni e mes me es estat dit que en lo cloure del consell alguns demanaren si aquests affers serien tenguts scrits e fou concordat que no, ans se palizassen; perque, senyor, vostra gran excellencia veja que es fahedor, quar si als se innovara tantost sera certificada, pero, senyor, aquestes coses jo no les pux saber de fi a fi, com rahonablement no m acuyllen a lurs consells. lo rey celestial govern vostra corona excellent, ab compliment de la sua gracia. en Barchinona, a xxix. de deembre, 1418.

senyor,
lo vostre humil factura qui, bezant vostres peus, se comane en vostra merce, lo vostre batlle de Cathalunya.

Al molt alt e molt excellent princep e poderos senyor, lo senyor rey.

A. C. A. cartes reyals.

LXX

3 janer [1419]

Queixes d'en P. Beçet al rey perque no li ha donat, per quitacions a fer a Catalunya, cap quantit t, sobre ·ls 30,000 florins que li foren concedits.

Molt excellent senyor.

Sobre alguns fets, tocants interes de vostra senyoria, jo tramet a vostra alteza Johan Texeyre, scriva de mon offici, lo qual aquells vos explicara e mes algunes coses tocants a mi; suplich vos, senyor, sia vostra merçe dar li creença. jo, senyor, faç tant com a mi es possible espatxar lo fet de la luicio. mas estich molt marevellat perque dels .xxx m. florins, segons per vostra letra m aviets, senyor, scrit al menys alguna quantitat no me n havets feta donar, quar gran profit se n seguiria a vos e axi profitoses coses ha en Cathalunya com en altres parts per quitar. e supplich a vostra senyoria que, pus jo faç per vostres manaments lo que puix, que vostra clemencia no s vulla agreviar contra mi quar vostra factura so e en vostra ma

esta la persona e los bens e lo offici e quant he e si, senyor, vos entenets que tot jorn jo hagues a bestreure ço que no tingues, mes vos tindre a merce que en altre manera dispose vostra excellencia de mi. e lo rey sobira exalç vostra corona, ab prosperitats multiplicades. scrit en Barrchinona, a .iiii. de giner.

senyor,
lo vostre humil factura qui, besan vostres peus se comane en vostra merce, lo vostre balle de Cathalunya,
P. Beçet.

Al molt alt e molt excellent princep e senyor, lo senyor rey.

A. C. A. caries reyals.

LXXI

30 janer 1419

El rey envia an en P. Beçet als jurats de Cervera, per afers relatius al matrimoni de la infanta Marta.

Lo Rey.

Promens: com nos per raho del matrimoni que, deus mijençant, havem concordat e finat de nostra molt cara sor la infanta dona Maria, filla del senyor rey en Fferrando, de gloriosa memoria, pare nostre, ab lo molt illustre don Johan, rey de Castella e de Leon, nostre molt car cosi e axi matex sobre l dot constituit a la dita infanta per lo dit senyor rey en Fferrando e encara sobre les messions daquen fahedores, haia informat pleneramant de nostra intencio lo feel conseller nostre, micer P. Basset, batle general de Cathalunya, pregam e manam vos que donets plenera [fe] e creença a tot ço que ell, sobre los dits affers vos dira de nostra part, complintho per obra, axi com si nos personalment vos ho dehiem. dada en Barchinona, sots nostre segell menor, a xxx. dies de janer del any m.cccc.xviiii.

Rex Alfonsus.

Als feels nostres, los jurats de Cervera.

A. B.: c. 7-Aa-1, f. 27.

LXXII

18 juliol 1419

El rey envia an en P. Beçet 400 florins d'or, per rahó dels treballs fets com a comissari de les demandes fetes a Catalunya pel matrimoni de la infanta María.

Nos Alfonsus etc. ad labores continuos quos, indefesso animo, vos fidelis consiliarius noster, Petrus Basseti, legum doctoris, baiulus generalis Cathalonie, sustinuistis, pretextu demandarum quas tamquam commissarius noster fecistis in Cathalonia, occasione felicis matrimonii illustris Marie, regine Castelle et Legionis, sororis nostre, precare debitum habentes respectum, quadringentos florenos auri de Aragonia vobis tatxandos ducimus cum presenti quos super peccuniis, ex dictis demandis proventuris et que jam eciam provenerunt, vobis vtique assignamus. mandantes per hanc eamdem nobili et dilecto consiliario et maiordomo illustris regine, conjugis nostre, Bernardo de Crudiliis, generali receptori peccuniarum dictarum demandarum, quatenus, ex ipsis peccuniis, jamdictos quadringentos florenos auri vobis vel cui volueritis loco vestri tribuat et realiter exsolvat. et hanc in solucione a vobis recuperet, cum apoca de soluto.... datum in monasterio sancti Cuchuphatis Vallensis, .xviii. die julii, anno a nativitate domini .m.cccc.xviiii. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Paulo Nicholai.

A. C. A., r. 2703, f. 197.

LXXIII

2 març 1421

La reyna Maria concedeix el títol de doctor en dret an en P. Beçet.

Nos Maria, dei gracia, regina Aragonum, Sicilie, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice, comitissa Barchinone, ducissa Athenarum et Neopatrie ac eciam comitissa Rossilionis et Ceritanie, primogenita regni Castelle, locumtenens generalis serenissimi domini regis, viri et domini nostri carissimi, ad presens in regno suo Sicilie constituti. regiam decet clemenciam ut quos laborum assiduitas ad consequendum honoris fructum invitat faciat insignibus decorari ut, ornati stigmatibus facultatum in quibus longissime insudarunt, publice pateant dignitatibus insigniti, hinc igitur prospecto quod vos fidelis Petrus Beçet dicti domini regis et noster consiliarius et pro eodem domino baiulus Catalonie generalis, anno dominice incarnacionis millesimo trecentesimo nonagesimo secundo, tercia decima die septembris, in studio Montis Pesullani, tunc degens circa civilis sapiencie studium laborando, digne fusitis in legibus approbatus dataque vobis fuit per cancellarium studii licencia sinnendi quociens vobis placeret juris civilis insignia doctoratus prout in instrumento die prefata, in posse Petri Elie, auctoritate apostolica notarii, vidimus contineri. nobisque per vos eundem Petrum Beçet humiliter supplicatum fuerit ut, auctoritate regia, faceremus vobis concedi insignia doctoratus, remissa vobis examinacione publica, attento quod jam eam privatam subieratis et rigorosam, in presencia reverendi in Xristo patris A. Cesarauguste archiepiscopi, dicti domini regis cancellarii, per dilectum nostrum Johannem de Funes legum doctorem, dicti domini regis consiliarium et vicecancellarium mandamus seu dictus cancellarius in personam nostram mandavit et fecit vobis predicta doctoralia insignia elargiri. in cuius rei testimonium presentem cartam concessimus, sigillo dicti domini regis inpendenti munitam. datum Dertuse, die secunda marcii, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo vicesimo primo. Alfonsus cancellarius.

Petrus Soriani mandato regis facto per cancellarium.

A. C. A. Pergamins Alfons V, n.º 183, r. 3118, f. 159.

LXXIV

14 novembre 1422

El rey Alfons anula el nomenament que havia fet a favor d'en Pere Jofre, d'advocat fiscal y jutje de la taula dels testaments, per ocupar ja aquests carrechs en P. Beçet.

Petri Baceti, legum doctoris, baiuli Cathalonie generalis, pro officio advocacionis fiscalis civitatis Barchinone.

Nos Alfonsus, dei gracia, rex Aragonum, Sicilie, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice, comes Barchinone, dux Athenarum et Neopatrie ac eciam comes Rossilionis et Ceritanie, pridem, existentibus nobis in campo regio Surrenti, quandam provisionem fecimus continencie infrascripte: Nos Alfonsus, dei gracia, Aragonum, Sicilie, etc. de fide, suficiencia et lega-

litate vestri, fidelis nostri Petri Jaufridi, legum doctoris, civitatis Barchinone, plene confisi, revocantes, cassantes et annullantes quascumque provisiones de infrascriptis, tam per nos quam per illustrem reginam, consortem nostram carissimam, factas quibusvis personis et signanter fideli consiliario nostro, Petro Basseti, legum doctori, baiulo generali Cathalonie principatus, officia advocacionis fiscalis civitatis predicte ac judicature tabule testamentorum seu ultimarum voluntatum curie vicarie civitatis eiusdem, vobis eidem Petro Jaufridi, dum de nostro processerit beneplacito voluntatis, ducimus commitenda, itaque vos seu substitutus vester ydoneus, quamdiu nobis placuerit, ut prefertur, sitis advocatus fiscalis civitatis predicte ac judex tabule testamentorum seu ultimarum voluntatum curie predicte et faciatis seu fieri faciatis per vos seu substitutum vestrum bene, utiliter et fideliter, universa et singula concernencia prosecucionem et defensionem causarum et negociorum dictum officium fisci sive agendo sive eciam defendendo nec non dictum officium judicature tabule testamentorum predictum, judicacionem ac causarum pronunciacionem et determinacionem quomodocumque et qualitercumque tangencia et alias jura et regalias nostras, manutenendo et defendendo et in omnibus conservando et alia omnia peragendo que ad regimen et exercicium dictorum officiorum pertinent et spectant. pro quibus habeatis et ad manus vestras recipiatis omnia jura, salaria et emolumenta solita et consueta queque per alios predecessores vestros in dictis officiis recipi et haberi fuerunt consueta. mandantes per hanc eandem gubernatori et baiulo generalibus principatus Cathalonie necnon vicariis, subvicariis, consiliariis, probis hominibus ac procuratoribus fiscalibus civitatis Barchinone et aliis officialibus nostris, infra principatum Cathalonie ubilibet constitutis, presentibus et futuris, ac ceteris ad quos spectet, quatenus vos dictum Petrum aut vestrum ydoneum substitutum pro advocato fisci nostri ac judice tabule testamentorum vicarie predicte, sicut pertangitur, habeant vobisque de jure salariis et emolumentis assuetis, dictis officiis pertinentibus, cum omnimoda integritate respondeant et responderi faciant, prout aliis dicta officia tenentibus et possidentibus erat, fuit et est solitum renderi et alias putemus concessionem et comissionem nostram observent et observari faciant inviolabiliter per quoscumque. in cuius rei testimonium presentem fieri jussimus, nostro sigillo minori impendenti munitam. datum in campo regio planiciey Surrenti, decima die junii, anno a nativitate domini .m.cccc.xxii. regnique nostri septimo. rex Alfonsus. exposito autem nobis ex post, pro parte fidelis consiliarii nostri Petri Bezet, baiuli Cathalonie generalis, quod officia prefata advocacionis fiscalis necnon et assessoriam audicionis computorum testamentorum in curia vicarii prefati sibi concessa fuerunt, per recolende memorie dominum regem Martinum, peravunculum nostrum, ad vite dicti Petri Bezet cursum, pro ut in instrumenta concessionem predictarum, que data fuerunt Valencie, nona die septembris, anno a nativitate domini .m.cccc. secundo regnique dicti regis anno septimo, vidimus contineri, quorum translatum autenticum nobis fuit ostensum, supplicavitque humiliter dicto Petro Bezet ut predictam concessionem dicto Petro Joffre factam revocari dignaremur, tamquam subrecticiam et parte ipsius Petri Bezet inaudita emanatam, contra disposicionem juris comunis necnon et contra disposicionem constitucionum Cathalonie, quibus cavetur quod nullus debet sua possessione privari nisi cause cognicione premissa et quod non debet carta justicie decisoria, parte inaudita, concedi; supplicante amplius ut dicta officia sibi de nostre benignitatis clemencia confirmaremus. nos, actento quod sumus omnibus, nostris subditis justicie debitores et quod illos prosequi debemus graciis et favoribus quos in nostro servicio indesinenter insudant, ut ipse Petrus a longis citra temporibus virtuosus fecit et facit, et aliis actentis que nos justissime movent, dictam concessionem prefato Petro Jaufridi factam et beneplacitum in ea contentum revocamus, annullamus et viribus carere omnimodo volumus. jubemus dicta officia et illorum concessionem prefato Petro Bezet si et pro ut melius ille usus extitit, de nostri certa sciencia confirmantes, mandantes illustri regine, consorti nostre carissime, locumtenenti nostre generali, necnon et vicesgerentis gubernatoris generalis in Cathalonia vicarioque et baiulo Barchinone ceterisque nostris officialibus ut dictum Petrum Bezet et substitutos ab eo pro advocato fiscali et assessori audicionis computorum predictorum, et non dictum Petrum Joffre aut quemvis aliud, habeant, dum ipsi Petro Bezet fuerit vita comes eumdemque in dictis officiis et possessione illorum manuteneant et defendant, abdicantes eisdem et cuilibet ipsorum potestatem contrarium actentandi, decernentes irritum et inane si quid et quicquid, virtute provisionis dicto Petro Jaufredi facte aut alias, fuerit actentatum. in cuius rei testimonium presentem fieri jussimus, nostro sigillo minori impendenti munitam. datam in castro regale Averse, quartadecima die novembris, anno a nativitate domini .m.cccc.xxii. regnique nostro septimo. rex Alfonsus.

Dominus rex mandavit mihi Francisco Axaloni.

A. C. A., r. 2786, *f.* 1.

LXXV

11 juliol 1427

El rey envia an en P. Beçet al comanador del Maresme, per rahó de les demandes pel matrimoni de la infanta Leonor.

Lo Rey.

Prior: com nos haiam contractat matrimoni de nostra molt cara e molt amada germana, la infanta dona Eleonor, ab lo inclit princep don Odoart, primogenit del rey de Portugal, nostre molt car e molt amat frare, e per aquesta raho haiam acomanades al feel conseler nostre, micer Pere Baçet, batle general de Cathalunya, algunes coses per part nostra a vos explicadores, sobre la subvencio a nos fahedora, per raho de la dot e altres despeses fahedores per lo dit matrimoni, vos pregam affectuosament que a tot aço que l dit batle general vos dira de part nostra, sobre ls dits affers, donets plena fe e creença, axis com si nos personalment vos ho dehiem. dada en Barchinona, sots nostro segell secret menor, a xi. dies de juliol del any de la nativitat de nostre senyor .m.cccc.xxvii.

Rex Alfonsus.

Al religios e amat nostre lo prior de... del Maresme.

A. B.: c. 7-*Aa*-1, *f.* 67 (1).

LXXVI

22 setembre 1427

El rey Joan de Navarra, llochtinent del d'Aragó, es queixa an en Beçet perque indegudament ha retingut alguna quantitat que, sobre les cenes del Principat, correspon al dit llochtinent.

Lo Rey de Navarra, infant
d Arago e de Sicilia.

Batle general: entes havem que en les cenes a nos pertanyents en aqueix principat de Cathalunya nos son fets alguns agravis e prejuhis, ço es, occupant vos indegudament algunes de les dites cenes e en altra manera perturbant en la exaccio de aquelles lo collector per nos deputat, de que som maravellats, car no crehem que placia al senyor rey, nostre molt car e molt amat frare, que en derogacio nostra, vos vos haiats no degudament en la collectoria de les dites cenes, per que us

(1) Un'altra lletra igual, endressada «Al religios e amat nostre lo comanador de Biure», es troba en el mateix registre f. 69,

pregam com pus affectuosament podem, que façats restituir al dit nostre collector ço que en prejuhi nostre fins açi es stat pres de les dites cenes e d açi avant vos hi ajats curialment e per manera que cascu aje ço del seu, certificants vos que us ho reputarem a plaher e servey molt singular. dada en Tudela de Duero, a xxii. dies de setembre del any mil.cccc^os^.xxvii.

Yo el Rey Juan.

Al amat nostre, micer Pere Beçet, batle general del principat de Cathalunya.

A. B.: c. 7-Aa-1, f. 70.

LXXVII

19 janer 1428

P. Beçet compra una esclava an en Bartomeu Tárrega, mercader de Barcelona.

Bartholomeus Tarrega, mercator, civis Barchinone, graciam etc. vendo vobis honorabili Petro Becet, legum doctori, civi Barchinone, et vestris etc. quandam servam et captivam meam, de genere de Rossos, xristianam, vocatam Magdalena, etatis sexdecim annorum vel circa, quam vobis jam tradidi corporaliter et de facto, cedens jura etc., quibus juribus etc., precium autem dicte serve est septuaginta septem libras Barchinone de terno. unde renunciando etc., dono si quid, etc. promitentes teneri de empcione et de morbo caduco et aliis morbis absconsis et de guerra, ad usum et consuetudinem Barchinone et pro predictis obligo bona mea etc.. hec igitur etc.

testes venerabilis Bartholomeus Mir, mercator, et Bertrandus Noves, notarius, cives Barchinone.

item, cum alio instrumento, dictus Bartholomeus Tarrega fecit apocham dicto Petro Becet de dictis sextuaginta septem libris Barchinone precii dicte serve, per manus Johannis Albo mercatoris.

A. B.: c. 6-A-53, f. 43 v.º

LXXVIII

28 juny 1428

El rey mana an en P. Beçet que vagi a Camprodon y que, després d'examinar els danys fets pel terratrèmol en aquella vila, l'informi.

Lo Rey.

Batle general: vostra letra havem reebuda, ensemps ab los actes de la informacio per lo loctinent vostre en la vegueria de Gerona presa, sobre la ruina e destruccio que, per occasio dels terratremols, se es seguida en la vila de Camprodon, les quals letres e informacio vistes e en nostre consell regonegudes, vos responem que som no poch maravellats com de la execucio de la letra, per nos sobre aço a vos tramesa en aquests passats dies, en que, segons creem, no ignorats va assats gran interes nostre, vos sots distret, car nostra intencio era, e axi us ho haviem manat, que vos personalment anassets a la dita vila de Campredon e, vist a ull los dans e desolacio a aquella enseguits, los quals vos ladonchs, pus vist ho haguesseu, mils poguereu recitar, conferissets ab alguns doctors e altres notables persones en sciencia de la ciutat de Barchinona e collissets lurs vots sobre les provisions per nos atorgadores als habitadors de la dita vila e per aquells demanades, segons en la suplicacio per lur part en nostre consell donada, translat de la qual vos havem trames, largament era contengut. e com nos sobre les dites coses vullam madurament e ab deliberacio provehir, per manera que a la reparacio de la dita vila [se done] orde, sens preiuhi empero de nostres regalies e de les constitucions e capitols de cort d aquex principat, e la dita informacio per lo dit loctinent presa ne la industria de aquell no sia sufficient per instruir a nos del dit negoci, elegints en aço specialment vostra industria sobre la qual entenem que s deja principalment fundar la manera de provehir en lo dit fet, declarants encara pus conpletament nostra intencio sobre lo que volem en aço sia per vos executat, vos dehim e manam, quant pus stretament podem, sots incorriment de nostra ira e indignacio, que, vista la present, totes excusacions apart posades, sobre les provisions per los dits homens de Campredon demanades, segons en la suplicacio per ells donada, translat de la qual ensemps ab tres capitols en aquella novament enadits vos remetem, comuniquets ab alguns doctors e altres notables persones de sciencia de aquexa ciutat, per vos elegidores, e lexant a cascun de aquells un translat de la dita suplicacio, per que mils puxen deliberar, los encarreguets de part nostra que sobre les coses contengudes en la dita suplicacio vullen veure stretament; e vos en lendemig, pus los dits translats los hajats donats, partits de continent e anau personalment a la dita vila de Campredon e, vist a ull los dans per la dita ocasio a aquella enseguits, sobre lo contengut en la dita suplicacio vos informets digentment, la qual informacio reebuda e retornat vos en Barchinona, volem aquella mostrets als dits doctors e altres persones per vos elegides e, explicat lo que vist haurets a ull, hajats sobre tot lurs vots de ço que trobaran per dret comu, constitucions e capitols de cort, nos dejam o puscam atorgar, a fi de reparacio e poblacio de la dita vila e, aquells dits vots exigits, ensemps ab lo vostre, reduhits en scrits e continuats de lurs propries mans e vostra en la fi de cascun capitol de la dita suplicacio e ab la dita informacio per vos presa, closos e segellats, nos remetats de continent, a fi que nos, vists e regoneguts aquells en lo dit nostre consell, puxam sobre les coses suplicades per los dits homens degudament provehir. e en aço no mudets res o metats dilacio alguna, si ns desitjats servir, en altra manera certificam vos que seria tot imputat a vostre carrech e culpa. dada en Valencia, sots nostre segell secret a xxviii. dies de juny del any .m.cccc.xxviii. rex Alfonsus.

Al feel conseller nostre, micer Pere Becet, doctor en leys batle general del principat de Cathalunya.

A. B.: c. 7-Aa-1, f. 14.

LXXIX

22 juliol 1429

El rey Joan de Navarra, llochtinent del d'Aragó, recomana al seu falconer an en P. Beçet.

Lo rey de Navarra, infant d Arago e de Sicilia.

Balle general: lo senyor rey, nostre molt car e molt amat frare, a suplicacio nostra, per una provisio sua, mana sobreseure en la questio que s diu esser per vos moguda al amat falconer maior nostre, mosen Ramon Torrelles, sobre lo seu castell de Rubi, segons en la dita provisio pus largament veurets esser contengut, per que us pregam, com pus affectuosament podem, que, per contemplacio nostra, haiats los affers del dit mossen Ramon en bona recomendacio, donant li aquell comport que, ab honestat de vostre offici, possible vos sera. certificants vos que ns en farets plaer molt singular, lo qual vos agrahirem. dada en la ciutat de Calatayud, a xxii. dies de juliol del any .m.cccc.xxviiii.

Yo el Rey Juan.

A. B.: c. 7-Aa-1, f. 78 v.º

LXXX

1430

Extret dels comptes de la tresoreria, relatiu als sous d'en P. Beçet.

item posa en data lo dit batle general, los quals s a retenguts envers si e los quals li eren deguts per quitacio sua de quatre bisties que pren, per raho del dit offici, a raho de .ii. solidos per cascuna bistia, los quals li son deguts per .i. mes e .xxi. jorn qui començaren a correr lo primer dia de janer de l any .m.cccc.xxx. e finiren lo .xxi. jorn del mes apres seguent en lo qual dia lo dit batle fini sos dies... cccc.viii. sous barchinonesos.

item posa en data lo dit batle general, los quals se ha retenguts per lo dit temps de .i. mes e xxi. jorn qui començaren a correr lo dit primer dia de janer del dit any .m.cccc.xxx. e finiren lo dit .xxi. dies de febrer apres seguent, per raho de son vestit, lo qual lo dit batle acostumat ha de pendre cascun any... lxxii. sous .iii. diners.

item posa en data lo dit batle general, los quals s a retenguts vers si per .i. mes e .xxi. jorn qui comencaren a correr lo primer dia de janer de l any .m.cccc.xxx. e foren complits lo .xxi. jorn de febrer apres seguent, ultra les dues quantitats dessus mencionades qui prenen summa de .cccc.lxi. sous .iii. e ultra encara .cc.iiii. sous, los quals axi mateix s a retenguts per quitacio sua de dues bisties que pren per raho de la procuracio dels feus e los quals posa avall en data, en titol de data, fets per raho de la procuracio dels feus, e aço per vigor de una letra del senyor rey, data en lo monestir de Sent Cugat de Valles, a .xv. dies de noembre de l any .m.cccc.xviiii., ab la qual lo dit senyor volia que lo dit batle general hagues cascun any, sens alguna deduccio, mil florins o onze milia sous barchinonesos, dels quals, abatudes e deduhides les dites quitacions e vestir qui prenen suma de .dc.lxxx.v. sous .iii. diners, resta a compliment de la prorrata que li pertany per lo dit temps dels dits .xi.^{m} sous,.. dccc.lxx.iii. sous .viiii. diners, los quals lo dit batle o sos hereus o marmessors posen aci en data.

item posen en data los hereus o marmessors dessus dits les quantitats davall scrites, per la raho seguent, es a saber, que com ells, apres mort del dit batle general, a gran instancia e requesta de micer P. Rexach, ça enrera, li haguessen meses en data en los comptes davall scrits, sots sperança de pagua, les quantitats deius specificades en les pagues seguents, a ell degudes per raho dels serveys e treballs per ell fets e sostenguts, com a lochtinent general en lo principat de Cathalunya del dit ça enrera batle general, ell absent de Cathalunya, per affers del senyor rey, anant per embaxador en los regnes de Napols e en Castella e en altres parts e encara com a lochtinent local de la ciutat e vegueria de Barchinona, absent ell de aquella, de que, attes que lo dit micer P. Rexach era gran doctor e molt diligent persona e los affers de la dita batlia en temps del dit batle general eren molt mes crescuts que no eren abans d ell, la dita batlia reporta grans profits que no haguere si tal o semblant persona no y entrevengues e son les quantitats per los dits hereus o manumissors en data posades al dit micer P. Rexach, per la dita raho, les seguents, ço es a saber: .ccc.lxxx.iii. sous .iiii. diners, per raho de la lochtinencia local, la qual lo dit micer P. Rexach regi per temps de .v. mesos en l any .m.cccc.xxi., per absencia del dit batle general, lo qual en lo dit temps stech en Tortosa per les corts que la dita senyora celebrava als cathalans; e mes avant d. sous, per la lochtinencia general, la qual lo dit micer Pere Rexach regi per temps de .iii. mesos, en l any .m.cccc.xxii., per absencia del dit batle general qui en lo dit temps ana en Napols al senyor rey. e mes .m.c.lxvi. sous .viii. diners per raho de la dita lochtinencia general la qual lo dit micer P. Rexach regi per spay de .vii. mesos en l any .m.cccc.xxiii. per absencia del dit batle general, lo qual en lo dit temps ana en Castella per embaxador del senyor rey; e axi fan les dites quantitats .ii^{m}.l. sous barchinonesos, los quals per lo dit batle general no foren pagats en sa vida al dit miser P. Rexach e los quals los dits hereus o marmessors havien mesos en data al dit micer P. Rexach, en los comptes del dit ça enrera batle general, en maior e diverses quantitats, ço es: en .cxiiii. cartes del compte .viiii.^{e} qui es de l any .m.cccc.xxiii. e apres en .cxxx. cartes del present compte qui es de l any .m.cccc.xxviiii. e partida de .xxx. e es lo derrer de tota la administracio del dit batle, les quals dates lo maestre racional no volch admetre, ans les mana cancellar, dient en la cancellacio que de tals dates no paria per comptes passats dels batles generals e que venia a carrech de micer P. Becet e de sos bens propris qui en lo dit temps havia haut salari de mil florins per any de la dita batlia e altres grans salaris de la cort, per diverses embaxades que havia fetes per affers del dit senyor rey, axi en Napols com en Castella e, per conseguent, no venia a carrech de la cort, segons pus larch se conte en la cancellacio del dubte daquen fet, de que lo dit micer P. Rexach, en sa vida, sentintsen molt agreviat, recorrech al senyor rey, lo qual, per sa merce, ab dues provisions sues, la una data en Capua a .viiii.^{o} dies del mes de juny de l any .m.cccc.xxxvi. e l altra data en la dita ciutat a .iiii. de juny de .m.cccc.xxxvii., informat dels dits salaris rebuts per lo dit micer P. Becet, de certa sciencia, ha manat les dites quantitats, per la dita raho al dit micer P. Rexach degudes, esser a ell pagades de les pecunies de la batlia general o preses en compte per lo racional les dates de aquelles als dits hereus o manumissors, hauda certificacio dels treballs del dit micer P. Rexach, car no era raho que l paguassen dels bens propris del dit batle, segons que en les dites letres se conte . . . .

A. B. r. prov. 2154, f. 134 v.°

LXXXI

14 juliol 1448

La reyna Maria autorisa als mermesors d'en P. Beçet per vendre uns censos.

Nos Maria etc. quia vos fideles nostri Petrus de Torrente, senior, et Johannes Texera, notarius, cives Barchinone, manumissores precipui, una et in solidum, cum Bernardo de Montepalacio et Manuele Icart, militibus, vita functis, elemosinariisque sive administratoribus, quicumque fuerint, pie elemosine sedis Barchinone ac priore monasterii fratrum predicatorum dicte civitatis qui elemosinarii sive administratores ac prior dicta manumissoria uti noluerunt testamenti videlicet seu ultime voluntatis Petri Bacet quondam, legum doctoris, baiulique Cathalonie generalis, qui quo, ad duas partes tamen factis inde de eius hereditate, quatuor equalibus partibus dominum deum et eius animam et certas pias causas ac opera caritatis et in residuis duabus partibus sue hereditatis nepotem suum sive net, filium masculum primo natum prefati Bernardi de Montepalacio, quondam, et Johanne, quondam, que fuit uxor eiusdem filieque prefati Petri Baçet, quondam, qui quidem Bernardus de Montepalacio et Joanna eius uxor progenuerunt et dimiserunt eorum filium unicum et comunem, Bernardum Johannem de Montepalacio, nunc viventem, et alium suum nepotem sive net, filium masculum natum dicti Manuelis Icart et Eufrasine, quondam, eius uxoris filieque dicti Petri Bacet, quondam, sub certis vinculis sive substitucionibus eisdem nepotibus ad invicem factis, sibi heredes instituit universales, pro ut in dicto testamento, firmato in posse vestri dicti Johannis Texera notarii, duodecima die januarii, anno a nativitate domini .m.cccc.vicesimo octavo quodque fuit ordinatum et scriptum manu propria eiusdem Petri Bacet et clausum et sigillatum per eundem vobis traditum.; lacius est videre: qui quidem Manuel Icart et Eufrasina eius uxor, tempore mortis dicti Petri Bacet, quondam, habebant et dimiserunt unicum filium, vocatum Petrum Icard qui decessit in pupillari etate, propter cuius obitum, eius quarta pars, sibi in dicta hereditate pertinens, attentis substitucionibus et aliis verbis in testamento dicti Petri Bacet appositis et adiectis, fuit devoluta ad dictum dominum deum et animam prefati Petri Baçet, quondam, intenditis et expectatis cum dicto Bernardo Joanne de Montepalacio filio et herede dictorum Bernardi de Montepalacio et Johanne eius uxoris, deffunctorum, nepoteque sive net dicti Petri Bacet, quondam, ac herede eiusdem in quarta parte, tam super dicta quarta parte quam eciam super quadam litte que in nostri audiencia diucius ducta fuit et eciam ducitur, inter vos, primo nomine, deffendentes ex una parte, et eundem Bernardum Joannem de Montepalacio filium et heredem universalem prefati Bernardi de Motepalacio seu ipsiust utorem, parte ex altera, racione seu pretextu reddicionis computorum tutele prenominati Bernardi Johannis de Montepalacio que tenebatur reddere et reliqua

si qua sunt restituere prefatus Petrus Baçet quondam, qui fuit tutor testamentarius eiusdem, in quo litigio, predictus Bernardus Johannes de Montepalacio pretendit dictum Petrum Beçet, avum suum, et seu vos, dicto nomine, sibi teneri et obligatum fore refundere et restituere magnam peccunie summam quam eciam super aliis quibusvis juribus, quavis causa seu racione quoquemodo, eidem Bernardo Johanni de Montepalacio in dicta avitiva hereditate competentibus, ac certam transaccionem, concordiam et avinenciam devenire eidemque Bernardo Johanni de Montepalacio, pro omnibus et singulis premissis, certam peccunie quantitatem exsolvere quam creditis excedere mille florenos auri et inde obtinere ab eodem absolucionem, diffinicionem, remissionem et pactum de non petendo et, de facto, in certos arbitros compromiseritis qui quotidie debent in premissis pronunciare, quod, procul dubio, cernitur in non modicum dicte manumissorie comodum atque utilitatem redundare nec non affectatis reddere compota in posse magistri racionalis curie domini regis administracionis prefati Petri Becet, racione offiicii dicte baiulie generalis et inde finem et dictorum compotorum diffinicionem ab eodem magistro racionali obtinere et eciam solvere thesaurario nostro, pro nobis, ducentos florenos auri, racione composicionis et avinencie factarum inter eundem nostrum thesaurarium et vos, dicto domine, de et super maiori peccunie quantitate nobis pertinenti et debita per eundem Petrum Baçet, racione quarte partis emolumentorum officii dicte baiulie generalis tocius temporis sue administracionis, racione concessionis et gracie per dictum dominum nostrum regem nobis facte de dicta quarta parte dictorum emolumentorum, ideoque nobis humiliter suplicastis, eo quia non sunt nec esse sperantur de proximo peccunie numerabiles in dicta manumissoria ad hec necessarie, ex quibus predicta possint adimpleri et ad effectum per vos deduci sintque in eadem manumissoria tria censulia morta quorum pensionis summam attingit in universo quadraginta septem librarum trium solidorum et quinque denariorum et eorum precia ascendunt ad octingentas quinquaginta libras monete Barchinone de terno que hospitale Bonarum Vallium, alias de Cervello, diocesis Barchinone, et universitas atque singulares parrochie sancti Johannis de Aulesia, termini dicti hospitalis faciunt et prestant facereque et prestare tenentur dicte manumissorie, annis singulis, certis terminis, quod siquidem censualia mortua posunt vendi minori damno prefate manumissorie quam alia bona eiusdem ut vendendi et alienandi licenciam ex causis premisis predicta tria censualia mortua preciis quibus fuerunt empta eis viis modis et formis quibus cum emptore seu emptoribus eorundem melius poteritis convenire concedere et vobis impartiri dignaremur. nos, suplicacione huiusmodi tamquam justa juri consona ac eciam racioni suscepta, benigne inspecta et diligenter considerata utilitate dicte manumissorie, eo quia predictum hospitale atque universitas faciliter possunt efici non solvendo, tenore huiusmodi, vobis prefatis Petro de Torrente et Johanni Texera, manumissoribus antedictis, vendendi et aliter alienandi perpetuo eciam sine encantu publico, prelibata tria censualia mortua tam in preciis sive proprietatibus quam in fructibus sive pensionibus futuris eorundem tam pro solvendis nobis seu dicto nostro thesaurario predictis ducentis florenis et peccunia quantitate quam daturi eritis dicto Bernardo Joanni de Montepalacio pro transaccione, concordia et avinencia prelibatis emptori seu emptoribus, eis modis et formis quibus cum eisdem melius poteritis convenire, plenam concedimus licenciam atque elargimur facultatem . . . .
datam Barchinone, tricesima prima die julii, anno a nativitate domini .m.cccc.xxxxviii. regnique prefati domini regis Sicilie citra farum anno .xiiii. aliorum vero regnorum anno xxxiii. de Ortigis vicecancellarius. la reyna.

A. C. A., r. 3148, *f.* 91.

CRÒNICA

SECCIÓ HISTÒRICA

Cartoral de la Catedral d'Urgell

Per acord d'aquesta secció fou comanada a Mossèn Pere Pujol y Tubau, prevere, la missió de fer un extracte o anàlisi de tots els documents continguts en els dos volums del interessantíssim *Liber dotaliarum* de la Seu d'Urgell, previa autorisació del Capítol. Dit senyor ha portada a terme ab tota cura y diligencia la esmentada comanda y obra ja en poder del Institut aquest extracte copiós que constitueix un excelent instrument de treball pera l'historia catalana, havent estat colocats els documents per rigurós ordre cronològich.

Conferencies de Metodologia Històrica

A les darreríes de 1911 el P. Zacarías García Villada, S. J., comissionat per l'Academia de Viena pera estudiar els còdex dels nostres Arxius y Biblioteques, ha donat en el «Foment de Cultura», a Barcelona, unes notables conferencies que formen un curs de Metodología Històrica, examinant l'estat actual de la tècnica històrica a Espanya y lo que avuy s'exigeix dels historiaires; el concepte de les tres classes d'historia, la narrativa, la pragmàtica y la genètica y els elements de la darrera; les condicions del seminari o laboratori històrich y la manera de treballar. Entrà després en la Heurística, tractant de les fonts històriques y de l'elecció del tema; de les biblioteques espanyoles desde l'època visigòtica y de les escoles eclesiàstiques; del amor constant dels nostres sobirans als llibres y de la organisació de les llibreríes mitjevals; dels investigadors nacionals y extrangers y de la paleografía y demés ciencies auxiliars de l'Historia, així com dels estudis publicats sobre la cancellería dels Comtes de Barcelona, reys d'Aragó. S'ocupà encare de la crítica externa y interna per averiguar l'autenticitat de les fonts y son valor intrínsech; y finalment, de la interpretació dels elements que han condicionat les fonts y la conexió del material històrich. El P. Villada ha publicat en un volum la materia d'aquestes substancioses lliçons.

Publicacions interessants pera la nostra historia

En el bieni que ·ns ocupa aquí, de 1911-12, devem mencionar en preferent lloch entre la producció històrica catalana *La Pahería de Lérida, organización municipal*, per Rafel Gras, y els dos primers volums de *El Obispado de Elna*, per Francesch Montsalvatje y Fossas. De l'obra del senyor Gras ne fem especial recensió y ·l mateix efectuarem ab la del senyor Montsalvatje quan haurà estat completada ab el tercer volum. Una curiosa monografia històrica y descriptiva de Montblanch, Espluga de Francolí, Poblet, Vimbodí y demés poblacions d'aquella encontrada, abundanthi les noves inèdites y les notes bibliogràfiques, ha publicat Antoni Palau y Dulcet ab el títol de *La Conca de Barberá* (Barcelona 1912). Don Frederich Rahola ens ha donat dos molt interessants treballs, *Del comers antich y modern de Tarragona*, extret de «L'Ilustració Catalana» (Barcelona, 1911) y *Los antiguos banqueros de Cataluña y la Taula de cambi, banco municipal de Barcelona*, conferencia feta en la inauguració del hostatge de l'Associació de Banquers (Barcelona, 1912). Es també digne d'especial menció l'acord del Excm. Ajuntament de Barcelona, près a proposta del infadigable historiògraf senyor Carreras Candi, de la publicació del famós manuscrit del arxiu municipal *Rúbriques de Bruniquer, ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, havent ja sortit en 1912 el primer volum ab una substanciosa introducció escrita per el citat regidor.

Continuant nostra Corporació Municipal son constant afany de contribuir al progrés dels estudis històrichs catalans ha publicat encare durant el bieni que examinem els volums XIII y XIV del *Manual de novells ardits vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, que comprèn els fets desde 1641 fins a 1644.

La Reyal Academia de la Historia continúa també sa important y lloable empresa, publicant els volums XV y XVI de *Cortes de los antiguos Reynos de Aragón y de Valencia y Principado de*

Cataluña (Madrid, 1911-12), que comprenen les corts de 1429 y suplements als volums anteriors. En son «Boletín» durant aquest bieni solament interessa y encare indirectament, el treball de don Ricart del Arco *El Castillo de Albelda en Tamarite de Litera.*

La muerte de D. Bernardo de Cabrera, consejero del rey D. Pedro IV de Aragón (Madrid, 1911), per don Joan B. Sitges, resulta un profitós resum de tan cèlebre procés y una raonada apreciació de com dit personatge fou víctima de terrible ingratitut y de repugnant injusticia. Al mateix senyor Sitges devem un voluminós estudi de *Enrique IV y la Excelente Señora, llamada vulgarmente Doña Juana la Beltraneja*, 1425-1530 (Madrid, 1912), que en part ens interessa, donchs el capítol III està dedicat a la intervenció que ·l rey castellà tingué en les qüestions del Príncep de Viana ab son pare y en altres capítols, com en el titulat «Guerra de sucesión», hi abunden noticies y documents de la Corona d'Aragó.

Molt més directament interessa a la historiografia catalana l'obra recentment publicada per la «Junta para ampliación de estudios e investigaciones científicas» del Centre d'Estudis històrichs de Madrid, titulada *Noticias y documentos históricos del Condado de Ribagorza hasta la muerte de Sancho Garcés III*, per don Manel Serrano y Sans, de la que ·n fem recensió més extensa.

El nou arxiver de la Batllía del Reyal Patrimoni a Barcelona don Eduard González Hurtebise, director a la vegada del Arxiu general de la Corona d'Aragó, ha començat a expenses del monarca la publicació de *Libros de Tesorería de la Real Casa de Aragón* (Barcelona, 1912). Es de 451 planes el volum primer y conté les notes de comptes del tresorer Pere Boil, dels anys 1302-1304.

Devem indicar entre les monografies de localitats *Notes històriques de Sant Hilari Ça-calm*, per Francesch Carreras Candi (Barcelona, 1911); *Gualba, su nombre, situación, geología, historia*, per Pere Vergés Moreu (Barcelona, 1911); *Records històrichs de Torroella y del Castell de Montgrí*, per Joaquím Camps y Arboix (Barcelona, 1912); *Sant-Dubte de Ivorra*, estudi històrich-crítich sobre aquest prodigi, per Mossèn Joan Serra y Vilaró, prevere (Manresa, 1911); *El incendio de Manresa homenaje a los héroes de la Independencia*, per Joaquím Sarret (Manresa, 1911); *Els arxius parroquials, la seva importancia, ordenació, classificació y catalogació*, per Mossèn Antoni Vila y Sala (Manresa, 1912); el propi autor publica també *El feudalisme de remensa ab notes referents a Castellgalí* (Manresa, 1911); *El vino en Cataluña, noticias históricas y disposiciones referentes al vino en la época antigua*, per Mossèn Agustí Coy y Cotonat, pvre. (Barcelona, 1911); *El compromiso de Caspe*, per Lluis Giménez Fayos (Valencia, 1912); *Historia del compromiso de Caspe*, per Lleonart Sancho Bonal (Barcelona, 1912); *Alistamiento noble de Mallorca del año* 1762, per J. Ramis de Aireflor (Palma, 1912); *Las antiguas cortes*, per Manel Bofarull y Romañá (Madrid, 1912); *La geografía de la península ibérica en los textos de los escritores griegos y latinos*, per Josep Alemany (Madrid, 1912); *Investigaciones histórico-militares, estudio crítico sobre Dalmacio de Crexell*, per Bernardí García Conde, publicat en «Memorial de Infantería» any I, número 5 (Madrid, 1912); *La Ciudad de Tortosa y el Rey D. Pedro IV el Ceremonioso*, per Frederich Pastor y Lluis, publicat en el diari tortosí «El Restaurador» (28 de juny, 1912); *Documentos aragoneses en los archivos de Italia, apuntes para un inventario*, per Eduard Ibarra y Rodríguez, publicat en «Anales de la Junta para ampliación de estudios e investigaciones científicas» (Madrid, 1911); *Algunos apuntes de los Anales de Tortosa*, per Ramón O' Callagan (Tortosa, 1911).

Els treballs històrichs en l'Academia de Bones lletres han estat com sempre abundants y notables, Ha començat el volum IX^è de ses «Memories» ab la molt important de'n Frederich Rahola *Los Diputados por Cataluña en las Cortes de Cádiz*, llegida en sessió de 23 desembre 1911. La colecció de discursos de recepció ha augmentat ab el de don Josep Jordán d'Urries, en sessió de 25 febrer 1912, contestat en nom de la Corporació per don Antoni Rubió y Lluch. En el «Boletín» de la propia Academia han estat publicats durant el bieni o sía en el volum VI^è els següents treballs de caràcter històrich: *Unes memories de la guerra de la Independencia*, per Josep Pella y Forgas; *Notes dotzecentistes d'Ausona*, per F. Carreras Candi; *Variant desconeguda de la butlla catalana de* 1483, per E. Moliné y Brasés; *La época de la Tene, segunda del hierro, en Transilvania y en la peninsula ibérica*, per J. Rubio de la Serna; *Documentos inéditos de antiguos reyes de Aragón*, per Joaquím Miret y Sans; *Los incunables tarraconenses*, per Lluis del Arco; *Inventaris de les cases del Temple de la Corona d'Aragó*, per Miret y Sans; *Ordinaciones de los Concelleres de Barcelona sobre los judíos en el siglo* XIV, per Francesch de Bofarull; *Notes pera la biografia d'En Bruniquer*, per Moliné y Brasés; *La fundació del monastir de Mur*, per Miret y Sans; *Observacions crítiques sobre l'estudi* «Iberos y bereberes», per Manel de Montoliu; *Dos provençals admiradors del còdich barceloní* de «Les bones costumes de la Mar», per Miret y Sans; *Inventari y encant d'una especieria cerverina del segle* XIV^è, per Moliné y Brasés; *Los judíos malsines*, per F. de Bofarull; *Notes sobre antichs pintors*

a Catalunya, per Mossèn Josep Mas, pvre.; *Nota a la fundació del monastir de Mur*, per Miret y Sans; *Noticia del volum tercer del «Tratado de monedas labradas en el principado de Cataluña», per el doctor don Joseph Salat*, per Joaquím Botet y Sisó; *Rectitut de Jaume II*, per Miret y Sans; *Crítica de una nueva edición italiana del «Libro del Consulado del Mar»*, per Guillem M. de Brocà; *Les tribus de la Hispania tarraconensis en temps dels Romans*, per G. Othmer, traducció de Pere Barnils; *Rebelió de noblesa catalana contra Jaume I en* 1259, per F. Carreras y Candi; *Orfebres oscenses*, per Ricart del Arco; *Catàlech de documents lulians*, per Mossèn Joan Avinyó, pvre.; *Antichs inventaris del Bisbat d'Urgell*, per Mossèn Pere Pujol, pvre.; *Don Alfonso el batallador en Fraga en* 1122, per J. Miret y Sans. Ademés, en diferents sessions ordinaries celebrades durant el bieni de referencia foren llegits altres treballs històrichs encare no publicats, com l'estudi dels origens del Orde del Sant Sepulcre a Catalunya, per En Ferràn de Sagarra; una nota de geografia política en l'antigüetat, per En Carreras y Candi; unes consideracions sobre lletres inèdites del canonge Claris, per En Josep Pella y Forgas, y les Memories inèdites de don Josep Arrau referents a la Guerra de la Independencia, per En Frederich Rahola.

En els «Estudis Universitaris catalans», no sols han continuat les lliçons d'historia de Catalunya a càrrech d'En Lluis B. Nadal, sinó que ·n la revista que dita entitat publica hi han aparegut els següents treballs de caràcter històrich: *Inventari dels bens que foren de la marmessoria del rey Martí II de Sicilia*, d'En Jordi Rubió; *Unió y germandat contra ·ls lladres, bandolers y homens de seguida feta per la vegueria de Pallars en* 1692, per Mossèn Agustí Coy Cotonat, pvre.; y *Paradís*, per Lluis B. Nadal.

El «Butlletí del Centre excursionista de Catalunya» del esmentat bieni conté tres treballs que interessen a aquesta secció: *La Vall y el Monestir de Sant Joan de les Abadeses*, per Joan Danés, *Sant Jordi y lo simbòlich drach*, per Francesch Carreras Candi y *Una excursió per la Barbatania*, pel mateix autor. Ademés s'han fet en dita associació nombroses lectures describint excursions efectuades per Catalunya, plenes d'interessantes noves y observacions.

L'exemple del benemèrit «Centre Excursionista» ha produit ja la creació de Societats semblants a Lleyda, Manresa y Tarrassa, les qui també han publicat alguna cosa que devem registrar en la crònica de la secció històrica. El «Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda», ens ha donat *Siti de Lleyda pe ·l Duch d'Orleans*, per Enrich Arderiu y *Documents pera l'historia de Lleyda, relació de la destrossa que ha fet la pluia en lo exércit enemich y de las armas que ha deixadas, tret d'una lletra escrita de part del senyor Mariscal de la Motte y un breu discurs de las trassas de ques val*, tret d'un manuscrit de la Biblioteca Nacional de Madrid. En el «Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages» hi trobem tres treballs de Leonci Soler y March, *Les darreres gramalles*, *Sant Fructuós de Bages, arxiu parroquial* y *Fulls de la historia de Manresa, rescat de dos esclaus;* y altres tres de En Joaquim Sarret y Arbós, *Cronologia de la construcció de la Seu de Manresa*, *Gacetilles curioses* y *Les Corts d'Ulldecona y Tortosa*. En «Arxius d'estudis del Centre Excursionista de Terrassa», hi han publicat En Josep Ventalló *Documents inèdits*, En Josep Soler y Palet *El pont de Sant Pere* y *Nous datos referents a nostra iglesia del Sant Esperit*, y l'Angel Sallent *Lauronimia Egarense, carrer de Granius*. L'acció d'aytals associacions es donchs tan profitosa per promoure l'estudi geogràfich del terrer català com per despertar l'afició al conreu de la historia y l'arqueologia del nostre poble. Darrerament han començat a reunirse en Congrés periòdicament, el primer a Lleyda y el segon a Manresa, establint corrents de germanor y tractant interessants punts del excursionisme, de conservació de les belleses naturals y dels monuments y de coneixement de les fonts històriques a Catalunya.

La «Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa», durant el bieni ha continuat publicant els llarchs treballs dels senyors Emili Grahit y Joan Pié, pvre., titulats respectivament *La Junta de Gerona en sus relaciones con la de Cataluña en* 1808-1809 y *Anals inèdits de la vila de la Selva del Camp de Tarragona*. També ha seguit la publicació de *La ex-colegiata de San Félix de Gerona* per D. Eduart Gonzàlez Hurtebise. Conté ademés una extensa monografia en francès de *Les Vicomtes Provençaux et catalans de Carlat en Haute Auvergne*, per el Duc de la Salle de Rochemaure; *Notas arqueológicas é históricas sobre los castillos feudales de Cataluña*, per Félix Durán; *Els torneigs de la confraria de Sant Jordi a Barcelona*, per J. Miret y Sans.

També contribueix al espandiment dels estudis històrichs la respectable Societat Arqueològica Luliana, de Palma de Mallorca, y en aquest sentit devem fer menció entre els molts treballs publicats en son «Bolletí» durant el bieni que comprèn la present crònica, de la Memoria *Don Poncio de Jardí obispo de Mallorca*, per Mateu Nebot, premiada en el Certamen del Seminari Conciliar de Sant Pere y dels articles *Apresamiento del corsario francés «León Coronado» en aguas de Ibiza*

en 1651, per Jaume L. Garau, *Noticies de Miramar en el sigle* XIV, *informació rebuda a instancies de Antoni Cardell, procurador fiscal*, per Estanislau de K. Aguiló, *Documents de Jaume II rey de Mallorca*, per J. Miralles y Sbert, *Capítols per les naus* dictats en 1392 per el governador de la illa Francesch Sagarriga, per Pere A. Sanxo, y *Actes de venda o de modificació de domini otorgats per primers grans porcioners de l'illa*, per Estanislau de K. Aguiló, colecció molt curiosa de documents del arxiu particular de Casa Torrella, entre els quals, algun del abat de Sant Feliu de Guíxols, del any 1232. Ha continuat ademés dit «Bolletí» la publicació dels treballs ja començats en temps anterior, *Cartulario del primer obispo de Mallorca*, per els canonges Mateu Rotger y Josep Miralles, *El segundo obispo de Mallorca D. Pedro de Muredine*, per Mateu Nebot, *Antichs privilegis y franqueses del Regne; regnat de Jaume III*, per Pere A. Sanxo y *Documentos curiosos del archivo municipal de Sansellas*, per J. Ramis.

Dels treballs que durant 1911-12 ha publicat la «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», de Madrid, ens interessan en certa manera la *Correspondencia de los Reyes Católicos con el Gran Capitán durante las campañas de Italia*, hont veyem una notable lletra del rey Ferràn datada a Perpinyà a 23 octubre 1503, endreçada al llochtinent y describint el setge de Salses per l'exèrcit francès, y els *Apuntes biográficos de D. Fernando de Aragón, Duque de Calabria*, per Vicente Castañeda.

Entre les publicacions d'orde històrich de la comarca catalana del Rosselló devem apuntar les sortides en els volums 52 y 53 del «Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littérarie des Pyrénées Orientales», *Notice historique sur les communes de Jujols et Escaro*, per Mossen Giralt; *Mémoires de l'eglise de Saint-Jacques*, per Pau Masnou; *N'Aligsen de Mont-Esquiu, épisode de la Croisade d'Aragon en* 1285, per Maxens Pratx; *Le passage du Perthus* (1295-1659), per Jaume Freixa; *Notes sur Céret pendant la Révolution*, per Pau Tarris y *Procès d'inquisition contre Adhemar de Mosset, noble roussillonnais inculpé de béguinisme* (1332-34), per J. M. Vidal, article publicat abans encare que més reduit, en la «Revue d'histoire de l'Eglise de France. De la nova y notable revista «Ruscino», apuntem dos treballs pòstums del inolvidable arxiver y historiaire Bernat Alart, *Origines chrétiennes du Roussillon* y *La Médecine et les Médecins en Roussillon au XIVe siècle;* del bibliotecari comunal de Perpinyà Pere Vidal dos estudis titulats *Sources narratives locales de l'histoire du Roussillon en catalan*, y *Les Vicomtes de Fenouillet et le Vicomte d'Ille;* de Maxens Pratx també un treball sobre *Les sources de l'histoire du Roussillon d'après les cartulaires;* y finalment, quatre documents interessants, la *Charte de Sanche, roi de Majorque, portant création de la vicomté de Canet* (1322), la *Charte de Louis XIV portant donation de la vicomté de Canet en faveur de Joseph Fontanella, régent de Catalogne* (abril de 1649); *Les deux batailles des lignes de Figuères*, que es una relació del comandant Delor, feta en novembre de 1794 y conservada en els Arxius històrichs del Ministeri de la Guerra, a Paris, y en darrer terme el privilegi del Rey Ferràn el Catòlich, dat a Barcelona a 28 octubre 1493, creant cavallers entre altres a Baltasar de Tremps, Guillem Poch, Joan Maimó, vehins de Figueres, Bernat Tort y Pere Maimó, de Perelada, com a recompensa d'haver capturat al governador francés de Bellgarda, qui havia preparat una sorpresa per apoderarse d'en Coloma, secretari del esmentat sobirà.

Una altre igualment novella publicació periòdica literaria del Rosselló la «Revue Catalane», ha insertat diferents treballs històrichs, y encare que sien de més modesta categoria convé registrarlos en nostra crònica. Ha estat en aquest aspecte el principal col-laborador Mossen Capeille, qui ab el títul general *Histoire locale* hi ha publicat els següents articles: *Un manoir catalan au XVIIe siècle ou inventaire du château de Nyer dressé en* 1698*; Gabriel de Llupiá procureur royal lieutenant-général de Roussillon, Cerdagne et Ampourdan, commandant du château majeur de Perpignan; Joseph de Margarit de Biure, marquis d'Aguilar* (1602-1685)*; Adhemar de Mosset, lieutenant du roi en Cerdagne; Pierre Agustin ancien évèque d'Elne du Concile de Trente.* Ademés, el senyor Lacoivier hi ha donat també noves històriques sots el títul genèrich de *Textes catalans.*

L'infadigable historiògraf rossellonès ja esmentat, En Pere Vidal, ha inaugurat la serie de monografies dels *Monuments Historiques du Roussillon* ab *La Citadelle de Perpignan et l'ancien Château des Rois de Majorque*, recomptant els fets esdevinguts en aquella fortalesa durant el periode en que princeps del casal reyal de Catalunya exerciren la sobirania en l'antich comtat del Rosselló.

Colaboració extrangera a l'Historia de Catalunya

No es tan copiosa com els anys anteriors ni comprèn cap obra de gran extensió y d'importancia escepcional. La formen petits treballs que agruparem per llengues. A la francesa pertanyen *Le siège de Barcelone en* 1714 *d'après une correspondance inédite*, per J. Audouard (París, 1910),

extret del «Congrès des Sociétés savantes de Provence», tingut a Arlés en 1909. Es una mena de ressenya o diari dels fets de Barcelona en aquells crítichs moments, escrit per Jaume de Viguier, cavaller del orde de Malta y oficial de la marina reyal y tramès setmanalment a son oncle el bisbe de Castres. *Beatrice d'Aragon, reine de Hongrie*, 1457-1508, per Albert de Berzeviczy (París, 1911), tracta de la filla den Ferràn de Nàpols, germana d'Elionor d'Este y muller den Maties Corvin, rey d'Hungria, la més influyent consellera d'aquest strenuu príncep y que constitueix una gloria de la casa reyal de Catalunya doncs fou senyora educada ab tots els refinaments del humanisme y del Renaixement y admiradora del art y del luxe. L'estudi *La préfecture des Bouches de l'Ebre* per J. Vidal de la Blache, publicat en la «Revue de Paris» de 1912, correspon a la guerra napoleònica. En la «Bibliothèque de l'Ecole de Chartes» s'hi veu un curiós treball den Josep Calmette, *Le projet de mariage bourguignon-napolitain en* 1474 *d'après une acquisition récente de la Bibliothèque Nationale*, que afecta a la casa reyal de Catalunya-Aragó.

En la revista de París «Le Moyen Age» ha surtit un treball d'En Miret y Sans titulat *Le Roi Louis VII et le Comte de Barcelone à Jaca en* 1155, referent al retorn de Castella del monarca francès en companyia de Ramón Berenguer IV. En altra revista de França ha publicat l'Eugène Albertini un notable article, *Les étrangers résidant en Espagne à l'époque romaine*, hont valentse de làpides de Tarragona, Barcelona y Tortosa, ademés d'altres de pobles castellans en nombre total de quarantasís inscripcions, estudia certes persones que, de diferents punts del Imperi havien vingut a Iberia y senyala interessants relacions que llavors mantenia aquesta terra ab el mòn romà. *Monographie des «terratremols» de la region catalane*, per O. Mengel, qui enumera aquests fenòmens naturals que han estat històricament comprobats a Catalunya, fou publicada en el «Bulletin de la Société Ramond», del departament dels Alts-Pirineus. En el «Bulletin de la Société d'Agriculture &., de la Lozère», devem registrar l'article de Ch. Porée *La construction de la Cathédrale de Mende*, perquè els treballs d'aquest temple, degut a l'iniciativa del papa Urbà V, foren començats en 1369 per el mallorquí Pere Morell. *Les monnaies de Catalogne appellées Massiair*, per P. Bordeaux (Revue numismatique, París, 1910), tracta de certes monedes molt grolleres encunyades durant la guerra de separació, explicant la prohibició de la llur introducció a França en 1643 y donant algunes noves de l'administració francesa a Catalunya en aquell luctuós periode. Una recent revista francesa d'extrema especialització, la «*Ephemeris Campanographica*» ha publicat alguns treballs sobre aquesta particular materia referents al Rosselló y per lo tant, d'interès per l'historia catalana, poguent citar entre ells *De Malines à Perpignan*, *notes de bibliographie campanaire* y *Les anciennes cloches classées des divers départements de France.*

Finalment, pot encare registrarse en aquesta crònica el *Recueil des lettres de l'Empereur Charles-Quint, qui sont conservées dans les archives du palais de Monaco, publié sur l'ordre de S. A. S. le Prince Albert I*, per L. H. Labande (Monaco 1910).

Fora de França aquesta col-laboració es mes reduida. Anotarem del «Archivo Storico Sardo» la curiosa Memoria de Raffaele di Tucci, *I conosli in Sardegna, sec.* XII-XVII hont dona noves del periode de la nostra dominació en aquella illa y la no menys interessant del professor Arrigo Solmi, *Le costituzioni del primo Parlamento sardo del* 1355, *texto, Memoria illustrativa e documenti inediti.*

L'«Archivio Storico Siciliano» ha publicat un petit estudi sobre l'extinció de la casa reyal de Barcelona per Daniel; l'«Archivio Storico per la Sicilia Orientale» un treball sobre Alfons el Magnànim y Abu Omar Othman, referent a negociacions entre els Regnes de Nàpols y Tunis desde 1432 a 1457, per el professor Francesch Cerone; y l'«Archivo Storico per le Province Napoletane» un article sobre el moviment feudal de 1485 contra Ferràn I d'Aragó, recomptant un episodi de la conjuració dels nobles indicat en una inscripció de Cetara.

No recordem de la col-laboració alemanya durant aquest bieni més que aquest treball que indirectament interessa a nostra historia: *König Robert von Neapel* (1309-1343), *seine persönlichkeit und sein verhältnis zum Humanismus*, per Walter Goetz, tèsis doctoral en l'Universitat de Tübingen.

Bibliografia

M. Serrano y Sanz. — *Noticias y documentos históricos del Condado de Ribagorza hasta la muerte de Sancho Garcés III* (*año* 1035). Publicació de la «Junta para la ampliación de estudios e investigaciones científicas. Centro de Estudios Históricos» (Madrid, 1912; un volum en 4.t, de 508 pl.).

Aquesta obra, que serà completada, segons anuncia son propi autor, ab un segón volum, on tractarà de les comunitats monàstiques y de les institucions de Dret privat de Ribagorça, es d'in-

vestigació y de crítica. Forma un copiós recull de documents anotats y comentats, millor que una narració ab la fixació definitiva de la cronologia y genealogia dels primitius comtes particulars d'aquella comarca. Va presentant els diplomes agrupats per assumptes o per personatges de la familia comtal, reunint els autèntichs ab els totalment apòcrifs y ab els qui sols contenen interpolacions o error en la data. Emperò, després del fort treball d'En Traggia publicat fà més d'una centuria, havien aparegut obres de més o menys extensió, totes plenes de llegendes y falornies, de manera que la construcció *sui generis* del llibre del senyor Serrano es sens dubte la més convenient per encarrilar d'una vegada l'historiografia ribagorçana y la que ·l converteix en el millor instrument de treball pera tots els qui en endevant es dedicaràn a esbrinar la confosa historia d'aquell comtat durant els segles IX.è y X.è

Com la Ribagorça es comarca limítrofe ab el Pallars, comtat que no té escrita encara la seva historia particular, y en dit període sembla eren d'una mateixa familia els comtes d'abdós territoris, ofereix aquest llibre especial importancia pera l'erudició catalana; y majorment per haver pogut profitar el senyor Serrano de fonts capitals queací desconeixiem o que ens era difícil explotar, els cartorals dels Monastirs de Lavaix y Alaó y en inferior categoria el cartoral y pergamins del Monastir d'Ovarra.

Després d'uns quants capítols ab caràcter d'introducció, destinats a la descripció geogràfica del antich comtat pirenench, a l'etnografia, organisació social, llengua, noms personals y monastirs, entra a parlar de les famoses genealogies de Meyà, que contenen la cronologia dels comtes d'Aragó y Ribagorça, opinant una volta (plana 48) que foren redactades a les darreries de la X.a centuria y després (plana 159) que ho foren en la segona meitat de la IX.a, y afirmant que son «el document més fidedigne per investigar l'origen d'aitals comtats, essent indispensable examinar a la seva llum els documents monàstichs d'aquell temps». Torna per consegüent, a refermar el valor del *Codex Medianense*, que en aquests darrers anys havia caigut en descrèdit. Igualment restableix el crèdit del *Fragmentum Historicum ex Cartulario Alaonis*, creyentlo obra d'un frare d'Alaó de la primeria del segle XV.è y dient que «no es un document apòcrif com l'absurda *Canónica de Taberna*, sinó una relació històrica feta de bona fè, fundada en altres més antigues y en diplomes que·l frare estudiava ab relatiu acert». Analisa a continuació el cèlebre *privilegi d'Alaó*, regoneixent la falsetat y que es obra del despreocupat Pellicer, redactada en 1648 poch més o menys.

Feta aquesta presentació y apreciació de les principals fonts, comença ab el capítol IX l'estudi històrich propiament dit. Creu que l'establiment dels franchs en el Pallars y Ribagorça degué esser contemporani de la represa de Girona, any 785; y comparteix l'opinió que cada dia va generalisantse, de que en cap de les dues citades regions hi hagué reconquesta propiament, donchs els serraíns may arribaren a romàndrehi ni a dominarhi. Les montanyes de Guara y Sobrarb foren per ells el verdader límit d'Espanya, y a l'altre cantó, en la regió del Alt Pirineu, hi veien ja l'extrem del Afranch. Afirma que Ribagorça fou anexionada al Imperi, «del qui depengué real y efectivament fins que ·l triomf del regiment feudal en la segona meitat del segle IX.è féu que dita terra fos de fet independent». Entenent rectament les paraules del acta de dotació de la Sèu d'Urgell, creu que Pallars y Ribagorça formaven un sol comtat dintre l'organisació dels Franchs. El *Comes* era amovible fins al temps de Carles el Calvo, en que l'anarquia portà la successió hereditaria dels beneficis y les dinasties comtals; emperò, declara que es difícil averiguar quíns foren els primers comtes de Pallars-Ribagorça, puig si bé els documents més antichs en que figura un comte de Pallars, «quan aquesta regió estava unida a Ribagorça», són els atorgats per Frèdol en 808 y 815, la falsetat de aitals escriptures es claríssima; y així «jutgem tan aventurat afirmar com negar en absolut que ·l comte Frèdol governés a la primeria del segle IXè el comtat de Ribagorça»; ademés de que es també probable que «els documents atribuits al dit comte foren inventats en el segle XIè per donar als monastirs de Lavaix y Gerri una antiguitat que no els corresponia.» L'únich diploma de Frèdol qual autenticitat podria defensarse es, segons el senyor Serrano, el datat a Llivia en 815 y publicat per el P. Villanueva en el volum X; afegint, emperò, que «l'autor o corrector del document volgué atribuirlo a Frèdol, comte de Tolosa en 845-852».

En el Cartoral d'Alaó ha trobat dos documents inèdits que en cas de no esser apòcrifs ens donen dos desconeguts comtes de Pallars-Ribagorça, Bigo y Berenguer, en temps de Carlesmany; no atrevintse a identificar al primer ab el vescomte Bego d'una escriptura del any 862, publicada per l'*Histoire générale de Languedoc*, però sí al segón ab Berenguer, duch de Tolosa. Realment sembla molt acceptable l'autenticitat del diploma del comte Berenguer, donat entre 817 y 835, on figura un abad Teodoret, qui surt igualment en altres escriptures dels anys 823 y 826 del esmentat Cartoral.

No concedeix el senyor Serrano cap autoritat als documents del comte Asnar, acceptats per Traggia y Villanueva, y creu impossible identificar aquest personatge ab el primer comte aragonès del mateix nom. Accepta un comte Galindo, qui atorgà un privilegi al esmentat Monastir d'Alaó en temps del emperador Lluis el Piadós, entre 830 y 840, y publica l'interessant document tret del Cartoral de la mateixa casa. Entén que tampoch hi ha motius per identificar aquest Galindo ab el Galindo comte de Cerdanya, qui, segons l'*Ajbar Machmua*, visqué en el darrer terç del segle VIII[è]; però indica si «tal vegada seria el Galindo Belacostenes, pare del Garcia que casà ab Matrona, filla d'Aznar Galindo I d'Aragó y segona vegada ab una filla d'Ennec Arista».

No s'atreveix a fixar la cronologia dels citats comtes amovibles en l'historia del comtat ribagorçà, y, en veritat, no existeixen suficients documents y noves certes per ferho. No obstant, en aquest punt del llibre senta les següents conclusions de tot quant porta dit: 1.ª, totes les regions poseídes per els Franchs a Espanya depenjaren en un principi del Ducat de Tolosa; 2.ª, aquest Ducat se subdividia en petits comtats que li romanien subordinats; 3.ª, al ferse la separació de la Gocia y la Marca Hispànica de l'Aquitania, Urgell, Cerdanya, Pallars, Ribagorça y potser Sobrarb, foren unides al Ducat de Tolosa; 4.ª, per dita raó veiem fins als anys 875, data en que Pallars y Ribagorça constitueixen un fèu autònom poseit per Ramon, fill de Bernat de Tolosa, que hi ha documents atorgats per comtes o duchs d'aquesta ciutat y altres per comtes menors, dels quals, alguns, es probable que residissin a Cerdanya, de sòrt que ·l Pallars y Ribagorça estigueren cert temps agregats (primera meitat del segle IX) a la Cerdanya; 5.ª, tenim per apòcrifs els documents concedits per Frèdol y Asnar, si bé això no proba que aitals comtes, potser de Cerdanya, no hagin existit.

S'ocupa totseguit del acta de concessió d'exempcions feta al Monastir d'Alaó per un cert comte Bernat, en 872, y publicada en *Marca Hispànica*, columna 796, prenentla per autèntica, emperò, indicant una interpolació de la clàusula referent als pasturatges y creyentla atorgada per el comte Bernat de Tolosa, qual jurisdicció s'extenia al Pallars y Ribagorça, territoris «autònoms després sots el govern del comte Ramon I». Aquest comte de Tolosa era fill de Ramon, també comte del propi lloch, mort abans de 861, y de Berteix. Bernat ja era mort l'any 875. Afegeix que, *si fos autèntich* aquell diploma atorgat per un comte Ramon de Tolosa, Anau, Pallars y Ribagorça l'any 26 del emperador Carles y publicat per En Villanueva (volum X, apèndix III), resultaria probat que la jurisdicció del comte de Tolosa s'extenia al Pallars y Ribagorça. Com tot lo més tart que ·s vulgui reduir la data no serà may posterior al 806 y com sabem que ·l comte Ramon de Tolosa no obtingué el càrrech fins al 852 poch més o menys, en dedueix ab raó que es document fals «y al qui no dèu donarse cap crèdit».

Respecte del comte Aton, mencionat en la carta d'Alaó que fabricà en Pellicer y en l'acta del judici d'amigables componedors del any 865 sobre ·l privilegi que tenia el Monastir d'Ovarra de pesca y de molins en el riu Isabena, document molt sospitós, creu que es dubtosa la seva existencia y que son nom fou interpolat en la esmentada acta, no coneguda més que per una copia existent entre els papers d'En Traggia. Tampoch admet com a indubtable la existencia del comte-diaca Eldefret, atorgant d'una donació al Monastir de Labaix, posada per En Villanueva al any 771 y que ·l senyor Serrano, ab millor consell, redueix als anys de Carles el Simple, al 895.

La boira que embolcalla els origens dels comtats de Ribagorça y Pallars s'esvaeix a les darreries del segle IX[è], al mateix temps que dits territoris adquireixen personalitat ab la llur independencia. Entrem en el govern del comte Ramon I, del qual «mentres no surtin probes en contra, pot afirmarse que fou fill del citat comte Bernat de Tolosa» y nét del Ramon, també comte de Tolosa, existint «no lleugeres conjectures de que aquest Ramon de Tolosa, avi del ribagorçà, fos parent y potser net de Sant Guillem, Duc d'Aquitania». Una volta mort, en 875, Bernat, comte de Tolosa, l'extensa regió que havia governat se disgregà en fèus independents, y son fill Ramon adquirí el format ab Pallars y Ribagorça. Com a comte de Pallars el veiem subscribint un document de Fortun-Garcés, rey de Pamplona, del 893 (document insertat en la *Colección diplomática de San Juan de la Peña*, de don Manuel Magallón), y, segons les genealogies de Meyà, casà Ramon ab Giniguentes (sospitant el senyor Serrano si el verdader nom era Sinigentes), filla d'Asnar-Datur, y procrearen a Bernat, Miró, Llop y Ysarn. També consignen dites genealogies que el comte Ramon I de Pallars-Ribagorça era germà de Dadildis, muller de Garci-Jiménez de Navarra y conjectura dit senyor si el casament de Dadildis ab aquest sobirà s'efectuà poch abans del any 885. Encara que torna a fer grans elogis de la *Genealogía Medianense* y a dirnos que són la font més autorisada que tenim avui, acaba el capítol XI sens afirmar resoltament que Garci-Jiménez fos rei o tan sols un capdill ni que hagués casat ab Dadilde de Pallars. Es, emperò, aital capítol un bon resum escrit

ab molta prudencia, dels documents referents a cada un dels reis de Navarra anteriors al segle X.[è] y de les opinions y cronologies formades pels principals historiadors particulars. No obstant, ens dóna assats categòriques les següents conclusions: 1.ª, a Navarra existiren dues dinasties, la primera fundada per Ennec Arista a la primeria del segle IX.[è] y la segona per Garci Gimènez al començament del X.[è], essent Ramon I comte de Pallars-Ribagorça, qui influí en el cambi de dinastia, donchs sabem que no entrà rei Ennec Garcés, fill del primer matrimoni de Garci-Jiménez, sinó Sans-Garcés, fill del segón matrimoni ab Dadilde; 2.ª, Ennec-Arista y Garci-Jiménez no foren germans; 3.ª, Tampoch foren germans Fortun Garcés, el darrer rei de la primera dinastia, probablement destronat (puig no el succeí cap dels seus quatre fills) y Sans-Garcés I, el fill de Dadilde de Pallars; 4.ª, no se saben ab certesa les dates de principi y fí dels regnats anteriors a Sans-Garcés I, però sí les d'aquest y dels successors. Els codex Albeldense y Medianense estàn conformes en que ·l regnat de Sans-Garcés I de Navarra començà en 905 y acabà en 925.

Sembla acceptar també sens reserva que Ramon I, comte de Pallars-Ribagorça, vivia en els darrers temps dels Beni Casi y que comprà la ciutat de Saragoça a Mohammed, fill de Llop [1].

La part més important y extensa del llibre que analisem es la destinada al comte Bernat, fill de Ramon I y marit de Teuda Galíndez, a aquell llegendari protagonista de la *Cansó del pros Bernat*, «estatua imperecedera — diu nostre autor — elevada por el ingenio de Milá en honra de tan famoso conde y de su mujer la aragonesa Doña Toda». Comença extractant lo dit sobre aquest personatge pels cronistes y historiaires antichs y moderns y sembla acceptar les dates de Ximénez d'Embun y de Jaurgain [2]. A continuació examina els origens y cronologia dels comtes d'Aragó, per esbrinar que Teuda fou sens dubte filla del comte Galindu Asnar II. Al contrari d'En Ximénez d'Embun, qui admet un sol comte Galindu, el senyor Serrano, feel seguidor de les genealogies de Meyà, que constitueixen l'eix de son llibre, crèu (planas 189-196) que Aragó tingué els següents comtes: Asnar Galindu I, Garcia el Malvat, Sans-Garcia?, Galindu Asnar I, Asnar Galindu II, Galindu Asnar II y Fortun Jiménez.

Al fer l'estudi crítich del famós privilegi de la *fundació* del Monastir d'Ovarra per dits comtes Bernat y Teuda, demostra que es una senzilla donació y senyala les modificacions que hi va introduir En Pellicer al publicarlo, pensant, com En Jaurgain, que dit convent fou establert en els primers anys de la X.ª centuria; emperò, crèu que ·l diploma pogué esser redactat temps després de la mort del comte citat, probablement en 923. Publica y critica després tots els demés documents de Bernat y Teuda y entre altres un curiós document de 910 d'un comte Miró, que, segons en Traggia, era germà de Bernat; declara apòcrifa resoltament y redactada ab posterioritat a 1078 aquella acta de judici arbitral dictat per dits comtes ab motiu de disputes entre ·ls vehins de Benasch y Senuy per l'estiva de Balira, que publicaren Monlau en la crestomatia de textes mitjevals y el Pare Fita, en son article *Inscripciones romanas de la Diócesis de Barbastro.* També crèu apòcrifa l'escriptura de la donació de la vila de Lorne al Monastir d'Ovarra, atorgada per els comtes Bernat y Teuda y copiat en el Cartoral del propi convent.

Com a conclusions probables (no de demostració plena) del exàmen dels documents, senta: *A*. Bernat, fill de Ramon, primer comte autònom de Pallars y Ribagorça, succehí en el segon de dits territoris, casà ab Toda Galindes, filla de Galindu Asnar II d'Aragó, a les darreries del segle IX.[è] y començà a governar entre 902 y 906; *B*. No solament no consta que ·l comte Bernat foragités als serrahins de Sobrarb y Ribagorça, sinó que existeixen assats presuncions de que alguna vegada fou vençut per Atauil, reietó moru d'Osca; *C*. La sua mort s'esdevingué abans de 938 (en qual any sa esposa Teuda apareix contractant sola), deixant d'aquesta senyora dos fills, Ramon y Galindo y una filla Aba.

(1) El poderiu dels Beni-Casi, descendents d'una familia goda que entrà en la clientela del califa Walid, començà en Muza, fill de Fortun, senyor de Borja y gendre del rey Ennec Arista de Navarra. Muza s'havia fet musulmà y tot donant adjutori a Hixem, fill d'Àbderrahman I en ses lluites ab Suleiman, logrà apoderarse de Saragoça en 788. Els seus hereus pensaren ab la independencia y anaren aumentant son poderiu, gracies al valor de Muza II ben Muza ben Fortun, feudatari a voltes de Còrdoba y aliat altres ab el rey de Navarra. Per els anys de 852, era senyor d'Osca, Saragoça y Tudela. Son fill Llop fou nomenat cònsul per els toledans. A la mort de Muza II el Soldà recobrà Tudela y Saragoça; emperò, al cap de vint anys, Fortun-iben Musa, fill d'aquell, expulsà al exèrcit del Emir, gracies al adjutori rebut del rey Alfons el Magne. Les bregues entre Fortun y Mohammed, fill de Llop (dit també Abu-Abdalá) destruiren l'indicat poderiu dels Beni-Casi, puig si bé l'esmentat Mohammed, després d'empresonar a son oncle Ismael-ben-Muza y a son nebot, s'apoderà de Saragoça, no tardà gaire en vendre aquesta ciutat al comte Ramon de Pallars. Llop-ben-Mohammed, va sotsmetres al Emir de Còrdoba, qui li encarregà el govern de Tudela y Tarazona, lluitant després ab el senyor d'Osca y ab els Comtes de Barcelona y Pallars, fins que morí en 907 en un combat ab el rey Sans Garcés I.

(2) Jaurgain diu que Ramon I morí ab posterioritat al 893; que son fill Bernat reconquistà dels serraíns la Ribagorça y Sobrarb pels voltants del 900 y que s'anomenà comte de Ribagorça y Pallars, morint aproximadament en 926 y deixant de sa muller Toda quatre fills, Ramon, successor a Ribagorça, Borrell, successor al Pallars, Miró, mort sens descendencia y Galindu, segon marit de Velasqueta, filla del rey de Pamplona.

No tenim espai suficient per explicar lo que ha exposat el senyor Serrano sobre certs documents del comte Bernat referents a servus adscripticis y sobre la condició jurídica d'aquests a Ribagorça fins al segle XIII.è, com tampoch podem aturarnos a indicar la seva opinió sobre la relació que dit comte pugui tindre ab la llegenda de Bernat del Carpio ni a reproduir les probes que presenta, assats interessants, de que aital llegenda, fins en ses més antigues formes, era un record confós y plè d'anacronismes, dels fets que s'atribuien als comtes de Ribagorça y als seus parents del Sur de França.

Segons les genealogies de Meyà, un dels quatre fills que ja havem citat dels comtes Ramon I y de Sinegentes, era Ysarn, qui fou capturat pels serrahins de Tudela y deslliurat per son cosí (fill de la seva tia Dadilde) Sans Garcés I, rei de Navarra. El senyor Serrano opina que dita captura ocorregué pels voltants de 918 y a conseqüencia de les incursions del reietó Atauil per Ribagorça, aliat a voltes ab Mohammed Abenlup, rei de Tudela. Tant aquest Ysarn, com son germà Llop, qui, a la mort del pare obtingué el comtat de Pallars, apareixen jutjant el litigi que tenien els convents de Lavaix y Sant Genís de Bellera ab el prevere Dòmnul, en l'any 918, document tret del Cartoral de Lavaix. S'inclina encara a identificar aquest Ysarn, fill de Ramon I y germà del comte Bernat I y de Llop, ab l'Ysarn fundador del Monastir del Burgal del comtat de Pallars, en l'any 945, casat ab Adalecis y pare del comte Guillem y d'Ermengarda, primera abadesa del esmentat convent. Crèu que no déu esser confós ab un altre Ysarn, fill de Ramon II y, per lo tant, renebot seu. Opina que ·l comte Miró que atorgà en 954 donació al Monastir d'Alaó de tres hisendes prop d'Areny, era un altre fill de Ramon I, y, per consegüent, germà de Llop. Miró deixà dos fills, Guillem y Ramon, y morí poch desprès del 954 (1). Afirma sens reserva que ·l comte Borrell que surt en un altre document sense data del Cartoral d'Alaó, titulantse *ego Borrellus chomis, Loponi condam prolis, Xrispti clemencie chomis et marchio de terra Pallariense, sub potestate fratrum meorum Reimundo chomite*, es fill de Llop, comte de Pallars y nebot de Bernat I, comte de Ribagorça; y dedueix que en la divisió que dels seus dominis havia fet Ramon I (el marit de Sinegentes) entre ·ls seus fills Bernat y Llop, comprengué el Monastir d'Alaó en el comtat de Pallars, encara que estigués aital convent a la dreta de la Noguera Ribagorçana, lo qual demostra que aquest riu no era el límit perfecte d'abdós comtats. També afirma netament que coexistiren dos comtes Ramon, cosins germans, a mitjans de la X.ª centuria, Ramon II de Ribagorça (fill de Bernat y Toda Galíndez) y Ramon I de Pallars (fill de Llop) y que aquest comte de Pallars tenia dos altres germans anomenats Suniefred y Sunyer, ademés d'aquell Borrell de que acabem de parlar, probantho ab una escriptura (sense data) inèdita del Cartoral de Lavaix, foli 57. Indica com a probable de que Ramon I de Pallars succehí al seu pare Llop en el comtat pels anys de 952 a 956 (creiem que es errata d'imprempta no advertida en la llista final d'errates, el posar anys 852 a 856, en la plana 307). Devem advertir que sentim molts més dubtes que l'autor respecte de l'autenticitat del primer document justificatiu del comte Ramon de Pallars, o sia de la confessió en judici del any 954, de que l'alou d'Ovort perteneixia al Monastir de Lavaix. Cridem l'atenció sobre la donació d'un alou del castell de Lastarre feta per Oriol al Monastir d'Alaó, en 959, on se diu que aquest convent està situat ***in comitatum Palgares***, nova proba de que en la segona meitat del segle Xè el comtat de Pallars s'extenia també per l'altra costat de la Noguera Ribagorçana.

El comte Ramon II de Ribagorça casà ab Garsenda, dama de la Gascunya, probablement entre 958 y 961, y procrearen a Ava, la qui fou muller de Garci Fernàndez, el comte de «las fermosas manos», de Castella, y, ademés, als següents mascles: Unifred, qui succehí en el comtat de Ribagorça, Ysarn, successor de son germà en dit comtat, Odisend, bisbe de Roda, y Arnau, mort jove. Y observa que En Jaurgain, en *La Vasconie*, ha fet d'aquest comte Ramon tres personatges diferents y publica una curiosa relació d'objectes preciosos donats pels frares d'Ovarra al propi comte quan casà sa filla Ava, a cambi de les viles de Siluy, Racons y Riupedrós. No menys interessant es la relació de certes *divisas* de Clunica (lloch de l'actual provincia de Burgos), que havien pertenescut a la comtesa Ava, feta, segons el senyor Serrano, entre 1023 y 1030, y treta dels documents de Sant Joan de la Penya.

Indica que ab el comte Unifred, qui, segons conjectura el senyor Serrano, succehí en el comtat entre 962 y 964, començà a declinar la relativa prosperitat de Ribagorça. S'inclina a la opinió de Traggia, de que Unifred morí pels volts del 980; però no crèu, com aquest, que hagués tingut dit comte dues dònes, sinó una sola anomenada Sanxa. Un dels catorze documents que publica

(1) Guillem, fill de Miró, feu donació, en 975, del delme de dos llochs al Monastir d'Ovarra y el senyor Serrano ha tret aquest document, que ·ns sembla un xich sospitós, d'una còpia del segle XIè.

referents a Unifred, el n.° VIII, que es la donació que atorgà en 973, de la iglesia de Santa Càndida y altres possessions al abad Oriulf d'Alaó (tret del Cartoral d'Alaó), parla del castell d'Orrit (prop d'Areny, però en la vora catalana de la Noguera), com pertanyent al comtat de Ribagorça, y això proba, segons nostre autor, que la frontera oriental del dit comtat no seguia exactament el curs del esmentat riu, sinó que s'extenia una mica per la ribera esquerra, per qual motiu s'acostumava també inclourer en la Ribagorça al Monastir de Lavaix, situat prop del Pont de Suert y en la mateixa vora esquerra.

Mort Unifred sense descendencia, obtingué el comtat son germà Ysarn, del qual en dóna un sol document justificatiu y encara molt sospitós, procedent de l'Arxiu d'Ovarra y sense data. Opina que es inexacta la data de la mort a Muntçó del comte Ysarn del any 992, fixada per Traggia y que fou un xich abans, entre 985 y 990.

En virtut de lo que diu la Genealogia de Meyà, crèu el senyor Serrano que l'*Arnaldus divina gracia Comis et Marchio* que en 965 atorgà al convent de Lavaix y al abad Miró donació de la vila de Ventolà, prop del Pont de Suert (si es document autèntich), podem identificarlo ab el germà dels comtes Unifred y Ysarn.

Té per improbable que Toda, una suposada germana dels comtes Ysarn y Arnau, succehís en el comtat de Ribagorça y que fos muller del comte Sunyer de Pallars. D'aquest darrer ne publica tres documents, un del any 986 tret del Cartoral de Lavaix (data probablement equivocada), altre del 1003, procedent d'Ovarra y altre posterior al 1003, de la mateixa procedencia. En el primer fà la donació a Lavaix del Monastir de Sant Genís ab les viles d'Ydiror y Censobi y moltes terres, ab concorrencia de son fill Ramon y titulantse *Ego Suniarius comes et filius meus Raimundus prolem, Christi clemenciam Comes et Marchio de terra Paliarense*, datat del 4 calendes Juliol any primer del rei Lluis.

Admet com a probable que un fill illegítim del comte Ysarn de Ribagorça (del qui fou mort pels serrahins a Muntçó, abans del any 990), anomenat Guillem Ysàrnez, que vivia a Castella, en la cort de la seva tia Ava, muller del comte «de las fermosas manos», obtingué llavores dit comtat. S'ha dit que aquest comte Guillem Ysàrnez morí en lluita ab els rebels de la Vall d'Aràn (los qui, segons indica el mateix senyor Serrano a plana 412, lluitaven per la seva independencia) segons Traggia, en 1008. El senyor Serrano publica un curiós document de venda de terra en el castell de Fontova, pels coniuguers Golfer y Adolina a favor del abad Galindo d'Ovarra, així datat: Facta carta vindicionis in mense Febroario anno MVIII regnante super nos G.° (*Guillem?*) comite filio Ysarno. Diu que, admitint provisionalment aquesta data, tenim aclarit que la rebelió de la Vall d'Aràn no ocorregué abans del Febrer de 1008, donchs veyem encara en aquell mes viu al comte Guillem; y, ademés, que essent del Juliol del mateix any la primera escriptura de Ribagorça datada ab els anys del rei Sans Garcés III *el Major*, resulta que Guillem Isàrnez fou mort pels rebels entre Febrer y Juliol de 1008, invadint y apoderantse tot seguit el citat monarca del comtat. El rei de Navarra-Aragó, «invocant els seus drets hereditaris que eren indiscutibles» y veient còm creixia ab rapiditat el comtat de Barcelona, s'anexionà la Ribagorça, «territori ocupat llavores en gran part pels serrahins», ab intent de «poner una valla que, andando el tiempo, facilitase el dominio de Aragón en la cuenca del Ebro hasta Tortosa, plan no realizado en todo por los monarcas que le sucedieron». Ens sembla molt aventurat atribuir un plan polítich de tanta trascendencia y que presuposa una penetració sobrenatural del esdevenidor, impropia d'homens del segle XIè. Afegeix el nostre autor, que en la Ribagorça apenes hi dominaven els cristians al començar l'esmentada centuria, «pues hacía bastantes años, probablemente desde Almanzor, que los musulmanes se habían apoderado de aquel territorio, que hubo de conquistar de nuevo el monarca navarro». Publica un interessant document del any 1010, del Cartoral d'Alaó, la venda feta per aquest monastir a Altemir, fill d'Ató, de l'iglesia de Sant Esteve ab sos bens del terme d'Orrit, declarant que feya la venda perquè no tenia diners per satisfer el rescat dels servus y vassalls capturats pels serrahins, lo que demostra «que ·ls comtats de Pallars y Ribagorça a la primeria del segle XIè sofriren molt dels alarbs, els quals capturaven als servus del monastir y li exigien quantitats.»

Apar que ·l senyor Serrano admet que ·ls drets hereditaris Sans Garcés els tenia com a descendent de Dadildis, germana del comte Ramon de Pallars y Ribagorça, casada ab Garci Giménez y mare de Sans Garcés I, «si bien parece que el litigio entre Ramón III, conde de Pallars, y el Monarca navarro se resolvió amistosamente, y no por la fuerza de las armas, reconociéndole éste algunos derechos en Ribagorça, donde la suprema autoridad del rey aragonés tardó bastantes años en ser generalmente reconocida, pues hay diplomas calendados por los años del monarca francés

Roberto, y otros por los de Raimundo de Pallars». Així romaní consumada l'absorció del carlovingi comtat de Ribagorça en el regne aragonès.

El llibre que examinem acaba ab un capítol dedicat als bisbes de Roda y a tractar de si la Sèu de Roda fou una continuació de la primitiva de Lleyda o de la d'Ictosa, creada per Wamba. Procura aclarir la genealogia del bisbe Atón, dient era fill del comte de Pallars-Ribagorça Guillem (*sic*) y germà del comte Bernat. Morí en 955, essent elegit prelat un renebot d'Atón, Odisend, fill del comte Ramon II de Ribagorça y germà del comte Unifred. Pels anys de 984 succehí en aquella Sèu Aimeric y tracta d'esbrinar si existí abans o després un bisbe Jaume y si hi hagueren no un sinó dos bisbes del nom d'Aimeric; el darrer consagrà en 1007 l'iglesia de Sant Climent de Larrui. Per la forma de la elecció del bisbe Borrell, en 1017, sospita que la seu de Roda estava subjectada a la d'Urgell. No se sab quan morí el bisbe Borrell de Roda; però, en 1026, ja figura el bisbe Arnulf, qui durà fins a 1068. En temps del rei Ramir I tornà a suscitarse la qüestió del millor dret que ·ls bisbes d'Urgell tenien a Ribagorça «y al menys de certa superioritat, que apar havia desconegut el rei Sans *el Major,* Ramir, per document del any 1040, conservà la jurisdicció de la diòcesi rotense a Ribagorça y Vall de Gistau, emperò ab certa dependencia, que fou nominal, millor que altra cosa, de l'Iglesia urgellitana».

Per lo que havem indicat en nostre anàlisi, ja endevinarà el lector que aquest llibre acaba sense establir solució franca y explícita, sense decidirse l'autor després del examen y la crítica a formular una cronologia y genealogia comtals que siguin deducció y convicció ferma de tot lo exposat per ell. Emperò, també podrà endevinar que no en fem d'aytal mancameut cap càrrech o censura al senyor Serrano; molt al contrari, hi veyem una proba de que ha procehit ab escrupulositat y lloable prudencia. No es cap culpa que la investigació no hagi produit suficients y bons materials per establir una conclusió sencera y completa com la que pogué presentar en Bofarull en *Los Condes de Barcelona vindicados.* La investigació ha sigut tan extensa y detinguda que segurament no permetrà grans treballs als qui després del senyor Serrano voldran esbrinar els origens històrichs dels comtats pirenenchs y per això precisament ens ha causat a nosaltres aquest llibre una trista decepció: la de que may no serà possible arribar a aclarir perfectament la cronologia y genealogia dels primitius comtes de Pallars y Ribagorça, deixant un buit important en els primers temps de l'historia de Catalunya.

L'únich càrrech que potser podria ferse al senyor Serrano seria l'haver concedit tan absoluta autoritat a les genealogies de Meyà, encare que les hagi preses com àncora de salvació. En mig del furiòs temporal que han promogut les falsificacions, interpolacions y errades de dates dels documents aplegats, navegant entre una mar de confusions y contradiccions de cròniques y escriptures, no ha trobat per no ofegarse y per poguer arribar a la platja altre recurs millor que lligarse les genealogies esmentades com a un ferm salvavides. — J. M. Y S.

RAFAEL GRAS Y DE ESTEVA. — *La Paheria de Lérida. Notas sobre la antigua organización municipal de la ciudad* (1149-1707). (Lleyda, 1911). — XIV-363 planes en quart y 21 làmines.

L'autor d'aquest interessant treball havia sigut Arxiver del Municipi de Lleyda y havia publicat, ja fà bastants anys, el Catàlech dels privilegis y documents originals que ·s conserven en l'armari reservat d'aquell Arxiu. Això vol dir que ·l Sr. Gras ha anat procedint durant força temps a la investigació y exàmen de les fonts documentals en que ha basat el seu llibre, ab lo qual està dit son millor elogi; y que, per lo tant, aquest es fruit de maturitat d'estudi y de seriosa preparació.

Comença ocupantse de la conquesta de Lleyda pels comtes de Barcelona y Urgell, de la carta de població que otorgaren, y del repartiment de la ciutat segons el conveni que havien celebrat poch abans. En tot aquest capítol demostra l'autor excelents condicions de crítica, determinant l'època d'una concordia entre ·l Caid de Lleyda Avifelel y el comte de Barcelona, en disconformitat ab l'opinió de l'ilustre P. Villanueva, la qual rebat; explicant el motiu de la donació als Templers d'una quinta part de la ciutat conquerida; fonamentant la data, ara inquestionable, de la conquesta; analisant les institucions primitives y el règim doblement senyorial de la ciutat segons la carta de població y el conveni abans mencionats; interpretant un curiós document en el que ·s delimita el terme de Lleyda, la redacció del qual sitúa, argumentadament, entre 1168 y 1176, desfent l'error d'en Pleyan de Porta sobre ·l mateix. Passa després a tractar del municipi lleydatà com a cors organisat, l'origen del qual el troba molt acertadament, en el privilegi de Pere I en 1197 establint quatre cònsols y vuit consellers de renovació anyal, y concedint als prohoms de la ciutat la facultat

d'elegirlos. En Gras observa que aquesta concessió quedà incomplida probablement fins a 1206 o més enllà, essent el mateix rey qui feya ·l nomenament dels cònsols y consellers segons se desprèn de documents de 1202 y 1206. Senyala també l'autoritat que continuaren exercint a Lleyda els castlans d'abdós comtes, senyors d'ella, fins a 1228, en que acaba el règim senyorial o de partició de la ciutat ab el conveni entre Jaume I y la comtesa Aurembiaix, convertintse aquella desde llavors en població reyal en el sentit estricte de la paraula, desapareixent les castlanies comtals (que havien estat vinculades en els Moncades y els Cerveres), no quedant altra autoritat, d'origen reyal, que ·l Veguer y el Batlle; desd'aquell moment anaren aumentant els privilegis y franqueses de la ciutat. Per privilegi de Jaume I en 1264, els cònsols se converteixen en *pahers*, nom que llavors reb la consagració oficial, però que ja existia d'anys abans segons apareix en documents. En Gras explica les vicissituts y transformacions de la *Paheria*, el seu règim y funcionament; les atribucions y prerrogatives dels seus membres y la forma de la llur elecció. Per un curiós document se sab que a la fí del segle XIII s'efectuava aquesta per votació pública y personal, en la qual prenien part els membres del Consell general; Pere III va modificar el sistema electoral en 1386 y altres monarques posteriors ne decretaren noves reformes.

Tracta l'autor dels principals càrrechs que depengueren de la Paheria: els advocats ordinaris de la ciutat, el síndich ordinari, el racional, el notari major, els clavaris, els oidors de comptes, etc.; estudia també altres institucions municipals: el Consell general (seguint la seva evolució y desdoblament), el Consell de vuit prohoms, les diverses *prohomenies* que s'anaren establint, el Mostaçaf, y altres oficis públichs. Parla, ademés, dels gremis, la constitució oficial dels quals a Lleyda arranca del privilegi de Jaume II en 1295, però que hi existien ja abans subrepticiament. Analisa després els principals privilegis de Lleyda en tot lo demés que ·s refereix al regiment y vida de la ciutat: estudiant l'administració de justicia, ab l'intervenció que hi tingueren els prohoms y l'origen del *procés de vint jorns;* determinant les principals franqueses y les imposicions y talles més importants; exposant les ordinacions de la *taula de cambi*, els documents relatius al cequiatge, y les vicissituts més senyalades de l'Estudi general. Finalment, fà un precís resum de la compilació de les *Consuetudines ilerdenses* redactada en 1228 pel jurista y cònsul de Lleyda en Guillem Botet.

El Sr. Gras acompanya ·l seu interessant estudi ab la transcripció de 34 documents justificatius; quan el text d'aquests es en llatí va seguit de traducció castellana. D'això ja se ·n disculpa en el pròlech, explicantho per el caràcter de vulgarisació que l'Ajuntament de Lleyda tractava de donar an aquesta obra al acordar la seva publicació. Además, vint y una làmines donen la reproducció dels documents de més capdal interès.

Aquest llibre va encapsalat ab un estimable pròlech del digne Arxiver de Lleyda Sr. Arderiu. — F. V. T.

SECCIÓ ARQUEOLÒGICA

Crònica de les excavacions d'Empuries

La campanya de l'any 1911, tingué per objecte principal posar en clar el temple senyalat en el plan (1) ab la lletra V. Els trevalls del any 1912 han portat als excavadors a noves descobertes. Fins a son començament havíen aparescut sols restes de temples; desde aquella data s'ha entrat dintre ·ls carrers y les cases.

Sortint de l'àrea que rodeja el temple porticat V en direcció al nort, s'han trobat un carrer que partint d'una escalinata comensada al NO. del temple ·s dirigeix cap al N. y altres transversals que ·l tallen perpendicularment dirigintse de E. a O. Es interessant l'estudi del carrer y de les cases pera ·l qual van acumulantse interessants datos.

El primer té en son centre una claveguera formada per una canal rectangular tapada ab lloses de pedra, tal com se practicava en la etat mitja y de qual sistema ·n resten exemples a Barcelona.

Les cases son de plan variat, desde la que té un sol departament fins a la formada de cossos d'edifici rodejant un atri. Se presenten a sobre les cases helenístiques y s'arriba a trobar les cases del segle V y fins potser pel VI a cinch metres de fondaria. Es impossible avuy encara posar en clar el teixit de construccions sobreposades d'aquesta part d'Empuries y de les quals està aixecat el plan sols parcialment.

TROBALLA D'ARMES Y RESTES DE MÀQUINES DE GUERRA

Prop d'una torre de les muralles s'hi feu durant l'any 1912 una interessantíssima troballa de *glandes* de plom y caps com de grosses llances de ferro.

La fona era una arma de guerra antiquíssima; els foners estàn representats en un dels baixos relleus de Nínive guardat al Museu Britànich y en un tros d'un vas d'argent descubert a Mycenas (2) en que s'hi veuen defensant una ciutat a les avançades. Y desde ·ls vasos grechs del segle V fins als relleus de les columnes Trajana y Antonina, s'hi veu representada aqueixa primitiva arma de guerra que feya de la pedrega un dels elements principals dels atachs en tots els pobles mediterranis. Es sabuda y cal retrèurela aquí l'habilitat dels foners balears. Era l'arma de les tropes lleugeres, irregulars; y ·s reclutaven els foners entre ·ls pastors montanyenchs. Els més antichs projectils eren pedres, palets de riera; ve després l'us de projectils ceràmichs (*glandes latericiæ*) y ja desde ·l segle V comença l'us de les bales metàliques en plom, tal com les descubertes a Empuries. El seu pès es considerable en poch volum y la seva forma d'aglà les fa apropiades pera disminuir el frech de l'aire y clavarse de punta en l'enemich sense que, veyentles, pugui preservarsen ab l'escut. Xenophon conta com, en l'expedició dels dèu mil, els foners de Rhodes vencien ab ses bales de plom als foners barbres que empleaven pedres (3), arribant a allargar doble distancia.

La fona senzilla ·s converteix gradualment en màquina de guerra; un primer pas es el *fustibalus* fins de quatre peus, al qual s'unía una fona de cuiro que ·s manejava ab les dues mans. Així també la *glans* se sustitueix per un bastó armat d'una punxa de ferro, a manera de gran sageta ab dues ales, pera darli seguretat en sa trajectoria, que era llençat ab la fona o el fustibal: el *cestrophendone* dels antichs.

Fig. 1. — Projectils trobats a Empuries

Una barreja d'aqueixos projectils feu trobada a Empuries l'any 1911, no lluny del portal principal, en el tercer departament rectangular immediat al gran carrer, seguint en direcció cap al Nort (4).

Les *glandes* trobades són 1406 y ·ls

(1) Vegis el plan que acompanya l'estudi «Els temples d'Empuries», publicat en el present volum, pàg. 305.
(2) Perrot et Chipiez, *Histoire de l'art*, t. VI, p. 774, fig. 365.
(3) Anab, III, 3. 16: III, 4. 17; IV, 3. 5. 18.
(4) Vegis el plan citat.

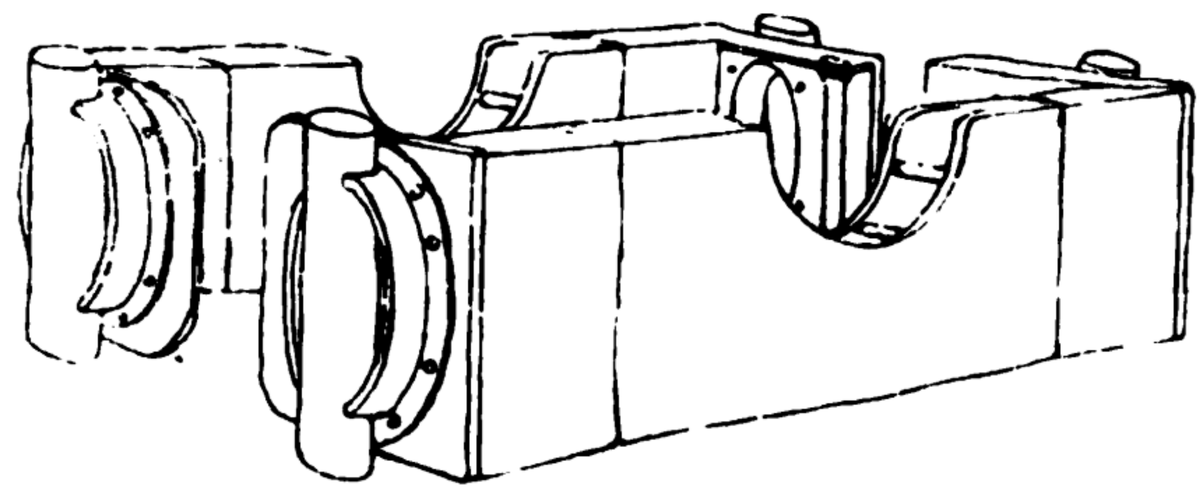

Fig. 2. — Sustentàcul d'una màquina de guerra trobat a Empuries

ferros de *cestrophendone* 54 y avuy se guarden al Museu de Bacelona (fig. 1).

Les glandes són de les mides usuals, pesant cada una aproximadament de 70 a 80 grams.

Cap d'elles presenta inscripció.

Els *cestrophendones* mideixen aproximadament o'12 m.

Junt a n'aqueix dipòsit d'armes, aparesqué el reste d'un bastiment que sembla d'un petit carro de transport de municions o sustentàcul d'una màquina de guerra, del qual acompanyem un croquis (fig. 2). Sa llargada es de o'54 m. y sa amplada de o'42. La massa general es de ferro, a excepció de les pesses cilíndriques, que a primera vista semblen com el botons de les rodes, que son de bronze. Completava ·l bastiment la fustería de la que han quedat estelles adherides.

El lloch ahont s'ha fet el descubriment fou construhit quan les muralles gregues eren ja inservibles, després de sa probable destrucció per Cató (any 135 a. de J. C.).

Sembla qu'es cap a l'any 198 (a. de J. C.) quan s'introdueix l'us de les glandes de plom en l'exèrcit romà. — J. P. Y C.

EXTRATIFICACIÓ

En general se reconeixen bé a Empuries les tres capes, ja conegudes, y que ·s troben constantment en tots els punts en els quals la terra no ha estat remoguda, ja antiguament per terraplens o bé després per plantacions o excavacions. Aquestes son:

1.er Després de la terra de conreu, una capa fins a 1 m. o 1'50 m. de nivell romà de l'època de l'Imperi, amb ceràmica de terra *sigillata* y ordinaria romana; monedes romanes y alguna ibèrica, rars fragments de ceràmica ibèrica y els edificis fets de carreus petits, mamposteria irregular, *opus incertum*, y freqüentment de tapia, *opus formaceum* estucat; paviments de mosàich bast o de morter, poques vegades de terra.

2.on Capa de 1 m. o poch més de gruix, nivell corresponent als segles III a I (a. Cr.) ab abondant ceràmica negra campaniense y gris ordinaria grega (?). Abundant ceràmica ibèrica basta, ab cercles concèntrichs, generalment del tipu de l'urna cilíndrica de vora horitzontal. Ceràmica ordinaria indeterminada, monedes ibèriques, encara que poques, y algunes gregues d'Empuries. Construccions en les que s'han empleat molts carreus de mida regular, ben tallats, d'una pedra arenosa, toba o tosca que no es del país y diferenta de la pedra franca de les construccions del primer nivell, més dura y compacta. Paviment d'argila o grava, rès d'estucat; devegades (altars bessons del temple y la seva escalinata) un fort revestit de morter y fragments de ceràmica.

3.er Capa grega als 3 m. o poch menys, generalment de terra roja argilosa, ab restes de cendra y com si fos un abocador; tota la ceràmica trossejada a miques. Ceràmica ordinaria de diferentes classes. Ceràmica grega de figures vermelles, crateres, kilix y grans vasos, tot molt trossejat, en sa gran majoria d'estil sever, dels segles V y IV; fragments escassos de figures negres, uns de l'última època, prolongació de les figures negres qu'arriben fins al segle IV, altres casi d'estil arcàich. Ceràmica ibèrica de fanch més fi que ·l de l'època anterior, de formes y dibuixos més variats; a vegades ab faixes vermelles y blanques, o grisa ab faixes y círcols blanchs; moltes vegades basta, com la de Calazeyte, altres fina com el fanch grech; restes d'olles, plats ab un clot al mitx com una phiale, beires, etc. Ceràmica molt trencada però molt varia y que es precís estudiar en conjunt. Edificis en general de grans pedres, ordinariament esquadrades, però ab els paraments poch treballats. — M. C.

LA CERÀMICA GREGA

La ceràmica trobada fins are a Empuries, ho ha sigut d'ordinari sota ·ls fonaments de cases romanes en llurs interiors.

En les més grans profonditats s'hi troben alguns trossos de vasos, de fanch negrós molt groller, fets a mà y ab incisions de línies y punts disposats de manera primitiva. Es la ceràmica que s'ha anomenat de tradició prehistòrica.

Junt ab ella comensa a apareixer la ceràmica grega. Els primers trossos d'aquesta que apareixen barrejats ab els de figures negres són fragments d'una especie de vasos de fanch molt fí, generalment de color groguench o vermellós clar y finament barniçats; les decoracions són purament geomètriques y les formen ratlles de color vermell o taronja y a voltes també castany negrós.

Barrejats ab aquests vasos venen els de figures negres: són trossos molt petits, pels que no 's pot generalment formar idea de lo que fos el vas (figs. 3 y 4).

Apareix també una especie curiosa de vasos de figures negres sobre fondo roig. El fanch es menys fí que d'ordinari y en els llochs en que no té barnís negre es mate. Sobre ·l color del fanch hi han decoracions pintades, sense incisions, ab un color negre poch sòlid.

Fig. 3

Els trossos més interessants són els següents:

1.er Un fragment d'una copa molt fonda. En una faixa molt ample y sobre ·l color mate del fanch sense barnisar hi ha un home que sembla que lluiti ab una mena de brau; junt a la nança una palmeta de dibuix incorrecte; el brau es sumament borrós y a penes si 's pot endevinar lo que es; l'home ab tot y ser dibuixat ab poca habilitat y quedar també borrós, mostra línies que tenen una certa destresa (fig. 5).

Fig. 4

2.on Un altre fragment ab el cap y els braços d'una figura d'home, dibuixats ab igual tècnica que l'anterior (fig. 6).

3.er Fragment ab un home que porta apoyada a l'espatlla una mena de llança, dibuixat esquemàticament. Les línies son més confuses encara que les dels dos fragments anteriors y denoten una mà més inhàbil.

Del estil sever dels vasos de figures roges sobre fondo negre (530-480) hi ha, entre altres menys importants:

1.er Un fragment del fons d'una copa. A la part de dintre un sàtir del qual sols ne resta ·l cap y el tors. El cap té tots els caràcters de l'arcaisme dels vasos de figures roges: l'ull dibuixat completament de front, la barba, el bigoti y els cabells sense naturalitat: lo mateix s'observa en l'actitut del braç dret que sosté un tirse ab la mà, y en la musculatura (fig. 7).

En la part de fòra hi degué haver la escena de un dinar: se reconeixen dos homes asseguts, un dels quals té un *skyphos* a la mà.

2.on Un altre fragment del fons d'una copa, també dibuixat de manera força arcaica. En ell

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

hi degué haver una dòna conversant ab un home barbat. De la dòna sols ne resta ·l cap; l'home (Dionís?) vesteix un ampli mantell y té en la mà dreta un bastó (fig. 8).

Fig. 8

Del temps de l'estil sever més avançat es:

Una copa que s'ha pogut reconstituir en gran tros y en la que ·s representen en la part de dintre dos homes embolcallats ab el mantell y conversant: l'un dret, l'altre assegut. A la part de fòra també escenes de conversa. Les figures no són molt correctes (figs. 9 y 10).

Fòra d'aquests fragmentes més o menys grossos n'hi han molts de petits, finíssims, de barnís molt ben conservat y de dibuix correcte. Pertanyen a l'acabament y floració de l'estil sever.

Els més notables d'aquests fragments són: Un fondo de copa ab un efebe nu (fig. 11); un fragment molt petit ab una dòna en actitut de caminar; un altre ab un cap d'efèbe (fig. 12); un altre ab un efebe en actitut d'atacar en una lluita de palestra (fig. 13); varis fragments extraordinariament fins y ben dibuixats d'una copa: s'hi poden reconeixer dos caps d'efebes que tal volta lluitaven

Fig. 9

Fig. 10

y ademés, cap a l'esquerra y darrera d'un dels efebes, s'hi veu un vell enbolcallat ab un mantell que porta un bastó a la mà.

Alguns d'aquests fragments es possible que siguin dels anys que seguiren a la destrucció de la Acròpolis d'Atenes pels Perses (480) y fins potser del temps de Pericles, del estil que Furtwaengler anomenà *streng-schoen*. D'allavores es un altre fragment ab un sàtir que toca la cítara.

L'estil lliure del temps de la guerra peloponèsica (430 fins a últims del segle V) està representat en les troballes emporitanes per alguns fragments notabilíssims. Són tots ells de vasos fins y de dibuix excelent. Cal citarne un en el que ·s veu un Eros volant entremitg d'una dòna probablement asseguda y d'un home del que sols s'en veu el braç y la mà que sosté una llança; en un altre hi ha un cap de cavall; però es sobre tot interessant un que mostra un cap d'Atena ab elm (fig. 14); y un altre ab una figura de dòna (fig. 15).

Se troben també fragments de vasos del sigle IV, alguns procedents de les fàbriques decadentes d'Atenes, altres de les de l'Italia meridional (fig. 16). Les decoracions de figures són generalment de dibuix groller. També ·s troben fragments de plats ab representacions de peixos.

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

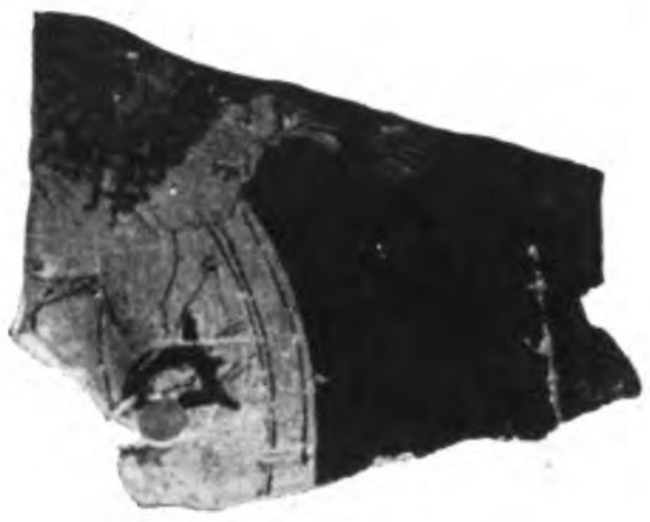

Fig. 14

Segueixen nombrosos fragments de ceràmica campaniana y de *terra sigillata*. D'aquesta última hi han molts vasos casi complerts ab decoracions riquíssimes.

Y per fí són molt interessants els trossos de ceràmica ibèrica: en ells hi apareixen ademés de les decoracions de motius linials: círcols concèntricas, ratlles ondulades, etc., fragments de grans vasos ab belles decoracions florals y grans aucells (*els carnassiers* de Pierre Paris). Però sobre tot tenen interés aquests fragments de ceràmica ibèrica per la importancia que puguin tenir pera solucionar el problema de la datació d'aquesta terriça, car es troben ab més raresa com més profondes son les capes del terreno y apareixen abundosament en les de la ceràmica campaniana. — P. B. G.

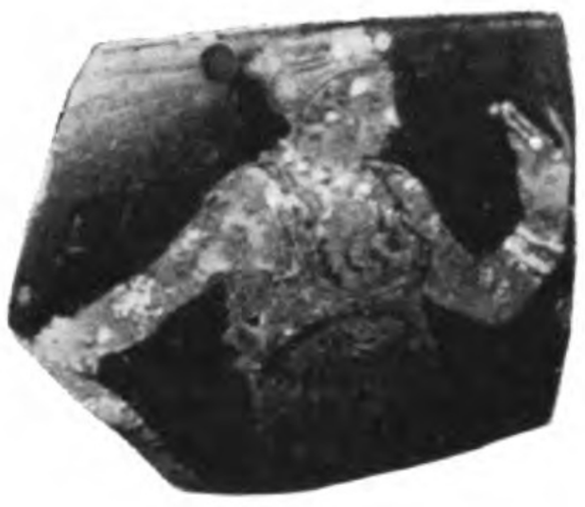

Fig. 15

Fig. 16

INSCRIPCIONS

INSCRIPCIONS EN PEDRA

Indicarien el nom dels proprietaris de les cases entre les ruines de les quals han sigut trobades, puig aquesta circumstancia exclou tota idea de que servissin d'epitafis.

Fig. 17. ΤΙΜΟΥΣ = Τιμοῦς = *de Timo*.

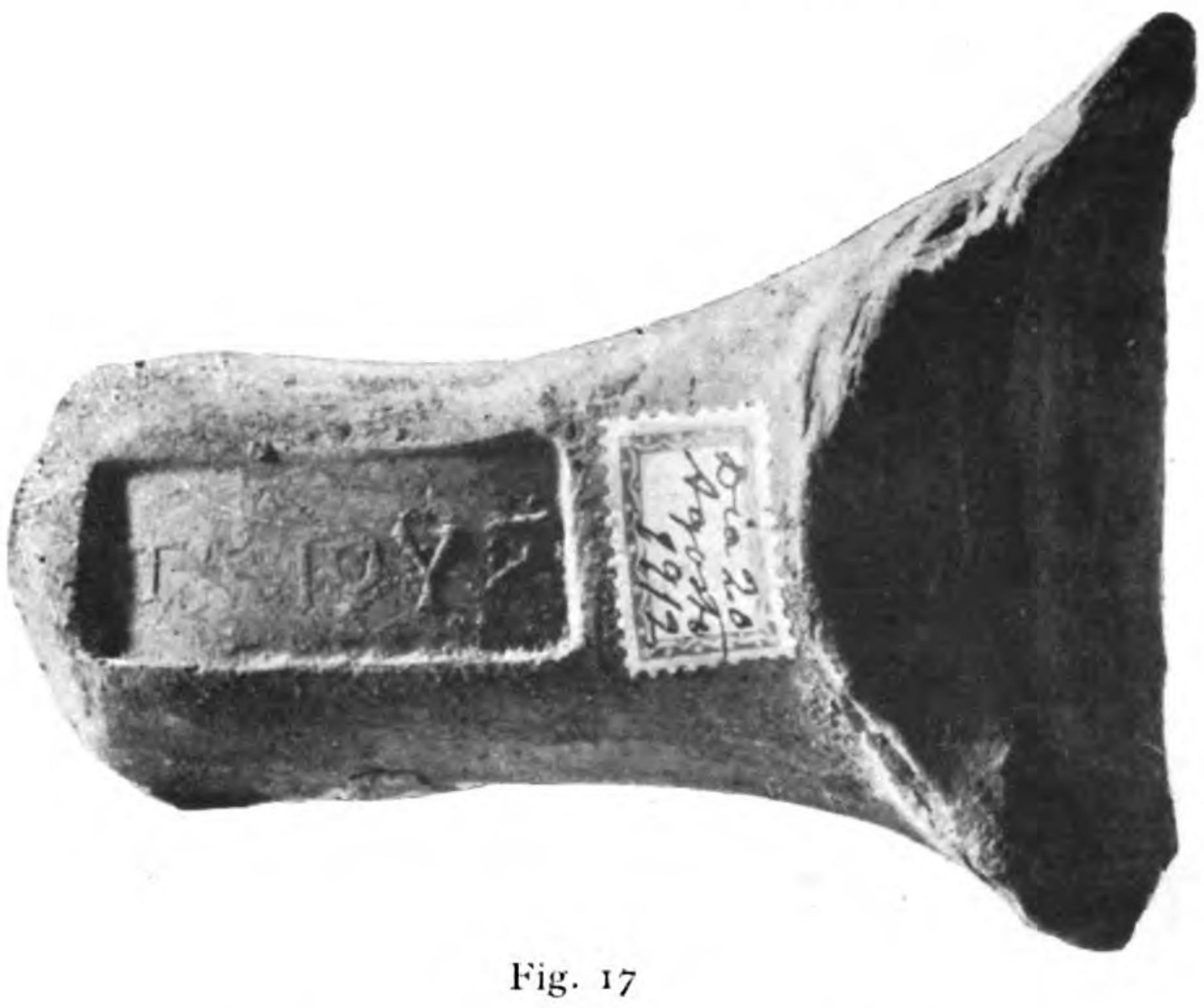

Fig. 17

Fig. 18

Timo (Τιμώ) es nom de dòna; poch freqüent, es retroba però en Herodot (VI, 134, 135), *Antologia Palatina* (V, 197, 198), etc.

Fig. 18. Θ·ΜΙΑΥΤΟ *Deus!* (o bé *IX*) *Miauto.*
ΒΡΑΤΕΥΣ *Brateus.*
ΑΡΝΑΝΙΟΥ *fill d'Arnanias.*

Miauto es un nom enterament desconegut, si no hem de referirli el *Mia*... que comença a llegirse en la inscripció 4974, 27 del *Corpus* de Hübner; no així *Brateus* que, sots la forma *Brateo* apareix en la inscripció 2835 del mateix *Corpus*, procedent d'Arancón, a tres llegües de Soria. Un y altre serien noms ibèrichs. El d'*Arnanias* (o *Arnanios*) en cambi, potser era emparentat ab el de la *tribu Arniensis* (vegis: Titus Livius, VI, 5), que surt en dugues inscripcions tarragonines, les 4120 y 4141 de Hübner.

a Fig. 19 *b*

LLEGENDES EN L'INTERIOR DE VASOS

Fig. 19 *a*. ...]ΕΙΝΗΤΩΝ[...

Són innumerables, y per tant sense cap garantia d'acert, les reconstruccions que podrien intentarse sobre aquestos elements.

Fig. 19 *b*. ...].ΙΔΙΦΑΝΤ.[... = ..ι δίψαντ[ι = *per l'assedegat.*

a Fig. 20 *c* *d*

GRAFITS EN LLUR BASE

Fig. 20 *a*. ΔΕΜΩΝΕΚΟΛΕΣΗ = Δήμων ἐκόλλησε = *Demon ho enganxà.*

Fig. 20 *b*. ΑQΛΑΡΑQΡΟ = ἄκλαρ' ἀκρῶ = *pobre, escolta!*

Els grafits de les figs. 20 *c* (ΑΗ) y 20 *d* (ΑΛΕ) no són més que lletres soltes sense cap valor. — LL. N. D'O.

MOSAICH AB REPRESENTACIONS DE PEIXOS, DESCUBERT A EMPURIES

A mitj Setembre del 1912, quan ja 's pot dir que finia la campanya d'excavacions empreses a Empuries per la Junta de Museus de Barcelona, aparegué, cubrint l'abertura d'una cisterna, un fragment de pedra rectangular tenint incrustat un tròs de revestiment de mosàich, ab peixos marins. La pedra fou arrencada del seu lloch ja en l'antigüetat — tal vegada d'un noble paviment d'una cambra de bany —, y utilisat per aquest vulgar servey de tancar el pou d'entrada d'una cisterna. En lo que resta d'aquest mosàich així conservat, hi ha diferents peixos nadant al fons de l'aigua. A sobre una ròca se veu un bernat-pescaire que té agafat ab el bech un peixet, y se veuen les antenes d'una llagosta. Ha sigut trasladat al Museu de Barcelona, y encare que sóls té vuitanta centímetres de llarch per seixanta d'ampla, es un dels objectes més interessants qu'han sigut descuberts a Empuries.

Els mosàichs de les cases d'Empuries son en general decorats solsament ab temes ornamentals romans; l'únich mosàich amb representacions figurades, ademés d'aquest dels peixos,

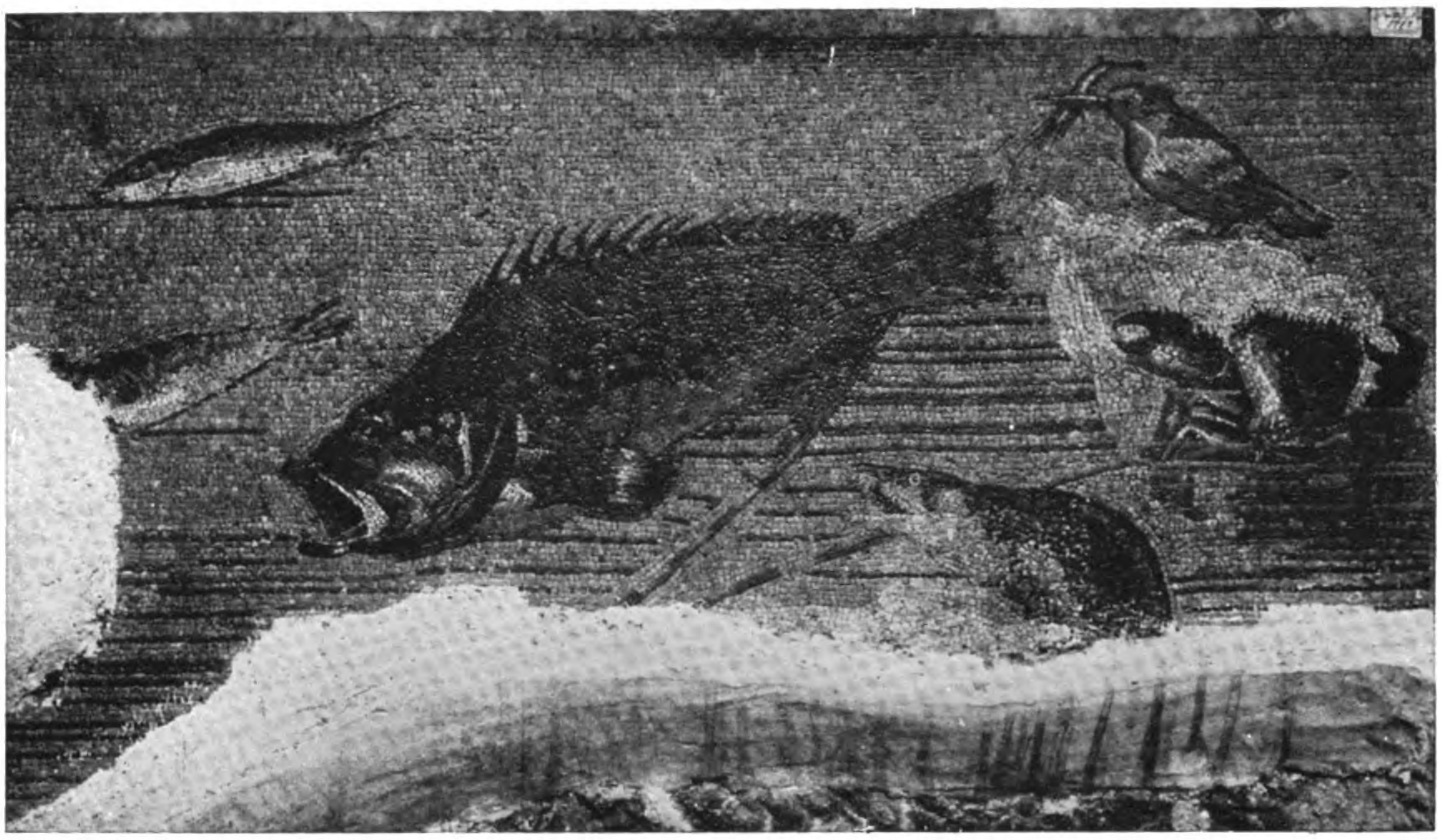

Fig. 21. — Mosàich ab representació de peixos, de decoració helenística, trobat a Empuries

es el del *Sacrifici d'Ifigenia*, descubert fa més de vint anys y que ·s troba encare en el lloch que fou trobat (1). Tots dos son d'una tècnica molt fina y estan executats en petites peçes de marbre; els dos semblen obra d'un mateix taller d'hàbils mosaicistes romans, del primer segle del Imperi, que, proveits del repertori helenístich a la moda, s'instalaren potser a Empuries el temps suficient per executar dos o tres encàrrechs d'obres fines, o potser obra transportada, feta pel comers d'Italia y Grecia.

Un mosàich una mica deteriorat, també ab peixos, semblant al d'Empuries, se troba a Palestrina, en el santuari comú a tot el Laci (2). A un costat del gran pati del temple de la Fortuna, existeix una petita cova ab una estalactita que fou conservada en estat rústich, potser perque la tradició posava allí el recort d'alguna divinitat local. El sòl de la petita cova està cobert d'un mosàich ab peixos, y l'aigua que cau de l'estalactita contribueix, ab el reflexe que dona l'humitat sobre ·l paviment, a donar l'apariencia de realitat al mar figurat en el mosàich. Se veuen unes roques en primer terme y uns crustacis, dues llagostes dins l'aigua poch profonda; més lluny els grans peixos del fons del mar, alguns molt semblants als del mosàich d'Empuries.

Un mosàich del mateix istil y ab peixos, se troba en el Museu de Nàpols; altre, també ab peixos, servint de fons a una cambra de bany, de 14 m. quadrats, se descubrí a Roma en 1888, a un hort de Sant Llorens de Panisperna (3). Les parets de la cambra eren revestides d'altres mosàichs ab fulles y volutes d'acant plenes d'aucells; en el mosàich del fons, qu'era molt fi, després d'una faixa de cresterias, hi havia la representació de l'aigua ab peixos. El mosàich fou destruit al arrencarlo; queden pochs fragments en el Museu dels Conservadors, al Capitoli (4).

Dos fragments quasi quadrats d'un gran paviment, ab peixos, se troben al Museu de les Termes de Roma. Altre del mateix tipu se descubrí a Ostia; altre a Pompeya: emblema circular de 58 centímetres, ab peixos combinats per omplir l'espay (5).

(1) Pera ·l mosàich d'Ifigenia, que reprodueix un quadro del pintor jònich helenístich Timantes, vegis l'important comunicació de M. Heron de la Villefose en el *Bull. de la Société des Antiquaires de France*, 1892. Vegis també l'article, exposant l'estat actual de la qüestió, de M. Michela, en *Ausonia*. Roma, 1909.

(2) Vegis sobre ·l temple de Palestrina y el mosàich R. Delbrück, *Hellenistische Bauten in Latium*, 1909-1912. Reprodueix el mosàich a la fig. 50 del vol. I.

(3) Vegis referent a n'aquest mosàich, el *Bulletino della Comissione d'archeologia communale*, 1888, pàg. 263.

(4) Parla d'ells Helbig, *Führer durch die Sammlungen Klassischer altertumer in Rom*, 1912.

(5) Vegis per els mosàichs d'Ostia y Pompeya la corresponent nota a les *Notizie degli scavi*. Al publicar el de Pompeya se fa referencia al epigrama de Marcial, III, 35, *Artis Phidiaca toreuma clarum, Pisce aspicis: adde aquam, natabunt*. Però es fàcil que ·l poeta se refereixi més aviat a una copa d'ònix ab varis estratus de camafeu, com la copa Farnesi; creyem oportú recordar la copa del tresor reyal de França, ab peixos en relleu blanch sobre fons negre.

Veyem donchs que ·ls mosàichs ab peixos eren freqüentíssims (1). Era un tipu helenístich de decoració que devia ser inventat en la gran època dels mosàichs, en el segón segle avants de Jesucrist, quant se crearen els tipus que ·s varen usar més tart per l'art romà. El seu ús sembla indicat per una cambra de bany; el més antich dels conservats, que sembla ser el de Palestrina, té també l'aigua que s'escorre per damunt. Podria ser un invent d'Alexandria, però molts d'aquests tipus helenístichs son de la Jonia y de l'Asia Menor; l'inventor, per exemple, del tipu de mosàichs ab dexies, òssos y escombraries a terra, del que hi ha una copia en el Laterà, era un artista de Pergam. Potser també fou de l'Asia l'inventor del tipu de mosàich ab peixos, car el Laci, ahont se trobà el mosàich de Palestrina, tenia, avants del Imperi, més relació artística ab la Jonia que ab Alexandria. Y ·ls trobem, ab tot, a Pompeya y a Ostia, sucursals de l'helenisme alexandrí, verdaders suburbis de la capital grega de l'Egipte.

Es fàcil que ·l tipu primitiu tingués en els caires una part representant roques y la vora del mar; en el mosàich de Palestrina se veuen els restes d'edificis a prop del mar; en el centre devia apareixer més profond (2). L'efecte que ·s conseguia respòn a l'idea d'aixamplar ab una ilusió de profonditat l'àrea de l'habitació. — J. P. S.

Les quantitats invertides en els treballs realisats a Empuries han sigut:

Any 1911

Terrenys (arrendaments, contribució)	92'70	ptes.
Maquinaria, eynes, etc	141'70	»
Remeses d'objectes desd'Empuries als Museus	17'50	»
Personal	4,237'90	»
Conservació	415'00	»
Total	4,904'80	ptes.

Any 1912

Terrenys (compres, arrendaments, contribució)	2,258'26	ptes.
Maquinaria, eynes, etc	14'65	»
Remesa d'objectes desd'Empuries als Museus	38'35	»
Personal	4,697'05	»
Conservació	568'00	»
Total	7,576'31	ptes.

J. P. C.

Les excavacions de Castell-Rosselló

Del *Rapport* de Mr. F. P. Thiers, publicat al *Bulletin archéologique du Comité des travaux historiques et scientifiques* (any 1911, 2.ª entrega, pàgs. 208-220), se desprenen les següents interessants noticies sobres les excavacions verificades pels voltants del Castell-Rosselló (Pirineus Orientals) sobre l'emplaçament de l'antiga *Ruscino*.

Mr. F. P. Thiers, corresponent del *Comité des travaux historiques*, de França, durant l'any 1908, emprengué l'exploració metòdica de les ruines de Ruscino, que va donar per resultat la troballa de fragments d'una placa de marbre blanch, ab restes d'una inscripció civil. En virtut d'aquest descobriment, Mr. Thiers rebé una subvenció del ministeri d'Instrucció Pública, de França, per continuar els seus treballs. Per l'Agost de 1909, Mr. Thiers tornà a excavar. Fruit d'aquesta recerca fou el descobriment del forum de Ruscino, situat en l'extremitat Sud d'un coll a la vora de Bigorra. Com la majoria dels forums coneguts, el de Ruscino contenia una munió d'estatues dedicades a emperadors, funcionaris imperials o municipals, etc.

(1) En l'*Inventaire des mosaïques de la Gaule et de l'Afrique*, son molt abundants els descrits ab orles de peixos o peixos al centre.

(2) Que tots aquests mosàichs ab peixos procedeixen d'un tipu comú, ho indica, també, la semblança en el color. Tots tenen una entonació grisenca, car els verts y grochs son dominats per el gris.

Cap de les nombroses inscripcions trobades es complerta. No obstant, totes elles ofereixen viu interès. Una d'elles es una inscripció en honor de Calígula, encara que no ·s pot fixarne la data d'una manera precisa. Més tart, potser a l'època dels Antonins, aquesta placa fou regirada pera gravarhi al revers un'altre inscripció que ·s refereix probablement a l'administració municipal de Ruscino. Altres inscripcions interessants foren trobades al mateix lloch.

Mr. Thiers ha descobert també un ample tros de mosàich de distribució purament geomètrica, y una barra de plom, que pesa uns 20 kilos, que representa una pota de caball y podria provenir d'una estatua eqüestre.

Fora d'aquestes troballes les d'objectes diversos fetes sobre l'emplaçament de Castell-Rosselló, son escasses. Hi ha entre elles: un coltell pera el sacrifici, de ferro, y un'ample y mince fulla d'alsina, en bronze, despresa segurament d'una corona imperial.

Avans de ser Ruscino una ciutat romana, havia tingut llargues etapes de prosperitat. Durant molts segles una població ibèrica aglomerada va residir en el coll de Castell-Rosselló. La cronologia de les monedes ibèriques y gregues que s'han trobat agafa desde ·l segle VIè fins els primers emperadors romans. Al nombre primer de la revista *Ruscino* pera l'any 1912, el Dr. J. Massot *(Note sur des monnaies trouvées à Castell-Rosselló)* ensaijà una classificació de les 152 monedes pertanyents a diversos propietaris, que ha pogut examinar. Aquesta classificació divideix aqueixes monedes en gregues, celtiberes, celtes, romanes, visigòtiques, modernes y un grupu de indeterminades.

Mercès a la seva situació excepcional, entre ·l Pirineu y Narbona, no gaire lluny del mar, y a la vora de la gran via que comunicava Catalunya ab la Galia, Ruscino devingué un centre comercial molt actiu, fundat probablement per els fenicis, com el seu nom sembla indicar, y freqüentat més tart pels grechs. El museu de Perpinyà posseeix fragments d'una cratera ab figures roges, trobada a Castell-Rosselló. El mateix Mr. Thiers ha recullit també abundants fragments de vasos pintats, que poden remontarse fins al segle IV.

A la BIBLIOGRAFIA de la present crònica poden veures els articles publicats per Mr. Thiers sobres aquesta qüestió a la revista *Ruscino*, en la qual s'ha publicat també un plano de les excavacions efectuades a Castell-Rosselló.

Excavacions a Sabadell

Durant la tardor del any 1912, el membre de l'Institut D. Joseph Puig y Cadafalch fou pregat de visitar un començament d'excavacions que ·s feyen en un turó situat al nort de Sabadell. vora l'hermita de la Mare de Deu de la Salut.

Inicià les excavacions el professor de l'Escola d'Arts y Oficis d'aquella ciutat D. Joan Vilà, sots el patronat de l'Academia de Belles Arts d'aquella ciutat.

L'excavació donà per resultat la troballa d'uns restes de construcció en una extensió de dèu

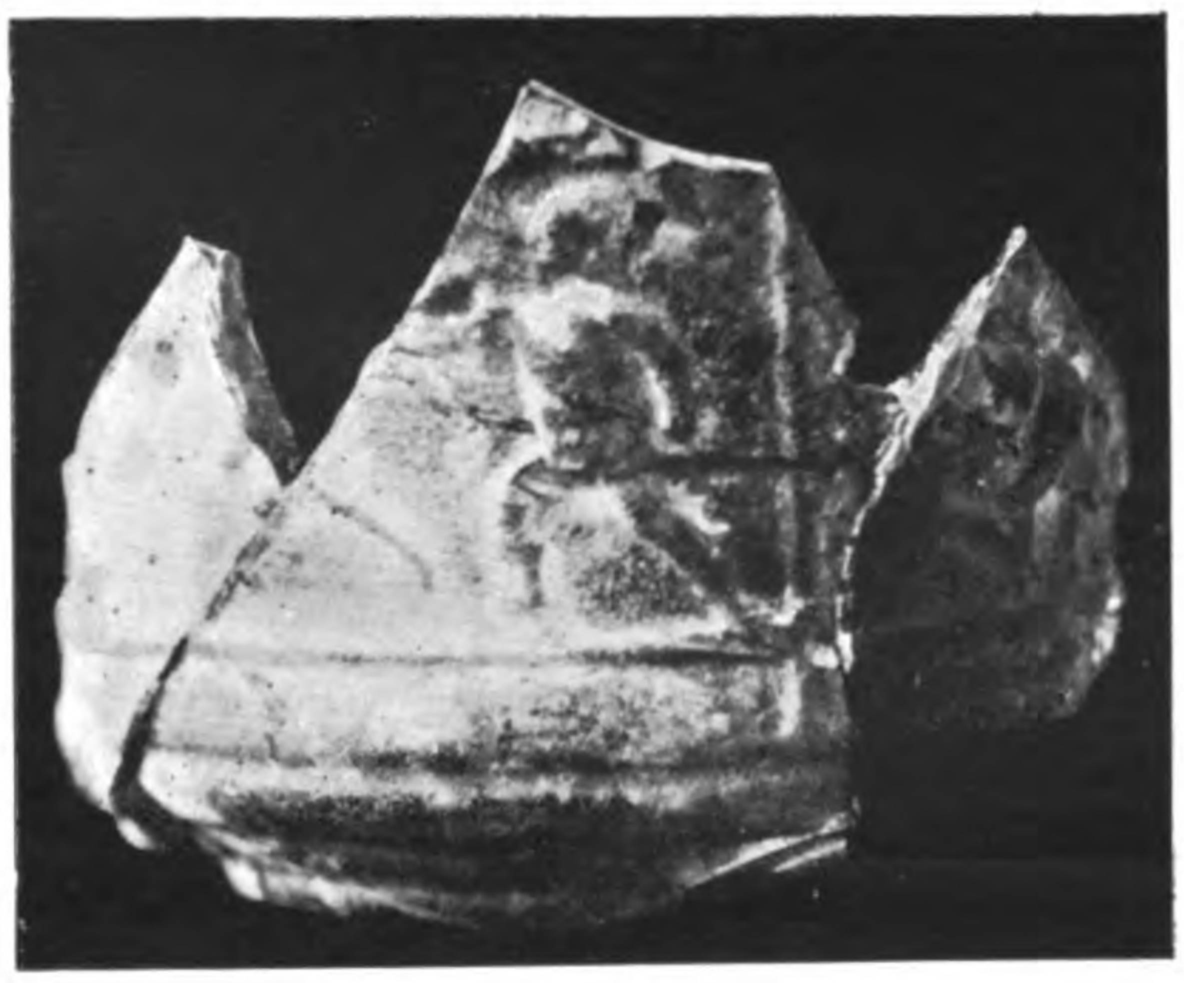

Fig. 22
Vidre ab ratlles trobat a les excavacions de Sabadell

Fig. 23
Dibuix aclaratori de la figura anterior

Fig. 24.—Vidre grabat trobat a les excavacions de Sabadell

o dotze metres d'ample aproximadament, dividits en varis recintes, dins d'un dels quals se trobaren varis *dolia* de gran diàmetre.

La ceràmica que aparegué ab un comensament d'estratificació fou tota romana y divisible en tres grupos: Ceràmica de pesses grosses (àmfores, teules y *dolia*); ceràmica petita ben tornejada, sense barnís ni decoració, y, finalment, ceràmica d'Arezzo, ab relleus, alguns de fina labor.

Entre les troballes aparegueren els dos fragments de vidres que reproduim (figs. 22, 23 y 24), y com a nota d'interès en varis dels fragments d'Arezzo, les marques de fabricació que no s'han estudiat encara, però algunes de les quals podem dir per de prompte que eren ja conegudes.

Ab els objectes trobats en aquestes excavacions, la ciutat de Sabadell inicià un Museu que s'instalarà en l'edifici de la Caixa d'Estalvis, haventse constituit una Junta de Patronat pera portar avant l'obra començada y intentar noves excavacions en llochs ahont s'han trobat objectes que permeten suposar l'existencia de noves estacions que podrien tenir interès arqueològich.

Troballes romanes a Reus

En la finca anomenada Hort Lluny, al N. E. de la ciutat de Reus y a un kilòmetre de distancia, s'han fet durant l'any 1912 alguns descobriments interessants que indiquen l'existencia d'una colonia agrícola romana en aquell indret.

D'abans d'aquesta data, y desde l'any 1879, anaven apareguent a mida que ·s feyen treballs de conreu de les terres, objectes varis que ·l propietari de la finca, D. Ferràn Miró d'Ortaffà, anava recullint. De l'inventari d'aquests objectes ne destaquen com a més importants una làpida, un sepulcre sense exornació y qualques fragments d'escultura en pedra, junt ab nombrosos troços ceràmichs. Darrerament, en la part Sur d'aquesta finca foren trobades varies sepultures de planta rectangular, cobertes ab tègules dintre les quals aparegueren esquelets sencers, si be desproveits de tota indumentaria y acompanyament d'objectes.

Entre la terra remoguda pera ·l descobriment d'aquestes sepultures, se trobà gran abundor de ceràmica grossa, com àmphores, teules y fragments de tinells, y ab aquestes, dues àmphores més que contenien els restes de dos cossos petits. Altres troballes foren un morter de pedra, un fragment de fust de columna ab estries y un dau de marbre de forma rectangular, ab un cèrcol en relleu, com un reste de corona.

Al peu d'aquestes sepultures hont foren trobats els fragments citats, aparegué un forn de ceràmica, ab una boca d'uns tres metres de diàmetre, que obria espay a una

Fig. 25 (Fot. Lladó. Tàrrega)

Un dels mosàichs apareguts en la finca de D. Joan Bori, de Vilet (Segarra), ab motiu de l'aiguat del 1874, segons un dibuix fet aquell any

concavitat plena de pedres calcigades per l'acció del foch. D'aquesta concavitat partia una canal que sortia al exterior fins a dos metres y mitj de llargada, en direcció als restes d'una construcció immediata, anexa an aquest forn. En la part superior de la cavitat referida, apareixen tres regueres radials, que servirien pera donar sortida als gasos produits per la combustió. Al entorn d'aquesta construcció industrial se trobaren troços d'argila cuita.

A la part est de la mateixa finca fou trobat un segon forn en forma de sot, de cinch metres de llargada, un d'ample y un de profonditat, ab quatre regueres de respiració a cada costat. La coberta es feta per una volta d'argila tallada transversalment, a intervals regulars, pera donar sortida al fum.

La ceràmica trobada al costat del un y altre forn es de gran tamany y sense exornació de cap mena. Sols en una de les tègules d'enterrament se trobà una lletra de marca y per les formes de tinells, àmfores y gerres, podem suposar aquests forns ocupats simplement en la producció d'atuells pera les necessitats agrícoles.

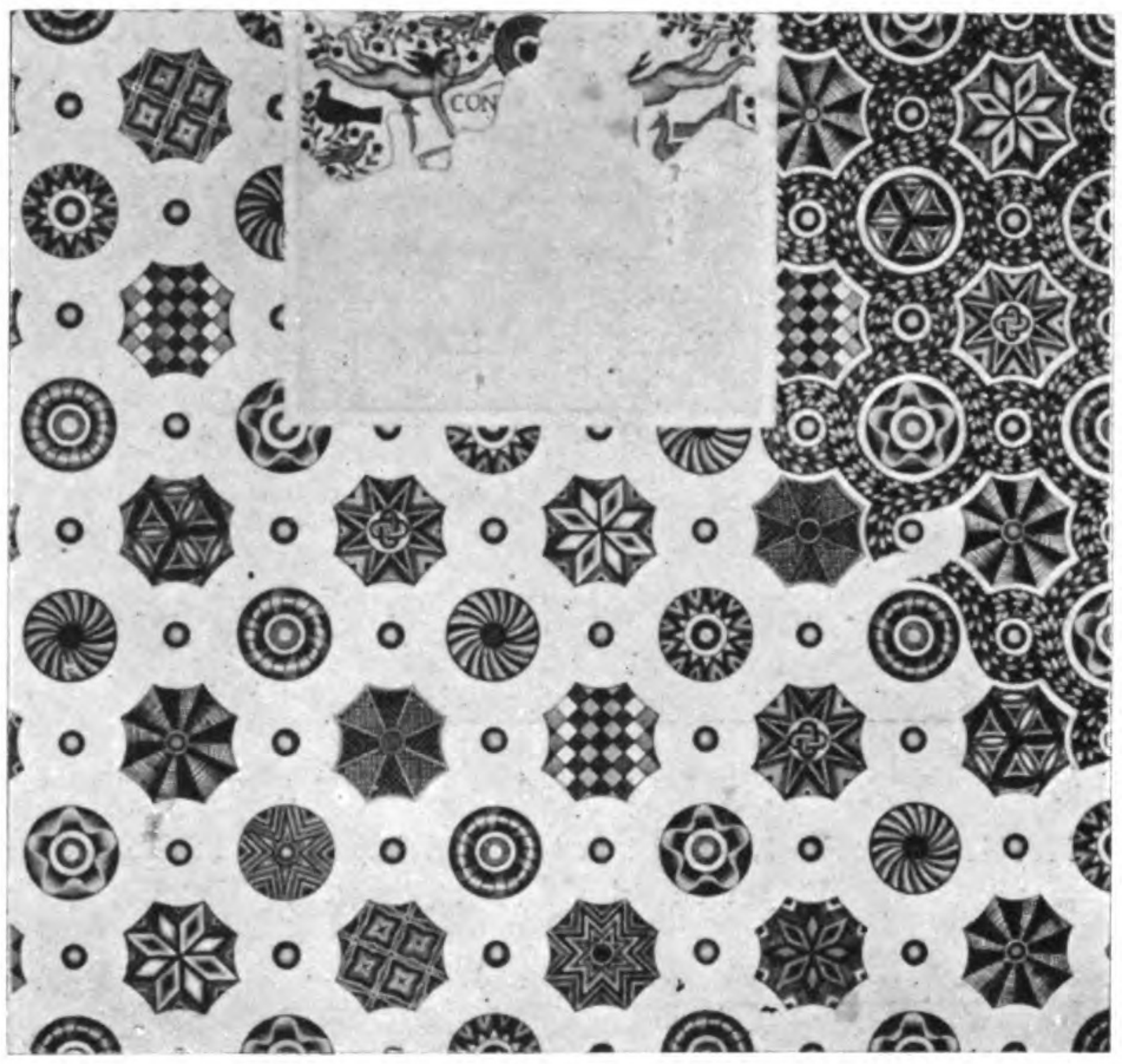

Fig. 26. — Dibuix d'uns mosàichs descoberts per la riuada del any 1874, en la finca de D. Joan Bori, de Vilet (Segarra). El fragment central del mosàich es al Museu Provincial de Lleyda

Descobriments arqueològichs entre les comarques de la Segarra y l'Urgell

Fig. 27 *(Fot. Lladó. Tàrrega)*
Mosàich descobert, durant l'octubre de 1912, en la finca de D. Joan Bori, de Vilet (Segarra)

Durant la tardor de 1912, fent els treballs de replantació d'una vinya del terme de Vilet, tocant a Sant Martí de Maldà, y enclavada en terres divisories de la Segarra y l'Urgell, la rella va topar ab nombrosos fragments de mosàich que cridaren l'atenció del propietari del terreny D. Joan Bori y de les persones interessades en les coses d'arqueologia de per aquells voltants.

Ab motiu d'aquesta troballa, revingné a la memoria que en aquell mateix indret y dins la mateixa finca del Sr. Bori, aleshores en conreu, un aiguat, l'any 1874, va posar en descobert dos mosàichs romans ab figures, el fragment més important d'un dels quals fou trasladat aleshores a Lleyda, després d'una visita que ab motiu d'aital aparició feu en aquell indret la Junta de Monuments de la referida ciutat (figs. 25 y 26).

Enviada a cercar a Lleyda l'acta de la visita recordada, se posà en clar que dels dos mosàichs apareguts ab motiu de la riuada sols n'havia sigut arrencat un fragment, mosàich del qual en aquella ocasió se 'n feu un dibuix complert y colorit, així com de l'altre, que va quedar enterament cobert de nou.

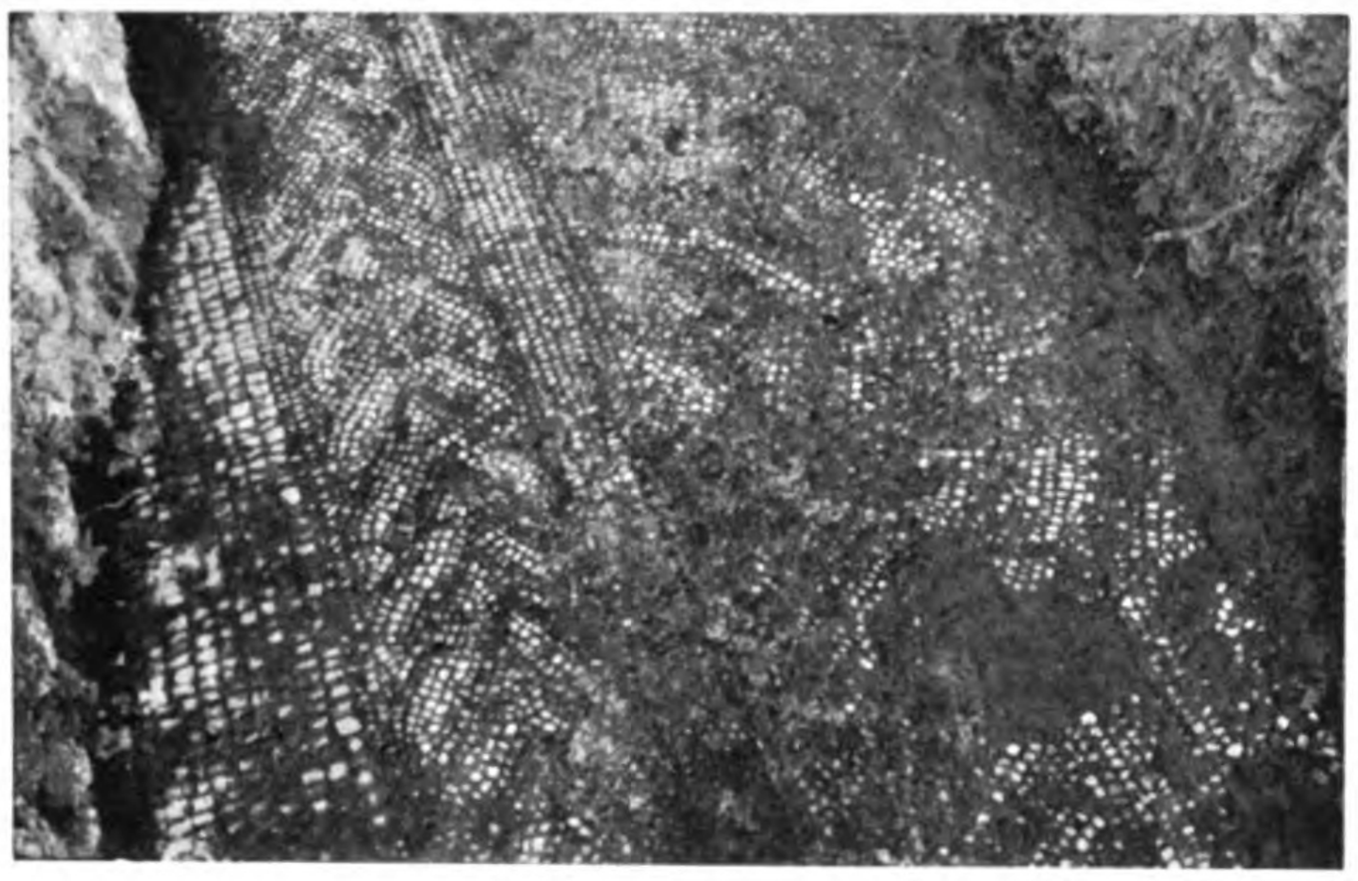

Fig. 28 *(Fot. Lladó. Tàrrega)*

Mosàich descobert, durant la tardor del 1912, en la finca de D. Joan Bori, de Vilet (Segarra)

Fig. 29 *(Fot. Lladó. Tàrrega)*

Canalisacions descobertes en la finca de D. Joan Bori, de Vilet (Segarra)

De moment, la claricia que donava l'acta de Lleyda feu creure que ·ls fragments del mosàich arrencat perteneixeren a un dels mosàichs dibuixats aleshores, en el qual apareix un gerro y que, segons el document referit, va quedar colgat allí; mes una petita excavació feta en aquell indret va donar per fruit la descoberta d'un nou mosàich de dibuix de llaceries geomètriques a cinch o sis colors, de pedra, de tamany petit, revelant un caràcter sumptuós ben senyalat (figs. 27 y 28). Aquest mosàich, tallat en alguns llochs per l'arada a tot l'ample de la vall de la vinya, era limitat per un fonament de paret feta de carreus de pedra d'uns quaranta centímetres, sense treballar, limitantlo en una superficie de corredor, d'uns tretze peus de llarch per set d'ample.

En altres indrets de la vinya que s'excavaren, cercant el mosàich dibuixat, se trobaren senyals d'obra, tals com una canalisació d'aigues (fig. 29) feta ab tobes d'uns quaranta centímetres quadrats, fragments de guixos motllats ab motius de llorer, l'emprenta d'un tinell de gran tamany en la terra, una sepultura feta de lloses desvastades, en la qual aparegueren qualques òssos humans, ab evidentes senyals d'haver sigut regirada, y un troç de mosàich de pedres de dos centímetres, descobrint dibuixos sencills en blanch y en negre.

Al costat d'aquestes troballes més importants, aparegueren gran nombre de troços de terra cuita perteneixents a objectes de gran dimensió, tals com nances y brochs d'àmfora, tègules, parets de tinells y alguns, però molt escassos, de ceràmica fina, entre ·ls quals n'hi havia d'aretins ab relleus ornamentals, sense figures.

La manca de ceràmica petita en aquell indret, es deguda sens dubte a la pendent molt senyalada del terreny, en referencia al riu Corb que la voreja; essent molt possible que les aigues se n'hagin endut els troços més petits pera deixar els més granats que apareixen molt superficials.

Aquestes troballes cridaren l'atenció dels interessats, y haventse donat el cas d'apareixer sovint ceràmica esmicolada en un indret proper, situat al nort de Sant Martí de Maldà, en el turó que porta el nom del des-

Fig. 30 *(Fot. Lladó. Tàrrega)*

Sepultures excavades a la roca, al peu del turó de Maldanell (Urgell)

aparescut poble de Fegonussa, feren per allí qualques observacions, que donaren per resultat la troballa de gran nombre de troços de ceràmica, entre ·ls quals apareixien marcadament quatre grupos: un de ceràmica aretina, un altre de ceràmica ibèrica, un altre de ceràmica ab barnís negre molt perfecte, y, finalment, una ceràmica mal-cuita ab exornacions digitals que ·s correspondria ab qualques pedres de sílex treballades que ·s trobaren conjuntament.

Fig. 31 *(Fot. Lladó. Tàrrega)*
Paviment romà en una de les feixes del turó de Fogonussa (Urgell)

El terrer d'aquest turó ve escalonat per medi de feixes, y entre les pedres que composen els marges d'elles se troben restes d'objectes, com moles, y altres no menys interessants.

Al flanch oest de dit turó hi ha una gran roca ab cinch sepultures excavades en ella (fig. 30), y sortint per una de les feixes, se veuen alguns pilans de pedra ben treballats, de dos pams de gruix en pedra, que per la direcció semblen correspondre a un paviment que apareix al peu d'un'altra feixa inferior, a cosa d'uns dotze pams.

El paviment es de formigó, y pot veures la seva situació per medi de l'adjunta fotografia (fig. 31).

Altre dels indrets interessants de per aquells volts, es el turó de Maldanell, que anomena un poble desaparescut, y del qual parlen qualques documents del s. XV existents en l'arxiu parroquial de Maldà.

Al peu de dit turó que coronen els restes d'un castell mitg-eval, se troben les dues pedres verticals d'un dolmen, haventhi un xich més avall restes probables de la pedra de coberta.

Al peu del dolmen foren trobades qualques engrunes de ceràmica mal cuita, y a cosa de dèu metres en direcció al nort, y a un més baix nivell hi ha situada una gran roca ab sepultures excavades, igual a la descrita al parlar de Fegonussa. — J. F. Y T.

Troballa de motllos de ceràmica sigillata roja (Solsona)

En una comunicació feta per Mossèn Joan Serra y Vilaró en la «Pàgina Artística» de *La Veu de Catalunya* del 18 d'Abril de 1912, se dona compte del descobriment d'un forn de terra sigillata en aquella comarca, com a fruit d'unes petites excavacions començades en vistes a les moltes troballes de fragments saguntins que venien fentse.

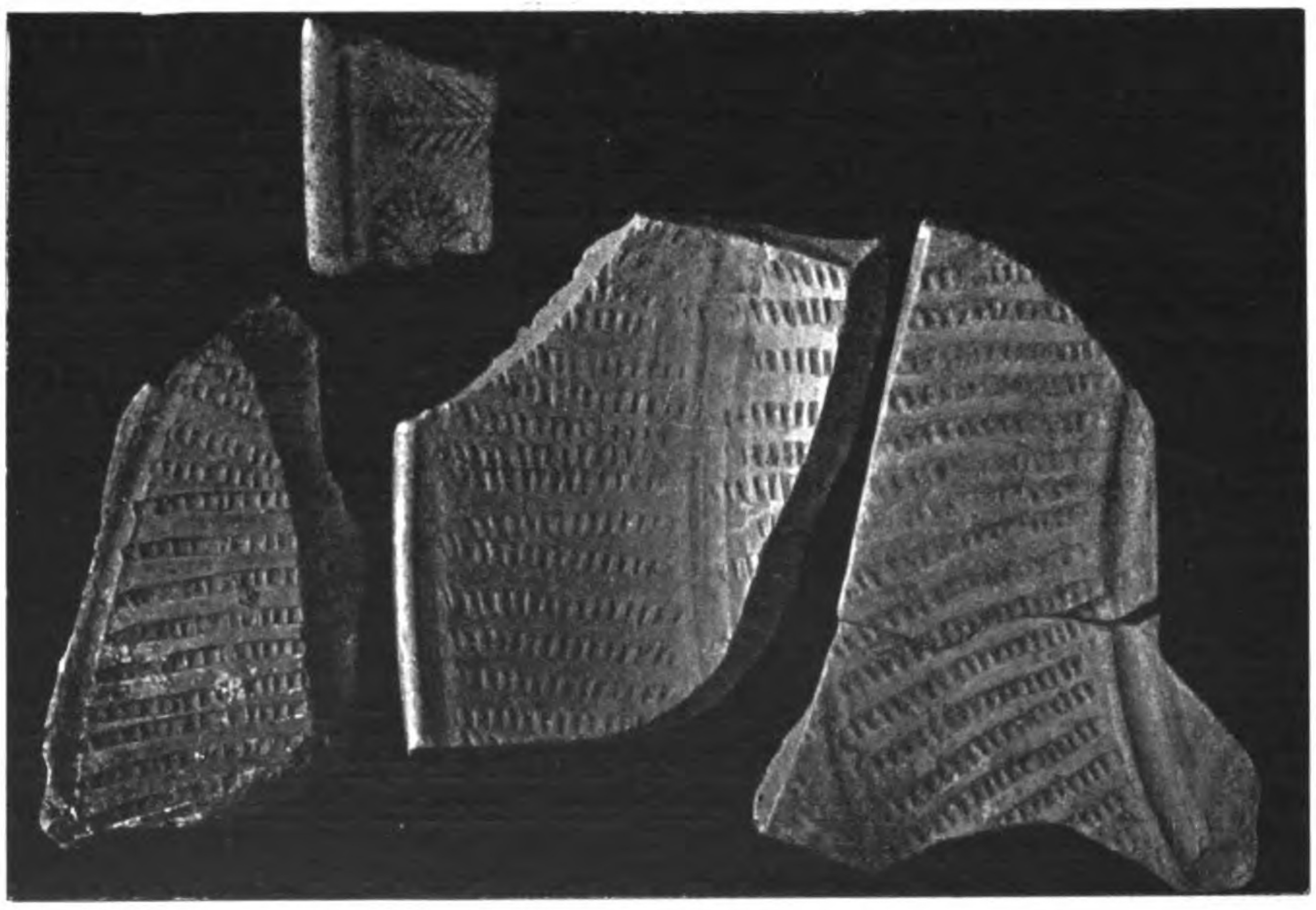

Fig. 32. — Fragments de motllos de ceràmica sigillata trobats a Solsona

El lloch de la troballa del forn de referencia es en l'anomenat Pla de l'Abella, propietat de La Sala de Linyà, municipi de Nevés, apareguent aquestos entre diversitat de fragments, els quals, si no han permès reconstruir per

complert cap objecte, han sigut suficients pera donar idea de les formes més usuals, que son les de les «scurulæ» de que parla Martial, haventn'hi de molt variades dimensions. També s'hi

Fig. 33. — Fragments ceràmichs de les excavacions de Solsona

trobaren troços de motllos (fig. 32), altres utensilis pera la fabricació dels objectes fragmentats (fig. 33) y un petit bronze que reproduim (fig. 34).

Fig. 34. — Bronze trobat a les excavacions de Solsona

Els dibuixos son, per lo comú, molt senzills y d'un marcadíssim caràcter barbre.

Ab la troballa d'aquests forns en terres de l'antiga Lacetania, s'aferma l'idea que d'un quant temps en aqueixa banda se tenia, de que no tots els objectes d'aquesta ceràmica romana, vermella, ab relleus, ens venia dels gerrers de Arezzo y de la Galia, com de molt temps s'havia cregut.

Les obres d'excavació, molt modestes, son portades a cap esforçadament pel mestre de cases D. Joseph Sagués, qui en el cas present rebé l'ajuda material de D. Joan Vicens, y del propietari de les terres, D. Joseph Sala. — J. F. y T.

La nova estatua de Tarragona

Els alumnes dels últims cursos de l'Institut de segona ensenyança de Tarragona, sots la direcció del professor D. Martí Navarro, varen trobar, el día 29 de Mars de 1912, en els solars veins de la plaça del Progrés d'aquella ciutat, una hermosa esculptura femenina de marbre blanch, a la qual manquen la testa y la mà esquerra.

Vegis en aquest mateix ANUARI l'*addendum* al treball de Mr. Albertini, *Les sculptures antiques du Conventus Tarraconensis.*

El vas ibèrich d'Archena

El Museu de Barcelona posseeix dos vasos ibèrichs de la necròpolis d'Archena, dels que'n va parlar M. Pierre Paris en l'ANUARI de 1907: «Quelques vases ibériques inédits». Altres vasos son al Louvre, ahont, com explica el mateix M. P. Paris, hi varen anar a parar per la seva intervenció. Els de Barcelona els varem comprar de segona mà a D. Antoni Vives, però no hi ha cap dupte de la seva procedencia: tots dos son de la necròpolis d'Archena.

El descubridor d'aquests vasos, com acostuma a succeir a Espanya, no era un aciensat, sino un fuster tallista, ab pretensions d'esculptor, anomenat D. Enrique Sala. Els vasos eren com una dotzena; els va portar a Madrid; allí els va vendrer a uns y a altres, no reservantse més que el més gran de la colecció, un vas pintat ab figures humanes, que inútilment van pretendrer M. P. Paris

Fig. 35. — Vas ibèrich d'Archena

y els aficionats madrilenys. Els mateixos pretendents l'hi van fer entrar afició a l'Enrique Sala per aquella olla, y creyentse que faria la seva fortuna, l'hi va guarnir una capsa model y ab ella s'en va anar a còrrer món. El vas y en Sala van anar a Londres, després se ·ls hi va perdrer el rastre. Monsieur P. Paris es creya que havien anat a Amèrica... «Però tornaràn — afegia, — y estiguèu amatents, perquè ab l'estima d'afecció que l'hi ha posat en Sala, vosaltres sou els únichs que l'hi podreu pagar el vas.»

Les coses han anat d'una altra manera, y nosaltres ens en alegrem. En Sala, ab el vas y la capsa van tornar a Andalusia y d'allí a Madrid y per fi l'any passat, el *Centro de Estudios Históricos* va comprar finalment la famosa pessa de ceràmica, per unes 3,500 pessetes. Aquell vas es excepcional, tant per la seva valua com per les representacions figurades que l'adornen: unes figures estilisades, com si combatessin y una ab l'espasa *falcata*, característica dels guerrers ibèrichs (fig. 35).

Quan aquest vas va compareixer a Madrid per primera vegada, era l'únich vas ibèrich ab figures humanes: ara han sortit els vasos de Numancia, y el d'Ampuries de la colecció Cazurro (vegis *Crònica* ANUARI, 1908), y a més fragments trobats a l'Alcudia d'Elx per l'Albertini, tenen també restes de figures humanes.

Ara que s'ha recobrat el vas d'Archena (y també, sobretot, el seu descobridor), es de creurer que el *Centro de Estudios Históricos* aprofitarà aquesta ocasió pera ilustrar tota la necròpolis. En

quínes condicions se va fer el descobriment? No ho sabem encara. Se trobaren sols aquests vasos? En Sala podrà dirho, com també si estaven junts ab altra ceràmica, bronzos, fibules y espases, etc. Sabem que alguns d'aquests objectes han sigut adquirits pel *Centro de Estudios Históricos* en la mateixa compra; ara falta assegurarse ben bé que no procedeixen d'una altra estació. Les noticies que tenim son, per això, que ·l Sala no va fer altres descobriments que ·ls d'aquesta necròpolis d'Archena. — J. P. S.

Noves pintures murals catalanes

En una comunicació al «Congrés per l'Historia de l'Art», tingut a Roma, vers la fi del 1912, D. J. Pijoan va anticipar alguns nous datos sobre les pintures romàniques de les nostres iglesies. Primerament va parlar de les pintures de Fenollar, fent notar altres semblances ab els frescos de la cripta de la catedral d'Anagni. El vestit ab veros blaus y blanchs que porten els Reys es troba igual en la figura d'Hipocràs d'Anagni. Els extranys capells que porten els Ancians de Fenollar, es troben també a Anagni y en altres pintures romàniques italianes, com les de Tívoli y Nepi. En lloch de ser les corones d'or que precisa el text de l'Apocalipsi, son capells sacerdotals. Ab aquest petit capell van coberts els sacerdots jueus en la miniatura bizantina y en els mosàichs de l'iglesia de Chora (Kahrie Giami, segle XIV) a Constantinopla. La mateixa transformació dels vells coronats de l'Apocalipsi, en aquests sacerdots orientals, es veu en les miniatures carolingies.

L'iconografia d'aquests ancians a Fenollar no presenta, donchs, cap particularitat inquietant. Tampoch tenen ja rès de desconegut les jaculatories o inscripcions dels evangelistes (que no haviem sapigut llegir y que en Villanueva no va entendre tampoch) en el frontal de plata de la catedral de Girona. Son senzillament els quatre versos de SEDULIUS: *Paschalis carminis*, lib. I, versets 355 a 359:

Hoc Mattheus agens hominem generaliter implet.
Marcus ut alta fremit vox per deserta leonis,
Iura sacerdotii Lucas tenet ora invencii,
More volans aquilae verbo petit astra Iohannes.

Aquests versos posats com a jaculatoria al peu de les miniatures dels evangelistes, van ser molt usats en l'època carolingia y molt després. Els porten les Biblies reyals y fins els senzills evangeliaris com el de Perpinyà. Basta obrir un manuscrit carolingi qualsevol per trobarsels acompanyant les representacions dels evangelistes. El Sedulius va ser un llibre molt popular a l'edat mitjana, però es de creurer que ·l pintor de Fenollar va copiar aquests versos, ja mal entesos, d'una de les representacions figurades.

Les pintures murals catalanes no sols tenen relacions d'estil y de color ab les de l'Italia central sinó ab les de la Lombardia. En el llibre de PIETRO TOESCA, *La pittura e miniatura nella Lombardia*, publicat durant l'any 1912, es descriuen les pintures murals de Galiano y de Civate, que tenen algunes particularitats que retrobem en els nostres frescos romànichs. Les pintures de Galiano son del any 1007, probablement; estàn molt destruides, però en Toesca retreu oportunament la descripció y el dibuix que d'aquestes pintures en va donar un altre autor, que va poder vèureles més senceres, l'ANNONI, en els *Monumenti di Canturio*, pàg. 71, t. VIII.

A dalt, la petxina dels absis de Galiano, està voltada d'una orla que figura una cinta plegada, ab animals entremitg dels meandres, com en algunes pintures catalanes. El fons de l'absis de Galiano es tot blau marí, però té dos zones horitzontals, una d'ocre y l'altre rosada, que representa el terreny, perque porta rametes florides. Aquest terreny florit es troba també a Pedret, es veu en el dibuix de les Verges Fàtues, que va publicar en Puiggarí a l'*Avenç* y es troba també, ab una composició semblant a la de Galiano, a l'absis d'Esterri de Cardós.

En mitg de l'absis de Galiano es veu dret dintre d'una aureola blava, voltada de les faixes de l'iris, el Crist ab la mà dreta alçada, mentres que ab la mà esquerra aguanta un llibre obert: *Ego pastor ovium bonus*. Davant del Redemptor, a Galiano, estàn Jeremies y Ezequiel y a cada costat els arcàngels: Michael ab les ales obertes y el làbaro o estandart y presentant al Crist un ròtul ab la paraula: *Peticio*. Gabriel portava, segons l'Annoni, un ròtul semblant ab la paraula: *Postulatio*.

Fig. 36. — Cap de les pintures de l'abadia de Farfa

La figura de Gabriel, molt esborrada, no ·s distingeix apenes en l'absis de Galiano.

D'aquesta descripció ja ·s veu la gran semblança d'alguns detalls de l'absis de Galiano ab el d'Esterri d'Aneu. A Esterri el pintor ha posat al mitg la Verge sentada, en lloch del Crist, però hi han les figures dels profetes acotxats y els arcàngels ab els ròtuls [*Pe*]*ticio* y *Postulatio*. Igualment es troben aquests arcàngels a Santa Eulalia d'Estahon y a Esterri de Cardós, sempre ab els làbaros y els ròtuls ab les paraules *Peticio* y *Postulatio*. Tres iglesies catalanes, doncs, Esterri d'Aneu, Esterri de Cardós y Santa Eulalia d'Estahon, tenen aquestes dues figures angèliques ab els ròtuls y els noms *Peticio* y *Postulatio*.

Tampoch a Italia son únicament a l'iglesia de Galiano. A Sant Llorens fòra els murs, de Roma, diu en Rossi que ·s veyen en unes pintures fetes malbé, potser del segle XII: «erano inscritte sui labari dei due »archangeli le parole PETICIO, PRE»CATIO» (*Bulletino di archeologia cristiana*, I, p. 47).

Es de creurer, donchs, que hi haurà una composició típica original, que reproduiren els decoradors italians y catalans, la de l'Aparició de l'Etern dintre d'una aureola, voltat dels querubins del tetramorfo, de serafins y arcàngels, ab els làbaros y ròtuls ab els lletreros de les pregaries: *Peticio*, *Precatio*, *Postulatio*... Les rodes del carro de l'Etern, que potser com a representació de l'altra categoria angèlica dels tronos veyem a baix en l'absis d'Esterri, es fàcil que fossin en el mode original, a dalt de la volta, a sota dels serafins, com en la visió d'Ezequiel «perquè l'esperit dels animals estava en les rodes» (Ezeq., I, 21.)

Vetaquí com les pintures murals catalanes que semblaven d'un interès purament local, producte d'una escola provinciana de decoració, serveixen per restaurar un tipu molt antich de l'art llatí-cristià. Era un tema adequat per posarse en els absis del temple les aparicions de l'Etern abreviades y concentrades en una sola visió com en les Biblies carolingies. Això explica que certs detalls se prenguessin d'Ezequiel, altres de l'Apocalipsis. La figura central ja es resoltament el Crist, però en aspecte de majestat. Està en el trono de zàfir (Ezeq., I, 26), y al voltant del trono un arch semblant en aspecte a l'esmeragda (Apoc., IV, 3). Així se troba a Santa Eulalia d'Estahon y per això també l'aureola atmetllada del Senyor, està tota empedrada de gemmes. Altres vegades conformantse més a la visió d'Ezequiel, l'atmetlla es purament irisada, «com l'arch que es en els núvols el dia de la pluja: aixís era l'aspecte de la llum esclatant que ·l rodejava».

Al voltant d'aquest trono, com diu l'Apocalipsis, els quatre animals. Al costat, els serafins d'Ezequiel ab les ales plenes d'ulls, però ja sense les quatre testes; en cambi, devien tenir a sota les Rodes, com a Esterri y, finalment, més enllà els dos arcàngels ab els làbaros y els ròtuls de les prega-

Fig. 37. — Fragment de la decoració d'un absis a Tívoli

ries, anticipantse a intercedir per l'última aparició profetisada del Judici. Aquest devia ser el model primitiu, potser molt antich en l'art llatí-cristià.

La figura central de l'Etern en les pintures catalanes es troba a Fenollar, Sant Miquel de la Seu, Santa Maria de Tahull, Esterri de Cardós, Ginestarre y Santa Eulalia d'Estahon. Els símbols apocalíptichs apareixen també en totes aquestes iglesies, són els elements més constants que no abandonen may la representació central y precisen la referencia a la visió apocalíptica. Els serafins que recorden la d'Ezequiel, son no més que a Esterri d'Aneu, Esterri de Cardós y Santa Eulalia d'Estahon. Les Rodes, com la figura d'Isaies, son no més que a Esterri d'Aneu. Els arcàngels ab el làbaro y els ròtuls fent referencia al Judici, son encara a tres iglesies: Esterri d'Aneu, Santa Eulalia d'Estahon y Esterri de Cardós.

Devien anar a dalt de la volta no més que les figures de les visions; Isaies, Ezequiel y potser Sant Joan, anirien en la paret cilíndrica, en el lloch ahont generalment trobem ara la Verge y els Sants y Apòstols. Les tres figures reunides dels vidents, estàn juntes en la miniatura de la Biblia de Sant Pau de Roma, ahont, en una sola pàgina ilustrada, es resumeixen també les tres visions. Al comensar el segle XI, els pintors romànichs a Catalunya y a Lombardia barrejaven els elements d'aquesta visió segons els venia bé, per omplir els llochs que quedaven en el absis. Així quan no hi cabia més que l'atmetlla de l'Etern, s'hi posaven als costats els símbols del tetramorfo; quan sobraba lloch, s'enquibien en desordre els altres elements, sense respecte al seu significat primitiu.

La falta de consideració al sentit de tot el conjunt es veu més que enlloch en l'absis d'Esterri d'Aneu, ahont el pintor ha conservat els personatges secundaris de la visió de l'Etern, Arcàngels, Serafins, Rodes y Vidents, però s'ha deixat la figura indispensable del Senyor. Com que l'iglesia estava dedicada a Santa Maria, l'Etern ha sigut substituit per la Verge, seguda en un trono ab la companyia dels Reys. Els Arcàngels, en la monografia dedicada a n'aquesta iglesia, dèyem que podrien ser els introductors dels tres reys, com se veuen en l'art bizantina. Però els ròtuls que porten a la mà ens obliguen a rectificar y a creure que són també reminiscencies de la Visió del Senyor, com les Rodes y els Serafins.

Els problemes artístichs y iconogràfichs que proposen les nostres pintures murals disten molt d'estar resolts. Els nostres frescos romànichs son coneguts desde fa cinch anys; es pot dir que ·s descobreixen al publicar les monografies dels fascicles que ·ls reprodueixen. Això fa que s'hi hagi pogut meditar poch. Igualment els frescos romànichs italians son apenes estudiats: es comença no més a compendrer una mica la seva relació ab els mosàichs. Les pintures renanes y franceses han sigut publicades; no es fàcil que la serie s'allargui gaire més. Però a Italia y sobretot al Lacio els frescos romànichs son abondantíssims. Però en la tècnica y el llur color són molt semblants als frescos catalans els italians. Reproduim un cap de les pintures mutiladíssimes de Farfa (fig. 36) y un fragment de la decoració d'un absis de Tivoli (fig. 37). La visió ab ancians de l'Apocalipsis es troba sovint en els mosàichs de Roma, però apareix també en les pintures.

Perque ·s vegi com el mateix estil, ab lleugeres diferencies, es el que decora les iglesies lombardes,

publiquem un cap de Galiano reproduït del llibre d'En Toesca (fig. 38). Es compari aquest cap de Galiano ab un dels de les Verges Fàtues de Pedret; la semblança es tan gran que, projectats de costat, es confondrien. En les pintures de Civate, que en Toesca descriu després de les de Galiano, trobem la visió apocalíptica y àngels molt semblants també als de les pintures catalanes. El tema de la paràbola de les verges que també es allí (fig. 39), presenta algunes variants d'indumentaria de les de Pedret, però en la Biblia catalana de l'Abadia de Farfa les verges son més semblants a les de Galiano.

Fig. 38
Una testa de les pintures de Galiano. (De TOESCA: *La pittura e miniatura nella Lombardia*)

Resumint: en les pintures romàniques catalanes comencem a veure una mica clar en l'iconografia y en les seves relacions ab les pintures italianes del temps. Les composicions absidals úniques que ·s conserven, son principalment dues: visió de l'Etern y adoració dels Reys. Es fàcil que hi hauria també series de sants y santes y escenes evangèliques de les que ·n queden restes a Bohi. A Pedret, en els dos absis laterals, els dos banquets eucarístichs: el de les verges, encara conservat, y el perdut del sopar de la Pasqua. De la serie d'ilustracions de l'Apocalipsis de Bohi no ·n queden més que petits fragments. Això en quant a l'iconografia.

Fig. 39.—Verge sabia de la cripta de Civate. (De TOESCA: *La pittura e miniatura nella Lombardia*)

En quant a l'estil, la confusió es més gran. L'estil dels nostres decoradors dista molt de ser uniforme; uns pinten accentuant les formes y els plechs ab groixudes ratlles negres com els pintors de La Seu y de Tahull. Això els fa assemblar als pintors alemanys de les vores del Rhin ab el seu estil de vidrieres. Es una tècnica que podria venir també per la miniatura. Aquest estil es troba també en les taules romàniques de Vich y Barcelona.

Altres pinten també ab aquestes línies de contorn, però més fines, y dibuixen certes parts ab línies de blanch, com els pintors italians. Els colors son més franchs; hi ha el roig y l'ocre característichs dels frescs italians. Per fi uns altres, com el pintor de la lapidació de Sant Esteve de Bohi y els dels absis de Ginestarre y Estahon formen un tercer grupu d'entonacions fosques, terroses, y més violencia en les formes, que semblen derivar de l'escola antiga hispànica de representacions bíbliques.

Estudiar els temes y els pintors y la seva procedencia sensatament, analisar les seves relacions ab les pintures dels altres paíssos romànichs, averiguar lo que hi hagi de local y tradicional de l'antiga escola hispànica, vetaquí el treball que està esperant al futur comentarista de les nostres pintures murals. Nosaltres per ara no veyem més que ·ls problemes y els elements per la seva solució. — J. P. S.

Durant l'any 1911 han continuat els treballs de copia fets per la Junta de Museus, essent reproduides ja en pintura o dibuixos pel Sr. Vallhonrat, les pintures de Ginestarre, Estahon, Esterri de Cardós y Ager; darrerament s'han copiat les descobertes sota ·l campanar de Sant Cugat del Vallès y les fragmentaries del absis d'Ager y la del castell de Marmellà, ja retocades y malmeses en època probablement moderna conservant la disposició antiga. L'arquitecte D. Joseph Goday y el fotògraf Sr. Mas, a l'anar a fer els plans del castell y de l'iglesia de Mur, pogueren fotografiar les que resten senceres en l'absis major d'aquesta interessant iglesia. La Societat d'Excursions de Vich, ha senyalat darrerament la de Santa Cecilia de Glanera, obra de una gran rusticitat.

El retaule català del Sinaí

En la sessió del 4 d'Agost de 1911 va donarse compte a l'*Académie des Inscriptions*, de París, de la següent comunicació:

«M. J. Couyat-Barthoux, de l'Institut francès de El Cairo, comunica pintures y miniatures provinents del monastir del Sinaí. L'autor hi ha trobat, durant un viatge que va fer a la península ara fà dos anys, un superb retaule d'art espanyol datat del 1487. Una inscripció en català antich esmenta que l'obra fou oferta per un cònsul català de Damasch. Es una representació de Santa Catarina d'Alexandria, en posició alçada. Aquesta obra magistral es d'autor desconegut. Ab tot, una inscripció de mal llegir, situada darrera la taula, permet atribuirla a un artista de Barcelona.»

M. Couyat-Barthoux ha descrit com segueix la pintura que especialment ens interessa: «Es un retaule del segle XIV representant Santa Catarina. L'imatge de la santa d'Alexandria es executada en colors vius, on dominan el vermelló y l'ultramar, sobre fons d'or. La seva testa lleugerament inclinada, el seu coll ondulós, els seus cabells rossos, pentinats a dugues bandes; el seu somriure imperceptible y la seva mirada entristida, donen a la fisonomia un encant inexplicable. Segueix la tradició, la testa es coronada d'una diadema de riquesa esclatant. Un gran *peplum* blau, sobriament florit, arrocegant, l'embolcalla deixant aparèixer el baix de la roba color vermelló, mentres que en la cintura assenyala un graciós moviment del tors, del més bell efecte. A l'una mà hi té la palma, y ab l'altra s'apoya sobre l'instrument de suplici a que l'emperador Maximilià va condemnarla. Lo que fà important aquesta obra, apart de la bellesa y la gracia llegendaries del tema, que l'artista s'es esforçat en accentuar, es una inscripció en català, que fà remuntar la seva execució a l'any 1387, en la qual s'esmenta que fou encarregada per un ciutadà de Barcelona, aleshores cònsul de catalans a Damasch.»

Publicada nota de la comunicació de M. Couyat-Barthoux en la *Pàgina artística de «La Veu de Catalunya»* de 10 d'Agost de 1911, en la de 17 del propi mes aparegué una carta del P. Bonaventura Ubach, O. S. B., en la qual se referia al retaule del Sinaí que havia tingut ocasió d'apreciar quan per l'Abril de 1910, en un seu viatge per la península asiàtica, havia estat a dit monastir, y a la qual acompanyava una nota ab copia de l'inscripció del retaule y ab descripció dels tres escuts, que ocupen, dos les dugues cantoneres superiors, y l'altre la part baixa del quadre (1).

Més recentment, en J. Soler y Palet, en la *Pàgina artística de «La Veu de Catalunya»* de 4 de Janer del present any de 1912, publicà també sobre la pintura del Sinaí un interessant article titolat *Retaules catalans a l'Orient*, que contribueix a reconstituir l'inscripció transcrita pel P. Ubach, que així resulta ser del tenor següent:

«Aquest retaula feu fer lo honrat en Bernat Maresa ciutada de Barcelona consol de Cathalans en Damas, en lan M.CCC.LXXXVII.»

Ocupantse d'aquest Bernat Maresa, explica ·l Sr. Soler y Palet que, segons se llegeix en les *Memorias históricas* d'En Capmany (2), a Damasch «hi residia, el 1382, com a cònsul nostre, l'Arnau Marsells, el qual fou remogut per l'Arnau de Vallseca; y que en 1386 el susdit consulat fou objecte

(1) Els dos escuts superiors son el de Catalunya y el de Barcelona; y el de la part baixa conté quatre quarters ab dos veros y dos aucells, abdós blassons repetits y encreuats, armes probablement del cònsol donador.

(2) T. I, p. 198.

d'una reforma disposada per l'Ajuntament y la Llotja de Barcelona. Aital reforma està continguda en els «Capítols fets e concordats entre los honrats en Guillem de Cabanyelles e en Francesch Marles, Consols de la mar de Barcelona, entrevinent en aço molts dels notables mercaders de la dita Ciutat, de una part, e en Bernat Maresa, Consol novellament elet en la Ciutat de Damas, de la altra. Los quals Capitols los honrats Consellers de la dita Ciutat volgueren fossen registrats en lo Registre de lur Scrivania a memoria del esdevenidor» (1).

Aquest consulat era trienal, com el d'Alexandria: es de creure, donchs, que en 1387, o sigui un any després dels dits capítols, encara era cònsol de Damasch en Bernat Maresa, donador indubitable del retaule català al monastir del Sinaí; puig, si bé hem vist que ·l 1382 fou remogut l'Arnau Marsells, en el mateix *Llibre de Lletres closes* de la Casa de la Ciutat, en el qual figura l'esmentada Reglamentació Consular de Damasch, poden llegirse documentats els motius pels quals fou remogut el dit Marsells, pels que ·s desprèn que sa remoció fou un cas extraordinari. Y precisament el primer capítol constitueix la reforma del servei trienal d'aital consulat, que sembla era ·l de més autoritat y extensió, ja que la seva jurisdicció comprenia l'Armenia menor, totes les provincies de la Siria y el port de Beyruth.

Pel servei que se li assenyalà, se veu emperò que era persona considerada: degué tenir «dos escuders homens bons e de bona parensa e una fembra o un fadrí o un hom que li cuyn e li servesca en casa per manera que com lo dit Consol ira fora casa que los dits dos Escuders vajen ab ell...»; a més «aytant com nau o naus haurà en Baruth haja a tenir un Prebere que cant Missa al dit Consol e Mercaders, per tal que no hajen anar a Missa a casa daltre Consol»; y «si lo dit Consol haura del Solda Jamequia (esglesia o casa de congregació) tota o la major partida que ell en aquesta haja tenir continuament lo dit Prebere».

Aprofitant l'ocasió d'ocuparse d'un retaule català a Orient, el Sr. Soler dóna noticia d'un altre, de 1432, destinat a la capella dels catalans de Rodes (que degué esser la consular, com així nomena en Capmany a la de Damasch), segons un document contingut en el *Llibre del Clavari* del Consulat de Mar de Barcelona, dels anys 1431 y 1432, que es com segueix:

«Als molt honorables los administradors de la taula de la ciutat de Barcelona. Los consols de la mar de la dita ciutat. Com lonrat en Johan Claris deffenedor de la mercaderia e clavari del dret del pariatge deia fer dir e scriure an Johan Soler missatge jurat de la nostra Cort tres lliures vuyt sous barcelonesos al dit Johan pertanyents per certes messions que a manament nostre ha fetes per spatxament de un retaula que es estat carregat sus la nau den Lluis Ferrer a obs de la capella dels catalans en la ciutat de Rodes segons en la apocha de que fermada larguament se conte per ço com haura feta la dita continuats aquella e cobrats lo present. Scrit en Barcelona a XXXI d'Agost a nativitate domini M.°CCCC.°XXX secundo.»

Aquest INSTITUT s'ha posat en relació ab M. Couyat-Barthoux a fí de publicar una reproducció del retaule de Santa Catarina. M. Couyat-Barthoux s'ha ofert, després d'algunes raonables condicions, a deixar reproduir en tricromía la copia fotogràfica del retaule. Aquesta se composa de dos clixés de 18 × 24, en colors.

En virtut de trobarse M. Couyat-Barthoux de viatge durant tot l'hivern de 1913, no hem pogut reproduir el retaule en el present ANUARI. Ho farem segurament en el vinent.

Restauracions y destruccions

SANT JOAN DE LES ABADESES

Les obres de reparació que ·s fan a Sant Joan de les Abadeses, han donat medi d'establir clarament el plan d'aqueix interessant monument català.

El temple actual del monastir de Sant Joan de les Abadeses (fig. 40) fou el continuador d'altre més antich construit en el segle IX, successor probablement d'un altre més vell encara. El comte Wifret y la seva esposa, en 875, hi funden un monastir de dònes al que ofereixen sa filla Emnon, després primera abadesa (2). Se comença llavores un temple que ·s consagrà el 8 de les Kalendes

(1) Colecció Diplomàtica, número CIX, del segon volúm de les esmentades *Memorias*.
(2) Bofarull, *Los Condes vindicados*, v. I, p. 16. — Villanueva, *Viaje literario*, v. V, p. 76. — Parasols y Pi, *San Juan de las Abadesas y su mayor gloria el Santísimo Misterio*.

de Juliol del any III del Rey Carles el Gros (27 de Juny de 887). En l'any 1017, per Butlla de Benet VIII, les monjes son substituides per canonges regulars agustins francesos. La seva historia es accidentada. Del any 1017 al 1054 s'hi estableix la Seu episcopal de Besalú. Traslladada aquesta

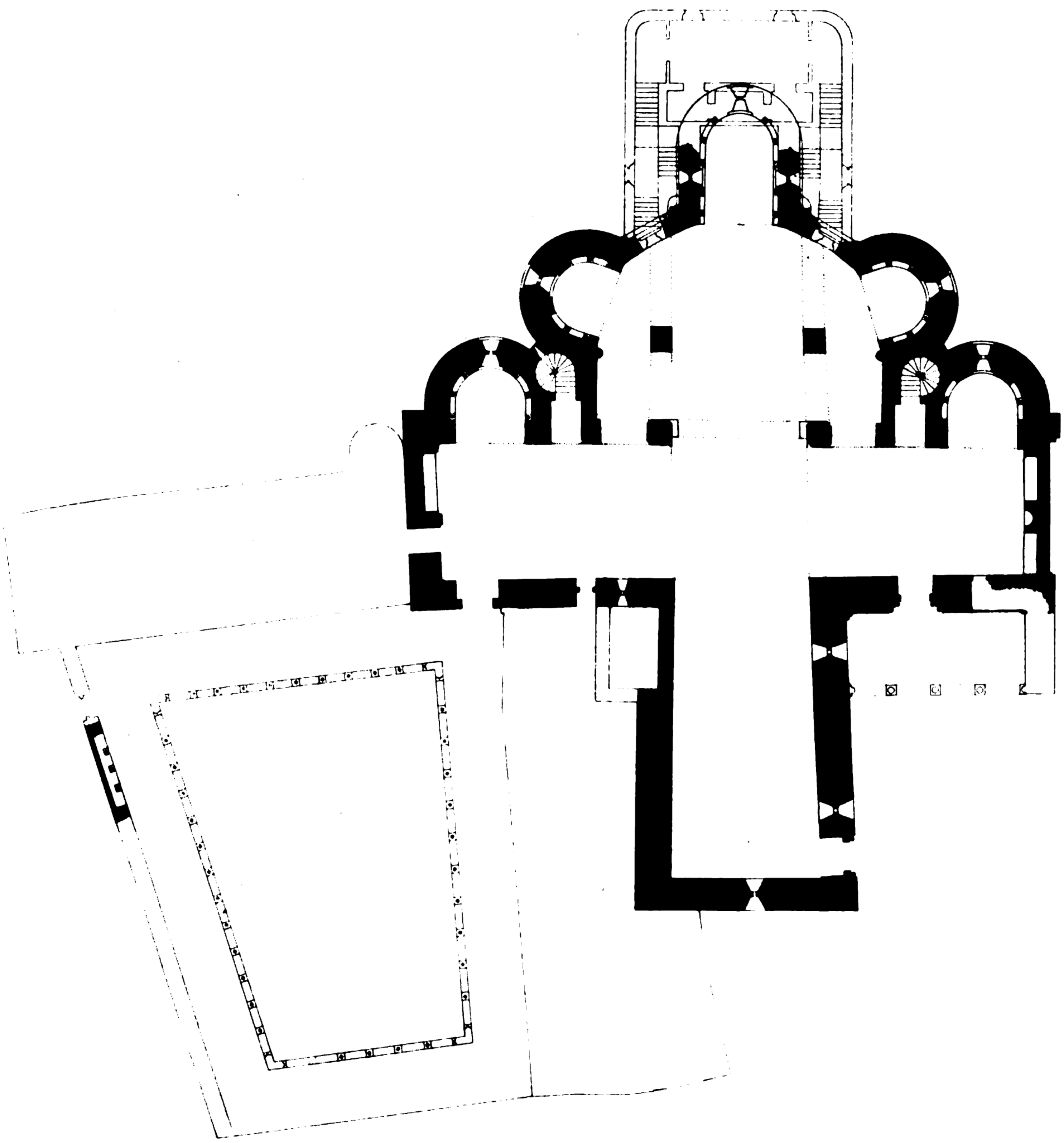

Fig. 40. — Plan de Sant Joan de les Abadeses. Estat actual Esc. 1 : 400

després a Carcassona, segueix el monastir mentat la sòrt de tants monastirs catalans d'esser anexionat a Sant Víctor de Marsella (1083). Després els monjos francesos son trets per Butlla del Papa Pascual II del any 1114, establint canonges regulars de Sant Agustí.

Es això senyal d'un nou període d'activitat de construcció, que basteix una nova iglesia consagrada en 1150 per l'abad Pons de Munnells. Aquesta es l'obra que ha arribat fins a nosaltres.

Tots els seus caràcters pertanyen a l'art de la dotzava centuria, que a Catalunya representa la restauració de l'ofici del picapedrer y la nova instauració de l'art de l'esculptura. El seu plan no s'enten a primera vista. En Lampérez, ben conegut arquitecte castellà, sembla vèurehi una obra personal més aviat que 'l fruit d'influencies d'escola determinada (1). Y es que en aqueix interessant monument hi ha com la superposició de dos pensaments, millor dit, de dos mètodes o de dues escoles, com un monumental palimpsest que, en pedra, dos pobles, dues èpoques, han escrit en diferenta escriptura. El plan primitiu (fig. 41) imaginariament restaurat, que 's reprodueix en aquesta plana, era un plan francès.

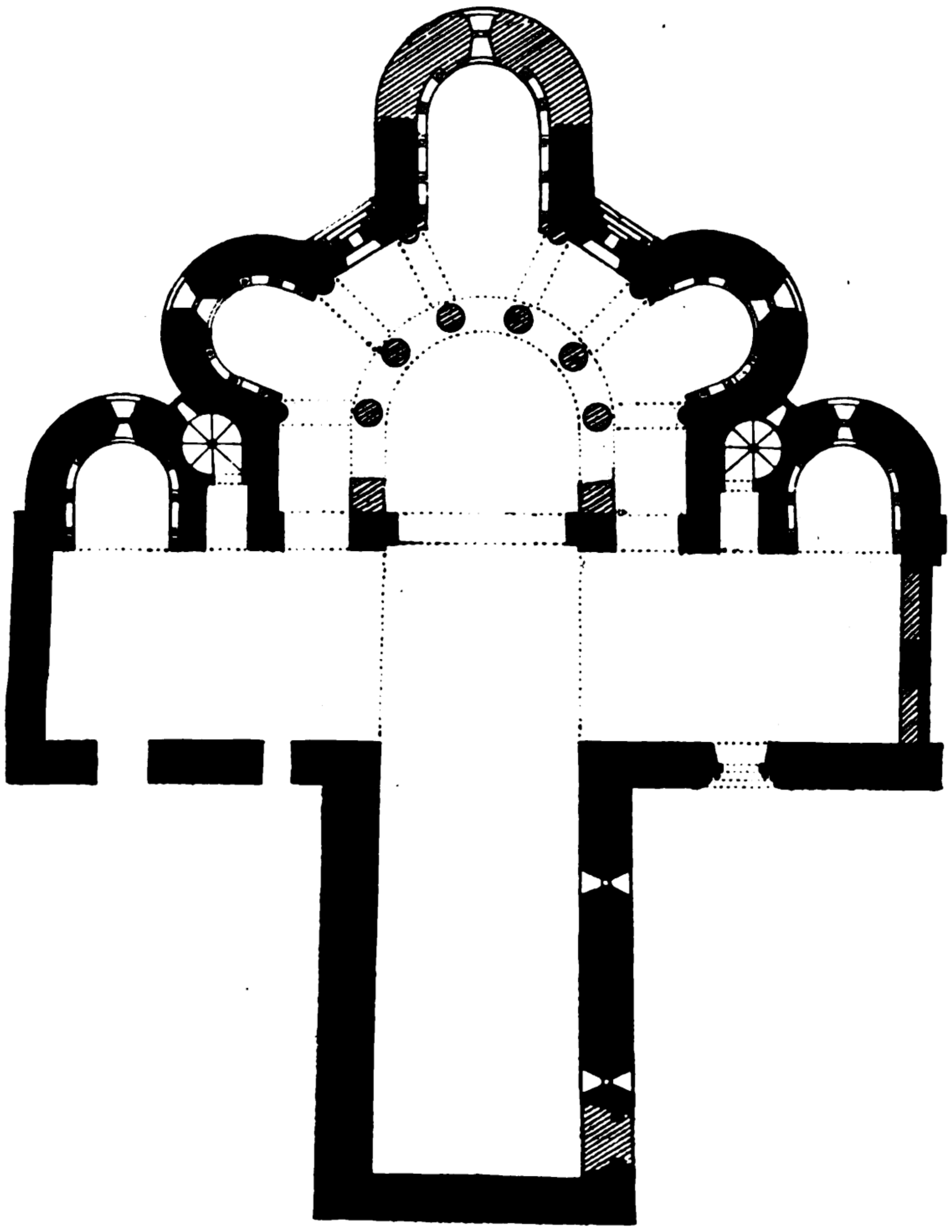

Fig. 41. — Plan de Sant Joan de les Abadeses. Restauració ideal Esc. 1 : 400

Nosaltres trobem una explicació millor en altra hipòtesis. Al començament de l'obra 's tracta de construir una bassílica de tres naus, ab el santuari complicat que avuy encara 's conserva. Era aital forma antiquíssima a França ja en el segle X; havia sigut construida en semblant disposició l'iglesia de Sant Martí de Tours, que havia estat conservada en la reconstrucció del segle XI. Aqueixa iglesia sembla que es, avuy per avuy a França, el tipus més antich conegut d'aital disposició interessantíssima (2). Al segle XII es aqueixa forma de plan un tipus molt comú y, per dirho així, ordinari (3) a casi tots els indrets de França, sobretot a les vores de la Loire y a la Borgonya, en el Centre, al Portou, al Lemousin, Auvergne y Borbonnais. Es menys freqüent en la conca del Rodan, en l'Illa de França y provincies del voltant, en el Nort y en l'Est; escasseja a Normandia (4) y n'hi ha alguns exemples a Bretanya, en el Marne. Y en el monastir de Sant Joan les ordres franceses que havien regit l'antich cenobi de la reconquesta catalana havien deixat rastre en l'obra, adoptant un sistema de plan, escassíssim a Espanya avans de que 'l propaguessin els cistercienchs, que l'adoptaren per primera vegada cap a l'any 1174 en la reparació de l'iglesia de Clairvau, un dels monastirs cap de l'Ordre.

A Sant Joan de les Abadeses l'obra es possible que 's dugués a bon terme sots la direcció d'un monjo extranger, que per la mena d'obra, no sembla pas extraordinariament hàbil. L'obra feya poch que era acabada, quan un terratrèmol (5), probablement, enrunà la complicada girola y ses

(1) Lampérez y Romea, revista *Arquitectura y Construcción*, any 1903, p. 270.
(2) Lasteyrie, *L'Architecture romane*, p. 105 y següents.
(3) Enlart, *Manuel d'Archéologie française*, v. I, p. 233.
(4) Lasteyrie, p. 297 y següents.
(5) Els dies 11 y 12 de Desembre de 1151, a les 4 del matí, s'experimentaren grans terratrèmols per el temps d'una hora. Les desgracies personals foren moltes y els danys materials foren tals, que la major part d'edificis foren derruits y

voltes esfèriques y anulars. Els que ho restauraren eren gent del país y, ab els mètodes catalans ab que sempre havien cobert les bassíliques, els nostres mestres d'obres intentaren refer la volta caiguda sobre ·l plan exòtich, més complicat que l'usual, de tradició antiquíssima. Y aixís se produí l'extranya disposició actual de les voltes cilíndriques, com prolongació de les de una bassílica que penetra dintre l'absis, y ·s troben ab les antigues columnes que sostenien la volta primitiva, formant un interessant conjunt, quasi inexplicable, que la fa única, potser, en l'historia de la nostra arquitectura.

Rès més difícil d'entendre que la disposició actual de l'iglesia, de plan de creu ab un amplíssim transcepte a n'el qual dona l'extrany Santuari. La nau y els transceptes estàn coberts ab voltes semicirculars, més altes la d'aquella que la d'aquests, a fi d'evitar penetracions; la primera ·s prolonga dintre ·l Santuari rodejada de dues colaterals cubertes ab volta en quart de círcol, que s'entrega contra els murs poligonals d'aquell, donant lloch a extranyes curves d'intersecció. Que no era aquesta la disposició del plan primitiu, ho indiquen les vacilacions y dificultats que troba ·l constructor. D'una part queden en peu les columnes inútils que havien d'aguantar els doblers de la girola; d'altra no ·s sapigué còm resoldrer l'enllaç de la coberta d'aquesta ab les del transcepte, quedant uns aigues-fondos inhàbilment dispostos pera un país ahont la neu no es cosa extraordinaria.

A la girola s'hi obrien tres absis decorats interiorment d'arcuacions. El central dedicat a la Verge, es avuy substituit per la capella començada en 1619 y pel camarí del Sant Misteri, de principis del segle XVIII (Març de 1710); mes la memoria de la seva existencia ha quedat en els documents (1). Es separat dels altres per dos finestres luxosíssimes. Era l'absis secundari darrera l'altar major dedicat a Santa Maria la Blanca, seguint la costum antiquíssima comú a l'Europa d'Occident, transformació potser de l'oriental de dedicar l'absis a la Theotocos. D'aquesta capella s'en veuen indicis encara sobre les voltes de les escales construides en el segle XVIII. — J. P. y C.

SANT SALVADOR DE BIANYA Y SANTA MARIA DE CERVIÁ

Casi coetània de la iglesia de Sant Joan de les Abadeses es la iglesia de Sant Salvador de Bianya restaurada per l'arquitecte de Girona don Rafel Masó, consagrada l'any 1170 per Guillèm, bisbe de Girona, en temps de l'abat de Sant Joan, Pons de Morells, bisbe de Tortosa (2). Es un interessant exemple d'iglesia d'una nau ab un absis decorat que fa contrast ab el país pobre, plè de boscos, en mitg del qual fou construida.

Durant l'estiu de 1911 s'efectuà la restauració de l'iglesia romànica de Sant Salvador de Bianya; actualment l'iglesia perteneix en propietat a D. Isidor Pujador, qui costejà l'obra de restauració, encomanantla al arquitecte de Girona D. J. Masó y Valentí.

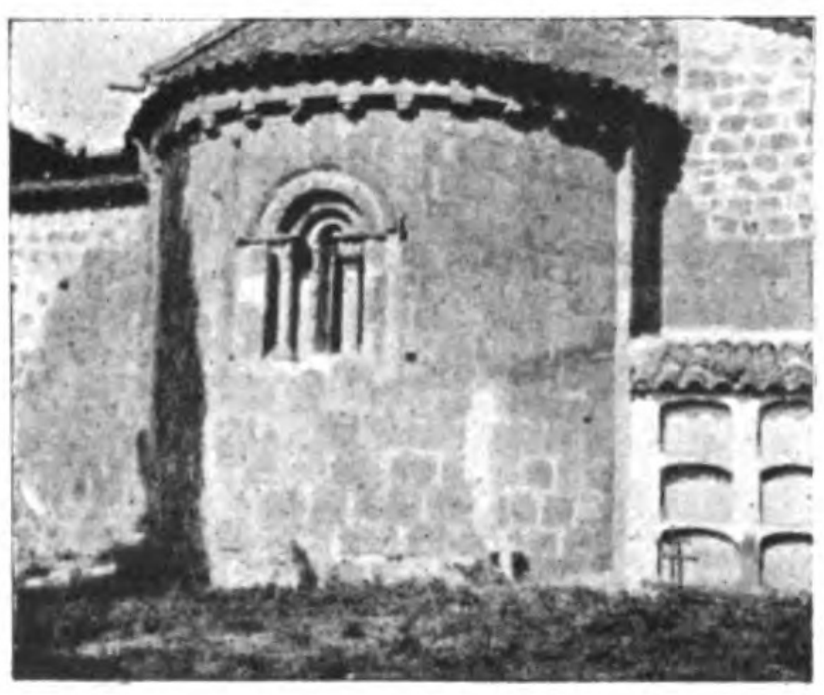

Fig. 42

Absis de Sant Salvador de Bianya

Se tracta d'una iglesieta d'una nau, obra del segle XII, a la qual successives modificacions transformaren de manera que quasi be s'havia esborrat la seva primitiva composició, y que ara, mercès a les tasques de restauració fetes ab gran seny, ha tornat a reapareixer.

La feina del restaurador ha sigut pura y exclusivament de rehabilitació, y no de reforma. Se repicaren les parets, fent apareixer l'aparell que les successives capes de calç cobrien y se netejaren els capitells del arch triomfal, retornant aquest al seu primitiu esplendor.

L'aire primitivíssim dels dos capitells del arch triomfal, fa creure a algú en la possibilitat de que sien restes de l'obra del any 1090, al qual se remonten els primers documents que ·s tenen d'aquest temple, encara que no sembla això

els pochs que quedaren molt malmesos. Això succehí poch més tart d'un any després de la consagració de l'iglesia, que fou el 3 de Novembre de 1150.

De varis documents del Arxiu de Sant Joan de les Abadeses, d'un *Cronicó* de Ripoll que ·s guarda en dit Arxiu y comunicació de Mossen Joseph Masdeu, encarregat del Arxiu de Sant Joan de les Abadeses.

(1) «La capilla mayor se puede rodear y en ella están levantados dos altares; el primero y menorete dedicado a los dos Juanes como está dicho, el otro mayor está tras de éste en lugar más eminente, al cual se sube por dos bien labradas gradas y aunque le llaman altar de Santa María, tiene por retablo la figura de Cristo nuestro Señor con los santos discípulos que le bajaban de la cruz, todo de bulto y muy devotos». Pujades, *Crònica de Catalunya*, ll. XII, cap. VI, p. 337 y següents.

(2) Montsalvatje, *Nomenclátor histórico de las Iglesias parroquiales y rurales, santuarios y capillas de la provincia y obispado de Gerona*. V. 18 de ses *Memorias históricas*. Olot, 1910, p. 24.

verosímil dada la unitat de l'obra conservada.

En la part exterior l'obra de restauració ha interessat principalment l'absis, en el que s'ha obert un finestral cegat, descalçant els hermosos detalls esculptòrichs del mateix que estaven tapats.

Ab el desitg de completar lo mellorment possible la restauració, l'arquitecte Masó reuní una serie d'elements arquitectònichs que eren escampats en cases de la rodalia, y ab ells composà el portal de la restaurada iglesia, pera la qual se construí de bell nou, baix plànols y projectes del mateix arquitecte restaurador, un bellíssim altar.

L'adjunta fotografia de l'absis (figura 42) donarà idea de la restauració de Sant Salvador de Bianya.

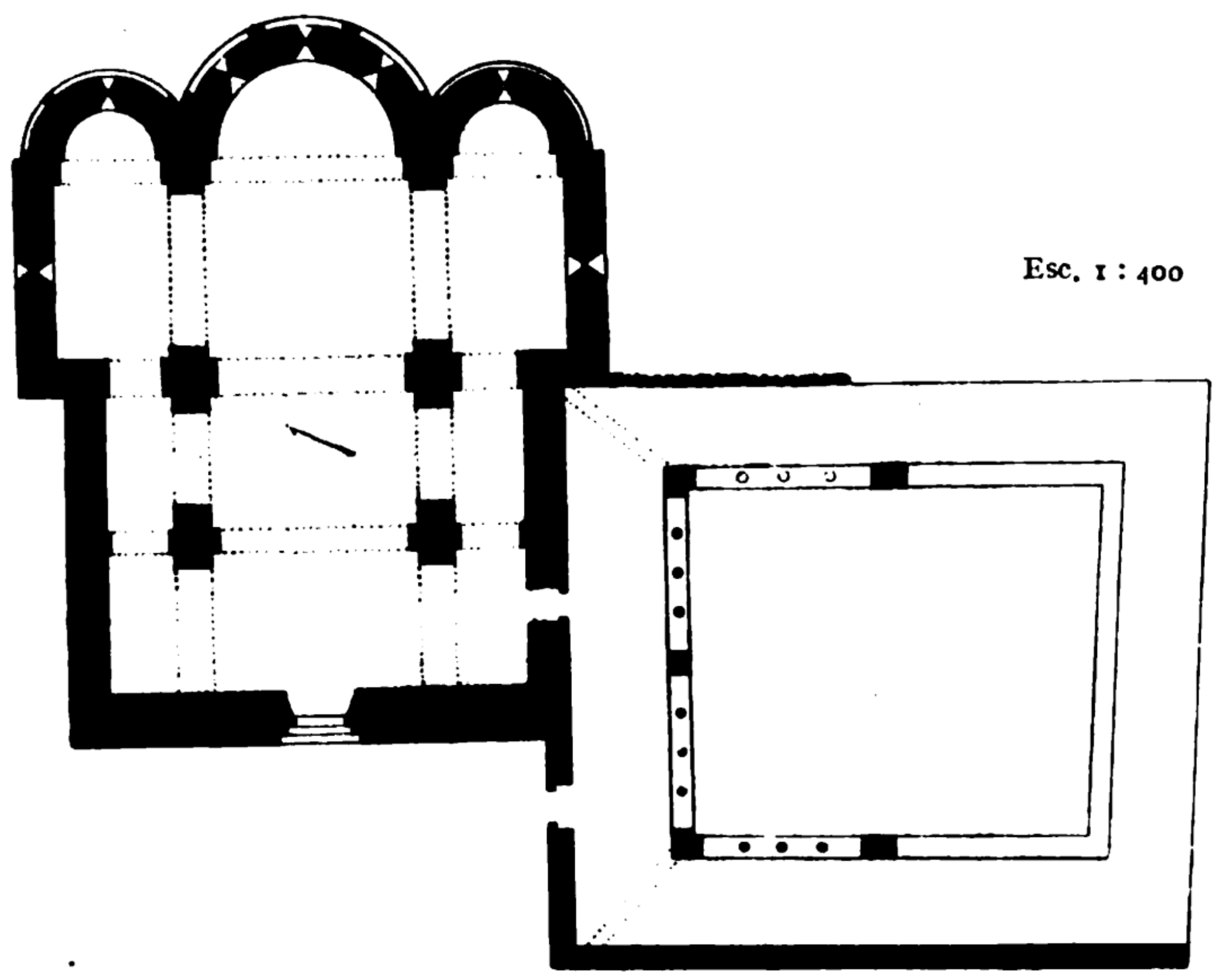

Fig. 43. — Santa María de Cervià

Cal també notar aquí com ha estat netejat por son propietari ·l claustre interessantísim, de formes arcaisants, del monastir de Santa María de Cervià (fig. 43), un dels que a Catalunya pertenesqueren al monastir de Sant Miquel della Chiusa, la famosa *Sacra di San Michele* de la vall de Susa que s'obria al peu del Mont Cenis, cap a l'Italia.

LA PORTA DE SANTA CATERINA, AVANS DE PORTOPÍ, A PALMA DE MALLORCA

La ciutat de Mallorca, segons diu D. Josep M.ª Quadrado en sa *Historia de la Conquista de Mallorca. Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot*, tenia al temps en que la prengué el Rey En Jaume I, tres portes principals corresponents als tres punts cardinals que miren a l'interior de l'illa; la de Bab-al-Kofal, posteriorment *de l'Esvahidor, Pintada vella* y *de Santa Margalida*, dirigida al nort; la de Bab-al-beled, *del Camp*, a llevant; y la de Portopí, a ponent. Aquesta perdé prompte la primitiva denominació, a causa, pot esser, de la decadencia del citat antich port, puig en el segle XV «había tomado ya el nombre de Santa Catalina, del hospital bajo de ella edificado» (1). Per porta de Portopí era coneguda pels moros en la centuria XII, si no menten els escritors pisans, y en la XVI quedaren ses ruines dins un bastió que s'aixecà en el punt dit *Puig de Sant Pere*, nom que li vengué d'un petit oratori dedicat al Príncep dels Apòstols que en el carrer immediat hi havia fins no fà gaires anys en que ·s vené, servint avuy per altres objectes. L'Excm. Sr. D. Ferran Weyler y Laviña en sa *Historia orgánica de las fuerzas militares que han defendido y ocupado a la isla de Mallorca*, manifesta que en 1548 se tractava del portal de Santa Caterina, que estava caiguent (2). El mateix autor indica que en 1574 s'havien fetes reparacions en el bastió de Santa Caterina (3), lo qual demostra que llavors n'hi havia allà un de construit; però no ·s pot assegurar si romania o no la referida porta. En Weyler, al dir que per tal punt començà la reforma dels murs de la ciutat ideada per l'eminent enginyer italià Jacobo Paleazzo, vulgarment conegut pel sobrenom de Fratin, exposa que «en 1576 se contrató frente la puerta de este nombre (Santa Caterina) la ruptura de un trozo de terreno petroso» (4), sense precisar el lloch ahont aquella estava. Pochs anys després, en 1582, se troba mencionada una porta de Santa Caterina, calificada de nova per En Quadrado (5), damunt la qual volgué colocar ses armes el que aleshores era Llochtinent General de Mallorca N'Anton d'Oms, qui, durant el seu govern, continuà la porfiada lluita ab el país y ab ses corpora-

(1) Quadrado. *La ciudad de Mallorca (Palma) en el siglo XV*. V. *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana:* t. III, p. 52.
(2) Weyler. *Historia orgánica de las fuerzas militares*, etc., p. 220.
(3) Id., íd., p. 209.
(4) Id., íd., p. 232.
(5) Piferrer y Quadrado. *España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia. Islas Baleares*, p. 466.

Fig. 44.—Porta de Sta. Caterina. Palma de Mallorca

cions representatives, ja començada de temps enrera per sos antecessors. Els Jurats li manifestaren en 26 de Janer del amunt citat any 1582, que «ha apparegut a dits Jurats cosa nova e insolita que en dita porta o portal se hagen de posar altres armes que les de sa Magd. y del present regne, com sia porta publica y principal desta ciutat» (1). En 31 immediat següent contestà el Governador reconvenint als suplicants, perque «tenint tantes coses utils y necessaries a la bona administracio de sos officis... se hagen ocupat en una cosa tant voluntaria y que tant poch los importa com es supplicar a sa Sria. manas llevar les insignies y armes sues que en la porta de Sta. Catherina ara novellament fabricada se han posat» (2). Apellaren els Jurats al Rey, y si N'Oms, que perdé el plet, no passà per la vergonya de veure arrancades ses armes d'aquell lloch, fou perque morí en 21 de Septembre del referit any.

Rès sabem sobre si tal porta estava prop del temple parroquial de Santa Creu, com la que avuy existeix. Per ventura, sense variar gran cosa de siti aquella, obres successives la modificaren. L'actual (fig. 44) s'acabà en 1645, segons expressa l'inscripció que segueix, copiada directament per nosaltres; y posseirne un trallat se fa ara convenient, puig la demolició del repetit portal sembla que no trigarà gaire temps.

REYNANDO LA MAGESTAD DEL REY
PHELIPE IIII N. S. Y SIENDO VIREY
Y CAPITAN GENERAL D. IVSEPE
PEREZ DE POMAR TORRES Y
MENDOÇA Y IVRADOS DESTA
CIVDAD NICOLAS TOGORES
FRANCISCO GARRIGA NICOLAS
ARMENGOL RAMON ESTADA
ANTONIO SOCIAS Y MIGVEL FIOL SE
ACABO ESTA PVERTA EN EL AÑO 1645.

Se troba la làpida sobre l'arch exterior: damunt d'ella y del cordó del mur hi ha un escut, de gust barroch, ab les quatre barres catalanes; y en els seus costats, dret y esquerre, dos escutets completament iguals, bessons, ab les armes del regne de Mallorca. — P. A. S.

LA REFORMA DE BARCELONA

En les obres de la Reforma de Barcelona han estat destruides les següents construccions notables:

L'iglesia de Sant Pere y Santa Marta que fou acabada cap a l'any 1747 en que fou beneída. Era l'iglesia d'un antich hospital construit pel Municipi en terrenys del marquès de Sentmanat, en substitució del Hospital de l'Almoyna de Barcelona, fondat per Pere Desvilar, y destruit, com tot el barri de Ribera, pera edificar la Ciutadella (3).

La Font del Carrer de la Avellana que 's construí cap a la meitat del segle XV. A 10 de Janer de 1434 el Concell comprà pera construirla una casa que posseia Bernard Sola (4).

(1) Estanislao de K. Aguiló. *Blasones del Lugarteniente en la Puerta de Santa Catalina.* V. *Almanaque de las islas Baleares*, any 1896. p. 48.
(2) Id., íd., íd.
(3) Pi y Arimon, *Barcelona antigua y moderna*, t. II, p. 317.
(4) Pi y Arimon, p. 411.

El X Congrés de Historia de l'Art a Roma

El primer Congrés de Historia de l'Art, tingué lloch a Viena en 1873, passant vint anys fins a la reunió del segón a Nuremberg, ahont se decidí l'establiment de l'Institut germànich de historia artística italiana. Després els Congressos s'han anat reunint a Colonia, 1894; Budapest, 1896; Amsterdam, 1898; Subeck, 1900; Turbruck, 1902; Darmstadt, 1907, y Munich, 1910. En aquest darrer hi assistí el ben conegut tractadista del desenrotllo près ab els segles per l'Art italià, professor Adolf Venturi, qui va proposar que la vinenta reunió se tingués a Roma, sortintse de les fronteres dels pobles germànichs.

Y aixís se va fer procedir a la preparació del X Congrés Internacional, destinat a tractar de l'estat dels estudis sobre historia de l'art, les relacions artístiques entre un país y un altre, especialment Italia, y les qüestions d'organisació de treball, ordenació y protecció a les obres d'art.

El Congrés fou dividit en quatre seccions: art no posterior al segle XIV, segle XV, segles XVI y XVIII y qüestions relacionades ab els monuments artístichs.

No's pot negar que al mateix l'haurà en part perjudicat la reunió d'un altre Congrés Arqueològich que tingué lloch a Roma en els vuit díes anteriors al de Historia de l'Art, puig que ha dividit els esforços dels estudiosos de una manera que cal calificar de no ben científica y quelcom arbitraria; però aixís y tot cal pendre la darrera reunió dels historiadors de l'art com a molt profitosa pels estudis de la producció mitjeval y moderna derivada de l'art cristià, separantla de la de l'art clàssich y primitiu.

A la primera secció s'hi manifestà clara la discrepancia que hi ha entre'ls moderns historiadors d'art al discutir el lloch ahont se fan poderoses les corrents d'iniciació artística que son adoptades per l'occident, y decidir si s'ha de pendre a l'art mitjeval com a procedent de Roma o d'Orient. Monsenyor Joseph Wilpert, el sabi autor de la monumental obra sobre les pintures de les catacumbes, se mostrà valent y decidit partidari del romanisme. Son treball se titulava: «Roma fundadora de l'art monumental cristià primitiu y mitjeval». Per sa demostració aportà'ls estudis que està fent sobre ·ls mosàichs y lo que se sab sobre pintures de les més velles basíliques romanes, a fí de publicar una obra sobre aquestes interessantíssimes manifestacions artístiques; retrayent notes de gran importancia sobre iconologia primitiva y sobre les obres informades per aquesta. El treball del ilustre prelat alemany fou vivament celebrat, encara que no tothom se mostrà ben conforme ab les apreciacions sobre determinats monuments, promoventse erudita discusió sobre la que sèmblava pesarhi la força de la teoria orientalista, en aquests darrers anys tan vulgarisada y creguda; resultant que si s'atacà a Monsenyor Wilpert en lo que fa referencia a la manera de judicar monuments, no ·s logrà pas desvirtuar la finalitat de la seva doctíssima disertació. El jove Joseph Galassí, en un treball sobre l'aparició de les primeres alenades de l'estil bisantí a Ravena, se mostrà, igualment, partidari de la teoria romànica, aportant certa força demostrativa a lo sostingut pel monsenyor que l'havia precedit en l'us de la paraula.

L'Aquiles Bertini se fixà en trobar origen egipciach a la representació de la «Dormitio Virginis», desenrotllant una més erudita que faent explicació pera demostrar com la doctrina del «doble» dels egipcis havia de trobarse en les representacions de l'Assumpció de la Verge. Un assistent feu qualque observació que restava molt valor a la de totes maneres enginyosa hipòtesis del Bertini.

En la mateixa secció primera, el francès Gabriel Millet va tractar de la faysó com se manifestà l'art bisantí en la iconografia cristiana dels paíssos balkànichs en el segle XIV, fixantse especialment en les representacions de la Pietat o sia del Christ dessangrat y mort. En Joseph Pàstrina relacionà l'art de la Pugglia ab el bisantí vingut de Orient, y Josehp Gerola aportà ses observacions sobre l'art monumental a l'illa de Rodes, donantli el tan conegut tractadista d'art, M. Camile Enlart, un complement de estudi al indicar que també en el punt debatut devia atèndreshi l'influencia de l'art aragonès y quasi diriem català, que s'espandí al segle XIV en les costes orientals y illes mediterrànies. També ·l Gustau Soulier retragué la manera com l'art pèrsich se manifesta en certs obgectes ornamentals y de mobiliari que surten en les pintures florentines del 1400.

Fou esperada ab una certa atenció la sessió plenaria de totes les seccions del Congrés, en la que ·l Venturi hi exposaria son sentir sobre les condicions en que ·s manifestà l'arquitectura a Europa desde ·l segle VI al segle XI. El venerable professor italià exposà sa opinió de que la causa de la decadencia de l'art constructiu se degué, en bona part, a la manca de ferro que s'experimentava per totes parts, lo que feya que s'aprofitessin les despulles dels monuments de l'art clàssich y que la obra de talla de materials resultés imperfectíssima. La explicació potser tingui

de tenirse en compte en algunes regions, però no sembla pas que pugui donàrseli un alcanç molt decisiu.

El professor Kautsch disertà sobre les relacions que ·s troben entre l'art romànich tenà y el de la Italia septentrional, estudiant especialment, ab l'auxili de bellíssims diapositius, la catedral de Magunzia, que referí a Sant Juli de Orta; y el veterà investigador de les tombes primitives, el suech Oscar Montelius, presentà una bona serie d'objectes funeraris dels segles V al VIII, que demostren la manera de ser de la Suecia y les relacions artístiques que hi ha que admetre entre ella y els païssos del sud d'Europa en aquells temps.

La sessió del dia 19 d'Octubre al matí, tenia pels catalans l'interès d'estar, pot dirse, que del tot dedicada al nostre art. El Sr. Puig y Cadafalch hi llegí un treball referent a l'aria geogràfica que s'ha d'admetre tingué l'arquitectura lombarda a finals del segle XI. Exposà com existeix una escola romànica, ab gran uniformitat en les formes decoratives, desde la frontera meridional de Catalunya y omplint tota la vessant mediterrànea de França y extenentse cap al Nort d'Italia. Exposà els origens orientals d'aquestes formes y còm els monuments de Ravenna son els més antichs coneguts y citant diversos exemples que geogràfica y cronològicament els enllassa ab els de Catalunya, que son com un ressò més modern de la evolució dels monuments italians.

La estructura varía segons els païssos y es més sencilla que la dels monuments del segle XII que han servit de base de classificació.

Deduhí d'això la necessitat de revisar els escrits sobre ·ls origens romànichs y la geografia del estil, qüestions que s'aclareixen plantejantles en aqueix període més antich fins avuy poch estudiat fòra de Catalunya.

Pera ilustrar aquest interessantíssim tema, nostre docte amich ha condensat el fruit dels seus estudis sobre nostra arquitectura, desenrotllant els problemes referents a sistemes constructius y als seus ben demostrables origens. La disertació, plena de datos documentals y abundantment ilustrada ab diapositius, pot dirse que venia de nou als extrangers, als quals fins ara se fa costa amunt que parlem de voltes al segle X y de art de relativa perfecció. El famós explorador del Orient, Dieulafoy, tot dedicant amables frases a l'arquitecte català, va exposar sa creença de que quan se vulgui parlar no sols dels elements de l'art romànich, sinò també de les formes que presenten les construccions que ·s califiquen de pertanyents a la escola lombarda, devia tenirse en compte la corrent aràbiga que, segons ell, per la Iberia pujà cap al Nort y s'espandí fins sota ·ls Alps. En Dieulafoy, ab gran claretat, ha exposat la teoria de que la iglesia y l'art de l'Assia Menor y Capadocia fins als confins de la Persia, dels segles V y VI, influiren en la manera de ser de la mesquida aràbiga, que a la vegada informà la construcció religiosa espanyola. En Puig ha replicat en termes contundents aquesta hipòtesis, que es del tot inadmissible en la seva aplicació a les construccions religioses catalanes, com ho demostra la historia de la reconquesta catalana y tot lo que ·s pot saber que fassi referencia a existencia d'art aràbig a Catalunya. Ha exposat la seva convicció de que foren les institucions monacals les que donaren més força a l'expansió y propagació de les fòrmules ornamentals y constructives dites lombardes.

El Sr. Joseph Pijoan desenrotllà una molt interessant exposició dels punts de contacte que presenten nostres pintures murals romàniques ab les que decoren certes iglesies italianes dels segles XI y XII, tant en lo que ·s refereix a iconografia y distribució d'assumptes com a maneres d'ésser fetes les pintures [1]. S'ha fixat principalment en el bellíssim absis de Santa Maria d'Esterri, que ha fet veure en comparació ab el de Sant Vicenzo Galliano, y a la representació de les Verges fàtues de Pedret, que un clixé ha fet palpablement coincidir ab la que ·s representa a Civate. També ha exposat la coincidencia d'altres pintures murals d'abdós païssos, mostrant l'original de un magnífich troç de decoració pictòrica, fa poch trobada al fer obres en la casa espanyola de Montserrat de Roma, en la que s'hi reconeix en part la representació apocalíptica dels ancians coronats adoradors de l'anyell immaculat, al que presenten ses copes d'or. Té dues figures que podrien pendres com a sortides de una de les nostres iglesies del segle XI.

Y el mateix Sr. Pijoan llegí traduit al italià, un treball del conservador del Museu Episcopal de Vich, mossèn Joseph Gudiol, sobre ·l mobiliari litúrgich de Catalunya al segle XIII, parlantse d'altars de nostra terra y de sos draps y vels, de sos frontals, retaule, imatges, baldaquí y sagrari romànichs. Una llarga serie de clixés va fer veure ·ls exemplars existents.

Finalment, l'historiador de l'art belga, M. Durand-Greeville, parlà de tramisió y perfeccionament de la pintura al oli y de la part que en això hi tingueren els Van Eyck.

(1) V. la nota d'aquesta mateixa *Crónica*, rotulada «Noves pintures murals catalanes».

La secció segona del Congrés tractà solament de coses interessants pera l'historia del nostre art. Començà ·l competentíssim sigilògraf Don Ferràn de Segarra per llegirhi son treball, referent a l'«Art del grabat en la sigilografia catalana del segle XIV».

El Sr. Sagarra, en una introducció, parlà de lo que diuen els sigilògrafs respecte a la dificultat de trobar el nom dels artistes a qui ·s deuen les matrius dels segells que pengen dels vells pergamins, exposant còm sols una investigació constant dels arxius podia donar lloch a que ·s sapigués quelcom d'una tal especialitat. Després donà noticia dels grabadors de segells anteriors al segle XV de que ha trobat datos, citant documents referents a Bonensenya (1296), Ramón Joan (1305), Guillem Venrell (1315), Tutxó (1320-23), el jueu Salomó (1320), Mino de la Soca (1320-28), Joan Garcia (1340), Pere Bernes (1345-78), Franci de Comapregona (1351), Joan Baster (1351-56), Salomó Barbut (1356-58), Francesch Corcolla (1356-58), Francesch Bleda (1366), Romeu Desfeu (1363-1414), Joan Diona (1371), Consolí Blanch (1373-1400), el jueu Jucef Avinardut (1376), Barthomeu Corcolla (1376-1417), Antoni Baster (1376-77), Guillem Desfeu (1378), Miquel Bleda (1383-99), y Bert Agustí (1384). Tots aquests noms son d'argenters valencians, catalanas y rossellonesos, que obraren segells de caràcter oficial. El disertant aplicà ·ls documents a lo que ·ls arxius ensenyen, projectant una bellíssima colecció de diapositius reproduint les de bolles de plom y models de segells en cera dels reys Jaume II, Elisenda de Moncada, Alfons III, Pere IV, Martí l'Humà y Maria de Lluna, sobre ·ls que feu notables comentaris, ponderant sa bellesa y condicions d'art.

Seguí la lectura del estudi que ·l professor de Madrid, D. Elies Tormo y Monzó, feu explanant les relacions de l'art flamench o flamand ab Espanya. Començà aquest estudi explicant el document ja conegut, pel que consta que ·l batlle general del regne de Valencia, Berenguer Mercader, en 1444, envià a Alfons el Magnànim, a Nàpols, una taula de Sant Jordi que havia aquell adquirida a Valencia, feta per mà de Johannes y molt aptament acabada. Un nou document, referent a n'aquest enviu, diu que ·l Sant Jordi havia sigut adquirit pel citat batlle, sense ordre reyal y sols ab el desig d'interpretarli el gust al Magnànim, afirmant que la taula era pintada y dibuixada de mà de mestre Johannes, «el gran pintor» del ilustre Sr. Duch de Borgonya. Això diu prou clar que s'aludeix realment al famosíssim pintor mestre Joan Van Eych, de qui s'havia dit prou que en persona, en 1427, estigué a Valencia, pera tractar, de part del seu noble senyor, el Duch de Borgonya, el casament d'Isabel d'Urgell. Potser a l'obra adquirida del batlle de Valencia ·s degué que ja en 1454 el brillant humanista Fazio escrigués els elogis que tributà al «Johannes Gallicus», o sia el Van Eych. El Sr. Tormo s'ocupà també de la donació que feu Joan II de Castella a la Cartoixa de Miraflores, d'un tríptich de Roger Van der Veyden, y de l'estima que ja als segles XV y XVI tingueren en la península les obres dels pintors flamenchs; repetint, entre altres datos, lo que ja ·s sabia respecte a còm en 1374 Pere IV degué fer venir un Joan de Bondol (de Bruges), que no li complí els tractes, y còm Joan I volgué que un Jaco Tuno passés el Pirineu pera venir a dissenyar figures de cares pera uns brodadors brabançons. Y s'extengué a parlar de lo que s'es dit, de la presencia de Jaquemard de Hesdin, en temps del Rey Martí, extenentse més a donar notes inèdites sobre ·ls treballs que feren a Espanya l'esculptor Jannin de Tournay, que estigué a Navarra entre 1411 y 1424, el Joaquim d'Utrecht, que esculpí a Tordesillas en 1424 y 1467, y l'Annequin de Egas Coman, que obrà a Guadalupe en 1458 y 1491, passant també a parlar de l'estatua eqüestre del Sant Martí, de bronze, que hi ha sobre ·l portal d'una iglesia valenciana y del que se sab que fou portat a Flandes en 1495. No deixà de dir quelcom sobre altres artistes y de la manera còm influiren en els de les diverses regions espanyoles, citant per això el gran pintor portugués Nuño Gonzàlvez y sobre tot el cèlebre Joan Baçó, dit Jacomart (1413?-1461), pintor valencià cridat dues vegades a Nàpols per Alfons el Magnànim, del qual artista ne feu llarga y detalladíssima biografia, plena de detalls del tot nous y interessantíssims pera l'historia de la pintura catalana. Y en aquest punt, no deixà sense citar nostre Lluis Dalmau, sobre qui donà un document desconegut, pel que consta que en 1436 se trobava a Valencia, encarregàntseli la pintura d'un davant d'altar (pali), en tela de burell de Constança.

El jove artista Carlo Aru [1], inspector dels monuments de Sardenya, va donar lectura de sa disertació tractant de les «Corrents artístiques pictòriques, especialment hispanes, en lo que fan referencia a l'art de Sardenya dels segles XV y XVI». Per més que ·l senyor Aru digué quelcom sobre l'arquitectura d'aquella illa fent constar sa disposició y caràcter ans que tot català, s'extengué principalment en sa lectura a l'art dels pintors, dient, en resum, que si abans podia tenir caràcter pisà, a finals del segle XIV y principis del XV les obres d'aquests son del tot catalanes,

(1) Vegis el treball, d'aquest mateix ANUARI, «Storia della pittura in Sardegna nel secolo XV».

com ho prova un troç de retaule ab l'escena del Calvari, procedent, ab altre en que ·s presenta un sant cavaller, del convent de Sant Francesch de Caller, y avuy guardades en el Musèu d'aquesta població. Una fotografia de la primera d'aquestes taules, que passà de mà en mà, feu assentir a les paraules del ponent, que mencionà l'existencia del pintor català Berenguer Picalull en la illa de Sardenya. Presentà també fotografies de la «pradera» del retaule o «ancona» de l'Anunciata de Sant Francesch de Caller, ab cinch mitges figures de Sants, en les que hi volgué veure certes reminiscencies de nostre Borrassà; el retaule de Sant Bernardí, complet, ab vuit cares en sos tres cossos y set en el bancal, tot ell de disposició idèntica als catalans, en el que hi mencionà un cert aire del Huguet, pintor que, per altra part, no es pas improbable que hagués fet quelcom per Sardenya, provantho un document trobat per en Sanpere; el de Sant Francesch, en el que potser hi hagi un llunyà contacte ab l'art dels Vergós, en la part baixa del qual hi ha quatre compartiments ab els Sants Adjutori, Pere, Antoni y la Pietat, y el de Sant Agustí, en que hi surt un cert aire den Jacomart. A finals del segle XV, continúa l'Aru, l'art dels pintors sards se fa més indígena adquirint caràcter més propi, resultant que cap obra pot identificarse ab les d'autor català conegut, venint a ser ses obres com un dialecte del art pictòrich de Catalunya que, segons les orientacions rebudes pels artistes, a voltes té un determinat segell italià, que ·s fa preponderant un cop està acabant el primer terç del segle XVI. Y en aquests punts pogueren veures noves fotografies, resultant identificats un Llorens Cavaro, que en 1501 firma l'«ancona» del barri dels Stampacci de Caller, deixant altra obra de disposició idèntica a les catalanes, formant sis requadres en sos tres cossos y set més en el bancal; un Joan Barcels que, si no diu l'any, firmà un retaule en quals reproduccions poguerem regonèixerhi nostres paviments de rajola blava; un Gentile Sapiente que feu un retaule pera ·ls franciscans callerins; y un Joan Muru, de qui se sab l'existencia en 1519.

Les fotografies presentades deixaven prou veure que les obres dels pintors sards no tenen rès que veure ab les de l'Italia central durant casi un segle y mitg, resultant elles, si no una manifestació artística de gran mèrit, quelcom interessant, en que ·ls catalans hi hem de veure una relació de germandat, ab lo que feyen els artistes del temps en els paíssos de la confederació catalana-aragonesa. Falta veure el color de les pintures en taula de Sardenya, però en el disseny, iconologia y forma dels retaules s'hi ha d'admetre grans punts de contacte ab nosaltres.

Ab lo que queda apuntat pot veures si va ésser interessant per Catalunya el treball fet per la secció segona, del Congrés d'Historia de l'Art.

El vinent Congrés s'ha acordat que tinga lloch a París dintre cinch anys, havent sigut elegits pera formar part del Comitè permanent organitzador del mateix els Srs. Puig Cadafalch y Tormo Monzó. — J. G. C.

VIè Concurs Martorell

L'Ajuntament de Barcelona, en consistori de 23 d'Abril de 1912, ha acceptat la decisió presa per el Jurat, compost dels senyors D. Emili Cartailhac, D. Pau Font de Rubinat, D. Ermengol Giner de los Ríos, D. Guillem d'Osma y D. Joaquim Miret y Sans, adjudicant per meitat el premi fundat per l'eximi patrici Francesch Martorell y Penya als treballs números 1 y 3 de don Ferran de Sagarra y de Siscar y de D. Enrich d'Aguilera, marquès de Cerralbo, titulats respectivament *Sigilografía catalana* y *Páginas de la historia patria por mis excavaciones arqueológicas*. El treball n.º 2 se titulava *Trajes y armas de los españoles desde los tiempos prehistóricos hasta los primeros años del siglo XIX*.

El treball del senyor Sagarra, compost de quinze volums manuscrits, dedicats el primer d'ells a pròleg, el segón a introducció molt nodrida y el tercer a un estudi històrich copiosament documentat dels segells de la Casa comtal de Barcelona, constitueix el més complert inventari de segells catalans civils y ecclesiàstichs, acompanyat d'una magnífica col·lecció de reproduccions en guix de prop de tres mil exemplars diferents.

El treball de D. Enrich d'Aguilera, es una serie de Memories explicatives dels resultats excepcionals de les excavacions que ha costejat y dirigit dit senyor amb una constancia y abnegació may sobrepujades a Espanya, en més de cinquanta estacions del centre de la península ibèrica (principalment de Torralba, Harzol, Cueva de la Mora, Mirabueno, Torrevicente, Aguilar de Anguita, Luzaga y Arcóbriga), presentant units aquells resultats en una ordenada successió històrica desde ·ls temps primitius y passant per els pobles del període neolítich fins als celtíbers, qui caigueren sots la dominació romana.

Adquisicions del Museu de Barcelona en 1911 y 1912

Colecció Casellas composta de 4,166 dibuixos d'autors antichs y moderns.
Antipendium romànich procedent de la Parroquia de Ferreras (Diòcessis de la Seu d'Urgell).
Brocal de pou en terra cuita, ab ornamentació en relleu, d'estil àrabe. — Segle XIV.
Àmfora de terra cuita, ab ornamentació en relleu, d'estil àrabe. — Segle XIV.
Antipendium romànich ab ornamentació en relleu. — Segle XII. Procedeix d'Esterri de Cardós.
Antipendium romànich ab decoració pintada. — Segle XII. Procedeix de Ballarga de Cerdanya.
«El Arcángel S. Miguel», esculptura en pedra caliça. Obra d'últims del segle XV.
Dos canalobres de ferro forjat. — Segle XIV.
Caldereta litúrgica, de coure, ab tapa decorada en relleu, representant el lleó de Sant March.
Dos pica-portes de ferro forjat ab fondo calat. — Segle XIV.
Calamàstechs de ferro forjat de forma rectangular en la part inferior, acabant en arch apuntat per dalt; pengen de la part inferior tres cadenes ab sos corresponents ganxos, un en el centre y altres a cada costat.
Retrat de cavaller de la familia Soler. Miniatura de Ferràn García (Olot, 1843).
Enquadernació de llibre, cuiro brú, decoració de cenefes rectangulars, ab adornos en or de florers, petxines y lleons rampants en els ànguls. Ocupa el centre una banda de forma romboidea, que rodeija una figura de cigonya la qual dú al peu la paraula «Vigilate». Italia, segle XVII. Tanca un original de títol nobiliari de l'any 1608 escrit en llatí sobre sis fulles de pergamí.
«El Papa San Gregorio coronando á la Virgen», taula gòtica d'últims del segle XV, ostentant adornos en relleu.
Pot reconstituit ab fragments de ceràmica, d'estil mudejar.
Crucifix romànich tallat en fusta. — Segle XII.
Crist en la creu, St. Joan y la Verge sobre fondo de paisatge. Pintura sobre taula. — Segle XVI.
S. Miquel Arcàngel. Esculptura tallada en fusta. — Segle XV.
Colecció de 92 rajoles valencianes y catalanes.
Tres reproduccions de les pintures murals existents en l'Iglesia de Sant Cugat del Vallès.
Reproducció de l'interior de l'àbsis de St. Pere d'Ager.
Reproducció de les pintures del «Castellot» de Marmellà (Tarragona).
Projecte de restauració y reconstrucció del sostre gòtich procedent de Sant Cugat del Vallès (conjunt). Dibuix colorit de Francisco de P. Nebot. Detalls del projecte anterior.
Set esculptures, en fanch cuit policromat, de Ramon Amadeu.

Adquisicions del Museu Episcopal de Vich (1911-12)

En les *Memories* del Conservador d'aquest Museu, nostre colaborador Mossèn Gudiol, se descriuen d'aquesta manera: «Entre les adquisicions que val més la pena de detallar, mencionaré com a objecte pertanyent a les primitives civilisacions de la terra una bonica destral de bronze, plana, ab tall de perfil curvat en sa part ample y bech recte y també afilat en sa part estreta. Presenta lleugers llabis laterals com si fossen l'orígen de les aletes que ·s veuen en altres exemplars que figuren ja en el Museu. Una part de la bellíssima patina verda brillant se conserva en aquest curiosíssim y poch freqüent exemplar de les eynes de tall de l'edat del bronze. Procedeix de la comarca bergadana y de país que ·s pot pensar perteneixia encara als confins de l'Ausetania.

Les seccións d'art religiós poden presentar objectes encara més dignes d'atenció, si considerem que son aquestes les que donen la tonalitat general y la rahó de ser a nostre Museu. Citaré en primer lloch una gran creu choral, de les que ·s posaven sobre l'ara del altar presidint tot el ceremonial sagrat y la congregació dels fidels. L'idea primordial que ·s reconeix en la construcció d'aquesta creu es la de presentar la dignificació del arbre sant en que morí Crist Redemptor. Per això ostenta la forma d'un tronch o soca d'arbre, ab els brots trencats a galets ben visibles, a fi de que tothom se fassi càrrech de que ·s pretengué honrar la fusta sagrada de la vera creu y fer a ella referencia. Però convenia no presentar aquesta despullada de tot ornament y donar a compendre la seva preciositat; y així, en la cara del devant y del darrera, l'artista constructor hi deixà un bon plà que exornà, aquí ab motius gemmats fets de pasta guixosa y allà ab flanges de vius colors y ab un medalló circolar al mig de la creuera, en el que s'hi dissenyà y colorí un

Agnus Dei, a fi de fer més clara l'alusió al sacrifici de Jesús que esborrà els pecats del mon. Se tracta d'una obra que tant pot esser del segle XIII com de la primera meytat del XIV, conforme demostra l'interessant epigrafia que·s troba en la post en que hi va escrita l'inscripció: IHS : NATZA : RE — NVS : REX : IVDEORVM.

Te també gran interès litúrgich un saler usat en les ceremonies del baptisme, presentant en conjunt la forma de les nostres iglesies romàniques d'una nau, ab absis y ayrosíssim campanar acabat en piràmide. Se tracta igualment d'un objecte obehint encara a la disposició romànica, que deu pertànyer al segle del mil doscents o mil trescents, tallat toscament en fusta, encara que ab detalls que revelen un cert bon gust. Devem aquesta adquisició al celebrat pintor don Joan Llimona, que·n feu present al Museu.

No cal deixar en oblit una petita arqueta de fusta bellament policromada, en forma de sepulcre ab coberta a dues vessants, en mitg de les quals hi ha una baga de ferro, que té l'interès de mostrar còm era feta per esser penjada a fi d'emprarla com a reconditori o sagrari de suspensió, a la manera de les colomes eucarístiques de metall. En l'ornamentació pintada s'hi destaquen com a motiu preeminent uns escudets ab camper roig y faixa de front groga, que no semblen pas tenir altre interès que·l de motiu de decoració. Aquesta brillant ornamentalitat dóna un especial atractiu al petit moble litúrgich, molt digne de figurar en l'esplèndida vitrina ahont n'hi ha una nombrosa serie que ab justicia es per cridar l'atenció. Pertany al segle XIV.

Com una novetat tinch de fixar l'atenció en l'adquisició d'un petit candeler de bronze fos, del tot complert, ab peu semiesfèrich y aguantat per tres petjes, arbre tornejat y arandela circular ab punta al cim, per fixar el ciri o petita torxa de cera. Se tracta d'un exemplar molt escàs en nostre país, reducció y simplificació dels fets de metall de campana que·s troben en alguns museus y coleccions del Nort d'Europa.

Però també portem adquirit altre candeler ***batutile***, d'obra d'aram repujada y burilada, ab senyals d'haver sigut en altres temps aparatosament daurada. Se tracta d'un sustentàcul en forma de casquet esfèrich sostingut per tres cames curvades y eixides de la mateixa peça, y mostrant sa superficie coberta de motius ornamentals de gran caràcter. Sobre·l peu hi va una petita arandela semiesfèrica dintre de la qual hi aniria la tija en punta per esserhi clavat el ciri. No sembla pas que hi haguessen may altres peçes en aquest candeler, que ara·ns fa l'efecte de massa baix, però que de totes maneres correspon a una disposició ben primitiva. Apart que aquest objecte y el seu semblant anteriorment senyalat, poden atribuhirse a la tretzena centuria.

Y posats a citar objectes litúrgichs indicaré l'entrada al Museu de dos peus de càlzer o copó, d'aram, l'un ab treball burilat donant foliacions serpentejants y uns quadrifolis ab àngels, y l'altre senzillament decorat ab cresteries també marcades al buril. El primer d'aquests dos exemplars del segle XIV, es del tot semblant a l'altre que ja teniem al Museu y va montat per servir de sustentàcul a una creu ab Crucifix y sota els peus d'aquest una petita ***theca*** per ***lignum Crucis***. La creu aquesta que pot classificarse com del segle XVI té els extrems flordelisats y la part inferior feta aprofitant un motllo que serviria per un model que·n conjunt seria de majors dimensions y a propòsit per esser esmaltat.

Per l'estudi del cerimonial usat pel Baptisme presenta molta importancia la compra que poguerem fer d'un ançat o petxina de batejar segons el ritu de l'infusió, anterior a les actuals llosses o grans culleres que·s veuen en els baptisteris moderns. Desde finals del segle XVI que les ordinacions de visita pastoral senyalen l'ús de conques en forma de petxines per tirar l'aygua regenedora sobre·l cap del catacúmens. Donchs l'objecte adquirit correspon a n'aquestes disposicions, essent d'una gran utilitat y molt pràctica la seva forma d'ançat o ample escudella d'una aleta y ança. Per evitar tota oxidació y permetre una gran netedat, es d'aram repujat y absolutament esmaltat, presentant al fons la representació de Sant Joan Baptista senyalant l'Anyell de Deu, tot fet al clar-obscur y ab tochs d'or y roig, fent d'orla a n'aquest medalló en tota la conca una ornamentació floral de colors vert, morat, roig y groch, perfilada en negre, ressaltant sobre camper blanch en la part interior y blau clar a fòra, En l'ança potser hi hagi motiu per interpretarhi les lletres G-A que podrien donar indici del nom d'un esmaltador francès, potser llemosí, del segle XVII.

L'any 1911 varem fer una ben regular cullita d'esculptures, puig que·n l'inventari hi figuren nou d'aquestes obres de talla. Citaré en primer lloch les cinch figures donant un conjunt y per tant inventariades en un sol número, que al formar part de la missió científica enviada per l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, varem trobar dintre un clos aparedat en l'atri de l'iglesia d'Erill la Vall, en un replech pirinench del Ribagorça. Sempre recordaré ab fruició el moment d'entreveure aques-

tes esculptures dintre ·l clos profond, ahont sens dubte havien sigut deixades perque s'anessen consumint al esser tretes del culte públich; sempre tindré presents les sensacions que vaig experimentar a mida que anaven sortint del llòbrech amagatall aquestes figures que per ses dimensions y formes feyen l'efecte de cossos humans momificats y assecats en estranyes posicions. Cada esculptura que ·ns anava venint a les mans era posada dreta y relacionada ab les demés, ab lo que varem trobar, mutilat sí, però ab tota sa intensitat emotiva un nou exemplar del tipo iconològich que ·ns donen les set imatges que componen el grupo del Devallament de la Creu, que serveix de reconditori eucarístich al Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadesses. Poch podia pensar aleshores que d'aquelles set esculptures d'Erill n'haguessen de venir cinch a formar part del nostre Museu, y que un día me donessin nova y per mi sempre agradable feyne les figures del Jesús y del Joseph y Nicodemus y dels dos lladres, al pretenir ferles posar dretes y probar d'arreglarles de manera que ·s fes menys sensible sa mutilació y ·s pogués ressucitar en part l'idea preconcebuda pel esculptor dotzecentiste que les obrà.

Les altres obres de talla son dues imatges de la Mare de Deu, sentades, obra dels segles XII y XIII; altra motllada d'un Sant Bisbe, digne d'esment per donar la forma de varis induments pontificals del segle XV; una que potser representa Sant Joseph ab detalls de tradició gòtica; un cap de Jesús Nazarè y altre representació del Sant Espòs de María en relleu molt acceptable, verdadera academia o potser obra de passantía del segle XVIII. Tenen encara major interès com a obra esculptòrica dues Madones, de marfil l'una, que guardaven els Pares del Oratori de Sant Felip Neri d'aquesta Ciutat y que al esserloshi demanada varen cuytar en depositarla en el Museu Episcopal. Se tracta d'una obra italiana, repetició d'un tipo que ·s feu molt comú y que, ja en alabastre ja en marfil, serví d'objecte d'exportació durant els segles XV y XVI. L'altre es de fusta delicadament tallada y obrada com una miniatura, devent classificarse com a producció de finals del mil cinchcents.

També hem fetes algunes adquisicions de manuscrits. Un d'ells es fet de varis troços de missals dels segles XI y XII pertanyents a nostre iglesia, dignes d'atenció pels litúrgichs. L'altre es un breviari urgellès escrit en negre y ab rúbriques, portant algunes inicials vermelles o blaves ab imbriacions morades, contenint bona part del propi de les festes d'entre any y del de Sants, del segle XV. Un *Psalterium feriale* d'aquell mateix segle, no desprovehit d'interès litúrgich y un oracional del segle XVII demostren que encara podem tenir esperançes d'anar completant la valiosa colecció de codexs referents als ritus sagrats que tenim en el Museu.

Puch parlar també ab satisfacció de les adquisicions de mobles casolans. Sobretot dech entretenirme en parlar d'una arquimesa de fusta de noguer, ab tapa-escriptori interiorment amosaicada de boix, formant entrellaçats geomètrichs en els que es del cas reconeixerhi una tradició aràbiga. En l'interior del moble hi havia divuyt calaixets, ab trepats realçant sobre seda, dels que se ·n conserven vuyt ab elegants adornos, que han servit de pauta per completar els demés. La tapa superior, també ornada de talles ab trepes d'esquisida elegancia y delicat obratge, forma com dos plafons ab arcuació geminada en cada un, dintre de la qual se reconeix que antiguament hi anirien uns capets esculpits en relleu. Es tradició molt fundada que aquest moble-escriptori pertenesqué a la fundadora del convent dominicà de Santa Clara de Vich, Sor Beatriu de Jossa, podentse de totes maneres pel seu art atribuhir als temps d'aquesta noble senyora o sia a finals del segle XVI.

Entre ·ls altres mobles ingressats al Museu citaré una capceta per jugar als escachs y a les taules o lo que ·ls francesos ne digueren el *tric-trac*, interessant mostra dels divertiments a que ·s donava apassionadament la gent noble y plebeua mitjeval, que va xapada d'incrustacions d'òs y fustes y tarsies del segle XV; una capceta de fusta cuberta de cuyro empremtat y gaufrat al estil de les enquadernacions riques del segle XVII, també trobat en la casa del Oratori de Sant Felip d'aquí Vich; una capceta per joyes xapejada d'òs en plaques esculpides ab llebres, aucells y cans que salten entre fullatjes, oferta per donya Trinitat Miró, obra que pot classificarse com pertanyent al estil Lluis XV, y una arqueta ab incrustacions de fustes de diferents colors y daus d'òs en sos paraments de noguer, atribuhible a finals del segle XVI.

Queden encara per citar alguns objectes de vidre, varis d'ells ab latticinis o coloraynes y inscripcions, del segle XVIII; unes rejoles ab les armes de la familia Sarriera y de fabricació catalana del segle XVI, y altre valenciana de principis d'aquell segle, ostentant un pi; sis pastes d'agnus dels papes Clement X, XI y XIII y de Benet XIV, ab relleus de bon art y altres menuderies que no cal pas detallar.»

«Les adquisicions fetes durant l'any 1912, en les seccions més antigas ne son aumentades ab

sis destrals de pedra pulida, trobades en nostre Plana, y dotze vasos de ceràmica apuliota, ben interessants per l'estudi de les primitives obres de terra cuyta, decorades unes segons les tradicions més arcaiques, ab motius geomètrichs que son de tots el pobles, y ennoblides altres ab coloracions en que hi domina ·l barniç negre y ab tochs blanchs o roigs, imitant els tipus grechs del segle III abans de l'Era cristiana, y acreditant la manera com els guerrers de la vella Puglia procuraven adaptarse als models que venien del mar Egeu. Es notable el contrast que hi ha entre ·ls quatre vasos arcaichs adquirits per nosaltres y els vuit altres en que ·l decorador tingué l'idea de respondre a les importacions de ceràmica grega. En els primers s'hi veuen formes y decoració rudimentaries, mentres que ·n els altres fins al mitg de la factura ràpida que acrediten sempre els productes fets per atendre al negoci, s'hi demostra un bon gust y fins un cert instint de delicadesa admirables. Aquests vasos procedents de Bari (Italia) y adquirits a primera mà, avaloren la vitrina destinada a guardar especialment les obres de ceràmica decorada etrusca y grega.

Molt interés té l'entrada en el Museu d'un capet de cervo, hermosa obra de bronze, que cal posar en lloch preferent de l'instalació contenint les troballes referent a la primitiva Ausetania. Es digne d'esment aquest objecte per quant a l'importancia que té sa troballa s'hi afegeix el seu valor artístich, tota vegada que ·s tracta d'una pessa ben estimable per la vivesa com reprodueix la testa d'aquell animal, pantejant de cansanci, treyent la llengua per la boca entreoberta, com aspirant l'aire després de llarga carrera, al esser perseguit a través dels boscos. Son banyat està quelcom doblegat, formant dues branques de tres brots ben desarrollats, a més de la pala superior trifurcada. Mideix uns 67 milímetres de llargada y pesa uns 34'18 grams. Aquest bronze se presenta delicadament retocat al buril, com donant el pelatge del animal, a fi de donar major vida al metall y ferli desapareixer la duresa de la fosa. No es pas improbable que aquest cap formés part d'un conjunt, puig que en sa part inferior, al centre de la rodanxa del coll, apar presentarshi un espigó trencat. L'art excelent, quasi refinat, ab que està modelat aquest cap de cervo demostra una època de perfecció de formes que crech correspon als temps ja influits per la civilisació clàssica o sía al segle II o primer avants de la vinguda de Jesucrist, poguentse fer contemporani dels més bells exemplars del nostre numerari ibèrich. Fou trobat en un camp prop de Sant Feliu de Torelló, en el lloch anomenat *Les vinyes*.

Les seccions destinades al mobiliari y útils religiosos o litúrgichs han sigut també aumentades ab exemplars valiosos. Citaré entre ells dos incensers que avaloren la rica colecció que tenim reunida y que al parer de persones enteses es una de les més complertes e interessants que hi haja en lloch. L'un d'aquests *tiribuli* es d'aram burilat y antigament esmaltat segons el procediment *campllevat*, conservant bons restes d'aquesta decoració polícroma en blanch, blau y vermell, que feya de camper a motius monumentals caulicolats que anirian en or. La tapa ostenta trepes per donar sortida al fum, formant archs de ferradura. Aquest objecte conserva la pessa superior de suspensió de les cadenes igualment enriquida ab esmalt. Es un exemplar que apar sortit dels tallers de Limoges y datat del segle XIII.

L'altre incenser es de bronze fos, apartantse en absolut de la serie que fins ara teniem, fent l'efecte de que pertany a un art exòtich al nostre país. A diferencia del anterior que dóna una forma cònica en sa tapa, aquest es quasi esfèrich, ab peu y un petit còs cilíndrich a manera de llanternó en sa part superior. La tapa ofereix també la particularitat de mostrar sis cossos sortints, enriquintla faixes d'ornamentació foliada que van entre aquests: la cassoleta porta tres dobles motius ab hermosa decoració de línia espiral. Pertany als últims temps del art romànich, no essent pas cosa fàcil de decidir respecte al lloch de sa fabricació, que jo no sé pas si atribuhir al nort d'Italia. De totes maneres dech fer constar que ·n el Museu Cristià del Vaticà hi ha un incenser germà del nostre.

Una naveta per incens d'aram repujat y tractada com per esser esmaltada, ha vingut també a enriquir la vitrina dels incensers. No es pas improbable que aquesta pessa, que apar correspondre al segle XIV, hagués sigut primitivament ornada de coloracions en esmalt, que potser desaparegueren al foguejarse per ferne desapareixer tot el rastre.

Entre ·ls objectes metàlichs ha adquirit el Museu un pyxis en forma de sepulcre, antigament pediculat, pertanyent al segle XVI; una petita imatge de Sant Joan Evangelista, que apar haver pertenescut a un conjunt que faria veure el Calvari, obra del mil quatrecents, ben graciosa; una gran bacina per captiris d'açòfar repujada, ab floró central y orla alfabètica flamenca interrompuda per medallonets ab lleons, y a més dues medalles de pitral y dos caps de civella que han vingut bé per enriquir la ja nombrosa colecció d'objectes semblants.

Dues imatges del Crucifix son de retreure també. L'una es del segle XIII, portant llarga tovallola fins als genolls, fixada ab l'ausili d'un cinturó ab civella, anant ab sa creu policromada en la que poden veurershi en l'anvers les figures de la Mare de Deu y Sant Joan y en el dors els símbols dels evangelistes Sant March y San Mateu. L'altre esculptura es en boix tallat y encara que de reduhides dimensions y mutilada en els braços y cames, dóna un torç de gran caràcter, tallat ab evident desitj de representar al Salvador torturat.

Un objecte pertanyent a la secció d'antiga pintura va adquirirse també durant l'any 1912. Es un retaule del tot gòtich, però no pas en taula, sinó pintat en tela, bastant grollera, feta de cànem sens blanquejar. Les coloracions son poques, dominanthi la grisalla ab masses en roig y groch y tochs verts.

La secció de ferros s'és aumentada ab alguns exemplars interessants, especialment degut al llegat que feu al Museu Episcopal Mossèn Eudalt Jolis, rector de Campdevànol, (q. a. c. s.). Entre ·ls objectes entregats per la marmessoria d'aquest sacerdot hi té preeminencia una bonica reixeta de ferro forjat ab gelosia, formant abundancia de volutes en espiral que ·s combinen entre sí al sortir de nuclis de diferenta llargada, a fi sens dubte de treure monotonia al conjunt. Aquesta reixeta que forma un rectàngul de 650 × 405 milímetres pot suposarse que data del temps de la construcció de l'iglesia ahont anava colocada. Procedeix de Sant Pere d'Huyre, iglesieta de la vall de Ribes que se sab fou consagrada en 1275, tenint per tant un valor documental remarcable. Igual procedencia tenen uns perns y ferramentes de porta que també ·ns vingueren de la deixa de mossèn Jolis.

Hem adquirit per donar més alicient y interès a la secció de ferros, dos neulers o motllos de courer neules ben interessants per l'estudi d'aquests ferros grabats tan relacionats antigament ab determinades celebracions de festes litúrgiques. L'un es per cert un bell model del segle XIV, portant la llegenda: † IO SON : DEN : RAMON GAVELA : ESPECIAIRE : DE : PERPENIA; l'altre, més reduhit de dimensions, resulta una bona mostra de neulers francesos, conforme indica la llegenda: CREINTE : DE : DIEV : SEVR : TOVTE : CHOZE : 1599, que rodeja una de ses platines.

Seguint l'inventari d'adquisicions, val la pena de retreure encare per son singular interés dues enquadernacions en cuyro obrat y gaufrat que daten del segle XIII. La més antiga envolcallaba un manual de mida mitjana, o en quart, que corresponia a l'any 1253; ab la particularitat de que, per no deixar suposar se tracta d'una reenquadernació posterior a la tretzena centuria, l'encartronat en que està montada la pell de la cobertura es fet ab fulls de paper estopós y flonjo engrutats y portant la part destinada a guardes plena d'apuntacions ab lletra absolutament igual a la que omplia el manual, essent digne d'esment el fet de que aquesta lletra arriva a invadir en algún punt la vora del cuyro, donant així proba de que aquest y el cartronatge estaven ja units quan se feu l'escriptura y per tant el volum, que ja he dit està datat.

Les seccions de teixits, tan importants en nostre Museu, han sigut enriquides ab exemplars ben estimables. Citaré en primer lloch sis mostres de teixits coptes, dels que s'han trobat en les excavacions fetes en l'alt Egipte y que han donat abundancia de material per historiar la via feta per l'art textil desde ·l segle II ans de Jesucrist fins al VI de Crist. Les mostres que nosaltres hem adquirides corresponen, segons entench, als segles III y tres següents de l'Era Cristiana, essent models dels tipus monocroms o polícroms, ab figures humanes y de fauna o flora que decoraven els *clavi* y les *calliculae* de les túniques y dalmàtiques de cristians y pagans.

També hem ingressat dèu mostres de teixits, quasi totes del segle XVI, obligantnos a aprofitar l'espay en la sala especialment destinada a les produccions del teler. A més hem adquirit una admirable vànova o flassada del tot complerta, feta de llana verda y fil de cànem blanch, formant ab frisat bella ornamentació del tot gòtica, ab àguiles bicèfales coronades, aucells y florons. Es un exemplar indígena ja del mil cinchcents, però de gran interès.

No han faltat encara altres objectes a provehir més de lo que ho eren les sales del Museu. En mobles hem adquirit una arqueta dels segles XIV o XV coberta de pergamí y ferrada, a més de dues caixes ab trepats del segle XVI y una curiosa cadira de tisora: en ceràmica han vingut alguns pots de farmacia, sobre tot un d'ells interessant per sa decoració polícroma imitada d'Italia; varis vidres han portat necessitat d'estrenyer les instalacions d'objectes semblants, entre ·ls que hi fan de bon veure una ben conservada almorratxa ornada de latticinis y floreig de vidre blau, y varis veyrers o copes de formes no posteriors al segle XVII. La ja ben nombrosa serie de planxes d'aram per estampar, presenta dèu nous motllos de grabats entre ·ls que n'hi ha un que cal estimar força, per quant presenta divuyt vinyetes reproduhint altres tants passos característichs

dels balls y mascarades que ·s feyen en nostre país envers els anys de 1820, constituhint un notable dato ilustratiu per l'estudi del trajo y costums catalanes.

En l'any 1912 s'han format y instalat en bona part la serie de documents gràfichs referents al projecte que obsessionà als Bisbes y Capítol de Canonges de nostre Catedral desde ·l segle XVII fins a finals del XVIII per fer creixe, transformar o fer nova la iglesia mare de totes les del Bisbat.»

Adquisicions del Museu de Girona en els anys 1911-1912

El Sr. D. Manuel Cazurro, director del Museu, ens comunica la següent nota:

«Encara que no de molta importancia, ha fet el Museu de Girona, en els últims anys, nombroses adquisicions d'objectes, que per procedir en gran part d'Empuries, ofereixen interès per les coleccions d'art d'aquest Museu Provincial.

Les excavacions que porta a cap la Junta de Museus de Barcelona a Empuries, han fet neixer novament la copdicia dels *buscadors* de la regió, que també obligats per la trista situació econòmica per que passa L'Escala, cerquen sota terra ganancies més o menys problemàtiques ab la renda d'objectes trets de les tombes.

Havent cura de seguir aqueixes inevitables violacions, se poden recullir moltes vegades, pagantlos a un preu excessivament alçat, objectes interessants y noticies, si no complertes, al menys aprofitables, donchs desgraciadament la forma en que ·s fan aitals excavacions, trossejant tot quant no ·ls pot servir de guany y descuidant la sistemàtica exploració de les capes, fa que ·s perdin gran nombre de datos interessants per l'arqueologia de la necròpolis emporitana.

Els objectes adquirits durant aquests dos últims anys, procedeixen de les excavacions realisades a una necròpolis grega, fòra de les muralles, en un camp entre ·ls Servitas y la muralla romana, a l'esquerra del camí que dels Servitas condueix a la part alta de la vila íbero romana, propietat de la familia Pujol, coneguda ab el nom de *Muxó*, que tants objectes té desenterrats d'aquesta necròpolis y de la qui està més amunt del *Portitxol*.

Entre ·ls objectes adquirits d'allí, mereixen citarse els següents:

Una copa o kylix ab anses, de forma baixa, d'uns 0'17 m. de diàmetre, ab barniç negre, en bastant bon estat de conservació.

Un *lekythos aribalístich* de pasta blanca, de 0'09 m. d'alt, ab adornos al ventre formats per quadrats blanchs y negres y una faixa negra a la base. Altre de la mateixa forma y mida semblant, negre, ab una figura en vermell que representa una esfinx, de dibuix força descuidat; els dos semblen esser de finals del s. V, a. Cr.

Dos ungüenters de vidre blau, policromats amb vermell y vert, d'uns 0'07 m. d'alçaria, de forma *alabastron*. Altre, de la mateixa forma, de pasta vitrea blanca, ab faixes de línies fosques ondulades, una mica trencat y d'uns 0'11 m. d'alçaria.

Dos *lekythos* àtichs, adornats ab palmetes, molt ben conservats, de pasta vermella ab figures negres, de 0'10 m. d'alçaria y de tipo comú, donchs passen potser de quaranta els exemplars que d'aquest tipo coneixem trobats en les necròpolis emporitanes.

Un *alabastron* d'alabastre, quelcom corcat, d'uns 0'15 m. d'alçaria. Aquestos últims objectes foren trobats a finals de l'any 1912, al susdit camp del *Muxó*, dins una tomba a 3 metres de profonditat, oberta en la roca viva y coberta ab penyals mitg plans. El cadavre, quasi del tot consumit, semblava d'una noya d'uns 14 o 16 anys, y el forat obert en la roca no consentia segurament una mida major. La tomba era plena de grava, segons asseguren els que la descobriren, y contenia set *lekythos* enterament iguals als dos adquirits, colocats junt a les mans y entre les cames, l'esmentat alabastron a un costat, sobre ·l pit un vas plà trencat, del que no hem vist fragments, y troços d'un vas de vidre policromat, de forma probablement de *oinochoē*, blau, ab ornamentació lineal vermella y de mida força més gran que la corrent; únicament hem vist un troç de la base, donchs el vas sortí completament destroçat.

Les tombes d'aquesta necròpolis solen estar formades com la descrita y jauen a força proofonditat. Per damunt d'elles se troben restes d'altres enterraments més moderns, uns ab pedres arenoses y ceràmica gris, potser del s. II o III, a. Cr., y altres encara més superficials quasi remoguts per l'arada, en plena terra y sense mobiliari fúnebre, potser ja d'època cristiana.

Altre grupu de nombrosíssims objectes provté d'una necròpolis romana emplaçada a la part alta de la ciutat íbero-romana, aprop de l'àngul S. W., en un camp de Pere Mitjavila, carreter de L'Escala.

Allí ·s troben sepulcres de cremació, formats a vegades per ninxos de mamposteria o per pedres que deixen un buit que protegeix l'urna de vidre, de terra o de plom; entorn se troben moltes vegades indicis de foch, ja del *bustum* que va consumir el còs o de les ofrenes d'algun banquet fúnebre, y rodejant l'urna cineraria ·s troben les ofrenes, petits vasos de fang de formes variadíssimes, *ampullas* o ungüentaris de vidre o fang, pateres y altre porció de petits objectes tan freqüents en les tombes d'aquesta època. En algunes s'han trobat dàtils y castanyes o figues, carbonisats per l'acció del temps, però que ·s poden reconeixer perfectament. Altra classe de tombes existeix en aquests camps, semblant pous o sitjes de forma esfèrica u ovòidea, com els trobats a Sant Feliu de Guíxols, a Solius y en molts altres punts, y que descriu M. Leon Julin en la seva Memoria sobre *Les sépultures des âges protohistoriques dans le sudouest de la France* (1) referintse a les trobades a la necròpolis tolosana de St. Roch. La ceràmica que contenen aqueixes sepultures presenta una barreja de restes de vasos romans ordinaris, ànfores y altres pots de ceràmica de pasta fina y color gris, y de ceràmica molt tosca de tècnica prehistòrica, feta a mà, cuita al aire lliure y ab adornos incisos o ab cordons, ab impressions digitals, que sembla (per son conjunt y també per algunes fíbules, del període III y IV de La Tene) perteneixer als s. III y II, o poch més endavant avans de J. C.

El nombre d'urnes cineraries de forma d'olla adquirides últimament per el Museu de Girona, es considerable, donchs són més de 30, de formes variades. Entre elles mereix citarse una, coberta ab un plat de forma *lekané,* que, junt ab òssos calcinats, contenia tres daus de joch, una mena de cullera de nacre, y una gran petxina, potser *Turbo.* Els pots més petits, de formes y mides variadíssimes, són també molt nombrosos, així com també els troços d'objectes de metall, agulles d'òs, lluernes y miralls de bronze, més o menys ben conservats.

En cambi sols hem adquirit d'aquesta procedencia dos vasos aretins de forma de plat plà, tals com la clase 2 de la classificació de Dragendorf (2) y de marca que pot referirse als primers temps de l'Imperi.

Entre ·ls objectes de vidre adquirits hi ha una urna cineraria d'aquesta materia, ab nances, patinada ab reflexes irisats, de 0'25 m. d'alçaria y de la forma que Kissa cataloga ab el n.º 167 (3), rich exemplar que pot lluir verdaderament a les vitrines de qualsevol museu. També un exemplar de jerro de vidre irisat, però trencat en tres troços y de la forma n.º 194 de dita classificació. Les ampolles adquirides ben conservades y ab irisacions, platejades o verdes, y en exemplars sencers o deformats per el foch, són nombrosíssimes. Llurs formes corresponen als números 12, 20, 24, 25, 26, 27, 34 y 39 de la susdita classificació de Kissa.

Adquirits en distintes procedencies, però probablement d'Empuries, ha comprat el Museu de Girona altres dues pesses de vidre, un vas en forma de cubilet, ben patinat, de la forma n.º 280, y una ampolleta en figura de prisma rectangular, de la forma catalogada amb el n.º 270.

Les urnes de plom de forma ja rectangular y de 0'17 × 0'20 × 0'10 m. ab la seva tapadora y nances, o bé quasi esfèrica, una mica aplanada, ab un petit coll y la seva tapadora, són en nombre de quatre. Una de les de forma esfèrica presenta una hermosa pàtina y molt bona conservació.

Seria extens nombrar els petits objectes de metall trobats en aquesta necròpolis; claus y panys de les caixes mortuories que devegades protegien les urnes, nances, troços de cadenetes, *bullas* de bronze o plom, miralls, agulles, anells y arrecades formen un conjunt variat però que no ofereix novetat ab lo que ordinariament se troba en els enterraments d'aquesta època.

Mereix citarse apart un vas de fang vidriat, exemplar que fins ara creiem únich entre ·ls trobats al sòl emporità. Es un vas de forma semblant als *askos;* ab el coll ample en un extrem y la nança aixecada desde ·l coll a l'altre extrem, ab un adorno format per un ram en relleu y cubert el vas d'un esmalt vidriat de plom, semblant al dels nostres perols ordinaris. Entre ·ls vasos de plata a Pompeya y a Bosco-Reale poden veures alguns de forma semblant, però sobre tot ab els que pot compararse, es ab els existents en els Museus Britànich y del Louvre, dels quals es digne parió el nostre vas per la seva conservació impecable.

Walters descriu en el Catàlech del Museu de Londres (4), ab el n.º 15, un vas tot semblant, encara que ab la nança trencada, y Collignon (5) descriu un altre del Museu del Louvre, adornat ab un ram de fulles de cep, que sembla igual al trobat a Empuries.

(1) *Revue Archéologique*, 1912.
(2) Dragendorf, *Terra sigillata.*
(3) A. Kissa, *Das Glas im Altertume.*
(4) Walters, *Catalogue of the roman pottery*, 1908, p. 3 y pl. 1.
(5) Bayet et Collignon, *Céramique grècque*, 1888, p. 375, pl. 14.

Aquests vasos són probablement del s. I, y imitació de la vaixella de plata. Mozard[1] va estudiar la llur fabricació y procedencia, y, segons ell, el vidriat es de plom com en nostres olles de cuina actuals. Sembla que començaren a fabricarse a Alexandria a l'època helenística, y que els exemplars semblants al adquirit per el Museu, són del s. I a. Cr., en quina època ja ·s fabricaven en molts punts del món romà.

En resum, el conjunt dels objectes adquirits de les susdites excavacions en els camps del senyor Mitjavila, a Empuries, revelen una necròpolis del s. I, explicantse per aquesta data la raretat entre sos restes del vasos de ***terra sigillata***.

De la mateixa procedencia són alguns fragments d'inscripcions, en gran part ab poques lletres que deixin deduir el seu sentit, encara que pot sembla que ·s tracta d'epígrafs funeraris. Podem citar els més importants:

Més important es altre fragment que per la seva extensió pot quasi integrarse:

P · CRISPI NIO · P · L · HIL *ARO*
M · CRISP INIO · P · F · N *IVALIS*
TERENTI A · M · F · SABIN *A*
SIBI · ET · VIRO · ET · *F · P*

Ademés d'aquests objectes procedents d'Empuries, sempre d'interès per les coleccions del Museu de Girona, són importants pera la localitat les troballes fetes a les obres que en el plà de Girona y al encreuament de la vía fèrrea de la línia de Barcelona a França ab la carretera a Santa Coloma, realitza la companyía de M. Z. A. pera instalar els tallers de recomposició de màquines. Objectes que desde ·l primer moment va posar a disposició del Museu, donant així una proba digna de lloança, de sa generositat, cultura y respecte a les lleys, que ·ns complau consignar.

No són aquests, desgraciadament, de gran importancia, però revelen en dit punt l'existencia d'un poblat al començament de l'època romana o poch avans, probablement s. II a. Cr. La troballa consistí en sis tombes en forma de sitjes, de figura quasi esfèrica o cilíndrica, com petits pous, uns y altres sota una capa de més d'un metre de terra vegetal, y cavada en la terra fins a uns tres metres de profonditat. Aquests pous estaven plens de terra y d'argila y restes d'òssos y carbons, y entre ells se trobaren al obrir la trinxera, fragments de tegules y ànfores, altres d'olles y pots, alguns potser de fabricació ibèrica, donchs s'arriben a distingir línies rogenques de l'ornamentació característica d'aquesta ceràmica; altres de ceràmica de pasta fina, gris, ben tornejada, com la que ab abundancia ·s troba a Empuries, y altres de vasos sumament grollers, grossos, fets a mà y ab adornos formats per cordons ab relleus fets pessigant la pasta, indubtablement de tècnica prehistòrica. Se trobaren ademés un molí de mà complert, ab ses dues pedres, una fibula de coure d'arch, de forma intermitja entre les de La Tena de l'últim període y les de l'època romana, y una doble destral de ferro bipenne.

A més d'aquests objectes, el Museu ha adquirit dues taules gòtiques de mitjà interès, una del s. XV representant una verge sobre fons daurat y repintat, y altra del s. XIV ab una representació de la Transfiguració del Senyor. Varis vidres y objectes de ceràmica dels s. XVII y XVIII y alguns llibres y material fotogràfich.

(1) Mozard, *De la connaissance par les anciens des glaçures plombifères*, 1879.

Finalment, es molt probable que dins de poch temps aquest Museu de Girona posseixi el renombrat mosaich d'Empuries que representa el Sacrifici d'Ifigenia.»

Museu de Solsona

Objectes entrats al Museu durant els anys 1911-12, que mereixen mentarse:
Una làpida de marbre romana, ab l'adjunta inscripció, procedent de Iborra:

L · CAECILIO
AGIDILLO
L · CAEC · AGILIO
PATRI · PIENTISSIMO
ET · SEVERIANO · FILIO
KARISSIMO · AN · XVI

Mideix 0'56 × 0'395 m. D'ella parla Villanueva en son *Viaje Literario*, vol. IX, pàg. 39. V. també HÜBNER, *C. ins. lat.*, vol. II, n.º 4456.
Una esculptura gòtica en pedra, representant St. Jaume, que fou trobada aparedada en una iglesia de la Segarra y un petit retaule de St. Joan Baptista, ab pradella y tres compartiments, del segle XVI, que mideix 1'21 × 1 m.

Museu de Tortosa

Relació dels objectes adquirits pel Museu durant els anys 1911 y 1912:
Una esculptura en guix, de D. Joseph Rebarter. — Dues monedes romanes. — Una làpida del segle XVII, en castellà. — Un relleu del segle XV representant la Verge de la Llet (en guix). — Un quadro al oli (segle XVIII) representant St. Felip Neri.

El Museu d'Antigüetats de Montserrat

S'han reunit a Montserrat les despulles trobades del que fou gran Monastir. N'està encarregat un P. Benet y hi colabora ·l doctor don Joan Bassols. Conté ·l Museu nombrosos exemplars com la estatua que adornava l'antiga fatxada de la iglesia, representant al Salvador, tota de una pessa de marbre, la de Joan d'Aragó, duch de Luna, comte de Ribagorça, virrey de Catalunya (mort l'any 1528) y la de Bernat de Villamarí, comte de Capaccio, almirall de Nàpols (mort l'any 1512). — Una columna de marbre d'aquelles serralades pertanyent al antich edifici conegut per del V. Fr. Josep de les Llanties (segle XVI), que primer fou Hospital y després Hostatgería. — Un baix relleu, també de marbre, de l'antiga fatxada, representant la Verge adorada pels pastors y escolans. — La espasa de Felip IV, continguda dintre un estoig de rica fusta de la India. — Dues palmatories del segle XV, trobadas en l'antich edifici conegut per V. Fr. Josep de les Llanties. — Un plan topogràfich en relleu de la montanya. — L'antiquíssima pila baptismal de la hermita de Santa Cecilia, de quan era parroquia. — Escut de Ferràn VII que ostentava la reixa de ferro que dividia la nau de la iglesia, essent pagada per dit rey ab motiu de sa visita al referit Monastir. — Escut de pedra de Villalba S. Abat. — Escut de pedra de Viver. — Escut de pedra de Vilaregut. — Sepulcre de Fr. Arnald (any 1330). — Baix relleu en fusta representant a Sant Joan Baptista predicant y batejant a la multitut, procedent del chor antich, construhit (segle XVI) de cor de roure, portat dels boscos de Sant Joan de les Abadeses. Fou treballat a Monistrol per Cristòfol de Salamanca. S'estrenà el 8 de setembre de 1594. — Capitells ab figures pertanyents al claustre gòtich edificat per Juliano de la Róbere, Abat, comendatari desde 1470 a 1480; era cardenal y després fou Papa ab el nom de Juli II. — Del final del segle XV un exemplar ab les armes del Monastir de Montserrat. — Del principi del segle XVI, Armes del Abat de Poblet don Joan de Guimerà. — Escut de Montserrat presentant la montanya ab les hermites y la serra (Final del segle XVII). — Gravat «Iconogràfich del Concili Romà (Benedicte XIII) any del Jubileu 1725». — Varietat de rajoles florejades y barnissades.

Necrologies

EDUART SAAVEDRA

Nasqué a Tarragona l'any 1829 y morí a Madrid el 1912. Els seus treballs d'enginyer feren d'ell, en primer lloch, un gran coneixedor del país, y més tart un aficionat a antigüetats y a historia. Per això foren principalment fructuosos els seus treballs a Soria durant l'any 1856 y següents. Construint nous camins, se fixà en la via romana que conduia desde l'Ebre per la Sierra Madero a Numancia, continuant fins al teatre de la guerra cantàbrica.

Estudiant això, demarcà cuidadosament el troç mitg d'aquell camí, desde Augustobriga a Uxama, y va trobar que ·l lloch de Numancia debia trobarse únicament al turó de Garray. Els treballs empresos en aqueix turó per descubrir Numancia foren mal dirigits, de manera que probaren tot lo contrari, es a dir, les runes d'una ciutat romana, però rès d'una ibèrica. Serveixi de disculpa que en aquella època s'ignorava encara l'art de les excavacions. No obstant, es mèrit de Saavedra esser el primer a Espanya que cridés l'atenció sobre ·l lloch cèlebre de Numancia.

Fòra de Numancia ha tractat també d'altres ciutats del país celtibèrich, com Clunia y Cermantia.

Fou també un gran arabista, y en aquest sentit ocupà un lloch eminent en el món científich.

Bibliografia

LLIBRES

JOAN RUBIÓ Y BELLVER. — *La Catedral de Mallorca.* — Conferencia dada con motivo de la excursión oficial de la Asociación de Arquitectos de Cataluña. Traducida al catalán por Arturo Andreu Alabedra. Del «Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña» de 1912.

La Catedral de Mallorca es una concepció lombarda o potser ab més precisió una traducció ogival del plan de les iglesies italianes que conserven antiquísimes tradicions del plan dels temples primitius cristians. L'autor ho demostra ab la comparació del plan de la Seu mallorquina y la iglesia de Trau a la Dalmacia.

La Seu mallorquina conserva efectivament la tradició romànica y, com a St. Benigne de Dijon, els tres absis terminen les tres naus; la cadira episcopal presideix al fons del absis major les dels clergues, seguint la corvatura; l'oculus que ilumina la nau per sobre la conca absidal, queda convertit en la colossal rosa que brilla en el centre de la nau principal.

Ab tot y aqueix tribut pagat a la tradició, la catedral mallorquina es una construcció gòtica. Sa disposició general es la comú als edificis gòtichs de tres naus; la nau major sobre columnes disposades en doble quadrat y la nau menor sobre quadrat senzill; doble bateria d'archs-botants sostenint l'empenta de la nau central y les capelles laterals situades entre ·ls espatllers, rectangulars a n'el plan, cobertes ab voltes semi octogonals com els absis, fent el traspàs per medi de trompes. Els petits contraforts d'aqueixes capelles no segueixen el plan dels archs ogius, sino que son perpendiculars a les fatxades laterals. Aqueix contrasentit mecànich fou degut a un desitj d'ordenació artificial, ben italià per altre part, y a donar més llum als finestrals de les capelles. Té de les construccions gòtiques les qualitats y els defectes. A mida que aumenten les dimensions es més difícil l'armonia entre les formes y les curves de pressions y així es indispensable acudir a artificis ocults pera fer que aquestes s'adaptin a n'aquelles, com els pesos enormíssims carregant les claus; murs que s'aixequen sobre ·ls archs, que ·s presenten clarament en la catedral mallorquina; columnes (ps. 8 y 9 de la monografia) que s'inclinen per les flexions produides que l'arquitecte estudia aplicant a l'examen arqueològich, pera comprobar els origens de les diverses formes y llurs deformacions, els mètodes de càlcul de la mecànica de la construcció, que com a arquitecte experimentat coneix perfectament.

Potser es aqueixa aplicació de la mecànica a la arqueologia arquitectural la part més interessant y original d'aqueixa monografia sobre la Catedral de Palma, que demostra les dificultats d'equilibri de la seva estructura y planteja ·l problema del estudi dels medis tècnichs usats pels arquitectes migevals pera projectar les seves admirables obres dels quals no ·s troba rastre en els documents.

El dibuix de les curves de pressions demostra que la Catedral de Palma no es un cas d'equilibri fàcil. « Després de un número molt important de tanteijos y ensaijos, diu l'autor, s'ha pogut trobar un sistema d'equilibri en el qual la pressió en el punt de càrrega màxima del toral principal, fos una carga soportable d'un modo permanent per la calissa de que està construit (31 Kg. per cm.²) y

al mateix temps invadis el capitell de la columna lo suficientment apartat de les arestes pera que sa càrrega màxima pogués ser resistida per la calissa de que estàn construides les columnes, de més tenacitat que les usades en lo restant de la construcció, càrrega que arriba a 45 Kg. per $cm.^2$ en una de les arestes».

La inspecció del estat actual de les columnes de la Catedral confirma en absolut el resultat dels estudis teòrichs: les columnes comprimides per esforsos descentrats produeixen una flexió y ·s curven ab la convexitat cap a la nau major, tal com indica ·l càlcul.

Son interessants aqueixos nous horitzons dels estudis arqueològichs, que s'auxilien sovint de les ciencies que semblen d'ells més apartades, com la mecànica y la química. — J. P. Y C.

R. DE LASTEYRIE. — *L'Architecture religieuse en France a l'époque romane, ses origines, son développement.* — Paris, 1912.

Es ben sabut que la nostra arquitectura catalana s'extén més enllà dels Pirineus y que ·ls arqueòlechs francesos, per tenir avuy dintre llurs límits geogràfichs terra catalana, colaboren sovint en la nostra tasca. Això fa que sigui impossible la publicació d'un llibre que ·s refereixi a l'art que ha florit en les terres avuy franceses, sense que ·s parli del nostre art català. Per això ·ns cal recullir aquí les varies coses que ·s refereixen a l'arquitectura catalana, del llibre sobre ·l romànich francès publicat per un home de tanta autoritat com M. de Lasteyrie.

Un problema interessant de l'historia de l'art romànich es el del renaixement escultòrich. Se sab com aquest art havia quasi desaparegut després de la darrera decadencia de la civilisació romana. Sols grolleres formes decoratives y barbres representacions de la figura humana apareixen de tart en tart a les iglesies.

La reflorida d'aqueix art se fa al mig-dia entre ·ls Pirineus y la Loire, y l'obra datada més antiga, coneguda en terra francesa d'avuy, es la llinda de l'iglesia rossellonesa de Sant Genís les Fonts, que data de l'any 24 del regnat del rey Robert, o sigui de l'any 1020 (1). M. de Lasteyrie relaciona aqueixa obra ab l'anàloga de Sant Andreu de Sureda y ab l'escola que ·s desenrotlla lentament a la Catalunya de l'altre costat del Pirineu y que s'ha conservat a Arles del Tech, a Sant Miquel de Cuxà, Sant Feliu d'Amunt, Cornellà de Conflent y Sant Joan lo Vell, fins arribar a les escultures datades dels monumentsf uneraris de Guillem Jorda († 1186) y de F. de Soler († 1203), guardats al claustre d'Elna.

Aqueixa escola rossellonesa que existia al comensament del segle XI en un cap del Pirineu, sembla treballar seguint la serra durant tota l'època romànica. Obra seva foren els timpans de Sant Bertran de Cominges, de Valcabrera, de Sant Aventí, en l'alta Garona, d'Oloron, de Mimizan (Landes) y de Molaas (Baix Pirineu), notables per sa factura seca y arcaica, encara que algun d'ells no dati més que del segon y fins del tercer quart del segle XII.

Aqueixa escola pirinenca tenia probablement, segons M. Lasteyrie, son centre principal a Tolosa.

Després d'aqueix aspecte importantíssim del nostre renaixement artístich del segle XII, hi son citades totes aquelles manifestacions arquitectòniques en que la nostra terra té quelcom de típich, de propi dintre la gran corrent universal de l'art romànich. Axís les formes curioses dels plans, com l'iglesia de doble absi de Montbolo, l'interessantíssima de pla triangular de Planes, la de Sant Martí del Canigó, com la de Cornellà de Conflent, imitació dels plans que l'Ordre del Cistell aixecava en terres de Provensa; la disposició y situació dels campanars y claustres, la decoració de portalades y capitells; la ferramenta en espiral de la nostra fusteria com les portes de Serralonga, Sant Feliu d'Amunt y Marcevol, en el Rosselló; les curioses de les piles baptismals y dels nostres antipendis, pintats y daurats o fets de bella obra d'orfebreria y argenteria.

L'obra de M. de Lasteyrie ocupantse de l'Arquitectura romànica de França, deurá ser consultada per tothom que vulgui aclarar la historia de la nostra arquitectura catalana. — J. P. C.

REVISTES

— *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras.* — Barcelona. — J. RUBIO DE LA SERNA: *La época de la Tene, 2.ª del hierro, en Transilvania y en la península ibérica* (janer-mars, 1911). — J. MAS: *Notes sobre antichs pintors a Catalunya* (octubre-desembre, 1911; janer-setembre, 1912).

(1) Vegis la reproducció y descripció d'aquesta llinda en: *L'Arquitectura romànica a Catalunya*, per Puig y Cadafalch, Falguera y Goday, pp. 555 y 561 a 565.

Dona una serie interessant de notes sobre pintors catalans, desde 1151 a 1738. — J. BOTET Y SISÓ: *Noticia del volúm tercer del «Tratado de las monedas labradas en el principado de Cataluña, por el Dr. D. Josef Salat»* (janer-mars, abril-juny, 1912). Interessantíssima exposició del volúm inèdit del ilustre numismàtich català.

— *Boletin de la Real Academia de la Historia.*—Madrid. — A. DEL ARCO: *Un nuevo monumento románico en Tarragona* (febrer, 1912). Se refereix a l'esglesia de Ntra. Sra. del Miracle, edificada a darreries del segle XI o començaments del XII. — A. DEL ARCO: *Hallazgo arqueológico en Tarragona* (juny, 1912). Se refereix a una estatua femenina incompleta. V. l'*addendum* al treball de Mr. Albertini, en el present ANUARI, *Sculptures antiques du Conventus Tarraconensis.* — J. R. MÉLIDA y Marqués de CERRALBO: *El mosaico emporitano del sacrificio de Ifigenia* (juliol-agost, 1912).

— *Boletin de la Sociedad Española de Excavaciones.* — Madrid. — N. SENTENACH: *Los grandes retratistas en España* (1.er trimestre, 1912). S'ocupa d'iconografia catalana y reproduexi uns fragments de la *taula dels Concellers* d'en Dalmau.

— *Butlletí de la Societat Arqueològica Luliana.* — Palma de Mallorca. — M. F[ERRÁ]: *Els portals de Sta. Eulalia* (mars, 1912). — *Bab-Al-Kofal* (*Puerta de Santa Margarita*), (any 1912. p. 55). — S. ROS. *Fundació del Monestir de Santa Catherina de Sena* (any 1912), ps. 122 y 142).

— *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya.* — Barcelona. — J. DANÉS: *La vall y el monestir de Sant Joan de les Abadeses* (juny, 1912).

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages. — Manresa. — O. MIRÓ: *La iconografía d'Eva y·l retaule de la Santíssima Trinitat de la Sèu de Manresa* (any 1911, p. 105). — J. SERRET Y ARBÓS: *El frontal florentí de la Sèu de Manresa: Qui·n feu la donació y en quina data* (any 1911, p. 185).

— *Bulletin archéologique du Comité des travaux historiques et scientifiques.* — París. — E. BONNET: *Les sarcophages chrétiens de l'église Saint-Felix de Gérone et l'école arlésienne de sculpture funéraire* (1re livraison, 1911).

— *Bulletin Hispanique.* — Burdeus. — P. PARIS: *L'archéologie en Espagne et en Portugal* (janer-mars, 1911). S'ocupa de les pintures rupestres prehistòriques de Catalunya y d'Aragó. — M. CAZURRO: *Quelques fragments de vases ibériques d'Ampurias* (janer-mars, 1911). Traducció de Mr. E. Albertini de la nota, *Fragments de vasos ibèrichs d'Ampuries*, publicada per el Sr. M. Cazurro al volúm II del nostre ANUARI. — L. CH. WATELIN: *Le site antique de Costig* (*Ile de Majorque*) (abril-juny, 1912).

— *Bulletin Monumental.* — París-Caen. — E. LEFÈVRE-PONTALIS: *Les plans des églises romanes bénédictines* (n.° 5-6, 1912). L'única esglesia catalana del tipo que hi ha esmentada, es la Sèu de Tarragona. També cita com un exemple de transeptes benedictins, ab absidioles d'igual fondaria, el de Ripoll.

— *Bulletin des Musées Royaux.* — Bruseles. — E. DE PRELLE: *Spallières et rondelles au XIVe siècle* (juny, 1912). Publica una miniatura d'un ms. de la Biblioteca Reyal de Bèlgica, aont se representa el combat del comte de Daphus ab el Rey d'Aragó. — G. MACOIR: *Un fusil espagnol à la miquelet avec platine signée d'Antonio Rovira, arquebusier d'Igualada.*

Estudis Universitaris Catalans. — Barcelona. — SERRA Y VILARÓ: *Nostra dona de la Claustra* (vol. IV, p. 483). — ***: *Un retaule català del Monastir del Sinaí* (vol. VI, p. 92). V. en la Crònica Arqueològica *El retaule Català del Sinaí.* — J. SANCHIS Y SIVERA: *Pintores medievales en Valencia* (vol. VI, ps. 211 y 296). Recull importantíssim de documents referents a pintors del segle XIV que varen residir o neixer a Valencia.

— *L'Antropologie.* — París. — H. BREUIL y H. OBERMAIER: *Les premiers travaux de l'Institut de Paléontologie humaine* (novembre-desembre, 1911 y janer-febrer, 1912). Parla dels treballs dels Srs. Breuil y Cabré a les regions meridionals de la península ibèrica.

— *L'Arte.* — Roma. — E. MANCERI: *Stalli corali in Sicilia* (mars-abril, 1911). Se refereix als entalladors catalans que anaren a Sicilia a treballar en la fusteria dels chors catedrals.

— *L'Art Décoratif.* — París. — P. LAFOND: *La ferronnerie espagnole* (desembre, 1911 y febrer, mars y maig, 1912). Se refereix a les reixes de la Sèu de Barcelona.

— *La Bibliofilia.* — Florencia. — L. S. OLSCHKI: *Quelques manuscrits fort précieux* (mars, 1912). Parla d'un ms. català dels segles XVI y XVII, que conté ·ls *Privilegis* de la ciutat de Valencia. Magnífica figura de Sta. Caterina, orlada; 32 inicials miniaturades y nou pintades ab colors. Enquadernació riquíssima en pell de Russia.

— *Museum.* — Barcelona. — *El desaparecido retablo de San Antonio Abad* (n.° 1, 1911). — Se refereix a la famosa taula de Pau Vergós, del segle XV, perduda durant la *setmana tràgica*

de 1909. — L. TRAMOYERES: *El arte flamenco en Valencia. Una tabla inédita del siglo XV* (n.º 3, 1911). — P. QUINTERO: *El mosaico de carácter romano en España* (n.º 4, 1911). S'ocupa d'alguns mosàichs de Tarragona, Empuries y Barcelona. Hi ha reproduccions. — E. MORERA: *Estatuaria romana en el museo de Tarragona* (n.º 4, 1911). — L. D[OMENECH] y M[ONTANER]: *Restos romanos de Tarragona* (n.º 5, 1911). — B. BASSEGODA: *Nota arqueológica* (n.º 6, 1911). Tracta de la casa dita del gremi de calderers, de Barcelona, afectada per la Reforma. — J. GUDIOL: *Una casulla del Museo de Vich* (n.º 10, 1911). — J. GUDIOL: *A propósito del «Textus argenti» de la catedral de Vich* (n.º 2, 1912). Reprodueix les hermoses cobertes de plata. — A. MASRIERA: *Una necrópolis romana en Reus* (n.º 4, 1912). — P. QUINTERO: *Los asuntos profanos en los asuntos de las iglesias españolas* (n.º 4, 1912). Reproduccions de Ripoll, Santa Maria del Estany, Sant Benet de Bages, Tarragona, Santes Creus y Barcelona. — C. DE BOFARULL: *Encajes a mano* (n.ᵒˢ 5 y 9, 1912). Reprodueix models de puntes catalanes antigues. — A. L. MAYER: *Pinacoteca de Munich. Los cuadros españoles recientemente adquiridos* (n.º 8, 1912). Reprodueix dues taules que considera d'autor català, executades vers el 1500. Procedeixen de Nàpols y han estat atribuídes a l'escola lombarda. — S. SANPERE Y MIQUEL: *Ferrer Basa* (n.º 10, 1912). Resum de conferencies donades per l'autor a l'Ateneu de Madrid, ab nombroses reproduccions. — J. GUDIOL; *San Cucufate del Vallés* (n.º 12, 1912). Descripció de les riqueses artístiques del monestir ab magnífiques reproduccions.

— *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa.* — Barcelona. — F. DURÀN: *Notas arqueológicas é históricas sobre los castillos feudales en Cataluña* (n.º 65, 1912).

— *Revue archéologique.* — París. — H. BREUIL: *L'âge des cavernes et roches ornées de France et d'Espagne* (mars-abril, 1912). Se refereix a les pintures rupestres de la banda oriental y meridional de la península ibèrica.

— *Revue de l'Art Chrétien.* — París. — A. MAYEUX: *Cloche du beffroi de Perpignan* (maig-juny, 1911).

— *Ruscino.* — Perpinyà. — F. P. THIERS: *Rapport sur les fouilles de Castel-Roussillon* (n.ᵒˢ de mars y desembre, 1911). V. la nota de la present CRÒNICA, *Les excavacions de Castell-Rosselló.* — P. PUIGGARÍ: *L'église Saint-Jean-le-Vieux, à Perpignan* (mars, 1911). — J. MASSOT: *Découverte de monnaies gauloises et de monnaies romaines à Bonpas* (mars, 1911). — J. SARRÈTE: *Découvertes archéologiques à Palau-del-Vidre* (mars, 1911). — L. DURAND: *Note sur les dernières frappes de la Monnaie de Perpignan* (juny, 1911). Fixa la darrera data d'acunyació de moneda a Perpinyà. — J. SARRÈTE: *La Vierge aux deux reptiles de Vinça* (setembre, 1911). Pertany entre ·ls segles XIV y XV. L'autor la relaciona ab la Verge del Claustre de Solsona y ab una existent al Museu de Vich. Dona una reproducció. — P. VIDAL: *Le bénitier de l'église d'Elne* (desembre, 1911). Tracta de probar que ·l beneiter havia servit de renta-mans, s'apunta l'idea de que, anteriorment, hagués estat un altar pagà del segle primer, com el de Pézilla-de-la-Rivière. — ***: *L'antique cité de Ruscino* (desembre, 1911). — J. SARRÈTE: *Vierges ouvertes, Vierges ouvrantes et la Vierge ouvrante de Palau-del-Vidre* (n.ᵒˢ 1 y 2, 1912). — J. MASSOT: *Note sur les Monnaies trouvées à Castell-Rossello* (n.ᵒˢ 1 y 2, 1912). V. *Les excavacions de Castell-Rosselló* en aquesta mateixa CRÒNICA.

— *The New York Herald.* — París. — *Un beau marbre du couvent de Poblet.* (Suplement d'art, 15 desembre de 1912.) Representa un cavaller armat que formava part d'un baix-relleu funerari.

— *The Burlington Magazine.* — Londres. — J. PIJOAN: *A re-discovered school of romanesque frescoes* (maig, 1911). Se refereix a les pintures murals catalanes de les quals ne dona reproduccions. — J. PIJOAN: *A signed triptych by Bartolomé Bermejo at Acqui* (octubre, 1912). — J. PIJOAN: *Iberian sculpture* (novembre, 1912). Publica una reconstrucció de la *dama d'Elx* del Museu del Louvre.

SECCIÓ LITERARIA

A la memoria d'En Milà y Fontanals

El dia 30 d'agost de 1912 va inaugurarse a Vilafranca del Penadès, la seva patria, un monument a D. Manuel Milà y Fontanals, la mentalitat més poderosa dels primers anys de la renaixensa cultural de Catalunya.

D. Manuel Milà Fontanals

En Manuel Milà pertenesqué a la generació nascuda pels volts de l'any 1820, en el plè de la primera etapa del moviment romàntich, que a Catalunya enclohia no solament un problema literari, sino l'ansia de renovació de la vida nacional. Ab tot y la valúa extraordinaria d'alguns esperits d'aquella generació, com en Piferrer, en Llorens y Barba, etc., en Manuel Milà y Fontanals fou el més insigne y l'iniciador a la península ibèrica de les modernes corrents de la erudició y la crítica. La seva influencia ha estat lenta y silenciosa, però ferma y d'un vigor inesborrable. Menéndez y Pelayo, deixeble seu, va retreure constantment l'influencia del Mestre. A l'extranger, Wolf, Rajna, Gaston Paris, Morel-Fatio, etc., han difundit l'admiració y el respecte de les seves obres.

Per xò, l'homenatge tributat a Milà y Fontanals, ab motiu de l'inauguració del seu monument, va ser d'una significació extraordinaria. Acudiren a Vilafranca representacions de totes les entitats culturals de Catalunya. Després de l'inauguració del monument, va efectuarse a la Casa de la Vila, una Sessió Acadèmica. El Dr. Franquesa y Gomis, president de la Comissió erectora del monument, va oferirlo a la vila. Seguidament varen llegirse dos notabilíssims discursos, estudiant la personalitat d'en Milà, deguts un al Dr. Torras y Bages, bisbe de Vich, y l'altre al President de l'INSTITUT, Sr. Rubió y Lluch.

En honor de D. Felip Pedrell

A darrers d'octubre de 1911 se va celebrar l'homenatge que preparaven feya temps els tortosins en honor del mestre Pedrell, fill preclar de Tortosa, el més gran dels nostres compositors y historiador del passat musical de Catalunya y de tota Espanya. Baix aquest últim concepte, que certament no es el més important de la seva obra, ha figurat més d'una vegada el seu nom en les planes del nostre ANUARI, y hi colaborà ab un importantíssim estudi en el primer volum. Les festes de Tortosa tingueren lloch en els dies 28, 29 y 30, celebrantse entre altres l'acte de descobrirse la làpida que dona nom al carrer den Pedrell, un concert tot ab música del Mestre, etc. Els seus amichs y admiradors barcelonins costejaren la publicació del seu festival lírich *Lo Comte Arnau*, sobre lletra den Maragall, entregàntseli solemnement el primer exemplar de l'edició.

Per aquells dies se publicaren importants treballs dedicats a enaltir l'obra del Mestre, y se·n recolliren un bon nombre deguts a les primeres personalitats del mon musical de Catalunya y de fòra, en diferents idiomes y de diverses èpoques, formantse·n un volum que s'ha publicat ab el títol: *Al maestro Pedrell. Escritos heortásticos* (Tortosa, 1911).

En Joan Maragall (1860-1911)

Tothom recorda l'immensa impressió que va produir a Catalunya la mort d'aquest escriptor, eminent y únich, alhora com a poeta y com a publicista o pensador. Més que un poeta, en el llegítim y suprem sentit de la paraula, havia sigut *el poeta* de la seva generació, y, més que un gran publicista, l'home representatiu de les aspiracions més enlairades del seu temps a la nostra patria.

D. Joan Maragall

La secció de Filologia d'aquest INSTITUT, a la qual pertenesqué, honrantla y honrant a totes les altres, ha començat a dedicarli el tribut pòstum que sos mèrits y significació excepcional requereixen. Mes la crònica present semblaria mutilada si no hi figurés el recort d'aquesta personalitat, que daura d'un brill de gloria vint anys de la vida espiritual de Catalunya.

Poèticament vingué a representar a Catalunya l'impressionisme simbolista, encara que en forma molt propria y personal; y aquesta posició, oposada al parnasianisme. no va impedir el desdoblament clàssich o, millor, homèrich, del seu darrer temps, al qual podria dirse que fou conduit per la mà ferma y tranquila de Goethe, donant ab *Nausicaa*, una germana més jove d'un segle a *Ifigenia*. Així el seu nom figurarà ab igual esclat a l'historia de les darreres escoles romàntiques y a la dels orígens d'aquest tercer renaixament humanista que sembla volguer dominar la centuria actual.

Com a pensador y publicista s'ha pogut dir d'ell que va constituir una vindicació de Catalunya, sempre acusada d'utilitarisme y mediocritat, y que fou la sensibilitat més esquisida y selecte de son temps, a tots els paíssos que participen de la cultura. A cap d'ells ni entre tots sos contemporanis se trobaria «una existencia més noblement orientada, un exemple d'escriptor més delicat, una elevació moral més sostinguda». Va parlar de tot, com cal a un periodista, y tot ho va ennoblir. El periodista se convertí per dret propri en publicista; el publicista en pensador y el pensador va examinar durant més de vint anys l'espectacle de la vida universal y de la nacional propria, no menys que la seva interior, deixant una bella escampadissa de planes, avuy recullides en les *Obres completes*, y aplicant a sos treballs de diari aquella mateixa frisança de la *paraula viva* que formà el seu programa poètich.

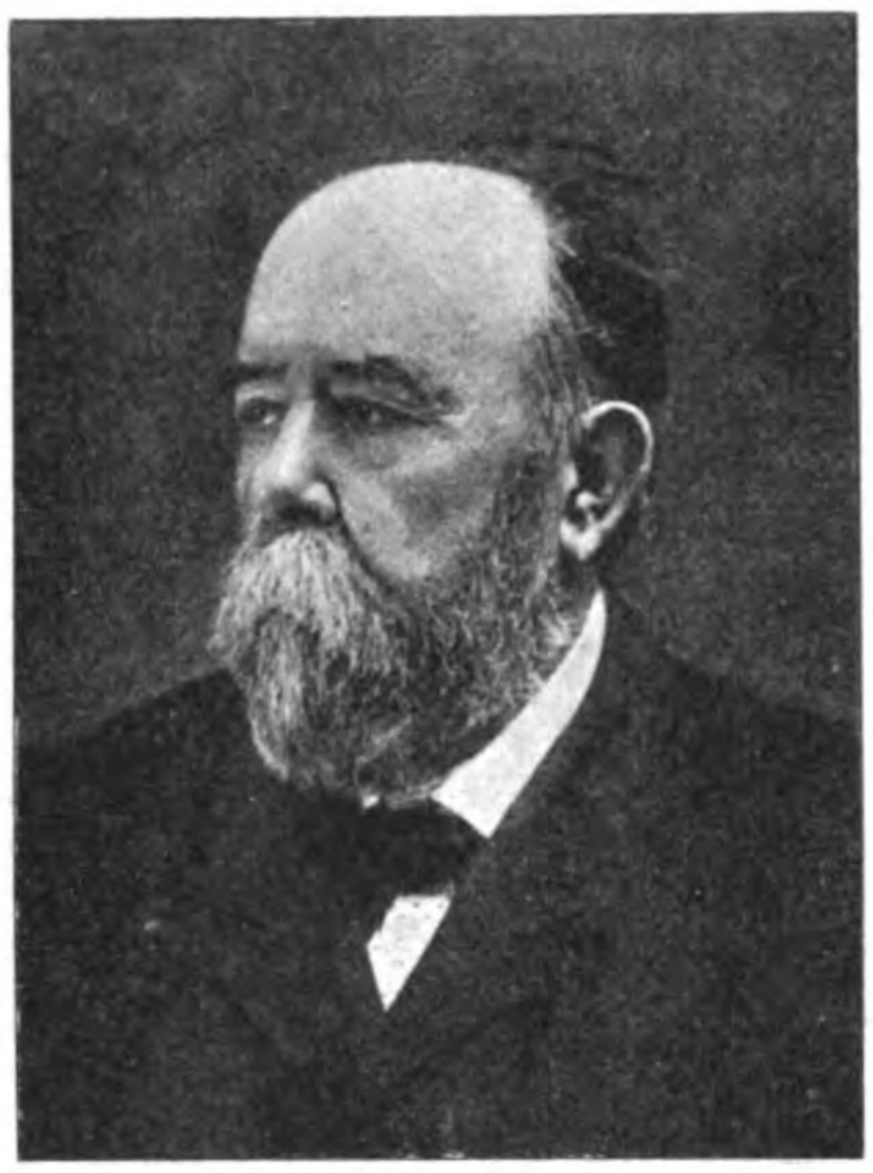
Per això y per l'enlayrament de les seves idees, per la generositat de les seves emocions s'ha escrit d'ell que era el primer idealista de la seva època: l'únich que ho ha sigut ab optimisme y d'una manera completa. Sos *Elogis* poden ben bé confrontarse ab els *Ensatjos* d'Emerson y l'honor d'haver produit una espiritualitat tan forta, tan alta y tan saludable pot omplir d'orgull a la seva terra y tornarli la confiança en ses aptituts especulatives y desinteressadament intelectuals.

Quan aquestes linies apareixin estarà llesta ja la colecció de les *Obres completes* (castellanes y catalanes) y això ve a fer inútil la bibliografia que poguessim reunir de l'egregi y malhaurat company nostre, que passà d'aquesta vida plorat de tothom y admirat de tothom, ab aquell prestigi misteriós y cent voltes més noble que la «fama» o la popularitat, cosa freda y exterior al cap y a l'últim: ab l'amor del seu poble afegit a l'admiració del seu poble, que es la «gloria» suprema y veritable. — M. S. O.

Don Teodor Llorente (1836-1911)

Seria imperdonable que en aquestes planes no ·s registrés la mort de l'insigne patrici valencià, encara que ·l seu nom correspongui al domini de la literatura viva molt més que al camp de l'arqueologia y l'investigació, sense que per això no'ls hagués prestat positius serveis. Aquesta rellevant figura, havia acabat per constituir la personificació de Valencia en l'esfera de la poesia y del pensament. Matinera va mostrarse la seva vocació, tant que la primera poesia d'ell que va veure la llum, correspon a 1850. Desde llavores anà produint sense que un sol dia s'estroncàs aquella vena seva, abundant, armoniosa y may atropellada ni indòcil, així en prosa com en vers.

Si algú de les nostres encontrades, entre tots els que varen florir a la segona meitat de l'altre segle, pot merèixer plenament el calificatiu d'home de lletres, es en Llorente. La seva activitat d'escriptor va compartirse entre la prosa y el vers y, dins del camp poètich, entre la poesia catalana y la castellana. Fou director y fundador del diari *Las Provincias*, promoguent una saludable transformació de la prempsa espanyola de fòra de Madrid, en el sentit d'emanciparla, donarli relleu propri y convertirla en instrument de l'opinió regional. Sempre feu justicia a Catalunya y sovintejaren les

D. Teodor Llorente

vindicacions de la nostra cultura y esperit en les columnes del seu periòdich, així com també les agradoses cròniques en que donava a conèixer lo més important del moviment català o les impressions dels seus freqüents viatges a la nostra terra.

En Llorente, tant temps com visqué, fou l'instrument de relació continua entre Catalunya y Valencia; sentí l'influencia imperiosa y comunicativa den Mariàn Aguiló y va convertirse en un de sos més purs y eminents prossèlits. Valencia va viure idealment en l'esperit den Llorente, de semblant manera que Provença en l'esperit den Mistral. En Llorente ha *mistralisat* la seva patria, si podem expressarnos així, y ha donat apariencies de realitat y de vida a lo que tal vegada no era més que un bell ensomni séu. Ell sol comunicava l'impressió d'una multitut y la seva veu semblava l'eco d'una ànima colectiva. Dins d'ell visqueren y se refugiaren les herencies espirituals de sa niçaga, desde Sant Vicens Ferrer a Joanot Martorell y Auzias March, com si estigués predestinat a ser el darrer profeta d'una gran causa perduda: un d'aquells profetes que clamen en el desert y per medi dels quals els pobles, al perdre o cambiar la seva autòctona estructura, prenen comiat de sí mateixos y entonen sa propria complanta.

El testament de tot aquest sentit històrich y d'aquesta poesia, se conté en el gros volum de *Valencia* — escrit pera la colecció *España*, refundició dels gloriosos *Recuerdos* y *Bellezas* — que va acreditar ses dots d'investigador y historiaire; y en el *Llibret de versos* y *Nou llibret de versos*, breviari patriòtich de la bella encontrada del Turia. No tingués en Llorente condicions ingènites de poeta y l'haurien fet tal son gust depuradíssim y son comers constant ab els suprems dignataris de la poesia moderna. Tothom coneix sos alts mèrits com a traductor, que ha incorporat a la llengua castellana els tresors més preuats de l'inspiració de la nostra època. El tracte ab els grans esperits suposa grandesa y l'artífex que maneja y puleix y bruny la joya d'or acaba per quedarne ab les ungles resplandents y lluminoses.

Dues condicions principals destaquen en la seva poesia: l'elevació moral y generosa, que sembla un reflexe del noble Schiller, y la musicalitat del vers, sempre pur, sucós y regalant de mel. Coneixia el sarcasme dels nous poetes. Per sa mà havien passat flors del mal y perles negres del decadentisme. Havia posat en tortura la seva ment pera naturalisarles en el món poètich dels pobles hispànichs. Mes, per sobre de l'eclecticisme estètich propri del traductor y de l'home d'estudi, el valencià, el català d'antiga soca, permaneix íntimament fidel a la lley dels seus: fidel a l'espiritualisme cristià que informa la primera fase del Renaixement; fidel al bon sentit, a les austeritats amables y an aquella norma del *rectum vivere* que havia erigit en tòpichs o temes poètichs per excelencia les mateixes aspiracions de la *llar honrada*, de la *montanya* pura, de la *barraca*, de tot símbol que representés resignació, esperança y laboriositat redentora. Tot això sembla haver mort ab en Llorente, que s'endugué a la tomba l'últim exemplar del vell «patriarcalisme» literari.

Heus aquí una petita nota bibliogràfica de la seva producció: *Poesías selectas de Víctor Hugo*, traducidas por Teodoro Llorente, Madrid, 1860; *El Corsario*, de Lord Byron, traducción por Querol y Llorente, Valencia, 1863; *Zaira*, tragedia de Voltaire, traducció, Valencia, 1868; *Leyendas de oro*, poesies extrangeres modernes, traducció, Valencia, 1875; *Amorosas*, ídem, ídem, Valencia, 1876; *Viaje de S. M. Don Alfonso XII a las provincias de Levante*, Valencia, 1877; *Fausto*, de Goethe, traducció, Barcelona, 1882; *Poesías de Heine*, traducció, Barcelona, 1885; *Llibret de versos*, poesies originals, Valencia, 1885; *Fábulas de Lafontaine*, traducció, Barcelona, 1885; *Valencia*, de la colecció *España*, 2 tomos, Barcelona, 1887-89; *Nou llibret de versos*, Valencia, 1902; *Fausto*, segona edició, Barcelona, 1905; *Poesies triades* (originals), Biblioteca de «L'Avenç», Barcelona, 1906; *Poetas franceses del siglo XIX*, traducció, Barcelona, 1906; *Versos de juventud*, en castellà, Madrid, 1907; *Poesías de Heine*, traducció, nova edició aumentada, Barcelona, 1908; *Leyendas de oro*, segona serie, Valencia, 1908; *Teodoro Llorente, florilegio de sus poesías*, por Navarro Reverter, Barcelona, sense data. — M. S. O.

El Dr. Roch Chabàs

El dia 13 de Mars de 1912 va finar a Denia, ahont havia nascut, y a la edat de seixanta set anys, el canonge de la Seu de Valencia en Roch Chabas, després d'una gran part de la seva vida dedicada al estudi.

No tenia encare complerts els trenta quan va publicar el primer volum de la seva primera obra d'empenta: *Historia de la ciudad de Denia*, que va imprimir a despeses seves a Denia mateixa acompanyat de vuit litografies representant els monuments més interessants trobats, entre altres diversos llochs, en les runes del temple de Diana. Dos anys va trigar en publicar el segón volum. Aquesta obra va vàldreli ·l nomenament de corresponent de l'Academia de l'Historia, de Madrid. En 1880 va donar a l'estampa, també a Denia, en un llibre ben ilustrat de dues centes planes, la *Historia del venerable fray Pedro Esteve* (1582-1658) insertanthi els pochs y pobres escrits poètichs que se ·n conserven ab curioses referencies a la guerra de Catalunya.

Però hont se veu probada la seva sana y inagotable activitat d'investigació es en les coleccions de la revista *El Archivo*, que publicava de primer a Denia en 1886 com una revista literaria semanal y que tot seguit va transformar desde la segona anyada en revista de ciencies històriques, apareixent una vegada al mes. A Denia va publicarhi els quatre primers volums d'*El Archivo*, que corresponen als anys 1886-1890, y havent obtingut una canongia a Valencia en 1891, va trasladarhi la seva revista hont va continuarla fins durant tres anys, veyentse obligat a plegarla pera haver portat fins a l'extrem el seu esfors editorial. Però va acabar, com ell solia, dignament ab una liquidació de notes històriques y una copiosa taula alfabètica que posa en valor els considerables materials reunits en els set abultats volums d'*El Archivo*.

No va trigar gaire en empendre una nova y important publicació. Va combinar una societat titulada *El Archivo Valentino*, de la qual no hem d'amagar que ell n'era l'ànima, ab l'idea d'anar publicant una serie d'obres completes baix l'epígraf *Monumentos históricos de Valencia y su reino*. No més va publicar les *Antigüedades de Valencia*, obra que l'erudit fra Josep Teixidor havia terminat en 1767. Son dos esplèndits volums de unas cinchcentes planes cada un, impresos en 1895 a casa en Vives Mora, acompanyats, en apèndixs, de llargues y notables notes ilustrades de mossèn Chabàs. En 1899 va interpretar els capitells de la porta romànica de la Seu de Valencia, publicantla sota el títol següent: *Iconografía de los capiteles de la puerta de la Almoina, en la Catedral de Valencia*.

A l'entrada del segle actual va sentir la fruició dels textes literaris. Va publicar en 1901 dues edicions de *La brama dels llauradors del orta de Valencia contra lo venerable mossen Bernat Fenollar Prevere, hordenada per lo magnífich mossen Jaume Gaçull*. La una era reproducció fidel de la edició de 1561, imprimintla en paper antich; l'altra era en paper corrent, corretgida y en una nota fa referencia a la edició del *Spill* den Jaume Roig que ja estava preparant, y que havia d'esser durant molt temps la última obra important del millor temps de la vida activa del canonge Chabàs.

Mentrestant va afectarse a l'estudi dels furs de Valencia y, com que coneixia millor que ningú la conquesta del regne per haver buidat en milers de milers de notes el llibre del Repartiment y la crònica del rey en Jaume, va poguer fer apareixer en 1902 una obra sobre la *Génesis del derecho foral de Valencia*, que va esser una de les que més renom varen donarli per sa novetat y pels nous fets que aportava, venintne a aclarir molts d'altres que's coneixien d'una manera imprecisa o confosa.

En 1905 publicava en la Bibliotheca hispanica (Barcelona, L'Avenç) lo *Spill o Libre de les dones per mestre Jacme Roig*, en edició crítica que feya alguns anys preparava. Pera ferla havia hagut de passar una bona temporada a Roma ab l'objecte de copiar l'únich manuscrit que ·s coneix del *Spill*, que ·s troba en la Biblioteca Vaticana; després d'establert el text millor, donava les variants de totes les edicions y l'acompanyava de pròlech, notes y comentaris que comprenen: biografia, bibliografia, repertori, glossari, comparació de tots els textes. Un any abans havia donat en un elegant tiratge apart els *Lahors de la Verge Maria*, extret del *Spill* den Jacme Roig.

Dr. Roch Chabàs

Quasi al mateix temps donava a coneixer en *El milagro de Luchente y los Corporales de Daroca*, la Ystoria del Sanct Corporal de Luchent, escrita a mitjant XVè segle, per fra Lluch de Gualbes.

Els darrers anys de la vida, tot sentint el greu d'haver d'abandonar tant treball acoblat que no publicaria, però resignat, va dedicarlos a l'episcopologi de Valencia. Havia pogut cercar, mitjançant una subvenció de l'actual arquebisbe a cambi d'un nombre d'exemplars, una combinació que li permetia entrependre la publicació. Va entregarse an aquest treball ab tota la força y l'entusiasme que li restaven, fins que en 1909 feya eixir el primer dels tres volums que havia de compendre l'*Episcopologio Valentino* en el qual tractava *Investigaciones históricas sobre el cristianismo en Valencia y su Archidiócesis, Siglos I a XIII.*

Hem donat una sumaria noticia de les obres principals del canonge Chabàs, però havia publicat altres llibres de menor importancia y gran nombre d'estudis en diverses revistes y periòdichs de Valencia, de Catalunya, de Castella y de França. El seu nom hauria d'anar junt ab l'ordenació de l'Arxiu metropolità de Valencia, a qual considerable tasca va dedicar alguns dels seus millors anys. Va explicarla naturalment, com solia, en la *Revista de Bibliografía catalana*, 1902, pp. 121-139. Sis mil volums y vuyt mil dos cents pergamins va ordenar y va extractarne el contingut en cèdules del càtaleg: dificilment en cap altre arxiu les investigacions son més fàcils. En Chabàs era de natural ordenat y enginyós; fruia catalogant, fent taules y, d'una manera especial, entregantse als treballs de calendació. En l'esmentat arxiu, que tenia al seu càrrech, se coneixerà per espay de molt temps el rastre del seu pas y constituheix també una de les seves millors obres.

Era de caràcter bondadós y posava afecte als estudiosos; sentia una simpatia veritable per Catalunya, on era conegut y estimat; en els seus darrers anys tenia molt interès en tot lo que a l'Institut d'Estudis Catalans toqués d'aprop o de lluny. — J. M. T.

D. Marcelí Menéndez y Pelayo

El 19 de Maig de 1912 va morir a Santander, en el plè de la seva maduresa intelectual y de la seva frisosa producció, el gran escriptor espanyol, D. Marcelí Menéndez y Pelayo (1). No era vell encara, y a haverse dilatat la seva vida, com per exemple, la del seu gran amich,

(1) S'han comès tantes errades en els pochs datos biogràfichs que fins ara s'han escrit sobre en Menéndez y Pelayo, que creyem que no deixarà de tenir interès pera ·ls nostres lectors que deixem aci fixades les principals etapes de la seva vida intelectual, a la que en rigor queda reduhida tota la seva biografia. Nasqué a Santander el 3 de Novembre de 1856, en la Calle Alta, que tan famosa feu en Pereda en *Sotileza*. Allí estudià les primeres lletres y la segona ensenyança. El professor que més influhí en sa primera educació literaria fou el de llatí, D. Francisco María Ganuza. Baix sa docta direcció adquirí tal coneixement d'aquella llengua, que arribà a poderla escriure en prosa y en vers ab la mateixa facilitat que un humanista del Renaixement. Quan arribà a Barcelona dominava per complet els clàssichs llatins y castellans, y se sabia capítols sencers del *Quixot* de memoria. No li feren la mateixa impressió que les lliçons den Ganuza, les del seu professor de Psicologia, Lògica y Ética D. Agustí Gutierrez, afiliat a l'escola eclèctica de Cousin, y en cambi ·s consagrà ab entussiasme a la lectura de les obres den Balmes, afillantse així, quasi desde sa infantesa, a l'escola catalana. Al arribar l'època de la elecció de carrera, que no fou per ell duptosa, y de l'Universitat ahont devia estudiarla, el seu pare ·s determinà per la de Barcelona, de la qual era professor son íntim amich, l'eminent químich D. Josep Ramon de Luanco. Vingué aquí a les derreries de Septembre de 1871, y habità, mentres permanesqué en aquesta ciutat, en el carrer de la Font de Sant Miquel, núm. 2, pis 3er. La seva habitació donava al carrer dels Gegants, enfront del palau del duch de Solferino. En el primer curs tingué per professors a D. Manuel Milà y Fontanals, de Literatura Espanyola; D. Antoni Bergnes de las Casas, de Llengua Grega, D. Jascinto Díaz, de Literatura Llatina y D. Gayetà Vidal, de Geografía. Assistí també algunes vegades a les lliçons de D. Francisco Xavier Llorens. En 1872 tornà a Barcelona a estudiar el segons curs de sa carrera, y foren aleshores sos mestres: de Llengua Hebraica, D. Mariano Viscasillas; de Historia Universal, D. Joaquim Rubió y Ors, y de Literatura Grega, D. Jascinto Díaz. En el Septembre de 1873 tingué de matricularse a Madrid del tercer curs, per haver passat allí ·l seu tutor Sr. Luanco, per mor d'unes oposicions. Estudià allí Clàssichs Grechs, ab D. Lázaro Bardón; Metafísica, ab D. Nicolau Salmerón; Historia, ab D. Emili Castelar, y Bibliografia, ab D. Gayetà Rossell.

En Maig de 1874 resolgué llicenciarse en l'Universitat de Valladolid, pera fugir dels rigors del krausisme que tan antipàtich li era, y allí conegué a D. Gumersindo Laverde Ruiz, paisà seu y catedràtich de Literatura Espanyola, el qual exercí desde a les hores una decisiva influencia en la seva vida intelectual, y després den Milà y den Llorens, es el tercer dels seus grans educadors. Tornà després a Madrid a estudiar el Doctorat, en el curs de 1874 y 1875, y rebé les lliçons d'Estética, del Sr. D. Francisco Fernández y González: de Historia de la Filosofia, de D. Francisco de P. Canalejas, y de Literatura Espanyola, de D. Josep Amador de los Ríos.

La seva tesi doctoral que publicà a Santander en 1875, versà sobre *La novela entre los latinos*. Passà en sa ciutat nadiva quasi un any consagrat a l'estudi y a la preparació de les seves primeres obres d'erudició y de polèmica, fins que ·l tragué d'allí una pensió de l'Ajuntament, a la qual s'uní més tard la Diputació Provincial, y per últim el Govern, pera que continués els seus estudis en els principals arxius y biblioteques del extranger. En Septembre de 1876 emprengué son primer viatge a Portugal, que continuà després a la primavera, per Italia, detenintse a Roma, Nàpols, Florença, Bolunya, Venecia y Milà, y a la tornada, alguns dies a Paris. A darrer de Septembre de 1877, tornà a empendre ·ls seus aprofitats viatges d'investigació per França, Bèlgica y Holanda, deturantse una quinzena de dies del mes d'Octubre a Barcelona, ahont llegí y aprengué de cor molts dels més inspirats fragments de l'*Atlàntida*, de Mossèn Verdaguer, que en aquell any havien premiat els Jochs Florals. Després sols retornà a Barcelona tres vegades: la primera en 1887, pera pendre part en la primera commemoració den Milà y Fontanals, celebrada per l'Academia de Bones Lletres, anant a Vilafranca per escriure

D. M. Menéndez Pelayo

Joan Valera, altre gloria de les lletres castellanes, el nombre de les seves obres, ja tan extraordinari, haguera pogut d'allò més bé duplicarse, sense gran esfors. Així y tot, el món intelectual que ha brollat de la seva ploma, y que forma ja part del tresor espiritual de l'humanitat, no sembla fill de l'activitat d'un sol individuu; gaire bé s'ha de creure en el miracle pera que un home pugui explicàrsel. No es en Menéndez y Pelayo una gloria d'Espanya, ni d'una època determinada, sino de la humanitat entera; y ens ha de cabre una certa mena d'orgull legítim als que ·ns ha tocat la sòrt d'haver nascut en el seu temps, y d'haverlo escoltat y mirat cara a cara. A Espanya ha estat el maravellós apòstol de tota la cultura intelectual, verament humanística, en el sentit més enlairat d'aquesta paraula, com un dels grans homens del Renaixement, y desde fa més de trenta anys, n'hem estat d'ell deixebles indirectament o directa, tots els que hem treballat desde l'aparició successiva de les seves magistrals obres, en el camp de l'erudició y de les lletres.

No diré ja judicar, sino ni tan sols enumerar ràpidament la seva tasca gegantina, seria possible, en les curtes planes que aquí podem dedicarli. Tota ella obeeix a un triple impuls: a la restauració en les lletres del gust clàssich, com model permanent de bellesa y de sinceritat; a la restauració de la filosofia y de la ciencia espanyoles, y a la renovació total de l'historia literaria d'Espanya, intentada fins a les hores, tan sols per els erudits. Mogut d'aquests impulsos publicà el *Horacio en España* y l'*Historia del humanismo español,* en que ·s convertí la seva *Biblioteca de traductores españoles*, en la que treballà desde 1873 fins a la seva mort; *La Ciencia Española* y l'*Historia de los Heterodoxos españoles,* l'obra de més unitat arquitectònica que surtí de la seva ploma; l'*Antología de líricos castellanos;* els pròlegs monumentals de la edició gegantina del Lope de Vega; l'*Historia de la poesía Americana;* els *Orígenes de la Novela*, *Calderón y su teatro* y els *Estudios de crítica literaria*, que constitueixen esplèndits panorames fragmentaris de l'historia de les lletres castellanes, — que no gosà escriure d'un sol cop, per temor a les síntesi primerenques, estudis a la vegada d'artista y d'erudit — y per últim, l'*Historia de las ideas estéticas*, sols de nom consagrada a Espanya, que es per excelencia l'obra europea de Menéndez y Pelayo, aquella per la qual la nostra península fa més lluída figura en l'historia de la moderna civilisació. Al costat d'aquestes obres fonamentals, surgeix un estol innombrable de treballs menors, però no d'inferior qualitat, estudis de crítica admirable, en que ·s posa en Menéndez y Pelayo a l'altura d'en Taine y d'en Macaulay; superbes semblances que recorden les de Sainte-Beuve. Pels *gourmets* literaris y pels pensadors seran sempre joyes exquisides els seus discursos sobre la *Mística española,* sobre ·l *Criticismo* y *los precursores de Kant en España*, sobre la *Historia considerada como obra artística*, sobre los *Historiadores de Colón*, sobre la *Elaboración del Quijote*, y aquell estudi delicadíssim de Heine, que ja corre com un model de crítica y d'estil, en els *Morceaux choisis* de les literatures extrangeres. Fugí aposta de la crítica d'actualitat, però consagrà a n'en Milà, Quadrado, Pérez Galdós, Pereda y Núñez de Arce, vigorosos *ayguaforts*, que son grans fragments de l'historia contemporània de nostres lletres; y ja no fou tant afortunat, moltes vegades, en els pròlegs que l'amistat o la gratitut arrencaren de la seva ànima complascent y generosa.

l'epitafi de la tomba del gran sabi; en 1888, pera pendre part com mantenedor en els nostres Jochs Florals, y en 1908, pera assistir a la colocació de la primera pedra del monument den Milà, y llegir la hermosa *Semblanza* del seu venerat Mestre.

La seva vida intelectual se passà sencera entre Madrid y Santander, ab algunes escapades a Sevilla, Valencia, Saragossa, Palma de Mallorca etc. Fou l'home menys aficionat a moures de sa cambra de treball que pogués donarse, y sentia verdader horror pels viatges. Posà terme als que havia emprès en sa joventut, y que pensava estendre aleshores a Anglaterra y Alamanya, la mort del Sr. Amador de los Ríos, que deixà vacant la càtedra de Literatura Espanyola, de l'Universitat de Madrid, la qual en Novembre de 1878 guanyà per oposició. Després la seva vida pública intelectual se reduheix a dugues soles etapes; la de professor y bibliotecari. Fou professor desde 1878 fins a 1898, en que fou nomenat quefe de la Biblioteca Nacional de Madrid, càrrech que desempenyà fins a la seva mort, ocurreguda a Santander el 19 de maig de 1912. En aquesta vida modesta consagrada al treball, fòra de algunes temporades, en que fou diputat per Saragossa y Palma de Mallorca, y de altres en que portà la representació de alguna Academia en el Senat, hi ha dugues dates que ell considerava mclt glorioses: la de 6 de Mars de 1881, en que fou nomenat Acadèmich de la Espanyola, y la de 13 de Mars de 1883, en que ho fou de la de Historia, de la qual va esser portat a la Presidencia pel vot unànim dels seus companys en 1909. Fou també individuu de les Academies de *Ciencias Morales y Políticas* y *de San Fernando*.

Sentí profèticament la excelsa missió que Deu li havia encomanada d'educador d'inteligencies y de verb del seu poble, y l'immensa responsabilitat que això li duya aparellada, y a n'aquesta missió va sacrificar sa salut, son repòs, sa independencia y la vida seva entera. Es per això que escrivia llibres y més llibres, ab rapidesa vertiginosa, pera deixarlos y escriuren d'altres nous, cada vegada que sentia la necessitat d'omplir una llacuna en la cultura de la seva patria, com un arquitecte que, ab ses propries forses, ab ses propies mans, volgués alsar un colossal edifici, y ara construís una paret mestre, ara un pòrtich majestuós, més enllà un superb arquitrau o un magnífich enteixinat, mentres recullia afanyat tots els carreus de la seva ideal construcció. Se posava al devant de totes les empreses ahont vegés apareixer l'amor a Espanya; auscultava totes les palpitacions; assenyalava totes les orientacions. Volia fer l'inventari de tot, y recullirlo y publicarho tot, pera que rès se perdés. Li mancava temps pera arreplegar totes les despulles de la rica herencia cultural que la seva terra desconeixia, com un hereu inconscient del cabal hereditari, y somniava ab alçar a la cultura espanyola un grandiós Walhalla, hont capiguessen tots els seus deus majors y totes les seves glories.

Se l'anomenava vulgarment el poligraf espanyol, atenent principalment a l'abundancia de la seva producció, y a les seves memoria y erudició maravelloses; però sense tenir en compte lo que en ell més valia; l'artista, el crítich y l'historiador excels del pensament humà. No eren pas la memoria y l'erudició les seves qualitats més genials y distintives, com creya el món indocte y la cega adhesió de l'ignorancia, ab tot y haver possehit una y altre qualitat en un grau que humanament sembla que no ·s poden capir. Lo més alt y assombrós d'en Menéndez y Pelayo era la flama vivíssima del seu geni, que brillava en tots els seus escrits; la seva admirable intuició; aquella seva ràpida percepció de les coses; l'amplitut de la seva cultura, y del seu criteri, que no conegué l'ombrívola malaltia de l'intolerancia; la seva àgil y subtil adaptació a tot; la simpatia ab que contemplava y sentia totes les coses creades; la transparencia del seu pensament que ho omplia tot de màgiques clarors, y sobre tot y damunt de tot això, aquell halè d'artista ab que ho vivificava tot, cubrint de mèls y de flors les arideses de l'erudició, fent de la ciencia, de l'art, de la filosofia y de l'historia, un món de fetilleries, en el que tot cobrava una nova vida, una vida misteriosa y d'encís que sols senten les ànimes escullides al posarse en contacte ab les més altes realitats. Tot això ho sabia comunicar ab senyorial opulencia, y ab un estil càlit, mogut, sincer y a la vegada precís, dintre de la seva amplitut oratoria, que unes vegades semblava caldejat per l'ardent tió d'un Profeta, altres suggerit y endolcit per la expressiva persuació de les Gracies. Jo no he conegut cap escriptor de la nostra època que hagi sabut vessar més a mans plenes en el seu estil, tantes mels de delicadesa, tants estremiments d'emoció.

En Menéndez y Pelayo fou abans de tot un gran patriota y un gran admirador de la civilisació llatina, y aquest criteri alguna vegada enfosquí l'alta serenitat del seu enteniment, y el portà—en la seva jovenesa, sobre tot,—a certes exageracions contra la cultura germànica, v. gr., que després va rectificar generosament. Com indicavem abans, fou un dels seus bells ensomnis, la reivindicació, la restauració y la divulgació de la ciencia espanyola y de les seves glories, les úniques que ·l mon coneix encara. L'Espanya que estimava preferentment en Menéndez y Pelayo era l'Espanya dels Austries, que va cantar l'Acuña en un majestuós sonet; l'encarnació del geni ibèrich; una Espanya policroma y descentralisada, ab tres llengües y tres literatures distintes; ab una immensa varietat de costums y de llibertats locals; pero illuminada per una sola fè, la fè cristiana; inspirada per un sol esperit nacional, formant un sol imperi, l'imperi espanyol, y regida per un sol monarca y una sola espasa. Però aquest esperit espanyolista, y fins, si ·s vol, castellanista en el fons, li permeté veure y sentir ab clarividencia y ab imparcialitat y generosa simpatia, les manifestacions de la cultura de les terres que no tenen l'ànima castellana.

Això explica la gran amor que sentí per Catalunya. Ell ne fou un dels seus més sincers y grans admiradors, y de tots els escriptors castellans del nostre temps, el que li feu més justicia. Era fill de les entranyes espirituals de Catalunya, a la que degué una triple maternitat en la seva orientació filosòfica, crítica y poètica, per medi d'en Llorens, d'en Milà y d'en Cabanyes, y ab orgull y grandesa, ab aquella grandesa titànica y solemnial que prenia la seva veu al llegir les seves obres, va declarar darrerament aquesta seva filiació espiritual de la escola catalana, en els centres culturals més importans de la nostra ciutat, quan vingué en 1908, a pagar el seu tribut de veneració filial al més famós y més estimat dels seus mestres: el gloriós Milà y Fontanals.

Grans son els títols de l'amor d'en Menéndez y Pelayo a Catalunya, que, com hem dit, pogué molt bé considerar com sa segona patria espiritual. El va tenir molt intens, y quasi m'atreviré a dir que sentí la vàlua de les nostres coses, ab major delicadesa que molts conterranis nostres, perquè a sa penetració àgil y subtil rès se li escapava. Era l'heraut de les grandeses de Catalunya, y, present o ausent, l'hoste distingit que presidia o a qui ·s dedicava sempre un recort respectuós, en totes les festes majors de la nostra cultura.

Pochs son els que saben que a Barcelona *debutà* públicament en la seva vida literaria, y que aquí va escriure ·l seu primer assaig de crítica, *Cervantes considerado como poeta*, que fou llegit en l'Ateneo Barcelonès el 23 d'abril de 1873, en una festa cervàntica, y publicat després en la revista escolar la *Miscelanea Científica y Literaria*, en la que en 1874 va colaborar asiduament ab diferents treballs en prosa y en vers.

Dedicà planes molt hermoses que viuràn eternalment entre nosaltres, a les nostres grans figures mig-evals; a Ramon Lull, del qual sentí ab tanta poesia y transparencia, la grandesa y trascendencia de la seva concepció filosòfica fonamental, despullada de tots els barroquismes del seu mètode didàctich; a l'Arnau de Vilanova, al qual consagrà la primera monografia espanyola, y a l'Auzias March, que comprengué en tota la seva aspra, grandiosa y original fesomia. Era Catalunya en aquells temps, com ell afirmava, lo millor y lo més ilustrat d'Espanya, y la que més participava del general moviment europeu. També dedicà pròlegs, discursos o estudis definitius, als grans educadors intelectuals de la Catalunya moderna, aquella Catalunya que com ell també declarava, es va colocar altre cop desde ·ls principis del segle passat a la vanguardia de la civilisació espanyola, dient en moltes coses la primera paraula per boca de sos jurisconsults, de sos filosops, de sos economistes y de sos poetes. En aquesta galeria de retrats ocupen un lloch preeminent les admirables semblances d'en Quadrado, Milà y Fontanals y Balmes, y al costat d'elles les planes dedicades a Llorens y Coll y Vehí, per no citar més que alguns escriptors més coneguts.

Va proclamar en una ocasió solemnial, devant de les graonades mateixes del trono, les glories de nostra llengua, y va reivindicar el seu dret a l'existencia y la necessitat del seu conreu estètich com lley inviolable de la conciencia humana y de l'altesa de l'art. Cap escriptor modern ha fet un elogi més gran de la poesia moderna catalana, com en Menéndez y Pelayo, que la considerava *superior en cantitat y qualitat, a tot quant ha produit el reste de la península després del romanticisme*, y a algun dels seus precursors o capdevanters com en Rubió y Ors, Llorente, Verdaguer, etc., els hi dedicà pròlegs y articles, en que s'hi veu sempre un complert domini del assumpte.

De la nostra escola poètica, precursora del catalanisme y iniciadora del moviment romàntich, en fou deixeble, principalment d'en Cabanyes, sobre ·l que escrigué les planes més entusiastes, com jamay n'havien brollat fins a les hores de cap crítich castellà. El nostre inoblidable Cabanyes fou en rigor el seu vertader mestre en la poesia. Ell sol va esser el que va compendre tot el valor d'aquella tentativa heròica de restauració humanística en la poesia, sobre tot en les lletres castellanes, en les que may han lograt incorporarse ni el parnassianisme pur, ni el mitigat, com ha esdevingut a França y Italia. L'admiració de Menéndez y Pelayo envers el Chenier català, se cristallisà en un dels més delicats cants de la seva jovenesa, dedicat an ell (2 febrer 1875), que es sa vertadera professió de fè poètica, idèntica en tot a les idees que Cabanyes expressa en la seva tan coneguda oda *A la independencia de la poesía*. Com deya molt bé en Valera, *al ensalçar al poeta y al plorar sa pèrdua, ben palesament deixava veure que la seva aspiració era reemplaçarlo*.

A n'en Llorens y en Milà se refereix en gran part aquella sa hermosa alusió de l'admirable *Semblanza* del segón, al calificar els mestres de l'escola barcelonesa de dignes educadors d'ànimes y nobles representants del pensar d'un poble. Ells foren a Espanya els que més contribuiren a la seva formació intelectual, que més tard completà y a la qui donà aplicació pràctica el seu fraternal amich y paisà D. Gumersindo Laverde Ruiz. D'en Llorens va rebre en edat molt primerenca y en molts contats dies, una forta y quasi inexplicable influencia filosòfica a la qual en el fons permanesqué fidel tota sa vida; d'en Milà, segons confessió propria, la millor y major part de sa orientació literaria. Mes no s'ha de creure que ·n Menéndez hagi estat propriament un deixeble a ultransa d'en Llorens, un seguidor a ulls cluchs de ses doctrines. Rès més oposat al temperament espiritual del polígraf montanyès que una adhesió tancada a un sistema filosòfich o a una escola qualsevol. Ademés de que ·n Llorens may volgué esser apòstol de cap sistema. La simpatia d'en Menéndez envers l'escola escocesa, que acabà per esser en ell més

viva, a mesura que l'experiencia l'anava desenganyant del tracte exclusiu ab la rahò, fou més aviat en el sentit d'un punt de partida, d'una orientació filosòfica, y sobre tot d'un procediment d'higiene intelectual contra les aspiracions exagerades de l'enteniment a volguerse explicarho tot y contra la riquesa ficticia acumulada per l'abús del crèdit metafísich. Procedia d'un desig de sinceritat científica; del desig de reintegrar a l'home en el plè domini de sí mateix y de la naturalesa, alliberantlo de tota mena d'alucinacions intelectuals morboses. Per ell la filosofia no era una ciencia abstracta, sino una biologia espiritual, ab quadruples arrels en la conciencia humana, en el món exterior, en l'historia y en la ciencia.

El fil de la tradició intelectual de la nostra escola barcelonina en les obres d'en Menéndez y Pelayo pot dirse que no s'interromp jamay desde 1876 fins a sa mort: en 1876, en les lletres de la *Ciencia Española;* en 1880, en son estudi sobre Gómez Pereyra; en 1883, en son discurs sobre l'*Historia considerada como obra artística;* en el de 1886, en el de contestació al P. Mir; en 1887, en sa polèmica ab el P. Fonseca; en 1889, en sa oració inaugural del curs de l'Universitat de Madrid, sobre *Las vicisitudes de la filosofía platónica en España;* en 1891, en son estudi sobre ·ls *Orígenes del criticismo español*, ab motiu de sa entrada en l'Academia de Ciencias morals y polítiques; en sa *Semblanza literaria de Milá*, en 1908; y en 1910, en ses *Dos palabras*, sobre ·l Centenari de Balmes, y sens dupte, en altres passatjes que s'han escapat a nostra observació, o que no conserva nostra memoria. En tots ells es aon poden veures les principals etapes, o millor dit, l'encadenament lògich de la seva filiació escocesa, sense solució de continuitat. A n'en Menéndez y Pelayo, més, tal volta, que ·n cap escriptor dels nostres díes, s'es conservat l'esperit de la nostra escola catalana. El dia que Catalunya senti altre cop la necessitat de restaurar aquest seu esperit càstiç, ab tota sa integritat, qui sap si tindria que anarlo a cercar principalment en les obres admirables del gran polígraf espanyol!

La filiació espiritual d'en Menéndez y Pelayo respecte d'en Milà y Fontanals, encara fou més directa, més íntima y constant, y acompanyada d'una mena de respecte y amor, que arribà fins a l'adoració. En Milà fou sempre per en Menéndez y Pelayo, com un oracle, quals sentencies d'or escoltava o prenia ab religiòs reculliment; tot elogi li semblava poch, tractantse d'aquell professor que tenia el posat venerable d'un vell cantor de gesta. Quan a Espanya ningú l'havia calificat públicament y en Menéndez y Pelayo era un noy, ja ·l posava en sos escrits en primer rengle entre'ls escriptors contemporanis. La semblança literaria que en 1908 va consagrar a la seva memoria, es tal vegada ·l joyell de més valúa entre quantes va esboçar sa vigorosa ploma. Per ell en Milà, era ·l primer crítich espanyol del seu temps; els seus tres volúms d'*Opúsculos literarios*, la més instructiva lectura d'aquest genre que ·s podría trobar a Espanya; a n'en Milà se devien l'implantació en la nostra península dels moders mètodes d'investigació crítica y els hàbits de probitat científica que a tots es van imposant, y el descubriment de l'epopeya castellana, es el més sòlit fonament de la seva gloria. No es estrany, donchs, que portat de la seva admiració, li dediqués l'obra més gran que ha sortit de la seva ploma, y en la que se revelen d'una manera més forta ses condicions d'historiador excels del pensament humà, l'*Historia de las ideas estéticas en España*, ab les paraules solemnials del Dant a Virgili: *Tu duca, tu signore, tu maestro.* També deixà grabat l'eminent professor català un profond solch com pensador en l'esperit de son famòs deixeble. En sa educació filosòfica, sobre tot en quant a problemes d'Estètica es refereix, el crítich que ·s consagri an aquest estudi, trobarà molt a espigolar respecte d'aquest punt. Fins en el seu estil tractava en Menéndez y Pelayo d'acostarse al seu mestre, si be, afortunadament per ell, sense conseguirho, en profit de ses altes condicions d'artista. Aquell estil *lapidari* l'encisava y la seva manera esquemàtica de tractar els assumptes se reflectà en alguns dels seus darrers discursos, v. gr., els d'en Pereda, d'en Balmes, y del Congrés Eucarístich.

Sense proposarsho ha escrit en Menéndez y Pelayo alguns capítols de la nostra cultura. Bastarà recordar aquí el brillant quadro del regnat d'Alfons el Magnànim en la seva *Antología de líricos castellanos* (T. V. 263 y ss), que ·l segon volúm dels *Heterodoxos*, quasi tot ell está consagrat a la civilisació catalana mig-eval, y que ·l II dels *Orígenes de la novela* conté un resum detallat y vigorós de tota la novelística catalana dels s. XIII, XIV y XV. En l'ANUARI de 1907, p. 508 y 509, ja ·s feu una indicació detallada dels nombrosos passatjes d'aquesta obra formidable referents a temes catalans.

El seu volúm sobre Boscà es una nova proba del seu amor a Catalunya. La fonda impressió d'admiració y gratitut que produhí en aquest Institut se traduhí en un fervorós misatge de felicitació que ·l sabi Mestre agrahí pregonament. En ell se li deya que si com a catalans ens havia

commogut aquell treball per la seva afectuosa interpretació de nostra historia espiritual, com a homes d'estudi no ·ns havia encisat menys l'amplitut d'aquell magnífich quadro del s. XVI, en que ·s destaca la figura de Boscà, seguida del noble estol dels seus imitadors a Castella y Portugal, y en que surgeixen les planes esplèndides dedicades a Petrarca y Auzias March, y les tan erudites del esboç de nostra cultura humanística, universitaria y literaria. L'agraiment del Mestre ·s traduhí en una afectuosa contestació que dirigí an aquest Institut, y rès proba tant la seva sinceritat, com una carta que m'endressà per aquells dies en la que ·m mostrava la seva alegria y gratitut per aquella distinció, que contrastava, em deya, «con la absoluta indiferencia con que ha sido recibido en Madrid el libro de *Boscán*, del cual creo *que un solo periódico ha dado noticia.*» «No pude soñar — afegia en dita comunicació el 8 de Febrer de 1909 — para mi modesto y laborioso ensayo sobre *Boscán* mejor corona que el testimonio de simpática benevolencia con que ha sido acogido por el INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS.»

Es impossible donar en aquestes planes, que no son altra cosa que un recort y un homenatge, una idea aproximada de l'alta personalitat de Menéndez y Pelayo, una de les més riques y sòlides de la nostra època: sols la podem compendre els seus deixebles y admiradors per el sentiment de fonda orfandat espiritual que hem experimentat ab la seva perdua, com si s'hagués extingit tot d'una un dels més esplendents farons de l'humanitat. Durant molts anys suraràn en l'ambient intelectual de la nostra terra les frases lluminoses d'en Menéndez y Pelayo com àtoms bullidors y fecondants, que constituiràn un excels *Idearium* de la mentalitat espanyola contemporània. El buyt inmens deixat per en Menéndez y Pelayo en la cultura de Espanya, qui sab quan podrà omplirse a pesar de la gloriosa escola que ha deixat! — A. R. Y LL.

Bibliografía

LLIBRES

BIBLIOTHÈQUE DE DIALECTOLOGIE ROMANE. — N.º I. *Sprachgeographische Untersuchungen uber den östlichen Teil des katalanisch-languedokischen Grenzengebietes*, von K. Salow. Hamburg, 1912. 307 planes, 23 cartes (1).

Aquest treball geogràfich-llinguístich comprèn dues parts: la primera dedicada al estudi dels fenòmens fonètichs morfològichs y criteris lexicogràfichs que poden contribuir a senyalar la frontera catalana-llenguadociana y que surten en la plana y regió més oriental de les dues vessants de les Corberes, entre Illa del Tet (Pyr. Or.) y Monthoumet (Aude) en la part de la montanya, Canet (Pyr. Or.) y Lapalma (Aude) en la costa. L'estudi filològich té un caràcter de geografia llingüística purament descriptiva, constatant els fenòmens de la mateixa manera que surten en el terreny, ordenats segons els principis de la gramàtica històrica. La segona part (pl. 188-307) va dedicada a estudiar els factors que poden haver contribuit a que ·l límit que separa el català del llenguadocià passi per aquí y no en les Alberes o altra part.

Fa alguns anys que es objecte de discusió l'origen de la frontera catalana-llenguadociana, més que més per haver encara Meyer-Lübke considerat el català com un dialecte del provençal en la *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft* (2.ª edició, 1909). Després de la nota que posà Saroïhandy, *Grundriss der rom. Phil.*, pl. 845, senyalant la probabilitat de que ·l català fou portat a França per l'emigració dels *Hispani* en l'època de l'invasió aràbiga; Morf: *Bulletin de Dialectologie Romane*, I, pl. 3, senta també l'hipòtesi dels *Hispani* com a base per explicar l'origen de la frontera catalana-llenguadociana, que anà acentuantse ab l'anexió del comtat de Rosselló al de Barcelona y ab l'independencia dels sobirans d'Aragó dels reys de França fins a la Pau dels Pirineus, en la que ·l Rosselló passava altra vegada a França. Schädel: *Die katalanische Pyreneendialekte, Revue de Dialectologie Romane*, I, 15-98, explana aquesta hipòtesi y localisa als *Hispani* y els *loca ezema* a les Corbières, en el mateix lloch de la frontera llingüística. K. Salow en aquest treball dóna la solució definitiva del per què va formarse la frontera llingüística en la part del Sur de les Corbières, se parla català en el Rosselló y explica perfectament còm esdevingué que prengués el curs que avuy segueix.

L'anàlisi detallat de cada un dels documents que parlen dels *Hispani* no arriba a donar un sol fet positiu per localisar aquests fugitius en la regió de la frontera. Rès se pot deduir de la serie

(1) Haventse creat dins l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, ademés d'una Secció de Ciencies Naturals, Exactes, Filosòfiques y Biològiques, una Secció Filològica, d'ara endavant aquest ANUARI, publicació exclusiva de la Secció Historico-Arqueològica de l'Institut, deixarà d'ocuparse de les qüestions de filologia.

de diplomes y documents que fan referencies a aquests emigrants desde 812 a 922 (pl. 191 ss.), ni tampoch de l'estudi especial de Cauvet: *Etude historique sur l'Etablissement des Espagnols dans la Septimanie aux VIIIe et IXe siècles et sur la fondation de Fontjoncouse par l'Espagnol Jean au VIIIe siècle*, 1877. De cap valor resulta la cita de Theodulf d'Orleans sobre l'*hespera gens*, com ni la mínima significació arriba a tenir per la formació de la frontera la fundació de convents en el Rosselló, Conflent y Vallespir feta per monjos, suposat que vinguessen d'Espanya. Cap importancia té, de la mateixa manera, la colonisació d'alguns pobles del Rosselló feta per Hispani, tal com la que trobem en un diploma de Carles el Pelat en 855 (*Marca* el. 787) *in pago videlicet Elenensi et in comitatu Rossilionensi... in villa Moniano et in Villanova et in Cabanas*. Ab molta raó conclou (plana 199), que «els fets que ·s dedueixen dels dos documents de 812 y 816 de que a Beziers, Narbona, Carcassona, Rosselló, Empuries, Girona y Barcelona hi havien *Hispani*, se poden probar igualment en el Rosselló, y la suposició de Schädel de que aquesta colonisació havia sigut més densa al Rosselló que vers el nort, queda sense probar y, com estàn les coses, no pot probarse».

La serralada de les Corberes, solitaria y despoblada, no era suficient per la formació de la frontera llingüística, més que més quan en la part de Rivesaltes, Salses y Fitó no s'hi troba obstacle que impedeixi les relacions vers tramontana; molt major obstacle havien d'oferir les Alberes. La *via Domitia* facilitava en gran manera les comunicacions ab Narbona y Empuries. L'exàmen detallat y fet ab el major escrúpol de les dugues hipòtesis (*Hispani* y Topografia), que Schädel presenta com a base per explicar la frontera, no ·s poden admetre. L'enorme material y l'extensíssima literatura que presenta Salow per confirmar aquesta impossibilitat son plenament decisius.

L'estudi ètnich de la regió potser podrà donar algun resultat positiu. La tribu pre-romana que visqué en el Rosselló era ibèrica y la que ocupà el nort de les Corbières era celta. El límit constant d'aquesta era Salses, com ho testimonien Varro, Plini, Avienus, Scylax, Silus, Pomponi Mela, Strabo. Aquesta tribu restà autòctona a travers de diferents invasions celtes, fins a l'època de la dominació romana.

L'arqueologia confirma lo que ·ns han dit els vells historiadors y geògrafs: Thiers, *Recherches sur les Ibères du Roussillon*, 1908-09, refereix que fà poch se feu una important troballa de monedes Castell-Rosselló, que posseeix el propietari de dit castell. Moltes d'aquestes monedes tenen llegenda ibèrica solament o ibèrica y llatina; algunes d'elles procedeixen d'Empuries y dels Indigetes. Entre cent monedes se n'ha trobat una sola de celta. Les monedes de Nimes y Narbona son molt escasses en el Rosselló.

Els noms de lloch no poden donar encara molta llum per no ser estudiats; no obstant, poden considerarse com ibèrichs-liguris: Iliberis=Elna, Asperri=Espirà, Caucoliberis=Colliure, Baso=Bahó, Arelate=Arles, Astovere=Estoher, Arria=Rià, Arro=Ro, Arrahur=Ur, Ezerr=Err, Techus=Tech, Teda=Tet, etc.

L'època de la colonisació romana del Rosselló no es pas segura, fins potser es anterior a la fundació de Narbona, y estigué unit ab Espanya abans de formar part de la Narbonensis. Ruscino fou colonia romana y encunyà moneda y, donades les condicions de la *via Domitia*, *via Confluentana* y *via Aspirana*, ben prest tingué administració propia, tenint la mateixa extensió que la tribu dels Sordones. Constanci Cloro fondà Helena sobre la vella Iliberis y la feu capital del Rosselló. El Cristianisme, al fer les demarcacions de diòcesis, seguia la limitació de la civitas romana, com aquesta se basava sovint en l'extensió del territori de la tribu pre-romana. Sembla que ·l bisbat d'Elna s'erigí a principis del segle VIè y que aquest guardà l'antiga limitació dels Sordones. Ab molta més freqüencia subscriu el bisbe d'Elna els concilis celebrats a Barcelona, Egara, Tarragona, en els segles VI y VII que no en els de Narbona, Agde, Arles, etc. La *Itació de Wamba* no ·ns deixa pas conèixer perfectament l'extensió del bisbat d'Elna, però junt ab una serie de documents, que van del 900 al any 945, podem deduir que tenia poch més o menys la mateixa extensió d'avuy.

Ab la citació de noms de lloch en les donacions pot arribarse a reconstruir l'extensió del antich comtat de Rosselló a fins del segle IXè, resultant ser la mateixa del *pagus Rossilionensis* y del bisbat d'Elna. A senyalar la seva extensió hi ajuden els límits del *pagus Narbonensis* y *Redensis*.

Al passar el Rosselló als comtes de Barcelona s'aumenta la tendencia y direcció de tota classe de relacions vers Espanya y la separació de la Narbonesa fou cada dia major. L'independencia absoluta dels sobirans de França y la separació, per sempre, del Fenouillet, de la nacionalitat catalana en el tractat de Corbeil, se sobreposà a la frontera ètnica una dominació política catalana intensíssima, que durà fins a la Pau dels Pirineus de 1659, en la que el Rosselló passava a França.

Aquesta es l'explicació que dona K. Salow sobre ·ls factors que han condicionat la formació de la frontera catalana-llenguadociana. Segueix una petita monografia de cada un dels pobles de la frontera, citant tots els documents que fan especial referencia al respectiu bisbat o comtat. La documentació y literatura que s'ha aportat en aquest extens treball no pot ser més completa, y els resultats son definitius: felicitem coralment a l'autor per tant bella investigació.

Sobre l'origen d'aquesta frontera llingüística vaig escriure lo següent en un article titulat: *Les fronteres de Catalunya* («*La Veu de Catalunya*», 1 de Janer de 1911): «En l'època romana la frontera entre la Tarraconensis y Narbonensis la formava Cervera, lo que es avuy frontera política. Aquest fet, probablement, ha donat peu a Morf per acceptar la colonisació catalana del Rosselló».

La raó històrica de la frontera es tota una altra. El «pagus Ruscilionensis» ocupava lo que abans tenia el poble dels «Sordones». Aquest poble ha ocupat lo que es avuy Rosselló, Conflent y Vallespir. Els «Sordones» eren un poble de raça ibèrica. Escassos son els rastres de colonisació celta en el Rosselló quan abunden en l'altra part de l'estany de Salses... Els límits dels antichs bisbats coincideixen, generalment, ab els de la «civitas» romana. La divisió eclesiàstica s'adaptava a la divisió política dels romans y aquests havien acceptat la divisió segons els antichs pobles. Els límits del bisbat d'Elna ens senyalen la divisió y frontera del «Pagus Ruscilionensis» y dels «Sordones». El bisbe d'Elna surt firmant en tots els concilis que en aquesta part de Pirineus se celebraven quan escasses vegades hi prenen part els altres bisbes de la Narbonesa, a no ésser concilis generals... Aquests fets, junt ab l'impossibilitat de localisar els «loca erema» entre Barcelona y Narbona, fà inclinarnos a creure més probable la teoria de que «el català d'avuy no representa mès que una frontera etnogràfica històrica, el límit de la qual el senyalen els límits del bisbat d'Elna a la part del Llenguadoch, y els límits de l'antich comtat del Rosselló». K. Salow, en la plana 190, referintse a aquest article, diu: «l'opinió allà exposada per ell, de que ·s tracta d'una frontera etnològica, procedeix de converses que ell ha tingut repetides vegades ab el que escriu això.» Certament, repetides vegades havia parlat ab el Sr. K. Salow sobre aquesta qüestió y molt me plau que ho hagi fet saber; sols dech afegir que, *mig any abans* que ell prengués aquest tema, ja m'ocupava de la frontera catalana-llenguadociana, havent escrit un treball explicant els factors que havien condicionat aquesta frontera llingüística (comp. *Estudis universitaris Catalans*, VI, pl. 78), que vaig impedir se publiqués, per deferencia al Sr. K. Salow. — A. G.

GOTTRON, A. — *Ramon Lulls Kreuzzugsideen*. Berlin u. Leipzig, Rothschild, 1912. — 96 p. en 8.º ab un facsímil (Vol. 39 de les *Abhandlungen zur Mittleren u. Neueren Geschichte*).

D'algún temps a n'aquesta part, els historiadors alemanys dediquen especial atenció a l'historia y civilisació catalanes en la tretzena centuria y com a figures les més sobressortins d'ella y de més internacional situació, a l'Arnau de Vilanova y en Ramon Lull. Sobre tot l'atraient personalitat d'aquest últim, ha sigut en els darrers anys, mentres a Catalunya s'emprenia d'un modo reflexiu y metòdich la publicació dels seus escrits en vulgar, enfocada novament, prenent com a base l'estudi directe dels textes y continuant, si bé ab més simpatia y ab millor comprensió per lo tant, el treball crítich d'en Littré a l'*Hist. litt. de la France*. La seva filosofia, que tant dures y despectives paraules havia merescut, a Alemanya mateix, de boca d'en Prantl (1), ha sigut rehabilitada, per dirho així, en la sòlida monografia del P. Keicher (2), que ab tot y referirse a un sol dels seus molts aspectes, ha posat de relleu el seu intern propòsit y sentit. La poca consideració ab que molt sovint ha sigut tractada l'*Ars Lulliana*, arrenca de que molts l'estudien desarticulantla del vivent conjunt de l'activitat religiosa del nostre filosof, fixantse tan sols en la part técnica, y oblidant que aquest mecanisme era sols un *medi*, l'eficacia del qual no entrem ara a discutir, però no pas un *fi*. Com diu el P. Keicher, seria un veritable enigma psicològich el que un home que, com en Lull, tanta importancia concedeix al coneixement racional, pensés en poder treure cap profit de la sola y mecànica combinació de conceptes generals. L'*Ars*, segueix dient el P. Keicher (p. 20 y 21), no era una màquina destinada a substituir el treball del pensament ab les combinacions giratories d'uns cercles, sino un mètode heuristich ab el qual els iletrats mateixos poguessin resoldre els dubtes y atachs que contra la llur fè, els fossin presentats. Es a dir que l'*Ars* perseguia un fi apologètich y al mateix temps didàctich-popular.

(1) C. PRANTL: *Geschichte der Logik im Abendlande*. Leipzig, 1867. III, ps. 145-167.
(2) KEICHER: *Raymundns Lullus und seine Stellung zur arabischen Philosophie*. Münster, 1909.

Aquestes orientacions del sabi caputxí alemany, que han tornat a situar els estudis lulians en un punt de seriosa imparcialitat, no pas renyida ab el dò de *simpatia* envers l'assumpte que ha de tenir tota investigació científica, son les que han guiat també a l'autor del llibre a que ·m refereixo, dedicat a l'examen dels plans de creuada d'en Ramon Lull.

En els projectes de conversió dels infidels a que ·n Lull va dedicar la seva vida, s'hi senyalen dos moments; en l'un proposa la conversió per medis pacífichs y persuassius; en l'altre vol conseguirla per medi de les armes. Als primers correspon principalment la missió, ab la fundació dels monastirs on s'ensenyin llengües orientals; als segons la creuada militar. Però lo curiós es que abdós procediments se troben defensats plegats, ab tot y ser tan contradictoris, en els diversos llibres d'en Lull. En Gottron reuneix aquests diversos testimonis, els ordena y els relaciona ab altres excitacions que en igual sentit sortiren de diversos indrets d'Europa y ab els aconteixements polítichs de l'època. Perque les idees d'en Lull sobre la conversió dels infidels, no eren de bon tros originals. Inocenci IV en 1248 y més tart Honori IV, havien ja proposat que a la Universitat de París fossin instruits joves sarrains y en general, orientals que poguessin predicar la verdadera religió als llurs coterranis. Roger Bacon havia també demanat l'estudi de les llengües semítiques pera convertir més facilment als infidels per *philosophiam* (Gottron, p. 12 y 13). Finalment a Catalunya mateixa els Predicadors y St. Ramon de Penyafort, havien ja establert aquell ensenyament en alguns dels seus convents, y per altra banda, en Lull, no havia d'apendre de ningú lo que era desde Jaume I un fet a casa nostra: les controversies entre ·ls jueus y serrains y els franciscans y dominicans, afavorides constantment, fins molt entrat el segle XIV, per tolerants disposicions dels monarques.

Aquestes idees purament de missió son les que apareixen en els primers escrits de R. Lull, y que logrà veure triomfar en l'efímera institució del Colegi de Miramar (1276). Com a obra la més representativa d'aquest primer periode, Gottron se fixa principalment en el *Blanquerna*.

El record de les creuades no era, emperò, ben adormit, y ab tot y que ·ls prínceps alliçonats ab el fatal resultat de les darreres, no hi eren massa favorables, no deixaren may d'alçarse veus en favor de la llur continuació, que devien sobre tot ferse sentir a Roma on en Lull va ferhi estada desde 1285 a 1287. El filosof mallorquí, sempre amatent a apoyarse en els moviments d'opinió que poguessin serli favorables, va acullir aquells projectes en la seva *Petitio Raymundi* (1294), on al costat d'una nova exposició dels seus plans de missió, proposa la creuada guerrera contra ·ls sarrains. En Lull, emperò, no va ocultar may les seves preferencies per l'empleu de medis pacífichs y persuassius. En Gottron (p. 11) cita a propòsit d'això un passatge del *Blanquerna* (contradit, ab tot y això, pochs folis més avall) ahon critica els prínceps cristians qui no volien *haver la manera de Jesu Crist e dels apostols qui per preycacio e per martire convertiren lo mon;* lo mateix ve a dir en el *L. de Apostrophe* (1297) y havia ja manifestat en el *L. de Contemplació* (1).

Aquesta aparent contradicció en un esperit com el d'en Lull tan fermament convensut de que bastaria la veritat dels articles de la fè, racionalment probada, pera decidir la conversió dels infidels, l'explica l'autor d'aquest llibre com una maniobra estratègica y política del nostre filosof: presentant plegats els plans de missió ab els de creuada, era més fàcil que la realisació d'aquesta fes surar els primers y lograva incorporar als seus esforços una gran corrent popular.

El *L. de fine* (1306) representa a judici d'en Gottron el punt més interessant de la producció luliana en pro de la creuada, y té al seu parer un valor molt gran, que no ha sigut posat de relleu pels historiadors d'aquestes si se ·l relaciona sobre tot ab els tractats que ab igual propòsit escrigueren Molay, Villaret, Dubois, Ayton y Marino Sanudo. A tots ells els precedeix en l'orde cronològich y això, segons Gottron, es probable que no sigui una sola coincidencia. Ell proba la possibilitat (aquest capítol y el següent son pot ser lo més nou del llibre) de que en Lull hagués tingut personals relacions ab tots aquells escriptors, y fa notar la particularitat de que tots ells coincideixen ab Ramon Lull, en proposar *boycot* comercial a Siria y Egipte, mantingut per un bloqueig marítim, que acabaria per empobrir al Soldà de Babilonia.

Al voltant d'aquest llibre, s'agrupen altres tractats escrits tots ells poch abans del Concili de Viena, com un darrer esforç: *Disputatio fidelis et infidelis*, *De acquisitione Terre Sancte* (en 1296

(1) He de senyalar una equivocació de l'autor (p. 20) al posar com a data del *L. de Contemplació* l'any 1298. En aquesta data, y així se consigna en la nota publicada a l'*Hist. litt.*, (p. 235), que ha confós en Gottron, en Lull va regalar el manuscrit d'aquella obra a la Cartoixa de Vauvert. El *L. de Contemplació* va ser traduit al català en 1272.

havia ja escrit la *Petitio pro recuperatione Terre sancte*), *De natali pueri Jhesu*, *Petitio in concilio generalis* y finalment el *De ente*. En tots s'hi aludeix concretament als plans de missió y creuada.

Al Concili de Viena, com es ja sapigut, foren acceptades dugues de les idees per les que ab més fè y constancia havia treballat y en primer lloch la fundació de les escoles de llengües orientals, que era la que més ardentment R. Lull havia desitjat; desde aquest moment, sembla que hagi oblidat els seus plans de creuada guerrera. Ja no ·n diu cap paraula més, al contrari en el *L. de participacione cristianorum* (1312) proposa al rey de Sicilia que estableixi controversies entre cristians y serrains. *et forte per talem modum posset esse pax inter xristianos et sarracenos... non quod xristiani vadan ad destruendum sarracenos ne csarraceni xristianos* (Gottron, p. 50). Acceptat el seu propòsit, arriava ·l pabelló de guerra ab que havia abanderat sos plans de missió.

He procurat donar una idea de l'exposició del Sr. Gottron, que encara que potser se ressent en algun punt de poca claretat y de que ·ls fets devegades semblen amontonats, es molt metòdica y revela en l'autor gran familiaritat ab molts tractats lulians inèdits, que ha pogut llegir a Munich. Tal vegada les seves conclusions no son en el fons del tot noves, y ja bategaven en treballs anteriors (sobre tot en els d'en Délaville le Roulx), però en Gottron les ha considerablement precisades y sobre tot relacionades ab curiosos fets polítichs que donen color al medi en que R. Lull se movia. Citem, per exemple, l'influencia que podria haver exercit en els plans de creuada de Enrich II de Xipre y Jaume II d'Aragó (p. 46-47).

Curioses noticies se indiquen en les notes, com la menció que creyem del tot nova, dels llibres 3 y 4 del de *Contemplació* (p. 26), existents a la Biblioteca de Mainz. Sobre sos fons lulians y la preparació de l'edició d'en Salzinger, promet l'autor un estudi pera més endavant. Molt interessant es el fragment del llibre de *Quinque principiis* (Mallorca, 1312), en el que tan clarament s'aludeix als plans espirituals de reforma del rey Frederich de Sicilia (p. 49). Una menció, encara més declarada, d'ells, vaig veure, durant una meva estada a Munich, en el *L. de loqutione angelorum* (1) contingut en el mateix Ms. 10,495 (un dels més dignes de ser estudiats), y es al meu entendre, donada la influencia que en aquells va tenir l'Arnau de Vilanova, un testimoni molt digne de ser tingut en compte pera aclarir junt ab el document d'en Finke ja conegut, l'incomprensible aislament recíproch en que, de no ser ells, podriem inclinarnos a pensar visqueren els dos grans agitadors catalans.

Com apèndix publica en Gottron el *L. de fine*, valentse del Cod. Mon. lat. 10,543. Sembla, segons un testimoni del P. Keicher aduhit per l'editor, que a Sevilla (ahon?) n'hi ha un altre. Va ser ja publicat en 1665 a Mallorca. La reproducció d'en Gottron no es completa, y en alguns punts resumeix el text, lo qual es molt de doldre y deu obehir a exigencies editorials. Les parts més importants, emperò, son impreses íntegres. Així podem elegir sencer el vibrant pròleg que l'encapsala y sobre tot la segona distinció *de modo bellandi*, tractat d'inmens valor històrich militar, on al costat de somnis d'organisació civil y militar que fan pensar en el creador d'una nova *Utopia*, s'hi veuen detalls y observacions que sols un català podria escríureles. V. per exemple els cap. *de loco* y sobre tot el *de modo bellandi*. Fins el barbre llatí en que està escrit (qui sab si en Lull n'era l'autor), que traeix a cada pas al català que dessota hi batega, sembla aposta pera que l'efecte sigui més complert: v. g., la recomanació de l'ús de les ballestes *de duobus pedibus* en els vaixells (un pensa, sense volguer, en els elogis dels *ballesters en taula* d'en Muntaner), y la pintura dels almogàvers *multum necessarii ad terras adquirendas*. No pot senyalarse tot lo d'interessant y pintoresch que surt a cada pas, però no vull deixar de mencionar el catàleg que en la distinció *de exaltacione intellectus* fa en Lull de les seves 20 arts especials derivades de la *General*.

L'edició del *L. de fine* haguera pot ser merescut un comentari detingut, que l'autor no ha fet. Prescindint de lo que donaria la seva comparació dels consells que sobre art militar se troben en els nostres cronistes, podria haverse fet referencia a altres tractats que com l'*Ars mistica theologiae* (1309) on se cita també ·l *L. de acquisitione terre sancte*, y algun altre (el judici del Coran del *L. de fine* se troba també repetit en el *De triangulatione*), tenen passatges que recorden molt aquest text.

Així y tot, es d'agrahir hagi sigut vulgarisat. — J. R. y B.

(1) F. 230 v. Diu l'explicit: «... et quare altissime et profunde de virtutibus habituatus est omnia vitia evitando, te tali virtuosa evitatione ordinatione quam habuit interim suum regnum totaliter ordinavit, propter hoc Raymundus ipso confidens vadit ad ipsum...»

VOM URSPRUNG DER PROVENZALISCHEN SCHRIFTSPRACHE, von Heinrich Morf. (En els *Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften.* 14 November. Sitzung der philosophisch-historischen Classe.) XLV, 1912, pàgines 1,013-1,035.

El nostre Milà y Fontanals, el sabi de les grans intuicions, va dir en 1861 en *Los trovadores en España* (nova edició, *Obras completas*, t. II, p. 13): «el trovador gramático Ramón Vidal le dió el nombre de lengua lemosina (a la dels trovadors), *sin duda* por respeto a los dos principales trovadores B. de Born y G. de Borneil, sin que pretendiese que sólo en el Lemosín se hablaba», y afegia encara en nota: «Ramón Vidal, aunque forastero, debió de ser eco de una oposición lemosina al nombre de provenzal. De él pasó a los tratados hechos o recopilados en España.» En Morf, relegant la nota a la fi del seu estudi, convertint en dubitativa la categòrica afirmació den Milà, que no esmenta al lloch que li pertoca, reprèn y desenrotlla aquesta idea del mestre català ab abundancia de cites, sabiament acoblades y acompanyades d'observacions penetrants.

Es sabut que en Ramon Vidal de Besalú es autor del més antich tractat de gaya ciencia, les *Razos* o *Reglas de trobar*, escrites envers l'any 1210, y que en l'interessant pròleg diu fins a tres vegades que la parladura del llemosí es la dreta y bona que tothom qui vulga compondre dictats «deu aver fort privada». El nostre excelent gramàtich y trovador deia que la llengua francesa «es plus avinentz a far romanz, retronsas et pasturellas, mais cella de Lemosin val mais per far vers et cansons et serventês», y no tracta del català, de l'italià ni tampoch, com se comprèn, del castellà. A l'apreciar que «per totas las terras de nostre lengage son de la major autoritat li cantar de la lenga lemosina de neguna autra parladura», entenia per «nostre Lenguatge» les terres catalanes y les d'ençà del Loira o també les del nort d'Italia, tots els poetes de les quals intentaven trobar en una mateixa llengua? Per ús dels italians va escriure n'Uc Faidit el *Donat Proensal*, una quarentena d'anys més tart que en Ramon Vidal havia escrit el seu tractat, y els trovadors nadius d'Italia anomenen provençal y no llemosina la llengua de la poesia.

Aquest crèdit de la varietat llemosina, constatada primer de tot per en Vidal de Besalú, devia derivar de que ·ls trovadors de més anomenada en la seva època, en Bernat de Ventadorn, en Guerau de Bornell y en Bertran de Born, eren nats en el Llemosí. El més antich trovador, Guillem VII, comte de Poitiers, deixant la seva varietat, escriu en llemosí.

Diu en Morf que les *Razos de trobar* varen convertirse en una autoritat romànica perquè no sols varen estendres pel país de l'autor, sinó per tot el migdia de França y àdhuc per Italia. Cita la *Doctrina de Cort* del pisà Terramagnino, que no es sinó una adaptació en vers del tractat den Ramon Vidal. Ens manca saber si la *Doctrina de Cort* (escrita mitja centuria després de les *Razos*), va esser adaptada pera ús dels pisans o d'algun magnat català perquè l'únich text conegut se troba en el gran recull dels tractats poètichs del Consistori de Barcelona, que havia descrit en Villanueva (*Viaje*, XVIII, 203) y que, després de molts anys de creures perdut, forma part de la Biblioteca de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. Hi ha el fet que, ja entrat el segle XIV^{è}, dos mantenidors del consistori de Tolosa (en Joan de Castellnou y en Ramon de Cornet), escriuen tractats poètichs a requesta de magnats catalans. En Terramagnino segueix la terminologia den Ramon Vidal; y a les darreries del segle XIII^{è} (1290) en Jofre de Foixà fa una nova paràfrasi de l'obra den Ramon Vidal en les seves *Regles de trobar* que, a judicar pels manuscrits, devien divulgarse bastant entre ·ls poetes de Catalunya. Aquests, malgrat l'asseveració den Lluis d'Averçó en el seu *Torcimany*, continuaven creyent fins a mig segle XV^{è} que componien en llemosí les seves poesies, mentres no usaven sino el català en la prosa y en totes les coses de la vida. Ens dona un curiós testimoni el cançoner original dels Masdovelles. En el fol. CXXXVII hi ha una «Cansó de'mor feta per mon honcle, que Deus aga, en Guillem de Masdovelles en *llimosí* he mesa ho tornada en *català* per mi Johan Berenguer, nabot seu». En Guillem devia escriure l'original pels vols dels anys 1420-30 y en Johan Berenguer la traducció en 1458.

En aquest remarcable estudi sobre ·l principi de la llengua provençal escrita, entre una colla de fets adquirits interessants, conclou en Morf que en Ramon Vidal no ·ns ensenya altra cosa sinó que fins envers 1200 el dialecte *llemosí* tenia l'hegemonia en l'art trovadoresch; que ·l *provençal*, a més de la simpatia dels italians, tenia en favor seu l'historia. Provença (Provincia) era un recort de l'antiga cultura romana; desde ·l segle XIII^{è} comença a anomenarse la llengua dels trovadors provençal, expressió que va guanyant sobre ·l llemosí fins que, passant el temps, desapareix.

Nosaltres podem afegir que a Catalunya sempre va entendres per llemosina la llengua de la poesia fins que, en temps de la nostra decadencia literaria, aquesta denominació se presta a les més deplorables confusions y se pren per bandera, ab la més gran desconeixença dels fets, per establir diferencies dialectals a una sola llengua nacional. — J. M. T.

HISTOIRE CRITIQUE DES JEUX FLORAUX DEPUIS LEUR ORIGINE JUSQU'À LEUR TRANSFORMATION EN ACADÉMIE (1323-1624), par F. de Gélis, mainteneur des Jeux Floraux. — Toulouse, Ed. Privat, 1912. (Bibliothèque méridionale, 2ᵉ série, tome XV.) Vol. de 25 × 16 cm. y 436 pàgines.

Aquest llibre, que duu un títol compromès, té un plà senzill: capítol I, El període romànich (es a dir, en llenguadocià); II, El període francès; III, La llegenda de Clemencia Isaura; després segueixen les llistes dels Cancellers, dels Mantenidors, dels Mestres y dels poetes premiats; tanca el llibre una serie de documents justificatius. El capítol que ·ns toca més de dret als catalans es el primer que, tot y sent el més curt, es al mateix temps més fluix que ·ls altres dos. Com que no porta fets nous no estalvia la consulta de l'excelent estudi den Chabaneau *Origine et établissement de l'académie des Jeux Floraux de Toulouse* (en *Histoire de Languedoc*, Privat, t. X (1885), pàgines 205-208) ni ·l fa vell.

Tothom sab que en 1323, set honorables tolosenchs varen establir en la seva ciutat un consistori de la Gaia Ciencia, y trameteren una circular convocant als poetes pel dia primer de maig de l'any seguent. M. de Gélis tracta d'aquest fet important, de la confecció y divulgació de les *Leis d'amor* (3 maig 1356) y del voluminós tractat les *Flors del Gay saber*, obra del canceller Guillem Moliner, de Tolosa, de la darrera de les quals tenim una admirable copia en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que degué pertànyer al Consistori de Barcelona, creat en 1393 per Joan I a imitació del de Tolosa.

En l'espai de temps que va de la creació del Consistori de Tolosa al de Barcelona, els poetes catalans trametien a la capital llenguadociana les seves obres per amor de la violeta; dintre aquesta mateixa època els mantenidors de Tolosa Joan de Castellnou y Ramon de Cornet compilen els seus tractats *Compendi de las Flors* y *Doctrinal* per ús dels catalans.

No fa estrany que M. de Gélis no continui en les seves llistes els catalans premiats a Tolosa ab la violeta, perquè encara no sabem que ningú hagi utilitzat els abundosos materials que ·ls nostres cançoners contenen; però sorprèn no veure en les llistes en Joan Blanch y en Llorenç Mallol que ·l diligent M. Chabaneau havia tingut bon compte de continuar en la seva. A més den Joan Blanch, varen guanyar la violeta a Tolosa els catalans fra Joan Basset y Jacme Rovira (1386) en el XIVᵉⁿ segle, y a la primeria del seguent en Pere Tresfort y en Gabriel Ferruç. L'únich català que consta en les llistes que dona l'autor (sens dubte enmatllevada al Registre den Galhac) es l'estudiant de Perpinyà Antoni del Verger, que va obtenir la violeta en 1461.

Els capítols en els quals s'estudia l'època francesa y la llegenda de Clemencia Isaura, que tant va apassionar als tolosenchs en un període baix, son lo millor del llibre. En les llistes hi han nombroses llacunes on els materials que posseeix avuy l'Academia dels Jochs Florals manquen; fora impossible ferles completes.

Seria injust retreure imperfeccions de detall en un llibre en el qual l'autor declara que no fa obra d'estudi, sinó de vulgarisació. — J. M. T.

AMÉDÉE PAGÈS. — *Auzias March et ses prédécesseurs. — Essai sur la poésie amoureuse et philosophique en Catalogne au XIVᵉ et XVᵉ siècles.* — Paris, Champion, 1912; in 8.º, XIX-469 planes.

No cal dir el servey inestimable que ·l Sr. Amadeu Pagès ha prestat a les lletres catalanes ab aquest conciensut estudi sobre Auzias March, que ·s converteix, en les seves mans, en una verdadera historia de la poesia catalana en els XIVè y XVè segles. El nom d'en Pagès ja es de sobra conegut dels nostres llegidors per altres treballs tan sòlids com el present sobre la nostra historia literaria.

La seva obra ·s divideix en tres grans parts, a saber: *a*) *Auzias March et sa famille; b*) *L'Œuvre littéraire des prédécesseurs d'Auzias March; c*) *Les Œuvres d'Auzias March.* La primera y tercera part son les més extenses, y elles dues soles s'enduen disset capítols dels dinou de que consta el llibre, ademés de l'introducció, la bibliografia y la conclusió. Abans d'aquesta publicació ja havia donat a conèixer en treballs preliminars, com fites principals d'ella, l'intensitat dels seus estudis. La major part dels documents citats en aquesta obra, y que seran publicats en la edició crítica que edita ·l nostre INSTITUT, foren ja donats a conèixer en la *Romania* (XVII, 1888, p. 186-206). En aquesta mateixa revista sortí un *Etude sur la Cronologie des poésies d'A. M.* (XXXVI, 1907, p. 203-223), aprofitats també en sa edició crítica, de la qual, ademés, en feu veure l'utilitat en una memoria presentada al *Primer Congres Internacional de la Llengua Catalana* (Barcelona, 1908, p. 519).

En la primera part de son llibre en Pagès, després d'exposar les fonts de la biografia del poeta (Gandia, n. 1397, m. Valencia, 1459), ens fa conèixer els origens y l'historia de sa familia paterna,

lo mateix que dels poetes antecessors seus que a ella pertenesqueren: Jacme, Pere ·l Vell y Arnau March; familia sobre la qual ens ha aportat datos nous l'obra del Sr. D. Francisco de Bofarull y Sans: *El Castillo y la Baronía de Aramprunyá* (Barcelona, 1911). En altres capítols, molt ben documentats ens descriu l'infantesa y joventut d'A. M., sa edat madura, sa vida pública y privada, sa vellesa, y estableix dues èpoques en sa producció poètica, assignant a la primera, que coincideix ab la de la joventut, noranta nou poesies y trenta set tan sols a la segona, o sigui a l'edat madura, cosa que, al nostre entendre, no ·s pot precisar d'una manera tan absoluta, sinó purament conjectural. La biografia d'A. M., de la que abans s'ignorava la major part, queda ara no del tot esclarida, mes sí suficientment iluminada pera conèixer els principals trets de sa fesomia moral, que no resulta tan interessant com per ses poesies tan austeres, serioses y dolorides un hom podria creure. Encara que en P. ens havia avençat alguns dels fruits saborosos d'aquesta primera part de son treball, la lectura dels seus vuit capítols ens ha delitat ab noticies tan curioses com inesperades. Mercès a n'en P. coneixem ara una bona part de la vida privada y pública del poeta; tots els recons de la seva llar, el seu patrimoni, la seva tranquila existencia de burgès adinerat, les seves aficions, els seus matrimonis, les seves petites miseries. El veyem soldat d'un gran estol, combatent a Sardenya y als Querquens: falconer d'Alfons V durant alguns anys; prenent part més tart en les tasques de les Corts; curós administrador del seu patrimoni y gelós de les seves prerrogatives polítiques y senyorials.

Com hem indicat abans, la segona part, *L'obra literaria dels predecessors d'A. M.* constitueix tota una interessant historia de la poesia catalana en els XIV y XV segles. Aquesta part y la següent venen a esser, tal vegada, després dels treballs den Milà y Fontanals y den Morel-Fatio, la contribució més poderosa y important que s'ha aportat per la moderna crítica a l'historia de la poesia a Catalunya. No sols resum ab claretat y precisió quant havien dit aquells professors tan coneixedors de les nostres lletres, sinó que s'aprofita de totes les investigacions de la novella escola literaria catalana, afeginthi encara noticies triades de gran valua y novetat, y discretíssimes observacions. Pera esboçar aquest quadro ha pogut consultar materials que no conegueren els dos grans historiadors de les nostres lletres abans esmentats, tals com l'important *Cançoner* del Sr. Estanislau Aguiló, de Mallorca; un recull de poesies inèdites descobert pel mateix P., y els *Documents per l'historia de la cultura catalana migeval*, publicats per aquest INSTITUT. Estudía de primer l'infiltració de la poesia provençal en la nostra, que comença pel rossellonès B. de Palasol; continúa en els trovadors del Nort de Catalunya, G. de Bergadà, H. de Mataplana, Vidal de Besalú, G. de Cervera y Cerveri de Girona, y acaba per extendres a Mallorca, ab R. Lull, y a Valencia ab la familia dels Marchs. Aquesta assimilació ·s compleix ab tanta més facilitat, en quant la poesia provençal havia près, sobre tot en els seus darrers representants (Mons y Riquier), un nou caràcter didàctich y moral, que s'escau molt bé ab l'esprit pràctich de l'escola catalana. En P. desde ·l regnat de Pere III,—en que comença la poesia catalana propiament dita, ab un caràcter verament orgànich,—accepta la divisió històrica que d'ella en feu en Milà. Nosaltres, emperò, abans de l'època d'A. M., que representa l'apogeu del lirisme català, ja que en P. no vol que l'anomenem sa edat d'or, per esser un terme massa retòrich y antiquat, ab lo qual potser té raó, hi veyem tres boldrons ben destriats, a saber: *a*) El dels primers poetes trescentistes catalans anteriors a Pere III (Lull, Jaume II, Muntaner, la reina Constança, Jaume II de Mallorca, l'Infant Pere, etc.), que propiament no formen escola, tots fortament influits de provençalisme — excepte R. Lull, que barreja ab aquesta influencia, la francesa y la popular, — y de la tendencia didàctica; *b*) El de la cort poètica del rey Pere, format pels individuus de la casa reyal;— el mateix rey, l'infant Pere, y els infants Joan y Martí—y pels poetes palacians, — Queralt, Bonastre, Planella, Rocaberti, Jaume y Pere March, Bernat de So, Bernat Metge, etc., — ab el qual comença la segona escola de trovadors catalans (la primera es la dels segles XII y XIII, la dels trovadors catalans-provençals), que en podriem dir secondaris o provençalisats, y *c*) El dels poetes lírichs que apareixen entre ·l regnat de Pere III y A. M., que mostren com una recrudescencia de provençalisme y sobre tot de influencia tolosana, que acaba per triomfar sobre la poesia narrativa francesa, que tingué també el seu centre principal de producció en l'època de Pere el Cerimoniós. Nosaltres voldriem ademés que en P. hagués fet constar l'esterilitat que s'observa en la lírica desde Jaume II fins a Pere III, y en general en tota la producció catalana del mateix temps; y haguerem volgut també que s'hagués fixat en els dos cicles de tractadistes que influeixen en la nostra escola poètica, o sigui, el dels tractadistes de l'escola provençal, iniciat pel català Vidal de Besalú, ab ses *Rasós de trobar*, y format per compendiadors y imitadors provençals, italians, catalans y mallorquins; y el dels de l'escola tolosana, que té son origen en les *Leys d'Amor* redactades per Molinier y Bartomeu March, y son principalment centre

d'activitat en la cort del Cerimoniós. El llaç d'unió entre els dos cicles es l'infant Pere, ajudat pel V. de Rocaberti y els mantenidors tolosans Joan Castellnou y Cornet, que estan en relació principal y directa ab els dos, sense negar les que existiren entre ells y els poetes de Tolosa.

Igualment voldriem veure establerta una divisió més precisa encara entre la nostra escola lírica provençalisada y la narrativa d'origen francès, que, com deyem suara, pren la seva volada en el regnat de Pere III. Les dues escoles viuen una al costat de l'altra, sense confondres may, distingintse també profondament per la forma externa. Com fa observar molt bé en P., no totes les *noves rimades* son d'origen francès, però l'escola narrativa francesa ·s distingeix per aquesta forma. Triomfa aquesta nova escola en la segona meitat del XIV segle fins que, ab la fondació del Consistori de Barcelona, ve un nou recrudeixement del lirisme, adoptant després el genre narratiu, didàctich, moral o romancesch, formes molt diverses, en poemes generalment de llarga extensió. En P. que, com es natural, destria clara y perfectament les dues corrents d'imitació en lluminoses pàgines del paragraf II (P. II, cap. II), devia, en el nostre concepte, dedicar un capítol apart al desenrotllament d'aquesta poesia narrativa en un llibre en que, a pesar del seu títol, sembla voler tractar també de tota la floració poètica catalana del segle XIV. Son molt complets y interessants els capítols III y IV, dedicats a Jaume y Pere March. El Sr. Massó, que ha estudiat detingudament el cançoner E. Aguiló, de Mallorca, ja havia donat a conèixer en la nostra càtedra de Literatura catalana la producció narrativa d'aquells dos famosos poetes, encara que batejant a vegades algunes de ses poesies ab títols diferents que en P.; v. gr.: anomenant *La Ciutat d'amor* a la poesia que en P. titula *Joyosa Garda*, etc. L'influencia francesa y italiana en la nostra poesia estàn tractades ab novetat y mestrívolment, y el nostre gran poeta Jordi de Sant Jordi, a qui sols ha mancat una producció més nombrosa pera tenir el relleu que ·s mereix, ha sigut sentit pel nostre autor d'una manera intensa y justa, y fins nova, a pesar d'haver de competir ab un estudi tan competent com el que ·l Sr. Massó y Torrents feu en sa acurada edició de les poesies del gran lírich català, tan admirat pel Marquès de Santillana.

La tercera part, *Les obres d'A. M.*, en la que hi ha tant a admirar y tant a apendre, es la més extensa, la més interessant y la més nova de totes. L'estudi dels precedents literaris y dels elements que integren la producció d'A. M.; de les relacions que ·l lliguen als trovadors, en quant als temes y a la forma poètica, y de l'influencia que en ell hagi pogut exercir l'Italia; les fonts filosòfiques de les seves poesies; els recorts clàssichs; l'influencia d'Aristòtil sobre ·l concepte de l'amistat en l'edat mitjana, l'estudi de les poesies amoroses, morals y religioses d'A. M.; l'influencia d'aquest poeta sobre la literatura catalana y castellana, son objecte d'eruditíssimes disertacions plenes de novetat, que omplen setanta paragrafs dels nou llarchs capítols de la seva notable monografia, obra de molts anys de preparació, de sòlida erudició y de gran seny, que fa honor a la severitat dels mètodes de l'Escola de Cartes de França. Mes al costat d'aquest criteri verament científich y indispensable pera que la crítica no ·s converteixi en un *dilettantisme* inútil, en estètica superficial o en estèril psicologia recreativa, no ·s dóna, al nostre entendre, en l'obra d'en P., l'importancia que voldriem al sentit estètich, ni a l'emoció nacional, que complementen y illuminen la tasca de la ciencia pura, quan aquesta ha dit l'última paraula, com en el llibre de que parlem.

En P. ha aportat una contribució incomparable a l'estudi definitiu d'A. M. L'anàlisi aprimat y rigurosament científich dels elements que integren una obra artística, — que may serà una cosa inútil—poques vegades s'haurà aplicat ab tanta conciencia. Abans de conèixer la sòlida base històrica comparativa dels antecedents y elements literaris de la producció d'A. M. era possible equivocarse respecte al seu verdader valor literari, com s'equivocà més d'una vegada en Quadrado (no tant en Milà) al judicarla per primera vegada, malgrat sa admirable intuició crítica. Ara això ja no es possible; ara ·s destrien perfectament lo sincer y lo convencional, lo humà y lo erudit. Coneguts un per un tots els elements de l'obra, el valor personal del poeta cobra un interès extraordinari, per lo mateix que en sa apreciació no hi caben inexactituts.

Havent donat a la crítica, per l'avenir, fonaments científichs segurs y incommovibles, l'emoció estètica y nacional may, com ara, podràn estudiarse desembraçadament y sense temor a ensopegades. Coneixent ben bé ·l trajo de l'època ab que ·s va vestir A. M., podrem veure millor els seus contorns humans. Rès hi fà que ·ls elements imitats o assimilats siguin tants com vol en P.—y fins en la mida que ell creu, que es ja molt concedir—sempre a l'altra banda d'aquest mon d'imitació queda un altre interior, no influit, prou rich pera endinsarse en ell en recerca de desconegudes maravelles. La nota humana ·s destria més lluminosa quan més plena d'ombres apareix la part d'ins-

piració poètica mancada d'originalitat. Mes, per desgracia, en P. s'ha deixat portar excessivament dels prejudicis d'un criteri fragmentari y isolat, que subjecta a un fret anàlisi, com el del botànich que disseca una flor, l'obra del geni, que té tan de personal y volgut, com de misteriós y d'inconscient. Es un defecte propi, no ja d'en P., sinó de l'escola a que perteneix,—tan admirable y digna de respecte per altra banda—el de portar els procediments analítichs als últims extrems d'aplicació. Ab ells es pot negar no sols l'originalitat d'A. M., sinó la del Dant, de Cervantes, de Shakespeare, en una paraula, de qualsevol dels grans escriptors mundials. Una obra literaria de cap de brot, sense antecedents genètichs, ni ambient exterior influyent, seria verament un miracle. Emperò, per molt que al geni se regategi com pensador y fins, si ·s vol, com creador, restarà sempre l'artista. La tasca d'aquests crítichs negatius enclou un *parti pris*, en el fons tan arbitrari com la crítica purament estètica, que per sobres de vaguetat y d'apreciació personal capritxosa, faltada de tot valor objectiu, ha omplert més d'una vegada de planes inútils l'historia literaria. Bò es que ·l crítich tingui sempre en compte ·l mètode històrich comparatiu que requereix una disciplina molt rígida y austera; però es indispensable, també, que sigui artista. Flaubert havia ja reaccionat contra les desmasies de la crítica trascendental o analítica del seu temps, dient, tal vegada, d'una manera massa absoluta: «¿Quan el crític serà artista, no més que artista?» El nostre Ixart se'n planyía també d'aqueixa tendencia, que avuy veyem posada en pràctica per en P. d'una manera excessiva.

Ab aquest judici estètich, tant com ab el criteri històrich, està lligat el problema de l'originalitat del poeta, la característica de la qual hem sempre sostingut, y ens proposem adhuc ara mantenir, si bé no d'una manera tan absoluta, com abans de la lectura del llibre den P. D'igual manera l'invitem avuy, ab tota cortesia, que modifiqui les seves afirmacions, en alguns punts excessivament absolutes, si bé altres cops, apareixen un tant atenuades, com si el crítich se donés compte de la seva cruesa y inexactitut. Pera en P., fòra del llenguatge, en que ·s feu independent de l'influencia provençal, nacionalisant per primer cop y fent autònoma la llengua poètica de Catalunya, A. M. no té rès que sigui propi. Els temes, l'ambient poètich es trovadoresch. Els famosos versos de la cançó XXIII, *Lexant apart l'estil dels trobadors*, que s'invocaven pera provar sa independencia de la Provença, sols son aplicables als que passen fora mida la veritat en l'elogi de sa dama (p. 226). Son *divis* o senyal, *Lir entre carts*, l'empleà abans l'Arnau Daniel, son poeta favorit. Ses poesies — y en P. ho prova ab exquisida erudició, — estàn plenes d'idees y imatges dels trovadors. La forma externa es també trovadoresca; com així mateix l'estil obscur (el *trobar clus*). Sa gravetat filosòfica y son aire solemnial son inspirats pel Dant, del qui assenyala en P., igualment ab molta precisió, cada una de les reminiscencies de l'*Infern*, del *Purgatori* y del *Paradís*. Son intelectualisme doctrinal procedeix directament de la *Summa theològica* de Sant Tomàs, sa principal font d'inspiració. En ses poesies estan exposats els principis generals de la psicologia tomista, de la qual deriva també sa *teoria* de les passions. La llengua que emplea el poeta es sovint amprada de l'escola: *prim moviment*, *apetit irós*, *apetit cobejós*, etc., etc. Els elements de la seva concepció poètica de l'amor, ademés dels trovadors, de Dant y Petrarca y de Sant Tomàs, se troben adhuc en el tractat *De amore* d'André le Chapelain (ja vulgarisat en aquell temps per la traducció catalana del valencià Domingo Mascó) y en l'*Etica* d'Aristòtil, ara coneguda directament per la versió del Príncep de Viana, ara, com suposen altres crítichs, per l'intermedi de l'escolàstica, y tal volta de Sant Bonaventura. Aquesta teoria de l'amor, basada en les doctrines aristotèliques, influí també molt, segons en P. ho proba, en les darreries dels XIII y XIV segles en la poesia de França (*Roman de la Rosa*) y d'Italia, com abans en la de Provença (*Breviari d'amor*). Fins ací podem estar conformes ab en P., encara que alguns punts no hagin sigut definitivament dilucidats; tots, emperò, tractats de manera mestrívola en els capítols V y VI, que són verament notables.

En lo que no podem estar conformes es en lo que diu en la seva conclusió — que conté en poques planes (423-433), de prosa ferma y precisa, un substanciós judici d'A. M. y de la seva obra — que may fou en tota la força de la paraula un poeta original. Y, no content ab això, afirma tot seguit que A. M., lo mateix que la raça catalana, positiva y realista, no ha fet més que repetir, en qüestió d'amor, de vegades ab talent, *mes sense un accent de real sinceritat*, la vella cançó provençal. Nosaltres ens atenem en aquesta materia, de la vàlua de la nostra poesia, al judici d'en Milà, qui deya que, ab tots y els seus defectes, no la barataria ab la provençal, y sols hem de recordar an en P. el seu judici sobre Jordi de Sant Jordi, autor de delicades y sinceres poesies d'amor, com poden presentarne ben poques en aquells temps les literatures hispàniques, y adhuc les extrangeres.

Rès d'extrany té que, després d'aquesta afirmació tan absoluta, tot ho expliqui per l'imitació,

fins lo més natural y humà; fins els sentiments afectius o cristians del poeta. No són pas, segons en P., els seus propis personals els que analisa, sinó les afeccions humanes en general, de les quals Sant Tomàs n'havia fet la part més important de la vida psicològica; y fins, si són interessants per nosaltres, malgrat els exercicis frets de retòrica a que donen lloch, es perquè *«suivant encore un précepte de la Somme»* (!),—llibre que no cita may, per lo mateix tal vegada que surava en tot l'ambient cristià de l'època—*«il les rend plus intelligibles et plus vivants par des images*, etc., etc.», (p. 308). Si canta sa dama morta, es sols per seguir la tradició dels trovadors (p. 346); Capduelh, Pegulhan, Cigala, Calvo, deixant apart Dant y Petrarca; com si per una cosa tan natural y humana, com el plorar la dòna aimada, hagués tingut d'esperar el sentiment y la poesia l'aparició dels trovadors. Si, privat de son amor y sentint propera sa vellesa, cerca en la poesia moral y religiosa un consol a la mort, es perquè era usatge freqüent també entre ·ls trovadors celebrar una cosa tan naturalment cristiana, com Deu y la Verge Maria, al final de la vida (p. 361). Sols en el solemnial y admirable *Cant espiritual* el troba en P. verament poeta, però aquesta peça tan vibrant, que es ensemps una confessió y una ardent pregaria, que recorda en la sinceritat y emoció el *Desconort* de Ramon Lull y preludia, en lo grandiós, la *Canción al conocimiento de sí mismo*, de Fr. Luis de Leon, aquesta obra de *contricció*, com l'anomenava Romeu Lull, *es també sols el testament poètich d'un deixeble de Sant Tomàs* (p. 388 y 390).

Afortunadament, en la conclusió esmentada contradiu, com abans dèyem, la cruesa de les seves afirmacions en quant a la manca quasi absoluta d'espontaneitat, al declarar que A. M. es un continuador de l'obra lírica y moral dels seus predecessors, que ha tingut el mèrit indiscutible d'haver nacionalisat la llengua poètica catalana; que sa poesia *se distingeix* de la dels trovadors y dels lírichs italians en la *supressió dels elements objectius;* que en haver sigut un *poeta filosof* està el tret més característich de la seva personalitat; que es el primer poeta que ha exposat en vers la *psicologia tomista* de l'amor; que ningú *ha tingut un sentiment més viu que ell de les miseries dels homes*, y, per últim, que *la seva mateixa originalitat* es causa de les seves imperfeccions.

Mes, malgrat quant havem dit, no dóna en P. la menor importancia a la nota humana y viscuda que en A. M. se revela d'una manera tan enèrgica y grandiosa. No es únicament en la dissecció psicològica de l'amor en lo que hi té la mà trencada el nostre poeta, sinó en la expressió ardenta de la passió amorosa. Al travers de l'encarquerada armadura escolàstica, com d'una sola peça, que ·l poeta, per ferse amable als llegidors més cultes del seu temps, devia revestir — ni més ni menys que ·l trajo de trovador que segles més tart imposà la novella guisa romàntica, — passen sovint per sos versos, veus caldejades de sinceritat y de grandesa. Totes les malles de l'escolàstica, asprement entortolligades en torn del seu cor, no poden moltes voltes ofegar sa passió volcànica, com d'un tità enterrat sota un gegantí rocam, y aleshores esclata ab arrogancies y amargures bethovianes y ab desesperacions a lo Leopardi o a lo Byron, temperades molt aviat per son esperit cristià. Tots els seus accents adolorits, totes les anyorances de la passió, tot el seu fons intensament romàntich, per desgracia més intermitent de lo que voldriem, no semblen dir rès a l'eminent crítich rossellonès. Sempre en les obres d'A. M., m'ha interessat més l'estudi del poeta humà que ·l del metafísich, sense desconèixer l'importancia que pot tenir baix aquest altre aspecte. Cabalment són aquestes notes humanes les que avuy ens el fan interessant, les que feconden les imitacions dels nostres poetes, les que, malgrat

> el oro fino y estremado
> en sus secretas venas escondido,

que tant retreyen y tant admiraven, cercaven també preferentment els grans lírichs castellans del XVI segle y combinaven ab el Petrarca. No era sempre *el lustre de las sentencias* lo que ·ls encisava y corprenia, sinó el dolor concentrat, viril y solemnial dels seus versos d'amor y de mort, els esplais de cant triomfal que prèn la seva tonada, generalment aspra y farrenya, en els moments en que ·l seu cor reposa en l'objecte amat; el tendríssim anyorament que experimenta quan se troba desamparat dels plers y dolors de l'Amor, que per ell són una sola cosa y una necessitat del seu cor.

> Qui 'm tornarà lo temps de ma dolor
> Y 'm furtarà la franca llibertat?, etc.

Aquest es l'aspecte que fins ara ha interessat més a la crítica y el que més han tingut en compte tots els que han passat els ulls per aquesta esfingx que, alhora atrau y espanta, per l'obscuritat de sa expressió, però que a cada lectura va fentse cada cop més transparenta a mesura que un hom s'avesa a les dificultats del seu llenguatge, segur de que may trobarà sota d'elles una vulgaritat, un carbó apagat, com passa sovint ab les obscuritats dels gongorins. No es possible que ·ls Quadrado, Milà y Fontanals, Rubió y Ors y Menéndez Pelayo s'hagin tots equivocat. L'impressió primera, franca y soptada del poeta, es la que en definitiva ha de triomfar, sinó l'emoció estètica y l'intuició artística serien un crudel sarcasme, y el sentiment desinteressat y espontani de la bellesa, el més indigne dels enganys.

Per això sentim vivament que en P. hagi donat a totes aquestes opinions un caràcter purament històrich — en la més desacreditada y vulgar acepció d'aquesta expressió, que tant valor enclou — y purament extracientífich, limitantse a inventariarles com una curiositat bibliogràfica, sense dedicar un sol capítol a la part personal y original del poeta, encarnissantse solsament ab fruició en la producció que porta una marca d'origen, y reduintla tota ella a una simple imitació.

Permetins en P. que ·l seguim ara al travers de les principals etapes d'aquesta imitació, que ab tanta de competencia y complacencia analisa, pera sorpendre cabalment en elles molts dels trets y condicions de més relleu de la personalitat poètica d'A. M.

L'influencia provençal, abans molt poch tinguda en compte, y per en P. ab molta penetració posada en evidencia, ja que no en el lloch que ·s mereix, es la primera que en el seu magistral llibre estudía, en el cap. *Auzias March y els trobadors* (III, II part). Fòra de les cites dels noms d'Arnau Daniel y Pau de Bellviure, sols ha assenyalat en P. un passatge en que ·s pugui sorpendre materialment aquesta imitació; es una poesia que en el trovador Pere Ramon de Tolosa comença:

— Si com l'enfàs qui es alevats petits

y en A. M.:

No ·m pren a mi com al petit vaylet.

Cabalment en aquesta imitació, que ·s redueix a la comparació y a l'idea general, es aon es veu més de manifest la vigorosa personalitat d'A. M. La terça cobla, on ja s'oblida del model, *yo som aquell qui en lo temps de tempesta*, val per tota la poesia freda y cerebral de'n R. de Tolosa.

Lo que es trovadoresch en A. M. són els temes de l'amor y el llenguatge de la passió; però entre ·ls primers escull preferentment el *pler del dolor* y, com diu en P., ne fa d'ell la *clau mestre* de la seva passió amorosa. Veus ací un altre tret propri de la seva individualitat poètica que ·l fa inconfondible ab qualsevol altre de la mateixa escola. Fins les imitacions — que fa ressortir en P. — de G. de Calansó y G. Riquer (poder ennoblidor de l'amor, les fletxes de l'amor, etc.), prenen en A. M. un caràcter més abstracte y ensemps una expressió més planera que ·l llenguatge afectat dels trovadors. A. M. els coneixia a fons: en P. ho proba palesament ab multitut de curioses y ben escullides cites, y ab certs detalls de procediment; però la seva fesomia poètica no té una verdadera retirada a cap de les dels provensals més importants, y els catalans hi trobem en els seus versos, malgrat els seus esforços d'adaptació al *trobar clus*, un cert regust de cosa nostra, *un agre de la terra*, que sols nosaltres podem pleneraraent assaborir. Es trovadoresca també, si ·s vol, la cura de l'*art*, la preocupació del mecanisme poètich. Totes les poesies estàn fetes ab un treball y una paciencia extraordinaris, y fins ab un intent de precisió y claretat, dintre de les més abstruses sutileses. El teixit intelectual es fort y consistent; però un xich groller. Quasi may apareix el *ripi*, ni el pleonasme, apesar de les dificultats de la versificació. L'estil es tan lapidari, que sols el llatí pot conseguir efectes consemblants. Això sí, no escriu pel vulgar; com A. Daniel y el Dant, sols parla als iniciats.

La passió amorosa d'A. M. es veu atormentada en sentit contrari per els *frissons de la chair, et les rêves de l'âme*, que diria V. Hugo. D'això en prové una melancolia que, segons en P., *assombrit ses poésies plus que celles des autres troubadours*. Ademés, estudía com un psicòlech els mòvils del cor humà, y com un filosof la ciencia y les modalitats de l'amor. En aquests dos caràcters hi troba també en P. una altra nota diferencial; per ells s'allunya dels trovadors clàssichs y dels de la decadencia. A. M., com ha observat molt justament en Menéndez Pelayo, ha sabut unir dos elements a primera vista inconciliables: el més pur intelectualisme ab la passió reconcentrada, enèrgica y

fúnebre, que preludía els més desesperats accents de la musa romàntica, donantli una àspra y selvàtica originalitat. Aquesta es, en el meu concepte, la visió més exacta y clara del poeta valencià, la que sobta tot seguit al lector desprevingut y sense cap prejudici, y la que queda dominant, àdhuc després de conèixer tots els elements erudits de la seva inspiració. Per ella viu y viurà sempre en l'humanitat: perquè es son aspecte més sincer y etern. La *morne tristesse* — com anomena Morel Fatio aquest aspecte concentrat y punyent de sa passió — es el *leit motiv* de la major part de les seves poesies.

En P. ens ha revelat, ademés, prestant ab això un gran servey a la crítica, una desconeguda font d'A. M.: el *Rhytmus de comptentu mundi*, atribuit a Sant Bernat. Mes aquí també ·s veu obligat a reconèixer l'originalitat del seu procediment d'imitació, semblant al de Fr. Luis de Leon y de tots els grans poetes. «*Il modifie,* diu, *de façon sensible le contenu et l'ordre des idées de son modèle comme il l'a déjà fait pour le troubadour Pere Ramon de Tolosa.*» Aquesta sincera confessió d'en P. respecte de dos dels passatges en que li ha semblat sorpendre a A. M. en flagrant delicte de plagi, l'estimem en sa justa vàlua, y la prenem com a principal fonament d'aquesta defensa de la seva independenta fesomía.

La manca d'originalitat que en P. retreu a l'A. M. no procedeix tampoch certament de l'influencia italiana que analisa ab tanta competencia com la provençal, deixant el problema definitivament resolt en tots els seus aspectes. L'influencia italiana colora un xich la poesia d'A. M., mes no la modifica substancialment; li dóna l'aire solemnial y la gravetat filosòfica del Dant, mes no la delicadesa y la visió poètica del mon del Petrarca. Com Mallol, Jordi de Sant Jordi, Andreu Febrer, Bernat Metge, sos predecessors o companys, tingué el nostre poeta ocasió de conèixer als italians y no podem dubtar de son parentiu espiritual ab el Petrarca y el Dant, sobre tot del segón. Lo que, sens dubte, més admira nostre poeta en la *Divina Comedia* són les doctrines filosòfiques y teològiques que·n feyen la seva base. A. M. es el poeta lírich de l'escolàstica, com el Dant en fou el poeta èpich. En quant a l'influencia del Petrarca, ja no es tan manifesta. El nostre Boscà, que tan bé coneixia les lletres italianes y catalanes, no ·l cita pas may per rès, al parlar d'A. M. Y, no obstant, la crítica, com observa en P., en feu d'A. M., de primer, un precursor, després, un imitador del Petrarca. Però en P. ha destruit les suposades identificacions y ha reduit a tres solsament les imitacions o coincidencies ab el gran lírich italià. Si A. M. cantà com el P. sa dama en vida y en mort, trobem també en la poesia trovadoresca a Gavaudan, Capduelh, Pegulhan y altres que escrigueren *planhs* en honor de sa dama morta.

Les diferencies, emperò, són més grans que les semblances. Petrarca es el primer gran lírich modern, quasi del tot afranquit de l'edat mitjana; es un humanista, no un escolàstich; A. M. es el darrer dels grans poetes mitjevals y un escolàstich. L'un canta preferentment les perfeccions físiques de sa estimada; l'altre gaire bé no ·ns parla may d'elles. Rich es, sens dubte, el contingut psicològich de les *Rime;* mes no arriba may al descarnat anàlisi metafísich de l'amor d'A. M. L'un té una visió lluminosa del món exterior, que associa als seus estats anímichs passionals; l'altre no té davant seu més que ·l seu cor, que destrossa ab amarga complacencia. Pera l'un, l'amor es un jardí; pera l'altre, un desert; pera ·l poeta italià, una passió; pera ·l català, un ascetisme. Petrarca es un poeta pintoresch y musical; A. M., un poeta inarmònich y sense imatges, que barreja molts cops un fret *virtuosisme cerebral* ab els accents més ardents y ombrívols de la passió. La tristesa y la melancolia romàntica es la veritable musa d'A. M., de les quals n'ha tingut una visió quasi tan clara, forta y precisa, com els moderns. No hi ha cap poeta tan allunyat de l'estil de Petrarca com el nostre A. M., que dels seus cants n'ha fet com un Kempis o un Apocalipsi de l'amor.

Com Petrarca, hagué A. M. de plorar la mort de sa estimada, a la que havia cantat en vida, ab els atributs més alts de la dòna angelisada; la puresa (*Lir entre carts*) y el talent (*Plena de seny*), si es que ·ls dos poden referirse a una sola. Mes s'equivocarà del tot el que cregués que les sis elegies, de desigual extensió, batejades pels editors ab el títol de *Cants de Mort*, tenen rès que veure ab l'unitat, el fons suau y resignat de les *Rime* de Petrarca. Molt al contrari, presenten el mateix aire de familia, el mateix deixatament y pausat caminar dels *cants d'amor*, tractant en la mateixa poesia de tots els punts al plegat, desordenadament, y repetint lo que ha dit més d'una vegada. En cap classe de les seves poesies se veu més viva que en aquestes la diferencia entre A. M. y Petrarca. En aquest el recort de Laura ompla tota la riallera decoració de Vallclosa, plena d'aromes, de llums, de càntichs de rossinyols y suaus mormuris de fontanella. Y com la naturalesa, la Mort es també benigna al poeta. Les portes de l'eternitat son pera Laura l'arch de triomf de la benaventurança. Ben diferent en A. M.; en lloch se mostra més original que en la concepció de la Mort. Cap poeta, diu en P., *ha celebrat ab més perseverancia les dolors agradables de l'amor* (p. 252). Rès li sembla més

dolç que les llàgrimes que vessa. L'ànima es immortal, y l'amor, després de la mort, pot continuar cercant el seu centre. Fins ací, no obstant, el poeta continua fidel en certa manera a la tradició dels trovadors y dels poetas italians. Mes en ells l'enigma d'ultratomba no ·ls torba l'esperit. Laura y Beatriu han mort com en un dolç somni pera desvetllarse entre ·ls sants y els àngels y reaparèixer somrientes a llurs aimants. Y aquesta concepció romàntica de l'amor davant la vida futura, ha sigut acceptada per tots els poetes eròtichs, desde Bonifaci Calvo, fins al nostre Cabanyes, passant pel Dant y Petrarca, y per Camoens, pera no citar més que uns quants poetes assenyalats. A. M. es l'únich lírich amorós, que sapiguem, que no transigeix ab aquella profana apoteosi de l'amor que tan indignà a l'enèrgica ortodoxia d'en Quadrado. Davant de la serietat dels problemes de la vida futura, A. M. no vacila en despullar la seva estimada de les robes angelicals ab que sa passió l'havia vestida ací en la terra. Ella, com els demés mortals, ha de sofrir també ·l terrible judici de Deu. Aquest sentiment no cal cercarlo en Aristòtil ni en Sant Tomàs, com sembla despendres de certes reticencies d'en P., que, com abans hem dit, tot ho vol explicar per l'imitació (p. 360), sinó en sa propia ànima cristiana, o, com diu en Menéndez Pelayo, en sa forta ortodoxia hispànica, que no transigeix ab aquelles falornies tocades d'una punta d'escepticisme. El crítich francès se veu a la fí obligat a reconèixer aquest enèrgich tret, tan únich y original. «La mort de sa dame inspire donc à A. M. une nuance de douleur *qu'aucun poète ne semble avoir exprimée avant lui*» (p. 360).

En la poesia trovadoresca, y més encara en l'italiana, en les concepcions poètiques de Beatriu y Laura, la dòna devingué l'única criatura perfecta de la terra, un àngel devallat an ella pera ésser objecte d'adoració. Dant y Petrarca són els suprems sacerdots d'aquest culte. Com ells, fou també temptat A. M. d'aquest somni de bellesa, que en el món de l'acció y de la ficció produí una brillant mainada de cavallers de l'ideal. Totes les influencies anteriors se combinen en ell y les refón de nou, ab gravetat filosòfica, en els seus poemes morals, o ab accents de passió en moltes de ses poesies amoroses y en sos cants de mort, aon fa eixir certes veus de lo més pregón de son cor, que ·ns omplen d'emoció, com revelacions d'un oracle sagrat. La passió y la sinceritat s'obren pas malgrat el seu *snobisme* intelectualista, y aleshores neixen aquelles confessions humanes enèrgiques y viscudes, que ·l mateix P. reconeix que són lo millor de la seva obra. L'artificiós mosàich del *trobar clus* y escolàstich que formen ses obres — molts cops més raonades que sentides, — s'esquerda sovint, pera donar pàs a l'ardenta lava que dessota hi cova. L'amor intelectual que *s'havia esforçat* de sentir, segons frase justíssima d'en P., queda sovint vençut per sos desitjos.

Creyem que basta y sobra ab aquest modest comentari pera deixar ben probat que si A. M. no fou un poeta complet, fou, sens dubte, al dir del pros Milà, un gran poeta. Sa fesomia esquerpa y grandiosa, forta y ombrívola, més que dolça y atractiva, un cop coneguda, se'ns queda fortament gravada en nostra imaginació. Cap poeta de l'edat mitjana, ni dels temps moderns pot comparàrseli en aquest son aspre aspecte. En mig de ses teories més abstruses, s'ouen accents de sinceritat que ·ns penetren en lo més viu del cor, y dites sentencioses remarcables, que voldriem restessin gravades per sempre en nostra memoria. Sense sortir may dels abims de sa ànima, ni aspirar may l'aroma dels vergers delitosos de Valencia, certes planes de son breviari d'amor ens subjuguen ab emoció tan gran que no ·ns podrem resignar may a crèureles fingides.

Passant ara a un cercle d'idees molt diferent, he de remarcar la confusió que fa sovint en P. entre les nacionalitats polítiques y les literaries. Un català no podrà may acceptar que en les poesies amoroses d'A. M. «le fond est à peu près d'origine français». ¿Serà això efecte d'una necessitat que semblen experimentar els escriptors de la nació vehina pera justificar en les *tesis doctorals* els seus estudis de literatura extrangera, de demostrar en ells un interès qualsevol pera les lletres franceses? Sols així se comprèn que en P. se cregui obligat a insinuar que A. M. ha retornat a la França per la seva influencia literaria en el XVII segle una part dels bens que d'ella havia rebuts. Aquest *parti pris* patriòtich falseja algún cop el punt de vista crítich de l'autor, fins al punt d'arribar a considerar en son *Avant Propos* «la vieille poésie catalane comme une prolongation de notre littérature». Això no es cert; la poesia catalana dels XII y XIII segles podrà esser una provincia de la llengua d'Oc, una prolongació històrica y geogràfica de la poesia provençal, però no de la francesa, per més que en el regnat de Pere III aital influencia arribés a esser quasi la predominant, realisantse aleshores l'unió de la França y la Provença en l'ànima catalana (p. VIII). Quan en l'historia de les nostres lletres migevals parlem d'influencia francesa, entenem que ·s tracta de la França del Nort; la del mitjdia no la coneixem aleshores més que ab el nom de Provença, que representa, per nosaltres, una nacionalitat literaria totalment diferenta.

Ens ha cridat l'atenció per lo interessant y lo complet el darrer capítol de l'obra d'en P. sobre l'influencia d'A. M. en les literatures catalana y castellana. Malgrat les hermoses planes d'en Menéndez Pelayo sobre ·l mateix assumpte en son llibre de Joan Boscan (*Antología de poetas líricos castellanos*, tomo XIII, Madrid, 1908), ha volgut estudiar en P. y refer altre cop aquest estudi per sí mateix, reduint a ses justes proporcions l'influencia del trovador valencià en els grans lírichs castellans del XVI segle (Boscan, Garcilaso, Acuña, Cetina, Mendoza y Herrera).

Poch es lo que nosaltres hi podriem afegir, y encara sense gran importancia. Anotarem, emperò, algunes indicacions, confiats en la bondat d'en P. y en el seu modest desig d'esser informat respecte de tot quant pogués millorar el seu llibre o acreixer les substancioses moticies que conté. Cap dato nou afegeix respecte de l'imitació d'A. M. per Gutierre de Cetina, el Sr. D. Joaquim Hazañas y la Rua en la seva *Introducción y notas a las Obras de Gutierre de Cetina*, Sevilla, 1895, (edició completa d'aquest poeta en dos volums); al contrari, es molt superior l'informació del crítich francès. Pero no es la *Visió en somni* l'única aparició d'A. M. en les obres poètiques, pera queixarse dels que l'interpretaven malament o menyspreuaven la seva llengua. En el poema castellà de Fr. Marco Antoni de Camós, *La Fuente deseada*, escrit en tercines (Barcelona, 1598), el nostre escriptor li retreu l'haver empleat en son llibre la llengua castellana.

Entre ·ls admiradors d'A. M. haguessim volgut veure citat a Francesch Calça, tan gran humanista y historiador com mal poeta, del qual se coneix, ademés de ses poesies catalanes y castellanes dedicades a A. M., una sentencia del Certàmen en honor de Sant Ramon de Penyafort (1601), que es una curiosa peça pera l'historia de la llengua y de la poesia catalanes, aon se fa un calurós elogi d'A. M. y de la versificació de la nostra antiga escola. El poeta valencià continuà fent sentir sa influencia en la nova generació literaria del nostre Renaixement y fou en certa manera profeta en Francesch Fontanella al considerarlo

Com a fènix dels antichs
Com a pare dels moderns.

Ab els Jochs Florals, sobre tot, comensaren les primeres imitacions d'A. M. del Renaixement català, fora d'algun assaig anterior den Víctor Balaguer, en sa colecció *Lo trovador de Montserrat* (1861), que amprà o imità versos del poeta en alguna de ses poesies. Seguiren son exemple en els Jochs Florals de 1862, en Geroni Rosselló en sa poesia *A Ausias March*, en cobles capcaudades, y accent en la quarta; Pelay Briz en sos estrams *Penediment* (1868); Picó y Campamar en sos *Chants d'amor* (1868), tal vegada l'imitació més conscient del poeta valencià, y Careta y Vidal en sos estrams *Ceguera mortal* (1891), que vol esser una imitació del *Cant espiritual*. La novella generació literaria ha sentit millor al gran poeta. Escriptors de tan crit com en Massó Torrents, Joseph Carner, López Picó y altres y, sobre tot, el gran y malaguanyat Maragall, han probat palesament que l'esperit, l'estil y la forma del poeta no han mort en el cor de la raça catalana, a la qual perteneix de plè a plè, tant per les seves qualitats com pels seus defectes. Poques peces ha produhit la moderna poesia tan vibrants com el *Cant espiritual* den Maragall, que pot competir ben bé ab el del mateix títol que recorda (*Obres completes*, vol. I). Entre les poesies fins ara inèdites den Maragall (*Obres completes*, vol. II), retrau ·l regust de certes estrofes d'A. M., la que comença:

Nodreix l'amor de pensaments y ausencia.

De vegades en López Picó (*Amor, Senyor*, Op. III, Barcelona, 1912), més recorda a Jordi de Sant Jordi que a A. M. en sos estrams, que tenen per altra banda un cert parentiu ab el darrer, per son ayre auster y psicològich y sa versificació. Per últim, ens permetem recordar a n'en P., com una adició a la seva tesi doctoral, que forma l'introducció a l'edició de les obres del gran poeta, una traducció fragmentaria d'E. Cardona, per ell desconeguda (*Dell'antica litteratura catalana*. Studii di Enrico Cardona, Nàpols, 1878, p. 107-123).

L'estudi en francès sobre Auzias March y els seus predecessors no es l'únich fruit que l'activitat y la competencia d'en P. ha consagrat al gran poeta. Poch abans que ell, sortí a llum la tesi docto-

ral en català llegida en la Sorbona sobre ·ls manuscrits, edicions, traduccions y comentaris, classificació dels textes, y de les poesies d'A. M. que formen l'introducció y aparell de l'edició crítica que actualment està imprimint l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, de la qual se n'ha publicat en acurada edició el primer volum (1). La presentació de la tesi catalana d'en P. a la Sorbona y la seva publicació constitueixen una data memorable pera l'historia de la nostra llengua. Ab elles ha fet sa entrada triomfal en l'Universitat de París, un dels centres intelectuals més brillants del món modern, conseguint així sa doble consagració internacional, oficial y literaria.

Cap sacrifici ni diligencia ha omès en P. per donarnos una edició crítica del gran poeta: estudi, compulsa y comparació de tots els monuments y de totes les edicions y de les relacions entre uns y altres, pera fixar llur text y treuren tot el partit desitjable, y pera establir fins aon se pugui la cronologia de les poesies. No es, per fortuna, cap ilusió la seva esperança d'haver retornat a les idees d'A. M. la llur forma més autèntica. La literatura catalana té d'agrair an en P. aquesta tan desitjada depuració. Sa obra *Auzias March et ses prédécesseurs* y l'edició crítica de ses obres són verament dos aconteixements literaris. — A. R. Y LL.

CANÇONER SATÍRICH VALENCIÀ DELS SEGLES XV Y XVI publicat ab una introducció y notes per R. Miquel y Planas, en vista dels manuscrits y edicions primitives. — Barcelona, MCMXI. — Vol. de 20 × 14 cm. y XXVI-376 pp.

A mesura que decau la nostra antiga poesia creixen els Debats, Rahonaments, Processos, Colloquis y Disputes. Les escoles poètiques de Barcelona y Valencia de les darreries del segle XVè no eren mancades de juristes; se comprèn per xò l'inclinació que sentien en presentarse mutualment qüestions a resoldre que eren quasi sempre rematades per la sentencia previ el nomenament de jutge. De vegades les qüestions se movien entre enginyosos rimaires d'una mateixa d'aquestes ciutats, però de tart en tart tençonaven notaris de Barcelona amb notaris de Valencia.

Els textes que ·l Sr. Miquel y Planas ha reunit sota el justíssim epígraf de «Cançoner satírich valencià» son: I. *Lo procés de les olives*, en el qual intervenen Mossèn Bernat Fenollar y en Johan Moreno, ja vells (el segon havia estat en el seu jovent escuder d'Auzias March), mossèn Jaume Gaçull, micer Verdancha, en Narcís Vinyoles y en Baltasar Portell. — II. *Lo Somni de Johan Johan*, per mossèn Jaume Gaçull, en el qual s'hi fa parlar en Moreno, vé a esser una segona partida del *Procés*. — III. *Disputa de viudes y donzelles*, per mossèn Jaume Ciurana y mestre Llois Joan Valentí amb sentencia del notari Andreu Martí Pineda. — IV. *La Brama dels llauradors de l'orta de Valencia*, per en Jaume Gaçull contra mossèn Bernat Fenollar. — V. *Obra feta per als vells*, per en Johan Moreno; y VI. *Coloqui de dames*. En un apèndix s'han reproduit algunes poesies que lliguen amb les demés ja pel nom d'un autor, ja per llur caràcter, tretes del Cançoneret d'obretes vulgars den Marian Aguiló.

L'edició, com presentada pel diligentíssim Sr. Miquel y Planas, es excellent. Convé llegir l'interessant introducció que conté bona cosa d'atinades observacions, encara que s'hi trobin a mancar noticies sobre alguns dels autors que no semblen difícils de recullir; es veritat que aquesta tasca recau de plè als valencians que posseheixen riquíssims arxius on tant dèu haver-hi per escorcollar sobre ·l moviment literari dels seus escriptors del segle XVè que ara ·ls erudits catalans s'afanyen a publicar. A la fi posa ·l Sr. Miquel unes Notes y un Glosari que serveixen molt per l'intelligencia d'aquestes poesies quasi populars, abundoses de localismes. El qui utilitzi les primeres hi trobarà potser algunes explicacions massa llargues y repetides, altres notes les trobarà insuficients, però molt es lo que se ·ns ofereix. En el Glosari hi manquen alguns noms propris que un hom espera trobar. El *Procés* y el *Somni* van acompanyats de reproduccions del començament y fi y de totes les fustes de la raríssima impressió de 1497 (Valencia, Lope de la Roca); els gravats son d'hermosa factura y desperten un gran interès.

Els autors d'aquestes obres eran agradats de tractar de coses lliures tot fent equilibris d'enginy, sense que ·s fessin massa sentir en la rima. La prosodia té grans influencies de la castellana; el metre dodecassillab castellà abunda y dels metres típichs d'èpoques millors no ·n resta sino la codolada. No obstant, l'escola valenciana representada en aquest recull té una gran importancia per l'estudi de la llengua. Desde que en Jacme Roig va escriure ·l seu *Spill* o *llibre de les*

(1) *Les obres d'Auzias March*. Edició crítica d'Amadeu Pagès. Volum I. Introducció. Text crítich de les poesies I a LXXIV. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS: Palau de la Diputació. Barcelona, MCMXII. Un vol. de 442 pp. en 4art.

dones en pur valencià, desentenentse completament de la llengua immortalitzada per Auzias March, sembla que en Moreno, en Fenollar, en Gaçull y algun altre poeta, hagin tingut un punt en escriure en llenguatge local y popular. — J. M. T.

LA IMITACIÓ DE JESUCRIST, del venerable Tomàs de Kempis. Traducció catalana de Miquel Pérez, novament publicada per R. Miquel y Planas segons l'edició de l'any 1482.—Vol. de 20 x 14 cm. y XX-330 pàgines.

Mentrestant que la poesia a Valencia anava prenent un aire popular o ciutadà, la prosa s'anava distanciant de la llengua parlada y, molt influida per l'Humanisme, devenia encarquerada y confosa portant cada frase el pesat martelleig de l'hipèrbaton; atormentada per grat, rebutjava intencionadament l'antiga limpidesa en l'expressió escrita de l'idea. D'aquesta forma torturada se ·n va dir, a les darreries del XV[èn] segle, «estil de valenciana prosa»; àdhuch en llibres impresos a Barcelona se feia constar aquesta condició com per indicar que la nova obra apareixia segons l'última moda en l'art d'escriure. Els dos mestres d'aquesta art, nascuda de la lectura dels autors llatins, son en Johan Roiç de Corella y en Miquel Pérez.

Aquest darrer fou el primer traductor de l'*Imitació de Jesuchrist* al català y la seva va ésser la més antiga traducció impresa (Barcelona, Pere Posa, 1482). Aquest fet, de veritable importancia, el posa de relleu el Sr. Miquel y Planas en la seva senzilla y plena Nota preliminar, ilustrada ab diversos facsímils. A la fi del text s'inserten alguns utilísims treballs y el text d'un curt tractat ascètic (aquest no valencià) del segle XIV[è], que duu el mateix títol: *De menyspreu del mon*, y que va escrit en estil pla y agradable. Mossèn Jaume Barrera ha extret un *Sentenciari* dels textes bíblichs, sentencies y pensaments de sants, filosops y poetes citats en l'*Imitació*, traduits o glosats per en Miquel Pérez; y després del tractadet *De menyspreu del mon*, unes *Fonts doctrinals*. El Sr. Miquel y Planas clou el llibre ab unes *Ilustracions* y *Notes* on se tracta: I, de l'autor de la «Imitació»; II, de les traduccions catalanes de la «Imitació», posteriors a la de'n Pérez; III, nota bibliogràfica (molt ben feta) de les edicions de la «Imitació» en llengua catalana, y IV, una nota iconogràfica.

Hem de confessar que en Miquel Pérez no va extremar el seu estil al portar primer que ningú a la nostra llengua aquest inimitable llibre; la seva traducció té un encant veritable, però l'original llatí tampoc comporta gaire una traducció amplificada que li trauria tota l'aroma. El señor Miquel y Planas ha reproduit fidelíssimament l'edició primera, impresa a Barcelona per Pere Posa en 1482, servintse de l'únich exemplar avuy conegut que ·s conserva en la Biblioteca Nacional de París. — J. M. T.

REVISTES

— *Annales du Midi*, Toulouse.—C. FABRE: *Notes sur les troubadours Guillem et Gauceran de Saint-Didier* (Vol. 1911, p. 161). Interessant estudi de rectificació sobre les vides d'aquells famosos trobadors.—G. BERTONI: *Bertrand de Born ou Rigaut de Barbezieux?* (Vol. 1911, p. 204). Dona a Rigaut la paternitat del famós *planh* per la mort d'Enrich II d'Anglaterra, atribuit fins ara a Bertràn de Born.—A. JEANROY: *Un «planh» de Serveri de Girone* (1276) (Vol. 1912, p. 49). Reproducció de l'obra de Cerveri de Girona publicada per J. Massó Torrents al tomo III de la revista *Estudis Universitaris Catalans* (p. 253 ss.). L'interpretació den Jeanroy es sensiblement diferenta.—G. BERTONI: *Corrections au texte du «Debat du corps et de l'âme»* (Vol. 1912, p. 204). Conclou que el «Debat» fou compost en la Provença vers 1250.

— *Bibliothèque de l'École des Chartes*.—París.—E. MARTIN-CHABOT: *Pere Marsili et le Libre dels feyts del rey en Jacme lo Conqueridor* (Vol. 1911, p. 92). M. Martin-Chabot presenta noves proves sobre la prioritat del text català sobre la traducció llatina den Pere Marsili, principalment consistentes en oblits de trasposició de tercera persona en primera. S'estudien tots els passatges en aquest punt dubitatius que presenta el text llatí en l'exemplar de la Biblioteca Provincial Universitaria, probablement escrit per mà del mateix Marsili.

— *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*.—Barcelona.—E. MOLINÉ Y BRASÉS: *Variant desconeguda de la Butlla catalana de* 1453 (any XI, núm. 41, p. 3è).—J. MIRET Y SANS: *Sermonari català de Marsella* (Vol. VI, 1911-12, p. 57, 142 y 276).—L. DEL ARCO: *Los incunables tarraconenses* (Vol. VI, p. 82).—E. MOLINÉ Y BRASÉS: *Notes pera la biografia den Bruniquer* (vol. VI, p. 103).—P. BARNILS: *Libre lo qual se apella de consolació de armità, del doctor Ramon*

Lull (Vol. VI, p. 184).—G. ALABART: *Exposició sobre lo libre «De Civitate Dei» de Sant Agustí* (Vol. VI, ps. 267, 281, 440 y 547). Se tracta d'un ms. en dos toms perteneixent a la Biblioteca del Seminari Conciliar de Barcelona.—J. MIRET Y SANS: *Aplech de documents dels segles XI*[e] *y XII*[e] *pera l'estudi de la Llengua Catalana* (vol. VI, ps. 348 y 381). Nova y notable contribució composta de documents inèdits procedents uns del Arxiu de la Colegiata d'Organyà y altres del Capitolar de la Seu d'Urgell.—J. AVINYÓ: *Catàlech de documents lulians* (Vol. VI, p. 395).—E. MOLINÉ Y BRASÉS: *Textes catalans-provençals dels segles XIII*[e] *y XIV*[e] (vol. VI, p. 457). Dels dos es el primer extret d'un ms. avuy desaparegut, que ·s trobava a l'Arxiu parroquial de Frexanet, partit judicial de Cervera. El segon fragment, tret d'unes escobertes de pergamí en possessió del Sr. Moliné, constitueix, encara que dit senyor no ho indiqui, una interessantíssima versió del poema den Ramon Vidal de Besalú, el primer vers del qual es *So fo e·l temps c'om era jais;* entre ·l mss, que ·ns conserven l'obra, aquest fragment pot acostarse al fragment de Perpinyà. Totes dugues, irobades en pais català, indiquen certa voga den Ramon Vidal entre nosaltres. En l'edició s'endevinen nombroses faltes de lectura.—P. PUJOL: *Antichs inventaris del Bisbat d'Urgell* (vol. VI, p. 463). Procedeixen d'un manual notarial de l'any 1380, conservat en l'Arxiu de l'antiga vegueria de la Vall de Ribas.

—*Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya.*—Barcelona.—J. FARNÉS: *Folk-lore de Tossa* (Vol. XXIe, pàgs. 128, 157, 179 y 203).—F. CARRERAS CANDI: *Sant Jordi y lo simbòlich drach* (Vol. XXIIe, p. 117).—A. GRIERA: *Per la replega de noms de lloch y poble* (Vol. XXIIe, p. 330).

—*Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages.*—Manresa.—J. TORRADEFLOT: *Trovalles d'arxiu* (any 1911, p. 129). Se tracta d'una composició poètica probablement del s. XV trobada al Arxiu parroquial de Taradell.—L. SOLER Y MARCH: *Sant Fructuós de Bages. Arxiu parroquial* (any 1911, p. 169). Inventari de dit arxiu.

—*Butlletí del Centre Excursionista de Vich.*—Vich.—J. SALA Y MOLAS: *Menhir o perafita de la Garriga del Soley* (any 1912, p. 7).—MN. J. GUDIOL: *Documentació arqueològica* (any 1912, ps. 10 y 46). Se refereix a la Creu procesional del Estany y a un retaule de Joan Gascó. —J. VILAPLANA: *Els relleus ornamentals de Torroella* (any 1912, p. 30).—J. G[UDIOL] Y C[UNILL]: *Un bronze Ausetà* (any 1912, p. 61). Es un cap de cervo que figura ara al Museu Episcopal de Vich.

—*Estudis Universitaris Catalans.*—Barcelona.—A. RUBIÓ Y LLUCH: *Ramon Lull en els Estudis Universitaris Catalans* (vol. IV, p. 281). Resum esquemàtich d'un important cicle de llisons donat per l'autor.—J. MIRET Y SANS: *Notes per la biografia del trovador Guerau de Cabrera* (Vol. IV, p. 299). Dona importants textes inèdits que permeten rectificar y aclarir les biografies del vescomte Pons y de Guerau, son fill, pretendent al comtat d'Urgell; però no permeten identificar aquests personatges ab el trovador Guerau de Cabrera.—LL. NICOLAU D'OLWER; *Gerbert (Silvestre II) y la cultura catalana del sigle X* (vol. IV, p. 332). Segons l'autor, Gerbert estigué lligat intimament ab l'escola d'Ausona.—F. V[ALLS] T[ABERNER]: *Versos catalans inèdits* (vol. IV, p. 394). Transcripció d'un ms. de la B. N. de París (Nouv. acq. lat. 200).—J. M. MARCH: *Un altre incunable català* (vol. IV, p. 446). Se refereix a les *Antiquitats judaiques* de Joseph, Barcelona, Spinder, 1482.—J. R[UBIÓ] Y B[ALAGUER]: *Huch de St. Victor. «De arrha animae* (vol. IV, p. 450): Es la traducció de Fra Antoni Canals, segons text de la Biblioteca de l'I. d'E. C.—F. VALLS TABERNER: *Documents de cultura del regnat de Jaume I en l'Arxiu de Poblet* (vol. IV, p. 476).—J. RUBIÓ: *Algunes interpolacions en els manuscrits de la Crònica de Desclot* (vol. VI, ps. 1 y 129). Es el primer estudi fet sobre ·ls textes, alguns d'ells mai estudiats fins ara, de la crònica den Desclot. Es un treball pacient, nou y ben fet.—LL. NICOLAU D'OLWER: *Principals obres que han tractat de la Crònica de Jaume I* (vol. VI, p. 38).—F. SOLDEVILA: *Documents relatius a Bernat Metge* (vol. VI, ps. 46 y 199). Important recull per ajudar a formar la biografia del escriptor català.—E. ROGENT Y E. DURÁN: *Les edicions lulianes de la Biblioteca Universitaria de Barcelona* (vol. VI, ps. 59 y 351).—M. DE M[ONTOLIU]: *Sobre l'element èpich popular en les cròniques catalanes* (vol. VI, p. 95).—R. D'ALÒS: *Col-lecció de documents relatius al Arnau de Vilanova* (vol. VI, p. 98).—J. M. MARCH: *Un missal notable de Tortosa, edició desconeguda de Rosembach* (*Barcelona*, 1524) (vol. VI, p. 257). Porta magnífiques reproduccions.—M. DE MONTOLIU: *Estudis etimològichs catalans* (vol. VI, p. 282).——DOM G. MORIN: *Un tractat inèdit del segle IV:* De similitudine carnis peccati, *de Sant Pacià, bisbe de Barcelona* (vol. VI, p. 333). Reproducció de la *Revue Bénédictine*, janer, 1912.—F. VALLS TABERNER: *Manuscrit literari del Monestir de Sant Pere* (vol. VI, p. 347). Ms. del segle XIV, en paper, que conté varies peces.

— *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos.*—Madrid.—J. L. ESTELRICH: *Palma de Mallorca. La Real y Episcopal Biblioteca* (t. XXIV (1911), p. 150).

— *Revista Musical Catalana.*—Barcelona.—LL. B. NADAL: *De disciplina choral en el segle XVII* (Vol. VIII, ps. 202, 243).—J. PALUZIE: *Liszt a Barcelona* (Vol. IX, p. 302).

— *Revue des Bibliothèques.*—París.—AM. PAGÈS: *Etude critique sur les manuscrits d'Auzias March* (any 1912, p. 352). Traducció del cap. I de la introducció a les *Obres d'Auzias March*, t. I, per Am. Pagès, publicat per l'I. d'E. C.

— *Revue Hispanique.*—New-York, París.—J. MIRET Y SANS: *Vida de Fray Anselmo Turmeda* (vol. XXIV, p. 261). Interessant recull de totes les noticies actualment conegudes sobre la vida del famós escriptor mallorquí. Dona les següents dates importants: naixença de Turmeda, 1355; viatge a Bolonia, 1376-77; arribada a Tunis, 1390; mort de Turmeda, 1425-30.—R. FOULCHÉ DELBOSC: *Disputation de l'Asne* (vol. XXIV, p. 358). Reimpresió de la primera edició francesa, Lyon, 1544.—R. D'ALÒS: *Les profecies d'en Turmeda* (vol. XXIV, p. 480). Edició feta segons un ms. de la primera meitat del s. XV y ·l perteneixent a la Biblioteca del Escurial. Dona el text del primer y les variants del segon.—LL. SERRA Y RIERA: *Une proclamation républicaine aux Catalans* (vol. XXV, p. 345). Document perteneixent a una colecció privada, y corresponent a la fi de 1794 o començaments de 1795.

— *Sitzungsberichte der Kön. preuss. Akademie des Wissenschaften.*—Berlin.—H. MORF: *Vom Ursprung der provenzalischen Schriftsprachen* (XLV, 1912, p. 1014).

— *Zeitschrift für Romanische Philologie.*—Halle.—P. BARNILS: *Zur Kenntnis einer mallorkinischen Kolonie in Valencia* (XXXVI Band, 5 Heft, 1912, p. 601).

— *Zentralblatt für Bibliothekswesen.*—Leipzig.—K. ERNST: *Eine Studienreise durch die Bibliotheken Spaniens und Portugals im Auftrag des Inkunabel-Kommission.* (1911, p. 215).—K. HAEBLER. *Zur Druckergeschichte von Valencia* (1911, p. 253) [1].

(1) Havent sofert l'impressió d'aquesta part de l'ANUARI els efectes d'una llarga vaga tipogràfica y tenint en compte lo avençat de la estació, se deixen pera l'Anuari pròxim nombroses recensions bibliogràfiques, que no més un cas de força major ha pogut excluir temporalment d'aquesta publicació.

SECCIÓ JURÍDICA

Moviment corporatiu. — Intensa fou la vida a l'*Academia de Jurisprudencia y Legislació*, en la qual, per l'iniciativa de son president, D. Joan Maluquer y Viladot, se donà una serie de conferencies relatives a la codificació y les institucions civils de Catalunya que més trascendeixen a l'organisació de la propietat y al foncionament de la familia. Començades per D. Joseph Pella y Forgas, qui desenrotllà el tema *Codificación moderna y Codificación catalana, y sistema de Ley escrita de las Constituciones de Cataluña*, seguiren les de D. Antoni M.ª Borrell, *Formes testamentaries;* D. Carles M.ª Soldevila, *Dret de la viuda;* D. Ramon Coll y Rodés, *Consideracions y normes generals referents a la successió voluntaria a títol universal;* D. Francisco Maspons y Anglasell, *La Rabassa morta*, y de D. Guillem A. Tell, *Enfiteusis*, que han sigut publicades (1), y les de D. Joseph O. Anguera, *Filiació illegítima;* D. Joseph Faus, *Cartas de gracia;* D. Emilio Saguer, *Los fideicomisos en relación a la futura codificación catalana*, y D. Joan Martí y Miralles, *Les clàusules «ad cautelam» y la doctrina dels autors*, que no han sigut donades a l'estampa. Sobre qüestions y problemes jurídichs no pertanyents ni relacionats ab el Dret especial de Catalunya, donaren conferencies don Rafel Gay de Montellà, *Evolución de las ideas antiduelistas en España;* D. Rafel Clavería, *El problema de la delincuencia infantil en España;* D. Angel Osorio, *La administración de justicia y el secretariado judicial*, y D. Joseph Pastor y López, *Reformas en la Administración de Justicia* (2). L'Academia aprobà una ponencia de D. Carles M.ª Soldevila y D. Pere Rahola, que per dita aprobació esdevingué *Informe acerca del anteproyecto de Convención y Ley internacional formulados en la Conferencia internacional celebrada en La Haya para la unificación del Derecho relativo a la Letra de cambio y Pagaré a la orden* (3), y un *Dictamen relativo a la reforma de la ley de Accidentes del trabajo*, redactat per D. Salvador Pujadas y D. Francesch Aumatell (4); llorejà les memories de D. Emili Saguer, *Institución de los fideicomisos y sus efectos en Cataluña*, y *De la reserva para testar en els heretaments;* de D. Salvador Sellés, *Dilucidació de la servitut de llums en Dret català*, y de D. Ramon Coll y Rodés, *El privilegi de Pere III de* 1339 (5), y publicà els discursos inaugurals que dels dos cursos acadèmichs llegiren respectivament els presidents D. Frederich Rahola, *De la evolución del Derecho de propiedad privada*, y Sr. Maluquer y Viladot, *El dominio del espacio en sus relaciones con el Derecho* (6).

El Colegi d'Advocats de Barcelona continúa, per medi de D. Joseph O. Anguera, la recerca d'estampacions y manuscrits contentius de lleys, ordinacions, costums, usos y treballs jurídichs d'escriptors catalans recòndits en els arxius y biblioteques de Catalunya, Rosselló y Mallorca, sens perjudici de ferla extensiva a Italia y altres terres. Doble es la manera com se realisa: d'una part, l'investigació y determinació de les fonts y els elements del Dret general de Catalunya y d'aquell que en diversos dels seus territoris están constituits per privilegis, costums y pràctiques, y d'altre, els escrits jurídichs de catalans o de materies pertanyents al Dret de Catalunya. Avans de tot, s'ha procedit a formar un inventari de lo ja publicat en bibliografies y de les indicacions contingudes en les obres dels civilistes, en els tractats *De justicia et jure* a que foren aficionadíssims els moralistes de les passades centuries, y altres anàlechs; essent ja evident l'utilitat d'aquest inventari, per quant en ell se rectifiquen erros y supleixen deficiencies dels diccionaris y ressenyaments anteriors. Per l'influencia catalana fòra del Principat, y l'influencia estrangera a Catalunya, s'ha recorregut als treballs de Llampillas y Baluci, a les cròniques de les Universitats de Montpeller y Tolosa, als documents de la de Bolonya y a les obres jurídiques publicades a Nàpols, Sicilia y Sardenya. Més de quatre mil paperetes son ja el fruit d'aquest treball, inicial d'altres més pregons y profitosos, y com exemple de revelacions, cal esmentar el complert tractat *De legibus* o de Filosofia del Dret, del P. Garau, que no era conegut com a jurista; els tractats del gironí Guitart; l'exacta descripció de les edicions de la *Summa* de Sant Ramon de Penyafort y dels seus comentaris, començant per les gloses de Juan de Friburg, y els estudis de l'escola luliana sobre ·l Dret que, per

(1) En la *Revista jurídica de Cataluña*, t. XVIII, ps. 130, 156, 209, 220, 262, 461 y 455.
(2) Publicades les tres darreres en la mateixa *Revista*, t. XVIII, y además, per separar la del Sr. Claveria: Barcelona, Hijos de J. Jepús. 1912.
(3) Es publicà aquest *informe* en l'esmentada *Revista* t. XVIII, p. 88.
(4) Publicat en la mateixa *Revista*, t. XVII, p. 172.
(5) Publicades les tres darreres en la mateixa *Revista*, t. XVII, ps. 442, 433 y 33.
(6) En l'esmentada *Revista* y per separar, Hijos de Jaime Jepús, 191 1913, y respectivament.

força, han de portar a la rectificació d'un atrevit parer d'en Savigny. Especial estudi es dedicarà als magistrats y juristes catalans que exerciren importants càrrechs a fòra de Catalunya, y, d'una manera molt principal, aquells a quins es deguda la legislació sarda escrita, gairebé tota, en català, y dels nadius de Sardenya, com En Quesada Pilo que, debatent ab el Cardenal De Luca, sostení en plè segle XVII, després de la Pau dels Pirineus, que ·l Dret de Sardenya, com a fill del català, tenia a aquest per supletori. Els treballs d'investigació per formar dit promptuari han sigut causa del descobriment d'importants elements per l'estudi social y polítich; així han pogut extractarse les ordinacions dels gremis y confraries en les centuries XVII y XVIII, reconstituir les vicissituts del Dret català desde ·l Decret de la Nova Planta, conèixer alguns projectes de reforma durant la dominació francesa, les greus qüestions de competencia de jurisdicció, nulitat de privilegis locals, l'exercici de la jurisdicció feudal en ses acabances y una gran colecció de causes de *marques* (represalies), *greuges* (agravis) y contravencions a les llibertats o les regalies; les quals són de gran interès per l'historia del Dret públich y penal a Catalunya. De molts fets, es la coneixensa que ha sorgit, y pot citarse la reconstitució de l'accidentada vida de Cels Huch Desuts (Celsus Hugus Dissutus), qui, nascut a Borgonya y fugint de la justicia del Rey de França, vingué a Barcelona, y en ella exercí d'advocat y escrigué diverses obres, una de les quals es la de *Consilia*, en la qual resol importantíssims casos jurídichs de Catalunya, avans de que, pels seus treballs teològichs, fos processat per l'Inquisició y condemnat a presó perpetua.

Pera completar el treball bibliogràfich, s'ha començat a formar com a seqüela de la biblioteca del mateix Colegi d'Advocats, una colecció de documents contentius dels actes jurídichs de cada segle; colecció que permetrà l'estudi del desenrotllo y mutació de les institucions jurídiques civils y les alteracions en el dret que, successivament, regí a Catalunya.

A l'obrirse en l'Universitat de Barcelona el curs de 1912 a 1913, el catedràtich de la seva facultat de Dret, D. Joan de D. Trias y Giró, llegí el discurs reglamentari y en ell tractà, ab gran erudició, de *Los progresos internacionales y la ética cristiana* (1). El mateix professor ha publicat el primer volum de l'obra *Estudios elementales de Derecho Internacional Privado, con aplicación al Derecho español* (2), en el qual exposa el concepte del Dret internacional privat y fà els ressenyaments de la seva historia general y de la especial a Espanya.

Revistes y altres publicacions. — L'historia y la biografia jurídica han tingut capdal importancia. Per l'historia del Dret marítim, es de gran interès l'article (3) de D. Joaquim Miret y Sans, *Dos provençals admiradors del Còdich barceloní de «Las bones Costumes de la Mar»*. Aquests dos provençals foren Nicolau Claudi de Fabri, senyor de Peiresc, conseller en el Parlament de Provença, nascut en 1580 y mort en 1637, y Lluis Blancard, arxiver departamental de les Boques del Ròdanus y qui en 1877 publicà un llibret titulat *Sur la date et le lieu d'origine du Consulat de la Mer*. Ab relació a n'aquest treball diu En Miret que En Blancard accepta l'opinió d'En Capmany de que ·l *Llibre del Consulat* es de mitjans del segle XIII.e; emperò que valentse de les monedes citades en l'esmentat còdich y de certs documents reyals, posa, ab seguretat, la seva redacció entre ·ls anys 1266 y 1283; que, per medi d'un exàmen de lèxich, demostra que ·l català es la llengua del còdich y de la seva redacció ordinaria, y que fou format a Barcelona, deduint aquesta conclusió de la circumstancia de que la moneda *barcella*, en ell citada, no es cap moneda especial, per quant la paraula *barcella* es una abreviatura de *barcelonesa* referintse a lliura o sou, abreviatura no entesa per algún amanuense qui feu el manuscrit que serví per la primera o primeres edicions del *Llibre del Consulat* y que omití, distretament, la paraula que devia qualificar la abreviatura, o sia *lliura*. En Miret amplia els arguments d'En Blancard ab referencies al numismàtich Botet y Sisó y ab raonaments propis, aportant, en definitiva, una forta contribució al problema, avuy indegudament reproduit, de l'origen del *Llibre del Consulat*.

Aquesta reproducció iniciada per Schaube a favor de la paternitat italiana, ha sigut mantinguda ab el mateix criteri per Odon Sciolla, enfront de lo sostingut pel doctíssim professor de l'Universitat de Parma Arrigo Solmi, qui dona per cert que ·l text del *Llibre del Consulat*, en la forma que ens ha pervingut, es una compilació catalana deguda als cònsuls del port de Barcelona, y qui assenyala, com data aproximada de llur formació, les mitjanies del segle XIV, havent, després, aparescut ab nous elements trets de les costums o lleys de Valencia, Mallorca y del mateix Barcelona, y essent,

(1) Barcelona, Tipografia «La Academia», 1912.
(2) Barcelona, establec. tip. de M. Galve, 1910.
(3) *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. any XI, pàgs. 174-84.

prest, traduida a l'italià vulgar y al castellà. El «Consorcio autonomo del porto de Genova» publicà en 1911 (1) una esplèndida edició del *Llibre del Consulat* segons el text italià, y que porta avans d'aquest un *Discorso* d'Odon Sciolla, el qual, sia per convicció, sia per ferse grat als que li encarregaren la seva tasca, no tan sols vol que ·l *Llibre* sia originariament italià, sinó que llensa l'indicació, que no s'atreveix a sostenir, d'esser Gènova el bressol de tan preuat còdich. Els patents erros y la falta de veritables raons en el *Discorso* de Sciolla, motivaren que poch després de l'esmentat article, en publiqués un altre D. G. M. de Brocà (2) ab el títol *Crítica de una nueva edición italiana del Consulado de Mar*, en el qual, rebatent tots els pseudo-arguments empleats per En Sciolla, defensà la paternitat barcelonina, sense negar que, per raó de les grans relacions aleshores existents entre els ports de Catalunya y Pisa, alguns dels elements del *Llibre* degueren esser pisans y que altres, per anàlech motiu, pogueren procedir de Gènova, y afirmà que d'això al sopost de la formació o redacció d'aital llibre a Pisa o a Gènova, hi ha una distancia que la crítica no pot suprimir.

L'Academia de l'Historia ha publicat els volums XV y XVI de les Corts de Catalunya (3), que comprenen la continuació de les celebrades per Alfons V d'Aragó, l'adició del Parlament de Barcelona de 1338 y molts suplements a diverses Corts anteriors.

En altra secció d'aquest ANUARI es tracta del llibre *La Paheria de Lérida*, escrit per D. Rafel Gras y Esteva y que aporta valiosos elements per l'historia del Dret públich de Catalunya.

En els dos volums (4) que l'Academia de Jurisprudencia y Legislació, de Madrid, dedicà a l'Institut de Dret internacional y que contenen les suscintes biografies dels jurisconsults espanyols anteriors a la present centuria, quins noms estan inscrits en les làpides de dita Academia, s'hi troben les de varis catalans: del gran expositor del Dret públich de Catalunya, Jaume Callís, per D. G. M. de Brocà; del sòlit civilista Jaume Cancer, per D. Francisco de P. Maspons y Anglasell; del cèlebre canonista Sant Ramon de Penyafort, per Joseph Gaya; de l'eminent expositor del Dret familiar del Principat, Juan Pere Fontanella, per D. Joseph Pella y Forgas y dels contemporanis D. Francesch Pi y Margall y D. Manuel Duràn y Bas, quines qualitats son ben conegudes y han sigut relacionades en anteriors Anuaris, per D. Joseph M.ª Vallés y Ribot y D. Enrich Prat de la Riba, respectivament.

D. Joseph de Peray ha començat la publicació d'una *Bibliografía Jurídica Hispànica*, segons la classificació decimal de l'Institut internacional de Bruseles (5).

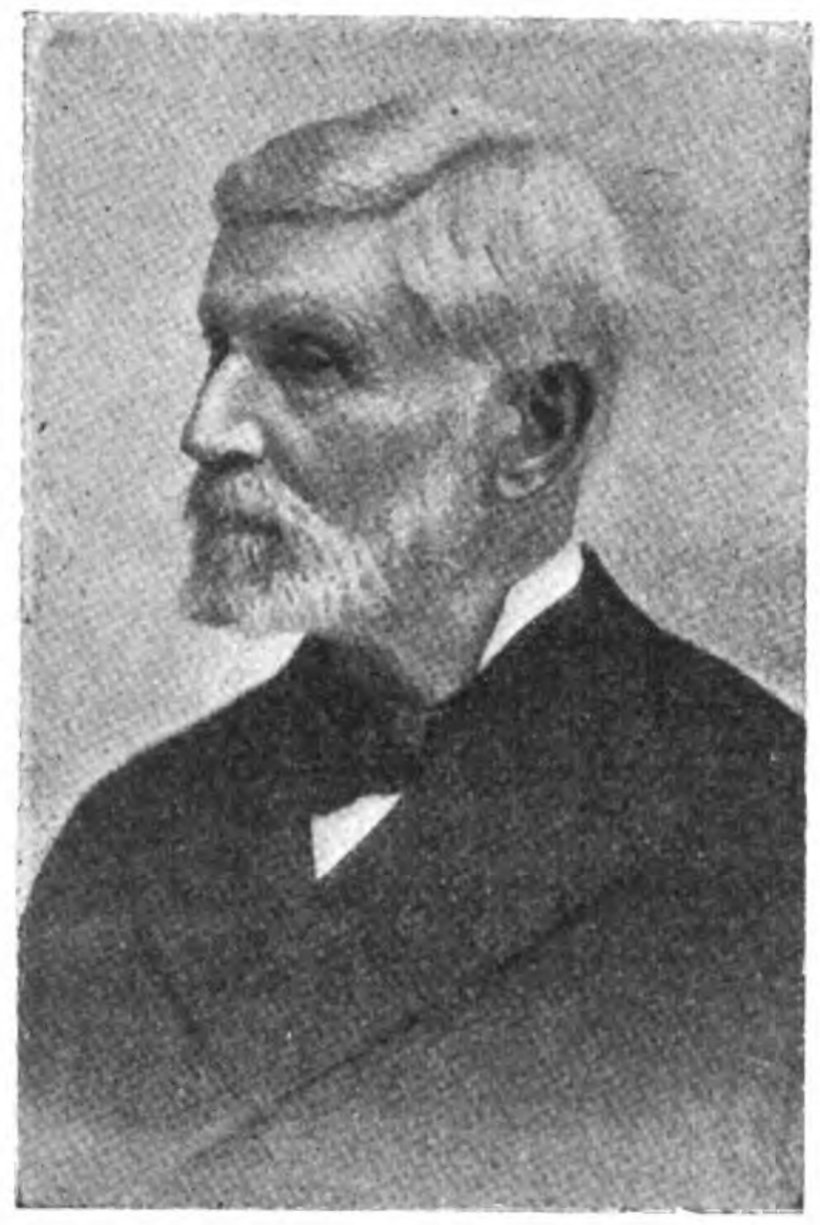
Responen al moviment industrial y comercial de Catalunya el ben escrit tractat *Sociedades civiles, mercantiles, cooperativas y de seguros*, de D. Joseph Ponsà y Gil (6); la novena edició de *Instituciones del Derecho mercantil de España*, escrites per D. Ramon Martí d'Eixalà, complertades per D. Manuel Duràn y Bas y adaptades al vigent Còdech de Comerç per D. Raimond Duràn y Ventosa; els treballs de D. Francesch Grau y Granell, *Documentos mercantiles de uso corriente y de fácil transmisión* (7), de D. Joseph Pedrerol, *Estudios de propiedad industrial. El nombre comercial. Las recompenass industriales. Las indicaciones de procedencia. La competencia ilícita según la ley de propiedad industrial* (8); les obres dels altres lletrats de Barcelona D. Ramon Pella y Tort, *Tratado teórico y práctico de marcas de fábrica y de comercio de España* (9); D. Francesch Grau y Granell, *La razón social y la razón comercial y otras cuestiones jurídico-mercantiles* (10), y de D. Pere Estasen, *Cuestiones de Derecho marítimo. Remolque, asistencia y salvamento* (11), y els articles publicats en la *Revista jurídica de Cataluña*, *Costumbres mercantiles jurídico-marítimas* y *El Aval de las letras de cambio*, de D. Enrich Lanfranco; *Las fuerzas hidráulicas y la legislación española*, del Sr. Gay de Montellà; *Reivindicación de los títulos al portador según las leyes española e italiana*, del senyor Riera y Gallo, y *Constituto posesorio en Derecho mercantil*, de D. Joan Martí y Miralles.

Continuà en sos estudis dels Drets romà y canònich el Sr. Martí y Miralles, publicant en l'esmentada *Revista*, *La excepción «Non numerata pecunia»* y una serie d'articles *Spoliatus ante omnia restituendus. Aspecto penal del tema*, que aplegà en un volum (12). En la Revista *La Notaría* s'ocupà

(1) Unione Tipografica Editrice Torinense.
(2) En el mateix *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*; any XII.
(3) Madrid, Fortanet, 1911 y 1912.
(4) Madrid. 1911, Imprenta de los Hijos de M. G. Hernàndez. Dos volums.
(5) Barcelona, Imp. Madolell.
(6) Barcelona; Tipografía «El Anuario de la Exportación», 1911. Dos volums.
(7) Barcelona, Sociedad general de publicaciones. 1911.
(8) Barcelona, Revista «Industrias modernas» editora, 1912.
(9) Madrid, V. Suárez, 1912.
(10) Madrid, Hijos de Reus, 1912.
(11) Madrid, Hijos de Reus, 1911.
(12) Barcelona, Hijos de J. Jepús, 1912.

de *Cláusulas instrumentales*. Referents a lo que ·ls seus respectius títols indiquen, son els articles de D. Sebastià Parés, *Venta a carta de gracia en Cataluña*, y de D. Faustí Bellvé, *Las últimas investigaciomes estadísticas de la criminalidad en Alemania*.

Publicacions especials sobre ·l Dret civil de Catalunya son el fascicle *La Jurisprudencia y el Derecho civil de Cataluña*, de D. Joaquim Franquesa (1) y l'opúscul *En defensa de la Rabassa morta* de D. Pere Benach (2).

D. F. Romaní Puigdengolas

Necrologies. — Crudel ha sigut la mort. S'emportà al jurisconsult, historiador y polítich de vigorosa inteligencia, fermes conviccions y senzilles costums, D. Francisco Romaní y Puigdengolas. Múltiples les seves aficions y variats els seus coneixements, es dedicà en sa joventut als estudis econòmichs, publicà, després, una sòlida *Introducción al estudio del Derecho hipotecario español*, una *Memoria sobre el Crédito territorial*, diversos treballs d'historia política-jurídica de gran originalitat y gran nombre d'opúsculs y articles en els quals vessa l'entussiasme per les institucions de Catalunya; entussiasme que inspirà y mové la seva activitat en un Congrés de jurisconsults catalans aplegat a Barcelona al esser decretada la formació d'un Còdech civil espanyol ab apèndixs pels territoris de legislacions especials; essent dels qui ab més vigor defensaren el criteri que triomfà, de que, cohstituint el Dret de Catalunya un tot orgànich necessari per la vida jurídica de l'antich Principat, ha d'esser conservat en son conjunt. Ħavia alçat en Romaní en els periòdichs el penó de l'autonomia de les regions, molts anys avans d'esser aquesta autonomia la finalitat d'un fort moviment polítich y intelectual, y en ella s'inspiraren les seves publicacions *Breves reflexiones sobre los fueros civiles de España*, *El federalismo en España* y el gran treball d'investigació *Antigüedad del regionalismo español*; com també inspirà al que, malaventuradament, no ha sortit a llum sobre ·ls origens històrich-polítichs de Catalunya, y el portà a esser uns dels quins en l'any 1885 redactaren y presentaren un cèlebre Memorial en defensa dels interessos morals y materials de Catalunya. Els seus mèrits, segellats per l'opinió, ho foren oficialment a l'esser nomenat, en l'any 1899 (quan, per raó de les seves dolencies, havia deixat d'esser Director primer de la Caixa d'estalvis de Barcelona y concórrer a l'Academia de Bones Lletres), vocal correspònent de la Comissió general de Codificació a Espanya, y, com aital, president de la Comissió encarregada de redactar el projecte contentiu de les institucions civils catalanes que hagin de rebrer nova sanció, y encara que morí, ab gran dolor, sense veure realisada aquesta obra, la força del seu nom perdurarà a Catalunya.

D. Joaquim Costa

També ha deixat un buit D. Felip Bertràn y de Amat, President que fou de la Societat Econòmica d'Amichs del País y qui, al morir, ho era de l'Academia de Belles Arts y de la de Bones Lletres de la mateixa ciutat y Soci de Mèrit de l'Institut Agrícola Català per sos treballs relatius al Crèdit territorial. Amich d'En Romaní, en les seves darreries s'acostà als ideals d'aquest; fou Diputat a Corts y Senador per les Societats Econòmiques de Catalunya, y, ademés de quant publicà (3), es distingí

(1) Girona. Imprenta de Dalmau, Carles y C.ª, 1911.
(2) Barcelona, Suárez, 1911.
(3) *Propiedad literaria*, 1859. Llorejada per la Academia Matritense de Jurisprudencia y Legislació. — *Sociedades de Crédito territorial de España*; 1864. Serie d'articles sobre id. en la revista *La América*, 1864. — *El Congreso catalán de jurisconsultos*. Serie d'articles en el *Diario de Barcelona*, 1881. — *Teoria o concepto jurídico de la expropiación forzosa por causa de utilidad pública*; 1881. — *Del origen y doctrina de la escuela romántica y de la participación que tuvieron en el adelantamiento de las Bellas Artes es esta capital* (Barcelona) *los señores D. Manuel y D. Pablo Milá y D. Claudio Lorenzali*; 1891 y 1898. —

per l'intensitat del seu treball en el avans citat Congrés de Jurisconsults y en l'Academia de Jurisprudencia y Legislació (1).

A Madrid morí D. Joseph Leopold Feu, colaborador en revistes socials, escriptor jurídich y de quins treballs periodístichs a Barcelona sobrepuja el qui anomenà *Galería de escritores catalanes*, o biografies crítiques d'escriptors del segón terç del segle XIX, inclosos aquells que ·s distingiren en el conreu del Dret: Martí d'Eixalà (ademés de la filosofia) y Sampons.

Tot limitantnos a l'objecte d'aquesta ullada, necessari es un tribut a la memoria del jurisconsult, sociòlech, polítich, historiador y literat aragonès Joaquím Costa, de qui, ab justicia, s'ha dit que abarca tota la vida històrich-jurídica d'Espanya en les seves obres rublertes d'originalitat y fruits de pregones investigacions; y, certament, que si per tota la Península ibèrica son de altíssim interès les titolades *Plan de una historia del Derecho español en la antigüedad*, *La servidumbre entre los iberos*, *El problema de la ignorancia del Derecho y sus relaciones con el status*, *el referendum y la costumbre* y *Colectivismo agrario en España*; ho son directament per Catalunya els *Materiales para el estudio del Derecho consuetudinario de España* y *El Derecho consuetudinario de España*, en que esbrinà, ab mà de mestre, institucions familiars y de la propietat de la nostra terra; l'altra obra, *Derecho consuetudimario del Alto Aragón*, reveladora d'institucions, costums y pràctiques iguals o similars a les que ·s serven en bona part de l'Alt Pirineu català y a les conques del Noguera Ribagorçana, y aixís com la de *Los fideicomisos de confianza y sus relaciones con el Código civil español*, tractat crítich d'una institució fortament arrelada a Catalunya.

Dos discursos inaugurals de l'Academia de Jurisprudencia y Legislació. — El primer (a. 1892) en defensa del Dret català, y el segon (a. 1893), sobre *Asociaciones, Sociedades, Personas jurídicas y vida Corporativa*.

(1) Prengué part en totes les discusions de greus problemes, redactà el dictàmen *Régimen jurídico de Cataluña después de la publicación del Código civil*, y colaborà en altres.

TAULES

INDEX ALFABÈTICH

TAULA DE MATERIES

Pàgines

MEMORIES DELS TREBALLS FETS PER L'INSTITUT

SECCIÓ HISTÒRICA

SECCIÓ ARQUEOLÒGICA

SECCIÓ LITERARIA

Pàgines

SECCIÓ JURÍDICA

CRÒNICA

LÀMINES

ESMENES *

Pàg.	Ratlla	Diu	Ha de dir
19	13	Livadostro	Rivadostro
25	34	secaces	seguidors
35	14	herm	erm
38	21	Micheli	Michieli
142	29	Marla	Maria
212	29	Tesor	Tresor
213	21	del	dels
223	19	Cominges	Comminges
302	30	Carteilhac	Cartailhac
480	21	*diguí*	*digué*
496	33	Josehp	Joseph
504	última	momtanya	montanya
564	53	Condobés	Cordobés
644	2	*Getrú*	*Geltrú*
663	37	*conosli*	*consoli*
694	33	J. Masó	R. Masó
745	3	Bellvé	Ballvé

* Les esmenes corresponents al treball de Mr. E. Albertini, *Sculptures antiques du Conventus Tarraconensis*, estan indicades al final de la pàgina 474.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS — **PALAU DE LA DIPUTACIÓ BARCELONA**

Publicacions de

l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Representants: a FRANÇA: H. Champion, 5, Quai Malaquais, Paris; a ALEMANYA: Otto Harrassowitz, Leipzig; a INGLATERRA: Dulau & Co., 37, Soho Square, Londres.

SECCIÓ HISTORICO-ARQUEOLÒGICA

Anuaris de l'Institut d'Estudis Catalans. Grans volums de més de 700 planes, profusament ilustrats.

Anuari MCMVII,	de 540 pàgines,	molts gravats	y una tricromía		30 ptes.
» MCMVIII,	de 650 »	270 »	y 7 làmines apart		30 »
» MCMIX-X,	de 792 »	300 »	y 6 »	»	30 »
» MCMXI-XII,	de 774 »	471 »	5 làmines y una fototipia.		30 »
» MCMXIII-XIV					*En premsa.*

Les Pintures Murals Catalanes. Se publica en fascicles monogràfichs, gran foli, ab ilustracions y làmines en tricromía.

Fascicle I.	Pedret	10 ptes.
» II.	Sant Martí de Fenollar, Sant Miquel de la Sèu	10 »
» III.	Tahull y Bohí, Santa María d'Aneu, Sant Pere de Burgal.	10 »
» IV.	Ginestarre, Estahon, Esterri de Cardós, Mur y Ager	*En preparació.*

Les Monedes Catalanes. Estudi y descripció de les monedes carolingies, comtals, senyorials, reials y locals propries de Catalunya, per JOAQUIM BOTET Y SISÓ. Obra completa en tres volums.

Volum I	10 ptes.
» II	12 »
» III y darrer	20 »

Documents per l'Historia de la Cultura Catalana Mig-eval, publicats per A. RUBIÓ Y LLUCH. Obra completa en dos volums.

Volum I, contenint més de 500 documents	16 ptes.
» II y darrer	*En premsa.*

L'Arquitectura Romànica a Catalunya, per J. PUIG Y CADAFALCH, A. DE FALGUERA y J. GODAY. Obra completa en tres volums.

Volum I.	Precedents: l'Arquitectura romana, l'Arquitectura cristiana prerromànica	20 ptes.
» II.	Desde el segle IX a les derreríes del segle XI	25 »
» III y darrer.	Els segles XII y XIII	*En premsa.*

Les Obres d'Auzias March. Edició crítica en vista de tots els manuscrits y totes les edicions, per AMADEU PAGÉS. Obra completa en tres volums.

Volum I. Introducció. Text de les poesíes I-LXXIV .... 12 ptes.
» II. Poesíes LXXV-C .... *En premsa.*

ALTRES OBRES EN PREMSA Y EN PREPARACIÓ

LA BIBLIA CATALANA, treta de les antigues versions dels segles XIVè y XVè, per *R. Foulché-Delbosc.*

Volum I: Génesi, Exode, Levític, Nombres, Deuteronomi y Josuè.

ITINERARI DEL REY EN JAUME EL CONQUERIDOR, per *J. Miret y Sans.*

CRÒNICA DELS COMTES DE BARCELONA Y DELS REYS D'ARAGÓ, per *L. Barrau-Dihigo* y *J. Massó y Torrents.*

ELS SEGELLS CATALANS, per *Ferràn de Segarra.*

SECCIÓ DE CIENCIES

Arxius. Fascicles I, II y III, cada un .... 4 ptes.
» IV .... *En premsa.*

Flora de Catalunya. Fascicle I .... 5 ptes.
» II .... *En premsa.*

Malacología de Catalunya, per ARTUR BOFILL POCH y J. DE CHÍA .... *En preparació.*

SECCIÓ FILOLÒGICA

Himnes Homèrichs, traducció en vers de JOAN MARAGALL, y text grech ab la traducció literal de P. BOSCH GIMPERA.

Un volum, en paper de fil .... 15 ptes.
» » corrent .... 5 »

EN PREMSA Y EN PREPARACIÓ

ATLAS LLINGÜÍSTICH DE CATALUNYA, BALEARS, VALENCIA, ROSSELLÓ Y SARDENYA.

DOCUMENTS EN VULGAR PER L'ESTUDI DE LA LLENGUA (SS. XI, XII Y XIII), per *Mn. Pere Pujol.*

VOCABULARI ORTOGRÀFICH DE LA LLENGUA CATALANA.

EL GÈNESI, traducció de l'hebreu, per *Frederich Clascar.*

BIBLIOTHECA SCRIPTORUM GRÆCORUM ET ROMANORUM.

DICCIONARI HEBREU-LLATÍ-CATALÀ, pel *Dr. Francesch Barjau*, professor a l'Universitat de Barcelona.

DICCIONARI MANUAL LLATÍ-CATALÀ, per *F. Crusat y Prats*, professor a l'Universitat de Barcelona.